ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

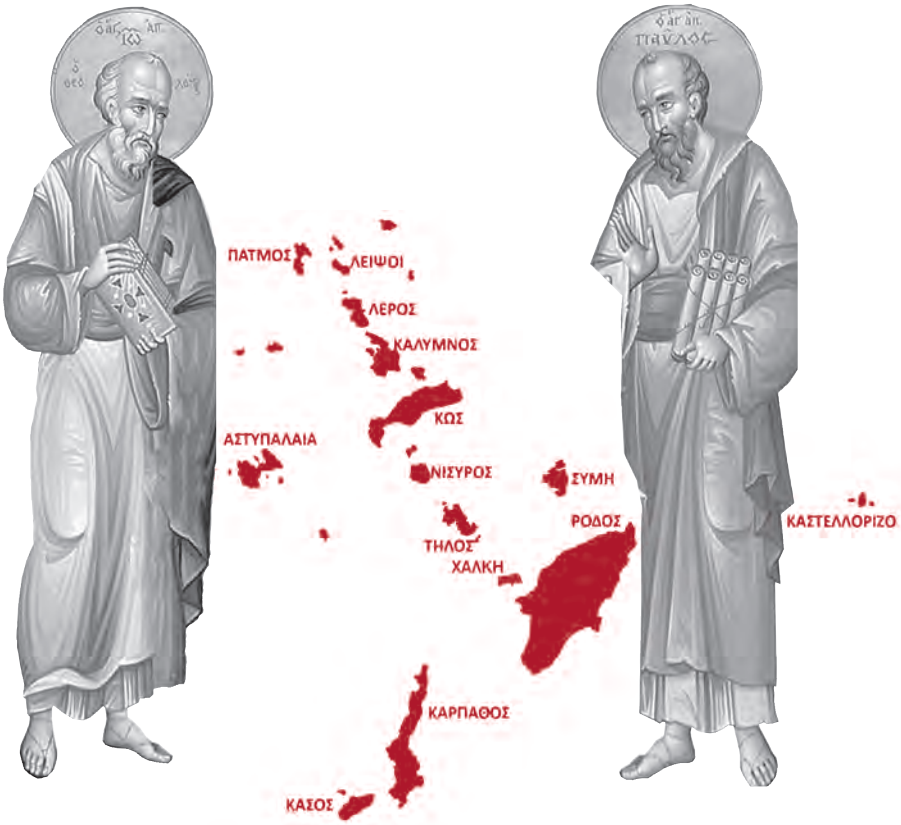

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄,
ΕΤΟΣ ΙΕ΄,
ΤΕΥΧΟΣ Λ΄,
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-
ΙΟΥΝΙΟΣ
2023

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΕ΄, ΤΕΥΧΟΣ Λ΄,
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΕ΄, ΤΕΥΧΟΣ Λ΄,
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2023
ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ
Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Ἀθανάσιος Μουστάκης
Ἱερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου

2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Ἱερά Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπαλαίας

3. Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Ἱερά Μητρόπολις Καρπάθου καί Κάσου

4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Ἱερά Μητρόπολις Σύμης

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»
Ἱερά Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεῖα Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος
Τηλ. 22410-44555, Fax 22410-73480
e-mail: imrodou@gmail.com

Ἐκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.
Ἀριβήττου 12-16, 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4829
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Πατριαρχικά Μηνύματα

Λόγος Κατηχητήριος ἐπί τῇ ἐνάρξει τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς 9

Πατριαρχική Ἀπόδειξις ἐπί τῷ Ἁγίῳ Πάσχα 13

ΜΕΡΟΣ Β΄

5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας
(Ρόδος, 5-9 Ὀκτωβρίου 2022)

Πρόγραμμα τοῦ 5ου Διεθνοῦς Συνεδρίου τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας μέ θέμα: «Φροντίζοντας γιά τήν ἀνθρωπότητα σήμερα, μεριμνοῦμε γιά τήν ἀνθρωπότητα τοῦ αὔριο» 19

Πατριαρχική Ἐπιστολή 27

Χαιρετισμός τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεδρίου
Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου 31

Παρουσίαση τοῦ σκοποῦ τοῦ Συνεδρίου ὑπό τοῦ Πρωτοπρ. Σταύρου Κοφινᾶ, Συντονιστοῦ τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας
Πρωτοπρ. Σταῦρος Κοφινᾶς 35

Ἐναρκτήριος Ὁμιλία: Μπορεῖ νά θεραπευτεῖ ἡ σημερινή διχόνοια;
Ἀθανάσιος Ν. Παπαθανασίου 39

Ἕνας ἀπάνθρωπος καί ἐχθρικός Χριστός:
Οἱ ποιμαντικές συνέπειες μιᾶς παρεννοημένης Θεολογίας
Χρυσόστομος Α. Σταμούλης 58

Οἱ δυσκολίες στή διαμόρφωση τοῦ ποιμένα
Πρωτοπρ. Βασίλειος Θερμός 72

Ποιμαντικές προκλήσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς κατήχησης σήμερα
Πρωτοπρ. Ἀντώνιος Καλλιγέρης 82

Τό ὅραμα τῶν νέων σήμερα
Πρωτοπρ. Νικόλαος Δουληγέρης 91

Ἀσθενεῖς καί ἐκκλησιαστικοί λειτουργοί-ἰατροί
στό νοσοκομειακό περιβάλλον
Μοναχή Θεοπνεύστη Δρανδάκη 101

The parish today and tomorrow: Introduction for the
work groups of the 5th Patriarchal Conference for
Pastoral Health Care
Rev. Stavros Kofinas..... 105

Τελικά Ἐπίσημα Συμπεράσματα τοῦ 5ου Διεθνοῦς Συνεδρίου
τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου
γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας
Πρωτοπρ. Σταῦρος Κοφινᾶς 111

The Final Official Conclusions of the 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care
Rev. Stavros Kofinas..... 126

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Μελέτες

Πενηνταδύο ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων
τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Μονῆς
τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου Σύμης (1843-1849)
Δρ Ἰωάννης Ἠλ. Βολανάκης 141

«Κατά Εὐνομιανῶν Προδιάλεξις». Ἡ Θεολογία τοῦ
Α΄ Θεολογικοῦ λόγου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ
Κυριάκος Ταμαμίδης 283

Ἡ δράση τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτου ὡς Μητροπολίτου Ἀθηνῶν
Μηνᾶς Τσερετόπουλος-Κασιμάτης 301

ΜΕΡΟΣ Δ΄

Ὁμιλία

Προσφέροντας αἷμα, καλλιεργοῦμε τίς μεταξύ μας σχέσεις
Σεβ. Μητροπολίτης Ρόδου κ. Κύριλλος 509

ΜΕΡΟΣ Ε΄

Νόμος Α141/21.07.2022, Κανονισμός, Διαπιστωτικές Πράξεις..... 519

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΗΡΙΟΣ ΕΠΙ ΤΗ ΕΝΑΡΞΕΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ

† Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΧΑΡΙΣ ΕΙΗ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ΠΑΡ' ΗΜΩΝ ΔΕ ΕΥΧΗ, ΕΥΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΩΡΗΣΙΣ

Τιμιώτατοι ἀδελφοί Ἀρχιερεῖς καί τέκνα ἐν Κυρίῳ εὐλογημένα,

Εὐδοκίᾳ καί χάριτι τοῦ πανοικτίρμονος καί πανδώρου Θεοῦ, διάγοντες ἤδη τήν εὐλογημένην περίοδον τοῦ Κατανυκτικοῦ Τριῳδίου, εἰσερχόμεθα αὖριον εἰς τήν Ἁγίαν καί Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, εἰς τό στάδιον τῆς παθοκτόνου νηστείας καί τῆς «πανσέπτου ἐγκρατείας», κατά τό ὁποῖον ἀποκαλύπτεται τό βάθος τοῦ πλούτου τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Παραδόσεως καί ἡ ἀνύστακτος μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας διά τήν πνευματικήν προκοπήν τῶν τέκνων της. Ὡς ὑπενθυμίζει ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Κρήτης (Ἰούνιος, 2016), «*ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπαρεγκλίτως στοιχοῦσα εἰς τε τά ἀποστολικά θεσπίσματα καί τούς συνοδικούς κανόνας καί εἰς τήν καθ' ὅλου πατερικήν παράδοσιν, διεκήρυξε πάντοτε τήν ὑψίστην ἀξίαν τῆς νηστείας διά τόν πνευματικόν βίον τοῦ ἀνθρώπου καί τήν σωτηρίαν αὐτοῦ*» (Ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καί ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον, §1).

Τά πάντα εἰς τήν ζωήν τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν ἄσειστον θεολογικόν θεμέλιον καί σωτηριολογικήν ἀναφοράν. Οἱ ὀρθόδοξοι χριστια-

νοί ἀσκοῦν τό «κοινόν ἄθλημα» τῆς ἀσκήσεως καί τῆς νηστείας *«ἐν παντὶ εὐχαριστοῦντες»* (Α΄ Θεσσ. ε΄, 18). Ἡ Ἐκκλησία καλεῖ τά τέκνα της νά διατρέξουν τόν δόλιχον τῶν ἀσκητικῶν γυμνασμάτων ὡς πορείαν πρός τό Ἅγιον Πάσχα. Ἀποτελεῖ κεντρικήν ἐμπειρίαν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ὅτι ὁ γνήσιος ἀσκητισμός δέν εἶναι ποτέ σκυθρωπός, ἀφοῦ διαποτίζεται ἀπό τήν προσδοκίαν τῆς ἀναστασίμου εὐφροσύνης. Ἡ ὑμνολογία μας ἀναφέρεται εἰς τό «ἔαρ τῆς νηστείας».

Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, μακράν τῶν παγίδων τοῦ νεοπλατωνίζοντος δυϊσμοῦ καί τῆς ἀλλοτριωτικῆς «σωματοκτονίας», ὁ γνήσιος ἀσκητισμός εἶναι ἀδιανόητον νά ἀποβλέπῃ εἰς τήν ἐξουθένωσιν τοῦ «κακοῦ σώματος» χάριν τοῦ πνεύματος καί τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν βασανιστικῶν δεσμῶν του. Ὅπως τονίζεται, *«ἡ ἄσκηση, στήν αὐθεντική ἔκφρασή της, δέν στρέφεται κατά τοῦ σώματος, ἀλλά κατά τῶν παθῶν, ἡ ρίζα τῶν ὁποίων εἶναι "πνευματική", ἀφοῦ "πρωτοπαθής" εἶναι ὁ νοῦς. Μᾶλλον τό σῶμα δέν εἶναι ὁ μέγας ἀντίπαλος τοῦ ἀσκητῆ».*

Ἡ ἀσκητική προσπάθεια ἐπιδιώκει τήν ὑπέρβασιν τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ, χάριν τῆς *«οὐ ζητούσης τὰ ἑαυτῆς»* ἀγάπης, ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος παραμένει ἐγκλωβισμένος εἰς τόν ἑαυτόν του, εἰς τό «ἀδηφάγον ἐγώ» καί τάς ἀκορέστους ἐπιθυμίας του. Ὁ ἐγωκεντρικός ἄνθρωπος συρρικνώνεται, χάνει τήν δημιουργικότητά του, κατά τό ἔξοχον, *«ὅ,τι δίνουμε πολλαπλασιάζεται, ὅ,τι κρατᾶμε γιά τόν ἑαυτό μας εἶναι χαμένο».* Διά τόν λόγον αὐτόν, ἡ σοφία τῶν Πατέρων καί ἡ πεῖρα τῆς Ἐκκλησίας συνδέουν τήν περίοδον τῆς νηστείας μέ τήν «δαψίλειαν τῆς ἐλεημοσύνης», μέ ἔργα εὐποιΐας καί φιλανθρωπίας, τά ὁποῖα εἶναι ἔνδειξις ὑπερβάσεως τῆς φιλαυτίας καί ὑπαρξιακῆς πληρότητος.

Ἡ ὁλιστικότης εἶναι ἐν παντί καιρῷ τό χαρακτηριστικόν τῆς ζωῆς ἐν Ἐκκλησίᾳ. Λειτουργική ζωή, ἄσκησις καί πνευματικότης, ποιμαντική μέριμνα καί ἐγκόσμιος καλή μαρτυρία, εἶναι ἔκφρασις τῆς ἀληθείας τῆς πίστεώς μας, στοιχεῖα ἀλληλένδετα καί ἀλληλοσυμπληρούμενα τῆς χριστιανικῆς μας ταυτότητος, μέ κοινόν σημεῖον ἀναφορᾶς καί κατεύθυνσιν τήν Βασιλείαν τῶν Ἐσχάτων καί τήν ἐν αὐτῇ πλήρωσιν καί πληρότητα τῆς Θείας Οἰκονομίας. Ἐνῷ ἡ ἐκκλησιαστική ζωή εἰς ὅλας τάς ἐκφάνσεις της ἀντανακλᾷ καί εἰκονίζει τήν ἐρχομένην Βασιλείαν τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ

Ἁγίου Πνεύματος, εἶναι τό μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἐκεῖνο τό ὁποῖον, ὅπως ὑπογραμμίζει μετ᾽ ἐμφάσεως ὁ προσφάτως ἐκδημήσας πρός Κύριον μακαριστός Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης *«ἐκφράζει τήν Ἐκκλησία στήν πληρότητά της»* («Βασιλείας Θεοῦ ἐκτύπωμα», Μέγαρα 2013, σ. 59). Ἡ «καθαρά κοινωνία», ἡ ἐκκλησιοποίησις τῆς ὑπάρξεώς μας, ὡς μετοχή εἰς τήν Θείαν Εὐχαριστίαν, εἶναι τό «τέλος» τῆς νηστείας, ὁ «στέφανος» καί τό «βραβεῖον» τῶν ἀσκητικῶν ἀγώνων (βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τόν Ἡσαΐαν Ὁμιλίαι, στ΄: Εἰς τά Σεραφείμ, PG 56, 139).

Σήμερον, εἰς ἐποχήν ἀποϊεροποιήσεως τῆς ζωῆς, ὅπου ὁ ἄνθρωπος «προσδίδει μεγάλη σημασία σέ ἐντελῶς ἀσήμαντα πράγματα», ἡ χριστιανική μας ἀποστολή εἶναι ἡ ἔμπρακτος ἀνάδειξις τοῦ ὑπαρξιακοῦ βάθους τοῦ ὀρθοδόξου «τριπτύχου τῆς πνευματικότητος», ὡς ἀδιασπάστου ἑνότητος λειτουργικῆς ζωῆς, ἀσκητικοῦ ἤθους καί ἀλληλεγγύης, τῆς πεμπτουσίας τῆς ἀξιολογικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τόν χῶρον τοῦ ἤθους καί τοῦ πολιτισμοῦ, τήν ὁποίαν συγκροτεῖ ἡ πίστις εἰς Χριστόν καί ἡ θεοδώρητος ἐλευθερία τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Θεωροῦμεν ἰδιαιτέρως σημαντικόν, νά ζῶμεν τήν Ἁγίαν καί Μεγάλην Τεσσαρακοστήν ὡς ἀποκάλυψιν καί βίωσιν τοῦ ἀληθοῦς νοήματος τῆς ἐλευθερίας *«ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε»* (Γαλ. ε΄, 1).

Μέ αὐτάς τάς σκέψεις καί μέ αἰσθήματα ἀγάπης καί τιμῆς, εὐχόμεθα εἰς ὑμᾶς τούς Τιμιωτάτους ἐν Χριστῷ ἀδελφούς καί εἰς τά ἀνά τήν οἰκουμένην πνευματικά τέκνα τῆς Μητρός Ἐκκλησίας εὔδρομον τό στάδιον τῆς νηστείας, ἐπικαλούμενοι ἐπί πάντας ὑμᾶς τήν χάριν καί τό ἔλεος τοῦ ἀεί εὐφραινομένου ἐπί τοῖς ἀσκητικοῖς ἄθλοις τοῦ λαοῦ Αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, οὗ τό κράτος τῆς Βασιλείας εἴη εὐλογημένον καί δεδοξασμένον, νῦν καί ἀεί καί εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Φανάριον, Ἁγία καί Μεγάλη Τεσσαρακοστή ,βκγ΄

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρός Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΠΙ ΤΩ ΑΓΙΩ ΠΑΣΧΑ

† Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ
ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΩΣ ΑΝΑΣΤΑΝΤΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Τιμιώτατοι ἀδελφοί Ἱεράρχαι,
Προσφιλέστατα τέκνα,

Φθάσαντες, χάριτι θείᾳ, τήν πανσωστικήν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, δι᾽ ἧς κατηργήθη τό κράτος τοῦ θανάτου καί ἠνεώχθησαν τῷ ἀδαμιαίῳ γένει αἱ πύλαι τοῦ Παραδείσου, ἀπευθύνομεν πᾶσιν ὑμῖν πασχαλίους προσρήσεις καί ἐγκάρδιον ἑόρτιον χαιρετισμόν, ἀναβοῶντες τό κοσμοχαρμόσυνον «Χριστός Ἀνέστη!».

Ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ὅλας τάς πτυχάς της, δονεῖται ἀπό τήν ἀνεκλάλητον χαράν τῆς Ἀναστάσεως. «Πεῖραν ἀναστάσεως» μαρτυροῦν οἱ ἆθλοι τῶν Ἁγίων καί τῶν Μαρτύρων τῆς πίστεως, ἡ λατρευτική καί μυστηριακή ἐμπειρία, ἡ ἐξαγγελία τοῦ Εὐαγγελίου «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς», ἡ εὐσέβεια καί ἡ πνευματικότης τῶν πιστῶν, ἡ θυσιαστική ἀγάπη καί ἡ κατά Χριστόν ἀναστροφή αὐτῶν, ἡ προσδοκία ἑνός κόσμου, ἔνθα *«ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι, οὔτε πένθος οὔτε κραυγὴ οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι»*[1].

Ἐν τῇ Ἀναστάσει καί δι᾽ αὐτῆς, τά πάντα εὑρίσκονται ἐν κινήσει πρός τήν τελείωσίν των ἐν τῇ Βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Αὐτή ἡ ἐσχατολογική ὁρμή ἔδιδε πάντοτε εἰς τήν Ὀρθόδοξον ἐγκόσμιον μαρτυρίαν

1. Ἀποκ. κα΄, 5.

δυναμισμόν καί προοπτικήν. Παρά τά περί τοῦ ἀντιθέτου θρυλούμενα, λόγῳ τοῦ ἐσχατολογικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς ζωῆς της, ἡ Ἐκκλησία ποτέ δέν ἐσυνθηκολόγησεν ἀπέναντι εἰς τήν παρουσίαν τοῦ κακοῦ ἐν τῷ κόσμῳ εἰς ὅλας τάς μορφάς του, δέν ἀπώθησε τήν πραγματικότητα τοῦ πόνου καί τοῦ θανάτου, δέν ἠγνόησε τήν ἀμφισημίαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ποτέ δέν ἐθεώρησε τόν ἀγῶνα δι' ἕνα δικαιότερον κόσμον ἀλλότριον πρός τήν ἀποστολήν της.

Ἐγνώριζεν ὅμως ὅτι ὁ πόνος καί ὁ σταυρός δέν εἶναι ἡ ἐσχάτη πραγματικότης. Ἡ βιωματική πεμπτουσία τῆς χριστιανικῆς ζωῆς εἶναι ἡ βεβαιότης ὅτι διά τοῦ Σταυροῦ, διά τῆς «στενῆς πύλης», ὁδηγούμεθα εἰς τήν Ἀνάστασιν. Ἡ πίστις αὐτή ἀποτυποῦται εἰς τό γεγονός ὅτι ὁ πυρήν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἡ Θεία Εὐχαριστία, συνδέεται οὐσιωδῶς μέ τήν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τήν Ὀρθόδοξον παράδοσιν, ὅπως τονίζει ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης, ἡ Θεία Εὐχαριστία *«εἶναι γεμάτη χαρά καί φῶς», διότι «δέν ἔχει ὡς βάση τόν Σταυρόν καί μία ἐξιδανίκευση τοῦ πάθους, ἀλλά τήν Ἀνάσταση ὡς ὑπέρβαση τοῦ πάθους τοῦ Σταυροῦ»*[2]. Ἡ Θεία Εὐχαριστία μᾶς μεταφέρει εἰς τόν Γολγοθᾶν ὄχι διά νά παραμείνωμεν ἐκεῖ, ἀλλά διά νά ὁδηγηθῶμεν, διά μέσου τοῦ Σταυροῦ, εἰς τήν ἀείφωτον δόξαν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ὀρθόδοξος πίστις εἶναι ὑπέρβασις τῆς οὐτοπικῆς σωτηρίας «χωρίς Σταυρόν» καί τοῦ ὑπαρκτικοῦ ναυαγίου τοῦ σταυροῦ «χωρίς Ἀνάστασιν».

Ἡ μετοχή μας εἰς τήν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀφ' ἑνός ἔμπρακτος κατάργησις κάθε οὐτοπισμοῦ τῶν «εὐρυχώρων ὁδῶν» καί τῶν ψευδεπιγράφων παραδείσων ἀπροσκόπτου εὐδαιμονίας, ἐν ταὐτῷ δέ καί ὁριστική ὑπέρβασις τοῦ ἀπέλπιδος ἐγκλωβισμοῦ εἰς τήν δῆθεν ἀνυπέρβλητον ἀρνητικότητα, ἀφοῦ ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ κυοφορεῖ τήν Ἀνάστασιν, τήν «ἄληκτον εὐφροσύνην», τῆς «αἰωνίου δόξης τήν ἀπόλαυσιν». Ἡ συντριβή τοῦ θανάτου διά τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἀναφέρει τήν ζωήν μας εἰς τήν θεανθρωπίνην οὐσίαν της καί εἰς τόν οὐράνιον προορισμόν της.

2. «Ἐσχατολογία καί ἱστορία», Ἔργα Α΄. Ἐκκλησιολογικά μελετήματα, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2016, σ. 498.

Ἐν Χριστῷ γνωρίζομεν καί βιοῦμεν ὅτι ὁ παρών βίος δέν εἶναι ὅλη ἡ ζωή μας, ὅτι ὁ βιολογικός θάνατος δέν ἀποτελεῖ τέλος καί ἐκμηδενισμόν τῆς ὑπάρξεώς μας. Δέν ὁρίζουν τά βιολογικά ὅρια τῆς ζωῆς τήν ἀλήθειάν της. Ἐξ ἄλλου, ἡ αἴσθησις ὅτι ἡ ζωή εἶναι ἀναπότρεπτος «πορεία πρός τόν θάνατον» ὁδηγεῖ εἰς ὑπαρξιακά ἀδιέξοδα, εἰς ἀπόγνωσιν καί μηδενισμόν, εἰς ἀδιαφορίαν διά τά οὐσιώδη τοῦ βίου. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ οἰκονομική καί κοινωνική πρόοδος, ἀδυνατοῦν νά προσφέρουν οὐσιαστικήν λύσιν καί διέξοδον. Οἱ Χριστιανοί εἶναι οἱ «ἔχοντες ἐλπίδα»[3], οἱ προσδοκῶντες τήν ἐρχομένην Βασιλείαν τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς τήν τελικήν πραγματικότητα, ὡς πληρότητα ζωῆς καί γνώσεως, ὡς χαράν πεπληρωμένην, ὄχι μόνον διά τάς ἐπερχομένας γενεάς, ἀλλά διά σύμπαν τό ἀνθρώπινον γένος ἀπ᾽ ἀρχῆς καί ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

Αὐτήν τήν θέασιν τῆς ἱστορίας καί τῆς αἰωνιότητος, τόν ἀναστάσιμον χαρακτῆρα τῆς πίστεως, τοῦ ἤθους καί τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας, τό ἀδιαμφισβήτητον γεγονός ὅτι τό μέγα θαῦμα τῆς Ἀληθείας ἀποκαλύπτεται μόνον *«τοῖς προσκυνοῦσιν ἐν πίστει τὸ μυστήριον»,* καλούμεθα νά μαρτυρῶμεν σήμερον εἰς ἕνα πολιτισμόν ἀπωθήσεως τοῦ Ὑπερβατικοῦ καί ποικίλων συρρικνώσεων τῆς πνευματικῆς ταυτότητος τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Δοξάζοντες ἐν ψαλμοῖς καί ὕμνοις καί ᾠδαῖς πνευματικαῖς τόν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν καί ἀνατείλαντα πᾶσι τήν αἰώνιον ζωήν Κύριον καί μετέχοντες ἐν ἀγαλλιάσει τῆς «κοινῆς τῶν ὅλων πανηγύρεως», δεόμεθα τοῦ πανσθενοῦς, πανσόφου καί πανοικτίρμονος Ποιητοῦ καί Λυτρωτοῦ τοῦ παντός, ὅπως εἰρηνεύῃ τόν κόσμον, χαρίζηται δέ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων πάντα τά σωτηριώδη δωρήματα Αὐτοῦ, ἵνα ὑμνῆται καί εὐλογῆται τό πάντιμον καί μεγαλοπρεπές ὄνομά Του, νῦν καί ἀεί καί εἰς πάντας τούς αἰῶνας. Ἀμήν!

Φανάριον, Ἅγιον Πάσχα ,βκγ΄

† Ὁ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρός Χριστόν Ἀναστάντα
εὐχέτης πάντων ὑμῶν

3. Βλ. Α΄ Θεσσ. δ΄, 13.

ΜΕΡΟΣ Β΄

5ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

(Ρόδος, 5-9 Ὀκτωβρίου 2022)

ΘΕΜΑ: «Φροντίζοντας γιά τήν ἀνθρωπότητα σήμερα, μεριμνοῦμε γιά τήν ἀνθρωπότητα τοῦ αὔριο»

Σημ.: Οἱ ἐναπομείνασες ὁμιλίες τοῦ Συνεδρίου θά δημοσιευθοῦν σέ προσεχές τεῦχος τῆς «Δωδεκανήσου».

5th International Conference
Rhodes

Δίκτυο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας

5ο Διεθνές Συνέδριο, Ρόδος,
5-9 Ὀκτωβρίου 2022

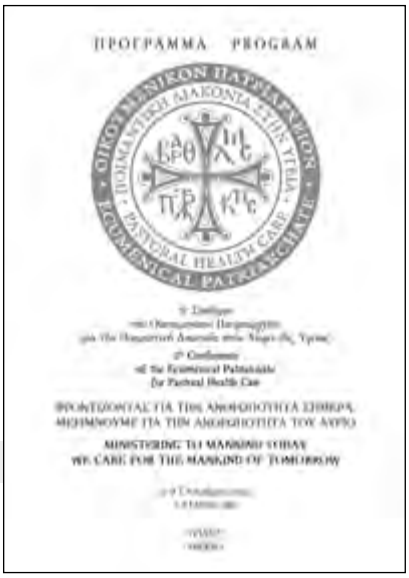
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ PROGRAM

ΟΙΚΟΥ ΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ
PASTORAL HEALTH CARE
ECUMENICAL PATRIARCHATE

ΦΡΟΝΤΙΖΟΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ ΣΗΜΕΡΑ,
ΜΕΡΙΜΝΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΥΡΙΟ

MINISTERING TO MANKIND TODAY
WE CARE FOR THE MANKIND OF TOMORROW

Θέμα:
«Φροντίζοντας
γιά τήν ἀνθρωπότητα σήμερα,
μεριμνοῦμε
γιά τήν ἀνθρωπότητα τοῦ αὔριο»

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Τετάρτη 5 Ὀκτωβρίου 2022

Ἀφίξεις

- 16:00 - 18:00 *Ἐγγραφές*
- 18:45 **Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἁγιασμοῦ**

Ἔναρξη τοῦ Συνεδρίου

– Παρουσίαση τῶν Συνέδρων ὑπό τοῦ ***Ἀρχιμ. Χρυσάνθου Παπαποστόλου,*** Μέλους τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου

Χαιρετισμοί

– Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ***κ.κ. Βαρθολομαίου***

– Παρουσίαση τοῦ σκοποῦ τοῦ Συνεδρίου ὑπό τοῦ ***Πρωτοπρεσβυτέρου Σταύρου Κοφινᾶ,*** Συντονιστοῦ τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας

– Ἐπίσημη κήρυξη τῆς Ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου ***κ. Κυρίλλου,*** Ἐκπροσώπου τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου καί Προέδρου τοῦ Συνεδρίου

Ἐναρκτήριος Λόγος:

«Μπορεῖ νά θεραπευτεῖ ἡ σημερινή διχόνοια;»
Ἀθανάσιος Παπαθανασίου

Πέμπτη 6 Ὀκτωβρίου 2022

- 9:00 - 10:00 **1η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Συντονιστής: *Fr. Nikita (Krastu) Banev*
  «Ἕνας ἀπάνθρωπος καί ἐχθρικός Χριστός:
  οἱ ποιμαντικές συνέπειες μίας παρεννοημένης θεολογίας»
  Χρυσόστομος Σταμούλης

- 10:00 - 11:00 **2η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Συντονιστής: *Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Τύμπας*
  «Ἴαση καί δαιμόνια στήν Καινή Διαθήκη»
  Χρῆστος Καρακόλης

- 11:00 - 11:30 *Διάλειμμα / Καφές*

- 11:30 - 12:45 **3η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Συντονιστής: *Πρωτοπρ. Παναγιώτης Σαλμᾶς*
  «Ἡ δυναμική τῆς Ὀρθόδοξης λατρείας
  στήν ἀντιμετώπιση κρίσεων»
  Πρωτοπρ. Χρυσόστομος Νάσσης

- 12:45 - 14:00 **4η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Ἀφιερωμένη στόν ἀείμνηστο π. Ἀδαμάντιο Αὐγουστίδη.
  Συντονιστής: *Καθ. Φίλιππος Μαμαλάκης*
  «Οἱ δυσκολίες στήν ποιμαντική διαμόρφωση»
  Πρωτοπρ. Βασίλειος Θερμός,
  Fr. Arnaldo Pangrazzi

- 14:00 *Γεῦμα*

- 16:15 - 17:00 *Καφές*

- 17:00 - 19:00 **5η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  «Ἡ ἐνορία σήμερα καί αὔριο»
  Ὁμαδικές Συνεδριάσεις

Παρασκευή 7 Ὀκτωβρίου 2022

- 9:15 - 10:30 **6η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  «Τό τραῦμα τοῦ πολέμου στόν στρατό καί στούς πρόσφυγες»
  Steve Steele (Εἰσαγωγή),
  π. Μελέτιος Κουράκλης,
  Protopres. Paolo Perletti,
  Tatiana Letovaltseva
- 10:30 - 11:45 **7η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Συντονιστής: *Πρωτοπρ. Γεώργιος Λιάγκας*
  «Ἡ οἰκογένεια τοῦ μέλλοντος»
  Εὐγενία Σουμάκη, Δημήτριος Ἀναγνωστόπουλος
- 11:45 - 12:15 *Διάλειμμα / Καφές*
- 12:15 - 13:30 **8η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Συντονιστής: *Θεοφιλ. Ἐπίσκοπος Μηδείας κ. Ἀπόστολος*
  «Οἱ ποιμαντικές προκλήσεις στήν ἐκκλησιαστική κατήχηση σήμερα»
  Πρωτοπρ. Ἀντώνιος Καλλιγέρης,
  Paraskeve (Eve) Tibbs
- 14:00 *Γεῦμα*
- 16:15 - 17:00 *Καφές*
- 17:00 - 18:30 **9η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Συντονιστής: *Παρασκευή Φελέκη*
  «Τό ὅραμα τῶν νέων σήμερα»
  Πρωτοπρ. Νικόλαος Δουληγέρης,
  Κάλλια Παπαδούλη (Hellas),
  Constance Poplos (USA),
  Andreas Samoutis (UK),
  Nathan Christopher Politis (Australia)
- 18:30 - 20:00 **10η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Συντονιστής: *Πρωτοπρ. Νικόλαος Δούμας*
  «Τό διαδίκτυο καί ἡ κοινωνικότητα»
  Ἐμμανουήλ Σφακιανάκης

Σάββατο 8 Ὀκτωβρίου 2022

- 9:00 - 10:45 **11η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Συντονιστής: *Πρωτοπρ. Δημήτριος Λινός*
  «Ἰατρική Ἐπιστήμη καί Ἐκκλησία: ἀναπτύσσοντας μιά σχέση συνεργασίας»
  π. Ἰωάννης Κοκάκης,
  Fr. Simeon Menne,
  Μοναχή Θεοπνεύστη Δρανδάκη,
  Fr. Gerardo Dueñas Pérez,
  Κώστας Ζορμπᾶς
- 10:45 - 11:45 **12η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  Συντονιστής: *Ἠλίας Θώδης*
  «Ἡ τρίτη ἡλικία καί τό μέλλον τῶν μονάδων γερόντων»
  Κίμων Βολίκας
- 11:45 - 12:15 *Διάλειμμα / Καφές*
- 12:15 - 14:00 **13η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
  «Πατριαρχικό Δίκτυο: Σχεδιάζουμε τό μέλλον μαζί»
  Πρωτοπρ. Σταῦρος Κοφινᾶς

  Ἀνοικτή συζήτηση
- 16:30 **ΕΚΔΡΟΜΗ**
  Ἱ. Μονή Παναγίας Φιλερήμου
  Μέγας Ἑσπερινός
- 20:00 **Πολιτιστική Ἐκδήλωση**

Κυριακή 9 Ὀκτωβρίου 2022

- 8:30 - 10:30 ***Ἀρχιερατική Θεία Λειτουργία***
- 12:00 - 13:00 **ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

  Λήξη Συνεδρίου

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Ο ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΡΟΔΟΥ
κ. ΚΥΡΙΛΛΟΣ

ΟΜΙΛΗΤΕΣ – ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΕΣ

Ἀναγνωστόπουλος, Δημήτρης, Παιδοψυχίατρος, ὁμότιμος καθηγητής Ἰατρικῆς Σχολῆς Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἀπόστολος, Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Μηδείας, Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀμερικῆς.

Banev, Nikita (Krastu), Deacon, Holy Archdiocese of Thyateira & Great Britain. Associate Professor of Byzantine and Orthodox Theology.

Βολίκας, Κίμων, Εἰδικός Παθολόγος. Καθηγητής Γηριατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Λευκωσίας. Ἐπιστημονικός Ὑπεύθυνος τῆς Μονάδας Φροντίδας Ἡλικιωμένων «Ἄκτιος Ὁδηγός» στή Βάρη.

Δούμας, Νικόλαος, Πρωτοπρεσβύτερος, Ἐφημέριος Ἱ. Ναοῦ Ἁγίων Ρηγίνου καί Ὀρέστου Ἀπλικίου, Ἱ. Μητροπόλεως Ταμασοῦ καί Ὀρεινῆς, Κύπρος. Μέλος τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας.

Δουληγέρης, Νικόλαος, Πρωτοπρεσβύτερος, Ἐφημέριος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Ψυρρῆ, Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν.

Δρανδάκη, Θεοπνεύστη, Μοναχή, Ἱερά Μονή Χρυσοπηγῆς, Κρήτη. Παθολόγος, Ἐπιμελήτρια Α΄, Νοσοκομεῖο Χανίων.

Ζορμπᾶς, Κώστας, Ἄρχων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, Γενικός Διευθυντής τῆς Ὀρθοδόξου Ἀκαδημίας Κρήτης.

Θερμός, Βασίλειος, Πρωτοπρεσβύτερος στήν Ἱερά Μητρόπολη Θηβῶν καί Λεβαδείας. Ψυχίατρος παιδιῶν καί ἐφήβων. Καθηγητής στήν Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Ἀθήνας.

Θώδης, Ἠλίας, Καθηγητής Ἰατρικῆς Σχολῆς Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης στήν Ἀλεξανδρούπολη. Νεφρολόγος. Μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Ἰωακειμείου Γηροκομείου, Ἱερά Μητρόπολη Ἀλεξανδρουπόλεως.

Καλλιγέρης, Ἀντώνιος, Πρωτοπρεσβύτερος, Διευθυντής Διεύθυνσης Ποιμαντικῆς Γάμου καί Οἰκογένειας καί Συντονιστής τοῦ προγράμματος *«Πρωτοβουλία γιά τήν πρόληψη τῆς ἐνδοοικογενειακῆς βίας»*, Ἵδρυμα Νεότητος καί Οἰκογένειας, Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν. Ἐκπαιδευτικός. Ἐφημέριος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας Φιλοθέης, Φιλοθέη, Ἀττικῆς.

Καρακόλης, Χρῆστος, Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Κοκάκης, Ἰωάννης, Ἀρχιμανδρίτης, Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος, Σχινιᾶ, Μαραθώνας, Ἀττικῆς, Ἱερά Μητρόπολη Κηφισιᾶς, Ἀμαρουσίου, Ὠρωποῦ καί Μαραθῶνος. Ὀγκολόγος. Ἀκτινοθεραπευτής.

Κουράκλης, Μελέτιος, Ἀρχιμανδρίτης, Διευθυντής Σώματος Στρατιωτικῶν Ἱερέων τῶν Ἑλληνικῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Κοφινᾶς, Σταῦρος, Πρωτοπρεσβύτερος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, Συντονιστής Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας.

Letovaltseva, Tatiana, Senior-Captain, Military Coordinator of the Division *"Religious and Moral Assistance Services",* Directorate General Health & Well Being of the Belgian Defence. Doctoral Candidate, Belgian Royal Military Academy and KU Leuven in Practical Theology.

Λιάγκας, Γεώργιος, Πρωτοπρεσβύτερος, Ἐφημέριος, Ἱερός Ναός Ἁγίου Νεκταρίου, Burwood, Σύδνεϋ, Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Αὐστραλίας, Ψυχίατρος παιδιῶν καί ἔφηβων.

Λινός, Δημήτριος, Πρωτοπρεσβύτερος, Καθηγητής Χειρουργικῆς, Ἐθνικό καί Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν.

Μαμαλάκης, Φίλιππος, Ἀναπληρωτής Καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Βοστώνης Η.Π.Α.

Menne, Simeon, Deacon, Holy Archdiocese of Thyateira & Great Britain. Hematologist, Clinical Director for Research. Newcastle Hospitals - NHS Foundation Trust, England.

Νάσσης, Χρυσόστομος, Πρωτοπρεσβύτερος, Ἐπίκουρος Καθηγητής τῶν πηγῶν τῆς θείας λατρείας καί τοῦ Βυζαντινοῦ Λειτουργικοῦ Τύπου, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμῆμα Κοινωνικῆς Θεολογίας καί Χριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ. Ἐφημέριος, Ἱερό Παρεκκλήσιο Ἁγίου Ἀντωνίου, Μετόχι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Θεοδώρας, Ἱερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης.

Pangrazzi, Arnaldo, Priest, Hospice Chaplain. Professor of Pastoral Care in Rome, Italy.

Παπαδούλη, Κάλλια, Ἐργοθεραπεύτρια. Ἀθήνα.

Παπαθανασίου, Ἀθανάσιος, Ἀναπληρωτής Καθηγητής Ἱεραποστολικῆς, Διαπολιτισμικῆς Χριστιανικῆς Μαρτυρίας καί Διαλόγου, Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Ἀθήνας. Ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ *«Σύναξη»*.

Παπαποστόλου, Χρύσανθος, Ἀρχιμανδρίτης, Ἐφημέριος, Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου Χαλανδρίου, Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν. Μέλος τῆς Ὀργα-

νωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας.

Pérez Dueñas, Gerardo, Priest, Chaplain of the Psychiatric Hospital Dr. R. Lafora, Episcopal Subdelegate for Health Pastoral Care. Universidad Rey Juan Carlos. Roman Catholic Archdiocese of Madrid, Spain.

Perletti, Paolo, Protopresbyter, Pastor of Holy Apostle Andreas, Ghent, Holy Metropolis of Belgium. Professor of Pharmacology, Faculty of Medicine and Medical Sciences, University of Ghent, Belgium, University of Insubria, Varese, Italy.

Politis, Nathan Christopher, Student of Law and Economics, University of Technology, Sydney, Australia.

Poplos, Constance, Student of Medicine, University of Tennessee Health Science Center, Memphis, Tennessee, USA.

Σαλμᾶς, Παναγιώτης, Πρωτοπρεσβύτερος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος, Ἱερά Μητρόπολη Ἁγίου Φραγκίσκου. Ἐφημέριος, Ἱερός Ναός Τιμίου Σταυροῦ, Belmont, Καλιφορνίας, Η.Π.Α.

Samoutis, Andreas, Student of Medicine, University College of London, UK. Host of the Med Conceptions Podcast. Co-founder of Medic-Aid & Gratitude Innovations, Young Scientist Associate of the International Institute for Compassionate Care.

Σουμάκη, Εὐγενία, Ἀναπληρώτρια Καθηγήτρια Παιδοψυχιατρικῆς τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, Ψυχαναλύτρια τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Ψυχαναλυτικῆς Ψυχοθεραπείας.

Σταμούλης, Χρυσόστομος, Ἄρχων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Κοσμήτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας.

Steele, Steve, Program Director, Eisenhower Sports Medicine Fellowship. Former Captain of the US Navy, Flight Surgeon.

Σφακιανάκης, Ἐμμανουήλ, Ἱδρυτής Δίωξης Ἠλεκτρονικοῦ Ἐγκλήματος Ἑλλάδος, Στρατηγός ἐν Ἀποστρατείᾳ Ἑλληνικῆς Ἀστυνομίας, Πρόεδρος Ἰνστιτούτου Κυβερνοασφάλειας GSI.

Tibbs, Paraskeve (Eve), Christian Education Ministry Lead, Holy Metropolis of San Francisco. Affiliate Associate Professor of Theology, Fuller Theological Seminary.

Τύμπας, Χρυσόστομος, Ἀρχιμανδρίτης, Ἐφημέριος, Ἱερός Ναός Ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμᾶ καί Δαμιανοῦ, Gospel Oak, London, Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας. Δρ. Ψυχαναλυτικῶν Σπουδῶν.

Φελέκη, Παρασκευή, Τομεάρχης Νοσηλευτικῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

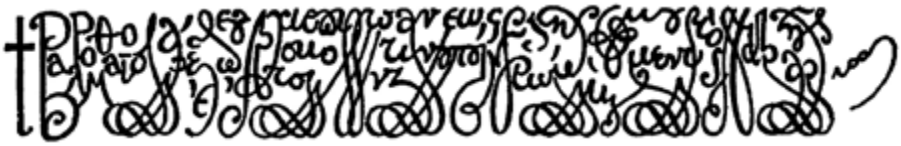

Ἱερώτατε Μητροπολῖτα Ρόδου, ὑπέρτιμε καί ἔξαρχε πασῶν τῶν Κυκλάδων Νήσων, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητέ ἀδελφέ καί συλλειτουργέ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε Κύριλλε, χάρις εἴη τῇ ὑμετέρᾳ Ἱερότητι καί εἰρήνη παρά Θεοῦ.

Χαιρετίζομεν τήν ὀργάνωσιν τοῦ 5ου Συνεδρίου τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διά τήν Ποιμαντικήν Διακονίαν εἰς τόν Χῶρον τῆς Ὑγείας, μέ θέμα **«Φροντίζοντας γιά τήν ἀνθρωπότητα σήμερα, μεριμνοῦμε γιά τήν ἀνθρωπότητα τοῦ αὔριο»**, ἐκφράζοντας θερμάς εὐχαριστίας πρός τούς διοργανωτάς, μέ πρώτους, ὑμᾶς, ἅγιε Ρόδου, καί τόν Αἰδεσιμολογιώτατον Πρωτοπρεσβύτερον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου κ. Σταῦρον Κοφινᾶν, Συντονιστήν τοῦ Δικτύου, καί εὐχόμενοι ἐπιτυχῆ ἐν πᾶσι τήν διεξαγωγήν αὐτοῦ ἐν τῇ καθ' ὑμᾶς θεοσώστῳ Ἐπαρχίᾳ.

Γενεά παρέρχεται καί γενεά ἔρχεται καί τό μέλλον τοῦ κόσμου παραμένει δυσκόλως προβλέψιμον. Οὐδεμία περίοδος εἰς τήν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξεν εἰδυλλιακή, προφανέστατα δέ οὔτε εἰς τούς ἐπερχομένους χρόνους θά ὑπάρξουν εἰδυλλιακαί καταστάσεις. Ἡμεῖς οἱ πιστοί δέν ἔχομεν ὅμως διλήμματα. Γνωρίζομεν ὅτι τό μέλλον ἀνήκει εἰς τόν δι' ἡμᾶς τούς ἀνθρώπους καί διά τήν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐνανθρωπήσαντα προαιώνιον Λόγον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι *«χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας»* (Ἑβρ. ιγ΄, 8). Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, μετέχομεν τῆς ἐλθούσης χάριτος καί προγευόμεθα τῆς ἐρχομένης «πληρότητος ζωῆς, πληρότητος χαρᾶς, πληρότητος γνώσεως» ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Βασιλείᾳ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Διηκονήθημεν καί διακονούμεθα ὑπό τοῦ Κυρίου, ὄχι διά νά κλεισθῶμεν εἰς τό ταμιεῖον μας, ἀλλά διά νά καταστῶμεν μάρτυρες τῶν θείων διυρημάτων, τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως Αὐτοῦ, «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς». Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ τόπος καί ὁ τρόπος, ὅπου καί ὅπως ὁ Θεός κατεργάζεται τήν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Τόν Σταυρόν καί τήν δι' αὐτοῦ ἐλθοῦσαν ἐν τῷ κόσμῳ πεῖραν καί χαράν τῆς Ἀναστάσεως παροντοποιεῖ καί ἐκφράζει κάθε Θεία Λειτουργία, κάθε ἱερός ναός καί ταπεινόν ἐξωκκλήσι, κάθε Ἅγιος καί Μάρτυς τῆς πίστεως, αἱ ἱεραί εἰκόνες καί τά τίμια λείψανα τῶν Ἁγίων, κάθε πρᾶξις ἀγάπης, ἀδελφοσύνης καί ἀλληλεγγύης.

Ἡ χριστιανική μαρτυρία εἶναι ἀδύνατον νά δοθῇ ἀπό ἐσωστρεφεῖς καί ἀδιαφόρους διά τά «τῶν ἀνθρώπων πράγματα» πιστούς. Τό «καινόν» ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι τό «κοινόν», ἡ «κοινή πίστις», ἡ «κοινή ἐλευθερία», ἡ

«κοινή σωτηρία», ἡ ἐλπίς τῆς «κοινῆς ἀναστάσεως» καί τῆς «κοινῆς Βασιλείας», ὁ Θεός ὡς τό «κοινόν ἀγαθόν». Ἡ Ἐκκλησία εἶναι «κοινωνία σχέσεων», «κοινωνία διακονίας», ἐμπειρία μετοχικοῦ πολιτισμοῦ, συνελευθερία τῶν προσώπων, «ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ». «Πολιτισμός τοῦ προσώπου» σημαίνει ταυτότητα ἐλευθερίας καί ἀγάπης, ζῶσαν κοινωνίαν μετά τοῦ Θεοῦ καί τοῦ πλησίον. Τήν ἀλήθειαν αὐτήν ἐκφράζουν τά Κυριακά λόγια περί τῆς ἑνότητος τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης πρός τόν Θεόν, τῆς «πρώτης καί μεγάλης ἐντολῆς», καί τῆς ἀγάπης πρός τόν πλησίον, τῆς «δευτέρας, ὁμοίας αὐτῇ» (Ματθ. κβ΄, 34-40).

Πίστις καί ἀγάπη ἐν τῇ ἀδιασπάστῳ ἀλληλουχίᾳ των εἶναι ὁ πυλών τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Ὁ homo clausus, ὁ κλειστός ἄνθρωπος, εἶναι μία ἐλλιπής μορφή ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, ἡ φροντίς διά τήν ἀνθρωπότητα σήμερον, συμφώνως καί πρός τήν θεματικήν τοῦ παρόντος συνεδρίου, περιλαμβάνει τήν ἀδελφοσύνην καί τήν ἀλληλεγγύην ὡς ἔκφρασιν τοῦ κοινωνικοῦ περιεχομένου τῆς ἐλευθερίας. Δι' ἡμᾶς τούς χριστιανούς, ἡ ἀλληλεγγύη δέν εἶναι μία στάσις, ἡ ὁποία δέν προκύπτει ἁπλῶς ἐκ τῆς συνυπάρξεως τῶν ἀνθρώπων εἰς ἕνα κοινόν κόσμον, ἐκ τῆς ἀλληλεξαρτήσεως καί τῆς κοινῆς εὐθύνης διά τό μέλλον, ἀλλά ἀποτελεῖ αἴτημα καί συνέπειαν τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως, ἐφαρμογή τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης πρός τόν πλησίον.

Ὁ Χριστός διευρύνει τήν ἔννοιαν τοῦ πλησίον, ἀφοῦ αὐτή περιλαμβάνει πλέον ὄχι μόνον τόν ἐγγύς, ἀλλά καί τόν μακράν, ὄχι μόνον τόν ὁμοεθνῆ, ἀλλά καί τόν διαφορετικόν, τόν ἀλλοεθνῆ, ἀκόμη καί τόν ἐχθρόν. Εἶναι ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικόν τό γεγονός ὅτι εἰς τήν παραβολήν τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτου ὁ Χριστός ἀπαντᾷ εἰς τό ἐρώτημα τοῦ νομικοῦ *«Καὶ τίς ἐστί μου πλησίον;»* μέ ἕνα ἄλλο ἐρώτημα εἰς τό τέλος τῆς παραβολῆς, *«Τίς οὖν τούτων τῶν τριῶν, πλησίον δοκεῖ σοι γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς;»* (Λουκ. ι΄, 25-37). Τό ἐρώτημα δι' ἡμᾶς τούς πιστούς δέν εἶναι «ποῖος εἶναι ὁ πλησίον μας;» ἀλλά πῶς θά καθιστάμεθα «πλησίον» δι' ὅσους ἔχουν ἀνάγκην τῆς βοηθείας μας.

Αὐτή εἶναι ἡ ἀπάντησις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τά ἀδιέξοδα τοῦ πολιτισμοῦ, καί εἰς τό ἐρώτημα «πῶς ὀφείλομεν νά μεριμνήσωμεν διά τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος;» Αὐτό εἶναι καί τό δίδαγμα ἐκ τῆς ταλανισάσης τήν ἀνθρωπότητα ὑγειονομικῆς κρίσεως. Χωρίς ἀλληλεγγύην, ἀκόμη καί ἡ ἐπιστήμη, ἡ «μεγάλη δύναμις» τῆς ἐποχῆς, ἀδυνατεῖ νά ἀναπτύξῃ ὁλόκληρον τό δυναμικόν της. Ἄνευ πίστεως εἰς τήν ἀπόλυτον ἀξίαν τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καί καθ' ὁμοίωσιν Αὐτῷ πλασθέντος ἀνθρώπου, ἄνευ ἀποδοχῆς τοῦ αἰωνίου προορισμοῦ του, ὁδηγούμεθα εἰς συρρίκνωσίν του εἰς ἁπλῆν βιολογικήν μονάδα, ἐγκλωβιζόμεθα εἰς τήν μονοδιάστατον ἐνθαδικότητα.

Οὔτε ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνολογία, οὔτε ἡ πολιτική καί κοινωνική δρᾶσις, οὔτε ἡ οἰκονομική πρόοδος καί ἡ εὐημερία, δύνανται νά ἀπαν-

τήσουν εἰς τόν πόθον τῆς αἰωνιότητος καί τῆς ὑπαρξιακῆς πληρότητος εἰς τόν ἄνθρωπον. Ὅ,τι εἶναι ἀνθρώπινον δημιούργημα δέν σώζει, ἀφοῦ καί αὐτό ἔχει ἀνάγκην σωτηρίας. Σοφῶς καί σαφῶς ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διακηρύσσει ὅτι «ἡ ἀπάντησις εἰς τά σοβαρά ὑπαρξιακά καί ἠθικά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου καί εἰς τό αἰώνιον νόημα τῆς ζωῆς αὐτοῦ καί τοῦ κόσμου, δέν εἶναι δυνατόν νά δοθῇ χωρίς μίαν πνευματικήν προσέγγισιν» (Ἐγκύκλιος, §11).

Τήν ἀνάγκην συνεργασίας τῆς πίστεως μετά τῆς ἐπιστήμης καί τῶν ἄλλων σημαντικῶν διά τήν κοινωνικήν πρόοδον δυνάμεων ἀνέδειξεν ἡ φονική πανδημία τοῦ κορωνοϊοῦ. Ὅσοι ἐθριαμβολόγησαν περί τῆς περιφανοῦς νίκης τῆς ἐπιστήμης ἐπί τῆς θρησκείας καί ὅσοι ἀπέρριψαν τήν συμβολήν τῆς ἐπιστήμης μέ φονταμενταλιστικά ἰδεολογήματα, προσέφερον κακήν ὑπηρεσίαν τόσον εἰς τήν ἐπιστήμην, ὅσον καί εἰς τήν πίστιν. Προφανῶς, ἡ κάθε ὑγειονομική περιπέτεια δέν εἶναι δυνατόν νά μετατρέπεται εἰς πεδίον συγκρούσεως πίστεως καί ἐπιστήμης.

Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, ἐξ ἀρχῆς ἐκάλεσε τούς πιστούς νά ἐμπιστευθοῦν τάς εἰσηγήσεις τῶν εἰδικῶν καί νά τηρήσουν τά ἔκτακτα περιοριστικά μέτρα τά ὁποῖα ἐπέβαλλον αἱ Ἀρχαί. Ἐστάθη εἰς τό πλευρόν τῶν ἀσθενῶν καί τῶν συγγενῶν τῶν θυμάτων, μέ προσευχήν καί ποιμαντικήν εὐαισθησίαν. Ἐπῆνεσε τήν αὐτοθυσίαν τῶν ἰατρῶν καί τῶν νοσηλευτῶν, ἐτόνισεν ὅτι τά προστατευτικά μέτρα δέν εἶναι ἀποφάσεις κατά τῆς Ἐκκλησίας καί ὅτι δέν ἀφοροῦν εἰς ἡμᾶς ἐν τῇ ἰδιότητί μας ὡς πιστῶν, ἀλλά ὡς ἀνθρώπων «σάρκα φορούντων καί τόν κόσμον οἰκούντων». Ὑπεγράμμισε μετ' ἐμφάσεως τήν ἀξίαν τοῦ θείου δώρου τῆς ὑγείας καί τῆς ὁλιστικῆς κατανοήσεώς της. Πέραν τούτων, προέβαλε τήν σημασίαν τῆς ἀγάπης καί τῆς ἀλληλεγγύης εἰς τήν ἀντιμετώπισιν τῆς πανδημίας καί ἐξέφρασε τήν πεποίθησίν της ὅτι αὐτό ἀποτελεῖ πολύτιμον παρακαταθήκην διά τό μέλλον, τό ὁποῖον ὅπως ἔχει λεχθῆ «ἤ θά στηρίζεται εἰς τήν ἀλληλεγγύην ἤ θά εἶναι ἀνύπαρκτον».

Μέ αὐτάς τάς σκέψεις καί τά αἰσθήματα, ἐπαινοῦμεν, ἐν τῷ προσώπῳ ὑμῶν, τιμιώτατε καί προσφιλέστατε ἀδελφέ ἅγιε Ρόδου, καί εὐχαριστοῦμεν ἅπαξ ἔτι τούς διοργανωτάς καί πάντας τούς συμμετέχοντας εἰς τό Συνέδριον, εὐχόμενοι δέ καλήν ἐπιτυχίαν εἰς τούς εἰσηγητάς, ἐπικαλούμεθα ἐφ' ὑμᾶς, πρεσβείαις τῶν Ἁγίων ἰατρῶν, τήν χάριν καί τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ τῶν θαυμασίων.

Ἐν Φαναρίῳ, τῇ βκβ΄ Σεπτεμβρίου λ΄

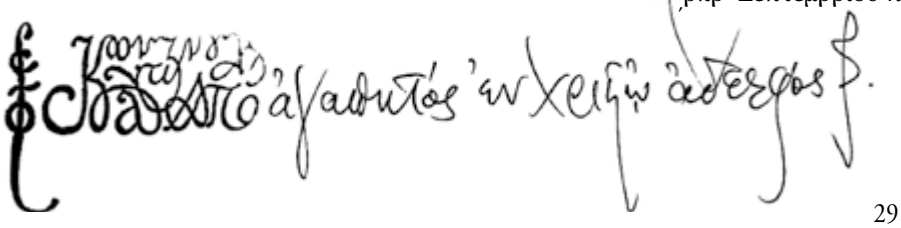

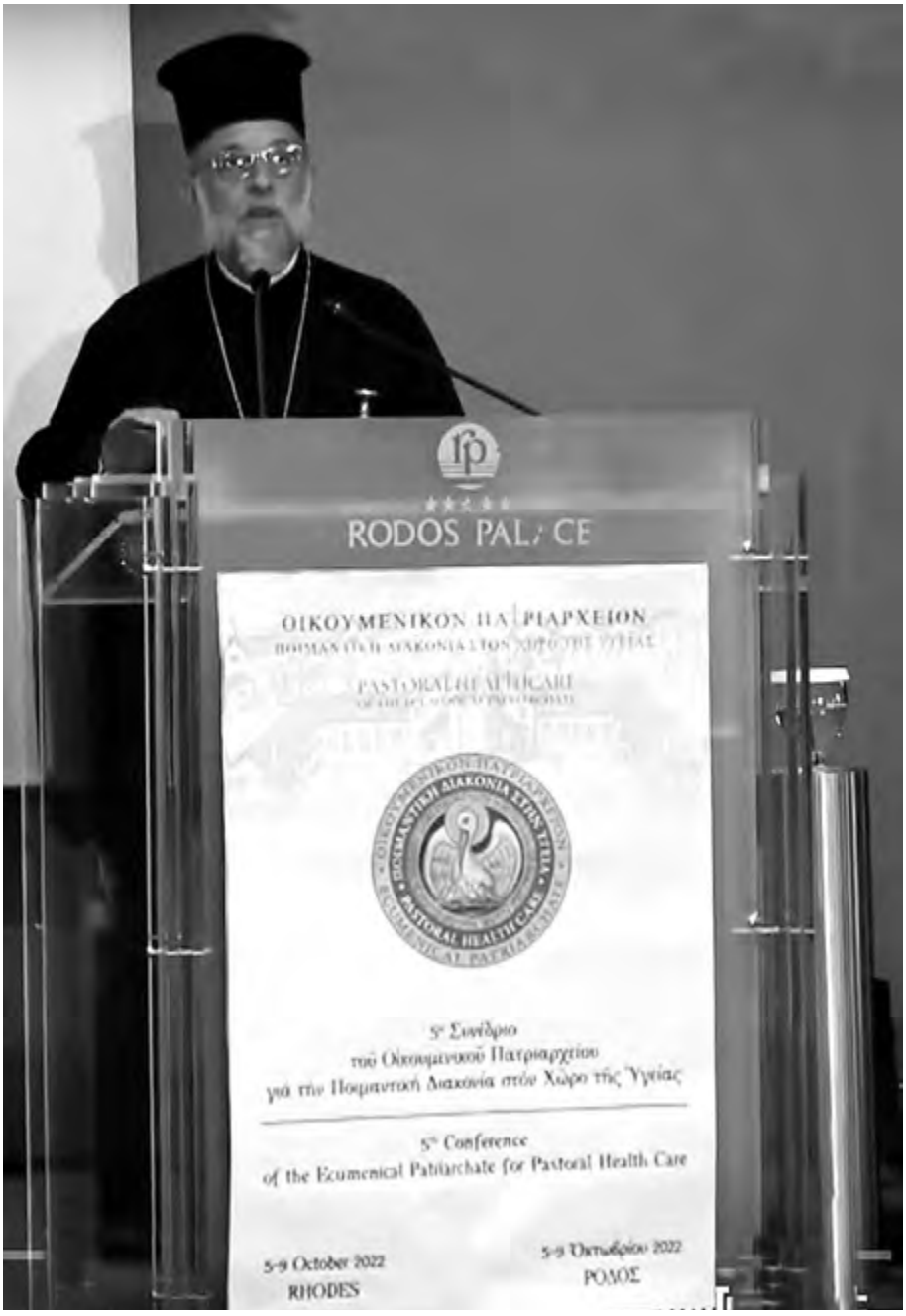
RODOS PALACE
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
PASTORAL HEALTH CARE
5ο Συνέδριο
του Οικουμενικού Πατριαρχείου
για την Ποιμαντική Διακονία στον Χώρο της Υγείας
5th Conference
of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care
5-9 October 2022
RHODES
5-9 Οκτωβρίου 2022
ΡΟΔΟΣ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ
τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου

Σεβασμιώτατοι καί Θεοφιλέστατοι ἅγιοι Ἀρχιερεῖς,
ἐκπρόσωποι ἀδελφῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.
Κύριε Περιφερειάρχα, Κύριε Δήμαρχε,
Ἀγαπητοί Σύνεδροι,

Τόν περασμένο Αὔγουστο, ξέσπασε πυρκαγιά στήν ὀροφή τοῦ Νοσοκομείου καί Γηροκομείου Μπαλουκλί στήν Κωνσταντινούπολη, καταστρέφοντας ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ συγκροτήματος. Κτισμένο κοντά στήν ἰαματική Ζωοδόχο Πηγή τῆς Παναγίας, τό νοσοκομεῖο ἱδρύθηκε τό 1753, συμβολίζοντας τή διαχρονική ἱστορία φιλανθρωπίας τῆς Ρωμιοσύνης, πού ἔχει νά δείξει μεγάλο ἀριθμό ξενώνων, πρωτότυπα νοσοκομεῖα, σάν αὐτό τῆς Μονῆς Παντοκράτορος, καί ποικίλα φιλανθρωπικά καταστήματα πού ὑπῆρχαν στή Βασιλεύουσα καί σέ ὅλη τήν Αὐτοκρατορία στά χρόνια τοῦ Βυζαντίου καί μετά, μέχρι καί σήμερα. Τό Μπαλουκλί συμβολίζει τήν ἑνότητα τοῦ Γένους σέ καιρούς κρίσεως, τήν πεποίθηση τοῦ Πατριαρχείου ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος χρειάζεται μιά ὑψηλή ἰατρονοσηλευτική φροντίδα στίς δύσκολες ὧρες μιᾶς ἀρρώστιας καί στά γηρατειά του, ἀλλά καί τή σύμπραξη ἰατρικῆς ἐπιστήμης καί Ἐκκλησίας.

Ἀναμφίβολα, ἡ φροντίδα τῶν πασχόντων ἀπό διάφορες συμφορές ἦταν μιά κύρια μέριμνα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας μέχρι σήμερα. Ἡ Μητέρα Ἐκκλησία εἶναι μιά Ζωοδόχος Πηγή πού ρέει ἀγάπη καί φιλανθρωπία σέ ὅλο τόν κόσμο. Δίδοντας ἐλπίδα στόν θλιμμένο, φανερώνει τή λύτρωση τῆς Σταύρωσης, τό φῶς τῆς Ἀναστάσεως καί τήν καθέδρα τοῦ Βασιλέως τῆς Αἰώνιας Βασιλείας.

Μέσα σέ αὐτό τό πνεῦμα, τό 2008, τό Οἰκ. Πατριαρχεῖο ἵδρυσε τό ***Πατριαρχικό Δίκτυό του γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας*** καί ὅρισε γιά ἕδρα του τή Ρόδο. Ἐδῶ, εἴχαμε τήν εὐλογία νά διεξαχθοῦν τέσσερα ἄλλα Συνέδρια. Σκοπός τοῦ ***Πατριαρχικοῦ Δικτύου***

καί τῶν Συνεδρίων στή Ρόδο δέν εἶναι νά προβληθεῖ τό λεγόμενο φιλανθρωπικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά νά δημιουργήσουμε μαζί ἕνα δίκτυο συνεργασίας καί ἀλληλοβοήθειας μεταξύ τῶν τοπικῶν μας Ἐκκλησιῶν στόν τομέα τῆς ποιμαντικῆς ἀπό κοινοῦ μέ ὅλους τούς ἐπιστήμονες πού διακονοῦν τόν συνάνθρωπό μας.

Οἱ ραγδαῖες ἐξελίξεις στήν ἰατρική ἐπιστήμη, οἱ διαχρονικές μεταβολές στό περιβάλλον καί στή φιλοσοφία τῆς ὑγείας, ἀλλά καί οἱ ἀλλαγές τῶν σημερινῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, πού διαμορφώνουν τό πῶς κατανοοῦμε τόν ἄνθρωπο καί τή φροντίδα του σέ δύσκολες περιστάσεις, μᾶς ὑποχρεώνουν νά ἐξετάσουμε καί ἴσως νά ἀναθεωρήσουμε τήν ποιμαντική μας μέριμνα. Αὐτή ἡ ἀνάγκη κορυφώθηκε καί ἀναδείχθηκε μέ τήν Πανδημία, πού ἀκόμη μᾶς ταλαιπωρεῖ.

Ὅπως θά τονισθεῖ πολλές φορές κατά τή διάρκεια τοῦ 5ου μας Συνεδρίου, ἡ Πανδημία ἀπείλησε τό Ἐκκλησιαστικό Σῶμα καί τήν ἀνθρωπότητα ὁλόκληρη σάν μιά πυρκαγιά πού σαρώνει τά πάντα, καταστρέφοντας ζωές καί περιουσίες. Ὅμως, πάνω ἀπό ὅλα, ἡ Πανδημία ἔχει φέρει σέ κίνδυνο τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν μεταξύ μας σχέσεων. Αὐτή εἶναι καί ἡ πιό σοβαρή ἀπειλή τῆς Πανδημίας, γιατί ὑποσκάπτει τή δυνατότητα κάθε θεραπευτικῆς προσπάθειας.

Ὁ Ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέει ὅτι δέν εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νά ὑπάρξει καί νά συνυπάρξει μέ ἄλλους ἐκεῖ ὅπου δεσπόζει ἡ διχόνοια. Κάθε διχόνοια φέρνει ἑνός εἴδους θάνατο, φυσικό ἤ πνευματικό. Ἀντίστοιχα, κάθε θεραπεία καί ἴαση βρίσκονται μέσα στήν ἑνότητα καί τήν καθολικότητα, τήν καθολική ἀγάπη τῆς Ἁγίας Τριάδος. Χωρίς αὐτήν τήν ἑνότητα καί τήν καθολικότητα, δέν μπορεῖ νά ἐνεργήσει τό Ἅγιο Πνεῦμα, πού εἶναι ὁ οὐσιαστικός φορέας τῆς θεραπείας, τῆς ἴασης, τῆς σωτήριας καί λυτρωτικῆς ἀγάπης. Σήμερα, εἶναι ξεκάθαρο πώς ἡ οὐσιαστική θεραπεία ἐπιτυγχάνεται μέσα ἀπό μιά ὁμαδική πολυεπιστημονική προσπάθεια, κατά τήν ὁποία ὁ ἄρρωστος ἐξετάζεται ὡς μιά ὁλότητα. Ἑπομένως, σήμερα, ὑπάρχει περισσότερη ἀνάγκη ἀπό ποτέ νά ἑνωθοῦμε.

Ἡ ἀγάπη τῆς Ὁμογένειας δέν θά ἀφήσει τό Νοσοκομεῖο τοῦ Μπαλουκλί νά μείνει στίς στάχτες τῆς πρόσφατης πυρκαγιᾶς. Ἡ φιλανθρωπική συνείδηση τοῦ Πατριαρχείου θά μεριμνήσει ὥστε νά συνεχιστεῖ ἡ διαχρονική παράδοση πού χαρακτηρίζει τή Μητέρα Ἐκκλησία ἀνά τούς αἰῶνες καί θά φροντίσει ὥστε νά ἐνισχύσει καί νά βελτιώσει τήν περίθαλψη πού προσφέρει στόν πονεμένο συνάνθρωπο. Ἔτσι καί ἐμεῖς, δέν θά πρέπει νά ἀφήσουμε τίς «στάχτες» τῆς Πανδημίας νά μᾶς κυριεύσουν καί νά μᾶς κατακλύσουν. Θά πρέπει νά μεριμνήσουμε γιά

τήν ἀνθρωπότητα σήμερα, καλλιεργώντας τό πνεῦμα τῆς ἑνότητας, ὥστε νά φροντίσουμε γιά μιά ἀνθρωπότητα τοῦ αὔριο πού θά εἶναι πιό ἐνισχυμένη μέ τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Εὔχομαι ἡ συνεργασία μεταξύ μας ἐδῶ, στή Ρόδο, νά συμβάλει πρός αὐτό τό ἀποτέλεσμα.

Ἡ ἐφετινή διοργάνωσή μας, ὅπως καί οἱ προηγούμενες δέν ἦταν μία εὔκολη ὑπόθεση. Ἐπιτυγχάνεται χάρη στίς ἄοκνες καί συντονισμένες προσπάθειες τοῦ π. Σταύρου Κοφινᾶ καί τῶν ἐκλεκτῶν συνεργατῶν του, οἱ ὁποῖοι καί αὐτή τή φορά ἔδωσαν ὅλο τόν ἑαυτό τους, ὅπως καί οἱ συνεργάτες μας, πού δραστηριοποιοῦνται στήν ὑπηρεσία τῶν Γραφείων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεώς μας, μέ ἐπικεφαλῆς τόν π. Ἐμμανουήλ Σκλιβάκη. Οἱ οἰκονομικοί καί ἄλλοι χορηγοί, οἱ εἰσηγητές, ὁ Δήμαρχος μας κ. Ἀντώνιος Καμπουράκης καί τό φιλόξενο προσωπικό τοῦ Rodos Palace ἐπιστηρίζουν καί κάνουν δυνατή τήν προσπάθειά μας. Τούς εὐχαριστοῦμε ὅλους, μεταφέρουμε τήν εὐαρέσκεια τοῦ Πατριάρχου μας καί τήν ἐπιδαψίλευση τῆς Πατριαρχικῆς εὐχῆς καί εὐλογίας του.

Χαιρετίζουμε μέ ἀδελφική ἀγάπη ὅλους ἐσᾶς, τούς ἐκπροσώπους τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν καί τούς ἐκπροσώπους τῶν ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν ἀνά τήν Οἰκουμένη Ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου καί τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Χαιρόμαστε πού εἶστε ἐδῶ σήμερα καί χαιρετίζουμε στά πρόσωπά σας τούς ἀδελφούς Ἀρχιερεῖς πού ἀνταποκρίθηκαν στήν πρόσκληση καί σᾶς ὅρισαν ἐκπροσώπους τῶν Ἐπαρχιῶν τους. Παρακαλοῦμε νά μεταφέρετε τίς εὐχαριστίες μας καί τόν ἐγκάρδιο χαιρετισμό μας.

Βιώνοντας τήν πνευματική χαρά τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων μας, τήν ἑνότητα τῆς πίστεώς μας κάτω ἀπό τή φιλόστοργη σκέπη καί μέσα στή ζεστή ἀγκαλιά τῆς Μητέρας Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας σᾶς καλωσορίζουμε στή διοργάνωση καί στόν τόπο μας, στή φιλόξενη Ρόδο, τό νησί πού διαχρονικά λειτούργησε καί λειτουργεῖ ὡς χῶρος συνάντησης.

Ἐκ προσώπου, τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ κηρύσσουμε τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ 5ου Διεθνοῦς Συνεδρίου τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, μεταφέρουμε τόν χαιρετισμό Του, τίς εὐχές Του γιά ἐπιτυχία, τήν πατρική καί πατριαρχική εὐλογία Του πρός τόν καθένα προσωπικά ἀπό τούς συμμετέχοντες, καθώς καί τίς δικές μας προσωπικές εὐχές.

Καλῶς ὁρίσατε, καλή καί εὐχάριστη διαμονή καί καλή ἐπιτυχία.

RODOS PALACE
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
PASTORAL HEALTH CARE
5ο Συνέδριο
του Οικουμενικού Πατριαρχείου
για την Ποιμαντική Διακονία στον Χώρο της Υγείας
5th Conference
of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care
5-9 October 2022
RHODES
5-9 Οκτωβρίου 2022
ΡΟΔΟΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

τοῦ σκοποῦ τοῦ Συνεδρίου ὑπό τοῦ Πρωτοπρ. Σταύρου Κοφινᾶ, Συντονιστοῦ τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας

Σεβασμιώτατε Μητροπολῖτα Ρόδου κ. Κύριλλε, Ἐκπρόσωπε τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου καί Πρόεδρε αὐτοῦ τοῦ Πέμπτου Διεθνοῦς Συνεδρίου τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας.

Σεβασμιώτατοι καί Θεοφιλέστατοι Ἅγιοι Ἀρχιερεῖς,
Ἀδελφοί ἐν Χριστῷ Ἅγιοι Πατέρες,
Ἀξιότιμοι Ἄρχοντες τῆς φιλόξενης νήσου τῆς Ρόδου,
Ἀξιότιμοι Ἐκπρόσωποι τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ,
Ἐλλογιμώτατοι Ἐκπρόσωποι τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν,
Ἐλλογιμώτατοι Καθηγηταί,
Ἐκλεκτοί Προσκεκλημένοι,
Ἀγαπητοί Σύνεδροι,

Δοξάζω τόν φιλάνθρωπο Θεό πού μᾶς χάρισε τήν εὐλογία νά ξαναβρεθοῦμε μετά ἀπό πέντε χρόνια. Τό 2017, ἀρκετοί ἀπό ἐμᾶς συγκεντρωθήκαμε σέ αὐτή τήν αἴθουσα γιά νά συμμετάσχουμε στό 4ο μας Συνέδριο μέ θέμα ***«Ἀναθερμαίνοντας τήν Ἐλπίδα. Ἀνακαλύπτοντας τήν ἐλπίδα στίς δυσχέρειες τῆς ζωῆς».*** Ἡ Συντονιστική Ἐπιτροπή τοῦ Πατριαρχικοῦ Δικτύου εἶχε προτείνει αὐτό τό

θέμα στόν Παναγιώτατο ἐπειδή *«διαπιστώθηκε ἡ δυσκολία πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος νά ἀνακάμψει ἀπό τίς διάφορες ἀντιξοότητες πού παρουσιάζονται στή ζωή του, καθώς καί ὅτι σήμερα ἔχει παρερμηνευτεῖ ἡ ἔννοια τῆς ἐλπίδας…».* Κοιτάζοντας πίσω, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἡ ἐπιλογή τοῦ θέματος εἶχε ἕναν προορατικό χαρακτήρα. Τότε, δέν ὑπῆρχε ἡ παραμικρή ὑποψία γιά ὅλα ὅσα ἔχουν συμβεῖ καί πόση ἐλπίδα θά ἔπρεπε νά ἀνακαλύψουμε στίς δυσχέρειες πού βιώσαμε καί ἀκόμα βιώνουμε. Πράγματι, πολλά βιώσαμε!

Εἶμαι σίγουρος ὅτι δέν ὑπάρχει ἕνας ἐδῶ ἀπόψε πού, ἄμεσα ἤ ἔμμεσα, δέν βρέθηκε σέ δύσκολες στιγμές λόγῳ Πανδημίας· πού δέν βίωσε τήν ἀπειλή μιᾶς ἀσθένειας, τήν ἀπειλή καί τήν τραγωδία ἑνός θανάτου, τίς συνέπειες τῆς ἀπομόνωσης λόγῳ καραντίνας, τήν ἔνταση πού ἔχει προκύψει ἀπό τίς κοινωνικές καί θρησκευτικές ἀκρότητες πού ἔχουν δημιουργηθεῖ.

Βιώνοντας ὅλα αὐτά, πρέπει νά ἔχουμε συνειδητοποιήσει ὅτι δέν ὑπάρχει τίποτα ἀπόλυτα δεδομένο στή ζωή μας. Δέν εἴμαστε ἄτρωτοι καθώς ἡ ζωή μας ἀπειλεῖται ἀπό διάφορους κινδύνους. Οἱ κανόνες πού παλιά καθόριζαν τή σταθερότητα τῆς κοινωνίας ἔχουν ἀλλάξει, νά μήν ποῦμε ἔχουν καταργηθεῖ, δημιουργώντας μιά *νέα πραγματικότητα,* ἕνα *«new normal»,* ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀνασφάλεια καί ἡ ἀβεβαιότητα. Ὅμως, αὐτή ἡ πραγματικότητα μᾶς φέρνει μπροστά σέ νέες προκλήσεις.

Ἀντιλαμβανόμενοι αὐτές τίς καταστάσεις καί αὐτές τίς προκλήσεις, καταλήξαμε στό θέμα τοῦ 5ου αὐτοῦ Συνεδρίου: ***«Φροντίζοντας γιά τήν ἀνθρωπότητα σήμερα, μεριμνοῦμε γιά τήν ἀνθρωπότητα τοῦ αὔριο».*** Μέ ἄλλα λόγια: ἐδῶ πού ἔχουμε φτάσει, πρός ποιά κατεύθυνση πρέπει νά πορευτοῦμε; Τί κόσμο θά ἑτοιμάσουμε γιά τίς μελλοντικές γενεές τῆς ἀνθρωπότητας; Αὐτή εἶναι μιά κρίσιμη ἐρώτηση γιά τήν κοινωνία πού ζοῦμε, γιά τήν Ἐκκλησία πού ἀνήκουμε, καί γιά τό *Πατριαρχικό Δίκτυο* πού συμμετέχουμε, μιά ἐρώτηση πού περιλαμβάνει πολλά ἄλλα ἐρωτήματα. Καί συνεχίζω…

Διδαχθήκαμε κάτι ἀπό αὐτή τήν πανδημία, ὥστε νά μπορέσουμε μελλοντικά νά διακονήσουμε καλύτερα τούς ἀδελφούς καί τίς ἀδελφές μας; Μποροῦμε τώρα πιά νά διακρίνουμε καλύτερα τί εἴμαστε ὡς Ἐκκλησία (ὡς Σῶμα Χριστοῦ), ἰδιαίτερα, ὅταν ὁ «συνηθισμένος» τρόπος ὕπαρξής μας ἔχει πιά διαταραχθεῖ; Ἐπωφεληθήκαμε ἀπό

τήν «εὐκαιρία» τῆς Πανδημίας γιά νά γεφυρώσουμε τό χάσμα μεταξύ πίστης καί ἐπιστημονικῆς κοινότητας, ὥστε νά μπορέσουμε νά συνεργαστοῦμε ἐποικοδομητικά στό μέλλον; Τί κάνουμε γιά νά ἐνισχύσουμε τή διακονία μας πρός τούς ἀνθρώπους πού ὑποφέρουν καί θρηνοῦν ἀπό τίς ἐπιπτώσεις μιᾶς συμφορᾶς; Ποιά φροντίδα προσφέρουμε στούς ἀδελφούς μας κληρικούς καί στούς ἰατρούς, στό νοσηλευτικό προσωπικό, καί σέ ὅλους πού παλεύουν νά σώσουν ἀνθρώπινες ζωές; Πῶς συμπαραστεκόμαστε στούς ἀνθρώπους πού ζοῦν μόνοι καί ἀπομονωμένοι, στούς ἀνθρώπους τῶν ὁποίων ἔχει διαταραχθεῖ ἡ οἰκογενειακή ἰσορροπία, πού ἔχουν καταστραφεῖ οἰκονομικά; Τί ἀκριβῶς κάνουμε γιά νά ἀντιμετωπίσουμε τή θρησκευτική παράνοια πού μᾶς κυρίευσε ὅλη αὐτή τή γεμάτη φόβο χρονική περίοδο;

Ὅλα αὐτά τά ἐρωτήματα καταλήγουν στό τελικό καί κρίσιμο ἐρώτημα: θέλουμε πραγματικά νά κατανοήσουμε καί νά ἐμβαθύνουμε στίς δυσκολίες πού ὑπάρχουν στόν κόσμο σήμερα, ὥστε νά συμβάλλουμε στήν ἀπαραίτητη ἀλλαγή τῶν περίπλοκων καταστάσεων πού ὑπάρχουν; Δηλαδή, εἴμαστε πρόθυμοι νά κάνουμε μιά αὐστηρή αὐτοκριτική γιά νά βελτιώσουμε καί νά ἀλλάξουμε τόν τρόπο πού διακονοῦμε καί φροντίζουμε τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί κάθε συνάνθρωπό μας;

Τό 5ο αὐτό Συνέδριο θέτει αὐτούς τούς προβληματισμούς μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά δώσει τό κίνητρο σέ ὅλους μας νά εἴμαστε φλογεροί φορεῖς τῆς Θείας Χάριτος καί Φιλανθρωπίας. Ὅλοι μας πού βρισκόμαστε ἀπόψε στό Συνέδριο, κλῆρος καί λαός, σέ αὐτή τήν ὄμορφη καί φιλόξενη Ρόδο, ἔχουμε μιά τεράστια ποιμαντική εὐθύνη. Θά μοῦ ἐπιτρέψετε νά εἶμαι κάθετος καί ἐμφατικός. *Ἄν, στό Συνέδριο, παραμείνουμε παρατηρητές καί ἐπιστρέψουμε στίς ἕδρες μας χωρίς νά μεταφέρουμε τό «πνεῦμα» τοῦ Πατριαρχικοῦ Δικτύου, δηλαδή, χωρίς τή φλογερή διάθεση νά ἀλλάξουν οἱ καταστάσεις πού ζοῦμε, τότε τό Συνέδριο θά ἔχει ἀποτύχει. Μάταιοι θά εἶναι οἱ κόποι τῶν πολλῶν πού συνέβαλαν μέ ζῆλο καί προθυμία στή διοργάνωσή του. Μάταιες εἶναι οἱ μέγιστες καί κοπιαστικές προσπάθειες νά διατηρήσουμε τό Πατριαρχικό αὐτό Δίκτυο.*

Γεγονός εἶναι ὅτι, ὅσο πιό καθυστερημένα ἀντιμετωπίσουμε τίς προαναφερθεῖσες δυσκολίες καί προκλήσεις, τόσο θά συμβάλλουμε

στόν φόβο καί τό χάος πού ἐπικρατεῖ στήν κοινωνία σήμερα. Χωρίς σοβαρή ποιμαντική προσέγγιση καί μέριμνα, τό αὔριο τῆς ἀνθρωπότητας θά εἶναι μελανό. Οἱ ἀσθενεῖς καί οἱ οἰκεῖοι τους, καί ὅσοι βρίσκονται σέ δεινές περιστάσεις θά συνεχίσουν νά εἶναι μόνοι, ὅπως ἐπίσης ὅλοι πού παλεύουν γιά τήν ἀνακούφιση τοῦ πόνου καί τήν ἀναζήτηση τῆς ἐλπίδας. Τά ὑγειονομικά μας ἱδρύματα θά ἀποπροσωποποιηθοῦν, θά ἐμποροποιηθοῦν, καί δέν θά προσφέρουν μιά ὁλοκληρωμένη φροντίδα. Ἡ δέ Ἐκκλησία θά μείνει στό περιθώριο τῆς κοινωνίας καί τῆς ζωῆς, διχασμένη, μακριά ἀπό μιά γνήσια χριστιανική ὀρθόδοξη ἔκφραση, ριζωμένη σέ μιά τυπολατρία καί σέ ἕναν θρησκευτικό παραλογισμό, ἀνήμπορη νά ἀπαντήσει στίς ὑπαρξιακές ἀναζητήσεις τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου.

Εἴμαστε ἐδῶ, ὥστε νά μήν φθάσουμε σέ αὐτό τό σημεῖο.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ[1]

Ἐναρκτήριος Ὁμιλία

ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΘΕΡΑΠΕΥΤΕΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΔΙΧΟΝΟΙΑ;

Σεβασμιώτατοι καί Θεοφιλέστατοι Ἀρχιερεῖς,
Σεβαστοί Πατέρες, κυρίες καί κύριοι,

Δυόμισι χρόνια πανδημίας εἶναι διαδρομή μέ πολλές φάσεις: *καί* μέ αἰφνιδιασμούς, *καί* μέ ἐπαληθεύσεις, *καί* μέ διαψεύσεις. Σέ μιά τέτοια διαδρομή χρειάζονται ἰδιότητες ἀσκητικές: ὑπομονετικός στοχασμός καί ὑπομονετικός ἀναστοχασμός. Ὁ ὑπομονετικός στοχασμός καί ὁ ὑπομονετικός ἀναστοχασμός εἶναι ἄσκηση στήν τόλμη, διότι φέρνουν τόν ἄνθρωπο ἀντιμέτωπο μέ ὅλες τίς ἀβύσσους, καί γύρω του καί μέσα του. Ἀντιθέτως οἱ ἀφορισμοί, εἴτε ἐκ δεξιῶν εἴτε ἐξ εὐωνύμων, δέν ἐμπεριέχουν τήν ἀσκητική τοῦ στοχασμοῦ καί τοῦ ἀναστοχασμοῦ. Οἱ ἀφορισμοί παρουσιάζονται μέν ὡς γενναιότητα, ἀλλά στήν πραγματικότητα ἀποτελοῦν κορυφαία ἀτολμία: Εἶναι τό σεντόνι μέ τό ὁποῖο κουκουλωνόμαστε ὅταν δέν τολμᾶμε νά ἀναμετρηθοῦμε μέ ὅλες τίς ἀβύσσους, καί γύρω μας καί μέσα μας.

Θεωρῶ λοιπόν ὅτι ἡ ἀναμέτρηση αὐτή ἔχει γιά τούς Χριστιανούς δύο παραμέτρους:

Πρώτη παράμετρος εἶναι τά κριτήρια τῆς χριστιανικῆς πίστης, τά ὁποῖα ὀφείλουν νά εἶναι (ἤ μᾶλλον: ὀφείλουν νά γίνονται) διαυγῆ σέ κάθε ἐποχή καί σέ κάθε συγκυρία.

---

1. Ὁ Ἀθανάσιος Ν. Παπαθανασίου εἶναι Ἀναπληρωτής Καθηγητής *Ἱεραποστολικῆς, Διαπολιτισμικῆς Χριστιανικῆς Μαρτυρίας καί Διαλόγου στήν* Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Ἀθήνας καί Ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ *«Σύναξη»*.

Δεύτερη παράμετρος εἶναι ἡ γνώση καί ἀξιολόγηση τῆς πραγματικότητας. Γιά τή γνώση καί τήν ἀξιολόγηση τῆς πραγματικότητας ἔχει ἐπισημανθεῖ ἀπό κοινωνιολογικῆς σκοπιᾶς ὅτι τή στιγμή πού ἐξετάζουμε τήν τρέχουσα πραγματικότητα, ὄντας καί οἱ ἴδιοι μέρος της, διατρέχουμε τόν κίνδυνο τοῦ «παροντισμοῦ» καί τῆς λεγόμενης «τυραννίας τῆς στιγμῆς», δηλαδή διατρέχουμε τόν κίνδυνο νά διακηρύξουμε ὁριστικά συμπεράσματα πρόωρα, σάν τάχα τό παρόν νά εἶναι αἰώνιο ἤ σάν ἐμεῖς νά εἴμαστε τό κέντρο τῆς ἱστορίας[2]. Συνεπῶς, ἡ ἀναμέτρηση μέ τό σήμερα εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητη, ἀλλά ὀφείλει νά ᾽ναι θωρακισμένη μέ ἰσχυρή αἴσθηση ἱστορικότητας καί μέ ταπεινή τόλμη.

Αὐτές οἱ δύο παράμετροι (ἡ διαύγεια τῶν χριστιανικῶν κριτηρίων καί ἡ ἀξιολόγηση τῆς πραγματικότητας) ἰσχύουν παντοῦ. Ὡστόσο ἐκδηλώνονται μέ πολύ διαφορετικό τρόπο ἀπό χώρα σέ χώρα καί ἀπό τοπική ἐκκλησία σέ τοπική ἐκκλησία. Ἐγώ θά μιλήσω βάσει τῆς ἐμπειρίας στήν Ἑλλάδα, ἀλλά ταυτόχρονα θά προσπαθήσω νά θέσω ζητήματα πού ἀφοροῦν ἤ πού ταλαιπωροῦν τήν παγκόσμια Ὀρθοδοξία. Θά ἐπικεντρώσω δέ στήν περίπτωση τῆς πανδημίας, διότι αὐτή, κατά τή γνώμη μου, δέν ἀποτελεῖ ἕνα περιστασιακό ζήτημα, ἀλλά (εἴτε ἔχει τελειώσει εἴτε ὄχι) ἀποτελεῖ καλό μοντέλο γιά τήν προσέγγιση καί πλήθους ἄλλων διχονοιῶν πού ἐνδημοῦν στή ζωή μας.

2. Νίκος Δεμερτζῆς, «Ἡ Πανδημία ὡς τραῦμα» (Ἰούνιος 2020), https://www.dianeosis.org/2020/06/i-pandimia-os-travma/ : «Πρέπει [...] νά κρατᾶμε μιά κάποια ἐπιφύλαξη ὡς πρός τήν ἐγκυρότητα τῶν ὅσων λέγονται στό πλαίσιο τῆς σπάνιας εὐκαιρίας πού μᾶς δίδεται νά τό μελετήσουμε [τό φαινόμενο] κοινωνιολογικά *in vivo*. Ὄντας κι ἐμεῖς ἐντός τῆς συνθήκης τῆς χρονο-χωρικῆς συμπίεσης ὑποκείμεθα –ἀθέλητα ἴσως– στήν ἐπιρροή τοῦ παροντισμοῦ καί τῆς τυραννίας τῆς στιγμῆς [...], δεσμευόμαστε ἀπό τή γοητεία τῆς κουλτούρας τοῦ παρόντος (nowist culture), τῆς ἐξακολουθητικῆς ἐπιμήκυνσης τοῦ τώρα [...]. Παροντισμός (presentism) εἶναι ἡ ἀποσυσχέτιση τοῦ παρόντος ἀπό τήν ἱστορία, ἄρα ἡ ἀπίσχναση τῆς κοινωνιολογικῆς φαντασίας [... Ἡ ἐπιστημονική σκέψη πρέπει] νά ἀποφεύγει τίς βιαστικές ἀποφάνσεις καί τόν ψηφιακό συλλογισμό (εἴτε-εἴτε, ναί-ὄχι), νά ἀνοίγεται μέ μετριοπάθεια στή μελέτη τοῦ ἀπρόβλεπτου καί νά διατυπώνει τά συμπεράσματά της μέ ἐφεκτικό τρόπο». Ἐνδεικτικά ἀναφέρω ὅτι γιά ὀλίσθηση σέ αὐτόν τόν κίνδυνο κατηγορήθηκε (στίς ἀντιπαραθέσεις σχετικά μέ τήν πανδημία) ὁ φιλόσοφος Giorgio Agamben. Βλ. Nicolas Demertzis & Ron Eyerman, «Covid-19 as cultural truma», *American Journal of Cultural Anthropology* 8 (10-9-2020), σσ. 445-446 (ὅλο: 428-450).

1. Ἡ διχόνοια

Ἀπό τό πρῶτο λεπτό πού ὁ ἰός μπῆκε στή χώρα, ξέσπασαν συζητήσεις καί σκληρές συγκρούσεις. Ἀπό τά χαρακτηριστικά αὐτῶν τῶν συγκρούσεων ξεχωρίζω δύο: τήν *ἀγριότητα* (τήν ὁποία τήν ἐνισχύει παγκοσμίως ἡ εὐκολία γραψίματος στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης, δηλαδή ἡ εὐκολία διατύπωσης λόγου πρίν αὐτόν τόν λόγο τόν ἐπεξεργαστεῖ ἡ σκέψη), καί τήν *πικρία*: διχάστηκαν συνάδελφοι, ἐνορίες, φίλοι, ἀκόμα καί οἰκογένειες. Ἀντίθετα πρός ἄλλους διχασμούς, ὅπου οἱ ἀντιμαχόμενες πλευρές εἶναι κατά βάση δύο, ἡ τρέχουσα διχόνοια εἶναι πολυεστιακή. Δέν συγκρούονται δύο συμπαγεῖς χῶροι (χοντρικά: οἱ ἀρνητές καί οἱ μή-ἀρνητές τῆς πανδημίας), ἀλλά ὑπάρχει κατακερματισμός, ὁ ὁποῖος φέρει ἴσως χαρακτηριστικά τῶν λεγομένων «πολιτισμικῶν πολέμων»[3]. Κάποιοι, γιά παράδειγμα, δέχονται τή μάσκα, ἄλλοι τήν ἀπορρίπτουν. Κάποιοι δέχονται τή μάσκα ἀλλά δέν δέχονται τό ἐμβόλιο. Ἄλλοι δέχονται τό ἐμβόλιο ἀλλά ὄχι τά lock down. Ἀπό ὅσους δεχόμαστε ὅτι ὁ ἰός μεταδίδεται καί μέσα στόν ναό, ὁρισμένοι θεωροῦν θεμιτή τήν ἀλλαγή τοῦ τρόπου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἄλλοι διαφωνοῦν μόνο σέ αὐτό. Μά, ἐκεῖ ὅπου ἡ πικρή διχόνοια γίνεται καί γελοία, εἶναι ὅταν πολέμιοι τοῦ 666 ἀντιεμβολιαστές καταγγέλλουν ὡς προδότες ἄλλους πολέμιους τοῦ 666, οἱ ὁποῖοι ὅμως δέχονται τόν ἐμβολιασμό! Εἶναι ἐντυπωσιακό (καί λέει πολλά), ὅτι ἡ μεγαλύτερη σφοδρότητα ἐκδηλώνεται στή σύγκρουση ὄχι μεταξύ φονταμενταλιστῶν καί μή-φονταμενταλιστῶν, ἀλλά ἀνάμεσα σέ φονταμενταλιστές (θρησκευτικούς καί πολιτικούς).

Πόσο μεγάλες εἶναι οἱ ὁμάδες πού βρίσκονται σέ διχόνοια; Δέν μποροῦμε νά τό ποῦμε μέ σιγουριά. Χρειαζόμαστε μελέτες οἱ ὁποῖες δέν ἔχουν γίνει. Νομίζω πάντως ὅτι δέν ὑπάρχει ἰσομοιρία. Συχνά ὑπάρχουν μειοψηφοῦντες, ἀλλά πολύ θορυβώδεις, ἰδιαίτερα δέ στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο ὑπάρχουν πρόσωπα πού διαθέτουν ὀλιγάριθμες ἀλλά ἀφοσιωμένες διμοιρίες ὀπαδῶν, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἄν ἡ κοινωνία εὐρύτερα τούς γυρνᾶ τήν πλάτη. Χρειάζεται ἐπί πλέον νά

3. Βλ. Rhys H. Williams, «Culture Wars», https://www.encyclopedia.com/religion/legal-and-political-magazines/culture-wars. Πρβλ. Bobby Duffy & Gideon Skinner, «Culture wars around the world: how countries perceive divisions», *King's College, The Policy Institute, London* (17-6-2021), https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2021-06/Culture

δοῦμε πόσοι ἀντιτίθενται στά ἐμβόλια θεωρώντας τα χάραγμα τοῦ ἀντίχριστου, καί πόσοι δυσπιστοῦν γιά καθαρά ἰατρικούς λόγους ἤ λόγῳ μιᾶς εὐρύτερης κρίσης ἐμπιστοσύνης πρός τούς διαχειριστές τῆς κρίσης. Πρόσφατη ἔρευνα τοῦ ἐρευνητικοῦ ὀργανισμοῦ Dianeosis κατέδειξε ὅτι τό 2019, μέ τήν καταθλιπτική ἐμπειρία τῶν μνημονίων, αἰσιοδοξία ἔνιωθε τό 30% τῶν Ἑλλήνων. Μετά ἀπό τρία χρόνια, τήν ἄνοιξη τοῦ 2022, οἱ αἰσιόδοξοι ἔπεσαν στό 19,2%. Σέ μιά ἀτμόσφαιρα, λοιπόν, ὅπου κυριαρχοῦν κατά σειρά ἡ αὐξημένη ἀνασφάλεια καί ἡ αὐξημένη ἀπογοήτευση (ἀκολουθεῖ ὁ αὐξημένος θυμός καί τέταρτη ἔρχεται ἡ μειωμένη αἰσιοδοξία), ποιά κοινωνική ὁμάδα εἶναι ἄραγε ἡ πιό αἰσιόδοξη; Ὅσοι ἔχουν μηνιαῖο εἰσόδημα πάνω ἀπό 3.000 εὐρώ[4]. Ἡ προσπάθεια γιά θεραπεία τῆς διχόνοιας ἔχει νά λάβει πολλά ὑπόψη…

2. Ἡ ἀναμέτρηση

Πρίν ὡστόσο προβληματιστοῦμε γιά τίς δυνατότητες θεραπείας τῆς διχόνοιας, χρειάζεται μιά διευκρίνιση γιά καθαυτή τήν ἔννοια τῆς διχόνοιας[5].

Γιά τούς ἐκκλησιαστικούς ἀνθρώπους εἶναι πανεύκολα τά μεγάλα λόγια γιά τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἑνότητα ἔχει βάση μυστηριακή – ὄχι ἁπλῶς κοινωνιολογική. Ὡστόσο, αὐτή ἡ ἑνότητα δέν ὑπάρχει οὐρανοκατέβατη. Πηγάζει ἀπό τόν Θεό, ἀλλά τό μερδικό τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νά ἀνταποκριθεῖ χτίζοντάς την. Ἀνθρωπίνως, λοιπόν, πῶς χτίζεται ἡ ἐκκλησιαστική ἑνότητα; Χτίζεται μέσα ἀπό τήν ἀναμέτρηση. Στίς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* βρίσκουμε τήν ἐμβληματική διατύπωση ὅτι *«τοῦ […] πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχή μία»*, καί ὅτι *«ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδόν»*. Ὅμως αὐτό ἀπό μόνο του εἶναι μιά ψευδής εἰκόνα! Οἱ *Πράξεις* εἶναι καί

4. Αὐτοί νιώθουν αἰσιοδοξία κατά 27%. Βλ. «Τί πιστεύουν οἱ Ἕλληνες - 2022», *Διανέοσις: Ὀργανισμός Ἔρευνας καί Ἀνάλυσης*, https://www.dianeosis.org/research/ti-pistevoyn-oi-ellines-2022/. Βλ. καί Μαρίνα Οἰκονόμου-Λαλιώτη, «Τά συναισθήματα τῶν Ἑλλήνων σήμερα: Διαπιστώσεις καί ἀναδιατυπώσεις» (Ἀπρίλιος 2022), https://www.dianeosis.org/2022/04/ta-synaisthimata-twn-ellinwn-simera-diatyposeis-kai-epanadiatypwseis/

5. Θυμίζω ὅτι ἡ λέξη διχόνοια εἶναι σύνθετη ἀπό τό *δίχα* (χωριστά, σέ διάσταση), καί *νοῦς* (τρόπος ἀντίληψης τῶν πραγμάτων).

ἱστορία διχονοιῶν, διαφόρων διαμετρημάτων: Ἀνανίας καί Σαπφείρα, γογγυσμός τῶν χηρῶν ἐξ ἐθνῶν γιά τήν ἀδικία, διαμάχη γιά τόν τρόπο εἰσδοχῆς τῶν προσηλύτων καί ὀξύς τσακωμός Βαρνάβα καί Παύλου, μέ ἀποκορύφωμα τή διαβεβαίωση τοῦ Παύλου πρός τούς πρεσβυτέρους τῆς Ἐφέσου, ὅτι «*ἐξ ὑμῶν αὐτῶν* [δηλαδή ἀπό τούς «ὁμοθυμαδόν» ὄντες] *ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν*» (Πράξεις κ΄, 29-30)[6].

Συνεπῶς (ἐρωτῶ), τό πρόβλημα ἔγκειται στή διαφωνία καί τήν ἀναμέτρηση; Ὄχι. Ἡ δυνατότητα διαφωνίας καί ἀναμέτρησης εἶναι εὐλογία. Δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει συμ-φωνία ἄν δέν ὑπάρχει δυνατότητα δια-φωνίας ἤ ὅποτε ποινικοποιεῖται ἡ γνώμη. Πότε λοιπόν ἡ διχόνοια ἀποτελεῖ ἀδιέξοδο; Ὅχι ὅταν ὑπάρχει διαφωνία καί ἀναμέτρηση, ἀλλά ὅταν παύει νά ὑπάρχει *κοινή βάση γιά διαφωνία καί ἀναμέτρηση*. Ὅταν δέν ὑπάρχει τέτοια κοινή βάση, τότε, ὅσο πικρό κι ἄν εἶναι, εἶναι ἀδύνατον νά μήν ἔρθουν (*«ἀνένδεκτόν ἐστιν τοῦ μὴ ἐλθεῖν»*) τά σχίσματα[7]. Ὁπότε, δυνατότητα θεραπείας τῆς σημερινῆς διχόνοιας (τόσο στήν Ἐκκλησία, ὅσο καί στήν κοινωνία) δέν ὑπάρχει σέ ὅλες τίς περιπτώσεις.

3. Θεραπεία;

Νομίζω ὅτι οὐσιαστικά δύο ἀπόψεις ὑπάρχουν γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς διχόνοιας.

Ἡ μία εἶναι αὐτή τοῦ αὐτόματου πιλότου. Κατά τήν ἄποψη αὐτή, ἡ διχόνοια θά σβήσει μόνη της μέ τήν παρέλευση τοῦ χρόνου καί τήν ἀποδυνάμωση τῆς πανδημίας. Κατά τή γνώμη μου, αὐτή εἶναι μιά δοκιμασμένη συνταγή καταστροφῆς, ὑπό τήν ἔννοια ὅτι τά προβλήματα (προβλήματα πνευματικά, κοινωνικά καί ταξικά) τά κρύβει κάτω ἀπό τό χαλί, κι αὐτά συνεχίζουν νά ὑπάρχουν ἤ καί νά αὐγαταίνουν, μέχρι πού γιά κάποιον λόγο θά ξεσπάσουν καί θά

6. Οἱ Πράξεις ξεκινοῦν διαβεβαιώνοντας ὅτι τοῦ *«πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία»* (δ΄, 32), στή συνέχεια συναντᾶμε τή ρήξη μέ τόν Ἀνανία καί τή Σαπφείρα (ε΄, 1-11), ξανά διαβεβαίωση ὅτι *«ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες»* (ε΄, 12), κατόπιν τόν γογγυσμό τῶν χηρῶν γιά τή διάκριση σέ βάρος τους (στ΄, 1-6), τή διαμάχη γιά τούς ἐξ ἐθνῶν προσήλυτους (ια΄, 2-18, ιε΄, 1-34) καί τόν τσακωμό Παύλου καί Βαρνάβα (ιε΄, 37-39).

7. Πρβλ. *«Ἀνένδεκτόν ἐστιν τοῦ μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα»* (Λουκ ιζ΄, 1).

πλημμυρίσουν ξανά τήν ἐπιφάνεια. Ἰδίως τά ἐκκλησιαστικά προβλήματα τά ὁποῖα παρουσιάστηκαν κατά τήν πανδημία, εἶναι σέ μεγάλο βαθμό ἀπόνερα χρόνιων καί ἀνθεκτικῶν προβλημάτων, τά ὁποῖα ἀποτελοῦν καθεστώς στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο.

Ἡ ἄλλη ἄποψη (τήν ὁποία καί συμμερίζομαι) εἶναι ὅτι ὁ δρόμος τόν ὁποῖο γνωρίζει διαχρονικά ἡ Ἐκκλησία (ὅπως καί ὁ δρόμος τόν ὁποῖο γνωρίζει μιά δημοκρατική κοινωνία) εἶναι νά ἐκτεθεῖς μιλώντας, ἀλλά καί κάτι ἀκόμα: Νά ἐκτεθεῖς καί ἀκούγοντας. Τό λέω αὐτό διότι στίς μέρες μας τό νά μιλήσεις θεωρεῖται αὐτονόητο δικαίωμα καί καμάρι. Ὡστόσο συχνά αὐτό εἶναι ὁμιχλῶδες, ἀνάμεσα στή φωτεινή εὐθύνη καί τόν σκοτεινό ναρκισσισμό. Τό πολύτιμο ζητούμενο συνεπῶς εἶναι νά ἐκτεθεῖς *καί ἀκούγοντας*, καί ὅταν μιλήσεις νά μήν ἐγκιβωτιστεῖς οὔτε στόν ναρκισσισμό τοῦ νικητῆ οὔτε στό τραῦμα τοῦ ἡττημένου. Ἐπαναλαμβάνω: οὔτε στόν ναρκισσισμό τοῦ νικητῆ οὔτε στό τραῦμα τοῦ ἡττημένου. Φρονῶ λοιπόν ὅτι χρειάζεται νά προχωρήσουν σέ συνάντηση καί συζήτηση οἱ φιλότιμοι ἀπό κάθε πλευρά διαφωνούντων. Τό λέω αὐτό ὄντας προσωπικά ἐμβολιασμένος. Ἐπαναλαμβάνω αὐτό πού εἶπα παραπάνω. Κανένας χῶρος δέν εἶναι συμπαγής, ἡ δέ ἐννόησή του ὡς συμπαγοῦς διαιωνίζει τή θολούρα. Ἔχουν διατυπωθεῖ σοβαρές σκέψεις ἀπό διαφορετικές πλευρές, μερικές ἀπό τίς ὁποῖες ὅμως ἔχουν σπρωχτεῖ στή σκιά.

Ποιούς ὀνομάζω *φιλότιμους ἀπό κάθε πλευρά;* Δέν μπορῶ νά τό ὁρίσω μέ ἀπόλυτο τρόπο, ἀλλά θεωρῶ σημαντικό νά κρατήσουμε αὐτή τή διάκριση ὡς ζητούμενο. Μεταξύ φιλότιμων, καί παρά τίς διαφωνίες τους, μποροῦν νά ἐντοπιστοῦν κάποια κοινά κριτήρια, ἀκόμα καί πιθανότητα ἀλληλοτροφοδοσίας. Χοντρικά, θά ἔλεγα ὅτι ἀ-φιλότιμοι ἐμβολιαστές εἶναι ὅσοι οὐδεμία κριτική διάθεση διαθέτουν. Ἀ-φιλότιμοι ἀντιεμβολιαστές εἶναι οἱ φονταμενταλιστές.

4. Ἡ ἀτζέντα τῆς δυνητικά θεραπευτικῆς συζήτησης

Τρία πεδία ξεχωρίζω ὡς βασικά: α) τήν κυριαρχία τοῦ μαγικοῦ, β) τό σνομπάρισμα τῆς ἀγάπης καί γ) τή βιοπολιτική.

α. Ἡ κυριαρχία τοῦ μαγικοῦ

Μαγική εἶναι ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ ἀκριβής ἐπιτέλεση μιᾶς διαδικασίας παράγει ἀναπόδραστα ἀποτελέσματα. Τό νά τελεστεῖ μέ

ἀκρίβεια ἡ διαδικασία, ἀλλά νά μήν φέρει τά προβλεπόμενα ἀποτελέσματα, ἀποκλείεται στή μαγική συνείδηση. Ἡ διαδικασία σώζει.

Τί εἶναι λοιπόν τό μαγικό; Εἶναι ὁ ἀπόλυτος ἀντίποδας τῆς χριστιανικῆς πίστης. Διότι προσπερνᾶ τόν ζωντανό Θεό. Δέν λέω ἄν τόν ἐπικαλεῖται ἤ ὄχι. Μπορεῖ κάλλιστα νά τόν ἐπικαλεῖται, ἀκόμα καί νά ἐξαπολύει ὁμολογίες πίστης. Στήν πραγματικότητα ὡστόσο προσπερνᾶ τόν ζωντανό Θεό, καθόσον τόν θεωρεῖ δεσμευμένο νά δράσει κατά τό πρωτόκολλο, δηλαδή τόν θεωρεῖ ὑποταγμένο στή διαδικασία (στήν τελετή ἤ στό μυστήριο), ὅπως ὑποταγμένο στή διαδικασία εἶναι ἄλλωστε κάθε συστατικό της. Τό μαγικό δηλαδή δέν θεωρεῖ τόν ζωντανό Θεό κυριολεκτικά πηγή καί ἀφέντη τῆς διαδικασίας, τόσο κυριολεκτικά, ὥστε νά τόν δέχεται ὡς τόν Κύριο ὁ ὁποῖος δύναται ἀκόμα καί νά ἀλλάξει ἤ ἀκυρώσει τή διαδικασία, ἄν ὁ ἴδιος τό ἐπιθυμήσει[8].

Ὁ μαγικῶς θρησκεύων βασίζεται στήν ἀσφάλεια τῆς διαδικασίας[9], ἐνῶ ὁ πιστός τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ βασίζεται στή διαβεβαίωση τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ ὅτι θά εἶναι πάντοτε «πιστός» στή Διαθήκη μέ τόν λαό Του, ἀλλά μέ ὅποιον τρόπο ἐμπνέει ἡ ἐλευθερία Του, καί μέ ὅποιον τρόπο ἀναιρεῖ κάθε μαγεία.

Ὁ πόλεμος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ μέ τή μαγεία (γιά τήν ἀκρίβεια: ὁ πόλεμος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ μέ τή δαιμονική καί ὁμοούσια τριάδα, τή *μαγεία*, τόν *μαμωνᾶ* καί τήν *ἐξουσία*) εἶναι πόλεμος γιά τήν ἴδια τήν ὕπαρξη τῆς Ἐκκλησίας, καί δέν πρόκειται νά τελειώσει στόν αἰώνα τόν ἅπαντα, ἁπλούστατα διότι αὐτό τό ριζικά ἀντιχριστιανικό πνεῦμα ἔχει ρίζες στήν ἐκκλησιαστική ζωή. Γεννιέται στήν ἴδια τήν Ἐκκλησία καί ἀναπαράγεται ἀπό τήν ἴδια τήν Ἐκκλησία. Ὄχι σάν ἰός ἔξωθεν, ἀλλά σάν καρκίνος ἔνδοθεν.

---

8. Ὁ θιασώτης τῆς μαγικῆς ὀπτικῆς ἀποκλείει / ἀπαγορεύει στόν Θεό νά πεῖ πρός τούς ἀποστάτες ἀνθρώπους «ἔχω σιχαθεῖ τίς ἑορτές καί τίς θυσίες σας» (*«μεμίσηκα, ἀπῶσμαι ἑορτὰς ὑμῶν καὶ οὐ μὴ ὀσφρανθῶ θυσίας ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν»*, Ἀμώς 5:21), ἑορτές καί τίς θυσίες τίς ὁποῖες ὁ ἴδιος εἶχε κάποτε καθιερώσει.

9. Κι ἀφοῦ τό ἀποφασιστικό γιά τή μαγική πράξη εἶναι ἡ ἀκριβής ἐκτέλεση τῆς συνταγῆς, οὐδένα ρόλο παίζει καί ἡ ἠθική τοῦ θιασώτη, δηλαδή ἡ καρδιακή ἀνταπόκρισή του στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ ἤ ἡ ἀπόρριψή τους. Ὅποιος κι ἄν εἶναι ὁ τρόπος τῆς ζωῆς του, ἡ συνταγή θά «πιάσει», ἅπαξ καί ἐκτελεστεῖ μέ χημική συνέπεια.

Κατά τήν πανδημία τό διαχρονικό μαγικό ἐκδηλώθηκε μέ δύο ρεύματα:

Τό ἕνα ρεῦμα εἶναι οἱ βεβαιότητες τοῦ τύπου: ἡ μάσκα ἀναιρεῖ τό κατ' εἰκόνα, μέσα στόν ναό ὁ ἰός δέν κολλάει, ἡ ἀλλαγή ὡρῶν τέλεσης τῶν ἀκολουθιῶν εἶναι ἄρνηση τῆς πίστης, ἡ ἀλλαγή τοῦ τρόπου τέλεσης τῆς Εὐχαριστίας ἀποτελεῖ δογματική παρέκκλιση κ.λπ[10]. Κατά τή γνώμη μου ἐδῶ δέν ἔχουμε ὑπερβολική εὐσέβεια, ἀλλά μᾶλλον ἀσέβεια καί βλασφημία. Ἡ στάση αὐτή ἐντοπίζεται κυρίως σέ ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι θρησκεύουν συστηματικά, ἀνήκουν σέ κάποια ἐκκλησιαστική κοινότητα καί συμμερίζονται κάποια θεολογική ὀπτική.

Τό ἄλλο ρεῦμα μέ τό ὁποῖο ἐκδηλώθηκε τό διαχρονικό μαγικό, εἶναι ἡ ἔξαρση μιᾶς ἀσαφοῦς θρησκευτικότητας στήν κοινωνία, δηλαδή σέ πολυάριθμους ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι δέν αἰσθάνονται ὅτι ἀνήκουν σέ κοινότητα, οὔτε καταγίνονται ἰδιαίτερα μέ τή θεολογία. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί στρέφονται μέ ἀγωνία στό παραδοσιακό μαγικό, σέ αὐτό πού ἐμφανίζεται ὡς ἐκκλησιαστικῶς ἐγκεκριμένο. Πρόκειται γιά χαρακτηριστικό τῆς σύγχρονης κοινωνίας, στήν ὁποία τό προνεωτερικό καί τό νεωτερικό οὐδόλως ἔχουν ἐξαλειφθεῖ, ἀλλά διαπλέκονται (σέ διάφορες ποσοστώσεις) μέ τό μετανεωτερικό: ἡ ἀποθρησκειοποίηση σαρώνει, μά ταυτόχρονα αὐξάνει ὁ ἀνορθολογισμός.

Φέρνω ἕνα ἐνδεικτικό παράδειγμα γιά τό πρόβλημα πού ἀνακύπτει ἐδῶ. Στίς 14 Ἰουνίου 2022 ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐξέδωσε ἐγκύκλιο «πρός τό χριστεπώνυμο πλήρωμα» (ἀρ. 3060), ὅπου ἐπεσήμανε μέ ἀνησυχία τή δράση ψευδοπροφητῶν οἱ ὁποῖοι ἐπιδίδονται σέ μελλοντολογία ἤ προβάλλουν ἱερά ἀντικείμενα πού δακρύζουν ἤ αἱμορροοῦν. Ἡ ἐγκύκλιος ἀρθρώνει σωστό θεολογικό λόγο, καλώντας τούς πιστούς νά ὀξύνουν τήν κρίση τους καί νά μήν παραδίδονται σέ ὅ,τι ἐμφανίζεται ὡς θαῦμα. Παραθέτει μάλιστα καί τήν πολύτιμη, τολμηρή ἐπισήμανση τοῦ ἁγίου Πορφυρίου ὅτι *«αὐτά τά σημεῖα… δέν εἶναι ὅλα θεϊκά. Μερικά*

10. Εἶναι ἄλλο πρᾶγμα νά ἀντιτεθεῖ κανείς γιά ποιμαντικούς λόγους στήν ἀλλαγή τοῦ τρόπου μετάδοσης τῆς Εὐχαριστίας, καί ὁλότελα ἄλλο τό νά χαρακτηρίζεται ὁ τρέχων τρόπος δογματικό στοιχεῖο καί ἔτσι οὐσιαστικά νά ὑποτάσσεται ὁ ζωντανός Θεός σέ μία διαδικασία. Βλ. τό κείμενό μου «Τρεῖς σημειώσεις γιά τό εἰδύλλιο πανδημίας καί πανδαιμόνιου», περ. *«Σύναξη»* 156 (2000), σσ. 35-44.

ἀπό αὐτά τά προκαλεῖ ὁ διάβολος μέσῳ τῶν ἀνθρώπων. Χρειάζεται προσοχή»[11].

Ποιό εἶναι τό πρόβλημα ἐδῶ; Τό πρόβλημα εἶναι ὅτι ἡ Σύνοδος ἐπιστράτευσε κάτι πολύτιμο (τήν τολμηρή ἐπισήμανση τοῦ ἁγίου Πορφυρίου) ἐκτάκτως, καί μόνο ρηματικά. Ἡ ἐν λόγω ὀπτική τοῦ ἁγίου δέν διαποτίζει τήν «κανονικότητα» τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. Ἀντιθέτως, ὁ ἐκκλησιαστικός βίος (ὁ κανονικός ἐκκλησιαστικός βίος, στήν κανονική ἐκκλησιαστική δομή καί ὑπό τήν κανονική ἐκκλησιαστική ἡγεσία) κινεῖται κατ' ἐξοχήν στόν ρυθμό τῶν φαινομένων τά ὁποῖα ἡ ἐγκύκλιος αἴφνης καταδίκασε. Ἐνῶ ἀπό μόνες τους οἱ φράσεις τῆς ἐγκυκλίου εἶναι σωστές, τό πρόβλημα πίσω ἀπό τίς ἀράδες τους εἶναι ὅτι ἡ ἐγκύκλιος δέν συγκρούεται μέ τό μαγικό καθαυτό, ἀπ' ὅπου κι ἄν αὐτό προέρχεται, ἀλλά μέ τό μαγικό τό ὁποῖο ἐμφανίζεται ὡς ἀταξία, ὡς αὐτονόμηση κάποιων ἀπό τήν ἐκκλησιαστική δομή. Κι ἔτσι, γιά τήν κριτική στάση στήν ὁποία καλεῖ τούς πιστούς, δέν ἀναπτύσσει μιά ριζικά ἀντι-μαγική ὀπτική, ἀλλά ἀγκυροβολεῖ στήν πανάκεια τῆς ὑπακοῆς στήν ἱεραρχία. Καί γι' αὐτό καταλήγει: *«Ἄς μένουμε πιστοί στήν παράδοση πού ἔχουμε παραλάβει μέσα στήν Ἐκκλησία μας, ἄς ἀποφεύγουμε ὅσους αὐτοαπομονώνονται καί ἄς τιμοῦμε καί ὑπακοῦμε στούς Ποιμένες καί Ἐπισκόπους τῆς Ἐκκλησίας μας, οἱ ὁποῖοι ἀγρυπνοῦν ὑπέρ ἡμῶν».*

Ἐδῶ ἔχω δύο ἐρωτήματα:

1. Στήν «παράδοση πού», ὅπως λέει ἡ ἐγκύκλιος, «ἔχουμε παραλάβει μέσα στήν Ἐκκλησία μας», θά βρεῖ κανείς πλῆθος συναξαρίων καί ἀφηγήσεων οἱ ὁποῖες νομιμοποιοῦν τέτοιες προβληματικές συμπεριφορές. Γιά ὅ,τι βάλει ὁ νοῦς μας, μποροῦμε νά βροῦμε «τεκμηρίωση». Ὁπότε; Τολμᾶμε ἄραγε μιά ἑρμηνευτική κάθαρση αὐτῶν πού ἐμφανίζονται ὡς παράδοση; Ἤ τά ἀντιλαμβανόμαστε ὡς ἱερά εἴδωλα πού δέν τά ἀγγίζουμε; Εἶναι ἄραγε ἀσέβεια ἄν ἐμφορούμαστε ἀπό τήν ὀπτική τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτη, ὁ ὁποῖος, στήν εἰσαγωγή τοῦ *Συναξαριστή* του μᾶς διευκρίνισε ὅτι ἔφτιαξε αὐτό τό ἔργο ἔχοντας συγκεντρώσει χειρόγραφα ἀπό διάφορα μο-

11. Ἔχει βεβαίως προηγηθεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος: *«Αὐτὸς γὰρ ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης»* (Β΄ Κορ. ια΄, 14-15).

ναστήρια, τίς ἀφηγήσεις τῶν ὁποίων ὅμως καθάρισε ἀπό στοιχεῖα πού εἶναι ἀντίθετα πρός τήν Ἁγία Γραφή καί ἀπίθανα γιά τόν ὀρθό λόγο καί τούς κριτικούς;[12]

2. Συγχωρέστε με, ἀλλά μιᾶς καί μιλᾶμε γιά θεραπευτική ἀναμέτρηση, ἐπιτρέψτε μου νά ρωτήσω εὐθαρσῶς τά ἑξῆς: Θά θέλατε νά δοῦμε, ὄχι σέ πόσους αὐτονομημένους κληρικούς, ἀλλά σέ πόσες μητροπόλεις γίνονται πράγματα σάν αὐτά πού καυτηριάζει ἡ ἐγκύκλιος; Θά θέλατε νά δοῦμε πόσοι ἐπίσκοποι (καί ἀντιεμβολιαστές καί ἐμβολιαστές) συνιστοῦν τόν ψεκασμό μέ ἁγιασμό ὡς ἀντιβιωτικό ἤ ὑποστηρίζουν ὅτι ἕνα μπουκαλάκι ἁγιασμός στήν τσέπη σέ γλυτώνει ἀπό ἀτύχημα; Θά θέλατε νά δοῦμε ποιά μοναστήρια (τῆς κανονικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) πωλοῦν δέσμες μέ 33 κεριά, ὥστε τό ἄναμμά τους, ἕνα-ἕνα, νά εἶναι εὐλογία γιά τό σπίτι; Θά θέλατε νά δοῦμε ποιά μοναστήρια πωλοῦν «μύρο μέ λαδάκι ἀπό 40 εὐχέλαια πού τελέστηκαν στόν πανάγιο τάφο»; Θά θέλατε νά δοῦμε πόσοι ἐπίσκοποι (ἐμβολιαστές καί ἀντιεμβολιαστές) διανέμουν στούς πιστούς «διαβασμένα» ἀντικείμενα ἤ δάκρυα εἰκόνας; Καί πῶς λειτουργεῖ ἄραγε ἡ «ὑποδοχή» διαφόρων ἐπωνύμων εἰκόνων σέ μητροπόλεις ὅλης τῆς χώρας; Καί τί σημαίνει στή λατρεία «ἀντίγραφο θαυματουργῆς εἰκόνας»;[13] Μήπως (ἁπλούστατα καί ὠμά) σημαίνει κραταιά συμμαχία μαγείας καί μαμωνᾶ; Εἶναι σάν οἱ τόνοι μελανιοῦ πού ἔχουν χυθεῖ γιά τή διαύγαση τῆς ἔννοιας τοῦ θαύματος, τοὐλάχιστον ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1960, νά ἔχουν πάει στράφι[14]. Ἡ ἐκκλησιαστική δομή ἔχει τήν ἱκανότητα νά λαφυραγωγεῖ τόν φωτεινό λόγο, νά τόν ἐνσωματώνει καί νά τόν ξεδοντιάζει, κάνοντας τόν λόγο, λόγια. Ἀντιθέτως, ὅσοι πιστοί ἔχουν πράγματι ἀποβάλει τό μαγικό ἀπό τή ζωή τους, ἀνήκουν σέ ἐκκλησιαστικές κοινότητες μέ φωτεινή παρουσία, οἱ ὁποῖες ὅμως δέν δίνουν τόν τόνο στό εὐρύτερο θρησκευτικό σκηνικό. Ἐπίσης, προσέξτε παρακαλῶ τό ἑξῆς: Πιστοί οἱ ὁποῖοι δέν

12. Νικόδημος Ἁγιορείτης, *Συναξαριστής τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ,* ἐκδ. Δόμος, τ. Α΄, Ἀθῆναι 2005, σ. λγ΄.

13. Σέ βάναυση ἀντίθεση πρός τήν 7η Οἰκουμενική Σύνοδο, ἡ ὁποία ὅρισε τό νόημα τῆς εἰκόνας σέ σχέση μέ τή μορφή τοῦ εἰκονιζόμενου προσώπου, κι ὄχι μέ τή φωτογραφική ἀναπαραγωγή τοῦ εἰκονίζοντος ἀντικειμένου.

14. Θεωρῶ ἐξαιρετικῆς διαύγειας τό βιβλίο: π. Ἰωήλ Γιαννακόπουλος, *Ὄνειρα καί θαύματα τοῦ λαοῦ* (ἐπίμετρο π. Ἀντώνιος Πινακούλας, ἐπιμέλεια π. Βασίλειος Ἀργυριάδης), ἐκδ. Ἐν Πλῷ, Ἀθήνα 2021.

προσχωροῦν στή μαγική θρησκευτικότητα κι οὔτε παζαρεύουν τήν ἀξιοπρέπειά τους, ἀποχωροῦν ἀπό τήν παγανιστική ἐκκλησία. Ὁπότε, ἕνα σοβαρό ζήτημα πού πρέπει νά ἐξεταστεῖ, εἶναι: *ποιά εἶναι ἡ σύνθεση τῶν ἐκκλησιασμάτων πού ἀπομένουν;*

Θερμά παρακαλῶ, ἄς μή δώσει κανείς ὡς ἀπάντηση στά παραπάνω μιά θεολογική γενικολογία περί τοῦ ποιό εἶναι τό γνησίως ἐκκλησιαστικό νόημα τῶν εἰκόνων, τῶν λειψάνων κ.λπ. Ἄλλο θέμα θέτω: Ἐκτρέφουν ἤ δέν ἐκτρέφουν στήν πράξη μαγική συνείδηση οἱ συγκεκριμένοι χειρισμοί καί οἱ συγκεκριμένες νοοτροπίες; Κατά τή θριαμβολογική τέλεσή τους καί τό συνοδευτικό τσουνάμι ὑποσχέσεων ἰατρικῆς θεραπείας, ἀφήνεται διόλου χῶρος στήν ἐμπειρία τῶν ἀθεράπευτων ἁγίων; Δέν ἀφήνεται! Τί περιμένουμε λοιπόν νά συμβεῖ στήν ἐπόμενη πανδημία;

Στό πλαίσιο αὐτό θά θέσω ἄλλο ἕνα ζήτημα, πολύ ἁπλό καί ἀφάνταστα δύσκολο. Ὁ μακαριστός καί σπουδαῖος Ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος Ἄντονυ Μπλούμ εἶχε χρησιμοποιήσει τήν τολμηρή διατύπωση churchianity versus Christianity: ἐκκλησιαστικότητα ἐναντίον χριστιανικότητας[15]. Ὁ Μπλούμ ἄγγιξε τό τεράστιο πρόβλημα, ὅτι μερικές φορές τόν ζωντανό Θεό τόν ὑποκαθιστοῦν ἱερά εἴδωλα, δηλαδή ὄχι ξόανα ἄλλων θρησκειῶν, ἀλλά (ἐντελῶς ἀντιφατικά καί βάναυσα) τά ἱερά τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας.

Πολλά λοιπόν ἀπό τά προβλήματα κατά τήν πανδημία ὀφείλονται στήν πολυχρονισμένη ἀντίληψη ὅτι ἡ Ἐκκλησία ταυτίζεται *κατ' ἀποκλειστικότητα* μέ τόν Χριστό. Ποιό εἶναι τό πρόβλημα ἐδῶ; Ἄν ἡ Ἐκκλησία ταυτίζεται *κατ' ἀποκλειστικότητα* μαζί του, αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐμπεριέχει, ἐγκιβωτίζει τόν Χριστό. Ἔτσι ὅμως ὅλη ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας γιά τή μυστική δράση τοῦ Χριστοῦ ὅπου αὐτός ἐπιθυμεῖ (μέσα κι ἔξω ἀπό τά κανονικά ὅρια τῆς Ἐκκλησίας), ὅλη ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας γιά τούς ἀβάπτιστους ἁγίους, ὅλη ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας γιά τό ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἡ κεφαλή της, ἀλλά εἶναι καί ὁ κριτής της, ἁπλῶς πάει περίπατο! Ἡ

15. Στό: Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Ποιός χρειάζεται στιφάδο ἀπό τόν Ντοστογιέφσκι; Μεταλλάξεις θρησκευτικότητας σήμερα», περ. «*Σύναξη*» 150 (2021), σσ. 57-67. Πρβλ. τό ἐπίσης ἡμέτερο «Ἡ γοητεία τῆς εἰδωλολατρίας, ἤ Ποιές ἀσφάλειες ἀναζητοῦν οἱ Χριστιανοί ὅταν δέν ἀντέχουν τήν ἐλευθερία τοῦ Θεοῦ», περ. «*Σύναξη*» 140 (2016), σσ. 5-21.

διαιώνιση τῆς ἄστοχης φράσης «ἡ ἐκκλησία εἶναι ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ» ξέβρασε κατά τήν πανδημία τόν τρόμο καί τήν ἀπόγνωση, ὅτι κλειστός ναός σημαίνει κατάλυση τῆς σχέσης μέ τόν Χριστό. Τό λεπτό καί κρίσιμο σημεῖο ἐδῶ εἶναι νά καταλάβουμε ὅτι μέ τό κλείσιμο τοῦ ναοῦ βεβαίως καί δοκιμάζεται ἡ κοινότητα (καί γι' αὐτό θεωρῶ σημαντική τή σώφρονα ἐλευθερία ἀλλαγῆς τοῦ τρόπου θείας μετάληψης, προκειμένου ἡ κοινότητα νά συνεχίσει νά μετέχει τῆς κοινῆς τράπεζας). Ὡστόσο, μέ τό κλείσιμο τοῦ ναοῦ δοκιμάζεται ἡ κοινότητα, ὅμως δέν καταλύεται ἡ σχέση της μέ τόν Χριστό, καί ἀκριβῶς γι' αὐτό ἡ κοινότητα *δύναται* νά ἀνασυγκροτηθεῖ ἤ καί νά λειτουργήσει τραυματισμένη, μέ σαφή ὅμως ἐπίγνωση ὅτι εἶναι τραυματισμένη, μέ σαφή ἐπίγνωση ὅτι τό κλείσιμο εἶναι διαταραχή καί μέ σαφή ἐπίγνωση ὅτι αὐτό γίνεται «δι' εὐλόγους αἰτίας».

Ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος ὄντως προσπάθησε νά καταδείξει ὅτι σ' αὐτή τήν περίπτωση τοῦ κλειστοῦ ναοῦ δέν χάνεται ἡ σχέση μέ τόν Χριστό. Ἀλλά κι ἐδῶ ἔχουμε ἕναν λόγο ἐπιστρατευμένο ἐκτάκτως. Δηλαδή ἕναν λόγο πού δέν διαποτίζει τήν ἐκκλησιαστική κανονικότητα. Δεῖτε γιά παράδειγμα τήν ἀναφορά τῆς Συνόδου στή ρήση τοῦ Χρυσοστόμου, ὅτι οἱ ἀδύναμοι πού βρίσκονται στά σοκάκια ἔξω ἀπό τόν ναό, εἶναι ἱερότερες ἅγιες τράπεζες[16]. Αὐτός ὁ ὑπέροχος Πατερικός λόγος (τόν ὁποῖο κι ἐγώ προσωπικά ἔχω χρησιμοποιήσει ἐδῶ καί χρόνια) δέν διαπότιζε οὔτε διαποτίζει τήν ἐκκλησιαστική πρακτική, οὔτε καί τήν κυρίαρχη εὐχαριστιακή θεολογία[17]. Καί, παρακαλῶ, προσέξτε: Μέ αὐτά οὔτε ἀκυρώνω οὔτε ἀποκαθηλώνω τή θεία Εὐχαριστία. Τονίζω τήν ἐξάρτησή της ἀπό τόν ἀνυπόταχτο ζωντανό Θεό, πρός ἀποφυγή αὐτοῦ πού ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης ὀνόμαζε, σέ ἄλλο πλαίσιο, «εὐχαριστιακή εἰδωλολατρία»[18].

16. Ἐγκύκλιος τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου 3016/2-4-2020 πρός τούς Μητροπολίτες, παρ. 5.

17. Βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Χαμένοι στήν ἠθική. Στάσεις τῆς σύγχρονης Ὀρθόδοξης θεολογίας», *Ἡ ἐπιστροφή τῆς ἠθικῆς. Παλαιά καί νέα ἐρωτήματα* (ἐπιμ. Σταῦρος Ζουμπουλάκης), ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2013, σσ. 281-318.

18. Ἰωάννης Ρωμανίδης, «Ὀρθόδοξος καί Βατικάνιος συμφωνία περί Οὐνιτισμοῦ. Μπαλαμάντ, Λίβανος, Ἰούνιος 1993», *Καιρός: Τόμος τιμητικός στόν ὁμότιμο καθηγητή Δαμιανό Ἀθ. Δόϊκο,* Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, Τμῆμα Θεολογίας, τ. 5, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 275. Γιά τό πλαίσιο στό ὁποῖο ὁ Ρωμανίδης διατύπωνε τήν ἄποψη αὐτή, ἔχω ἐκφράσει κάποιες δια-

β. Τό σνομπάρισμα τῆς ἀγάπης

Κατά τήν πανδημία ἀμφισβητήθηκε τό πρωτεῖο τῆς ἀγάπης ἀπό τρεῖς πλευρές:

1. Ἀπό ὅσους πλειοδοτοῦν μέν ὑπέρ τῆς ἀγάπης, ἀλλά τό κάνουν ὑποκριτικά, ἔχοντας στόχο ἁπλῶς νά στηρίξουν τόν κυβερνητικό προσανατολισμό στήν «ἀτομική εὐθύνη» καί τά μέτρα κοινωνικῆς ἀποστασιοποίησης, καί παραβλέπουν (προκλητικά, κατά τή γνώμη μου) τό ἔλλειμμα ἀγάπης τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποσαθρώνει τό δημόσιο σύστημα ὑγείας.

2. Τό πρωτεῖο τῆς ἀγάπης ἀμφισβήτησαν οἱ φονταμενταλιστές πού ἐμφοροῦνται ἀπό «ἱερό πεῖσμα» καί διεκδικοῦν τό ἀτομικό δικαίωμά τους στίς τελετές (τό ἀτομικό δικαίωμά τους στή σωτηρία), ἀδιαφορώντας γιά τό ἄν θέτουν σέ κίνδυνο ἀδελφούς τους. Καί

3. Τό πρωτεῖο τῆς ἀγάπης τό ἀμφισβήτησαν μή-φονταμενταλιστές, θιασῶτες τῆς εὐχαριστιακῆς θεολογίας, οἱ ὁποῖοι ἀντιλαμβάνονται τήν ἀγάπη μόνο ὡς ἐκπήγασμα τῆς θείας Εὐχαριστίας, καί ὡς ἐκ τούτου δέν συμμερίζονται τήν ἐπίκληση τῆς ἀγάπης ἄν δέν τελεῖται θεία Εὐχαριστία. Κατά τή γνώμη μου, αὐτή ἡ θέση εἶναι ἕνα ριτουαλιστικό κρεσέντο, πού δέν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ ἀγάπη δέν εἶναι μόνο ἐκπήγασμα τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἀλλά καί προϋπόθεσή της καί μήτρα της. Ἁγίους πού δέν κοινώνησαν ἔχουμε. Ἁγίους πού δέν ἀγάπησαν, δέν ἔχουμε[19]. Αὐτή, ἡ τρίτη περίπτωση, εἶναι ἰδιαίτερα σοβαρή, διότι, ὅπως εἶπα, δέν ἀφορᾶ στενόμυαλους

φωνίες. Βλ. «Χαμένοι στήν ἠθική...», ὅ.π. Πέραν αὐτοῦ, παρόμοια μπορεῖ νά προβληματιστεῖ κανείς μέ τήν ὑπόδειξη ἐγκυκλίων τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου κατά τήν ἔξαρση τῆς πανδημίας, «ἡ τέλεσις τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, κατά τήν ἐν λόγῳ περίοδον [...] νά εἶναι λιτή καί σεμνοπρεπής, συμφώνως πρός τό ἦθος καί τήν παράδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» (318/7-4-2020. Βλ. καί 3499/28-7-2020, 204/16-1-2021). Τό ζήτημα –καί ἐδῶ– εἶναι ὅτι αὐτό τό πραγματικά πολύτιμο ἦθος, τό ὁποῖο οἱ ἐγκύκλιοι ἐπικαλοῦνται σάν τάχα αὐτονόητο, ἀποτελεῖ ἀγαθό ἐν ἀνεπαρκείᾳ στή λειτουργική μας ζωή. Ὁ πλατειασμός καί ἡ πολυτέλεια δεσπόζουν καί ἀναπαράγονται.

19. Βλ. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Ἡ Ἐκκλησία ὡς ἀποστολή. Ἕνα κριτικό ξανακοίταγμα τῆς *λειτουργικῆς θεολογίας* τοῦ π. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν», *Θεολογία* 80 (2009), σσ. 67-108. Τοῦ ἴδιου, «"Μακριά ἀπ' τήν παρουσία σου ποῦ νά φύγω;" (Ψαλμ. 139:7). Μιά Ὀρθόδοξη κατάφαση τῆς δράσης τοῦ Θεοῦ ἔξω ἀπό τά κανονικά ὅρια τῆς Ἐκκλησίας», περ. «*Σύναξη*» 120 (2011), σσ. 16-31.

φονταμενταλιστές, ἀλλά ἀνθρώπους μέ σημαντικό θεολογικό στίγμα, στή φωτεινότερη πλευρά τῆς θεολογίας μας.

γ. Ἡ βιοπολιτική

Βιοπολιτική εἶναι ἡ ἄσκηση ἐπιτήρησης καί παρέμβασης (ἀπό ἐθνικές κυβερνήσεις ἤ/καί ὑπερεθνικούς φορεῖς) ὄχι ἁπλῶς πάνω στίς πράξεις τῶν ἀνθρώπων (αὐτή εἶναι ἡ κλασική ἄσκηση διακυβέρνησης), ἀλλά πάνω στήν ἴδια τήν ἀνθρώπινη ὑπόσταση: στή σωματικότητα καί στή βιολογική σύστασή της. Προχωρημένο στάδιο τῆς βιοπολιτικῆς εἶναι ἡ ψυχοπολιτική, δηλαδή ἡ ἄσκησή της μέ τή συναίνεση τῶν πολιτῶν, συναίνεση ὄχι ἐξαναγκασμένη, ἀλλά –ἀντιθέτως– αὐτάρεσκη. Οἱ σχετικές συζητήσεις μαίνονται διεθνῶς (μιλῶ γιά σοβαρές συζητήσεις, ὄχι γιά γελοιότητες συνωμοσιολόγων) καί ἔχουν σχέση μέ τόν λεγόμενο «τεχνικό μετανθρωπισμό» καί μέ τά ὄνειρα «ἀναβάθμισης», ἀκόμα καί ὑπέρβασης, τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης μέσῳ τῆς προηγμένης τεχνολογίας καί τῶν ἰατρικῶν ἐφαρμογῶν.

Ἡ συγκυρία εἶναι πάρα πολύ κρίσιμη καί δέν μπορεῖ νά προσπεραστεῖ, καθόσον ἀφορᾶ κατ' ἐξοχήν τό σκηνικό ἀπό δῶ καί πέρα. Τήν οἰκονομική κρίση (μέ τήν ἐπιβολή πάνω στίς πράξεις) τή διαδέχθηκε ἡ πανδημία (μέ τήν ἐπιβολή πάνω στή βιολογική ὑπόσταση). Ὅτι δέν πρόκειται ἁπλῶς γιά μιά ὑγειονομική διαχείριση, ἀλλά ὅτι ὑπάρχει πολιτικο-οικονομική βούληση γιά ἀλλαγή τοῦ κόσμου μέ ἐφαλτήριο τήν πανδημία, χρειάζεται νά τό λάβουμε ὑπόψη, ὄχι γιά νά γινόμαστε φαιδρότεροι τοῦ «Ἀστερίξ», ἀλλά ἐπειδή σπαζοκεφαλιάζουμε μέ τίς ἐπίσημες δηλώσεις συστημικῶν παραγόντων, ὅπως ὁ πολύς Κλάους Σβάμπ, ἱδρυτής καί ἐκτελεστικός πρόεδρος τοῦ Παγκόσμιου Οἰκονομικοῦ Φόρουμ, ὁ ὁποῖος τό 2021 ἐξέδωσε, μέ τόν Τιερί Μαλερέ, τό βιβλίο μέ τόν ἐμβληματικό τίτλο «Ἡ μεγάλη ἐπανεκκίνηση» – τίτλο ὁ ὁποῖος ἔχει γίνει τεχνικός ὅρος στό στόμα πολλῶν πολιτικῶν.

Παραθέτω τήν ἐξαιρετική σύνοψη πού κάνει ὁ ἐμβριθής μελετητής τῶν κινημάτων τοῦ τεχνικοῦ μετανθρωπισμοῦ, Θεοφάνης Τάσης, μέ τή συνδρομή τοῦ μεγάλου Γιούργκεν Χάμπερμας: Ὁ ὑπερανθρωπισμός καί ὁ τεχνικός μετανθρωπισμός, λέει,

> *«δέν ἐμπιστεύονται τίς πολιτικές καί κοινωνικές μεταρρυθμίσεις πού ἐπιδιώκουν τήν ἐλευθερία καί τή δικαιοσύνη, ἀλλά τήν*

ἐπιστημονική καί τεχνική ἐξέλιξη. Αὐτή ἡ ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης, ὅπως ἐπίσης ἡ ἀτομοκεντρικότητά τους, ὀφείλονται στό ὅτι διαμορφώθηκαν σέ μιά περίοδο μέ κύρια χαρακτηριστικά: α΄) Τήν ἀπελευθέρωση καί ἀπορρύθμιση τῶν οἰκονομικῶν ἀγορῶν. β΄) Τή μείωση τῶν δημοσίων δαπανῶν γιά κοινωνικά ἀγαθά, ὅπως ἡ ὑγεία καί ἡ ἐκπαίδευση. γ΄) Τήν ἐργασιακή ἀνασφάλεια, τήν ἰδιωτικοποίηση δημοσίων ἐπιχειρήσεων καί ὑπηρεσιῶν. δ΄) Τήν ἀποδυνάμωση τῆς ἔννοιας τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ, ὅπως ἐπίσης τῆς κοινότητας, καί τήν ἀντικατάστασή της μέ τήν ἔννοια τῆς ἀτομικῆς εὐθύνης. Ἀμφότεροι [ὁ ὑπερανθρωπισμός καί ὁ τεχνικός μετανθρωπισμός] ἀποτελοῦν σέ σημαντικό βαθμό "ἕνα ἐκρηκτικό μῖγμα δαρβινισμοῦ καί ἰδεολογίας τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς, πού διαδόθηκε ὑπό τήν αἰγίδα τῆς Pax Britannica κατά τή μετάβαση ἀπό τόν 19ο στόν 20ό αἰώνα, τό ὁποῖο μοιάζει ν' ἀνανεώνεται σήμερα στόν ἀστερισμό τοῦ παγκόσμιου πλέον νεοφιλελευθερισμοῦ"»[20].

Ποιό εἶναι γιά μᾶς τό κρίσιμο σημεῖο ἐδῶ; Ὅτι ὁ προβληματισμός γιά τή βιοπολιτική ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ στή διαστροφή τῶν φονταμενταλιστῶν καί ὡς ἐκ τούτου ἀπαξιώνεται. Οἱ μή-φονταμενταλιστές χριστιανοί, στήν ἔγνοια τους (ἤ μερικοί καί στή φιλοδοξία τους) νά ἀντιδιασταλοῦν ἀπό τούς φονταμενταλιστές καί τούς συνωμοσιολόγους, συνήθως ἀποδέχονται ἄκριτα τίς πολιτικές ἐπιλογές, ὑπό τήν κοινότοπη καί ἐν τέλει ἀνούσια αἰτιολογία ὅτι «δεχόμαστε τήν ἐπιστήμη ὡς δῶρο τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο». Μένοντας ὅμως οἱ μή-φονταμενταλιστές σέ αὐτή τήν ἀδούλευτη διακήρυξη, δέν συζητοῦν πλῆθος κρίσιμων ζητημάτων, ὅπως π.χ. ὅτι κάθε ἀπόφαση πού ἀφορᾶ τήν ἰατρική ἔχει ἰδεολογικό πρόσημο, ὅτι οἱ ἐπιστημονικές ἐπιλογές ἔχουν καί πολιτισμικά χαρακτηριστικά, ὅτι ὁ ἐπιστημονισμός προσπερνᾶ τίς ποιότητες, βλέπει ὅλη τή ζωή ὡς χημεία καί ὡς ποσότητες μετρήσιμες (καί ἄρα ἐξουσιάσιμες), κι ἀπό πάνω ἰσχυρίζεται ὅτι αὐτό εἶναι μιά ὑπερ-ιστορική πραγματικότητα πού δέν ὑπόκειται οὔτε σέ κριτική, οὔτε σέ ἀλλαγή[21].

20. Θεοφάνης Τάσης, *Φιλοσοφία τῆς ἀνθρώπινης ἀναβάθμισης*, ἐκδ. Ἁρμός, Ἀθήνα 2021, σ. 36.

21. Βλ. Γιῶργος Κρανιδιώτης, «Νεωτερική ἐπιστήμη καί πραγμοποίηση κατά Λούκατς …καί δύο ἐπίκαιρες σημειώσεις», *Marginalia* 13 (2021), https://margi-

Παράλληλα μ' αὐτά, ἔχει μεγάλη σημασία ἡ προάσπιση τοῦ δημόσιου χώρου καί τῶν ἐλευθεριῶν. Μπορεῖ νά ἀκουστεῖ παράδοξο, ἀλλά κατά τή γνώμη μου ἔχει μεγάλη σημασία ἡ διένεξη γιά τήν περιφορά τοῦ ἐπιταφίου καί γιά τήν πορεία τοῦ Πολυτεχνείου, καί ἡ ἐξεύρεση τρόπων ὥστε ἀμφότερες νά μή ματαιώνονται.

Ἔχει ἐπίσης μεγάλη σημασία ὁ κοινωνικός ἔλεγχος τῶν διαχειριστῶν τῶν mega data, καί ἡ ἀντίσταση στόν σαρωτικό οἰκονομισμό. Ἐνδεικτικά ἐπαναλαμβάνω κάτι τό ὁποῖο εἶχα ἀναφέρει καί σέ ὁμιλία μου[22] στήν ἐξαιρετική σειρά μαθημάτων «Ὑγεία καί Θρησκεία» πού διοργάνωσε τήν ἀκαδημαϊκή χρονιά 2021-2022 ὁ ὁμότιμος καθηγητής καί πρεσβύτερος Δημήτριος Λινός: Ἐδῶ καί χρόνια ἐπισημαίνεται πώς οἱ ἰδιωτικές ἀσφαλιστικές ἑταιρίες ἀξιοποιοῦν τήν ἰατρική τεχνολογία, τήν ἀποκρυπτογράφηση τοῦ γονιδιώματος κ.λπ., ὥστε νά μήν ἀναλαμβάνουν ἀσφάλιση ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἔχουν προδιαγραφεῖ ὡς εὐάλωτοι σέ ἀσθένειες.

Τό δέ 2018 στό World Economic Forum (Davos Agenda) ὁ κ. Ἄλμπερτ Μπουρλᾶ (διευθύνων σύμβουλος φαρμακευτικοῦ κολοσσοῦ) χαρακτήρισε «συναρπαστικά» ὅσα συμβαίνουν στό πεδίο τῆς ἰατρικῆς τεχνολογίας καί ἀνακοίνωσε ὅτι ἡ ὁμοσπονδιακή ἀμερικανική ὑπηρεσία Food and Drug Administration εἶχε ἤδη ἐγκρίνει τό πρῶτο χάπι μέ ἠλεκτρονικό ἐξοπλισμό (χάπι μέ βιολογικό τσίπ), τό ὁποῖο, μόλις τό λάβει ὁ ἀσθενής, στέλνει σῆμα ὅτι ἐλήφθη. Ποῦ στέλνει τό σῆμα; Τό λέει ὁ ἴδιος ὁ κ. Μπουρλᾶ: στήν ἀσφαλιστική ἑταιρία, γιά νά βεβαιώνεται αὐτή ὅτι ὁ ἀσφαλισμένος δέν παραλείπει τή φαρμακευτική ἀγωγή ἡ ὁποία ἀποτρέπει (γιά τήν ἑταιρία) τόν ἀσφαλιστικό κίνδυνο[23]. Φαντάζομαι ὅμως ὅτι ὅσοι ἐνθουσιάζονται μέ αὐτά τά «συναρπαστικά» δέν θά δέχονταν νά ἔχουν ἀντίστοιχα καί οἱ πολίτες ἠλεκτρονική πρόσβαση στά σώματα τῶν

nalia.gr/arthro/neoteriki-epistimi-kai-pragmopoiisi-kata-loykats-kai-dyo-epikaires-simeioseis/

22. Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Ἡ ξαναμάγευση τοῦ κόσμου» (Prolepsis Institute, 14-4-2022), https://www.youtube.com/watch?

23. «Ὁ Ἄλμπερτ Μπουρλᾶ μιλᾶ γιά τό ἠλεκτρονικό χάπι μέ τσιπάκι» (Nextdeal), https://www.youtube.com/watch? Albert Bourla, «How Technology Is Shaping the Future of Healthcare – and Why We Must Innovate Together» (Linkedin, 25-1-2018), https://www.linkedin.com/pulse/how-technology-shaping-future-healthcare-why-we-must-innovate-bourla

μελῶν τῆς διοίκησης αὐτῶν τῶν ἑταιρικῶν κολοσσῶν, γιά νά ἐνημερώνονται γιά τούς σχεδιασμούς τους!

Μπορεῖ νά πεῖ κανείς ὅτι ὅλα αὐτά δέν ἀφοροῦν τήν Ἐκκλησία. Κατά τή γνώμη μου τήν ἀφοροῦν καί τήν παρά-ἀφοροῦν. Ἄν ἡ Ἐκκλησία περιορίζεται (ὅπως ἄστοχα λέγεται) στά τοῦ οἴκου της, τότε γίνεται μιά συντεχνιακή φωνή. Ἀντιθέτως, Ἐκκλησία πιστή στήν ἀποστολή της εἶναι αὐτή πού νοιάζεται γιά κάθε εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καί γιά τόν κόσμο σύμπαντα, κι ὄχι μόνο γιά τά μέλη της. Ἐδῶ ἄλλωστε ἔγκειται καί ἡ διαφορά μεταξύ μιᾶς ἀληθινά ἀπελευθερωτικῆς δυναμικῆς ἀφενός καί τῶν λαϊκιστικῶν δεξιῶν κινημάτων, τά ὁποῖα παγκοσμίως ἀναπτύσσουν μέν μιά ρητορική μέ σημαία τόν λαό καί τήν ἐλευθερία ἀπό τίς ἐλίτ, ἀλλά ἐμφοροῦνται ἀπό μισαλλοδοξία καί δίψα ὁλοκληρωτισμοῦ. Εἶναι λεπτή καί ἀποφασιστικῆς σημασίας ἡ διάκριση αὐτή.

5. Ἄν «ναί στήν ἀναμέτρηση», τότε πῶς;

Ὑποστήριξα ὅτι ἡ δυνατότητα θεραπείας τῆς διχόνοιας συναρτᾶται μέ τήν ἔκθεση στή συζήτηση: τήν ἔκθεση στό νά μιλήσεις καί τήν ἔκθεση στό νά ἀκούσεις – νά ἀναμετρηθεῖς. Φτάνω λοιπόν στό τελευταῖο κομβικό ζήτημα. Δέν θά βρεθεῖ, νομίζω, κάποιος πού νά μήν ὑπερθεματίσει ὑπέρ τοῦ διαλόγου. Ὡστόσο πολύ ἀμφιβάλλω ἄν αὐτή ἡ ὑπερθεμάτιση εἶναι πάντα εἰλικρινής. Τρία θέματα θά ἐπισημάνω ἐδῶ, τά ὁποῖα σχετίζονται καί μέ τή μορφή πού ἔχουν (ἤ πού μπορεῖ νά πάρουν στό ἑξῆς) οἱ ἐκκλησιαστικές κοινότητες, καθώς πλέον ἡ συγκρότηση διαδικτυακῶν κοινοτήτων (online religiosity) θέτει σέ δοκιμασία τίς ἐνσώματες, τοπικές κοινότητες (offline religiosity):

α. Ἐρωτῶ: Ὑπάρχουν δομές συζήτησης μέσα στίς ἐκκλησιαστικές κοινότητες; Δηλαδή τό λειτούργημα τῆς συζήτησης εἶναι ἄραγε θεσμικά ὀργανικό μέρος τῶν ἐπισκοπῶν καί τῶν ἐνοριῶν, ὅπως π.χ. εἶναι θεσμικά ὀργανικό μέρος τους ἡ λατρεία ἤ ἡ ἱερωσύνη; Δέν μιλῶ γιά τό ἄν κατά τόπους ὑπάρχει ἡ ἀξιέπαινη προσωπική διάθεση κάποιων ποιμένων γιά συζήτηση. Μιλῶ γιά ὀργανική, θεσμική θέση τῆς διαβούλευσης στό ἐκκλησιαστικό σῶμα. Καί ἡ ἀπάντηση εἶναι πώς οὔτε ὑπάρχει οὔτε εἶναι ἐπιθυμητή ἀπό τήν ἐκκλησιαστική ἡγεσία[24].

24. Ὑπενθυμίζω ὅτι τό 2005, ἐξ ἀφορμῆς τῆς μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς κρίσης,

β. Ἄν ὄντως θεωροῦμε σημαντική τή συζήτηση, μποροῦμε ἄραγε νά ἀναλογιστοῦμε τί σημαίνει ἡ πεποίθηση ὅτι θεσμικά ἡ λήψη ὅλων τῶν ἀποφάσεων ἀνήκει ἀτομικά στόν ἐπίσκοπο;

Παρακαλῶ, ἄς μήν παίξουμε μέ τίς λέξεις σπεύδοντας νά διακηρύξουμε δυσανεξία πρός τή λέξη «ἀτομικά», ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τῆς λέξης «προσωπικά». Αὐτά εἶναι παιχνιδάκια πού ἀφήνουν ἀπείραχτη μιά προβληματική κατάσταση.

Ἄν πιστεύεται ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἀποφασίζει ὁλομόναχος (εἴτε τό πεῖτε «ἀτομικά» εἴτε τό πεῖτε «προσωπικά»), ἄν δηλαδή πιστεύεται ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἐμπεριέχει τά πάντα καί ἁπλῶς, ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις, ἀναθέτει σέ πρεσβυτέρους καί λαϊκούς κάποια ἀπό τά λειτουργήματα πού ὁ ἴδιος ipso jure ἐμπεριέχει, τότε ἀνακύπτει ἕνα συντριπτικό πρόβλημα: Ἄν ὁ ἐπίσκοπος ἐμπεριέχει τά πάντα, τότε καταργεῖται τό Σῶμα. Τά ἔχει πεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, στήν ἐκκλησιολογία τοῦ ὁποίου ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ἕνα ἀπό τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας καί ἔχει τό δικό του χάρισμα, ἀναμφίβολα πολύτιμο, πάντως ἕνα ἀπό τά χαρίσματα τοῦ Σώματος (Α΄ Κορ. ιβ΄, 4-31). Καθένα ἀπό τά ἄλλα μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἔχει τό δικό του χάρισμα, τό ὁποῖο πηγάζει ἀπό τήν ἁγιοπνευματική μετοχή του στόν Χριστό – ὄχι ἀπό τόν ἐπίσκοπο. Τό χάρισμα τοῦ ἐπισκόπου εἶναι νά συνάγει αὐτή τήν ποικιλία χαρισμάτων, ὥστε πράγματι νά συγκροτεῖται Σῶμα, καί ὥστε τά χαρίσματα νά πραγματώνονται σέ διακονήματα. Εἶναι πολύ σημαντικό λοιπόν νά ἀφουγκραστοῦμε τήν ἐκκλησιολογία ἐκείνη ἡ ὁποία νοεῖ τόν ἐπίσκοπο ὄχι ὡς ἄτομο, ἀλλά ὡς «συλλογική προσωπικότητα», δηλαδή ὡς πρόσωπο τό ὁποῖο δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ ἀπό μόνο του, ἀλλά ὡς ὕπαρξη ἐν συνόδῳ, ὡς πρόεδρος τῆς συνόδου τῶν πρεσβυτέρων καί τῆς συμμετοχῆς τῶν λαϊκῶν[25].

ἀνάμεσα στά πολλά πού διατυπώθηκαν (ὅπως προτάσεις καί ἀπό ἱεράρχες γιά ἀλλαγή τοῦ τρόπου ἀνάδειξης τῶν ποιμένων, οἱ ὁποῖες καί δέν προχώρησαν), ἐκδόθηκε καί ἡ «παραινετική» Ἐγκύκλιος 2803/19-1-2005 τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου πρός τούς Μητροπολίτες, μέ τήν ὁποία ἁπλῶς προτάθηκε ἡ πραγματοποίηση κληρικολαϊκῶν συνάξεων, ὥστε οἱ ἐνορίτες «νά ἐκφράσουν τάς ἀπόψεις των ἐπί καθαρῶς ἐνοριακῶν θεμάτων, ἐνῶ συγχρόνως ἐνημερώνονται διά τό ἐπιτελούμενον ἔργον τῆς ἐνορίας». Ἡ θεσμική καθιέρωση, κοντολογίς, ἀποφεύγεται συστηματικά. Βλ. τό ἀφιέρωμα «Ἡ Ἐκκλησία ὡς Σῶμα: Ἡ ἀνάδειξη τῶν ἐπισκόπων καί ἡ θέση τῶν λαϊκῶν», περ. «*Σύναξη*» 97 (2006).

25. Ἀντί πολλῶν, βλ. π. Δημήτριος Μπαθρέλλος, «Ὁ ἐπίσκοπος, οἱ πρεσβύ-

γ. Χρειάζεται νά μᾶς προβληματίσει τό ἐξῆς φαινόμενο, τό ὁποῖο σχετίζεται μέ τόν λαϊκιστικό φονταμενταλισμό πού προανέφερα. Κριτική (καί μάλιστα ἀνελέητη) κατά τῆς ἐπισκοπικῆς μοναρχίας ἀναπτύσσεται μερικές φορές ἀπό πρεσβυτέρους κάποιων ἰδιαίτερων ἐνοριῶν, οἱ ὁποῖες φέρουν ὁλοκληρωτικά τό στίγμα τοῦ πνευματικοῦ ἡγέτη τους. Σέ αὐτές τίς περιπτώσεις ἔχουμε κάτι ἐφιαλτικά ἀντιφατικό: Ἀπό τή μιά ἀκούγεται ἠχηρά ἡ ἀπαίτηση πρός τούς ἐπισκόπους γιά συνοδικότητα, ὅμως στό ἐσωτερικό τῶν ἐν λόγῳ ἐνοριῶν ἡ συνοδικότητα εἶναι δροσιά πού ἐξατμίζεται μόλις ἀγγίζει τήν πύρινη προσωπικότητα τοῦ γέροντα. Εἶναι ἕνας ὁλοκληρωτισμός πού ἁπλῶς ἐναντιώνεται ἀνταγωνιστικά στόν ὁλοκληρωτισμό ἄλλων. Τό θέμα χρειάζεται ἐξαιρετική προσοχή, διότι συχνά συνοδεύεται ἀπό τό φαινόμενο, λαϊκή βάση νά ὑπάρχει στίς φονταμενταλιστικές περιπτώσεις (ὅσο κι ἄν αὐτή ἡ λαϊκή βάση εἶναι ἁπλῶς κοπάδι), καί νά μήν ἀφήνεται χῶρος γιά λαϊκή βάση (ἤ αὐτή νά εἶναι ἐξαιρετικά ἰσχνή) στίς περιπτώσεις μή-φονταμενταλιστῶν ποιμένων!

Σταματῶ ἐδῶ. Καί ἐλπίζω ὁλόκαρδα νά ἔχουμε θεραπευτικές ἀφορμές γιά στοχασμό καί ἀναστοχασμό, γιά τήν ἔκθεσή μας στό ὁμιλεῖν καί στό ἀκούειν, γιά τήν πάλη μας *καί* μέ τόν ναρκισσισμό τοῦ ἀνθρώπου πού νιώθει δικαιωμένος, *καί* μέ τό τραῦμα τοῦ ἀνθρώπου πού νιώθει ματαιωμένος.

τεροι, καί ἡ κοινότητα στήν ἐκκλησιολογία τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννου Ζηζιούλα. Ἐπισημάνσεις καί προοπτικές», *Πρόσωπο, Εὐχαριστία καί Βασιλεία τοῦ Θεοῦ σέ ὀρθόδοξη καί οἰκουμενική προοπτική: Σύναξις εὐχαριστίας πρός τιμήν τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη Δ. Ζηζιούλα* (ἐποπτεία, συντονισμός ὕλης Παντελῆς Καλαϊτζίδης & Νικόλαος Ἀσπρούλης), Ἐκδοτική Δημητριάδος, Βόλος 2016, σσ. 109-137.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ[1]

ΕΝΑΣ ΑΠΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΕΧΘΡΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΟΣ: ΟΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΜΙΑΣ ΠΑΡΕΝΝΟΗΜΕΝΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

«Κι ὁ Ζορμπᾶς θά 'νιωθε τήν ἴδια γλυκιά ταραχή, γιατί μόλις μπήκαμε, χύθηκε κι ἔσφιξε στήν ἀγκαλιά του τή σημαιοστόλιστη γριά μας τή χιλιαντροῦσα [μαντάμ Ὀρτάνς].

— Χριστός γεννιέται! φώναξε· χαῖρε, γυναικεῖο φύλο!

Στρωθήκαμε στό τραπέζι, ριχτήκαμε στά φαγιά, ἤπιαμε κρασί, χάρηκε ἡ κοιλιά, κουνήθηκε ἡ καρδιά μας. Πῆρε πάλι φωτιά ὁ Ζορμπᾶς.

— Τρῶε καί πίνε, μοῦ φώναζε κάθε τόσο, τρῶε καί πίνε, ἀφεντικό, σπάσε κέφι, τραγούδησε καί σύ, μωρέ παιδί, σάν τούς τσοπαναραίους: "Δόξα ἐν ὑψίστοις!" Γεννήθηκε ὁ Χριστός, δέν εἶναι παῖξε γέλασε· σύρε τόν ἀμανέ νά σέ ἀκούσει ὁ Θεός, ν' ἀναγαλλιάσει κι αὐτός ὁ κακομοίρης· φτάνει τά φαρμάκια πού τόν ποτίζουμε!

Εἶχε ἔρθει στό κέφι, πῆρε φόρα.

— Γεννήθηκε ὁ Χριστός, σοφέ Σολομών, καλαμαρά μου! Μήν ψιλοκοσκινίζεις: γεννήθηκε, δέ γεννήθηκε; Μωρέ, γεννήθηκε, μήν εἶσαι κουτός! Ἄν πιάσεις φακό νά δεῖς τό νερό πού πίνουμε, μοῦ 'πε μιά μέρα ἕνας μηχανικός, θά βρεῖς, λέει, πώς τό νερό εἶναι γεμᾶτο σκουλήκια, μικρά μικρά, πού δέν φαίνουνται στό μάτι. Θά δεῖς τά σκουλήκια καί δέν θά πιεῖς. Δέν θά πιεῖς καί θά πεθάνεις τῆς δίψας. Σπάσε τό φακό, ἀφεντικό, σπάσε τον, τόν ἄτιμο, ν' ἀφανιστοῦν εὐτύς τά σκουλήκια, νά πιεῖς νερό νά δροσερέψεις!»[2]

---

1. Ὁ Χρυσόστομος Α. Σταμούλης εἶναι Ἄρχων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, Κοσμήτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ, Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας

2. Ν. Καζαντζάκη, *Βίος καί πολιτεία τοῦ Ἀλέξη Ζορμπᾶ*, ἐκδ. Καζαντζάκη, Ἀθήνα 2007, σ. 128-129.

Λοιπόν, *«Γεννήθηκε ὁ Χριστός, δέν εἶναι παῖξε γέλασε»,* ὅπως μέ ἔνταση διαλαλεῖ ὁ Νίκος Καζαντζάκης διά στόματος Ζορμπᾶ. Καί διαλέγω νά ξεκινήσω μέ αὐτό τό *«χωμάτινο»* λογοτεχνικό ἀπόσπασμα γιά νά καταδείξω ἐξαρχῆς τό δύσκολο καί ἐπίπονο τοῦ ἀγώνα. Ἡ ἐνασχόληση μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ δέν μπορεῖ παρά νά προϋποθέτει ἕναν συγκλονισμό καί σέ αὐτόν νά ἐκβάλλει. Ἕναν συγκλονισμό δημιουργικό σχέσης καί κοινωνίας, ἀντίστασης καί ἀλλαγῆς. Κυριαρχεῖ πολλές φορές ἡ αἴσθηση, πώς ἡ βιβλική ἱστορία εἶναι μιά ἱστορία ἀνέφελη, εὐάερη καί εὐήλια. Γεγονός πού ἀγνοεῖ τή δραματικότητα καί τήν τραγικότητα τοῦ μυστηρίου τῆς σαρκώσεως, πού διά τοῦ γκρεμίσματος τῆς συνήθειας καί τῆς ἀπάνθρωπης θρησκευτικότητας εἰσήγαγε διαθήκη καινή, κόσμο καινούργιο. Μιά διαθήκη ἀκατανόητη στόν χῶρο τῆς σύμβασης καί τῆς συστημικῆς σκέψης, πού στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἔβλεπε καί συνεχίζει καί σήμερα νά βλέπει τόν ἐκφραστή μιᾶς ἐγκόσμιας ἐξουσίας καί μαζί τόν κατεξοχήν εἰσηγητή μιᾶς βίαιης ἀπανθρωπίας. Τόν σημαιοφόρο μιᾶς ἀντιβιβλικῆς σκληρότητας, μιᾶς βαναυσότητας καί ἑνός τρόπου πού ἀντλεῖ ἀπό τήν κόλαση τῆς ἀκοινωνησίας, τῆς γκετοποίησης καί τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀπουσίας.

Τά ἱστορικά παραδείγματα μιᾶς τέτοιας κατανόησης πολλά. Θά μποροῦσα νά ξεχωρίσω δύο ἀπό αὐτά.

Πρῶτον, τό παράδειγμα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ὁ χῶρος καί ὁ κόσμος, δηλαδή, τοῦ θρησκευτικοῦ συστήματος τῆς Π.Δ. –ἐξωϊστορικός καί ἀντιϊστορικός κατά πάντα–, πού στό πρόσωπο τοῦ Μεσσία ἔβλεπε τόν ἐπίγειο βασιλιά, τόν ἐξουσιαστή, τόν ἐκφραστή μιᾶς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας. Γιά τόν λόγο ἀκριβῶς αὐτό ὁ Ἰησοῦς, ὁ σαρκωμένος Λόγος τοῦ Θεοῦ καί Πατέρα, θεωρήθηκε αἱρετικός, ἀπατεώνας, θαυματοποιός, μάγος, πλάνος καί υἱός τῆς πόρνης. Ἕνα πρόσωπο σέ ἀπόλυτη διάσταση μέ τό πρόσωπο τῆς κατασκευασμένης μυθολογίας τῆς ἀναμονῆς. Ἕνα πρόσωπο ἐπικίνδυνο γιά τή στατικότητα τοῦ οἰκοδομήματος, γιά τή στατικότητα τοῦ ἐγκλωβισμένου στήν ἱστορία συστήματος –ἐξ αὐτοῦ καί ἡ ἀνιστορικότητα καί ἀντιϊστορικότητα τοῦ τρόπου–, πού στηρίζονταν στούς πυλῶνες μιᾶς ἐξουσιαστικῆς καί ἀνάλγητης ἀπανθρωπίας, πού θά συνέχιζε τή διαιώνιση τῆς φθορᾶς καί τῆς ἀλλοτρίωσης[3].

3. Βλ. σχετικά, Τ. Γαλάνης, *Τό πρόσωπο τῆς Παναγίας στό Ταλμούδ (ἡ πα-*

Δεύτερον, τό παράδειγμα τοῦ αἱρετικοῦ μονοφυσιτισμοῦ, ἀλλά καί τοῦ ὁμόσκηνου δυοφυσιτισμοῦ, πού εἰσάγουν τήν ὀντολογική ἐχθρότητα ἀνθρώπου καί Θεοῦ, τήν ὀντολογική ἀπανθρωπία. Καί ἐξηγοῦμαι. Ἔχω σημειώσει ἤδη, σέ προηγούμενη μελέτη[4], *«πώς βρισκόμαστε σέ μιά ἐποχή ὅπου βάλλεται πολύτροπα τό σῶμα. Θά ἔλεγα καλύτερα, ἐδῶ, πώς βάλλεται στό σύνολό της ἡ ἀνθρωπινότητα. Καί εἶμαι πλέον πεπεισμένος, πώς τούτη ἡ "ἁμαρτία" ξεκινᾶ ἀπό τή στρεβλή κατανόηση τῆς σάρκωσης. Μιά κατανόηση πού δέν ἐπιτρέπει στόν Χριστό νά εἶναι πραγματικός ἄνθρωπος, γεγονός πού ὁδηγεῖ δίκην domino στήν ἀπόλυτη ὑποβάθμιση, ἕως καί ἐξαφάνιση, τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ. Γιατί τί σόι Θεός θά ἦταν ἕνας Θεός, ὁ ὁποῖος προκειμένου νά προσλάβει τόν ἄνθρωπο, θά τοῦ ἐπέβαλε πρῶτα καί πρίν ἀπ' ὅλα τήν ἐγκατάλειψη τῶν στοιχειωδῶν πού συνιστοῦν τήν ἀνθρωπινότητά του. Πρακτική πού ἀκολούθησαν οἱ ἀρχαῖοι αἱρετικοί, ὅπως γιά παράδειγμα ὁ Νεστόριος καί ὁ Ἀπολλινάριος, κορυφαῖοι ἠθικιστές, οἱ ὁποῖοι –παρότι βρίσκονται στά δύο ἄκρα τῆς αἱρετικῆς Χριστολογίας– συμφωνοῦν ἀπόλυτα στόν χῶρο τῆς ἀνθρωπολογίας*[5]*. Μιά συμφωνία ἡ ὁποία χτίζεται στόν βωμό τῆς ἀπόλυτης ἀπόρριψης, πάνω στόν ὁποῖο θυσιάζεται χωρίς καμία αἴσθηση γιά τήν τραγωδία τοῦ πράγματος ἡ ἀνθρώπινη φύση. Καί τούτη ἡ θυσία, ὡς ἐπαναλαμβανόμενο "μυστήριο", συνεχίζεται μέχρι σήμερα ἀπό τούς νέους ἠθικιστές, οἱ ὁποῖοι δέν μποροῦν καί δέν θέλουν νά καταλάβουν πώς ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνός ἀτυχήματος. Μέ τόν τρόπο, ὅμως, αὐτό ὁ ἄνθρωπος, ὡς "ἀκάθαρτος" καί "μιαρός", ἤ συνεχίζει νά μένει μακριά ἀπό τόν Θεό, δικαιώνοντας*

ράδοση γιά τόν Γιεσούα Μπεν Παντέρα). Ἡ μητέρα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σέ ἀντιρρητικά κείμενα τοῦ ἰουδαϊκοῦ καί τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, http://theologikadromena.theo.auth.gr

4. Βλ. C. A. Stamoulis, Did Christ Laugh? Umberto Eco's Question and Saint John Chrysostom's Response, *Play as Humanistic Inquiry* (Ludics), edited by Vassiliki Rapti, Eric Gordon, Palgrave Mcmillan, Boston 2021, σ. 214-215.

5. Βλ. σχετικά, Γ. Μαρτζέλου, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας καί ἡ οἰκουμενική σημασία της*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 171-172. Πρβλ. Χ. Α. Σταμούλη, Ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ καί ἁμαρτία στούς ἀντιοχειανούς θεολόγους τοῦ 5ου αἰώνα, *Ἄσκηση αὐτοσυνειδησίας,* ἐκδ. «Τό Παλίμψηστον», Θεσσαλονίκη 2004, σ. 193-285.

τό φιλοσοφικό "Θεός ἀνθρώπῳ οὐ μείγνυται"[6] *–λάτρης τοῦ ὁποίου ἐμφανίστηκε στήν ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Νεστόριος καί ἡ παρέα του– ἤ, προκειμένου νά φτάσει στή συνάντηση, ἀναγκάζεται νά ἀποθέσει μέρος τῆς φυσικῆς του ὕπαρξης, καί ὡς ἐκ τούτου, λειψός καί ἀδύναμος, ἐξαφανίζεται, ἅμα τῇ συναντήσει, μέσα στήν ἀπέραντη ἀλλά καί ἀφιλάνθρωπη μεγαλοσύνη τοῦ δημιουργοῦ - περίπτωση μονοφυσιτισμοῦ*[7]*. Ἔτσι μποροῦμε νά μιλᾶμε μέ ἄνεση γιά τήν ἀποθέωση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἀδυνατοῦμε νά κάνουμε λόγο γιά τή θέωση. Μποροῦμε, ἐπίσης, νά ὑποστηρίζουμε τή σωτηρία τῆς "ἀξιοπρέπειας" τοῦ δίκαιου Θεοῦ, ἀλλά ἀδυνατοῦμε παντελῶς νά συζητήσουμε γιά τήν ἄρση τῆς ὀντολογικῆς μοναξιᾶς τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή τήν ἄρση τῆς ἀνυπαρξίας του, καθώς, κατά Γρηγόριο Θεολόγο, "τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον καὶ ἀθεράπευτον· ὁ δὲ ἥνωται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σώζεται"»*[8]*.*

Γίνεται κατανοητό, λοιπόν, πώς αὐτός ὁ Χριστός εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς νοσηρῆς καί ἐξάπαντος ἄκρως ἠθικιστικῆς θρησκευτικότητας, μιᾶς συστημικῆς ὑποκρισίας, ἡ ὁποία χωρίς αἰδώ ἤ ἀκόμα καί ἀσυναίσθητα, προχωρᾶ στήν ὁλική ἀφαίμαξη τῆς ἀνθρωπινότητας· τουτέστιν στήν ὁλική ἐγκατάσταση τῆς ἀπανθρωπίας. Καί εἶναι τούτη ἡ ἀπανθρωπία πού γεννᾶ τόν ἐχθρικό Χριστό, τό πρόσωπο τῆς ἀφιλίας πού ἀφίσταται ἀπό τό μυστήριο τῆς σχέσης καί τῆς

6. Πλάτωνος, *Συμπόσιον* 202c-203a. Τό πλατωνικό αὐτό πόρισμα δέν ἰσχύει γιά ὅλη τή φιλολογία, μήτε βεβαίως γιά ὅλη τή θρησκευτικότητα τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

7. Οἱ μονοφυσίτες, ὅπως ἀκριβῶς καί οἱ νεστοριανοί πίστευαν πώς ἡ ἁμαρτία ἀποτελεῖ ὀντολογικό χαρακτηριστικό τῆς «πεπτωκυίας» ἀνθρώπινης φύσης. Γιά τόν λόγο αὐτό ἀπέφευγαν νά ὁμολογήσουν τήν ὁμοουσιότητα τοῦ Χριστοῦ «ἡμῖν κατά τήν ἀνθρωπότητα», πρᾶγμα πού ἀποτελεῖ βασική διδασκαλία τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, φοβούμενοι μήπως μέ τόν τρόπο αὐτό, «θά ἔπρεπε νά θεωρηθεῖ κατ' ἐπέκταση ὡς ἁμαρτωλό καί βέβηλο τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ». Κλασικότερη ὅλων ἡ περίπτωση τοῦ Εὐτυχοῦς, ὁ ὁποῖος ἀναφερόμενος στό θέμα, ἔλεγε: *«Ἕως σήμερον οὐκ εἶπον τὸ σῶμα τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ ἡμῶν ὁμοούσιον ἡμῖν… ἐπειδὴ γὰρ σῶμα θεοῦ αὐτὸ ὁμολογῶ… οὐκ εἶπον σῶμα ἀνθρώπου τὸ τοῦ θεοῦ σῶμα… ἕως τῆς ὥρας ταύτης ἐφοβούμην εἰπεῖν, ἐπειδὴ οἶδα τὸν κύριον θεὸν ἡμῶν»* (*Mansi* VI, 741 κ.ἑξ.), Γ. Μαρτζέλου, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Βασιλείου Σελευκείας καί ἡ οἰκουμενική σημασία της*, σ. 172-173.

8. Γρηγορίου Θεολόγου, *Ἐπιστολή 101, Πρός Κληδόνιον πρεσβύτερον κατά Ἀπολλιναρίου, PG* 37, 181C-184A.

συνάντησης. Τό μυστήριο τῆς τελικῆς ἕνωσης πού ἐπιτρέπει τήν εἴσοδο στόν παράδεισο τῆς κοινωνίας. Δέν χωρᾶ ἀμφιβολία πώς ἕνας Θεός πού ἀδυνατεῖ νά ἑνωθεῖ μέ τόν ἄνθρωπο εἶναι στήν καλύτερη περίπτωση ἀδιάφορος γι' αὐτόν. Καί ἡ ἕνωση δέν εἶναι ἕνα ἀφηρημένο γεγονός, ἀλλά μιά ἀποκάλυψη τῆς συγκατάβασης, τῆς ἀποδοχῆς καί τῆς συγχώρησης. Μιά ἀποκάλυψη τῆς διάθεσης κένωσης τοῦ ἑαυτοῦ προκειμένου αὐτός νά γίνει χωρητικός τοῦ ἄλλου, τοῦ διαφορετικοῦ, αὐτοῦ πού δέν εἶναι. Πραγματικότητες πού δείχνουν ἀπό μακριά τό μυστήριο τῆς προσλήψεως. Κένωση καί πρόσληψη ἀποτελοῦν δίχως ἄλλο τά συστατικά ἑνός *πολιτισμοῦ τῆς σάρκωσης,* ἡ ὁποία μέ τή σειρά της –ἐννοῶ ἡ σάρκωση–, ἀποτελεῖ ὕψιστη πράξη φιλανθρωπίας, ὕψιστη πράξη φιλίας, πού κορυφώνεται στή θυσία τοῦ σταυροῦ καί στήν ἐκ τοῦ Ἅδου ἀνάσταση.

Σκέφτομαι πολλές φορές, πώς παρότι μνημονεύουμε συχνά πυκνά τήν τέταρτη Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας τό 451, ἡ ὁποία διευκρίνισε τό *πῶς* τῆς ἑνώσεως κτιστοῦ καί ἀκτίστου –ἀνήκουμε ἐξάπαντος στίς χαλκηδόνιες Ἐκκλησίες–, νοοῦμε καί λειτουργοῦμε κατά κανόνα μέ τρόπο ἐξόχως προχαλκηδόνιο, ἀλλά κυρίως ἀντιχαλκηδόνιο. Ἡ Χαλκηδόνα σαφῶς εἶπε, πώς *«Θεός ἀνθρώπῳ μείγνυται»,* πρᾶγμα πού φαίνεται νά ἀγνοεῖται ἀπό τόν σύγχρονο μονοφυσιτισμό μέ ὅλες τίς ἰδιαιτερότητές του καί τίς ἀποκλίσεις του. Ἐδῶ καί χρόνια ὁ ἀνατρεπτικός Γιάννης Τσαρούχης, παρατηρώντας τό φαινόμενο ἔγραφε πώς ὁ μονοφυσιτισμός εἰσβάλλει ἀπό παντοῦ στόν οἶκο, ἀπό τά παράθυρα καί τίς πόρτες καί δηλητηριάζει τόν τρόπο τῆς ὑπάρξεώς του. Συνδέοντας μάλιστα τήν Ὀρθοδοξία μέ τόν ἀνθρωπισμό καί τόν Χριστό μέ τή συμπάθεια, ἔγραφε: *«Γενικά εἶμαι χριστιανός καί γι' αὐτό εἶμαι καί ἀνθρωπιστής. Παραδέχομαι δηλαδή τόν ἄνθρωπο ὅπως εἶναι. Ὁ Χριστός λέει νά ἐπισκεπτόμαστε τούς φυλακισμένους. Μά οἱ ἄνθρωποι αὐτοί ἔχουν κάνει πράξεις ἐπιβλαβεῖς γιά τήν κοινωνία. Ὡστόσο ὁ Χριστός λέει: "Ἤμουν κι ἐγώ φυλακισμένος". Ὁ ἄνθρωπος εἶναι καί οἱ ἀρετές του καί οἱ κακίες του. Παίρνω τόν ἄνθρωπο ὅπως εἶναι. Δέν τόν παίρνω ὡς ἕνα πλάσμα τέλειο. Μέσα ἐκεῖ θά βροῦμε, ἄν εἴμαστε ἱκανοί, τό θεϊκό μέρος τοῦ ἀνθρώπου»*[9].

9. Γ. Τσαρούχης, Ὅταν εἶσαι ἀνώνυμος παραμένεις ὁ ἑαυτός σου (Συνομιλία

Τόν χαλκηδόνιο χαρακτήρα τῆς σκέψης καί τοῦ τρόπου τοῦ ζωγράφου ἐπιβεβαιώνει μέ σαφήνεια καί ἐνάργεια, πού τοῦ ἐπιτρέπει ἡ ἐγγύτητα τῆς σχέσης, ὁ Ἀλέξιος Σαββάκης, στό βιβλίο του *«Ἰωάννης Τσαρούχης»*. Γράφει σχετικά: *«Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός ἀνθρωπισμός κωδικοποιημένος ἀπό τούς Ἕλληνες πατέρες τοῦ 4ου αἰώνα, βρῆκε τόν τέλειο ἐκφραστή στόν Τσαρούχη. Πίστευε στόν ἄνθρωπο, στήν ἱερότητα τοῦ σώματος, στή θέωσή του (…) "Ἡ ἀστραπή τῆς θεότητος περνᾶ ἀπό κάθε ἄνθρωπο καί τοῦ προσδίδει θεῖο βάθος", ἔλεγε, "καί δέν ὑπάρχει πιό σπαρακτική ἀλήθεια γιά τόν ἄνθρωπο ἀπό τό φῶς ἐκ φωτός, Θεόν ἀληθινόν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα". Ἕνας ἀνθρωπιστής ἦταν ἤ, καλύτερα, ἕνας φιλάνθρωπος πού διατηροῦσε ὅλη τήν ἀρχαία ἑλληνική εὐπρέπεια. Ἦταν ἀπό τήν ἄποψη αὐτή ἕνας ἀληθινός ὀρθόδοξος πού ἤλεγχε στόν Ρωμαιοκαθολικισμό μονοφυσιτικές ἐπιδράσεις. Θεωροῦσε ἱστορική τή Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας τοῦ 451 ὡς νίκη τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπιστικοῦ πνεύματος ἐναντίον τοῦ ἀκραίου σέ ἰδέες Μονοφυσιτισμοῦ πού ἀπέρριπτε τό ἀνθρώπινο σῶμα ὡς ἔργο τοῦ διαβόλου. Ἦταν στό πνεῦμα του ἐντελῶς Χαλκηδόνειος»*[10].

Στό σημεῖο αὐτό θά ἤθελα νά κάνω μιά διευκρίνηση. Πολλοί μιλᾶνε γιά τή θεοκεντρικότητα τῆς Ὀρθοδοξίας. Μιλᾶνε γιά ἕναν θεοκεντρικό πολιτισμό, ἀλλά ὁ τρόπος τῆς ἀναφορᾶς τους μᾶς ὑποψιάζει ὅτι παραμένουν παγιδευμένοι σέ μιά πολύ συγκεκριμένη διαίρεση τοῦ κόσμου καί στοιχείων του σέ σφαῖρες ἐπιρροῆς, τοῦ ἱεροῦ καί τοῦ βέβηλου. Λοιπόν, πρέπει νά τό ποῦμε μέ θάρρος. Ὁ πολιτισμός τῆς Ὀρθοδοξίας στηρίζεται κυρίως καί κατεξοχήν στόν *θεοκεντρικό ἀνθρωπισμό*. Ἡ θεοκεντρικότητα ἀπό μόνη της δέν φτάνει γιά νά ἐκφράσει τό μεγάλο δημιούργημα πού χτίστηκε μέ αἷμα καί δάκρυα ἐντός τῆς ἱστορίας. Καί ἐννοῶ αὐτό πού ἴσως

μέ τούς Δ. Ν. Μαρωνίτη, Ἀντώνη Φωστιέρη καί Θανάση Νιάρχο, *«Ἡ Λέξη»*, τεῦχος 73, Μάρτης-Ἀπρίλης 1988), *Ἐγώ εἰμί πτωχός καί πένης*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1989, σ. 222.

10. Ἀ. Σαββάκης, *Ἰωάννης Τσαρούχης*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1993, σ. 64. Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Ἑρμηνεία ἤ ὑπόμνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον* 12, *PG* 74, 716D-717A: *«Παραλαβὼν γὰρ Πέτρον, καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν· καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ἀστραπή, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡσεὶ ἡ χιών»*.

ὑποψιάζεσθε. Τό ἔχω ξαναπεῖ[11] καί θά τό πῶ καί ἐδῶ. *«Γιά νά δεῖ κανείς τόν Θεό τῆς Ὀρθοδοξίας ὀφείλει νά κοιτάξει κατάματα τόν ἄνθρωπο τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ λόγος γιά τόν Θεό καί ὁ λόγος γιά τήν Ἐκκλησία προϋποθέτουν καί ταυτόχρονα ἀναζητοῦν στό πέρας, δηλαδή συμπεραίνουν τόν λόγο γιά τόν ἄνθρωπο. Ἰδού, λοιπόν, ἡ γῆ τῆς συνάντησης μικρῶν καί μεγάλων, σπουδαίων καί ἀσήμαντων, αὐτός ὁ κόσμος ὁ μικρός ὁ μέγας*[12]*, ὁ ἄνθρωπος. Ὅποιος ὁ ἄνθρωπος αὐτός καί ὁ Θεός του, αὐτή καί ἡ Ἐκκλησία του, αὐτός καί ὁ κόσμος του, αὐτός καί ὁ πολιτισμός του.*

Ἐκπληκτική ἄρθρωση μιᾶς τέτοιας πραγματικότητας, σκανδαλωδῶς προκλητικῆς γιά τόν συμβιβασμένο νοῦ, συναντᾶ κανείς σέ κείμενα πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πού ἡ χαμηλή φωνή τους φαίνεται νά χάνεται μέσα στίς βεβαιότητες καί τίς αὐτάρκειες, γιατί ὄχι καί αὐταρέσκειες, σχημάτων ἐξουσιαστικῶν καί θεσμικῶν τοῦ παρόντος. Ἐκεῖ ὅπου ὁ γιγαντισμός καί ἡ εἰκονική πραγματικότητα τῆς ζωῆς, πού ἔχει προκριθεῖ γιά νά σώσει τό οἰκοδόμημα τῶν ἱστορικῶν ἀνομιῶν τοῦ παρελθόντος, ἀγνοεῖ προκλητικά πώς "ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν"[13].

Ρακοσυλλέκτης μιᾶς τέτοιας λησμονημένης ἀλήθειας ὁ ποιητής ἀπό τή Θεσσαλονίκη, ὁ Γιῶργος Θέμελης, προσλαμβάνει καί μεταμορφώνει ποιητικά τοῦτον τόν "οὐμανισμό", τουτέστιν Θεοκεντρισμό τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, καί ὁμολογεῖ ἀφοπλιστικά: "Χωρίς ἐμᾶς τί θἄταν τάχα ἡ γῆ,/ Ἀνώνυμη, ἀνυπόστατη, ἐρημωμένη./ Χωρίς ἐμᾶς τί θἄταν τάχα ὁ οὐρανός./ Σχήματα χωρίς φῶς καί δίχως μιά φωνή/ Νά τά ὀνομάσει, δίχως αἰωνιότητα./ Καί ὁ Θεός τί πρᾶγμα τάχα θἄταν,/ Πρᾶγμα χωρίς ὄνομα καί δίχως λάμψη./ Τί σάρκα θἄπαιρνε γιά νά φανεῖ/ Χωρίς σάρκα πάνω στή γῆ, τί πρόσωπο/ Χωρίς τό ἀνθρώπινο πρόσωπο,/ Χωρίς τό ἀνθρώπινο ἔνδυμα καί σχῆμα./ Τί ράπισμα κ' αἷμα, ποιό μαρτύριο/ Χωρίς τό ἀνθρώπινο μαρτύριο: "Ἴδε ὁ ἄνθρωπος, ἴδε ὁ

11. Χ. Α. Σταμούλης, *Τί γυρεύει ἡ ἀλεπού στό παζάρι. Κείμενα γιά τόν διάλογο τῆς Ὀρθοδοξίας μέ τήν πόλη, τήν πολιτική καί τόν πολιτισμό,* ἐκδ. Ἁρμός, Ἀθήνα 2016, σ. 104.

12. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία* ΝΓ΄, ἐκδ. Σοφοκλῆς Κ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Ἀθήνα 1861, σ. 172.

13. Ἰω. α΄, 14.

Θεός'./ Χωρίς τόν ἀνθρώπινο θάνατο, χωρίς/ Ταφή καί θρῆνο-δίχως ἀνάσταση./ Χωρίς ἐμᾶς τί θᾶταν τάχα ὁ θάνατος"».[14]

Στήν ἴδια γραμμή, αἰῶνες πρίν καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὁ καί δεύτερος πολιοῦχος τῆς πόλης τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος μέ ἔμφαση σημειώνει, ὅτι *«τό ἀνενέργητον καί ἀνύπαρκτον»*[15]. Πού σημαίνει, πώς στό ἐπίπεδο τῆς γνωσιολογίας –καί ἐξάπαντος ὄχι τῆς ὀντολογίας–, ὁ Θεός *«ὑπάρχει»* ἐξαιτίας τῶν κτισμάτων. Τά κτίσματα ἀποκαλύπτουν τήν ἐνέργειά του καί κατά συνέπεια τήν ὕπαρξή του. Ὁ ἀνενέργητος Θεός εἶναι ἕνας ἀνύπαρκτος Θεός, ἕνας κατεξοχήν ἀπάνθρωπος Θεός. Γεγονός πού φανερώνει τήν ἀπανθρωπία ὡς τήν κατεξοχήν ἀντιχριστολογία. Δέν χωρᾶ καμία ἀμφιβολία, πώς γιά τή χριστιανική σκέψη, τό νόημα στήν ἱστορία δίνει ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ Πατέρα, τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Χωρίς τή σάρκωση, τήν ἔσχατη φιλανθρωπία ἡ ζωή μένει ἀ-νόητη.

«Καὶ λογισάμενος τὴν ἄφατον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν», σημειώνει ὁ Χρυσόστομος καί ἀναφέρεται στόν Δαβίδ, *«τὴν ὑπερβαίνουσαν ἅπαντα νοῦν, καὶ ἐκπλαγεὶς ὅση τῶν πραγμάτων γέγονε μεταβολή, καὶ πῶς αὐτὰ μετερρύθμισε, καὶ ἀπὸ δαιμόνων ἀγγέλους τοὺς ἀνθρώπους εἰργάσατο, καὶ πολιτείαν εἰσήγαγε τῶν οὐρανῶν ἀξίαν (ταῦτα δὲ ἅπαντα ἐγένετο, τῆς παλαιᾶς καταλυθείσης θυσίας, καὶ ἑτέρας ἐπεισαχθείσης, τῆς διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ), ἐκπλαγεὶς καὶ θαυμάσας ἔλεγε· Πολλὰ ἐποίησας σύ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμάσιά σου»*[16]. Βέβαια, ὁ Τζών Ντάν (John Donne), σπουδαῖος Ἀγγλικανός ποιητής καί θεολόγος, ὁ ὁποῖος ὅμως φαίνεται ὅτι κάτι εἶχε καταλάβει καί αὐτός ἀπό τό μυστήριο τῆς Σάρκωσης, στό *15ο Ἱερό Σονέτο,* γράφει τά ἑξῆς ἀποκαλυπτικά τῆς ὅλης ἀλήθειας: *«Τ' ὅτι πλάστηκε κάποτε ὁ ἄνθρωπος στήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, πόσο σπουδαῖο/ Ἀλλ' ὅτι ὁ θεός μορφή ἀνθρώπου θά ἔπαιρνε ἀκόμη πιό ὡραῖο»*[17].

---

14. Γ. Θέμελης, *De rerum natura,* Ποιήματα Ι, σ. 118.

15. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἀντιρρητικός* 1,7,15, *Γρηγορίου Παλαμᾶ Συγγράμματα,* τόμος Γ΄, πρόλογος Π. Χρήστου, ἔκδοση Λ. Κιντογιάννης-Β. Φανουργάκης, ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 50: *«Οὐ γάρ ἐστιν ἐνεργεῖν χωρὶς ἐνεργείας, ὥσπερ οὐδὲν ὑπάρχειν χωρὶς ὑπάρξεως, τὸ δὲ ἀνενέργητον, καὶ ἀνύπαρκτον».*

16. Χρυσοστόμου, *Λόγοι κατά Ἰουδαίων* 7, *PG* 48, 918.

17. «Θ' ἀγαπήσεις τόν Θεό, ὅπως σ' ἀγάπησ' ἐκεῖνος;», John Donne, *The Complete English Poems,* Penguin, Λονδίνο σελ. 315.

Καί εἶναι αὐτή ἡ ὡραιότητα, αὐτό τό *«ἀκόμη πιό ὡραῖο»* τοῦ ποιητῆ, πού ἀποκαλύπτει, πώς ἡ σάρκωση ἀποτελεῖ τή μετάβαση ἀπό τόν παλιό στόν καινούργιο κόσμο, τή μετάβαση ἀπό τήν πλήξη στήν ἔκπληξη, ἀπό τήν ἀκινησία στήν κίνηση, ἀπό τόν θάνατο στή ζωή. Ἡ σάρκωση ἀποτελεῖ τό κριτήριο τῆς πίστης καί τῆς ἀπιστίας, τό μυστήριον τῆς ὄντως ζωῆς.

«Καὶ ἄλλως δὲ μυστήριον καλεῖται, ὅτι οὐχ ἅπερ ὁρῶμεν πιστεύομεν, ἀλλ' ἕτερα ὁρῶμεν, καὶ ἕτερα πιστεύομεν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν μυστηρίων ἡμῶν φύσις. Ἑτέρως γοῦν ἐγώ, καὶ ἑτέρως ὁ ἄπιστος περὶ τούτων διακείμεθα. Ἀκούω ἐγώ, ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστός, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν εὐθέως θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀσθένειαν νομίζει. Ἀκούω ὅτι δοῦλος γέγονε, καὶ τὴν κηδεμονίαν θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀτιμίαν λογίζεται. Ἀκούω ὅτι ἀπέθανε, καὶ τὴν δύναμιν ἐκπλήττομαι, ὅτι ἐν θανάτῳ γενόμενος οὐκ ἐκρατήθη, ἀλλὰ καὶ ἐξέλυσε θάνατον· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀδυναμίαν ὑποπτεύει. Ἀκούων ἀνάστασιν ἐκεῖνος, μῦθον τὸ πρᾶγμά φησιν· ἐγὼ δὲ τὰς διὰ τῶν πραγμάτων δεξάμενος ἀποδείξεις, προσκυνῶ τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν. Ἀκούων λουτρὸν ἐκεῖνος, ἁπλῶς ὕδωρ νομίζει· ἐγὼ δὲ οὐ τὸ ἐρώμενον ἁπλῶς βλέπω, ἀλλὰ τὸν τῆς ψυχῆς καθαρμὸν τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκεῖνος λελοῦσθαί μοι τὸ σῶμα νομίζει μόνον· ἐγὼ δὲ πεπίστευκα, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ γέγονε καθαρά τε καὶ ἁγία, καὶ λογίζομαι τὸν τάφον, τὴν ἀνάστασιν, τὸν ἁγιασμόν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν υἱοθεσίαν, τὴν κληρονομίαν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τοῦ Πνεύματος τὴν χορηγίαν. Οὐ γὰρ τῇ ὄψει κρίνω τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας. Ἀκούω σῶμα Χριστοῦ· ἑτέρως ἐγὼ νοῶ τὸ εἰρημένον, ἑτέρως ὁ ἄπιστος»[18].

Εἶναι σαφές, ἐδῶ, πώς κατά Χρυσόστομο ἡ φιλανθρωπία σχετίζεται πλήρως μέ τή δύναμη τῶν μυστηρίων πού ὁδηγοῦν στήν ἀνάκληση τῆς ἀδοξίας τοῦ ἀνθρώπου καί στήν ἐσχατολογική μεταμόρφωσή του. Σχετίζεται, βεβαίως, καί μέ τήν ἀνατροπή ὁποιασδήποτε κοινωνικῆς, πολιτικῆς καί πολιτισμικῆς σύμβασης καί τήν τελική ἀντιστροφή τῶν ὅρων τῆς ζωῆς. Σέ σημεῖο, μάλιστα, ἐξαιτίας τῆς φιλανθρωπίας νά ἀνατρέπονται ὁλοκληρωτικά τά δεδομένα μιᾶς

18. Χρυσόστομος, *Εἰς Α΄ Κορ.,* Ὁμιλία 7, *PG* 61, 55.

θεσμικῆς καί παγιωμένης συνήθειας. Ἔτσι, ἡ φιλανθρωπία, εἰς πεῖσμα πολλῶν, συνδέεται ἐν τέλει μέ τήν ἀντιεξουσιαστικότητα, τήν εὐθύνη, τήν ἀποδοχή, τήν εἰρήνη, τήν εὐαισθησία, τόν ἁγιασμό, τή δικαιοσύνη, τήν ἐλευθερία καί ἐξόχως μέ τήν ἀγάπη –*«μείζων δέ τούτων ἡ ἀγάπη»*–, πού ξεχύνεται στίς ἀγορές καί τίς πλατεῖες καί *«δι' ἔργων»* ἀνάβει τό πῦρ τοῦ Πνεύματος, προκειμένου νά ἐκχυθεῖ τό ἔλαιον καί τό ἔλεος, ἡ δόξα καί ἡ εὐχαριστία τοῦ θυσιαστηρίου[19].

Μέ ἄλλα καί ἁπλά λόγια, ἡ φιλανθρωπία τῆς σαρκώσεως, τῶν παθῶν καί τοῦ Σταυροῦ, ἀποκαλύπτει τά πραγματικά ὅρια μιᾶς ποιμαντικῆς μέ νόημα, μιᾶς ποιμαντικῆς φιλάνθρωπης, μιᾶς εὐχαριστιακῆς ποιμαντικῆς γιά τόν ἄνθρωπο, μιᾶς ποιμαντικῆς τῶν πράξεων καί ὄχι τῶν λόγων, τῆς εὐθύνης καί τῆς ἐλπίδας, ἡ ὁποία στό πρόσωπο τοῦ κάθε ἀνθρώπου –ἐξαιρέτως τοῦ ἀναξιοπαθοῦντος ἀδελφοῦ–, βλέπει τό θυσιαστήριο τῆς ἀγάπης, τό ἔλεος τοῦ ὁποίου τρυπᾶ τόν οὐρανό.

«Ὅταν οὖν ἴδῃς πένητα πιστόν», σημειώνει ὁ ἱερός Χρυσόστομος καί ἀποδεικνύει τήν ἀνατροπή τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Χριστοῦ, *«θυσιαστήριον ὁρᾷν νόμιζε· ὅταν ἴδῃς πτωχὸν τοιοῦτον, μὴ μόνον μὴ ὑβρίσῃς, ἀλλὰ καὶ αἰδέσθητι· κἂν ἕτερον ἴδῃς ὑβρίσαντα, κώλυσον, ἄμυνον. Οὕτω γὰρ δυνήσῃ καὶ αὐτὸς τὸν Θεὸν ἵλεων ἔχειν, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν,*

19. *«Σὺ δὲ τὸ μὲν θυσιαστήριον τοῦτο τιμᾷς, ὅτι δέχεται τοῦ Χριστοῦ σῶμα· τὸν δὲ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ὄντα καθυβρίζεις, καὶ περιορᾷς ἀπολλύμενον. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον πανταχοῦ δυνήσῃ κείμενον ἰδεῖν, καὶ ἐν στενωποῖς καὶ ἐν ἀγοραῖς, καὶ καθ' ἑκάστην ἐν αὐτῷ θύειν τὴν ὥραν· καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα θυσία τελεῖται. Καὶ καθάπερ ὁ ἱερεὺς ἕστηκε τὸ Πνεῦμα καλῶν, οὕτω καὶ σὺ τὸ Πνεῦμα καλεῖς· ἀλλ' οὐ διὰ φωνῆς, ἀλλὰ δι' ἔργων. Οὐδὲν γὰρ οὕτω κατέχει καὶ ἀνάπτει τοῦ Πνεύματος τὸ πῦρ, ὡς τοῦτο τὸ ἔλαιον δαψιλὲς ἐκχεόμενον. Εἰ δὲ βούλει, καὶ τὰ καταβαλλόμενα ἰδεῖν τί γίνεται, δεῦρο, καὶ ταῦτά σοι δείξω. Τίς οὖν ὁ καπνός; τίς ἡ εὐωδία τοῦ θυσιαστηρίου τούτου; Δόξα καὶ εὐχαριστία. Καὶ μέχρι ποῦ προβαίνει; ἆρα μέχρι τοῦ οὐρανοῦ; Οὐδαμῶς· ἀλλ' αὐτὸν ὑπερβαίνει τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτῷ παρίσταται τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ· Αἱ εὐχαί σου γάρ, φησί, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ μὲν αἰσθητὴ εὐωδία οὐδὲ τὸ πολὺ διατέμνει τοῦ ἀέρος· αὕτη δὲ αὐτὰς ἀνοίγει τῶν οὐρανῶν τὰς ἀψίδας. Καὶ σὺ μὲν σιγᾷς, τὸ δὲ ἔργον βοᾷ· καὶ γίνεται θυσία αἰνέσεως, οὐ δαμάλεως σφαττομένης, οὐδὲ δέρματος καιομένου, ἀλλὰ ψυχῆς πνευματικῆς τὰ παρ' αὐτῆς εἰσφερούσης. Φιλανθρωπίας γὰρ πάσης ἡ τοιαύτη θυσία εὐδοκιμωτέρα»*, Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς Β΄ Κορ.* 20, *PG* 61, 539-540.

χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς»[20].

Εἶναι στιγμές πού νιώθει κανείς πώς ὅλη αὐτή ἡ φιλανθρωπία, ὅλη αὐτή ἡ ἔγνοια γιά τόν ἄνθρωπο, μιᾶς ἄκρως δυναμικῆς παράδοσης, βρίσκεται στά ἀζήτητα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Μοιάζει ἐσχάτως, μάλιστα, τόν οἶκο τῆς Ὀρθοδοξίας νά ἔχουν καταλάβει δυνάμεις ἀντιχριστιανικές ἄγριων φονταμενταλισμῶν, πού μέ ἄνεση ἐκβάλλουν σέ ἕναν ἐξίσου ἀντιχριστιανικό ἀνθρωπισμό. Ἐντάσεις, συγκρούσεις, καταγγελίες, αἱρετικοποιήσεις, διαβολές, ἀκόμα καί σωματικές ἐπιθέσεις, ἀπέναντι στό ὑποκείμενο τῆς διαφορετικότητας, ἀποτελοῦν χαρακτηριστικά μιᾶς κοινότητας πού καταρρέει. Καταρρέει καί οἱ πονηροί συμπαρασύρουν μαζί τους καί ὅλους ἐκείνους τούς «ἁπλοϊκούς», θά ἔλεγε ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, πού ἀναζητοῦν ἕνα χέρι νά πιαστοῦν καί μιά ἀγκαλιά γιά νά στεγάσουν τόν πόνο καί τή θλίψη τους.

Ἡ ἐλιτίστικη θεώρηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἡ ἐλιτίστικη ἀντιμετώπιση τῶν ἀνθρώπων καί τῶν τραυμάτων τους, κυρίως ἐκ μέρους τῶν προσώπων πού λειτουργοῦν στά ὅρια τῶν ἐξουσιαστικῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, ἀλλά καί ὅλων τῶν θεσμῶν, γεννοβολοῦν τόν ἀντιχριστιανικό λαϊκισμό πού ἀποδεικνύεται πιό ἐπικίνδυνος ἀπό τό φαινόμενο πού τόν γεννᾶ. Ἔτσι δέν μπορεῖ παρά νά ἔχει δίκαιο ἡ καταγγελία τοῦ ποιητῆ, ὁ ὁποῖος ἀπευθυνόμενος στούς «βολεμένους» μιᾶς πραγματικῆς ἤ φανταστικῆς ἀτομικῆς σωτηρίας σημειώνει τά ἑξῆς ἀποκαλυπτικά: *«Ἐσεῖς πού βρήκατε τόν ἄνθρωπό σας/ κι ἔχετε ἕνα χέρι νά σᾶς σφίγγει τρυφερά,/ ἕναν ὦμο ν' ἀκουμπᾶτε τήν πίκρα σας,/ ἕνα κορμί νά ὑπερασπίζει τήν ἔξαψή σας,/ κοκκινίσατε ἄραγε γιά τήν τόση εὐτυχία σας,/ ἔστω καί μιά φορά;/ Εἴπατε νά κρατήσετε ἑνός λεπτοῦ σιγή/ γιά τούς ἀπεγνωσμένους;»*[21]

Ἔχω τήν αἴσθηση ὅτι βρισκόμαστε ἐνώπιον τοῦ ἐπείγοντος μιᾶς

20. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς Β΄ Κορ.* 20, *PG* 61, 539-540. Πρβλ. π. Μιχαήλ Tishel, *Τό ἐξαίφνης στίς πρός Ρωμαίους Ὁμιλίες τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου* (Διδακτορική Διατριβή πού ὑποβλήθηκε στό Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη 2022, σ. 261.

21. Ντίνος Χριστιανόπουλος, *Ἑνός λεπτοῦ σιγή,* Ἀνυπεράσπιστος καημός, *Ποιήματα,* ἐκδ. Διαγωνίου, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 57.

ἀλλαγῆς, ἐνώπιον τῆς ἀνάγκης βυθισμοῦ μας στήν εὐαγγελική ἁπλότητα πού προβάλλει ἀπό τά ἔσχατα, προκειμένου νά ἀντλήσουμε τρόπο ὑπάρξεως πού κατανοεῖ πώς τό βασικό καί μόνιμο εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἀπό αὐτήν ὅλα ξεκινοῦν καί σέ αὐτήν ὅλα τελειώνουν. Ἀπό τόν *«ἀγαπητικό ἔρωτα»*[22], πού διεκδικεῖ καί μαζί προϋποθέτει τήν ἐκστατική κίνηση τοῦ ἀνθρώπου πού μοσχοβολάει σάρκωση. Ὀφείλουμε, λοιπόν, νά φωνάξουμε δυνατά πώς ἦρθε ὁ καιρός νά ἀφυπνισθεῖ ἀπό τόν *«ληθαργικό του ὕπνο»* τό *«ἔνοχο καμπαναριό»*[23]. Νά ἀνασάνει ὁ κόσμος, μαζί καί ὁ Χριστός, πού ἡ σκληρότητα καί ἡ ἀγριότητα τοῦ τρόπου μας παραμορφώνει καί ἐξαφανίζει.

Σέ μιά τέτοια πορεία, ἀκόμα καί οἱ πιό *«αἱρετικές»* φωνές, σάν αὐτή τοῦ Ζοζέ Σαραμάγκου, πού σώζουν ἕνα κόμπο ἀγωνίας, πρέπει νά διαβαστοῦν μέ προσοχή καί νά ἀποτελέσουν ὑλικό μιᾶς νέας συμφωνίας στό κέντρο τῆς ὁποίας θά βρίσκεται ἡ ἀναγνώριση ἐκείνου *τοῦ ἑνός πράγματος* ἀπό τό ὁποῖο ἔχει ἀνάγκη ὁ κόσμος[24]. Καί τοῦτο διότι, ὁ Σαραμάγκου καί ὁ κάθε Σαραμάγκου μέσα ἀπό τή λογοτεχνική του ποιητική καί ἀνεξάρτητα ἀπό τήν κατάληξη τῆς σκέψης του –δέν χωρᾶ ἀμφιβολία ὅτι βρίσκεται μακριά ἀπό τό μυστήριο τῆς ἀνάστασης–, ἀναζητᾶ τίς ρωγμές πού ἀποδεικνύουν τήν ἀνθρωπινότητα, τό φιλάνθρωπον καί συνεπῶς δημιουργοῦν τίς συνθῆκες τῆς οἰκειότητας[25]. Ἀναζητᾶ μέ ἄλλα λόγια, ὅπως καί ὁ Καζαντζάκης, στά πλαίσια μιᾶς λογοτεχνικῆς ἔντασης καί ὁπωσδήποτε ὄχι μιᾶς δογματικῆς ἔκθεσης, τό βαθύτερο νόημα τῆς καθόδου, τῆς καταβάσεως τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀποδεικνύει τή συγκατάβασή του στόν ἄνθρωπο καί τό ἀνθρώπινο. Ὅπως ἤδη ἔχω

22. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Σχόλια εἰς τό περί θείων ὀνομάτων, PG* 4, 265C.

23. Κική Δημουλᾶ, *Ἄωρα καί παράωρα,* Τό λίγο τοῦ κόσμου, *Ποιήματα,* ἐκδ. Ἴκαρος, Ἀθήνα 1998, σ. 128: «Ἔντρομο ἀφυπνίζεται κάποιο καμπαναριό,/ ἔνοχο: ἡ πίστη πρέπει νά ξυπνάει πρώτη./ Πρώτη ἀπ' ὅλα».

24. Λουκ. ι΄, 42.

25. Βλ. σχετικά, Ζ. Σαραμάγκου, *Τό κατά Ἰησοῦν Εὐαγγέλιον,* μετάφραση Ἀθηνᾶ Ψυλλιά, ἐκδ. Καστανιώτη-FAQ, Ἀθήνα 2010, σ. 146-147: *«Ἂν ἤμασταν τόσο ἀσύνετοι ἤ τόσο τολμηροί ὅσο οἱ νυχτοπεταλοῦδες καί ἄλλα λεπιδόπτερα καί ριχνόμασταν στή φωτιά ὅλοι μας, σύσσωμο τό ἀνθρώπινο εἶδος, ἴσως τότε μιά τεράστια ἀνάφλεξη, μιά τέτοια λάμψη, περνώντας ἀπ' τά κλειστά βλέφαρα τοῦ θεοῦ, νά τόν ξυπνοῦσε ἀπό τό ληθαργικό του ὕπνο, πολύ ἀργά γιά νά μᾶς γνωρίσει, εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὡστόσο ἐγκαίρως γιά νά δεῖ τήν ἀρχή τοῦ τίποτα, ὅταν θά 'χουμε πιά ἐξαφανιστεῖ».* Πρβλ. https://idiotropws.wordpress.com/2008/03/28/saramago/

σημειώσει ἕνας Θεός ἀξιοπρεπής, ἀλλά ἀπόμακρος δέν ἀφορᾶ τόν ἄνθρωπο. Οἱ συνθῆκες τῆς οἰκειότητας πού ἐπιτρέπουν τή σχέση, τήν ἕνωση, προϋποθέτουν τή βαθιά βίωση, τήν ἐμπειρική βίωση τοῦ γεγονότος, πώς ὁ Χριστός εἶναι σάρξ ἐκ τῆς σαρκός τοῦ ἀνθρώπου. Ὁμοούσιος μέ τό ἀνθρώπινο γένος κατά πάντα *«δίχα μόνης ἁμαρτίας»*[26]. Ἡ ὁμοουσιότητά του μέ τόν πατέρα –βεβαιωμένη κατά πάντα στή θεολογική συνείδηση καί τή λειτουργική πράξη–, ἐλάχιστα ἀπασχολεῖ τόν λογοτεχνικό κόσμο, τοῦ ὁποίου ἡ μεγάλη ἀγωνία ἀναζητᾶ μετά μανίας τά ὅρια τῆς συγγένειας καί τῆς συμπάθειας μέ τό ἀνθρώπινο.

Ἔχω τήν αἴσθηση, μάλιστα, πώς τό πρόβλημα τοῦ κόσμου δέν ἔχει νά κάνει μέ τήν ἄρνηση τῆς θεότητας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά κυρίως καί κατεξοχήν μέ τή δυνατότητα διαλόγου αὐτῆς τῆς θεότητας μέ τό ἀνθρώπινο. Ἴσως καί νά βρισκόμαστε ἐνώπιον μιᾶς διαχρονικῆς ἀναμονῆς κατανόησης καί παραδοχῆς τούτου τοῦ διαλόγου. Μιᾶς ξεκάθαρης παραδοχῆς τῆς συγγένειας πού θά ἐπιτρέψει τήν κατανόηση καί θά ἀποκλείσει τήν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς κρίση καί ἀνάκριση τοῦ ἀνθρώπου. Τό κτιστό θέλει νά νιώσει πώς ὁ τρόπος του δέν εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνός ἀτυχήματος, ἀλλά συνέπεια μιᾶς πρακτικῆς, γιατί ὄχι καί μιᾶς ἐνέργειας θεϊκῆς, πού δέν ἐπιζητεῖ τήν ἐνοχοποίηση, ἀλλά τή συμπόρευση. Τούτη, βέβαια, τήν παραδοχή συναντοῦμε ὅπως ἤδη ἔχω σημειώσει στή Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας, ἀλλά ἐδῶ βρίσκει ἐφαρμογή ὁ λόγος τοῦ ποιητῆ, *«Πῶς ἔγινε μέ τοῦτο τόν αἰώνα/ Καί γύρισε καπάκι ἡ ζωή/ Πῶς τό ’φεραν ἡ μοίρα καί τά χρόνια/ Νά μήν ἀκούσεις ἕναν ποιητή/ Τοῦ κόσμου ποιός τό λύνει τό κουβάρι/ Ποιός εἶναι καπετάνιος στά βουνά/ Ποιός δίνει τήν ἀγάπη καί τή χάρη/ Καί στίς μυρτιές τοῦ Ἅδη σεργιανά/ Μαλαματένια λόγια στό χορτάρι/ Ποιός βρίσκει γιά τήν ἄλλη τή γενιά»*[27].

Εἶναι σύνηθες οἱ ἄνθρωποι ὅταν μιλᾶνε γιά τόν Χριστό νά ἐννοοῦν τόν Χριστιανισμό. Καί δέν χωρᾶ ἀμφιβολία πώς ὁ Χριστια-

26. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς καί ὅτι Χριστός εἷς καί Κύριος, PG* 75, 1328D. Πρβλ. Γ. Μαρτζέλου, *Γένεση καί πηγές τοῦ Ὅρου τῆς Χαλκηδόνας. Συμβολή στήν ἱστορικοδογματική διερεύνηση τοῦ Ὅρου τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου,* ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 107-108.

27. Μάνου Ἐλευθερίου, *Μαλαματένια λόγια.* Αὐτοβιογραφική ἀφήγηση, ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2021.

νισμός εἶχε καί συνεχίζει νά ἔχει καί σήμερα στιγμές δύσκολες· στιγμές στενόχωρες. Στιγμές ἤττας, πού δέν θυμίζουν σέ τίποτα τήν πλάτυνση καί τόν πλουτισμό πού εἰσηγεῖται τό πρόσωπο τοῦ πολιτισμοῦ τῆς σάρκωσης, ὁ Χριστός τῆς ἱστορίας καί τῶν ἐσχάτων. Στιγμές πού συνθλίβοντας τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ συνθλίβουν τόν ἄνθρωπο· καί τἀνάπαλιν. Γι' αὐτό εἶναι περισσότερο ἀναγκαῖο ἀπό ποτέ νά ξεδιαλύνουμε τά πράγματα καί νά ἀδειάσουμε τό πλοῖο ἀπό τίς προθέσεις, ἔτσι ὥστε νά μπορέσουμε νά δοῦμε τήν ὀμορφιά πού σώζει τόν κόσμο. Τήν ὀμορφιά τοῦ προσώπου πού ἡ οἰκείωσή του ἀποτελεῖ καί τήν ταυτόχρονη οἰκείωση τοῦ φωτός. Τήν ὀμορφιά πού σηκώνει ἀντάρτικο ἀπέναντι σέ κάθε ψεῦδος εἴτε προέρχεται ἀπό τόν χῶρο τοῦ φονταμενταλισμοῦ εἴτε ἀπό τόν χῶρο ὅλων ἐκείνων τῶν νεοφανῶν θαυματοποιῶν καί θαυματουργῶν –πού γεμίζουν ἀγορές καί πλατεῖες σέ καιρούς κρίσης– καί οἱ ὁποῖοι ἐμπαίζοντας Θεό καί ἀνθρώπους συμβάλλουν στήν ἐρήμωση τῆς εὐθύνης καί τήν ἀποχριστοποίηση τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἐκκλησίας του. *«Πιστεύω ὅτι δέν ὑπάρχει τίποτε πιό ὄμορφο, πιό βαθύ, πιό συμπαθητικό, πιό λογικό, πιό ζωντανό καί τέλειο ἀπό τόν Χριστό», σημειώνει ὁ Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, «Καί λέω στόν ἑαυτό μου, μέ ζηλόφθονη ἀγάπη, ὄχι μόνο ὅτι δέν ὑπάρχει τίποτε, ἀλλ' ὅτι δέν μπορεῖ νά ὑπάρχη. Ἐπί πλέον, ἄν κάποιος μοῦ ἀπεδείκνυε ὅτι ὁ Χριστός δέν ταυτίζεται μέ τήν ἀλήθεια κι ὅτι, στήν πραγματικότητα, ἡ ἀλήθεια εἶναι ἐκτός Χριστοῦ, θά προτιμοῦσα τότε νά παραμείνω μέ τόν Χριστό, παρά νά πάω μέ τήν ἀλήθεια»*[28].

28. Βλ. σχετικά Φιοντόρ Ντοστογιέφσκυ, Ἐπιστολή πρός τήν Ναταλία Δημητρίεβνα Φονβίζινα, *Letters of Fyodor Michailovitch Dostoevsky,* https://archive.org/stream/lettersoffyodorm00dostiala/lettersoffyodorm00dostiala_djvu.txt

Πρωτοπρ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΘΕΡΜΟΣ[1]

ΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΙΜΕΝΑ

Ὁ Κύριος μᾶς παρέδωσε τό μυστήριο τῆς ἱερωσύνης ὁρίζοντας νά τελεῖται μέν ἐπί τῆς γῆς ἀλλά νά ἔχει «τάξιν ἐπουρανίων πραγμάτων» ὅπως ὡραῖα τό διατύπωσε ὁ ἱερός Χρυσόστομος. Οἱ Πατέρες μας στή συνέχεια ἀγωνίσθηκαν γιά νά κρατήσουν ἀλώβητη αὐτή τή *θεανθρώπινη ἰσορροπία,* ἔτσι ὥστε νά «ἐνεργεῖται τό μυστήριον τῆς Αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως ἀεί καί ἐν πᾶσι», κατά τή μνημειώδη ἔκφραση τοῦ Ἁγίου Μαξίμου.

Ἡ θεανθρώπινη ἰσορροπία αὐτή διαταράσσεται ὅμως ὅταν λησμονοῦμε ἤ παραθεωροῦμε τήν προσωπικότητα τοῦ κληρικοῦ, τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο λειτουργεῖ τό ἐκκλησιαστικό μας σῶμα, τίς συνθῆκες ὑπό τίς ὁποῖες ἀσκεῖται τό λειτούργημα τῆς ἱερωσύνης καί γενικά ὅλους ἐκείνους τούς παράγοντες πού διαμορφώνουν τό ἀνθρώπινο πλαίσιο τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ. Μερικές φορές, μάλιστα, τά σφάλματα δέν διαπράττονται μόνο ἐξ αἰτίας κάποιας ἐσφαλμένης νοοτροπίας, ἀλλά λόγῳ ἁπλῆς ἀδιαφορίας καί ἀναισθησίας, ὅπως συχνά γίνεται μέ χειροτονίες πρόχειρες καί βεβιασμένες, οἱ ὁποῖες ἰσοδυναμοῦν μέ ἐκκλησιαστικά ἐγκλήματα καί παράγουν δραματικές συνέπειες στό μέλλον.

Τά παραπάνω συνεπάγονται ὅτι ἀπαιτεῖται *μιά φροντίδα τῆς ἱερατικῆς κλίσης,* τῆς ἐπιθυμίας δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου νά διακονήσει τήν Ἐκκλησία καί τόν κόσμο ὡς κληρικός, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν προσοχή πού ὀφείλει νά δίνεται καί στό σκέλος τῆς κλήσης ἐκ μέ-

1. Ὁ π. Βασίλειος Θερμός εἶναι Ψυχίατρος παιδιῶν καί ἐφήβων. Καθηγητής στήν Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Ἀθήνας.

ρους τοῦ Θεοῦ. Μέ ἄλλα λόγια, δέν εἶναι ἀξιόπιστη κάθε ἱερατική κλίση, δέν ἐκφράζει τό βαθύτερο εἶναι καί τό πραγματικό συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου. Μερικές φορές ἐνδέχεται νά πρόκειται γιά ἁπλό ἐνθουσιασμό, διάθεση γιά μίμηση ἑνός κληρικοῦ-προτύπου, ἐπιθυμία γιά ναρκισσιστική ἐξύψωση ὑπεράνω τῶν λαϊκῶν καί ἀπόλαυση τοῦ σεβασμοῦ τους, ἀπόδραση ἀπό εὐθύνες τῆς ζωῆς καί καταφυγή σέ ἕνα 'προστατευμένο' μέρος, φιλοδοξία ἀναρριχήσεως τύπου «καριέρας» καί πολλά ἄλλα. Ἐξ ἄλλου, ἀκόμη καί ὅταν πρόκειται γιά γνήσια ἀνιδιοτελή ἐπιθυμία διακονίας, δέν προετοιμάζεται πάντοτε ὁ ὑποψήφιος ὅπως πρέπει, ἐννοώντας ἐδῶ τήν ψυχολογική του ὡρίμανση, τήν ὀρθή ἐπιλογή συζύγου, τήν πνευματική πρόοδο.

Ἐδῶ ἄς καταθέσω ἕνα στοιχεῖο τό ὁποῖο εἶχα παραθέσει στή διατριβή μου γιά τήν ἱερατική κλίση. Ἐκεῖ, λοιπόν, ἔρευνες στούς ρωμαιοκαθολικούς καί στούς προτεστάντες, σχετικά μέ τόν βαθμό ὡριμότητας τοῦ κληρικοῦ καί τοῦ ὑποψηφίου κληρικοῦ σέ ἀδρές γραμμές συνέκλιναν στό ἑξῆς: περίπου ἕνα 15% τῶν ὑποψηφίων κληρικῶν καί τῶν κληρικῶν ἐθεωροῦντο ὥριμοι. Ἕνα ἄλλο 15% περίπου ἦταν τόσο ἀνώριμοι πού δέν ἐπιδέχονταν καμιά διόρθωση καί δέν ἔπρεπε νά χειροτονηθοῦν. Πόσο μένει; Τό 70% ἦταν ἀνώριμοι μέν, ἀλλά πού ἐπιδέχονται διορθώσεως. Οἱ περισσότεροι ἐκεῖ ἀνήκουμε, οἱ 2 στούς 3 κληρικούς, οἱ 2 στούς 3 ὑποψηφίους βρίσκονται σέ αὐτή τήν ὁμάδα.

Τί σημαίνει αὐτό γιά τή διαδικασία ὡρίμανσης; Σημαίνει πρόοδο στήν αὐτογνωσία τοῦ ὑποψηφίου κληρικοῦ καί στή συνέχεια τοῦ χειροτονημένου κληρικοῦ, ἕνα ἔργο ἰσόβιο, γιά κάθε χριστιανό βέβαια, ἀλλά ἀπό τόν κληρικό πάντα ἔχουμε μεγαλύτερες προσδοκίες. Τό ἄν στήν πράξη γίνεται κάποια προσπάθεια νά καλλιεργεῖται ἡ αὐτογνωσία στόν ὑποψήφιο κληρικό, αὐτό ἀφήνω νά δώσει ὁ καθένας τήν ἀπάντησή του. Νά πῶ μόνο ὅτι σέ πολλές ἱερατικές κλίσεις τό μικρόβιο τῆς δίψας γιά ἐξουσία καί γιά ἀξιώματα δέν γίνεται ἀντιληπτό ὡς νόσημα πνευματικό καί ψυχολογικό ἀπό τό ὁποῖο πρέπει νά θεραπευτεῖ κάποιος καί μετά νά ἔρθει νά χειροτονηθεῖ. Ἀντίθετα, ὄχι ἁπλῶς δέν ἀντιμετωπίζεται ὡς τέτοιο, ἀλλά μερικές φορές ἐνισχύεται κιόλας ἀπό πνευματικούς καί ἐπισκόπους. Ἑπομένως, ἐκτίμησή μου εἶναι ὅτι σέ γενικές γραμμές προσπάθεια δέν γίνεται αὐτό τό 70% νά τύχει τέτοιας φροντίδας ποιμαντικῆς, ἔτσι

ὥστε νά ἀποδώσει ὅ,τι καλύτερο μπορεῖ καί νά ὁδηγηθεῖ σέ ὡριμότητα καί σέ αὐτογνωσία, ἡ ὁποία εἶναι διαρκής προσπάθεια.

Ἡ Margaretta Bowers, Ἀμερικανίδα Προτεστάντισσα ψυχοθεραπεύτρια, ἡ ὁποία εἶχε δεχτεῖ πολλούς ἀμερικανούς πάστορες σέ θεραπεία, εἶχε γράψει τήν ἐξῆς φράση: «Ἐπιτυχημένος κληρικός εἶναι ἐκεῖνος στόν ὁποῖο συμπίπτουν ἡ ψυχολογική του ἀλήθεια μέ τή θεολογική του ἀλήθεια». Δηλαδή ἡ θεολογία τήν ὁποία πρεσβεύει καί κηρύττει νά συμπίπτει μέ τή δομή τοῦ ψυχισμοῦ του. Τί σημαίνει αὐτό; Παραδείγματος χάρη, ἄν ἐγώ κηρύττω τό θεανθρώπινο δόγμα τῆς Χαλκηδόνος, δέν εἶμαι ὥριμος κληρικός ἐάν στόν τρόπο σκέψης μου καί στή συμπεριφορά μου κινοῦμαι σάν νά ὑπάρχω μόνον ἐγώ καί ὄχι ὁ Θεός, γιατί τότε κινοῦμαι μέ τρόπο νεστοριανικό. Ἤ ἐνίοτε ξεχνιόμαστε καί κινούμαστε ἀντίστροφα, μέ τρόπο μονοφυσιτικό, σάν νά ὑπάρχει μόνον ὁ Θεός καί ἐγώ νά ἔχω ἀχρηστευτεῖ καί νά μήν μπορῶ νά κάνω τίποτα. Ἡ θεολογική ἀλήθεια πού διακηρύττω δέν συμπίπτει μέ τήν ψυχολογική μου ἀλήθεια.

Μιά ἀφελής ὅσο καί ἐπικίνδυνη ἀντίληψη πού κυριαρχεῖ σέ πολλούς εἶναι ὅτι τό δῶρο τῆς χειροτονίας καλύπτει καί διορθώνει στή συνέχεια ὅλη τήν ἀνωριμότητα, τήν ἄγνοια, τήν ἀμέλεια, τήν ἀδιαφορία. Ὁ ἅγιος Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης εἶναι κατηγορηματικός: ἐπισημαίνει πώς ὑπάρχουν κληρικοί πού ἔφθασαν στήν ἱερωσύνη ὄχι διά τῆς κανονικῆς ὁδοῦ. Ὡς τέτοια ὁρίζει τήν ἐν ὑπομονῇ καί προσωπικῷ ἁγιασμῷ προετοιμασία γιά τό συγκλονιστικό γεγονός τῆς ἱερωσύνης. «Δυστυχῶς», λέγει, «ὑπάρχουν κάποιοι πού παραμερίζουν ὅλα αὐτά καί χωρίς σεμνότητα καί φόβο Θεοῦ “ἐπιπηδοῦν” στό ἅγιο βῆμα. Αἰσθάνονται ὅτι μόνη ἡ χειροτονία τούς ἀρκεῖ. Κατά κάποιο τρόπο βλέπουν τό γεγονός τῆς ἱερωσύνης μηχανικά καί μαγικά».

Συμπεραίνουμε ἐδῶ πώς ἡ παρατήρηση αὐτή ἐγγίζει δύο κατηγορίες κληρικῶν. Κατ’ ἀρχήν ἔχουμε τούς ἀμιγῶς «ἐπαγγελματίες», ὅσους δηλαδή ἐπεδίωξαν τήν ἱερωσύνη ψυχρά καί ὑπολογιστικά, εἴτε γιά τά χρήματα εἴτε γιά τή δόξα τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἔχουμε τούς κληρικούς πού διαθέτουν κάποια ἐσωτερική φλόγα, ἀλλά ὄχι τόση ὥστε νά τούς προφυλάξη ἀπό τό νά θεωρήσουν τή χειροτονία ἀρκετή. Ἔτσι συμπεριφέρονται σάν νά κατέκτησαν τήν πνευματικότητα καί τή σοφία μόλις ἔγιναν κληρικοί, χωρίς διάθεση νά καταβάλουν τόν ἀπαιτούμενο κόπο. Καί στίς

δύο περιπτώσεις πρόκειται γιά «ὕβριν» μέ τήν ἔννοια τῆς θρασείας οἰκειοποιήσεως τῶν δωρεῶν τῆς Θείας Χάριτος.

Βέβαια αὐτοί οἱ κληρικοί χειροτονήθηκαν ἀπό κάποιους ἐπισκόπους καί ἔλαβαν συμμαρτυρία ἀπό κάποιους πνευματικούς. Συχνά γινόμαστε μάρτυρες μιᾶς ἀμοιβαίας μετάθεσης εὐθυνῶν ἀνάμεσα στίς δύο αὐτές ὁμάδες. Πάντως αὐτό πού εἶναι βέβαιο εἶναι ὅτι μέχρι τώρα ἀδυνατοῦν νά συνεργασθοῦν ὥστε νά ἔχουμε καλύτερους ὑποψηφίους.

Προφανῶς δέν ὑπάρχει τελειότητα στήν ἀνθρώπινη κρίση, ἐνῶ πάντοτε αἰωρεῖται καί τό ἐνδεχόμενο τοῦ ἀπρόβλεπτου ἐξαιτίας τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Μιά παρατήρηση τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι ἀρκετά ἐλπιδοφόρα, διότι περικλείει ὁλόκληρο τό σκεπτικό τῆς παραβολῆς τῶν ταλάντων: ἐκεῖνος πού ἐργάσθηκε πνευματικά, θά ἐνισχυθῆ ἀπό τόν Θεό ἐπί πλέον. Ὅποιος ἀδιαφόρησε, θά μείνη γυμνός τῆς Χάριτος.

Μέ ἄλλα λόγια, τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας δέν ἐνεργοῦν μαγικά καί αὐτόματα. Ὑπηρετοῦν τό κυρίως μυστήριο πού εἶναι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ καρπό συνεργασίας Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Ἀπό τήν ἀνθρώπινη πλευρά ἐνεργεῖ ἡ προαίρεση, τό αὐτεξούσιο, αὐτό τό κορυφαῖο δῶρο τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι καί ἡ ἱερατική διακονία συνιστᾶ μία ἀπό τίς πιό εὐλογημένες περιοχές συναντήσεως *ἀνθρώπινης ἀγαπητικῆς προαιρέσεως καί Θείας Ἀγάπης.* Ὁ ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας τό διατύπωσε ὄμορφα καί ἀπερίφραστα: *«Χωρὶς τῶν πρεπόντων τοῖς μυστηρίοις λογισμῶν οὐκ ἔστι τὸν ἁγιασμὸν συνεστᾶναι καὶ παραμένειν ἡμῖν»!*

Ὁ Θεός ἀποφάσισε, μέ τήν ἀνεξιχνίαστη σοφία Του, οἱ ἄνθρωποι νά ποιμαίνονται ἀπό ἀνθρώπους. Τό ἔργο αὐτό εἶναι τόσο ἰλιγγιῶδες ὥστε κάθε ἄνθρωπος ἀναπόφευκτα θά δείλιαζε μπροστά του. Γιά νά ἐνισχύσει τήν ἀδυναμία μας καί νά ἀναθαρρήσουμε στήν ἐξάσκηση αὐτῆς τῆς ἀγάπης, ὁ Κύριος μᾶς ὑπενθυμίζει: *«καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος»* (Ματθ. κη΄, 20). Μέ ἄλλα λόγια, «κάνετε σεῖς αὐτά πού μπορεῖτε κι ἐγώ θά συμπληρώσω τά ὑπόλοιπα πού δέν μπορεῖτε».

Σέ ὅσους ἐπιχειρηματολογοῦν ἐναντίον τῆς συνεχοῦς προσπάθειας γιά καλλιέργεια καί παιδεία, ἀλλά καί τῆς ἀνάγκης γιά ἐπιστημονική διερεύνηση τῆς ἱερατικῆς κλίσης, στό ὄνομα δῆθεν τῆς Θείας

Χάριτος, μιά ἀπάντηση τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου εἶναι χαρακτηριστική: *«Ἀλλά οἱ τελῶνες καί οἱ ψαράδες θά μοῦ ἔλθουν εὐαγγελιστές, πού ἐνῶ ἦταν φτωχοί στίς γνώσεις ψάρεψαν τόν κόσμο μέ τό ἁπλό κήρυγμά τους, καί ἔπιασαν τούς σοφούς μέσα στά δίχτυα τους γιά νά γίνη μεγαλύτερο τό θαῦμα τοῦ λόγου τους. Τό ἔχουν τοῦτο πρόχειρο στό στόμα τους οἱ πολλοί. Σ' αὐτούς θά μιλήσω σύντομα καί μέ πολλή σαφήνεια. Δῶσε μου τήν πίστη ἑνός ἀπό τούς ἀποστόλους· νά μήν ἔχη χρήματα, νά μήν ἔχη κρεμάσει σακίδιο, νά εἶναι χωρίς ραβδί, μισόγυμνος, σχέδόν ξυπόλητος, νά μήν τόν μέλει τό αὔριο, πλούσιος σ' ἐλπίδες μόνο, μήτε πρόθυμος σ' ὁμιλία κυνηγός δόξας ἀπό λόγους, νά μήν πιστεύη στή δύναμη τῆς κολακείας, μήτε νά ἀσχολῆται μέ λόγους ἄσχετους. Ἄς εἶναι ἕνας ἀπ' αὐτούς καί θά δεχθῶ τά πάντα, τόν ἄτεχνο στή γλῶσσα, τόν ἄξεστο, τόν ταπεινῆς γενιᾶς, τόν βοϊδολάτη· τό ἦθος θά σκεπάζη ὅλα τά ψεγάδια. Ἄς εἶσαι ἕνας ἀπ' αὐτούς καί ἄς ψαρεύης βατράχους, ἔπειτα θά σέ παραδώσουμε στούς χορούς τῶν ἀγγέλων. Ἕνα λοιπόν δῶσε μου· θέλεις νά καθαρίσης ἀπό δαιμόνια; ν' ἀπαλλάξης ἀπό λέπρα; ν' ἀναστήσης ἀπό τάφο; νά λάβη ὁ παράλυτος τό στέριωμα τῶν μελῶν του; Βάλε τό χέρι σου στόν ἄρρωστο καί πάει ἡ ἀρρώστεια. Ἔτσι θά μέ πείσης νά καταδικάσω τόν λόγο... Πῶς φθονεῖς, λοιπόν, τόν λόγο σ' αὐτούς πού τόν ἀναζητοῦν;»* (*Ἔπη ἱστορικά*, Β΄, Α΄, ιβ΄, ΕΠΕ 10, 182-186).

Τό παράδειγμα τῶν Ἀποστόλων κατά τήν Πεντηκοστή, καθώς καί οἱ χαρισματικές ἐκφράσεις κάποιων σύγχρονων ἁγίων, εἶναι πραγματικά ἐντυπωσιακές καί εὔλογα ὠθοῦν κάποιους κληρικούς νά θέλουν νά τούς μοιάσουν. Νά ἀποκτήσουν, δηλαδή, τά χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τά ὁποῖα θά παραμερίσουν τήν ἄγνοιά τους καί θαυματουργικά θά τούς μετατρέψουν σέ κήρυκες τῆς ἀληθείας. Ὅμως, συχνά ὁ θεάρεστος αὐτός ζῆλος ἐκτρέπεται πρός ἀναζήτηση δικαιολογιῶν γιά τήν ἀποφυγή τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως. Οἱ ἅγιοι μετατρέπονται σέ ἄλλοθι τῆς ὀκνηρίας!

Οἱ κληρικοί αὐτοί ξεχνοῦν ὁρισμένα βασικά πράγματα. Κατ' ἀρχήν, δέν ζήτησαν οἱ ἴδιοι οἱ Ἀπόστολοι τά χαρίσματα, ἀλλά τούς τά ἔδωσε ὁ Θεός ἐπειδή ἔτσι ἔκρινε. Τό ἴδιο συνέβη καί μέ ὅλους τούς χαρισματούχους ἁγίους στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας. Ἔλαβαν

τό χάρισμα ὡς εἰδική διακονία καί μέ τή συναίσθηση τῆς ἀναξιότητος, διαφορετικά ἡ ἐκζήτησή του ἀποβαίνει θράσος.

Ἐπιπλέον, ἡ χαρισματική ζωή ἀπαιτεῖ καί ἀνάλογη πνευματική ὑποδομή. Στή συγκεκριμένη περίπτωση ὁ ἅγιος ἀναφέρει τήν πτωχεία, τήν ἐμπιστοσύνη στόν Θεό, τήν ξενιτεία, τήν ταπείνωση. Τίποτε ἀπό αὐτά δέν διαθέτουμε στόν βαθμό πού περιγράφονται ἐδῶ. Ἀλλά καί ἄν κάποιος τά διαθέτει, τότε ἀκριβῶς γι' αὐτό τόν λόγο κρίνει τόν ἑαυτό του ἀνάξιο τῶν χαρισμάτων καί ἐργάζεται μέ σπουδή.

Εἰς τί ἔγκειται ἡ ἐργασία αὐτή; Ποιός εἶναι ὁ «λόγος» τοῦ ὁποίου τή χρησιμότητα ὑποστηρίζει ὁ ἅγιος; Προφανῶς πρόκειται γιά θεολογική σπουδή, γιά πνευματικά ἀναγνώσματα, γιά προετοιμασία τοῦ κηρύγματος, γιά βελτίωση τῆς ὁμιλίας καί ἐπικοινωνίας, γιά μελέτη τῆς ἀνθρωπογνωσίας προκειμένου νά κατανοηθοῦν οἱ ἰδιαιτερότητες τοῦ κάθε πιστοῦ. Εἰδικά στήν μπερδεμένη καί πολύπλοκη ἐποχή μας εἶναι ἀδιανόητο ὁ ποιμένας νά μήν καταρτίζεται καί ψυχολογικά, ὥστε νά γνωρίσει καλύτερα ἀθέατες πλευρές τῆς προσωπικότητάς του καθώς καί τήν ποικιλία τῶν ποιμαινομένων του. Ἐπιπλέον, καθώς ἡ ἐποχή μας χαρακτηρίζεται κατεξοχήν ὡς ψυχολογική, πιέζει ὥστε ὅποιος θά ἀναλάβει νά φροντίζει ἀνθρώπους νά ἀποκτήσει ἐπίγνωση τῶν διαπροσωπικῶν ἱκανοτήτων καί ἐλαττωμάτων του, νά ἔλθει σέ ἐπαφή μέ τά συναισθήματά του, νά ἀποκτήσει μιά ἐνσυναίσθηση τέτοια πού νά μπορεῖ νά προσεγγίσει καί τόν σύγχρονο μεταμοντέρνο ἄνθρωπο.

Ὁ ἅγιος Νεκτάριος, στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, ζητοῦσε καί πλούσια ἐγκυκλοπαιδική μόρφωση ἀπό τόν κληρικό, μέ τό σκεπτικό πώς ἡ ἐποχή τους διέφερε πολύ ἀπό τήν τῶν Πατέρων! Ποιό θά ἦταν τό ἀνάλογο σήμερα; Ἔχουμε ἄραγε συνειδητοποιήσει τήν ἀπόσταση τοῦ μέσου ἀνθρώπου πρίν ἀπό ἑκατό χρόνια σέ σύγκριση μέ σήμερα; Ἔχουμε καθόλου ὑποψιασθεῖ σέ ποιόν διαφορετικό 'πλανήτη' βρισκόμαστε ἀπό πλευρᾶς αὐτονοήτων καί προτεραιοτήτων;

Καί γιά νά τό κάνουμε πιό συγκεκριμένο σχετικά μέ τήν ποιμαντική τῆς ὑγείας, πῶς ἀντιδροῦσε ὁ ἄνθρωπος τοῦ 1900 ὅταν φθειρόταν ἡ ὑγεία του καί πῶς ὁ ἄνθρωπος τοῦ 2022; Πῶς ἀντιμετώπιζαν στό παρελθόν τό ἐνδεχόμενο τοῦ πρόωρου θανάτου, τήν ἀνεπιθύμητη ἐγκυμοσύνη, τή γέννηση παιδιοῦ μέ σοβαρό πρόβλημα, τό ἀτύχημα καί τήν ἀναπηρία, τό πένθος καί πολλές ἄλλες ὀδυνηρές πλευρές τῆς ζωῆς, σέ

σύγκριση μέ τόν σημερινό ἄνθρωπο; Ἔχουμε ἀντιληφθῆ τί σημαίνει νεωτερικό ἄτομο καί τί μετανεωτερικό; Ποῦ τά διδάσκονται αὐτά οἱ μέλλοντες, ἀλλά καί οἱ ἤδη χειροτονημένοι, κληρικοί μας;

Ἀλλά ἐκτός ἀπό τήν τυπική μόρφωση, ἡ ὁποία θά συντονίσει τόν κληρικό μέ τόν σύγχρονο ἄνθρωπο, ὑπάρχει καί ἡ γενικώτερη ὑπαρξιακή παιδεία. Ἀκόμη καί χωρίς ἐπιστημονικά προσόντα κάποιος πού συστηματικά διαβάζει λογοτεχνία ἤ βλέπει θέατρο καί κινηματογράφο καλλιεργεῖται συναισθηματικά. Οἱ εὐαισθησίες τῶν ἀνθρώπων ἔχουν λεπτυνθῆ, κυρίως αὐτές πού ἀναφέρονται στήν αὐτογνωσία, στά συναισθήματα, στό αἰσθητικό κριτήριο. Γνωρίζουμε ἐμεῖς οἱ κληρικοί τί σημαίνει συναισθηματική νοημοσύνη, τόσο ἀπαραίτητη στή διακονία μας; Πόσο παράλογο καί ἀντιαισθητικό εἶναι τό φαινόμενο ὁ λαϊκός νά διακρίνεται γιά μεγαλύτερη ψυχολογική καί κοινωνική εὐαισθησία ἀπό τόν κληρικό ὁ ὁποῖος τόν ποιμαίνει!

Στό σημεῖο αὐτό θά ἤθελα νά τονίσω μερικές πρακτικές πλευρές. Κατ' ἀρχήν τήν ἀνάγκη νά προσεχθῆ ἰδιαίτερα ὁ νεοχειροτονούμενος κληρικός. Θά χρειαστῆ ἀγάπη καί στοργή, καθώς καί ἰσορροπημένη ἀπασχόληση, τόσο στήν ἐνορία ὅσο καί στή μητρόπολη γενικώτερα, προκειμένου νά μή διαταραχθῆ ἀπότομα ἡ οἰκογενειακή ζωή του. Τά πέντε πρῶτα χρόνια τῆς ἱερωσύνης ἀντιστοιχοῦν ἀπό πλευρᾶς σημασίας μέ τά πέντε πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς! Πολλές ἀπογοητεύσεις ἀλλά καί ψυχοσωματικές ἐπιβαρύνσεις (burnout) κληρικῶν ἔχουν τίς ρίζες τους σέ προβληματικές ἐπιλογές τῶν ἰδίων ἤ τῶν ἐπισκόπων τους κατά τήν πρώτη πενταετία.

Δεύτερον, εἶναι ἀπαραίτητο νά ἀγωνίζεται γιά ἕνα γάμο ὕψιστης ποιότητος ὁ ἔγγαμος, νά βιώνει δέ ἐρωτικά τή μοναχική του κλίση ὁ ἄγαμος. Καί τοῦτο διότι τό ἐρωτικό στοιχεῖο εἶναι κεντρικό στόν ἄνθρωπο. Σέ μιά ἐποχή πού καλλιεργεῖ ἀφειδῶς τή σαγήνη καί τόν ἐρωτισμό ὁ ἀνέραστος κληρικός θά δοκιμαστῆ σκληρά. Εἴτε θά παραμείνει ἔκθετος στίς συνειδητές ἤ ἀνεπίγνωστες ἀπόπειρες τῶν γυναικῶν νά τόν ἀποπλανήσουν, εἴτε θά παραδοθῆ στήν ἐνδιάθετη ἔλξη τῶν ἀπροσώπων σωμάτων. Ἀκόμη χειρότερη ἐκδοχή συνιστᾶ τό νά καταφύγει στήν (ἐξωραϊσμένη ἐν συγκρίσει μέ τή λαγνεία ἀλλά ἐξ ἴσου καταστροφική) εἰδωλολατρεία τῆς φιλαργυρίας.

Παρενθετικά ἐδῶ, σέ τούτη τή λαγνεία τοῦ χρήματος δέν ἔχουμε δώσει καλές ἐξετάσεις. Εἶναι πιό «ἀξιοπρεπής» καί γι' αὐτό πιό ἐπι-

κίνδυνη. Ἡ φιλαργυρία προσώπων καί θεσμοῦ ἔχει ἀποτελέσει τήν πανωλεθρία μας καί ἔχει ἤδη γίνει εὐρέως ἀντιληπτή. Στήν ἄλλη, τήν ἄμεση λαγνεία, ἀκόμη ἀντιστεκόμαστε κάπως, ἀλλά τά κενά τῆς ἀγάπης δέν ἀστειεύονται καί καταλήγουν ἀναπόφευκτα σέ ὑπαρξιακή καί ποιμαντική στειρότητα. *Τό ἀντίθετο τῆς λαγνείας δέν εἶναι ἡ ἐγκράτεια ἀλλά ἡ ἀγάπη.*

Ἐπιτυχημένες συζυγίες καί ἀγαπητικές μοναχικές κλίσεις θά μᾶς προστατέψουν ἀπό τήν ὑποταγή μας στά πάθη τῆς φιληδονίας καί τῆς φιλαργυρίας. Ἐπί πλέον θά λειτουργήσουν *ὡς διαφήμιση τῆς ἱερωσύνης* καί εἶναι αὐτές πού θά ἐπιλύσουν τό ποσοτικό καί ποιοτικό πρόβλημα τῶν ἱερατικῶν κλίσεων. Ὁ Μέγας Βασίλειος μᾶς προειδοποιεῖ πώς *«οἱ τὸ παρὸν διώκοντες καὶ μὴ πρὸς τὸ μέλλον ἐνατενίζοντες μισθωτοὶ καὶ οὐ ποιμένες εἰσί»!*

Τρίτον, μετά ἀπό ὅσα εἴπαμε γίνεται σαφές, ἐλπίζω, πώς οἱ κληρικοί πού διακονοῦν τούς εὐαίσθητους τομεῖς τῆς ὑγείας θά πρέπει νά εἶναι οἱ καλύτεροι πού διαθέτουμε. Ἐπιπλέον, εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νά λαμβάνουν διαρκή στήριξη καί ἐπιμόρφωση. Τραγικό εἶναι ἐδῶ ὅτι ἐνίοτε συναντᾶ κανείς σέ νοσοκομεῖα κληρικούς ἀδύναμους ἤ ἀκατάλληλους. Εἶναι προφανές ὅτι οὐδείς ἐπιθυμεῖ νά ὑπηρετήσει σέ αὐτή τή θέση (ἡ ὁποία καί ὀδύνη ἐμπεριέχει καί ὑλικές ἀμοιβές δέν διαθέτει) ὁπότε τεχνηέντως ἐξωθοῦν ὅσους στεροῦνται ἐπιρροῆς στά γραφεῖα ἤ δύναμη χαρακτήρα γιά νά ἀντισταθοῦν. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι, εἴτε ὁ κληρικός νά καταφεύγει στή συνήθη καί ἀσφαλή μέθοδο ἁπλῶς τῶν ἱεροπραξιῶν, χωρίς ποιμαντική ἐπαφή, εἴτε νά ὁδηγεῖται σέ σύγχυση καί ἐξουθένωση.

Καί, τέλος, θά χρειαστῆ νά καταβάλουμε ἀκριβό τίμημα πάνω στίς συνήθειες καί στά αὐτονόητά μας γιά τήν ἐν λόγῳ ἀναγέννηση: ἀπαιτοῦνται δηλαδή προσεκτικώτερη ἐπιλογή τῶν ὑποψηφίων, μοίρασμα τῆς εὐθύνης καί μέ εἰδικούς ψυχικῆς ὑγείας πού θά γνωματεύουν γιά τήν καταλληλότητα, βαθειές μεταβολές στήν ἀντίληψη περί ἱερατικοῦ ζεύγους, ὅπως ἐπίσης καί ἐπισκοποποίηση τῶν ἐγγάμων κληρικῶν καθώς καί κατάργηση τῶν πρεσβείων τῶν ἀγάμων, ἔστω καί ἄν καταλήξει σέ ἐντυπωσιακή μείωση τῶν ἀγάμων ἱερατικῶν κλίσεων.

Τό θλιβερό φαινόμενο τοῦ *γεροντισμοῦ*, τό ὁποῖο τόσα θύματα κόστισε κατά τήν πανδημία, ἐνίοτε εἶναι ἐφικτό νά προβλεφθῆ ἀπό τή συμπεριφορά τοῦ κληρικοῦ, κάποιες φορές καί πρίν ἀπό τή χει-

ροτονία. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ μαγική θρησκευτικότητα κινητοποιεῖ καί ἀντίστοιχους κληρικούς, ἐνῶ ἀποθαρρύνει ὅσους ὁραματίζονται ὑγιᾶ σχέση μέ τόν Θεό. Μέ ὀρθή ἐκκλησιολογία δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι κάποιοι θά ἀσφυκτιοῦν τήν ἴδια ὥρα πού ἄλλοι θά ἀνακαλύπτουν τόν Χριστό! Ἡ κουλτούρα καί νοοτροπία τοῦ μεγασυστήματος ἐπηρεάζει, ὄχι μόνο τίς ζωές τῶν μελῶν του, ἀλλά καί τό ποιοί θά γίνουν μέλη του!

Πολλοί κληρικοί μας βιώνουν βαθειά ἀπογοήτευση καί ὑπαρξιακή ἀπαισιοδοξία καθώς παρατηροῦν ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικός μας ὀργανισμός εἶναι ἐντελῶς ἀπρόθυμος γιά τίς ἀπαραίτητες ἀλλαγές. Γιά νά γίνω πιό συγκεκριμένος, τί ἀπέγινε καί ποιό ἀπτό ὄφελος προέκυψε στήν πράξη ἀπό ἐκείνη τήν Ἱεραρχία ἡ ὁποία τό 2002 ἀσχολήθηκε μέ τίς ἱερατικές κλίσεις καί μάλιστα εἶχε συστήσει καί 4 ἐπιτροπές γιά νά μελετήσουν ἐπιμέρους ζητήματα; Ποιές ἀλλαγές ὑποδεικνύουν τά συμπεράσματα καί ποιές δράσεις ἀναλήφθηκαν; Ὑπῆρξε ἔστω καί ἕνα πρακτικό μέτρο πού ὑλοποιηθέν συνέβαλε ἔκτοτε στήν ἀναβάθμιση τῆς ἱερωσύνης; Δέν δικαιούμαστε οἱ κληρικοί καί τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας μιά ἐνημέρωση;

Ὅταν τό 2005 ἡ Ἐκκλησία μας ἀπετόλμησε ἐσωτερικό διάλογο μέ τά μέλη της (τόν περίφημο «Διάλογο μέ τήν κοινωνία» ὁ ὁποῖος διακόπηκε πρόωρα), πρόλαβαν νά κατατεθοῦν χρήσιμα συμπεράσματα καί προτάσεις. Ὑπάρχει ἔστω καί ἕνα ἀπό αὐτά πού ὑλοποιήθηκε; Τό ἀπόσπασμα πού ἀκολουθεῖ ἀκούστηκε κατά τήν παρουσίασή τους στήν Ἱεραρχία καί ἔχει συμπληρώσει ἤδη ἕξη χρόνια: «Αὐτό τό ὁποῖο χρήζει ἰδιαίτερης προσοχῆς, εἶναι ὅτι πολλοί (κληρικοί καί λαϊκοί) περιμένουν τήν ἄμεση ἀνταπόκριση τῆς Ἱεραρχίας στά αἰτήματά τους καί θά καταστεῖ ἀπογοητευτικό γι' αὐτούς νά δοῦν τήν Ἐκκλησία νά προφασίζεται τήν ἀνάγκη πίστωσης χρόνου γιά διεξοδικότερη ἔρευνα καί μελέτη»! Λαμβανομένων ὑπόψη ὅλων αὐτῶν εὔλογα θά ἀναρωτιόταν κανείς πῶς εἶναι ἐφικτό νά ἔχουμε συνέδρια σάν αὐτό μέ μιά τέτοια Ἐκκλησία. Καί κατά τή γνώμη μου ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι εὐτυχῶς πού ὑπάρχουν συνέδρια σάν αὐτό καί ἔτσι λειτουργοῦν ὡς ζύμη γιά τήν ἀλλαγή τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ παροῦσα κρίση τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ ὁποία ἐκφράζεται μέ τή μορφή βαθέος χάσματος πού τή χωρίζει ἀπό τήν κοινωνία, εἶναι ἀποτέλεσμα, ὄχι μόνο τῶν ταχύτατων ἐξελίξεων, ἀλλά καί κάποιων

μακραίωνων ἐσφαλμένων ἐπιλογῶν. Μέχρι τώρα πολλές τέτοιες ἐπιλογές ἔμεναν ἀπαρατήρητες διότι δέν εἶχαν ἀναδειχθῆ τά ἀποτελέσματά τους. *Ἀλλά ἡ ἐποχή μας μοιάζει μέ ἄμπωτη πού ἀπέσυρε ἀπότομα τά νερά καί ἀποκαλύπτει τί ὑπῆρχε στόν βυθό.*

Ἡ αὐτόματη ἀντίδρασή μας μπροστά σέ αὐτό τό θέαμα (ἀπό ὅσους τό βλέπουν διότι πολλοί ἀκόμη ἐθελοτυφλοῦν) εἶναι συνήθως νά ἀντιμετωπίζονται οἱ ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς κρίσης ὡς ἠθικές ἀποτυχίες τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως δέ τῶν στελεχῶν της. Τά τελευταῖα χρόνια, ὅμως, ἀρχίζει νά γίνεται ἀντιληπτό ὅτι τά προβλήματα δέν γεννῶνται τόσο ἐπειδή ὁ τάδε ἐπίσκοπος ἤ πρεσβύτερος δέν εἶναι «καλός» (ἤ τοὐλάχιστον, ὄχι μόνο ἐξ αἰτίας αὐτοῦ), ὅσο ἐπειδή ὑπάρχουν σοβαρώτατα προβλήματα *συστημικῆς* φύσεως. *Ὁ τρόπος λειτουργίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συστήματος δέν ἐκφράζει τήν ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας, γι' αὐτό καί στή συνέχεια ξεπέφτουμε ἠθικά ὁ καθένας πιό εὔκολα.* «Ἡ ἀρετή εἶναι γιά τήν ἀλήθεια καί ὄχι ἡ ἀλήθεια γιά τήν ἀρετή», κατά τόν ἅγιο Μάξιμο.

Ἡ ἀμυντικότητα καί ἡ ἀνασφάλεια εἶναι τέτοια πού ἡ Ἐκκλησία μας δέν στρέφεται οὔτε πρός τούς ἐντός. Δέν παράγει συνθῆκες ἐσωτερικοῦ διαλόγου, φοβᾶται τά ἴδια της τά παιδιά, τή γνώμη τους καί τήν ἀνάληψη εὐθυνῶν ἀπό αὐτά.

Ἴσως χρειάζεται νά θυμηθοῦμε αὐτό τό ὁποῖο ψάλλουμε στούς Ἀναβαθμούς τοῦ πλαγίου β΄: *«Ἐλέησον ἡμᾶς τοὺς ἐξουθενημένους, καταρτίζων εὔχρηστα σκεύη σου, Λόγε»*. Ἐκ προοιμίου δεχόμαστε ὅτι εἴμαστε ταλαίπωροι, εἴμαστε πολύ ἀδύναμοι, ζητοῦμε τό ἔλεός Του, ἀλλά, «κατάρτισέ μας εὔχρηστα σκεύη». Μόνο ἀναγνωρίζοντας τήν ἀδυναμία μας θά ἔχουμε ἐλπίδα ἀλλαγῆς.

Αὐτό δέν ἀποτελεῖ ἀντίφαση, ἀντίθετα φανερώνει τό θεανθρώπινο μεγαλεῖο καί τό πόσο ἐπιεικής εἶναι ὁ Θεός μας. Ἐγκαταλείπουν τόν Χριστό οἱ μαθητές του, μετά ἀπό τόσα πού ἄκουσαν ἐκεῖνο τό βράδυ τῆς συλλήψεως καί τόν Μυστικό Δεῖπνο, τούς λένε οἱ μυροφόρες καί δέν πιστεύουν ὅτι ἀναστήθηκε (μάλιστα, τό θεωροῦν παραλήρημα), δέχονται ἐπιτίμηση ἀπό τόν Χριστό ὡς ἀνόητοι καί βραδεῖς τῇ καρδίᾳ, καί μετά ἀπό πενῆντα μέρες τούς στέλνει τό Ἅγιο Πνεῦμα! Ὁ Χριστός πιστεύει σέ ἐμᾶς περισσότερο ἀπ' ὅσο ἐμεῖς οἱ ἴδιοι… Ἀλλά ταυτόχρονα εἶπε ὅτι τό νέο κρασί δέν μπαίνει σέ παλιά ἀσκιά.

Πρωτοπρ. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΑΛΛΙΓΕΡΗΣ[1]

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΗΣ ΣΗΜΕΡΑ

Ὅταν μοῦ ἀνατέθηκε τό θέμα τῆς εἰσηγήσεώς μου μιά ἀπό τίς πρῶτες ἐρωτήσεις πού εἶχα ἦταν μέ ποιό τρόπο ἄλλοι συνπρεσβύτεροί μου πού ἔχουν μεγάλη ἐμπειρία στήν ποιμαντική διακονία τῆς νεότητας καί τῆς οἰκογένειας θά ἀπαντοῦσαν στό ἐρώτημα. Ἀπευθύνθηκα σέ αὐτούς ἀλλά καί σέ ἕνα πολύ μικρό ἀριθμό κατηχητῶν/κατηχητριῶν. Ἔστειλα τό θέμα τῆς εἰσήγησής μου ὡς ἕνα ἐρώτημα μέσῳ τῆς Google forms σέ 80 ἀποδέκτες. Ἀπάντησαν σέ αὐτό οἱ 29. Οἱ ἀπαντήσεις τους εἶναι πολύ σημαντικές, πιάνουν τόν σφυγμό τοῦ ἐρωτήματος ἀλλά, θεωρῶ, πώς ὑπάρχει κάτι βασικότερο τό ὁποῖο πρέπει νά συζητηθεῖ προηγουμένως.

Τήν πρωτεύουσα, κατά τήν ἄποψή μου, πρόκληση θά προσπαθήσω νά ἀναλύσω στήν εἰσήγησή μου. Ἡ ἀναζήτησή της δέν εἶναι ἄγνωστη. Ἐνυπάρχει στίς θεολογικές ἀναζητήσεις τῶν τελευταίων χρόνων καί ἀνιχνεύεται σέ κάποιες προτάσεις ἐντός τῶν ἀπαντήσεων πού ἔλαβα. Αἰσθάνομαι, ὅμως, ὅτι ἐπειδή δέν ἔχει συνειδητοποιηθεῖ ἀπό ὅλους εἶναι ἀναγκαῖο νά συζητεῖται ὅσο γίνεται περισσότερο. Ἀναφέρομαι στήν ἀπώλεια ἀπό τή μεγάλη πλειοψηφία τῶν χριστιανῶν τῆς αἴσθησης τῆς κοινότητας σημεῖο τῆς συνεχοῦς ἐκκοσμίκευσης τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτή θεωρῶ τή βασικότερη ποιμαντική πρόκληση τῆς κατήχησης σήμερα καί ἐξηγοῦμαι:

---

1. Ὁ π. Ἀντώνιος Καλλιγέρης εἶναι Διευθυντής Διεύθυνσης Ποιμαντικῆς Γάμου καί Οἰκογενείας καί Συντονιστής τοῦ προγράμματος *«Πρωτοβουλία γιά τήν πρόληψη τῆς ἐνδοοικογενειακῆς βίας»,* Ἵδρυμα Νεότητος καί Οἰκογένειας, Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν. Ἐκπαιδευτικός. Ἐφημέριος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας Φιλοθέης, Ἀττικῆς.

1. Ἡ ἀπώλεια τῆς αἴσθησης τῆς κοινότητας δέν ἀφορᾶ μόνο τούς πιστούς. Εἶναι γενικό πρόβλημα τῶν κοινωνιῶν σήμερα ὅπως παρατηροῦν ἱστορικοί, πολιτικοί καί κοινωνικοί ἐπιστήμονες καί ἀναλυτές. Οἱ διανοούμενοι αὐτοί ἀναφέρονται στήν κρίση τῆς Δημοκρατίας ἤ τῆς φιλελεύθερης, δυτικῆς δημοκρατίας. Ἀναίτια; Δυστυχῶς ὄχι. Σέ μιά παλαιότερη ἔρευνα γιά τήν ποιότητα τῆς δημοκρατίας στήν Εὐρώπη ἀναφέρεται ὅτι: *«Ἡ ποιότητα τῆς παγκόσμιας δημοκρατίας καταγράφει ἀρνητικό ὑψηλό 15ετίας καί ἡ δυσφορία τῆς κοινῆς γνώμης σημειώνει τή χειρότερη ἐπίδοση ἀπό τό 1995».*[2]

Οἱ διαπιστώσεις τῆς ἔρευνας στά δύο χρόνια πού παρῆλθαν δέν ἄλλαξαν. Ἀντιθέτως οἱ δεῖκτες χειροτέρεψαν. Ἡ ἀπογοήτευση καί ὁ σκεπτικισμός τῶν πολιτῶν, ἡ ἀμηχανία ὅλων μπροστά στίς συνεχεῖς ἀλλαγές, ἡ ὁλοένα καί ἐντονότερη πόλωση ἀνάμεσα σέ ἀκραῖες καί πολύ συχνά ψευδεῖς ἤ (χειρότερα) ἡμιαληθεῖς ἀπόψεις πού διαδίδονται ἀστραπιαία στό διαδίκτυο εἶναι μερικές ἀπό τίς αἰτίες πού οἱ πολίτες αἰσθάνονται ὅτι ἡ πολιτική καί οἱ πολιτικοί δέν ἔχουν τίποτα οὐσιαστικό νά τούς ποῦν. Ἔτσι ὅμως τό χάος μεγαλώνει καί βαθαίνει.

Ποιά ἦταν ἡ ἀντίδραση στήν πρόκληση τῶν ἀλλαγῶν; Ἡ ἀναζήτηση μετρήσιμων ποσοτικά οἰκονομικῶν κριτηρίων. Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι ἀπό τό 1991 μέχρι σήμερα τό ἐπίπεδο φτώχειας ἀναπροσαρμόστηκε μέ βάση τήν εὐημερία τῶν δεικτῶν τῶν οἰκονομικῶν μεγεθῶν καί ὄχι μέ τίς πραγματικές ἀνάγκες τῶν πολιτῶν πού δημιουργήθηκαν ἐν τῷ μεταξύ. Σημαντικές ἀλλαγές γνωρίζουμε πολύ καλά ὅτι δέν ἔγιναν μέ ὅρους πολιτικούς ἀλλά μέ ὅρους οἰκονομικούς ἤ καλύτερα μέ τούς ὅρους τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Πρέπει νά τονιστεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ἔννοια «ἐπίπεδο φτώχειας» στόν δυτικό ἰδιαίτερα κόσμο δέν σημαίνει μόνο τό ὅριο τοῦ λιμοῦ ἀλλά καί τῆς πρόσβασης στά ἀγαθά τῆς δημοκρατίας καί τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀντίδραση τῶν πολιτικῶν θυμίζει τίς περιγραφές τοῦ μεγάλου Γάλλου ἱστορικοῦ Mark Ferro στό βιβλίο του *«Τύφλωση»*[3]

2. Βλ. τό ἄρθρο τοῦ Β. Κωστούλα «Ἡ κρίση τῆς δημοκρατίας: Μιά πολυπαραγοντική ἐξίσωση…» Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (kathimerini.gr) 18-2-2020.

3. Mark Ferro, *Τύφλωση,* Μετάφραση καί πρόλογος Σώτη Τριανταφύλλου, ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2017.

στό ὁποῖο ἐξηγεῖ πολύ γλαφυρά τίς αἰτίες πού πολιτικοί καί πολίτες ἀρνιόμαστε νά δοῦμε τήν πραγματικότητα.

Μιά ἀκόμα πλευρά τοῦ θέματος πού πρέπει νά ἐξετάσουμε διαφορετικά εἶναι ἡ ἀνάδυση τοῦ λαϊκισμοῦ, τῆς ρητορικῆς τοῦ μίσους καί τοῦ αὐταρχισμοῦ. Συνήθως πιστεύουμε ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα στενοκεφαλιᾶς. Ἡ Anna Applebaum στό βιβλίο της «*Τό Λυκόφως τῆς Δημοκρατίας. Ἡ σαγήνη τοῦ αὐταρχισμοῦ*»[4] ἐξηγεῖ ὅτι *«εἶναι καλύτερο νά τή χαρακτηρίζουμε ἁπλοϊκή σκέψη. Οἱ ἄνθρωποι προσελκύονται συχνά ἀπό τίς ἰδέες τοῦ αὐταρχισμοῦ ἐπειδή τούς ἐνοχλεῖ ἡ πολυπλοκότητα. Ἀπεχθάνονται τίς διαιρέσεις… Ἀναζητοῦν λύσεις σέ μιά νέα πολιτική φρασεολογία ἡ ὁποία τούς κάνει νά νιώθουν ἀσφαλεῖς»*[5].

Ὁ φόβος, ἡ πολυπλοκότητα καί ἡ ταχύτητα τῶν ἀλλαγῶν ἀναβιώνουν τή νοσταλγία. Ἄν προσθέσουμε ἐδῶ τήν ἀπογοήτευση τῶν πολιτῶν γιά τήν ἔλλειψη ἀξιοκρατίας ἡ ὁποία ἐκφράζεται σχεδόν σέ ὅλες τίς δημοσκοπήσεις, τόν ξύλινο, στυφό καί πολύ συχνά στριφνό λόγο τῶν πολιτικῶν καί τήν ἀπουσία τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα σέ πολιτικές ἰδεολογίες πού ἔχουν νά προσφέρουν προοπτική καί λύσεις, εἶναι πολύ εὔκολο νά ἀντιληφθοῦμε γιατί ἐπικρατεῖ ὁ λαϊκισμός καί βρίσκουν ἔδαφος οἱ θεωρίες συνωμοσίας.

Τί ἔχουμε νά προσφέρουμε ὡς διέξοδο; Τά ἀκροδεξιά κόμματα μιμοῦνται τόν μεγάλο Ἱεροεξεταστή καί προσφέρουν ψωμί ἀντί τῆς ἐλευθερίας γι᾽ αὐτό καί φαίνεται νά κερδίζουν. Οἱ πολίτες πράττουν ὅπως διδάχθηκαν ἀπό τόν σύγχρονο καπιταλισμό, νά ἐπιλέγουν τήν τροφή χωρίς ἄλλο δίλημμα. Ὁ πρῶτος πειρασμός τοῦ Κυρίου μας ἀποτελεῖ τήν παγίδα τοῦ σημερινοῦ δυτικοῦ κόσμου.

2. Ἡ ἴδια ἀσθένεια πλήττει καί τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἄλλωστε θά ἦταν ἀπίθανο οἱ πιστοί ὡς πολίτες νά μήν ἔχουν διλήμματα σάν αὐτά πού μόλις περιέγραψα. Τό γεγονός ὅτι ἡ θεολογική σκέψη δέν ἀποτέλεσε ἀνάχωμα ὑπογραμμίζει τήν ἐκκοσμίκευση πού σαρώνει τίς ἐκκλησιαστικές κοινότητες ἀλλά καί τήν ἀπουσία τῆς θεο-

4. Anna Applebaum, *Τό Λυκόφως τῆς Δημοκρατίας. Ἡ σαγήνη τοῦ αὐταρχισμοῦ,* μετάφραση Μελέτιος Ἀστερίου, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 2022, 116 κ.ἑξ.

5. Anna Applebaum, *Τό Λυκόφως τῆς Δημοκρατίας. Ἡ σαγήνη τοῦ αὐταρχισμοῦ…,* ὅ.π., σελ. 117.

λογίας ἀπό αὐτές. Σέ γενικές γραμμές σημαντικός ἀριθμός κληρικῶν καί λαϊκῶν βρίσκονται σέ ἀφασία. Σκληρή ἡ διατύπωση ἀλλά δυστυχῶς πιστεύω ὅτι σέ μεγάλο ποσοστό εἶναι ἀκριβής ἀφοῦ ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό τήν ἀδυναμία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ θεσμοῦ νά ἀντιμετωπίσει τίς συνέπειες τῆς πανδημίας.

Ὁ Χριστιανισμός γιά τούς σημερινούς Ἕλληνες δέν εἶναι τό κεντρικό ζήτημα τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης[6]. Πολλοί χριστιανοί ζοῦν σάν νά μήν ὑπάρχει Θεός. Ὁ σύγχρονος ἐκκλησιαστικός λόγος στόν πόνο καί στό ἀδιέξοδο τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν πού περιγράψαμε μιμεῖται τόν στιφό καί ξύλινο λόγο τῶν πολιτικῶν. Φανερώνεται ἐδῶ ἡ πλήρης ἀναντιστοιχία μεταξύ πεποιθήσεων καί πρακτικῶν[7]. Ἀπαντᾶ μέ τή φυγή στό λαμπρό παρελθόν δημιουργώντας μιά ἐπινοημένη παράδοση ἀπό ψευδεῖς ἀναμνήσεις. Ἀποφεύγει τόν δημόσιο χῶρο, τείνει πρός τόν λαϊκισμό καί τίς ἁπλοϊκές ἀπαντήσεις στά σύνθετα ἐρωτήματα τῆς ἐποχῆς.

Ἡ προσφυγή πολλῶν στόν αὐταρχισμό τοῦ «γεροντισμοῦ» δείχνει τήν ἀποστροφή τῶν πιστῶν στήν ἀνασφάλεια καί στήν πολυπλοκότητα τῶν κοινωνιῶν παράλληλα μέ τήν ἀπουσία θεολογικοῦ προβληματισμοῦ καί ἀντίστοιχης ποιμαντικῆς πράξης.

Ἡ ἄκριτη, ἐπίσης, ἀποδοχή θεωριῶν συνωμοσίας δείχνει καί αὐτή τό πρόβλημα καί τονίζει τόν φόβο πού διαπερνᾶ τούς πιστούς καί τήν ἀμηχανία μπροστά στίς συνεχεῖς ἀλλαγές.

Γιά τούς περισσότερους Εὐρωπαίους ἀλλά καί γιά τούς Ἕλληνες, ὅπως δείχνουν στατιστικές ἔρευνες, «ὁ Χριστιανισμός ἔχει γίνει ἀκατανόητος, τοὐλάχιστον στίς θεσμικές του μορφές»[8]. Ἀξίζει νά ἀναρωτηθοῦμε πόσοι ἄνθρωποι πού ἔχουν βαπτισθεῖ ὀρθόδοξοι συνδέουν τήν πνευματικότητά τους μέ τόν Χριστιανισμό; Ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα εἶναι σίγουρο ὅτι θά μᾶς λυπήσει. Ἕνα ἀκόμα ἐρώτημα πού πρέπει νά θέσουμε εἶναι: «Πῶς γίνεται νά ἔχει ἐπέλθει ἕνας πραγματικός ἀπο-χριστιανισμός τῆς κοινωνίας τήν ἴδια στιγμή, πού

6. Νταβίντ Ε. Μπγιόρκ, «Τό τέλος τοῦ Χριστιανισμοῦ στή Δυτική Εὐρώπη, τό τέλος ἑνός κόσμου», περ. *«Σύναξη»* 103 (2007), σελ. 14.

7. Βλ. π. Εὐάγγελος Γκανᾶς, *Ὁ λύχνος πάνω στήν λυχνία,* σελ. 15.

8. Νταβίντ Ε. Μπγιόρκ, «Τό τέλος τοῦ Χριστιανισμοῦ στή Δυτική Εὐρώπη, τό τέλος ἑνός κόσμου», περ. *«Σύναξη»* 103 (2007), σελ. 5.

ἡ Ἐκκλησία, φαίνεται ὅτι ἔχει στή διάθεσή της ὅλους τούς ἀναγκαίους πόρους γιά νά κάνει γνωστό τό Εὐαγγέλιο;»[9]

Ἡ προσπάθεια νά ἀπαντήσουμε θά μᾶς ὁδηγήσει στό φαινόμενο πού ὀνομάζουμε κρίση. Περισσότερο ἀπό 50 χρόνια ὁμολογοῦμε ὅτι ὑπάρχει κρίση στόν χῶρο τῆς κατήχησης. Σήμερα ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ἡ κρίση στήν κατήχηση εἶναι μέρος τῆς γενικότερης κρίσης πού ἔχει ἡ ποιμαντική μας διακονία καί αὐτή συνδέεται μέ τή θεσμοποίηση τῆς Ἐκκλησίας μας. Αὐτό σημαίνει ὅτι σταδιακά χάνει τήν «προφητική» της δύναμη. Δέν εἶναι τό ἁλάτι τοῦ κόσμου ἀλλά μέρος τοῦ κόσμου.

Ὁ σύγχρονος πιστός διψᾶ γιά νόημα ἀλλά δέν τό βρίσκει. Ἀναζητᾶ πρόσωπα ἀλλά χάνεται στίς ἀπρόσωπες ἐνορίες μας. Εἶναι ἐνδεικτική ἡ ἀναζήτηση μικρῶν λατρευτικῶν τόπων, συνήθως μοναστηριῶν, οἱ ὁποῖοι λειτουργοῦν ὡς ὑποκατάστατα τῶν ἐνοριακῶν συνάξεων. Ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στή σπουδαία θεολογική βιβλιογραφική ἔκρηξη καί στήν ἐρημιά τῆς καθημερινῆς ποιμαντικῆς πράξης, ἀνάμεσα στή ρητορική πού δείχνει νά ἀποδέχεται τόν διάλογο μέ τίς τάσεις πού ὑπάρχουν ἐντός τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων καί στόν αὐταρχισμό τῆς θεσμικῆς σιωπῆς, εἶναι κολοσσιαία. Δεῖγμα τῆς ἀσθένειας πού ὑπάρχει στόν ἐκκλησιαστικό θεσμό βλέπουμε καί στόν τρόπο πού λειτουργεῖ ἡ Ἐνορία ἀλλά καί στόν τρόπο πού κατανοοῦμε τήν ἐκκλησιαστική κοινότητα καί τόν ρόλο μας σέ αὐτή.

3. Ἄν ἡ «Ἐκκλησία γεννᾶ τήν κατήχηση καί ἡ κατήχηση εἶναι γνήσια θυγατέρα καί διάκονος τῆς Ἐκκλησίας»[10] τότε περισσότερο εὔκολα ἀντιλαμβανόμαστε καί τήν ἀμοιβαιότητα στήν κρίση. Τήν ψηλαφοῦμε στήν ὁμολογία τῶν περισσότερων κατηχητῶν καί κατηχητριῶν πού ἐργάζονται στήν κατηχητική διακονία ὅταν ὑποστηρίζουν ὅτι δέν ἔχουν τήν ἀπαιτούμενη συμπαράσταση στήν προσπάθειά τους ἀπό τούς κληρικούς καί τήν ἐνορία γενικότερα. Τήν ἴδια στιγμή οἱ ἱερεῖς ἀναφέρουν ὅτι ἡ κατήχηση δέν προσφέρει τά ἀναμενόμενα ἀφοῦ οἱ κατηχούμενοι δέν συμμετέχουν στή μυστηριακή ζωή τῆς ἐνορίας. Ἀντίληψη πού εἶναι γέννημα τῆς κρίσης εἶναι ἐνδεικτική τοῦ ὀργανωσιακοῦ προτύπου πού ἀκολουθεῖται

9. Περ. «*Σύναξη*» 103 ὅ.π., σελ. 10.

10. Παν. Τρεμπέλα, *Κατηχητική*, ἐκδ. «ΖΩΗ», Ἀθήνα 1931, σελ. 170.

μέχρι σήμερα στήν κατηχητική καί ποιμαντική πράξη καί καταδεικνύει τό τέλος του.

Πολλές φωνές ἀκούστηκαν ζητώντας ἐκσυγχρονισμό τῆς κατήχησης ὡς λύση τοῦ προβλήματος. Σωστό αἴτημα πού ὅμως βασίστηκε στό ὀργανωσιακό πρότυπο τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀποτελεσματικότητας καί τοῦ χρήσιμου μέλους τῆς κοινωνίας πού ἀναζητᾶ τίς ἰσορροπίες της. Μέ τή λογική αὐτή προσπάθησαν πολλοί κληρικοί πότε μέ τή βοήθεια τῶν παιχνιδιῶν, πότε μέ τή βοήθεια τοῦ ἀθλητισμοῦ, πότε μέ τή βοήθεια τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν νά κατευθυνθοῦν πρός τόν στόχο τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ θεωρώντας πώς ἔτσι θά λυθεῖ τό πρόβλημα. Δέν ἦταν λίγοι καί ἐκεῖνοι πού ὑποστήριξαν τήν ἀλλαγή τοῦ ὀνόματος μιά καί στό παρελθόν στιγματίστηκε ἀρνητικά. Μιά σημαντική ὁμάδα ἐργάστηκε στήν ἀνανέωση τῶν κατηχητικῶν βοηθημάτων. Παρά τίς προσπάθειες τίποτε δέν ἄλλαξε. Ἀντίθετα ἡ κρίση ἔγινε περισσότερο ἐμφανής.

Ἀλλαγή ἔφερε ἡ προσπάθεια ἀνανέωσης τῶν μεθόδων διδασκαλίας χωρίς ὅμως νά ἔχει ἐπηρεάσει τήν κατάσταση γιά τόν ἁπλό λόγο ὅτι δέν ἐφαρμόζεται ἀπό τούς κατηχητές στή συχνότητα πού ἐπιβάλλουν οἱ καιροί ἀλλά καί ὅταν ἐφαρμόζεται δέν συνοδεύεται καί ἀπό τήν ἀνάλογη ἐμβάθυνση στή θεολογική σκέψη πού ἀπαιτεῖται.

Γιατί δέν ἀλλάζει τίποτε; Ποῦ βρίσκεται τό πρόβλημα πού προκαλεῖ τήν κρίση; Βρισκόμαστε στόν πυρήνα τοῦ προβλήματος. Ἡ ἀποπροσωποποίηση τῆς Ἐνορίας, ἡ θεώρηση ἀπό πολλούς ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀποκλειστικά θεσμός φροντίδας καί πρόνοιας καί ἡ σχάση τῆς κατήχησης ἀπό τήν ἐκκλησιαστική ζωή ἀρθρώνουν τήν πρόκληση πού ἔχουμε μπροστά μας. Οἱ ἐνορίες μας, θά ἐπαναλάβω ἀκόμα μιά φορά δέν εἶναι κοινότητες. Κυρίως δέν εἶναι εὐχαριστιακές κοινότητες ἀφοῦ οἱ χριστιανοί ἀπέχουν ἀπό τό ἅγιο Ποτήριο καί ἑπομένως δέν εἶναι παιδαγωγοῦσες ἐπειδή δέν αἰσθάνονται ὅτι ἔχουν κάτι πολύτιμο νά μεταδώσουν.

Ἡ Ἐνορία δέν γίνεται κατανοητή ἀπό τούς ὀρθοδόξους ὡς κοινότητα ἀλλά ὡς τόπος ἐκπλήρωσης τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τῆς ἑβδομάδας. Οἱ Ἕλληνες μπαίνουν στούς Ναούς ὅταν ἔχουν κοινωνικές ὑποχρεώσεις σάν προσκυνητές ἑνός ἄγνωστου Θεοῦ καί ὄχι ὡς πιστοί. Τά γεγονότα πού συντελοῦνται στόν Ἱερό Ναό δέν συνδέονται μέ ὅσα θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἡ «πραγματική ζωή».

Ὁ κοινοτικός εὐχαριστιακός τρόπος ζωῆς χάθηκε κάπου μεταξύ τῆς ἐξειδίκευσης, τῆς ἀτομικότητας καί τῆς μοναξιᾶς τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Χάθηκε στήν ἀντίληψη ὅτι ἡ Ἐνορία ἔχει γεωγραφικό προσδιορισμό ὅπως στό παρελθόν, παραβλέποντας ὅτι ἡ ἀστικοποίηση διέλυσε κάθε ἔννοια γειτονιᾶς καί ἀνθρωπίνων σχέσεων στό μικρο-ἐπίπεδο. Ἡ κυρίαρχη ἐννοιολόγησή της εἶναι «τόπος πού ἀναπαύομαι». Ποιά σχέση ἔχει αὐτή ἡ ἀντίληψη μέ τήν ἄλλη πού λέει ὅτι ἡ Ἐνορία ὅπως ἡ Ἐκκλησία πορεύεται πρός τά ἔσχατα ἐν Χριστῷ; Εἶναι ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία μᾶς διδάσκει τή μεταμόρφωση τῶν κοινωνικῶν καί τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων;

Αὐτό τό γεγονός εἶναι πρωτόγνωρο γιά μιά Ἐκκλησία ἡ ὁποία μέχρι σήμερα θεωροῦσε ὅτι ὅλοι ἐντάσσονται σέ αὐτή χωρίς καμιά ποιμαντική προσπάθεια ἀπό μέρους της. Συνιστᾶ ὅμως πρόκληση γιά τό παρόν καί τό μέλλον μας.

Ἄν ἐξετάσουμε τήν παιδαγωγική λειτουργία τῆς Ἐνορίας εὔκολα θά διαπιστώσουμε πώς μόνο παιδαγωγική δέν εἶναι. Ἀνιχνεύεται στίς Βαπτίσεις τῶν παιδιῶν ἀλλά καί στήν κατήχησή τους. Φαίνεται σάν νά μήν ἔχουμε τίποτα νά μεταδώσουμε. Ἡ μετατροπή τῆς παιδαγωγούσας κοινότητας σέ ἕνα παλαιοῦ τύπου σχολικό πρόγραμμα πού ὑλοποιεῖται στό περιθώριο τῶν ἄλλων σπουδαιότερων προγραμμάτων πού ἔχουν ἐκπονηθεῖ εἶναι ἐνδεικτική τῆς κατάστασης πού ἐπικρατεῖ. Τά παιδιά δέν χωροῦν πουθενά καί ὁ κατηχητής/κατηχήτρια εἶναι μόνος, συχνά ξένος ἀπό τούς ἐνορίτες, χωρίς καθοδήγηση καί προετοιμασία παύει νά εἶναι συνεπής μέ ὅσα τοῦ ἔχουν ζητηθεῖ, παραμένοντας ὁ μεγάλος ἄγνωστος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ:

1. Ξεχάσαμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία σώζει μέ αὐτό πού εἶναι μόνο. Γιατί ἐντός της ψηλαφοῦμε τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ. Στά μυστήρια ζοῦμε τά ἔσχατα ἐδῶ ἄν καί δέν ἦρθαν ἱστορικά ἀκόμα. Ἡ σωτηρία ἑπομένως εἶναι συνοδοιπορία, δυναμική πορεία μέσα στά κύματα τοῦ κόσμου, ἔχοντας σάν κλήση τή μεταμόρφωσή του. Ξεχάσαμε τήν κλήση μας καί τελικά υἱοθετήσαμε μιά συναισθηματικοῦ χαρακτήρα κατανόηση τῆς σωτηρίας γιά νά ὁδηγηθοῦμε τελικά σέ ἀντιλήψεις οἱ ὁποῖες διαστρεβλώνουν τήν ὀρθόδοξη διδασκαλία.

2. Ἡ ἐνοριακή κοινότητα δέν αἰσθάνεται ὡς ἀναπόσπαστο μέρος

τῆς ζωῆς της, τή μεταλαμπάδευση στίς ἑπόμενες γενεές τοῦ μηνύματος τοῦ Χριστοῦ.

3. Οἱ κατηχητές/κατηχήτριες δέν κατανοοῦνται τοὐλάχιστον τόν τελευταῖο αἰώνα ὡς ἔχοντες διακόνημα τῆς Ἐκκλησίας ἀνάμεσα στούς διακόνους καί τούς πρεσβυτέρους της.

4. Ἡ Κατήχηση εἶναι ἀγωγή δέν εἶναι ἁπλά μιά μεθοδολογία. Τεχνικές διδακτικῆς ἐπικεντρωμένες στά παιδιά καί προσφερόμενες μέ τή μορφή σχολικοῦ χαρακτήρα προγραμμάτων μᾶς εἶναι ἀπαραίτητες ἀλλά ἀνούσιες ἄν δέν εἶναι ἐνταγμένες στόν ὁρίζοντα τῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας.

5. Σπάνια ὑπῆρξε ἑνότητα στό κατηχητικό ἔργο. Δέν ὑπῆρχε ἕνα σαφές σχέδιο ἀνάπτυξης τῶν συντροφιῶν μέ ξεκάθαρους στόχους καί ἄξονες λειτουργίας. Ἐνῶ ὁ ἀνταγωνισμός μεταξύ τῶν ἐνοριῶν καί ἡ ἀδιαφορία τῶν ἐφημερίων ἔκαναν περισσότερο ἔντονο τό πρόβλημα[11].

Ὑπάρχει ἐλπίδα;

Ἀναμφίβολα ὑπάρχει ἐλπίδα. Πρέπει ὅμως νά ἀλλάξουμε νοοτροπία. Αὐτό σημαίνει ἐπανασύσταση τῆς Ἐνορίας ὡς κοινότητας πού ζεῖ εὐχαριστιακά καί γι' αὐτό ἔχει τή δυνατότητα τῆς μετάδοσης. Μικρές λειτουργικές κοινότητες στίς ὁποῖες οἱ χριστιανοί ζοῦν τόν Χριστό καί δέν ἀσκοῦν θρησκευτικά καθήκοντα, δέν κοινωνοῦν γιά τό καλό, δέν παντρεύονται γιά νά φορέσουν τό νυφικό καί βαπτίζουν τά παιδιά τους ἐπειδή θέλουν νά τά ἐντάξουν σέ αὐτή καί ὄχι γιατί τό ἐπιβάλλει ἡ κοινωνική ἠθική καί τό χατίρι τοῦ παπποῦ ἤ τῆς γιαγιᾶς.

Σέ αὐτή τήν περίπτωση ἡ κοινότητα κατηχεῖ ὅλα τά μέλη της καί δέν περιορίζεται στά παιδιά, ἐγκαταλείπει τή λογική τοῦ σχολείου καί νοιάζεται γιά τήν παράδοση τῆς παρακαταθήκης πού ἔλαβε ὡς δωρεά. Ἄς θυμηθοῦμε τή χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου ὅταν καί αὐτός λαμβάνει τήν Παρακαταθήκη Χριστό στά χέρια Του. Πρέπει νά γίνει μέρος τῆς ζωῆς μας τό ἐρώτημα. Τί θά παραδώσουμε στήν ἑπόμενη γενιά. Τόν ζωντανό-Ἀμνό ἤ ἕνα ἀποξηραμένο ψωμί; Στήν ἀπάντηση αὐτοῦ τοῦ ἐρωτήματος πρέπει νά οἰκοδομήσουμε τήν ἀγωγή μας. Ὁ ἱερέας εἶναι κατηχητής ἀπό τήν ἡμέρα τῆς χει-

11. Εὐαγ. Θεοδώρου, Εἰσήγηση 1963, Κατηχητική.

ροτονίας του ἀφοῦ λαμβάνει τήν ἐντολή νά διδάξει τόν Χριστό ἄσχετα ἄν στήν πραγματικότητα δέν αἰσθάνεται κατηχητής.

I. Ἡ ἀναγέννηση τῆς κατήχησης σημαίνει ἀναγέννηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας[12]. Σημαίνει ἐπίσης ὅτι ἔχουμε μιά πολύτιμη διδασκαλία νά μεταδώσουμε.

II. Ἡ Ἐκκλησία δέν διαθέτει ἐκπαιδευτικό πρόγραμμα εἶναι ἡ ἴδια πρόγραμμα. Παρ' ὅλα αὐτά πρέπει νά δημιουργήσουμε ἀναλυτικά προγράμματα κατάλληλα γιά τήν ἀγωγή καί τή μόρφωση τῶν παιδιῶν καί τῶν ἐνηλίκων.

III. Πρέπει νά δοθεῖ ἔμφαση στούς ἀνθρώπους πού διακονοῦν. Ὁ Κατηχητής εἶναι συνεργός τοῦ Θεοῦ στή διακονία τῆς οἰκοδομῆς τῶν πιστῶν ἀλλά ἐνῶ ὑποστηρίζουμε αὐτά μένει τραγικά μόνος. Ἄρα πρέπει νά στοχεύσουμε στήν ποιμαντική τῶν κατηχητῶν ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕνα δύσκολο πρόβλημα σήμερα.

Ἡ μεγάλη πρόκληση στήν πραγματικότητα ὅμως παραμένει τό ἐρώτημα κατά πόσο ἡ Θεολογία θά διαποτίσει τούς διψασμένους δρόμους τῶν πόλεων. Ἄν ριζωθεῖ τό κίνητρο-ὅραμα γιά μιά κοινωνία τοῦ εὐαγγελίου[13] ἤ καλύτερα ἄν πάψει ἡ ἱστορία καί ὁ κοινωνικός χῶρος νά ἀποτελεῖ φόβητρο. Γιά νά ἀπαντήσουμε στά ἐρωτήματα πού εἴδαμε στήν ἀρχή θά πρέπει ἡ ταυτότητά μας νά ἀρδεύεται ἀπό τόν Χριστό καί ὄχι ἀπό τά δεκανίκια «μορφωμάτων» συχνά προσφιλέστερα ἀπό τή διδασκαλία Του[14].

12. π. Γεώργιος Καψάνης, «Τρόποι βελτιώσεως τῆς κατηχητικῆς προσφορᾶς...» στό: Προβλήματα τοῦ Κατηχητικοῦ ἔργου, Ἀθήνα 1971, σελ. 68.

13. π. Βασίλειος Θερμός, «Ἡ Ἑλλαδική Ἐκκλησία ἀπέναντι σέ ἰδεότυπους τοῦ δημόσιου χώρου», περ. «*Σύναξη*» τ. 124, σελ. 14.

14. Πρβλ. π. Βασίλειος Θερμός, «Ἡ Ἑλλαδική Ἐκκλησία ἀπέναντι σέ ἰδεότυπους τοῦ δημόσιου χώρου» ὅ.π., σελ. 15.

Πρωτοπρ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΟΥΛΗΓΕΡΗΣ[1]

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΣΗΜΕΡΑ

Εἶναι μεγάλη τιμή νά συμμετέχω σέ αὐτό τό συνέδριο μέ μιά μικρή εἰσήγηση ἡ ὁποία οὐσιαστικά θά προσπαθήσει νά μᾶς φέρει σέ ἕναν διάλογο μέ νέους ἀνθρώπους πού ζοῦν σέ διαφορετικά μέρη τοῦ κόσμου καί οἱ ὁποῖοι, ἀφενός θέλουν νά ἔχουν μιά σχέση μέ τήν Ἐκκλησία, ἀφετέρου ὅμως ζοῦν σέ ἕναν κόσμο διαρκῶς μεταβαλλόμενο καί πολύπλοκο, μέ καινούργιες εὐκαιρίες καί καινούργιες προκλήσεις στόν ὁποῖο ἡ πίστη καί ἡ ἀναφορά στόν Θεό μοιάζει ὁλοένα καί λιγότερο νά βρίσκεται στίς πρῶτες του προτεραιότητες.

Ὅταν μοῦ δόθηκε ὁ τίτλος τῆς συνεδρίας: «Τό ὅραμα τῶν νέων σήμερα» μοῦ δημιουργήθηκε ἀμέσως τό ἐρώτημα. Σέ ποιούς νέους καί σέ ποιό ὅραμα ἀναφερόμαστε; Γιατί φυσικά δέν ἀποτελοῦν ὅλοι οἱ νέοι μιά ὁμοιογενῆ ὁμάδα οὔτε τό ὅραμα εἶναι γιά ὅλους τούς νέους τό ἴδιο. Στό παραπάνω ἐρώτημα, μετά ἀπό λίγες μέρες, προστέθηκε καί ἕνα ἀκόμη.

Γιά νά μήν πῶ μόνο δικές μου σκέψεις καί ἐμπειρίες πού θά ἀφοροῦν στούς νέους σκέφτηκα καί ἔκανα μία συνάντηση ὅπου προσκάλεσα νέους μέ τούς ὁποίους συναντιόμαστε σέ τακτικά χρονικά διαστήματα καί συζητᾶμε.

Τούς ἔθεσα τό θέμα καί κάποιες δικές μου σκέψεις καί ἡ πρώτη ἐρώτηση μέ ἔβαλε μπροστά σέ μιά πραγματικότητα.

Μιά νέα κοπέλα (ἀπό μικρή μέσα στήν ἐκκλησία) μέ ρώτησε: «Γιατί θά τά συζητήσετε ὅλα αὐτά; Ἔχετε σκοπό, ἐσεῖς καί οἱ ὑπόλοιποι πού θά τά ἀκούσουν, νά κάνετε κάτι; Ἐνδιαφέρεστε πραγ-

1. Ὁ π. Νικόλαος Δουληγέρης εἶναι ἐφημέριος στόν Ἱερό Ναό Ἁγ. Δημητρίου Ψυρρῆ, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

ματικά»; (Νά τονίσω, γιά νά μήν γίνει παρεξήγηση, ὅτι τό ὕφος δέν ἔδειχνε καμία εἰρωνεία ἤ μομφή, περισσότερο ἄφηνε νά φανεῖ μιά ἀγωνία καί μιά ἐλπίδα, μιά προσδοκία).

Εἴχαμε μιά πολύ ὡραία συζήτηση μέ τά νέα παιδιά καί πολλά ἀπό αὐτά πού ἐπέλεξα νά μοιραστῶ τελικά μαζί σας ἀντανακλοῦν καί τήν δική τους σκέψη.

Ἡ συζήτηση ὅμως αὐτή μοῦ δημιούργησε καί τό ἑπόμενο ἐρώτημα στό ὁποῖο ἤδη ἀναφέρθηκα. Σέ ποιούς ἀπευθυνόμαστε μέ αὐτή τήν συνεδρία; Στούς νέους, στήν κοινωνία ἤ μήπως σέ μᾶς τούς ἴδιους;

Προσωπικά θεωρῶ πώς ἡ συζήτηση αὐτή, ἄν θέλουμε νά ἔχει κάποιο νόημα ὕπαρξης, ἀπευθύνεται κυρίως σέ μᾶς τούς μεγαλύτερους πού συμμετέχουμε σέ αὐτό τό Συνέδριο. Ἐπισκόπους, Ἱερεῖς, λαϊκούς, ἐκπαιδευτικούς, θεραπευτές, γονεῖς, γενικά ὅλους ἐμᾶς πού ἔχουμε τήν εὐθύνη (μέ τήν διπλή ἔννοια τῆς λέξης, αὐτή τῆς «ἐξουσίας» ἀπό τήν μιά, τήν δυνατότητα δηλαδή νά κάνουμε κάτι ἀλλά καί τῆς «ἐνοχῆς» ἀπό τήν ἄλλη ὅταν ἀρνούμαστε νά τό τολμήσουμε). Τήν εὐθύνη νά δείξουμε ἕνα ὅραμα ζωῆς στούς νέους πού θά μπορεῖ νά συμπεριλάβει τό Εὐαγγελικό μήνυμα καί πιθανόν νά τούς ἐμπνεύσει νά τό κάνουν καί δικό τους, χωρίς φυσικά νά τούς ζητάει νά ἀρνηθοῦν τόν κόσμο στόν ὁποῖο ζοῦν.

Αὐτονόητα βέβαια, αὐτό μᾶς βάζει μπροστά στόν καθρέφτη καί μᾶς καλεῖ νά ἀπαντήσουμε ὁ καθένας προσωπικά γιά τό ποιό εἶναι πραγματικά τό δικό μας ὅραμα.

Μέ βάση τίς παραπάνω σκέψεις διαμόρφωσα μερικές ἐρωτήσεις τίς ὁποῖες ἤδη ἔχουμε ἀπευθύνει στά νέα παιδιά πού θά εἶναι οἱ ἀποψινοί συνομιλητές μας. Καί περιμένω εἰλικρινά μέ πολύ ἐνδιαφέρον τήν δικιά τους διεισδυτική, σίγουρα πιό φρέσκια ματιά, ἀφοῦ ἀφενός δέν κουβαλάει μέσα της τίς παραστάσεις καί γιατί ὄχι τίς προκαταλήψεις ἤ τά πιθανά βαρίδια τοῦ δικοῦ μας παρελθόντος, μέ τίς ὅποιες ἀπογοητεύσεις ἤ προσδοκίες πού διαψεύστηκαν, ἀφετέρου ἐκπροσωπεῖ νέους ἀπό ὅλο τόν κόσμο καί ὄχι μόνο ἀπό τήν Ἑλληνική πραγματικότητα.

Εἶμαι βέβαιος πώς ἡ συζήτηση μαζί τους μπορεῖ νά ἀναδειχθεῖ σέ μιά εὐκαιρία ἐμπλουτισμοῦ ἀλλά καί αὐτοκριτικῆς γιά ὅλους μας, μιά δυνατότητα πού δυστυχῶς δέν ἐκμεταλλευόμαστε, ἐπειδή συχνά

ἐγκλωβιζόμαστε στήν αὐθεντία μας, τήν αὐτάρκεια καί τήν αὐταρέσκειά μας, ἡ ὁποία, ὅπως εὔκολα καταλαβαίνουμε ὅλοι, συνοδεύεται ἀπό ἐπιπολαιότητα καί κυρίως ἀπό ἀπροθυμία νά ἀναλάβουμε τόν κόπο τῆς αὐτογνωσίας καί τῆς ἀλλαγῆς.

Θά ἀναφέρω συνοπτικά τίς ἐρωτήσεις οἱ ὁποῖες ἔδωσαν τήν ἀφορμή γιά ὅσα θά ἀκούσουμε ἀπό τούς νέους συνομιλητές μας καί ἐλπίζουμε νά προκαλέσουν ἕναν διάλογο.

Ἐρώτηση 1η: Πῶς βλέπετε τήν θέση σας στόν σύγχρονο κόσμο καί ἄν μέσα στό ὅραμά σας γιά τήν ζωή στόν κόσμο αὐτό (τήν δική σας καί τῶν φίλων σας) χωράει ἡ πίστη - θρησκευτικότητα; Ἄν ναί, πόσο χωράει ἕνας συγκεκριμένος θεσμός ἤ μιά κοινότητα ὅπως ἡ ἐκκλησία; Μπορεῖ δηλαδή νά ὑπάρξει στήν ἐποχή μας δέσμευση σέ αὐτή τήν σχέση, ὅπως πιθανόν σέ παλαιότερες ἐποχές;

Ἐρώτηση 2η: Πῶς φαντάζεστε τίς συντροφικές σας σχέσεις στήν διάρκεια τοῦ χρόνου καί τήν ἀντίστοιχη δέσμευση πού ἀπαιτοῦν; (Τά θέματα τῶν σχέσεων καί τοῦ γάμου, τῆς οἰκογένειας, καί τῶν διαφορετικῶν τους μορφῶν ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ στήν ἐποχή μας).

Ἐρώτηση 3η: Γιά τούς νέους, ὅπως ἐσεῖς πού ἔχετε μιά δεδομένη σχέση μέ τήν πίστη, τί μπορεῖ νά προσφέρει ἡ Ἐκκλησία; Ποιά εἶναι ἐκεῖνα τά ἐφόδια πού θεωρεῖτε πολύτιμα γιά τήν πορεία σας στήν ζωή καί ποιά εἶναι ἐκεῖνα τά στοιχεῖα τοῦ θεσμοῦ πού θεωρεῖτε ὅτι δέν συμβαδίζουν μέ τήν πραγματικότητα τοῦ κόσμου στόν ὁποῖο ζεῖτε καί θά μποροῦσαν νά διαφοροποιηθοῦν;

Ἐρώτηση 4η: Πῶς αἰσθάνεστε σάν χριστιανοί, στόν δημόσιο χῶρο, στό Πανεπιστήμιο, στόν χῶρο ἐργασίας, στίς σχέσεις σας μέ φίλους πού δέν εἶναι πιστοί, ἀλλά καί ἀπέναντι στίς διαφορετικές ἀντιλήψεις καί κατανοήσεις τῆς πίστης πού ἐμφανίζονται σάν κυρίαρχες στόν δημόσιο καί στόν ἰδιωτικό χῶρο; (Συντηρητική, μαγική-τελετουργική, ἐθνοκεντρική, φοβική-ἀμυντική ἤ ἀπό τήν ἄλλη νηφάλια, διαλλακτική, ἀνοιχτή στόν διάλογο καί τήν ἐπικοινωνία μέ τόν σύγχρονο κόσμο).

Ἐρώτηση 5η: Ποιά στοιχεῖα τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ θά μποροῦσε ἡ ἐκκλησία νά προσλάβει καί νά νοηματοδοτήσει Εὐαγγελικά καί ἀπέναντι σέ ποιά καλεῖται νά σταθεῖ κριτικά τροφοδοτώντας τήν κοινωνία μέ τά ἀπαραίτητα πνευματικά ἀποθέματα;

Πρίν ἀκούσουμε ὅμως τά νέα παιδιά ἤ καλύτερα τούς νέους ἐνήλικες, θά ἤθελα νά καταθέσω κάποιες δικές μου σκέψεις πού προσεγγίζουν κάποια ἀπό τά ἐρωτήματα ἀπό τήν πλευρά καί μέσα ἀπό τήν ματιά ἑνός ἱερέα πού ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ νέους στήν σημερινή πραγματικότητα. Σέ ὅσα πιθανόν δέν ἀναφερθῶ, γιατί δέν ἐπαρκεῖ ὁ χρόνος, ἐλπίζω νά δοθεῖ ἀφορμή νά τά προσεγγίσουμε μέσα ἀπό τίς τοποθετήσεις τῶν νέων πού θά μιλήσουν στήν συνέχεια. (Νά σημειώσω πώς, γιά εὐνόητους λόγους, δέν ἔχουμε συζητήσει ἀπό πρίν, μέ τούς νέους πού θά συμμετάσχουν, τά ἐπιμέρους ἐρωτήματα).

Τά ὅσα θά προσπαθήσω νά καταθέσω ἀπορρέουν κυρίως ἀπό τήν ἐμπειρία στήν ἐπαφή μου μέ ἐκείνους τούς νέους πού συναντᾶμε καθημερινά στήν ποιμαντική μας διακονία καί ἔχουν μιά σχέση μέ τήν ἐκκλησία, μικρότερη ἤ μεγαλύτερη. Σέ αὐτούς τούς νέους πού εἴτε ἔχουν μεγαλώσει μέσα σέ ἕνα ἐκκλησιαστικό-θρησκευτικό περιβάλλον εἴτε τό ἀνακάλυψαν μέσα ἀπό μιά προσωπική διαδρομή καί τό ἀκολούθησαν. Ἀλλά καί μέ τούς νέους ἐκείνους πού μᾶς προσεγγίζουν περιστασιακά μέ ἀφορμή, ἕναν φίλο ἤ μιά φίλη πού τούς ἐνέπνευσε, ὑπαρξιακές ἀναζητήσεις καί τά ἀντίστοιχα ἐρωτήματα πού γεννήθηκαν καί πιό συχνά μέ ἀφορμή μιά ματαίωση, ἕναν μεγάλο πόνο ἤ μιά μεγάλη ἐνοχή, ὅταν βρεθοῦν σέ ἕνα προσωπικό ἀδιέξοδο, ὑγείας, ψυχικῆς ἤ σωματικῆς ἤ ἀκόμη πιό συχνά συναισθηματικῆς δυσκολίας στίς συντροφικές τους σχέσεις.

Τέλος, παρατηρώντας τήν στάση καί τίς ἀντιλήψεις, ὅλων ἐκείνων τῶν νέων πού ἡ μόνη τους σχέση μέ τήν Ἐκκλησία εἶναι ὅ,τι ἔχουν ἀκούσει ἀπό τήν οἰκογένεια, τά Μ.Μ.Ε. καί τήν παρουσία τῆς ἐκκλησίας στόν δημόσιο χῶρο.

Γιά νά μπορέσουμε νά κατανοήσουμε λίγο τούς νέους βασική προϋπόθεση ἀποτελεῖ, πρῶτα ἀπ' ὅλα, νά κατανοήσουμε τόν κόσμο στόν ὁποῖο ζοῦμε. Καί ἐμεῖς, ἀλλά πρωτίστως ἐκεῖνοι.

Καί λέω πρωτίστως ἐκεῖνοι, γιατί ἄν γιά μᾶς ὁ κόσμος αὐτός εἶναι ἡ συνέχεια ἑνός προηγούμενου κόσμου πού λίγο πολύ τόν ζήσαμε ὅλοι (ἔχουμε δηλαδή ἔντονες παραστάσεις πού ἔχουν ἀφήσει πάνω μας τό ἀποτύπωμά τους στόν τρόπο σκέψης καί θέασης τοῦ κόσμου) γι' αὐτούς εἶναι ὁ μοναδικός πού γνωρίζουν. Εἶναι αὐτονόητο λοιπόν πώς ἄν θέλουμε νά συναντηθοῦμε μαζί τους καί νά συνεν-

νοηθοῦμε πρέπει νά κατοικήσουμε στόν ἴδιο τόπο καί στόν ἴδιο χρόνο. Ὅσο παραμένουμε κλεισμένοι στό δικό μας κοσμοείδωλο τό ὁποῖο ἀντλεῖ ἀξία ἀπό τήν προσκόλληση σέ ἕνα ἐξιδανικευμένο παρελθόν, δέν ἔχουμε καμία ἐλπίδα προσέγγισης καί ἐπικοινωνίας.

Ὅπως γράφει φίλος κληρικός: «Ὅσο δέν κατοικοῦμε στήν ἐποχή μας ἔστω καί ὡς πάροικοι καί παρεπίδημοι, ἐάν δηλαδή δέν τήν γνωρίσουμε, δέν τήν ἀγαπήσουμε, δέν ὀνειρευτοῦμε καί δέν προσπαθήσουμε νά τήν ἀλλάξουμε, μέ διάκριση καί δημιουργικότητα, ὅσο ἐπαναπαυόμαστε στήν εὔκολη καί ἄνετη ἀσφάλεια τοῦ δικοῦ μας μικροῦ καί καθαροῦ ὀρθόδοξου κόσμου θά ὑπονομεύουμε τήν χριστιανική μας ταυτότητα καί μαρτυρία. Ἀπό τήν στάση πού θά υἱοθετήσουμε οἱ χριστιανοί ἀπέναντι στίς προκλήσεις τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν θά ἐξαρτηθεῖ σέ μεγάλο βαθμό καί τό μέλλον μας».

Ἄρα τό μεγάλο ἐρώτημα εἶναι πώς σάν ἐκκλησία, ἐνῶ θά παραμείνουμε πιστοί στό Εὐαγγέλιο καί στήν Ἀποστολική μας Παράδοση (τήν εὐθύνη δηλαδή γιά τήν μαρτυρία του στόν κόσμο) θά καταφέρουμε νά γίνουμε καί μεῖς ἡ ζωντανή φανέρωση αὐτῆς τῆς ἐνσάρκωσης τοῦ Θεοῦ σ' αὐτόν. Καί ἐλπίζω ὅλοι νά ἀναγνωρίζουμε ὅτι ἡ ἐνσάρκωση δέν ἀφορᾶ μόνο μιά συγκεκριμένη χρονική περίοδο τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου, ἔγινε πραγματικά καί ἔχει οὐσιαστικές συνέπειες γιά τήν ζωή τῶν ἀνθρώπων σέ κάθε ἐποχή.

Γιά νά γίνει βέβαια αὐτό προϋποτίθεται καταρχάς ὅτι δέν ἀντιλαμβανόμαστε τήν Παράδοση σάν «τήν διατήρηση τῆς στάχτης ἀλλά σάν τήν μετάδοση τῆς φωτιᾶς», γιατί ἀλλιῶς, ὅπως γράφει ἕνας μεγάλος θεολόγος, θά τήν μετατρέπουμε διαρκῶς ἀπό «ζωντανή πίστη τῶν κεκοιμημένων σέ νεκρή πίστη τῶν ζωντανῶν».

Προϋποτίθεται ἐπίσης ὅτι τό περιεχόμενο τοῦ Εὐαγγελικοῦ μηνύματος δέν μπορεῖ νά ἐξαντλεῖται σέ μιά μαγική, ἀπόκοσμη θρησκευτικότητα πού συχνά τροφοδοτεῖται ἀπό μιά φαντασιακή ἐκδοχή τοῦ μοναχικοῦ ἰδεώδους, ἤ σέ μιά διαρκῆ θαυματολογία, τά ὁποῖα ἁπλά δημιουργοῦν προσωρινά μιά ψευδαίσθηση ἀσφάλειας, ἤ σέ μακροσκελεῖς τελετουργίες, ὄμορφες μέν καί μυσταγωγικές μέ τήν μορφή ὅμως μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς, μή συμμετοχικές, τίς περισσότερες φορές ἀκατανόητες καί κουραστικές γιά ἕναν νέο ἄνθρωπο ἤ σέ ἕναν λόγο ξύλινο, φοβικό, ἐθνοκεντρικό, συχνά μισαλλόδοξο μέ συχνή ἐναντίωση στήν ἐπιστήμη, ἐλάχιστη διάθεση διαλόγου καί

πάνω ἀπ' ὅλα ἕναν λόγο διαρκῶς καταγγελτικό, πού μιλάει μόνο μέ ἀπαγορεύσεις καί γιά τό τί δέν ἐπιτρέπεται ἐπειδή εἶναι ἁμαρτία, χωρίς μιά ζωντανή πρόταση ζωῆς.

Φοβᾶμαι ὅτι ἄν τό μόνο πού ἔχουμε νά προσφέρουμε στούς νέους εἶναι ἕνα ὅραμα πού θά στοχεύει πρωτίστως στό πῶς θά καταφέρουν νά μήν ἁμαρτήσουν, σέ ἀρκετές περιπτώσεις δυστυχῶς μέ κόστος τό νά μήν ζήσουν (καί αὐτό κάναμε ἀρκετά συχνά τά προηγούμενα χρόνια) τότε, τά ὅποια λιγοστά ἀποτελέσματα πού θά ἐπιτύχουμε (μέ μικρή διάρκεια καί αὐτά, μᾶς τό ἐπιβεβαιώνει ἐξάλλου ἡ σύγχρονη πραγματικότητα) θά ἔχουμε στερήσει ἀπό τόν ἑαυτό μας τήν δυνατότητα νά τούς κατευθύνουμε σέ ἕνα ἄλλο ὅραμα πού θά ξεπερνᾶ τήν ἀτομική «ἐπιβίωση-σωτηρία», θά ἀνοίγεται στούς ἄλλους καί κατά συνέπεια στήν ζωή καί θά δημιουργεῖ μιά οὐσιαστική σχέση μέ τόν Θεό ἡ ὁποία θά ὁδηγεῖ σέ χαρά καί εὐχαριστία.

Πού θά βοηθήσει τούς νέους νά ἀγκαλιάσουν τό ὅραμα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐγκαινιάστηκε μέ τόν ἐρχομό τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο. Τόν τρόπο δηλαδή τοῦ Θεοῦ, τήν συνθήκη τῆς ἀγάπης, ἐκείνη πού, ὅπως ἔχει γραφτεῖ: «καταργεῖ ὅλους τούς ἐσωτερικούς διχασμούς καί ὁδηγεῖ στήν εἰρήνη, τήν χαρά, τήν δικαιοσύνη, τήν ἐσωτερική ἐλευθερία. Πού θά ἀγγίζει ὅλη τους τήν ὕπαρξη καί θά τούς μεταμορφώνει ἀπό ἀνθρώπους τῶν ἐνστίκτων καί τῆς ἀνάγκης σέ ἀνθρώπους τῆς ἀγάπης».

Ὁ σημερινός μετανεωτερικός πολιτισμός μέ τά χίλια προβλήματά του, δέν τό ξεχνᾶμε αὐτό, ἔχει καί πολλές ἀρετές. Ἡ ἰσότητα, ἡ κοινωνική δικαιοσύνη, ἡ ἀποδοχή τῆς διαφορετικότητας, ἡ θέση τῆς γυναίκας, ὁ ἀνοιχτός διάλογος, ἡ φροντίδα γιά τίς μειονότητες καί τούς ἀναγκεμένους, ὅλα αὐτά καί πολλά ἄλλα εἶναι στοιχεῖα πού ἔχουν καθαρά Εὐαγγελικές ρίζες, δέν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο ὅτι ἀναπτύχθηκαν στίς χριστιανικές κοινωνίες. Ταυτόχρονα εἶναι ὁ πολιτισμός στόν ὁποῖο ζοῦν τά παιδιά μας, εἶναι ὁ δικός τους πολιτισμός καί δέν θά τόν ἀρνηθοῦν, δέν μποροῦν νά ζήσουν ἔξω ἀπ' αὐτόν.

Γιατί νά «χαρίσουμε» αὐτά τά κομμάτια τοῦ πολιτισμοῦ στόν «κόσμο» καί νά μήν τά ἀγκαλιάσουμε καί νά τά ἀναδείξουμε σάν στοιχεῖα τοῦ περιεχομένου καί τοῦ νοήματος τῆς χριστιανικῆς πίστης ἐπιτρέποντας ἔτσι νά φανεῖ ἡ ὀμορφιά καί τό μεγαλεῖο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς.

Φυσικά, ὅπως καί σέ κάθε πολιτισμό, ἔτσι καί στόν σύγχρονο πολιτισμό ὑπάρχουν στοιχεῖα πού ἐμπλουτίζουν καί ἀναβαθμίζουν τήν ζωή τῶν ἀνθρώπων, ὑπάρχουν ὅμως καί ἄλλα πολλά δυσλειτουργικά στοιχεῖα πού τήν ὑποβαθμίζουν καί τήν μειώνουν.

Αὐτό ὅμως μπορεῖ νά γίνει καί ἡ εὐκαιρία μας νά διακονήσουμε τόν σύγχρονο κόσμο, ἀπαντώντας στίς ὑπαρξιακές του ἀναζητήσεις πού ἔχουν καλυφθεῖ κάτω ἀπό τήν σκιά, εἴτε τοῦ καταναλωτισμοῦ καί τοῦ ἡδονισμοῦ εἴτε τῆς ἀγωνίας καί τῆς ἀβεβαιότητας γιά τό μέλλον.

Ἡ μεγαλύτερη ὑπαρξιακή ἀγωνία τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου εἶναι πῶς θά βρεῖ τόν ἑαυτό του σέ ἕναν κόσμο χαοτικό, ὅπου εὔκολα τόν χάνει. Ὑπάρχουν γύρω του τόσες διασπαστικές δυνάμεις ὄχι μόνο στό ἐξωτερικό περιβάλλον ἀλλά κυρίως μέσα του, στήν ψυχή του. Σάν ἐκκλησία ἔχουμε νά τοῦ προσφέρουμε πολύτιμα πνευματικά καί ἠθικά ἐφόδια, τίς σταθερές ἐκεῖνες ἀξίες τοῦ Εὐαγγελίου, πού μποροῦν νά ἱκανοποιήσουν τήν ἀνάγκη του γιά τήν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας, γιά τήν εὕρεση ἑνός σταθεροῦ νοήματος στήν ζωή.

Δέν πρέπει βέβαια νά παραβλέψουμε, πώς ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δίνει μεγαλύτερη προτεραιότητα στήν ἐμπειρία ἔναντι τοῦ λόγου, ἀναζητᾶ τήν αὐτοπραγμάτωση καί τό νόημα μέσα ἀπό τίς ἐμπειρίες καί τήν ἀπόλαυση, ἀρνεῖται κάθε μορφή ἐλέγχου καί ἐξουσίας πού πηγάζει ἔξω ἀπό αὐτόν, ἀκόμη καί ἄν πρόκειται γιά τόν ἴδιο τόν Θεό καί τίς ἐντολές Του, δέν δέχεται αὐθεντίες καί δογματικές ἀλήθειες, θέλει νά ξέρει γιατί κάνει ὅ,τι κάνει, καί θά τό ἀκολουθήσει μόνο ἄν θεωρήσει ὅτι εἶναι χρήσιμο γιά τήν ζωή του, δυσκολεύεται πάρα πολύ νά δεσμευτεῖ, ὄχι μόνο στίς συντροφικές του σχέσεις ἀλλά καί σέ μιά συγκεκριμένη κοινότητα πού «ἀπαιτεῖ» φυσική παρουσία.

Τό νόημα, οἱ ἀξίες, ἡ σχέση μέ τόν Θεό, οἱ κοινότητες, πού παλαιότερα ἦταν καθορισμένα καί δοσμένα ἀπό τήν κοινωνία, στίς μέρες μας δέν εἶναι, ὁπότε τό μυστήριο τῆς συνάντησης τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν πίστη καί τόν Θεό καί ἡ ἔνταξή του σέ μιά ἐκκλησιαστική κοινότητα, ὅπως καταλαβαίνουμε, δέν εἶναι θέμα μόνο τῆς δικῆς μας καλῆς μαρτυρίας ἤ ἀκόμη καί ἱκανότητας. Εἶναι κυρίως θέμα τῆς δικῆς του ἀναζήτησης καί τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἔχει τήν δική του εὐθύνη νά ἀναζητήσει καί νά ἐπιλέξει. Εἰδικά ὅμως ὁ σύγχρονος νέος ἄνθρω-

πος καλεῖται νά τρέξει χιλιόμετρα καί νά ἀνακαλύψει πολλά πράγματα μόνος του. Καί ἐμεῖς, ἄν μή τί ἄλλο, ὀφείλουμε, νά διευκολύνουμε αὐτή τήν ἀναζήτηση, νά σταθοῦμε δίπλα του μέ ἀποδοχή, ἐνσυναίσθηση καί νοιάξιμο, νά βοηθήσουμε σέ αὐτήν τήν συνάντηση, νά μήν τοῦ κλείνουμε τοὐλάχιστον τόν δρόμο.

Ἄν θέλουμε εἰλικρινά νά συμπορευθοῦμε μέ τούς νέους ἀνθρώπους ἀλλά καί μέ ὅλους τους ἀνθρώπους, ὁ λόγος μας θά πρέπει νά μήν εἶναι αὐτοαναφορικός, νά ἀποπνέει τήν ἀνοιχτότητα, τήν γλυκύτητα, τήν χαρά καί τήν ἐλπίδα τῶν «Καλῶν νέων» πού φέρνει ἡ χριστιανική μας πίστη, ἀλλά καί νά διαλέγεται μέ τά ἐρωτήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου πού δέν συμπίπτουν μέ ἐκεῖνα παλαιοτέρων ἐποχῶν. Πρέπει νά συνειδητοποιήσουμε βαθιά ὅτι καλούμαστε νά ποιμάνουμε καί νά μιλήσουμε σέ ἀνθρώπους ἑνός ἄλλου κόσμου πού ἔχει ἐλάχιστα κοινά μέ τόν μεσαιωνικό, βυζαντινό, προνεωτερικό ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς τῶν Πατέρων, ἀκόμη καί μέ τόν ἄνθρωπο τῶν νεωτέρων χρόνων.

Τίς συνέπειες ἀπό μιά διαρκῆ καθυστέρηση στό νά τοποθετηθοῦμε ἀπέναντι σέ αὐτή τήν ἀπτή πραγματικότητα, στίς ἀλλαγές πού ἔρχονται, πού μᾶλλον εἶναι ἤδη ἐδῶ πρό πολλοῦ καί στά σύγχρονα ἐρωτήματα πού φέρνουν μαζί τους, τίς βιώνουμε καθημερινά.

Συνήθης δικαιολογία εἶναι ὅτι δέν χρειάζεται νά μποῦμε σέ διάλογο μέ τόν σύγχρονο κόσμο γιατί ἐμεῖς ἔχουμε τούς λόγους τῶν Πατέρων καί ἀλήθειες δεδομένες, ἀναλλοίωτες στόν χρόνο. Φυσικά, αὐτό εἶναι γεγονός ὅταν ἀναφερόμαστε σέ δογματικές ἀλήθειες, δέν ἰσχύει ὅμως τό ἴδιο ὅταν πρόκειται γιά ἀλήθειες ἤ γιά νά τό πῶ πιό σωστά γιά κομμάτια τῆς ἀλήθειας, τῶν ὁποίων εἶναι στήν δική μας εὐθύνη νά ἀνακαλύψουμε περισσότερες προεκτάσεις καί μεγαλύτερο βάθος.

Πρέπει κάποια στιγμή νά ἀποδεχτοῦμε ὅτι δέν ὑπάρχουν στό παρελθόν καί στούς λόγους τῶν Πατέρων ἕτοιμες ἀπαντήσεις γιά ὅλα τά σύγχρονα ἐρωτήματα, ἐρωτήματα πού πιθανόν δέν ὑπῆρχαν κἄν στόν ὁρίζοντα τοῦ δικοῦ τους κόσμου.

Τιμοῦμε τούς Πατέρες ὅταν ἐμπνεόμαστε ἀπό τήν δική τους σκέψη καί τόλμη, ὅταν ἀξιοποιοῦμε τά δικά τους κριτήρια καί ὄχι ὅταν (συγχωρέστε μου τήν ἔκφραση) τούς ἀντιγράφουμε φωτοτυπικά ἤ τούς χρησιμοποιοῦμε σάν ἄλλοθι γιά νά ἀρνηθοῦμε τήν πραγματικότητα καί τήν ἀνάληψη τοῦ κόπου, τοῦ ἔργου καί τοῦ θεολογικοῦ

προβληματισμοῦ πού ἀπαιτεῖται γιά νά τήν προσλάβουμε καί νά τήν μεταμορφώσουμε.

Ἄν, ἐνῶ ὁ κόσμος κινεῖται μέ τεράστιες ταχύτητες καί ἀλλάζει ραγδαία, ἐμεῖς παραμένουμε ἀκίνητοι καί νομίζουμε ὅτι δέν ἔχουμε τίποτε νά κάνουμε, εἴτε ἀπό ὀκνηρία εἴτε ἐπειδή θεωροῦμε ὅτι ἔχουμε ὅλες τίς ἀπαντήσεις δοσμένες ἀπό τό παρελθόν, κινδυνεύουμε σοβαρά νά χάσουμε τό τρένο τῆς ἱστορίας. Καί ἡ ἱστορία μᾶς ἔχει δείξει, πώς κάθε φορά, ὅταν τελικά ἀποφασίζουμε νά κινηθοῦμε, συνήθως εἶναι πιά ἀργά καί ἔχουμε χάσει τήν εὐκαιρία καί τήν δυνατότητα νά διελεγχθοῦμε σοβαρά καί νά συναντηθοῦμε μέ τόν κάθε ἄνθρωπο «καλῆς θελήσεως», τούς καλοπροαίρετους, σκεπτόμενους ἀνθρώπους τῆς κάθε ἐποχῆς.

Οἱ νέοι πού μᾶς προσεγγίζουν ἀναζητοῦν ἕναν λόγο ὕπαρξης, ἕνα νόημα καί μιά κατεύθυνση στήν ζωή σέ ἕναν κόσμο χωρίς διακριτά ὅρια, ὅπου τά πάντα εἶναι σχετικά, μέ ἐμφανῆ τάση πρός τήν «ὕβρι».

Ταυτόχρονα ἔχουν ἀγωνία γιά τήν δημιουργία μιᾶς καλῆς, σταθερῆς συντροφικῆς σχέσης, συχνά ἀνασφάλεια γιά τήν ἐπαγγελματική τους ἀποκατάσταση καί τό μέλλον, δυσκολίες καί συγκρούσεις στίς σχέσεις τους μέ τήν πατρική οἰκογένεια, τούς φίλους καί γενικά τό περιβάλλον.

Θά εἶναι εὐχῆς ἔργον ἐμεῖς νά εἴμαστε ἐκεῖ, δίπλα τους, μέ κατανόηση γιά τό βάρος πού κουβαλᾶνε, μέ νιάξιμο καί φροντίδα νά ἀγκαλιάσουμε τά ἐρωτήματά τους, τίς ἀγωνίες καί τούς φόβους τους. Ἀντί νά τούς δίνουμε συνταγές ἠθικῆς συμπεριφορᾶς ἄς τούς ἐνισχύσουμε νά ἀκολουθήσουν μιά πορεία στήν ζωή ἀρχικά, καί στήν ἐκκλησία στήν συνέχεια ἄν τό ἐπιλέξουν.

Ἄς γίνουμε δηλαδή, αὐτό πού κληθήκαμε νά εἴμαστε. Τό προζύμι τῆς πίστης πού θά ζυμώσει ὅλο τό ἀλεύρι τοῦ κόσμου. Τό φῶς πού θά φωτίζει τό σκοτάδι πού φέρνει ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Θεοῦ ἀπό τίς ζωές τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Χριστός δίδαξε

- γιά τήν οἰκονομία (τόν πλοῦτο καί τήν φτώχεια),
- τήν πολιτική (τίς θρησκευτικές, κοινωνικές καί πολιτικές δομές ἐξουσίας πού θέτουν τούς ἀνθρώπους σέ θέσεις καί ρόλους ἄλλους ἀπό αὐτές τοῦ θεϊκοῦ σχεδίου, δομές πού ἀπαιτοῦν τήν ἀπόλυτη ὑποταγή καί λατρεία πού ἀνήκει μόνο στόν Θεό),

- τήν ψυχολογία (πῶς ὁ ἄνθρωπος θά ἐλευθερωθεῖ ἀπό δυνάμεις πού τόν κρατοῦν δεμένο, πῶς οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων θά ἐλευθερωθοῦν ἀπό τήν ἐλλοχεύουσα βία καί κακοποίηση, πῶς θά ἐπέλθει ἡ συγχώρηση, ἡ θεραπεία, ἡ εἰρήνη;),
- τήν φιλοσοφία (τί συνιστᾶ σοφία, γνώση ἀλήθεια;) κ.λπ.

Ἡ πλήρης αὐτή ἀτζέντα, πού οἱ χριστιανοί μποροῦν νά παρουσιάσουν στόν δημόσιο διάλογο γιά τήν πορεία, θά περιεῖχε αὐτά πού ἔχουν νά ποῦν γιά ἔννοιες ὅπως ὁ ἑαυτός, ἡ κοινότητα, ἡ ἑτερότητα καί ὁ ἄλλος, ἡ οἰκονομία καί οἱ προϋποθέσεις της, ἡ τεχνολογία καί τά ὅριά της, ἡ ψυχολογία καί ἡ θεραπεία, τό σῶμα καί τό φύλο, ἡ βία καί ἡ ὀδύνη, ἡ φύση, ἡ ἁμαρτία καί τό κακό, τό δῶρο, ἡ συγχώρηση, ἡ ἀγάπη.

Μοναχή ΘΕΟΠΝΕΥΣΤΗ ΔΡΑΝΔΑΚΗ[1]

ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ-ΙΑΤΡΟΙ ΣΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Ἡ παρουσία ἰατρῶν πού προέρχονται ἀπό τόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας (ἱερέων, μοναχῶν) εἶναι εὔλογο στίς ἡμέρες μας νά προκαλεῖ πλῆθος συναισθημάτων καί ἀντιδράσεων στούς ἀνθρώπους πού ἔχουν «χρεία ἰατροῦ» (βλ. Ματθ. θ΄, 12) καί ἀπευθύνονται στό νοσοκομεῖο. Ἡ προσωπικότητα τοῦ καθενός, ἡ χρονιότητα τοῦ νοσήματος, ἡ ἔνταση τοῦ πόνου καί ὁ βαθμός τῆς ἀνάγκης, ἡ οἰκειότητα μέ τό νοσοκομειακό περιβάλλον, ἀλλά καί ἡ «οἰκειότητα μέ τό ράσο» εἶναι λίγες ἀπό τίς παραμέτρους πού διαμορφώνουν τή στάση κάποιου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, πηγαίνοντας στό νοσοκομεῖο γιά ἕνα πρόβλημα πού ἀντιμετωπίζει, συναντᾶ ἕνα γιατρό μέ δύο ράσα – ἕνα μαῦρο καί ἕνα ἄσπρο.

Ἔχω τήν εὐλογία νά ἀνήκω στήν ἀδελφότητα τῆς Μονῆς Χρυσοπηγῆς· μέ πρωτοβουλία καί προτροπή τῆς Γερόντισσας καί μέ τήν ἐνθάρρυνση τῶν ἀδελφῶν σπούδασα ἰατρική (ἐνῶ ἤμουν ἤδη στό μοναστήρι), τήν ὁποία καί ἐξασκῶ ὡς διακόνημα στό τοπικό νοσοκομεῖο τῆς πόλης μας, στά Χανιά τῆς Κρήτης. Ἔτσι, δέν αἰσθάνομαι δυσκολία νά ἐργάζομαι στό νοσοκομεῖο, δεδομένου ὅτι εἶναι ἀπόφαση τῆς ἀδελφότητας, πού μέ πολλή χαρά καί χωρίς νά λογαριάζει τίς θυσίες μέ στηρίζει στήν ἰδιαίτερη αὐτή διακονία.

Ἡ Χρυσοπηγή, μνημεῖο τοῦ 16ου αἰώνα, εἶναι ἕνα ἀπό τά μεγαλύτερα προσκυνήματα τῆς Κρήτης, ὅπου καθημερινά πολλοί προσκυνητές προστρέχουν στή θαυματουργή εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοπηγῆς, τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Κτήτορας τῆς Μονῆς εἶναι ὁ

1. Δρανδάκη Θεοπνεύστη, Μοναχή, Ἱ. Μονή Χρυσοπηγῆς, Κρήτη. Παθολόγος, Ἐπιμελήτρια Α΄ Νοσοκομείου Χανίων.

Ἰωάννης Χαρτοφύλακας, ἕνας ἐξέχων ἰατρός τῆς ἐποχῆς του καί νέα κτητόρισσα εἶναι ἡ μακαριστή Γερόντισσα Θεοσέμνη, πού πρίν γίνει μοναχή εἶχε ἐργαστεῖ ὑποδειγματικά στόν χῶρο τῆς ὑγείας, ὑπηρετώντας ὡς προϊσταμένη σέ μεγάλες νοσοκομειακές μονάδες (Ἐρυθρός Σταυρός - ΚΑΤ).

Τό Γενικό Νοσοκομεῖο Χανίων, ὅπου ἐργάζομαι ἀπό τό 2014 (ξεκινώντας μέ τά 5 χρόνια τῆς εἰδικότητας τῆς παθολογίας), εἶναι κτισμένο σέ παλαιό μετόχι πού ἀνῆκε στή Μονή μας. Στό πλαίσιο τῆς πανδημίας τοῦ Covid-19, μέ ἀπόφαση τῆς διοίκησης τῆς ΥΠΕ Κρήτης, μετακινήθηκα γιά 2 χρόνια στό Γενικό Νοσοκομεῖο Ρεθύμνου, στόν γειτονικό νομό, ἐνῶ ἀπό τήν ἀρχή τοῦ τρέχοντος ἔτους ἐργάζομαι ξανά στό Νοσοκομεῖο Χανίων ὡς παθολόγος. Παράλληλα διακονῶ ὡς ἰατρός καί τήν πολυμελή ἀδελφότητα τῆς Μονῆς μας, ἀλλά καί ὅσους προστρέχουν στό μοναστήρι καί χρειάζονται ἰατρική βοήθεια.

Ἡ ἐμπειρία μου δέν εἶναι μακροχρόνια, ὡστόσο ὁ ὄγκος τῶν ἀσθενῶν κατά τή διάρκεια τῶν ἐτῶν αὐτῶν δέν εἶναι μικρός καί μάλιστα σέ ἄλλοτε ἄλλες συνθῆκες: μέσα στήν ἔνταση τοῦ Τμήματος Ἐπειγόντων Περιστατικῶν, μέσα στή νηφαλιότητα τῶν Τακτικῶν Ἰατρείων, μέσα στήν ἀγωνία κατά τή διερεύνηση – τήν ἔγνοια κατά τήν ἀντιμετώπιση – τή χαρά τῆς θεραπείας – τή θλίψη ἤ καί τή λύτρωση τοῦ θανάτου στόν θάλαμο νοσηλείας τῆς Κλινικῆς.

Οἱ πρῶτες αὐθόρμητες ἀντιδράσεις τῶν ἀσθενῶν εἶναι ποικίλες –ἄλλοτε εὔλογες, ἄλλοτε ὄχι–, καί πολλές φορές μέ προσγειώνουν ἀπότομα στήν πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς μας. Ὑπάρχουν ντόπιοι ἄνθρωποι, βαπτισμένοι χριστιανοί ὀρθόδοξοι, πού δέν μποροῦν νά ἀναγνωρίσουν τό μαῦρο ράσο τῆς Ὀρθοδοξίας καί νά διακρίνουν μία ὀρθόδοξη μοναχή ἀπό μία μουσουλμάνα. Καί ὅταν ἡ ἔκπληξη καί ἀπορία τοῦ προσώπου τους μετατρέπεται σέ δική μου ἀπορία, συνήθως συνέρχονται. Εἰδάλλως, ἀκούγοντας τό μουρμούρισμα τοῦ διπλανοῦ ἀσθενοῦς ἤ κάποιου συνοδοῦ, συνειδητοποιοῦν τήν ἐπιπρόσθετη ἰδιότητα μιᾶς μοναχῆς-ἰατροῦ. Μπορεῖ νά σταυροκοπηθοῦν μέ τό «ἀταίριαστο θέαμα», μπορεῖ νά ποῦν καί κάτι παραπάνω. Συχνά δέ, δέν μποροῦν νά πιστέψουν ὅτι μία μοναχή μπορεῖ νά εἶναι «κανονική» γιατρός.

Ἀπό τήν ἄλλη, δέν εἶναι λίγες οἱ φορές πού βλέπω τό πρόσωπο τοῦ ἀσθενοῦς νά ἀλλοιώνεται ἀπό ἀνακούφιση πού κάποιος λειτουργός τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐκεῖ γιά νά βοηθήσει. Καί τότε διαισθάνομαι

κι ἐγώ τήν ἰαματική δράση τῆς πίστης καί τῆς ἐμπιστοσύνης στόν Θεό. Συνειδητοποιῶ τόν διττό μου ρόλο στή διακονία τοῦ ἀσθενοῦς. Ἕναν ἀσθενή ἡλικιωμένο ἤ νέο, Ἕλληνα ἤ ξένο, εὐκατάστατο ἤ ἐμπερίστατο, μόνο ἤ περιστοιχισμένο ἀπό συγγενεῖς καί φίλους, ἀπεγνωσμένο ἤ αἰσιόδοξο, συμφιλιωμένο μέ τόν θάνατο ἤ τή ζωή. Ἕναν ἀσθενή πού, ὅπως καί νά ἔχει ἀντιδράσει ἀρχικά, πάντα περιμένει κάτι παραπάνω ἀπό τόν «ἄνθρωπο τοῦ Θεοῦ».

Αἰσθάνομαι τήν ἄσκηση τῆς ἰατρικῆς ὡς ἕνα διακόνημα. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀββᾶς Βαρσανούφιος: *«ἔχε αὐτήν* (δηλ. τήν ἰατρική τέχνη) *ὡς τά ἐργόχειρα τῶν ἀδελφῶν· μετά φόβου Θεοῦ ποίει ὅ ποιεῖς καί φυλάττει εὐχαῖς ἁγίων»*. Ἔτσι, στόν καθημερινό ἐνδονοσοκομειακό ἀγώνα, ἐν μέσῳ ποικίλων δυσκολιῶν καί δοκιμασιῶν, κινητήριος δύναμη καί πνευματικό μου στήριγμα εἶναι «οἱ εὐχές τῶν ἁγίων» καί οἱ προσευχές τῆς Γερόντισσας καί τῶν ἀδελφῶν τῆς Μονῆς μου. Ἔτσι, δέν θά εἶχα καμμία δυσκολία, ἐάν μοῦ ζητηθεῖ, νά κάνω κάποιο ἄλλο διακόνημα.

Ἡ ἐκκοσμίκευση δέν εἶναι ἐμπόδιο γιά τόν ἱερωμένο λειτουργό τῆς ὑγείας, ἡ παρουσία τοῦ ὁποίου στό νοσοκομεῖο ἀποτελεῖ ἰδανικά μία μαρτυρία. Βέβαια δέν ἀρκεῖ μόνο ἡ παρουσία του. Ἡ ἔλλειψη σύγχρονης ποιμαντικῆς στούς χώρους τῶν νοσηλευτηρίων, ἀναπόφευκτα δημιουργεῖ τήν ἀνάγκη ἀναπλήρωσής της. Ὡστόσο αὐτό δέν εἶναι πάντα ἐφικτό στίς εἰδικές συνθῆκες ἑνός σύγχρονου νοσοκομείου, καί μάλιστα στήν ἰδιαίτερη πραγματικότητα πού δημιούργησε ἡ πανδημία, μέ τούς αὐστηρούς περιορισμούς στούς χώρους τῆς ὑγείας.

Παράλληλα, ὅπως ἀναφέρει ὁ μακαριστός π. Ἀδαμάντιος Αὐγουστίδης, ἀπαιτεῖται ἐπαρκής θεολογική παιδεία καί εἰδική κατάρτιση, καθώς καί ἐπίγνωση τῶν προβλημάτων πού συνεπάγεται ἡ διακονία σέ εἰδικούς χώρους καί καταστάσεις, ὅπως τοῦ σύγχρονου νοσοκομείου. Χρειάζεται νά συγκροτηθεῖ μία σύγχρονη ποιμαντική στόν χῶρο τῶν νοσηλευτηρίων, ριζωμένη στή Θεολογία καί στήν Παράδοση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας.

Σέ κάθε περίπτωση, ὅμως, ἡ παρουσία τοῦ ἰατροῦ ἔχει μοναδική βαρύτητα γιά τόν ἀσθενή, πού πολλές φορές τόν βλέπει ὡς σωτήρα. Μπορεῖ μέ ἕνα χαμόγελο - μιά ματιά νά πάρει δύναμη καί κουράγιο ἤ μέ ἕνα μορφασμό - μία κίνηση, νά καταρρεύσει.

Τίς πιό πολλές φορές, τήν ὥρα πού κάποιος ἀσθενής μοῦ περιγράφει τόν πόνο του καί τή δυσκολία του, μοῦ δείχνει τήν πληγή

του, τήν ἴδια στιγμή περιμένει βοήθεια στόν ἀγώνα του μέ τά ὑπαρξιακά ἐρωτήματα πού ἀναπόφευκτα προκύπτουν – τό νόημα τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου, ἡ ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ καί οἱ δυνατότητες παρέμβασής Του, οἱ ἐνοχές καί οἱ ἐπιθυμίες, συναισθήματα καί σκέψεις πού βιώνει μέσα στόν ἀφιλόξενο θάλαμο τοῦ νοσοκομείου μακριά ἀπό τήν οἰκεία καθημερινότητα καί ἀπό ἀγαπημένα πρόσωπα. Συχνά, ἡ (κατα)πίεση τοῦ χρόνου μᾶς ὑποχρεώνει ὡς γιατροί νά προσπερνᾶμε τήν ἀνάγκη τῶν ἀσθενῶν γιά συζήτηση γιά τό «μετέπειτα», γιά νά ἀσχοληθοῦμε μέ τό τυπικό ἰατρικό μας ἔργο...

Ἡ Γερόντισσα καί οἱ ἀδελφές ἐπισκέπτονται συχνά ἀσθενεῖς στό νοσοκομεῖο καί πολλές φορές βλέπω πόσο εὐεργετικότερη εἶναι ἡ ἐπίσκεψή τους αὐτή ἀπό τίς δικές μας ἐπιστημονικές παρεμβάσεις…

Τό νοσοκομεῖο ἀποτελεῖ «τήν πηγή τῶν ἰαμάτων», μία πηγή πού ἀναβλύζει ταυτόχρονα ἀπό κάθε μοναστήρι, ναό, ἐκκλησάκι, προσκυνητάρι, μέσῳ τῆς προσευχῆς. Ὁ ἅγιος Πορφύριος, σύγχρονος Ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας μας, εἶχε μεγάλη ἐπιθυμία νά ἐργασθεῖ σέ ἵδρυμα. Καί ὁ πόθος του ἐκπληρώθηκε τό 1940, ὅταν διορίσθηκε ἐφημέριος στόν ναό τῆς Πολυκλινικῆς Ἀθηνῶν στήν Ὁμόνοια. Ἔζησε ἐκεῖ τριάντα τρία χρόνια. «Χρόνια εὐλογημένα, δοσμένα στόν ἄρρωστο, στόν πόνο». Δέν εἶχε τήν ἰδιότητα τοῦ ἐπιστήμονα ἰατροῦ, ὡστόσο ἰάτρευε τήν ψυχή καί τό σῶμα ὅσων ἀπευθύνονταν σέ αὐτόν. Μάλιστα στό πλαίσιο τῆς εὐθύνης τῆς ποιμαντικῆς του διακονίας στήν Πολυκλινική θεωροῦσε ἀνάγκη καί καθῆκον του νά μελετᾶ ἰατρικά βιβλία καί νά παρακολουθεῖ ἰατρικές διαλέξεις στό Πανεπιστήμιο, ἄν καί εἶχε τελειώσει μόλις τήν 1η Δημοτικοῦ. Ἔλεγε χαρακτηριστικά: *«Ἄλλωστε καί μέσῳ τῶν γιατρῶν, ὁ ἴδιος ὁ Θεός ἐνεργεῖ».*

Στή σύγχρονη κοσμική κοινωνία καί στήν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τοῦ συγκρητισμοῦ, μία ἔμπρακτη μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας στόν νευραλγικό χῶρο ἑνός νοσοκομείου μπορεῖ νά ἐπιτελεῖ ἕνα ἱεραποστολικό ἔργο ὑψηλῆς πνευματικῆς εὐθύνης καί νά γίνεται ἀφορμή ἀφύπνισης συνειδήσεων. Ὁ πόνος τῆς ἀσθένειας καί ὁ πόθος γιά ἴαση ἀνοίγουν «ρωγμές» στήν κοσμικότητα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου καί μέσα ἀπό αὐτές τίς ρωγμές μπορεῖ ἁπλά καί ἁπαλά νά διεισδύσει ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ἡ ἀρχική στάση ἀμφισβήτησης στό πρόσωπο τοῦ ἱερωμένου ἰατροῦ ἀπό μέρους τῶν ἀσθενῶν καί τῶν συνοδῶν μπορεῖ νά μετατραπεῖ σέ εὐκαιρία γιά λύτρωση.

Rev. STAVROS KOFINAS[1]

THE PARISH TODAY AND TOMORROW: INTRODUCTION FOR THE WORK GROUPS OF THE 5th PATRIARCHAL CONFERENCE FOR PASTORAL HEALTH CARE

We are all aware that the Pandemic created severe difficulties in our personal lives and in our parishes. We are also aware that, during this time, many severe problems that pre-existed came to surface, making an impact on society at large. As I stated at the beginning of the Conference, this all has formed a *"new normal"* that predominates in our times. In light of these changes, we, more than ever before, are faced with the question of who we are as persons, the mission of parish life and our identity as ministers and caretakers (διάκονοι καί παράγοντες φροντίδας), in all realms of service. That is why we have included this important session on Parish life in our Conference program. This session though, is not about the Pandemic. It is about where we and where our parishes now find ourselves because of it. It also is to designate where we need to go from here on, to look to our future.

For us to understand the dynamics and effects of these crucial times, we must place the crisis of the pandemic within the larger crisis that predominates in the multicultural pluralistic society of the western world. For today, it is difficult to distinguish a point of reference upon which we can base our life's meaning and values, and this creates an inner tension on all levels of our being. We are challenged as to *what we believe, if we believe, who we can trust,*

1. Rev. Stavros Kofinas, Coordinator of the Network of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care.

together with where we belong. This is a major characteristic of today's predominating urban – globalized world, where one's ontological identity is minimized if not vanished. *The lack of ontological identity, which results in severe ontological segregation, is the root of many ailments on all levels of existence.* By ontological segregation, we mean that our being is divided into disconnected parts, unable to integrate with its "self" and others, causing alienation and isolation. The pandemic brought all of this to surface: our powerlessness and insecurities; the lack of social solidarity; the discombobulation (σύγχυση) resulting from alienation. More than anything, it also brought to surface our lack of faith before the threat of death, which was expressed in the extreme ideologies and fundamentalistic attitudes that still prevail.

In this crisis of post-modern society, there is a need for a call for community! It is now clearer than ever before that we have not been created to live alone. As Donald Klien states, "Leave someone to exist, confined in one's family or any other basic group, and the only thing that you will accomplish is the threat of total catastrophe". The call (κάλεσμα) of the Church is a call for people to come out of their self and to become part of a therapeutic community that enhances healing, reconciliation and completeness. It is the call to follow Christ, to be united together with Him and His Father by the grace of the Holy Spirit. According to Fr. Florovksy, "the realm of the Church is unity. And of course, this unity is not an outward one, but is inner, intimate, organic. It is the unity of the living body, the unity of the organism. The Church is a unity not only in the sense that it is one and unique; it is a unity, first of all, because its very being consists in reuniting separated and divided mankind. It is this unity which is the forms the catholicity of the Church. In the Church, humanity passes over into another plane, begins a new manner of existence". The parish therefore is where this unity takes place, where koinonia is actualized. Koinonia: a cosmic and interpersonal way of existence, constantly being in communion – in koinonia – with the Holy Trinity; a union of all that are on earth and all that are in heaven. It is where we are given the opportunity to act as God acts, in love, in poverty, in compassion, in humility, so as to foster reconciliation.

Now we must ask: *do our parishioners sense this aspect of catholicity within parish life? Do we see our parish as a healing, therapeutic community, that strengthens our faith and cultivates a sense of trust, both in God and human beings, that dissolves mistrust, that tends to the alienation and loneliness that predominates our world today?* With these thoughts and concerns in mind, we have formed six questions that we ask that you discuss in the designated groups to which you have been assigned. At the end of the time allotted, we will all joint together here, where the group leaders will share what was discussed.

Questions/ Ἐρωτήσεις

1) Προσωπικές ἐμπειρίες καί ἀνάγκη γιά ὑποστήριξη – Personal experiences and need for support

Μέ ποιόν τρόπο ἡ πανδημία ἐπηρέασε τήν προσωπική σας ζωή, τή ζωή τῆς οἰκογένειάς σας καί τίς ὑπόλοιπες σχέσεις σας;

α) Κατά τή διάρκεια τῆς πανδημίας, οἱ σχέσεις σας ἐνισχύθηκαν ἤ ἀποδυναμώθηκαν; Μέ ποιόν τρόπο καί γιατί;

β) Πιστεύετε ὅτι ἡ ἐνορία σας σᾶς βοήθησε –ἤ δέν σᾶς βοήθησε– νά ξεπεράσετε τίς προσωπικές σας δυσκολίες; Σᾶς ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά τῆς ἐμπιστευτεῖτε τίς δυσκολίες αὐτές; Παρεῖχε στήριξη σέ ἀνθρώπους;

How did the Pandemic effect your personal life, the life of your family and your other relationships?

a. Were relationships strengthened or weakened during the Pandemic? How and why?

b. Do you feel your parish helped –or did not help– you deal with your personal difficulties? Did it provide channels for these difficulties to be shared, for people to find support?

2) Ἡ ἑνότητα τῆς ἐνορίας, ἡ λειτουργία καί ἡ δυσλειτουργία της – Parish unity, function and dysfunction

Ἡ πανδημία ἐνίσχυσε ἤ διατάραξε τήν ἑνότητα μεταξύ τῶν μελῶν τῆς ἐνορίας σας καί τόν τρόπο λειτουργίας της;

α) Ποιές ἦταν οἱ αἰτίες τῆς διατάραξης καί ποιοί οἱ παράγοντες πού ἐνίσχυσαν τή σταθερότητα τῆς ἐνορίας;

β) Πῶς χειριστήκατε τή διατάραξη καί τή διάσπαση;

Did the Pandemic strengthen or disrupt the unity of your parish and the way it functioned?

a. What were the causes of disruption and the factors that strengthened the parish's stability?

b. How were the disruptions (divisions) handled?

3) Περιθάλποντας τόν ἀσθενῆ – Caring for the Sick

Πῶς ἡ πανδημία ἐπηρέασε τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο φροντίζατε τούς ἀσθενεῖς; (Ἡ ἐρώτηση ἀπευθύνεται σέ κληρικούς, ἰατρούς, ἐκπαιδευτές)

α) Ἐπί τοῦ παρόντος, ποιές εἶναι οἱ καινούργιες συνθῆκες πού δημιουργήθηκαν στά διάφορα νοσηλευτικά ἱδρύματα οἱ ὁποῖες καθορίζουν τήν περίθαλψη πού ἐσεῖς παρέχετε στούς ἀσθενεῖς καί τίς οἰκογένειές τους;

β) Τί ἔχει ἀλλάξει στή διακονία τῶν ἀσθενῶν ἀπό τήν πανδημία καί ἔπειτα; Πῶς σκέπτεστε νά ἀντιμετωπίσετε αὐτές τίς δυσκολίες;

γ) Ἡ πανδημία μᾶς δίδαξε πῶς νά δημιουργήσουμε στό μέλλον ὑποδομές τέτοιες ὥστε νά βρίσκουν στήριξη καί ἀνακούφιση οἱ ἄνθρωποι πού εἶναι μόνοι, οἱ ἀσθενεῖς καί οἱ πενθοῦντες; Εἶναι ἐφικτό κάτι τέτοιο;

How did the Pandemic effect the way you cared for the sick (Clergy, Doctors, Educators)?

a. Now, what are the new conditions that have developed in hospitals and health care facilities that determine the care you provide to the sick and their families?

b. What has changed in ministering to the sick since the Pandemic? How do you plan to deal with these difficulties?

c. Did the Pandemic teach us how to establish support systems in the future for the isolated, the sick and the bereaved? Is this feasible?

4) Μεριμνώντας γιά τούς πενθοῦντες – Caring for the Bereaved

Θά κινηθοῦμε στό ἴδιο πλαίσιο μέ τήν προηγούμενη ἐρώτηση: Πῶς ἡ πανδημία ἐπηρέασε τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο διακονούσατε τούς πενθοῦντες;

α) Πῶς σᾶς ἐπηρέασε προσωπικά ἡ ἐπαφή μέ τόν θάνατο καί τό πένθος κατά τή διάρκεια τῆς πανδημίας;

β) Ἡ ἄποψη τῶν ἐνοριτῶν περί θανάτου καί ἀσθένειας ἄλλαξε ἀπό τήν πανδημία καί ἔπειτα;

γ) Ὁ φόβος καί ἡ ἐμπειρία τοῦ θανάτου ἐπηρέασαν τήν πίστη τῶν ἀνθρώπων, τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο βλέπουν καί βιώνουν τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ στή ζωή τους;

Along the same lines of the previous question, what has changed in ministering to the bereaved?

a. How did dealing with death and bereavement during the Pandemic affect you personally?

b. Have parishioners' view of death and illness changed since the Pandemic?

c. Did the threat and experience of death affect people's faith – how they see and "live" the presence of God in their lives?

5) Ἡ ἐνορία καί ἡ εὐρύτερη κοινότητα/κοινωνία – The Parish and Greater Community

Σέ αὐτή τήν «καινούργια κανονικότητα» πού ζοῦμε, ἡ σχέση τῆς ἐνορίας μέ τήν εὐρύτερη κοινότητα/κοινωνία ἔχει ἀλλάξει; Ὑπάρχει ἄραγε μεγαλύτερη ἀνάγκη νά συνεργαστοῦμε μέ ἄλλες ὀργανώσεις, θρησκευτικές ὁμάδες, κ.λπ., καί μέ ποιόν τρόπο; Μήπως τώρα πιά εἴμαστε περισσότερο ἀπομονωμένοι καί ζοῦμε στό δικό μας γκέτο;

In the "new normal" in which we live, has the parish's relationship with the greater community changed? Is there a greater need to work together with other organizations, religious groups etc., and how? Are we now more isolated, living in our own ghetto?

6) *Ἡ ἐνορία στό μέλλον – The Parish and the Future*

Πῶς νομίζετε ὅτι θά ἐξελιχθεῖ ἡ ἐνοριακή ζωή στά ἑπόμενα χρόνια; Ποιές θά εἶναι οἱ προσδοκίες τῶν ἀνθρώπων ἀπό τόν ἱερέα καί τόν ἐπίσκοπό τους; Ποιά θά εἶναι τά σημαντικότερα ζητήματα πού θά ἔχουν νά ἀντιμετωπίσουν ἡ ἐνορία καί οἱ κληρικοί;

How do you see parish life developing in the coming years? What will people expect from their priest and bishop? What are the major issues that the parish and its clergy will have to face?

Πρωτοπρ. ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΟΦΙΝΑΣ

ΤΕΛΙΚΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ 5ου ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ[1]

Μέσα σέ ἕνα κόσμο πού ἔχει πληγεῖ ἀπό μιά θανατηφόρα Πανδημία καί πού δοκιμάζεται ἀπό κοινωνική ἀναταραχή, μαζί μέ ἀπειλές πολέμων καί τίς συνέπειες ἀπό τό ξέσπασμά τους, διεξήχθη τό *5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας* στή Ρόδο, μεταξύ 5ης καί 9ης Ὀκτωβρίου 2022.

Μέ τίς εὐχές καί τίς εὐλογίες τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, τό Συνέδριο ὀργανώθηκε μέ ἀφοσίωση καί ζῆλο ἀπό τό *Πατριαρχικό Δίκτυο γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας.* Ἐκπρόσωπος τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος ἦταν ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρόδου κ. Κύριλλος, ὁ ὁποῖος εἶναι καί Πρόεδρος τοῦ *Πατριαρχικοῦ Δικτύου.*

Μέ τήν εὐγενική προσφορά τῆς Ἀξιότιμης Οἰκογένειας Καμπουράκη, οἱ ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου φιλοξενήθηκαν στό Συνεδριακό Κέντρο τοῦ ξενοδοχείου «Ρόδος Παλλάς», ἐνῶ στό ἴδιο ξενοδοχεῖο κατέλυσαν καί οἱ 200 σύνεδροι.

1. Τά *«Τελικά Ἐπίσημα Συμπεράσματα τοῦ 5ου Διεθνοῦς Συνεδρίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν ποιμαντική στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας»* δέν εἶναι ἐπίσημο ἔγγραφο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί δέν ἐκφράζουν τίς ἐπίσημες θέσεις του. Προσπαθοῦν νά συνοψίσουν τό «πνεῦμα» τό ὁποῖο διαμορφώθηκε καί ἐκφράστηκε στό Συνέδριο μέσα ἀπό τίς παρουσιάσεις τῶν ὁμιλητῶν καί τίς συζητήσεις καί τούς διαλόγους τῶν συμμετεχόντων. Προσφέρονται γιά περαιτέρω σκέψη, συζήτηση καί ἐπεξεργασία.

Οἱ σύνεδροι ἦταν ἐκπρόσωποι ἀπό τίς Ἀρχιεπισκοπές καί τίς Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, τῶν Πατριαρχείων τῆς Ἀλεξανδρείας καί τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τῆς Σερβίας, τῆς Ἑλλάδος, καί τῆς Ἀλβανίας. Συμμετεῖχαν Καθηγητές τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Ἀθήνας, τῆς Βοστώνης καί τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἀθήνας, καθώς καί Καθηγητές διαφόρων ἄλλων σχολῶν ἀνά τόν κόσμο· ὑπῆρξαν ἐπίσης ἐκπρόσωποι τῆς Ὀρθόδοξης Ἀκαδημίας τῆς Κρήτης καί τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βόλου· ἐκπρόσωποι διαφόρων εἰδικῶν ἱδρυμάτων καί συλλόγων· ἐκπρόσωποι τῶν Συνδέσμων Ὀρθοδόξων Ἰατρῶν καί Ἐπαγγελματιῶν Ὑγείας πού συνδέονται μέ τό *Πατριαρχικό Δίκτυο*· συμμετεῖχε ἡ Συντονίστρια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικτύου στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας. Ἀκόμη, συμμετεῖχαν πολλοί ἀπό τόν ἰατρονοσηλευτικό χῶρο τῆς Ἑλλάδας καί τῆς Εὐρώπης, ἔχοντας τήν ἀνάλογη ἐκπαίδευση, οἱ ὁποῖοι προσῆλθαν αὐτοβούλως, μέ σκοπό νά συνδεθοῦν μέ αὐτή τήν πρωτοβουλία τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας.

Τό θέμα τοῦ Συνεδρίου ἦταν: ***«Φροντίζοντας γιά τήν ἀνθρωπότητα σήμερα, μεριμνοῦμε γιά τήν ἀνθρωπότητα τοῦ αὔριο».*** Τό θέμα αὐτό ἐπιλέχθηκε ἐπειδή, στούς χαλεπούς καιρούς πού ζοῦμε, ἔχει δημιουργηθεῖ μιά νέα πραγματικότητα, στήν ὁποία ἐπικρατεῖ ἡ ἀνασφάλεια καί ἡ ἀβεβαιότητα. Αὐτή ἡ πραγματικότητα μᾶς φέρνει μπροστά σέ νέες προκλήσεις. Τό θέμα τοῦ Συνεδρίου κρύβει δύο βασικά ἐρωτήματα: Πρός ποιά κατεύθυνση πρέπει τώρα νά πορευτοῦμε μετά ἀπό τόσα πού ἔχουμε περάσει; Τί κόσμο θά ἑτοιμάσουμε γιά τίς μελλοντικές γενεές τῆς ἀνθρωπότητας; Αὐτά εἶναι δυό κρίσιμα καί διαχρονικά ἐρωτήματα γιά τήν κοινωνία πού ζοῦμε καί γιά τήν Ἐκκλησία πού ἀνήκουμε[2].

Βέβαια, ὅπως εἶπε ὁ Παναγιώτατος στόν χαιρετισμό του πρός τούς συνέδρους, σέ καμία περίοδο στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας δέν ὑπῆρξαν εἰδυλλιακές καταστάσεις οὔτε θά ὑπάρξουν στό μέλλον, ἀλλά ἔχουμε τήν εὐθύνη σέ κάθε περίοδο καί σέ κάθε κατάστα-

2. Σταῦρος Κοφινᾶς, Πρωτοπρεσβύτερος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, Συντονιστής τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, «Παρουσίαση τοῦ σκοποῦ τοῦ Συνεδρίου», 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

ση νά διακονήσουμε τόν συνάνθρωπο ὡς μάρτυρες τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως. *«Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ τόπος καί ὁ τρόπος ὅπου καί ὅπως ὁ Θεός κατεργάζεται τήν σωτηρία τοῦ κόσμου. Ἡ δέ χριστιανική μαρτυρία εἶναι ἀδύνατον νά δοθῆ ἀπό ἐσωστρεφεῖς καί ἀδιαφόρους διά τά "τῶν ἀνθρώπων πράγματα" πιστούς»*[3].

Ἡ εὐθύνη νά διακονήσουμε, νά φροντίσουμε καί νά μεριμνήσουμε προϋποθέτει ὅτι δέν θά μείνουμε παρατηρητές τῶν γεγονότων ἀλλά θά θέσουμε τόν ἑαυτό μας ὡς πρόθυμο διάκονο μπροστά στό κάλεσμα τοῦ Χριστοῦ, πού λέει: *«ποίμαινε τά πρόβατά μου».* Προϋποθέτει ἐπίσης τή διάθεση νά προβοῦμε σέ μιά αὐστηρή αὐτοκριτική, νά διαπιστώσουμε τά κενά μας, ὥστε νά βελτιώσουμε καί νά ἀλλάξουμε τόν τρόπο πού διακονοῦμε καί φροντίζουμε τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί τόν κάθε συνάνθρωπό μας. Ὅπως τόνισε ὁ Συντονιστής τοῦ *Πατριαρχικοῦ Δικτύου,* π. Σταῦρος Κοφινᾶς, *«χωρίς τή φλογερή διάθεση νά ἀλλάξουν οἱ καταστάσεις πού ζοῦμε, αὐτά τά Συνέδρια τοῦ Πατριαρχείου δέν ἔχουν νόημα… Ἡ δέ Ἐκκλησία θά μείνει στό περιθώριο τῆς κοινωνίας καί τῆς ζωῆς, διχασμένη, μακριά ἀπό μιά γνήσια χριστιανική ὀρθόδοξη ἔκφραση, ριζωμένη σέ μιά τυπολατρία καί σέ ἕναν θρησκευτικό παραλογισμό, ἀνήμπορη νά ἀπαντήσει στίς ὑπαρξιακές ἀναζητήσεις τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου»*[4].

Γύρω ἀπό αὐτό τό θέμα καί μέ αὐτό τό πνεῦμα, πού συνδυάζει στήν πραγματικότητα παρελθόν, παρόν καί μέλλον, οἱ εἴκοσι ἕξι ὁμιλητές ἐξέφρασαν ἐποικοδομητικές σκέψεις καί προβληματισμούς, προκαλώντας ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις. Ὁ τρόπος πού ξετυλίχθηκαν οἱ συζητήσεις, μέσα σέ ἕνα ἐλεύθερο καί ἀνοικτό πνεῦμα διαλόγου, ἀνέδειξε, γιά μία ἀκόμη φορά, τόν διαλεκτικό καί ἑνοποιητικό ρόλο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τοῦ Ποιμαντικοῦ Δικτύου του. Ὅπως τόνισε ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρόδου στήν ἔναρξη τοῦ Συνεδρίου, στίς μέρες μας, αὐτός ὁ ἑνοποιητικός ρόλος εἶναι ἰδιαίτερα ἀναγκαῖος: *«Ἡ Πανδημία ἀπείλησε τό Ἐκκλησιαστικό Σῶμα καί τήν ἀνθρωπότητα ὁλόκληρη σάν μιά πυρκαγιά πού σαρώνει τά πάντα, καταστρέφοντας ζωές καί περιουσίες. Ὅμως, πάνω ἀπό ὅλα, ἡ*

3. Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

4. Σταῦρος Κοφινᾶς, βλ. παραπάνω.

Πανδημία ἔχει φέρει σέ κίνδυνο τήν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν μεταξύ μας σχέσεων. Αὐτή εἶναι καί ἡ πιό σοβαρή ἀπειλή τῆς Πανδημίας, γιατί ὑποσκάπτει τή δυνατότητα κάθε θεραπευτικῆς προσπάθειας. […] *Δέν θά πρέπει νά ἀφήσουμε τίς "στάχτες" τῆς Πανδημίας νά μᾶς κυριεύσουν καί νά μᾶς κατακλύσουν. Θά πρέπει νά μεριμνήσουμε γιά τήν ἀνθρωπότητα σήμερα, καλλιεργώντας τό πνεῦμα τῆς ἑνότητας, ὥστε νά φροντίσουμε γιά μιά ἀνθρωπότητα τοῦ αὔριο πού θά εἶναι πιό ἐνισχυμένη μέ τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ»*[5].

Στήν προσπάθεια νά ἐντοπισθοῦν οἱ αἰτίες, ὥστε νά προκύψει ἡ «θεραπεία» αὐτῆς τῆς διχόνοιας, ἡ εἰδικότερη θεματολογία τοῦ Συνεδρίου κινήθηκε σέ πολλά ἐπίπεδα, τά ὁποῖα ὅμως συνέκλιναν μέ διάφορους τρόπους μεταξύ τους καί λειτούργησαν ὡς συγκοινωνοῦντα δοχεῖα.

Διαπιστώθηκε ἐν πρώτοις ὅτι ἕνας βασικός λόγος αὐτῆς τῆς διχόνοιας προέρχεται ἀπό μιά μαγική ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, ἰδιαίτερα στόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ φαινομένου εἶναι ὅτι πολλοί ἀποδίδουν τίς κακουχίες τους καί τίς δυσκολίες τους σέ αἰτίες μαγικοῦ τύπου. Ἐπιπλέον, ἀναζητοῦν εὔκολες λύσεις στά προβλήματά τους σ' ἕνα μαγικό πλαίσιο. Δυστυχῶς, ἀρκετές φορές, καλλιεργεῖται καί ἀναπαράγεται ἡ μαγική κατανόηση τῶν πραγμάτων στόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως μέσα ἀπό λατρευτικές ἐκδηλώσεις πού ἀπέχουν ἀπό μιά εὐχαριστιακή θεολογία καί μιά ἱερότητα τῶν πραγμάτων καί πού καλλιεργοῦν ἕνα εἶδος ἐκκλησιαστικῆς εἰδωλολατρίας. Ἡ μαγική ἀντίληψη τῶν πραγμάτων δέν ἀφήνει τόν ἄνθρωπο νά ἐμβαθύνει στόν ἑαυτό του καί νά ἀποκτήσει ἐπίγνωση τοῦ ἑαυτοῦ του. Αὐτό ὑπονομεύει κάθε προσπάθεια συμφιλίωσης καί διαστρεβλώνει τήν πραγματική ἔννοια τῆς ἀγάπης καί τῆς Θείας Χάριτος[6]. *«Ὁ μαγικῶς θρησκεύων βασίζεται στήν ἀσφάλεια τῆς διαδικασίας, ἐνῶ ὁ πιστός τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ βασίζε-*

5. Κύριλλος, Μητροπολίτης Ρόδου, Πρόεδρος τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, «Ἐπίσημη Ἔναρξη», 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

6. Ἀθανάσιος Παπαθανασίου, Ἐναρκτήριος Λόγος, «Μπορεῖ νά θεραπευτεῖ ἡ σημερινή διχόνοια;», 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

ται στή διαβεβαίωση τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ ὅτι θά εἶναι πάντοτε "πιστός" στή Διαθήκη μέ τόν λαό του, ἀλλά μέ ὅποιον τρόπο ἐμπνέει ἡ ἐλευθερία του, καί μέ ὅποιον τρόπο ἀναιρεῖ κάθε μαγεία»[7].

Δυστυχῶς, αὐτή ἡ μαγική ἀντίληψη συμπλέκεται μέ τήν προβολή ἑνός Χριστοῦ πού εἶναι ἕνας ἀπάνθρωπος καί ἐχθρικός ἐξουσιαστής, ἕνας θαυματοποιός μάγος, πού σπέρνει τόν φόβο καί ἐπιβάλλει μιά ἠθικιστική ἀντιμετώπιση τῶν ἀνθρώπινων καταστάσεων. Εἶναι ἕνας Θεός *«ὁ ὁποῖος, προκειμένου νά προσλάβει τόν ἄνθρωπο, θά τοῦ ἐπέβαλλε πρῶτα καί πρίν ἀπ' ὅλα τήν ἐγκατάλειψη τῶν στοιχειωδῶν πού συνιστοῦν τήν ἀνθρωπινότητά του».* Μιά τέτοια χριστολογία, πού ταυτίζεται μέ τίς διδασκαλίες τοῦ Νεστόριου καί τοῦ Ἀπολλινάριου, παράγει μιά ἀνθρωπολογία πού *«χτίζεται στόν βωμό τῆς ἀπόλυτης ἀπόρριψης, πάνω στόν ὁποῖο θυσιάζεται, χωρίς καμία αἴσθηση γιά τήν τραγωδία τοῦ πράγματος, ἡ ἀνθρώπινη φύση»*[8]. Δημιουργεῖ καί ἀναπαράγει μιά ἠθικιστική θρησκευτικότητα, μιά συστημική ὑποκρισία καί, συνεπῶς, μιά ψευδῆ φιλανθρωπία, πού ἀφαιρεῖ τό μυστήριο τῆς σχέσης καί τῆς συνάντησης, καθώς καί τῆς τελικῆς ἕνωσης πού ἐπιτρέπει τήν εἴσοδο στόν παράδεισο τῆς κοινωνίας. Συνεπῶς, παραποιεῖ τήν ἔννοια τῶν δαιμόνων καί τῆς πραγματικῆς ἔννοιας τῆς ἴασης, ὅπως αὐτή φανερώνεται στήν Καινή Διαθήκη[9].

Βασικοί συντελεστές καί φορεῖς αὐτῆς τῆς νοσηρῆς νοοτροπίας σήμερα εἶναι ἀρκετοί κληρικοί, οἱ ὁποῖοι συμβάλλουν στή σύγχυση καί τή διαίρεση τόσο τῶν μελῶν τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ –τῆς Ἐκκλησίας– ὅσο καί τῆς εὐρύτερης κοινωνίας. Ἡ ποιμαντική πού ἀσκοῦν γεννᾶ διάφορες πνευματικές καί ψυχολογικές παθολογίες καί ἐμποδίζει τόν κάθε εἴδους ἐποικοδομητικό διάλογο. Ἡ ρίζα αὐτοῦ τοῦ φαινομένου εἶναι ἡ προβληματική καί ἀνεπαρκής διαμόρφωση τοῦ ποιμένα. Στό Συνέδριο διαπιστώθηκε ὅτι πολλοί μπαίνουν στήν ἱερωσύνη ἀπό ἕναν ἁπλό ἐνθουσιασμό ἤ μιά διάθεση γιά μίμηση ἑνός κληρικοῦ-προτύπου· ἀπό ἐπιθυμία γιά ναρκισσιστι-

7. Ἀθανάσιος Παπαθανασίου, βλ. παραπάνω.

8. Χρυσόστομος Σταμούλης, «Ἕνας ἀπάνθρωπος καί ἐχθρικός Χριστός: οἱ ποιμαντικές συνέπειες μιᾶς παρεννοημένης θεολογίας», 1η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

9. Χρυσόστομος Σταμούλης, βλ. παραπάνω.

κή ἐξύψωση ὑπεράνω τῶν ἄλλων καί ἀπόλαυση τοῦ σεβασμοῦ τους· ἀπό φιλοδοξία ἀναρριχήσεως τύπου «καριέρας», καί πολλά ἄλλα. Ἐπιπλέον, πολλοί ἐπιλέγουν τήν ἱερωσύνη γιά νά ἀποδράσουν ἀπό τίς εὐθύνες τῆς ζωῆς καί νά καταφύγουν σέ ἕνα «προστατευμένο» μέρος, πού θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἡ Ἐκκλησία[10]. Εἶναι προφανές ὅτι τέτοια κίνητρα καθιστοῦν τόν κληρικό ἀνήμπορο νά ἀναλάβει τίς ἀπαιτούμενες ποιμαντικές εὐθύνες πού συντρέχουν στήν κρίσιμη καί περίπλοκη ἐποχή πού ζοῦμε. Μάλιστα, ὅταν αὐτός πού ἔχει τήν εὐθύνη τῆς φροντίδας ἑνός συνανθρώπου κατέχεται ἀπό μιά ψυχική παθολογία (πού ἀρκετές φορές δέν εἶναι ἐμφανής), εἴτε εἶναι κληρικός εἴτε λαϊκός, μπορεῖ νά εἶναι καί ἐπικίνδυνος, ἀκόμη καί θανατηφόρος.

Ἑπομένως, βασική ἀρχή τῆς ποιμαντικῆς διαμόρφωσης εἶναι νά ἐξετασθοῦν τά κίνητρα καί ἡ ὡριμότητα τοῦ ποιμένα καί τοῦ ὑποψήφιου κληρικοῦ, ὥστε νά ἐπιβεβαιωθεῖ: 1) ὅτι εἶναι ὑγιής· 2) ὅτι ἔχει τή διάθεση, τόν ζῆλο, ἀλλά, πρωτίστως, τό σωστό φρόνημα καί τήν ἱκανότητα νά φροντίσει τίς πολλαπλές ἀνάγκες τοῦ ποιμνίου τοῦ Χριστοῦ καί τῆς εὐρύτερης κοινωνίας· 3) ὅτι θά εἶναι ἕνας ζωντανός φορέας τῆς χαρᾶς τοῦ Εὐαγγελίου, πού ἐκπέμπει τήν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου μέ ἀγάπη καί γνήσια φιλανθρωπία[11].

Ἡ διαμόρφωση τοῦ ποιμένα ἀποτελεῖ διαχρονική πορεία, ἕνα *«ταξίδι»* πνευματικῆς καί ψυχολογικῆς ὡρίμανσης πού βασίζεται στήν αὐτογνωσία καί τήν πνευματική ἐμβάθυνση στό μυστήριο τῆς Θείας Οἰκονομίας, ὅπως αὐτή φανερώθηκε στήν Ἐνσάρκωση τοῦ Ἰησοῦ καί στό γεγονός τῆς Πεντηκοστῆς. Μέσα ἀπό αὐτή τήν πορεία, θά μπορέσει νά ἀναγνωρίσει κανείς τά τάλαντα πού τοῦ ἔχει δώσει ὁ Θεός, ὥστε νά τά ἀξιοποιήσει στό μέγιστο κατά τή διακονία του. Θά ἀποκτήσει ἀκόμη μιά διαυγῆ διάκριση, ὥστε νά ἀντιμετωπίσει τό κάθε πρόσωπο μέ τόν κατάλληλο τρόπο. Ὑπογραμμίσθηκε ἀκόμη ὅτι ὁ ποιμένας, καθώς καί ὅλοι ἐκεῖνοι πού φρον-

10. Βασίλειος Θερμός, Πρωτοπρεσβύτερος, M.D., «Οἱ δυσκολίες στήν ποιμαντική διαμόρφωση», 4η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

11. Arnaldo Pangrazzi, Fr., "Difficulties in pastoral formation", 4η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

τίζουν τόν συνάνθρωπό τους μέ πολλαπλούς τρόπους, χρειάζεται νά ἐνημερώνονται διαρκῶς γιά τό πῶς πρέπει νά ἀντιμετωπίσουν τίς πνευματικές καί ψυχολογικές διαστάσεις τῶν σωματικῶν, ψυχολογικῶν καί πνευματικῶν παθήσεων, ὥστε νά μή παρατυποῦν κατά τή διακονία τους[12].

Τό Συνέδριο ἐστίασε ἰδιαίτερα στίς προκύπτουσες δυσκολίες ἀλλά καί στήν ἀνάγκη γιά μιά πιό στενή συνεργασία μεταξύ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης καί τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξαιρετικῆς βαρύτητας ἦταν ἡ διαπίστωση ὅτι ὑπάρχει ἕνα χάσμα μεταξύ ἰατρικῆς ἐπιστήμης καί Ἐκκλησίας, τό ὁποῖο ὅμως μπορεῖ νά γεφυρωθεῖ μέσα ἀπό εἰλικρινῆ διάλογο, πού θά θέσει κατά μέρος τίς ὅποιες προκαταλήψεις καί θά προσανατολιστεῖ στήν κοινή προσπάθεια γιά τή βοήθεια πρός τόν πάσχοντα συνάνθρωπο καί τή θεραπεία του[13]. Αὐτό διατρανώνεται μέσα ἀπό τήν Ἐνσάρκωση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὁποῖος ἦρθε γιά νά θεραπεύσει τόν ἄνθρωπο στήν ὁλότητά του[14].

Αὐτό πού δυσχεραίνει αὐτόν τόν διάλογο σήμερα εἶναι ἡ αὐξανόμενη «*ἐμποροποίηση*» τῶν χώρων ἰατρικῆς φροντίδας καί μιά ἰσχυρή τάση πρός τήν ἐπικράτηση μιᾶς βιοπολιτικῆς ἀντίληψης περί Ὑγείας (δηλ. τῆς ἐπίλυσης ὅλων τῶν προβλημάτων τῆς ἰατρικῆς φροντίδας ἀποκλειστικά ἀπό τήν πολιτική). Ἐδῶ, ὁ ἰατρός καί οἱ ἐπαγγελματίες Ὑγείας χάνουν τήν προσωπική τους ὀντότητα καί ἀφαιρεῖται ἡ δυνατότητα νά ἀσκήσουν τήν ἐπιστήμη τους μέ αὐτοσυνειδησία, ὑποβαθμιζόμενοι σέ ἁπλούς ὑπαλλήλους πού πρέπει νά ἱκανοποιήσουν τόν σκοπό μιᾶς πολιτικῆς, ἑνός Συστήματος Ὑγείας. Ἐπιπλέον καί πιό σοβαρό, ὁ ἄρρωστος ὑπάρχει ὡς ἕνα ἀντικείμενο πρός ἐκμετάλλευση. Αὐτή ἡ πολιτική ἀποξενώνει τόν ἄρρωστο, ψυχικά καί σωματικά, ἀπό αὐτούς πού τόν φροντίζουν καί δημιουργεῖ πολλά ἐμπόδια στό νά θεραπευτεῖ στήν ὁλότητά του[15].

Στό Συνέδριο ἐπισημάνθηκε ὅτι, στήν Πανδημία τοῦ κορωνοϊοῦ,

12. Βασίλειος Θερμός καί Arnaldo Pangrazzi, βλ. παραπάνω.

13. Δημήτριος Λινός, Πρωτοπρεσβ., M.D,. Ἰωάννης Κοκάκης, Ἀρχιμ. M.D., Simeon Menne, Deacon, Θεοπνεύστη Δρανδάκη, Μοναχή, Gerardo Dueñas Pérez, Priest, Κώστας Ζορμπᾶς, «Ἰατρική Ἐπιστήμη καί Ἐκκλησία: ἀναπτύσσοντας μιά σχέση συνεργασίας», 11η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

14. Χρυσόστομος Σταμούλης, βλ. παραπάνω.

15. Κώστας Ζορμπᾶς, βλ. παραπάνω.

αὐτοί πού διακονοῦν στόν χῶρο τῆς Ὑγείας προσφέρουν διάπλατη μέριμνα καί φιλανθρωπία στούς ἀρρώστους, μέ αὐταπάρνηση καί ἀγάπη, ὑπερβαίνοντας ἀνθρωπίνως τίς δυνάμεις τους, πολλές φορές κάτω ἀπό δύσκολες συνθῆκες, γιά νά σωθεῖ ὁ κόσμος ἀπό κάθε κακοπάθεια. Γι' αὐτό, ἐκφράσθηκε ἡ ἀνάγκη ἀπό τούς συνέδρους πού ὑπηρετοῦν στόν ἰατρονοσηλευτικό χῶρο νά ὑπάρχει ἰδιαίτερη πνευματική ἐνίσχυση καί συμπαράσταση σ' αὐτούς, σέ οἰκουμενικό μάλιστα ἐπίπεδο, ἀπό τήν Ἐκκλησία. Ἐπίσης, ἐντοπίσθηκε ἡ ἰδιαίτερη ἀνάγκη νά στηριχθεῖ ἡ γυναίκα πού διακονεῖ στόν χῶρο τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης.

Σέ αὐτό τό πλαίσιο, οἱ σύνεδροι συζήτησαν ἐκτενῶς τό πῶς ἡ πνευματική αὐτή ὑποστήριξη μπορεῖ νά προσφερθεῖ καί πῶς ὁ διάλογος μεταξύ ἰατρικῆς ἐπιστήμης καί Ἐκκλησίας μπορεῖ νά καλλιεργηθεῖ καί νά ἐνισχυθεῖ μέσα ἀπό τό *Πατριαρχικό Δίκτυο,* σέ συνεργασία μέ τίς κατά τόπους Ἐκκλησίες καί τούς ἰατρικούς καί νοσηλευτικούς συλλόγους, καί τή δημιουργία Συνδέσμων Ὀρθοδόξων Ἰατρῶν καί Ἐπαγγελματιῶν Ὑγείας[16].

Ἄν θέλουμε νά μεριμνήσουμε γιά τήν ἀνθρωπότητα τοῦ αὔριο, χρειάζεται νά ἑστιάσουμε σέ ὁρισμένους βασικούς τομεῖς πού εἶναι καθοριστικοί γιά τό μέλλον μας. Γι' αὐτό, τό Συνέδριο ἀσχολήθηκε μέ: 1) τήν οἰκογένεια τοῦ μέλλοντος· 2) τό ὅραμα τῶν σημερινῶν νέων· 3) τήν τρίτη ἡλικία· 4) τήν Ἐνορία· 5) τά τραύματα ἑνός πολέμου.

Σχετικά μέ τό πρωταρχικῆς σημασίας ζήτημα τῆς οἰκογένειας, τονίσθηκε ὅτι τό θεμέλιο τῆς κοινωνίας καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας εἶναι ἡ οἰκογένεια. Ἡ σχέση ἑνός ἀνδρογύνου καθαγιάζεται καί ἱεροποιεῖται μέσα ἀπό τό Μυστήριο τοῦ Γάμου διά τῆς θείας χάριτος καί ὁλοκληρώνεται μέ τήν «εἰς γάμου κοινωνίαν» στό πλαίσιο τῆς εὐρύτερης ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας. Σέ αὐτή τήν κοινότητα ἐντάσσονται καί τά τέκνα τοῦ ἀνδρογύνου διά τοῦ Μυστηρίου τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος.

Στήν οἰκογένεια εἶναι βασικό νά ὑπάρχει ἕνα σταθερό καί ἀσφαλές περιβάλλον, μέ σαφεῖς ρόλους, μέσα στό ὁποῖο τά μέλη θά νοιώθουν ἀποδοχή καί ἀγάπη. Σιγά-σιγά, ἐκλείπει ἡ παραδοσιακή πα-

16. *«Πατριαρχικό Δίκτυο"*: *Σχεδιάζουμε τό μέλλον μαζί»,* Ἀνοιχτή Συζήτηση, 13η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

τριαρχική οἰκογένεια, πού εἶχε σταθερούς δεσμούς καί πρότυπα, καί ἀντικαθίσταται ἀπό νέους τύπους οἰκογένειας, στούς ὁποίους ὑπάρχει ἀποσύνδεση τῆς γονεϊκότητας ἀπό τή σεξουαλικότητα, τό φῦλο, τήν ἀναπαραγωγική ἱκανότητα. Σέ αὐτές τίς οἰκογένειες ὑπάρχει μιά σύγχυση γονεϊκῶν ταυτοτήτων, μιά δυσκολία γονεϊκοῦ ρόλου, ἕνα θέμα «γονεοποίησης τοῦ παιδιοῦ», ζητήματα πού δημιουργοῦν πληθώρα ἠθικῶν καί δεοντολογικῶν προβλημάτων[17].

Τό ἄγχος πού βιώνει ἕνα παιδί καί ἰδιαίτερα ἕνας ἔφηβος σήμερα σχετίζεται μέ σύγχυση προτύπων, ἀναφορῶν, γνωμόνων (norms) καί ἐλλείψεις ὁρίων· μέ καταστάσεις πού ἀναδύονται σέ συνεχῆ ἐπίδραση καί διαπλοκή μέ τά στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς καί πολιτιστικῆς ἀνέλιξης, ὅπου δέν ὑπάρχει σταθερότητα. Ζοῦμε σ' ἕναν πολιτισμό *«ἀντι-σκέψης»*. Ἐφόσον δέν ὑπάρχει ἡ δυνατότητα ἀναμονῆς, δέν ὑπάρχει τό ἄνοιγμα πρός τή σκέψη. Καταργεῖται ὁ μῦθος καί περιορίζεται ὁ νοῦς μέσα στόν ρεαλισμό τοῦ παρόντος. Οἱ δέ γονεῖς ζοῦν σάν ἔφηβοι, ἀνήμποροι νά μεταδώσουν συνέπεια καί αὐστηρότητα, μέ ἀποτέλεσμα νά σαγηνεύουν μέν τά παιδιά τους, ἐπιτρέποντάς τους ὅμως νά κάνουν ὅ,τι ἐπιθυμοῦν. Ἔτσι, τό παιδί δέν ἀποκτᾶ τή δυνατότητα τῆς ἀναμονῆς, τῆς διάκρισης τοῦ «καλοῦ» καί τοῦ «κακοῦ» (τοῦ ὑγιοῦς καί τοῦ ἐπικίνδυνου), τήν ἀνάγκη νά προβληματίζεται, πού εἶναι ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιά τό *«ἄνοιγμα πρός τή σκέψη»*. Ἀντίθετα, τό παιδί κατασκευάζει μιά δική του, λανθασμένη πραγματικότητα, μέ ἔντονες φαντασιώσεις γιά τόν ἑαυτό του καί τούς ἄλλους, καί ὠθεῖται πρός μιά ψευδο-ωρίμανση, πού ἐκδηλώνεται μέσα ἀπό ἀκραῖες συμπεριφορές. Λόγῳ αὐτῆς τῆς κατάστασης, ἔχουν δημιουργηθεῖ νέες ψυχοπαθολογίες, εἰδικά στούς ἐφήβους, πού σχετίζονται μέ δομές ναρκισσιστικῆς εὐθραυστότητας, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται μέ σωματικά καί ψυχικά στοιχεῖα (διαφόρων εἰδῶν ἐξαρτήσεις, βουλιμία ἤ ἀνορεξία, πανικούς, παραποίηση τοῦ σώματος, μαζοχιστικές τάσεις, πού πολλές φορές ἐρωτικοποιοῦνται). Παρ' ὅλη αὐτή τή σύγχυση, ὁ ἔφηβος συνεχίζει νά ἀναζητᾶ τόν ἑαυτό του σέ σχέση μέ τόν ἄλλο, ὥστε νά ἐπιβεβαιωθεῖ ὀντολογικά. Ἡ κρίσιμη

17. Δημήτριος Ἀναγνωστόπουλος, M.D., «Ἡ οἰκογένεια στή σύγχρονη ἐποχή τῆς παγκοσμιοποίησης», 7η Συνεδρία, «Ἡ οἰκογένεια τοῦ μέλλοντος», 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

ἐρώτηση εἶναι: Ποιόν *ἄλλο* θά συναντήσει; Αὐτός ὁ *ἄλλος* μπορεῖ, θετικά ἤ ἀρνητικά, νά καθορίσει τό μέλλον του ὁριστικά[18].

Τά προαναφερθέντα προβλήματα μαρτυροῦν ὅτι ὁ τρόπος πού τά μέλη τῆς σημερινῆς οἰκογένειας ἐπικοινωνοῦν εἶναι ἐλλιπής. Ἐμπόδιο τῆς καλῆς ἐπικοινωνίας εἶναι ἡ ἀπουσία τῶν μελῶν της λόγῳ διαφορετικῶν ὑποχρεώσεων καί ἀπασχολήσεων (ἐργασία, σχολεῖο, δραστηριότητες), ἤ ἐπειδή ὁ καθένας ἀπομονώνεται «στόν κόσμο του» μέσα στό σπίτι. Ἡ ἀνεξέλεγκτη χρήση τοῦ διαδικτύου συμβάλλει ἐπίσης στήν ἀπομόνωση. Ἀντικαθιστᾶ τήν ἀληθινή συνάντηση μέ τόν *ἄλλον* καί δημιουργεῖ μιά νοσηρή εἰκονική πραγματικότητα, πού ἀπομονώνει τό κάθε μέλος ἀκόμη περισσότερο στίς ἀνασφάλειές του καί σέ ἐξαρτημένες νοσηρές «διαδικτυακές» σχέσεις, πού δέν ἔχουν μέλλον[19].

Ὀφείλουμε νά κατανοήσουμε αὐτά τά δυναμικά στοιχεῖα, ὥστε νά συμβάλουμε καί νά βοηθήσουμε στή βελτίωση καί τήν ἀποκατάσταση τῆς ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας. Ὅσο καί νά μᾶς παραξενεύει ἡ οἰκογένεια τοῦ σήμερα ἤ νά διαφωνοῦμε μέ τούς νέους τύπους πού τή χαρακτηρίζουν, εἶναι ἀπαραίτητο νά συνδιαλεχθοῦμε μέ τά μέλη της, ὥστε νά τά βοηθήσουμε στίς δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζουν σήμερα καί πού θά προκύψουν αὔριο. Τό νά ἀφήσουμε τά μέλη τῆς οἰκογένειας μόνα στίς δυσκολίες τους, σημαίνει ψυχικό θάνατο, ὄχι μόνο γιά τό κάθε μέλος της, ἀλλά καί γιά τίς κοινωνίες τοῦ μέλλοντος[20]!

Ἡ ἀνάγκη γιά διάλογο καί ἐπικοινωνία ἐκφράσθηκε ἔντονα στή συγκινητική συνεδρία *«Τό ὅραμα τῶν νέων σήμερα»* ἀπό τίς φωνές τῶν τεσσάρων νέων πού συμμετεῖχαν διαδικτυακά ἀπό διάφορα μέρη τῆς ὑφηλίου (Η.Π.Α., Μεγ. Βρετανία, Ἑλλάδα, Αὐστραλία). Οἱ νέοι αὐτοί θεωροῦν ὅτι ἐπιβάλλεται νά μποροῦν οἱ νέοι νά μιλήσουν γιά τίς δυσκολίες καί τίς ἀγωνίες τους σέ συνανθρώπους τους (ἰδι-

18. Εὐγενία Σουμάκη, M.D., «Ἐφηβεία – νέες παθολογίες», 7η Συνεδρία, «Ἡ οἰκογένεια τοῦ μέλλοντος», 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

19. Μανώλης Σφακιανάκης, «Τό διαδίκτυο καί ἡ κοινωνικότητα», 10η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

20. Δημήτριος Ἀναγνωστόπουλος, βλ. παραπάνω.

αίτερα σ' ἕναν ποιμένα) οἱ ὁποῖοι θά προσπαθήσουν νά τούς κατανοήσουν. Σ' αὐτή τή συνεδρία, ἐκφράστηκε ἡ διαπίστωση ὅτι πολλές φορές χρειάζεται κάποιος νά φτάσει στήν ἀπόγνωση γιά νά ἀναζητήσει βοήθεια καί δέν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι πού θά ἤθελαν νά ἀναζητήσουν βοήθεια ἀπό τήν Ἐκκλησία – ἀρκεῖ νά συναντήσουν ἕναν κληρικό καί μιά ἐκκλησιαστική κοινότητα πού ἔχουν τή διάθεση νά ἀκούσουν στοργικά, χωρίς ἐπικρίσεις, καί πού δέν ἐπιβάλλουν «ἕτοιμες συνταγές» γιά τά προβλήματά τους. Ἀκόμη, ὅσοι μεγάλωσαν σέ μιά ἐκκλησιαστική κοινότητα ἔχουν τίς ἴδιες προσδοκίες γιά τόν ἱερέα τους. Ἐπιθυμοῦν νά ἀναγνωρισθοῦν ὡς ὑπαρκτά μέλη τῆς κοινότητας καί νά λάβουν ἐνεργό ρόλο σ' αὐτή, προπαντός στή λατρεία. Πάντως, ὅλοι ὅσοι ἔλαβαν μέρος στή συνεδρία συμφώνησαν ὅτι οἱ νεαροί ἐνήλικες, ἐντός καί ἐκτός Ἐκκλησίας, ἀνησυχοῦν μέ τίς ἀκρότητες πού ἐκδηλώνονται σέ ὅλα τα ἐπίπεδα τῶν τωρινῶν κοινωνιῶν, καί προσμένουν ἕναν καλύτερο κόσμο. Ἐλπίζουν ὅτι δέν θά ἀπογοητευτοῦν[21].

Ὅσο ἐξαρτᾶται τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας ἀπό τούς νέους, τόσο θά πρέπει νά στηρίξουμε καί νά φροντίσουμε ἐκείνους πού φτάνουν στήν *«Τρίτη Ἡλικία»*. Αὐτοί εἶναι *«οἱ γονεῖς καί οἱ δάσκαλοί μας, στούς ὁποίους χρωστᾶμε τό ζῆν καί τό εὖ ζῆν. Εἶναι αὐτοί πού πολέμησαν γιά νά εἴμαστε ἐλεύθεροι· αὐτοί πού δούλεψαν γιά νά ἀφήσουν πίσω τους αὐτό ἐπάνω στό ὁποῖο ἐμεῖς συνεχίζουμε σήμερα»*[22]. Ὁ τρόπος πού ἐμεῖς τούς ἀντιμετωπίζουμε καί τούς φροντίζουμε θά καθορίσει τό πῶς οἱ ἐνήλικες τοῦ αὔριο θά φροντίσουμε τούς μεγαλυτέρους. Θά προσδιορίσει τήν ἀνθρώπινη ἀξία ὅπως αὐτή σχετίζεται μέ τήν ἱστορική μας κληρονομιά, τά πρότυπά μας καί τήν κοινωνική μας ὑπόσταση. Χωρίς αὐτή τή φροντίδα καί τόν σεβασμό, δέν θά ὑπάρχει μιά διαχρονική συνέχεια τῆς ἀνθρωπότητας. Σημαντική ἦταν καί ἡ ἐπισήμανση ὅτι, λόγῳ τῆς ὑπογεννητι-

21. Νικόλαος Δουληγέρης, Πρωτοπρ., Κάλλια Παπαδούλη (Hellas), Constance Poplos (USA), Andreas Samoutis (U.K.), Nathan Christopher Politis (Australia), «Τό ὅραμα τῶν νέων σήμερα», 9η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

22. Κίμων Βολίκας, M.D., «Ἡ τρίτη ἡλικία καί τό μέλλον τῶν μονάδων γερόντων», 12η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

κότητας καί τῆς αὔξησης τοῦ μέσου ὅρου ζωῆς, παρατηρεῖται μιά ἀτομική, οἰκογενειακή καί κοινωνική ἐπιβάρυνση σχετικά μέ τή φροντίδα τῶν ἀνθρώπων τῆς τρίτης ἡλικίας. Τό δόσιμο στή φροντίδα τῶν ἡλικιωμένων ἀποτελεῖ ἔκφραση πού συνδέεται ἄμεσα μέ τή Θεία Εὐχαριστία, ὅπου μνημονεύουμε ὅλους τούς προγόνους μας. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία πρωτοστατεῖ στή φροντίδα τῆς τρίτης ἡλικίας, μέ τίς πολλές μονάδες τίς ὁποῖες λειτουργεῖ. Τό *Πατριαρχικό Δίκτυο* δεσμεύτηκε νά ἀναλάβει ἕναν συντονιστικό ρόλο στόν διάλογο μεταξύ αὐτῶν τῶν μονάδων καί στήν ὑποστήριξη τοῦ προσωπικοῦ πού ἐργάζεται σέ αὐτές.

Ἡ ἑστία τῆς φροντίδας πού παρέχει ἡ Ἐκκλησία «ἐν τῷ κόσμῳ» εἶναι ἡ ἐνορία, ἡ ὁποία πρέπει νά λειτουργεῖ ὡς μιά κοινότητα πού θεραπεύει μέσα ἀπό τήν καθολική ἀγάπη πού παρέχει καί ἐκφράζει[23]. Γι' αὐτό τόν λόγο, οἱ σύνεδροι ἀσχολήθηκαν ἰδιαίτερα μέ τό θέμα τῆς ἐνορίας: πῶς εἶναι σήμερα καί ποῦ ὁδεύει. Ἡ ἐνορία εἶναι ὁ τόπος συνάντησης πού ἀπαρτίζεται ἀπό διαφόρων εἰδῶν ἀνθρώπους, ἐγγάμους καί ἀγάμους, γονεῖς, παιδιά καί νέους, μαζί μέ τούς ἡλικιωμένους, πού δέν ἔχουν πάντοτε τίς ἴδιες πολιτισμικές ρίζες, καθώς ἔχει ἀλλάξει ὁ πολιτισμικός χαρακτήρας ἀρκετῶν περιοχῶν καί κρατῶν λόγῳ μετανάστευσης πληθυσμοῦ, μικτῶν γάμων καί πρόσκλησης ἀτόμων πρός τήν Πίστη. Ἐκεῖ πραγματοποιεῖται τό ἐκκλησιαστικό γεγονός, καθώς γίνεται ἡ συνάντησή τους μέ τόν Χριστό καί ἡ ἐνσωμάτωσή τους στήν Ἐκκλησία (στό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ) ὡς μιά κοινωνία ἑνώσεως διά τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἐκεῖ θά ἀνακαλύψουν πρότυπα, σταθερούς δεσμούς, ὁριοθετημένες σχέσεις, καί μιά πολιτισμική ἀναφορά πού συνδέει τό παρελθόν μέ τό παρόν καί δίνει προοπτική στό μέλλον, πού δέν περιορίζεται σέ τόπο καί χρόνο ἀλλά προσβλέπει πρός τήν αἰωνιότητα. Ἐκεῖ καθορίζεται ἡ ὀντότητα τοῦ κάθε προσώπου καί ἡ ὁλοκλήρωσή του ὡς εἰκόνας Θεοῦ. Ἐκεῖ, στό Θυσιαστήριο, διαρκῶς σαρκώνεται ὁ Ἰησοῦς. *Τό δέ μυστήριο τῆς Ἐνσάρκωσης γκρεμίζει τίς παλαιές συνήθειες τῆς ἀνθρώπινης θρησκευτικότητας καί εἰσάγει διαθήκη καινή, κόσμο καινούργιο· ἕναν συγκλονισμό δημιουργικό σχέσης καί κοινωνίας,*

23. Κίμων Βολίκας, βλ. παραπάνω.

ἀντίστασης καί ἀλλαγῆς[24]. Ἐκεῖ μᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία νά πράξουμε ὅπως πράττει ὁ Θεός, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πτωχείᾳ, ἐν εὐσπλαγχνίᾳ, ἐν ταπεινώσει, ὥστε νά ὠθήσουμε τόν κόσμο πρός τή συμφιλίωση, τήν εἰρήνη, τήν ἑνότητα.

Τό ἐρώτημα πού τέθηκε εἶναι ἄν ὄντως ἡ ἐνορία σήμερα ἐκπληρώνει αὐτές τίς προδιαγραφές· ἄν εἶναι ἕνας ἀληθινός τόπος συνάντησης ὅπου βιώνεται, μέ ἔμπρακτο τρόπο, ἡ Σάρκωση, ἡ συνάντησή μας μέ τόν Χριστό διά τῆς Εὐχαριστίας· ἄν ἐκεῖ ἀνακαλύπτονται καί ἀνανεώνονται πρόσωπα μέσα ἀπό ἀγαπητικές σχέσεις· ἄν ἐκεῖ θεραπεύονται οἱ τραυματισμένες μας ὑπάρξεις μέσα ἀπό τή μετάνοια καί τή συμφιλίωση. «*Ἡ ἀπώλεια, ἀπό τή μεγάλη πλειοψηφία τῶν χριστιανῶν, τῆς αἴσθησης τῆς ἐνορίας ὡς μιᾶς κοινότητας πού θεραπεύει ἀποτελεῖ τό σημεῖο τῆς συνεχοῦς ἐκκοσμίκευσης τῆς Ἐκκλησίας*»[25]. Αὐτή εἶναι ἡ βασικότερη ποιμαντική πρόκληση σήμερα.

Οἱ σύνεδροι ἀνέφεραν ὅτι ἡ Πανδημία ἀνέδειξε τήν ὑποβόσκουσα καί διαχρονική δυσαρμονία πού προϋπῆρχε στίς ἐνορίες. Συνέπειες τῆς Πανδημίας εἶναι ἡ δυσκολία πού ἔχουν οἱ ἐνορίτες νά λειτουργήσουν ὡς κοινότητα μετά τόν ἐγκλεισμό καί τίς ἀπαγορεύσεις πού εἶχαν ἐπιβληθεῖ ἀπό τίς κυβερνήσεις· ἡ κακή χρήση τῆς ζωντανῆς μετάδοσης τῆς Θείας Λειτουργίας, πού γίνεται ἐμπόδιο γιά τή φυσική συμμετοχή στή λατρεία· ἡ δυσκολία τῶν κληρικῶν καί τῶν συγγενῶν νά προσφέρουν ὑποστήριξη στούς ἀρρώστους καί στά ἀγαπημένα τους πρόσωπα πού νοσηλεύονται στά ὑγειονομικά ἱδρύματα, λόγῳ τῶν νέων κανόνων περί ἐπισκέψεων· ἡ ἔλλειψη κατάλληλης δομῆς τῆς ἐνορίας, ὥστε νά συμπαρασταθεῖ στούς κατακοίτους, πού εἶναι ἀπομονωμένοι στά σπίτια τους· οἱ δυσκολίες πού ὑπῆρχαν καί ὑπάρχουν ὅταν πεθαίνει κάποιος, κυρίως δυσκολίες σχετικές μέ τήν ταφή του.

Δεδομένων αὐτῶν τῶν καταστάσεων, ὅλο τό Συνέδριο τό διέτρε-

24. «Ἡ ἐνορία σήμερα καί αὔριο», Ὁμαδικές Συζητήσεις, 5η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

25. Ἀντώνιος Καλλιγέρης, Πρωτοπρεσβ., «Οἱ ποιμαντικές προκλήσεις στήν ἐκκλησιαστική κατήχηση σήμερα», 8η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

ξε ἡ διαπίστωση ὅτι ὑπάρχει ἐπιτακτική ἀνάγκη γιά περισσότερη καί οὐσιαστική κατήχηση, ἰδιαίτερα τῶν ἐνηλίκων, τέτοια πού νά ἀγγίζει τίς ὑπαρξιακές ἀναζητήσεις καί δυσκολίες τῶν ἀνθρώπων καί νά μή μένει ἁπλῶς στούς στενούς ἐκκλησιαστικούς τύπους. Ψηλαφώντας αὐτές τίς ἀναζητήσεις καί δυσκολίες, ἡ ἐκκλησιαστική καθοδήγηση πρέπει νά προσφέρει μιά ἀγωγή, ἕναν τρόπο ζωῆς, πού νά ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο σέ μιά ὑπαρξιακή πληρότητα, σέ μιά ἐκκλησιαστική πλήρωση[26]. Ἅπαντες συμφώνησαν ὅτι τό *Πατριαρχικό Δίκτυο* μπορεῖ νά παίξει σημαντικό ρόλο στήν καθοδήγηση καί τή διευκόλυνση διαλόγου γιά τά θέματα πού ἔχουν προκύψει σέ ἐνοριακό ἐπίπεδο.

Τό Πατριαρχικό Συνέδριο ἔγινε κάτω ἀπό τά σύννεφα τοῦ πολέμου τῆς Οὐκρανίας καί τή γενικότερη ἀναστάτωση πού ὑπάρχει στόν κόσμο λόγῳ τῆς τραγικῆς μετανάστευσης προσφύγων, κάτι πού εἶναι πολύ γνώριμο στό Γένος μας. Γι' αὐτό, ἀφιερώθηκε ἰδιαίτερη συνεδρία γιά τό τραῦμα τοῦ πολέμου στόν στρατό καί στούς πρόσφυγες. Παρουσιάστηκε ἡ ἐξαιρετική ἐνοριακή φροντίδα τῶν προσφύγων πού παρέχει ἡ ἐνορία τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου στήν πόλη Ghent (Γάνδη) τοῦ Βελγίου. Τρομοκρατημένοι ἀπό τούς βομβαρδισμούς, οἱ πρόσφυγες ἀναζητοῦν μητρική στοργή καί πατρική θαλπωρή μπροστά στήν ἀβεβαιότητα τοῦ αὔριο. Οἱ δέ στρατιῶτες ζητοῦν ἐνθάρρυνση καί κατανόηση στή δυσκολία πού ἔχουν κατά τήν ἐκτέλεση τῶν στρατιωτικῶν τους ὑποχρεώσεων. Καί στίς δύο περιπτώσεις, ὁ καθένας φέρνει μαζί του καί τίς προσωπικές του βιωματικές δυσκολίες, πού, πολλές φορές, περιπλέκονται μέ τίς ταραγμένες καταστάσεις στίς ὁποῖες ἔχουν ἐμπλακεῖ λόγῳ πολέμου[27].

Τονίστηκε μέ ἔμφαση ὅτι τό κέντρο τῆς πνευματικῆς ὑποστήριξης τόσο τῶν διαφόρων πασχόντων ὅσο καί ἐκείνων πού τούς διακονοῦν εἶναι ἡ Θεία Λατρεία. Μάλιστα, ὑποδείχθηκε ὅτι ὑπῆρχαν εἰδικές αἰτήσεις καί εὐχές πού συντάχθηκαν μετά ἀπό συμφορές πού

26. Ἀντώνιος Καλλιγέρης, Πρωτοπρεσβ., Paraskevi Tibbs, «Οἱ ποιμαντικές προκλήσεις...», βλ. παραπάνω.

27. Steve Steele, M.D., Μελέτιος Κουράκλης, Ἀρχιμ., Paolo Perletti, Protopresb., Tatiana Letovaltseva, «Τό τραῦμα τοῦ πολέμου στόν στρατό καί στούς πρόσφυγες», 6η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

ἀπείλησαν τήν εὐρωστία τοῦ λαοῦ κατά τή μακραίωνη ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας. Μέ αὐτό τόν τρόπο, μέσα ἀπό τή λατρευτική της παράδοση, ἡ Ἐκκλησία ἐξέφρασε τήν ποιμαντική της διάσταση, κατά τήν ὁποία καλοῦσε τά μέλη της νά προσευχηθοῦν στόν Θεό, ὥστε νά μήν τούς ἐγκαταλείψει, νά ὑπάρχει εἰρήνη, νά ἀνατραπεῖ τό κακό καί ἡ ἐπιρροή τοῦ διαβόλου, καί νά σκεπάσει ὁ Χριστός τόν κόσμο μέ τή Θεία του Χάρη καί Φιλανθρωπία[28]. Ἀκολουθώντας αὐτή τήν παράδοση καί ἀναγνωρίζοντας τήν ἀνάγκη πνευματικῆς ὑποστήριξης τοῦ ἀρρώστου καί ἰδιαίτερα τοῦ θεραπευτῆ, τό Πατριαρχεῖο καθόρισε τόν ἑορτασμό τῆς Συνάξεως τῶν Ἁγίων Ἰατρῶν, πού καθιερώθηκε μέ πρωτοβουλία τοῦ *Πατριαρχικοῦ Δικτύου* ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τό 2021.

Στό Συνέδριο, παρουσιάστηκε ἡ νέα Ἀκολουθία τῆς Ἑορτῆς πού ἐκπονήθηκε μέ εὐγλωττία καί καλλιέπεια ἀπό τόν *Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ρόδου κ. Κύριλλο*. Γιά νά γίνει ἡ Ἀκολουθία εὔχρηστη καί κατανοητή σέ πολλούς, ἀποφασίσαμε νά ἐκδώσουμε τό κείμενο καί στά Νεοελληνικά καί στά Ἀγγλικά. Ἡ ἀγγλική μετάφραση ἐκπονήθηκε ἀπό τόν *Θεοφιλέστατο Ἐπίσκοπο Ἀμάστριδος κ. Σπυρίδωνα (Κέζιο),* ἐνῶ τή νεοελληνική ἀπόδοση ἐπιμελήθηκε ὁ *Ἐλλογιμώτατος Φιλόλογος καί Καθηγητής κ. Ἀνδρέας Μορᾶτος.*

Οἱ Ἅγιοι Ἰατροί, πού διακόνησαν σέ διάφορες ἐποχές τόν πάσχοντα συνάνθρωπο, ἄς πρεσβεύουν γιά τόν κάθε ἄρρωστο, γιά ὅλους ἐκείνους πού διακονοῦν στόν χῶρο τῆς Ὑγείας, ἀλλά καί γιά τή συνέχεια τῆς ἐνεργοῦ παρουσίας καί προσφορᾶς τοῦ *Πατριαρχικοῦ Δικτύου,* μαζί μέ τίς εὐχές καί εὐλογίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου.

28. Χρυσόστομος Νάσσης, Πρωτοπρεσβ., «Ἡ δυναμική τῆς Ὀρθόδοξης λατρείας στήν ἀντιμετώπιση κρίσεων», 3η Συνεδρία, 5ο Διεθνές Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ρόδος, 2022.

Rev. STAVROS KOFINAS

THE FINAL OFFICIAL CONCLUSIONS OF THE 5th INTERNATIONAL CONFERENCE OF THE ECUMENICAL PATRIARCHATE FOR PASTORAL HEALTH CARE[1]

In a world that has been wounded by a deadly Pandemic, where social unrest and the threats and consequences of wars have overshadowed everyday life, *the 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care* took place on the island of Rhodes between the 5th and the 9th of October 2022. With the prayers and blessings of His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew, the Conference was organized by the *Patriarchal Network for Pastoral Health Care.* Representing His All-Holiness was His Eminence Kyrillos, Metropolitan of Rhodes and President of the Patriarchal Network. With the generous and favorable hospitality of the Honorable Kambourakis Family, the Conference took place at the *Rodos Pallas Hotel,* where all the 200 participants were accommodated.

The participants were representatives of the Archdioceses and Metropolises of the Ecumenical Throne, the Patriarchates of Alexandria and Jerusalem, the Churches of Cyprus, Serbia, Greece and Albania. Taking part were Professors of the Theological Schools of Thessolonica, Athens and Boston, together with the Higher

1. *"The Final Official Conclusions of the 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care"* is not an official document of the Ecumenical Patriarchate and does not state its official views. The *"Conclusions"* attempt to capture the spirit of the Conference, as it was expressed and formulated in the presentations, the discussions and the dialogues of its participants. They are offered as a tool for further discussion regarding the topics addressed.

Ecclesiastical Academy of Athens and those of other Schools throughout the world. There were representatives from the Orthodox Academy of Crete and the Academy of Volos and of various other Institutions and Associations. Represented were also Fellowships of Orthodox Medical and Health Professionals that are associated with the *Patriarchal Network.* There were many from the area of Health and many educators that attended as independent attendees who came to participate in the endeavors of the Mother Church.

The theme of the Conference was *"Ministering to mankind today, we care for the mankind of tomorrow".* This theme was chosen because, in this difficult, painful and disturbing era, a *new reality* has developed where insecurity and uncertainty predominate. This reality brings with it new challenges. The theme of the Conference hides two basic questions: where shall we now go after all that we have undergone? What type of world will we prepare for the future generations of Mankind? These are the two most crucial and diachronic questions for the society in which we live and for the Church to which we belong[2].

In his opening message to the Conference participants, His All-Holiness stated there was never a period in the history of Mankind where idyllic conditions prevailed in totality, and there will never be such a period in the future. We, though, have the responsibility in every period of time and in every situation to minister to our fellow human beings as witnesses of the Cross and the Resurrection. *"For the Church is the place and the way where God labors to achieve the Mankind's salvation".* It is impossible to bear Christian witness by being an introvert or remaining indifferent to *"the human matters"* that concern the faithful[3].

The responsibility to serve, to minister and to care presupposes that we do not remain observers of the events that take place around us, but that we place ourselves as eager disciples and

2. Stavros Kofinas, Protopres., *"Presentation of the aim of the Conference",* Opening Ceremony, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

3. *Message of His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew,* Opening Ceremony, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

servants before the call of Christ who says: *"pastor my sheep"*. It also presupposes that we have the willingness to face sincere, honest and strict self-criticism, to realize our drawbacks and our inadequacies. Only in this way will we be able to change and improve the way we minister to and care for the Body of Christ and every human being. As the Coordinator of the Patriarchal Network, Fr. Stavros Kofinas, stressed: *"if we do not have the flaming desire and willingness to change the circumstances that we are now living, these Conferences of the Patriarchate do not have any meaning… For the Church will remain on the sidelines of society in discord, distant from a genuine Christian Orthodox expression of Faith, rooted in the formalities of ritual and in religious absurdity, unable to respond to the existential pursuits of humans today"*[4].

In the spirit of the Conference's theme, which binds together the past, the present and the future, twenty-six speakers expressed constructive thoughts and posed questions and concerns that promoted interesting and lively discussions. These discussions took place in a free and open spirit of dialogue, bearing witness to the dialectic and unifying role of the Ecumenical Patriarchate and its Pastoral Network. As the Metropolitan of Rhodes stated during the Opening Ceremony of the Conference, this unifying role is much needed in these difficult times. *"The Pandemic threatened the Church Body and all of Mankind like a fire the sweeps through and devastates everything, destroying lives and livelihood. But beyond everything else, the Pandemic placed the Church's unity and our interpersonal relationships in danger. This is the most dangerous threat of the Pandemic because it undermines ever possible healing process. We should not allow the 'ashes' of the Pandemic to overtake us and to disable us. We should minister to Mankind today by cultivating a spirit of unity, to care of the Mankind of tomorrow that will be firmly grounded in God's love"*[5].

4. Kofinas, ibid.

5. Kyrillos, Metropolitan of Rhodes, Representative of His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew and President of the Patriarchal Network, *Official Opening of the Conference,* 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

In the effort to detect the reasons for this discord and to find way to heal it, the themes of the presentations addressed many topics that came together like interconnecting vessels.

It was first ascertained that one basic cause for this discord evolves from a *magical understanding of things,* particularly in relation to our understanding of religion and the Church. What is characteristic of this phenomenon is that many attribute their hardships and their difficulties to magical or superstitious reasons. Unfortunately, this is often cultivated by many within the ecclesiastical community, particularly in the way the Church's liturgical life and holy objects are taken out of its Eucharistic and sacred context, forming a type of ecclesiastical idolatry. This magical conception does not allow humans to have an in-depth perspective of their self, to come *"to know"* their self. Such a conception undermines every effort toward reconciliation and distorts the meaning of love and Divine Grace[6]. *"The person who practices religion in a magical way relies on the practice of rite. The person of faith, who believes in the living God, relies on the affirmation that God Himself has given; that He will always remain faithful to the testament He has made with His people. This way of believing inspires a person's freedom and annuls all magical qualities of faith"*[7].

Unfortunately, this *magical perspective* becomes even more complex when it is projected onto a Christ who is an inhumane and hateful despot, a magician that performs miracles, who spreads fear, and who approaches human situations with ethical severity. He is a God *"who wants to offend human beings by first imposing upon them that they must abandon all of the basic components that characterizes their human nature"*[8]. He creates and regenerates an ethical type of religiosity, a systemic hypocrisy. Therefore, he projects a pseudo-philanthropy which eliminates the mystery of relationships, of meeting one another, and that of the final union

6. Athanasios Papathanasiou, *"Can today's discord be healed?",* Opening Presentation, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

7. Papathanasiou, ibid.

8. Chrysostomos Stamoulis, *"A inhumane and hateful Christ: pastoral implications of a misinterpreted theology",* 1st Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

that will allow our entrance into the *Paradise of Communion.* This God deforms the meaning of demons and the true meaning of healing, as it appears in the New Testament[9].

Unfortunately, those that cultivate and promote this sick way of thinking and who contribute to this confusion and discord are many clergy and "pious faithful" that associate themselves directly with a particular type of religiosity. There are also many who are not associated with "the inner church center" that also cultivate such a magical religiosity and often mix it in with other religiosities and "spiritualities" as well. This phenomenon engenders different spiritual and psychological pathologies and averts any type of constructive dialogue.

A major origin of this phenomena is the problematic and inadequate formation of the pastor. The Conference highlighted that many enter the priesthood out of mere enthusiasm or out of the desire to mimic a clerical prototype they have instilled in their mind; from a narcissistic need to elevate themselves over others to gain respect; for reason of sheer vanity; to situate themselves into a profitable profession so as to live a comfortable life. Furthermore, many enter the priesthood hoping to avoid the responsibilities of life by entering a "protective" environment, which they consider to be the Church. It is obvious that such motivations make clergy inadequate to take on the required pastoral responsibilities needed in this critical and complex world. It indicates an underlying pathology that many times is not obvious to others. *What makes this most serious is that, in the finale, if someone who has the responsibility of caring for others and suffers from a psychological pathology, he or she can be dangerous to others to the point of death*[10].

A principle of pastoral formation is to examine the motivations and the maturity of the pastor and of those that desire to serve as clergy to verify: 1) his spiritual and psychological health; 2) his

9. Christos Karakolis, *"Healing and demons in the New Testament",* 2nd Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

10. Vasileios Thermos, Protopres., *"Difficulties in pastoral formation",* 4th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

willingness, zeal, right- mindedness and capability to minister to the multiple needs and demands of the flock of Christ and the wider community; 3) his personhood, as a living bearer of the joy of the Gospel, which radiates hope for the salvation of the world with love and genuine philanthropy[11].

Pastoral formation is a diachronic journey, an "excursion" that leads to spiritual and psychological maturity, founded upon self-knowledge and spiritual depth into the mystery of Divine Economy *(Oeconomia)* as it was revealed in the Incarnation of Christ and at Pentecost. In this journey, one will be able to recognize the talents that have been granted to him by the Lord and to use them in a valuable way throughout one's ministry. In this journey, one will also develop a clear discretion that will help him encounter every person he encounters in a proper way. The Conference stressed that the pastor, and all who care for their fellow men and women, need to continually remain informed on how to handle the spiritual and psychological dimensions of physical, psychological and spiritual ailments, so as to prevent them from practicing any wrongdoing[12].

The Conference discussed the existing difficulties and the need for closer cooperation between Medical Science and the Church. There is a gap between Medical Science and the Church, which can only be bridged by way of honest dialogue that will pose the existing assumptions that impede cooperation. This dialogue must have a common aim: to help and heal those who suffer and are ill[13]. This was revealed through the Incarnation of Jesus Christ, who came into the world to heal Mankind in its entire entity[14].

---

11. Arnaldo Pangrazzi, Fr., *"Difficulties in pastoral formation",* 4th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

12. Vasileios Thermos, Protopres., Arnaldo Pangrazzi, Fr., *"Difficulties in pastoral formation",* 4th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

13. Demetrios Linos, Protopres., M.D., John Kokakis, Archim. M.D., Simeon Menne, Deacon, M.D., Sister Theopnevsti Drandaki, M.D., Gerardo Dueñas Pérez, Fr., Kostas Zorbas, *"Medical Science and the Church: developing a working relationship",* 11th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

14. Stamoulis, ibid.

An obstacle in this dialogue and cooperation is the increasing "commercialization" of health care and a strong tendency toward a *biopolitical* view regarding health where the State determines and solves all the issues regarding Health. In such a system, medical doctors and other health care providers lose their personal entity and their ability to practice their profession self-consciously. They are demoted to mere employees that must satisfy the objectives of the policies of a Health System. Even more, the ill person exists only as an object of exploitation. Such a strategy alienates the patient physically, psychologically and spiritually, and creates many obstacles for one to be healed in his and her entire entity as a person[15].

The Conference recognized that, during the Pandemic, many were those that served in the area of Health that offered care and philanthropy with open hearts, self-denial and love, exceeding human limits under difficult circumstances so as to save the lives of those that suffered hardships. Because of this, those that attended the Conference and serve in healthcare stressed their need to find spiritual support within the Church on a universal level. Reference was made to the need to offer special support to women that serve in the field of medicine, as they face many difficulties.

The participants discussed how the Church can offer this support and constitute an open dialogue with those in healthcare. It was ratified that this can be done by forming alliances with local Churches, medical and nursing associations, and strengthening the initiative in creating fellowships for Orthodox Christian Medical Professionals and Health Care Providers that will be associated with the Patriarchal Network[16].

If we want to minister to the Mankind of tomorrow, we need to focus on certain basic areas that will be decisive for the future. With this in mind, the Conference focused on five major areas of concern: 1) the family of tomorrow; 2) the vision of today's youth; 3) the elderly; 4) the parish; 5) the trauma of war.

15. Medical Science, ibid.

16. *"Patriarchal Network: Planning the future together",* Open Discussion, 13th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

The presentations and discussions verified that the family is the foundation of society and the ecclesiastical community. The relationship between man and woman is sanctified and made holy in and through the Holy Sacrament of Marriage by Divine Grace, and it is completed *"within the communion of marriage",* as this communion is integrated into the life of the ecclesiastical community. The couple's children are also integrated into this community through the Holy Sacrament of Baptism.

It is necessary for a family to foster a stable and safe environment, to have defined roles by which its members will feel accepted and loved. Gradually, the traditional patriarchal family, which had stable ties and prototypes, is being replaced by a new type of family, where parenting is disassociated from sexuality, gender and the capability of reproduction. What predominates in these families is a confusion of parental identity, the difficulties of the role of the parent, the issue of "parental childbirth", which raises multiple ethical and deontological questions[17].

The anxiety that the child and adolescent of our times experience is related to the confusion of prototypes, points of references, norms and lack of boundaries within a world which is being affected by social and cultural changes that are constantly emerging, causing great perplexities and a lack of a sense of stability. We live in a culture of *"anti-thinking" (ἀντι-σκέψη).* Being that one does not have the capability to anticipate, to wait for something, one cannot simulate his or her mind to engage in an inner thought process. As a result, myth is discarded, and the mind is restricted to present reality. Today, many parents live as adolescents and are unable to remain firm and consistent in placing limits. Their children behave as if they are intoxicated, "spell-bound", and are allowed to do whatever they desire. The child does not have the ability to detain his or her desires, the ability to distinguish *"the good"* (that which is healthy) from *"the bad"* (that which life-threatening). There is no need to problematize one's "self" about matters beyond one's own being. These elements are all prerequisites

17. Demetrios Anagnostopoulos, *"The Family in the Modern Age of Globalization",* 7th Session, "The family of the future", 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

for the *"opening of the mind"* – the *"ability to think".* Due to this dysfunction, the child constructs an erroneous reality with extreme phantasies regrading himself or herself and others. Confined to this pseudo-reality, the child then progresses toward a pseudo-maturity that is manifested by and through extreme behaviors. What are the consequences? New psychopathologies have now been detected in adolescents, with physical and psychological components such as various types of addictions, bulimia or anorexia, panic, bodily distortion, masochistic tendencies, that are often sexualized. Yet, despite these realities, the adolescent still seeks to find his or her "self" in a relationship with the *"other",* in order to attain ontological verification and completion. The crucial question is, who will be the *"other"* that he or she will meet? This *"other"* can, positively or negatively, determine the young person's future irrevocably[18].

Most family members in our times communicate in a poor and inadequate manner. The obstacles that prohibit constructive communication are mainly: 1) the absence of family members from their home environment due to responsibilities or other commitments (work, school, activities); 2) because each member prefers to remain isolated from the others, confined in his or her own "world". The undisciplined and unrestrainable use of the internet undoubtably feeds into this isolation. It becomes a substitute in the "meeting of the other", and it creates a distorted virtual reality that traps each family member even more into his and her insecurities and in unhealthy dependent "internet" relationships that do not promise any positive future[19].

We must fully understand these components in order to contribute and assist family members to improve and reconstruction their communication skills. It is of ultimate importance that we make every effort to create dialogue with today's families, even though may we find their models strange, perplexing or disapproving.

18. Evgenia Soumaki, M.D., *"The Adolescent – New Pathologies",* 7th Session, *"The family of the future",* 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

19. Manolis Sfakianakis, *"Internet and socialization",* 10th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

It is only through dialogue that we will be able help them in the difficulties they now face and will have to face tomorrow. If we leave the members of the family alone in their difficulties, that will lead to a type of psychological and spiritual death, not only for each separate member, but for the societies of the future[20].

This need for dialogue and communication was most emphasized during the session *"The vision of young people today",* where four young people from different parts of the world, (U.S.A, Great Britain, Greece, Australia), took part via Zoom. In this most moving meeting, all four young adults clearly stated that it is imperative that young people talk to others, especially to the clergy, who will try to understand their difficulties and their concerns. They also said that many times youth need to reach the point of dismay and despair before they ask for help. Most young people want the clergy and the ecclesiastical community to accept them by offering them comforting and accepting love, without judgement or offering "ready-made solutions" to solve their problems. This is desired by those that have a close relationship with the Church and by those that are distant. They want to be recognized as existing members of the community and to take an active role in it, especially in its liturgical services. The young adults that took part in the Conference agreed that, in general, young people are worried about the extremities that are taking place in today's societies. They feel things have to change and they anticipate a better "cosmos". They hope that they will not be disappointed[21].

Just as much as the future of Mankind depends on its Youth, so too is it dependent on its Elderly. As much attention as we should give the young, so too must we care after those that are increasing in age. They are *"our parents and our teachers, to whom we owe our lives and the beautiful things of life. They are the ones that fought so that we can be free. They worked to leave behind that*

20. Anagnostopoulos, ibid.

21. Nikolaos Douligeris, Protopres., Kallia Papadouli *(Hellas),* Constance Poplos *(USA),* Andreas Samoutis *(U.K),* Nathan Christopher Politis *(Australia), "The vision of young people today",* 9th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

which we continue to develop today" [22]. The way we treat and care for them today will determine how the adults of tomorrow will care for those older than themselves. It will determine the human values, their lives and the way they are related to history and our heritage, our prototypes and our social entity. If we do not respect and care for the aged, there cannot be a diachronic continuation of humanity. It was pointed out that, due to the low birth rate and the rise of life expectancy, there is an overwhelming burden on individuals, families and society at large to care for their beloved elderly. Care offered to the elderly resembles the offering of the Eucharist, where we remember all our Forefathers. In the same spirit, the Church has taken a leading role in caring for the aged by establishing many facilities for the elderly. *The Patriarchal Network* committed itself to undertake a coordinating role, providing a platform for dialogue amongst these facilities to support both those that operate them and those that serve them.

The Church's main center for offering care *"in this world"* is the parish, which should function as a community that heals within the catholic love that it provides and conveys[23]. Thus, the participants of the Conference dealt with vital issues that will determine the parish's future. Where does the parish stand today and in what direction is it heading?

The parish is a place of meeting, made up of different types of people, (married, single, parents, children, youth, together with elderly). The identity of many parishes has changed as to their cultural identity due to migration, mixed marriages, newly baptized coverts and a transit population that does not often reside near their church or original parish. This has affected the way we pastor, and the way parishioners relate to one another.

In the parish, the Church is experienced as an *"ecclesiastical event"*. Here, parishioners meet Christ and are integrated into the

22. Kimon Volikas, *"The elderly and the future of the homes for the aging",* 12th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

23. *"The parish today and tomorrow". Group Discussions,* 5th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

Church (the Body of Christ) through the Eucharist as one united community *(koinonia).* Here, they will discover prototypes, steadfast and well-defined relationships. Here, there is a cultural reference related to the past and the present, that gives perspective to the future, which is not limited to a place or to time, but which looks toward eternity. Here, the entity of each person is designated and completed as an image of God. Here, at the Sacrificial Table, Jesus is continually incarnated. *The mystery of the Incarnation tears down the old habits of human religiosity and introduces a new testament, a new "cosmos"; an earth-shaking creation of relationships and community, resistance and change*[24]. Here, we are given the possibility to act as God acts, in poverty, in compassion, in humility, so that people can reconcile with one another in peace and in unity.

The question that was posed at the Conference was: does today's parish indeed fulfill these principles? Is it a true meeting point where the Incarnation is experienced in a living way through the Eucharist? Is it there that we *meet* Christ? Is it a place where we can discover and renew loving relationships, where our wounded existences as persons can be healed through repentance and the rejoining of one another in love? *The fact that most people have lost the sense of their parish as a healing community is the central cause for the secularization of the Church*[25]. This is the greatest pastoral challenge we face today.

The participants of the Conference cited that the Pandemic brought to the forefront the disharmony that had for time pre-existed amongst us. The consequences of the Pandemic are that parishioners are having difficulties in re-engaging into community life as they did before the *"lock-down".* What has deferred parishioners in coming to church services is the live-streaming of services, that appears to have replaced the physical presence and participation in the Eucharist. The pandemic has brought to the surface the lack of a pastoral support system, a "*pastoral infrastructure",* on many levels of ministry within the parish,

24. Stamoulis, ibid.

25. Antonios Kalligeris, Protopres., *"Pastoral challenges of religious instruction today",* 8th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

especially in caring for the homebound, the isolated and the bereaved. A major problem is that new visiting restrictions of healthcare institutions have made it difficult for clergy and relatives to visit and give support to those hospitalized. As for the bereaved, during the peak of the Pandemic, care and bereavement itself became more complex due to funeral restrictions.

Throughout all the Conference and considering all that has been thus described, the participants emphasized the need for a new type of catechism, particularly that of the adults; a catechism that touches on people's existential concerns and difficulties that will not remain limited to mere narrow religious education of doctrine, rites and practices. Ecclesiastical catechism needs to offer a way in fostering a life that will lead each person to an existential fulfillment and an ecclesiastical completion[26].

The Conference took place under the clouds of the war in the Ukraine and during a time where there is social and political unrest. That is why a special session was devoted to the trauma of war in the military and in migrants. The exceptional work done by the Orthodox Parish of St. Andrew in Ghent, Belgium, was presented. Traumatized by bombings, the migrants seek comforting motherly love and paternal warmth before the tomorrow of a unpredictable future. Along the same line, the military seek encouragement and understanding regarding the difficulties they must face in carrying out their designated responsibilities. In both cases, each of these people carry with them their personal life difficulties that are complicated by the tragic suffering experienced in times of war[27].

The Conference verified that Divine Worship is the center of all spiritual support, of both those that suffer and those that minister to them. Throughout the long history of the Church, there were

26. Antonios Kalligeris, Protopres., Paraskevi (Eve) Tibbs, *"Pastoral challenges of religious instruction today",* 8th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

27. Stephan Steele, Meletios Kouraklis, Archim., Paolo Perletti, Protopres., Tatiana Letovaltseva, *"War stress trauma in the military and of refuges",* 6th Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

special petitions and prayers written because of calamities that threatened people's well-being and that of their Land. The liturgical tradition of the Church holds a pastoral dimension in that it invites its members to pray to God, asking that He will not forsake them, that peace predominate, that evil and the influence of the devil will not influence them, and that Christ will protect the world and its people with His Divine Grace and Philanthropy[28].

Following this tradition and recognizing the need to offer spiritual support to those that care for the sick, the Ecumenical Patriarchate designated the celebration of the *Synaxis of the Holy Doctors.* This was decided on after a proposal made by the *Patriarchal Network. The Feast* was first celebrated in October of 2021 and will be celebrated henceforth on the Sunday of the 18th of October or that Sunday following this date.

The newly written Divine Service of this Feast was presented at the Opening Session of the Conference. The Service was eloquently and beautifully written by *His Eminence, Kyrillos Metropolitan of Rhodes.* This Service is an addition to his valuable contribution to the Church as a hymn writer. It expresses his deep faith in God's grace and his pastoral discretion in healthcare.

We decided to include a Modern Greek and English translation in this publication to allow for a better understanding of the Service and to make it useful to those who cannot comprehend the original text. The English translation was done by *His Grace, Spyridon (Kezios), Bishop of Amastris,* and the Modern Greek translation was done by the *Patriarchal Network's* very capable philologist and professor, the Honorable Andreas Moratos.

May the Holy Doctors, who have ministered and cared to all the those who suffer throughout time, intercede for all those that are ill, for those that serve in the are of Health, and for the continual presence and contribution of the *Patriarchal Network*, together with the prayers and blessings of His All-Holiness, Ecumenical Patriarch Bartholomew.

28. Chrysostom Nassis, Protopres., *"The dynamics of Orthodox Liturgy in facing crises",* 3rd Session, 5th International Conference of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care, Rhodes, 2022.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΜΕΛΕΤΕΣ

Δρ ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ
Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Ε.Τ.

ΠΕΝΗΝΤΑΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΣΥΜΗΣ (1843-1849)

Ἀφιερώνεται εἰς τήν ἱεράν μνήμην
τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιμανδρίτου
Ἱεροθέου Α΄ (Ἰωάννου Φωτιάδου-Μαρκονῆ),
Καθηγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς
Πανορμίτου Σύμης (1838-1860)[1]

«Ἐὰν μὴ ἔλπηται, ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσει,
ἀνεξερεύνητον ἐὸν καὶ ἄπορον»[2]

Ἤτοι, σέ ἐλεύθερη ἀπόδοση:

«Ἐάν καί ἐφόσον στή ζωή σας δέν ἐλπίζετε, δέν πιστεύετε
καί δέν ἀγωνίζεσθε μέ ὅλες σας τίς δυνάμεις, διά νά ἐπιτύχετε
τήν πραγματοποίηση ἑνός ὁράματος, ἑνός ἰδανικοῦ
ἤ ἑνός πράγματος, τότε νά εἶσθε ἀπολύτως βέβαιοι,
ὅτι αὐτό δέν πρόκειται ποτέ νά γίνει».

---

1. Ἀποκάλυψις ιδ΄, 13: «*Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπ' ἄρτι. ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν. Τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν*».

2. Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, Προσωκρατικός φιλόσοφος, ὁ ἐπονομαζόμενος καί Σκοτεινός (Ἔφεσος, περίπου 544-484 π.Χ.).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενικές παρατηρήσεις

1. Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου Σύμης

Στή μικρή, ὀρεινή ὡς ἐπί τό πλεῖστον, πετρώδη, ξηρή, ἄνυδρη καί ἄγονο νῆσο Σύμη τῆς Δωδεκανήσου καί στό βάθος μικροῦ φυσικοῦ ὅρμου, στή θέση *«Πάνορμον»,* κεῖται ἀπό αἰώνων ἡ παλαιά καί ἱστορική Μονή τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ σπουδαῖο πανορθόδοξο, παγχριστιανικό καί παγκόσμιο θρησκευτικό, πνευματικό καί πολιτιστικό κέντρο. Τή Μονή ἐπισκέπτονται κατ' ἔτος χιλιάδες Ἕλληνες καί ξένοι προσκυνητές, ἄλλοι προκειμένου νά ζητήσουν τή βοήθεια τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ στά προβλήματά των καί ἄλλοι γιά νά θαυμάσουν τήν ὑπέροχη φύση καί νά ἐνσκύψουν στήν πλούσια Ἱστορία τῆς Μονῆς.

Ἡ Μονή διά τῶν ἐκπροσώπων της ὑποδέχεται τούς πάντες μέ φιλόξενο διάθεση καί ὁ Ταξιάρχης Μιχαήλ ἐπιλαμβάνεται τῶν πολλῶν καί διαφόρων προβλημάτων τῶν προσκυνητῶν, ἀνάλογα μέ τήν πίστη ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐπικαλοῦνται τή χάρη του.

2. Τά χειρόγραφα τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης

Στό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου διατηρεῖται μεγάλος ἀριθμός πρωτοτύπων ἐγγράφων τῶν περασμένων αἰώνων, τά ὁποῖα περιέχουν πολύτιμες πληροφορίες, ἀναφορικά μέ τήν πορεία τῆς Μονῆς στόν χρόνο, τίς πολλές καί ποικίλες δραστηριότητές της καί τήν ἐν γένει Ἱστορία της. Ἤδη ὁ γράφων ἔχει ὁλοκληρώσει τή μελέτη καί ἐπεξεργασία πενῆντα (50) ἐγγράφων τοῦ Πανορμίτου ἡ ὁποία ἔχει ἐκδοθεῖ (περ. *ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ,* τεῦχος ΚΘ΄, 2022). Στή μετά χεῖρας ἐργασία παρουσιάζονται ἐπίσης ἄλλα πενηνταδύο (52) ἔγγραφα[3].

3. Ὁ γράφων ἀσχολούμενος μέ τή μελέτη, τήν ἔρευνα, τόν σχολιασμό καί τή δημοσίευση τῶν ἐγγράφων τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, ἀλλά καί κατά τή συγγραφή τῶν διαφόρων ἄλλων ἐργασιῶν καί μελετῶν του, ἔχει πάντοτε κατά νοῦν, μεταξύ ἄλλων καί τά ἑπόμενα: 1) Ξενοφῶντος *Ἀπομνημονεύματα,* βιβλίον 2ον,

Ἡ μελέτη καί ἡ ἔρευνα τῶν ἐγγράφων αὐτῶν συνεχίζεται καί ὁ γράφων εὐελπιστεῖ κατά τό προσεχές μέλλον νά μπορέσει, μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, τήν προστασία τοῦ Παμμεγίστου Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Πανορμίτου καί τίς εὐλογίες τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σύμης, Τήλου, Χάλκης καί Καστελλορίζου κ. Χρυσοστόμου Β΄ (Πίτση) καί τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Καθηγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου κ. Ἀντωνίου Πατροῦ, νά παρουσιάσει καί ἄλλα ἔγγραφα ἀπό τόν πλοῦτο τοῦ Ἀρχείου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου[4].

κεφ. 8, §5: *«Οὐ πάνυ γε ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ἔργον ἐφ' ᾧ οὐκ ἄν τις αἰτίαν ἔχοι. Χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντα, μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν»*. 2) Θεοδωρήτου Κύρου, *Ἑρμηνεία εἰς τόν Προφήτην Μαλαχίαν,* κεφ. 4: *«Εἰ δέ τι τῶν προφητικῶν ῥητῶν τὴν ἡμετέραν ὑπερέβη κατάληψιν, συγγνῶναι τῇ τῆς φύσεως ἀσθενείᾳ καὶ τὸ λεῖπον προσθεῖναι, τὸν δὲ σκοπὸν ἐπαινέσαι καὶ προσευχὰς ἀντιδοῦναι τοῖς πόνοις»*.

4. Ὁ γράφων ἐπιθυμεῖ νά ἐκφράσει καί ἀπό τή θέση αὐτή τίς θερμές του εὐχαριστίες πρός ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι κατά διαφόρους τρόπους τοῦ συμπαρεστάθησαν, τόν ἐβοήθησαν καί συνέβαλαν οὐσιαστικά στήν ὁλοκλήρωση τῆς παρούσης μελέτης. Εἰδικότερα εὐχαριστῶ τούς ἑξῆς: 1) Τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Κύριλλον (Κογεράκην), ὁ ὁποῖος ἐνέκρινε τή δημοσίευση τῆς μετά χεῖρας ἐργασίας στό περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»*, πού ἐκδίδουν οἱ Μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου τῆς Δωδεκανήσου, 2) τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Σύμης, Τήλου, Χάλκης καί Καστελλορίζου κ.κ. Χρυσόστομον Β΄ (Πίτση), ὁ ὁποῖος ἐμπιστεύθηκε τόν γράφοντα καί τοῦ ἀνέθεσε τή μελέτη καί τή δημοσίευση τῶν χειρογράφων αὐτῶν, 3) τόν Πανοσιολογιώτατον Ἀρχιμανδρίτην κ. Ἀντώνιον Πατρόν, Καθηγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου Σύμης, παλαιόν φίλον καί συμπαραστάτην, καθώς καί τό προσωπικό τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, γιά τή φιλόφρονα ὑποδοχή καί τήν ἐπανειλημμένη φιλοξενία τοῦ γράφοντος στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, 4) τόν Γραμματέα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σύμης, Τήλου, Χάλκης καί Καστελλορίζου κ.κ. Γεώργιον Πετρόπουλον, παλαιόν φίλον, γιά τή συμπαράσταση καί βοήθειά του, 5) τήν κ. Μαρία Γκούμα, γιά τήν ἀρίστη ἐργασία τήν ὁποία ἐπετέλεσε, μέ τήν ψηφιοποίηση καί μεταφορά σέ ἠλεκτρονική μορφή τῶν χειρογράφων τοῦ Πανορμίτου, γεγονός, τό ὁποῖο διευκόλυνε τά μέγιστα τόν γράφοντα, 6) τούς κατά καιρούς Φύλακες Ἀρχαιοτήτων Σύμης, γιά τήν πολύπλευρη καί πολύτιμη βοήθειά των, 7) τούς φιλοπρόοδους καί φιλόξενους κατοίκους τῆς νήσου Σύμης, γιά τή φιλόφρονα ὑποδοχή καί τίς πληροφορίες των καί τέλος 8) τή φιλίστορα, φιλότεχνο καί φιλόμουσο σύζυγόν μου καί συνεργάτιδα, Δρ Μαρία Gehlhoff-Βολανάκη, Ἰατρό, τά παιδιά μας Ἠλία καί Χριστίνα καί τίς ἐγγονές μας Ἀντιγόνη καί Νεφέλη Θ. Ἀρβανίτη, γιά τήν ἠθική συμπαράσταση, κατανόηση καί πολύπλευρη βοήθειά των.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Ι. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΕΡΙΔΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΙΩΑΝΝΗΝ ΦΩΤΙΑΔΗΝ-ΜΑΡΚΟΝΗΝ): 25-05-1843

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-044α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Γεώργιος Περίδης εἶναι μόνιμος κάτοικος τῆς νήσου Κῶ καί ἔχει διορισθεῖ ὡς Ἐπίτροπος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πανορμίτου Σύμης στό νησί αὐτό, ὅπου ἐκπροσωπεῖ τή Μονή καί φροντίζει γιά τή διεκπεραίωση τῶν σχετικῶν πρός αὐτήν θεμάτων. Ἐκεῖνος πρό καιροῦ, ὅπως ἀναφέρει, πληροφορήθηκε τήν ἐκλογή καί τήν ἐνθρόνιση τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Α΄ (Ἰωάννου Φωτιάδου) ὡς Ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης καί σπεύδει νά τόν συγχαρεῖ καί νά τοῦ εὐχηθεῖ καί εἰς ἀνώτερα.

Μάλιστα ζητᾶ συγγνώμη γιά τήν καθυστέρηση, ὅμως δικαιολογεῖται ὅτι ἔχει τή φροντίδα τῆς ἀσθενούσης συζύγου του. Ἀπευθύνει χαιρετισμούς πρός τόν αὐτάδελφο τοῦ Ἡγουμένου Ἱεροθέου, Μιχαήλ Φωτιάδη καί πρός ὅλους ἐκείνους, μικρούς καί μεγάλους, οἱ ὁποῖοι τυγχάνει νά ζοῦν καί νά ἐργάζονται στή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

Τέλος τοῦ γνωρίζει, ὅτι μέ γνωστό του ζευγάρι, πού πρόκειται νά ἐπισκεφθεῖ τή Μονή τοῦ Πανορμίτου, στέλνει στόν Ἡγούμενο ὡς προσωπικό δῶρο μία κόφα πλήρη μέ λεμόνια.

2) Κείμενο

«1/Πανοσιολογιώτατε, Ἅγιε Καθηγούμενε, εὐλαβῶς προσκυνοῦμεν.

2/Ἐν Κῷ, τῇ 25. Μαΐου 1843.

3/Μετά τούς ταπεινούς μου προσκυνισμούς[5], σᾶς εἰδοποιῶ[6], ὅτι

5. Προσκυνισμούς: ἀντί τοῦ πλέον δόκιμου «προσκυνήσεις» ἤ «ἀσπασμούς».

6. Εἰδοποιῶ: σᾶς καθιστῶ γνωστόν, σᾶς γνωρίζω.

πρό 4/καιροῦ ἔμαθον μέ εὐχαρίστησίν μου τό ἀγγελικόν σχῆμα εἰς τό 5/τῆς Ἡγουμενίας ἀξίωμα[7], ὅπου ἡ Θεία Χάρις σᾶς ἀξίωσεν κ(αί) 6/ἐδέχθητε κ(αί) εἴθε νά σᾶς ἀξιώση κ(αί) εἰς ἀνώτερον βαθμόν.

7/Ἀπασχολημένος ὅλως διόλου καθημερινῶς εἰς τό νά δυνηθῶ, νά θε8/ραπεύσω τήν πάσχουσαν σύζυγόν μου[8] [καί νά τῆς συμπαρασταθῶ] εἰς ἐπίσκε9/ψιν τοῦ Ἰατροῦ κ(αί) <παρά ταῦτα> καμμίαν θεραπείαν δέν ἠμποροῦμεν νά εἴ10/δομεν, ἐν τούτοις λοιπόν εὑρισκόμουν ἀδιάθετος κ(αί) κατασυγχιζό11/μενος, <κ(αί) ὡς ἐκ τούτου> δέν ἐφρόντισα μέχρι τοῦδε, νά γράψω εἰς τήν ὑ12/μετέραν Πανοσιολογιότητα κ(αί) ζητῶ συγγνώμην.

13/Ἄν κ(αί) ἐφόσον σκοπεύετε, νά στείλετε κανένα Πατέρα διά τήν 14/περίοδον τῶν ἁλωνίων, νά τόν στείλετε εἰς τόν καιρόν, δηλαδή περί 15/τά τέλη Ἰούλη, νά ἔλθη ἐδῶ.

16/Τόν Κύριον Μιχαήλον, αὐτάδελφόν σας, προσκυνῶ κ(αί) ἅπαντας 17/τοῦ Μοναστηρίου, μικρούς κ(αί) μεγάλους.

Τοσοῦτα κ(αί) ἐκ δευτέρου πάλιν 18/προσκυνῶντας σας, μετά τῆς συζύγου μου.

19/Ὁ Ὑμέτερος Ἐπίτροπος

20/Γεώργιος Περίδης.

21/Λάβετε μίαν κόφαν 22/μέ λεμόνια παρ' ἐμοῦ, τοῦ ταπεινοῦ 23/μου προσκυνήματος, ἀπό τόν Κύριον Νικό24/λαον Χ(ατζῆ)-Νικόλογλου, ὅστις ἔρχεται μέ τήν 25/σύζυγόν του εἰς τό Μοναστήρι, χάριν προσκυνή26/σεως κ(αί) εὐλαβείας».

---

7. Ὁ χρόνος τῆς ἀποστολῆς τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καί ὁ τρόπος ἔκφρασης «τό ἀγγελικόν σχῆμα» καί ἄλλα συμφραζόμενα, μᾶς κάνουν νά ὑποθέσουμε, ὅτι ὁ Ἰωάννης Φωτιάδης, πιθανῶς ἀρχικά καί κατά τή χρονική περίοδο 1838-1842 εἶχε ἀναλάβει ὡς λαϊκός τήν εὐθύνη τῆς διακυβερνήσεως τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί ἀργότερα (τέλη 1842 - ἀρχές 1843) ἐκάρη Μοναχός, ἔλαβε τό ὄνομα Ἱερόθεος, χειροτονήθηκε Διάκονος καί Πρεσβύτερος καί στή συνέχεια ἐνθρονίσθηκε ὡς Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης.

8. Στήν ἐπιστολή αὐτή σκόπιμα καί διά λόγους διακρίσεως δέν γίνεται λόγος περί τοῦ εἴδους τῆς ἀσθενείας τῆς πάσχουσας συζύγου τοῦ Γεωργίου Περίδη. Πιθανῶς ἐπρόκειτο γιά προβλήματα γυναικολογικοῦ χαρακτήρα ἤ γιά περιοδικούς πυρετούς –ἑλονοσία–, ἀσθένεια, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τότε πολλούς κατοίκους τῆς Κῶ καί ἄλλων ἑλληνικῶν περιοχῶν.

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-044β]

«1/Γεώργιος Περίδης, 2/1843. Μαΐου 25, 3/Πρός τόν Πανοσιολογιώτατον Ἅγιον Κα4/θηγούμενον τῆς Ἱερᾶς τοῦ Ταξιάρχου 5/Μονῆς 6/Εἰς Πανορμιότην[9]».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἐπιστολή αὐτή, ἄν καί φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἐξεταζόμενη, ὅτι πρόκειται γιά μιά τυπική διαδικασία, κατά τήν ὁποία ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Πανορμίτου στήν Κῶ Γεώργιος Περίδης ἐπιθυμεῖ νά συγχαρεῖ τόν νεοεκλεγέντα καί ἐνθρονισθέντα Ἡγούμενο Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο, ὅμως παρέχει πολύτιμες ἱστορικές πληροφορίες, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καί οἱ ἑπόμενες:

1) Ἄν καί συνήθως θεωρεῖται ὅτι ὁ Ἰωάννης Φωτιάδης ἀσκεῖ καθήκοντα Ἡγουμενεύοντος ἀπό τό ἔτος 1838, ὅμως μόλις τό 1843 ἐκλέγεται ἐπίσημα καί ἐνθρονίζεται ὡς Ἡγούμενος. Μάλιστα δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ τυχαῖο, ὅτι στά παλαιότερα ἔγγραφα ὑπογράφει ὡς Ἰωάννης Φωτιάδης καί ὄχι ὡς Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος.

2) Ἡ Μονή Πανορμίτου Σύμης ἔχει διορίσει σέ διάφορες περιοχές τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας Ἐπιτρόπους, οἱ ὁποῖοι τήν ἐκπροσωποῦν καί φροντίζουν γιά τή διεκπεραίωση τῶν πάσης φύσεως ὑποθέσεων αὐτῆς.

3) Στήν Κῶ ἡ Μονή Πανορμίτου κατέχει καλλιεργούμενες ἐκτάσεις γῆς καί κατά διαστήματα, εἰδικότερα κατά τήν περίοδο τῆς συγκομιδῆς, ἀποστέλλει Πατέρες προκειμένου νά ἐπιστατοῦν κατά τή διάρκεια τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν.

4) Σχετικά μέ τό σύστημα τοῦ διορισμοῦ ὑπό τῆς Μονῆς Πανορμίτου Ἐπιτρόπων, ἀπό ἄλλα παλαιότερα ἔγγραφα γνωρίζουμε, ὅτι Ἐπίτροποι αὐτῆς ὑπάρχουν στήν Κωνσταντινούπολη, στή μακρινή Σινώπη τοῦ Πόντου, στή Σμύρνη, στήν Ἀττάλεια καί ἀλλαχοῦ. Πρόκειται γιά ἕνα καλά σχεδιασμένο δίκτυο, τό ὁποῖο εἶναι στελεχωμένο ἀπό πρόσωπα σοβαρά, εὐυπόληπτα καί συνήθως μέ μεγάλη οἰκονομική ἐπιφάνεια (ἔμποροι, ἐπιχειρηματίες κ.ἄ.), πού ἐξυπηρετοῦν τά συμφέροντα τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

5) Ὁ Ἐπίτροπος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στήν Κῶ Γεώργιος

9. Πανορμιότην: ἀντί «Πανορμίτην».

Περίδης θεωρεῖ σκόπιμο νά στείλει ὡς προσωπικό δῶρο μία κόφα πλήρη μέ λεμόνια στόν Ἡγούμενο Ἱερόθεο[10], ἐπειδή ἡ Κῶς ὡς εὔφορη καί πλούσια σέ νερά περιοχή παρῆγε τότε καί συνεχίζει νά παράγει πολλά ἐσπεριδοειδῆ, ἐνῶ ἡ πετρώδης καί ξηρά νῆσος Σύμη ἀσφαλῶς θά τά ἐστερεῖτο.

ΙΙ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΔΟΥΚΙΣΣΑΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΙΑΔΗΝ: 1-06-1843

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-045α, β, γ]

1) Περίληψη

Ὁ Θεόδωρος Δούκισσας, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μαθητής τοῦ Μιχαήλ Φωτιάδου, ἀδελφοῦ κατά σάρκα τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου, Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης, ἀποστέλλει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Διδάσκαλό του, διά τῆς ὁποίας ἐκφράζει τόν σεβασμό καί τίς εὐχαριστίες του πρός ἐκεῖνον, τόσον διά τήν πρόσφατον ἐπιστολήν του, ὅσον καί γιά ὅλα ὅσα τοῦ ὀφείλει καί δηλώνει, ὅτι εὐχαρίστως εἶναι στή διάθεση τοῦ Διδασκάλου του, γιά ὁτιδήποτε ἤθελε ἐκεῖνος χρειασθεῖ.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-045β]

«1/Ἐν Κω(νσταντινουπόλει), 2/Θεόδωρος 3/Δούκισσας, 4/1. Ἰουν(ίου) 1843».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-045γ]

«1/Τῷ Ἐλλογίμῳ Κυρίῳ 2/Μιχαήλ Φωτιάδῃ. 3/Εἰς Σύμην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-045α]

«1/Ἀγαπητέ Διδάσκαλε Κύρ Μιχαήλ, 2/Σᾶς ταπεινοπροσκυνῶ[11].

10. Σέ ἔγγραφα ἀπό τό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου συχνά ἀναφέρεται ἡ ἀποστολή ἀπό τή Ρόδο λεμονιῶν στή Μονή τῆς Σπηλιανῆς, ἐνῶ ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου στέλνει στόν Μητροπολίτη Ρόδου μεταξύ ἄλλων καί τά ἑπόμενα: ἐλαιόλαδο, κρασί –τόν περίφημο «καψαλίτη οἶνο» τῆς Νισύρου–, ἀμύγδαλα, φασόλια, ρεβίθια, κάππαρη κ.λπ.

11. Ταπεινοπροσκυνῶ: πρόκειται γιά ἀσυνήθιστη καί πολύ ἐνδιαφέρουσα ἔκφραση σεβασμοῦ καί ἐκτιμήσεως μαθητοῦ πρός τόν Διδάσκαλόν του.

3/Ἔλαβον τήν φίλην μου ἐπιστολήν σας, διά τοῦ ἰδι4/κοῦ σας Κύρ Μοκόρου, διά τῆς ὁποίας ὑπέρ 5/ἐχάρην, μαθών τά περί τῆς ὑγείας σας, ὁμοῦ κ(αί) τοῦ 6/σεβαστοῦ μας αὐταδέλφου σας Κύρ Ἱεροθέου, τοῦ ἱερα7/τεύσαντος, τόν ὁποῖον ὅλοι μας φαμιλιακῶς[12] προσ8/κυνοῦμεν, ἀσπαζόμενοι τήν ἱεράν δεξιά του.

9/Τῶν εἰς ἐμέ προσταχθέντων, ἄνωθεν λέγω, ὅσον ἠδυ10/νάμην κ(αί) διά λόγου κ(αί) διά χειρός ἔδωσα βοήθειαν 11/κ(αί) ἐλευθέρως ἐμπορεῖτε νά μέ προστάζετε εἰς πᾶν 12/ὅτι δύναμαι, νά σᾶς ὑπηρετήσω, ἔχοντας μας 13/[ἀδιαλείπτως] εἰς τήν μνήμην σας.

14/Σύν τοσούτω, σᾶς ταπεινοπροσκυνῶ κ(αί) μένω 15/δοῦλός σας[13].

16/Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ α΄ Ἰουνί(ου) 1873.

17/Θεόδωρος Δούκισσας».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ ἐπιστολή αὐτή ἀναφέρει ὡς τόπον συντάξεώς της τήν Κωνσταντινούπολη, ἀπό τήν ὁποία ἀπεστάλη μέσῳ γνωστοῦ προσώπου. Ἀποστολέας εἶναι ὁ Θεόδωρος Δούκισσας καί παραλήπτης ὁ λόγιος καί Διδάσκαλος Μιχαήλ Φωτιάδης, κατά σάρκα ἀδελφός τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου, Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Πανορμίτου Σύμης.

2) Ἡ ἐπιστολή διακρίνεται διά τόν βαθύτατο σεβασμό, τόν ὁποῖο ἔτρεφε ὁ συντάκτης της Θεόδωρος Δούκισσας πρός τόν Διδάσκαλό του Μιχαήλ Φωτιάδη. Ὁ ἀποστολέας δηλώνει πρόθυμος νά κάνει τό πᾶν, προκειμένου νά φανεῖ χρήσιμος στόν Διδάσκαλό του καί ἀπό ὅτι φαίνεται ἤδη ἔχει πράξει ἀρκετά.

3) Ἐπίσης εἶναι ἄξιο σημειώσεως, ὅτι ὁ ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς Θεόδωρος, ἀντί ἐπωνύμου χρησιμοποιεῖ τό ὄνομα τῆς μητέρας του, ἤτοι: «Δούκισσας», συνεπῶς πρόκειται γιά ἐπώνυμο μητρωνυμικό. Πιθανῶς μέχρι καί στά μέσα τοῦ 19ου αἰ. στά Δωδεκάνησα καί σέ ἄλλες ἑλληνικές περιοχές, οἱ ὁποῖες εὑρίσκοντο στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, τά ἐπώνυμα δέν εἶχαν ἀκόμη καθιερωθεῖ τοὐλάχιστον γιά ὅλους. Συνήθως ἀντί ἐπωνύμου χρησιμοποιεῖτο τό βαπτιστικό ὄνομα τοῦ πατέρα, π.χ.: Ὁ Ἀνδρέας τοῦ Γιώργη, ὁ Γιάννης τοῦ Ἠλία, ὁ Μιχάλης τοῦ Νικόλα, ὁ Ἀριστείδης τοῦ Στα-

12. Φαμιλιακῶς = οἰκογενειακῶς.

13. Δοῦλός σας: ἔκφραση συνήθης τότε (μέσα 19ου αἰώνα), ἡ ὁποία σήμερα κάπως μᾶς ξενίζει καί μᾶς ἐνοχλεῖ.

μάτη κ.λπ. Σέ ὁρισμένες περιπτώσεις, ἀλλά σπανιότερα, ἀντί ἐπωνύμου χρησιμοποιεῖτο τό βαπτιστικό ὄνομα τῆς μητέρας, π.χ.: ὁ Γιάννης τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Γιώργης τῆς Καλλιόπης, ὁ Στέφανος τῆς Καλλιστῆς, ἡ Γεωργία τῆς Παρασκιῶς, ἡ Στέλλα τῆς Γαρεφαλλίτσας[14], ἡ Ἑλένη τῆς Χρυσῆς κ.λπ.

4) Τέλος πρέπει νά σημειώσουμε, ὅτι κάτω ἀπό τήν ὑπογραφή τοῦ ἀποστολέως καί ἐντός μικροῦ «γ» τίθενται τρεῖς τελεῖες, γεγονός τό ὁποῖο δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ τυχαῖο. Αὐτό πιθανῶς δηλοῖ, ὅτι ὁ Θεόδωρος Δούκισσας εἶναι μυημένος σέ κάποια Στοά Ἐλευθέρων Τεκτόνων ἤ εἶναι μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία κατ' ἐπίδραση μυστικῶν Ἑταιρειῶν καί εἰδικότερα τῶν Ἐλευθέρων Τεκτόνων χρησιμοποιοῦσε παρόμοια σημεῖα ἀναγνώρισης τῶν μελῶν της.

III. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΕΧΜΕΤ ΧΑΛΗΛ ΑΓΑ ΠΕΪΦΟΓΛΟΥΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 20-08-1843

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-046α, δ]

1) Περίληψη

Ὁ Μεχμέτ Χαλήλ Ἀγᾶς Πεϊφόγλους ἀπευθύνεται διά τῆς ἐπιστολῆς του αὐτῆς πρός τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεο Α΄ (Φωτιάδη) καί μετά τούς τυπικούς χαιρετισμούς ἀναφέρεται στό ἑξῆς θέμα: παραγγέλλει νά προβοῦν στήν κατασκευή ἑκατό (100) τεμαχίων ὑδροσωλήνων (κιούγκια), αὐτοί νά εἶναι καλοψημένοι, ἀκέραιοι –ὄχι ῥαγισμένοι– καί στέρεοι καί νά τοῦ τούς στείλουν. Καί τοῦτο ἐπειδή σέ προηγούμενη παραγγελία τοῦ ἰδίου πρός τή Μονή τοῦ Πανορμίτου, οἱ κατασκευασθέντες ὑδροσωλῆνες δέν ἦσαν καλῆς ποιότητος καί δέν ἔμεινε ἀπό τήν παραγγελία αὐτή ἀπόλυτα ἱκανοποιημένος.

Ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς συνάγεται, ὅτι ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου μεταξύ ἄλλων διατηροῦσε καί Ἐργαστήριο ἀγγειοπλαστικῆς, ὅπου κατεσκευάζοντο ἀπό πηλό διάφορα σκεύη, καθώς καί ὑδροσωλῆνες (κιούγκια).

14. Γαρεφαλλίτσα: ἀπό τό Γαρύφαλλον, πού προέρχεται ἀπό τό Καρυόφυλλον.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-046δ]

«1/<Νά δοθῇ> εἰς χεῖρας τοῦ Ἁγίου Καθη2/γουμένου τοῦ Πανερμιώτη».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-046α]

«1/Ἐνδοξώτατος Μεϊμέτ Χαλήλ Ἀγᾶς Πεϊφό2/γλους, τῇ 1843, Αὐγούστου 20, [ἡμέρα] Τρίτη.

3/Ὅλους τούς ἐδικούς μου, τοῦ Καθηγουμένου [τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου] χαι4/ρετοῦμεν.

Τίς προάλλες σᾶς ἔστειλα ῥίτι[15] ἄνθρω5/πόν μας καί μᾶς ἐκάματε μερικά κιούγια[16] μά αὐτό 6/ἐπέρασε, χώρια[17] ὅμως ἕτερα, ὅπου ἦσαν μέ βίαν [καμωμένα] 7/καί δέν ἔγιναν καλά καί δέν μέ ἐγεράντισαν[18], 8/ἐπειδή ἐβγῆκαν ὅλα τζαχιχάτικα[19] καί δέν 9/ἐβάσταξαν[20] εἰς τό νερόν.

Τώρα λοιπόν σᾶς περι10/καλοῦμεν, νά μᾶς κάμετε ἑκατόν κιούγια, 11/καλά, γερά, ἐψημένα, ἀρσενικά - θηλυκά[21], νά περ12/νᾶ τό ἕνα μέ τό ἄλλο κατά τό ὄρνεκτι[22] ὅπου σᾶς 13/στέλλουμεν, εἰς τό ἴδιον τά μπόγια[23] καί εἰς τό χόντρος 14/καί ἐπίσης μέ τά ζωνάρια, νά βαστοῦν καί ἄν ἔχη 15/ραγισμένα, νά μήν βάζη [ὁ ἀγγειοπλάστης] χῶμα, νά 16/χώνονται (τά ῥαγίσματα) ἤ ῥαγισμένα, ἐπει17/δή εἶναι ἐκεῖ ὑψηλόν μέρος καί ἐπει18/δή ἤπιαν [νερό]. Καί ὅταν γίνουν, περικαλοῦμεν 19/νά τά βάλετε εἰς ἕνα δικόν σας καΐκι καί νά 20/μᾶς τά στείλετε ἐδῶ καί μᾶς ὑποχρεώνετε».

[Δέν ὑπάρχει σχετική ὑπογραφή].

---

15. Ρίτι: ἀπευθείας, προσωπικῶς.

16. Κιούγι, τό: ὁ ὑδροσωλήνας, συνήθως ἀπό πυρίμαχο πηλό, πού χρησιμοποιεῖται στούς ὑπονόμους, σωλήνας τοῦ συστήματος ἀποχέτευσης.

17. Χώρια: χωριστά, ἐκτός τοῦ ὅτι.

18. Γεραντίζω: ἀποδέχομαι εὐχαρίστως, ἱκανοποιοῦμαι.

19. Τζαχιχάτικα: ἐλαττωματικά.

20. Βαστάζω: ἀντέχω, ἀνθίσταμαι.

21. Ἀρσενικά - θηλυκά: καμωμένα μέ τέτοιον τρόπον, ὥστε τά ἄκρα αὐτῶν νά εἰσέρχονται τό ἕνα ἐντός τοῦ ἄλλου καί νά σχηματίζεται ἕνας σωλήνας ὑδατοστεγής.

22. Ὄρνεκτι (;): τάξη, σύστημα.

23. Μπόϊ, τό: μέγεθος.

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ ἐπιστολή αὐτή ἔχει γραφεῖ ἀπό ἄτομο, τό ὁποῖο, εἴτε δέν εἶχε ὡς μητρική γλώσσα τήν ἑλληνική, εἴτε εἶχε τύχει πλημμελοῦς σχολικῆς παιδείας. Ἕνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ παρουσιάζει πολλές ἀσυνταξίες καί ὀρθογραφικά σφάλματα καί διαβάζεται μετά μεγάλης δυσκολίας.

2) Ἀπό τό περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς συνάγεται, ὅτι ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου κατά τά μέσα τοῦ 19ου αἰ. διατηρεῖ Ἐργαστήριο ἀγγειοπλαστικῆς, τό ὁποῖο παράγει διάφορα πήλινα σκεύη, ἀλλά καί ὑδροσωλῆνες (κιούγκια) καί δέχεται παραγγελίες ἀπό διαφόρους, ἀκόμη καί ἀπό Τούρκους ἀξιωματούχους, ὅπως ἦταν καί ὁ ἀποστολέας τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆς.

3) Ἐπίσης ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου διατηρεῖ ἐμπορικές καί οἰκονομικές σχέσεις μέ τίς Ὀθωμανικές Ἀρχές καί τούς ἐκπροσώπους των, ἀνταλλάσσουν μεταξύ των διάφορα προϊόντα καί ἐμπορεύματα καί συναλλάσσονται εἰρηνικά καί ἁρμονικά.

IV. ΑΠΟΝΟΜΗ ΠΑΡΑΣΗΜΟΥ ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΕΦΕΝΤΗ, ΧΙΛΙΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΒΕΛΗ ΡΟΔΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): περί τό 1843

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-047]

1) Περίληψη

Ὁ Μουσταφᾶς Ἐφέντης, Χιλίαρχος καί Βελῆς τῆς Ρόδου, δι' ἀντιπροσώπου του ἀπονέμει τιμητικό παράσημο στόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Α΄ (Φωτιάδη), τόν συγχαίρει καί τοῦ εὔχεται καί εἰς ἀνώτερα.

2) Κείμενο

«1/Τῷ Αἰδεσι[μωτάτῳ] 2/Ἡγουμένῳ Κ(υρίῳ) [Ἱεροθέῳ, Ἡγουμένῳ Μονῆς Πανερμιώτη Σύμης].

3/Ὁ Μουσταφᾶ Ἐφέντης, Χιλίαρχος 4/τῆς Ῥόδου κ(αί) Βελῆς Ὑμῶν, ἀνταπο5/δίδει δι' ἐμοῦ τούς ἀσπασμούς του 6/[πρός τήν Ὑμετέραν Πανοσιολογιότητα] κ(αί) ὡς ὄντας ὁ ἴδιος, ὅπως τό παρόν 7/παράσημον ἐκόμισεν ἐνταῦθα 8/ἐκ Δαρδανελλίων κ(αί) σᾶς εὔχεται 9/κ(αί) εἰς ἀνώτερα. 10/Ὁ ἴδιος».

3) Παρατηρήσεις

1) Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ Μουσταφᾶς Ἐφέντης, Χιλίαρχος καί Βελῆς τῆς Ρόδου, ἀπονέμει παράσημο πρός τόν Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Α΄, Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

2) Δέν ἀναφέρεται ὁ λόγος τῆς ἀπονομῆς τοῦ παρασήμου αὐτοῦ. Ὅμως ἡ χειρονομία αὐτή ἐκ μέρους τοῦ ἀνωτέρου ἀξιωματούχου τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Σύμης, φανερώνει μεταξύ ἄλλων, ὅτι οἱ σχέσεις τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου πρός τίς Ὀθωμανικές Ἀρχές εἶναι εἰρηνικές καί ἁρμονικές.

V. ΑΠΑΝΤΑΧΟΥΣΑ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΣΥΜΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΥ (ΦΩΤΙΑΔΟΥ): 3-09-1843

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-048α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος Α΄ (Ἰωάννης Φωτιάδης-Μαρκονῆς), Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης, συντάσσει, ὑπογράφει καί ἀποστέλλει τήν «Ἀπανταχοῦσα» αὐτή, ὅπως συνήθως ἀποκαλεῖται ἤ ὅπως ὁ ἴδιος τή χαρακτηρίζει «Ἀγγελτικόν Ἱερόν», ἤτοι Ἐγκύκλιον ἐπιστολήν, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται γενικῶς πρός ὅλους τούς πιστούς Χριστιανούς καί διά τῆς ὁποίας ζητεῖ τήν οἰκονομική συνδρομή των.

Ὡς αἰτιολογία γιά τή σύνταξη τῆς Ἐγκυκλίου αὐτῆς προβάλλεται ἡ οἰκονομική κατάσταση τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι δέν ἦταν καλή. Διά τῆς συνδρομῆς τῶν Χριστιανῶν ἀναμένεται, ἀφ' ἑνός μέν ἡ ἀντιμετώπιση τῶν καθημερινῶν λειτουργικῶν ἐξόδων τῆς Μονῆς καί ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐλάφρυνση αὐτῆς ἐκ τοῦ βάρους τοῦ ἐπιβληθέντος χρέους σέ αὐτήν.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-048β]

«1/† Ἀγγελτικόν Ἱερόν, 2/1843, Σεπτεμβρίου 3».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-048α]

[Στρογγυλή σφραγίδα: προτομή Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Πανορμίτου καί πέριξ αὐτῆς ἡ μεγαλογράμματη ἐπιγραφή:

«† ϹΦΡΑΓΙϹ ΤΗϹ ΙΕΡΑϹ ΜΟΝΗϹ ΤΟΥ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΝΕΡΜΙΟΤΗ ϹΥΜΗϹ»].

«1/† Τιμιώτατοι, εὐλογημένοι Χριστιανοί, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἡμῖν ἀγαπητά κ(αί) περιπόθη2/τα! Πατρικῶς εὐχόμενοι.

Περιχαρῶς ὑμᾶς ἀσπαζόμεθα, παρακαλοῦν3/τες τήν φιλτάτην ἡμῖν τιμιότητά σας, εἰς τό νά συντρέξητε προθύμως, ὡς ζη4/λωταί διάπυροι τῆς Ἱερᾶς τοῦ Παμμεγίστου Ταξιάρχου Μιχαήλ Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, εἰς 5/βοήθειαν αὐτῆς ἱκανήν, ὅσον κ(αί) ὅπως δύναται καθείς ἐξ ὑμῶν, νά βοηθή6/ση, ὥστε νά δυνηθῶμεν ὁπωσοῦν κ(αί) τά καθημερινά ἔξοδα νά ἐκβάλομεν, 7/κ(αί) μέρος τοῦ ἐπιβληθέντος ἡμῖν βαρυτάτου χρέους νά ἐκπληρώσωμεν, ἀνα8/κουφισθέντες ὀλίγον ἐκ τοῦ βάρους, τά ὁποῖα ἐλπίζομεν ὅτι θέλουσιν ἐκτελε9/σθῆ, πρῶτον μέν, διά τῆς θερμῆς προστασίας τοῦ Ἀρχαγγέλου, δεύτερον δέ, 10/διά τῆς ἰδικῆς σας χριστιανικῆς συνδρομῆς κ(αί) βοηθείας, εἰς τήν ἱεράν αὐτοῦ 11/Μονήν, γινώσκοντες ἀκριβῶς, τόν ὁποῖον ἔχετε πρός αὐτήν ζῆλον, δια12/καῆ κ(αί) διάπυρον, διά τά ὁποῖα κ(αί) πέμπεται παρ' ἡμῶν ὁ ἡμέτερος ἐν Χ(ριστ)ῷ κ(αί) κατά σάρκα 13/ἀδελφός Μιχαήλ, ἀνήρ τίμιος κ(αί) πιστός κ(αί) πρόθυμος εἰς τήν δούλευσιν τῆς 14/ἁγίας ἡμῶν Μονῆς, ἔχων συνοδόν κ(αί) αὐτόν Μοναστηριακόν, 15/εἰς τόν ὁποῖον ἐγχειρίζετε πᾶν ἀφιέρωμά σας ἀνυπόπτως, πιστεύοντες, ὅτι θέλη 16/τά ἐπιδώση ἡμῖν ὅλα σῶα κ(αί) ἀνελλιπῆ, χωρίς νά κρατήση παρά ἑαυτῷ 17/τίποτε.

Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ Χάρις κ(αί) τό ἄπειρον ἔλεος, διά τῶν θερμῶν 18/προστασιῶν τοῦ Παμμεγίστου Ταξιάρχου Μιχαήλ, εἴη μετά πάντων Ὑμῶν.

19/1843, Σεπτεμβρίου 3.

20/Σύμηθεν, ἐκ τῆς ἐν τῷ Πανόρμῳ Μονῆς Ἱερᾶς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ, 21/εὐχέτης πρός Θεόν ὑπέρ ὑμῶν διάπυρος, 22/Ἱερόθεος, ὁ Ἡγούμενος κ(αί) οἱ σύν ἐμοί Πατέρες».

3) Παρατηρήσεις

1) Παλαιότερα ἐπρόκειτο γιά συνήθη τακτική τῶν Ἱερῶν Μονῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, νά ἀπευθύνουν Ἐγκύκλιες Ἐπιστολές παρομοίας φύσεως πρός ἅπαντας τούς Χριστιανούς, παρακαλώντας γιά τήν οἰκονομική συνδρομή των.

2) Μοναχοί, ἐφοδιασμένοι μέ παρόμοιες ἐπιστολές καί ἔχοντας

μαζί των Σταυρούς μέ τεμάχια Τιμίου Ξύλου, Ἱερά Λείψανα, θαυματουργές εἰκόνες κ.λπ., περιήρχοντο τίς περιοχές τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τῶν παραδουναβίων χωρῶν, τῆς Ρωσσίας κ.λπ. καί συνέλεγαν συνήθως σημαντικά ποσά, τά ὁποῖα στή συνέχεια διετίθεντο γιά ἀνακαίνιση Ἱερῶν Μονῶν καί ἐκκλησιαστικῶν Ἱδρυμάτων.

3) Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι καί ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης ἐπανειλημμένως χρησιμοποίησε ὡς μέσον τή διενέργεια παρομοίας φύσεως ἐράνων, προκειμένου νά ἀνταποκριθεῖ στίς πολλές καί ποικίλες οἰκονομικές ὑποχρεώσεις της.

4) Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά ἀναφερθεῖ καί νά ὑπογραμμισθεῖ ὅλως ἰδιαιτέρως, ὅτι ἐνῶ κατά κανόνα ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου, τοὐλάχιστον σύμφωνα μέ τά ἔγγραφα πού διασώζονται στό Ἀρχεῖο της, στά θέματα τῶν οἰκονομικῶν ἀκολουθεῖ μία ἄκρως συντηρητική πολιτική καί εἶναι πολύ φειδωλή, ἀκόμη καί ὡς πρός τίς οἰκονομικές παροχές προσώπων πού ἐργάζονται σέ αὐτήν καί συμβάλλουν στήν εὔρυθμη λειτουργία της, ἐκεῖ ὅπου δείχνει μεγάλη γενναιοφροσύνη καί δέν φείδεται χρημάτων, εἶναι στά θέματα τῆς ἐνίσχυσης τῆς παιδείας.

5) Τό γεγονός αὐτό δέν εἶναι τυχαῖο καί δέν ἀποτελεῖ ἀντίφαση ὡς πρός τήν ἀκολουθούμενη οἰκονομική πολιτική ἐκ μέρους τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου. Ἀντιθέτως ἀποδεικνύει πόσο μακρᾶς πνοῆς καί μεγάλου βεληνεκοῦς ἦσαν οἱ εὐρύτερες πολιτικές καί οἱ προβληματισμοί τῶν κρατούντων στή Μονή, οἱ ὁποῖοι ἐπίστευαν καί δικαίως, ὅτι ἡ παιδεία καί ὁ φωτισμός γενικά τοῦ Γένους, ἀποτελοῦσαν θεμελιώδεις προϋποθέσεις γιά νά ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν ἀπό τούς Ὀθωμανούς Τούρκους.

VI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΧΑΤΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 9-09-1843

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-050α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Βασίλειος Χατζῆ-Ἀποστόλου ἀπό τό Λιβίσι τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας στέλνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Α΄ (Φωτιάδη) καί ἐκ-

φράζει τίς εὐχαριστίες του πρός ἐκεῖνον, διά τήν ἀποστολήν Εὐχετικοῦ Γράμματος καί εἰκόνας τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου.

Ὁ Βασίλειος Χατζῆ-Ἀποστόλου ἀποστέλλει μέ τόν Ἐπίτροπο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Νικήτα Μιχάλη Μερκούρη διάφορα δῶρα πρός τή Μονή αὐτή, τά ὁποῖα συγκέντρωσε ἀπό τούς κατοίκους τοῦ Λιβισίου, τόσον σέ προϊόντα, ὅσον καί σέ ρευστόν χρῆμα. Ἐπίσης παρακαλεῖ τόν Ἡγούμενο γιά τήν ἀποστολή 20 ὀκάδων «Ψύχας», ἀναγράφοντας καί τήν τιμήν της, πρός ἔκδοση σχετικοῦ Τιμολογίου.

Τέλος ὁ Βασίλειος Χατζῆ-Ἀποστόλου, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά εἶναι ἄνθρωπος διαθέτοντας οἰκονομική ἐπιφάνεια καί κῦρος, παρακαλεῖ τόν Ἡγούμενο νά ἐνδιαφερθεῖ γιά τήν προσωπική ὑπόθεση φίλου του καί τοῦτο πρός χάριν τοῦ ἰδίου.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-050β]

«1/Βασίλειος 2/Χατζῆ-Ἀποστόλου, 3/ἐκ Λιβισίου, 4/9. Σεπτεμβρίου 1843».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-050α]

«1/Τῷ Κυρίῳ Ἱερομονάχῳ Ἱεροθέῳ, Ἡγουμένῳ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου.

2/9. Σεπτεμβρίου 1843, ἀπό Λιβίσιν.

3/Ἐλάβαμεν τό εὐχετικόν σας παρόν, ὁμοῦ μέ τήν ἁγίαν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρ4/χου κ(αί) τήν ἐδεχθήκαμεν διά τήν χάριν τοῦ χαιρετισμοῦ κ(αί) μέ τάς ἁγίας 5/εὐχάς σας, ὁμοῦ μέ τόν Ἐπίτροπόν σας Νικήτα Μιχάλη Μερκούρη 6/κ(αί) ἐκάμαμεν τό μικρόν μας χρέος κ(αί) ἐγχειρίσαμεν τοῦ ἀνθρώπου σας, 7/8 μόδια[24] σιτάρι, 17 ὀκ(άδες)[25] ἄλειμμα[26], 10 πήχεις χασέ, 2 8/ταψιά τοῦ χαλκώματος, 1 [---],

24. Μόδιον: Μονάδα μετρήσεως χωρητικότητος ξηρῶν καρπῶν, ἰσοδύναμη πρός 8,5 λίτρα. Πρβλ. τό νησί «Χιλιομόδι», τό ὁποῖο κεῖται μεταξύ Πάτμου καί Λειψῶν. Ἡ ὀνομασία αὐτοῦ, «Χιλιομόδι», προῆλθε πιθανῶς, ἐπειδή ἔχει καλλιεργήσιμη ἔκταση γῆς χιλίων μοδίων, ἤτοι περίπου 8.500 λίτρων.

25. Ὀκά, μετρική μονάδα βάρους καί ὄγκου: 1 ὀκά = 400 δράμια = 1282 γραμμάρια.

26. Ἄλειμμα: πιθανῶς ζωϊκό βούτυρο ἤ λίπος χοιρινό. Ἀμφότερα χρησίμευαν

1 ταβάν[27], 2 κόφες σύκα, 9/8 ὀκ(άδες) σαλάμι, λάβετε διά τήν μικράν μου δούλεψιν ἀπό τόν 10/αὐτοῦ Ἐπίτροπόν σας, μετά εὐχήν κ(αί) εὐλογίαν μας.

Σᾶς ἀποστέλλω 11/μέ τόν ἄνθρωπόν σας ἕνα ἀρνάκι μέλαν κ(αί) κατά τόν προσεχῆ [καιρόν] 12/αὐτόν, θέλω νά μᾶς στείλης 20 ὀκάδες ἀπό αὐτήν τήν ψύχαν[28] κ(αί) νά μᾶς 13/γράψετε κ(αί) τήν τιμήν της, διά νά σᾶς στείλωμεν Τιμολόγια, ὅπως κάμνεις 14/κ(αί) εἰς ὀλίγον καιρόν θέλω σᾶς στείλω ἕναν μου ἄνθρωπον 15/κ(αί) σᾶς <παρακαλῶ> ἰδιαιτέρως νά ἐπεκταθῆς εἰς τήν ὑπόθεσίν του, διά τό χατίρι μου[29].

16/Ταῦτα μέν κ(αί) μένω ταπεινοπροσκύνητος.

17/Χρήματα ἕτερα γρ(όσια) 70.

18/Βασίλειος Χ(ατζῆ)-Ἀποστόλου πρόθυμος 19/υἱός σας».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό Λιβίσι –οἰκισμός κείμενος πλησίον τῆς Μάκρης (Fethiye), ἐγκαταλελειμμένος ἀπό τήν περίοδο 1922-1924– κατοικεῖτο στά μέσα τοῦ 19ου αἰ. ἀπό περισσότερες χιλιάδες Ἑλλήνων Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων καί εὑρίσκετο σέ μεγάλη ἀκμή. Τοῦτο συνάγεται μεταξύ ἄλλων καί ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.

2) Ὁ Βασίλειος Χατζῆ-Ἀποστόλου κάτοικος Λιβισίου στέλνει ἕνα πλῆθος προϊόντων καί χρήματα πρός τή Μονή Παμνορμίτου Σύμης, ὡς ἀντίδωρον καί εὐχαριστίαν διά τήν ἀποστολήν ἐκ μέρους τῆς Μονῆς πρός ἐκεῖνον μίας εἰκόνας τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου καί φαίνεται νά διατηρεῖ μέ αὐτήν καί σχετικές ἐμπορικές σχέσεις.

3) Ἕνα μέρος τοῦ παραγωμένου πλούτου στίς εὔφορες περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατέληγε στή Μονή τοῦ Πανορμίτου τῆς Σύμης.

καί χρησιμεύουν, εἴτε στή μαγειρική καί ζαχαροπλαστική, εἴτε, γιά νά ἀλείφεται τό ψωμί καί νά γίνεται γευστικότερο καί χορταστικότερο.

27. Ταβάς: κυκλικοῦ σχήματος ρηχό μετάλλινο ταψί, τό ὁποῖο ἦταν συνήθως χάλκινο.

28. Ψύχαν: δέν γίνεται εἰδικός λόγος περί τί εἴδους ψύχα πρόκειται. Πιθανῶς ἐπρόκειτο εἴτε γιά ἀμυγδαλόψυχα, εἴτε γιά καρυδόψυχα. Τά προϊόντα αὐτά παρήγοντο τότε καί συνεχίζουν νά παράγονται σέ μεγάλες ποσότητες στίς εὔφορες περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί νά ἐξάγονται σέ ἄλλες χῶρες καί στήν Ἑλλάδα.

29. Χατίρι, τό: πρός χάριν μου. Τουρκικά hatır. Κάνω τό χατίρι κάποιου = ἐκπληρώνω τήν ἐπιθυμίαν του.

Ἡ Μονή μέ τό σύστημα τοῦ διορισμοῦ Ἐπιτρόπων της σέ ὅλες σχεδόν τίς περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἦταν πανταχοῦ παροῦσα. Παρεῖχε τίς εὐλογίες της καί ὡς ἀντάλλαγμα ἐλάμβανε δωρεές σέ προϊόντα καί ρευστό χρῆμα.

4) Ἡ κατάσταση ἡ ὁποία δημιουργήθηκε, ἐξ αἰτίας τῶν γεγονότων τῆς περιόδου 1922-1924 καί ἡ ἀπώλεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διά τούς Ἕλληνες Χριστιανούς Ὀρθοδόξους, πλήν τῶν ἄλλων, εἶχε ἀρνητικές συνέπειες καί γιά τήν οἰκονομική κατάσταση τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, ὡς ἦταν φυσικό καί ἀναμενόμενο.

VII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΥ (ΦΩΤΙΑΔΟΥ), ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΙΑΔΗΝ: 24-09-1843

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-049α]

1) Περίληψη

Ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος γράφει πρός τόν κατά σάρκα ἀδελφόν του Μιχαήλ Φωτιάδη καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι ἐχάρην μαθαίνοντας τά τῆς καλῆς του ὑγείας, ὅμως λυπεῖται καί γιά τή σχετικῶς μακράν ἀπουσίαν τοῦ Μιχαήλ ἀπό τή Μονή αὐτή, ἐπειδή ὑπάρχουν τόσες ἀνάγκες καί μάλιστα τώρα, πού πλησιάζει ἡ ἐτήσια ἑορτή τῆς Μονῆς (8. Νοεμβρίου 1843) καί ἡ φυσική παρουσία καί συνδρομή τοῦ Μιχαήλ κρίνονται ἀπολύτως ἀπαραίτητες.

2) Κείμενο

«1/† Ἀσπάζομαι, εὐχόμενος.

2/Ἐλάβομεν τά γράμματά σας κ(αί) ἐχάριμεν, μαθόντες ἐξ αὐτῶν τήν ὑγιείαν 3/σας κ(αί) λυπούμεθα ὅμως ἐξ ἐναντίας διά τήν βραδύτητα τῆς ἀπουσίας σας ἐντεῦθεν, ἔ4/χοντες μέν ἔργα κ(αί) πράγματα ἐν τῇ Μονῇ πολλά, τῆς ἑορτῆς προσιούσης[30], μή ἔχον5/τες δέ, μήτε οἶνον, μήτε ἔλαιον.

30. Τῆς ἑορτῆς προσιούσης: ἐννοεῖται προφανῶς ἡ ἑορτή τῆς Συνάξεως τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαήλ καί Γαβριήλ (8-11-1843), κατά τήν ὁποία ἑορτάζει ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης καί μεγάλος ἀριθμός προσκυνητῶν τήν ἐπισκέπτεται, ὁπότε ἡ Μονή ὀφείλει νά εἶναι ἀνάλογα προετοιμασμένη, προκειμένου νά τούς ὑποδεχθεῖ καί νά τούς φιλοξενήσει.

Ἀσπάζομαι τόν τιμιώτατον Κύριον Λαμπ6/ρηνόν, τόν ὁποῖον παρακαλῶ, νά δεχθῇ τήν Ἐπιτροπήν τῆς Μονῆς, τό δέ 7/πρός τήν τιμιότητά του χρέος μας, δέν ἔχομεν ἤδη καιρόν νά ἐκπληρώσωμεν κ(αί) τό γινώσκω8/μεν, ὄντες ὑπόχρεοι. Ἀσπάζομαι ἔτι ἀδελφικῶς κ(αί) τούς αὐτοῦ τρεῖς Ἁ9/γιορείτας Πατέρας κ(αί) ἐάν ἀγαπῶσι, νά ἔλθωσιν ἐνταῦθα διά νά ἡσυχάσω10/σιν κ(αί) ἡ Ἁγία τοῦ Πανορμίτου Μονή τούς δέχεται περιχαρῶς, τοιούτους σεβασμίους 11/ὄντας κ(αί) ἄς ἑτοιμασθῶσιν, Παχώμιον κ(αί) τόν Νικόλαόν μας. Πάντες οἱ συγγενεῖς 12/κ(αί) φίλοι κ(αί) μάλιστα οἱ ἐν τῇ Μονῇ, οἱ μέν προσκυνοῦσιν, οἱ δέ ἀσπάζονται.

13/Ὑγιαίνετε ἐν Κυρίῳ. 14/,αωμγ΄, Σεπτεμβρίου κδ΄.

15/Σύμηθεν, ἐκ τῆς ἐν τῷ Πανόρμῳ Μονῆς Ἱερᾶς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ.

16/Ὁ ἀδελφός σου Ἱερόθεος, ὁ Ἡγούμενος».

3) Παρατηρήσεις

1) Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο μέ πόση προσοχή καί σύνεση ἐκφράζεται ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεος πρός τόν ἀδελφόν του καί στενό συνεργάτη του Μιχαήλ Φωτιάδη. Ἀφ' ἑνός τοῦ γνωρίζει τήν χαράν του γιά τή λήψη ἐπιστολῶν του, ἀπό τίς ὁποῖες πληροφορήθηκε τά τῆς ἀγαθῆς ὑγείας του, ἀφ' ἑτέρου ἐκφράζει τή λύπην του διά τή σχετικῶς μακρά ἀπουσία τοῦ Μιχαήλ ἀπό τή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

2) Δέν γίνεται σαφές ἀπό τό περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, γιά τό ποῦ εὑρίσκεται πρός τό παρόν ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης. Θά μπορούσαμε νά ὑποθέσουμε ὅτι διαμένει προσωρινῶς στήν Κωνσταντινούπολη ἤ στή Σμύρνη ἤ κάπου ἀλλοῦ, πιθανῶς γιά τήν τακτοποίηση ὑποθέσεων τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

3) Ἐπίσης στήν ἐπιστολή αὐτή ἀναφέρεται ἡ παρουσία στόν τόπο τῆς τωρινῆς παραμονῆς τοῦ Μιχαήλ Φωτιάδου τριῶν Ἁγιορειτῶν Πατέρων καί ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος δηλώνει, ὅτι ἐάν ἐκεῖνοι τό ἐπιθυμοῦν, τότε ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου εἶναι πρόθυμος νά τούς δεχθεῖ νά ἐγκαταβιώσουν σέ αὐτήν.

4) Ἡ ἐπιστολή περατοῦται μέ ἀνταλλαγή σχετικῶν φιλοφρονήσεων.

VIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 2-11-1843

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-052α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Γεώργιος Ἀγγέλου, κάτοικος τῆς νήσου Χάλκης τῆς Δωδεκανήσου, στέλνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη), μαζί μέ ὁρισμένα ἀφιερώματα σέ εἴδη, προερχόμενα ἀπό τήν Κάρπαθο καί προοριζόμενα διά τή Μονή τοῦ Πανορμίτου. Διά τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἐνημερώνεται ὁ Ἡγούμενος ἀναφορικά μέ τήν προέλευση καί τόν προορισμό τῶν ἐν λόγῳ ἀφιερωμάτων.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-052β]

«1/Πρός τόν Σοφολογιώτατον[31] κ(αί) Καθη2/γούμενον τῆς ἐν τῷ Πανόρμῳ Ἱερᾶς 3/Μονῆς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ, 4/προσκυνητῶς, 5/Εἰς Σύμην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-052α]

«1/Χάλκη, τῇ 2. Νοεμβρίου 1843.

2/Διδάσκαλε[32] κ(αί) Καθηγούμενε τοῦ Πανορμιώτου, Κύριε Ἱερόθεε. Προσκυνοῦμεν.

3/Ἐδῶ ἐρχόμενος κ(αί) ἐν τῷ καταστήματι εὑρισκόμενος τοῦ Καπετάν 4/Νικολάου Ἀντωνίου, εὑρέθησαν κ(αί) τινά ἀφιερώματα τοῦ Μοναστηρίου 5/ἀπό Κάρπαθον, μᾶς εἶπαν, χωρίς [νά συνοδεύωνται μέ σχετικόν] γράμμα. Εὑρών λοιπόν τήν 6/παροῦσαν εὐκαιρίαν, τά ἐξαποστέλλω μέ τόν ἴδιον κομιστήν τῆς 7/παρούσης μου. Εἶναι πέντε τζουβάλια καρπαθιακά ἰεμάτα[33] 8/ἀπό μαγέρεμα[34]: ῥόβι[35],

31. Σοφολογιώτατος: τεχνικός ὅρος, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται καί σήμερα καί δι' αὐτοῦ προσφωνοῦνται οἱ θρησκευτικοί ἡγέτες τοῦ Ἰσλάμ.

32. Διδάσκαλε: ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεος εἶχε διατελέσει ἐπί πολλά ἔτη ὡς Διδάσκαλος καί μάλιστα μέ μεγάλη ἐπιτυχία.

33. Ἰεμάτα: γεμᾶτα, πλήρη.

34. Μαγέρεμα: τά ὄσπρια γενικά.

35. Ρόβι: ὄροβος, ἡ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ εἶναι προελληνική. Ἀνήκει στά

σιτάρι[36], κηρί(ον), μανδήλια[37], μετάξι[38], ἕν τουλούμι[39] λάδι, 9/κ(αί) ἕν λαΐνι[40] μέλι, δέν γνωρίζω τήν ποσότητα κ(αί) νά σᾶς γράψω, 10/οὔτε τά εἴδη, ἀλλ' ὡς μοι εἶπεν, ὅστις τά ἔφερε ἀπό Κάρπαθον, 11/Χαλκίτης, εὔχεσθε κ(αί) ὑπέρ ἐμοῦ τοῦ γνωστοῦ κ(αί) δούλου σου.

12/Γεώργιος Ἀγγέλου

13/Ὁ φέρων τάδε ἀπό Κάρπαθον ἀκούεται 14/Ἰω(άννης) Χριστοφόρου, Χαλκίτης.

15/Ὁ ἐπιφέρων τήν παροῦσαν μου κ(αί) τά διαληφθέντα εἴδη εἶναι Συμαῖος. 16/Γεώργιος Μαρίας Πουλιοῦ, υἱός».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-052β]

«1/Ἐν Χάλκῃ, 2/Γεώργιος 3/ Ἀγγέλου 4/2. Νοεμβρίου, 5/1843».

Ψυχανθῆ (Papilionoideae), Ὑποοικογένεια τῆς Οἰκογενείας Χεδροπά (Leguminosae), ἡ ὁποία περιλαμβάνει διάφορα φυτά, πού παράγουν ξηρά σπέρματα, τά ὁποῖα χρησιμεύουν, εἴτε ὡς τροφή τοῦ ἀνθρώπου (φασόλια, φακές, ρεβύθια, ἀρακάς, φάβα, κουκιά κ.λπ.), εἴτε ὡς τροφή τῶν ζώων (βίκος, ρόβι, λαθούρι κ.λπ.), εἴτε γιά παραγωγή καλλωπιστικῶν φυτῶν (μοσχομπίζελα). Γ. Χριστόπουλος, *Φυτολογία* 1990, σ. 361-362.

36. Σιτάρι: τό σιτάρι, Τριτικόν (Triticum) ἀνήκει στό Γένος Μονοκοτυλήδονων φυτῶν, πού ὑπάγεται στήν Οἰκογένεια Ἀγρωστίδες (Graminaceae), στήν ὁποία ἀνήκουν καί τά ἄλλα δημητριακά (κριθάρι, σίκαλι, βρόμη κ.λπ.). Διακρίνεται στό: α) Τριτικόν τό θερινόν (Triticum aestivum) ἤ Τριτικόν τό κοινόν (Triticum vulgare) καί στό Τριτικόν τό σκληρόν (Triticum durum). Γ. Χριστόπουλος, *Φυτολογία* 1990, σ. 279-281. Σημειωτέον, ὅτι ἡ καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν ὑπό τοῦ ἀνθρώπου, ἄλλαξε τελείως τή μέχρι τότε ζωή του καί συνέβαλε μεγάλως στή βελτίωση τῆς διατροφῆς αὐτοῦ καί στήν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ γενικῶς.

37. Μανδήλια: τά μανδήλια, καλύμματα τῆς κεφαλῆς συνήθως τῶν γυναικῶν, ἀνήκουν στήν τοπική φορεσιά τῶν γυναικῶν τῆς Καρπάθου καί εἶναι ἀπό διάφορα ὑλικά καί συνήθως πολύχρωμα καί μέ διάφορα κοσμήματα.

38. Μετάξι: Μέχρι καί τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰ. σέ περισσότερες περιοχές τῆς Ἑλλάδος καλλιεργοῦντο δένδρα μουριᾶς –Μορέα ἡ λευκή (Morus alba) καί Μορέα μέλαινα (Morus nigra)–, μέ τά τρυφερά φύλλα τῶν ὁποίων ἐτρέφοντο οἱ μεταξοσκώληκες καί παρήγετο μετάξι. Ἡ παράδοση αὐτή συνεχίζεται ἐπιτυχῶς μέχρι σήμερα στό Σουφλί τῆς Θράκης, ὅπου παράγονται ἐξαιρετικῆς ποιότητας μεταξωτά ὑφάσματα.

39. Τουλούμι: ἀσκί, ἀπό τό δέρμα ζώου, συνήθως αἴγας ἤ τράγου, τό ὁποῖο χρησίμευε γιά τή μεταφορά ὑγρῶν (ἐλαιολάδου, οἴνου, νεροῦ κ.λπ.). Ἐπίσης στό τουλούμι φυλάσσοντο καί τυριά (τουλουμοτύρια).

40. Λαΐνι: πήλινο δοχεῖο μικρῶν διαστάσεων (λάγηνος).

3) Παρατηρήσεις

1) Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι κάτοικοι τῆς νήσου Καρπάθου συγκεντρώνουν ὁρισμένα προϊόντα τῆς περιοχῆς αὐτῆς καί τά στέλνουν ὡς ἀφιερώματα στή Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης, σέ ἔνδειξη εὐλαβείας πρός τόν Ταξιάρχη Μιχαήλ Πανορμίτη.

2) Τά προϊόντα αὐτά εἶναι: ρόβι, σιτάρι, κερί μελισσῶν, μανδήλια γυναικεῖα, μετάξι, ἐλαιόλαδο, μέλι, εἴδη παραγώμενα τότε στήν Κάρπαθο.

3) Ἀπό τήν Προϊστορική Ἐποχή μέχρι καί σήμερα παγκοσμίως καί πανθρησκειακῶς ὁ ἄνθρωπος πιστεύει, ὅτι προσφέροντας στό θεῖον ὁρισμένα προϊόντα ἤ ἀντικείμενα, ὑλικά ἤ καί ἄϋλα, τό θεῖον ἀντιπροσφέρει σέ αὐτόν καί στά μέλη τῆς οἰκογενείας του ὑγεία καί διάφορα ὑλικῆς ἤ πνευματικῆς φύσεως ἀγαθά. Ἡ θεμελιώδης αὐτή πίστη ὑπόκειται ὡς βάση στήν τέλεση τῶν θυσιῶν καί προσφορῶν.

ΙΧ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΑΓΑΠΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 2-01-1844

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-053α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀγάπιος, Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου (1839-1856), γράφει τήν παραμυθητική αὐτή ἐπιστολή ἐκ μέρους τοῦ Ἁγίου Ρόδου πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεο Φωτιάδη, προκειμένου νά τόν συλλυπηθεῖ διά τήν ἀπώλεια τοῦ ἀνεψιοῦ του Μιχαήλ Καλαφατᾶ, ὁ ὁποῖος ἔπεσε θύμα ἄγριας δολοφονίας ἐκ μέρους ἀγνώστων ληστῶν.

Ἐπί πλέον γίνεται λόγος σέ αὐτή διά τήν ἀποστολή τῶν Διατάξεων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας πρός ἐνημέρωση καί τήν ἐπιστροφή καί πάλιν αὐτῶν στήν Ἱερά Μητρόπολη Ρόδου.

Τέλος ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀγάπιος παρακαλεῖ γιά τήν ἀποστολή ὁρισμένων ἄγριων χόρτων ἀπό τή Σύμη στή Ρόδο, πρᾶγμα τό ὁποῖον πολύ ἐπεθύμησαν.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-053β]

«1/† Τῷ Πανοσιολογιωτάτῳ Ἁγίῳ Καθηγουμένῳ, 2/τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμιώτου, Κυρίῳ, 3/Κύρ Ἱεροθέῳ, ἀσπασίως[41]».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-053α]

«1/Ἡ Πανιερότης του σᾶς εὔχεται πατρικῶς 2/κ(αί) μᾶς γράφει, ὅτι σᾶς συλλυπεῖται πάρα πολύ εἰς τό ἀπροσδόκητον συ3/μβεβηκός τοῦ φιλτάτου ἀνεψιοῦ σας[42], ὅν ἀναπαῦσαι Κύριος ἐν κόλ4/ποις Ἀβραάμ κ(αί) ἐλυπήθην οὐκ ὀλίγον, διότι ἦταν ὁ μόνος ἀ5/ναγκαῖος εἰς τάς ὑποθέσεις σας κ(αί) μονώτατος τῆς συγγενείας σας.

6/Κ(αί) ἐπειδή ἡ Πανοσιολογιότητά σας γνωρίζετε τήν ματαιότητα τοῦ 7/κόσμου κ(αί) ὅτι τά κρίματα Κυρίου ἄβυσσος πολύ, εἴη τό ὄνομα 8/Κυρίου εὐλογημένον[43], ὡς ἔδοξεν αὐτῷ, οὕτω κ(αί) ἐγένετο. Κ(αί) ἔτι 9/χρειάζεται τώρα νά σταθῆτε μέ μεγάλην γενναιότητα κ(αί) ὑπο10/μονήν, φιλοσοφοῦντες εἰς τό τοιοῦτον δεινόν μέ μεγάλην φρό11/νησιν.

Ἀκόμα σᾶς στέλνω μέ τόν κύρ Ἰωακείμ τάς Διατά12/ξεις τῶν ἱσων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, νά τάς ἀναγνώ13/σετε κ(αί) νά βεβαιωθῆτε εἰς τά διαταττόμενα κ(αί) νά ταῖς 14/δώσετε τοῦ ἰδίου πάλιν, νά μᾶς ταῖς φέρη. Ἐπειδή κ(αί) ὅτι 15/διαταττόμεθα, νά λάβωμεν ἀναλόγως τήν βοήθειαν τοῦ 16/καθ' ἑνός, τόσον τῶν ἱερέων, ὅσον (καί) τῶν Μοναστηρίων κ(αί) νά 17/τά στείλωμεν ἀμέσως. Ταῦτα κ(αί) μένωμεν μέ τό 18/ἀνῆκον σέβας.

Στείλετέ μας κ(αί) μέ τόν κύρ 19/Ἰωακείμ μερικά χορταράκια[44],

41. Ἀσπασίως: ἐπίρρημα, ἀπό τό ρῆμα ἀσπάζομαι.

42. Πρόκειται γιά τόν Μιχαήλ Καλαφατᾶ, ἀνεψιό καί στενό συνεργάτη τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου, ὁ ὁποῖος δολοφονήθηκε ἀπό ἀγνώστους.

43. Ἰώβ α΄, 21: *«Εἴη τό ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τούς αἰῶνας»*.

44. Χορταράκια: Ἡ Σύμη, ὅπως καί τά ὑπόλοιπα νησιά τῆς Δωδεκανήσου, μέ τό ἤπιο κλῖμα των, κατά τή διάρκεια τοῦ χειμώνα καί ἰδιαίτερα ὅταν ἔχουν πέσει πλούσιες βροχές, καλύπτεται μέ διάφορα ἄγρια χόρτα, τά ὁποῖα λαχανεύονται καί καταναλώνονται, εἴτε ὠμά, ὡς σαλάτες, εἴτε μαγειρευτά (λαδερά), εἴτε βραστά. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἑπόμενα: ἀγόγλωσσα ἤ ἀρνόγλωσσα ἤ βούγλωσσα, ἀγριομάρουλα, γαλατσίδες, ζωχοί, ραδίκια, βροῦβες, λαψάνες, μόπλευρα (Χε-

διότι τά ἐπιθυμοῦμεν 20/μεγάλως ἐδῶ εἰς τήν χώραν. 1844, Ἰαν(ουαρίου) 2.

21/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ῥόδου Ἐπίτροπος Ἀρχιμαν(δρίτης) Ἀγάπιος».

[Προσθήκη, κάτω ἀριστερά τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ καί μέ τό ἴδιο χέρι]:

«1/Παρομοίως θέλετε δώση 2/εἰς τόν ἴδιον κ(αί) τήν παραγγελίαν 3/τῶν εἰκόνων».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀγάπιος (*περίπου 1790, †1866)[45] εἶναι ἄνδρας λόγιος καί συνετός, ὁ ὁποῖος γιά ὁρισμένο χρονικό διάστημα ὑπηρετεῖ ὡς Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου, ἐνῶ ἀργότερα ἐμφανίζεται σέ διάφορα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου ὡς Ἐπίσκοπος Μυρέων καί ἐνεργεῖ ἐπίσης ὡς Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου.

2) Ὁ Μιχαήλ Νικολάου Καλαφατᾶς (*περίπου ἀρχές 1800, †τέλη 1843) ἦταν ἀνεψιός τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου[46] καί ἔπεσε θῦμα ἄγριας δολοφονίας ἐκ μέρους ἀγνώστων ληστῶν.

3) Ἡ ἐπιστολή αὐτή ἀποσκοπεῖ στό νά προσφέρει συμπαράσταση καί παραμυθία στόν βαθύτατα θλιβόμενο Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Πανορμίτου Σύμης Ἱερόθεο Φωτιάδη, ἐξ αἰτίας τοῦ τραγικοῦ τέλους καί τῆς ἀπροσδοκήτου ἀπωλείας τοῦ ἀγαπημένου ἀνεψιοῦ του Μιχαήλ Καλαφατᾶ.

λιδόνιον τό μέγα), μυρώνια ἤ μυριδοῦσες ἤ κικυλημήθρες, πράσσα ἄγρια, ἀμάραντοι ἤ μαργαρίτες ἤ μαντηλίδες, μάραθα καί πολλά ἄλλα.

45. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 464.

46. Ὁ Μιχαήλ Ν. Καλαφατᾶς θά πρέπει νά ἦταν υἱός ἀδελφῆς τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου (Ἰωάννου Φωτιάδου) καί τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαήλ Φωτιάδου. Ὁ Μιχαήλ Καλαφατᾶς ἦταν πολύ ἀγαπητός σέ ἀμφοτέρους τούς θείους του, Ἱερόθεον καί Μιχαήλ Φωτιάδη καί στενός συνεργάτης τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου. Πιθανῶς ἡ ἰδιότητά του αὐτή καί νά ἀπετέλεσε τήν αἰτίαν τῆς ἀγρίας δολοφονίας του ἀπό ληστές.

Χ. ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΑΓΑΠΙΟΥ: 23-01-1844

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-054α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀγάπιος, Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου (1839-1856), κατ' ἐντολήν του προφανῶς, γράφει καί ἐξαποστέλλει αὐτό τό «Προτρεπτικόν ἔγγραφον», τό ὁποῖο ἀφορᾶ στή δολοφονία τοῦ Μιχαήλ Νικολάου Καλαφατᾶ, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν περί τά τέλη τοῦ ἔτους 1843, ἀνεψιοῦ τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου (Φωτιάδου) καί στενοῦ συνεργάτου αὐτοῦ.

Δι' αὐτοῦ προτρέπονται, ὅσοι γνωρίζουν κάτι σχετικό μέ τή δολοφονία τοῦ μακαρίτου Μιχαήλ Καλαφατᾶ, νά προσέλθουν στόν θεῖο αὐτοῦ καί ἀδελφό τοῦ Ἡγουμένου Ἱεροθέου, τόν Μιχαήλ Φωτιάδη καί νά τό καταθέσουν μέ κάθε μυστικότητα, προκειμένου νά ἀποκαλυφθεῖ ἡ ἀλήθεια.

2) Κείμενο

«1/† Εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, τιμιώτατοι Προϋχοντες κ(αί) ἀπαξάπαντες εὐλογημένοι 2/Χριστιανοί.

Ἐπειδή, ὡς εἶναι γνωστόν τοῖς πᾶσιν, ἀδίκως ἐθανατώθη 3/παρά τῶν ἀξιοκατακρίτων κ(αί) πάσης ποινῆς ἀξίων ληστῶν, ὁ Μιχα4/ήλ, ὁ υἱός Νικολάου Καλαφατᾶ κ(αί) τά παρ' αὐτῷ ἄτακτα ἐφάνη5/σαν, διά τό αἰφνίδιον τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Οἱ δέ συγγενεῖς του ἐπιπόνως 6/ζητοῦντες, ἵνα μάθωσι τήν ἀλήθειαν, οὐ δύνανται, διότι οὐχ εὑρέθησαν 7/κἄν τά ἀναγκαῖα του ἔγγραφα, μ' ὅλον ὅτι ἐζητήθησαν ἀκριβῶς.

Ὅσοι 8/γινώσκουσί τι περί τούτου, ἤ ἀκούσαντες ἤ ἰδόντες τινά, ὅτι ἐπῆρε 9/παρά γνώμην αὐτῶν ἔγγραφόν τι ἤ παντός εἴδους κ(αί) πάσης ὕλης 10/τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῶν πραγμάτων, παρακαλοῦσι, λέγω, νά ὑπάγωσι, 11/πρός τόν Μιχαήλ [Φωτιάδην], τόν θεῖον τοῦ Μακαρίτου, διά νά τό εἴπωσι πρός 12/αὐτόν μυστικῷ τῷ τρόπῳ.

Πρός τούτοις κ(αί) οἱ δανείσαντες κ(αί) οἱ δανει13/σθέντες παρ' αὐτοῦ, ἐν καθαρῷ συνειδότι, τήν ποσότητα τῶν χρημάτων, 14/ὥσπερ κ(αί) οἱ ἀγοράσαντές τι παρ' αὐτοῦ κ(αί) οἱ πωλήσαντες, τόν τε ἀ15/

ριθμόν κ(αί) τό εἶδος τῶν πραγμάτων, ὅπως ἐβεβαιωθῶσι κ(αί) πληρώ16/σωσι τό ὑποδειχθησόμενον αὐτῶν χρέος.

Ἂν ὅμως τινές ἐξ ὑμῶν φα17/νῶσιν ἀμελεῖς εἰς τοῦτο διά τι αἴτιον κ(αί) δέν θελήσωσιν, ἵνα εἴπωσιν 18/ἐκεῖνο, ὅπου ἠξέρουσι, γινωσκέτωσαν, ὅτι θέλη γίνη ἐπιτί19/μιον κ(αί) ἔσονται οἱ τοιοῦτοι ἄξιοι κ(αί) κληρονόμοι τοῦ ἀσβέστου 20/πυρός καί τῆς αἰωνίου κολάσεως.

21/1844, Ἰανουαρίου 23.

22/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ῥόδου Ἐπίτροπος Ἀρχιμανδρίτης Ἀγάπιος[47]».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-054β]

«1/Προτρεπτικόν 2/Ἔγγραφον 3/Ἀρχιμανδρί4/του Ἀγαπίου, Ἀρχιερα(τικοῦ) 5/Ἐπιτρόπου 6/1844, Ἰανουαρί(ου) 23».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ ἄγρια δολοφονία τοῦ Μιχαήλ Ν. Καλαφατᾶ ἀπό ἄγνωστους ληστές, ἀνεψιοῦ τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Πανορμίτου Σύμης Ἱεροθέου Φωτιάδου, δέν εἶναι γνωστόν ἐάν τελικά ἐξιχνιάσθηκε καί ἐάν ἀπεκαλύφθησαν οἱ στυγεροί δολοφόνοι καί τιμωρήθησαν καί ἐάν ἐξηκριβώθησαν τά αἴτια τῆς δολοφονίας.

2) Ἡ Ἐκκλησία, διά τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἀγαπίου, Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου, συντάσσει τό ἀνωτέρω «Προτρεπτικόν ἔγγραφον», ὅπως αὐτό χαρακτηρίζεται καί τό ἀπευθύνει στό πλήρωμά της, ἀποβλέπουσα στήν ἀποκάλυψη τῆς ἀληθείας.

3) Ἐάν ἡ ἀποστολή τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶχε πρακτικά ἀποτελέσματα, δέν εἶναι γνωστόν σέ μᾶς σήμερα.

4) Δυστυχῶς παρόμοια περιστατικά ἔλαβαν χώραν σέ διάφορες περιοχές τῆς Ἑλλάδος κατά τόν 19ον αἰώνα καί κατά τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰώνα. Κατά κανόνα τά αἴτια ἦσαν οἰκονομικοῦ περιεχομένου. Πρόσωπα συνήθως γνωστά καί μέ μεγάλη οἰκονομική ἐπιφάνεια, Δημόσιοι Ὑπάλληλοι (Ὑπάλληλοι Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν, Ταχυδρόμοι κ.λπ.), οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπιφορτισμένοι νά μετα-

47. Ἀγάπιος: οὐσιαστικό καί κύριον ὄνομα, τό ὁποῖο παράγεται ἀπό τό ρῆμα ἀγαπῶ, ὅπως καί τό οὐσιαστικό ἀγάπη. Καί τά δύο αὐτά προέρχονται ἀπό τό ρῆμα «ἄγαμαι» = θαυμάζω, ἀπό τό ὁποῖο προέρχεται καί τό οὐσιαστικό «ἄγαλμα, τό» = τό ἀξιοθαύμαστο, τό ἀξιαγάπητο.

φέρουν διάφορα χρηματικά ποσά, συνήθως ἔπιπταν θύματα ἄγριας δολοφονίας ἐκ μέρους ληστοσυμμοριτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπέβλεπαν στήν ἀποκόμιση πλούσιας λείας. Τίς περισσότερες φορές παρόμοιες δολοφονίες δέν ἐξεχνιάσθησαν ποτέ.

XI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΗ ΜΑΝΤΑΛΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 6-07-1844

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-055α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Ἰωάννης Κωνσταντῆ Μανταλιοῦ φαίνεται νά ἐργάζεται στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, ὡς ποιμένας αἰγῶν καί προβάτων καί ὡς μελισσοκόμος. Ἡ ἐπιστολή του αὐτή ἀναφέρεται σέ τρίχες αἰγῶν, μαλλιά προβάτων, κερί μελισσῶν καί κεριά –νέα καί ἀχρησιμοποίητα καί κεριά παλαιά καί χρησιμοποιημένα (ἀποκαΐδια). Σχετικά μέ τά θέματα αὐτά ἐνημερώνει τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

Ἐπίσης παρακαλεῖ νά τοῦ ἀποσταλοῦν παρδάκια, ἤτοι πήλινα κύπελλα γιά κρασί καί δύο γανίτες (πήλινα πιθάρια), προφανῶς γιά ἀποθήκευση ὑγρῶν προϊόντων.

Στό τέλος γίνεται πρόσθεση ὁρισμένων ποσοτήτων προϊόντων.

Ἀκόμη διατηρεῖται στό τέλος τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ προσθήκη –σημείωση ἀπό δεύτερο χέρι– ὅπου σημειώνονται ὁρισμένα προϊόντα, τά ὁποῖα χρειάζεται ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου καί σκοπεύει νά προμηθευθεῖ ἀπό τήν πλησίον τῆς Σύμης κειμένη πόλη Σταδία (σημερινή Datça), τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας.

2) Κείμενο

«1/Ἅγιε Ἡγούμενε [τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Κύριε Ἱερόθεε], προσκυνῶ σε.

Ἐγώ, ὁ Ἰωάννης 2/τοῦ Κωνσταντῆ[48].

48. Φαίνεται, ὅτι περί τά μέσα τοῦ 19ου αἰ. δέν εἶχε ἀκόμη γενικῶς καθιερωθεῖ ἡ χρήση τῶν ἐπωνύμων. Συνήθως ἀρκοῦσε νά ἀναφερθεῖ ἤ νά ἀναγραφεῖ τό βαπτιστικό ὄνομα ἑνός προσώπου, τό ὁποῖο συνοδεύετο μέ τό βαπτιστικό ὄνομα τοῦ πατέρα του (πατρωνυμικό ἐπώνυμο) ἤ τῆς μητέρας του (μητρωνυμικό ἐπώνυμο). Στήν παροῦσα περίπτωση ὁ ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἀρχικά

Καί τρίχα[49] ἄν ἔχη καί ἀγαπᾶτε, 3/νά στείλετε καί τά μαλλιά[50] στέκονται, διατί οἱ 4/Τοῦρκοι σας δέν ξέρουν νά τά κάμουν. Ὅ5/μως ἔχομεν σκοπόν, νά τά δώσωμεν [σέ ἄλλους, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν], 6/νά τά κάμουν. Καί νά μᾶς στείλετε καί 7/παρδάκια[51] μεγάλα διά κρασί τέσσερα (4), 8/καί δύο (2) γάνιτες[52], ὁ ἕνας νά εἶναι ὀκάδες ἑξῆντα (60) <καί ὁ> 9/ἕτερος ὀκάδες πενῆντα πέντε (55).

10/Ἔδωσα καί τήν τρίχα πέρυσι καί γιά κερί.

11/Ἔδωσα φετινά κεριά ἀκόμη γρ(όσια) 35.

12/Ἀποκαΐδια[53] γρ(όσια) 32.

13/Ἔτι ἔδωσα στήν [-----] γιά κερί γρ(όσια) 15.

14/1844, Ἰουλίου 6.

15/Ἰωάννης Κωνσταντῆ Μανταλιοῦ, προσκυνῶ».

16/23

17/35 + 32

18/15

[Σύνολον]: 73 = 32

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-055α]

«1/Νά δοθῇ εἰς χεῖρας τοῦ Ἡγουμένου 2/ἀπό τόν 3/πατριώτην».

αὐτοσυστήνεται ὡς: «Ἰωάννης τοῦ Κωνσταντῆ». Αὐτό ἦταν γιά τήν ἐποχή ἐκείνη ἀρκετό, ὡς προσδιοριστικό τῆς ταυτότητας τοῦ ἐν λόγῳ προσώπου. Κάτι ἀνάλογο συνέβαινε καί στήν ἀρχαία Ἑλλάδα. Ἐπί παραδείγματι: «Σωκράτης Σωφρονίσκου, Ἀλωπεκῆθεν», διότι κατήγετο ἀπό τόν δῆμο Ἀλωπεκῆς τῆς Ἀρχαίας Ἀθήνας, «Θουκυδίδης Ὀλόρου, Ἁλιμούσιος, διότι κατήγετο ἀπό τόν ἀθηναϊκό δῆμο Ἁλιμοῦς, Κεκροπίδης τό γένος» κ.λπ. Ὅμως στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἀναφέρεται ὡς: «Ἰωάννης Κωνσταντῆ Μανταλιοῦ». Αὐτό ἦταν τό πλῆρες ὀνοματεπώνυμόν του. Τό «Μανταλιοῦ» εἶναι μητρωνυμικό: «Ὁ υἱός τῆς Μανταλένας».

49. Τρίχα: ἀπό αἶγες, κατάλληλη γιά τό πλέξιμο σχοινιῶν, μποξάδων κ.λπ.

50. Μαλλιά: προβάτων, τά ὁποῖα ὕστερα ἀπό πλύσιμο καί κατάλληλη ἐπεξεργασία χρησιμοποιοῦντο γιά πλέξιμο μαλλίνων ἐνδυμάτων, καλτσῶν, ὕφανση μαλλίνων ὑφασμάτων κ.λπ.

51. Παρδάκι ἤ Μπαρδάκι, τό (Τουρκικό bardak): πήλινο μικροῦ μεγέθους κύπελλο, κατάλληλο γιά κρασί καί νερό. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 1471. Στήν ὕπαιθρο τῆς Κρήτης ἡ ὀνομασία αὐτή εἶναι σέ χρήση μέχρι σήμερα.

52. Γάνιτας: γανίτης, -ες ἤ γανίτια: πήλινο πιθάρι. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 1413.

53. Ἀποκαΐδια: χρησιμοποιημένα κεριά καί ὅτι μένει στό τέλος ἀπό αὐτά. Γίνεται ἀνακύκλωση αὐτῶν.

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-055β]

«1/Ἰωάννης Κωνσταντῆ 2/Μανδαλιοῦ 3/1844, Ἰουλίου 6».

[Σημείωση μεταγενέστερη, ἀπό ἄλλο χέρι]:

«1/Χρειαζόμεθα ἀπό τήν Σταδίαν[54] 2/κρομμύδια[55], ἐρεβίνθια[56], πανιά 6».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἐντυπωσιάζει ἡ ἀμεσότητα τοῦ κειμένου. Ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς φαίνεται νά γνωρίζει στοιχειωδῶς γραφή καί ἀνάγνωση καί ἐκφράζεται μέ λιτότητα, σαφήνεια καί ἀκρίβεια. Ἑστιάζει στό οὐσιαστικό καί ἀποφεύγει κάθε μή ἀναγκαῖον καί περιττόν.

2) Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου ἀνέκαθεν καί σήμερα ἀκόμη, διατρέφει ποίμνια αἰγῶν καί προβάτων, διά τήν παραγωγή κρέατος καί γαλακτοκομικῶν προϊόντων. Παλαιότερα καί μέχρι πρό ὀλίγων ἐτῶν χρησιμοποιοῦντο ἐπίσης τά μαλλιά τῶν αἰγῶν καί τῶν προβάτων, ὡς πρώτη ὕλη γιά τήν κατασκευή ἐνδυμάτων, σχοινιῶν καί ἄλλων χρησίμων ἀντικειμένων.

2) Ἰωάννης Κωνσταντῆ Μανταλιοῦ: Τό ἐπώνυμον «Μανταλιοῦ», ἀπό τό «υἱός τῆς Μανταλένας», εἶναι μητρωνυμικό. Βλ καί: ὁ Στέφανος τῆς Καλλιστῆς, ὁ Γιάννης τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ Ἀλεξάνδρα τῆς Παρασκιῶς, ὁ Γιώργης τῆς Καλλιόπης κ.λπ.

54. Σταδία: πόλη τῆς ΝΔ Τουρκίας, ἡ ὁποία κεῖται ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπό τή νῆσο Σύμη καί σήμερα ὀνομάζεται «Ντάτσα» (Datça).

55. Κρεμμύδι, τό: Ἄλλιον τό κρόμμυον (Allium cepa). Φυτό πού ἀνήκει στό Γένος Ἄλλιον (Allium) καί στήν Οἰκογένεια Λιλιίδες ἤ Λειριίδες (Liliaceae), γνωστό στούς Χαλδαίους, ἀπό τούς ὁποίους εἰσήχθη στήν Αἴγυπτο. Ὁ Ὅμηρος τό ἀναφέρει συχνά καί ὁ Θεόφραστος ὁ Ἐρέσιος τό περιγράφει λεπτομερῶς.

56. Ἐρεβίνθια: Ρεβύθια. Τό φυτό ὀνομάζεται Κίκερ τό κριόμορφον (Cicer arietinum), κοινῶς ρεβυθιά. Ἡ ἀρχαία ὀνομασία εἶναι ἐρέβινθος, καί θεωρεῖται προελληνική. Ἀνήκει στήν Ὑποοικογένεια Ψυχανθῆ (Papilionoideae), ἡ ὁποία ὑπάγεται στήν Οἰκογένεια Χεδροπά (Leguminosae). Γ. Χριστόπουλος, *Φυτολογία* 1990, σ. 361-362.

XII. ΑΠΑΝΤΑΧΟΥΣΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΡΟΔΟΥ: 4-10-1844

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-057α-β]

1) Περίληψη

Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης, περί τά τέλη τοῦ ἔτους 1844 καί γιά διαφόρους λόγους εὑρίσκεται σέ δεινή οἰκονομική κατάσταση. Ἕνεκα τούτου καί ἀπευθύνεται πρός τόν Μητροπολίτη Ρόδου Ἰάκωβον τόν Πάτμιον (1839-1856), ὁ ὁποῖος συντάσσει καί ἀποστέλλει τήν Ἀπανταχοῦσα αὐτή πρός τούς Χριστιανούς κατοίκους τῶν χωρίων τῆς νήσου Ρόδου, προτρέπων αὐτούς ὅπως κατά δύναμη βοηθήσουν καί στηρίξουν τή Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης.

Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου ἀπέστειλε στή Ρόδο τόν Ἱερομόναχο αὐτῆς Ἰγνάτιο, ὁ ὁποῖος ἐφοδιασμένος μέ τήν ἀνωτέρω ἀπανταχοῦσα τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, θά περιῆλθε τά χωριά τῆς νήσου αὐτῆς καί θά συνέλεξε ἀνάλογες προσφορές καί βοηθήματα, σέ εἶδος καί χρήματα, προκειμένου νά ἀνακουφισθεῖ ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου.

Τά ἀποτελέσματα τῆς περιοδείας αὐτῆς δέν μᾶς εἶναι γνωστά, θά πρέπει ὅμως νά ὑποθέσουμε, ὅτι οἱ εὐσεβεῖς Χριστιανοί τῆς νήσου Ρόδου θά ἀντεπεκρίθησαν ἀναλόγως καί θά ἐνίσχυσαν οἰκονομικά τή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

2) Κείμενο

«1/† Ἐντιμότατοι Κληρικοί, εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, τιμιώτατοι Προεστῶτες καί Πρόκριτοι καί λοιποί πάντες εὐλογη2/μένοι Χριστιανοί, οἱ κατοικοῦντες τά χωρία τῆς καθ' ἡμᾶς Θεοσώστου Ἐπαρχίας Ῥόδου, χάρις εἴη ὑμῖν ἅ3/πασιν καί εἰρήνη ἀπό Θεοῦ.

Τό ἐν τῇ νήσῳ Σύμῃ Ἱερόν Μοναστήριον τοῦ Πανορμίτου, ἕνεκα τῶν ση4/μερινῶν καιρικῶν περιστάσεων, κατήντησεν εἰς τό νά στερηθῇ ὅλα τά ἀναγκαῖα καί οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμε5/νοι Πατέρες, ἕνεκα τῆς ἀπορίας, ἀμηχανήσαντες τοῖς ὅλοις, ἔγνωσαν νά προστρέξωσιν εἰς τά φιλελεήμο6/να σπλάχνα ὑμῶν, ἐλπίζοντες, ὅτι θέλετε συνδράμη τώρα περισσότερον παρ' ἄλλοτε καί οὕτως εὕρωσι μικράν 7/ἀναψυχήν τῆς ἀπορίας αὐτῶν, διά τῆς βοηθείας σας. Ἐφ' ᾧ καί

ἀπέστειλαν ταξιδιώτην, τόν τό παρόν ἡμῶν 8/ἐπιφέροντα, Ὁσιώτατον Ἱερομόναχον κύρ Ἰγνάτιον.

Γράφοντες λοιπόν προτρεπόμεθα ἅπαντας, μικρούς τε καί 9/μεγάλους, ἄνδρας καί γυναίκας, ἵνα ἕκαστος βοηθήσετε κατά τό δύνασθε καί προαιρῆσθε, βέβαιοι ὄντες ὅτι 10/ὁ μισθαποδότης Θεός θέλει ἀνταμείψη ἑκατονταπλασίονα τήν ἐλεημοσύνην σας. Καί ἄν ἡ εἰς τούς πένητας 11/καί πτωχούς διδομένη ἐλεημοσύνη ἰσχύη νά καλύψη τό πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν, πολλῷ δέ μᾶλλον ἡ διδο12/μένη εἰς τά Ἱερά καταγώγια, ὅπου ἀκαταπαύστως δοξολογεῖται καί γεραίρεται[57] ὁ Θεός καί ἐκτελεῖται ἡ 13/ἀναίμακτος θυσία ὑπέρ συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν πάντων τῶν ὁπωσδήποτε ἐλεούντων αὐτά.

Ὑμεῖς 14/ἐν πάσαις ταῖς τοῦ βίου τούτου περιστάσεσιν ἐπικαλεῖσθε συνεχῶς τό μέγιστον ὄνομα τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ 15/εἰς βοήθειαν καί οὗτος παρευθύς καί ταχύς εἰς βοήθειαν προφθάνει, ἀπαλλάττων ὑμᾶς τῶν δεινῶν ἀσθενειῶν 16/καί ἄλλων λυπηρῶν, ἐν οἷς ἄν αὐτόν ἐκ ψυχῆς ἐπικαλέσητε.

Γνωρίζοντες λοιπόν τοῦτο, ἀνάγκη νά δείξη17/τε εἰς τήν παροῦσαν περίστασιν μέ περισσοτέραν προθυμίαν τήν πρός τόν Μέγιστον Ταξιάρχην εὐλάβειάν 18/σας, διά τῆς εἰς τό ἱερόν αὐτοῦ Μοναστήριον βοηθείας καί ἐλεημοσύνης σας, ἵνα εὕρητε αὐτόν ἵλεων ἐν 19/τῇ φρικτῇ καί φοβερᾷ ὥρᾳ τοῦ θανάτου.

Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἴη 20/μετά πάντων ὑμῶν.

21/† Ὁ Ῥόδου Ἰάκωβος ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σας».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-057β]

«1/Ἀδείᾳ Ἰακώβου 2/Ἀρχιερέως, 3/1844, Ὀκτωβρί(ου) 4».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ τακτική αὐτή, τοῦ νά ζητοῦν Ἱερές Μονές καί ἄλλα Ἐκκλησιαστικά Ἱδρύματα τή βοήθεια τῶν Χριστιανῶν σέ ὁρισμένες περιστάσεις, ἦταν συνήθης κατά τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας στά Δωδεκάνησα καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅμως ἡ διενέργεια τῶν ἐράνων αὐτῶν, πού συνήθως ἀποκαλοῦν-

57. Γεραίρω καί γεραίρομαι: ρῆμα, ἀπό τό ὁποῖο παράγεται τό οὐσιαστικό «γέρας, τό», τό ἐπίθετο «γεράσιμος» καί τό οὐσιαστικό καί κύριο ὄνομα «Γεράσιμος».

ται «Ζητεῖαι», ἀπαιτοῦσε τήν προηγούμενη ἔγκριση τοῦ οἰκείου Ἀρχιερέως.

2) Μοναχοί Ἱερῶν Μονῶν καί Καθισμάτων τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἐφοδιασμένοι μέ παρόμοια ἔγγραφα καί φέροντες μαζί των σταυρούς μέ Τίμιον Ξύλο καί διάφορα Ἅγια Λείψανα καί θαυματουργές εἰκόνες, περιήρχοντο τίς περιοχές τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τῶν παραδουναβίων χωρῶν, τῆς Ρωσσίας κ.λπ. καί συνέλεγαν διάφορα ποσά, τά ὁποῖα στή συνέχεια διετίθεντο διά ἔργα ἀνοικοδομήσεως, συντηρήσεως καί καλλωπισμοῦ τῶν Ἱερῶν Μονῶν των.

3) Ἀπό σωζόμενες ἐπιγραφές Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶναι γνωστά ὀνόματα τοιούτων Ἱερομονάχων καί Μοναχῶν, καθώς καί διατεθέντα ποσά γιά ἀνάλογες ἐργασίες.

XIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΙΑΔΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ), ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ: 31-10-1844

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-058α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης εὑρίσκεται στή νῆσο Ρόδο, διά τή διεκπεραίωση ὁρισμένων ὑποθέσεων τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί ἐνημερώνει σχετικά τόν ἀδελφόν του Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη), τόσο διά τό ταξίδιόν του, ὅσο καί διά τήν πορείαν τῶν διαφόρων ὑποθέσεων τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

2) Κείμενο

«1/Σᾶς προσκυνῶ.

2/Ἔστω εἰς γνῶσιν σας, ὅτι διεκπεραιώθημεν ἐδῶ εἰς Ῥόδον τῷ Σαββάτῳ, 3/εἰς τό μέσον τῆς ἡμέρας κ(αί) εἶμαι ὑγιής, ἐφησυχάζων εἰς τήν οἰκίαν 4/τοῦ κυρίου Ἀντωνίου Ἀναγνώστου Μπογιαζῆ κ(αί) σᾶς προσκυνεῖ πανοικεῖ. 5/Λαμβάνω πᾶσαν ἀνάπαυσίν μου ὑπέρ τό πρέπον, ἡμέραν τε κ(αί) 6/νύκτα.

Τά χρέη μας, ὡς ἐκ τοῦ Μοναστηρίου, ἐποιήσαμεν πρός τά ἐδῶ. 7/Ὁ Ῥόδου[58] εἶναι εἰς περιοδείαν ἀκόμη, ὁ δέ Καρπαθάκης[59] σᾶς

58. Ἐννοεῖται ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος.

59. Καρπαθάκης: Τό ἐπίθετο αὐτό προῆλθε προφανῶς ἀπό κάποιον πρόγονο

προσκυνεῖ πανοι8/κεῖ, ὡς κ(αί) ὁ Κύριος Ἐ(μμανουήλ) Σκαραμαγκῆς[60] πανοικεῖ, ὁ δέ Ἰωάννης Καζούλης, 9/ὁ Ἐπίτροπός μας, εἶναι εἰς τήν ἐξοχήν ἀκόμη. Ἔμαθον ὅτι ἦν εἰς λύπην, 10/διότι ἀπέθανεν κατ' αὐτάς μία ἐκ τῶν θυγατέρων του.

Σᾶς προσκυ11/νεῖ ἐπίσης κ(αί) ὁ Χατζῆ-Γιακουμῆς. Σᾶς στέλλομεν τώρα, μέ τό ἐρχό12/μενον συμαϊκόν πλοῖον, ὁμοῦ μέ τόν Φανούριον Ἰωάννου, υἱόν τῆς 13/αὐτόθι Κυριακούλας τῆς Ῥοδίας (τήν ὁποίαν ἀδελφικῶς ἀσπά14/ζομαι), τσουβάλια ἀλεύρι δέκα καί μίαν ἀγελάδα, πρός ἐξα15/λάφρωσιν τοῦ φορτίου τοῦ Μοναστηριακοῦ πλοίου κ(αί) διά ἑτοιμασίαν 16/τῶν ἀναγκαίων ἄρτων εἰς τήν ἑορτήν.

Ἔρχονται καί τρεῖς [ἄνδρες], διά 17/νά δουλεύσωσιν εἰς τό Μοναστήριον (καί ἄς εἶναι μυστικόν ἀνά τούς αὐτόθι), μέ 18/[------] ἐξῆλθον διά τήν ἑορτήν καί ὄντως χρειάζεται τό Μο19/ναστήριον, κατά τό παρόν τοιούτων τεχνητῶν κ(αί) [ἐκεῖνοι] ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν καί τά 20/ἐργαλεῖα των.

Ἅπαντας τούς αὐτόθι Μοναστηριακούς, Ἱερωμένους τε καί Λαϊκούς 21/προσκυνῶ κ(αί) πάντας τούς ἐν τῇ χώρᾳ συγγενεῖς τε κ(αί) φίλους ἀσπάζομαι.

22/Ἀπό Ῥόδον, [31-10]-1844.

23/Ὁ Ὑμέτερος ἀδελφός Μιχαήλ [Φωτιάδης].

24/Τά δέ ἡμέτερα καλῶς ἔχουσιν, 25/κατά τό παρόν».

τῆς Οἰκογενείας αὐτῆς, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπό τή νῆσο Κάρπαθο. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τά ἐπώνυμα: Κασιώτης, Καστελλοριζιός, Κρητικός, Νισύριος, Πάριος, Πάτμιος ἤ Πατινιώτης, Τηλιακός, Χαλκίτης κ.λπ.

60. Σκαραμαγκῆς: τό ἐπώνυμο αὐτό, καθώς καί ἡ ὀνομασία «Σκαραμαγκᾶς», πλησίον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, προέρχεται ἀπό τό βυζαντινό οὐσιαστικό: «Σκαραμάγγιον ἤ σκαραμάγγιν ἤ σκαράμαγκον, τό». Ἐπρόκειτο γιά ὕφασμα καί ἔνδυμα στούς Βυζαντινούς. Αὐτό ἦταν ἀπό τά πολυτελέστερα ὑφάσματα καί εἶχε ποικίλους χρωματισμούς. Ἐκεῖνα τῆς ἀνωτέρας ποιότητος ἦσαν μεταξωτά καί χρυσοΰφαντα διαφόρων χρωματισμῶν καί ποιοτήτων καί ἔφεραν διαφόρους παραστάσεις (ἀετούς, λέοντες κ.λπ.). Τά πολυτελῆ αὐτά ὑφάσματα περιελαμβάνοντο μεταξύ τῶν «κεκωλυμένων εἰδῶν», δηλ. μεταξύ τῶν εἰδῶν ἐκείνων, τῶν ὁποίων δέν ἐπετρέπετο οὔτε ἡ ἐλεύθερη κατασκευή, οὔτε ἡ ἐλεύθερη χρήση ἤ ἐμπορία, οὔτε ἡ ἐξαγωγή σέ ξένες χῶρες. Τά ἐνδύματα αὐτά ἐφέροντο ἀπό τόν Αὐτοκράτορα, τά μέλη τῆς βασιλικῆς Οἰκογενείας, τούς αὐλικούς καί τούς ἀνώτερους στρατιωτικούς καί πολιτικούς ἄρχοντες. Ν. Καλομενόπουλος, *ΜΕΕ*, τ. ΚΑ΄ (Ἀθῆναι, ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 906.

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-058α]

[Ἀριστερό περιθώριο ἐγγράφου, σημείωση μέ τό ἴδιο χέρι, μέ κάθετον κατεύθυνση, ἀπό ἄνω πρός τά κάτω]:

«1/Δότε, παρακαλῶ, διά ναῦλον πρός Πλοίαρχον γρ(όσια) 25, 2/καθώς συνεφώνησα μετ' αὐτοῦ.

Ὁ Ὑμέτερος [ἀδελφός, Μιχαήλ Φωτιάδης]».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-058β]

«1/Ἐν Ῥόδῳ, 2/Ἐπιστολή Μιχαήλ 3/Φωτιάδου 4/Ὀκτωβρίου 31, 1844».

3) Παρατηρήσεις

1) Εἶναι ἀξιοσημείωτο, μέ πόσο σεβασμό καί διακριτικότητα ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης ἀπευθύνεται πρός τόν κατά σάρκα ἀδελφό αὐτοῦ Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο, Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί τόν ἐνημερώνει διά θέματα, τά ὁποῖα ἀφοροῦν στή Μονή αὐτή.

2) Ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης, ἐκτός ἀπό ἀδελφός, εἶναι καί στενός συνεργάτης τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἱεροθέου, ἀναλώνεται διά τή Μονή καί ἐκπροσωπεῖ τά συμφέροντα αὐτῆς, τόσο στή Σύμη, ὅσο καί στή Ρόδο, στήν Κωνσταντινούπολη, στήν Ἀττάλεια καί ἀλλαχοῦ.

3) Ἐπίσης ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης ἀναλαμβάνει καί διεκπεραιώνει μέ ἐπιτυχία διπλωματικές ἀποστολές, ἐκπροσωπώντας τούς κατοίκους καί τίς Ἀρχές ὁλοκλήρου τῆς νήσου Σύμης.

XIV. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΗΣ ΔΗΜΑΡΧΙΑΣ ΣΥΜΗΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 26-11-1844

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-059α-β]

1) Περίληψη

Ἡ Δημαρχία Σύμης ἀναγκάζεται νά ἀπευθύνει τό ἔγγραφο αὐτό πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεο Φωτιάδη, τό ὁποῖο εἶναι συντεταγμένο μέ πνεῦμα σεβασμοῦ, ἀλλά καί δέν ἀφήνει ἄλλα περιθώρια στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἡ ὁποία ὀφείλει νά καταβάλει ἀμέσως χίλια γρόσια, ὡς ἐτήσια συνεισφορά αὐτῆς, διά τή λειτουργία τῶν Σχολείων τῆς Σύμης.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-059β]

«1/Ἐπιστολή Δημαρχίας, 2/26. Νοεμβρίου 1844.

3/Τῷ Ἁγίῳ Καθηγουμένῳ τοῦ Μοναστηρίου Ταξιάρχου 4/Μιχαήλ Πανορμίτου, Κυρίῳ Ἱεροθέῳ, 5/Προσκυνητικῶς.

6/Εἰς τό Μοναστήριον».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-059α]

«1/Ἅγιε Καθηγούμενε τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου,

2/Κύριε Ἱερόθεε, προσκυνοῦμεν.

3/Καί ἄλλοτε ἐγράψαμεν εἰς τήν Σοφολογιότητά της, ὅπως 4/νά στείλης τά χρήματα, ὅπου κατ' ἔτος εἴθισται 5/νά στέλη τό Μοναστήριον διά τά Σχολεῖα κ(αί) ἕως τῆς ἡμέ6/ρας [ταύτης] δέν ἐπληρώθησαν κ(αί) ἐν ᾧ ἐχρειαζόμεθα διά νά 7/πληρώσωμεν, μέ τήν πώλησιν τοῦ κηροῦ, ὁποῦ μᾶς εἶπεν ὁ 8/Μιχάλης [Φωτιάδης], ὁ ἀδελφός σας. Σήμερον παρουσιασθέντες πάλιν οἱ 9/Ἔφοροι τῶν Σχολείων, μᾶς βεβαιώνουν, ὅτι ἦσαν ἀπλήρωτοι.

10/Παρακαλοῦμεν, λοιπόν, χωρίς ἄλλο, μέ τόν παρόντα 11/Γραμματοκομιστήν, νά μᾶς στείλετε τήν ἀναφερομένην πο12/σότητα γροσίων χιλίων (1.000,00), διά νά μήν παραπονοῦνται 13/διά ταύτην τήν δόσιν, ἀπού πάντοτε μέ δυσκολίαν εὑρί14/σκουν ἀπό τό Μοναστήριον, ἐν ᾧ ἔπρεπε, νά προτιμᾶται 15/ἀπό τάς ἄλλας ἀνάγκας τοῦ Μοναστηρίου. Ἄν λοιπόν καί 16/χρήματα δέν εἶναι εἰς τό Μοναστήριον, φροντίσετε διάταν[61] 17/περί τῆς ἐκκαθαρίσεως τοῦ χρέους τούτου. Ἐπειδή κ(αί) ἐ18/λάβαμεν τήν γνώμην τῶν Προϋχόντων κ(αί) ἐξ ἀνάγκης 19/ἐξάπαντος νά γίνη ἡ περί τούτου φροντίς, μένοντες μέ 20/ὅλον τό ἀνῆκον σέβας.

21/Τήν 21. Νοεμβρίου 1844. Τῆς Σοφολογιότητάς της ὅλως 22/πρόθυμοι.

23/Σύμη Οἱ Δήμαρχοι:

24/Γεώργιος Χ(ατζῆ)-Νικολιοῦ

25/Ἰωάννης Γεωργίου Κλάδος

26/Ὁ Γραμ(ματεύς) Μιχ(αήλ) Πετρίδης».

61. Διάτα, ἡ: διαταγή, ἐντολή. Πρβλ. Κ. Παλαμᾶν, *Ἡ Φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ: «Ἔβγαλε διάτα ὁ Κρούταγος, / τῆς Βουλγαριᾶς ὁ Τσάρος...»*.

[Στό τέλος τοῦ ἐγγράφου καί κάτωθεν τοῦ κειμένου αὐτοῦ ἔχει τεθεῖ στρογγυλή σφραγίδα. Αὐτή φέρει στό κέντρο σταυρό καί ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τά σύμβολα τοῦ Πάθους τοῦ Χριστοῦ: Λόγχη - Σπόγγος καί πέριξ τήν ἐπιγραφή: «ΔΗΜΑΡΧΙΑ ΣΥΜΗΣ 1840»].

3) Παρατηρήσεις

1) Ἦταν, ὡς γνωστόν, σχεδόν πάγια συνήθεια κατά τήν ἐποχήν τῆς Τουρκοκρατίας, τά Μοναστήρια νά φροντίζουν διά τή λειτουργία τῶν Σχολείων, προκειμένου νά μαθαίνουν γραφή καί ἀνάγνωση τά παιδιά τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Τό ἴδιο συνέβαινε καί μέ τή Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης.

2) Ὅμως στήν πράξη ὑπῆρχαν συχνά δυσκολίες. Οἰκονομική δυσπραγία, φορολογικά βάρη, φυσικές καταστροφές, κακές ἐσοδεῖες κ.λπ., ὅλα αὐτά εἶχαν πολλές φορές ὡς συνέπεια οἱ Μονές νά δυσκολεύονται στήν ἐξεύρεση καί ἔγκαιρη καταβολή τῶν σχετικῶν χρημάτων.

3) Παράλληλα οἱ ἀνάγκες γιά τή λειτουργία τῶν Ἑλληνικῶν, συνήθως, Ἀλληλοδιδακτικῶν Σχολείων, ἦσαν πιεστικές καί οἱ δαπάνες ἀνελαστικές. Στό τέλος μέ πολλές δυσκολίες καί καθυστερήσεις ἐξησφαλίζοντο οἱ ἀπαραίτητοι πρός τοῦτο οἰκονομικοί πόροι. Κάτι παρόμοιο συνέβη καί στήν περίπτωση αὐτή στή Σύμη καί στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, κρίνοντες ἀπό τό περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ τῆς Δημαρχίας τῆς Σύμης.

4) Δέν γνωρίζουμε ἐάν τό ἔγγραφο αὐτό ἔφερε τό ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ὅμως θά πρέπει νά ὑποθέσουμε, ὅτι ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου τελικά ἐξασφάλισε τά ἀπαραίτητα χρήματα καί κατέβαλε τά χίλια (1.000,00) γρόσια στήν Ἐφορία τοῦ Σχολείου καί ἔτσι αὐτό συνέχισε κανονικά τή λειτουργία του.

XV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΙΣΥΡΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 31-01-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-060α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος κατήγετο ἀπό τή Νίσυρο καί φαίνεται ὅτι εἶχε ἐγκαταβιώσει στή Μονή τοῦ Πανορμίτου τῆς Σύμης.

Φεύγοντας ἀπό τή Μονή γιά τή Νίσυρο ἄφησε ἕνα σεντούκιον, προφανῶς μέ προσωπικά του ἀντικείμενα, τό ὁποῖον ζητεῖ νά τοῦ σταλεῖ στή Νίσυρο, ὅπου τώρα διαμένει.

Ἐπίσης ζητεῖ νά τοῦ σταλοῦν τά ἐκ μέρους τοῦ Ἱερομονάχου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Μελετίου ὀφειλόμενα σέ αὐτόν ἑκατό γρόσια, μετά τοῦ τόκου των. Ὁ Μελέτιος δέν ἔχει δίκαιον προφασιζόμενος ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔλαβε ἀπό τόν Χατζῆ Μιχαήλ τό ποσόν αὐτό, διότι στήν πραγματικότητα δέν ἔλαβε οὐδέ ὀβολόν παρ' αὐτοῦ.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-060β]

«1/† Γρηγόριος 2/Ἱερομόναχος, 3/1845.
4/Πρός τόν Ἅγιον 5/Καθηγούμενον Πανόρμου. 6/Εἰς Σύμην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-060α]

«1/Πανοσιώτατε, Ἅγιε Καθηγούμενε τῆς 2/Ἱερᾶς Μονῆς Πανόρμου, ἀδελφικῶς σᾶς 3/ἀσπάζομαι.

4/Καί προλαβόντος, κατά τάς ἀρχάς Νοεμ5/βρίου[62] σᾶς ἔγραψα μέσον τοῦ ἐδῶ Ἐπιτρόπου σας 6/Νικολάου, σᾶς ἔγραψα, λέγω, εἰς τό νά μᾶς ἐξαπο7/στείλητε τό αὐτοῦ καταλειφθέν σεντούκιόν μου[63] καί 8/ἀπάντησιν δέν ἔλαβον.

Ὅθεν ἐπιστρέφουσα εἰς τά 9/ἐδῶ, ἡ ἐπιφέρουσα τό παρόν μου, παρακαλῶ, 10/νά τῆς τό δώσετε κ(αί) ὡσαύτως κ(αί) τά ἑκατόν γρό11/σια τοῦ Μελετίου, μετά τοῦ τόκου αὐτῶν, ὅπως 12/τό ἴδιον τῆς Ὁμολογίας του διαλαμβάνει, τό ὁποῖον 13/σᾶς εἶχον ἐσώκλειστον κατά τάς ἀρχάς τοῦ 14/παρελθόντος Νοεμβρίου [1844]. Ἄν ὁ Κύριος Μελέτιος 15/προφασίζεται, ὅτι ἐγώ ἔλαβον τούς κόπους 16/μου παρά τοῦ Χ(ατζῆ) Μιχαήλ, εἶναι πληροφορημέ17/νος καί παρά τῆς μητρός τοῦ ἀσθενοῦς σαφέ18/στατα, ὅτι ἐγώ δέν ἔλαβον παρ' αὐτοῦ οὐδέ ὀβο19/λόν καί ἀδίκως ζητεῖ νά μοῦ κατακρατήση 20/τό ἰδικόν μου, μ' ὅλον ὅτι Ἱερέων χείλη δέν πρέπει 21/νά ψεύδωνται[64].

62. Ἀρχές Νοεμβρίου 1844.

63. Σεντούκιον: τουρκικό sandık - sanduk. Σεντούκι, τό: αὐτό ὡς ἱματιοθήκη ταυτίζεται ἄλλοτε μέ τήν κασέλα καί ἄλλοτε μέ τό μπαοῦλο. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 1501.

64. Πρβλ. τό γνωστόν ἀπόφθεγμα: *«Χείλη Ἱερέων οὐ ψεύδονται»*.

Καί ὑποφαίνομαι, μέ τήν 22/ὡς ἀδελφικήν εἰλικρίνειαν.
23/Ἐν Νισύρῳ, τήν 31. Ἰανουαρίου 1845.
24/Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος, ἐν Χριστῷ ἡμῶν 25/ἀδελφός».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος, Νισύριος τήν καταγωγήν, εἶναι γνωστός καί ἀπό ἄλλα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου. Ἐπίσης διατηρεῖται ἡ Διαθήκη αὐτοῦ.

2) Ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ συνάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐγκαταβιώνοντας στή Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης, ἐξασκοῦσε καί τό λειτούργημα τοῦ πρακτικοῦ Ἰατροῦ. Μεταξύ ἄλλων ἐφρόντιζε καί τόν κάτοικο Σύμης Χατζῆ Μιχαήλ, ἀπό τόν ὁποῖο ὅμως τελικά, ἄν καί τό ἐπεδίωξε, δέν ἔλαβε χρήματα γιά τίς ὑπηρεσίες του.

3) Ὁ Ἱερομόναχος Μελέτιος, ἀδελφός τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, εἶχεν ὑπογράψει Ὁμόλογον, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ὄφειλε νά πληρώσει ἑκατόν (100,00) γρόσια στόν Ἀρχιμανδρίτη Γρηγόριο, γιά τά ὁποῖα τώρα προφασίζεται ὅτι δέν τοῦ τά ὀφείλει.

4) Δέν εἶναι γνωστόν, ἐάν τελικά ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος πέτυχε νά τοῦ ἐπιστραφεῖ τό σεντούκιόν του καί νά τοῦ ἀποσταλοῦν τά ἑκατόν (100,00) γρόσια, τά ὁποῖα τοῦ ὄφειλε ὁ Ἱερομόναχος Μελέτιος.

5) Ἔγγραφα αὐτῆς τῆς μορφῆς παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες σέ μᾶς σήμερα καί φωτίζουν πολλές πλευρές τοῦ καθημερινοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, πού ἔζησαν στά μέσα τοῦ 19ου αἰ. καί κάτω ἀπό ἀντίξοες πολλές φορές συνθῆκες.

XVI. ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΜΗΣ, ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΛΗΨΗ ΥΓΙΕΙΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΤΡΩΝ: 11-02-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-061α - α΄- β]

1) Περίληψη

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Σύμης διά τῆς Ἀναφορᾶς των αὐτῆς ἀπευθύνονται πρός τίς Ὀθωμανικές ἁρμόδιες Ἀρχές –Διεύθυνση Ὑγιεινῆς– καί ἐκθέτουν τίς ἀπόψεις των, σχετικά μέ τήν ἀνάγκη λειτουργίας Λοιμοκαθαρτηρίου στό λιμάνι τῆς Σύμης, προκειμένου

νά εἶναι δυνατόν νά καθαρίζονται καί νά ἀπολυμαίνονται ἐκεῖ τά πλοῖα τῆς νήσου καί νά μήν εἶναι ἀναγκασμένα νά καταφεύγουν σέ ἄλλα λιμάνια (Ρόδου, Μποδρούμ, Ἀλάγιας ἤ Ἀλάνιας κ.λπ.).

Ὅσον ἀφορᾶ δέ στήν ἐτήσια δαπάνη, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖται γιά τήν τοποθέτηση Ἰατροῦ καί τή λειτουργία τοῦ Λοιμοκαθαρτηρίου στή Σύμη καί ἡ ὁποία ἀνέρχεται στά 12.000,00 γρόσια, οἱ κάτοικοι τῆς Σύμης ἀναλαμβάνουν τήν ὑποχρέωση νά φροντίσουν γιά τήν ἐξασφάλιση αὐτῆς.

Τό ποσόν αὐτό θά προκύψει ἀπό τά τέλη, τά ὁποῖα θά καταβάλλουν τά καθαριζόμενα πλοῖα. Σέ περίπτωση δέ πού θά παρουσιασθεῖ σχετικό ἔλλειμμα, αὐτό θά καλύπτεται ἀπό τήν Κοινότητα τῆς Σύμης. Τέλος στήν περίπτωση ἐκείνη, πού ἀπό τή λειτουργία τοῦ Λοιμοκαθαρτηρίου προκύψουν ἔσοδα, τότε τά περισσεύοντα χρήματα θά καταβάλλονται στό Δημόσιο Ταμεῖο τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ καί οἱ κάτοικοι τῆς Σύμης θά ἐξυπηρετοῦνται καί ἡ Ὀθωμανική Κυβέρνηση θά ὠφελεῖται.

2) Κείμενο

[Ἐν Σύμῃ, τῇ 11. Φεβρουαρίου 1845]

«1/Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Σύμης, ἔχοντες τήν αὐτήν νῆσον, οὖσαν πετρώ2/δη καί ἄνυδρον, ἐξ ἀνάγκης εἴμεθα πρό ἀμνημονεύτων χρόνων ὅλοι σχεδόν θα3/λασσινοί[65].

Διά τοῦτο καί πρός φύλαξιν τῆς ὑγιείας μας, ἔκτοτε ἀπό τόν καιρόν τῶν 4/προγόνων μας, εὑρίσκοντες κατά μίμησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν <χωρῶν>, κτωμένη Λοιμοκα5/θαρτήρια, ὄχι μόνον εἰς τόν λιμένα μας, ἀλλά καί εἰς τά βουνά τῆς νήσου μας, διά μέχρι 6/σημείωσιν εἰς κλειόν, ὅτι δηλ. ἀνεφαίνετο τό γοῦν πανώλης[66] εἰς τήν

65. Πράγματι ἡ νῆσος Σύμη εἶναι ὀρεινή, πετρώδης, ἄνυδρος καί ἄγονος, πλήν ἐλαχίστων κοιλάδων. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἀπό τήν Προϊστορική Ἐποχή μέχρι σήμερα ἠσχολοῦντο κυρίως μέ τή θάλασσα. Λίγη κτηνοτροφία, γεωργία, μελισσοκομία, βιοτεχνία, ναυπηγική κ.λπ. συνέβαλλαν στή συμπλήρωση τῶν εἰσοδημάτων, πού προήρχοντο κυρίως ἀπό τή θάλασσα.

66. Ἡ πανώλης ἤ πανούκλα, ἡ ὀνομασία τῆς ὁποίας προέρχεται ἀπό τό «πᾶν + ὄλεθρος», ἤτοι ἐκείνη πού καταστρέφει καί ἐξολοθρεύει τά πάντα, κατά τήν ἀρχαιότητα καί τόν μεσαίωνα καί μέχρι περίπου τά τέλη τοῦ 19ου αἰ. μ.Χ., ἦταν μία φοβερή ἐπιδημία (μαῦρος θάνατος), ἡ ὁποία ἐμάστιζε τόν πληθυσμό τῆς Εὐρώπης καί ἄλλων χωρῶν καί εἶχε ἑκατομμύρια θύματα. Ἕνας συνήθης τρόπος

νῆσον μας. Ὅθεν ἐν 7/ᾧ αἱ πόλεις τῆς Τουρκίας ἐμαστίζοντο ἀπό τήν πανώλην, ἡμεῖς ἐδῶ εἴχομεν ὑγιεινομικήν 8/προφύλαξιν.

Ὥστε ἔχομεν καί ἤδη ἐκ πολλῶν ἐτῶν τῶν ὑγιεινομικῶν χρεῶν, 9/ἀφ' οὗ ὅμως ἐσυστήθησαν τά Ὑγιεινομεῖα εἰς τό Ὀθωμανικόν Κράτος, ἡμεῖς ἐξηρέθη10/μεν ἀπό τόν λιμένα μας τό λοιμοκαθαρτικόν δικαίωμα καί τό νά ἔχομεν δηλ. εἰς 11/ἐνέργειαν Λοιμοκαθαρτήριον. Τά πλοῖα μας τόσους χρόνους εἶναι ἀναγκασμένα, νά 12/καθαρίζονται, ἄλλα εἰς Ῥόδον, ἄλλα εἰς Μποδρούμ[67], ἄλλα εἰς Ἀλάγιαν[68], τῇδε κἀ13/κεῖσε περιφερόμενα.

Ὅθεν, διά τό δυσκολοπλησίαστον εἰς Ῥόδον καί τό στενόχω14/ρον τοῦ ἐκεῖ λιμένος, ὅπου λοιμοκαθαρίζονται πλοῖα, πολλάκις πολλά πλοῖα 15/μας ἐκινδύνευσαν νά χαθοῦσι. Δι' ὅ καί ἀναγκασμένα κατέφευγον εἰς τόν 16/λιμένα μας, ὅπου καί διαμένουσι πολλάκις πολλάς ἡμέρας διά τούς ἐπικρα17/τοῦντας εἰς αὐτόν ἀνέμους καί φυλαττομένων ὑπό κάθαρσιν, οὔτε αἱ ἡ18/μέρες ὅμως τῆς καθάρσεως ἀριθμοῦνται, οὔτε κοινωνία τῶν πληρωμάτων <αὐτῶν> ἐλπίζεται, κἄν οἱ διορι19/σμένες ἡμέρες τῆς καθάρσεως τελειωθῶσιν.

Ἐκ τῶν τοιούτων λοιπόν προκύπτου20/σι πολλές ζημίες εἰς τήν νῆσον μας, πρός τούτοις καί φόβοι περί τήν ὑγιείαν 21/ μας, εἴτε ἐξ ἀπροσεξίας τινός ναύτου, εἴτε ἐξ ἄλλης ὁποιασδήποτε αἰτίας 22/ καί μή ἔχοντες οἱ ναῦται ἐλπίδα κοινωνίας, ὅσον καί ἄν διαμένουσιν 23/εἰς τήν πατρίδα των.

μεταδόσεως τῆς πανώλους ἦσαν οἱ ποντικοί καί τά πλοῖα, τά ὁποῖα μετέφεραν ἀνθρώπους καί ἀγαθά. Γι' αὐτό καί ἐλαμβάνοντο αὐστηρά μέτρα προστασίας καί ἡ λειτουργία Λοιμοκαθαρτηρίων στά λιμάνια ἦταν ἀπολύτως ἀπαραίτητη.

67. Μποδρούμ: Πετρούμ ἤ Πετρούμι ἤ Μποντρούμ (Bodrum). Πόλη ἀπέναντι ἀπό τήν Κῶ, ἡ ἀρχαία Ἁλικαρνασσός, ἡ πατρίδα τοῦ Ἡροδότου τοῦ Ἁλικαρνασσέως (484-426 π.Χ.), ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς ὁ πατέρας τῆς Ἱστορίας. Ἡ ὀνομασία «Μποδρούμ» προῆλθε ἀπό τόν ναόν τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὁ ὁποῖος ἀνηγέρθη ἀπό τούς Ἰωαννίτες Ἱππότες τῆς Ρόδου καί κεῖται ἐντός τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως αὐτῆς. Ὁ ναός αὐτός διατηρεῖται σέ καλή κατάσταση μέχρι σήμερα, χρησιμοποιεῖται ὡς Ναυτικό Μουσεῖο καί εἶναι ἐπισκέψιμος.

68. Ἀλάγια, Ἀλάνια, ἡ: Τό ἀρχαῖον «Κορακήσιον, τό». Πόλη τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας στήν περιοχή τῆς Παμφυλίας, στήν ὁποία διατηροῦνται τά ἐρείπια ἀρχαίας Ἀκροπόλεως. Πρόκειται γιά τειχισμένο ὁρμητήριο Κιλίκων πειρατῶν (2ος αἰ. π.Χ.). Τίς ὀχυρώσεις αὐτές τίς ἐνίσχυσαν οἱ Γενουάτες, οἱ ὁποῖοι ἵδρυσαν ἐκεῖ ἀγκυροβόλια καί ναυπηγεῖα. Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 2 (Ἀθήνα, ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 215.

Τέλος πάντων εἶναι ἀμέτρητα τά δεινά, ὅσα πάσχωμεν 24/ἐκ τούτου, καί κινδυνεύουσι νά διασκορπισθῶσι οἱ κάτοικοι τῆς νήσου μας τῆδε κἀ25/κεῖσε ἐξ αἰτίας τούτου. Διά τοῦτο καί πρό δύο ἐτῶν ἐστείλαμεν τόν αὐτόν Πρέσ26/βυν εἰς τήν Γενικήν Διεύθυνσιν, ἐξαιτούμενοι νά κάμνωσι κάθαρσιν 27/εἰς τόν λιμένα μας τά ἐνταῦθα πλοῖα, ἐπειδή ἔχομεν καί Λοιμοκαθαρτήριον 28/ἕτοιμον καί ἄλλας θέσεις καταλλήλους εἰς τήν τοιαύτην ὑπόθεσιν.

Καί τήν Αἴτησίν 29/μας ταύτην τήν ἐδέχθη τότε, ὡς δικαιολογημένην, ἡ Διεύθυνσις καί μᾶς 30/ἔγραψε, νά μᾶς στείλη Ἰατρόν καί ἀπήτει δώδεκα χιλιάδας (12.000,00) γρόσια ἔξοδα 31/χρονικά τά ὅλα χρήματα. Ἡμεῖς δέ φοβηθέντες τήν ποσότητα τῶν χρημά32/των, ἀναβάλλομεν τόν καιρόν, ἕως οὗ καί διασκεψόμεθα, πόθεν δυνάμεθα νά 33/οἰκονομήσωμεν τά περί πλέον, ὅσα ἤθελον φανῆ ἐλλείποντα ἀπό τήν χρονι34/κήν σύναξιν τῶν ὑγιεινομικῶν διπλωμάτων.

Τό λοιπόν ἤδη ὅλοι 35/οἱ κάτοικοι συνδιασκεψάμενοι τό ἐβάλομεν εἰς πρᾶξιν καί εἴμεθα ἕτοιμοι νά δεχθῶμεν 36/Ἰατρόν, δηλονότι καί Ὑγιεινόμον καί τά ἔξοδα αὐτῶν δώδεκα χιλιάδας <γρόσια> καί [ἐξευρεθήσονται εὔ]37/κολα, ἤγουν καί τά μένοντα ἐλλείποντα ἐκ τῶν ὑγιεινομικῶν εἰσοδημάτων, νά ἀνα38/πληρῶμεν ἡμεῖς ἐξ ἰδίων μας, τά δέ περισσεύοντα νά ἀποδίδωνται εἰς τό Βασιλικόν 39/Ταμεῖον.

Δέξασθε, λοιπόν, θερμοπαρακαλοῦμεν, τά ἀναγκαῖα εἰς ἡμᾶς ταύτην 40/τήν Αἴτησιν καί χαριζόμενοι ἀπό φιλανθρωπίας εἰς τόν πτωχόν λάον τῆς νήσου μας, 41/δι' ὅσα πάσχομεν δεινά ἕνεκα τούτου καί ἀποφασίσατε τήν ἐκτέλεσιν τῆς Αἰ42/τήσεως, ἥτις ἐκτελεσθεῖσα καί ἡμεῖς θέλη ἐλευθερωθῆ ἀπό τά δεινά μας καί τήν 43/Ὀθωμανικήν Κυβέρνησιν θέλη ὠφελήση, διατηροῦσα τό εἰς τήν νῆσον μας ὑ44/πήκοόν της εἰς ἀκεραιότητα.

Μένομεν μέ βαθύτατον σέβας, οἱ ταπεινοί 45/καί εὐπειθεῖς ὑπήκοοι, οἱ κάτοικοι 46/τῆς νήσου Σύμης.

47/Τήν 11. Φεβρουαρίου 1845.

48/Ἐν Σύμῃ».

3) Παρατηρήσεις

1) Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Σύμης, ἄνθρωποι ἀσχολούμενοι ἀπό τά πανάρχαια χρόνια μέχρι καί σήμερα κυρίως μέ τή θάλασσα, ἔχουν

συνείδηση τῶν κινδύνων πού διατρέχουν λόγῳ τῶν διαφόρων ἐπιδημιῶν καί εἰδικότερα τῆς πανώλους καί ζητοῦν νά λάβουν μέτρα προστασίας αὐτῶν καί τῶν οἰκογενειῶν των.

2) Αἰτοῦν ἀπό τίς ἁρμόδιες Ὀθωμανικές Ἀρχές τήν ἵδρυση καί λειτουργία Λοιμοκαθαρτηρίου στό λιμάνι τῆς Σύμης, προκειμένου νά καθαρίζονται καί νά ἀπολυμαίνονται ἐκεῖ τά συμαϊκά πλοῖα καί νά μήν εἶναι ἀναγκασμένα νά καταφεύγουν πρός τόν σκοπόν αὐτόν σέ ἄλλα λιμάνια γειτονικῶν πόλεων.

3) Οἱ Ὀθωμανικές Ἀρχές ἀντιμετωπίζουν κατ' ἀρχήν θετικά τό ἐν λόγῳ αἴτημα, ἀλλά ζητοῦν τήν ἐξασφάλιση σέ ἐτήσια βάση τοῦ ποσοῦ τῶν δώδεκα χιλιάδων (12.000,00) γροσίων, ὅσον ὑπολογίζεται νά στοιχίσει ἡ λειτουργία τοῦ Λοιμοκαθαρτηρίου καί ἡ τοποθέτηση Ἰατροῦ σέ αὐτό.

4) Οἱ κάτοικοι τῆς Σύμης, ὕστερα ἀπό συνδιάσκεψη, ἀποφασίζουν νά ἀναλάβουν τήν ὑποχρέωση τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων καί νά λειτουργήσει τό Λοιμοκαθαρτήριο στό λιμάνι των.

5) Ὑπολογίζουν τά ἀπαιτούμενα κεφάλαια νά προκύψουν ἀπό τά χρήματα, τά ὁποῖα θά καταβάλλουν τά πλοῖα πού θά καθαρίζονται στό Λοιμοκαθαρτήριο αὐτό. Ἐάν θά ἤθελε προκύψει σχετικό ἔλλειμμα, αὐτό θά καλύπτεται ἀπό τή Δημαρχία Σύμης. Τέλος σέ περίπτωση περισσεύματος, τά ἐπί πλέον χρήματα θά καταβάλλονται στό Δημόσιο Ταμεῖο τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως.

XVII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΟΥΘΟΥΝΗ, ΝΙΣΥΡΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 9-03-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-062α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Μακάριος Μουθούνης[69] υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Μουθούνη

69. Ὁ Μακάριος Μουθούνης (*Νίσυρος, περίπου 1800, †μετά τό 1890) διεδέχθη τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, υἱόν παπᾶ Ἀντωνίου Ἱερομνήμονος ἤ Ζαμπέτογλου καί διετέλεσε ὁ ἴδιος Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου κατά τήν περίοδο 7/09/1856 - 20/07/1879. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 505-506. Ἀκολούθως καί ὡς Μακάριος Β΄, διετέλεσε Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης κατά τήν περίο-

ἀπό τό χωρίον «Νικειά, τά» τῆς Νισύρου, ὑπῆρξε ἀδελφός τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης καί ἦταν ὑποτακτικός, μαθητής, πνευματικόν τέκνον καί Διάκονος τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Πανορμίτου Σύμης Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου (Φωτιάδου-Μαρκονῆ).

Ὁ Μακάριος ταξιδεύει ἀπό τή Σύμη στή Ρόδο καί στή συνέχεια στή Μάκρη (σημερινό Fethiye) τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας (σημ. Τουρκίας) καί θεωρεῖ σκόπιμο, νά ἐνημερώσει σχετικά μέ τό ταξίδι του αὐτό τόν Γέροντά του, Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο. Σέ ἐκεῖνον γράφει τίς ἐντυπώσεις του, τά πρόσωπα τά ὁποῖα συνήντησε καί ὅλα ὅσα εἶδε, ἄκουσε καί ἐβίωσε.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-062β]

«1/† Μακάριος, 2/Ἱεροδιάκονος, 3/9. Μαρτίου, 4/1845».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-062α]

«1/Διδάσκαλέ μου, προσκυνῶ σας.

2/Τήν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεώς μας ἐφθάσαμεν εἰς τήν Ῥόδον, δύο ὧρες 3/<προτοῦ> νά βασιλεύση ὁ ἥλιος. Εὐθύς ἀνταμώθημεν μέ τόν Στέργον τόν Μυλωνᾶν, 4/τόν γαμβρόν τοῦ Μπογιαζῆ. Μᾶς ἐδέχθησαν ἀπό παντοῦ φιλικῶς. Ἐπή5/γαμεν καί εἰς τό σπίτι τοῦ Διάκου κ(αί) μᾶς ἐδέχθη παρομοίως.

Τήν Δευτέραν 6/τό πρωΐ ἐπήγαμεν, νά μᾶς ὑπογράψουν τό Πασαπόρτι[70] κ(αί) μᾶς ἐζήτησαν 7/Δυσκερέδες[71]. Ὑπήγαμεν εἰς τό Κονάκι[72] καί ἐτύχαμεν ἐκεῖ τόν Δεσπότην[73], μέσα 8/εἰς τοῦ Πασᾶ. Κ(αί) εὐθύς, ὅπου ἔμαθεν ἀπό τόν Ἀνδρόνικον, ὅπου εἶναι κοντά 9/εἰς τόν Πασᾶν, ὅτι εἴμεθα ἀπέξω, ἐβγῆκεν ἀπό τοῦ Πασᾶ κ(αί) εὐθύς μοῦ 10/εἶπεν: «Ὤ, καλῶς τόν Διάκο, πότε ἤλθετε;»

δο 1879-1890 καί στή συνέχεια ὑπέργηρος ὑπέβαλλε τήν παραίτησή του. Γ. Πετρόπουλος, *Μονή Πανορμίτου* 2020, σ. 155-159.

70. Πασαπόρτι, τό: Διαβατήριο, ταξιδιωτικό ἔγγραφο.

71. Δυσκερές καί Τεσκερές, ὁ: κάτι πού φέρεται, ἐπίσημο ἔγγραφο, ἐνημερωτικό σημείωμα, πιστοποιητικό, ἀπό τό Τουρκικό Tezkere = ἔνταλμα, ὑπόμνημα.

72. Κονάκι, τό: Τό Διοικητήριο, ἕδρα τοῦ Πασᾶ τῆς Ρόδου. Μεγάλο καί ἐπίσημο οἰκοδόμημα.

73. Δεσπότης: Πρόκειται γιά τόν τότε Μητροπολίτη Ρόδου Ἰάκωβο τόν Πάτμιο: 1839-1856.

Τοῦ εἶπον: «Χθές τό βράδυ». «Διατί;», μοί 11/εἶπεν, «εὐθύς δέν ἤλθετε ἀπάνω;»[74]. Ἐγώ τοῦ ἐπροφασίσθη ὅτι ἦταν βράδυ.

12/Τήν ἰδίαν ὥραν ἐπῆγεν ὁ Μελέτιος εἰς τήν Μητρόπολιν κ(αί) δέν τόν 13/ἔτυχεν. Τοῦτο τό ἔμαθον ἐγώ ἀπ' ἔξω, ἐπειδή καθώς ἐξέβη ὁ Μελέτιος ἀ14/πό τό καΐκι, δέν τόν ξαναείδα. Κ(αί) τέλος μᾶς ἐφώναξε ὁ Πασᾶς μέσα. 15/Τοῦ εἴπαμε, ἄν εἶναι τρόπος, νά μήν μᾶς δοθοῦν Δυσκερέδες κ(αί) μᾶς εἶπεν 16/ὅτι δέν γίνεται. Ὁ δέ Δεσπότης, ἀντί νά κάμη μεσιτείαν, <ὑπέρ ἡμῶν>, εἶπεν: «Κ(αί) ἐγώ, Διάκο μου, 17/ὅταν ἐμβάραν[75] εἰς τήν Σύμην, ἐπῆρα κ(αί) ἐγώ κ(αί) ἡ φαμίλια μου»[76]. Ἔτσι 18/λοιπόν ἐπήραμεν Δυσκερέδες ἀπό 6 γρ(όσια), μόνον τοῦ Μανώλη ἐχάρισαν.

19/Ἐφύγαμεν, λοιπόν, τό μεσημέρι καί ἐφθάσαμεν εἰς τόν Τερσανᾶν[77] εἰς τάς δύο 20/ὥρας τῆς νυκτός. Μᾶς ἐδέχθησαν τό πρωΐ οἱ Χριστιανοί καλῶς, ἐκάμαμεν 21/καί ἡμεῖς τό χρέος μας καί ἐβοήθησαν καί οἱ Χριστιανοί καί καλά ἀναχωρήσαμεν 22/ἀπό τήν Ῥόδον τό μεσημέρι. Ἐφθάσαμεν εἰς τήν Μάκρην[78] μέ τόν ἥλιον, ὁ βάρ23/βαρος Ὑγιεινόμος ἔκαμεν πώς δέν μᾶς ἐγνώριζεν. Ὁ Μιχαλάκης ὅμως 24/ὁ Σπάρταλης <ἐφρόντισε> νά μᾶς ὑποδεχθοῦν εὐμενῶς, καί μᾶς ἐφίλευσεν εἰς τό μαγαζί του[79].

25/Ἐχθές ἐκατέβη ὁ Βασιλάκης μέ σκοπόν νά ἀναχωρήση εἰς τήν πόλιν τώρα, 26/ὅμως πάλιν ἐμποδίστη. Μᾶς εἶπεν ὅτι ἤλθατε ἐξ ὥραν, πλήν πάλιν δέν πειράζει. 27/Διαμοιράσαμεν εἰς ὅλους τούς Χριστιανούς τά δῶρα, ὅπου εἴχομεν, μᾶς ἐβοήθη28/σεν εἰς τοῦτο ὁ

74. Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος ἐννοοῦσε, διατί ἀφοῦ ἤλθατε στή Ρόδο, δέν μέ ἐπεσκέφθητε ἀμέσως στή Μητρόπολη.

75. Ἐμβάρω: ἐμβαίνω, ἐπιβιβάζομαι στό πλοῖο, γιά νά ταξιδεύσω.

76. Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου, ἀντί, ὡς θά ἀνέμενε κανείς, νά μεσίτευε στόν Πασᾶ ὑπέρ τῶν ἀφιχθέντων ἀπό τή Σύμη, ὅμως ἀντιθέτως πῆρε τό μέρος τοῦ Πασᾶ, ἐπιβεβαιώνοντας τή γνώμη, ὅτι ἐκεῖνοι ὡς ταξιδεύοντες, ὄφειλαν νά ἐφοδιασθοῦν μέ τά προβλεπόμενα ταξιδιωτικά ἔγγραφα. Ἀπό ὅλα αὐτά καί ἄλλα συνάγεται, ὅτι οἱ σχέσεις τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου καί τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης, δέν ἦσαν οἱ καλύτερες.

77. Τερσανᾶς ἤ Ταρσανᾶς, ὁ: ναυπηγεῖο, τό.

78. Μάκρη, ἡ: πόλη τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἀρχαία Τελμησσός, ὀνομασία προελληνική (σημερινό Fethiye).

79. Μαγαζί, τό: κατάστημα. Βλ. καί «Μαγαζές, ὁ»: ἀποθήκη τροφίμων.

Χ(ατζῆ) Κυριάκος. Ἤθελα νά πάγω πάνω τήν ἰδίαν ἡμέραν, τήν Πέμπ29/την, δηλ. διά νά ἰδῶ τόν Δεσπότην, ὕστερον ὅμως μοῦ εἶπεν ὁ Βασιλάκης, νά 30/σταθῶ, νά ἀναβῶμεν μαζί. Λοιπόν δέν ἐπρόφθασεν τήν Πέμπτην κ(αί) σήμερον

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-062β]

31/τό βραδυνόν ἐλπίζω, νά ἀναβῶμεν. Ὁ Δεσπότης ἦτο ἐδῶ[80], πλήν ἔμαθα πώς 32/ἀνεχώρησε σήμερον, ἀπό ἀνθρώπους, ὅπου ἐκατέβησαν ἀπό τήν χώραν

33/Ἐλπίζω δέ, δι' εὐχῶν σας, νά βοηθηθῶμεν καλῶς, καθώς μοῦ λέγουν οἱ ἐδῶ. 34/Χριστιανοί.

35/Προσκυνῶ τόν Ἅγιον Πνευματικόν, τόν Ζώσιμον κ(αί) τόν Μακάριον 36/κ(αί) πάντας τούς ἐν τῇ Μονῇ ἀσπάζομαι.

37/Ἅπαντες οἱ μετ' ἐμοῦ σᾶς προσκυνοῦν.

38/Ὁ Ὑμέτερος Διάκονος.

Τήν Παρασκευήν, 39/ἀπό τήν Μάκρην. Τήν 9ην τοῦ Μαρτίου 1845».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ ὅλη ἐπιστολή χαρακτηρίζεται ἀπό τόν βαθύτατο σεβασμό τοῦ Ἱεροδιακόνου Μακαρίου Ἰω. Μουθούνη (*Νίσυρος, περίπου 1800, †μετά τό 1890) πρός τόν Γέροντα καί Διδάσκαλο αὐτοῦ Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη.

2) Ἀπό τό κείμενο καί τή λεπτομερή περιγραφή τῆς συναντήσεως τοῦ Ἱεροδιακόνου Μακαρίου μετά τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου (1839-1856), φαίνεται ὅτι οἱ προσωπικές σχέσεις τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη δέν ἦσαν οἱ καλύτερες.

3) Ὁ Ἱεροδιάκονος Μακάριος περιγράφει μέ ἀμεσότητα καί εἰλικρίνεια τίς ἐντυπώσεις του ἀπό πρόσωπα καί πράγματα. Ἀσφαλῶς πρόκειται γιά ὑποκειμενικές κρίσεις καί παρατηρήσεις, οἱ ὁποῖες ὅμως εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέρουσες.

4) Στή Μάκρη ὑπῆρχε τότε Ἕλληνας Ὀρθόδοξος Ἐπίσκοπος, τόν ὁποῖο ἠθέλησε νά ἐπισκεφθεῖ ὁ Ἱεροδιάκονος Μακάριος Μου-

80. Πρόκειται προφανῶς γιά τόν τότε Ἐπίσκοπο ἤ Μητροπολίτη τῆς Μάκρης.

θούνης, ὅμως τό ἀνέβαλλε καί τελικά ὁ Δεσπότης ἀνεχώρησε καί ἔτσι δέν μπόρεσε νά τόν ἐπισκεφθεῖ.

5) Στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς του αὐτῆς, ὁ Ἱεροδιάκονος Μακάριος Μουθούνης ὑποβάλλει τά σέβη του στόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη) καί στέλνει ἀσπασμούς καί χαιρετισμούς σέ ὅλα τά πρόσωπα τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

XVIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΙΑΔΗΝ: 14-03-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-064α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Κωνσταντῖνος Ριζόπουλος, μαθητής καί πολύ γνωστός τοῦ Μιχαήλ Φωτιάδου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου, ἀπευθύνεται διά τῆς ἐπιστολῆς του αὐτῆς πρός τόν Μιχαήλ Φωτιάδη καί τόν ἐνημερώνει σχετικά μέ ἀπόφαση τοποθετήσεως μαγκάνου σέ πηγάδι καί τήν κατασκευή σχετικοῦ ἀρδευτικοῦ συστήματος, γιά νά ποτίζεται τό ἐν λόγῳ χωράφιον.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-064β]

«1/Κωνστ(αντῖνος) Ῥιζόπου2/λος, 3/14. Μαρτίου 1845.

4/Τῷ Σοφολογιωτάτῳ Κυρίῳ 5/Μιχαήλ Φωτιάδη. 6/Εἰς Πάνορμον».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-064α]

«1/Διδάσκαλε, Κύριε Μιχαήλ [Φωτιάδη].

2/Σήμερον ἐλάβαμεν μία Γραφήν ἀπό τήν Ρόδον, ἐκ Σκα3/ραμαγκᾶ, ἐκ τῆς ὁποίας μᾶς ἀναφέρει:

Ἐπειδή καί ἀπε4/φάσισεν εἰς τό χωράφιόν του, νά βάλη μάγκανον[81], διά νά 5/ποτίζεται, εἶναι λοιπόν ἀνάγκη ἀπό ἴντσες 2,5 περί-

81. Μάγκανον, τό: χειροκίνητο μηχάνημα πού τοποθετεῖται στό στόμιο τοῦ πηγαδιοῦ γιά τήν ἄντληση τοῦ νεροῦ. Ἀποτελεῖται ἀπό ξύλινο ἤ μετάλλινο κύλινδρο μέ χειρολαβή πλάϊ, γύρω ἀπό τό ὁποῖο περιτυλίγεται μακρύ σχοινί ἤ συρματόσχοινο μέ κάδο στήν ἐλεύθερη ἄκρη του, πού ρίχνεται στό πηγάδι γιά νερό, γενικότερα βαροῦλκο.

που κιούγκι6/α[82], διά νά βαλθοῦν ὑπό τήν γῆν κ(αί) δι' αὐτῶν νά περνᾶ 7/τό νερόν εἰς τήν χαβούζαν[83]. Ἐξ αὐτῶν τῶν ἐντσῶν 2,5 κιουγκίων, 8/τά τρία νά ἔχουν σχῆμα τριγωνικόν, δηλ. ὡς τοῦτο τό σημεῖον. 9/Πρός τούτοις καί 60 περίπου λαγούταις[84], διά νά φέρουν 10/τό νερόν ἀπό τό πηγάδι.

Σᾶς παρακαλοῦμεν, λοιπόν, 11/ἐάν κ(αί) αὕτη ἡ ὑπόθεσις τῶν τοιούτων λαμβάνη τέλος, νά 12/ἐπιταχύνετε τήν ταχείαν κατασκευήν των, συμφωνώντας μεθ' 13/ἑαυτῶν κ(αί) τήν τελευταίαν των τιμήν.

14/Εἰς ἡμᾶς γράφει, ὅτι τά τοιαῦτα εὑρίσκονται καί εἰς τήν Ῥόδον, 15/πλήν οἱ τιμές τῶν τοιούτων, δηλ. τῶν μέν: 25 : 55 μιά, τῶν δέ 16/60 : 30, τοῦ ἐφάνησαν <ὑπερβολικά> ἀκριβές κ(αί) τοιουτοτρόπως ἔγραψεν 17/εἰς ἡμᾶς.

18/Εὐχαριστοῦμεν διά τόν ἀνεψιόν σας Μιχαήλ. Δύο Γράμματα εἶναι 19/διά τήν Σοφολογιότητά της κ(αί) ἄλλο διά τόν Κύριον 20/Διδάσκαλόν μας, τόν ὁποῖον ἐκ ψυχῆς προσκυνοῦμεν.

21/Σᾶς προσκυνῶ καί μένω.

22/Ὁ Δοῦλος.

23/Κ(ωνσταντῖνος) Ῥιζόπουλος.

24/Ἐν Χώρᾳ[85], τῇ 14. Μαρτίου 1845».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ ἐπιστολή αὐτή περιέχει ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, σχετικά μέ τήν κατασκευή συστήματος ὕδρευσης σέ ἀγρόκτημα. Πρόκειται γιά τήν ἐγκατάσταση μαγκάνου σέ πηγάδι καί μάλιστα στή Σύμη, ὅπου τά πηγαῖα ὕδατα κατά κανόνα ἀπουσιάζουν καί στά πηγάδια καί στίς ὑπόγειες ὑδατοδεξαμενές συλλέγονται τά ὄμβρια ὕδατα ἀπό τίς στέγες τῶν οἰκιῶν.

2) Ἡ προμήθεια τῶν ἀπαιτουμένων ὑλικῶν γιά τήν ἐγκατάσταση τοῦ συστήματος ἄρδευσης μπορεῖ νά γίνει ἀπό τόν Σκαραμαγκᾶ καί τή Ρόδο, ὅμως στή Ρόδο οἱ τιμές αὐτῶν εἶναι ὑπερβολικά ὑψηλές.

82. Κιούγκι, τό: ὁ ὑδροσωλήνας, συνήθως ἀπό πυρίμαχο πηλό, πού χρησιμοποιεῖται στούς ὑπονόμους, σωλήνας τοῦ συστήματος ἀποχέτευσης.

83. Χαβούζα, ἡ: κτιστή δεξαμενή νεροῦ ἤ ἐλαίου, στέρνα.

84. Λαγοῦτα, ἡ: σωλήνας ἤ αὔλακα διοχετεύσεως τοῦ νεροῦ, γιά τό πότισμα κήπων καί ἀγροκτημάτων.

85. Χώρα, ἡ: ἐννοεῖται ὁ οἰκισμός (Γιαλός καί Χωριό) τῆς Σύμης.

Τό φαινόμενο αὐτό σχετικά μέ τίς τιμές τῶν τροφίμων καί τῶν πάσης φύσεως ἀγαθῶν παρατηρεῖται καί σήμερα, τόσο στή νῆσο Ρόδο, ὅσον καί στά ὑπόλοιπα νησιά τῆς Δωδεκανήσου γενικώτερα. Τοῦτο συμβαίνει μεταξύ ἄλλων, ἐπειδή ἡ ἀπόσταση ἀπό τό κέντρο τῆς Ἑλλάδος (Ἀθήνα-Πειραιᾶς) μέχρι τά νησιά εἶναι μεγάλη καί τά ἔξοδα τῆς μεταφορᾶς ὑψηλά.

ΧΙΧ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΘΕΟΤΟΚΗ ΠΑΓΚΩΣΤΑ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 27-03-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-065α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Θεοτόκης Παγκώστας ἀποστέλλει τή σύντομο αὐτή ἐπιστολή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη), μέ δικό του πρόσωπο, μαζί μέ ἕνα συνοδευτικό σημείωμα καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι σέ αὐτό τό σημείωμα ὑπάρχουν περισσότερες πληροφορίες καί διάφορα νούμερα καί βάσει αὐτῶν ὁ Ἡγούμενος νά προβεῖ στή διευθέτηση ὁρισμένων θεμάτων.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-065β]

«1/Θεοτόκης 2/Παγκώστας, 3/27. Μαρτίου 1845.
4/Τῷ Πανοσιωτάτῳ Ἁγίῳ Καθη5/γουμένῳ <Ἱεροθέῳ (Φωτιάδη)>.
Εἰς Πανερμιώτην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-065α]

«1/Πανοσιώτατε, Ἅγιε Καθηγούμενε, ἐν Πανερμιώτῃ.
2/Τῇ 27. Μαρτίου 1845.
3/Πρῶτον ὑποβάλλω εἰς Ὑμᾶς τάς ὀφειλομένας ἡμετέρας 4/προσκυνήσεις κ(αί) τά σεβάσματά μου, ἐρωτῶν τό τῆς 5/ὑμετέρας ὑγείας αἴσιον κ(αί) δεύτερον σᾶς εἰδοποιῶ, νά λάβε6/τε ἀπό τόν κομιστήν ἕνα πολυέλαιον τοῦ πανερμιώ7/τη κ(αί) τό χαρτίον, μέ τό ὁποῖον θά τό βάλητε 8/εἰς τήν τάξιν, διότι ἐπάνω του ἔχουμε τά νούμερα, 9/τά ὁποῖα θέμενοι αὐτά θέλετε τά ἐφαρμόσει καθώς πρέπει.
Σᾶς προ10/σκυνῶ δέ ἐν τοσούτῳ καί διαμένω.
11/Θεοτόκης Παγκώστας».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό ἐπώνυμον Παγκώστας ἀπαντᾶ στήν Πάτμο κατά τούς μέσους χρόνους καί τούς τελευταίους αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας. Γνωστός, μεταξύ ἄλλων εἶναι καί ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος Παγκώστας (1805-1825)[86].

2) Κύριον θέμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ἡ ἀποστολή πρός τή Μονή τοῦ Πανορμίτου ἑνός πολυελαίου, ὁ ὁποῖος ὅμως εἶναι διαλυμένος σέ μικρότερα τεμάχια. Προκειμένου νά καταστεῖ δυνατή ἡ συναρμολόγησή του, ὑπάρχει συνοδευτικό σημείωμα μέ ἀριθμούς, σύμφωνα μέ τούς ὁποίους θά καταστεῖ δυνατή καί εὔκολη. Πρόκειται προφανῶς γιά δῶρο κάποιου πιστοῦ πρός τή Μονή τοῦ Πανορμίτου τῆς Σύμης.

ΧΧ. ΕΓΓΡΑΦΟΣ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΜΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΥΓΙΕΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ, ΔΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΚΗΣ ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΖΑΧΑΡΙΑ ΖΑΧΑΡΩΒ, ΕΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΝ: 17-04-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-063α-β]

1) Περίληψη

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Σύμης, ἐκπροσωπούμενοι ἀπό τούς δύο Δημάρχους των, συντάσσουν τήν Ἀναφορά-Διαμαρτυρία αὐτή, τήν ὁποία ἀποστέλλουν πρός τίς ἁρμόδιες Ὀθωμανικές Ἀρχές στήν Κωνσταντινούπολη, διά τοῦ Πρέσβυ των Μιχαήλ Φωτιάδου, μέσῳ τοῦ Συμβούλου τῆς Ρωσσικῆς Πρεσβείας στήν Κωνσταντινούπολη Ζαχαρία Ζαχάρωβ καί ζητοῦν τήν ἱκανοποίηση τοῦ πάγιου αἰτήματός των, ἤτοι τήν ἵδρυση καί λειτουργία Λοιμοκαθαρτηρίου στό λιμάνι τῆς Σύμης, πρός καθαρισμό καί ἀπολύμανση τῶν πλοίων τῆς νήσου Σύμης καί ὅσων καταπλέουν στό λιμάνι της.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-063β]

«1/Δημαρχία 2/Σύμης, 3/17. Ἀπριλίου 1845.

86. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 1959, σ. 799.

«4/Τῷ Πανευγενεστάτῳ Συμβούλῳ καί ἱππεῖ, Κυρίῳ Ζαχαρία 5/Ζαχάρωβ.

6/Εἰς Κωνσταντινούπολιν».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-063α]

«1/Διά Κωνσταντινούπολιν.

2/Πανευγενέστατε Κύριε Ζαχαρία Ζαχάρωβ.

3/Ἰδού καί αὖθις διά τάς πολλάς παρακλήσεις καί προτροπάς ἐκάμαμεν πρός τόν 4/ἐπιφέροντα Πρέσβυν μας Κύριον Μιχαήλ Φωτιάδην, πατριώτην 5/μας, ἐδέχθητε πολλάκις τάς εἰς αὐτόν δοθείσας πρεσβείας, τόν ὁποῖον καί ἐ6/ξαποστέλλομεν πρός τήν πανευγένειάν σας, συνοδευόμενον μέ ἔγγρα7/φον ἐπίσημον τῆς Κοινότητός μας, πρός τούς Κυρίους Διευθυντάς ἁ8/πάντων τῶν Ὑγιεινομείων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, τό ὁποῖον εἴμεθα 9/εὐέλπιστοι, ὅτι θέλη εὐαρεστηθῆ, μέσον τῆς πανευγενείας της, τήν ὁποίαν 10/καί πρώην ἐγνωρίσαμεν ὑπερασπιστήν ἐπί τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως.

11/Λοιπόν, θερμοπαρακαλοῦμεν, χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας, νά ὑπερα12/σπισθῆτε τήν Πρεσβείαν μας καθ' ὅλα τά ἀνήκοντα δίκαια. 13/Δεχθῆτε Κύριε καί τό μικρόν προσφερόμενον δῶρον παρά τοῦ ἰδίου 14/Πρέσβυ μας Κυρίου Μιχαήλ [Φωτιάδου], τό ὁποῖον εἶναι διαπιστευτήριον τῆς χρεωστι15/κῆς μας εὐγνωμοσύνης, εὐμενῶν συνεχῶν ἡμῖν εὐεργεσιῶν τοῦτο.

16/Μένομεν μέ βαθύτατον σέβας.

17/Τῇ 17. Ἀπριλίου 1845. Σύμη.

18/Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου μας.

19/Καί ἀντ' αὐτῶν οἱ Δήμαρχοι:

20/Πέτρος Τζαταλιός

21/Γεώργιος Κλαδάκης

22/Ὁ Γραμμ(ατεύς) παπᾶ Μ(ιχαήλ) Μανουήλ».

[Στό τέλος τοῦ κειμένου ἔχει τεθεῖ στρογγυλή σφραγίδα, ἡ ὁποία φέρει στό κέντρο ἰσοσκελή σταυρό καί ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τά σύμβολα τοῦ Πάθους τοῦ Χριστοῦ, ἤτοι: Λόγχη καί Σπόγγον καί ἑκατέρωθεν τήν ἐπιγραφή: «ΔΗΜΑΡΧΙΑ ΣΥΜΗΣ 1840»].

3) Παρατηρήσεις

1) Οἱ κάτοικοι τῆς Σύμης, στή συντριπτική των πλειοψηφία θαλασσινοί, ὑποβάλλουν τό πάγιον καί δίκαιον αἴτημά των πρός τίς

ἁρμόδιες Ὀθωμανικές Ἀρχές, γιά τήν ἵδρυση καί λειτουργία Λοιμοκαθαρτηρίου στό λιμάνι τῆς Σύμης, πρός καθαρισμόν σέ αὐτό τῶν πλοίων των.

2) Πρός τοῦτο ἀποστέλλουν στήν Κωνσταντινούπολη τόν Μιχαήλ Φωτιάδη, ἀδελφό τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου, ἐφοδιασμένο μέ ἐπίσημο ἔγγραφο τῆς Δημαρχίας Σύμης, τό ὁποῖο ὑποβάλλουν στίς ἁρμόδιες Ὀθωμανικές Ἀρχές, μέσῳ τοῦ Συμβούλου τῆς Ρωσσικῆς Πρεσβείας στήν Κωνσταντινούπολη Ζαχαρία Ζαχάρωβ.

3) Δέν εἶναι γνωστόν, ἐάν ἡ ἐνέργειά των αὐτή ἐστέφθη ἀμέσως ἀπό ἐπιτυχία. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀργότερα ἐπέτυχον νά ἐγκριθεῖ τό αἴτημά των αὐτό, ἀφοῦ προηγουμένως ἐγγυήθησαν τήν ἐξασφάλιση τοῦ προβλεπόμενου ποσοῦ, τό ὁποῖο ἦταν ἀναγκαῖον, διά νά καλυφθοῦν τά ἔξοδα λειτουργίας τοῦ Λοιμοκαθαρτηρίου, τά ὁποῖα ἀνήρχοντο ἐτησίως στίς δώδεκα χιλιάδες (12.000,00) γρόσια, ποσόν ὄχι εὐκαταφρόνητο διά τήν ἐποχή ἐκείνη.

4) Τόσο ἀπό τό ἔγγραφο αὐτό, ἀλλά καί ἀπό ἄλλα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης συνάγεται ἀβίαστα τό συμπέρασμα, ὅτι ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης, ἀδελφός τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου, ἄνθρωπος μεγάλης μορφώσεως καί κύρους –τόσον ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος, ὅσον καί ὁ Μιχαήλ ἀποκαλοῦνται συνήθως λίαν τιμητικῶς Διδάσκαλοι– καί διαθέτων μεγάλη πεῖρα καί ἐξαιρετικές διπλωματικές ἱκανότητες, χρησιμοποιεῖται ἀπό τήν Κοινότητα τῆς Σύμης καί τή Μονή τοῦ Πανορμίτου διά τή διεκπεραίωση διπλωματικῶν ἀποστολῶν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου.

XXI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΛΗ ΑΓΑ ΥΓΙΕΙΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΠΙΣΤΑΤΟΥ ΣΥΜΗΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 9-03-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-066α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Ὑγειονομικός Ἐπιστάτης τῆς Σύμης ἐνημερώνει τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, ὅτι στό ἑξῆς χρειάζεται μεγαλύτερη προσοχή ἐκ μέρους τῆς Μονῆς αὐτῆς, ὥστε νά μήν δίδεται ἐλευθε-

ροκοινωνία στά πληρώματα καί στούς ἐπιβάτες τῶν πλοίων, τά ὁποῖα προσεγγίζουν στό λιμάνι τοῦ Πανορμίτου, ἐάν προηγουμένως δέν ἐπιδείξουν σχετική ἄδεια καί Διαβατήρια καί τοῦτο πρός ἀποφυγήν διαδόσεως ἐπιδημιῶν καί προστασία τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σύμης.

2) Κείμενο

«1/Ἅγιε Καθηγούμενε, Κύριε Ἱερόθεε,

Κατά 2/τήν ἔννοιαν τῶν ὄπισθεν γραφομένων σᾶς λέγω κ(αί) 3/ἐγώ, ὁ Ὑγειονομικός Ἐπιστάτης [Σύμης], εἰς τό ἑξῆς νά 4/προσέχετε, νά μήν δίδετε ἐλευθεροκοινωνίαν 5/σας εἰς καντίνα πλοίου, χωρίς πρῶτα 6/νά μᾶς εἰδοποιήσητε, συνοδεύοντας καί 7/τό Διαβατήριόν των καί πρός εἴδησίν σας 8/περιμένομεν ἀπάντησίν σας, διά νά 9/ἠξεύρωμεν τάς διαθέσεις σας κατά τά λεγό10/μενά μας. Σᾶς ἀσπάζομαι,

11/Ἐκ τοῦ λιμένος Σύμης, τήν 9. Μαρ(τίου) 12/1845.

12/Ὁ Ὑγειονομικός Ἐπιστάτης [Σύμης]

13/Ἀλή Ἀγᾶς».

[Στό τέλος τοῦ κειμένου τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἔχει τεθεῖ στρογγυλή τουρκική σφραγίδα].

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-066β]

«1/Πα(πᾶ) Μιχαήλ, 2/Μανουήλ. 3/Εἰς Ῥόδον. 4/Δήμαρχοι, 5/9. Μαΐου 1845».

3) Παρατηρήσεις

1) Στή Σύμη ἔχει τοποθετηθεῖ Τοῦρκος Ὑγειονομικός Ἐπιστάτης, ὁ Ἀλή Ἀγᾶς, ὑπεύθυνος γιά τήν τήρηση τῶν ὑγειονομικῶν κανονισμῶν, ὡς πρός τήν εἴσοδο καί ἔξοδο πλοίων, πληρωμάτων καί ἐπιβατῶν.

2) Μέ περισσή διακριτικότητα καί εὐγένεια ὁ Ἀλή Ἀγᾶς ἀπευθύνεται πρός τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη καί τόν ἐνημερώνει σχετικά μέ τήν τήρηση τῶν ὑγειονομικῶν κανονισμῶν ἐκ μέρους τῆς Μονῆς.

ΧΧΙΙ. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΔΗΜΑΡΧΙΑΣ ΣΥΜΗΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 9-05-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-066α]

1) Περίληψη

Ὁ Ἐπιστάτης Ὑγειονόμος Σύμης Ἀλή Ἀγᾶς ἀπευθύνθηκε πρός τή Δημαρχία τῆς Σύμης καί ἐκείνη στή συνέχεια ἀπευθύνεται πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο, ἐνημερώνοντάς τον, ὅτι στό ἑξῆς ἡ Μονή ὀφείλει νά εἶναι ἰδιαίτερα προσεκτική, ὅσον ἀφορᾶ στά προσεγγίζοντα πλοῖα, τά πληρώματα αὐτῶν καί τούς ἐπιβάτες, καί νά τηρεῖ αὐστηρά τίς προβλεπόμενες ἀπό τή Νομοθεσία ὑγειονομικές διατάξεις καί ταῦτα πρός προστασία τῶν κατοίκων τῆς Σύμης ἀπό ἐπιδημίες.

2) Κείμενο

«1/Ἅγιε Καθηγούμενε, Κύριε Ἱερόθεε, προσκυνοῦμεν.

2/Ἀνεφέρθη σήμερον πρός ἡμᾶς ὁ νῦν Ἐπιστάτης τοῦ Ὑγειονομείου [Σύμης] Ἀλή Ἀγᾶς, (ὁ 3/ὁποῖος προορισμένος ὤν, νά ἔχη μεγάλην προφύλαξιν ἐπάνω εἰς 4/τά ὑγειονομικά χρέη του, ἐπειδή μεγάλως σήμερον διά τό ἐξαφνικόν, τούς 5/σημερινούς, ὅπου ἐκατέβησαν σήμερον ἀπό τό Μοναστήρι, ἄνευ 6/τινός προειδοποιήσεως), μᾶς εἶπε λοιπόν, νά σᾶς γράψωμεν, ὅτι εἰς τό ἑξῆς, 7/νά λάβητε τακτικήν προφύλαξιν ἐπάνω εἰς τά ἐρχόμενα πλοῖα, 8/ἀπό ὁποιονδήποτε μέρος κ(αί) ἄν εἶναι. Καί χωρίς νά προειδοποιηθῆ τό Ὑγειο9/νομεῖον, νά μήν ἔχει κἄν τήν εἴσοδον κ(αί) ἄδειαν κοινωνίας, ἀλλά 10/ἀμέσως, ὅπου φθάση τό πλοῖον, νά εἰδοποιεῖτε κ(αί) ἡμᾶς κ(αί) τόν Ὑγειο11/νόμον, [γνωρίζοντάς μας] πόθεν ἔρχεται, ἀποδεχθεῖτε τόν ἄνθρωπον τόν ἀπεσταλμένον 12/μέ τό Πασαπόρτι τοῦ πλοίου, ἀφ' οὗ τό καπνίσετε καλῶς, ζητήσετε τήν 13/ἀπόκρισιν τοῦ Ὑγειονόμου, νά ἐξακολουθεῖτε.

14/Τῇ 9. Μαΐου 1845, Σύμη.

15/Οἱ Δήμαρχοι

16/Καί ἀντ' αὐτῶν

17/Ὁ Γραμ(ματεύς) παπᾶ Μ(ιχαήλ) Μανουήλ».

[Στρογγυλή σφραγίδα τῆς Δημαρχίας Σύμης, μέ τήν ἐπιγραφή: «ΔΗΜΑΡΧΙΑ ΣΥΜΗΣ, 1842»].

3) Παρατηρήσεις

1) Καθ' ὅλον τόν Μεσαίωνα, ἀλλά καί κατά τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας, μέχρι καί τά τέλη περίπου τοῦ 19ου αἰ. φοβερές ἐπιδημίες μέ ἑκατομμύρια θύματα ἐμάστιζαν τούς κατοίκους τῆς Εὐρώπης. Ἕνας συνήθης τρόπος μεταδόσεως τοιούτου εἴδους ἐπιδημιῶν ἦσαν οἱ ποντικοί, τά πλοῖα, τά ταξίδια καί ἡ μεταφορά ἀνθρώπων καί ἐμπορευμάτων.

2) Ἕνεκα ἀκριβῶς τοῦ λόγου αὐτοῦ οἱ Κυβερνήσεις τῶν διαφόρων χωρῶν ἐλάμβαναν αὐστηρά Ὑγειονομικά μέτρα, προκειμένου, ὅσον αὐτό ἦταν ἀνθρωπίνως δυνατόν, νά ἀποφευχθεῖ ἤ νά περιορισθεῖ ἡ διάδοση παρομοίας φύσεως ἐπιδημιῶν.

3) Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι παρόμοια μέτρα προεβλέποντο καί διά τή νῆσο Σύμη. Φαίνεται ὅμως ὅτι σέ ὁρισμένες περιπτώσεις αὐτά δέν ἐτηροῦντο ἀπόλυτα ἀπό τούς ὑπεύθυνους τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί ὡς ἐκ τούτου τό Ὑγειονομεῖον τῆς Σύμης ἐφιστᾶ τήν προσοχή τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου νά προσέχει, ὥστε νά τηροῦνται τά προβλεπόμενα μέτρα, τά ὁποῖα ἀποβλέπουν στήν προστασία τόσον τῶν Μοναχῶν τοῦ Πανορμίτου, ὅσον καί τῶν κατοίκων ὁλοκλήρου τῆς νήσου Σύμης.

XXIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΛΑΔΑΚΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 3-06-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-068α]

1) Περίληψη

Ὁ Κωνσταντῖνος Κλαδάκης ἔλαβε ἐπιστολήν ἀπό τόν γυναικάδελφόν του Ἱερομόναχο Ἱλαρίωνα, ὁ ὁποῖος ἐπί τοῦ παρόντος διαμένει στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου καί τόν παρακαλεῖ νά ζητήσει ἀπό τή Μονή τοῦ Πανορμίτου ἀντίγραφα τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ἐκείνων, τά ὁποῖα σχετίζονται μέ τήν ἐκλογή καί τοποθέτηση τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου ὡς Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου. Ἡ κίνηση αὐτή τοῦ Ἱλαρίωνος δέν ὑποκρύπτει κάτι ὕποπτον, ἀλλά ἐπιθυμεῖ νά ἔχει τά ἀντίγραφα αὐτά διά τόν ἑξῆς λόγον:

Τοπικός παράγων ὀνόματι Καζούλης, τοῦ ὁποίου τό βαπτιστικό ὄνομα δέν ἀναφέρεται, γνωστός προφανῶς στόν Ἡγούμενο Ἱερό-

θεο καί στόν Κωνσταντῖνο Κλαδάκη, διέγνωσε, ὅτι ὁ Ἱερομόναχος Ἱλαρίων, πιθανῶς πρώην ἀδελφός τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, ἐπεθύμει νά ἐκλεγεῖ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου, πρίν τήν ἐκλογή τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου.

Ὁ Καζούλης ὑπεσχέθη στόν Ἱερομόναχο Ἱλαρίωνα, ὅτι μπορεῖ νά ἐνδιαφερθεῖ, ὥστε ἐκεῖνος νά ἐκλεγεῖ καί τοποθετηθεῖ ὡς Ἡγούμενος στή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί ὡς ἀντάλλαγμα ἐζήτησε καί ἔλαβε ἀπό τόν Ἱλαρίωνα Ὁμολογία ἕξι χιλιάδων (6.000,00) γροσίων.

Ὅμως τελικά Ἡγούμενος ἐξελέγη καί ἐνθρονίσθηκε ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος Φωτιάδης, μέ ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ὕστερα ἀπό ἐκλογή του ἀπό τούς κατοίκους τῆς Σύμης.

Ἄν καί ὁ Ἱερομόναχος Ἱλαρίων δέν ἐξελέγη Ἡγούμενος, ὅμως ὁ Καζούλης ἐζήτησε καί ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τά ἕξι χιλιάδες (6.000,00) γρόσια καί μάλιστα ἔντοκα. Ὁ Ἱλαρίων προσεπάθησε τότε νά ἀποκαλύψει τή σκευωρία τοῦ Καζούλη καί νά ἀποδείξει ὅτι ἐπρόκειτο περί σκέτης ἀπάτης, ὅμως παρά ταῦτα δέν κατόρθωσε νά δικαιωθεῖ.

Γιά τούς παραπάνω λόγους ὁ Ἱερομόναχος Ἱλαρίων ζητεῖ τώρα καί ὕστερα ἀπό παρέλευση ἱκανῶν ἐτῶν, τά ἐν λόγῳ ἀντίγραφα τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων, προκειμένου νά τά χρησιμοποιήσει πρός ὑπεράσπισή του, ἔναντι τῶν ἐναντίον του κατηγοριῶν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένου Καζούλη, τό βαπτιστικό ὄνομα τοῦ ὁποίου δέν ἀναγράφεται.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-068α. Ὀπισθόφυλλον]

«1/Τῷ Σεβαστῷ μοι 2/Διδασκάλῳ, Ἡγουμένῳ Μ(ονῆς) Πανορ3/μίτου, Κυρίῳ Ἱεροθέῳ.

4/Εἰς Πανορμίτην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-068α]

«1/Σεβαστέ μοι Διδάσκαλε.

2/Ἀπό Σύμης, τῇ 3ῃ Ἰουνίου 1845.

3/Κατά τήν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα ἔλαβον Γράμ4/μα τοῦ γυναικαδέλφου μου Ἱλαρίωνος, ὅστις κ(αί) σᾶς προ5/σκυνεῖ, διά τοῦ

ὁποίου ζητεῖ ἀντίγραφον τῆς πατριαρχι6/κῆς ἐπιστολῆς, ἥστις ἐστάλη πρός τήν Σοφολογιότητά 7/σας, ὅτε ἀπεφασίσθη κοινῇ γνώμῃ, νά ἡγουμενεύσετε 8/εἰς τήν Μονήν τοῦ Πανορμίτου.

Πρός δέ τούτοις ζητεῖ 9/κ(αί) ἀντίγραφον κ(αί) τῆς πρός τήν Κοινότητα τῆς νήσου μας 10/ἰδίας αὐτῆς ἐπιστολῆς, τήν ὁποίαν ζητήσας ἐγώ δέν ἠδυνή11/θην νά εὕρω ἐν τοῖς Ἀρχείοις τῆς Σύμης κ(αί) ταῦτα δι' 12/αἰτίαν τοιαύτην: Ὁ Κύριος Καζούλης, ὑποσχεθείς πρός 13/τόν Ἱλαρίωνα τήν ἐπί τῷ Μοναστηρίῳ τοῦ Πανορμίτου Ἡγουμενίαν, ἠδυ14/νήθη δι' ἅπαξ, νά λάβη ἔγγραφον χρεωστικήν Ὁμολογίαν 15/παρά τοῦ ῥηθέντος Ἱλαρίωνος ἕξι χιλιάδων (6.000,00) γροσίων, χω16/ρίς τινός ἄλλης προεξασφαλίσεως τοῦ Ἱλαρίωνος, διό με 17/τά παρέλευσιν τοσούτου χρόνου, ὁ ἀσυνείδητος Καζούλης ἐ18/πῆγεν εἰς Αἴγυπτον κ(αί) ἐνάξας τόν Ἱλαρίωνα, ἐπῆρεν 19/παρ' αὐτοῦ τό εἰρημένον ποσόν, μετά τῶν τόκων του, ἐπί τῷ λό20/γῳ, ὅτι συνηγόρησε διά νά τόν καταστήσει Ἡγούμενον.

Ὁ δέ 21/Ἱλαρίων καίτοι ἀποδείξας τό πλαστόν καί ψευδές τῆς Ὁμολο22/γίας, δέν ἠδυνήθη νά δικαιωθῇ, χωρίς νά ἀποδείξει ὅτι 23/ἡ Ἐκκλησία δέν ἀπεφάσισεν ἀποτόμως νά ἐκλεγῇ Ἡγούμενος 24/ὁ Ἱλαρίων, ἀλλ' ἀφῆκε τήν ἐκλογήν εἰς τούς Συμαίους κ(αί) ἐπομένως 25/ἡ ἐπιστολή αὕτη, ὡς πρός τόν σκοπόν τοῦ Ἱλαρίωνος, ἦτο τίποτε.

26/Δέν ἔχω καιρόν νά ἐκταθῶ περισσότερον, ἀλλά μόνον σᾶς λέ27/γω, ὅτι ἡ ἀξίωσις τοῦ Ἱλαρίωνος δέν ὑποκρύπτει κανένα ὕπο-28/πτον σκοπόν, ἀλλά εἰς τήν ἁπλήν ὑπεράσπισιν τῆς δικαιοσύνης 29/κ(αί) ἀπαλλαγήν τῶν τόσων συκοφαντιῶν τοῦ ἀχρείου Καζούλη, ὅστις 30/κ(αί) τοσοῦτον τόν ἠπάτησεν, ὥστε νά παρεκτραπῇ τῆς εὐθείας ὁδοῦ.

31/Σᾶς παρακαλῶ, τό λοιπόν, νά μέ τά στείλετε κάτω τά διαληφθέν32/τα ἔγγραφα, διά νά τά ἀντιγράψω κ(αί) σᾶς τά στείλω πάλιν 33/ὀπίσω, χωρίς ἀναβολή καιροῦ, διότι τήν Τετράδην ἀ34/ναχωρεῖ τό πλοῖον δι' Ἀλεξάνδρειαν (τῆς Αἰγύπτου).

Ὑποφαίνομαι δέ, 35/μέ τήν πρός Ὑμᾶς ὑψηλήν ὑπόληψιν.

36/Ὁ Ὑμέτερος

37/Κ(ωνσταντῖνος) Κλαδάκης».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-068β]

«1/Κωνσταντῖνος 2/Κλαδάκης 3/3. Ἰουνίου 1845».

3) Παρατηρήσεις

1) Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι προκειμένου νά δυνηθεῖ νά ἐκλεγεῖ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου ὁ Ἱερομόναχος Ἱλαρίων, προσέφυγε στόν τοπικό παράγοντα Καζούλη καί ἐκεῖνος ἀνταποκρινόμενος στήν ἐπιθυμία του, τοῦ ὑπεσχέθη νά τόν βοηθήσει πρός τοῦτο καί ἔλαβε παρά τοῦ Ἱλαρίωνος ὡς ἀντάλλαγμα Ὁμολογίαν 6.000,00 γροσίων.

2) Τελικά καί ὕστερα ἀπό ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τήν ἐκλογή ἀπό τούς κατοίκους τῆς Σύμης τοῦ Ἱεροθέου (Ἰωάννου Φωτιάδου-Μαρκονῆ) καί τήν ἐνθρόνιση αὐτοῦ ὡς Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, ὁ μέν Καζούλης ἐζήτησε καί ἔλαβε τίς 6.000,00 γρόσια ἀπό τόν Ἱερομόναχον Ἱλαρίωνα, ὁ δέ Ἱλαρίων προσεπάθησε νά ἀποδείξει τήν ἀπάτη, χωρίς ὅμως νά ἐπιτύχει νά δικαιωθεῖ.

XXIV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 19-08-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-069α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Ἱερομόναχος Μελέτιος, ἀδελφός τῆς Μονῆς Πανορμίτου, εὑρίσκεται γιά ὁρισμένο χρονικό διάστημα καί γιά λόγους ὑγείας στή Ρόδο, ἀπό ὅπου ἀπευθύνει τήν ἐπιστολή του αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη).

Ἐντός αὐτῆς ὁ Μελέτιος ἐσωκλείει καί μίαν Ὁμολογία καί ζητεῖ νά τοῦ ἀποσταλοῦν τά σχετικά χρήματα, διά νά μπορέσει νά πληρώσει τά χρέη του καί στή συνέχεια νά ἐπιστρέψει στή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-069β]

«1/Μελέτιος (Ἱερομόναχος), 2/[Ἐν Ῥόδῳ, τῇ] 1845, Αὐγούστου 19».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-069α]

«1/† Τήν Ὑμετέραν Πανοσιολογιότητα, Ἅγιε Γέροντα, ταπεινῶς 2/προσκυνῶ.

<᾽Εν Ῥόδῳ>, 1845, Αὐγούστου 17.

3/᾽Ερωτώντας ἔμαθον τήν ποθη(τήν) μοι ὑγείαν σας κ(αί) ἐχάρην καθ᾽ 4/ὑπερβολήν[87]. Ὡσαύτως ἔμαθον κ(αί) τόν ἐρχομόν τοῦ αὐταδέλφου σας [Μιχαήλ Φωτιάδου][88], 5/(τόν ὁποῖον ταπεινῶς προσκυνῶ).

Σᾶς παρακαλῶ, Ἅγιε Γέροντα, 6/νά λάβετε τήν ἔγγραφον Ὁμολογίαν, ὅπου σᾶς περικλείω[89], εἰς τό Γράμ7/μα κ(αί) νά μοί στείλητε αὐτά τά χρήματα, διά νά ξεχρεώσω πλέον 8/ἀπό ἐδῶ κ(αί) νά ἔλθω εἰς τό Μοναστήριον κ(αί) ὅταν ἔλθω αὐτοῦ, τό ὑπο9/γράφω. Κ(αί) μετά λοιπόν κ(αί) αὐτό τό ψυχικόν κ(αί) ὁ Θεός θέλη σοι 10/τό πληρώση κ(αί) ἄν δέν ἔχητε [χρήματα] γιά τό χρέος, γράψατε εἰς τόν Χ(ατζῆ)-Μανου11/ήλ[90], νά μέ οἰκονομήση ἀπό τό κουτί τοῦ Πανορμίτου[91].

Νά μέ 12/συγχωρήσητε κ(αί) ἐν ταὐτῷ νά μέ λυπηθῆτε, ἐπειδή ἀπελπίσθην πλέον 13/ἀπό τούς ᾽Ιατρούς, ἕως κ(αί) εἰς τήν Σπετζαρίαν[92]. Πάντας τούς ἐν τῇ Μονῇ, 14/τούς μέν προσκυνῶ, τούς δέ ἀσπάζομαι. Καί θέλετε μέ περιμένειν 15/πρῶτον, ἀφ᾽ οὗ λάβω πάντα τά χρήματα, διότι δέν ἔχω πλέον δου16/λειάν [ἐδῶ].

17/Ὁ κατά πνεῦμα υἱός σας, Μελέτιος».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-069β]

«1/Μελέτιος, 2/1845, Αὐγούστου 19».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ἱερομόναχος Μελέτιος ἀποστέλλει τήν ἐπιστολήν του αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεο, ζητώντας χρήματα,

87. Ἦταν σύνηθες παλαιότερα καί ἐν μέρει συνεχίζεται μέχρι σήμερα ἡ συνήθεια –ἰδιαίτερα μεταξύ τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων– ἡ ἐπιστολή νά ἀρχίζει, ἐρωτώντας ὁ ἀποστολέας διά τό αἴσιον τῆς ὑγείας τοῦ παραλήπτου.

88. Ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης, κατά σάρκα ἀδελφός τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου (Φωτιάδου), Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου, ἦταν στενός συνεργάτης τοῦ Ἡγουμένου καί ἐκπρόσωπος τῶν συμφερόντων τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί τῶν κατοίκων τῆς Σύμης γενικότερα.

89. Περικλείω: τό ὀρθόν εἶναι: ἐσωκλείω.

90. Χατζῆ-᾽Εμμανουήλ: ᾽Επίτροπος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στή Ρόδο.

91. Κουτί τοῦ Πανορμίτου: ἐννοεῖται πιθανῶς τό παγκάρι ναοῦ στή Ρόδο, ὅπου οἱ πιστοί ἄναβαν κεριά καί ἔρριπταν καί τόν ὀβολόν των.

92. Σπετσαρία, ἡ: τό Φαρμακεῖο καί Σπετσέρης ἤ Σπετσιέρης, ὁ = ὁ Φαρμακοποιός.

γιά νά δυνηθεῖ νά ἀποπληρώσει χρέη του, τά ὁποῖα φαίνεται ὅτι προέκυψαν ἐξ αἰτίας τῆς παραμονῆς του στή Ρόδο, ὅπου εὑρίσκεται γιά λόγους ὑγείας.

2) Φαίνεται, ὅτι διά διαφόρους λόγους ὁ Ἡγούμενος δέν ἀποστέλλει τά αἰτούμενα χρήματα καί ὁ Μελέτιος συνεχίζει νά τοῦ γράφει, παρακαλώντας πάντοτε γιά τήν ἱκανοποίηση τοῦ σχετικοῦ του αἰτήματος.

XXV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 1-09-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-070α]

1) Περίληψη

Ὁ Ἱερομόναχος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Μελέτιος εὑρίσκεται στή Ρόδο γιά λόγους ὑγείας. Ὅμως οἱ λόγοι τῆς παραμονῆς του ἐκτός Σύμης ἐξέλειπαν καί τώρα ζητεῖ ἀπό τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο, νά τοῦ σταλοῦν 350,00 γρόσια, προκειμένου ἐκεῖνος νά δυνηθεῖ νά ἐξοφλήσει τά χρέη του καί εἰδικότερα ὀφειλές στό Φαρμακεῖο, καί κατόπιν νά ἐπιστρέψει στή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

Στίς ἐπανειλημμένες ἐκκλήσεις τοῦ Ἱερομονάχου Μελετίου ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος ἀποφεύγει νά ἀπαντήσει.

2) Κείμενο

«1/† Τήν Ὑμετέραν Πανοσιολογιότητα υἱϊκῶς προσκυνῶν, ἀσπάζομαι πανευλαβῶς τήν 2/ἁγίαν αὐτῆς δεξιάν.

1845, Σεπτεμβρίου α΄.

3/Καί ἄλλοτε σᾶς ἔγραφα κ(αί) καμμίαν ἀπόκρισιν δέν ἔλαβον κ(αί) δέν ἠξεύρω τί 4/τρέχει. Σᾶς παρακαλῶ ὅμως, Γέροντα, νά μέ λυπηθῆτε κ(αί) νά μέ ἐλεήσητε, δανείζοντες δέ Ὁ5/μολογίας διά τριακόσια πενῆντα (350,00) γρόσια, διά νά ξεχρεώσω ἀπό τήν Σπετζαρίαν καί νά 6/ἔλθω ὑπό τήν σκέπην τῆς δεξιᾶς σας καί μέ ὅλον ὅτι θέλετε καί ὅσα δύναμαι. Ἐ7/γώ ὅμως αὐτό τό γνωρίζω ὡς ἐλεημοσύνην. Πολλά χάριτα, λοιπόν, γνωρίζω ἀπό τόν Γέρον8/τα καί ἄν παρακαλῶ, μᾶλλον εἰπεῖν ὁ Χριστός τόν παρακαλεῖ, διά τοῦ στόματός μου, νά μοί 9/κάμη καί αὐτήν τήν χάριν. Ἐπειδή κ(αί) εἶμαι

πλέον γλυτωμένος ἀπό τούς Ἰατρούς καί ἀπό τάς 10/βίζιτας κ(αί) περιμένω αὐτά, ὅπου γράφω, παρακαλώντας διά νά ἐμβακάρω[93].

Τόν 11/αὐτάδελφόν σας Κύριον Μιχαήλ [Φωτιάδην] ταπεινῶς προσκυνῶ, ὁμοίως καί τόν Μακάριον[94] 12/ἀδελφικῶς κατασπάζομαι, ὡσαύτως κ(αί) πάντας τούς ἐν τῇ Μονῇ.

13/Πρό ἡμερῶν σᾶς ἔστειλα ἕν Γράμμα, ἔχων ἐσώκλειστον κ(αί) μίαν Ὁμολογίαν ἀντίγρα14/φον κ(αί) ὅταν ἔλθω ἀπ' ὅσα τήν κάματε καλυτέραν κ(αί) τήν ὑπογράφω κ(αί) ἐν 15/τούτῳ μήν ἀμελήσετε. Παρακαλῶ, διά νά ἔλθω μίαν ὥραν πρωτύτερα, 16/ἄν ἔχετε εὐχαρίστησιν.

17/Ὁ κατά πνεῦμα υἱός σας Μελέτιος, Ἱερομόναχος».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ἱερομόναχος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Μελέτιος εὑρίσκεται στή Ρόδο, γιά λόγους ὑγείας, χωρίς νά ἀναφέρονται περισσότερα σχετικά μέ τά προβλήματα, τά ὁποῖα ἐκεῖνος ἀντιμετωπίζει.

2) Ἐπειδή οἱ λόγοι τῆς ἐκτός Σύμης παραμονῆς τοῦ Μελετίου ἔχουν ἐκλείψει, ἐκεῖνος ζητεῖ ἐπανειλημμένως ἀπό τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο χρήματα, προκειμένου νά ἐξοφλήσει τά χρέη του καί νά ἐπιστρέψει στό Μοναστήρι του.

3) Ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος Φωτιάδης, ἄγνωστον διά ποίους λόγους, δέν ἀπαντᾶ στίς ἐπανειλημμένες ἐκκλήσεις τοῦ Ἱερομονάχου Μελετίου.

XXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 1-10-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-072α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Ἱερομόναχος Μελέτιος, ἀδελφός τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, διαμένει προσωρινῶς στή Ρόδο, ὅπου μετέβη γιά λόγους ὑγείας. Ἀπό

93. Ἐμβακάρω: ρῆμα, πού δέν χρησιμοποιεῖται σήμερα καί ἔχει τήν ἔννοια ἐπιβιβάζομαι στό πλοῖο καί ἀναχωρῶ ἀπό ἕναν τόπον διά ἕναν ἄλλον. Πρβλ. μπαρκάρω.

94. Μακάριος: Πρόκειται γιά τόν Ἱεροδιάκονο Μακάριο, υἱόν παπᾶ Ἰωάννου Μουθούνη, ἀπό τή Νίσυρο καί ὁ ὁποῖος ἔγινε Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, στό Μανδράκι τῆς Νισύρου (7/09/1856-20/7/1879).

ἐκεῖ γράφει καί πάλι στόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη, παρακαλώντας, νά τοῦ ἀποσταλοῦν χρήματα, προκειμένου νά δυνηθεῖ νά ἐξοφλήσει τά χρέη του καί νά ἐπιστρέψει στή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

Φαίνεται ὅτι ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος ἔγραψε στόν Χατζῆ-Γιακουμῆ, Ἐπίτροπον τοῦ Πανορμίτου στή Ρόδο, νά διευκολύνει οἰκονομικά τόν Μελέτιο, ὅμως ἐκεῖνος ἐπικαλούμενος διάφορες προφάσεις ὡς δικαιολογίες, δέν τόν ἐξυπηρέτησε.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-072β]

«1/† Τῷ Πανοσιολογιωτάτῳ Ἁγίῳ 2/Καθηγουμένῳ, Κυρίῳ Ἱεροθέῳ.

3/Ἀπό τήν Ῥόδον, εἰς τόν Πανορμίτην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-072α]

«1/Τήν Ὑμετέραν Πανοσιολογιότητα υἱϊκῶς προσκυνῶν, ἀσπά-2/ζομαι τήν ἁγίαν αὐτῆς δεξιάν.

[Ρόδος], 1845, Ὀκτωβρίου α΄.

3/Τό νά σᾶς γράφω ἅπαντα τά κατ' ἐμέ δέν ἔχω καιρόν, διό4/τι εἶναι πολυδιήγητα[95] κ(αί) ὅταν ἔλθω τά μανθάνετε ὅλα. Τοῦτο ὅμως 5/σᾶς λέγω, ὅτι ὁ Χ(ατζῆ)-Γιακουμῆς δέν θέλει νά μοῦ δώση τά χρήματα, ὁ6/ποῦ τοῦ ἐγράψατε, ἀλλά μέ παιδεύει, προφασιζόμενος ὅτι θέλει Γράμμα 7/[ἐκ μέρους σας καί τοῦ Ἐπιτρόπου σας].

Σᾶς παρακαλῶ λοιπόν, Γέροντα, 8/νά κάμετε μίαν εὐκολίαν καί διά νά μέ ἐλευθερώσετε ἀπό τούς πειρασμούς, 9/[καί ἀπό τήν] ἐδῶ οἴκησίν μου ἕως τῆς σήμερον. Μήν ἀμελήσετε διά 10/[τήν ἀγάπην] τοῦ Χριστοῦ, δέν ὑποφέρω τά κακά, ἐπειδή πα11/[ρευρίσκομαι] χωρίς δουλειάν πλέον καί γυρίζω ἀπό τό ἕν μέρος ἕως τό ἄλλο, ἡμέ-12/ραν καί νύκτα ἀσκόπως καί κάμετε ὡς ἠμπορεῖτε, καί θέλετε πληρωθεῖ ἐν ὑ13/στέρῳ διά ὅλα ἑπομένως. Εἶναι περιττόν νά σᾶς γράφω περιττολογίας πολλάς, ἐπειδή ἀπό ἐκεῖ ὁ 14/Μιχαήλ [Φωτιάδης καί αὐτάδελφός σας] τά ἠξεύρει.

Τόν Σοφολογιώτατον Διδάσκαλον Κύριον [Μιχαήλ Φωτιάδην-

95. Πολυδιήγητα: σύνθετη λέξη, ἡ ὁποία σήμερα δέν χρησιμοποιεῖται, ὅμως εἶναι λίαν ἐκφραστική.

Μαρκονῆν] 15/ἐκ ψυχῆς κατασπάζομαι, ὁμοίως κ(αί) πάντας τούς ἐν τῇ Μονῇ.

16/Ταῦτα μέ βίαν κ(αί) μετά δακρύων τοῖς ὀφθαλμοῖς σᾶς ἔγραψα.

17/Ὁ κατά πνεῦμα υἱός σας, Μελέτιος».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-072β]

«1/Ἐπιστολή Μελετίου, 2/Ὀκτωβρίου 1, 1845».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ἱερομόναχος Μελέτιος εὑρισκόμενος γιά λόγους ὑγείας στή Ρόδο καί πιεζόμενος ἀπό τό γεγονός ὅτι ἔχει δημιουργήσει χρέη, γράφει καί ξαναγράφει στόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη, ζητώντας νά τοῦ σταλοῦν χρήματα.

2) Ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος γιά διαφόρους λόγους, εἴτε δέν ἀπαντᾶ στόν Μελέτιο, εἴτε τόν παραπέμπει στόν Χατζῆ-Γιακουμῆ[96], πιθανῶς Ἐπίτροπον τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στή Ρόδο, ὁ ὁποῖος Χατζῆ-Γιακουμῆς ἐπικαλούμενος διάφορες προφάσεις δέν ἐξυπηρετεῖ τόν Μελέτιο καί ἐκεῖνος βιώνει μίαν ἄσχημη κατάσταση.

3) Τό ἔγγραφο αὐτό ἀτυχῶς δέν διατηρεῖται σέ ἱκανοποιητική κατάσταση. Ὑπάρχουν πολλές φθορές καί κενά, ὥστε σέ ὁρισμένα σημεῖα εἶναι δύσκολη ἕως ἀδύνατη ἡ ἀνάγνωσή του. Ὅμως ἀπό τά συμφραζόμενα εἶναι δυνατόν νά γίνουν ὁρισμένες συμπληρώσεις, κατά τό μᾶλλον ἤ ἧττον ἐπιτυχεῖς.

XXVII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΙΧΑΗΛ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 7-11-1845

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-071α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Μιχαήλ Θεοδώρου, διερχόμενος μέ πλοῖο ἀπό τή Νίσυρο, ἔγινε ἀποδέκτης δύο λαμπάδων, μέ προορισμό τή Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης. Ἐκεῖνος ἔγραψε σχετική ἐπιστολή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεο καί ἔδωσε αὐτήν, μαζί μέ τίς δύο λαμπάδες στόν ὑπάλληλο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἰωάννη Κρητι-

96. Γιακουμῆς, ὁ: ἀπό τό Ἰάκωβος.

κό, προκειμένου νά τίς παραδώσει μετά τῆς ἐπιστολῆς του στόν Ἡγούμενο Ἱερόθεο.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-071β]

«1/Τῷ Πανοσιωτάτῳ Καθηγουμένῳ, Κυρίῳ 2/Ἱεροθέῳ.
Προσκυνοῦντες.
3/Εἰς τό Μοναστήριον τοῦ Πανορμίτου».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-072α]

«1/Πανοσιώτατε Ἡγούμενε, Κύριε Ἱερόθεε, προσκυνῶ.
2/Ἐρωτῶν τήν καλήν σας ὑγείαν, ἐπομένως θέλετε λάβη παρά τοῦ Γραμματοκομιστοῦ 3/Ἰωάννου Κρητικοῦ, ἰδικοῦ σας, δύο λαμπάδας, ἀφιέρωμα ἡ μία, ὡς κ(αί) ἐσω4/κλείστως γράφει, ἡ δέ ἄλλη ἀπό κάποιον Πετρῆ Κωνσταντῖνον. Μᾶς τίς ἔδωσαν 5/ἀπό Νίσυρον.
Σᾶς προσκυνῶ.
Μιχαήλ Θεοδώρου
6/Τῇ 7. Νοεμβρίου 1845.
7/Τόν Δ(ιδάσκαλον) κύρ Μ(ιχαήλ Φωτιάδην) ἐκθέμενος».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-071β]

«1/Μιχαήλ 2/Θεοδώρου, 3/7. Νοεμβρίου 4/1845».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ Μονή τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου ἀποτελοῦσε ἀνέκαθεν καί συνεχίζει νά ἀποτελεῖ, πανδωδεκανησιακό καί πανελλήνιο προσκύνημα, σήμερα δέ μπορεῖ κανείς νά ἰσχυρισθεῖ ὅτι ἔχει ἀποκτήσει πανορθόδοξο καί σχεδόν οἰκουμενικό χαρακτήρα.

2) Κάτοικοι τῆς Νισύρου ἀπέστειλαν μέ τόν διερχόμενο ἀπό αὐτήν Μιχαήλ Θεοδώρου δύο λαμπάδες-τάματα καί ἐκεῖνος τίς ἔδωσε μέ σχετική συνοδευτική ἐπιστολή στόν Ἰωάννη Κρητικό, ἐργαζόμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, προκειμένου νά τίς παραδώσει στόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο.

XXVIII. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΥΓΕΙΟΝΟΜΟΥ ΣΥΜΗΣ ΠΕΤΡΟΥ ΒΑΛΣΑΜΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 17/29-03-1846

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-074α-β]

1) Περίληψη

Τό Ὑγειονομεῖο Σύμης ἀποστέλλει τό ἔγγραφο αὐτό πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο καί μέ πολύ σεβασμό τοῦ γνωρίζει, ὅτι τό μόνο ἁρμόδιο ὄργανο γιά θέματα ὑγειονομικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι τό Ὑγειονομεῖο Σύμης.

Παρά ταῦτα, ὁ νῦν Ὑγειονόμος Πέτρος Βαλσάμης, τοῦ κάνει τήν προσωπική χάριν καί τοῦ παρέχει ὁρισμένα σχετικά δικαιώματα, τά ὁποῖα ὅμως ἰσχύουν μόνον διά ὅσον χρονικό διάστημα ἐκεῖνος ὑπηρετεῖ στό Ὑγειονομεῖο Σύμης. Σέ περίπτωση ἀντικαταστάσεώς του, τότε ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεος θά πρέπει νά συνεννοηθεῖ ἐκ νέου μέ τήν Ὑπηρεσία αὐτή.

2) Κείμενο

«1/Ὑγειονομεῖον Σύμης

Πρός τόν Πανοσιώτατον Ἅγιον Καθηγούμενον 2/τῆς τοῦ Πανορμίτου Μονῆς [Κύριον Ἱερόθεον Φωτιάδην].

3/Τήν ἀπό 4. τούτου [μηνός, ἤτοι: 4-03-1846] σεβαστήν μου ἐπιστολήν σας ἔλαβον 4/[καί Σᾶς γνωρίζω, ὅτι], οὐδείς ἄλλος, Ἅγιε Καθηγούμενε, δύναται γνωμοδοτῆσαι 5/[ἐπί τῶν ὑγειονονομικῶν Θεμάτων], ἐκτός τῆς Διευθύνσεως, ἀλλά 6/ἐγώ, χαριζόμενος εἰς τόν Ἅγιον [Καθηγούμενον], παραβλέπω [τοῦτο].

Λέγω σας 7/μόνον, ὅτι ἡ πρός Ὑμᾶς δοθεῖσα ἄδεια ἰσχύει ἕως οὗ 8/εὑρίσκομαι ἐνταῦθα, ἅμα ὅμως πληροφορηθεῖτε 9/ὅτι ἔπαυσα, [τότε παύει καί ἡ ἰσχύς της] καί ἡ Πανοσιότητά σας [ὀφείλει νά ἀναμένει], μέχρις οὗ 10/συνεννοηθεῖτε μέ τοῦτον τό Ὑγειονομικόν Κατάστημα, 11/διά νά μήν ἀκούσητε, ὅσα ἐγώ ἀποσιωπῶ.

12/Περί τῆς Ὁμολογίας Ἀγγελίδου ὁμίλησα 13/μετά τοῦ Ὑμετέρου Κυρίου Μιχαήλ Κλαδάκη καί 14/μένει πλέον νά ἴδωμεν ἐπομένως.

15/Ἐν Σύμῃ, τήν 17ην/29ην Μαρτίου 1846.

Ὁ Προσωρ(ινός) Ὑγειον(ομικός) Ἐπιστάτης [Σύμης]

Π(έτρος) Βαλσάμης»

[Στό τέλος τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἔχει τεθεῖ κυκλικοῦ σχήματος σφραγίδα, μέ τουρκική ἐπιγραφή].

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-074β]

«1/Π(έτρον) Βαλσά2/μην, 3/17. Μαρτίου 4/1846».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ἐπιστάτης τοῦ Ὑγειονομείου Σύμης Πέτρος Βαλσάμης μέ βαθύτατο σεβασμό, ἀλλά καί χωρίς νά ἀφήνει κανένα περιθώριο, γράφει πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Σύμης, ὅτι γιά θέματα ὑγειονομικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἡ μόνη ἁρμόδια Ὑπηρεσία εἶναι τό Ὑγειονομεῖο τῆς Σύμης.

2) Παρά ταῦτα ὁ ἴδιος ὁ Πέτρος Βαλσάμης καί γιά ὅσο χρονικό διάστημα ὑπηρετεῖ στήν Ὑπηρεσία αὐτή, κατ' ἐξαίρεση, παραχωρεῖ ὁρισμένες ἁρμοδιότητες ὑγειονομικοῦ ἐνδιαφέροντος στόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο.

3) Ὅταν ὅμως ὁ Πέτρος Βαλσάμης ἀντικατασταθεῖ ἀπό ἄλλο πρόσωπο, οἱ παραχωρηθεῖσες στόν Ἡγούμενο σχετικές ἁρμοδιότητες παύουν νά ἰσχύουν καί ἐκεῖνος θά πρέπει νά προβεῖ ἐκ νέου σέ συνεννοήσεις μέ τόν νέο Ἐπιστάτη τοῦ Ὑγειονομείου Σύμης.

XXIX. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΥΓΕΙΟΝΟΜΟΥ ΣΥΜΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΝΤΖΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΗΜΑΡΧΟΥΣ ΤΗΣ ΣΥΜΗΣ: 30-03-1846

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-075β]

1) Περίληψη

Ὁ Ὑγειονόμος Σύμης Κωνσταντῖνος Μεντζελόπουλος στέλνει αὐτό τό ἔγγραφο πρός τούς Δημάρχους τῆς Σύμης, ἀναφέροντας σέ αὐτούς τά ἑξῆς: Ὅπως πληροφορήθηκε, πρό ὀλίγων ἡμερῶν ἕνας Πλοίαρχος ἀγκυροβόλησε στό λιμάνι τοῦ Πανορμίτου Σύμης, ἔλαβε ἄδεια ἐλευθέρας κοινωνίας ἀπό τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ἱερόθεο Φωτιάδη καί ἦλθε σέ ἐπικοινωνία μέ τό προσωπικό τῆς Μονῆς αὐτῆς, χωρίς νά εἰδοποιηθεῖ πρός τοῦτο, ὡς ὄφειλε, τό Ὑγειονομεῖο τῆς Σύμης.

Τό γεγονός αὐτό ἀντιβαίνει στίς ἰσχύουσες Ὑγειονομικές Διατάξεις καί δέν πρέπει νά ἐπαναληφθεῖ. Πρός τοῦτο ὁ Ὑγειονόμος προ-

τείνει νά κληθεῖ ἀπό τή Δημαρχία τῆς Σύμης καί νά ἐμφανισθεῖ ἀμέσως ἐνώπιον αὐτῆς ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος, παρόντος καί τοῦ Ὑγειονόμου Σύμης καί νά συζητηθεῖ τό ἐν λόγῳ θέμα. Σέ ἀντίθετη περίπτωση, ὁ Ὑγειονόμος θά ἀναγκασθεῖ νά ἀναφέρει τό γεγονός στήν Ὑγειονομική Διεύθυνση τῆς Ρόδου καί τῶν Σποράδων νήσων, μέ κίνδυνο νά κηρυχθεῖ ἡ νῆσος Σύμη ὡς ὕποπτος, μέ ὀδυνηρές συνέπειες γιά τούς κατοίκους αὐτῆς.

2) Κείμενο

«1/Ἀριθ(μός): ....

2/Ὁ Ὑγειονόμος Σύμης. Πρός τούς Δημάρχους αὐτῆς.

3/Κύριοι,

4/Μέ λύπην μου, ὄχι μικράν, πληροφοροῦμαι, 5/ὅτι πρό ὀλίγων ἡμερῶν ἀγκυροβόλησεν εἷς Πλοίαρχος 6/εἰς τόν λιμένα τοῦ Πανορμίτου, ἔλαβε τήν ἐλευθέραν 7/κοινωνίαν παρά τοῦ Ἡγουμένου κ(αί) μετέβη ἐνταῦθα, χωρίς 8/νά ἔχῃ εἴδησιν τό Ὑγειονομικόν τοῦτο 9/Κατάστημα. 10/Ἡ πρᾶξις αὕτη, Κύριοι Δήμαρχοι, ἀντιβαίνει 11/τρανώτατα κατά τῶν ὑγειονομικῶν διατάξεων, τῶν ὁποίων 12/ἡ τήρησις κ(αί) ἐνέργεια εἶναι εἰς βάρος μου.

13/Πρός κατάπαυσιν, ὅθεν περαιτέρω κατα14/χρήσεων τοιαύτης φύσεως, θέλη εἶναι [ὀρθόν], 15/Κύριοι, [ὅπως] προσκαλέσητε τόν διαληφθέντα Ἡγούμενον, 16/νά ἐμφανισθῇ ἄνευ ἀναβολῆς ἐνώπιόν σας, παρόντος κ(αί) 17/ἐμοῦ, ὅπως διά τῆς Ὑμετέρας συμπράξεως θεραπευθῇ 18/τό κακόν.

Ἐπειδή, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, θέλη εὑρεθῶ 19/εἰς τήν δυσάρεστον θέσιν κηρύξεως τῆς νήσου σας 20/ὡς ὑπόπτου κ(αί) ἀναφερθῶ ἐπί τοῦ προκειμένου πρός τήν 21/Κεντρικήν Ὑγειονομικήν Διεύθυνσιν Ρόδου κ(αί) 22/τῶν Σποράδων νήσων, κ(αί) ἐν τοσούτῳ ὅλοι σας 23/θέλετε ὑποφέρη τά ἐπακόλουθα δεινά.

24/Δέν ἀμφιβάλλων, ὅτι ἡ ἀφοσίωσις εἰς τά 25/συμφέροντα τοῦ ὑπό τήν κηδεμονίαν σας λαοῦ, 26/ἐλαύνουσιν τήν προσοχήν σας ἐπί τῶν γραφομένων μου».

[Ὁ Ὑγειονόμος Σύμης

Κωνσταντῖνος Μεντζελόπουλος].

3) Παρατηρήσεις

1) Σύμφωνα μέ παλαιότερο ἔγγραφο τοῦ Ὑγειονομείου Σύμης, ὁ τότε Ὑγειονόμος ἐφάνη ἰδιαιτέρως ἐπιεικής πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο, παραχωρώντας σέ ἐκεῖνον ἁρμοδιότητες, μέ τόν ὅρον ὅτι αὐτές θά ἴσχυαν, μόνον ἐφόσον ὁ ἴδιος ὑπηρετοῦσε στό Ὑγειονομεῖο Σύμης.

2) Φαίνεται, ὅτι μέ τήν τοποθέτηση τοῦ Κωνσταντίνου Μεντζελόπουλου ὡς Ἐπιστάτου στό Ὑγειονομεῖο Σύμης, ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος, δέν ἐθεώρησε σκόπιμον νά συνεννοηθεῖ ἐκ νέου μέ τό Ὑγειονομεῖο, ἀλλά συνέχισε τήν παλαιάν τακτικήν αὐτοῦ, μέ ἀποτέλεσμα ὁ νέος Ὑγειονόμος νά ἀναγκασθεῖ νά ἀπευθύνει τό ἐν λόγῳ αὐστηρό ἔγγραφο πρός τούς Δημάρχους τῆς Σύμης.

3) Ὅμως καί ὁ Κωνσταντῖνος Μεντζελόπουλος, ὡς νέος Ἐπιστάτης τοῦ Ὑγειονομείου Σύμης, δείχνει εὐρύτητα πνεύματος καί ἐπιθυμεῖ νά διορθώσει τό κακόν, χωρίς νά φθάσει στά ἄκρα, κηρύσσοντας τή νῆσο Σύμη ὡς ὕποπτον ἐπιδημίας καί ἑπομένως μή καθαρή, γεγονός πού θά εἶχε ἀρνητικές συνέπειες γιά τούς κατοίκους αὐτῆς.

4) Δέν γνωρίζουμε πῶς ἐξελίχθησαν στή συνέχεια τά πράγματα, ὅμως ἀπό τήν ἐνέργεια τῆς Δημαρχίας Σύμης καί τήν ἄμεση ἐνημέρωση ὑπό αὐτῆς τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου (Φωτιάδου), μέ τήν πρόσκληση, νά ἐμφανισθεῖ ὁ ἴδιος ὁ Ἡγούμενος ἤ ὁ ἀδελφός του Μιχαήλ Φωτιάδης ἐνώπιον τῶν Δημάρχων, φαίνεται ὅτι τό θέμα διευθετήθηκε εἰρηνικά.

ΧΧΧ. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΗΣ ΔΗΜΑΡΧΙΑΣ ΣΥΜΗΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 30-03-1846

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-075α]

1) Περίληψη

Ἡ Δημαρχία τῆς Σύμης ἔλαβε ἔγγραφο ἐκ μέρους τοῦ Ὑγειονόμου Σύμης κ. Κωνσταντίνου Μεντζελόπουλου, τό ὁποῖο ἀπευθύνεται πρός αὐτήν καί ἐκείνη στή συνέχεια τό ἀποστέλλει στόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Σύμης Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη). Τό Ὑγειονομεῖο Σύμης ἐγκαλεῖ τόν Ἡγούμενο γιά γενομένη ὑπό αὐτοῦ

ὑγειονομικοῦ χαρακτήρα παράβαση καί τόν καλεῖ νά παράσχει σχετικές ἐξηγήσεις.

Ἡ Δημαρχία Σύμης προτείνει στόν Ἡγούμενο νά ἀφιχθεῖ ἀμέσως ὁ ἴδιος ἤ ὁ ἀδελφός του Μιχαήλ Φωτιάδης στή Σύμη, πρός ἀποφυγή περαιτέρω δεινῶν.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-075α]

[Στό ἄνω τμῆμα τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ καί ἐπί τοῦ περιθωρίου, ὑπάρχει ἡ σημείωση]:

«1/Θέλω σᾶς παρακαλέση, νά προλάβετε τάς ἐναντίας 2/συνεπείας]».

«3/Ἐν Σύμῃ, τῇ 30. Μαρτίου 1846.

4/Ὁ Ὑγειονόμος σας.

5/Κωνσταντῖνος Μεντζελόπουλος».

[Κυρίως ἔγγραφον]:

«1/Κωνσταντῖνος 2/Μεντζελόπουλος, πρός τήν 3/Δημογεροντίαν [Σύμης].

4/Ἡ δέ Δημαρχία [Σύμης], 5/πρός τόν Ἡγούμενον [τῆς Μονῆς Πανορμίτου]».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-075α]

«1/Πανοσιολογιώτατε, Ἅγιε Καθηγούμενε, Κύριε Ἱερόθεε,

2/Λαβοῦσα ἡ Δημαρχία τήν παροῦσαν, παρά τοῦ Ὑγειονόμου Κυρίου Κων3/σταντίνου Μεντζελόπουλου, κοινοποίησιν καί ἀναγνοῦσα, εἶδε μέ λύπην της, 4/τό διαλαμβανόμενον, διά τήν ἄφευκτον πρόσκλησίν σας, εἰς 5/τοιαύτας μάλιστα ἁγίας ἡμέρας.

Διό, προσκαλέσασα τινάς τῶν Ἐ6/φόρων καί Συμβούλων, ἐνεκρίθη ἡ ἄμεσος ἄφιξίς σας ἤ 7/τοῦ Κυρίου Μιχαήλ [Φωτιάδου], ἀδελφοῦ σας, πρός θεραπείαν ἐπαπει8/λουμένων δεινῶν.

9/Ἐν τοσούτῳ, μένομεν μέ τό ἀνῆκον σέβας.

10/Αὐθημερόν. Οἱ Δήμαρχοι

11/Πέτρος Τζαταλιοῦ

12/Ν(ικόλαος) Τ. Διακίδης

13/Ὁ Γραμ(ματεύς): Μ(ιχαήλ) Ἰωαννίδης».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ὑγειονόμος Σύμης ἀπευθύνεται ἀρχικά πρός τή Δημογεροντία Σύμης καί δι' αὐτῆς πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο, ἐγκαλώντας αὐτόν διά γενομένην ἐκ μέρους τοῦ Ἡγουμένου σοβαράν ὑγειονομικοῦ χαρακτῆρος παράβαση.

2) Τότε, ὅπως καί σήμερα, οἱ ὑγειονομικοῦ χαρακτήρα διατάξεις ἦσαν καί εἶναι αὐστηρές, ἐπειδή ἀποσκοποῦν στήν προστασία τῶν κατοίκων μίας περιοχῆς ἀπό διάφορες ἀσθένειες καί ἐπιδημίες καί ὅλοι γενικά, ἀδιακρίτως ἀξιώματος καί βαθμοῦ, ὀφείλουν νά τίς τηροῦν κατά γράμμα.

XXXI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΧΑΤΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΗ, ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΛΙΒΙΣΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 3-05-1846.

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-076α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Βασίλειος Χατζῆ-Ἀποστόλης, Ἐπίτροπος τῆς Μονῆς Πανορμίτου στό Λιβίσι, κωμόπολη τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας, στέλνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο. Ἀρχικά τοῦ γράφει ὅτι ὁ ἴδιος καί ἡ οἰκογένειά του εἶναι ἐπί τοῦ παρόντος καλά, ὡς πρός τήν ὑγείαν των καί εὔχεται στόν Ἡγούμενο ἐπίσης νά εἶναι ὑγιής.

Στή συνέχεια τοῦ γράφει, ὅτι ὁ ἐπιφέρων τήν παροῦσα ἐπιστολή Χατζῆ-Μανώλης εἶναι ἄνθρωπος δικός του καί ἐπισκέπτεται τή Σύμη, διά δύο λόγους: Πρῶτον μέν διά νά προσκυνήσει τόν Ταξιάρχη Μιχαήλ, δεύτερον δέ διά νά ἐπισκεφθεῖ τόν Ἰατρό Κωνσταντῖνο, ἐπειδή ἐκεῖνος ἀντιμετωπίζει προβλήματα ὑγείας καί νά ζητήσει τή βοήθειά του.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-076β]

«1/Τῷ Σοφολογιωτάτῳ Καθηγουμένῳ τῆς Ἁγίας Μονῆς, ἐπονομαζομένης 2/Πανορμίτου, Κυρίῳ, Κυρίῳ Ἱεροθέῳ, τῷ κατά πνεῦμά μοι 3/Πατρί, 4/προσκυνητῶς.

5/Εἰς Σύμην, εἰς τήν Πάνορμον».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-076α]

«1/Τήν Ὑμετέραν Ἱερολογιότητα μετά τῆς προσηκούσης πειθοῦς κ(αί) εὐλαβείας, προσκυνῶ.

2/1846, Μαΐου 3. Ἐν Λεβίσι.

3/† Τό αἴτιον τοῦ παρόντος μου, Ἅγιε Καθηγούμενε, δέν εἶναι ἄλλον, εἰ μή: α) νά τήν προσκυνήσω ἀ4/δελφικῶς καί β) νά τήν φανερώσω, ὅτι δόξα τῷ ἐκ νεκρῶν Ἀναστάντι Ἁγίῳ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι5/στῷ καί διά πρεσβειῶν τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ καί δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων, καλῶς ἔχομεν τήν ὑγείαν 6/μέχρι ταύτης τῆς ὥρας, μετά δέ ταύτην οὐκ οἴδαμεν, τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα καί εἴθε καί τό Θεῖον νά 7/διαφυλάττῃ καί ἐσέ μέ ὑγείαν καί οὕτως νά εὑρισκόμαστεν.

Πλήν διά ἕνα μόνον πικραίνομαι, ἐπει8/δή ἔχω πολύν καιρόν νά λάβω εὐχετικόν σας κ(αί) διά τοῦτο σᾶς παρακαλῶ, συχνάκις νά λαμ9/βάνω εὐχετικόν τῆς [Ὑμετέρας Ἱερολογιότητος]. Ἔτι σᾶς προσκυνεῖ κ(αί) ἅπασα ἡ ἡμετέρα φαμιλία[97] καί ὅλοι οἱ γνωστοί.

10/Λοιπόν, Ἅγιε Καθηγούμενε, πολλά σᾶς παρακαλῶ, ὅτι ὁ ἐπιφέρων σοι τό προσκυνεῖν μοι, εἶναι ἄνθρωπος ἐδι11/κός μου, ὀνόματι Χ(ατζῆ)-Μανώλης, ἐρχόμενος αὐτοῦ, ἕνα μέν διά προσκύνησιν τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ, 12/καί ἄλλο διά τήν ὑγείαν τοῦ σώματός του.

Λοιπόν, ἀφοῦ ἐπιτελέσει τήν πρέπουσαν εὐλάβειαν εἰς τόν Ταξι13/άρχην, σᾶς παρακαλῶ, νά τόν συστήσετε καί εἰς τόν ἄρχον(τα) Ἰατρόν, τόν Κωνσταντῖνον, διά τά πά14/θη του καί οὐ μόνον ἐγώ δι' αὐτήν τήν ὑπόθεσιν θέλω μείνει ὑπόχρεος, ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ πάσχων.

15/Ταῦτα μέν καί μένω.

16/Τῆς Ὑμετέρας Ἱερολογιότητος.

17/Βασίλειος Χ(ατζῆ)-Ἀποστόλης, Ἐπίτροπός της».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-076β]

«1/Ἐπιστολή Βασιλείου 2/Χατζῆ Βασιλείου 3/Μαΐου 3, 1846».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό Λιβίσι τήν ἐποχή αὐτή –μέσα 19ου αἰ.– εἶναι μία ἀκμάζουσα κωμόπολη μέ πληθυσμό περίπου 6.000 κατοίκους. Ὅλοι των εἶναι

97. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς χρησιμοποιεῖ τή λατινική λέξη «φαμιλία» (Familia, -ae), ἀντί τῆς ἑλληνικῆς «οἰκογένεια».

Ἕλληνες Χριστιανοί Ὀρθόδοξοι καί ὁ οἰκισμός εὑρίσκεται σέ μεγάλη ἀκμή. Ἔχουν περισσότερους ναούς, Σχολεῖο, Βρύση κ.λπ. τά ὁποῖα διατηροῦνται μέχρι σήμερα σέ ἡμιερειπιώδη κατάσταση, ἐπειδή ὕστερα ἀπό τά γεγονότα τῆς περιόδου 1922-1924 ὁ οἰκισμός αὐτός ἐγκαταλείφθηκε ἀπό τούς κατοίκους του καί ἔκτοτε παραμένει ἀκατοίκητος.

2) Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου ἔχει διορίσει Ἐπίτροπό της στό Λιβίσι τόν Βασίλειο Χατζῆ-Ἀποστόλη, μόνιμο κάτοικο Λιβισίου, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπεῖ ἐκεῖ τή Μονή καί φροντίζει διά τά συμφέροντά της.

3) Ὁ Βασίλειος Χατζῆ-Ἀποστόλης στέλνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου μέ ἕνα δικό του ἄνθρωπο, τόν Χατζῆ Μανώλη, ὁ ὁποῖος ἔρχεται στή Σύμη, ἀφ' ἑνός μέν, διά νά προσκυνήσει τόν Ταξιάρχη Μιχαήλ Πανορμίτη, ἀφ' ἑτέρου δέ διά νά ἐπισκεφθεῖ τόν Ἰατρόν Κωνσταντῖνον καί νά ζητήσει ἐκ μέρους του βοήθεια, γιά τά προβλήματα ὑγείας πού ἐκεῖνος ἀντιμετωπίζει.

4) Σχετικά μέ τόν Ἰατρόν Κωνσταντῖνον, τό ἐπώνυμο τοῦ ὁποίου δέν ἀναφέρεται, θά πρέπει ὅμως νά ἦταν γνωστός στούς κατοίκους τῆς Σύμης, δέν ἔχουμε περισσότερες πληροφορίες. Φαίνεται πιθανώτερον ὅτι ἐπρόκειτο γιά ἕναν ἐμπειρικό Ἰατρόν, ὅπως συνέβαινε τότε κατά κανόνα μέ τήν ὕπαιθρον χώραν τῆς Δωδεκανήσου καί τῆς Ἑλλάδος γενικώτερα, ὁ ὁποῖος ἐκέκτητο πρακτικές γνώσεις καί ἦταν σέ θέση νά παράσχει τή βοήθειά του στούς πάσχοντες.

5) Ἐπιστήμονες Ἰατροί, ἀπόφοιτοι, εἴτε τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν –αὐτό ἱδρύθηκε, ὡς γνωστόν, τό ἔτος 1837–, εἴτε Πανεπιστημίων ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ὑπῆρχαν ἐλάχιστοι τότε καί μόνον σέ μεγάλες πόλεις. Στά χωριά προσέφεραν τίς ὑπηρεσίες των οἱ Πρακτικοί Ἰατροί, καθώς καί οἱ Πρακτικές Μαῖες, συνήθως ἄτομα προικισμένα ἀπό τή φύση μέ μεγάλη εὐφυΐα, εὐαισθησία καί διαθέτοντας πολλές γνώσεις καί μεγάλη ἐμπειρία, τήν ὁποία ἀποκτοῦσαν πλησίον ἄλλων ἐμπειρικῶν Ἰατρῶν.

6) Τά λεγόμενα Ἰατροσόφια, ἦσαν ὡς ἐπί τό πλεῖστον χειρόγραφα βιβλία, στά ὁποῖα εἶχαν ἀποθησαυρισθεῖ ποικίλες γνώσεις, προερχόμενες εἴτε ἀπό συγγράμματα Ἰατρῶν τῆς ἀρχαιότητος, εἴτε ἀπό τή Λαϊκή Ἰατρική.

XXXII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΣΤΡΑΚΙΑΝΑΚΗ, ΕΞ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 12-06-1846

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-077α,α΄,β,γ,δ]

1) Περίληψη

Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀστρακιανάκης, πιθανῶς κρητικῆς καταγωγῆς, μένει μόνιμα στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, εἶναι εὐκατάστατος καί τυγχάνει νά εἶναι ἀσθενής.

Ἐκεῖνος ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια ἀποστέλλει μέ τό πλοῖον τοῦ Καπετάν Παντελῆ Σαλαχούρη, προφανῶς Συμιακοῦ, τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη, μαζί μέ διάφορα ἀφιερώματα, ἀναγράφοντας καί τά ὀνόματα ἐκεῖνα, ζώντων καί τεθνεώτων, τά ὁποῖα παρακαλεῖται νά μνημονεύει ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεος καί οἱ ἄλλοι Πατέρες τῆς Μονῆς.

Ἐπίσης ὁ Κωνσταντῖνος Ἀστρακιανάκης παραγγέλλει νά τοῦ ζωγραφίσουν στόν Πανορμίτη μίαν εἰκόνα τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης καί νά τοῦ τή στείλουν στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, ἐνημερώνοντάς τον πόσα γρόσια θά κοστίσει, γιά νά στείλει τό σχετικό ἀντίτιμο.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-077δ]

«1/Τῷ Σεβασμιωτάτῳ καί 2/Ἁγιωτάτῳ Καθηγουμένῳ,
τῆς 3/Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου 4/Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ.
5/Εἰς Σύμην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-077α]

«1/Σεβασμιώτατε, Ἅγιε Καθηγούμενε, τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Συνάξε2/ως τοῦ Ἁγίου Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ καί τῶν λοιπῶν 3/Ἁγίων Ἀσωμάτων Δυνάμεων, γονυκλινῶς ἀσπαζόμεθα τήν δε4/ξιάν σας.

Εἰς Σύμην.

Ἀλεξάνδρεια, τήν 12.Ἰουνίου 1846.

5/Μετά τόν ἄνωθεν ἀσπασμόν μας, σᾶς φανερώνομεν, 6/νά λάβετε ἀπό τοῦ Καπετάν Παντελῆ τό πλοῖον, 7/τοῦ Σαλαχούρη[98], ταξίματα τοῦ Μοναστηρίου[99], τά ἀκόλουθα, 8/μέ τά ὀνόματα, ὡς σᾶς τά περιγράφω:

9/Μέ τό σημεῖον Κ. Νο 1: Ἕνα σεντούκι ξύλινον[100], ἔχον δύο 10/λαμπάδες αἴθραις[101], ὑπέρ τῆς ὑγείας τοῦ ὀνομα11/ζομένου Ἀνδρέου, παιδίον, τό ὁποῖον εἶναι ἀσθενές.

12/Μέ τό σημεῖον Κ. Νο 2: Ἕνα ζεμπιλάκι[102] λιβάνι, ὑπέρ 13/ὑγείας τοῦ ὀνομαζομένου Ἰωάννου Βασιλείου, γονέων, 14/τέκνων καί ἀδελφῶν.

15/Μέσα εἰς τό Γράμμα σᾶς ἐσωκλείω τυλιγμένον 16/εἰς ἕνα χαρτί, ἕνα ζεῦγος ὀμμάτια ἀσημένια[103], 17/ἀπό τόν Κύριον Κωνσταντῖνον Ἀστρακιανά18/κην, ὁ ὁποῖος τά ἔταξε διά τούς ὀφθαλμούς του 19/καί τοῦ ἐβοήθησεν ἡ χάρις τοῦ Ἀρχιστρατήγου καί ἔ20/γιναν καλά. Ἀνάμεσα τῶν δύο ἀσημένιων 21/ὀμματίων σᾶς ἔχω καί τρία φλωρία[104], εἰς ἕνα ἄλλο χαρτί ἕνα εἰκοσάρι παλαιόν[105], 22/ἕνα φλωρί Κωνσταντινουπόλεως, μέ δύο Με-

98. Παντελῆς Σαλαχούρης: Πλοίαρχος ἀπό τή Σύμη, ὁ ὁποῖος ἔκανε ταξίδια, μεταξύ ἄλλων καί ἀπό τή Σύμη πρός τήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου. Σημειωτέον, ὅτι κατά τόν 19ο αἰώνα καί μέχρι περίπου τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα ὑπῆρχε μία ἀκμάζουσα ἑλληνική Κοινότητα στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου.

99. Τοῦ Μοναστηρίου: ἐννοεῖται τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης.

100. Σεντούκι: κασέλα, μπαοῦλο.

101. Λαμπάδες αἴθραις: αἴθρη, ἡ καί μεταγενέστερα αἴθρα, ἡ = καθαρός, εὔδιος, λαμπρός.

102. Ζεμπίλι, τό: μεγάλος ἀνοικτός σάκος ἀπό ψάθα, χονδρό ὕφασμα, δέρμα ἤ δίκτυ, μέ δύο λαβές στά πλάγια, πού χρησιμοποιεῖται γιά τή μεταφορά οἰκοδομικῶν ὑλικῶν ἤ καί γιά ψώνια.

103. Ὡς γνωστόν, ἀποτελεῖ πανάρχαια συνήθεια, ἡ ὁποία μαρτυρεῖται ἀπό τήν Προϊστορική Ἐποχή καί συνεχίζεται μέχρι σήμερα, πάσχοντες ἀπό διάφορες ἀσθένειες, νά ἀφιερώνουν στό θεῖον ὁμοιώματα τοῦ πάσχοντος μέλους, εἴτε πρίν τῆς ἰάσεως, εἴτε μετά ἀπό αὐτήν, ὡς προσφορά καί εὐχαριστία πρός τό θεῖον, διά τήν μέλλουσαν ἤ ἤδη παρασχεθεῖσαν θείαν βοήθειαν. Εἶναι γνωστή ἡ φράση τοῦ J. W. von Goethe (1749-1832): «Τό θαῦμα εἶναι τῆς πίστης τό ἀκριβό παιδί». (“Das Wunder ist des Glaubens das kostabare Kind”).

104. Φλωρία ἤ φλουριά: νομίσματα καί κοσμήματα. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 1520.

105. Εἰκοσάρια ἤ κοσάρια ἤ κοσαράκια: παλαιά, νέα, διπλά, μισά, ¼ = χρυσά ὀθωμανικά νομίσματα. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 1423.

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-077α΄]

23/τζίτια[106] εἰκοσάρια κ(αί) ἔχω δεμένα τά ὀμμάτια 24/μέ τήν κλωστήν κ(αί) αὐτά τά γρόσια ἀνάμε25/σά των κ(αί) λύσετε κ(αί) λάβετέ τα, ἐπειδή ὁ 26/ῥηθείς Κωνσταντῖνος εἶναι ἀσθενής, νά μοῦ 27/κάμετε μίαν Παράκλησιν μέ τά 28/ἀκόλουθα ὀνόματα τῶν ζωντανῶν κ(αί) ἀποθα29/μένων:

α) Τῶν ζώντων: Κωνσταντίνου, Ἰωάννου, Ἀλεξάν30/δρου, Εἰρήνης, Ζωοδόχου Πηγῆς, Ἑλένης, Δη31/μητρίου Προσκυνητοῦ, Γεωργίου καί τῶν τέκνων, παπᾶ Γερασίμου, 32/Ἀγάπης κ(αί) τῶν τέκνων, Μιχαήλ, Κωνσταντίνου, Γεωργίου, 33/Νικολάου, Ῥοδαμιᾶς κ(αί) Νικολάου.

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-077β]

34/β) Τῶν δέ ἀποθανόντων, παρακαλῶ νά κάμετε μίαν 35/παράκλησιν: Μιχαήλ, γονέων, τέκνων καί ἀδελφῶν, 36/Ῥοδαμιᾶς, Μαρίας, Βασιλείας, Δαμασκηνῆς, Βασιλείου, 37/Μαρίας, Κωνσταντίνου, Μαρίας Προσκυνητρίας, 38/Ἰωσήφ, Μάρκου, Ζαμπίας, Γεωργίου.

39/Σᾶς παρακαλῶ, νά μοῦ ζωγραφίσετε μίαν εἰκόνα τῶν Ἁγίων 40/Κωνσταντίνου καί Ἑλένης[107] καί νά μοῦ γράψετε 41/τό δίκαιον, πού πρέπει νά σᾶς στείλω σέ 42/γρόσια, τό δέ Γράμμα, ὅπου θά μοῦ στείλε43/τε, νά γράψετε τό εἰκονόγραμμα μόνον:

44/Πρός τόν Κύριον Μαστρογιάννην Κάλφαν,
45/Κρητικόν, εἰς Σκάλαν τοῦ Μουσχαρέμπεϊ,
46/διότι εὑρισκόμεθα μαζί.

106. Μετζίτια, τά: Ἡ ὀνομασία προῆλθεν ἀπό τόν Ὀθωμανό Σουλτᾶνο Abdülmecid (1839-1861). Μετζίτι: Τάληρο ἀργυρό ὀθωμανικό = 20 γρόσια, 1/5 τῆς ὀθωμανικῆς λίρας ἤ εἰκοσάρι (στά τουρκικά mecidiye). Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2028, σ. 1467.

107. Ὅπως συνάγεται, ἀπό τό ἔγγραφο αὐτό, ὅσον καί ἀπό ἄλλα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, στά μέσα τοῦ 19ου αἰ. λειτουργοῦσε στή Μονή αὐτή Ἐργαστήριο Ἁγιογραφίας καί ὑπῆρχαν Μοναχοί, οἱ ὁποῖοι ἠσχολοῦντο μέ τήν τέχνη αὐτή. Ὁ ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς παραγγέλλει τήν κατασκευή ἐπί πληρωμῇ μίας εἰκόνος τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης καί τήν ἀποστολή αὐτῆς πρός ἐκεῖνον στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, ἐπειδή ὁ ἴδιος ὀνομάζεται Κωνσταντῖνος.

Ἅμα λάβετε τό παρόν, 47/σᾶς παρακαλῶ ἐνθέρμως, νά μοῦ κάμετε 48/τήν Παράκλησιν τῶν ζωντανῶν, ἐπειδή εἶμαι 49/ἀσθενής. Σᾶς προσκυνῶ καί μένω.

Κωνσταντῖνος Ἀστρα50/κιανάκης[108]».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-077γ]

«1/Κωνσταντῖ2/νος Ἀστρακιανάκης, 3/ἐν Ἀλεξανδρείᾳ [τῆς Αἰγύπτου], 4/12. Ἰουνίου 1846».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-077δ]

«1/K. No 1: Ἕνα σεντούκι μέ δύο 2/λαμπάδες.
3/K. No 2: Ἕνα ζεμπιλάκι λιβάνι».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀστρακιανάκης, μετά μεγάλου σεβασμοῦ ἀπευθύνει τήν ἐπιστολή του αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη), τοῦ ἀποστέλλει διάφορα δῶρα-ταξίματα διά τή Μονή, καθώς καί κατάλογο ὀνομάτων, ζώντων καί κεκοιμημένων, μέ τήν παράκληση νά μνημονεύονται στή Μονή.

2) Ὁ Παμμέγιστος Ταξιάρχης Μιχαήλ Πανορμίτης ἦταν πολύ ἀγαπητός καί στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, ἕνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ καί πιστοί ἀπό ἐκεῖ στέλνουν διάφορα ἀφιερώματα καί χρήματα στή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί προσμένουν στή βοήθεια τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ, ἐλπίζοντας νά εὕρουν λύση στά ποικίλα των προβλήματα καί ἰδιαίτερα σέ θέματα ὑγείας.

3) Ἀπό τή μελέτη καί παρουσίαση τῶν πολυαρίθμων παλαιῶν ἐγγράφων τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου συνάγεται ἀβίαστα τό συμπέρασμα, ὅτι ἡ Μονή κατά τόν 19ο αἰ. ἦταν εὐρέως γνωστή καί διατηροῦσε ἕνα ἄριστα ὀργανωμένο δίκτυο Ἐπιτρόπων, τό ὁποῖο ἐξετείνετο ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη μέχρι τή Σινώπη τοῦ Πόντου,

108. Ἀστρακιανάκης: τό ἐπώνυμον προῆλθε λόγῳ καταγωγῆς κάποιου προγόνου ἤ τοῦ ἰδίου ἀπό τόν οἰκισμό «Ἀστρακοί» Πεδιάδος Ἡρακλείου Κρήτης. Οἱ Ἀστρακοί εἶναι ἡμιορεινός οἰκισμός (ὑψόμ. 280 μ., κάτοικοι 286) καί ἕδρα τῆς ὁμώνυμης Κοινότητος στόν Νομό Ἡρακλείου Κρήτης. Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 4 (Ἀθήνα, ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 324.

τή Σμύρνη, τή Μάκρη, τό Λιβίσι, τήν Ἀττάλεια, τήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου καί ἄλλες περιοχές.

4) Πιστοί ἀπό ὅλη τή χριστιανική οἰκουμένη ἐπεσκέπτοντο τή Μονή τοῦ Πανορμίτου ἤ ἀπευθύνοντο μέ ἐπιστολές πρός αὐτήν καί ἀπέστελλαν διάφορα δῶρα-ταξίματα, σέ χρῆμα καί εἶδος[109], προσμένοντας στή θεία βοήθεια.

109. Ὁ γράφων, εὑρισκόμενος πρόσφατα (Μάϊος 2022) ὡς προσκυνητής στή Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης ἤκουσε ἀπό συνεργάτη τῆς Μονῆς αὐτῆς τήν ἑπόμενη ἱστορία:

Πρίν ἀπό λίγα χρόνια, Χριστιανοί ἀπό τήν Κάλυμνο ἔταξαν στόν Πανορμίτη μία ἀγελάδα. Ὁ Ταξιάρχης Μιχαήλ Πανορμίτης εἰσήκουσε τίς δεήσεις των καί ἱκανοποίησε τό αἴτημά των. Τότε ἐκεῖνοι ἦλθαν στή Μονή καί ἔφεραν τήν ἀγελάδα ζωντανή, ὡς δῶρον πρός τόν Πανορμίτη. Ἐπεκοινώνησαν μέ τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς καί τοῦ εἶπαν, ὅτι ἡ ἀγελάδα, κατά τή γνώμη των, θά ἔπρεπε νά εἰσέλθει στό Καθολικό τῆς Μονῆς καί νά σταθεῖ ἐνώπιον τῆς εἰκόνας τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ, γιά νά τή δεῖ καί ἔτσι νά πεισθεῖ, ὅτι ἐκεῖνοι ἦσαν συνεπεῖς καί ἐξεπλήρωσαν τό τάξιμο των.

Ὅμως ὁ τότε Ἡγούμενος τῆς Μονῆς ἀρχικά ἀντέδρασε στή σκέψη αὐτή, λέγοντας ὅτι δέν θά ἦταν ὀρθό ἡ ἀγελάδα νά εἰσέλθει στό Καθολικό. Ἀλλά ἐκεῖνοι παρέμεναν ἀνυποχώρητοι, ἀπειλοῦντες, ὅτι ἐάν δέν ἐγίνετο δεκτό τό αἴτημά των, θά ἀναχωρήσουν, παίρνοντας μαζί των καί τήν ἀγελάδα.

Στό τέλος εὑρέθη μία συμβιβαστική λύση. Ἡ ἀγελάδα ἦλθε μπροστά ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί τά δύο μπροστινά πόδια τοῦ ζώου εἰσῆλθαν σέ αὐτό καί ἐπάτησαν στό δάπεδό του. Ἔτσι οἱ Καλύμνιοι ἱκανοποιήθησαν, πεισθέντες, ὅτι ὁ Πανορμίτης εἶδε ἀπό τήν εἰκόνα του τήν ἀγελάδα καί ἐπείσθη γιά τήν πραγματοποίηση ἐκ μέρους των τοῦ ταξίματός των.

Ὁ γράφων δέν εἶναι σέ θέση νά γνωρίζει, ἐάν αὐτή ἡ διήγηση ἔχει ἱστορικό πυρήνα. Ἀλλά ἀκόμη καί ἐάν δέν ἔχει, φανερώνει νομίζω, ὅτι οἱ πιστοί ἔχουν μία πολύ προσωπική καί ὑπαρξιακή σχέση μέ τόν Θεό καί τούς Ἁγίους καί στή συγκεκριμένη περίπτωση μέ τόν Ταξιάρχη Μιχαήλ Πανορμίτη.

Τόν φαντάζονται ὡς ἕνα πρόσωπο πού σκέπτεται καί δρᾶ περίπου ὅπως ἐκεῖνοι, συναλλάσσονται μαζί του καί θέλουν νά εἶναι συνεπεῖς στίς ὑποσχέσεις των, προκειμένου νά μήν διαταραχθεῖ ἡ πολύ προσωπική καί ἁρμονική σχέση τῶν ἰδίων πρός ἐκεῖνον.

Βλ. καί τή λαϊκή παροιμία: *«Ἅγίου κερί μή τάξεις καί κουζουλοῦ κουλούρι»*, διότι ἀμφότεροι εἶναι ἀπαιτητικοί καί ἀνυποχώρητοι στήν ἱκανοποίηση τῆς δοθείσης ὑποσχέσεως.

XXXIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΠΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ-ΜΑΡΚΟΝΗΝ): 15-06-1846

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-078α-β]

1) Περίληψη

Ὁ παπᾶ Ἰωάννης Οἰκονόμος, κάτοικος Ρόδου, στέλνει τήν ἐπιστολή του αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη-Μαρκονῆ. Μετά τά τυπικά στήν ἀρχή τῆς ἐπιστολῆς, ὁ παπᾶ Ἰωάννης Οἰκονόμος ἔρχεται στό κυρίως θέμα, ἤτοι: Ἔχει κοντά του 6 ἤ 7 κεφάλια ζωντανά βόδια, τά ὁποῖα εἶναι ἀφιερώματα πιστῶν πρός τή Μονή τοῦ Πανορμίτου. Ὁ παπᾶ Ἰωάννης Οἰκονόμος τά φροντίζει τώρα καί ἕνα δύο μῆνες, προτείνει δέ στόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου, ἄν ἐκεῖνος κρίνει σκόπιμο, νά στείλει μία σκάφην –εἶδος πλοίου– δική των, προκειμένου τά βόδια αὐτά νά μεταφερθοῦν στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, στήν ὁποία καί ἀνήκουν.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-078β]

«1/ † Πρός τόν Πανοσιολογιώτατον Ἅγιον Καθη2/γούμενον τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανερ3/μιώτου, Κύριον Ἱερόθεον Μαρκονῆν.

4/Εἰς Σύμην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-078α]

«1/Τήν Ὑμετέραν Πανοσιότητα ἀδελφικῶς κατασπαζόμενος, 2/εὐλαβῶς προσκυνῶ. Τόν ἀδελφόν σας, Κύριον Μιχα3/ῆλον πατρικῶς εὔχομαι.

Ῥόδος, 1846, Ἰουνίου 15.

4/Καί μετά τόν ἀδελφικόν μου ἀσπασμόν, σᾶς εἰδοποιῶ, ὅτι χάριτι θείᾳ 5/κ(αί) διά προστασιῶν τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανερμιώτου, τήν 6/ὑγείαν καλῶς ἔχομεν καί ἡ οἰκογένειά μου ὅλη σᾶς προσκυνεῖ. 7/Ἔχω μεγάλην ἐπιθυμίαν νά λάβω Γράμμα σας, νά μάθω 8/διά τήν ὑγείαν σας κ(αί) παρακαλῶ, νά μήν μᾶς ὑστερῆτε πάντοτε ἀπό 9/ἀγαπητόν Γράμμα σας.

Εἶναι τώρα ἐδῶ κοντά μου ἕξι ἤ ἑπτά (6 ἤ 7) 10/κεφάλια βόδια, ἀφιερώματα τοῦ Μοναστηρίου σας, διά τά ὁποῖα πα11/ρακαλῶ, ἄν

τό κρίνετε εὔλογον, νά στείλετε μίαν σκάφην[110] ἐδικήν σας, 12/νά τά παραδώσομεν, νά σᾶς τά φέρουν καί προστάζετε ἐλευθέρως 13/ ὑπ' ὅτι κρίνετε ἄξιον κ(αί) εἶμαι πρόθυμος, νά σᾶς δουλεύσω 14/κ(αί) ἕνα δυό μῆνες πού τά ἔχω εἰς τά χέρια μου, 15/δι' ὅ κ(αί) μένω εἰς τάς προσταγάς σας.

16/Ὁ ἀδελφός σας, παπᾶ Ἰωάννης Οἰκονόμος».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-078β]

«1/Παπᾶ Ἰωάν2/νης Οἰκονόμος.
3/Ἐκ Ῥόδου, 4/1846, Ἰουν(ίου) 15».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ ἀγάπη καί ἡ ἀφοσίωση τῶν πιστῶν στόν Παμμέγιστο Ταξιάρχη Μιχαήλ Πανορμίτη εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε ἐκεῖνοι προστρέχουν στή χάρη του καί ζητοῦν τή βοήθειά του στά πάσης φύσεως προβλήματα, τά ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν καί εἰδικότερα σέ προβλήματα ὑγείας. Ὁ Ταξιάρχης Μιχαήλ ἀνταποκρίνεται ἀνάλογα μέ τήν πίστη των στά αἰτήματά των καί ἐκεῖνοι εὐγνώμονες τοῦ προσφέρουν διάφορα δῶρα, μεταξύ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καί ζωντανά βόδια.

2) Ὁ παπᾶ Ἰωάννης Οἰκονόμος, πού ζεῖ στή Ρόδο καί εἶναι Ἐπίτροπος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, ἔχει ἐπί τοῦ παρόντος 6 ἤ 7 κεφάλια βοδιῶν κοντά του, ταξίματα πιστῶν πρός τόν Πανορμίτη καί εἰσηγεῖται στόν Ἡγούμενο, νά στείλει δικό των πλοῖον, προκειμένου νά μεταφερθοῦν αὐτά στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, στήν ὁποία καί ἀνήκουν.

XXXIV. ΠΩΛΗΤΗΡΙΟΝ ΑΓΡΟΚΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΜΑΡΙΑ Γ. ΧΑΒΓΙΑΡΑ, ΠΡΟΣ ΔΟΥΚΙΣΣΑ ΖΟΑΝΝΟΥ: 21-06-1846

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-079]

1) Περίληψη

Ἡ Μαρία Γ. Χαβγιαρᾶ, κάτοικος Σύμης, ἐπώλησε στή Δούκισσα Ζοάνου ἕνα ἀγρόκτημα, προικῷον αὐτῆς, τό ὁποῖο ἔκειτο στή θέ-

110. Σκάφη, ἡ: Μικρή καί ἐλαφριά βάρκα χωρίς καρίνα ἤ κάθε πλοῖο μικροῦ μεγέθους καί ἀμφιβόλου εὐσταθείας.

ση «Ξέρες» καί πλησίον τοῦ ἀκινήτου ἰδιοκτησίας Εἰρήνης Κωνσταντάρου, ἀντί τῶν ἑβδομήκοντα (70,00) γροσίων, τά ὁποῖα ἡ πωλήτρια ἔλαβε σῷα καί ἀνελλιπῆ καί παρέδωσε ἀμέσως τό ἀκίνητο στήν ἀγοράστρια.

2) Κείμενο

«1/Σήμερον, τήν 21. Ἰουνίου 1846, ἡ ὑποφαινομένη 2/Μαρία, θυγάτηρ Γ(εωργίου) Χαυγιαρᾶ[111], ἐπώλησεν εἰς τό Δουκισσί (Δούκισσα)[112] 3/τοῦ Ζοάννου, τό προικοδοτηθέν εἰς αὐτήν χωράφι, κείμενον εἰς τίς Ξέραις[113], 4/πλησίον τῆς Εἰρήνης τοῦ Κωνσταντάρου, τριῶν κα5/φιζίων[114], διά γρόσια ἑβδομῆντα, ἀρ(ιθμός) 70,00, τά ὁποῖα ἔλαβε σῷα 6/κ(αί) ἀνελλιπῆ.

Ὅθεν παραδίδει τό κτῆμα τοῦτο εἰς τόν ἀγο7/ραστήν[115], ἐλεύθερον παντός ἐπ' αὐτοῦ δικαιώματος κ(αί) κη8/ρύττων ἀπό τήν σήμερον τέλειον κ(αί) ἀνενόχλητον ἰδιοκτή9/την[116] τήν εἰρημένην Δ(ούκισσαν) Ζ(οάννου).

---

111. Χαβγιαρᾶς: ἐπώνυμο σύνηθες στή Σύμη. Πιθανῶς προῆλθε ἀπό κάποιον, ὁ ὁποῖος, εἴτε πωλοῦσε χαβγιάρι ἤ ἦταν πολύ εὐκατάστατος καί καλοφαγᾶς καί κατανάλωνε συχνά χαβγιάρι. Βλ. καί: α) Δημοσθένης Χαβγιαρᾶς, πατέρας (*Σύμη 1849, †1922): Συμαῖος Ἱστοριοδίφης, Ἀρχαιοδίφης, Ἀρχαιολάτρης, συλλέκτης ἀρχαίων κ.λπ., β) Νικήτας Δημοσθένους Χαβγιαρᾶς, υἱός (*Σύμη 1884, †1962): Λόγιος, Ἱστοριοδίφης, ἐκπαιδευτικός, γ) Κωνσταντῖνος Ἀλεξ. Φαρμακίδης, Ὀδοντίατρος, Ἀρχαιοδίφης (*Σύμη 1929, †Ρόδος 2017). Στούς τρεῖς ἀνωτέρω ἀναφερομένους ὀφείλεται κατά κύριον λόγον ἡ ἵδρυση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῆς Σύμης. Βλ. Ἰωάννης Βολανάκης, *Ἡμερολόγιον χειρόγραφον*, ἀρ. 174 (2022), σ. 211-213.

112. Δουκισσί, τό: ἀντί τοῦ ὀρθοῦ «Δούκισσα». Αὐτή ἡ ἀλλαγή τοῦ ὀνόματος, ἀντί «Δούκισσα», σέ «Δουκισσί», πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς ἔκφραση χαϊδευτική καί χρησιμοποιεῖται καί σήμερα στή Σύμη. Ἐπίσης λέγεται: «τό Μαράκι», ἀντί τοῦ Μαρία, «τό κοράκι», ἀντί «ἡ κόρη» κ.λπ. Σημειωτέον, ὅτι τό ὄνομα «Δούκισσα, ἡ» ὡς βαπτιστικό, ἀπαντᾶ καί σήμερα στή Σύμη.

113. «Ξέραις»: τοπωνύμιον. Ἀναφέρεται σέ περιοχή πετρώδη, ξηρή καί ἄγονη.

114. Καφίζι, τό: ὑποδιαίρεση τοῦ κοιλοῦ. Κοιλόν Κωνσταντινουπόλεως, ὡς μονάδα ζύγισης καί ὡς μέτρο καλλιεργήσιμης γῆς. 1 κοιλόν = 24 ὀκάδες = 8 καφίζια. 1 καφίζι = 3 ὀκάδες. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 1448. 1 ὀκᾶ = 400 δράμια = 1282 γραμμάρια. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2028, σ. 1478.

115. «Εἰς τόν ἀγοραστήν»: τό ὀρθόν θά ἦταν «εἰς τήν ἀγοράστριαν».

116. «Ἰδιοκτήτην»: ἀντί τοῦ ὀρθοῦ «ἰδιοκτήτριαν».

Πρός ἔνδειξιν κ(αί) ἀσφά10/λειαν ἐγράφη τό παρόν Πωλητήριον κ(αί) δίδεται εἰς χεῖ11/ρας τῆς Δ(ουκίσσης) Ζ(οάννου).

12/Μαρία, θυγάτηρ Γ(εωργίου) Χαυγιαρᾶ, βεβαιοῖ, διά τοῦ Γρα-13/φέως[117].

Ὁ Νοτάρ(ιος)[118] πα(πᾶ) Μιχαήλ Κατζαρᾶς[119]».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό Πωλητήριον αὐτό εἶναι σύντομο, λιτό καί περιεκτικό[120]. Ἐκφράζει μέ λίγα λόγια τά οὐσιώδη, ἤτοι τήν πώληση ἀγροκτήματος ἀπό τή Μαρία Γ. Χαβγιαρᾶ πρός τή Δούκισσα Ζοάννου, ἀντί τοῦ εὐλόγου τιμήματος τῶν ἑβδομῆντα γροσίων.

2) Στό τέλος τοῦ πωλητηρίου αὐτοῦ ὑπογράφει ὁ Νοτάριος παπᾶ Μιχαήλ Κατζαρᾶς, τόσον ἐκ μέρους τῆς πωλήτριας Μαρίας Γ. Χαβγιαρᾶ, ὅσον καί ἐκ μέρους του, ὡς γραφέως καί μάρτυρος.

3) Οἱ γυναῖκες κατά κανόνα, μέ σπάνιες ἐξαιρέσεις, δέν ἐγνώριζαν γραφή καί ἀνάγνωση. Ὁ προορισμός των ἦταν νά γίνουν καλαί σύζυγοι, μητέρες καί οἰκοκυρές.

4) Στό Ἀλληλοδιδακτικό Σχολεῖο φοιτοῦσαν συνήθως ἀγόρια, προερχόμενα ἀπό εὐκατάστατες καί καλλιεργημένες οἰκογένειες καί τά ὁποῖα διεκρίνοντο γιά τή φυσική εὐφυΐα καί τό ἐνδιαφέρον των πρός τή μάθηση. Ἀπό αὐτά τά παιδιά, τούς ἐγγραμμάτους τῆς ἐποχῆς

117. Ἡ Μαρία Γ. Χαβγιαρᾶ ἦταν ἀγράμματη καί βεβαιοῖ διά τοῦ Γραφέως παπᾶ Μιχαήλ Κατζαρᾶ.

118. Νοτάριος: ὁ Συμβολαιογράφος. Ποῖος ἔδωσε τόν τίτλο αὐτό στόν παπᾶ Μιχαήλ Κατζαρᾶ εἶναι ἄγνωστον. Πιθανῶς τόν ἔβαλε δίπλα στό ὄνομά του ὁ ἴδιος, ὡς συντάκτης καί γραφέας τοῦ Πωλητηρίου αὐτοῦ.

119. Κατζαρᾶς ἤ Κατσαρᾶς: ἐπώνυμον σύνηθες καί σήμερα στή Σύμη καί τή Ρόδο. Ὁ παπᾶ Μιχαήλ Κατζαρᾶς, ὡς ἱερεύς, ἀνῆκε στούς μορφωμένους τῆς ἐποχῆς του.

120. Γνωστός Συμβολαιογράφος καί φίλος τοῦ γράφοντος, ὁ κ. Δημήτριος Γιῶρτσος, τοῦ ὁποίου καί ὁ πατέρας ἦταν ἐπίσης Συμβολαιογράφος στή Ρόδο, ἐξέφρασε πρόσφατα τή διαπίστωση, ὅτι κρίνοντας ἀπό τό Ἀρχεῖο τοῦ πατέρα του, μέχρι καί πρόσφατα, ἕκαστον Συμβόλαιον ἀγοραπωλησίας ἀποτελεῖτο ἀπό λίγες σελίδες, ἐνῶ σήμερα γιά κάθε Συμβόλαιο σχηματίζεται ἕνας ὁλόκληρος ὀγκώδης φάκελος. Ἐπί πλέον θά πρέπει νά σημειωθεῖ, ὅτι παλαιότερα καί μέχρι πρόσφατα, σέ χωριά τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου καί εἰδικότερα στήν Κρήτη, ἐγίνοντο ἀγοραπωλησίες, στηριζόμενες μόνο στόν λόγο τιμῆς καί κατά κανόνα τηροῦντο ἀπό τούς συμβαλλομένους.

των, ἡ Ἐκκλησία, ἡ Δημόσια Διοίκηση καί ἡ Κοινότητα ἐπέλεγαν ἀργότερα τά στελέχη των.

4) Χαβγιάρι, τό: Ἐκλεκτό ἔδεσμα, τό ὁποῖο παρασκευάζεται ἀπό ἁλατισμένα αὐγά διαφόρων ψαριῶν, ἰδιαίτερα τοῦ Ὀξυρρύγχου.

XXXV. ΟΜΟΛΟΓΙΑ 124,00 ΓΡΟΣΙΩΝ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΠΑΠΑΣΤΑΜΑΤΗ: 26-09-1846

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-073α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Νικόλαος Ἀντωνίου Παπασταμάτης, ἀντιμετωπίζοντας ἀρκετές οἰκονομικές δυσκολίες, προσέφυγε στόν Ἱερομόναχο Ἄνθιμο παπᾶ Μαγλῆ καί δανείσθηκε ἀπό αὐτόν τό ποσό τῶν 124,00 γροσίων, μέ ἐτήσιο τόκο 8% καί ὑπόσχεται νά τοῦ τά ἐπιστρέψει, ὅταν ἐκεῖνος τοῦ τά ζητήσει.

2) Κείμενο

«1/Ἔλαβον ἐγώ, ὁ κάτωθεν ὑπογεγραμμένος, παρά τοῦ 2/Κυρίου Ἀνθίμου Ἱερομονάχου πα(πᾶ) Μαγλῆ[121] τόν ἀριθ(μόν) 3/γρόσια ἑκατόν εἴκοσι τέσσαρα, ἀριθ(μός): 124,00: τά ὁποῖα 4/τά ἔλαβα διά χρείαν καί ἀνάγκην μου, μέ τό 5/συνηθισμένον διάφορον ὀκτώ τά ἑκατόν (8%) τόν 6/καθέκαστον χρόνον καί ὑπόσχομαι νά τοῦ τά 7/εὐχαριστήσω εἰς ὁποιονδήποτε καιρόν.

Δι' ὅ ἔγινεν 8/ἡ παροῦσα Ὁμολογία καί ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ 9/ἄνωθεν, δι' ἀσφάλειαν.

10/Τῇ 26. Σεπτεμβρίου 1846.

11/Νικόλαος Ἀντωνίου Παπασταμάτης ἔλαβα τά ἄνωθεν 12/καί ὑπόσχομαι.

13/Νικήτας Καρανικήτας παρών.

14/Ἀντώνιος Νικολαΐδης γράφω καί βεβαιῶ».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-073β]

«1/Ἀπόδειξις πληρωμῆς 2/Ἀντωνίου Πα(πα)σταμάτη, 3/26. Σεπτεμβρίου 1846».

121. Μαγλῆς ἤ Μαγκλῆς: ἐπώνυμο, τό ὁποῖο ἀπαντᾶ καί σήμερα στά νησιά τῆς Δωδεκανήσου καί εἰδικώτερα στήν Κάλυμνο.

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ἱερομόναχος Ἄνθιμος παπᾶ Μαγλῆς ἔχει τήν οἰκονομική εὐχέρεια καί δανείζει 124,00 γρόσια στόν Νικόλαο Ἀντωνίου Παπασταμάτη, ἔντοκα.

2) Ὁ ἐτήσιος τόκος ὁρίζεται στά 8% καί θεωρεῖται φυσιολογικός, ἐάν μάλιστα ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι κατά τήν ἐποχή αὐτή εἴχαμε περιπτώσεις δανεισμοῦ χρημάτων μέ ἐτήσιο τόκο 30% καί περισσότερον.

3) Συνάγεται ἀπό ἔγγραφα τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου ὅτι, σέ πολύ σπάνιες καί ἐξαιρετικές περιπτώσεις ἡ Μονή αὐτή δάνειζε σέ φυσικά πρόσωπα ὁρισμένα χρηματικά ποσά ἄνευ τόκου. Ἐπρόκειτο προφανῶς γιά πρόσωπα, τά ὁποῖα θά εἶχαν προσφέρει ἐξαιρετικές ὑπηρεσίες στή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί ἡ Μονή ἀναγνωρίζοντας αὐτές τους τίς ὑπηρεσίες καί ὡς ἀντίδωρον, ἀπεφάσιζε νά τά διευκολύνει, παρέχοντάς των δάνειο ἄνευ τόκου. Ἐπίσης σέ πολύ σπάνιες περιπτώσεις ἰδιῶτες δάνειζαν σέ στενά συγγενικά των πρόσωπα ὁρισμένα ποσά χρημάτων ἄνευ τόκου.

4) Γραφέας τῆς Ὁμολογίας αὐτῆς εἶναι ὁ Ἀντώνιος Νικολαΐδης.

XXXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΓΡΑΦΟΥ-ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΝΙΚΗΤΑ ΚΑΡΑ-ΚΩΣΤΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 10-10-1846

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-089α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Νικήτας Καρα-Κωστῆς, ἐπαγγελματίας Ἁγιογράφος καί Ζωγράφος, στέλνει τήν ἐπιστολή του αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη), παραπονούμενος, ὅτι ὁ Ἡγούμενος τόν ἀδικεῖ κατάφορα, ὑποτιμώντας τόν ἴδιον ὡς Ἁγιογράφον καί τήν τέχνη του, βασιζόμενος στή γνώμη ἄλλων, οἱ ὁποῖοι οὔτε γνωρίζουν τί εἶναι Ζωγραφική, οὔτε καί πρόκειται ποτέ νά μάθουν.

Καί ὅλα αὐτά συμβαίνουν –σύμφωνα μέ τόν ἀποστολέα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς– προκειμένου ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος, νά ἀποφύγει νά καταβάλει στόν Νικήτα Καρα-Κωστῆ ὁλόκληρη τή συμφωνηθεῖσα ἀμοιβή, γιά τήν προσφερθεῖσα στή Μονή τοῦ Πανορμίτου ἐργασία του.

Ὁ Νικήτας Καρα-Κωστῆς ἐργάσθηκε μαζί μέ ἄλλο ὁμότεχνό του, τόν Κωνσταντῖνο Καρακωνσταντῆ, γιά τή συντήρηση, μερική συμπλήρωση καί ἐπιζωγράφιση τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, οἱ ὁποῖες σώζονται σέ σχετικά καλή κατάσταση μέχρι σήμερα.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-083β]

«1/Τῷ Σοφολογιωτάτῳ Κυ2/ρίῳ Ἱεροθέῳ, Ἁγίῳ Καθη3/γουμένῳ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς 4/τοῦ Πανορμίτου.

5/Εἰς Πάνορμον».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-083α]

«1/Σοφολογιώτατε, Ἅγιε Καθηγούμενε, Κύριε Ἱερό2/θεε, προσκυνῶ σας, τόν δέ αὐτάδελφόν σας Μι3/χαήλ ἀσπάζομαι.

4/Τάς πρός ἐμέ σταλθείσας ἐπιστολάς Σας ἔλαβα, ἐκ 5/τῶν ὁποίων, ἡ μέν μία ἦτο παρακλητική, ἡ 6/δέ ἄλλη ἀποφασιστική, ὅπου μεγάλως ἐλυπήθην, διά τήν 7/ἀνυποληψίαν, τήν ὁποίαν δεικνύετε ὡς πρός τό 8/ὑποκείμενόν μου κ(αί) διά τήν ἐπιμονήν, ἥτις κύριος 9/σκοπός της εἶναι, νά μοί ἀποδείξητε ἄτεχνον 10/ὅλως διόλου, διά νά ἀφαιρέσετε ἐκ τοῦ κόπου μου 11/ἐκεῖνον, τό ὁποῖον ἐσυμφωνήσαμεν, βασιζόμενοι εἰς τούς 12/λόγους ἐκείνων, οἵτινες ἀκόμη δέν ἐγνώρισαν κ(αί) οὔτε 13/θέλουν νά γνωρίσουν, τί ἔστι Ζωγραφική κ(αί) διά ταῦτα 14/θέλετε προσκαλέσει τούς τοιούτους, διά νά ἐκτιμή15/σουν τήν δούλευσιν τήν ἐμοῦ.

16/Σᾶς λέγω τοῦτο, Κύριε Ἱερόθεε, ἐν συντόμῳ, ὅτι 17/ὅσους ἐκ τῶν Ζωγράφων καί ἄν προσκαλέσετε, ὅτι 18/θέλουν σταθεῖ ἱκανοί, διά νά ἐκτιμήσουν τήν τέχνην 19/ένός, ὄχι ἀρχαρίου, ἀλλά μετερχομένου τήν αὐτήν 20/τέχνην εἰς χρόνους ἑξήκοντα[122], ὅστις κρίνει21/τε πνευματικῶς, οὐ μόνον, ἀλλά καί μετά λόγου, τούς 22/κόπους, τούς ὁποίους ἔχω νά εὑρίσκομαι πάντοτε καί νά προσπαθῶ 23/κ(αί) ὑποκειμένου εἰς τήν σκαλωσιάν τόσους μῆνας, 24/μήν ἀναδεχθῆτε, νά κοπιάσω ἐγώ καί νά φθείρουν ἄλλοι 25/τήν πληρωμήν τῶν κόπων

122. Εἰς χρόνους ἑξήκοντα: ἐφόσον ὁ Ἁγιογράφος Νικήτας Καρα-Κωστῆς ἀσκοῦσε ἤδη τήν Ἁγιογραφία καί τή Ζωγραφική περίπου ἑξῆντα ἔτη, ἄρα τό 1846 θά ἦταν ἡλικίας περίπου 80 ἐτῶν. Συνεπῶς ἐγεννήθη περί τό ἔτος 1766.

μου, διότι τοῦτο, 26/μήτε ὁ Θεός τό θέλει, μήτε ὁ Ἄγγελος[123] τό δέχεται, ἀλλ' οὔ27/τε κ(αί) ὁ Διάβολος τό θέλη ὑποφέρει. Ὅθεν περιμέ28/νω, ὅπου θά ἔχωμεν τήν δικαίως ἀποπληρωμήν».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-083β]

«1/Ἐπιστολή Νικήτα 2/Καρα-Κωστῆ, 3/10-10-1846».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ἁγιογράφος Νικήτας Καρα-Κωστῆς, ὕστερα ἀπό σχετική συμφωνία μετά τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου, σέ συνεργασία καί μέ ἄλλο ὁμότεχνό του, τόν Κωνσταντῖνο Καρακωνσταντῆ, ὅπως συνάγεται ἀπό ἄλλο ἔγγραφο, προέβη στή στερέωση, συντήρηση καί ἐπιζωγράφιση τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

2) Φαίνεται, ὅτι τά ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν τελικά δέν ἱκανοποίησαν, οὔτε τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο, οὔτε ἄλλους Ἁγιογράφους, τῶν ὁποίων ζητήθηκε ἡ γνώμη ἐκ μέρους τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

3) Τά ἀνωτέρω εἶχαν ὡς συνέπεια, ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου νά ἐκφρασθεῖ μέ ἐπιστολή του ἀρνητικά γιά τήν ἐργασία τοῦ Νικήτα Καρα-Κωστῆ καί νά ἀρνεῖται νά καταβάλει σέ αὐτόν ὅλα τά συμφωνηθέντα χρήματα.

4) Ὁ Ἁγιογράφος Νικήτας Καρα-Κωστῆς, ὡς ἦταν ἀναμενόμενον, ἀντέδρασε καί προέβαλε ὡς πειστικόν ἐπιχείρημα ἐκ μέρους του, τό ὅτι ἐπί ἑξῆντα (60) ὁλόκληρα ἔτη ἀσκεῖ μέ ἐπιτυχία τήν Τέχνη τῆς Ἁγιογραφίας καί τῆς Ζωγραφικῆς. Ἐπί πλέον μέμφεται τούς ὁμοτέχνους του, οἱ ὁποῖοι διετύπωσαν ἀρνητικές κρίσεις γιά τό ἔργο του, ὡς ἀμαθεῖς.

5) Ποῖον ἦταν τό τελικό ἀποτέλεσμα ὕστερα ἀπό τή διαμάχη αὐτή ἀτυχῶς δέν μᾶς εἶναι γνωστόν. Ἐάν δηλαδή ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου τελικά ἐξόφλησε τόν Ἁγιογράφο Νικήτα Καρα-Κωστῆ ἤ τοῦ ἔδωσε μόνο ἕνα τμῆμα τῆς ἀρχικά συμφωνηθείσης ἀμοιβῆς.

123. Ὁ Ἄγγελος: ἐννοεῖται ὁ Παμμέγιστος Ταξιάρχης Ἀρχάγγελος Μιχαήλ Πανορμίτης, ὁ πάτρωνας τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης.

XXXVII. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΔΗΜΑΡΧΙΑΣ ΣΥΜΗΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 19-11-1846

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-080]

1) Περίληψη

Ἡ Δημαρχία τῆς Σύμης, μέ τόν ἐπιβαλλόμενο σεβασμό, ἀλλά καί χωρίς περιστολές, ἀπευθύνει τό ἐπίσημο αὐτό ἔγγραφο πρός τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη) καί τοῦ γνωρίζει τά ἑπόμενα:

Οἱ Ἔφοροι τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ Σχολείου τῆς Σύμης ἐπεσκέφθησαν τούς Δημάρχους καί τούς ἐξέφρασαν τά παράπονά των, διότι ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἄν καί ἔχει ἐνοχληθεῖ ἐγγράφως δίς καί τρίς, ὅμως δέν ἔστειλεν ἀκόμη τά 650,00 γρόσια, πού ὄφειλε νά καταβάλλει, διά τήν ἀμοιβή τοῦ Διδασκάλου τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ Σχολείου τῆς Σύμης.

Ὁ Διδάσκαλος ἐκεῖνος πιεζόμενος οἰκονομικά, ἀπειλεῖ, ὅτι ἐάν δέν πληρωθεῖ, θά σταματήσει τό ἔργον τῆς διδασκαλίας καί τοῦτο θά ἔχει ὡς συνέπεια τήν ἔκφραση δυσαρέσκειας καί ἀρνητικῶν σχολίων ἐκ μέρους τῶν κατοίκων τῆς Σύμης, σέ βάρος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, τῆς Δημαρχίας, τῶν Ἐφόρων τοῦ Σχολείου κ.λπ.

Ἕνεκα τῶν παραπάνω λόγων ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου παρακαλεῖται νά στείλει ἀμέσως καί χωρίς καμμία ἀναβολή ἤ καθυστέρηση τά ἐν λόγῳ χρήματα. Μάλιστα, ὁ Συμιακός Ἰωάννης Δημητρίου Ἰωάννου, προκειμένου νά διευκολύνει τήν κατάσταση, προσεφέρθη ἐθελοντικά, νά καταβάλλει τό ποσόν τῶν 100,00 γροσίων. Συνεπῶς ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου τελικά ὀφείλει νά στείλει μόνο 550,00 γρόσια.

2) Κείμενο

«1/Πρός τόν Πανσοφολογιώτατον,
2/Κύριον Καθηγούμενον, Κύριον
3/Ἱερόθεον [Φωτιάδην]
4/Εἰς Πανορμίτην.
5/Πανσοφολογιώτατε, Ἅγιε Καθηγούμενε,
6/Κύριε Ἱερόθεε.
7/ Ὁ Διδάσκαλος Ἀλληλοδιδακτικός πολλάκις ἐζήτησε 8/τόν

μισθόν του ἀπό τούς Ἐφόρους τῆς Σχολῆς, οἵτινες 9/σᾶς ἔγραψαν, καθώς λέγουν, δίς κ(αί) τρίς, γνωρί10/ζοντες δέ τήν χρηματικήν ἔλλειψίν σας[124], ἐπε11/ρίμεναν τήν ἑορτήν[125].

12/Ἐπειδή δέ, οὔτε ἕως σήμερον δέν τά ἔλαβον, βιασμένοι ἀπό τήν ἀπαίτησιν 13/τοῦ Διδασκάλου, ἦλθον εἰς τήν Δημαρχίαν, διά νά 14/σᾶς γράψωμεν, νά στείλετε πρός αὐτούς τά μνημονευθέντα 15/γρόσια, ἑξακόσια πενῆντα [650,00], ἐκ τούτων ἀφαιρού16/μένα ἑκατόν [100,00], τά ὁποῖα ὑπεσχέθη νά 17/δώση ὁ Ἰωάννης Δ(ημητρίου) Ἰωάννου. Παρακαλεῖσθε, νά τά στεί18/λετε ἀμέσως, ἐπειδή ὁ Διδάσκαλος θέλη παύση 19/ἀπό τό ἔργον του κ(αί) τούτου γενομένου, θέλουν ἀ20/κολουθήση δυσαρέσκειαι κ(αί) ἐπομένως λόγοι τοῦ 21/ένός κ(αί) τοῦ ἄλλου, καθώς δύνασθε νά συμπεράνε22/τε, δυσάρεστοι εἰς τήν Σοφολογιότητά σας, εἰς τούς 23/Ἐφόρους κ(αί) εἰς τήν Δημαρχίαν.

24/Ἐν τοσούτῳ, μένομεν μέ τό ἀνῆκον σέβας.

25/Τῇ 19. Νοεμβρίου 1846.

26/Οἱ Δήμαρχοι

27/Πέτρος Τζαταλιός

28/Ἰω(άννης) Τ. Διακίδης

29/Ὁ Γραμ(ματεύς) Μ(ιχαήλ) Ἰωαννίδης».

[Στό τέλος ἐτέθη στρογγυλή σφραγίδα τῆς Δημαρχίας Σύμης].

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου ἀνέκαθεν, ἄν καί ἀντιμετώπιζε κατά περιόδους σοβαρά οἰκονομικά προβλήματα, ὅμως φρόντιζε νά καταβάλλει μέρος τῶν χρημάτων, τά ὁποῖα ἀπαιτοῦντο διά τή λειτουργία τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ Σχολείου Σύμης.

2) Στή συγκεκριμένη χρονική συγκυρία, ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἀντιμετωπίζει οἰκονομικά προβλήματα καί δυσκολεύεται νά ἀνταποκριθεῖ στόν ρόλο της, ὡς χορηγός τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ Σχολείου καί ἕνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ καθυστέρησε νά καταβάλλει τά σχετικά χρήματα, γιά τήν ἀμοιβή τοῦ Διδασκάλου τοῦ ἐν λόγῳ Σχολείου.

---

124. Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου κατά τήν περίοδον αὐτήν καί γιά διαφόρους λόγους, φαίνεται ὅτι ἀντιμετώπιζε σοβαρά οἰκονομικά προβλήματα.

125. Ἐπερίμεναν τήν ἑορτήν: ἐννοεῖται ἀνέμεναν τήν ἑορτήν τῆς 9-11-1846, ὁπότε πανηγυρίζει ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου καί διά τῆς μεγάλης προσελεύσεως τῶν προσκυνητῶν, συνήθως τά ἔσοδα τῆς Μονῆς αὐξάνονται.

3) Ποία ἦταν τελικά ἡ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων δέν γνωρίζουμε. Θά πρέπει ὅμως νά ὑποθέσουμε, ὅτι ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου κατόρθωσε νά ἐξασφαλίσει τό ὀφειλόμενο ποσό τῶν 550,00 γροσίων καί νά τό στείλει στή Σχολική Ἐφορεία, προκειμένου νά πληρωθεῖ ὁ Διδάσκαλος καί νά μήν κλείσει τό Σχολεῖο, γεγονός πού θά εἶχε ἀρνητικές συνέπειες, τόσο γιά τά παιδιά, πού φοιτοῦσαν σέ αὐτό, ὅσο καί γιά ὅλους τούς ἁρμόδιους φορεῖς.

XXXVIII. ΕΓΓΡΑΦΟΣ ΥΠΟΣΧΕΣΙΣ ΜΟΝΑΧΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ, ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΝΑ ΧΕΙΡΟΝΟΝΗΘΕΙ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΣ: 25-05-1847

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-067α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Μοναχός τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης Φώτιος Μιχαηλίδης, ἀφοῦ εἶχε ἤδη καρεῖ Μοναχός καί ἐγκαταβίωνε στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἐπιθυμοῦσε διακαῶς νά χειροτονηθεῖ Ἱεροδιάκονος καί νά ὑπηρετεῖ ὡς τοιοῦτος τήν Ἐκκλησία. Ὅμως ὁ τότε Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856), ἄνδρας συντηρητικῶν ἀρχῶν καί πεποιθήσεων, λαμβάνοντας ὑπόψη του τό νεαρόν τῆς ἡλικίας τοῦ ὑποψηφίου Ἱεροδιακόνου, ἠρνεῖτο νά προβεῖ στή χειρονονία αὐτοῦ.

Τότε ὁ Φώτιος Μιχαηλίδης κατέφυγε στόν Γέροντά του, τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη) καί στόν Διδάσκαλό του Νίκανδρο Φιλάδελφο καί τούς παρεκάλεσε νά τόν ἀναλάβουν ὑπό τήν προστασίαν των καί νά μεσολαβήσουν στόν Μητροπολίτη Ρόδου νά τόν χειροτονήσει Ἱεροδιάκονο, ὑποσχόμενος τέλεια ὑπακοή στόν Νίκανδρο Φιλάδελφο. Καί ἐάν ὁ Φώτιος, ὕστερα ἀπό τή χειροτονία του ἤθελε ἀθετήσει τίς ὑποσχέσεις του καί διάγει βίον ἀντίθετον τοῦ ἐπιβαλλομένου, τότε ὁ Μητροπολίτης Ρόδου νά προβεῖ στήν καθαίρεσή του καί νά τόν ἐπαναφέρει στήν τάξη τῶν λαϊκῶν.

Ὁ Φώτιος Μιχαηλίδης ἀπεδέχθη τούς ὅρους αὐτούς, ὑπέγραψε τό σχετικό κείμενο καί ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος στή συνέχεια τόν χειροτόνησε Ἱεροδιάκονο.

2) Κείμενο

«1/Ὁ ὑπογεγραμμένος [Φώτιος Μιχαηλίδης], ἀσπασθείς τόν μοναστικόν βίον οἰκειοθελῶς καί ἀπαρα2/βάτως, ἠθέλησα καί τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας Ἱεροδιάκονος χειροτονηθῆναι. Ἀλλά 3/διά τό νεαρόν τῆς ἡλικίας μου, ὁ Ἀρχιερεύς Ἅγιος Ῥόδου[126] οὐκ ἤθελε χει4/ροτονῆσαί με.

Τοῦ δέ Γέροντος προστάτου διό καταφυγών[127] καί πρός τόν ἐμόν Δι5/δάσκαλον Νίκανδρον Φιλάδελφον[128] κ(αί) παρακαλέσας αὐτόν θερμῶς, ἐδέ6/χθη με ὑπό τήν ἐκείνου προστασίαν τῷ ὑπολοίπῳ τοῦ χρόνου, ἵνα δια7/τελῶ ὑπό τήν αὐτῷ κυριότητα, ὅπου ὁ καιρός συγχωρεῖ κ(αί) ὁ ἴδιος βούλε8/ται, ὑποτασσόμενος αὐτῷ, μεθ' ὑπακοῆς κ(αί) ὑπομονῆς τελείας, συνακο9/λουθών αὐτῷ κ(αί) ἐπί γῆς κ(αί) παντοῦ, ὅπου ἄν ἀπέλθω.

Ὀψέποτε 10/δέ εἶπερ ἤθελον φανῆναι παρήκοος αὐτῷ κ(αί) παραβάτης τῶν ἱερῶν 11/ἐνταῦθα ὑποσχέσεών μου, ἵνα δέχομαι πᾶσαν τήν αὐτῷ δοκοῦσαν ἐπ' 12/ἐμοί τιμωρίαν, μένων δέ ἐν τοῖς κακοῖς ἀδιόρθωτος κ(αί) ὅλως δυσυνέ13/στατος, ἵνα ἄρῃ τελευταῖον διά τοῦ Ἀρχιερέως τῆς Ἐπαρχίας πᾶσαν 14/ἐξ ἐμοῦ Ἱερωσύνην, ἐπανάγων με αὖθις εἰς τήν τῶν λαϊκῶν τάξιν.

15/Ἀποδεχθείς δέ ταύτας τάς ὑποσχέσεις οἰκειοθελῶς κ(αί) ὁμολογήσας ἐνώπιον 16/τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, ἔγραψα κ(αί) ἐπεβεβαίωσα τῇ ἐμοί χειρί, ἵνα 17/δι' αὐτῶν διεξάγομαι κ(αί) καταστήσομαι.

18/Ἐν Σύμῃ, τῷ ,αωμζ΄, τῇ κε΄ Μαΐου.

19/Φώτιος Μιχαηλίδης».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-067β]

«1/Τοῦ Φιλαρέτου, 2/διά νά χειροτονηθῇ Ἱε3/ροδιάκονος, ὡς κ(αί) 4/ἐχειροτονήθη, 5/Ν(ίκανδρος) Φ(ιλάδελφος), 6/1847, Μαΐου 25».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰγνάτιος ὁ Πάτμιος (1839-1856) μετά πολλῆς περισκέψεως, διά τό νεαρόν τῆς ἡλικίας τοῦ Φωτίου Μιχα-

126. Ἐπρόκειτο διά τόν Μητροπολίτη Ρόδου Ἰάκωβο τόν Πάτμιο (1839-1856).

127. Ὡς προστάτης τοῦ Μοναχοῦ Φωτίου ἐννοεῖται ἐδῶ ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεος (Φωτιάδης).

128. Νίκανδρος Φιλάδελφος: Ἱερομόναχος, ἀδελφός τῆς Μονῆς Πανορμίτου.

ηλίδου, προβαίνει στή χειροτονία αὐτοῦ σέ Ἱεροδιάκονο καί ἀφοῦ ἐκεῖνος ἔδωσε ἔγγραφες ὑποσχέσεις, ἐγγυήθηκε ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος καί ἀνέλαβε τήν κηδεμονία αὐτοῦ ὁ Διδάσκαλός του Νίκανδρος Φιλάδελφος.

2) Κατά τή χειροτονία του ὁ Φώτιος Μιχαηλίδης ἔλαβε τό ὄνομα Φιλάρετος καί ὑπηρέτησε τήν Ἐκκλησία ὡς Ἱεροδιάκονος, χωρίς, ἀπό ὅ,τι γνωρίζουμε, νά δημιουργήσει προβλήματα στήν Ἐκκλησία καί στή Μονή του.

3) Φαίνεται, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος ἦταν πολύ προσεκτικός καί ἀπό τήν πλούσια πείρα του στήν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας, δέν ἐμπιστεύετο τή νεαρή ἡλικία καί φαίνεται νά εἶχε καταλήξει σ' αὐτό, ἀπό δυσάρεστα προηγούμενα παραδείγματα, τά ὁποῖα ὡς ἦταν φυσικό συνέβαιναν ἐνίοτε τότε, ὅπως συμβαίνουν καί σήμερα.

4) Ἐνίοτε συμβαίνει νέοι στήν ἡλικία, ἔχοντες μεγάλο ἐνθουσιασμό καί διαπνεόμενοι ἀπό ὑψηλά ἰδανικά, ἀσπάζονται τόν Μοναχικό βίο, χειροτονοῦνται σέ διάφορους βαθμούς τῆς Ἱερωσύνης, ἀργότερα ἀλλάζουν γνώμη καί ἐπανέρχονται στήν τάξη τῶν λαϊκῶν. Αὐτό δέν εἶναι ὅ,τι τό καλύτερο, οὔτε διά τήν Ἐκκλησία, οὔτε καί δι' αὐτούς τούς ἴδιους.

4) Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι σύμφωνα μέ τά κρατοῦντα στή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, ἡ Ἱερωσύνη φέρει "Charakter indelebilis", ἤτοι «χαρακτήρα ἀνεξάλειπτον».

Ἅπαξ καί κάποιος χειροτονεῖται κανονικῶς καί λαμβάνει ἕνα ἱερατικό βαθμό, ἀκόμη καί ἐάν ἐγκαταλείψει τήν Ἐκκλησία καί ἐπανέλθει αὐτοβούλως στήν τάξη τῶν λαϊκῶν ἤ τιμωρηθεῖ ὑπό τῆς Ἐκκλησίας διά κάποιο σημαντικό παράπτωμα, ὅμως ἐκεῖνος δέν παύει νά διατηρεῖ τό ἱερατικό χάρισμα, τό ὁποῖο ἔλαβε κατά τή στιγμή τῆς χειροτονίας του.

Καί ἐάν ἀργότερα συμβεῖ καί ἀποκατασταθεῖ, μπορεῖ νά ἐπανέλθει στόν βαθμό τῆς Ἱερωσύνης, τόν ὁποῖο κατεῖχε, χωρίς νά χρειασθεῖ ἐκ δευτέρου νά χειροτονηθεῖ.

XXXIX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΒΟΓΙΑΖΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 22-06-1847

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-086α-δ]

1) Περίληψη

Ὁ Ἀντώνιος Κων. Βογιαζῆς, ἀντιπρόσωπος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου Σύμης στή νῆσο Ρόδο, διά τῆς παρούσης του ἐπιστολῆς ἐνημερώνει τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς αὐτῆς, Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη, σχετικά μέ θέματα τῆς Μονῆς.

Εἰδικότερα κάνει λόγο γιά τίς πολλές καί μεγάλες δυσκολίες, τίς ὁποῖες συνήντησε, προκειμένου νά λάβει τόν Καϋμέν, ἤτοι σχετικήν ἄδεια ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανικῶν Ἀρχῶν καί ὅτι τελικά δέν μπόρεσε νά τόν λάβει, παρά τίς συνεχεῖς προσπάθειες του.

Ἐπίσης, σχετικά μέ τόν ὁρισμό Ἐπιτρόπου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στό χωριό Βάττι τῆς νήσου Ρόδου, ὕστερα ἀπό σχετική ἔρευνα, προκειμένου νά διαπιστωθεῖ τό ποιόν, ἡ σοβαρότητα καί ὑπευθυνότητα τοῦ ἐκεῖ ὑπηρετοῦντος Ἐφημέριου, ἐκεῖνος ἐκρίθη παντελῶς ἀκατάλληλος πρός τοῦτο.

Ἀντιθέτως κατάλληλος γιά νά ὁρισθεῖ Ἐπίτροπος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στό Βάττι τῆς Ρόδου θεωρεῖται ὁ Νικόλαος Χατζησάββας, ὁ ὁποῖος ἤδη διετέλεσε Ἐπίτροπος τοῦ πρώην Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου καί σέ αὐτόν πρέπει νά σταλεῖ σχετικό Ἐπιτροπικό Γράμμα ἐκ μέρους τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου.

2) Κείμενο

«1/Πανοσιώτατέ μου, Πάτερ, Κύριε 2/Ἱερόθεε, σύν τῷ αὐταδέλφῳ ὑμῶν Μιχαήλ, 3/ταπεινῶς προσκυνῶ.

4/Ἐν Ῥόδῳ, τῇ 22.Ἰουνίου 1847.

5/Ἔλαβον τό εὐχετικόν σας Γράμμα, γεγραμ6/μένον εἰς 17. τοῦ παρελθόντος μηνός Μαΐου[129], διά τοῦ 7/ὁποίου ἔμαθον περί τῆς ὑγείας σας καί ἐχάρην κατά πολλά, 8/παρομοίως δέ καί ἡμεῖς, δόξα τῷ Θεῷ καί δι' εὐχῶν σας, 9/ὁμοίως ὑγιαίνομεν.

129. Ἤτοι, τήν 17-05-1847.

10/Τό παρόν μου δέν σκοπεῖ ἄλλο, εἰ μή νά σᾶς φανερώσῃ 11/διά τόν Καϋμέν[130]. Ἐπαρουσιάσθην δίς καί τρίς καί πολλάκις 12/εἰς τό Διβάνι[131] καί ἐζήτησα τόν Καϋμέν καί δέν ἔγινε τρό13/πος νά μοί δοθῇ καί σᾶς λέγω, ὅτι δέν εἶναι ἐλπίς νά σᾶς σταλ14/θῇ, ὥστε αἰτία τοῦτο ἦταν καί δέν σᾶς ἔστειλα τήν ἀπάν15/τησιν, γιατί, στοχαζόμενος ἴσως ἀκόμη ἐμπορέσω, νά τόν 16/λάβω.

17/Περί δέ τοῦ παπᾶ εἰς χωρίον Βάττι, ὅπου μοί γρά18/φετε, διά νά ἐξετάσω, ἐάν εἶναι ἄξιος, νά τοῦ δώσω τό 19/Ἐσώκλειστον (Γράμμα), εἰς ὅσους δέ καί ἄν ἠρώτησα 20/καί ἐξέτασα, διά νά μάθω τόν χαρακτήρα του, κα21/νείς δέν εὑρέθη νά τόν ἐπαινέση, ὅτι εἶναι ἄξιος τῆς 22/ἐπιστασίας ταύτης. Ὥστε καί τούς ἐπαίνους, τούς ὁποίους 23/κατεστολήσατε εἰς αὐτόν, δέν εἶναι κανείς, ὥστε νά 24/τοῦ ἁρμόζει, ἐν ἑνί λόγῳ ὅμως εἶναι ἀνάξιος τῆς 25/ἐπιστασίας ταύτης.

26/Ἐγώ λοιπόν ἐξέτασα καλῶς καί ἀνθρώπους τιμίους,

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-086β]

27/οἱ ὁποῖοι μοί ἀπεκρίθησαν, ὅτι ἄλλος τις δέν εἶναι ἱκανός, ἄν

130. Καϋμές, ὁ ἤ Καϊμές, ὁ: α) Νόμισμα παλαιό ὑποτιμημένης ἀξίας. β) Ἐδῶ ἀπό τήν ὅλη συνάφεια τοῦ κειμένου συνάγεται, ὅτι «ὁ Καϋμές» θά πρέπει νά ἦταν ἐπίσημο ἔγγραφο, ἐκδιδόμενον ἀπό τίς Ὀθωμανικές Ἀρχές, εἶδος ἀδείας, γιά τήν ἐκτέλεση ὁρισμένων ἐργασιῶν, πιθανῶς οἰκοδομικῶν, ἐκ μέρους τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης. Βλ. καί «Καϊμακάμης, ὁ»: α) Τίτλος ἀνωτέρου ἀξιωματούχου, τοποτηρητής, β) Διοικητής, Ἔπαρχος, γ) Βαθμός στρατιωτικός στή σημερινή Τουρκία, ἀντίστοιχος τοῦ Συνταγματάρχη.

131. Διβάνιον ἤ Διβάνι, τό: Συμβουλευτικό ὄργανο, ἀποτελούμενο ἀπό διάφορα σοβαρά, εὐυπόληπτα καί ὑπεύθυνα πρόσωπα. Ἐπίσημο ὄργανο τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως, τό ὁποῖον ἔδρευε στήν Ὑψηλή Πύλη καί σέ Τοπικά Διοικητικά Κέντρα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί εἶχε χαρακτήρα γνωμοδοτικό. Κατά τίς συνεδριάσεις τοῦ Διβανίου στήν Ὑψηλή Πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνήθως παρίστατο ὁ ἴδιος ὁ Σουλτᾶνος, καθήμενος πίσω ἀπό ἕνα ὑφασμάτινο παραπέτασμα, ἀπό ὅπου μποροῦσε νά ἀκούει τίς συνομιλίες τῶν μελῶν τοῦ Διβανίου, χωρίς νά ἀναμειγνύεται σέ αὐτές. Λέγεται, ὅτι ἐνόσω ὁ ἑκάστοτε Σουλτᾶνος συμμετεῖχε προσωπικά στίς συνεδριάσεις τοῦ Διβανίου, τά πράγματα στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία ἔβαιναν καλῶς. Ὅμως ἀργότερα συνέβαινε, πολλές φορές ὁ Σουλτᾶνος, ἀντί νά συμμετέχει ὁ ἴδιος, ἁπλῶς ἐφρόντιζε νά τοποθετεῖται τό Καφτάνι του ἐπάνω στόν θρόνο, πού προορίζετο γιά νά κάθεται ἐκεῖνος. Ἔκτοτε ἄρχισε ἡ παρακμή τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

μή ὁ υἱός 28/Χ(ατζῆ)-σάββα, Νικόλαος ὀνομαζόμενος, Ἐπίτροπος τοῦ πρώην 29/Ἡγουμένου. Ὥστε εἰς αὐτόν νά γίνῃ ἕν Ἐπιτροπικόν (Γράμμα), ἐπιδεικνύον30/τές τον πάλιν Ἐπίτροπον, διότι αὐτός δύναται νά ἀποσπάσῃ ἀκόμη 31/καί τά ἑκατόν (100,00) γρ(όσια), ἐπειδή καί ὡς ἐξῆς αὐτά εἶναι ἀφιερωμένα ἀπό 32/τόν πατέρα του.

33/Ἀντιπρόσωπός Σας, μένω 34/πρόθυμος τῶν ὑποταγῶν Σας.

35/Ἀ(ντώνιος) Κων(σταντίνου) Βογιαζῆς».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-086γ]

«1/Ἀντ(ώνιος) Κ(ωνσταντίνου) Βογιαζῆς.

2/22. Ἰουνίου 1847».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-086δ]

[Ἐκ παραδρομῆς ἐπαναλαμβάνεται τό ἴδιο κείμενο, μέ ἐκεῖνο τοῦ Ἐγγράφου F1-086β].

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου μέ τόν Καϋμέν –προφανῶς ἄδεια, ἡ ὁποία ἐξεδίδετο ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανικῶν Ἀρχῶν γιά τήν ἐκτέλεση κάποιου ἔργου– τόν ὁποῖο ἐπιζητεῖ νά λάβει ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανικῶν Ἀρχῶν τῆς Ρόδου, ἐπρόκειτο νά προβεῖ στήν πραγματοποίηση κάποιου ἔργου της, περί τοῦ ὁποίου ὅμως δέν γίνεται εἰδικότερος λόγος καί δέν συνάγεται ἀπό τά συμφραζόμενα κάποια σχετική πληροφορία.

2) Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου, ὕστερα ἀπό ἐνδελεχῆ ἔρευνα, συνήθιζε νά διορίζει Ἐπιτρόπους της σέ διάφορες πόλεις καί χωριά τῶν Ὀρθοδόξων Ἐπαρχιῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας –μάλιστα μέχρι τήν Ἀμάσεια τοῦ Πόντου εἶχε διορίσει δικό της Ἐπίτροπο, ὅπως πληροφορούμεθα ἀπό ἄλλο ἔγγραφο–. Ἐπρόκειτο γιά πρόσωπα εὐυπόληπτα, σοβαρά καί ὑπεύθυνα, τά ὁποῖα ἐκπροσωποῦσαν τή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί φρόντιζαν γιά τή διεκπεραίωση τῶν ὑποθέσεων αὐτῆς.

3) Προκειμένου ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου νά προβεῖ στόν διορισμό Ἐπιτρόπου στόν οἰκισμό Βάττι τῆς Νοτίας Ρόδου, ἐσκέφθησαν ἀρχικά νά ἀναθέσουν τό ἀξίωμα αὐτό στόν Ἐφημέριο τοῦ χωριοῦ. Ὅμως ὕστερα ἀπό σχετική ἔρευνα κατέληξαν στό συμπέρασμα ὅτι ἐκεῖνος ἦταν παντελῶς ἀκατάλληλος.

4) Κατάλληλος γιά νά διορισθεῖ Ἐπίτροπος τοῦ Πανορμίτου ἐκρίθη ὁ Νικόλαος Χατζησάββας, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει ἐπίσης Ἐπίτροπος τοῦ Πανορμίτου, κατά τό διάστημα τῆς Ἡγουμενίας τοῦ προκατόχου του Ἡγουμένου Ἱεροθέου Φωτιάδου, ἤτοι τοῦ Νεοφύτου Β΄ (1794-1838)[132].

XL. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΙΑΔΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 25-08-1847

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-084α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης, ἀδελφός τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου, ἀποστέλλει ἀπό τό Καστελλόριζο τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν ἀδελφό του Ἱερόθεο, ἐνημερώνοντάς τον γιά τά σχετικά μέ τό ταξίδι ἐκείνου καί τοῦ συνταξιδιώτου του Γεωργίου, στενοῦ συνεργάτου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-084β]

«1/Τῷ Πανοσιολογιωτάτῳ Καθηγουμένῳ τοῦ Πανορμίτου, 2/Κυρίῳ Ἱεροθέῳ. 3/Εἰς Σύμην.

Εἰς τό Μοναστήριον».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-084α]

«1/Προσκυνοῦμεν.

2/Δι' εὐχῶν σας κατευωδόθημεν εἰς Καστελλορρόυσσον[133] τήν παρελθοῦσαν Παρασκευήν, περί 3/Μεσημβρίην κ(αί) τήν ἐρχομένην Τετράδην[134] ἐλπίζομεν νά ἀναχωρήσωμεν ἐντεῦθεν πρός 4/τήν Ἀττάλειαν.

Ἐπειδή παρακινούμεθα ἀπό τούς ἐδῶ, νά ἐπιστρέψωμεν ἀπεδῶ,

132. Γ. Πετρόπουλος, Μονή Πανορμίτου 2020, σ. 149.

133. Καστελλορροῦσσον ἤ Καστελλορρῶσσον: Πρόκειται γιά τή νῆσο Μεγίστη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τό σημερινό Καστελλόριζο. Ὀρθότερον εἶναι «Καστελλορρούσσον», ἤτοι «τό κόκκινο φρούριο», ὄνομα πού ἔλαβε ἀρχικά τό μεσαιωνικό φρούριο τῆς Μεγίστης καί ἀργότερα ὁλόκληρο τό νησί.

134. Τετράδην, ἤτοι τήν Τετάρτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος.

5/μέ ἄδειαν τοῦ Ἁγίου Πισιδίας[135] καί δι' ὠφέλειαν πλειοτέραν, διότι κατ' αὐτάς περι6/μένονται καί οἱ κολυμβητές των[136].

Προσκυνοῦμεν τούς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Μονῇ τοῦ Π(ανορμίτου) ἐκ7/κλησιαστικούς κ(αί) τούς παρακαλοῦμεν, νά εὔχονται πρός τόν Θεό καί ὑπέρ ἡμῶν, 8/διά νά ἐπιστρέψωμεν ἐν ὑγείᾳ κ(αί) εὐτυχίᾳ.

Παρακαλοῦμεν προσέτι, ἀδελφικῶς 9/ἀσπαζόμενοι κ(αί) πάντας τούς λοιπούς ἀδελφούς τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Μονῆς, ἄνδρας 10/τε κ(αί) γυναῖκας καί μάλιστα τάς Καλογραίας μας[137], ἵνα προσεύχωνται περί τῆς ὑγιοῦς ἐπιστροφῆς ἡμῶν κ(αί) εὐτυχίας.

11/Ἀσπαζόμεθα προσέτι κ(αί) τούς ἐν τῇ Χώρᾳ συγγενεῖς ἡμῶν[138].

12/Ἐκ Καστελλορρούσσου, 1847, Αὐγούστου 25.

13/Δοῦλοι σας ταπεινοί κ(αί) πρόθυμοι.

14/Εἰς τάς προσταγάς σας

15/Ὁ ἀδελφός σας

16/κ(αί) ὁ σύν ἐμοί Γεώργιος».

[Προσθήκη σημειώσεως μέ τό ἴδιο χέρι, κάτω ἀριστερά στό περιθώριο]:

«17/Ἀσπαζόμεθα προσέτι κ(αί) τούς Ζωγράφους μας, Κύριον Νικήτα [Καρα-Κωστῆ] 18/κ(αί) Κύριον Κωνσταντῖνον [Καρακωνσταντῆ]»[139].

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-084β]

«1/Μιχαήλ Φωτι2/άδης, 3/Αὐγούστου 25, 1847».

---

135. Προκειμένου νά περιοδεύσουν, συλλέγοντας χρήματα διά λογαριασμόν τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, ἦταν ἀπαραίτητο νά ἐφοδιασθοῦν προηγουμένως μέ γραπτή ἄδεια τοῦ οἰκείου Ἀρχιερέως.

136. Πιθανῶς ἐπρόκειτο γιά τή διοργάνωση κολυμβητικῶν ἀγώνων.

137. Στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα στή Μονή τοῦ Πανορμίτου ἐγκαταβίωναν καί ὁρισμένες γυναῖκες καί μάλιστα καί Καλογραίαι, ἤτοι Μοναχές, ἄν καί ἐπρόκειτο γιά ἀνδρώα Μονή.

138. Πρόκειται γιά τούς ἐξ αἵματος συγγενεῖς των, οἱ ὁποῖοι διέμεναν στή Σύμη.

139. Οἱ Ἁγιογράφοι-Ζωγράφοι Νικήτας Καρα-Κωστῆς καί Κωνσταντῖνος Καρακωνσταντῆς, ἠσχολοῦντο κατά τή χρονική ἐκείνη περίοδο μέ τή συντήρηση, στερέωση καί ἐπιζωγράφιση τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης.

3) Παρατηρήσεις

1) Κατ' ἀρχήν ἰδιαίτερη ἐντύπωση προκαλεῖ σήμερα στόν ἀναγνώστη τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὁ βαθύτατος σεβασμός τοῦ Μιχαήλ Φωτιάδη πρός τόν ἀδελφόν αὐτοῦ Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο.

2) Ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης, συνοδευόμενος ἀπό τόν στενό συνεργάτη τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Γεώργιο εὑρίσκεται στό Καστελλόριζο καί πρόκειται νά μεταβεῖ στήν Ἀττάλεια. Φαίνεται ὅτι σκοπός τοῦ ταξιδίου αὐτοῦ ἦταν ἡ διευθέτηση θεμάτων, σχετικῶν μέ τή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί κυρίως ἡ συλλογή χρημάτων γιά λογαριασμό τῆς Μονῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία γιά πολλούς καί διαφόρους λόγους ἀντιμετώπιζε σοβαρά οἰκονομικά προβλήματα.

3) Ὁ Μιχαήλ Φωτιάδης καί ὁ συνεργάτης του Γεώργιος στέλνουν ἀσπασμούς καί χαιρετισμούς σέ ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται στή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί στούς συγγενεῖς των στή Σύμη.

XLI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ, ΑΠΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 29-08-1847

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-085α]

1) Περίληψη

Ὁ ἀδελφός τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἱερομόναχος Μελέτιος, περί τοῦ ὁποίου ἔγινε ἤδη λόγος, εὑρίσκετο κατά τό χρονικό αὐτό διάστημα στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου. Ἀπό ἐκεῖ γράφει στόν Γέροντά του, Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Πανορμίτου Ἱερόθεο (Φωτιάδη). Τόν ἐρωτᾶ τά σχετικά μέ τήν ὑγείαν του καί τοῦ γνωρίζει μεταξύ ἄλλων, ὅτι ἐπισκέφθηκε τόν τότε Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Ἱερόθεο Β΄ (1847-1858) καί συνομίλησε μαζί του. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐνδιαφέρθηκε νά πληροφορηθεῖ σχετικά μέ τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεο Φωτιάδη καί ἐξεδήλωσε τήν ἀγάπη του πρός ἐκεῖνον. Ἐπίσης ρώτησε τόν Μελέτιο, ἐάν θά ἦταν πρόθυμος ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεος, νά ἔλθει καί νά ἐργασθεῖ ὡς Διδάσκαλος στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, μέ τήν προϋπόθεση ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας τοῦ ἔστελνε σχετική

πρόσκληση. Φαίνεται, ὅτι ἡ φήμη τοῦ Ἡγουμένου Ἱεροθέου Φωτιάδου ὡς Διδασκάλου ἦταν μεγάλη καί εἶχε γίνει γνωστή παντοῦ.

2) Κείμενο

«1/Ἅγιε Γέροντα, υἱϊκῶς σᾶς προσκυνῶ, ἀσπαζόμενος τήν 2/τιμίαν δεξιάν σας.

Ἐν Ἀλε(ξανδρείᾳ), 1847, Αὐγούστου 25.

3/Κατά τόν παρελθόντα Ἰούλιον ἔλαβον τήν εὐχετικήν σας καί ἐχά4/ρην τά μέγιστα, διά τήν περιπόθητον ὑγιείαν σας καί τήν πρός 5/ἐμέ διάπυρον ἀγάπην σας. Εἶδον ἐν ταυτῷ τά ὅσα μοῦ γράφετε πε6/ρί τῶν ἁγίων εἰκόνων καί μοί κακοφαίνεται, πανσέβαστέ μοι Γέροντα, ἐπειδή 7/δέν ἤλπιζον καί ἐγώ νά λάβῃ τόσον μάκρος ἡ πληρωμή τῆς ἀποσταλείσης 8/μοι ἁγίας εἰκόνος. Ἐντρέπομαι τῇ ἀληθείᾳ Χριστοῦ, διότι ἄλλα ἤλπιζον, 9/ὡς μοί ἔλεγον καί ἄλλα βλέπω.

Τόν σοφολογιώτατον Διδάσκαλον Κύρι10/ον ταπεινῶς προσκυνῶ. Τά προσκυνήματά σας, Διδάσκαλέ μου, ἐ11/πρόσφερα, ἀναγνούς πρός τήν Μακαριότητα τοῦ Ἁγίου Ἀλεξαν12/δρείας[140] καί εὐχαριστήθη μεγάλως καί ἤρχισεν τότε νά μέ ἐρωτᾶ, πῶς εἶσθε 13/καί ποῦ εὑρίσκεσθε καί μάλιστα μοί εἶπεν, ὅταν σᾶς γράψω, νά 14/σᾶς προσφέρω ἐκ μέρους του εὐχάς καί εὐλογίας καί σᾶς ἐνθυμεῖται 15/πολύ καλά καί νά τόν γράψητε λέγει καί κατ' εὐθείαν.

16/Πρός τούτοις μοί εἶπεν, νά τόν στείλητε μερικά σφουγγάρια, 17/διά τήν Ἐκκλησίαν τοῦ Καΐρου καί δύο ἤ τρία μελάθια[141] διά τό Ἅγιον Ποτήριον καί 18/διά τό Ἀντιμήνσιον[142] καί ὅτι ἄλ19/λο ἀγα-

140. Ἐπρόκειτο πιθανῶς γιά τόν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Ἱερόθεο Β΄ (1847-1858), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τόν ἐκ Κρήτης καταγόμενο Πατριάρχη Ἀρτέμιο Παρδάλη ἤ Παρδαλάκη (1845-1847). Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 1959, σ. 799.

141. Μελάθι, τό: ἀρίστης ποιότητας φυσικός σπόγγος.

142. Ἀντιμήνσιον, τό: λέξη σύνθετος, ἀπό τήν ἑλληνική λέξη «ἀντί» καί τή λατινική «mensa, -ae» = τράπεζα. Πρόκειται γιά ὀρθογωνίου σχήματος ὕφασμα (διαστ. περίπου 0,90 x 0,40 μ.), πού φέρει στήν κυρία αὐτοῦ ὄψη παράσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἰκονίζεται νεκρός καί σέ ὕπτια θέση. Στήν περιφέρεια αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Ο ΕΥΣΧΗΜΩΝ ΙΩΣΗΦ ΑΠΟ ΤΟΥ ΞΥΛΟΥ ΚΑΘΕΛΩΝ ΤΟ ΑΧΡΑΝΤΟΝ ΣΟΥ ΣΩΜΑ, ΣΙΝΔΟΝΙ ΚΑΘΑΡΑ ΕΙΛΗΣΑΣ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΣΙΝ, ΕΝ ΜΝΗΜΑΤΙ ΚΑΙΝΩ ΚΗΔΕΥΣΑΣ ΑΠΕΘΕΤΟ». Συνήθως σέ μία γωνία τοῦ Ἀντιμηνσίου εἶναι στερεωμένα Ἅγια λείψανα. Τό Ἀντιμήνσιον καθιερώνεται ὑπό Ἐπισκόπου. Ὅταν πρόκειται νά τελεσθεῖ Θεία Λειτουργία σέ Ἁγία Τράπεζα ἡ ὁποία δέν ἔχει καθιε-

πᾶτε, μά πρῶτα, ἄν ἔρχεσθε ἐδῶ Διδάσκαλος, ἄν σᾶς 20/γράψη καί τόν ἀπεκρίθην, ὅτι δέν γνωρίζω.

21/Ἄπαντας τούς ἐν τῇ Μονῇ ἀσπάζομαι. Θερμοπαρακαλῶ, Γέροντα, νά μοῦ γρά22/φητε συχνά τά τῆς ὑγείας σας.

23/Ὁ κατά πνεῦμα υἱός σας, Μελέτιος 24/Ἱερομόναχος».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-085α]

«1/Ἀλεξάνδρεια, 2/Μελέτιος Ἱερομό3/ναχος. 1847, 4/Αὐγούστου 29».

«1/Τῷ Πανοσιολογιωτάτῳ ἐν Ἱεροδιδασκάλοις, Κυρί2/ῳ μοι, Κυρίῳ Ἱεροθέῳ [Φωτιάδη] καί Ἁγίῳ Καθηγουμένῳ τῆς 3/ἱερᾶς καί σεβασμίας Μονῆς τοῦ Ταξιάρχου Μι4/χαήλ τοῦ Πανορμίτου, Ἱεροδ(ιδασκάλῳ).

5/Εἰς τήν Σύμην».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ ἀδελφός τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἱερομόναχος Μελέτιος εὑρίσκεται γιά ὁρισμένο χρονικό διάστημα στήν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, πιθανῶς ἐνεργώντας ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Μονῆς Πανορμίτου καί ἐξυπηρετώντας τά συμφέροντά της.

2) Ὁ τότε Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἱερόθεος Β΄ δείχνει μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεο Φωτιάδη καί σκέπτεται νά τόν προσκαλέσει στήν Ἀλεξάνδρεια, προκειμένου νά ἐργασθεῖ ἐκεῖ ὡς Διδάσκαλος, λόγῳ τῆς εὐρύτατης μορφώσεώς του καί τῆς μεγάλης φήμης του ὡς παιδαγωγοῦ.

3) Ὁ προκάτοχος τοῦ τότε Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἱεροθέου Β΄, ἦταν ὁ Ἀρτέμιος, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀνεψιός τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης Γεράσιμου Παρδάλη ἤ Παρδαλάκη καί διετέλεσε προηγουμένως Ἐπίσκοπος Ἱερᾶς[143], στήν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης. Κατά τή σφαγή ὅλων τῶν Ἀρχιερέων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης κατά τόν μῆνα

ρωθεῖ ὑπό Ἐπισκόπου καί δέν ὑπάρχουν σ' αὐτήν Ἅγια Λείψανα ἤ σέ ἁπλή Τράπεζα, τότε ἡ χρήση τοῦ Ἀντιμηνσίου εἶναι ἀπαραίτητη. Ἀλλά τό Ἀντιμήσιον χρησιμοποιεῖται ἐπίσης πάντοτε κατά τήν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας. Λίγη ὥρα πρίν ἀπό τή Μεγάλη Εἴσοδο τό Ἀντιμήνσιον ἁπλώνεται ἐπάνω καί στό μέσον τῆς Ἁγίας Τράπεζας καί ἐπ' αὐτοῦ τίθενται τά Τίμια Δῶρα: τό Ἅγιον Δισκάριον καί τό Ἅγιον Ποτήριον.

143. Ἰ. Βολανάκης, *Ταξίδι στήν Κρήτη τό 1817,* 2022, σ. 381 κ.ἑξ. καί 629 κ.ἑξ.

Ἰούνιο τοῦ ἔτους 1821, ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων, ὁ Ἀρτέμιος συνέπεσε νά ἀπουσιάζει ἀπό τήν Κρήτη, μέ ἀποτέλεσμα νά σωθεῖ, εὑρισκόμενος στή νῆσο Θήρα (Σαντορίνη). Ὅμως ἦταν τόσο μεγάλος ὁ φόβος του, ὥστε οὐδέποτε πλέον δέν τόλμησε νά ἐπανέλθει στήν Κρήτη. Κατά τόν Ἰούνιο τοῦ ἔτους 1827 ὁ Ἀρτέμιος ἔγινε Ἐπίσκοπος Καστεντηλίου καί τό ἔτος 1845 ἐξελέγη Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας στήν Αἴγυπτο (1845-1847). Διετέλεσε Πατριάρχης στήν Ἀλεξάνδρεια ἐπί διετία καί ἀπεβίωσε τό ἔτος 1847[144].

XLII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΥ (ΦΩΤΙΑΔΟΥ), ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΙΑΔΗΝ: 8-09-1847

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-081α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος Φωτιάδης-Μαρκονῆς, στέλνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν ἀδελφό αὐτοῦ Μιχαήλ Φωτιάδη-Μαρκονῆ, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται στήν Ἀττάλεια, πόλη τῆς νοτίας Ἀνατολίας ἤ Μικρᾶς Ἀσίας (σημερινῆς Τουρκίας), μαζί μέ τόν συνεργάτη τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Γεώργιο, προκειμένου νά διεκπεραιώσουν διάφορες ὑποθέσεις τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί νά συλλέξουν βοηθήματα ὑπέρ τῆς Μονῆς αὐτῆς. Ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος ἐνημερώνει τόν ἀδελφό αὐτοῦ γιά θέματα σχετικά μέ τή Μονή καί εὔχεται τή γρήγορη ἐπάνοδο αὐτοῦ καί τοῦ συνεργάτου του Γεωργίου στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, ὅπου τούς περιμένει πάντοτε ἱκανή ἐργασία.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-081β]

«1/ † Τῷ Κυρίῳ Μιχαήλ Φωτιάδῃ - Μαρκονῇ[145], Συμαίῳ.
2/Εἰς Ἀττάλειαν».

144. Νικ. Β. Τωμαδάκης, «Ἀρτέμιος, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας», *ΘΗΕ*, τ. 3 (Ἀθήνα 1963), στ. 262.

145. Τόσον ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος, ὅσον καί ὁ ἀδελφός αὐτοῦ Μιχαήλ ἀναφέρονται στά σωζόμενα ἔγγραφα τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου μέ τό ἐπίθετον, εἴτε ὡς Φωτιάδης, εἴτε ὡς Φωτιάδης-Μαρκονῆς.

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-081α]

«1/Ἔλαβον τό ἀπό τῆς 25: εἰκοστῆς πέμπτης: Αὐγούστου χαροποιόν Γράμμα σας ἐκ Καστελλοῤῥώσσου, 2/δι' οὗ ἔμαθον τόν σκοπόν κ(αί) τήν ἀπόφασίν σας, τοῦ ἀπόπλου αὐτόθεν εἰς Ἀττάλειαν, 3/κατά τήν ἐπελθοῦσαν Τετράδη, ἄν κ(αί) τῇ προτερέα Κυριακῇ: τῇ 24: εἰκοστή τετάρτη: δηλονότι Αὐ4/γούστου ἔμαθον κ(αί) τήν εἰς Καστελλοῤῥῶσσον εὔπλοιάν σας παρ' Ὑδραίων τινῶν, καταπλευ5/σάντων ἐνταῦθα διά τινος Τρεχαντηρίου[146], φέροντος λεμόνια ἀπό Ἀλάγιαν[147].

146. Τρεχαντήριον, τό: Πρόκειται γιά μικρό καί γρήγορο ἱστιοφόρο πλοῖο, τό ὁποῖο διακρίνεται γιά τήν εὐστάθειά του καί εἶναι κατάλληλο γιά τή μεταφορά ἐμπορευμάτων καί τήν ἐξυπηρέτηση μικρῶν ἀποστάσεων γραμμῶν.

147. Ἀλάγια, ἡ ἤ Ἀλάνυα, ἡ: πόλη τῆς ΝΔ Τουρκίας. Ἡ πόλη αὐτή ἀναφέρεται στήν πλούσια συναξαριακή παράδοση, τή σχετική πρός τόν Ἅγιο Γεώργιο τόν Μεγαλομάρτυρα καί Τροπαιοφόρο. Σύμφωνα μέ αὐτήν, ὁ βασιλεύς τῆς Ἀλάγιας Σέλβιος, ἦταν ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου τή θυγατέρα ἔσωσε ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἀπό τόν φοβερό Δράκοντα. Ἡ νεώτερη ἐπιστημονική ἔρευνα ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ πλούσια συναξαριακή παράδοση, ἡ σχετική πρός τόν Ἅγιο Γεώργιο περιέχει πολλά μυθολογικά στοιχεῖα. Θεωρεῖται πιθανόν, ὅτι ἡ περί Δρακοντοκτονίας σχετική παράδοση ἀπηχεῖ ἀρχαιότατη αἰγυπτιακή παράδοση. Σύμφωνα μέ παλαιότατο μύθο τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, τόν ὁποῖο ἀφηγεῖται λεπτομερῶς ὁ Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς (*Χαιρώνεια Βοιωτίας περίπου 50 μ.Χ., †120 μ.Χ.), ὁ Σέβ, θεός τῆς Γῆς καί ἡ Νούτ, θεά τοῦ Οὐρανοῦ ἀπέκτησαν τέσσερα παιδιά: τόν Ὄσιρι, τόν Σήθ, τήν Ἴσιδα καί τή Νέφθι. Ὁ Ὄσιρις, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ἀγαθοῦ, φονεύθηκε μέ δόλο ἀπό τόν ἀδελφό του τόν Σήθ, ἐκπρόσωπο τοῦ κακοῦ. Τελικά ὁ Ὄσιρις ἀνεστήθη καί ἔγινε βασιλιάς τοῦ Ἅδου, ὁ ὁποῖος κρίνει τίς ψυχές τῶν ἀποθνησκόντων ἀνάλογα μέ τίς πράξεις των. Ὁ Σήθ, ὁ θεός τοῦ κακοῦ, τοῦ ὁποίου σύμβολο ἦταν ἕνας κροκόδειλος, ἀγωνίσθηκε μετά τοῦ θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ Ὀσίριδος καί τελικά ὁ θεός τοῦ ἀγαθοῦ νίκησε καί φόνευσε τόν θεό καί ἐκπρόσωπο τοῦ κακοῦ. Βλ. Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 20 (Ἀθήνα, ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 390-391.

Αὐτό εἶναι καί τό βαθύτερο νόημα τῆς παραδόσεως τῆς Δρακοντοκτονίας, πού ἀναφέρεται στά Συναξάρια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἤτοι: στόν κόσμο ὑπάρχουν δύο μεγάλες δυνάμεις, ἐκείνη τοῦ ἀγαθοῦ καί ἐκείνη τοῦ κακοῦ. Αὐτές μάχονται μεταξύ των, ἀλλά ἡ τελική νίκη ἀνήκει στίς δυνάμεις τοῦ ἀγαθοῦ. Πρόκειται γιά μία πολύ αἰσιόδοξη ἄποψη, ἡ ὁποία σκοπό ἔχει νά ἐνισχύσει τόν ἀγωνιζόμενο ἄνθρωπο, ἐνδυναμώνοντάς τον μέ τήν πίστη, ὅτι ἡ τελική καί ὁριστική νίκη ἀνήκει στίς δυνάμεις τοῦ ἀγαθοῦ. Παραδίδεται, ὅτι ὁ Μέγας Ναπολέων, Βοναπάρτης (*Κορσική 1769, †νῆσος Ἁγία Ἑλένη Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ 1821 μ.Χ.), λίγο πρίν πεθάνει καί εὑρισκόμενος ἐξόριστος στό νησί τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ Ἁγία Ἑλέ-

6/Τήν αὐτήν ἡμέρα ἐλθών ὁ Καπετάν Ἰωάννης Κρῆς, Ἐπίτροπός μας ἐν Καρπάθῳ, ἐπῆρεν ἐκεῖ7/σε τόν Διάκονόν μας Μακάριον, πρός συλλογήν βοηθείας, ἔχων σκοπόν του νά τόν ἀποπέμ8/ψη ἐκεῖθεν κ(αί) εἰς Κάσον[148].

Εἶναι σκοπός προσέτι, τοῦ νά καταπλεύση κ(αί) ὁ Ἄνθιμος εἰς Ῥόδον, διά τοῦτο κ(αί) μόνον 9/μεθ' ἑνός ἑτέρου ἤ Κωνσταντίνου Καρακωνσταντῆ ἤ Σάββα τοῦ κηπουροῦ μας, μετά τήν Ὕψωσιν τοῦ 10/Σταυροῦ[149], ἀπό τούς ὁποίους δύο ἀπορῶ, πότερον νά στείλω μετά τοῦ πα(πᾶ).

Ἀσπάζομαι πατρι11/κῶς ἐν Κυρίῳ εὐχόμενος, τούς Τιμιωτάτους Ἄρχοντάς μας, κ(αί) Ἐπιτρόπους κ(αί) Εὐεργέτας 12/τῆς Μονῆς: Χ(ατζῆ)-Εὐστράτιον + ἀγάν[150], Χ(ατζῆ)-Ἐφραίμ + ἀγάν, + Δανιήλογλου κ(αί) Παύλαγαν, τόν γαμβρόν τούτου 13/κ(αί) ἐν ἑνί λόγῳ πάντας τούς αὐτόθι Χριστιανούς, ἄνδρας τε κ(αί) γυναῖκας.

Σᾶς ἀσπάζονται πάν14/τες οἱ ἐν τῇ Μονῇ ἐν Χριστῷ Ἀδελφοί κ(αί) οἱ Ζωγράφοι Νικήτας Κ(αρα-Κωστῆς) κ(αί) Κωνσταντῖνος (Καρακωνσταντῆς), οἵ15/τινες δύνανται νά τελειώσωσι ἀναζωγραφοῦντες τό δεξιόν μέρος τῆς καμάρας τοῦ ναοῦ[151] ἕ16/ως τῆς ἡμέρας τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, κατά τόν λόγον τοῦ Κ(υρίου) Νικήτα [Καρα-Κωστῆ].

νη, ἐκμυστηρεύθηκε στούς ἀνθρώπους πού τοῦ συμπαρεστέκοντο τά ἑξῆς: «*Στόν κόσμο ὑπάρχουν δύο δυνάμεις, ἤτοι: ἐκείνη τοῦ ξίφους καί ἐκείνη τοῦ πνεύματος. Ἀρχικά φαίνεται, ὅτι ἡ νίκη ἀνήκει στή δύναμη τοῦ ξίφους, ἀλλά ἡ τελική καί αἰώνια νίκη ἀνήκει στή δύναμη τοῦ πνεύματος*». Μία τοιούτου εἴδους ἔκφραση, ὡς καταστάλαγμα ζωῆς, ἀπό ἕναν ἄνθρωπο, πού ἔγινε διάσημος καί ἔμεινε στήν ἱστορία ἐξ αἰτίας τῆς δυνάμεως τοῦ ξίφους, ἔχει ἰδιαίτερη σημασία καί βαρύτητα.

148. Ὁ Διάκονος Μακάριος, ἀδελφός τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, μετέβη στήν Κάρπαθο καί ἀπό ἐκεῖ εἶχε σκοπό νά ἐπισκεφθεῖ καί τήν Κάσο, πρός συλλογή χρημάτων καί ἄλλων ἀφιερωμάτων, γιά λογαριασμό τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

149. Ὕψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ: 14-09-1847.

150. Ἀγάς, ὁ: πολιτικός καί στρατιωτικός ἀξιωματοῦχος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τοπάρχης, αὐθέντης.

151. Ἐπρόκειτο γιά τό Καθολικόν τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, οἱ ἐπιζωγραφίσεις τῶν Ἁγιογράφων διακρίνονται μέχρι σήμερα.

Ἀσπά17/ζομαι πατρικῶς εὐχόμενος κ(αί) τόν Γεώργιόν μας, σύν ἐμοί δέ κ(αί) πάντες οἱ ἐν τῇ Μονῇ 18/κ(αί) μάλιστα ἡ μήτηρ του. Σᾶς περιμένομεν ἐπιποθοῦντες, δι' ὅ ταχύνετε τήν ἐπανέλευ19/σίν σας. Ὑγιαίνετε ἐν Κυρίῳ.

20/Τῇ 8. Σεπτεμβρίου 1847.

21/Σύμηθεν, ἐκ τῆς Ἱερᾶς τοῦ Πανορμίτου Μονῆς.

22/Ἱερόθεος, ὁ ἀδελφός σου».

[Κάτω καί ἀριστερά προσθήκη μέ τό ἴδιο χέρι]:

«23/Σᾶς ἀσπάζονται κ(αί) πάντες οἱ συγγενεῖς κ(αί) οἱ φίλοι, 24/ἐγώ δέ, ὁ τοῦ παρόντος Γραφεύς Νικόλαος [Φωτιάδης], σᾶς 25/προσκυνῶ μέ βαθύτατον σέβας.

26/Ν(ικόλαος) Φωτιάδης».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος Φωτιάδης, ἐπίσης μετά μεγάλης προσοχῆς καί διακριτικότητος, ἀπευθύνεται διά τῆς ἐπιστολῆς του αὐτῆς πρός τόν ἀδελφό του Μιχαήλ Φωτιάδη-Μαρκονῆ, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται στήν Ἀττάλεια καί τόν ἐνημερώνει σχετικά μέ διάφορα θέματα, τά ὁποῖα ἀφοροῦν στή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

2) Ἡ ἐπιστολή αὐτή μᾶς παρέχει πολύτιμες πληροφορίες, σχετικά μέ τή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί τήν ἐπιζωγράφιση τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καθολικοῦ ἀπό δύο Ἁγιογράφους, τόν Νικήτα Καρα-Κωστῆ καί τόν Κωνσταντῖνο Καρακωνσταντῆ.

3) Μάλιστα μέ τόν Ἁγιογράφο Νικήτα Καρα-Κωστῆ προέκυψαν ἀργότερα διάφορα προβλήματα –ὅπως συνάγεται ἀπό ἄλλο ἔγγραφο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου–, ἐπειδή ὁ Ἡγούμενος Ἱερόθεος δέν ἔμεινε ἱκανοποιημένος ἀπό τήν ποιότητα τῆς ἐργασίας αὐτοῦ καί ἠρνεῖτο νά τοῦ καταβάλει τή συμφωνηθεῖσα ἀμοιβή.

4) Τό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὑπαγόρευσε ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεος στόν Γραφέα τῆς Μονῆς Νικόλαο Φωτιάδη.

XLIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΕΡΙΔΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 1-11-1847

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-087α-δ]

1) Περίληψη

Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου ἔχει ὁρίσει ὡς Ἐπίτροπό της στήν πόλη τῆς Κῶ ἕναν πολύ ἔξυπνο, δραστήριο καί δυναμικό ἄνδρα, τόν Γεώργιο Περίδη, γνωστό ἀπό περισσότερα ἔγγραφα, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπεῖ τή Μονή στήν Κῶ καί φροντίζει νά ἐξυπηρετεῖ τά συμφέροντα αὐτῆς. Ἐκεῖνος μέ τήν ἐπιστολή του αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο τόν ἐνημερώνει σχετικά μέ θέματα, ἀφορῶντα στή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

Μετά τίς τυπικές φιλοφρονήσεις, γίνεται λόγος γιά τό πλῆθος τῶν ἀφιερωμάτων σέ εἶδος καί σέ μετρητά, τά ὁποῖα ἔχει συγκεντρώσει ὁ Γεώργιος Περίδης στήν Κῶ καί τά ὁποῖα ἀποστέλλονται ἐκ μέρους του στή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

Ἡ νῆσος Κῶς ἦταν καί συνεχίζει νά εἶναι ἕνα πολύ εὔφορο μέρος καί ἔχει πλούσια πρωτογενή παραγωγή[152]. Τό γεγονός αὐτό, σέ συνδυασμό μέ τή βαθειά θρησκευτικότητα τῶν Χριστιανῶν κατοίκων της καί τόν βαθύτατο σεβασμό ἐκείνων πρός τή Μονή τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου, καθώς ἐπίσης καί τῆς μεγάλης ἐνεργητικότητος τοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ Πανορμίτου στήν πόλη τῆς Κῶ Γεωργίου Περίδη, εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τή συγκέντρωση μεγάλου ἀριθμοῦ προσφορῶν καί ἀφιερωμάτων, πού τελικά ἀποστέλλονται στό Μοναστήρι τοῦ Πανορμίτου.

2) Κείμενο

«1/Πρός τόν Πανοσιώτατον Ἅγιον Καθηγούμενον, Κύριον, Κύριον 2/Ἱερόθεον, εὐλαβῶς προσκυνῶ.

3/Τό εὐχετικόν σας ἔλαβον καί ἐχάρην τά τῆς ὑγείας σας, εὐχα4/ριστώντας σας, διά τάς εὐχάς καί εὐλογίας, ὅπου μοῦ προσφέρετε.

152. Πρβλ. τό γνωστό ἀπόφθεγμα: *«Οὔς οὐ θρέψει Κῶς, οὐδέ Αἴγυπτος»,* τό ὁποῖο ἐλέγετο τόσο γιά τήν Κῶ, ὅσο καί γιά ἄλλες περιοχές, προκειμένου νά δηλωθεῖ ἡ εὐφορία καί ὁ πλοῦτος αὐτῶν.

5/Ἡ σύντομη παροῦσα μου ἀποβλέπει νά σᾶς προσφέρη τούς προσκυνι6/σμούς μου, καθώς καί ἀπό μέρους τῆς συζύγου ἡμῶν καί νά σᾶς εἴπω, 7/ὅτι λυπούμεθα, ὅπου δέν ἠμποροῦμεν νά ἔλθωμεν ἐφέτος 8/εἰς τήν πανήγυριν[153], διά πολλάς αἰτίας καί τό περισσότερον, 9/διότι ἔπρεπε νά φέρω καί τόν υἱόν μου ἐγώ τοῦ Ἁγίου, ἀλλά βλέ10/πωντάς τον πάλιν τρυφερώτατον <ἕνεκα> τῆς νηπιότητός του, ἀποφασίσαμεν <νά ἀναβάλωμεν τήν ἡμετέραν ἐπίσκεψιν> 11/διά τό ἐρχόμενον (ἔτος) καί ἡ χάρις του, νά μᾶς ἔχη κα12/λά, νά τόν φέρομεν τοῦ χρόνου μεγαλύτερον καί νά ὠ13/φεληθῇ καί ἡ ὑγεία του περισσότερον καί νά μᾶς συμπαθᾶτε διά τοῦ14/το καί παρακαλοῦμεν θερμῶς, νά μᾶς κάμετε Παράκλη15/σιν καί δέν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι θέλετε μᾶς κάμει πάντο16/τε, καθώς καί ἡμεῖς εἴμεθα προθυμότατοι εἰς τάς ἐκδουλεύσεις 17/τοῦ Ἁγίου Μοναστηρίου σας καί εἰς τήν προσταγήν σας.

18/Τά ἀφιερώματα, τά ὁποῖα κατέστην πρότερον εἰς παράδοσιν, 19/σήμερον [παρεδόθησαν] εἰς τόν Σέρβον Γεώργιον, τά ὁποῖα ἦσαν:

Μία 20/ἀγελαδοπούλα[154] ἐγκαστρωμένη[155], ἀφιερωθεῖσα παρά Νικολάου Εἰρήνης, διά 21/νά μνημονεύητε τά ὀνόματα: Μαρίαν, Εἰρήνην, Τριαντάφυλλον, Βαγιανόν, 22/Νικόλαον, Δροσήν καί Ἐλιακείμ.

Ἕνα χοιρέλι[156], ἀφιέρωμα 23/Κορωναίου Παναγιώτου ὀνόματι, διά νά μνημονεύητε (τά ὀνόματα): Κυραννιῶς, Παν24/γιώτου, Ἰωάννου, Σοφίας, Φωτεινῆς, Ἀνεζίνας, Ἑλένης, Μιχαήλ, Μανωλά καί 25/Νικολάου.

5 ὀκ(άδες)[157] κερί, προσφερόμενον ἀπό τόν Σταμάτιον 26/Ἀρχοντάκην, ἕτερον κερί ὀκ(άδες) 1 καί 162 δρ(άμια), μετάξι μισήν ὀκάν, στα27/φίδα ροζακί Συή ἀνάμισυ καντάρι[158], ἕν τυρί Συή ἀνάμισυ

153. Πανήγυρις: Ἐννοεῖται ἡ 8. Νοεμβρίου, ἑορτή τῆς Συνάξεως τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαήλ καί Γαβριήλ, στούς ὁποίους εἶναι ἀφιερωμένο τό Καθολικόν τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί κατά τήν ὁποία ἑορτάζει ἡ Μονή αὐτή.

154. Ἀγελαδοπούλα, ἡ: νεαρή ἀγελάδα.

155. Ἐγκαστρωμένη: ἔγκυος, ἐγκυμονοῦσα.

156. Χοιρέλι, τό: μικρό χοιρίδιον.

157. Ὀκά, ἡ: 1 ὀκά = 400 δράμια = 1282 γραμμάρια.

158. Καντάρι, τό: ὡς ὄργανον ζύγισης. 1 καντάρι = 44 ὀκάδες = 57 χιλιόγραμμα ἤ κιλά. Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 1437. Συνεπῶς 1½ καντάρι = 66 ὀκάδες = 85,85 χιλιόγραμμα ἤ κιλά.

κοιλόν, κρι28/θάρι καντάρι Συή 2 κοιλά, μερικά κρεμμύδια, ὀλίγον βαμβάκι.

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-087β]

29/12 δρ(άμια) ἀσήμι, χίλια λεμόνια, ἕν βαρέλι ρακήν ἀπό τό ὅ30/μοιον βαρέλι τῆς ρακῆς 10 ὀκ(άδες) ἦσαν προσφορά κάποιου Κωνσταν31/τῆ, τό ἐπώλησεν, ἠγοράσθην, ἐπειδή καί μοῦ εἶπεν ὁ μπάρμπα Γεώρ32/γιος, ὅτι δέν εἶχεν ρακή διόλου τό Μοναστήριον (τοῦ Πανορμίτου Σύμης).

Ταῦτα ἦσαν τά 33/ἀφιερώματα, ὅπου θέλετε λάβη καί νά μᾶς εἰδοποιήσητε διά τήν πα34/ραλαβήν αὐτῶν.

Ἰδού καί ὁ μεταξύ ἐμοῦ καί τοῦ Μοναστηρίου Λογαρ35/γιασμός μας, ἀπό Ἐνορίαν σας ἐφέτος ἕως σήμερον.

Λάβετε λοιπόν 36/διά τόν μεταξύ μας Λογαριασμόν μέχρι σήμερον, ἀπό τόν μπάρ37/μπα Γεώργη γρ(όσια) 350,15 καί νά τά περάσητε εἰς τό Κατάστιχόν σας, διά νά ἡμεί38/νω ἥσυχος.

Σᾶς περί εὐχαριστῶ[159] καί διά τήν βιτινίτζα[160] τό βούτυρον, τήν 39/δέ ἰδίαν προσφοράν ἀπό μέρους σας τοῦ Δεσπότου μας[161] καί σᾶς εὐχαριστῶ.

40/Τά χίλια λεμόνια προσφέρω καί ἐγώ (πρός ὑμᾶς) χάριν εὐλαβείας καί δεχθῆτε τα 41/διά πολλά. Ἐν τούτῳ σᾶς περιμένω καί αὐτόν ὑμῶν, σύν ἅπαντας 42/τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου (τοῦ Πανορμίτου) καί νά ἑορτάσετε εὐτυχῶς τήν ἑορτήν καί διά ἔτη 43/πολλά.

Ὁ Ὑμέτερος Ἐπίτρ(οπος)

44/Γεώργιος Περίδης.

45/Νά δώση τό Ἱερόν Μοναστήριον (τοῦ Πανορμίτου Σύμης):

46/1847

47/Μαρτίου 6: Διά κλήματα, (τά ὁποῖα) ἔστειλα μέσῳ Σύμης, γρ(όσια): 08,00

159. Περί εὐχαριστῶ: σᾶς ὑπερευχαριστῶ.

160. Βιτίνα, ἡ: δοχεῖον. Βιτινίτζα, ἡ: μικρό δοχεῖον.

161. Ἕνα μικρό δοχεῖο μέ βούτυρο, δῶρο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου πρός τόν τότε Μητροπολίτη Κώου Παγκράτιο (1843-1853). Ἐπρόκειτο προφανῶς γιά μία φιλική χειρονομία τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου πρός τόν τότε Μητροπολίτη τῆς Κῶ Παγκράτιο, ἡ ὁποία φανερώνει μεταξύ ἄλλων τίς φιλικές σχέσεις πού ὑπῆρχαν μεταξύ ἐκείνου καί τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

48/Ὀκτωβρίου 20: Διά 28½ ὀκ(άδες) ῥακή π. 90 γρ(όσια): 64,00
49/: Διά βλεπητήν ἀηλιάς[162] γρ(όσια): 05,00
50/: Διά κουμέρκι[163] ὅλων τῶν φορτίων γρ(όσια): 30,00 +

51/ [Σύνολον]: γρ(όσια): 107,00
52/Διά ὅσα μένω χρεώστης καί ἐπαράδωσα τά ἄνωθεν εἰς Γεώργη: γρ(όσια): 350,00 +
53/[Σύνολον]: γρ(όσια): 457,15
54/Ἐν Κῷ, τῇ 1. Νοεμβρίου 1847.
55/Γεώργιος Περίδης».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-087γ]

«1/[Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ] Πανερμιώτη νά λάβη:
2/1846
3/Νοεμβρίου 11: Ἀπό συνεισφορά Ἀντώνη Κόμη Ἀσφενδηνοῦ[164] γρ(όσια): 05,00
4/1847
5/Μαρτ(ίου) 1: Ἀπό μίαν Ἀθηναΐϊσσαν[165] γρ(όσια): 05,00
6/»: Ἀπό 4 ζευγάρια τακούνια μέ ἔστειλε καί ἐπλήρωσα γρ(όσια): 32,00
7/»: Ἀπό 39 δρ(άμια) μετάξι ἐπώλησα πρός 15 γρ(όσια) τό δρ(άμι) γρ(όσια): 14,25 +

8/[Σύνολον]: γρ(όσια): 56,25
9/Ὀκτωβρίου 10: Ἀπό μετρητά, ἀπό Χ(ατζῆ) Ἀργύρη γρ(όσια): 17,35
10/» Ἀπό ἴδιον ὁμοίως γρ(όσια): 16,00
11/» » » » γρ(όσια): 20,00
12/» » » » γρ(όσια): 05,00
13/» » » » γρ(όσια): 02,22 +

---

162. Ἀελιά, ἡ: ἡ ἀγελάδα.
163. Κουμέρκι, τό: τά ἔξοδα μεταφορᾶς προϊόντων διά τοῦ πλοίου.
164. Ἀσφενδηνός: ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος κατάγεται ἀπό τό ὀρεινό χωριό Ἀσφενδιοῦ τῆς νήσου Κῶ.
165. Ἀθηναΐϊσσα: ἐκείνη, ἡ ὁποία κατάγεται ἀπό τήν Ἀθήνα.

14/[Σύνολον] γρ(όσια): 61,17
15/Ὀκτωβρίου 23: Ἀπό Δημήτριον Χ(ατζῆ)-Ἰωάννου συνεισφορά γρ(όσια): 06,00
16/» : Ἀπό Νικόλαον Ἀντιμαχείτην[166] γρ(όσια): 20,00
17/» 27: Ἀπό ὀκάδες 23 σταφίδα, ἐπώλησα γρ(όσια): 29,00
18/» : Ἀπό Ἀθανάσιον Σουμαδηνόν, συνεισφορά γρ(όσια): 15,20
19/» : ……..ΛΕΙΠΕΙ……..
20/» : Ἀπό Διακο-Πέτρον Πολίτην, ὁμοίως γρ(όσια): 20,00
21/» : Ἀπό 10 κοιλά σιτάρι[167], ἐπώλησα γρ(όσια): 180,00
22/» : Ἀπό 199 δρ(άμια) μετάξι, ἐπώλησα γρ(όσια): 69,33 +

23/[Σύνολον]: γρ(όσια): 457,15.-

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-087δ]

«1/ Πρός τόν Πανοσιώτατον Ἅγιον Καθηγού2/μενον, Κύριον, Κύριον Ἱερόθεον, 3/Διδάσκαλον, 4/εἰς Πανερμιώτην.
5/Γεώργιος Περίδης.
6/Γεώργιος 7/Περίδης, 2. Νοεμβρίου 1847».

[Παρακάτω ἡ προσθήκη]:

«1/Ἐλάβατε
2/γρ(όσια):
3/350,00
4/010,00 +

5/[Σύνολον]: γρ(όσια): 360,00».

3) Παρατηρήσεις

1) Εἶναι ἐντυπωσιακό τό γεγονός, ὅτι ἡ εὔφορη νῆσος Κῶς καί οἱ βαθύτατα θρησκευόμενοι Χριστιανοί κάτοικοι αὐτῆς προσέφεραν στά μέσα τοῦ 19ου αἰ. ἀφειδώλευτα πλούσια ἀφιερώματα σέ εἶδος

166. Ἀντιμαχείτης: ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος κατάγεται ἀπό τόν οἰκισμό Ἀντιμάχεια τῆς νήσου Κῶ.

167. Κοιλόν Κωνσταντινουπόλεως: 1 κοιλόν = 24 ὀκάδες = 8 καφίζια. 1 ὀκά = 400 δράμια = 1282 γραμμάρια. Συνεπῶς: 10 κοιλά = 240 ὀκάδες = 307,68 κιλά ἤ χιλιόγραμμα σιτάρι.

καί χρήματα στή Μονή τοῦ Πανορμίτου. Ὁ δυναμικός καί πολύ δραστήριος Ἐπίτροπος τῆς Μονῆς στήν πόλη τῆς Κῶ Γεώργιος Περίδης συγκέντρωσε αὐτά καί φροντίζει γιά τήν ἀποστολή των στή Μονή τοῦ Πανορμίτου. Μέ τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη ἐνημερώνει ἐκεῖνον σχετικά καί μέ κάθε λεπτομέρεια.

2) Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου δέν ἀπετέλει τότε καί ἐν μέρει δέν ἀποτελεῖ μέχρι καί σήμερα μόνον ἕνα σπουδαῖο θρησκευτικό, πνευματικό καί λατρευτικό Ἵδρυμα, ἀλλά καί κέντρο Παιδείας, Τέχνης, Οἰκονομίας, προσφορᾶς κοινωνικῶν παροχῶν καί Πολιτισμοῦ.

3) Μέ τό σύστημα πού ἐφήρμοζε ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἤτοι τοῦ διορισμοῦ εὐυπόληπτων, σοβαρῶν, ἀξιοπίστων, ὑπευθύνων καί πολύ δραστηρίων Ἐπιτρόπων στίς διάφορες περιοχές τῆς τότε Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί ἐκτός αὐτῆς, διατηροῦσε ἕνα δίκτυον δικῶν της ἀνθρώπων, μέσῳ τῶν ὁποίων ἐξασφάλιζε τήν ἀξιοπρεπῆ ἐκπροσώπησή της σέ αὐτές καί τή μέσῳ αὐτῶν συγκέντρωση μεγάλου πλούτου, εἴτε σέ εἶδος, εἴτε σέ μετρητά, τά ὁποῖα κατέληγαν στή Μονή καί σέ συνδυασμό μέ τή σωστή διαχείριση τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς, συνέβαλαν στή μεγάλη ἀκμή αὐτῆς.

XLIV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΙΧΑΗΛ ΚΛΑΔΑΚΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ) ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΙΑΔΗΝ: 27-11-1847

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-082α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Μιχαήλ Κλαδάκης, ἀνεψιός τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου καί τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ, ἀμφότεροι μέ τό ἐπώνυμο Φωτιάδης-Μαρκονῆς, στέλνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τούς θείους του, προκειμένου νά τούς ἐνημερώσει σχετικά μέ διάφορα θέματα, ἀφορῶντα στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, τά ὁποῖα εἶχαν ἀνατεθεῖ σέ αὐτόν, διά νά τά χειρισθεῖ καί νά τά φέρει ἐπιτυχῶς σέ πέρας, πρᾶγμα πού τελικά ἔγινε.

2) Κείμενο

«1/Θεῖοι[168], Διδάσκαλοι, Κύριοι Ἱερόθεε κ(αί) Μιχαήλ [Φωτιάδη], εὐλαβῶς σᾶς προσκυνῶ,

2/διά τῆς παρούσης μου.

Σήμερον θέλω ἐρωτήση τόν Γεώργιον Χα(τζῆ)-Νικολάου 3/κ(αί) ἄν ἴσως ἔχη, θέλω σᾶς ἀγοράση κ(αί) μέ δεύτερον [Γράμμα μου] σᾶς εἰδοποιῶ κ(αί) 4/λάβητε κ(αί) τά λοιπά κουκιά[169], στοχάζομαι ὅμως ὅτι εἶναι 5/καλά, νά ζευγαρήσετε ἔτι ἕνα κοιλόν[170] κουκιά. Ἴσως χορ6/τάσητε τῶν ὀμματιῶν σας κ(αί) ἰδεάσητέ μας, ἀνίσως ἀγαπᾶτε, διά 7/νά σᾶς ἀγοράσωμεν. Τά χρήματα τά ἐδώσαμεν εἰς τούς 8/Δημάρχους[171] κ(αί) τά ἐλλιπῆ φλωρία ἐζήτησαν διά νά τά στεί9/λουν κ(αί) εἶπαν ὅτι τό Μοναστήριον, ὡς εἶναι φανερόν, ἐφέ10/τος ἐβγῆκεν ἀπό τά ἔξοδά του[172] κ(αί) ἐπῆραν ὑπομονήν 11/οἱ Ψαράδες[173], καθώς κ(αί) οἱ Κρασάδες[174] κ(αί) ἔτι ἄλλοι, ὅπου ἔχουν 12/

168. Θεῖοι: ὁ ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς Μιχαήλ Κλαδάκης εἶναι ἀνεψιός τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου καί τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ Φωτιάδου-Μαρκονῆ.

169. Κουκιά, τά: Πρόκειται γιά τό φυτό «Βίκια ἡ φάβα» (Vicia faba), εἶδος φυτοῦ, πού ἀνήκει στό Γένος Βίκια (Vicia), τῆς Ὑποοικογενείας Ψυχανθῆ (Papilionoideae), Οἰκογένεια Χεδροπά (Leguminosae). Τό Γένος Βίκια (Vicia) περιλαμβάνει περί τά 150 ἰθαγενῆ φυτά τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου καί τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. Στήν Ἑλλάδα ἀπαντοῦν 31 εἴδη αὐτοφυῆ καί τό καλλιεργούμενον εἶδος «Βίκια ἡ φάβα» (Vicia faba). Τό ὄσπριον αὐτό εὑρίσκετο σέ μεγάλη ὑπόληψη παλαιότερα, ἀλλά ἐκτιμᾶται ἐπίσης καί σήμερα καί μαγειρεύεται μέ διάφορους τρόπους. Τά χλωρά κουκιά, τά ὁποῖα καταναλώνονται ὡς λαχανικά, περιέχουν 81% νερό, 6% πρωτεΐνες καί 5% ὑδατάνθρακες. Ἐπίσης τά ξερά κουκιά εἶναι πλούσια σέ πρωτεΐνες. Γ. Χριστόπουλος, *Φυτολογία* 1990, σ. 153-154.

170. Κοιλόν Κωνσταντινουπόλεως: 1 κοιλόν = 24 ὀκάδες = 8 καφίζια, ἤτοι 30,76 κιλά ἤ χιλιόγραμμα.

171. Ἐπρόκειτο γιά τό ποσόν τῶν 550,00 γροσίων, τά ὁποῖα ὄφειλε νά στείλει ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου πρός τούς Ἐφόρους τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ Σχολείου Σύμης, προκειμένου νά πληρωθεῖ ὁ Διδάσκαλος τοῦ Σχολείου αὐτοῦ.

172. Τό Μοναστήρι ἐβγῆκεν ἀπό τά ἔξοδά του: Ἤτοι τά ἔξοδα αὐτοῦ ἦσαν περισσότερα ἀπό τά ἔσοδα καί ὁ προϋπολογισμός δέν μπόρεσε νά ἰσοσκελισθεῖ. Ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου ἀδυνατεῖ νά ἐξοφλήσει τά χρέη της. Οἱ πιστωτές της ὀφείλουν νά κάνουν ὑπομονή.

173. Ψαράδες: πιστωτές τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, οἱ ὁποῖοι χορήγησαν σέ αὐτή διάφορες ποσότητες ψαριῶν, διά τίς ἀνάγκες της.

174. Κρασάδες: παραγωγοί ἤ ἔμποροι κρασιοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐφοδίασαν τή Μονή

διά νά λαμβάνουν, μόνον κ(αί) μόνον διά νά γλιτώσουν ἀπό αὐ13/τό τό χρέος τοῦ Σχολείου κ(αί) τώρα θέλομεν κ(αί) νά τά διαλέ14/γομεν, ὅπου ἔχει ἄλλους, ὁποῦ ἔχουν νά λαμβάνουν κ(αί) τά παί15/ρνουν κ(αί) ἀδιάλεκτα κ(αί) στοχάζομαι ὅτι τήν ἐκερδίσαμεν [τήν ὑπόθεσιν] 16/εἰς τό λάθος τῶν ἑκατόν πεντήκοντα [150,00] γρ(οσίων)[175], τό εὑρήκαμεν [καί τοῦτο] 17/εἰς εἴδησίν σας.

Ἄλλοτε ὅμως, ὅταν θέλητε, διά νά μᾶς 18/στείλετε χρήματα κ(αί) εἰς αὐτούς ἤ εἰς ἄλλους, πρέ19/πει διά νά γράφητε κ(αί) μετ' ἀνθρώπων, διότι 20/οἱ ἄνθρωποι δέν εἶναι [πάντοτε ἄξιοι ἐμπιστοσύνης], ὡς τούς στοχάζεστε κ(αί) ἠξεύρητε.

21/Ταῦτα κ(αί) προσκυνώντας σας, μένω.

Τῇ 27. Νοεμβρίου 1846.

22/Ὁ ἀνεψιός σας, Μιχ(αήλ) Κλαδάκης.

23/Καί διά τό ἐδικόν μου 24/τό λάθος[176], ἀφοῦ μοῦ ἐστείλατε τά χρήματα, τά εὕρισκα περιπλέον[177], 25/διά τοῦτο ἐβιάστην διά νά σᾶς γράψω εἰς τήν Σύμην, μέ ἰδεάσητε 26/κ(αί) σᾶς ἐχρέωνα, (διότι τά εὕρηκα περιπλέον). Ὁ ἴδιος».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-082β]

«1/Μ(ιχαήλ) Κλαδάκης, 2/1846, Νοεμβρί(ου) 27».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Μιχαήλ Κλαδάκης, ἀνεψιός τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου καί τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ Φωτιάδου, εἶναι στενός συνεργάτης ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν, τυγχάνει τῆς ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης των καί χειρίζεται θέματα σχετικά μέ τή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί τά οἰκονομικά της.

τοῦ Πανορμίτου μέ διάφορες ποσότητες κρασιοῦ διά τίς ἀνάγκες της καί ἔμειναν ἀπλήρωτοι.

175. Στούς διάφορους λογαριασμούς, πού ἀφοροῦσαν ἀγορές, πιστώσεις, ὀφειλές καί ἀμοιβές, σχετικές μέ τή Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἀπό ἀπροσεξία ἔγινε λάθος ὕψους 150,00 γροσίων, τό ὁποῖο ὅμως τελικά ἀνεκαλύφθηκε καί ἡ ὑπόθεση τακτοποιήθηκε.

176. Ὁ Μιχαήλ Κλαδάκης, ἀνεψιός τοῦ Ἡγουμένου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου καί τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ Φωτιάδη, παραδέχεται ὅτι ἐξ ἀπροσεξίας του ἔγινε κάποιο λογιστικό λάθος, τό ὁποῖο ὅμως τελικά διεπίστωσε ἔγκαιρα καί τό διόρθωσε.

177. Περιπλέον: ἰδιωματισμός, ἀντί τοῦ ἐπί πλέον.

2) Ὁ Μιχαήλ Κλαδάκης ἐνημερώνει σχετικά τούς θείους του καί ἐφιστᾶ τήν προσοχή των, στό νά μή δεικνύουν ἐμπιστοσύνη σέ ὁρισμένα πρόσωπα, τά ὁποῖα δέν τήν ἀξίζουν.

3) Ἐπίσης τούς γνωρίζει ὅτι ὕστερα ἀπό τή διαπίστωση κάποιου ἀθελήτου λογιστικοῦ λάθους, τό ὁποῖο ἔγκαιρα ἀνεκάλυψε ὁ ἴδιος, αὐτό διορθώθηκε καί συνεπῶς δέν ὑπάρχει πρόβλημα.

XLV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΕΡΙΔΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 22-02-1848

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-088α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Γεώργιος Περίδης, Ἐπίτροπος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στή νῆσο Κῶ, στενός συνεργάτης καί φίλος τοῦ Ἡγουμένου Ἱεροθέου (Φωτιάδου), ἐξαιρετικά δραστήριος, ὅπως συνάγεται καί ἀπό ἄλλα ἔγγραφα, στέλνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεο καί μεταξύ ἄλλων τόν παρακαλεῖ, νά τοῦ ἀποσταλοῦν τό συντομότερον δυνατόν, ἐάν εἶναι ἕτοιμες, ὁρισμένες εἰκόνες, τίς ὁποῖες ἀπό μακροῦ χρόνου ἐκεῖνος ἔχει παραγγήλλει νά ἑτοιμασθοῦν στό Ἐργαστήριο Ἁγιογραφίας, πού λειτουργοῦσε τότε στή Μονή τοῦ Πανορμίτου. Ἐπίσης ζητεῖ νά πληροφορηθεῖ πόσο κοστίζουν, διά νά τίς πληρώσει.

2) Κείμενο

«1/Πανοσιώτατε, Ἅγιε Καθηγούμενε, εὐλαβῶς προσκυνῶ.

2/Μετά τούς ταπεινούς προσκυνισμούς (μου)[178] καί ἐρώτησιν (περί) τῆς ποθητῆς 3/μου ὑγιείας σας, χρησιμεύει ἡ παροῦσα μου (ἐπιστολή), νά σᾶς εἰπῶ περί τῆς 4/παραγγελίας μου, ὅπου πρό πολλοῦ σᾶς εἶχα δώσει, δηλαδή (τῶν εἰκόνων) τῶν 4. Εὐαγγε5/λιστάδων[179] καί τοῦ Ἁγίου Στυλιανοῦ[180] καί ὄντας μας ἀναγκαῖον πολύ,

178. Προσκυνισμούς: ἀντί προσκυνήσεις.

179. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ λαϊκότροπη ἔκφραση «Εὐαγγελιστάδων», ἀντί τοῦ «Εὐαγγελιστῶν».

180. Ὁ Ἅγιος Στυλιανός θεωρεῖται ὡς ὁ προστάτης τῶν νηπίων. Ὁ ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, Ἐπίτροπος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στή νῆσο Κῶ

διά νά 6/μᾶς ἔλθουν, ὅσον τάχιστα εἶναι τρόπος, σᾶς παρακαλῶ καί αὖθις 7/νά φροντίσετε, ἄν εἶναι ἕτοιμα, νά μᾶς τά στείλετε διά μέσου 8/τῶν ἐκ Σύμης ἐπιστρεφόντων, διά νά μᾶς ἔλθουν ἀσφαλῆ καί τάχιστα, 9/συντροφευμένα μέ εὐχετικήν σας ἐπιστολήν, γράφοντές μου καί τό 10/κόστος αὐτῶν[181], διά νά τά περάσω εἰς πίστωσιν τοῦ Λογαριασμοῦ μου 11/καί νά μήν ὑποχρεούμεθα τά μέγιστα.

12/Νεώτερον μή ἔχοντες νά σᾶς προσθέσω, σᾶς προσκυνῶ, σύν 13/τῷ Κυρίῳ αὐταδέλφῳ σας[182] καί μένω,

Ὁ Ὑμέτερος Ἐπίτροπος

14/Γεώρ(γιος) Περίδης.

15/Ἐν Κῷ, τῇ 29. Φεβρ(ουαρίου) 1848.

[Υ.Γ.]:

16/Τάς ἐξαδέλφους μου, Μαρίαν καί Ἀγάπην, 17/τάς ἐν τῷ Ἁγίῳ Μοναστηρίῳ[183], ἀκριβῶς χαιρετῶ».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-088β]

«1/Γεώργιος 2/Περίδης, 3/22. Φεβρουαρίου 4/1848».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ δραστήριος Ἐπίτροπος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στήν Κῶ Γεώργιος Περίδης, ἀπό ὅτι φαίνεται ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, συνδέεται στενά μέ τή Μονή τοῦ Πανορμίτου, τά συμφέροντα τῆς ὁποίας ἐξυπηρετεῖ στήν Κῶ καί διατηρεῖ προσωπική, φιλική σχέση μέ τόν Ἡγούμενο αὐτῆς Ἱερόθεο καί τόν ἀδελφό αὐτοῦ Μιχαήλ Φωτιάδη.

Γεώργιος Περίδης, ἔχει ἕνα μικρό υἱό καί ἕνεκα τούτου παραγγέλλει στή Μονή τοῦ Πανορμίτου μία εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Στυλιανοῦ.

181. Ἀπό τά ἀναφερόμενα στήν ἐπιστολή αὐτή συνάγεται, ὅτι στά μέσα τοῦ 19ου αἰ. λειτουργοῦσε στή Μονή τοῦ Πανορμίτου Ἐργαστήριο ζωγραφικῆς εἰκόνων, ὅπου μποροῦσε κανείς νά κάνει σχετική παραγγελία καί διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἡ Μονή ἀπεκόμιζε ἐπί πλέον ἔσοδα.

182. Πρόκειται γιά τόν ἐξ αἵματος ἀδελφό τοῦ Ἡγουμένου Ἱεροθέου, Μιχαήλ Φωτιάδη, στενό συνεργάτη καί βοηθό τοῦ Ἡγουμένου τοῦ Πανορμίτου.

183. Ἀπό τήν ἀναφορά αὐτή συνάγεται, ὅτι στήν ἀνδρῴα Μονή τοῦ Πανορμίτου ζοῦσαν καί γυναῖκες, οἱ ὁποῖες προφανῶς ἀσχολοῦνταν μέ τή διεκπεραίωση διαφόρων ἐργασιῶν τῆς Μονῆς αὐτῆς. Ἀπό ἄλλα ἔγγραφα γνωρίζουμε, ὅτι μεταξύ αὐτῶν ἦσαν καί ὁρισμένες Καλόγριες.

2) Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου διατηρεῖ Ἐργαστήριο Ἁγιογραφίας, ὅπου προφανῶς Μοναχοί αὐτῆς ἀσχολοῦνται μέ τήν παραγωγή εἰκόνων θρησκευτικοῦ περιεχομένου, οἱ ὁποῖες διατίθενται πρός πώληση καί ἔτσι ἡ Μονή ἐξασφαλίζει ἐπί πλέον οἰκονομικούς πόρους.

3) Στή Μονή, ἐκτός ἀπό τούς Μοναχούς, ζεῖ καί ἐργάζεται πολυάριθμο ἐργατοτεχνικό προσωπικό, μεταξύ τοῦ ὁποίου ἐγκαταβιώνουν καί γυναῖκες, οἱ ὁποῖες προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες των καί ἐξυπηρετοῦν τίς διάφορες ἀνάγκες τῆς Μονῆς.

4) Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου τότε, ὅπως καί σήμερα, εἶναι ἕνα ζωντανό καί δραστήριο θρησκευτικό, λατρευτικό καί πνευματικό κέντρο, ἀπασχολεῖ μεγάλο ἀριθμό ἀτόμων, ἀσκεῖ πολύπλευρες δραστηριότητες καί παράλληλα πρός τίς θρησκευτικές ἀνάγκες τῶν πιστῶν, θεραπεύει καί ἄλλες πλευρές τῆς ζωῆς τῶν Συμιακῶν καί ὅλων, ὅσων προστρέχουν πρός αὐτήν καί ζητοῦν τή βοήθεια τοῦ Παμμεγίστου Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου καί τῆς πολύ δραστήριας Μονῆς του.

XLVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 19-03-1848

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-090α-β]

1) Περίληψη

Ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη εἶναι ὁ Ἀντώνιος Κωνσταντίνου, χωρίς ἄλλον προσδιορισμό τοῦ προσώπου ἤ τῆς ἰδιότητός του, φαίνεται ὅμως νά ἀνήκει στούς στενούς συνεργάτες τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί νά φροντίζει δι' αὐτήν. Ἐπίσης δέν ἀναφέρεται ὁ τόπος κατοικίας τοῦ ἐπιστολογράφου καί ὁ τόπος, ὅπου ἐγράφη ἡ ἐπιστολή αὐτή. Ἀντί τοῦτο ἀναγράφεται μόνον «ὧδε», ἀπό τό ὁποῖο μποροῦμε νά εἰκάσουμε, ὅτι πιθανῶς ἡ ἐπιστολή ἐστάλη ἀπό τή Ρόδο πρός τή Σύμη.

Μετά τούς τυπικούς χαιρετισμούς, ὁ Ἀντ. Κωνσταντίνου ἀναφέρεται στό κυρίως θέμα τῆς ἐπιστολῆς. Ἤτοι γνωρίζει στόν Ἡγούμενο Ἱερόθεο, ὅτι ὁ Ἁγιογράφος Κωνσταντῖνος Καρακωνσταντῆς, στόν ὁποῖο ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου εἶχεν ἀναθέσει νά ζωγραφίσει

ἕναν Ἐσταυρωμένο Χριστό, ἐπεράτωσε μέ μεγάλη ἐπιτυχία τό ἔργον του καί πρόκειται νά τό στείλει στή Μονή αὐτή. Ἡ τιμή του ἀνέρχεται στά 200,00 γρόσια, σύν τήν τιμή τοῦ ξύλου 25,00 γρόσια, ἤτοι σύνολον 225,00 γρόσια.

2) Κείμενο

«1/Πανοσιώτατέ μοι Πάτερ, κύρ Ἱερόθεε, ταπεινῶς προσκυνῶ, 2/τήν ἁγίαν της δεξιάν πανευλαβῶς ἀσπάζομαι, 3/σύν τῷ αὐταδέλφῳ Μιχαήλ.

4/1848, Μαρτίου 19, ὧδε.

5/Μετά τάς ταπεινάς μου προσκυνήσεις, σᾶς εἰδοποιῶ[184], ὅτι Χάριτι Θεοῦ 6/καί δι' εὐχῶν σας, ὑγιαίνομεν.

Ἔλαβον τό εὐχετικόν σας Γράμμα 7/καί ἐχάρημεν ἄκρως τά περί τῆς ὑγιείας σας. Ὁ κύρ Κωνσταντῖνος[185] 8/ζωγράφος, σᾶς προσκυνεῖ καί σᾶς περί εὐχαριστεῖ[186] διά τάς εὐχάς καί εὐλο9/γίας, ὅπου τοῦ γράφετε καί ἔχει μεγάλην ἐπιθυμίαν διά νά ἔλθη 10/εἰς τό Μοναστήρι (τοῦ Πανορμίτου).

Τώρα θέλετε λάβη τόν Ἐσταυρωμένον Χριστόν, 11/τόν ὁποῖον τόν ἔχει πολύ τεχνικά δουλεμένον καί εἶναι ἡ δούλεψή του 12/γρ(όσια): 200,00: καί ἕτερα 25,00 διά τό ξύλον καί νά τά στείλετε, 13/νά τά εὐχαριστήσωμεν.

Ταῦτα καί προσκυνώντας,

Μένω 14/πρόθυμος.

15/Ὁ ταπεινός δοῦλος Ἀντώνιος Κωνσταντίνου».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-090β]

«1/Ἀντώνιος 2/Κωνσταντίνου, 3/1848, 4/Μαΐου 29».

«1/Τῷ Πανοσιωτάτῳ, Ἁγίῳ Καθηγουμένῳ, 2/τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, Κυρίῳ 3/Ἱεροθέῳ, 4/προσκυνητῶς».

184. Εἰδοποιῶ: ἀντί τοῦ: «σᾶς γνωρίζω ἤ σᾶς κάνω γνωστόν».

185. Πρόκειται γιά τόν Ἁγιογράφο Κωνσταντῖνο Καρακωνσταντῆ.

186. Περί εὐχαριστεῖ = ὑπέρ εὐχαριστεῖ.

3) Παρατηρήσεις

1) Ἄν καί στή Μονή τοῦ Πανορμίτου περί τά μέσα τοῦ 19ου αἰ., ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, λειτουργοῦσε Ἐργαστήριο Ἁγιογραφίας, ὅπου μποροῦσε κάποιος νά παραγγείλει ἐπ' ἀμοιβῇ εἰκόνες, ὅμως ἡ ἴδια ἡ Μονή ἀναθέτει σέ γνωστό Ἁγιογράφο τήν κατασκευή ἑνός Ἐσταυρωμένου, διά λογαριασμό τοῦ Πανορμίτου.

2) Ὁ Ἐσταυρωμένος ἑτοιμάσθηκε καί τό κόστος του ἀνέρχεται στό ποσό τῶν 225,00 συνολικά γροσίων, ποσόν διόλου εὐκαταφρόνητο διά τήν ἐποχή ἐκείνη. Φαίνεται, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Ἁγιογράφος θεωρεῖτο ἰδιαίτερα δόκιμος καί ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου εἶναι πρόθυμη νά καταβάλει σέ αὐτόν τό ποσόν αὐτό, προκειμένου νά ἀποκτήσει ἕναν Ἐσταυρωμένο ἐξαιρετικῆς ποιότητας.

3) Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ Ἁγιογράφος λογαριάζει χωριστά τήν ἀμοιβή γιά τόν κόπο του καί χωριστά γιά τήν ἀξία τοῦ ξύλου, πού χρησιμοποίησε διά νά ζωγραφίσει τόν Ἐσταυρωμένο Ἰησοῦ.

XLVII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΜΙΧΑΗΛΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 8-04-1848

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-089α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Γερμανός Μιχαήλου, πιθανῶς Ἱερομόναχος, ὅπως εἰκάζεται ἀπό τό ὄνομα «Γερμανός», τό ὁποῖο εἶναι σύνηθες σέ Μοναχούς καί Ἱερομονάχους, ἀπέστειλε τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο (Φωτιάδη), τοῦ γνωρίζει ὅτι ἀντιμετωπίζει προβλήματα ὑγείας καί τόν παρακαλεῖ νά τόν ἐφοδιάσει μέ καταπότια Κωνσταντινουπόλεως ἐπί πληρωμῇ, προκειμένου νά βελτιωθεῖ ἡ κατάσταση τῆς ὑγείας του.

2) Κείμενο

«1/Κύριε Ἱερόθεε, Σᾶς προσκυνῶ, μέ τό προσῆκον σέβας ἀσπαζόμενος τήν 2/δεξιάν Σας. 3/Σύμη, τήν 8. Ἀπριλίου 1848.

4/Τήν Δευτέραν καί Τρίτην τῆς ἀμέσως παρελθούσης ἑβδομάδος ἤ5/μουν εἰς τό ὕπαιθρον, διά τό ἀπαραίτητον χύλιασμα[187], τάς

187. Χύλιασμα, τό: Ὁ ἐξαχθείς χυλός, τό ἐκχύλισμα, ἡ ἐνέργεια τοῦ χυλίζειν.

μέχρι τοῦ6/δε ἡμέρας κεῖμαι εἰς τό στρῶμα, πάσχων ἀπό δυσκοιλιότητα καί ἄλλα.

7/Μέ εἶπεν ὁ Σίμων, ὅτι Θέλη γίνη ἐπαισθητόν ὄφελος, ἄν ἔπαι-8/ρνα καταπότια[188] τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνά τρία ἤ τέσσαρα τό πρωΐ καί 9/ἄλλα τόσα τό ἑσπέρας. Ἐζήτησα, ἀλλά δέν ἠδυνήθην νά εὕρω, εἰ μή 10/τέσσαρα, ἀπό τά ὁποῖα εἶδα τῷ ὄντι ὠφέλειαν. Τώρα ἄλλα δέν ἔχω.

11/Ὅθεν παρακαλῶ τόν Διδάσκαλόν μου, νά μοῦ στείλητε μέ τό ἀζημίωτόν σας, ὅσα 12/εὐχαριστεῖσθε καί σᾶς βεβαιῶ, ὅτι Θέλετέ με ὑποχρεώση κατά τοῦτο, ὅσον οὐ13/δέν ἄλλο.

14/Σᾶς προσκυνῶ καί αὖθις, προσκυνῶν ὁμοίως καί τόν αὐτάδελφόν Σας 15/Κύριον Μιχαῆλον.

Εὐχόμενος δέ ὑμῖν, νά διανύσητε καί τάς πλησιαζούσας 16/τῆς Λαμπροφόρου Ἀναστάσεως ἡμέρας μέ ὑγιείαν καί ὡς καί τό λοιπόν ἔτος,

17/Ὑποφαίνομαι μέ σέβας,

18/Γερμανός Μιχαήλου».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-089β]

«1/Γερμανός, 2/Μιχαήλου, 3/8. Ἀπριλ(ίου) 1848».

3) Παρατηρήσεις

1) Παλαιότερα καί μέχρι πρίν ἀπό λίγα χρόνια συνηθίζετο μεταξύ τῶν κατοίκων τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου, κατά τήν ἄνοιξη, οἱ ἄνθρωποι νά μεταβαίνουν στό ὕπαιθρο, νά μένουν γιά μερικές ἡμέρες ἕως μίαν ἑβδομάδα ἐκεῖ, νά πίνουν νηστικοί νερό, συνήθως ἀπό εἰδικές πηγές, γιά τό νερό τῶν ὁποίων ἐπιστεύετο ὅτι εἶχε καθαρτικές ἰδιότητες καί καλεῖτο συνήθως «τσιλιόνερο»[189], προκειμένου νά κα-

Βλ. *ΜΕΕ*, τ. ΚΔ΄ (Ἀθῆναι ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 773. Μεταφορικά ἡ ἀποβολή τῶν κοπράνων τοῦ πεπτικοῦ συστήματος.

188. Καταπότιον, τό: ἀπό τό ρῆμα καταπίνω. Πρόκειται γιά τά χάπια ἤ τίς ταμπλέτες, ὅπως ὀνομάζονται στήν καθομιλουμένη σήμερα, ὅμως τό ὀρθόν ἑλληνικά εἶναι «καταπότιον, τό».

189. Τσιλιόνερο, τό: νερό πού προκαλεῖ εὐκοιλιότητα. Στήν περιοχή τῆς Κρητηνίας τῆς νήσου Ρόδου καί στή θέση «Ἅγιος Τρύφων», βόρεια τῶν ἐρειπίων μίας τρίκλιτης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. καί πλησίον τῆς παραλίας κεῖται μία πηγή, ἡ ὁποία ὀνομάζεται «Τσιλιόνερο». Γιά τό νερό τῆς πηγῆς

θαρισθεῖ τό πεπτικό των σύστημα καί νά ἀποκατασταθεῖ, ὅπως ἐπιστεύετο, ἡ ὑγεία των.

2) Φαίνεται ὅτι ὁ Γερμανός Μιχαήλου, Συμαῖος Μοναχός ἤ Ἱερομόναχος, ὄχι ἀδελφός τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, ἐφήρμοσε τήν τακτική αὐτή διά τόν ἑαυτόν του, σύμφωνα μέ τούς κανόνες τῆς λαϊκῆς Ἰατρικῆς, ὅμως στή συνέχεια ἀντιμετώπισε προβλήματα μέ τό πεπτικό του σύστημα (δυσκοιλιότητα).

3) Τελικά κατέφυγε στόν Πρακτικό Ἰατρό Σίμωνα, ὁ ὁποῖος τοῦ χορήγησε «καταπότια Κωνσταντινουπόλεως» καί τοῦ συνέστησε νά παίρνει ἀπό αὐτά πρωΐ καί βράδυ. Ἔλαβε ὅσα τοῦ ἔδωσε καί διεπίστωσε βελτίωση τῆς ὑγείας του. Ὅμως ὅταν αὐτά τελείωσαν δυσκολεύετο νά προμηθευθεῖ ἄλλα καί ζήτησε ἀπό τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο, νά τοῦ χορηγήσει ἐκεῖνος καί ἐπί πληρωμῇ ὁρισμένα «καταπότια Κωνσταντινουπόλεως» καί ὁ Γερμανός θά τοῦ ἦταν ὑπόχρεος.

4) Δέν γνωρίζουμε τί εἴδους καταπότια ἦσαν τά ἀναφερόμενα ὡς «καταπότια τῆς Κωνσταντινουπόλεως» καί τί εἴδους φαρμακευτικές οὐσίες περιεῖχαν. Θεωρεῖται πιθανόν αὐτά νά περιεῖχαν τή φαρμακευτική οὐσία «Θειϊκόν ἅλας» ἤ «Glaubersalz», –ὀνομασία, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπό τόν Γερμανό Ἰατρό, Χημικό καί Ἀλχημιστή Johann Rudolph Glauber (1604-1668)[190], ὁ ὁποῖος τήν ἀνεκάλυψε κατά τό ἔτος 1658. Ἡ οὐσία αὐτή ἀποτελεῖται ἀπό Natrium SO_4 - 10 H_2O καί ἔχει τήν ἰδιότητα νά ἐνεργοποιεῖ τό πεπτικό σύστημα καί χρησιμοποιεῖται μέχρι σήμερα ὡς ἀντίδοτο σέ περιπτώσεις δυσκοιλιότητας.

5) Ἐπίσης εἶναι ἄγνωστον, ἐάν ὁ Ἡγούμενος τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος Φωτιάδης εἶχε στήν κατοχή του τά καταπότια αὐτά, πόσο στοίχιζε ἕκαστο καί ἐάν τελικά χορήγησε ἀπό αὐτά στόν πάσχοντα Γερμανό Μιχαήλου καί ἔναντι ποίου τιμήματος.

αὐτῆς πιστεύεται, ὅτι ἔχει καθαρτικές ἰδιότητες καί χρησιμοποιεῖται ὡς τέτοιο ἀπό τούς κατοίκους τοῦ οἰκισμοῦ καί τῆς γύρω περιοχῆς.

190. Σ. Γαλανός, «Γκλάουμπερ Ἰωάννης Ροδόλφος (Glauber, Johann Rudolf)», *ΜΕΕ*, τ. Η΄ (Ἀθῆναι ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 462.

XLVIII. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΗΣ ΔΗΜΑΡΧΙΑΣ ΣΥΜΗΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 29-04-1848

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-091α-β]

1) Περίληψη

Ἡ Δημαρχία Σύμης ἀποστέλλει τό ἔγγραφο αὐτό πρός τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο, σέ ἀπάντηση προηγουμένων ἐγγράφων τῆς Μονῆς πρός τή Δημαρχία. Στό ἔγγραφο αὐτό γίνεται λόγος γιά δύο θέματα, σχετικά μέ τή Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἤτοι:

Πρῶτον, ὁρισμένοι κάτοικοι τῆς Σύμης αὐθαιρέτως καί χωρίς προσυνεννόηση μέ τή Μονή τοῦ Πανορμίτου καλλιέργησαν καί ἔσπειραν κτήματα τῆς Μονῆς. Ἡ Μονή ἀπευθύνθηκε πρός τή Δημαρχία Σύμης καί διεμαρτυρήθη γιά τό γεγονός αὐτό. Τό Συμβούλιο τῆς Δημαρχίας ἀπαντᾶ πρός τή Μονή, ὅτι ἡ αὐθαίρετη καλλιέργεια κτημάτων τῆς Μονῆς εἶναι καταδικαστέα, πλήν ὅμως ἐπειδή ἔφθασε ἤδη ἡ ἐποχή τοῦ θερισμοῦ, ἀναβάλλει τή λήψη σχετικῆς ἀποφάσεως, πρός ἀποφυγήν δυσαρεσκειῶν καί ἐν καιρῷ ἡ Δημαρχία θά κρίνει ψύχραιμα καί θά ἀποφασίσει σχετικά μέ τό θέμα αὐτό.

Δεύτερον, ἄγνωστοι ἀπό ἱκανοῦ χρονικοῦ διαστήματος προέβησαν στή θανάτωση κριῶν τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου. Ἡ Μονή τότε ἀπευθύνθηκε πρός τήν προηγούμενη Δημαρχία τῆς Σύμης καί ἐξέφρασε τίς διαμαρτυρίες της γιά τό γεγονός αὐτό. Ὅμως ἡ Δημαρχία δέν προέβη, ὡς ὄφειλε, σέ κάποια ἐνέργεια ἤ δέν ἔκρινε σκόπιμο νά ἀπαντήσει στίς διαμαρτυρίες τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

Ἡ παροῦσα Δημαρχία ἀπαντᾶ, προβάλλουσα τίς ἑπόμενες δικαιολογίες: ὑποθέτει ὅτι, εἴτε ἡ προηγούμενη Δημαρχία λησμόνησε τό γεγονός, εἴτε δέν ἔλαβε χώρα κατά τή χρονική ἐκείνη στιγμή Συμβούλιο, γιά νά μπορέσει νά ἐξετάσει τήν περίπτωση αὐτή καί νά λάβει σχετική ἀπόφαση. Προτείνει δέ στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἐάν ἐκείνη συνεχίζει νά ἐνδιαφέρεται σχετικά μέ τό θέμα αὐτό, νά γνωρίσει στή Δημαρχία τά ὀνόματα τῶν δραστῶν τῆς θανατώσεως τῶν κριῶν, προκειμένου νά εἰσαχθεῖ τό θέμα στό Συμβούλιο πρός συζήτηση.

2) Κείμενο

«1/Δημαρχία 2/Σύμης, 3/29. Ἀπριλ(ίου) 1848.
4/Πρός τόν Πανοσιοσοφολογιώτατον Ἅγιον
5/Καθηγούμενον, Κύριον Ἱερόθεον.
6/Εἰς τό Μοναστήριον 7/τοῦ Πανορμίτου».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-091α]

«1/Πανοσιοσοφολογιώτατε Ἅγιε Καθηγούμενε, 2/Κύριε Ἱερόθεε!

3/Τό ἀπό 23. τρέχοντος σχετικόν σας, διαλαμβάνον περί τῶν 4/τολμησάντων σκάψαι καί ἀροτριάσαι τά Μοναστηριακά χωράφια ἐλάβομεν. 5/Τοῦτο ἐφάνη πολλά δυσάρεστον εἰς τούς Συμβούλους, ἀλλ' ἐπειδή ἤδη 6/ἤγγισεν ἡ ὥρα τοῦ θερισμοῦ, δέν ἐφάνη εὔλογον νά θερισθοῦν ἀπό τό Μοναστήρι τά 7/διαληφθέντα χωράφια, πρός ἀποφυγήν πολλῶν δυσαρεσκειῶν, 8/καθότι ἔπρεπεν ἐν τῷ σπείρειν νά ἐμποδισθῶσι, ἀλλ' οὔτε πάλιν 9/νά παροραθοῦν. Ὅθεν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι τό Συμβούλιον θέ10/λη διακηρύξη τό περί τούτων ἐμπόδιον, μέ ὁποιονδήποτε δρα11/στηριώτερον τρόπον στοχασθῆ.

12/Περί δέ τῶν θανατωσάντων τούς κριούς (τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου), ἡ προϋπάρξασα Δη13/μαρχία, εἴτε ἐλησμόνησεν, εἴτε ὡς μή ἔχουσα Συμβούλιον δέν 14/ἐδύνατο νά κινηθῇ. Ἤδη, ἄν ἀγαπᾶτε, γράψετέ μας τούς τολ15/μητάς, διά νά τούς προσκαλέσωμεν εἰς τό Συμβούλιον πρός ἔ16/ρευναν τοῦ τολμήματος.

17/Αἰτοῦντες δέ τήν συγγνώμην διά τήν ἄργητα ἀπαντήσεως, ὡς 18/προερχομένην ἀπό τήν ἀδιάκοπον ἀπασχόλησίν μας διά τήν 19/ἀναχώρησιν τῶν σκαφῶν, μένομεν μέ βαθύτατον σέβας.

20/Ἐν Σύμῃ, τῇ 29. Ἀπριλίου 1848.
21/Ἐκ τοῦ Συμβουλίου
22/Ὁ Δήμαρχος
23/Κ(ωνσταντῖνος) Τ. Διακιοῦ
24/Ὁ Γραμμ(ατεύς) Μ(ιχαήλ) Ἰωαννίδης».

[Σημείωση: Στό τέλος τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἔχει τεθεῖ ἐλλειψοειδοῦς σχήματος σφραγίδα, ἡ ὁποία φέρει στό κέντρο αὐτῆς ἕναν σταυρό καί ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τή χρονολογία: 1847. Πέριξ δέ αὐτοῦ κεῖται ἡ ἐπιγραφή: «ΔΗΜΑΡΧΙΑ ΣΥΜΗΣ»].

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ Δημαρχία τῆς Σύμης, μέ μεγάλη διπλωματικότητα ἀπαντᾶ στή Μονή τοῦ Πανορμίτου σχετικά μέ δύο θέματα, τά ὁποῖα ἀπασχολοῦσαν σοβαρά τή Μονή αὐτή. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι οἱ ἀπαντήσεις πού δίδονται, στήν πραγματικότητα ἀποτελοῦν ἁπλῶς δικαιολογίες καί ὑπεκφυγές.

2) Ἀναφορικά μέ τό θέμα τῆς αὐθαίρετης καλλιέργειας ἀγροκτημάτων ἰδιοκτησίας τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου ἀπό ὁρισμένους Συμιακούς, ἡ Δημαρχία ἀπαντᾶ, ὅτι πρόκειται γιά πράξη ἀπαράδεκτη, ἀλλά θά ἔπρεπε οἱ ἐν λόγῳ Συμιακοί νά ἐμποδισθοῦν κατά τήν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν αὐτῶν. Τώρα ὅμως, ἐπειδή πλησιάζει ἡ ἐποχή τοῦ θερισμοῦ, ἐάν ληφθεῖ ἀπόφαση, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου θά μποροῦσε νά θερίσει τούς αὐθαιρέτως σπαρθέντας ἀγρούς της, θά δημιουργοῦντο δυσαρέσκειες μεταξύ τῶν κατοίκων τῆς Σύμης καί ἕνεκα τούτου ἡ Δημαρχία ἀναβάλλει γιά ἀργότερα τή λήψη σχετικῆς ἀποφάσεως, χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι ἐγκρίνει ἤ ἀποσιωπᾶ τό γεγονός.

3) Σχετικά μέ τήν πρό ἱκανοῦ χρόνου ἐκ μέρους ἀγνώστων θανάτωση κριῶν τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου, γεγονός τό ὁποῖο ἡ Μονή αὐτή κατήγγειλε ἐγγράφως στήν προηγούμενη Δημαρχία καί δέν ἔλαβε ἀπάντηση, ἡ νῦν Δημαρχία ἀπαντᾶ ἐπίσης διπλωματικά καί ἐν μέρει δικαιολογοῦσα τήν προηγούμενη Ἀρχή, ὡς ἑξῆς: Ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ προηγούμενη Δημαρχία, εἴτε λησμόνησε τό γεγονός, εἴτε δέν εἶχε τότε Συμβούλιο, ἁρμόδιο γιά νά συζητήσει καί νά ἀποφασίσει σχετικά. Καί στήν περίπτωση αὐτή πρόκειται γιά δικαιολογίες καί ὑπεκφυγές πού δέν πείθουν κανένα.

4) Ἀπό τά παραπάνω συνάγεται, ὅτι οἱ σχέσεις τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί τῶν κατοίκων τῆς Σύμης, παρά τόν βαθύτατον σεβασμόν τῆς πλειοψηφίας τῶν Συμιακῶν πρός τόν Ταξιάρχη Μιχαήλ καί τή Μονή του, δέν ἦσαν πάντοτε ἁρμονικές καί ἐνίοτε ἐσκιάζοντο ἀπό ὁρισμένα δυσάρεστα γεγονότα. Ὡς ἦταν ἀναμενόμενο ὑπῆρχαν προβλήματα καί μία μικρά μειονότητα συνέβαινε μερικές φορές νά ἀντιτίθεται στά συμφέροντα τῆς Μονῆς καί στήν πράξη νά ζημιώνει αὐτήν.

5) Ἡ Δημαρχία, ἐκλεγμένη ἀπό τούς κατοίκους τῆς Σύμης, προσπαθεῖ νά ἐξισορροπήσει τά πράγματα, ἀπό τή μία πλευρά ἀναγνω-

ρίζει τά δίκαια παράπονα τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί ἀπό τήν ἄλλη πλευρά δέν ἐπιθυμεῖ, νά δυσαρεστήσει ὁρισμένους Συμιακούς.

6) Τό ὅτι ἡ ἐπαμφοτερίζουσα αὐτή στάση τῆς Δημαρχίας ἠθικά καί νομικά δέν εἶναι ἀποδεκτή, τοῦτο εἶναι προφανές, ὅμως δυστυχῶς τέτοιες συμπεριφορές ἀπαντῶνται συχνά, εἰδικότερα μεταξύ ὁρισμένων πολιτικῶν προσώπων, τά ὁποῖα πολλές φορές εἶναι ὑποχρεωμένα ἐκ τῶν πραγμάτων –καί δέν τό κάνουν πάντοτε εὐχαρίστως–, νά προσπαθοῦν νά ἐξισορροπήσουν τάσεις καί συμφέροντα ἀντιτιθέμενα μεταξύ των.

7) Στό τέλος τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἡ Δημαρχία τῆς Σύμης αἰτεῖται νά τύχει συγγνώμης ἐκ μέρους τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου διά τήν καθυστερημένη ἀπάντησή της, προβάλλουσα ὡς δικαιολογία τό γεγονός, ὅτι ἐπί τοῦ παρόντος εἶναι ἐξαιρετικά πολυάσχολος, λόγῳ τῆς προετοιμασίας τῶν σπογγαλιευτικῶν πλοίων τῆς Σύμης, τά ὁποῖα πρόκειται προσεχῶς νά ἀναχωρήσουν γιά τή συλλογή σπόγγων (σφουγγαριῶν), ὅπως συνέβαινε κάθε χρόνο κατά τήν ἐποχή αὐτή.

XLIX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 5-08-1848

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-092α-β]

1) Περίληψη

Δύο μέλη καί στενοί συνεργάτες τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης, ὁ Μοναχός ἤ Ἱερομόναχος Μακάριος καί ὁ λαϊκός Γεώργιος, ἀναχωροῦν μέ πλοῖο ἀπό τή Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης, ἔρχονται στήν Ἁλικαρνασσό (σημερινό Bodrum) καί τήν ἑπομένη φθάνουν στήν Κῶ, ὅπου καί ἀποβιβάζονται καί παραμένουν γιά ὁρισμένο χρονικό διάστημα.

Ἐκεῖ εὑρισκόμενοι ἐπισκέπτονται τόν τότε Ἐπίσκοπον τῆς Κῶ, ὁ ὁποῖος κατά τήν περίοδο αὐτή διέμενε στό ὀρεινό χωριό Ἀσφενδιοῦ, λόγῳ τοῦ ὑγιεινοῦ του κλίματος. Ἀπό τόν Ἐπίσκοπο τῆς νήσου αὐτῆς ἔλαβαν τήν ἄδεια τῆς διενεργείας «ζητείας», ἤτοι νά περιέλθουν τά χωριά τῆς Κῶ καί νά συνάξουν προσφορές διά τή Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης.

Πράγματι περιῆλθαν τή νῆσο καί συνέλεξαν περίπου 50 ἕως 60 κοιλά σίτου. Ἐπίσης σκόπευαν νά παραμείνουν στήν Κῶ ἕως τήν

ἑορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15. Αὐγούστου), προκειμένου νά μπορέσουν νά συλλέξουν σταφίδα, κρεμμύδια κ.λπ., πάντοτε προσφορές τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν τῆς Κῶ πρός τή Μονή τοῦ Πανορμίτου. Οἱ συλλεγεῖσες προσφορές αὐτές ἐπρόκειτο στή συνέχεια νά μεταφερθοῦν μέ πλοῖο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου ἀπό τήν Κῶ στήν περί οὗ ὁ λόγος Μονή στή Σύμη.

2) Κείμενο

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-092α-β]

«1/Μακάριος καί 2/Γεώργιος, 3/1848, Αὐγούστ(ου) 5.

4/Τῷ Πανοσιοσοφολογιωτάτῳ Καθ5/ηγουμένῳ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ταξιάρ6/χου Μιχαήλ τοῦ Πανορμίτου, Κυρίω Ἰε7/ροθέῳ, τῷ πανσεβάστῳ μοι.

Εἰς Σύμην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-092α]

«1/Σεβαστέ μοι Γέροντα, σᾶς προσκυνῶ.

2/Ἀποπλεύσαντες ἐκ Σύμης τήν Παρασκευήν τό ἑσπέρας, καθ' ἥν ἀνα3/χωρήσαμεν ἀπό τό Μοναστήριον, ἐφθάσαμεν καθ' εὐοδοθέντες εἰς Ἁλι4/καρνασσόν τήν Κυριακήν τό ἑσπέρας.

Ἐκεῖθεν ἐκπλεύσαντες ἤλθο5/μεν εἰς Κῶ τήν τρίτην μ.μ. Ἔκτοτε λοιπόν ὑπήγομεν καί ἀνταμώσα6/μεν τόν Ἀρχιερέα[191], ὅστις μᾶς ὑπεδέχθην εὐμενῶς, εὑρισκόμενος εἰς τό χω7/ρίον Ἀσφεντιοῦ, διά τόν καθαρόν ἀέρα. Μᾶς ἔδωσεν τήν ἄδειαν[192], λέγοντάς 8/μας ὅτι ἀργήσαμεν νά ἔλθωμεν καί δέν θά μᾶς γίνη ἡ ἀνήκουσα βοήθει9/α, μόλον τοῦτο ἡμεῖς ἐσυνάξαμεν 50[193] ἤ καί 60[194] κοιλά σίτον.

10/Τό πλοῖον μας λοιπόν πρέπει νά τό στείλετε εὐθύς τήν δευτέραν ἡμέραν 11/μετά τῆς Παναγίας, ἐπειδή εἶναι ἀνάγκη νά μείνω-

191. Ἐπρόκειτο γιά τόν τότε Μητροπολίτην Κώου Παγκράτιον (1843-1853).

192. Προκειμένου οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου νά δυνηθοῦν νά περιέλθουν τά χωριά τῆς Κῶ καί νά συλλέξουν προσφορές γιά λογαριασμό τῆς Μονῆς των, ὄφειλαν νά λάβουν τήν ἄδεια καί τήν εὐλογία τοῦ οἰκείου Ἀρχιερέως, ἤτοι τοῦ τότε Μητροπολίτου Κώου Παγκρατίου.

193. Κοιλόν Κωνσταντινουπόλεως = 24 ὀκάδες = 8 καφίζια. 1 ὀκά = 1282 γραμμάρια. 50 κοιλά = 1200 ὀκάδες = 1536,40 χιλιόγραμμα ἤ κιλά.

194. 60 κοιλά = 1440 ὀκάδες = 1846,08 χιλιόγραμμα ἤ κιλά.

μεν ἕως τότε, διά νά 12/περιέλθωμεν τό χωρίον Ἀσφεντιοῦ διά τήν σταφίδα, ἐπειδή τότε εἶναι καιρός καί διά κρομμύδια.

13/Στείλετέ μας, περικαλῶ[195], διά τόν Τελώνην ἕως 5 κα[-----][196] 14/[διά τήν προσφοράν δώρου] καί ἐγλυτώσαμεν τό Τελωνεῖον[197]. Στείλετέ μας καί διά τόν 15/νεοσύστητον[198] Ἐπίτροπον τοῦ χωρίου τῆς Κεφάλου ἕνα Ἐπιτροπι16/κόν [Γράμμα, τόν] παπᾶ Σεβαστόν, υἱόν Χ(ατζῆ)-Γεωργίου ὀνομαζόμενον καί ἐν σκο[------] 17/μαλλίτικον[199] διά τόν αὐτόν[200], ἄν ἔχετε κανένα ἔτι [------].

18/Τόν Διδάσκαλόν μας προσκυνῶ καί πάντας τούς ἀδελφούς ἀσπάζο19/μαι. Ὁ Γεώργιος σύν ἐμοί σᾶς προσκυνεῖ καί μένομεν μέ τό ἀνῆκον 20/σέβας.

Οἱ Ὑμέτεροι Μακάριος καί Γεώργιος, τήν 5ην Αὐγούστου 21/1848, ἀπό Κῶ».

[Σημείωση κάτω καί ἀριστερά τῆς σελίδος, μέ τό ἴδιον χέρι]:

«1/Ἅπαντες οἱ Ἐπίτροποι τῶν χωρίων σᾶς προσκυνοῦν, 2/ἐξαιρέτως πάντων ὁ ἐν τῇ Χώρᾳ Ἐπίτροπός μας Γεώρ3/γιος Περίδης, μετά τῆς συζύγου του καί τοῦ τέκνου των».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ νῆσος Κῶ, πολύ εὔφορος καί πολύ παραγωγική στόν πρωτογενῆ τομέα παλαιότερα καί ἐν μέρει καί μέχρι σήμερα, ἔχοντας εὐλαβεῖς Χριστιανούς κατοίκους, οἱ ὁποῖοι στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, ἀνταποκρινόμενοι στό αἴτημα τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου γιά νά προσφέρουν σέ αὐτή, ὅ,τι ἕκαστος δύναται καί θέλει, ἔκαναν

195. Περικαλῶ: ἀντί τοῦ παρακαλῶ.

196. Ἀτυχῶς τό κείμενο στό σημεῖο αὐτό δέν διατηρεῖται καί ἔτσι ἀδυνατοῦμε νά πληροφορηθοῦμε τί εἴδους δῶρον θά ἔστελνε ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου διά τόν Τελώνη τῆς Κῶ.

197. Τό κείμενον τοῦ ἐν λόγῳ ἐγγράφου ἐμφανίζει ἀτυχῶς πολλές φθορές καί ὁρισμένες λέξεις αὐτοῦ, εἴτε ἐλλείπουν παντελῶς, εἴτε εἶναι κατά τό ἥμισυ διατηρημένες καί δέν διαβάζονται. Ὅμως διατηρεῖται γενικά ἡ συνάφεια τοῦ κειμένου καί τό νόημα αὐτοῦ εἶναι κατανοητό σέ γενικές γραμμές τοὐλάχιστον.

198. Νεοσύστητον: νεοδιορισθέντα.

199. Μαλλίτικον: κατασκευασμένο ἀπό μαλλιά προβάτου, μάλλινο.

200. Ἐπίσης ζητοῦν ἀπό τή Μονή τοῦ Πανορμίτου νά σταλεῖ ἕνα Ἐπιτροπικόν Γράμμα, προοριζόμενο διά τόν προσφάτως διορισθέντα Ἐπίτροπον τῆς Μονῆς Πανορμίτου στό χωριό Κέφαλος τῆς Κῶ, τόν παπᾶ Σεβαστόν Χατζῆ-Γεωργίου.

πλούσιες προσφορές σέ εἶδος καί χρῆμα, γιά τή μεταφορά τῶν ὁποίων ἀπό τήν Κῶ στή Σύμη χρειάσθηκε νά ἔλθει εἰδικό πλοῖο, τό ὁποῖο ἀνῆκε στή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

2) Ὁ τότε Ἐπίσκοπος Κῶ διέκειτο εὐνοϊκά πρός τή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί ἔδωσε τήν ἄδεια καί τήν εὐλογία του στούς ἐκπροσώπους τῆς Μονῆς αὐτῆς, προκειμένου νά μπορέσουν νά περιέλθουν τά χωριά τῆς Κῶ καί νά συλλέξουν προσφορές γιά λογαριασμό τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

3) Οἱ εὑρισκόμενοι στήν Κῶ ἐκπρόσωποι τοῦ Πανορμίτου ζητοῦν ἀπό τή Μονή των τήν ἀποστολή δώρου πρός τόν Τελώνη τῆς Κῶ, προκειμένου διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ νά γλυτώσουν τήν καταβολή τῶν σχετικῶν δασμῶν, γιά τή μεταφορά τῶν ἀγαθῶν ἀπό τήν Κῶ στή Μονή τοῦ Πανορμίτου στή Σύμη. Ἐπρόκειτο γιά πρακτική, ὄχι ἀπόλυτα ἠθικά ἀποδεκτή, ἡ ὁποία ὅμως φαίνεται τότε νά ἐφηρμόζετο εὐρέως, ἀκόμη καί ἀπό τή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί ἦταν ἀποτελεσματική.

4) Ὁ Ἐπίτροπος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στήν πόλη τῆς Κῶ Γεώργιος Περίδης, ἄνθρωπος εὐφυής, ἱκανός, κύριος καί πολύ δραστήριος, ἦταν ἀφοσιωμένος στή Μονή αὐτή καί φρόντιζε μέ κάθε τρόπο νά ἐξυπηρετεῖ τά συμφέροντά της καί νά διεκπεραιώνει μέ ἐπιτυχία τίς διάφορες ὑποθέσεις της.

L. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΗΣ ΔΗΜΑΡΧΙΑΣ ΣΥΜΗΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 30-08-1848

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-093β-γ]

1) Περίληψη

Ἡ Δημαρχία τῆς Σύμης στέλνει τό ἔγγραφο αὐτό στόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο καί τοῦ ὑπενθυμίζει δύο δοθεῖσες ὑποσχέσεις του, τίς ὁποῖες ὀφείλει νά ἐκπληρώσει, ἤτοι:

Πρῶτον, νά ἔλθει στή Χώρα τῆς Σύμης, προκειμένου νά γίνει ἡ προγραμματισμένη καταμέτρηση τῶν αἰγοπροβάτων.

Δεύτερον, νά ἐπισκεφθεῖ τή Χώρα τῆς Σύμης, προκειμένου νά συνδιαλεχθεῖ γιά θέματα κοινοῦ ἐνδιαφέροντος μέ τούς Συμβούλους τῆς Δημαρχίας καί μέ τούς κατοίκους τῆς νήσου Σύμης.

2) Κείμενο

«1/Δημαρχία 2/Σύμης, 3/30. Αὐγούστου 4/1848».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-093δ]

«1/Τῷ Σοφολογιωτάτῳ, Ἁγίῳ Κα2/θηγουμένῳ, Κυρίῳ Ἱεροθέῳ. 3/Εἰς Πανορμίτην».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-093α]

«1/ Σοφολογιώτατε, Ἅγιε Καθηγούμενε, 2/Κύριε Ἱερόθεε.

3/Ἡ παρ' ἐλπίδα ἀργοπορία σας, διά τήν ὁ4/ποίαν πρό πολλοῦ μᾶς ὑπεσχέθητε κατα5/μέτρησιν τῶν αἰγοπροβάτων, καθώς καί 6/γιά τήν ἐνταῦθα κατάβασίν σας μετά τάς ἑ7/ορτάς, δίδει αἰτίαν εἰς τούς Συμβούλους, διά νά 8/μᾶς ἐρωτοῦν συνεχῶς μέ ἀπορίαν περί τούτων.

9/Ὅθεν ὑπενθυμίζοντές σας καί αὖθις μέ βίαν[201], 10/μένομεν μέ τό προσῆκον σέβας.

11/Ἐκ Σύμης, τήν 30. Αὐγούστου 1848.

12/Ἐκ τῆς Δη13/μαρχίας».

[Σημείωση: Στό τέλος καί κάτωθεν τοῦ κειμένου τοῦ ἐγγράφου ἔχει τεθεῖ ἐλλειψοειδής σφραγίδα, ἡ ὁποία φέρει στό κέντρο αὐτῆς ἕναν σταυρό καί ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τή χρονολογία: 1847, ἐνῶ στήν περιφέρεια ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «ΔΗΜΑΡΧΙΑ ΣΥΜΗΣ»].

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ κατά περιόδους ἐπίσκεψη τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στόν οἰκισμό τῆς Σύμης, ἡ συνάντηση καί ἡ συνδιάσκεψη ἐκείνου μετά τοῦ Δημάρχου καί τῶν Συμβούλων τῆς Δημαρχίας, καθώς καί ἡ συνάντησή του καί ἡ προσωπική ἐπαφή του μέ τούς κατοίκους τῆς Σύμης, φαίνεται ὅτι ἐθεωρεῖτο πολύ σημαντικό γεγονός.

2) Στό ἔγγραφο αὐτό ἀναφέρεται μεταξύ ἄλλων, ὅτι ἀναμένεται ἡ ἄφιξη τοῦ Ἡγουμένου στόν οἰκισμό τῆς Σύμης, προκειμένου νά πραγματοποιηθεῖ ἡ ἐπί παρουσίᾳ του καταμέτρηση τῶν αἰγοπροβάτων. Ὅμως δέν διευκρινίζεται περί ποίων αἰγοπροβάτων πρόκειται. Ἐκείνων τοῦ Μοναστηρίου τοῦ Πανορμίτου ἤ τῶν αἰγοπροβάτων ὁλοκλήρου τῆς νήσου Σύμης. Πιθανότερο θεωρεῖται ἡ Δημαρχία

201. Μέ βίαν: ἐν τάχει.

νά ἐννοεῖ τήν καταμέτρηση τῶν αἰγοπροβάτων, τά ὁποῖα ἀνῆκαν στή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί κρίνεται σκόπιμο, ἡ καταμέτρηση αὐτή νά γίνει παρουσία τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου.

3) Ἐπίσης δέν ἀναφέρεται ποῖον σκοπόν ἐξυπηρετοῦσε ἡ καταμέτρηση αὐτή. Ὅμως εἶναι δυνατόν νά ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ κάτοχοι τῶν αἰγοπροβάτων, τόσον οἱ ἰδιῶτες, ὅσον καί ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἦσαν ὑποχρεωμένοι, ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό τῶν ζώων, τά ὁποῖα ἦσαν ὑπό τήν κατοχήν των, νά καταβάλλουν ἐτησίως κάποιο χρηματικό ποσό στό Ταμεῖο τῆς Δημαρχίας, προκειμένου ἐκείνη νά εἶναι σέ θέση, νά καλύπτει ἕνα μέρος τῶν λειτουργικῶν της ἐξόδων.

4) Θά πρέπει ἐπίσης νά ὑποθέσωμεν, ὅτι παρομοίως θά κατεβάλλοντο χρηματικά ποσά στό Ταμεῖο τῆς Δημαρχίας τῆς Σύμης καί ἐκ μέρους τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν πάσης φύσεως πλοίων, τά ὁποῖα ἀνῆκαν στούς Συμιακούς, προκειμένου ἡ Δημαρχία νά ἐξασφαλίζει τά ἀπαραίτητα γιά τή λειτουργία της ἔσοδα καί νά εἶναι σέ θέση νά προβαίνει, ἀπό κοινοῦ μέ τή Μονή Πανορμίτου καί ἰδιῶτες, στή χρηματοδότηση τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ Σχολείου τῆς Σύμης, στήν ἐκτέλεση ὁρισμένων ἔργων, γιά τό καλό ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σύμης, καθώς καί στήν παροχή οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως στούς ἐνδεεῖς κ.λπ.

5) Ὅσον ἀφορᾶ τίς φορολογικές ὑποχρεώσεις τῶν κατοίκων τῆς Σύμης, καθώς καί ἄλλων ὀρεινῶν καί ἄγονων νησιῶν τῆς Δωδεκανήσου, ἡ Ὀθωμανική Διοίκηση, ἀποβλέπουσα στήν ἐξασφάλιση τῆς παραμονῆς τῶν κατοίκων στά νησιά αὐτά, τούς εἶχε ἀπαλλάξει ἀπό πολλές φορολογίες. Στή Σύμη πλήρωναν ἐτησίως ἕνα φόρο κατ' ἀποκοπήν, τόν «Μακτού». Ζ. Τσιρπανλῆς, *Νίσυρος* 2018, σ. 702, 731 καί 1461.

LI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΙΧΑΗΛ ΚΛΑΔΑΚΗ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΑΥΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΙΑΔΗΝ: 24-11-1848

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-094α-β]

1) Περίληψη

Ὁ Μιχαήλ Κλαδάκης, ἀνεψιός τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου καί τοῦ ἀδελφοῦ ἐκείνου Μιχαήλ Φωτιάδου, στέλνει τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τούς δύο θείους

του καί τούς ἐνημερώνει γιά θέματα σχετικά μέ τή Μονή. Κύριο θέμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι τά οἰκονομικά αὐτῆς καί κυρίως ἡ μεταξύ ἑνός Ἐφόρου καί τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου ἐνσκύψασα διαφοροποίηση, ὡς πρός τό ὕψος τῶν εἰσπράξεων τῆς Μονῆς κατά τήν ἑορτή τοῦ Πανορμίτου στίς 8 Νοεμβρίου 1848.

Ὁ Μιχαήλ Κλαδάκης, ἀφοῦ ἐνημερώσει τόν Ἡγούμενο Ἱερόθεο καί τόν ἀδελφό του Μιχαήλ Φωτιάδη γιά θέματα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος, τούς γνωρίζει ὅτι ὁ ἴδιος ἀντιμετωπίζει οἰκονομικές δυσκολίες καί τούς παρακαλεῖ, ἐάν μποροῦν, νά τόν διευκολύνουν οἰκονομικά καί ἐκεῖνος πρόκειται σύντομα νά τούς ἐπιστρέψει τά δανεισθέντα χρήματα, μαζί μέ τόν σχετικό τόκο αὐτῶν.

2) Κείμενο

«1/Μιχαήλ Κλα2/δάκης, 3/24. Νοεμβρίου 1848.

4/Τῷ Σοφολογιωτάτῳ Κυρίῳ Μιχαήλ, αὐταδέλφῳ [τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἱεροθέου Φωτιάδου, Καθηγουμένου] τοῦ Πανερμιώτη [καί τῷ Σοφολογιωτάτῳ Ἡγουμένῳ τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱεροθέῳ Φωτιάδῃ]».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-094α]

«1/Θεῖοι, Διδάσκαλοι Ἱερόθεε καί Μιχαήλ, ταπεινῶς σᾶς προσκυνῶ.

Ἅμα ἔλαβον τό εὐχετικόν σας, 2/ἀμέσως ἐπαράδωσα τό ἐσώκλειστον (Γράμμα) πρός τήν Δημαρχίαν (τῆς Σύμης) καί τούς Ἐφόρους (τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου) καί μάλιστα τούς 3/ἐβίασα[202], διά νά σᾶς κάμουν τήν ἀπόκρισιν καί ἰδού, ὅπου σᾶς τήν ἐσωκλείω.

Ὁ ἕνας Ἔφο4/ρος ἐπροφασίσθη, ὅτι πρέπει διά νά σταλθῇ ἀντίγραφον εἰς ἡμᾶς τοῦ Κανονισμοῦ, διά 5/νά γνωρίζομεν εἰς κάθε παράβασιν τοῦ Κανονισμοῦ καί αὐτός ὁ λόγος τόν ἐστοχάστην, 6/ὅτι εἶναι διά νά σᾶς ἐγκίξῃ[203], γυρίζοντας καί εἰς ἐμέ καί μέ ἐρωτᾶ: "Μιχαήλ, πόσα γρόσια 7/ἔπιασεν ἐφέτος ἡ ἑορτή;"

Καί ἐγώ τοῦ ἀπεκρίθη: "Τοῦ λόγου σου δέν γνωρίζεις, ἐγώ πῶς 8/ἠμπορῶ διά νά γνωρίζω;" "Μά τοῦ λόγου σου ἤσουν ἀπάνω, πῶς

202. Ἐβίασα: ἐπίεσα.

203. Ἐγγίζω: ἐνοχλῶ, κατηγορῶν συκοφαντῶ.

δέν ἐπροσκάλεσες 9/ἕναν δύο ἀνομάτους[204] διά νά τά μετρῆστε μαζί ἐξεκαθάρισεν;"

"'Εγώ μέν ἤμουν ἀ10/πάνω καί μάλιστα μέ εἶπεν καί ὁ θεῖος μου νά κάμω αὐτό, ὅπου μέ λέγεις, ἀλ11/λά ἐγώ στοχαζόμενος ἄκουσα, ἀλλ' οὔτε 12/κανενός εἶπα [νά μέ βοηθήσῃ πρός καταμέτρηση τῶν εἰσπράξεων τῆς Μονῆς]" καί ἔτσι (ἐκεῖνος) ἔπαυσεν.

13/Διά δέ τῷ δευτέρῳ (ἔγγραφον, ὅπου σᾶς τό ἔστειλα ἀνυπόγραφον), στοχάζεστε ὅτι ἦταν ἐδική μου 14/ἀμέλεια. Ὄχι, ἀλλά τούς γνωρίζητε, πρῶτον τήν ἀμέλειαν, ὅπου ἔχουν καί δεύτερον, ὅπου 15/θέλουν νά ὁμιλοῦν, ὅτι φθάσουν[205].

Ἐγώ ὅμως, ὅταν ἐστείλατε τά χρήματα κάτω, ἐγώ 16/οὔτε εἴδησιν δέν εἶχα, ἀλλά ἔτυχεν καί διά μίαν ἄλλην ὑπόθεσιν (νά εὑρίσκωμαι) εἰς 17/τήν Δημαρχίαν καί ἦταν ὁ Τεσκερές σας ἐπάνω εἰς τό τραπέζι καί τόν ἔπιασα καί τόν 18/ἐκοίταξα καί τότε ἐμαζεύθησαν καί ἄλλοι, τόν ἀνέγνωσεν ὁ Καλαφατᾶς καί ἐγώ ἀ19/μέσως τόν εἶπα, ὅτι τό Δεφτέρι[206] τό ἄφησεν ὁ Διδάσκαλος ἀπό τότε κάτω, διά νά 20/τό ὑπογράψητε ἀμέσως, εἶναι νά πάγω, διά νά φέρω καί νά τό ὑπογράψητε. Καί ὁ Σα21/λαχόρης[207] μέ εἶπεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὅπου ἦταν παρόντες, τοῦ λογαριασμοῦ δέν εἶναι, 22/ἀλλά τί αἰτίαν ἔχουν καί φοβοῦνται;

Καί τοῦ εἶπα ἀνίσως καί κανείς ἀπό 23/ἡμᾶς ἤθελεν εἶναι εἰς αὐτήν τήν ἐπιστασίαν, ἄραγε νά ἀφήνη ἤθελεν τά Κατάστιχα 24/ἀνυπόγραφα; Ὄχι, ἀλλά εἰς κάθε[208] τῆς Μονῆς τά ὑπογράφει καί ἔτζι ἔμειναν 25/τά Κατάστιχα ἀνυπόγραφα.

Διά ἄλλα, ὅπου μᾶς ἠγράφατε, ὅτι εὕρομεν 26/βάρην[209], θέλομεν σᾶς τό στείλη, στοχάζομεν καί ἡμεῖς, ὅτι μέ πρῶτον καιρόν ἀπό ἐδῶ, 27/δι' εὐχῶν σας ἀναχωροῦμεν.

---

204. Ἀνομάτους: ἀντί τοῦ σέ χρήση σήμερα «νομάτους» = ἄτομα, ἀνθρώπους.

205. Νά ὁμιλοῦν, ὅτι φθάσουν: νά ὁμιλοῦν γιά ὅλα, εἴτε τά γνωρίζουν καλῶς, εἴτε ὄχι, συνεπῶς εἶναι ἀνεύθυνοι.

206. Δεφτέρι ἤ τεφτέρι ἤ δευτέρι, τό: σημειωματάριο, κατάστιχο. Ἀντιδάνειο ἀπό τήν τουρκική γλώσσα. Προέρχεται ἀπό τήν ἑλληνική λέξη «διφθέρα, ἡ» = κατεργασμένο δέρμα μικροῦ ζώου, μεμβράνη, περγαμηνή, ὕλη κατάλληλη γιά γραφή.

207. Σαλαχόρης: προφανῶς «Σαλαχούρης», οἰκογενειακό ἐπώνυμο, τό ὁποῖο ἀπαντᾶ καί σήμερα στή Σύμη καί στή Ρόδο.

208. Εἰς κάθε: ἕκαστος.

209. Εὕρομεν βάρην: ἀντιμετωπίζουμε δυσκολίες, προβλήματα.

Ἐπειδή καί βλέπων τούς ἀνθρώπους, ὅπου 28/τρέχουν, διά νά πάγουν νά φέρουν ξύλα, διά νά ζήσουν καί ἄλλην δουλείαν δέν 29/ἔχουν, διά νά κάμω καί ἕνα ἄλλο φορτίον, τό 30/ὁποῖον θέλη ἑτοιμασθῆ, ἕως ὅταν ὑπάγω 31/καί γυρίσω, ἀλλά δυσκολεύομαι ἀπό χρήματα, σᾶς περικαλῶ, ὅπου νά μέ στείλητε, 32/ὅσα δύνασθε νά μοῦ οἰκονομήσετε, τά ὁποῖα θέλουν ἀμέσως (ἐπιστραφῆ), ἀνίσως σᾶς ἀ33/ναγκαιοῦν διά σᾶς, ἅμα ἐπιστρέψω ἀπό Ἀλεξάνδρειαν (τῆς Αἰγύπτου), καθώς καί τόν τό34/κον των, δέν ἀμφιβάλλω ὅμως μίαν τοιαύτην χάριν, ὅτι θέλητέ μας τήν ἐλεήσητε.

35/Ταῦτα καί προσκυνώντας σας, μένω ὑπόχρεος.

Ἐν Σύμῃ, τῇ 24. Νοεμβρίου 1848.

36/Ὁ Ἐξανεψιός σας, Μιχαήλ Κλαδάκης».

3) Παρατηρήσεις

1) Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι μεταξύ τῶν Ἐφόρων τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου καί τῆς Διοικήσεως αὐτῆς ἀνακύπτουν κατά διαστήματα διαφορές καί δημιουργοῦνται προβλήματα καί μάλιστα σχετικά μέ θέματα οἰκονομικοῦ ἐνδιαφέροντος.

2) Ἡ Μονή διαχειρίζεται χρήματα, τά ὁποῖα προέρχονται εἴτε ἀπό τίς προσφορές καί δωρεές τῶν πιστῶν, εἴτε ἀπό παραγωγικές δραστηριότητες τῆς ἰδίας, εἴτε ἀπό ἐπενδύσεις κεφαλαίων.

3) Παράλληλα ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου ἔχει μεγάλα λειτουργικά ἔξοδα, ἐπίσης δέ δαπανᾶ γιά τήν ἐκτέλεση οἰκοδομικῶν καί ἄλλων ἐργασιῶν στά οἰκοδομήματα αὐτῆς, καθώς καί γιά ἔργα πού ἔχουν σχέση μέ τή στήριξη οἰκογενειῶν καί ἀτόμων, πού ἔχουν ἀνάγκη.

4) Οἱ Ἔφοροι τῆς Μονῆς, τοὐλάχιστον δύο στά μέσα τοῦ 19ου αἰ., εἶναι ἐπιφορτισμένοι ἐκ τῆς ἰδιότητός των, νά ἐνημερώνονται σχετικά καί νά συνδιασκέπτονται καί συναποφασίζουν γιά ὅλα τά θέματα, τά ἀφορῶντα στή Μονή τοῦ Πανορμίτου.

LII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΤΗΣ ΑΤΤΑΛΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΙΕΡΟΘΕΟΝ (ΦΩΤΙΑΔΗΝ): 19-10-1849

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-051α-β]

1) Περίληψη

Οἱ τρεῖς Ἐπίτροποι τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου στήν Ἀττάλεια

τῆς ΝΔ Τουρκίας ἀποστέλλουν τήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἡγούμενο τοῦ Πανορμίτου Ἀρχιμανδρίτη Ἱερόθεο Φωτιάδη-Μαρκονῆ καί τοῦ γνωρίζουν τά ἑπόμενα:

Κατά τήν πρόσφατον ἐπίσκεψη στήν Ἀττάλεια τοῦ Μιχαήλ Φωτιάδου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἡγουμένου Ἱεροθέου, προκειμένου νά διενεργήσει περιοδεία μέ εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου πρός συλλογήν ἀφιερωμάτων, γιά λογαριασμό τῆς Μονῆς αὐτῆς, κατά τύχην ἀπουσίαζε ὁ οἰκεῖος Ἀρχιερεύς, τοῦ ὁποίου ἀπητεῖτο ἡ ἄδεια πρός τοῦτο. Ἕνεκα αὐτῆς τῆς αἰτίας δέν κατέστη δυνατή ἡ πραγματοποίηση περιοδείας ἐκ μέρους τοῦ Μιχαήλ Φωτιάδου καί ἐκεῖνος ἐπέστρεψε ἄπρακτος στή Σύμη.

Ὅμως εἶχε ἤδη συγκεντρωθεῖ ἕνα ποσόν, ἀποτελούμενον ἀπό τριακόσια ὀγδόντα καί ὀκτώ (388,00) γρόσια, πού προήρχετο ἀπό προσφορές πιστῶν πρός τή Μονή τοῦ Πανορμίτου, τό ὁποῖο οἱ Ἐπίτροποι τῆς Ἀτταλείας ἐνεχείρησαν στόν Μιχαήλ Φωτιάδη, προκειμένου νά τό παραδώσει στή Μονή αὐτή.

2) Κείμενο

«1/Τῷ Πανοσιολογιωτάτῳ Ἁγίῳ Καθηγουμένῳ, τῆς Ἱερᾶς Μονῆς 2/τοῦ Πανορμίτου, Κυρίῳ μοι, Κυρίῳ Ἱεροθέῳ.

3/1849, Ἀττάλεια, Ὀκτωβρίου 19.

4/Ἐλάβομεν τό μέ τόν ἀδελφόν σας Κύριον Μιχαήλ (Φωτιάδην) σταλέν 5/Γράμμα σας, ἀναγνῶντες τά αἴσια τῆς ὑγιείας σας, ὑπερεχάρη6/μεν.

Εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ σκοπός τῆς ἐδῶσε ἐλεύσεως τοῦ ἀ7/δελφοῦ σας ἀπέβλεπεν εἰς τήν καθ' ἕκαστον οἶκον περιο8/δείαν ἁγιασμοῦ, μετά τῆς ἁγίας εἰκόνος τοῦ Πανορμίτου, 9/ἀλλ' εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν ἀπαιτεῖται ἡ περί 10/τούτου ἄδεια τοῦ Ἀρχιερέως, ὅθεν φθάσας εἰς Σπάρτα[210], 11/κατά κακήν τύχην ὁ Ἀρχιερεύς εἶχεν ἀναχωρήσει 12/διά Ἰκόνιον, πρός ἰδιαιτέραν του ὑπόθεσιν, ὅθεν ἀ13/ναμένομεν ἐδῶ, καθώς κ(αί) ἐπιστρέφει τώρα εἰς τήν ἁγίαν Μη-[τρόπολιν---] 14/κ(αί) ἐπειδή κ(αί) ἡμεῖς δέν ἔχομεν τήν ὑπόσχεσιν,

210. Σπάρτα, ἡ: πόλη τῆς ΝΑ Τουρκίας, ἀπό τήν ἑλληνική λέξη Σπάρτη, στά τουρκικά Isparta. Οἱ Τοῦρκοι δυσκολεύονται νά προφέρουν λέξεις, οἱ ὁποῖες ἀρχίζουν ἀπό τό σύμφωνο «σ». Ἔτσι προτάσσουν σέ αὐτές συνήθως ἕνα «ι», π.χ. Ismir = Σμύρνη, Istanbul = στήν πόλη, ἤτοι στήν Κωνσταντινούπολη κ.λπ.

ἤτι15/να τήν σύννομον ἄδειαν εἰς τοῦτο, διά τοῦτο χωρίς 16/νά κάμη περιοδείαν ἀναχωρεῖ.

Ἦσαν δέ κάποιαι <προσφοραί> δι' αὐτάς, 17/τάς ὁποίας παραλαβόντες παρεδώσαμεν εἰς τόν ἀδελ18/φόν σας: 388,00 γρόσια, τῶν ὁποίων τήν καταγραφήν 19/ἐπεδώσαμεν εἰς τόν ῥηθέντα, θέλετε δέ ὑπογράψη τήν 20/νόμιμον τῶν διαθεσάντων καταγραφήν, τῶν 21/ἀναφερομένων ὀνομάτων.

Ἐν τοσούτῳ, μένωμεν 22/μέ τήν ἀνήκουσαν εὐπείθειαν εἰς τήν Ἁγίαν Μονήν.

23/Δοῦλοι διά βίου:

24/Χ(ατζῆ)-Στρατῆς Διηνιγιλόγλου

25/Χ(ατζῆ)-Ἐφραίμ Διηγινιλόγλου

26/Παῦλος τοῦ Χ(ατζῆ)-Ἀλεξίου».

[Ἀρχεῖο Μονῆς Πανορμίτου Σύμης, ἔγγραφο: F1-051β]

«1/Ἐπιστολή Ἐπιτρόπων 2/Ἀτταλείας, προαφιέρωσις, 3/ἀρ(ιθμός) 86, 4/1849».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ ὅλη ἐπιστολή φαίνεται νά χαρακτηρίζεται ἀπό κάποια ἀποστασιοποίηση τῶν Ἐπιτρόπων τῆς Ἀτταλείας καί ἀπό σχετική ψυχρότητα. Προσπαθοῦν νά αἰτιολογήσουν στόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Ἱερόθεο, διατί δέν κατέστη δυνατή ἡ προγραμματισθεῖσα στήν Ἀττάλεια περιοδεία τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἡγουμένου Ἱεροθέου Μιχαήλ Φωτιάδου καί ἡ συλλογή σχετικῶν ἀφιερωμάτων, γιά λογαριασμό τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

2) Ὡς λόγος προβάλλεται ἡ κατά τύχην ἀπουσία τοῦ οἰκείου Ἀρχιερέως, ἤτοι τοῦ τότε Ἐπισκόπου ἤ Μητροπολίτου Ἀτταλείας, ὁ ὁποῖος ἀπουσίαζε στό Ἰκόνιον διά προσωπική του ὑπόθεση καί ἄνευ τῆς ἀδείας αὐτοῦ δέν ἦταν δυνατόν νά πραγματοποιηθεῖ ἡ σχετική περιοδεία.

3) Τελικά, οἱ Ἐπίτροποι τῆς Ἀτταλείας ἀπέστειλαν μέ τόν Μιχαήλ Φωτιάδη τό ἤδη συλλεγέν ποσόν τῶν 388,00 γροσίων, τό ὁποῖο προήρχετο ἀπό ἀφιερώματα πιστῶν Χριστιανῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς καί τό ὁποῖο ἐκεῖνος ὄφειλε νά παραδώσει στή Μονή τοῦ Πανορμίτου, ἡ ὁποία στή συνέχεια θά φρόντιζε γιά τό μνημόσυνο τῶν ὀνομάτων τῶν ἀφιερωτῶν.

4) Ἡ Ἀττάλεια –τό Ταλιάνι τῶν Ἑλλήνων– εἶχε τότε ἀκμάζουσα ἑλληνική παροικία μέ δικό της Ἐφημέριο καί Ἑλληνικό Σχολεῖο καί προφανῶς ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου θά ἀνέμενε, ἐάν τελικά καθίστατο δυνατόν νά πραγματοποιηθεῖ σχετική περιοδεία στήν περιοχή αὐτή, πλούσια ἀφιερώματα, σχέδιο, τό ὁποῖο τελικά ἔμεινε ἀνεκτέλεστο.

5) Ἐπίσης θά μποροῦσε κανείς νά ὑποθέσει, ὅτι πιθανῶς ὁ τότε Ἀρχιερεύς Ἀτταλείας γιά διαφόρους λόγους δέν διέκειτο εὐνοϊκά πρός τή Μονή τοῦ Πανορμίτου καί ἡ ἀπουσία του δέν ἦταν τυχαία, ἀλλά σκόπιμη, προκειμένου νά μήν εἶναι ἀναγκασμένος νά γίνει ἀσυμπαθής, ἀρνούμενος τήν ἐκτέλεση τῆς σχετικῆς περιοδείας. Τοιαύτης φύσεως χειρισμοί καί διπλωματικές ἀπουσίες δέν ἦσαν τότε καί δέν εἶναι καί σήμερα σπάνιες σέ παρόμοιες περιπτώσεις.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Α) Γενικές παρατηρήσεις

1. Ἀπό τῆς ἐμφανίσεως τοῦ «ἔμφρονος ἀνθρώπου» (Homo sapiens) ἐπάνω στή γῆ μέχρι σήμερα καί καθ' ὅλη τή μακρά διάρκεια τῆς δημιουργίας καί τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ, θά μποροῦσε κανείς νά σημειώσει καί νά ὑπογραμμίσει τή σημασία δύο πολύ σπουδαίων σταθμῶν, ἤτοι: Πρῶτον, τό γεγονός τῆς δημιουργίας καί τῆς καθιερώσεως τῶν ἐργαλείων, ἀρχικά ἀπό λίθο καί ἀπό διάφορα ἄλλα ὑλικά (ξύλο, κέρατα ζώων, μέταλλα κ.λπ.) καί δεύτερον τό γεγονός τῆς ἐφευρέσεως καί τῆς χρήσεως τῆς γραφῆς, ὕστερα ἀπό τήν ὁλοκληρωτική κατάκτηση τῆς γλώσσας.

2. Τά πρῶτα εἴδη γραφῆς, ὅσον ἀφορᾶ στίς χῶρες γύρω ἀπό τή Μεσόγειο Θάλασσα, δημιουργήθησαν ἀρχικά ἀπό λαούς, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στίς περιοχές τῆς Μεσοποταμίας (Ἀσσυρίους, Βαβυλωνίους κ.λπ.) καί στήν Αἴγυπτο, κατά τήν τετάρτη χιλιετηρίδα π.Χ.

3. Τῆς γραμμικῆς γραφῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐξέλιξη τῶν ἱερογλυφικῶν, προηγεῖται ἡ παραστατική γραφή, μέ σύμβολα, τά ὁποῖα ἀνακαλοῦν στή μνήμη τό περιεχόμενο ὁλοκλήρων μύθων ἤ ἀφηγήσεων, γνωστῶν σέ αὐτούς πού εἶναι μυημένοι στό σύστημα αὐτό.

4. Φαίνεται αὐτό εἶναι τό νόημα τῶν διαφόρων παραστάσεων,

γραπτῶν, ἐγχαράκτων ἤ ἀναγλύφων, πού διατηροῦνται σέ μεγάλο ἀριθμό καί σέ καλή κατάσταση, στό ἐσωτερικό τῶν διαφόρων σπηλαίων τῆς Παλαιολιθικῆς ἐποχῆς, ἡλικίας περίπου 50.000-30.000 χρόνων. Ἐπί παραδείγματι, ἡ παράσταση σήμερα ἑνός σταυροῦ καί ἑκατέρωθεν αὐτοῦ μίας λόγχης καί ἑνός καλάμου μέ σπόγγο στήν κορυφή του, ἀνακαλοῦν στή μνήμη μας ὁλόκληρη τήν ἱστορία τῶν Παθῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ὅσα συνδέονται μέ αὐτά.

5. Ὑποστηρίζεται ὑπό πολλῶν ἐρευνητῶν ἡ ἄποψη, ὅτι ἡ γραφή καί ἡ τέχνη γενικά, κατά πρώτιστον λόγον δημιουργήθησαν γιά λόγους θρησκευτικούς. Εἰδικότερα ἡ ἐφεύρεση καί ἡ χρήση τῆς γραφῆς ἔλαβε χώραν, προκειμένου νά καταγραφοῦν προσευχές, ἱερά κείμενα καί θρησκευτικά τελετουργικά τυπικά, ὥστε νά σταθεροποιηθοῦν καί νά παγιωθοῦν καί ὁ ἄνθρωπος νά εἶναι σέ θέση νά ἐπικαλεῖται πάντοτε καί κατά τόν αὐτόν τρόπον τό θεῖον καί νά προσδοκᾶ τά αὐτά ἀποτελέσματα ἀπό τούς διάφορους θρησκευτικούς χειρισμούς.

6. Ὅμως ὑπό ὁρισμένων ἄλλων ἐρευνητῶν ὑποστηρίζεται ἡ ἄποψη, ὅτι ἡ γραφή δημιουργήθηκε ἀρχικά, κυρίως γιά λόγους λογιστικούς. Ἐνδεικτικά ἀναφέρεται, ὅτι οἱ πινακίδες τῆς Γραμμικῆς γραφῆς Α καί Β, οἱ ὁποῖες ἦλθαν στό φῶς στά Μινωϊκά Ἀνάκτορα τῆς Κρήτης (δεύτερη χιλιετηρίδα π.Χ.) καί στά Μυκηναϊκά Ἀνάκτορα τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου (τέλη δεύτερης χιλιετηρίδας π.Χ.), εἶναι ὡς ἐπί τό πλεῖστον λογιστικοῦ περιεχομένου. Καταγράφονται στίς πινακίδες αὐτές κυρίως πρόσωπα (δοῦλοι), προϊόντα καί διάφορα ἄλλα οἰκονομικοῦ καί λογιστικοῦ περιεχομένου στοιχεῖα.

7. Εἶναι ἐπίσης ἀξιοσημείωτον, ὅτι εἰδικά στήν Κρήτη καί κατά τή διάρκεια τῶν γενομένων ἀνασκαφῶν, γραπτά κείμενα ἀνευρίσκονται σχεδόν ἀποκλειστικά σέ ἀνάκτορα, ἀνακτορικά οἰκοδομικά συγκροτήματα καί Ἱερά. Φαίνεται, ὅτι ἡ χρήση τῆς γραφῆς κατά τήν ἐποχή αὐτή περιορίζετο μεταξύ τῶν προαναφερομένων χώρων καί Ἱδρυμάτων καί δέν ἐγνώρισε εὐρύτερη διάδοση μεταξύ τῶν λαϊκῶν στρωμάτων. Ἐξ ἄλλου γνῶστες τῆς γραφῆς καί δυνάμενοι νά τή χρησιμοποιήσουν ἦσαν συνήθως οἱ ἄνθρωποι τῶν ἀνακτόρων καί τῶν Ἱερῶν.

8. Τό ἴδιο θά μποροῦσε ἐνδεχομένως νά ὑποστηριχθεῖ καί γιά τόν Μεσαίωνα στήν Εὐρώπη καί πρίν τήν ἀνακάλυψη τῆς τυπογραφίας. Ἡ γραφή ἦταν κυρίως σέ χρήση σέ διοικητικά κέντρα καί θρησκευ-

τικά Ἱδρύματα (Μοναστήρια, ναούς κ.λπ.). Ὁ παπᾶς καί διδάσκαλος ἀντιπροσώπευαν τόν τύπο τοῦ ἐγγραμμάτου ἀνθρώπου ἐπί αἰῶνες καί αὐτό διήρκεσε μέχρι πρόσφατα.

9. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι οἱ μεγάλες, παγκόσμιες θρησκεῖες (Βουδδισμός, Ἰουδαϊσμός, Χριστιανισμός, Ἰσλαμισμός κ.λπ.) ἔχουν ἱερά βιβλία («Ἅγιες Γραφές»), στά ὁποῖα ἔχουν ἀποθησαυρισθεῖ οἱ βασικές ἀρχές αὐτῶν. Αὐτά ὑπῆρξαν τά ἄμεσα ἀποτελέσματα τῆς ἀνακάλυψης καί τῆς χρήσης τῆς γραφῆς.

10. Ἀντιθέτως ἡ πολύ παλαιά θρησκεία τῶν βορείων Εὐρωπαϊκῶν Χωρῶν, ἐκείνη τῶν Δρυϊδῶν, ἀπηγόρευε αὐστηρά στούς πνευματικούς ἡγέτες της καί στούς πιστούς της τήν καταγραφή τῶν βασικῶν δογμάτων καί τῶν διδασκαλιῶν αὐτῆς, καθώς καί τοῦ τυπικοῦ τῶν θρησκευτικῶν χειρισμῶν, ἐπειδή αὐτά θά ἔπρεπε νά μείνουν μόνον μεταξύ τῶν μυημένων σέ αὐτήν καί νά μήν διαδοθοῦν σέ μή μεμυημένους καί βεβήλους. Αὐτή ἡ πρακτική ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα οἱ γνώσεις μας γιά τή θρησκεία τῶν Δρυϊδῶν, νά εἶναι πολύ περιορισμένες.

11. Λέγεται, ὅτι ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἡ μαθητεία καί ἡ δοκιμασία τῶν ὑποψηφίων ἱερέων καί πνευματικῶν ταγῶν τῶν Δρυϊδῶν διαρκοῦσε περίπου εἴκοσι (20) ἔτη, προκειμένου ἐκεῖνοι νά δυνηθοῦν νά μάθουν ἀπό στήθους τά βασικά δόγματα καί τά τυπικά τῆς θρησκείας των, τά ὁποῖα ἀπηγορεύετο αὐστηρά, νά κοινοποιοῦνται σέ μή μεμυημένα ἄτομα, διά νά ἀποφευχθεῖ ἡ βεβήλωσή των. Φαίνεται, ὅτι παραπλήσια τακτική ἀκολούθησε ἐν μέρει καί ὁ Χριστιανισμός κατά τούς πρώτους αἰῶνες μετά τήν ἐμφάνιση αὐτοῦ, ἐφαρμόζοντας «τή μυστική πειθαρχία» (Disciplina arcana). Τήν ἴδια τακτική ἀκολουθοῦν καί ὁρισμένες Μυστικές Ἑταιρεῖες τῶν νεωτέρων χρόνων καί σύγχρονες.

12. Ἡ δημιουργία καί ἡ χρήση τῆς γραφῆς συνετέλεσε μεταξύ ἄλλων καί στήν ἀποθησαύριση τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων καί στή ραγδαία ἀνέλιξη καί πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ, πρός ὄφελος τῶν ἀνθρώπων. Τά πρῶτα γραπτά κείμενα ἀνεφέροντο συνήθως σέ γενεαλογίες βασιλέων καί στήν καταγραφή σπουδαίων γεγονότων (Χρονικά).

13. Παρά τήν ἐφεύρεση καί τήν εὐρεία χρήση τῆς γραφῆς, φαίνεται ὅτι κατά τήν ἀρχαιότητα, ναί μέν ὑπῆρχαν καί χρησιμοποιοῦντο γραπτά κείμενα, ὅμως αὐτά προορίζοντο κυρίως γιά νά ἀναγινώσκονται μεγαλοφώνως καί ὄχι ἁπλά καί μόνο γιά νά διαβάζονται.

14. Περί τό τέλος τῆς δεύτερης χιλιετηρίδας π.Χ. (12ος αἰ. π.Χ.) δημιουργήθηκε τό φοινικικό ἀλφάβητο, ἀποτελούμενο ἀπό 17 σύμφωνα καί κατά τόν 8ο αἰ. π.Χ. ἀπό τήν περαιτέρω ἐξέλιξη τοῦ φοινικικοῦ προέκυψε τό ἑλληνικό ἀλφάβητο, περιλαμβάνον σύμφωνα καί φωνήεντα καί στό ὁποῖο κατεγράφησαν ἀργότερα τά Ὁμηρικά ποιήματα (Ἰλιάς καί Ὀδύσσεια), καθώς καί τά διάφορα ἔργα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας. Ἀπό τήν ἑλληνική μεγαλογράμματη γραφή προέκυψε τό λατινικό ἀλφάβητο καί ἀπό αὐτό ὅλα σχεδόν τά ὑπόλοιπα ἀλφάβητα τῆς Εὐρώπης, τά ὁποῖα εἶναι σέ χρήση μέχρι καί σήμερα.

15. Μέχρι καί τόν 8ο αἰ. μ.Χ. σέ κείμενα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας χρησιμοποιεῖτο ἡ μεγαλογράμματη γραφή. Ἀπό τῶν ἀρχῶν τοῦ 9ου αἰ. μ.Χ. καί γιά λόγους πρακτικούς –ἐξοικονόμηση χώρου καί χρόνου– ἡ μεγαλογράμματη ἐξελίχθηκε στή μικρογράμματη γραφή, χωρίς ὅμως νά ἐκλείψει παντελῶς ἡ μεγαλογράμματη.

16. Ἐπί αἰῶνες καί χιλιετηρίδες ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιοῦσε ἀποκλειστικά καί μόνο τή χειρόγραφη παράδοση. Τά χειρόγραφα βιβλία, γραμμένα ἀρχικά ἐπάνω σέ πάπυρο, περγαμηνή καί ἀργότερα σέ χαρτί στοίχιζαν μεγάλα ποσά καί δέν ἦταν εὔκολο νά τά ἀποκτήσει ὁ καθένας, παρά μόνον πολλοί ὀλίγοι καί μάλιστα ὅσοι διέθεταν οἰκονομική ἄνεση.

17. Στά Βυζαντινά Μοναστήρια, ἀλλά καί σέ ἐκεῖνα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἐπί αἰῶνες συνήθως λειτουργοῦσαν Ἐργαστήρια παραγωγῆς χειρογράφων (Scriptoria), ὄχι μόνο θρησκευτικοῦ, ἀλλά καί κοσμικοῦ περιεχομένου. Ἡ ἐνασχόληση μέ τήν ἀντιγραφή παλαιῶν χειρογράφων καί ἡ διακόσμηση αὐτῶν μέ μικρογραφίες, ἐθεωρεῖτο ἀπασχόληση κατάλληλη γιά τούς Μοναχούς καί τούς ἐγκαταβιοῦντας γενικά στά Μοναστήρια ἀνθρώπων.

18. Ἡ κατά τά μέσα τοῦ 15ου αἰ. μ.Χ. ἀνακάλυψη τῆς Τυπογραφίας συνετέλεσε, ὥστε νά πέσει ἡ τιμή τῶν βιβλίων καί αὐτά νά γίνουν κοινόν κτῆμα καί νά διαδοθοῦν σέ εὐρύτερα λαϊκά στρώματα. Αὐτό, μαζί μέ ἄλλες εὐνοϊκές προϋποθέσεις, συνετέλεσε στήν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης, στήν εὐρύτερη διάδοση τῶν γνώσεων καί στήν ἄνοδο τοῦ μορφωτικοῦ καί πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν ἀνθρώπων γενικώτερα.

19. Ὅμως, ἄν καί οἱ γνωρίζοντες γραφή καί ἀνάγνωση πολλαπλασιάσθησαν, μόνον μία μικρή μειονότητα παγκοσμίως ἠσχολεῖτο

καί ἐξακολουθεῖ αὐτό νά ἰσχύει ἀτυχῶς μέχρι σήμερα, μέ τήν ἐνδελεχῆ ἀνάγνωση καί μελέτη, ἰδίᾳ βιβλίων ἐπιστημονικῶν. Ἐνδεικτικά ἀναφέρεται, ὅτι καί σήμερα, οἱ ἀναγινώσκοντες τό Ὡροσκόπιο καί βιβλία ἀστρολογικοῦ περιεχομένου ὑπολογίζονται ὅτι εἶναι ἑκατονταπλάσιοι ἤ καί ἀκόμη περισσότεροι ἐκείνων, πού διαβάζουν ἐπιστημονικά βιβλία Ἀστρονομίας.

20. Ἡ παραπάνω διαπίστωση δέν πρέπει νά μᾶς ἐκπλήσσει, διότι ἡ σοβαρή καί ἐνδελεχής ἀνάγνωση ἑνός βιβλίου, προϋποθέτει, ὅτι ὁ ἀναγνώστης αὐτοῦ ἀναπλάθει μέ τή φαντασία του τό περιεχόμενο τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου καί τοῦτο γίνεται ἀνάλογα μέ τήν εὐαισθησία του, τό μορφωτικό του ἐπίπεδο, τά βιώματά του, τήν ἐμπειρία του ἀπό τή ζωή κ.λπ.

21. Ἀναγινώσκοντας τό ἴδιο βιβλίο ἤ τό ἴδιο κείμενο διάφορα πρόσωπα, κάθε ἕνα ἀπό αὐτά τό ἀντιλαμβάνεται, τό κατανοεῖ, τό προσλαμβάνει, τό ἀφομοιώνει καί τό ἀπομνημονεύει κατά διαφορετικό τρόπο, διότι δέν ἔχουν ὅλοι τά ἴδια ἐνδιαφέροντα καί δέν διαθέτουν ὅλοι τόν ἴδιο ὀπτικό ὁρίζοντα.

22. Ἡ ἀνακάλυψη τῆς Τυπογραφίας καί ἡ χρήση τοῦ ἐντύπου βιβλίου, δέν ἀνέκοψε καί δέν σταμάτησε παντελῶς τή χρήση τῆς χειρόγραφης παράδοσης καί τήν παραγωγή χειρογράφων βιβλίων καί ἐγγράφων γενικῶς. Ἡ παράδοση αὐτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα καί φαίνεται ὅτι δέν πρόκειται ποτέ νά ἐκλείψει τελείως καί αὐτό εἶναι παρήγορο.

23. Καί σήμερα, ἄν καί σέ περιορισμένο ἀριθμό, παράγονται χειρόγραφα βιβλία, ὁρισμένα ἀπό τά ὁποῖα διακοσμοῦνται μέ μικρογραφίες καί ἀποτελοῦν ἔργα τέχνης καί δείγματα πολιτισμοῦ. Ὅπως πιστεύεται, τό χειρόγραφο γενικῶς δέν πρόκειται ποτέ νά ἐκλείψει καί νά χάσει τήν ἀξία του.

Β) Εἰδικές παρατηρήσεις

Ἡ μελέτη σέ βάθος, ἡ περιγραφή, ἡ ἀντιγραφή, ὁ σχολιασμός καί ἡ παρουσίαση ὁρισμένων ἀπό τόν μεγάλο πλοῦτο τῶν χειρογράφων ἐγγράφων τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου τῆς Σύμης στή μετά χεῖρας ἐργασία, μᾶς ὁδηγεῖ μεταξύ ἄλλων καί στά ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1. Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου Σύμης ἔχει μακρά καί πλούσια ἱστορία. Ἱδρύθηκε πιθανῶς κατά τούς μέσους χρόνους στό βάθος φυσικοῦ καί ἀσφαλοῦς ὅρμου, στή θέση «Πάνορμον», ἐξ οὗ καί «Πανορμίτης» ἤ «Πανερμιώτης» ἤ «Πανερημιώτης». Ἡ θέση, ὅπου κεῖται ἡ Μονή εἶναι ἐξόχου ὡραιότητος καί εὐνοημένη ἀπό τή φύση. Ἀπό ἀρχαιολογικά λείψανα φαίνεται ὅτι ἡ περιοχή αὐτή κατοικεῖται ἀπό τήν Προϊστορική Ἐποχή μέχρι καί σήμερα.

2. Τό καί σήμερα διατηρούμενο Καθολικό ὁλοκληρώθηκε τό ἔτος 1783, σύμφωνα μέ τή διατηρούμενη κτητορική ἐπιγραφή, ὅμως κτίσθηκε στή θέση παλαιοτέρου, ὁμωνύμου χριστιανικοῦ ναοῦ. Αὐτός μέ τή σειρά του, ὅπως συνάγεται ἀπό τά διατηρούμενα μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικά μέλη καί τίς ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφές, ἀνηγέρθη στά λείψανα μίας παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (5ος αἰ. μ.Χ.), ἡ ὁποία πιθανῶς ἱδρύθηκε ἐπί τῶν ἐρειπίων ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ναοῦ τῶν προχριστιανικῶν χρόνων.

3. Ἡ Μονή γνώρισε κατά περιόδους μεγάλη ἀκμή, ὑλική καί πνευματική, ὅπως ἐπίσης ἐμφάνισε καί περιόδους κάμψεως, ὕφεσης καί παρακμῆς, ὅπως ἦταν φυσικό καί ἀναμενόμενο. Εἶχε τήν τύχη νά διοικεῖται ἀπό Ἡγουμένους, οἱ ὁποῖοι διέθεταν βαθεία πίστη καί μεγάλη εὐλάβεια, ἦσαν κάτοχοι εὐρείας μορφώσεως, θεολογικῆς καί κοσμικῆς καί χαρακτηρίζοντο ἀπό δυναμισμό καί δημιουργικότητα. Κατά κανόνα ἐπρόκειτο γιά πρόσωπα χαρισματοῦχα, τά ὁποῖα διέθεταν πλούσια φαντασία, εἶχαν ὁράματα καί προγράμματα μεγάλου βεληνεκοῦς.

4. Ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου ἐπί αἰῶνες ἀπετέλεσε καί συνεχίζει νά ἀποτελεῖ κέντρο θρησκευτικό καί λατρευτικό, ὄχι μόνο τῶν ἁπανταχοῦ Συμαίων, ἀλλά ἀπέβη σύν τῷ χρόνῳ θρησκευτικό καί λατρευτικό κέντρο μέ πανελλήνιο, παγχριστιανικό καί οἰκουμενικό χαρακτήρα.

5. Ἐπίσης ἡ Μονή τοῦ Πανορμίτου ἦταν καί συνεχίζει νά εἶναι κέντρο Παιδείας, Τέχνης καί Πολιτισμοῦ. Διαθέτει μεταξύ ἄλλων πλούσια Βιβλιοθήκη, πλούσιο Ἀρχεῖο, στό ὁποῖο φυλάσσονται πολυάριθμα καί πολύτιμα παλαιά χειρόγραφα καί ἔγγραφα, τά ὁποῖα τεκμηριώνουν τήν ἱστορία τῆς Μονῆς, Μουσεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης κ.λπ.

6. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι, ὅπως προκύπτει μεταξύ ἄλλων ἀπό τό ὅλον περιεχόμενο τῶν σωζομένων ἐγγράφων, οἱ ἑκάστοτε ὑπεύθυνοι τῆς Μονῆς αὐτῆς, εἰδικά στό θέμα τῆς διαχειρήσεως τῶν οἰκονομικῶν, ἀκολουθοῦσαν καί ἐφήρμοζαν συντηρητική πολιτική, ἤτοι περιστολῆς τῶν δαπανῶν καί εἰ δυνατόν αὐξήσεως τῶν πάσης φύσεως ἐσόδων αὐτῆς. Ὅμως στό θέμα τῆς Ἐκπαίδευσης καί τῆς Παιδείας γενικώτερα –λειτουργία Ἀλληλοδιδακτικοῦ Σχολείου Σύμης– ἦσαν ἐξαιρετικά γενναιόδωροι καί τοῦτο, ἐπειδή ἐκτιμοῦσαν καί ἀνεγνώριζαν τήν Παιδεία ὡς τό μέγιστο ἀγαθό.

7. Ἀκόμη θά πρέπει νά ἀναφερθεῖ καί νά ἐξαρθεῖ τό πολύπλευρο κοινωνικό ἔργο τό ὁποῖο ἐπετέλεσε καί συνεχίζει νά ἐπιτελεῖ ἡ Μονή. Αὐτή βοηθεῖ νέους νά σπουδάσουν καί ἐνισχύει οἰκονομικά καί μέ ἄλλους τρόπους ἄτομα πού ἔχουν ἀνάγκη. Ἐπίσης σέ αὐτή λειτουργεῖ Ξενώνας ἡλικιωμένων, στόν ὁποῖο διαβιοῦν ὁρισμένοι ὑπερήλικες Συμιακοί καί ἐξυπηρετοῦνται ἐκ μέρους τῆς Μονῆς. Ἀκόμη σήμερα περίπου τριάντα Οἰκογένειες Συμιακῶν, μέλη τῶν ὁποίων ἐργάζονται συνεχῶς στή Μονή, συντηροῦνται ἀπό τή Μονή αὐτή.

8. Ἡ Ἱερά Μονή τοῦ Πανορμίτου Σύμης ἀπετέλεσε καί συνεχίζει νά ἀποτελεῖ σπουδαῖο κέντρο θρησκευτικό, λατρευτικό, πνευματικό, παιδευτικό, καλλιτεχνικό καί πολιτιστικό καί μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, τήν κραταιά προστασία τοῦ πολιούχου αὐτῆς Ταξιάρχου Μιχαήλ, τίς εὐλογίες τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σύμης, Τήλου, Χάλκης καί Καστελλορίζου κ.κ. Χρυσοστόμου Β΄ (Πίτση) καί τοῦ δραστηρίου Ἡγουμένου αὐτῆς Ἀρχιμανδρίτου π. Ἀντωνίου Πατροῦ, συνεχίζει τήν πορεία της στόν χρόνο καί ἀποτελεῖ τόπον προσκυνήματος καί ψυχικῆς ἀναπαύσεως χιλιάδων ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς μας, οἱ ὁποῖοι ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα καί ὁλόκληρο τόν κόσμο τήν ἐπισκέπτονται καθημερινῶς καί καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ ἔτους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Ἰ. Βολανάκης, Βαπτιστήρια 1976: Ἰ. Βολανάκης, *Τά παλαιοχριστιανικά βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1976.

Ἰ. Βολανάκης, Ἔγγραφα Σπηλιανῆς 2005: Ἰ. Βολανάκης, "Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου". Περιοδικόν *«ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ»,* τ. 16 (Ἀθήνα 2005), σ. 257-288.

Ἰ. Βολανάκης, Ἔγγραφα Σπηλιανῆς 2007: Ἰ. Βολανάκης, "Πενῆντα ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου: 1780-1837". Περιοδικόν *«ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ»,* τ. 17 (Ἀθήνα 2007), σ. 90-150.

Ἰ. Βολανάκης, Τοιχογραφημένοι ναοί Δωδεκανήσου, Β΄ 2014: Ἰ. Βολανάκης, "Τοιχογραφημένοι ναοί τῆς Δωδεκανήσου. Συμβολή στή μελέτη τῶν βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου". Ἑνότητα Β΄. Περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»*, περίοδος Α΄, ἔτος ΣΤ΄, τεῦχος ΙΒ΄ (Ἰούλιος -Δεκέμβριος 2014), σ. 19-214.

Ἰ. Βολανάκης, Ἔγγραφα Σύμης καί Τήλου 2017: Ἰ. Βολανάκης, "Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ 19ου αἰώνα ἀπό τίς νήσους Σύμη καί Τῆλο". Περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ»*, σύγγραμμα περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ὑπό τῆς ἐν Ἀθήναις Δωδεκανησιακῆς Ἱστορικῆς καί Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, τ. 12 (Ἀθῆναι 2017), σ. 85-118.

Ἰ. Βολανάκης, Χειρόγραφο Μαθηματάριο 2018: Ἰ. Βολανάκης, *Χειρόγραφο Μαθηματάριο, τοῦ Ἀνδρέα Γ. Φωτάκη, μαθητή Α΄ τάξης (Σχολικό ἔτος 1870-1871) στή Σχολή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Κισσοῦ Ρεθύμνου* (Ρέθυμνο 2018), Πολιτιστικός Σύλλογος Ἀποδούλου.

Ἰ. Βολανάκης, Ἔγγραφα Σπηλιανῆς 2020: Ἰ. Βολανάκης, "Σαρανταπέντε ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου: 1805-1852". Περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»*, τ. ΚΕ΄ (Ἀθῆναι 2020), σ. 369-496.

Ἰ. Βολανάκης, Ἔγγραφα Σπηλιανῆς 2021: Ἰ. Βολανάκης, "Ἑξῆντα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου: 1837-1846". Περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»*, τ. ΚΣΤ΄ (Ἀθῆναι 2021), σ. 103-234.

Ἰ. Βολανάκης, Ἔγγραφα Σπηλιανῆς 2021: Ἰ. Βολανάκης, "Πενηνταπέντε ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου: 1835-1856". Περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»*, τ. ΚΖ΄ (Ἀθῆναι 2021), σ. 19-160.

Ἰ. Βολανάκης, Ταξίδι στήν Κρήτη τό 1817, 2022: Ἰ. Βολανάκης, (μεταφρ.), Franz W. Sieber, *Ταξίδι στή νῆσο Κρήτη τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀρχιπελάγους κατά τό ἔτος 1817,* Ἀθήνα 2022.

Ἰ. Βολανάκης, Ἔγγραφα Σπηλιανῆς 2022: Ἰ. Βολανάκης, "Σαράντα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου: 1842-1872". Περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»*, τ. ΚΗ΄ (Ἀθῆναι 2022), σ. 127-220.

Ἰ. Βολανάκης, Ἔγγραφα Πανορμίτου 2022: Ἰ. Βολανάκης, "Πενῆντα ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπό τό Ἀρχεῖον τῆς Μονῆς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου Σύμης: 1742-1867". Περιοδικόν *«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»*, τ. ΚΘ΄ (Ἀθῆναι 2022), σ. 181-290.

Σ. Γαλανός, «Γκλάουμπερ Ἰωάννης Ροδόλφος (Glauber, Johann Rudolf)», *ΜΕΕ,* τ. Η΄ (Ἀθῆναι ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 462.

Διονύσιος, Ἑρμηνεία 1909: Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης,* ὑπό Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909.

Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ: Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 1-28 (Ἀθήνα, ἄν. χρ. ἐκδ.).

ΘΗΕ: Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία, ἔκδοση Ἀθ. Μαρτῖνος, τόμοι 1-12 (Ἀθῆναι 1962-1968).

Κ. Καλοκύρης, Βασιλική Πανόρμου 1948: Κ. Δ. Καλοκύρης, "Μία σημαντική ἀρχαιολογική ἀνακάλυψις. Παλαιοχριστιανική βασιλική ἐν Πανόρμῳ Μυλοποτάμου Κρήτης", *ΚΧ* 2, 1948, 380-393.

κ.ἑξ.: καί ἑξῆς.

κ.λπ.: καί λοιπά.

Σ. Κουκιάρης, Θαύματα-Ἐμφανίσεις 1989: Σ. Κουκιάρης, *Τά θαύματα-ἐμφανίσεις τῶν Ἀγγέλων καί Ἀρχαγγέλων στήν Βυζαντινή Τέχνη τῶν Βαλκανίων,* Ἀθήνα-Γιάννινα 1989.

Ἐμμ. Κωνσταντινίδης, 1967: Ἐμμ. Κωνσταντινίδης, "Ρόδου Μητρόπολις", *ΘΗΕ,* τ. 10 (1967), στ. 817-820.

ΚΧ: Κρητικά Χρονικά.

ΜΕΕ: Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία, ἔκδοσις Π. Δρανδάκη, τ. Α΄-ΚΔ΄ (Ἀθῆναι, ἄν. χρ. ἐκδ.).

Εὐ. Παπανοῦτσος, Αἰσθητική Β΄ 2003: Εὐ. Π. Παπανοῦτσος, *Αἰσθητική Β΄,* Ἀθήνα 2003.

Χρ. Παπαχριστοδούλου, Ἱστορία Ρόδου 1972: Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία τῆς Ρόδου. Ἀπό τούς προϊστορικούς χρόνους ἕως τήν ἐνσωμάτωση τῆς Δωδεκανήσου* (1948), Ἀθήνα 1972.

Γ. Πετρόπουλος, Μονή Πανορμίτου 2020: Γ. Β. Πετρόπουλος, *Ἱστορικό καί θαύματα τοῦ Πανορμίτη,* Σύμη 2020.

Β. Στεφανίδης, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 1959: Β. Στεφανίδης, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1959.

Γ. Σωτηρίου, Ἀρχαιολογία 1942: Γ. Α. Σωτηρίου, *Χριστιανική καί Βυζαντινή Ἀρχαιολογία,* Ἀθῆναι 1942.
Ζ. Τσιρπανλῆς, Νίσυρος 2018: Ζ. Τσιρπανλῆς, *Γαμήλιες συμπεριφορές στό Αἰγαῖο. Τό παράδειγμα τῆς Νισύρου (19ος αἰ.),* Ἀθήνα 2018.
Νικ. Β. Τωμαδάκης, «Ἀρτέμιος, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας», *ΘΗΕ*, τ. 3 (Ἀθήνα 1963), στ. 262.
Δ. Χαβιαρᾶς, Μοναστήρια Σύμης 1962: Δ. Ν. Χαβιαρᾶς, *Τά Μοναστήρια τῆς νήσου Σύμης,* Ἀθῆναι 1962.
Γ. Χριστόπουλος, Φυτολογία 1990: Γ. Χριστόπουλος (ἐπιμέλεια), *Φυτολογία,* Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1990.

B. Altaner, Patrologie 1966: B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologie*. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenvaeter, Freiburg – Basel – Wien 1966.
J.-R. Glauber, Opera 1661: Glauber J.-R., *Opera omnia*, Baendae 1-7 (Amsterdam 1661).
A. Leroi-Gourhan, Ἔργο καί ὁμιλία ἀνθρώπου 2000, Α΄ καί Β΄: A. Leroi-Gourhan, *Τό ἔργο καί ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου,* Ἔκδοση Μορφωτικοῦ Ἱδρύματος Ἐθνικῆς Τραπέζης, τ. Α΄ καί Β΄ (Ἀθήνα 2000).
E. Mioni, Παλαιογραφία 1977: E. Mioni, *Εἰσαγωγή στήν Ἑλληνική Παλαιογραφία,* μετάφραση Ν. Μ. Παναγιωτάκη, Ἀθήνα 1977.
Fr. Nietzsche, Werke: Fr. Nietzsche, *Werke,* Kroener-Leipzig, Band I ff.
R. Scruton, Σπινόζα 2020: R. Scruton, *Εἰσαγωγή στόν Σπινόζα,* Ἀθήνα 2020.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΤΑΜΑΜΙΔΗΣ
Θεολόγος

«ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΜΙΑΝΩΝ ΠΡΟΔΙΑΛΕΞΙΣ»
Ἡ θεολογία τοῦ Α΄ θεολογικοῦ λόγου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ

Στήν συγκεκριμένη ἐργασία προσπαθήσαμε νά ἐρευνήσουμε, ἔστω καί μέ τρόπο πού φανερώνει πολλές ἐλλείψεις, τίς συνθῆκες, κάτω ἀπό τίς ὁποῖες γράφτηκε ὁ πρῶτος θεολογικός λόγος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καί, εἰδικότερα, νά ἐπικεντρώσουμε τό ἐνδιαφέρον μας στήν θεολογία του καί ὑπό ποιές προϋποθέσεις αὐτή πρέπει νά διατυπώνεται καί νά ἐκφράζεται.

Γνωρίζουμε ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ἡ προσπάθειά μας αὐτή ἀποτελοῦσε ἕνα δύσκολο ἐγχείρημα, καθώς οἱ θεολογικοί λόγοι τοῦ ἁγίου μέ τό ὕψος τῶν νοημάτων πού τούς διακρίνουν μόνο εὔκολο θέμα δέν θά μποροῦσε νά χαρακτηριστεῖ.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *«ὁ ἐπιφανέστερος, ὁ ἄριστος θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας μετά τόν Εὐαγγελιστή Ἰωάννη»*[1] ἔγραψε τόν πρῶτο του θεολογικό λόγο τό καλοκαίρι ἤ τό φθινόπωρο τοῦ 380, τήν ἐποχή δηλαδή πού ὁ φιλορθόδοξος νέος αὐτοκράτορας Θεοδόσιος Α΄ ὁ Μέγας τοῦ παρέδωσε τόν ναό τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἀφοῦ πρῶτα διέταξε τόν ἀρειανόφιλο ἐπίσκοπο τῆς Κωνσταντινουπόλεως Δημόφιλο νά ἐγκαταλείψει τήν πόλη.

Οἱ λόγοι του θεωροῦνται τό κορυφαῖο του ἔργο, τό δημιούργημα πού γράφτηκε μέ κίνητρα πολεμικοαπολογητικά, γιά νά προα-

1. Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία* Β΄, Ἀθήνα 1990, σελ. 495.

σπίσουν τό κῦρος τῆς Ὀρθοδοξίας ἀπό αἱρετικές ἐπιβουλές, ὅπως, γιά παράδειγμα, ἀπό αὐτές τῶν Εὐνομιανῶν, τῆς κυριότερης καί πιό ἀκραίας μερίδας τῶν Ἀρειανῶν. Αὐτοί οἱ λόγοι, ἐξάλλου, ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμή γιά νά ἐπονομαστεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ***«Θεολόγος»*** καί οἱ λόγοι ἐκφωνήθηκαν μέσα σέ λίγες ἡμέρες διαφορά ὁ ἕνας ἀπό τόν ἄλλο.

Ὁ λόγος ***«κατά Εὐνομιανῶν»*** εἶναι ὁ πρῶτος ἀπό μιά σειρά πέντε θεολογικῶν λόγων πού σκοπό ἔχει νά μᾶς δείξει ποιές εἶναι οἱ προϋποθέσεις πού μπορεῖ κάποιος νά θεολογεῖ, νά προβαίνει δηλαδή σέ αὐτή τήν σπουδαία ἐνασχόληση. Προφανῶς σέ καμία περίπτωση δέν εἶναι ἔργο τῶν *«κομψευομένων ρητόρων»*, ὅπως χαρακτηριστικά ὀνομάζει τούς Εὐνομιανούς, ἀλλά γιά νά φτάσει σέ ἐπίπεδο νά ἀποκτήσει κάποιος τό δικαίωμα νά θεολογεῖ πρέπει νά πληροῖ πολύ σημαντικότερες προϋποθέσεις, ὅπως εἶναι, γιά παράδειγμα, τό ἀνεπίληπτον τοῦ βίου, ἀπό μιά φαινομενική καί πολύ ἐπιφανειακή καί ρηχή ρητορική δεινότητα.

1) Σέ ποιούς ἀπευθύνεται ὁ λόγος

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος μέ τήν πρώτη του κιόλας φράση μᾶς δηλώνει σέ ποιούς ἀπευθύνεται ὁ λόγος του. Ἀπευθύνεται πρός τήν μερίδα ἐκείνη τῶν Ἀρειανοφρόνων, ἡ ὁποία ἦλθε νά δώσει νέα δυναμική στήν πρός στιγμήν ἐξασθενημένη αἵρεση τοῦ Ἀρείου, τούς Εὐνομιανούς[2]. Ὁ λόγος του εἶναι εὐθύς καί ξεκάθαρος. Δανειζόμενος

2. Κατά τή γνώμη μας, ὁ λόγος ἐκφωνήθηκε μπροστά σέ ἀκροατήριο τό ὁποῖο θά ἀποτελεῖτο τόσο ἀπό ὀρθοδόξους χριστιανούς ὅσο καί ἀπό φανερούς ἤ κρυφούς ἀρειανόφρονες. Γι' αὐτό, ὅπως θά δοῦμε καί στή συνέχεια, ἡ γλῶσσα πού χρησιμοποιεῖ εἶναι ἀρκετά σκληρή καί τό ὕφος του ἐλεγκτικό. Θεωροῦμε, ὅτι αὐτό τό κάνει γιά δύο ἁπλούς λόγους: Πρῶτον, γιά νά προφυλάξει τό ποίμνιό του ἀπό τή διδασκαλία τῶν κενολόγων αἱρετικῶν, δείχνοντας ξεκάθαρα τήν πλάνη καί τήν ματαιοδοξία τους καί δεύτερον, διότι ἤδη γνωρίζει, ὅτι τόν παρακολουθοῦν μερικοί ἀπό αὐτούς καί ἐπιθυμεῖ νά τούς καταστήσει σαφές ὅτι οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεώς μας εἶναι ἀδιαπραγμάτευτες καί ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ὡς θεματοφύλακας αὐτῶν, δέν κάνει ὑπαναχωρήσεις. Στήν συνέχεια θά τούς ὀνομάσει κατασκόπους (2, 17-18) διότι γνωρίζει ὅτι ἔχουν προσέλθει νά ἀκούσουν τά ὅσα ἔχει νά πεῖ ὁ Γρηγόριος. Μάλιστα δέ, θά ἐπιχειρήσει μέ τόν λόγο του αὐτό νά δείξει τό σφαλερό καί ἄτοπο τῆς σκέψεώς του καθώς καί τό μάταιο καί ἄστοχο τῶν πράξεών τους. Βέβαια, θεωροῦμε πώς τό ἀκροατήριο ἐνδεχομένως νά ἀπο-

τό στόμα τοῦ Προφήτου Ἱερεμίου θά τούς χαρακτηρίσει «ὑβριστές» τοῦ Θεοῦ[3], διακρινόμενους τόσο γιά τήν ἀλαζονεία ὅσο καί γιά τήν ὑπερηφάνειά τους. Ὁ ἅγιος Ἱεράρχης δέν χρησιμοποιεῖ διπλωματική γλῶσσα, ἀλλά γλῶσσα ἀληθείας. Δίχως ὑπεκφυγές τούς λέγει, ὅτι ἐξαιτίας τῆς ὑψηλῆς ἰδέας γιά τήν μόρφωση καί τήν σοφία τους, ἐπιχειροῦν νά πείσουν μέ τήν ἔντεχνη ρητορεία τους κάνοντας χρήση λογοτεχνικῶν σχημάτων.

Ὅμως δέν ἀρκοῦνται μόνο σ' αὐτό. Πολλές φορές διαπιστώνοντας, ὅτι οἱ ὑπερφίαλες γλωσσικές τους ὡραιολογίες ἀδυνατοῦν νά πείσουν τόν συνομιλητή τους γιά τήν ὀρθότητα τῶν θέσεών τους, τότε καταφεύγουν στήν χρήση βίας. Εἶναι γνωστό ἄλλωστε ὅτι ὅταν ἀπουσιάζουν τά ἱκανά καί ἰσχυρά ἐπιχειρήματα τήν θέση τους ἀναπληρώνουν ἡ βία καί ὁ ἐξαναγκασμός.

Ὁλοκληρώνοντας ὁ ἅγιος τό προοιμιακό πρῶτο κεφάλαιο θά τονίσει τήν πνευματική κατάσταση ἐκείνων πού μέ ἐπιτηδευμένο καί ἐπιδεικτικό τρόπο προσπαθοῦν νά παρουσιάσουν λόγους ὑψηλούς, λόγους τερπνούς διά τήν ἀκοή. Εὔχεται νά ἐπεδείκνυαν, ἐάν ὄχι ἀνάλογη, ἔστω ἐλάχιστη θέρμη, ἰκμάδα καί ζῆλο γιά τήν πρακτική τους ζωή, δηλαδή γιά τήν ἐξέταση, γνώση καί βελτίωση τοῦ ἑαυτοῦ τους. Ἐδῶ ὁ ἅγιος θίγει μιά λεπτή καί σημαντική πτυχή τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ αὐτοεξέταση εἶναι ἐκείνη πού ὁδηγεῖ στήν θέα τῶν παθῶν πού φωλιάζουν μέσα μας καί στήν αὐτογνωσία, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐπέρχεται ἕνας συγκλονισμός στήν ψυχή. Τήν ὑψηλοφροσύνη διαδέχεται ἡ συστολή, τήν νωθρότητα ἡ πνευματική ζέση καί ἀνάταση. Τότε καί μόνο, ὅπως λέγει ὁ ἱερός συγγραφέας, δέ θά ἐπεδίωκαν μέ τά ρητορικά τους εὐφυολογήματα νά κεντρίσουν τήν προσοχή τῶν ὑπολοίπων κερδίζοντας τόν ἀνθρώπινο ἔπαινο, ἀλλά θά ἐπιθυ-

τελεῖτο καί ἀπό μιά ἄλλη μερίδα, τούς ἐθνικούς. Αὐτοί ἦταν οἱ εἰδωλολάτρες οἱ ὁποῖοι ἔδιναν τήν ὕστατη μάχη γιά νά μήν ἐξαλειφθεῖ ἡ θρησκεία τους. Στό συμπέρασμα περί τῆς πιθανῆς παρουσίας τους ὁδηγούμαστε ἀπό τά λεγόμενα τοῦ ἁγίου στό 6ο κεφάλαιο κ.ἑξ. Ἐκεῖ, ὅπως θά δοῦμε καί παρακάτω, παρακαλεῖ τούς Εὐνομιανούς νά μήν προβάλουν δημοσίως καί μέ πλήρη ἀδιακρισία, τίς διαφωνίες τους διότι ἔτσι τό μόνον πού καταφέρνουν εἶναι νά δίδουν λαβές στούς κατηγόρους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν ἀγνοίᾳ τους ἐνισχύουν τόν ἀγῶνα τους γιά τήν ἐξουθένωση, ἀποδυνάμωση καί ἐξάλειψή της.

3. Ἱερεμίου κζ΄, 31.

μοῦσαν νά ἀξιωθοῦν τοῦ θείου ἐλέους. Αὐτό ὅμως δέν συμβαίνει ἀπό τήν μιά στιγμή στήν ἄλλη. Ἀπαιτεῖται κόπος καί χρόνος. Αὐτό τό ξέρει πολύ καλά ὁ ἱερός Πατήρ.

Γνωρίζει, ὅτι ὅσο περισσότερο μαθαίνει ὁ ἄνθρωπος τόν ἑαυτό του, τόσο περισσότερο διαπιστώνει τήν ἀθλιότητα καί τήν οὐτιδανότητά του. Παύει νά θέτει τόν ἑαυτό του ὡς κέντρο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καί τόν ὑπόλοιπο κόσμο ὡς δορυφόρους του. Κατανοεῖ, πώς ἡ γνώση καί ἡ σοφία του δέν εἶναι κάτι ἄλλο παρά δώρημα τῆς θείας χάριτος καί ὄχι δικό του κατόρθωμα γιά τό ὁποῖο μπορεῖ νά καυχᾶται. Τώρα μέ τήν ἄγνοια πού τούς χαρακτηρίζει δέν μποροῦν παρά νά ὁδηγοῦνται σέ τραγελαφικές καταστάσεις καί τό θέαμα νά εἶναι καί νά χαρακτηρίζεται γελοῖο.

Συνεχίζοντας τόν λόγο του ὁ Ἅγιος Γρηγόριος θά πεῖ ἐμφαντικά ὅτι οἱ πράττοντες ὅλα αὐτά ἔχουν φτάσει στό ἀνώτατο ἐπίπεδο πνευματικῆς ἐξαχρείωσης καί ἀσέβειας. Δέν στοχεύουν στό νά προέλθει ὠφέλεια ἀπό τούς λόγους τους ἀλλά ἐπιδιώκουν τόν ἐντυπωσιασμό καί τίς ἐπευφημίες τῶν ἀκροατῶν τους. Ἐπιχειροῦν νά ἀποσποῦν τά κολακευτικά σχόλια γιά τούς λόγους τους. Γιά νά δείξει τό μέγεθος τῆς διαφθορᾶς αὐτῆς θά προσθέσει πώς ἐκεῖνο πού ὅλοι αὐτοί πιστεύουν ὡς καλό, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ζημία καί βλάβη.

Γιά νά καταστήσει σαφές αὐτό πού λέγει θά δώσει κάποιες εἰκόνες. Μᾶς λέγει, πώς τά συμπόσια ἀντί νά χαρακτηρίζονται ἀπό εὐχαρίστηση καί εὔθυμο κλίμα μεταξύ τῶν συνδαιτημόνων, γεμίζουν ἀπό τήν φλυαρία τῶν εὐνομιανῶν, χάνοντας κάθε ἔννοια μέτρου. Στίς ἑορτές ἡ χαρά καί ἀγαλλίαση δίδουν τήν θέση τους στήν κατήφεια καί στό μούδιασμα. Παραμυθία γιά τό κάθε λογῆς πένθος καταλήγει νά γίνεται ἡ συμφορά πού ἐπέρχεται ἀπό τίς συζητήσεις τους[4], καθώς ἡ βλάβη πού προκαλεῖται ἀπό αὐτές ὑπερκερνᾶ σέ ἔνταση καί βαθμό τήν ὅποια λύπη καί στενοχώρια πού ἤδη ὑπάρχει. Τήν κάνει νά φαντάζει μιά ἁπλή παρωνυχίδα μπροστά στήν τεράστια πληγή πού συνεπάγεται ὁ λόγος τους. Τελευταία εἰκόνα εἶναι ἐκείνη τῆς ἀπώλειας τοῦ ἄνθους τῆς αἰδοῦς καί τῆς ἁπλότητος, πού ὀφείλει νά συνοδεύει τίς γυναῖκες, μέ τήν εἴσοδο τοῦ λόγου τους στούς κύκλους τῶν γυναικῶν.

4. 2, 9-15.

Ὁ ἅγιος διαβλέπει τόν κίνδυνο, πού ἐλλοχεύει, νά γίνει τό μεγάλο μυστήριο «τεχνύδριο»[5]. Ἀλήθεια ποιό εἶναι τό μεγάλο ἐκεῖνο «μυστήριο» πού φοβᾶται ὅτι ὑποβαθμίζεται ἀπό τήν στάση τους; Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἁπλή καί ἐντοπίζεται στίς ἀρχές τοῦ ἑπομένου κεφαλαίου. Εἶναι ἡ φιλοσοφία περί Θεοῦ, ὁ λόγος περί Αὐτοῦ. Αὐτό πού μέ τόση μανία καί ἀκόρεστη φλυαρία οἱ αἱρετικοί ὑποβάθμιζαν σέ μιά εὐτελῆ καί ἀσήμαντη τέχνη. Θεωρεῖ ὅτι μᾶλλον ἀπό «χόμπι» καί συνήθεια ἔπρατταν ὅ,τι ἔπρατταν, παρά ἀπό ἀγάπη πρός τόν Θεό. Φαίνεται ἀπό τά λεγόμενα τοῦ ἁγίου ὅτι εἶχε καταντήσει μιά εὐχάριστη καί θελκτική ἐνασχόληση γιά τόν κάθε λογῆς ἀργόσχολο «ρητορίσκο». Ἀλλά αὐτά θά τά δοῦμε παρακάτω.

Ἐδῶ ὁ Γρηγόριος διαβλέποντας τόν κίνδυνο καί ὁρμώμενος ἀπό πατρική ἀγάπη πού πονάει ὡς ἄλλος Ἱερεμίας μπροστά στό φρικτό τοῦτο θέαμα παρακαλεῖ τούς κατασκόπους[6] τους νά τόν ἀκούσουν ἐν σιωπῇ τά ὅσα ἔχει νά ἐκθέσει. Γνωρίζει ὅτι γιά ἐκείνους πού ἔχουν πωρωμένη καρδιά εἶναι δύσκολο νά μήν ἀντιδράσουν ἤ ἀκόμη καί νά βιαιοπραγήσουν στό ἄκουσμα τῶν θέσεών του. Ἐξάλλου, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τούς πρώτους στίχους τοῦ λόγου του, οἱ αἱρετικοί πρέπει νά εἶχαν βιαιοπραγήσει στό πρόσφατο παρελθόν κατά τῶν ὀρθοδόξων. Γιά τόν Γρηγόριο, ἡ βία *«εἴωθε πείθειν μὴ θέλοντας, ἄγχει γὰρ αὕτη καὶ γίγαντας πολλάκις»*[7], θέλοντας νά δείξει τήν δύναμη πού ἔχει ἡ ἄσκηση βίας.

Ὁ ἅγιος φαίνεται προετοιμασμένος γιά μιά τέτοια ἐνδεχόμενη στάση, ἕτοιμος νά δεχτεῖ τίς συνέπειες τῶν λόγων του. Παράλληλα ὅμως δέν φαίνεται διατεθειμένος νά μεταβάλει καί νά παραλλάξει οὔτε μιά κεραία ἀπό τά ὅσα σκοπεύει νά πεῖ. Θά διαδηλώσει τήν ἀλήθεια, ὅσο καί ἐάν αὐτή πρόκειται νά ἐρεθίσει τούς διαφωνοῦντες. Μάλιστα τούς προετοιμάζει λέγοντάς τους νά μήν ἐκπλαγοῦν ὅταν θά ἀκούσουν κάτι ἀντίθετο πρός τήν διδασκαλία τους. Τούς λέγει μάλιστα, ὅτι εἶναι πιθανόν νά στενοχωρηθοῦν ὅλοι ἐκεῖνοι πού μέ νεανική ὁρμή, μέ ἐπιδεικτικό ἐγωισμό, μέ θράσος ἀλλά καί ἀμάθεια ἔχουν συνηθίσει νά παρουσιάζονται ὡς παντογνῶστες καί διδάσκαλοι.

---

5. 2, 16.

6. Ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει ποιοί ἐνδέχεται νά εἶναι αὐτοί (βλέπε ὑποσ. 2).

7. *Ἔπη θεολογικά,* Ποίημα ΛΒ΄, Γνωμικά δίστιχα, Ε.Π.Ε. 9, 412, Θεσσαλονίκη 1976.

Τό μόνο πού τούς ὑπογραμμίζει εἶναι ὅτι αὐτό πού τόν ὠθεῖ νά τοποθετηθεῖ εἶναι ἡ πατρική ἀγάπη, ὁ συγκλονισμός καί ἡ θλῖψι πού αἰσθάνεται στήν θέα μιᾶς τέτοιας κατάστασης, καί ὄχι ἡ ἐμπάθεια. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι νοσοκομεῖο πού παρέχει θεραπεία στούς πάσχοντες καί ἀσθενοῦντες. Ὁ ἅγιος μέ τήν διπλή ἰδιότητα τοῦ πνευματικοῦ πατέρα καί ἰατροῦ δέν στέκεται μέ ἐμπάθεια ἀπέναντι στά πρόσωπα πού παρέκκλιναν τῆς πίστεως, ἀντιθέτως ποθεῖ τήν ἴασή τους καί προσπαθεῖ γι' αὐτήν. Βεβαίως δέν μπορεῖ νά ἀφήσει σάν ποιμένας ἐκτεθειμένο τό ὑπόλοιπο ποίμνιο. Τό προφυλάσσει ἀπό τόν κίνδυνο τῆς πλάνης.

Κλείνοντας τό δεύτερο κεφάλαιο ὁ ἅγιος χρησιμοποιεῖ ἕνα ἐξαίρετο ρητορικό τέχνασμα γιά νά ἐξασφαλίσει τήν προσοχή τῶν αἱρετικῶν. Τούς λέγει, λοιπόν, ὅτι ἐάν τόν ἀκούσουν, σάν λογικοί καί σκεπτόμενοι ἄνθρωποι, ἐνδέχεται νά ἔχουν κάποια ὠφέλεια. Ἐάν πάλι δέν συμβεῖ κάτι τέτοιο, μποροῦν, πρῶτον, νά ἔχουν συλλέξει νέα ἰσχυρότερα ἐπιχειρήματα, ἱκανά νά ἐνισχύσουν τήν θέση τους καί δεύτερον, νά ἔχουν βρεῖ ἀφορμές γιά περισσότερες λοιδορίες ἐναντίον του[8].

2) Οἱ προϋποθέσεις γιά τήν φιλοσοφία περί Θεοῦ

Ἀφοῦ ὁ ἅγιος μᾶς ἔδωσε εἰσαγωγικές πληροφορίες γιά τό θέμα πού πρόκειται νά ἀναπτύξει καί ὁ λόγος πού τόν ὠθεῖ νά τό πράξει, ἀρχίζει νά ἀναπτύσσει τήν σκέψη του. Προχωρεῖ λοιπόν στήν παρουσίαση τῶν προϋποθέσεων τῆς φιλοσοφίας περί Θεοῦ. Διερωτᾶται, μήπως ὁμιλῶντας γιά φιλοσοφικό λόγο περί Θεοῦ ἐννοεῖται ὁ ἔντεχνος, κομψός, ἐπιτηδευμένος λόγος τῶν ρητόρων; Μήπως δέν εἶναι κάτι πέρα ἀπό μιά εὐχάριστη ἤ ἀκόμα καί ἐποικοδομητική ἐνασχόληση; Ὁ Γρηγόριος εἶναι κατηγορηματικά ἀντίθετος! Στήν σκέψη του δέν μπορεῖ νά ταυτιστεῖ ἡ θεολογία μέ κάποιο ἀπό τά προαναφερθέντα.

Εὐθύς ἐξαρχῆς σπεύδει νά ξεκαθαρίσει ὅτι *«οὐ παντός... τὸ περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν, οὐ παντός»*[9]. Εἶναι ξεκάθαρος, ὅτι τό μυστήριο

8. 2, 27-28.
9. 3, 1.

τοῦ Θεοῦ δέν εἶναι τόσο χαμαίζηλο καί ταπεινό, τόσο εὐτελές καί χαμερπές, τόσο εὔθηνο καί χαμηλό. Ὁ «εὐσεβής» πόθος ἤ ἡ προσωπική φιλοδοξία τοῦ οἱουδήποτε δέν τόν δικαιώνει στό ἐγχείρημα αὐτό. Θά πεῖ χαρακτηριστικά, ὅτι *«τὸ εὐσεβές μὴ ἐν τῷ πολλάκις περὶ τοῦ Θεοῦ λαλεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ τὰ πλείω σιγᾷν εἶναι τιθέμενοι...»*[10]

Ὁ ἅγιος δέν σταματᾶ ἐδῶ, ἀλλά σπεύδει νά συμπληρώσει, ὅτι ἡ προσέγγιση τοῦ θείου μυστηρίου *«οὐδὲ πάντοτε, οὐδὲ πᾶσι, οὐδὲ πάντα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε, καὶ οἷς, καὶ ἐφ' ὅσον»*[11]. Μέ σαφῆ καί ἀκριβῆ τρόπο παρουσιάζει τίς προϋποθέσεις τῆς θεολογίας. Ποιές εἶναι αὐτές; Εἶναι οἱ ἑξῆς τρεῖς. Πρώτη, ὁ **χρόνος**. Δεύτερη, τό **πρόσωπο**. Τρίτη, τό **ἀντικείμενο**.

Ἡ πρώτη ἔχει νά κάνει μέ τήν χρονική στιγμή πού μπορεῖ κάποιος νά θεολογήσει, *«οὐδὲ πάντοτε...»* Δέν μπορεῖ νά θεολογήσει κάποιος πού τελεῖ ἐν ὁμηρίᾳ τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν περισπασμῶν καί ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖται ἀπό τήν ταραχή καί εἶναι λερωμένος ἀπό τήν «ἔξω λάσπη». Μόνο ὅταν ἀπαλλαγεῖ ἀπό αὐτά δύναται νά διαλυθεῖ καί νά παύσει ἡ σύγχυση καί νά λειτουργήσει ὀρθά τό ἡγεμονικό του. Εἰδάλλως εἶναι σάν νά ἀναμειγνύονται τά καλλιγραφημένα γράμματα μέ τά ἄσχημα καί ἡ εὐωδία τῶν ἀρωμάτων μέ τήν δυσοσμία τῶν ἀκαθαρσιῶν.

Ὑπογραμμίζει δέ, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς πρέπει νά μείνει δίχως ἀσχολία γιά νά ἔρθει σέ κοινωνία μέ τόν Θεό καί νά Τόν γνωρίσει. Κατά τήν γνώμη μας, αὐτό δύναται νά ἑρμηνευτεῖ διττῶς. Πρῶτον, ὅτι πρέπει νά μείνει ἀπερίσπαστος ἀπό τίς καθημερινές μέριμνες καί φροντίδες πού ἀπορροφοῦν πλεῖστο ἀπό τόν χρόνο τοῦ ἀνθρώπου. Δεύτερον, ὅτι πρέπει ὁ ἄνθρωπος νά προσπαθήσει νά κατευνάσει τόν θόρυβο τῶν παθῶν πού φωλιάζουν μέσα του, τά ὁποῖα εἶναι ἡ κύρια αἰτία γιά τήν ἀναστάτωση καί τήν σύγχυση πού τόν διακατέχει. Βέβαια, ἡ πρώτη ἑρμηνεία φαντάζει καί ἐπικρατέστερη, διότι μᾶς μιλάει στήν ἀρχή γιά «ἐξωτερική λάσπη».

Ἡ δεύτερη προϋπόθεση ἔχει νά κάνει μέ τό πρόσωπο πού θά ἐπιχειρήσει νά θεολογήσει. Εἶναι ἀδιανόητο γιά τόν ἅγιο ὅλοι νά μποροῦν ἤ νά θέλουν νά ἐκφράσουν λόγο περί Θεοῦ. Δέν εἶναι ὅλοι

10. Λόγος Γ΄, *Πρός τούς καλέσαντας καί μή ἀπαντήσαντας,* Ε.Π.Ε. 1, 222.
11. 3, 3-4.

ἱκανοί ἀλλά μόνο οἱ δοκιμασμένοι στήν πίστη καθώς καί οἱ θεατές τῶν θείων ἀποκαλύψεων, οἱ ἔχοντες θέα τοῦ Θεοῦ, οἱ θεώμενοι. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ὅτι ἡ θεολογία σχετίζεται ἄμεσα μέ τήν θεοπτία ἡ ὁποία βρίσκεται σέ ἄμεση συνάρτηση μέ τήν κάθαρση. Γιά νά γίνουμε πιό συγκεκριμένοι, ἡ ἐμπειρία τῆς ἀλήθειας εἶναι ἀπόρροια τοῦ βαθμοῦ καθάρσεως τοῦ ἑκάστοτε προσώπου. Σέ προηγούμενο λόγο του θά μᾶς πεῖ ὅτι ἐάν *«βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτὲ καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; Τὰς ἐντολὰς φύλασσε, διὰ τῶν προσταγμάτων ὅδευσον, πρᾶξις γὰρ ἐπίβασις θεωρίας...»*[12]

Δανειζόμενος τήν σκέψη τοῦ Πλάτωνος θά τονίσει πώς εἶναι ἐπικίνδυνο ὁ μή καθαρός νά πιάνει τό καθαρό διότι τό πιθανότερο εἶναι νά ὑποστεῖ μεγαλύτερη βλάβη παρά νά ἀποκομίσει ὠφέλεια. Δίνει δέ τό μεγαλειῶδες παράδειγμα τοῦ ἄρρωστου ὀφθαλμοῦ πού ἐκτίθεται στήν ἡλιακή ἀκτινοβολία. Σέ ἕναν ἄλλο λόγο του θά μᾶς πεῖ, ὅτι *«εἰ μὲν ἀνὴρ εἰ κατὰ Χριστὸν καὶ γεγύμνασταί σοι τὰ αἰσθητήρια καὶ λαμπρόν σοι τὸ φῶς τῆς γνώσεως, λάλει σοφίαν Θεοῦ τὴν λαλουμένην ἐν τοῖς τελείοις καὶ τὴν ἀποκεκρυμμένην ἐν μυστηρίῳ, καὶ ταύτην ὅταν καιρὸν λάβῃς καὶ πιστευθῇς. Τί γὰρ ἔχεις παρὰ σεαυτοῦ, ὃ μὴ δέδοται, μηδὲ εἴληφας; Εἰ δὲ ἔτι νήπιος εἶ, καὶ χαμερπὴς τὴν διάνοιαν καὶ τοῖς ὑψηλοτέροις προσβαίνειν οὐχ ἱκανός, γενοῦ Κορίνθιος γάλακτι τράφηθι. Τί χρῄζεις στερεωτέρας τροφῆς, ἣν οὐκ ἀναλίσκει τὰ μέλη καὶ ποιεῖ τροφὴν δι' ἀσθένειαν;...»*[13] Μέ συγκλονιστικό τρόπο παρουσιάζει ἐδῶ ὁ Ἅγιος σέ ποιούς καί πότε εἶναι ἐπιτρεπτή ἡ φιλοσοφία περί Θεοῦ, ἡ θεολογία.

Ὡς τρίτη καί τελευταία προϋπόθεση θέτει τό ἀντικείμενο τό ὁποῖο ἀναζητᾶ καί πραγματεύεται. Ὑπογραμμίζει ἐμφαντικά ὁ Ἅγιος, ὅτι δέν πρέπει νά στοχάζονται πράγματα πού ὑπερβαίνουν τίς δικές τους δυνάμεις. Ἀντιθέτως μόνον ὅσα εἶναι ἐφικτά καί δέν ξεπερνοῦν τήν φυσική ἱκανότητα καί δυνατότητά τους. Γιά τό ποιό θά μποροῦσε νά εἶναι τό ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας τους θά μᾶς τό πεῖ καί στό τελευταῖο κεφάλαιο στήν κατακλεῖδα τοῦ λόγου του.

12. Λόγος Κ΄, *Περί δόγματος καί καταστάσεως ἐπισκόπων,* 12.

13. Λόγος ΛΒ΄, *Περί τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας, καί ὅτι οὐ παντός ἀνθρώπου, οὔτε παντός καιροῦ τό περί Θεοῦ διαλέγεσθαι,* Ε.Π.Ε. 2, 50.

Ἐν πρώτοις τούς προτρέπει νά ἀσχολοῦνται μέ θέματα ἀπό τήν διδασκαλία προγενεστέρων φιλοσόφων. Κατόπιν, τούς παροτρύνει νά ἀσχοληθοῦν μέ τήν ἀνατροπή τῶν εἰδωλολατρικῶν θέσεων. Ἐάν βέβαια ὅλα αὐτά τά θεωρεῖ εὐτελῆ καί ἀνούσια διότι ἔχουν ἤδη μελετηθεῖ, καί ζητεῖ θέμα γιά νά ἀποκτήσει δόξα. Τούς προτρέπει νά ἀσχοληθοῦν μέ θέματα τῆς πίστεώς μας στά ὁποῖα ἡ ἐπιτυχία εἶναι χρήσιμη ἐνῶ ἡ ἀποτυχία δέν ἔχει σωτηριολογικῶς δυσάρεστες συνέπειες καί εἶναι ἀκίνδυνη. Λέγει ἐμφαντικά: *«φιλοσόφει μοι περὶ κόσμου ἢ κόσμων, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ λογικῶν φύσεων βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περὶ ἀναστάσεως, κρίσεως, ἀνταποδόσεως, Χριστοῦ παθημάτων...»*[14] Ζητάει νά εἶναι πολύ προσεκτικοί διότι γνωρίζει, ὅτι τίς ὑπερβολές μόνο ἡ ζημία καί ἡ βλάβη διαδέχονται.

Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νά τονίσουμε παρενθετικά, ὅτι τά τρία αὐτά στοιχεῖα ἔχουν ἐκπληκτική ὁμοιότητα μέ τίς προϋποθέσεις θεολογίας τοῦ καρδιακοῦ φίλου τοῦ Γρηγορίου, τοῦ Μ. Βασιλείου. Κατά τόν Βασίλειο, λοιπόν, οἱ προϋποθέσεις αὐτές δέν θά μποροῦσαν νά εἶναι ἄλλες ἀπό: α) τόν **Χρόνο**, β) τήν **Κάθαρση** καί γ) τόν **Φωτισμό**[15].

Ὁ φωστῆρας τῆς Καισαρείας λέγει πώς στήν θεολογία προβαίνουμε ἀπό ἀνάγκη[16]. Μάλιστα δέ τονίζει, πώς τά προβλήματα πού κλονίζουν τήν Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἀφορμή θεολογίας καί ὁ Θεός ἡ αἰτία, ἡ πηγή τῆς ἀλήθειας. Εἶχε δέ τόσο βαθιά συνείδηση τοῦ πράγματος ὥστε στέκεται μέ ἱερό δέος ἐνώπιον τῆς θεολογίας. Πολλάκις ἀπέφευγε νά ἀπαντάει σέ θεολογικές ἐρωτήσεις καί συχνότερα παρακαλοῦσε ἐπίμονα τούς πιστούς νά μήν κινοῦν ζητήματα πίστεως. Συνιστοῦσε νά ἀρκοῦνται σέ ὅσα ἔχει διατυπώσει ἡ Ἐκκλησία καί ἡ Παράδοση[17].

Ἡ θεολογία κατ' αὐτόν εἶναι διακονία γιά τήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Λέγει δέ, ὅτι *«εἰ οὖν ἡ μὲν διάνοια ἡμῶν παρὰ πολὺ τοῦ μεγέθους τῶν πραγμάτων ἀπολιμπάνεται, ὁ δὲ λόγος ἐλάττων ἐστὶ καὶ αὐτῆς τῆς διανοίας, πῶς οὐκ ἀναγκαία ἡ σιωπή, μήποτε ἐν τῇ τῶν ρημάτων εὐτελείᾳ δόξη κινδυνεύειν τῆς θεολογίας τὸ θαῦμα; Ἡ μὲν οὖν τοῦ δοξάζειν τὸν Θεὸν ἐπιθυμία πᾶσι τοῖς λογικοῖς κατὰ*

14. 10, 17-20.

15. Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία* Β΄, Ἀθήνα 1990, σελ. 381.

16. Κατά Εὐνομίου Α΄, Ε.Π.Ε. 10, 1.

17. Μ. Βασιλείου, Ἐπιστολή 258, *Ἐπιφανίῳ ἐπισκόπῳ.*

φύσιν ἐνέσπαρται, τοῦ δὲ πρὸς ἀξίαν εἰπεῖν πάντες ὁμοίως ἀπολιμπανόνται...»[18]

Θεωροῦμε, ὅτι αὐτό εἶναι καί τό πνεῦμα τοῦ Γρηγορίου ὁ ὁποῖος θά συμπληρώσει πώς ἡ προσέγγιση τοῦ κάλλους τῆς θεολογίας δέν πρέπει νά προσεγγίζεται ἀπό κανέναν ἄλλο παρά ἀπ' ὅσους σοβαρῶς μελετοῦν τό θέμα. Ὅσοι τό βλέπουν ὡς μιά ἡδονική ἐνασχόληση, ὅπως ἀκριβῶς τόν ἱππόδρομο, τό θέατρο, τά τραγούδια, τίς ποικίλες γαστρονομικές καί σεξουαλικές ἀπολαύσεις, αὐτοί δέν θά ἔπρεπε νά τολμοῦν κάτι τέτοιο. Διότι αὐτοί τό ἀντιμετωπίζουν ὡς μιά ἀκόμη πηγή ἡδονῆς, ὡς ἀφορμή ἐπιδείξεως καί ὡς ἀφορμή φλυαρίας. Αὐτοί λοιπόν, ἀστοχοῦν, πλανῶνται «πλάνην οἰκτράν» καί βλάπτουν τήν ψυχή τους παρά τήν ὠφελοῦν.

Βλέπουμε, λοιπόν, πόσο ταυτίζονται οἱ σκέψεις τῶν δύο Πατέρων γεγονός πού φανερώνει τό ἑνιαῖο τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας. Καί οἱ δύο λέγουν, ὅτι γιά νά ὑπάρξει θεολογία ἀπαιτεῖται χρόνος καί ἀποκοπή ἀπό τίς ἐξωτερικές μέριμνες, κάθαρση (ἐάν ὄχι πλήρης φωτισμός καί θέωση) καί γνώση γιά τό τί μποροῦμε νά πραγματευόμαστε ἤ ὄχι, πάντοτε σέ συνάρτηση μέ τίς δυνάμεις μας.

Ἀφοῦ ἔκανε σαφές τό πότε, ἀπό ποιούς καί τό ἀντικείμενο τῆς θεολογίας ὁ ἅγιος ἔρχεται νά δώσει διευκρινήσεις ἀναπτύσσοντας τήν συλλογιστική του, διότι πολλοί εἶναι οἱ προπετεῖς πού θά διαστρέψουν τούς λόγους του. Τονίζει χαρακτηριστικά, ὅτι σέ καμμία περίπτωση δέν τούς προτρέπει νά μήν ἔχουν πάντοτε κατά νοῦ τόν Θεό. Ἀντιθέτως γιά τόν Γρηγόριο *«μνημονευτέον γὰρ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον...»*[19] Προσθέτει δέ, ὅτι ἐάν γιά κάποιον εἶναι δυνατόν ἄς πράττει αὐτό μόνο καί τίποτε ἄλλο. Τόν βλέπουμε νά μιλάει μέ τέτοια ἐνάργεια καί ζωντάνια πού δέν μποροῦμε νά ὑποθέσουμε ὅτι εἶναι κάτι ἄλλο παρά τό ξεχείλισμα τῆς προσωπικῆς του βιωματικῆς ἐμπειρίας. Ὁ ἴδιος εἶναι ἐκεῖνος πού παροτρύνει νά μελετοῦν συνεχῶς τόν λόγο τοῦ Θεοῦ[20], νά τόν δοξολογοῦν ἀδιαλεί-

18. Μ. Βασιλείου, *Περί πίστεως,* Ε.Π.Ε. 7, 28.

19. Μ. Βασιλείου, *Περί πίστεως,* Ε.Π.Ε. 7, 28 ὅπου: *«Θεοῦ μέμνησθαι μὲν δι-ηνεκῶς, εὐσεβὲς καὶ κόρον οὐκ ἔχον τῇ φιλοθέῳ ψυχῇ, λόγῳ δὲ διεξιέναι τὰ περὶ Θεοῦ τολμηρόν...»*

20. 1, 2.

πτως[21], ἀλλά καί νά ἔχουν συνεχῶς μνήμη Θεοῦ[22]. Θεωρεῖ πώς εἶναι *«θανάτου κρείττων ὁ ἐνταῦθα Θεοῦ μνημονεύων»*[23]. Δέν λογίζεται χριστιανός πού ποθεῖ τήν κοινωνία μέ τόν Θεό καί νά μήν συντονίζει κάθε του κίνηση, κάθε του σκέψη, τήν ζωή του ὁλόκληρη μέ τό θεῖο θέλημα. Διαρκής ἡ μνήμη τοῦ Θεοῦ, ἀκατάπαυστη ἡ προσευχή μας πρός Αὐτόν, συνεχής ὁ ἀγῶνας γιά κάθαρση καί ἡ πορεία πρός τήν θέωση, *«αἰεὶ νηὸν ἔγειρε Θεῷ νόον, ὥς κεν ἄνακτα, ἵδρυμ' ἄϋλον, ἔχῃς ἔνδοθι σῆς καρδίης...»*[24]

Λέγει, λοιπόν, ὁ ἅγιος πώς αὐτή ἡ στάση ζωῆς εἶναι ἐπαινετή καί εὐάρεστη στόν Κύριο. Γιά ἐκεῖνον πού ἐκφράζει ὁρισμένες ἐπιφυλάξεις εἶναι γιά τήν στιγμή πού πρέπει νά ἀσχολεῖται κανείς μέ τήν Θεολογία. Προσοχή ὅμως: δέν ἔχει λόγο νά ἀντιτάσσεται καί νά ἐμποδίζει αὐτήν, ἀλλά ἐκφράζει ἐνστάσεις γιά τό ἄκαιρο καί τό ἀδιάκριτο τῆς ἐνασχολήσεως μέ αὐτήν, *«οὐδὲ τὴν θεολογίαν, ὥσπερ ἀσεβές, ἀλλὰ τὴν ἀκαιρίαν, οὐδὲ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν»*[25] Ὅπως ἔχει προαναφέρει ὁ Γρηγόριος πρέπει νά ξέρουμε τό **«πότε»** πρέπει νά θεολογεῖ κάποιος. Ἐδῶ ἔρχεται νά θέσει καί μιά ἄλλη παράμετρο, τήν **διάκριση**. Λέγει, δηλαδή, ὅτι ὅταν ἀπό τίς πράξεις μας ἀπουσιάζει ἡ σύνεση καί ἡ αἴσθηση τοῦ μέτρου, τότε ὁδηγούμαστε στόν σκοτασμό τοῦ νοῦ καί τήν ἀδιακρισία. Αὐτό ἔχει τόσο τραγικά ἀποτελέσματα, ὥστε ἀκόμα καί ἀπό τό καλό καί τό ὠφέλιμο νά προκύπτει ζημία καί βλάβη. Δίδει δέ τό ὅμορφο ἐκεῖνο παράδειγμα τοῦ μελιοῦ τό ὁποῖο ἄν καί τέρπει μέ τήν γλυκύτητά του, παρ' ὅλα αὐτά μπορεῖ νά προκαλέσει ἐμετό ὅταν φαγωθεῖ ἄμετρα καί ἀλόγιστα. Γι' αὐτό ἀκριβῶς λέγει ὅτι *«τὸ καλὸν οὐ καλόν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται...»*[26] Δέν ἀρκεῖ νά ἔχουμε ἕνα ἰσχυρό ἐργαλεῖο στά χέρια μας, ἀλλά πρέπει νά γνωρίζουμε τό πῶς καί τό πότε τῆς χρήσεώς του, ἐάν βέβαια ἐπιθυμοῦμε νά καταστεῖ χρήσιμο καί ὠφέ-

21. Ψαλμός 54, 18.

22. Ψαλμός 33, 2.

23. Λόγος ΙΕ΄, *Εἰς τόν πατέρα σιωπῶντα διά τήν πληγήν τῆς χαλάζης,* Ε.Π.Ε. 5, 336.

24. *Ἔπη θεολογικά.* Ποίημα ΛΑ΄, Γνῶμαι δίστιχοι, Ε.Π.Ε. 9, 398, Θεσσαλονίκη 1976.

25. 4, 11-12.

26. 4, 15.

λιμο. Μέ γλαφυρότητα τονίζει ὁ ἅγιος, ὅτι ἐάν θεωρεῖται ἄστοχο τό κόσμημα στόν ἄνδρα καί τά δάκρυα σ' ἕνα συμπόσιο, πολύ περισσότερο ἡ θεολογία σέ ἀκατάλληλη χρονική στιγμή[27].

3) Ὁ ἅγιος προειδοποιεῖ τούς αἱρετικούς γιά τά ὅρια τοῦ «θεολογεῖν»

Συνεχίζει τώρα καί τονίζει τήν ἀνάγκη γιά νά φιλοσοφοῦν ἐντός τῶν δικῶν τους ὁρίων. Ἄραγε τί προσπαθεῖ νά πεῖ ἐδῶ; Μήπως μιλάει γιά μιά τοπική ὁριοθέτηση πέραν τῆς ὁποίας δέν τούς ἐπιτρέπεται νά φιλοσοφοῦν; Φυσικά καί ὄχι! Διαβάζοντας τούς προηγηθέντες στίχους διαπιστώνουμε, ὅτι τούς ἀντιφρονοῦντες δέν τούς θεωρεῖ ἐχθρούς ἤ ἀντιπάλους, ἀλλά φίλους καί ἀδελφούς ἀσχέτως μέ τήν στάση πού ἐκεῖνοι κρατοῦν. Ποιές εἶναι οἱ δύο ἀντιμαχόμενες πλευρές ἔχει πολυτονιστεῖ παραπάνω. Ἡ μιά πλευρά εἶναι οἱ ὀρθόδοξοι, οἱ ὁποῖοι συντάσσονται μέ τό πνεῦμα τοῦ Ἀθανασίου καί τῶν Καππαδοκῶν, ἐνῶ ἡ ἄλλη πλευρά εἶναι τῶν νεοαρειανῶν, τῶν Εὐνομιανῶν. Λέγει ὅτι παρ' ὅλες τίς διαφωνίες πού ὑπάρχουν μεταξύ τους δέν πρέπει νά ὁδηγοῦνται σέ ἀκρότητες καί ὑπερβολές. Ποιές εἶναι οἱ μεταξύ τους διαφορές; Κυρίως ἔχουν νά κάνουν μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καί μέ τόν τρόπο προελεύσεώς του ἀπό τόν Πατέρα καθώς καί τήν μεταξύ τους σχέση (ὁμοούσιο κ.λπ.). Ἀναφέρει ὁ ἅγιος γιά τό ἐάν δηλαδή ὁ Λόγος εἶναι γέννημα ἤ κτίσμα τοῦ Θεοῦ καί πῶς αὐτός προῆλθε.

Ποιές εἶναι οἱ ἀκρότητες καί οἱ ὑπερβολές γιά τίς ὁποῖες ὁμιλεῖ; Πολύ πιθανόν αὐτές νά συνδέονται μέ τήν ἄμετρο τάση τους γιά τήν ἐκφορά φιλοσοφικοῦ λόγου περί Θεοῦ, **παντοῦ** καί **πάντοτε**. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο νά ζητάει αὐτοσυγκράτηση οὕτως ὥστε νά μήν δίνουν ἀφορμές στούς κατηγόρους τους. Ποιοί εἶναι αὐτοί οἱ κατήγοροι; Οἱ εἰδωλολάτρες, οἱ ἐθνικοί. Ἄς μήν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ χριστιανισμός γιά αἰῶνες ἔδινε μάχη ἐπιβίωσης ἔναντι τῆς ἐθνικῆς θρησκείας[28] τήν ὁποία εὐνοοῦσαν καί στήριζαν κατά καιρούς οἱ αὐτο-

27. 4, 16-17.

28. Ἡ πορεία τῆς Ἐκκλησίας διά μέσῳ τῶν αἰώνων ἔχει γραφεῖ μέ τό αἷμα τῶν μαρτύρων πού ἔμειναν ἀκλόνητοι στήν πίστη τους καί δέν ὑπαναχώρησαν σέ ἀπειλές καί τήν θέα τῶν βασανιστηρίων. Μιά ἀπό τίς σκληρότερες καί δυσκο-

κράτορες. Τούς παρακαλεῖ, λοιπόν, νά μή φιλοσοφοῦν περί Θεοῦ δημοσίως διότι ἔτσι δίδουν λαβές στούς πολεμίους τοῦ χριστιανισμοῦ νά τόν χτυπήσουν καί νά τόν ἀποδυναμώσουν: *«τί τὰ ξίφη τοῖς ἐχθροῖς ἐγχειρίζομεν;...»*[29] Τούς καθιστοῦμε ἀπό ἁπλούς κατηγόρους, δικαστές μας.

Τούς ὑπογραμμίζει, ὅτι αὐτός ὁ ὕπουλος ἐχθρός *«λίαν ἐπιμελῶς τήρει τὰ ἡμέτερα, καὶ βούλοιτο ἂν τὸν σπινθῆρα τῶν ἐν ἡμῖν κακῶν γενέσθαι φλόγα...»*[30] Καρτερικά ἀναμένει ὁ δόλιος (ἐχθρός) νά χτυπήσει τήν πίστη μας, κάνοντας τόν σπινθῆρα φλόγα, τήν φλόγα σαρωτική. Ἐπιθυμεῖ μέσα ἀπό τήν διαφωνία νά σπείρει διχόνοια, ἀπό τό σφάλμα νά προκαλέσει καταστροφή καί ἀπό τήν πτώση συντριβή. Ὁ ἴδιος δέν ἔχει τήν δύναμη νά ἐπιβληθεῖ μέ τήν ὀρθότητα τοῦ δόγματος. Γι' αὐτό περιμένει νά ἐκμεταλλευτεῖ τίς ἀδυναμίες, τίς ἀστοχίες καί τά ἀτυχήματά μας γιά νά μᾶς βλάψει *«... ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐν τοῖς ἑαυτῶν δόγμασιν ἔχουσι τὴν ἰσχύν, ἐν τοῖς ἡμετέροις σαθροῖς ταύτην θηρεύουσι, καὶ διὰ τοῦτο, ὥσπερ αἱ μυῖαι τοῖς τραύμασιν, οὕτω τοῖς ἡμετέροις ἐπιτίθενται εἴτε ἀτυχήμασι χρὴ λέγειν εἴτε ἁμαρτήμασιν...»*[31]

Βλέπουμε, ὅτι ὁ ἅγιος τίς μεταξύ τους διαφορές τίς ὀνομάζει ἀτυχήματα ἤ ἁμαρτήματα καθώς δέν μπορεῖ νά εἶναι κάτι ἄλλο. Δέν τούς κατακρίνει γιά τήν ἁμαρτία τους ἀλλά ζητάει νά μήν ἐμμείνουν

λότερες περιόδους πού γνώρισε ἡ ὀρθοδοξία ἦταν οἱ διωγμοί τοῦ Γ΄ καί Δ΄ αἰῶνος. Ὁ χριστιανισμός γνώρισε ἀπηνεῖς διωγμούς ἀπό αὐτοκράτορες ὅπως ὁ Δέκιος (249-253) καί ὁ Διοκλητιανός (284-305). Παράλληλα μέ τούς διωγμούς προσπάθησαν νά προβάλουν καί νά ἐνισχύσουν τήν ἐθνική θρησκεία μέ διατάγματα γιά γενική-ὑποχρεωτική συμμετοχή στήν ἐθνική λατρεία, συνεστίαση εἰδολωθύτων, στήν προσφορά θυσίας ἤ θυμιάματος στό ἄγαλμα τοῦ αὐτοκράτορα κ.λπ. (Βλασίου Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* τόμος Α΄, σελ. 124-129, Ἀθήνα 1994). Ἔνταση πυροδοτήθηκε στίς σχέσεις χριστιανισμοῦ καί ἐθνικῆς θρησκείας καί ἀπό τήν στάση αὐτοκρατόρων ὅπως τοῦ Κωνστάντιου (337-361) καί τοῦ «πρίγκιπα τοῦ παγανισμοῦ», Ἰουλιανοῦ (361-363). Ὁ τελευταῖος ἀναζωπύρωσε τήν ἐθνική θρησκεία κηρύσσοντας παράλληλα ἐπιφανειακή ἀνεξιθρησκεία. Ὅλα αὐτά δημιούργησαν ἕνα κλίμα καχυποψίας καί μιά πολεμική τοῦ χριστιανισμοῦ ἔναντι τοῦ ἑλληνισμοῦ καί τῆς ἐθνικῆς θρησκείας. Τήν προβληματική αὐτή κλήθηκαν νά λύσουν τόσο ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ὅσο καί οἱ Καππαδόκες Πατέρες.

29. 6, 4.

30. 5, 10-11.

31. 5, 14-18.

σ᾽ αὐτήν καί νά σπεύσουν νά τακτοποιηθοῦν. Εἶναι ἕνα κάλεσμα τοῦ ἁγίου σέ **μετάνοια**. Βλέπουμε ἐδῶ τό μεγαλεῖο ψυχῆς πού χαρακτηρίζει τούς ἁγίους, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ φορεῖς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος καί φρονήματος. Δέν ἐξουθενώνει τόν ἀστοχήσαντα καί ἁμαρτήσαντα ἀδελφό, ἀλλά τόν περιβάλλει μέ ἀγάπη καί φιλανθρωπία καλῶντας τον σέ μετάνοια. Τόν βοηθᾶ νά σηκωθεῖ ἀπό τόν βοῦρκο στόν ὁποῖο κυλιέται καί νά καθαριστεῖ. Βέβαια κάποιες φορές ἐνδέχεται νά τοῦ μιλήσει αὐστηρότερα μέ σκοπό νά τόν συγκλονίσει καί νά τόν ἀποδεσμεύσει ἀπό τήν πώρωση πού τόν κρατᾶ αἰχμάλωτο τῶν παθῶν του.

Ζητάει λοιπόν, νά συμφωνήσουν, ὥστε νά μήν μιλοῦν γιά τά ὕψιστα θεῖα καί ἀπόρρητα μυστήρια δημοσίως, πρωτίστως δέ καί ἀδιακρίτως. Διότι ἔτσι καταλήγουν σέ ἀκάθαρτα αὐτιά, οὐσιαστικά ἀκάθαρτες ψυχές, ἀνέτοιμες νά δεχτοῦν τούς θείους μαργαρίτες. Αὐτό ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά βεβηλώνονται τά ἱερά καί τά ὅσια ἀπό ἐκείνους πού λατρεύουν ὡς θεούς τά ἄψυχα ἀλλά καί τούς ἴδιους τούς ἀνθρώπους. Καί ὄχι μόνο αὐτό! Καταλήγουν αὐτοί πού προσκυνοῦν τούς δαίμονες, οἱ σαρκολάτρες νά φαντάζουν σεμνότεροι τῶν χριστιανῶν, καθώς δέν μιλοῦν μέ τέτοιο τρόπο γιά τά ἱερά τους μυστήρια. Οὐσιαστικά τούς λέγει ὁ Γρηγόριος, ὅτι ἔχουν παρεκτραπεῖ τόσο πολύ, οὕτως ὥστε νά ἔχουν χάσει κάθε ἴχνος σεβασμοῦ, φόβου καί δέους γιά τά θεῖα. Μιλοῦν μέ τήν ἴδια ἄνεση καί ἀδιακρισία σάν νά ἦταν ἕνα ἁπλό ἀνούσιο θέμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἡ πώρωση καί τό πάθος τούς ἔχουν ὁδηγήσει σέ ἕναν παροξυσμό, σέ μιά γενική ἰσοπέδωση καί εὐτελισμό τῶν πάντων.

Ὁ Γρηγόριος ζητᾶ νά μπεῖ ἕνας φραγμός στήν ἀνεξέλεγκτη τάση γιά θεολογία διότι χάνεται κάθε ἐλπίδα γιά μεταστροφή τῶν ἐθνικῶν. Αὐτοί λατρεύουν τήν σάρκα, προσκυνοῦν τά πάθη, κατασκευάζουν τούς Θεούς τους καί εἶναι ξακουστοί γιά τίς ἀναισχυντίες τους. Μέ τίς διαφωνίες πού ἔχουν οἱ χριστιανοί ὄχι μόνο δέν τούς βοηθοῦν νά ἀσπαστοῦν τήν πίστη μας ἀλλά ἐνδέχεται καί νά τούς σκανδαλίζουν. Διακρίνουμε ἐδῶ μιά καρδιά πού πονᾶ γιά τά δεινά καί τίς συνέπειες πού ἀκολουθοῦν τήν διαμάχη αὐτή. Ἀγωνιᾶ, διψᾶ καί ποθεῖ τήν σωτηρία ὅλων. Θλίβεται, ὅταν βλέπει ὅτι ὁ ὑπέρμετρος ζῆλος ὄχι μόνο καλό δέν προκαλεῖ, ἀλλά καί σκανδαλισμό καί ζημία. Ἡ καρδιά του ματώνει καί κλαίει. Τούς λέγει ξεκάθαρα, ὅτι αὐτά πού πράττουν δέν

εὐαρεστοῦν τόν Κύριο· *«οἱ πλεῖον ὑπὲρ τοῦ Λόγου μαχόμενοι, ἢ ὅσον ἀρέσκει τῷ Λόγῳ, καὶ ταὐτὸν πάσχοντες τοῖς μαινομένοις, οἳ τοὺς ἰδίους οἴκους ἀνάπτουσιν ἢ τοὺς παῖδας σπαράττουσιν ἢ τοὺς γονέας περιωθοῦσιν ὡς ἀλλοτρίους νομίζοντες...»*[32]

Συνεχίζει ὁ Ἅγιος καί προκαλεῖ νά κάνουμε μιά αὐτοκριτική. Θέτει τό ἐρώτημα ἀπό ποῦ προέρχεται ἡ τόσο μεγάλη προθυμία γιά λόγια καί φλυαρίες. Τήν ὀνομάζει καινοφανῆ ἀρρώστια! Καί ἐνῶ πράττουν χίλιες δυό ἀσκήσεις γιά τήν κατάπαυση τῶν παθῶν καί τήν ἀποδέσμευση ἀπό αὐτά δίδουν ἀμνηστία καί δείχνουν ἀνοχή στά πάθη τῶν ἄλλων, τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως, μέ τήν προϋπόθεση βέβαια ὅτι αὐτοί συντάσσονται μέ τίς θέσεις καί ἀσπάζονται τίς θεωρίες τῶν Εὐνομιανῶν. Αὐτό, ὅπως λέγει ὁ ἅγιος, μόνο θράσος καί παρρησία προσθέτει στήν ἀσέβειά τους μέ ἀποτέλεσμα νά διάκεινται ἀρνητικά καί νά καταφέρονται ὁλοένα καί πιό προκλητικά κατά τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

4) Ἡ ὁδός τῆς ἀρετῆς

Ἀκολούθως λέγει, ὅτι ὁ Θεός ἔχει φτιάξει πολλές μονές στίς ὁποῖες θά τοποθετηθεῖ ὁ καθένας ἄνθρωπος ἀναλόγως μέ τήν πίστη καί τήν προαίρεσή του. Λέγει ὁ Ἅγιος, ὅτι καλό θά ἦταν νά μπορούσαμε νά βαδίσουμε καί νά κατοικήσουμε ἐάν ὄχι ὅλες τίς μονές, ἔστω μερικές ἤ τοὐλάχιστον μία. Ποιά εἶναι αὐτή; Εἶναι ἡ ὁδός τῆς ἀρετῆς, ἡ ὁποία δύναται νά μεριστεῖ σέ πολλές ἄλλες. Ἡ ὁδός πού μᾶς ἄγει πρός τήν ἀρετή εἶναι δύσβατη, ἀνηφορική, ἀπαιτεῖ κόπους, ἱδρῶτες καί πόνους σέ ἀντίθεση μέ τήν εὐκολότατη ὁδό τῆς κακίας[33].

Ἀπορεῖ ὁ Γρηγόριος μέ τήν πλάνη τῶν Εὐνομιανῶν πῶς δηλαδή ἔφτασαν νά ἐγκαταλείψουν ὅλες τίς ἄλλες ὁδούς συνωστιζόμενοι μονάχα σέ μία, στήν ὁδό τοῦ **λόγου** καί τῆς **θεωρίας**. Γιά τήν ὁδό αὐτή δίδει τόν καυστικό ὄντως χαρακτηρισμό, ὁδό τῆς *«ἀδολεσχίας καὶ τερατείας...»*[34] Ἐννοεῖ ὅτι ὡς αὐτοσκοπό τῆς ζωῆς τους ἔχουν κάνει τήν ρητορεία καί τούς θεωρητικούς λόγους περί Θεοῦ. Δημι-

32. 6, 15-19.

33. Μ. Βασιλείου, *Πρός τούς νέους, ὅπως ἄν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων.* Ε.Π.Ε. 7, κεφ. 3, σελ. 328.

34. 8, 27.

ουργεῖται ἡ δικαιολογημένη ἐντύπωση πώς ὁ ἅγιος ἐνοχλεῖται νά ἀκούει λόγους προτρεπτικούς πρός τήν ἀρετή καί τήν ἄσκηση, λόγους περί τῶν θείων ἀπό ἄτομα ἄγευστα θείων ἐμπειριῶν. Ἄτομα πού γνωρίζουν καλά νά κηρύττουν ἀπό «ἄμβωνος» ἀλλά στήν προσωπική τους ζωή ἀδυνατοῦν νά ἐφαρμόσουν τά ὅσα διδάσκουν. Μάλιστα δανείζεται τούς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου γιά νά τούς ἐπιπλήξει λέγοντας, ὅτι ὅλοι δέν μποροῦν νά ἔχουν τά ἴδια χαρίσματα[35]. Ὁ Θεός γνωρίζει γιατί δίδει τό καθετί στόν καθένα μας. Δέν μποροῦν νά ἔχουν τά ἴδια χαρίσματα, διότι ὁ ρόλος τοῦ καθενός εἶναι ξεχωριστός στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι ἀπορεῖ ὁ Γρηγόριος, πῶς γίνεται ξαφνικά ὅλοι (οἱ Εὐνομιανοί) νά γίνονται θεολόγοι καί νά φιλοσοφοῦν περί τῶν ἀπορρήτων θείων μυστηρίων. Εἶναι πλάνη, ὁλοφάνερη τρέλλα μέ ἀπρόβλεπτες συνέπειες στό ἐγγύς μέλλον.

Προχωρεῖ ὁ Γρηγόριος καί λέγει ὅτι ὅταν κάποιος φτάσει νά βιώσει ὅλες αὐτές τίς ὑψηλές ἐμπειρίες πού μόνο οἱ θεόπτες Πατέρες γεύθηκαν, τότε καί μόνο τότε μπορεῖ νά μιλήσει γι᾽ αὐτά. Πῶς τολμᾶ νά συμπαρασύρει ἕναν ὁλόκληρο ὄχλο καί νά πράττει καί αὐτός τά ἴδια; Γιατί ἐκμεταλλεύεται τήν ἀμάθεια καί τήν ἀνοησία τῶν ἄλλων καί τούς ξεσηκώνει ἐναντίον τῆς πίστεώς μας; Ἐάν ὅμως δέν μπορεῖ νά ξεπεράσει αὐτή του τήν ἀδυναμία ἤ καί τήν ἄλλη του νά ὁμιλεῖ ἀσταμάτητα, τόν προτρέπει νά ἀσχοληθεῖ μέ χίλιες δύο ὑποθέσεις ἀξιόλογες. Ἄν στρέψει πρός τά ἐκεῖ τήν ἀδυναμία τῆς πολυλογίας καί τῆς φλυαρίας του ἐνδέχεται νά προκύψει κάτι καλό καί ὠφέλιμο πρῶτα γιά τόν ἴδιο καί ἔπειτα γιά τούς ἄλλους.

Πάνω ἀπ᾽ ὅλα ὅμως νά μήν ἀποβεῖ ἡ ἀκαιρία περί τοῦ θεολογεῖν εἰς βάρος τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς του, κάτι τό ὁποῖο εἶναι καί τό ζητούμενο.

35. Α΄ Κορ. ιβ΄, 29.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός χωρίς ὑπεκφυγές λέει, ὅτι μόνο οἱ Εὐνομιανοί εἶναι αὐτοί πού δέν δικαιοῦνται νά μιλοῦν γιά τόν Θεό. Ποτέ ἡ ρητορική δεινότητα δέν ἀποτελοῦσε ἐχέγγυο κατοχῆς τῆς ἀλήθειας. Ἄλλα εἶναι τά πλεονεκτήματα πού πρέπει νά διέπουν τήν ζωή ἐκείνων πού ἀποπειρῶνται νά μιλήσουν καί νά θεολογήσουν περί τοῦ Θεοῦ. Ἄς μήν αὐταπατῶνται οἱ ὀπαδοί τοῦ Ἀρείου ὅτι μέ ὡραιολογίες θά κατορθώσουν νά παρουσιάσουν καί λόγους μεστούς θεολογικῶν ἀληθειῶν. Μακάρι ἡ ρητορική τους δεινότητα νά ἦταν ἀντίστοιχη καί τῆς πνευματικῆς τους ὡριμότητας. Εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογη.

Τρεῖς εἶναι οἱ προϋποθέσεις τῆς θεολογίας: ὁ χρόνος, τό πρόσωπο καί τό ἀντικείμενο. Δέν μποροῦμε ὁποιαδήποτε ὥρα καί στιγμή νά θεολογοῦμε: *«οὐδὲ πάντοτε...»* Ἀλλά καί δέν μπορεῖ ὁ καθένας νά θεολογεῖ. Δέν εἶναι ὅλοι ἱκανοί. Ἀκόμη ὅμως καί ὅταν πληροῦνται οἱ προϋποθέσεις δέν μποροῦν οἱ ἄνθρωποι νά πολυπραγμονοῦν καί νά προσπαθοῦν νά προσεγγίσουν μυστήρια πού ἐκ τῶν πραγμάτων εἶναι ἀδύνατο νά προσεγγιστοῦν ἀπό τήν πεπερασμένη ἀνθρώπινη λογική.

Αὐτό δέν σημαίνει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι δέν πρέπει νά ἀσχολοῦνται μέ τόν Θεό καί ὅλες οἱ δυνάμεις τους δέν πρέπει νά εἶναι στραμμένες πρός Αὐτόν. Ἕτερον ἑκάτερον. Χρειάζεται μέτρο στήν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά προσεγγίσει νοησιαρχικά, ὥστε νά μήν καταντήσει ἡ ὅποια ὠφέλεια ἀπό αὐτή τήν προσέγγιση πρός ζημία τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πηγές

1. Γρηγορίου Θεολόγου, *Κατά Εὐνομιανῶν προδιάλεξις,* 4, Πατερικαί ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1976.
2. Ἡ Ἁγία Γραφή, ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Η ΖΩΗ», Ἀθήνα 1994.

2. Βοηθήματα

1. Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Περί πίστεως,* Ε.Π.Ε. 7, Θεσσαλονίκη 1976.
2. Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, *Πρός τούς νέους ὅπως ἄν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων,* Ε.Π.Ε. 7, Θεσσαλονίκη 1976.
3. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος Γ΄, *Πρός τούς καλέσαντας καί μή ἀπαντήσαντας,* Ε.Π.Ε. 1, Θεσσαλονίκη 1973.
4. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος ΛΒ΄, *Περί τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας, καί ὅτι οὐ παντός ἀνθρώπου, οὔτε παντός καιροῦ τό περί Θεοῦ διαλέγεσθαι.* Ε.Π.Ε. 2, 50, Θεσσαλονίκη 1973.
5. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος ΙΕ΄, *Εἰς τόν πατέρα σιωπῶντα διά τήν πληγήν τῆς χαλάζης,* Ε.Π.Ε. 5, Θεσσαλονίκη 1974.
6. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Ἔπη θεολογικά,* Ποίημα ΛΑ΄, Γνῶμαι δίστιχοι, Ε.Π.Ε. 9, Θεσσαλονίκη 1976.
7. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Ἔπη θεολογικά,* Ποίημα ΛΒ΄, Γνωμικά δίστιχα, Ε.Π.Ε. 9, Θεσσαλονίκη 1976.
8. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Κατά Εὐνομίου Α΄,* Ε.Π.Ε. 10, Θεσσαλονίκη 1976.
9. Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία* Β΄, Ἀθήνα 1990.
10. Βλασίου Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* τόμος Α΄, Ἀθήνα 1994.

ΜΗΝΑΣ ΤΣΕΡΕΤΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ
Θεολόγος, ὑποψήφιος Δρ τοῦ ΕΚΠΑ

Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΟΥ ΩΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀντικείμενο τῆς παρούσης διπλωματικῆς ἐργασίας εἶναι ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἤ Ἀκομινᾶτος, μιά ἀπό τίς πλέον ἐξέχουσες ἐκκλησιαστικές φυσιογνωμίες τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 12ου αἰ. καί τοῦ πρώτου τοῦ 13ου, καί εἰδικότερα ἡ δράση πού εἶχε ὡς μητροπολίτης τῆς Ἀθήνας. Χαρακτηριστικό τῆς βαρύνουσας σημασίας τῆς προσωπικότητας αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν ἐποχή του, ἀποτελεῖ τό γεγονός πώς εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο νά ἀνοίξει κάποιος ἕνα βιβλίο πού νά ἀσχολεῖται μέ τή συγκεκριμένη περίοδο γιά τόν ἑλλαδικό χῶρο καί εἰδικῶς γιά τήν Ἀθήνα, καί νά μή βρεῖ ἀναφορά –περισσότερο ἤ λιγότερο ἐκτεταμένη– γιά ἐκεῖνον.

Τό παραπάνω δέν εἶναι τυχαῖο, ἀφοῦ ἐκτός ἀπό σπουδαῖος λόγιος ἄνδρας, μέ γνωριμίες πού ἐκτείνονταν σέ ὅλους τούς ἀντίστοιχους σημαντικούς ἄνδρες τῆς ἐποχῆς του, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης εἶχε καί πολύ ἔντονη δράση ὡς φυσικός ἡγέτης τῆς μητροπόλεως τῆς ποιμάνσεώς του, τόσο ὡς «διπλωμάτης», προσπαθώντας νά ἐλαφρύ-

* Ἡ παροῦσα διπλωματική ἐργασία ὑποβλήθηκε στή Θεολογική Σχολή Ἀθηνῶν, Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μέ τίτλο: «Ἡ δράση τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτου ὡς Μητροπολίτου Ἀθηνῶν».

νει τό ποίμνιόν του ἀπό τά φορολογικά καί λοιπά οἰκονομικά βάρη, ὅσο καί ὡς «στρατιωτικός» ἡγέτης, πού ὑπερασπίστηκε μέ ἐπιτυχία τήν Ἀθήνα, ὀργανώνοντας τούς –φιλήσυχους καί ἄπειρους πρός τά πολεμικά πράγματα– κατοίκους της ἐνάντια στόν πανίσχυρο ἄρχοντα τοῦ Ναυπλίου Λέοντα Σγουρό.

Στό πρῶτο κεφάλαιο τῆς παρούσης ἐργασίας παρουσιάζονται ὁρισμένα βιογραφικά στοιχεῖα τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη, γιά τά χρόνια πού προηγήθηκαν τῆς ἀρχιερατείας του: Παιδικά χρόνια, σπουδές στήν Κωνσταντινούπολη, πρῶτες γνωριμίες μέ σημαντικές προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς του καί σταδιοδρομία ἕως τήν ἐποχή πού ἐξελέγη μητροπολίτης Ἀθηνῶν. Ἐξετάζεται ἐπίσης τό ζήτημα τοῦ ἐπιθέτου του, πού ἔχει ἀπασχολήσει κατά τό παρελθόν τούς ἐρευνητές.

Τό δεύτερο κεφάλαιο ἐπικεντρώνεται στήν ἔλευση τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα, ὡς μητροπολίτου πλέον τῆς πόλεως, καί τήν πρώτη του περίοδο σ' αὐτή, ὅπου ὁ νέος ποιμενάρχης προσπαθεῖ νά προσαρμοστεῖ ἀνάμεσα στήν ἰδεατή εἰκόνα πού εἶχε γιά τήν πόλη (εἰκόνα βασισμένη στά κλασικά του ἀναγνώσματα κατά τά προηγούμενα χρόνια) καί τήν πραγματική εἰκόνα μιᾶς φτωχῆς ἐπαρχιακῆς πόλεως, βρισκόμενης σέ οἰκονομικό μαρασμό καί χαρακτηριζόμενης σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τήν ἐγκατάλειψη καί τό χαμηλό μορφωτικό καί πνευματικό ἐπίπεδο τῶν κατοίκων της, τά ὁποῖα δυσκόλευαν τό ποιμαντικό του ἔργο. Ἰδιαίτερη προσοχή δίνεται στό ζήτημα τῆς χρονολογίας τῆς ἔλευσής του στήν Ἀθήνα, ὅπου ἐξετάζονται κριτικά ὅλες οἱ χρονολογίες πού ἔχουν προταθεῖ ἀπό τούς ἐρευνητές κατά περιόδους.

Στό τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ὅλη ἡ δραστηριότητα καί οἱ ἐπαφές τοῦ Μητροπολίτη μέ σημαντικούς ἐκκλησιαστικούς καί πολιτικούς ἄνδρες τῆς ἐποχῆς του, προκειμένου νά ἀντιμετωπίσει τά ποικίλα ἐκκλησιαστικά, οἰκονομικά καί λοιπά προβλήματα τῆς μητροπόλεώς του. Σ' αὐτήν, ἐξέχουσα θέση κατέχει τό περίφημο «Ὑπομνηστικό», πού ἀπέστειλε στόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ΄ Ἄγγελο-Κομνηνό καί τό ὁποῖο ἀναλύεται διεξοδικῶς. Ἡ δράση του αὐτή κρίνεται ὡς ἡ σημαντικότερη ἀπ' ὅλες, μέ ἐξαίρεση ἴσως τήν ὀργάνωση τῆς ἄμυνας καί τήν ἐπιτυχή ὑπεράσπιση τῶν Ἀθηνῶν κατά τοῦ ἄρχοντος τῆς Ναυπλίας Λέοντος Σγουροῦ, ἡ ὁποία ἐξετάζεται στό τέταρτο κεφάλαιο, πού καταπιάνεται μέ τήν ἀντιμετώπιση τῶν

διαφόρων ἐπιδρομέων, δηλ. τοῦ Σγουροῦ καί ἔπειτα τῶν Φράγκων, ἤ ἔλευση τῶν ὁποίων ὁδήγησε τόν Χωνιάτη στήν ἐξορία τῆς Κέας.

Μέ τήν περίοδο τῆς ἐξορίας του ἀσχολεῖται τό ἑπόμενο κεφάλαιο. Σέ αὐτό, ἐξετάζονται ἡ περιπλάνησή του ἐπί ἕνα περίπου χρόνο, ἕως ὅτου φτάσει στήν Κέα, καί οἱ συνθῆκες διαβίωσής του ἐκεῖ, ἐν συνεχείᾳ δέ ἡ δραστηριότητά του κατά τήν παραμονή του στό νησί, ὅπου ὁ δραστήριος μητροπολίτης συνεχίζει νά ποιμαίνει τή μητρόπολή του καί προσπαθεῖ νά λύνει τά προβλήματά της ἀκόμα καί ὅταν δέν βρίσκεται στήν ἕδρα του. Ἰδιαίτερη προβολή γίνεται στήν προσπάθειά του νά ἐπαναδημιουργήσει τήν κατεστραμμένη ἀπό τούς Φράγκους βιβλιοθήκη του, καθώς καί στίς μελέτες του, πού ἀποτελοῦσαν πάντοτε ἀγαπημένη ἀσχολία τοῦ λόγιου ἄνδρα. Στό ἴδιο αὐτό κεφάλαιο παρακολουθοῦμε καί τίς ἐπαφές τοῦ ἐξόριστου μητροπολίτη μέ κάποιες προσωπικότητες τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνισμοῦ, πού τόν καλοῦσαν κοντά τούς προκειμένου νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν Φράγκων καί νά ζήσει ὅπως τοῦ ἄξιζε. Τέλος, ἀναζητάται ἡ ἡμερομηνία τῆς τελευταίας του ἐπίσκεψης στήν Ἀθήνα, τῆς μοναδικῆς μετά τήν ἀποχώρησή του γιά τήν ἐξορία.

Τό ἕκτο καί τελευταῖο κεφάλαιο τῆς ἐργασίας μᾶς καταπιάνεται μέ τά τελευταῖα χρόνια τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη, ὅταν πλέον σέ βαθύ γῆρας ἔχει μιά πολύ εὔθραυστη ὑγεία, ταλαιπωρούμενος ἀπό πολλά σωματικά προβλήματα. Ἐξετάζονται ἐπίσης διάφορα ζητήματα σχετιζόμενα μέ τόν θάνατό του, ὅπως ὁ τόπος τῆς τελευταίας κατοικίας του (ἄν δηλαδή τελικά πέθανε στήν Κέα ἤ στίς Θερμοπῦλες), τό ἔτος τῆς κοίμησής του, καθώς ἐπίσης καί τό ἄμεσα συνδεόμενο μέ αὐτά ζήτημα τῶν δύο μονῶν Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (στήν Κέα καί στίς Θερμοπῦλες). Κλείνει δέ ἡ ἐργασία μέ τό ζήτημα τῆς ἁγιοκατατάξεώς του καί τίς ἁγιογραφίες του, οἱ ὁποῖες δημιουργήθηκαν λίγα μόλις χρόνια μετά τόν θάνατό του.

Κύρια πηγή γιά τήν παροῦσα ἐργασία ἀποτέλεσε ἡ σωζόμενη πλούσια ἀλληλογραφία τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη πρός πλῆθος διαφορετικῶν παραληπτῶν, ὅπως τή δημοσίευσε συστηματικά ὁ καθηγητής Σπυρίδων Λάμπρος καί μέ βάση τήν ὁποία κυρίως ἔγινε προσπάθεια νά τεκμηριώσουμε τίς πληροφορίες πού καταγράφονται στήν ἐργασία μας.

Τέλος, ὀφείλω νά ἀπευθύνω ὁρισμένες εὐχαριστίες. Πρωτίστως στόν ἐπιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Κωνσταντῖνο Μανίκα, πρῶτον

διότι μέ τή δική του παρότρυνση ἀσχολήθηκα μέ τό παρόν θέμα, τό ὁποῖο ἐντάσσεται σέ μιά ἰδιαίτερα σημαντική περίοδο τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, μέ τήν ὁποία ἕως τότε εἶχα ἀσχοληθεῖ ἐλάχιστα καί μοῦ ἦταν ἐν πολλοῖς ἄγνωστη. Δεύτερον, διότι καθ' ὅλην τή διάρκεια τῆς σύνταξης αὐτῆς τῆς ἐργασίας ἦταν στή διάθεση μου, προκειμένου νά καλύψει τίς ὅποιες ἀπορίες καί ἀνάγκες μου γιά συμβουλή καί καθοδήγηση, ἐπισημαίνοντας παράλληλα τά λάθη μου, ὥστε νά προκύψει τό καλύτερο δυνατόν ἀποτέλεσμα.

Καί, βεβαίως, πρός τά δύο ἄλλα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς γιά τήν κρίση τῆς παρούσης διπλωματικῆς, τούς ἀξιότιμους καί ἀγαπημένους καθηγητές μου κα Ἰωάννα Στουφή-Πουλημένου καί κ. Δημήτριο Μόσχο, γιά τίς ἄκρως σημαντικές παρατηρήσεις πού μοῦ ἔκαναν καί τά στοιχεῖα πού μοῦ ὑπέδειξαν νά συμπεριλάβω πρός ἀκόμα ἀρτιότερη παρουσίαση τοῦ θέματος. Δέν πρέπει δέ νά παραλείψω νά ἀναφέρω καί ἕναν ἀκόμα καθηγητή, τόν ὁμότιμο καθηγητή τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Ε.Κ.Π.Α. κ. Ἐμμανουήλ Κωνσταντινίδη, πού προσφέρθηκε νά διαβάσει τήν παροῦσα ἐργασία καί νά μοῦ ἐπισημάνει ὅσα ἀβλεπτήματα ἤ περιθώρια βελτιώσεως ἐντόπισε μέ τήν πολύτιμη ἐμπειρία του.

Ἐπίσης, ὀφείλω νά εὐχαριστήσω τούς ὑπαλλήλους τῆς βιβλιοθήκης τῆς Σχολῆς μας, πού ὅλο αὐτό τό διάστημα ὑπομονετικά ὑφίσταντο τήν τακτή παρουσία μου στόν χῶρο ἐργασίας τους, διευκολύνοντάς με πάντα προθύμως καί ὑπερβαίνοντας συχνά τά τυπικά καθήκοντά τους, προκειμένου νά συνεισφέρουν στήν προσπάθειά μου. Ἀκόμα, δέν μπορῶ νά μήν ἀναφέρω τήν κάτοχο ΜΔΕ στόν Πατερικό Τομέα, Ἑλένη Παπακώστα, ἡ ὁποία ἁπλόχερα μοῦ προσέφερε τό πλούσιο ἀρχεῖο της μέ ἠλεκτρονικά βιβλία. Τέλος, ὀφείλω νά εὐχαριστήσω, ἔστω καί μετά θάνατον, τή μητέρα μου Ἡρώ, γιά τήν πολύτιμη βοήθειά της στή μετάφραση τῶν γερμανικῶν κειμένων πού χρησιμοποίησα στήν παροῦσα ἐργασία.

Πέραν ὅλων τῶν ἀνωτέρω, ὑπάρχει καί πληθώρα ἄλλων προσώπων, στά ὁποῖα δέν θά ἀναφερθῶ προσωπικά, τά ὁποῖα εἴτε μέ συνέδραμαν μέ κάποια μικρή –ἀλλά ἐξίσου σημαντική– βοήθεια στήν προσπάθειά μου, εἴτε μέ στήριξαν μέ τήν γενικότερη παρουσία τους στήν ζωή μου.

Τσερετόπουλος-Κασιμάτης Μηνᾶς

Ο
Α Γ
ΜΙΧΑΗΛ

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

ΔΙΕΕ	=	Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος.
ΔΧΑΕ	=	Δελτίο Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
ΕΕΒΣ	=	Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.
ΕΕΘΣΠΑ	=	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν.
ΕΕΦΣΠΑ	=	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν.
ΕΙΕ	=	Ἐθνικό Ἵδρυμα Ἐρευνῶν.
ΘΗΕ	=	Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία.
ΙΕΕ	=	Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν).
ΚΒΕ	=	Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν.
ΜΕΕ	=	Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία.
ΜΙΕΤ	=	Μορφωτικό Ἵδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης.
PG	=	Patrologia Graeca
J. P.	=	Migne.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν χωρίζεται σέ πέντε περιόδους: α) ἀπό τήν ἵδρυση της τό 49/50 μ.Χ. μέχρι τό 732/3, ὁπότε ἡ ἐπισκοπή Ἀθηνῶν ὑπήχθη στή δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί συγχρόνως ἀνυψώθηκε σέ μητρόπολη[1]· β) ἀπό τό 732/3 μέχρι τήν κατάληψη τῆς πόλεως ἀπό τούς Φράγκους στά 1205· γ) τήν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας (1205-1456)· δ) ἀπό τό 1456, πού ξεκίνησε ἡ περίοδος τῆς τουρκικῆς της κατοχῆς, ἕως τό 1833/4, ὁπότε ἡ μητρόπολη Ἀθηνῶν καταργήθηκε καί ἐνσωματώθηκε στή νεοϊδρυθεῖσα ἐπισκοπή Ἀττικῆς· ε) στή νεώτερη περίοδο, ἀπό τό 1833/4 μέχρι σήμερα[2].

Ἡ ζωή καί ἡ δράση τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη ὡς μητροπολίτου Ἀθηνῶν βρίσκεται στό μεταίχμιο μεταξύ τῆς δεύτερης καί τῆς τρίτης περιόδου, δηλ. λίγο πρίν καί λίγο μετά τήν κατάληψη τῶν Ἀθηνῶν ἀπό τούς Φράγκους κατά τά τέλη τοῦ 12ου αἰ. Ἡ Ἑλλάδα τά χρόνια ἐκεῖνα ὑπαγόταν ἐκκλησιαστικῶς στή διοίκηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί διατηροῦσε δώδεκα μητροπολιτικές ἕδρες, ἀπό τίς ὁποῖες οἱ πιό σπουδαῖες ἦσαν τῆς Κορίνθου καί τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ ὑπόλοιπες δέκα ἦσαν: τῶν Πατρῶν, τῆς Λαρίσσης, τῆς Ναυπάκτου, τῶν Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης), τῶν Θηβῶν, τῆς Κερκύρας, τῆς Νάξου, τῆς Λακεδαιμονίας, τοῦ Ἄργους καί τῆς Γόρτυνος στήν Κρήτη. Ἐκτός ἀπ' αὐτές, ἀρχιεπισκοπές ἦσαν τά νησιά Λευκάδα καί Αἴγινα[3].

Ἡ «μητρόπολις Ἀθηνῶν Ἑλλάδος», σύμφωνα μέ τή «διατύπωση» τοῦ τακτικοῦ τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα ΣΤ΄ τοῦ Σοφοῦ (886-911) σχετικά μέ τούς μητροπολιτικούς θρόνους πού ὑπέκειντο στόν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, κατεῖχε κατά τάξιν τήν κη΄ (28η)

1. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 343. Βλ. καί Γερ. Κονιδάρη, *Πότε προήχθησαν αἱ Ἀθῆναι εἰς Μητρόπολιν (Λύσις τῆς διαφωνίας τῶν πηγῶν)*, ἀνάτυπον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (συνεδρία τῆς 1 Ἰουνίου 1935), Ἀθῆναι 1935, σ. 292.

2. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 343.

3. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 23-24.

θέση. Πρωτύτερα, ἐπί τῆς βασιλείας τοῦ πατέρα του Λέοντος, τοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνος, κατεῖχε τήν κβ΄ (22η) θέση, ὅπως φαίνεται καί στά πρακτικά τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου τῶν Ἰγνατιστῶν (Φεβρουάριος 870), στά ὁποῖα ὑπάρχει καί ἡ ὑπογραφή τοῦ πρώτου μητροπολίτη Ἀθηνῶν Νικήτα[4]. Τή θέση πού εἶχε ἐπί Λέοντος ΣΤ΄ τοῦ Σοφοῦ (δηλαδή τήν 28η), τήν κατεῖχε καί κατά τόν 12ο αἰώνα, ὅταν ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀνέλαβε τή μητροπολιτική ἕδρα τῆς πόλεως[5].

Ὑποκείμενες σ' αὐτή, ἤδη πρίν ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ἦσαν οἱ ἐπισκοπές Εὐρίπου, Ὠρεοῦ, Καρύστου, Πορθμοῦ καί Αὐλῶνος στήν Εὔβοια, ἡ ἐπισκοπή Διαυλίας στή Φωκίδα, ἡ Κορωνείας στή Βοιωτία καί οἱ ἐπισκοπές Ἄνδρου, Σκύρου, Σύρου καί Σερίφου στίς Κυκλάδες. Οἱ παλιές ἐπισκοπές Μαραθῶνος, Πλαταιῶν καί Μεγάρων, ἤδη στά μέσα τοῦ 9ου αἰ. εἶχαν διαγραφεῖ ἀπό τούς ἐκκλησιαστικούς καταλόγους. Ἀπό τίς παλαιές αὐτοκέφαλες ἐπισκοπές Κέω (σ.σ. ἡ σημερινή Κέα/Τζιά) καί Αἰγίνης, ἡ μέν Κέω καί Θερμιῶν ἐπιδόθηκε στή μητρόπολη Ἀθηνῶν ἐπί βασιλείας Ἐμμανουήλ Α΄ Κομνηνοῦ (1143-1181), ἡ δέ διοίκηση τοῦ νησιοῦ τῆς Αἴγινας ἀνατέθηκε ἐπί πατριαρχῶν Νικήτα Β΄ Μοντάνη (1118) καί Λεοντίου Θεοτοκίτου (1191) στή μητρόπολη Ἀθηνῶν ἐπί Μιχαήλ Χωνιάτη, ὥστε νά μπορέσει νά συγκεντρώσει τό ὀφειλόμενο πρός τόν πατριάρχη «ἀκρόστιχο»[6].

Ἐκτός ἀπό «Μητρόπολις Ἀθηνῶν», κατά τούς βυζαντινούς χρόνους ὀνομαζόταν καί «Καθολική Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν», καθώς καί «μεγάλη» ἤ «ἁγία Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν», ὅπως προκύπτει ἀπό διάφορα χαράγματα. Ὁ δέ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἐτιτλοφορεῖτο καί ὡς «ἔξαρχος συμπάσης τῆς Πελοποννήσου», προφανῶς ἀφ' ὅτου ἑνώθηκαν σέ ἕνα τά θέματα Ἑλλάδος, Πελοποννήσου καί νήσων τοῦ Αἰγαίου. Ὁ ἑκάστοτε μητροπολίτης κατά τή διάρκεια ὅλης τῆς βυζαντινῆς περιόδου ἀποτελοῦσε τόν σπουδαιότερο ἐκπρόσωπο τῆς πόλεως, διότι αὐτός ἀναλάμβανε συνήθως τό βά-

4. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 49· Σωτηρίου, *Ἀθῆναι*, στ. 637.

5. Darrouzès, *Notitiae*, σ. 349 (Πρακτικό 12).

6. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 49 καί Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 26. Γιά κατάλογο ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν τῆς ἐποχῆς, βλ. ἐπίσης καί Δημητρακοπούλου, *Ἐκκλησία Ἀθηνῶν*, σ. 57.

ρος τῆς προστασίας τῶν πολιτῶν της ἀπό τούς διαφόρους αὐθαιρετοῦντες ἄρχοντες, εἰσπράκτορες καί ἄλλους ἀξιωματούχους τῆς αὐτοκρατορίας[7].

Διοικητικά τόν 12ο αἰώνα ἡ αὐτοκρατορία ἦταν χωρισμένη σέ τμήματα πού ὀνομάζονταν «θέματα». Παλαιότερα, ἕως τόν 11ο αἰώνα, ἡ ἠπειρωτική Ἑλλάδα ἀπό τόν Ἰσθμό τῆς Κορίνθου ἕως τόν Πηνειό πρός τά βόρεια καί ἕως τήν Αἰτωλία πρός τή Δύση ἀποτελοῦσε τό θέμα τῆς Ἑλλάδος. Σ' αὐτό περιλαμβάνονταν ἡ Ἀττική, ἡ Βοιωτία, ἡ Φωκίδα, ἡ Λοκρίδα, μέρος τῆς Θεσσαλίας καί τά νησιά Εὔβοια καί Αἴγινα. Ἡ Πελοπόννησος παρεῖχε τό ὄνομά της σέ ἕνα δεύτερο θέμα, αὐτό τῆς Πελοποννήσου. Τήν ἐποχή τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη ὅμως τά δύο θέματα εἶχαν ἑνωθεῖ σέ ἕνα, μέ τό ὄνομα «θέμα Ἑλλάδος καί Πελοποννήσου», συνδιοικούμενα ἀπό τόν ἴδιο Στρατηγό[8].

Ἡ Ἀθήνα λοιπόν τόν 12ο αἰώνα ὑπέκειτο διοικητικά στό «θέμα Ἑλλάδος καί Πελοποννήσου». Μαζί δέ μέ τήν περιοχή γύρω ἀπό τήν πόλη καί μέχρι τήν Αἰτωλία, περιλαμβάνοντας τήν Αἴγινα καί τήν Εὔβοια, ἀποτελοῦσε τήν ἐπαρχία ἤ *ὅριον*, ὅπως τό ὀνόμαζαν τότε, τῶν Ἀθηνῶν[9]. Τό ὅριο τῶν Ἀθηνῶν ὑπαγόταν στήν ἐξουσία τοῦ πραίτορα τοῦ θέματος, ὁ ὁποῖος ὀνομαζόταν ἐπίσης καί *πρωτοπραίτωρ* ἤ *στρατηγός* ἤ *αὐτοκρατορικός στρατηγός* καί εἶχε ἕδρα τή Θήβα[10]. Γενικά στούς πραίτορες εἶχε ἀνατεθεῖ ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη ἡ στρατιωτική καί πολιτική διοίκηση τῶν θεμάτων[11]. Ἐκτός ἀπό τόν πραίτορα, ἐξουσία στήν πόλη ἀσκοῦσαν οἱ *κριταί* ἤ *δικασταί*, οἱ ὁποῖοι ἀναλάμβαναν τή δικαστική ἐποπτεία[12], ἀλλά καί ἀλ-

7. Σωτηρίου, *Ἀθῆναι*, στ. 637.

8. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 9-10 καί Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 23-24.

9. Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 91· τοῦ ἰδίου, *Σύλλαβος βυζαντινῶν μελετῶν καὶ κειμένων*, τ. Β΄: *Οἱ λόγιοι τῆς Ἑλλάδος*, ἐν Ἀθήναις 1961, σ. 361. Πρβλ. καί Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 21-22.

10. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 16 καί Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 313.

11. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 23-24.

12. Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Σπ. Λάμπρος, στά τέλη τοῦ 12ου αἰ. τά πραιτορικά καί τά δικαστικά καθήκοντα ἐναλλάσσονταν πολλές φορές, ἐνῶ καί κοινοί ἄρχοντες στέλνονταν στήν Ἑλλάδα καί τήν Πελοπόννησο. Δέν εἶναι δέ ξεκάθαρο ἄν τήν ἐποχή πού ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης βρισκόταν στήν Ἀθήνα ἄλλος ἦταν ὁ πραίτορας Ἑλλάδος καί Πελοποννήσου καί ἄλλος ὁ κριτής Ἑλλάδος καί Πελοποννήσου ἤ

λά καί ἄλλοι εἰδικοί ἄρχοντες, πού στέλνονταν ἐκτάκτως[13]. Καθώς φαίνεται, στήν Ἀθήνα ἀπό τά πολύ παλαιότερα χρόνια (πιθανότατα ἐπί ἐποχῆς Ἰουστινιανοῦ Α΄) εἶχαν παραχωρηθεῖ ἀπό τό βυζαντινό κέντρο ὁρισμένα προνόμια, ἐλευθερίες καί ἀπαλλαγές. Σύμφωνα μέ αὐτά, κατά μία ἄποψη ἡ Ἀθήνα αὐτοδιοικεῖτο καί ὁ «πραίτωρας»[14] δέν εἶχε τό δικαίωμα νά ἀναμειγνύεται στά διοικητικά ζητήματα τῆς πόλεως, ἀλλά οὔτε κἄν νά ἐπισκέπεται τήν πόλη ἐνόπλως, μέ τήν ἐπίσημη ἰδιότητά του, παρά μόνον ἀνεπισήμως, ὡς ἰδιώτης[15].

Ἡ Ἀθήνα βέβαια, ὅπως ἐπισημαίνουν τόσο ὁ Παπαρρηγόπουλος[16] ὅσο καί ὁ Λάμπρος[17], βάσει αὐτῶν τῶν προνομίων μέ ἐξαίρεση μιά μορφή αὐτοδιοικήτου δέν ἀπολάμβανε πλήρη ἀπαλλαγή φόρων, παρά τά ὅσα ἰσχυρίστηκαν κάποιοι ἄλλοι ἱστορικοί κατά καιρούς[18]. Ὅμως, καί μόνον αὐτή ἡ ἀπαγόρευση στόν πραίτορα νά εἰσέρχεται μέ τόν στρατό του ἐντός τῶν Ἀθηνῶν ἀπάλλασσε τήν πόλη ἀπό τήν προφανή ἐνόχληση καί ἀπό τή σημαντική δαπάνη τοῦ νά τρέφουν ἐγκατεστημένους σ' αὐτή στρατιῶτες[19]. Εἶναι δέ σαφές ὅτι ἡ ἀπαγόρευση αὐτή ἀφοροῦσε μόνο στήν εἴσοδο τοῦ πραίτορα μέ στρατό καί ὄχι γενικά τήν εἴσοδό του. Καί αὐτό προκύπτει ἀπό τό γεγονός, ὅτι ποτέ οἱ Ἀθηναῖοι δέν εἶχαν παραπονεθεῖ κατά τίς ἐπισκέψεις πραιτόρων δίχως στρατό, ἐνῶ καί ὁ μητροπολίτης τούς προσφωνοῦσε μέ λόγους κολακευτικούς, ἐπιδιώκοντας ἀπ' αὐτούς δίκαιη δικαστική κρίση καί περιορισμό τῶν καταχρήσεων διαφόρων κρατικῶν ὑπαλλήλων. Ἀλλά καί οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι κατά περιόδους

ἄν οἱ δύο ἀρχές συνυπῆρχαν στόν ἴδιο ἄνδρα ἤ ἄν εἶχε τελείως καταργηθεῖ ἡ θέση τοῦ κριτῆ θέματος καί τά χρέη του τά εἶχαν ἀναλάβει ἐπαρχιακοί κριτές. Βλ. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 26..

13. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 24.

14. Στά κείμενα, τά προερχόμενα ἀπό τήν ἐποχή ἐκείνη, ἡ λέξη γράφεται μέ *ω* (πραίτωρας). Στό ἑξῆς στήν παροῦσα ἐργασία θά καταγράφουμε τήν λέξη ὅπως προστάζει ἡ σύγχρονη ὀρθογραφία, δηλ. μέ *ο* (πραίτορας), ἀλλά στά παραθέματα θά διατηροῦμε τήν ὀρθογραφία τῶν πρωτότυπων κειμένων.

15. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 313.

16. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 212.

17. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 62-63.

18. Π.χ. βλ. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 313, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει μόνο τό χρυσό στεφάνι πρός τόν αὐτοκράτορα καί τίς ἔκτακτες εἰσφορές λόγῳ τῶν πειρατῶν.

19. Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 285.

ζητοῦσαν τήν ἀποστολή τοῦ πραίτορα στήν Ἀθήνα, προκειμένου νά τούς ἀπαλλάξει ἀπό τούς ἀντιπραίτορες, πού τούς θεωροῦσαν ὡς τό μεγαλύτερο κακό γιά τήν πόλη τους. Φαίνεται λοιπόν ἀπό τά ἀνωτέρω, ὅπως ὀρθά παρατηρεῖ καί ὁ Σπ. Λάμπρος[20], ὅτι δέν εὐσταθεῖ ἀπόλυτα ἡ πληροφορία ὅτι ὁ πραίτορας δέν εἶχε ἐξουσία στήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν· εἶχε, ἀλλά ἦταν περιορισμένη σέ σχέση μέ ἄλλες πόλεις.

Ἡ πραγματικότητα ὅμως προέκυπτε διαφορετική σέ πολλές περιπτώσεις, ἐξ αἰτίας τῶν ἀτασθαλιῶν τῶν πραιτόρων, ἐνῶ ἡ κεντρική κυβέρνηση στήν Κωνσταντινούπολη δέν ἦταν σέ θέση νά ἐπιτηρεῖ συνεχῶς τούς ὑπαλλήλους της στίς διάφορες ἐπαρχίες, ὥστε νά ἀποφεύγονται τέτοια φαινόμενα[21]. Τήν ἀνωμαλία αὐτή ἐπέτειναν ἀναπόφευκτα καί οἱ συχνές ἀλλαγές τῶν αὐτοκρατόρων καί ἡ διαρκής ἀνωμαλία καί ἐξασθένιση τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως στήν Κωνσταντινούπολη, στοιχεῖα πού μέ τή σειρά τους προκαλοῦσαν στίς ἐπαρχίες μεγάλη διοικητική ἀταξία[22]. Ἐνῶ λοιπόν στήν ἀρχή ἀπαγορευόταν ἡ εἴσοδος τῶν πραιτόρων στήν πόλη μέ συνοδεία στρατοῦ, μέ τήν πάροδο τῶν ἐτῶν ἡ ἀπαγόρευση αὐτή ἄρχισε νά παραβιάζεται καί ὁ ἑκάστοτε πραίτορας, χρησιμοποιώντας ὡς πρόφαση τήν προσκύνηση τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας στήν Ἀκρόπολη, εἰσερχόταν μέ τούς ἀκολούθους του καί μέ στρατό στήν Ἀθήνα καί ἅρπαζε τούς θησαυρούς πού εὕρισκε σ' αὐτόν[23]. Ἦταν δέ τέτοιο τό κακό πού προκαλοῦσε, πού ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης παραλληλίζει τήν ἐξουσία τοῦ πραίτορα μέ τή Μήδεια τῆς μυθολογίας· ὅπως αὐτή ἐξέχεε τά δηλητήριά της στή Θεσσαλία, ἔγραφε, ἔτσι καί οἱ πραίτορες διοχέτευαν κατά τῆς Ἀθήνας (καί γενικά τῆς Ἑλλάδος) τήν ἀδικία[24].

Χειρότερη ὅμως ἀπό τήν παρουσία τοῦ ἴδιου τοῦ πραίτορα ἦταν ἡ παρουσία τῆς ἀκολουθίας του[25], τήν ὁποία ὁ Χωνιάτης χαρακτηρίζει ὡς πιό βάρβαρη καί ἀπό τό πέρασμα τοῦ στρατοῦ τοῦ Πέρση

20. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 64.
21. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 213.
22. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 314.
23. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 17· Thallon, *Humanist*, σ. 03-04.
24. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 17.
25. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 17.

βασιλιά Ξέρξη («*Ξέρξου βαρβαρικώτερον*»)[26]. Εἰσερχόταν λοιπόν ὁ πραίτορας μέ ὅλη αὐτή τή στρατιά ἀκολούθων στήν Ἀθήνα, οἱ ὁποῖοι ὄχι ἁπλῶς τρέφονταν ἀπό τούς κατοίκους, ἀλλά ἀπαιτοῦσαν καί ὑπέρογκο μισθό ἀπ' αὐτούς. Ὁ πραίτορας, «ἔχων συνεργούς τούς κακοηθεστέρους τῶν ἐγχωρίων κηφήνων», ὅπως λέει ὁ Παπαρρηγόπουλος, φυλάκιζε καί φορολογοῦσε τούς εὐπορότερους ἀπό τούς κατοίκους· ἄλλους ἁπλῶς διότι δέν τόν προϋπάντησαν, ἄλλους γιά ἄλλες αἰτίες[27]. Γιά τήν εἴσοδο τοῦ πραίτορα μάλιστα προβλεπόταν καί ἕνας εἰδικός φόρος, ἡ «πραιτωρική ἐπήρεια»[28] ἤ «προσκυνητίκιον»[29], δηλ. φόρος προσκυνήματος. Ἐπρόκειτο γιά παροχές στόν ἴδιο καί τήν ἀκολουθία του, τίς ὁποῖες ἔπρεπε ὑποχρεωτικά νά εἰσπράξει ἤ τοὐλάχιστον νά λάβει ρητή διαβεβαίωση γιά τήν εἴσπραξη τους, διαφορετικά ἀρνιόταν νά ἀποχωρήσει ἀπό τήν πόλη. Ἀλλά ἀκόμα καί ἡ ἀποχώρησή του δέν γινόταν ἀνώδυνα γιά τούς Ἀθηναίους, καθώς συνοδευόταν ἀπό ἁρπαγές ἀγαθῶν ἀπαραίτητων γιά τό ταξίδι του[30].

Γενικά οἱ διοικητές τῶν εὐρωπαϊκῶν θεμάτων ἦσαν ἄμισθοι, ἀλλά ἀντί γιά μισθό ἐπιτρεπόταν σ' αὐτούς νά εἰσπράττουν γιά τόν ἑαυτό τους χρήματα ἀπό τούς ὑπηκόους τῆς περιοχῆς εὐθύνης τους[31]. Εἰδικότερα, γιά τίς ἀπομακρυσμένες αὐτές περιοχές τό βυζαντινό κράτος ἔβγαζε σέ πλειστηριασμό τούς φόρους καί ὁ εἰσπράκτορας πού τελικά ὁριζόταν, προπλήρωνε στό δημόσιο ταμεῖο τόν φόρο πού εἶχε ἐπιβάλει τό κράτος. Στή συνέχεια ἐπέβαλλε δική του βαρύτερη φορολογία[32], ἀπό τήν ὁποία εἶχε τό κέρδος πού ὁ ἴδιος ἐπιθυμοῦσε νά εἰσπράξει.

Καί δέν ἦσαν μόνον οἱ πραίτορες πού αὐθαιρετοῦσαν σέ βάρος τῆς Ἀθήνας. Καί ἄλλοι αὐτοκρατορικοί ἀξιωματοῦχοι πού ἐπισκέ-

26. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 103, στ. 17-18.

27. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 213.

28. Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 285.

29. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 309, στ. 18-19· Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 200, ὑπ. 21.

30. Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 285· Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 200, ὑπ. 21· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 309-310, στ. 14-25, 1-6.

31. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 17.

32. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 195, ὑπ. 7.

πτονταν τήν πόλη διέπρατταν αὐθαιρεσίες, ἐπιβαρύνοντάς την. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ μεγάλου δούκα τοῦ στόλου Μιχαήλ Στρυφνοῦ, σύγγαμβρου τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Γ΄ τοῦ Κομνηνοῦ[33]. Ὁ Στρυφνός, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τήν Ἀθήνα τό 1202 μαζί μέ τή σύζυγό του μέ πρόφαση νά προσκυνήσει καί αὐτός –ὅπως καί οἱ πραίτορες– τήν Παναγία τήν Ἀθηνιώτισσα, περισυνέλεξε καί χρήματα γιά τό βασιλικό ναυτικό, μέ πρόσχημα τήν ἀντιμετώπιση τῆς πειρατείας. Ὅμως τά χρήματα αὐτά δέν τά χρησιμοποίησε γιά τήν κατασκευή πλοίων, ἀλλά τά οἰκειοποιήθηκε[34]. Ἐπιπλέον ἀφαίρεσε τόν ἐξοπλισμό ἀπό βασιλικά πλοῖα, πού εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νά κατασκευάζονται ἤ εἶχε ὁλοκληρωθεῖ ἡ κατασκευή τους, τόν ὁποῖο καί πούλησε[35].

Τέλος, ἕνα ἀπό τά βασικά προβλήματα πού ταλαιπωροῦσαν τούς Ἀθηναίους ἐκείνη τήν ἐποχή, ἦταν καί μιά σειρά φόρων πού ἔπρεπε νά πληρώνουν οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς. Σημαντικό μέρος αὐτῶν τῶν φόρων σχετίζεται ἄμεσα μέ τό ζήτημα τῶν πειρατῶν, ἀφοῦ πρόκειται γιά εἰσφορές τά χρήματα τῶν ὁποίων πήγαιναν στήν κατασκευή πλοίων (*κτῆσις κατέργων-κατεργοκτισία*[36]) καί στήν ἐπάνδρωσή τους (*ὑπέρ πλωίμων*), προκειμένου νά καταπολεμηθεῖ ἡ πειρατεία[37].

Ἐπίσης, κατά τή στέψη κάθε νέου αὐτοκράτορα ἡ πόλη ἐπιβαρυνόταν μέ τήν ἀποστολή ἑνός χρυσοῦ στεφάνου, ὡς δώρου πρός αὐτόν[38]. Ἡ φτώχεια τῆς Ἀθήνας ὅμως ἦταν τέτοια ἐκείνη τήν ἐποχή, πού δύο φορές τοὐλάχιστον συναντοῦμε τόν Μιχαήλ Χωνιάτη νά ἰσχυρίζεται ὅτι δέν μπορεῖ νά τό προσφέρει· ἡ μία εἶναι στόν ἐγκωμιαστικό του λόγο πρός τόν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιο, ὅταν εἶχε μεταβεῖ στήν Κωνσταντινούπολη γιά νά τόν ἐκφωνήσει[39], καί ἡ ἄλλη στό ὑπομνηστικό πρός τόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ΄[40]. Παράλ-

33. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 20.

34. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 46.

35. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 20.

36. Μαυρομμάτη, *Περιβάλλον*, σ. 03.

37. Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 285.

38. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 16.

39. Βλ. ὑποκεφάλαιο παρούσης ἐργασίας «Ἐπίσκεψη Χωνιάτη στήν Κωνσταντινούπολη – Λόγος Ἐγκωμιαστικός στόν Ἰσαάκιο».

40. Βλ. ὑποκεφάλαιο «Τό "Ὑπομνηστικόν" πρός τόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ΄ Ἄγγελο-Κομνηνό».

ληλα ὅμως πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τά παράπονα τῶν Ἀθηναίων πρός τό βυζαντινό κέντρο καί τίς ἔκτακτες εἰσφορές δέν δηλώνουν ἀναγκαστικά καί μόνον ὅτι τά καταβαλλόμενα ποσά ἦσαν ὑπέρογκα[41]. Αὐτό πού καταδεικνύουν εἶναι περισσότερο ἡ μεγάλη φτώχεια τους, μέ ἀποτέλεσμα νά μή μποροῦν νά καταβάλλουν αὐτά τά ποσά μέ εὐκολία. Ἡ φτώχεια δέ αὐτή ὀφειλόταν, ἐκτός τῶν ἄλλων καί στό ἄγονο ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, πού συνεπαγόταν ἔλλειψη σιταριοῦ καί ἄλλων τροφίμων. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τήν ἐποχή πού ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἔφτασε στήν Ἀθήνα, ἡ ἔνδεια σέ τρόφιμα ἦταν ἀπελπιστική ἐξαιτίας μιᾶς παρατεταμένης ἀνομβρίας πού ἐπικρατοῦσε στήν Ἀττική. Πολλοί Ἀθηναῖοι, μή μπορώντας νά ἀνταπεξέλθουν στήν κατάσταση, ξενιτεύονταν προκειμένου νά βροῦν μιά καλύτερη τύχη, ὥστε νά θρέψουν τήν οἰκογένειά τους, μέ ἀποτέλεσμα πίσω νά μένουν γυναῖκες, παιδιά καί ἡλικιωμένοι, ζῶντας σέ ἀπόλυτη φτώχεια, καί ὁ πληθυσμός τῆς πόλεως νά ἔχει μειωθεῖ αἰσθητά, ἰδίως στίς παραγωγικές ἡλικίες[42]. Ἡ δέ πόλη πλέον θύμιζε «Σκυθική ἐρημία» κατά τόν χαρακτηρισμό τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη[43]. Σύμφωνα μέ τή Ναυσικά Πανσελήνου[44], μεταναστευτικά κρούσματα στούς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς, πού ἔφευγαν γιά νά φτιάξουν ἀλλοῦ τή ζωή τους, ἄρχισαν νά παρατηροῦνται γύρω στό 1200. Καί βέβαια, ὅσο λιγότεροι Ἀθηναῖοι παρέμεναν στήν Ἀθήνα τόσο μειωνόταν καί ἡ δυνατότητα νά ἀνταποκριθοῦν στή φορολογία πού τούς ἐπέβαλε ἡ πολιτεία.

Τήν πόλη ὁ Μιχαήλ τή βρίσκει ἀδύναμη καί φτωχή καί σέ κατάσταση παρακμῆς, τήν ὁποία δέν ἀρκεῖ νά ἐξηγήσει οὔτε ἡ πλεονεξία τῶν πραιτόρων καί φορολόγων, οὔτε οἱ ἐπιδρομές τῶν πειρατῶν, ὅταν τοὐλάχιστον ἕως τά μέσα τοῦ 12ου αἰ. ἡ πόλη φαίνεται

41. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 95.

42. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 53-54. Βλ. καί Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 91· Setton, *Athens*, σ. 193.

43. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 307, στ. 3-6: «Τό καθ' ἡμᾶς ὅριον τῶν Ἀθηνῶν, πάλαι τοῦ πλήθους τῶν ἐποίκων αὐτοῦ διά τάς ἀλλεπαλλήλους ἐπηρείας ἐκκενούμενον ἀεί, νῦν κινδυνεύει καί εἰς αὐτήν περιστῆναι τήν παροιμιαζομένην ἐρημίαν σκυθικήν». Σ' αὐτό τό σημεῖο, ὁ ἀρχαιομαθής μητροπολίτης ἐμπνέεται ἀπό τόν Ἀριστοφάνη: «Ἐξολέσθαι συμπλακέντα τῇ Σκυθῶν ἐρημία» (Ἀριστοφάνης, Ἀχαρνῆς 703) (βλ. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 196, ὑπ. 11).

44. Πανσελήνου, *Ἀθήνα*, σ. 13.

νά ἀνθοῦσε γιά τά δεδομένα τῆς ἐποχῆς. Ἀπό τά γραπτά τοῦ ἱεράρχη προκύπτει, ὅτι κάποιο μεγάλο κακό εἶχε διασαλεύσει τήν εὐτυχία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν λίγο νωρίτερα, καταβιβάζοντάς την στήν ἐσχάτη παρακμή[45]. Μιά μεγάλη ἀνομβρία βέβαια πού εἶχε προκύψει, φαίνεται ὅτι εἶχε ἐπιφέρει ξηρασία καί σιτοδεία στήν ὕπαιθρο, φτώχεια καί πεῖνα στήν πόλη[46]. Ὅμως ἡ πραγματική αἰτία τῆς παρακμῆς φαίνεται πώς ὀφειλόταν σέ κάποιο ἄλλο τραγικότερο γεγονός. Ὁ Σπ. Λάμπρος θεωρεῖ πώς αὐτό τό γεγονός ἦταν ἡ ἅλωση τῆς Ἀθήνας ἀπό τόν «Ρογέρο»[47]. Πρόκειται γιά τόν Ρογήρο Β΄[48], γιό καί διάδοχο τοῦ Ρογήρου Α΄, βασιλέα τῆς Σικελίας, ὁ ὁποῖος τό 1147 ἀποφάσισε νά ξεκινήσει πόλεμο κατά τοῦ Βυζαντίου, στέλνοντας γι' αὐτό τόν σκοπό ἰσχυρό στόλο[49] μέ στρατό, ὑπό τόν ναύαρχο Χριστόδουλο, ὁ ὁποῖος ἀνάμεσα σέ ἄλλα εἰσέβαλε στήν Ἀττική καί τή Βοιωτία[50]. Ὅλα αὐτά τά γεγονότα φαίνεται ὅτι ἀπότομα ἄλλαξαν τήν κατάσταση τῆς Ἀθήνας πρός τό χειρότερο στά τέλη τοῦ 12ου αἰ.

45. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 31-32

46. Πανσελήνου, *Ἀθήνα*, σ. 26.

47. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 32: «Τοιοῦτο δέ τί (σ.σ. τό μέγα κακό) νομίζω τήν ἅλωσιν τῆς πόλεως ὑπό τοῦ Ῥογέρου».

48. Καί ὄχι Α΄, ὅπως ἀναφέρει λανθασμένα ὁ Σπ. Λάμπρου (Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 14).

49. Νορμανδρικό (Βλ. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 14). Προφανῶς ἡ Ν. Πανσελήνου (Πανσελήνου, *Ἀθήνα*, σ. 26) πού ἀναφέρει ὡς πρός αὐτό τό θέμα ἐπιδρομή τῶν Σαρακηνῶν, μπερδεύεται μέ τήν παλαιότερη ἐπιδρομή Σαρακηνῶν τοῦ 936 μ.Χ. (βλ. σχετική ἀναφορά: Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 13-14).

50. Ν. Καλομενοπούλου, «Ρογῆρος Β΄», *ΜΕΕ*, τ. ΚΑ΄ (1933), σ. 182.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΑΦΙΞΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

1. Χρόνος-τόπος γεννήσεως καί οἰκογενειακή κατάσταση

Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἤ Ἀκομινᾶτος γεννήθηκε γύρω στό ἔτος 1138. Αὐτό προκύπτει ἀπό γραπτή μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Χωνιάτη σέ ἐπιστολή του, πού ἀπευθυνόταν πρός τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Δ΄ Αὐτωρειανό καί ἡ ὁποία γράφτηκε τό ἔτος 1208. Σ' αὐτή τήν ἐπιστολή ἀναφέρει ὅτι τότε (1208) ἤδη εἶχε διανύσει «περὶ ποὺ τοὺς ἑβδομήκοντα ἐνιαυτούς» (sic), πληροφορία πού μᾶς ὁδηγεῖ περίπου στό ἔτος 1138 ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη[51].

Πατρίδα του ἦσαν οἱ Χῶνες («αἱ Χῶναι») στή Φρυγία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Πρόκειται γιά τίς ἀρχαῖες Κολοσσές τοῦ Ἡροδότου καί τοῦ Ξενοφῶντος, οἱ ὁποῖες στά χρόνια τῶν Περσῶν ὑπῆρξαν πόλη μεγάλη καί ἰσχυρή, ἀργότερα ὅμως, ὅταν κτίσθηκαν κοντά τους ἡ Ἱεράπολη καί ἡ Λαοδίκεια, παρήκμασαν καί κατήντησαν στήν ἐποχή τοῦ Στράβωνος καί τοῦ Πλινίου, μιά μικρή κωμόπολη. Στίς Κολοσσές συγκροτήθηκε μία ἀπό τίς πρῶτες χριστιανικές κοινότητες, πρός τήν ὁποία ἔγραψε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τή γνωστή ἐπιστολή

---

51. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 10. Τό 1138 ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Μιχαήλ –κατά προσέγγισιν– ἀναφέρουν στό σύνολό τους σχεδόν οἱ νεώτεροι ἱστορικοί. Ἐνδεικτικῶς: Laurent, *Μιχαήλ*, σ. 1204· Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 89· Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 352· Νικολοπούλου, *Λογοτεχνία*, σ. 289. Οἱ παλαιότεροι κάνουν λόγο γιά «περί τό 1140»· ἐνδεικτικῶς: Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιε΄· Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 209· Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 36· Μπούσουλα, *Ἱστορία*, σ. 38· ἀλλά καί ὁρισμένοι νεώτεροι, προφανῶς ἀντιγράφοντας τούς παλαιότερους (π.χ. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 228). Βέβαια, δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ ἐρευνητές κατά κανόνα κάνουν λόγο γιά κατά προσέγγισιν προσδιορισμό τοῦ ἔτους γεννήσεως τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ διαφορά τῶν δύο ἐτῶν δέν ἀποτελεῖ οὐσιαστική ἀντίθεση, ἀλλά μᾶλλον «στογγυλοποίηση», καί συνεπῶς δέν δημιουργεῖ σοβαρό ζήτημα ἀσυμφωνίας μεταξύ τους.

του «πρός Κολασσαεῖς». Τήν ἐποχή τοῦ Χωνιάτη οἱ Κολοσσές, πού πλέον εἶχαν μετονομαστεῖ σέ Χῶνες, εἶχαν ἐπανέλθει σέ μεγάλο βαθμό στήν παλιά τους δόξα[52].

Ὁ Μιχαήλ ἦταν τό πρωτότοκο τέκνο τῶν γονιῶν του καί ἀδελφός τοῦ γνωστοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτη. Τά δύο ἀδέλφια δέν ἦσαν τά μοναδικά παιδιά τῆς οἰκογένειας τους, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἦταν πολυμελής[53], ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό τόν ἴδιο[54]. Ἡ οἰκογένειά του δέν ἦταν πολύ εὔπορη, ἀλλά ταυτόχρονα οὔτε ἄσημη[55], κάτι πού καταδεικνύεται ἀπό τήν πορεία τῶν δύο ἀδελφῶν[56]. Σ' αὐτή συνετέλεσαν οἱ σπουδές τους, γιά τίς ὁποῖες φρόντισε μέ ζῆλο ὁ ἰδιαίτερα στοργικός καί φιλογράμματος πατέρας τους[57]. Τό σίγουρο εἶναι ὅτι χωρίς νά ἐπρόκειτο γιά μία ξεχωριστῆς ἐπιφάνειας οἰκογένεια, στήν τοπική κοινωνία εἶχε ἀναγνωρισμένη θέση[58].

Ὡς πρωτότοκο, οἱ γονεῖς του προόρισαν τόν Μιχαήλ, ἀπό τήν ὥρα πού γεννήθηκε, γιά τό ἱερατικό στάδιο, «ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἑαυτῶν τεκνογονίας»[59]. Σέ νεαρή ἡλικία λοιπόν τέθηκε ὑπό τήν προστασία τοῦ σεβάσμιου μητροπολίτη Χωνῶν Νικήτα, ὁ ὁποῖος τόν ἔχρισε μέ τό ἱερατικό χρίσμα, ἐνῶ ἀπ' ὅ,τι φαίνεται τόν εὐεργέτησε πολλές φορές, καθώς καί τόν ἀδελφό του Νικήτα, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε καί ἀνάδοχος[60] καί τοῦ ἔδωσε καί τό ὄνομά του. Ἐπίσης, ὁ μητροπολίτης Χωνῶν ἦταν αὐτός πού ἔδωσε στόν μικρό Μιχαήλ τά πρῶτα μαθήματα στή γενέτειρά του[61].

---

52. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 206.

53. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 139· Angold, *Comneni*, σ. 197.

54. Ὁ Μιχαήλ στή «Μονωδία εἰς τόν ἀδελφόν αὐτοῦ κύρ Νικήταν τόν Χωνιάτην», δηλαδή στή μονωδία πού ἔγραψε μέ τήν ἀφορμή τῆς εἰδήσεως γιά τόν θάνατο τοῦ ἀγαπημένου του ἀδελφοῦ Νικήτα, ἀναφέρει: «Ἀπό τῶν αὐτῶν μέν γάρ πατρικῶν σπερμάτων καί μητρικῶν αἱμάτων γεγόναμεν ἄμφω, πρεσβύτερος μέν ἐγώ καί πρῶτος τήν πύλην διεληληθώς τῆς γενέσεως, ὡς εἴθε καί τήν τῆς ἐξόδου διελήλυθα πρώτιστος, ὁ δέ (Νικήτας) μεθ' ἑτέρους ὁμογνίους καί πολλοστός». Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 347, στ. 13-17. Βλ. καί Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 209.

55. Angold, *Comneni*, σ. 197.

56. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 15.

57. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 139.

58. Angold, *Comneni*, σ. 197.

59. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιε΄.

60. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιε΄-ιστ΄· Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 90.

61. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 10· Stadtmüller, *Choniates*, σ. 139.

2. Τό οἰκογενειακό του ὄνομα

Γιά τόν προσδιορισμό τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος τοῦ Μιχαήλ φαίνεται πώς δέν ὑπάρχει κάποια ἀξιόπιστη πηγή ἕως σήμερα. Μέ δύο ἐπίθετα θά συναντήσουμε τόν Μιχαήλ νά ἀναφέρεται στά διάφορα κείμενα· τό ἕνα εἶναι «Χωνιάτης» καί τό ἄλλο «Ἀκομινᾶτος».

Ὡς πρός τό «Χωνιάτης», τόσο αὐτός ὅσο καί ὁ ἀδελφός του, ἔμειναν γνωστοί μέ αὐτό τό ὄνομα λόγῳ τῆς γενέτειρας πόλης τους, πού, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ἦσαν οἱ Χῶνες (Χῶναι)[62]. Δέν ἦταν ὅμως τό πραγματικό οἰκογενειακό τους ὄνομα, καθώς ἡ χρήση του, τόσο ἀπό τούς ἄλλους ὅσο καί ἀπό τούς ἴδιους τούς ἀδελφούς Μιχαήλ καί Νικήτα γιά τόν ἑαυτό τους, ξεκίνησε ἐπί ἐποχῆς τῶν δύο διάσημων ἀδελφῶν (δηλ. τόν 12ο αἰώνα), ὡς ἀναγκαῖος ἐπιθετικός προσδιορισμός, μέ βάση τόν τόπο καταγωγῆς[63].

Ὡς πρός τό «Ἀκομινᾶτος», μέ τό ὁποῖο κυρίως ἀναφέρεται στά κείμενα τῶν παλαιότερων ἱστορικῶν, τά πράγματα εἶναι ἀκόμα πιό σύνθετα. Στήν πραγματικότητα φαίνεται πώς αὐτό τό ὄνομα προέκυψε ἀπό λάθος, τό ὁποῖο πρωτοπαρουσιάστηκε στήν πρώτη ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαήλ, τοῦ ἱστοριογράφου Νικήτα, πού ἔγινε τό 1557 ἀπό τόν Ἱερώνυμο Wolf (Hieronymus Wolf)[64]. Ἔτσι λοιπόν ὁ πρῶτος πού τοῦ ἀποδόθηκε τό ἐπίθετο «Ἀκομινᾶτος» ἦταν ὁ Νικήτας. Οἱ διάφορες ἐκδόσεις πού ἀκολούθησαν, παρέλαβαν αὐτό τό ὄνομα χωρίς νά ἐλέγξουν τήν ἀκρίβειά του, ἐνῶ στή συνέχεια τό ὄνομα εἰσῆλθε ἀκριβῶς ἔτσι καί στά ποικίλα λογοτεχνικά καί ἱστορικά ἔργα[65]. Ἀργότερα κάποιοι ἀπέδωσαν τό ὄνομα καί στόν Μιχαήλ καί ἔτσι ἐπί αἰῶνες αὐτό ἐθεωρεῖτο ὡς τό οἰκογενειακό ὄνομα καί τῶν δύο ἀδελφῶν[66], μέ τό ὁποῖο ἦσαν καί γνωστοί («Ἀκομινάτοι»)[67]. Τό ὄνομα «Ἀκομινᾶτος», τό χρησιμοποίησε, παράλληλα πρός τό «Χωνιάτης», στά τέλη τοῦ 19ου αἰ. καί

62. Στεφανίδου, *Ἱστορία*, σ. 474· Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 89.

63. Βλ. σχετικῶς, Stadtmüller, *Choniates*, σ. 278.

64. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 274· Setton, *Note*, σ. 234.

65. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 274. Ὁ Stadtmüller ἀναφέρει πολλά τέτοια ἔργα στήν ὑποσ. 2 αὐτῆς τῆς σελίδος.

66. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 274.

67. Setton, *Note*, σ. 234.

ὁ Σπ. Λάμπρος στήν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Μιχαήλ[68], καθιερώνοντάς το ἔτσι κατά κάποιο τρόπο καί στόν ἑλλαδικό χῶρο. Τό λάθος ἐπαναλαμβανόταν μέχρι καί τό 1934, ὁπότε καί τό ἀνασκεύασε ὁ Stadtmüller[69].

Ὁ Stadtmüller ἦταν λοιπόν ὁ πρῶτος πού ἐπεσήμανε τήν ἐσφαλμένη χρήση τοῦ ὀνόματος «Ἀκομινᾶτος» ὡς οἰκογενειακοῦ ὀνόματος τῶν Μιχαήλ καί Νικήτα[70], καί μάλιστα στό ἔργο του γιά τόν Μιχαήλ Χωνιάτη ἀφιέρωσε ἰδιαίτερο κεφάλαιο γι' αὐτό τό θέμα, μέ τίτλο «Τό ψευδοοικογενειακό ὄνομα Ἀκομινᾶτος»[71]. Σ' αὐτό μεταξύ ἄλλων ἐξετάζει ἕνα-ἕνα τά τρία χειρόγραφα, τά ὁποῖα ὁ Wolf εἶχε χρησιμοποιήσει ὡς βάση γιά τήν ἔκδοσή του[72], καί διαπιστώνει πώς σέ κανένα ἀπ' αὐτά δέν συναντᾶται τό ὄνομα Ἀκομινᾶτος. Ἀντίθετα, καί τά δύο ἀδέλφια ὑπέγραφαν μέ τό ὄνομα πού προέκυπτε ἀπό τή γενέτειρα πόλη τους[73], δηλαδή ὡς Χωνιᾶτες. Ἐπιπροσθέτως, ἔκανε τήν παρατήρηση ὅτι τό ἐπίθετο «Ἀκομινᾶτος» ὄχι μόνο δέν ἐμφανίζεται στά κείμενα τῶν χειρογράφων τῶν ἔργων κανενός ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν, ὥστε νά δικαιολογηθεῖ, ἀλλά δέν ὑπάρχει κανένα στοιχεῖο πού νά ἀποδεικνύει ὅτι ἦταν ἐπίθετο σέ χρήση ἐκεῖνα ἤ τά μετέπειτα χρόνια, καί ἐπί πλέον κανείς ἄλλος δέν εἶναι γνωστός μ' αὐτό[74].

Παρ' ὅλα αὐτά, παραμένει ἄγνωστο πῶς ὁ Wolf κατέληξε σ' αὐτό τό ἐπίθετο. Ὑπάρχουν διάφορες ὑποθέσεις, ὅπως τό ὅτι μετέβαλε τή γενική Choniatae σέ Acominati[75], ἤ ὅτι τό Ἀκομινᾶτος εἶναι ἕνα ἐξελληνισμένο λατινικό ἐπίθετο πού σημαίνει Χωνιάτης[76]. Πάντως, ἡ πιό ἀληθοφανής σ' ἐμᾶς ὑπόθεση εἶναι, ὅτι τό ὄνομα Ἀκομινᾶτος ὀφείλεται σέ παρανόηση τῆς ἀναφορᾶς «Μιχαὴλ τοῦ ἀ(πό) κῶμιν α(ὐ)τοῦ Χωνιάτου»[77]. Ἐκτός τούτων ὅμως, παραμένει τελικά ἄγνω-

68. «Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα: πλεῖστα ἐκδιδόμενα νῦν τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς ἐν Φλωρεντίᾳ, Ὀξώνιῳ, Παρισίοις καὶ Βιέννῃ κώδικας».

69. Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 90.

70. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 9.

71. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 274: «Der Pseudo-Familienname Akominatos».

72. Βλ. ἀναλυτικότερα: Stadtmüller, *Choniates*, σ. 275-277.

73. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 274.

74. Setton, *Note*, σ. 234.

75. Βλ. Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 90.

76. Βλ. Setton, *Note*, σ. 234.

77. Βλ. Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 102-103 καί 101.

στο καί τό πραγματικό οἰκογενειακό ὄνομα τῶν δύο ἀδελφῶν, τό ὁποῖο ἀπ' ὅ,τι φαίνεται λησμονήθηκε. Σέ κάθε περίπτωση, τό καλύτερο εἶναι νά ἐγκαταλείψουμε τό ὄνομα Ἀκομινᾶτος καί στό ἑξῆς νά ἀναφερόμαστε στόν Νικήτα Χωνιάτη καί στόν Μιχαήλ Χωνιάτη[78] καί μόνο γιά λόγους «ἱστορικῆς συνήθειας» στήν παροῦσα ἐργασία θά χρησιμοποιοῦμε καί τά δύο ἐπίθετα, προκρίνοντας βέβαια κυρίως τό «Χωνιάτης».

3. Οἱ σπουδές στήν Κωνσταντινούπολη καί οἱ ἐπιδράσεις πού δέχτηκε

Ὅπως ἀναφέρθηκε καί πιό πάνω, ὁ πατέρας τῶν ἀδελφῶν Χωνιάτη ἐνδιαφερόταν πολύ γιά τήν ἐκπαίδευση τῶν τέκνων του. Ἐνῶ ἦταν ἀκόμα σχεδόν ἔφηβος ὁ Μιχαήλ καί ἀφοῦ εἶχε ἤδη διδαχθεῖ τά πρῶτα του γράμματα στόν τόπο γεννήσεώς του, τόν ἔστειλε στήν Κωνσταντινούπολη, γύρω στό 1157[79], γιά νά συμπληρώσει τήν ἐκπαίδευση του[80]. Σ' αὐτό συνετέλεσε καί ὁ πρῶτος του δάσκαλος, ὁ μητροπολίτης Χωνῶν Νικήτας[81]. Στήν Κωνσταντινούπολη σπούδασε στήν Πατριαρχική Σχολή[82]. Ἀργότερα, καθώς γινόταν γνωστός, φρόντισε καί τόν νεώτερο ἀδελφό του, τόν Νικήτα, ὁ ὁποῖος ἐστάλη ἐκεῖ μετά ἀπό μερικά χρόνια –μεταξύ τῶν ἐτῶν 1164 καί 1166– ἀπό τούς γονεῖς τους, προκειμένου νά λάβει ἐπίσης ἀνώτερη

78. Setton, *Note*, σ. 234.

79. Ὁ Τωμαδάκης ἀναφέρει ὅτι στήν Κωνσταντινούπολη πῆγε σέ ἡλικία 36 ἐτῶν, προφανῶς συγχέοντας χρονικῶς τήν ἄφιξή του στήν Κωνσταντινούπολη μέ τήν ἀνάληψη τῆς θέσεως τοῦ ὑπογραμματέως, ἡ ὁποία πράγματι ἔγινε τό 1178, ὅπου ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἦταν 40 ἐτῶν –δεδομένου ὅτι κατά τό πιθανότερο, ὅπως εἴδαμε, γεννήθηκε τό 1138, χρονολογία πού ἄν μή τί ἄλλο ἀποδέχεται καί ὁ ἴδιος ὁ Τωμαδάκης–, ἐνῶ βρισκόταν ἤδη στήν Κωνσταντινούπολη ἐπί εἰκοσαετία: «Εἰς ἡλικίαν 36 περίπου ἐτῶν ἦλθεν εἰς τήν βασιλεύουσαν, ὅπου διωρίσθη ὑπογραμματεύς τοῦ πατριαρχείου ἐπί πατριάρχου Θεοδοσίου τοῦ Βορραδιώτου (1178-1183)» (Ν. Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 90).

80. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιστ΄· Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 206.

81. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 15.

82. Κολοβοῦ, Συμβολή, σ. 10.

μόρφωση[83]. Ὁ Μιχαήλ στάθηκε στόν Νικήτα ὡς πατέρας, κάτι πού ὁ Νικήτας πάντοτε τό ἀναγνώριζε[84].

Τήν ἐποχή πού ὁ Μιχαήλ βρισκόταν γιά σπουδές στήν Κωνσταντινούπολη, αὐτοκράτορας ἦταν ὁ Μανουήλ Α΄ Κομνηνός (1143-1180)[85] καί ἄκμαζαν σχολές Ρητορικῆς, Φιλοσοφίας, Θεολογίας κ.ἄ., ἐνῶ διακρίνονταν ἄνδρες λόγιοι, ὅπως ὁ Ἰωάννης Ξιφιλῖνος, ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς, ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος καί οἱ ἀδελφοί Τζέτζη[86]. Βρισκόταν μάλιστα σέ ἐξέλιξη μιά ἔντονη πνευματική στροφή πρός τόν ἀρχαιοελληνικό κόσμο, γνωστή καί ὡς «βυζαντινή ἀναγέννηση», ἡ ὁποία ἄν καί ἀρχικά εἶχε μᾶλλον θεωρητικό καί ἀντιγραφικό χαρακτήρα, τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχε φτάσει σέ πιό οὐσιαστική ἀναζήτηση πρακτικῶν διδαγμάτων. Θεωροῦσαν οἱ λόγιοι αὐτοί πώς ὁ Ἑλληνισμός δέν μποροῦσε νά ὑπάρξει πλέον παρά μόνον ἀναζωπυρούμενος μέ τόν συνδυασμό τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καί τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς σκέψης[87]. Κύριος ἐκπρόσωπος τῆς στροφῆς αὐτῆς πρός τήν κλασική ἑλληνική γραμματεία στά μέσα τοῦ 12ου αἰ. ἦταν ὁ Εὐστάθιος, μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης[88], ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε περίφημος μελετητής καί σχολιαστής τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ Πινδάρου[89], ἐνῶ ἔδινε τή δυνατότητα στούς μαθητές του νά γνωρίσουν καλύτερα τούς ἀρχαίους Ἕλληνες συγγραφεῖς, νά τούς ἐκτιμήσουν ἰδιαίτερα καί νά χρησιμοποιήσουν τό περιεχόμενο τῶν συγγραφῶν τους ὡς κατάλληλο ὑλικό γιά τή μεθοδική ἀνάπτυξη ἤ ἀκόμα καί γιά τήν πληρέστερη διασάφηση τῶν ἰδεῶν τους[90].

Ὁ Εὐστάθιος, διάκονος τότε[91], χρημάτισε διδάσκαλος τοῦ Μιχαήλ[92], ἀλλά καί τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα, ἐπηρεάζοντάς τους καί

83. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιζ΄· Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 10.

84. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 208.

85. Φειδᾶ, *Βυζάντιο*, σ. 483.

86. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 273-274.

87. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 206-207.

88. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 207.

89. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιστ΄.

90. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 229.

91. Νικολοπούλου, *Λογοτεχνία*, σ. 390.

92. Εἶναι κοινῶς ἀποδεκτό ὅτι ὁ Μιχαήλ ἦταν μαθητής τοῦ Εὐσταθίου. Ὁ Τωμαδάκης ὅμως κρίνει ὅτι μᾶλλον ἦταν μαθητής τοῦ τότε διακόνου καί ἀργό-

ἀποτελώντας πρότυπο καί γιά τούς δύο στήν παιδεία καί στήν ἀρετή. Ἐπέδρασε μέ τή διδασκαλία του καί τά κείμενά του στά ἔργα καί τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἀκόμα καί ἡ γλώσσα καί ὁ τρόπος σκέψεως στά κείμενά τους φέρουν τή «σφραγίδα» τοῦ Εὐσταθίου[93]. Ὅσον ἀφορᾶ μάλιστα στόν Μιχαήλ, ἡ ἐκτίμηση τῶν δύο ἀνδρῶν ἦταν ἰσχυρή καί ἀμοιβαία. Ὁ διδάσκαλός του τόσο πολύ ἀγάπησε τόν Μιχαήλ, ὥστε τοῦ προσέφερε διαμονή στό ἴδιο του τό σπίτι ἐπί τρία χρόνια, κάτι τό ὁποῖο ποτέ δέν λησμόνησε ἐκεῖνος, ἀλλά ἔμεινε πάντοτε εὐγνώμων πρός τόν πνευματικό του πατέρα, τόν καθηγητή, τόν παρηγορητή καί τόν καλό του σύμβουλο[94]. Παράλληλα, ὁ Εὐστάθιος ἐπέδρασε δραστικά στήν παιδεία τοῦ Μιχαήλ καί τή διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα του, ἐμπνέοντάς του τήν ἀγάπη γιά τούς ἀρχαίους ἐκείνους ποιητές, τῶν ὁποίων ὅπως εἴπαμε ὁ Εὐστάθιος ὑπῆρξε σχολιαστής καί κατ' ἐπέκταση γιά ὅλους τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς[95], σέ σημεῖο νά ἔχει «ποτισθῆ τὴν ἀρχαιομάθειαν ἐκείνην ἥτις διαπνέει ἅπαντα τὰ πολυπληθῆ αὐτοῦ ἔργα»[96]. Ἀκόμα καί τό «γλωσσικό ἰδίωμα» του ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης τό «δανείστηκε» ἀπό τόν δάσκαλό του[97].

Ἀργότερα ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν, τήν ἔμπνευση γιά τήν ὀργάνωση τῆς ἄμυνας τῆς πόλεως κατά τοῦ Λέοντος Σγουροῦ λέγεται πώς τήν ἔλαβε ἀπό τήν ἀνάλογη προηγούμενη ἀμυντική δράση τοῦ πρώην διδασκάλου του, ὅταν ὁ Εὐστάθιος ὡς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης εἶχε ἀντισταθεῖ κατά τῶν πολιορκούντων τήν πόλη τῶν Νορμανδῶν (1185)[98], χωρίς ὅμως νά ἀποφύγει τελικά τήν ἅλωση της[99]. Λίγο διάστημα μετά ἀπό τήν ἐποχή κατά τήν ὁποία ὁ Μιχαήλ μαθήτευσε δίπλα του, ὁ Εὐστάθιος ἔφυγε γιά τή Θεσσαλονίκη,

τερα μητροπολίτου Μύρων τῆς Λυκίας, ἐπίσης Εὐσταθίου. Σημειώνει: «Ἐθεωρεῖτο ὡς μαθητής τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης ἀλλά μᾶλλον ἐγένετο μαθητής τοῦ τότε μέν διακόνου, εἶτα δέ μητροπ. Μύρων τῆς Λυκίας Εὐσταθίου» (Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 90).

93. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιδ΄.

94. Λάμπρου, Ἀθῆναι, σ. 18· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιστ΄.

95. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιστ΄.

96. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 24-25.

97. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 228.

98. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιστ΄.

99. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 109.

γιά νά ἀναλάβει μητροπολιτικά καθήκοντα σ' αὐτή. Ὅμως οἱ δύο ἄνδρες διατήρησαν ἐπικοινωνία μέσῳ πυκνῆς ἀλληλογραφίας, στήν ὁποία, ὅπως φαίνεται ἀπό τίς διασωζόμενες ἐπιστολές τους, συχνά ἀντάλλασσαν ἀπόψεις γιά θέματα πού ἀφοροῦσαν τήν Ἀρχαία Ἱστορία καί Μυθολογία[100].

Ὁ Μιχαήλ στήν Κωνσταντινούπολη –καί ἰδίως χάρη στόν Εὐστάθιο– εἶχε τήν εὐκαιρία νά συνδεθεῖ στενά μέ πλῆθος λογίων, κληρικῶν καί λαϊκῶν, πού πολλοί ἀπ' αὐτούς, εἴτε τήν ἐποχή ἐκείνη εἴτε ἀργότερα, βρέθηκαν σέ καίριες θέσεις τοῦ πολιτικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ χώρου, ὅπως ὁ πατριάρχης Νικαίας Μιχαήλ Αὐτωρειανός (1206-1212)[101], ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Θεοδόσιος Βορραδιώτης (1179-1183)[102], ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων καί ἔπειτα πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ ὁ ἐξ Ἀγχιάλου[103], ὁ μητροπολίτης Νέων Πατρῶν Εὐθύμιος Μαλάκης[104], ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς Στουδίου Λουκιανός, ὁ συμμαθητής του καί πιθανότατα συγγενής τοῦ πραίτορα Δημητρίου Δριμέως Γεώργιος Τεσσαρακονταπήχυς[105], ὁ ἱστορικός καί ἐρωτικός συγγραφέας Κωνσταντῖνος Μανασσῆς, ὁ ὑπομνηματιστής τοῦ Ἀριστοτέλους καί μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος, ἴσως καί ὁ συγγραφέας τοῦ σωζόμενου βιβλίου «περί διαλέκτων» καί μητροπολίτης Κορίνθου Γρηγόριος (Πάρδος)[106], ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης Νικόλαος[107] καί πολλοί ἄλλοι. Ὑπάρχει ἐπίσης πιθανότητα νά γνώρισε καί τή φιλόμουσο βασίλισσα Εἰρήνη, τή γυναίκα τοῦ αὐτοκράτορα Μανουήλ, κατά τά τελευταῖα

100. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 207-208.

101. Οἱ δύο ἄνδρες, διατηροῦσαν φιλία γιά πάνω ἀπό εἰκοσιπέντε χρόνια (Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 83).

102. Τό ὄνομά του ἐντοπίζεται μέ διάφορους τρόπους: Βοραδιότης, Βορραδιότης, Βοραδιώτης (Βλ. σχετικῶς, Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 93, ὑπ. 89), καί Βορραδιώτης (π.χ. Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 36). Ἡ τελευταία ὀρθογραφία συναντᾶται κυρίως στά παλαιότερα κείμενα, ὁπότε τήν προκρίνουμε στήν παροῦσα ἐργασία ὡς ἱστορικότερη.

103. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 41. Πρόκειται γιά τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Γ΄ (1170-1177).

104. Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 90.

105. Βλ. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 163-164 καί 10.

106. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 18.

107. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 276.

χρόνια τῆς ζωῆς της[108]. Ἐκτός ἀπό τόν Εὐστάθιο Θεσσαλονίκης, δάσκαλοι τοῦ Μιχαήλ διετέλεσαν καί ὁ Μιχαήλ ὁ ἐξ Ἀγχιάλου καί ὁ Θεοδόσιος Βορραδιώτης, ὁ ὁποῖος στή συνέχεια τόν προσέλαβε καί ὡς πατριαρχικό ὑπογραμματέα[109].

4. Ἡ σταδιοδρομία τῶν δύο ἀδελφῶν καί ἡ ἐκλογή τοῦ Μιχαήλ ὡς μητροπολίτη Ἀθηνῶν

Κατά τή διάρκεια τῶν σπουδῶν του ὁ Μιχαήλ ἐπέλεξε, σέ ἀντίθεση μέ τόν ἀδελφό του, τόν πιό ἀθόρυβο βίο τῶν γραμμάτων καί ἐπιδιδόταν νυχθημερόν στή μελέτη τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ζῶντας μέσα στή φτώχεια, τήν ὁποίαν θεωροῦσε ὡς μέσον γιά νά πλησιάσει τόν Θεό[110]. Ἀντίθετα, ὁ ἀδελφός του ἐπέλεξε τό πολιτικό στάδιο, διακρινόμενος παράλληλα καί ἐκεῖνος στά γράμματα, μέσῳ δέ τοῦ γάμου του μέ τή Βυζαντία, ἀπό τόν οἶκο τῶν Βελισσαριωτῶν, συνδέθηκε μέ τούς ἐξέχοντες εὐπατρίδες τῆς αὐτοκρατορίας λαμβάνοντας διάφορα κρατικά ἀξιώματα[111]. Ὅμως καί ὁ ἴδιος ὁ Μιχαήλ σέ σύντομο χρονικό διάστημα προήχθη, ἀνταμειβόμενος γιά τίς ἐπιλογές του. Λόγῳ τῆς μεγάλης μορφώσεως καί τοῦ ἀκέραιου χαρακτήρα του[112], ἐπί πατριαρχίας τοῦ Θεοδοσίου Α΄ Βορραδιώτου (1178-1183) προσελήφθη δίπλα του ὡς ὑπογραμματέας του[113], συμμετέχοντας στούς κινδύνους καί στήν τιμή τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας σέ μιά περίοδο πολυτάραχη γιά τό πατριαρχεῖο[114].

Στή θέση αὐτή παρέμεινε μέχρι τό 1182[115], ὅταν ὁ ἀρχιερατεύων

108. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 19.

109. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 41.

110. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 19.

111. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 275· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιστ΄.

112. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 352.

113. Ἀλλοῦ συναντᾶμε τόν ὅρο «ὑπογραμματεύς» (π.χ. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 20), ἀλλοῦ «γραμματεύς» (Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 36). Οὕτως ἤ ἄλλως, ἐπί τῆς οὐσίας δέν ὑπάρχει μεγάλη διαφορά.

114. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιζ΄· Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 20· Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 36.

115. Σχετικά μέ τό ζήτημα τοῦ ἔτους κατά τό ὁποῖο ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης πῆγε στήν Ἀθήνα, βλέπε τό σχετικό ὑποκεφάλαιο μέ τίτλο «Τό ζήτημα τῆς χρονολο-

στήν Ἀθήνα Γεώργιος Δ΄ Βοῦρτζος[116] πέθανε καί ὁ πατριάρχης Θεοδόσιος προχείρισε τόν Μιχαήλ σέ μητροπολίτη καί τόν ἔστειλε στήν Ἀθήνα[117], παρά τό γεγονός ὅτι ἦταν νεώτερος πολλῶν ἄλλων ὑποψηφίων γιά τή θέση αὐτή[118]. Ἡ ἐκλογή τοῦ Μιχαήλ στή μητρόπολη Ἀθηνῶν ἔγινε ἀσφαλῶς χάρη στήν ἀξία του. Ὡς ἐπιπρόσθετα προσόντα γιά τήν ἀνάδειξη του στό ἀξίωμα αὐτό ὑπῆρξαν ἡ θέση του ὡς γραμματέως τοῦ πατριάρχη καί βέβαια οἱ γενικότερες ἀξιόλογες γνωριμίες πού εἶχε κάνει στήν Πόλη, καθώς ἐπίσης καί οἱ σχέσεις τοῦ ἀδελφοῦ του μέ πρόσωπα πού βρίσκονταν πολύ ψηλά στήν ἐκκλησιαστική καί πολιτική ἱεραρχία[119].

Γιά τήν ἀνάδειξη του στόν μητροπολιτικό θρόνο τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Μιχαήλ μακαρίσθηκε ἀπό τούς ἀνθρώπους τοῦ περιβάλλοντός του[120] ἀλλά ὁ ἴδιος ἔφυγε μέ σχετική λύπη, ἀφοῦ ἔπρεπε νά ἀποχωριστεῖ τόν ἀγαπημένο του ἀδελφό ἀλλά καί τούς ὑπόλοιπους φίλους του[121]. Δέν θά ἦταν ἡ πρώτη φορά πού δέν θά ἔνοιωθε εὐχαριστημένος μ' αὐτή τή θέση, καθώς τά προβλήματα πού θά συναντοῦσε, ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια, τόν ἔκαναν νά μετανοιώνει πολλές φορές γι' αὐτή τήν ἐπιλογή, ὅπως δήλωνε καί πρός τόν ἴδιο

γίας», παρακάτω. Ἐδῶ ἁπλῶς ἐπιλέγουμε τήν πιό διαδεδομένη ἄποψη, ὅπως προκύπτει ἐκεῖ.

116. Ἀντίστοιχα μέ τό θέμα τῆς χρονολογίας (βλ. τήν ἀκριβῶς προηγούμενη ὑποσημείωση) ὑφίσταται καί τό ζήτημα τοῦ προηγουμένου ἀπό τόν Μιχαήλ Χωνιάτη μητροπολίτου Ἀθηνῶν.

117. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Α΄*, σ. 41. Τόν θάνατο τοῦ Γεωργίου Δ΄ Βούρτζου ὁ Νεροῦτσος τόν τοποθετεῖ τόν Φεβρουάριο τοῦ 1180 καί, ἀντιστοίχως, ὡς ἐποχή κατά τήν ὁποία ὁ Μιχαήλ προχειρίστηκε σέ μητροπολίτη Ἀθηνῶν ὁρίζει τήν ἄνοιξη τοῦ 1180. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἀναφέρει ὅτι μητροπολίτης Ἀθηνῶν χειροτονήθηκε ὁ Μιχαήλ τό 1181, κάτι πού φυσικά ταιριάζει μέ τή θέση τοῦ ἴδιου, ὅτι στήν Ἀθήνα ὁ Χωνιάτης ἔφτασε τό 1182. Ἀναλυτικότερα σχετικῶς πρός τό θέμα, βλέπε παρακάτω.

118. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 12.

119. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 230.

120. Ἀναφέρει σχετικῶς ὁ ἴδιος: «ἐμακάρισάν με τῆς λαχούσης ἡμᾶς κατά θεῖον ταυτησί προεδρίας διά τε τό ἀπραγμάτευτον τῆς χάριτος καί θεόσδοτον καί τό τοῦ θρόνου περίπυστον ὄνομα, ὡς ἐπ' αὐτόν τό δή λεγόμενον τόν τῆς εὐδαιμονίας ἄκρον βατήρα πατήσαντα» (Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 97, στ. 3-7).

121. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 20.

τόν Θεοδόσιο στή μεταξύ τους ἀλληλογραφία[122]. Τελικά, ὅπως σχολιάζει ὁ Ida Thallon, εἶναι δύσκολο νά πεῖ κανείς τί ἀκριβῶς ἦταν αὐτό πού παρακίνησε τόν Μιχαήλ νά ἀποδεχθεῖ τήν ἐκλογή του ὡς μητροπολίτη Ἀθηνῶν καί νά ἐγκαταλείψει τίς ἀνέσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως γιά μιά ζωή σέ ἐπαρχιακή πόλη, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο τότε ὡς τό «ὅριο τοῦ πολιτισμοῦ» καί ἡ ἀπόλυτη «χοάνη» (ὅπου δηλ. ὅποιος θά βρισκόταν σ' αὐτή, θά χανόταν, θά «καταπινόταν»), παρ' ὅτι βεβαίως διάσημη καί τιμημένη ἀπό παλιά[123]. Ὑποθέτουμε ὅτι στήν ἀπόφαση αὐτή συνετέλεσε ἡ ἀγάπη του γιά τήν κλασική Ἀθήνα καί ἡ ἰδεατή εἰκόνα πού εἶχε στό μυαλό του γιά τήν πόλη.

122. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 95.
123. Thallon, *Humanist*, σ. 02.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄.

ΤΑ ΤΗΣ ΑΦΙΞΕΩΣ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

1. Τό ζήτημα τῆς χρονολογίας

Τό ἀκριβές ἔτος τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στόν θρόνο τῆς μητροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν δέν εἶναι ἀπολύτως ξεκάθαρο στήν ἱστορική ἔρευνα. Γι' αὐτό ἔχει ἀπασχολήσει ἰδιαιτέρως τούς ἐρευνητές πού ἔχουν ἀσχοληθεῖ εἴτε γενικῶς μέ τήν περίοδο εἴτε εἰδικῶς μέ τόν Μιχαήλ Χωνιάτη, οἱ ὁποῖοι καί ἔχουν διατυπώσει ποικίλες ἀπόψεις ὡς πρός τό ζήτημα αὐτό. Γενικῶς πάντως, τοποθετεῖται μεταξύ τῶν ἐτῶν 1175-1182[124], ἐνῶ πιό συγκεκριμένα οἱ τέσσερεις χρονολογίες πού θά διαπιστώσει κανείς νά ἀναφέρονται εἶναι τό 1175, τό 1178, τό 1180 καί τό 1182[125] (μιά πέμπτη ἀναφορά γιά τό ἔτος 1181 ἀπό τόν Γ. Μπούσουλα[126] δέν θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἄξια ἰδιαίτερου λόγου).

Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τά ἑξῆς: Ὑπέρ τοῦ 1175 τοποθετοῦνται οἱ A. Ellissen[127], Φ. Γρηγορόβιος[128], Γ. Κωνσταντινίδης[129], καθώς καί

---

124. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 230.

125. Ὁ W. Miller (Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 25) ἀναφέρει τίς τρεῖς: 1175, 1180, 1182. Ὁ Σπ. Λάμπρος (Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιζ΄) ἀναφέρει ἄλλον συνδυασμό τριῶν: 1175, 1178, 1182, ὑποστηρίζοντας τήν τρίτη ὡς ἰσχύουσα, ὅπως θά δοῦμε καί στή συνέχεια. Τό ἴδιο καί ἡ Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου (Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 103), ἡ ὁποία γράφει «Τό 1182 καί ὄχι τό 1175 ἤ 1178 τοποθετήθηκε μητροπολίτης Ἀθηνῶν», ἀκολουθώντας προφανῶς τόν Λάμπρο. Ὁ Ν. Τωμαδάκης (Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 90-91) σημειώνει πώς ὁ Χωνιάτης ἐξελέγη μητροπολίτης Ἀθηνῶν «κατ' ἄλλους μεταξύ τῶν ἐτῶν 1175-1178, ἀσφαλέστερον δέ κατά τόν Λάμπρον μόλις τό 1182».

126. Μπούσουλα, *Ἱστορία*, σ. 38.

127. Ὁ A. Ellissen εἶναι ὁ πρῶτος ὑποστηρικτής τοῦ 1175 ὡς ἔτους μεταβάσεως τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα, βασιζόμενος σ' ἕνα χωρίο τοῦ Μιχαήλ στή μονωδία του γιά τόν ἀδελφό του Νικήτα (βλ. ἀναλυτικότερα παρακάτω). Βλ. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιζ΄:.

128. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 281.

129. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 312.

οἱ Hopf, Hertzberg καί Οὐσπένσκης[130], ἐνῶ πρός αὐτή τήν ἄποψη φαίνεται νά κλίνει καί ὁ W. Miller, παρ' ὅ,τι δέν εἶναι ἀπολύτως σαφές ἀπό τή διατύπωση καί παρ' ὅτι παραθέτει καί ἄλλες δύο χρονολογίες[131]. Τό 1178 τό συναντᾶμε στόν Κ. Παπαρρηγόπουλο[132], χωρίς ὅμως κάποια τεκμηρίωση, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω. Ὑπέρ τοῦ ἔτους 1180 τοποθετεῖται ὁ Τ. Νεροῦτσος[133] κ.ἄ., ἐνῶ τέλος ὑπέρ τοῦ 1182 τοποθετοῦνται οἱ Σπ. Λάμπρος[134], G. Stadmuller[135], K. Setton[136], Β. Στεφανίδης[137], Κ. Ἄμαντος[138] καί ἀκολουθοῦν καί νεώτεροι ἱστορικοί καί ἐρευνητές, ὅπως ἡ Φωτεινή Κολοβοῦ[139], ἡ Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου[140] καί ὁ Σοφοκλῆς Δημητρακόπουλος[141].

α. Ἐπιχειρήματα τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ 1175

Ὡς ἐπιχειρήματα ὑπέρ τοῦ ὅτι ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀνῆλθε στόν θρόνο μέχρι τό 1175 ἀναφέρονται τά ἑξῆς: στή μονωδία γιά τόν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα –ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Φ. Γρηγορόβιος, ἕνας ἀπό τούς ὑποστηρικτές αὐτῆς τῆς θέσεως– ὁ ἴδιος ὁ Μιχαήλ μαρτυρεῖ ὅτι ὑπῆρξε μητροπολίτης στήν Ἀθήνα ἐπί τριάντα καί πλέον χρόνια, ἕως τόν χρόνο πού ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει τόν

130. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιζ΄-ιη΄.

131. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 25: «Τῷ δὲ 1175 ἢ κατ' ἄλλους τῷ 1180 ἢ τῷ 1182, ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Ἀθηνῶν».

132. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 209: «οἱ δύο ἀδελφοὶ (σ.σ. Μιχαήλ καί Νικήτας) ἐχωρίσθησαν περὶ τὸ 1178, ὅτε ὁ πρεσβύτερος, ὅστις εἶχεν ἀσπασθῆ τὸ ἱερατικὸν στάδιον, προεχειρίσθη ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν».

133. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 41: «Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀρχιερατεύοντος Γεωργίου Δ΄ Βούρτζου, μηνὶ φεβρουαρίῳ 1180, ὁ πατριάρχης Θεοδόσιος προεχειρίσατο τὸν ἐν τοῖς πατριαρχείοις γραμματεύοντα Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτον εἰς μητροπολίτην καὶ ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας, ἀρχομένου τοῦ ἔαρος, ἐν ἔτει 1180».

134. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 143. Ὁ Σπ. Λάμπρου μάλιστα ἦταν καί ὁ πρῶτος πού ἀνέδειξε αὐτή τή χρονολογία.

135. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 193, 279.

136. Setton, *Athens*, σ. 235. Βλ. καί παρακάτω.

137. Στεφανίδου, *Ἱστορία*, σ. 474.

138. Ἀμάντου Κ., *Ἱστορία*, σ. 849.

139. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 12.

140. Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 103.

141. Δημητρακοπούλου, *Ἐκκλησία Ἀθηνῶν*, σ. 237.

Παρθενώνα, τό 1205[142]. Τό σχετικό ἀπόσπασμα εἶναι τό ἑξῆς: «ἐμὲ δὲ τὸν ἐκεῖσε πεφυτευμένον τὰ πρῶτα πρὸ δεκάδων ἐτῶν τριῶν καὶ ὑπερέκεινα ἐκ τῆς αὐλῆς Κυρίου ἀποσπώμενον»[143]. Ἀκριβῶς τό ἴδιο ἀπόσπασμα ὅμως χρησιμοποιεῖ καί ὁ Σπ. Λάμπρος, ἑρμηνεύοντάς τό διαφορετικά, γιά νά τόν ἀναιρέσει στήν συνέχεια ὁ Γρηγορόβιος, πού σχολιάζει σχετικῶς: «Δὲν συμμερίζομαι τὴν γνώμην τοῦ εὐπαιδεύτου φίλου Σπυρ. Π. Λάμπρου, τοῦ διαπρεποῦς ἐκδότου τῶν ἔργων τοῦ Ἀκομινάτου, ὅστις τὰ τριάκοντα ἐκεῖνα ἔτη δὲν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ μητροπολίτου ἐξ Ἀθηνῶν ἐν ἔτει 1205, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κατ' εἰκασίαν τῷ 1214 ἢ 1215 τιθεμένου θανάτου τοῦ Νικήτα, καὶ ὁρίζει ὡς ἔτος ἀφίξεως τοῦ Μιχαὴλ εἰς Ἀθήνας τὸ 1182»[144].

Πρόσθετο ἐπιχείρημα τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ 1175 εἶναι πώς ἀπό κάποια ἐπιστολή τοῦ μητροπολίτη Κερκύρας Γεωργίου πρός τόν ἡγούμενο Κασουλῶν Νεκτάριο ἐξάγεται ὅτι τό 1179 ὁ Μιχαήλ ἦταν ἤδη μητροπολίτης. Σ' αὐτή τήν ἐπιστολή ὁ Γεώργιος κάνει ἀναφορά στήν προηγούμενη ἐπικοινωνία του μέ τόν ἐπίσκοπο Ἀθηνῶν, τόν ὁποῖο ἀποκαλεῖ ὡς τό «φῶς τοῦ κόσμου», ἐγκώμιο πού εἶναι δυνατόν νά θεωρηθεῖ ὅτι θά μποροῦσε νά ἀναφέρεται μόνο στόν Μιχαήλ, σύμφωνα μέ τόν σχολιασμό τοῦ Γρηγοροβίου[145]. Παρ' ὅλα αὐτά δέν μποροῦμε νά θεωρήσουμε ὅτι καί αὐτό ἀποτελεῖ ἰσχυρό ἐπιχείρημα, διότι –στά πλαίσια τῶν λεκτικῶν ἀβροτήτων– ἕνας τέτοιος χαρακτηρισμός θά μποροῦσε νά ἀπευθύνεται πρός τόν ὁποιονδήποτε ἀξιόλογο ἄνθρωπο, καί δή μητροπολίτη, καθώς ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτοί οἱ ἐξέχοντες ἄνθρωποι ἀποτελοῦσαν κατά κανόνα τόν «ἀφρό», κατά τήν κοινή ἔκφραση, τῆς κοινωνίας τους, καί μάλιστα σέ μιά ἐποχή ἀπαιδευσίας, ὅπως φαίνεται νά ἦταν ἐκεῖνα τά χρόνια γιά τήν Ἀθήνα. Ἐξάλλου, τό γεγονός ὅτι δέν ἔχουμε πολλά στοιχεῖα γιά τόν προηγούμενο τοῦ Χωνιάτη μητροπολίτη, δέν ἀποκλείει τήν ὑπόθεση ὅτι καί ἐκεῖνος ἐπίσης θά μποροῦσε νά διακρίνεται γιά τήν παιδεία του ἤ γιά ἄλλες τοῦ ἀρετές καί πράξεις.

142. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 281.
143. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 357- 358.
144. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 281-282, ὑπ. 3.
145. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 281-282.

β. Ἐπιχειρήματα τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ 1178 καί τοῦ 1180

Γιά τήν ὑποστήριξη μιᾶς ἄλλης ἀπό τίς χρονολογίες, αὐτῆς τοῦ 1178, δέν ἔχουμε ἰσχυρά ἐπιχειρήματα. Ἕνας ἀπ' αὐτούς πού τή δέχονται, εἶναι ὅπως εἴδαμε ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, χωρίς ὅμως νά παραθέτει καμμία σχετική τεκμηρίωση γιά νά τή στηρίξει[146]. Αὐτό τό γεγονός τό ἐπισημαίνει ὁ Σπ. Λάμπρος στήν εἰσαγωγή τῶν «Σωζομένων» τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη, ἀποδίδοντας τήν ἀναγραφή τοῦ 1178 ἀπό τόν Παπαρρηγόπουλο σέ «παρόραμα τυπογραφικόν», δηλαδή σέ τυπογραφικό λάθος: «Ὁ δὲ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος δέχεται τὸ ἔτος 1178, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεμίαν ἐπιφέρει ἀπόδειξιν περὶ ταύτης τῆς παραλλασσούσης χρονολογίας, νομίζω ὅτι ἡ διαφορὰ προέρχεται ἐξ ἁπλοῦ παροράματος τυπογραφικοῦ»[147].

Ο Τ. Νεροῦτσος εἶναι ἀπ' αὐτούς πού δέχονται τό 1180 ὡς ἔτος ἀφίξεως τοῦ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα. Ὅμως καί αὐτός δέν ἀναφέρει κάποιο ἐπιχείρημα πού νά στηρίξει τήν ἐπιλογή του. Ὡστόσο, στήν περιγραφή τῶν γεγονότων τοποθετεῖ τόν θάνατο τοῦ προηγούμενου μητροπολίτη Ἀθηνῶν, τοῦ Γεωργίου Δ΄ Βούρτζου, στόν Φεβρουάριο τοῦ 1180 καί κατά συνέπεια τήν ἄφιξη τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα στό 1180 καί συγκεκριμένα τήν ἄνοιξη αὐτοῦ τοῦ ἔτους[148]. Ὅπως θά δοῦμε πιό ἀναλυτικά στή συνέχεια, αὐτό φαίνεται νά εἶναι καί τό ἀληθές, ὡς πρός τούς δύο προηγούμενους τοῦ Μιχαήλ μητροπολίτες, δηλαδή ὁ Γεώργιος Βοῦρτζος νά πέθανε τό 1180 καί συνεπῶς ὁ Γεώργιος Ξηρός δέν ἦταν ὁ ἄμεσος προκάτοχος τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη, ἀλλά ὁ πρό προηγούμενός του.

146. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 209: «οἱ δύο ἀδελφοὶ (σ.σ. Μιχαήλ καί Νικήτας) ἐχωρίσθησαν περὶ τὸ 1178, ὅτε ὁ πρεσβύτερος, ὅστις εἶχεν ἀσπασθῆ τὸ ἱερατικὸν στάδιον, προεχειρίσθη ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν».

147. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιη΄.

148. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 41: «Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀρχιερατεύοντος Γεωργίου Δ΄ Βούρτζου, μηνὶ φεβρουαρίῳ 1180, ὁ πατριάρχης Θεοδόσιος προεχειρίσατο τὸν ἐν τοῖς πατριαρχείοις γραμματεύοντα Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτον εἰς μητροπολίτην καὶ ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας, ἀρχομένου τοῦ ἔαρος, ἐν ἔτει 1180».

γ. Ἐπιχειρήματα τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ 1182

Ὁ πρῶτος πού εἰσήγαγε τό 1182 ὡς ἔτος πού ὁ Χωνιάτης ἦρθε στήν Ἀθήνα ἦταν ὁ Σπ. Λάμπρος[149], ἐνῶ τόν ὑποστήριξε ἀργότερα καί ὁ G. Stadtmüller[150]. Ὁ Σπ. Λάμπρος προβάλλει τήν ἑξῆς ἐπιχειρηματολογία: Στόν πρῶτο κατάλογο, πού ἐκδόθηκε ἀπό τόν Πιττακή στήν ἀρχαιολογική ἐφημερίδα (φ. 43, 1856, ἀρ. 2914-2993) ἀπό διάφορες ἐπιγραφές τῶν μέσων αἰώνων ἀπό τό δυτικό περιστύλιο τοῦ Παρθενώνα, ἐκ τῶν ὁποίων κάποιες περιέχουν ὀνόματα ἀρχιερέων τῶν Ἀθηνῶν, ὑπάρχουν καί δύο ἐπιγραφές πού μᾶς δίνουν στοιχεῖα γιά τό θέμα μας[151]. Πρόκειται γιά τίς ὑπ' ἀριθμ. 2949 καί 2950[152]. Σύμφωνα μέ τήν πρώτη ἐκ τῶν δύο, ὁ μητροπολίτης Γεώργιος Ξηρός πέθανε τόν μήνα Ἰανουάριο, τήν 18η ἡμέρα, ὥρα 4η καί ἔτος 1182[153]. Μέ βάση λοιπόν αὐτή τήν πληροφορία, καί ἄν πάρουμε ὡς δεδομένη καί τήν πληροφορία ὅτι ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἦλθε στήν Ἀθήνα ἀμέσως μετά τόν θάνατο τοῦ μητροπολίτη Γεωργίου Ξηροῦ, προκύπτει ὅτι πράγματι ὁ Χωνιάτης ἦρθε στήν Ἀθήνα τό 1182[154], καί μάλιστα τούς πρώτους μῆνες, ὅπως προκύπτει καί ἀπό τούς πρώτους του κατηχητικούς λόγους, οἱ ὁποῖοι ἐκφωνήθηκαν κατά τήν ἑβδομάδα τῆς Τυρινῆς, κατά τήν τρίτη Κυριακή τῶν νηστειῶν καί κατά τήν Κυριακή τῶν Βαΐων, δηλαδή τούς πρώτους μῆνες τοῦ ἔτους[155] (ἀρχές ἤ μέσα Ἀνοίξεως[156]).

Ὅμως τά πράγματα δέν εἶναι τόσο ἁπλά, καθώς ἡ δεύτερη ἐπι-

149. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιη΄: «Ἀλλ' ἐγὼ ἠναγκάσθην νὰ νεωτερίσω περὶ τὴν χρονολογίαν, πεισθεὶς ἐξ ἐσωτερικῶν τεκμηρίων παρεχομένων ὑπ' αὐτῶν τῶν ἔργων τοῦ Μιχαήλ, καὶ δὲν ἔχω λόγους νὰ ὑποστῶ τῆς ἤδη ἄλλοτε ἐκτεθείσης ὑπ' ἐμοῦ γνώμης, ὅτι ὁ Ἀκομινᾶτος μετέβη εἰς Ἀθήνας τῷ 1182».

150. Setton, *Athens*, σ. 234: «Ὁ Stadtmüller κατέδειξε ἐπίσης ὅτι ὁ Σπ. Λάμπρος εἶχε δίκιο ὅταν ὑποστήριζε πώς ἡ χρονιά τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μιχαήλ στήν Ἀθήνα ὡς Ἀρχιεπισκόπου ἦταν τό 1182» (μετάφραση ἀπό τό ἀγγλικό κείμενο).

151. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 20, ὑπ. 5.

152. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 21, ὑπ. (χ. ἀριθμ.)

153. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 21 καί 22 ὑπ. (χ. ἀριθμ.)

154. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 22 ὑπ. (χ. ἀριθμ.)

155. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιη΄.

156. Ὡς πρός τήν ἐποχή, δηλαδή ὅτι ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἦρθε Ἄνοιξη στήν Ἀθήνα, φαίνεται πώς οἱ ἐρευνητές δέν ἔχουν διαφωνία, μιᾶς πού παραπάνω εἴδαμε ὅτι καί ὁ Τ. Νεροῦτσος, ὑποστηρικτής τοῦ 1180, ἐπίσης ὑποστηρίζει τήν Ἄνοι-

γραφή μαρτυρεῖ τήν ὕπαρξη ἄλλου μητροπολίτη Γεωργίου, ὁ ὁποῖος πέθανε στά 1190. Πρόκειται γιά τόν Γεώργιο Βρύζη[157] ἤ Βούρζη[158] (ἤ Βούρτζη, ὅπως καταγράφεται ἀλλοῦ[159]). Ἀλλά εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον αὐτός νά ἦταν ὑπεύθυνος γιά τά θέματα τῆς μητροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐκεῖνο τόν χρόνο, διότι δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μεταξύ τῶν ἐτῶν 1182-1190 ὁ Χωνιάτης ἦταν στήν Ἀθήνα ὁ κανονικός μητροπολίτης[160]. Τό ζητούμενο δηλαδή, οὕτως ἤ ἄλλως, εἶναι ἄν ὁ Χωνιάτης ἦρθε τό 1182 ἤ νωρίτερα (σέ μιά ἀπό τίς χρονολογίες πού ἔχουν ὑποστηριχθεῖ καί παρατέθηκαν ἀνωτέρω) καί ὄχι μετά ἀπ' αὐτό τό ἔτος, γεγονός γιά τό ὁποῖο δέν τίθεται ἀμφιβολία ἀπό τήν ἐπιστημονική κοινότητα στό σύνολό της, ἀσχέτως τῶν ἐπιμέρους διαφωνιῶν γιά τό ἀκριβές ἔτος. Μέ ἄλλα λόγια, ὅπως ἐπισημαίνει καί ὁ ἴδιος ὁ Λάμπρος[161], ἡ δυσκολία πού προκύπτει ἀπ' αὐτή τήν ἐπιγραφή (γιά θάνατο κάποιου μητροπολίτη Γεωργίου στά 1190) στήν ἀποδοχή τῆς ὑπόθεσης ὅτι ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἔφτασε στήν Ἀθήνα τό 1182, ὄχι μόνο δέν λύνεται, ἀλλά ἐπαυξάνεται ἄν δεχτοῦμε τήν εἰσαχθεῖσα ἀπό τόν Ellissen χρονολογία 1175 ἤ τίς ἄλλες δύο (1178 καί 1180).

Ὑπάρχουν δύο προτεινόμενες ἀπό τόν Λάμπρο ἐξηγήσεις γι' αὐτό τό πρόβλημα. Σύμφωνα μέ τήν πρώτη, ὁ Γεώργιος πού φέρεται

ξη. Καί πράγματι, κρίνοντας ἀπό τόν Εἰσβατήριο λόγο τοῦ νέου μητροπολίτου Ἀθηνῶν, Ἄνοιξη ἦρθε Ἀθήνα.

157. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 22 ὑπ. (χ. ἀριθμ.) καί Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιθ΄. Ἀξίζει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι στό πρῶτο ἔργο («Αἱ Ἀθῆναι …»), πού προηγεῖται χρονικῶς σέ σχέση μέ τήν ἔκδοση τῶν «Σωζομένων», ὁ Λάμπρος κάνει λόγο γενικῶς γιά τήν ὕπαρξη κάποιου «ἑτέρου μητροπολίτου Γεωργίου, θανόντος τῷ 1190», ἐνῶ στό δεύτερο μιλᾶ συγκεκριμένα γιά τόν θάνατο «τοῦ μητροπολίτου Γεωργίου τοῦ Βρύζη, συμβάς τῷ 1190», παρ' ὅτι τόν προσδιορισμό «Βρύζης» (κατ' ἐκείνον) τόν γνωρίζει ἤδη καλῶς καί ὅταν ἔγραφε τό «Αἱ Ἀθῆναι …», ὅπως φαίνεται καθαρά ἀπό τήν παράθεση του στίς ὑποσημειώσεις τῆς σελίδας 21 ἐκείνου τοῦ ἔργου.

158. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιθ΄: «…ὁ μέν Πιττάκης ἀνέγνωσε Βούρζης, ἐγώ δέ (σ.σ. ὁ Λάμπρος) Βρύζης».

159. Π.χ.: Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 41· Setton, *Athens*, σ. 234 (σ.σ. Bourtzes)· Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 351. Ὁ δέ Καμπούρογλου, ὄχι μόνο τό καταγράφει ἔτσι, ἀλλά ἐπισημαίνει πώς αὐτή εἶναι καί ἡ σωστή ὀνομασία (Καμπούρογλου, *Ἱστορία Α΄*, σ. 374).

160. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 22 ὑπ. (χ. ἀριθμ.)

161. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. ιη-ιθ΄.

νά πέθανε τό 1190 ἴσως νά ἦταν μητροπολίτης ἄλλης πόλεως, τῆς ὁποίας τό ὄνομα δέν μᾶς εἶναι γνωστό, καί ἁπλῶς νά πέθανε στήν Ἀθήνα[162]. Σύμφωνα μέ τή δεύτερη, ἴσως ὁ Γεώργιος προϊστατο τῆς ἀθηναϊκῆς Ἐκκλησίας παλαιότερα, πρίν ἀπό τόν Ξηρό, ἔπειτα δέ, ἀφοῦ παραιτήθηκε ἤ καθαιρέθηκε, πέθανε στήν Ἀθήνα τό 1190. Καί μπορεῖ, ὑποθέτει ὁ Λάμπρος, νά εἶναι αὐτός ὁ Γεώργιος Ἀθηνῶν ὁ ὁποῖος μετεῖχε στή σύνοδο πού καταδίκασε τόν Σωτήριχο[163] τό 1156[164]. Ὅμως, στόν ἐπισκοπικό κατάλογο Ἀθηνῶν πού δημοσιεύει ὁ Σοφοκλῆς Δημητρακόπουλος[165], ὁ Γεώργιος πού ἀναφέρει ὁ Λάμπρος ὡς συμμετέχοντα στή σύνοδο τοῦ 1156 καταγράφεται ὡς Γεώργιος Β΄ (1145-1160) καί καταγράφεται ἐπιπροσθέτως καί ὁ Βρύζης (σ.σ. Βούρτζης), ὡς «Γεώργιος Δ΄ Βούρτζης (1180)», φερόμενος νά ἔχει διαδεχθεῖ τόν Γεώργιο Γ΄ Ξηρό καί νά εἶναι ἔτσι ὁ προκάτοχος τοῦ «Μιχαήλ Γ΄ Ἀκομινάτου»[166].

---

162. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 24 ὑπ. (ἄνευ ἀριθμ.)· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. ιθ΄.

163. Σωτήριχος Πεντεύγενος, πατριάρχης Ἀντιοχείας. Συμμετεῖχε σέ θεολογικές διαμάχες τῆς ἐποχῆς του. Συνέγραψε εἰδική γραμματεία σέ μορφή πλατωνικοῦ διαλόγου, γιά νά ὑποστηρίξει θεολογικές θέσεις πού εἶχαν ἤδη καταδικαστεῖ. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως συγκάλεσε Ἐνδημοῦσα σύνοδο γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν θέσεών του (12 Μαΐου 1157). Ὁ ἴδιος παραιτήθηκε ἀπό τίς δοξασίες του. Βλ. σχετικά, Β. Φειδᾶ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* τ. Β΄ - *Ἀπό τήν Εἰκονομαχία μέχρι τή Μεταρρύθμιση,* Ἀθήνα 1998[2], σ. 295, 296 καί 297.

164. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. ιθ΄.

165. Δημητρακοπούλου, *Ἐκκλησία Ἀθηνῶν,* σ. 237.

166. Τό ἀπόσπασμα πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἀπό τόν ἐν λόγω κατάλογο, εἶναι τό ἑξῆς: Γεώργιος Β΄ 1145-1160, Νικόλαος Α΄ Ἁγιοθεοδωρίτης 1166-1175, Γεώργιος Γ΄ Ξηρός 1175-1179, Γεώργιος Δ΄ Βούρτζης 1180, Μιχαήλ Γ΄ Ἀκομινᾶτος 1182-1222. Βεβαίως πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι καί οἱ ὑποστηρικτές αὐτῆς τῆς σειρᾶς δέν μᾶς παραδίδουν ἀπαραιτήτως τίς ἴδιες χρονολογίες. Γιά παράδειγμα, ὁ Τ. Νεροῦτσος (Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 40) τόν Γεώργιο Γ΄ Ξηρό τόν ἀναφέρει νά πεθαίνει τόν Ἰανουάριο τοῦ 1172 καί ὄχι τό 1179, συμφωνεῖ ὅμως γιά τό 1180 σχετικά μέ τόν Γεώργιο Δ΄ Βούρτζη. Δέν εἶναι ὅμως οἱ μοναδικές διαφορές αὐτές, καθώς ὑπάρχουν καί σέ ἄλλους μητροπολίτες διαφοροποιήσεις. Γιά νά εἶναι πιό εὔκολα συγκρίσιμα τά σχετικά στοιχεῖα, παραθέτουμε ἀντιστοίχως σχηματικά τούς συγκεκριμένους μητροπολίτες σύμφωνα μέ τόν Τ. Νεροῦτσο (Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 38-40): Γεώργιος Β΄ 1145-1160, Νικόλαος Α΄ Ἁγιοθεοδωρίτης 1161-1168, Γεώργιος Γ΄ Ξηρός 1168-Ἰαν. 1172, Γεώργιος Δ΄ Βούρτζης 1172-Φεβρ.1180, Μιχαήλ Β΄ Ἀκομινᾶτος 1180-1222. Εἶναι σαφές πάντως πώς γενικότερα δέν εἶναι ξεκάθαρα τά πράγματα σχετικά μέ αὐτό τό θέμα. Γιά παράδειγμα, ὁ Γεώργιος Β΄

Καί πράγματι, ἀπ' ὅ,τι ἐπισημαίνει καί ὁ K. Setton[167], ὁ Λάμπρος εἶχε παρερμηνεύσει –ὅπως καί ὁ ἴδιος ὁ Πιττακῆς πρίν ἀπ' αὐτόν– τίς ἡμερομηνίες τῶν ἐπιγραφῶν στόν Παρθενώνα πού κατέγραφαν τούς θανάτους τῶν προκατόχων του Μιχαήλ Γεωργίου Ξηροῦ καί Γεωργίου Βούρτζη. Ὅπως εἴδαμε, εἶχαν καταλήξει ὅτι ὁ Ξηρός πέθανε στά 1182 καί ὁ Βούρτζης στά 1190. Ἐξ αὐτοῦ λοιπόν, βλέποντας ὁ Λάμπρος ὅτι ὁ Ξηρός φαινόταν νά πέθανε τή χρονιά στήν ὁποία ὁ ἴδιος τοποθετοῦσε τήν ἔλευση τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα, προέκυπτε τό πολύ βολικό γι' αὐτόν συμπέρασμα ὅτι ὁ Ξηρός ἦταν ὁ ἀμέσως προηγούμενος προκάτοχός του Μιχαήλ. Ὡστόσο, μιά σωστή ἀνάγνωση τῶν ἐπιγραφῶν, συνεχίζει ὁ Setton, ἀποκαλύπτει τόν Γεώργιο Βούρτζη νά ἔχει πεθάνει τό 1180 καί τόν Ξηρό νά ἔχει προηγηθεῖ αὐτοῦ. Συνεπῶς, προκάτοχος τοῦ Μιχαήλ ἦταν ὁ Βούρτζης καί ὄχι ὁ Ξηρός. Μέ βάση τά ἀνωτέρω ὁ Setton καταλήγει στό συμπέρασμα ὅτι τό 1180 ἀποτελεῖ τήν ὁριακή ἡμερομηνία μετά τήν ὁποία μόνον («is the *terminus post* quem for..») μπορεῖ νά τοποθετηθεῖ ἡ ἄφιξη τοῦ Μιχαήλ στήν Ἀθήνα[168].

Παρά τό γεγονός ὅμως τῆς λανθασμένης ἀναγνώσεως τῶν ἡμερομηνιῶν τῶν ἐπιγραφῶν, ὁ Λάμπρος –κρίνει καί ὁ Setton– κατέληξε σέ σωστά συμπεράσματα γιά τή χρονολογία πού ὁ Χωνιάτης ἔγινε μητροπολίτης Ἀθηνῶν, δηλ. τό 1182, ὅπως κατέδειξε καί ὁ Stadtmüller[169]. Τό βέβαιο εἶναι πάντως πώς τά χαράγματα αὐτά στόν Παρθενώνα, ὅπως ἐπισημαίνει ρητῶς καί ὁ Γ. Σωτηρίου[170], δέν ἀποτελοῦν ἀσφαλή πηγή, καθώς εἴτε ἐσφαλμένως ἀναγνώστηκαν εἴτε ἐσφαλμένως χαράχθηκαν ἐξ ἀρχῆς. Ὅ,τι καί ἀπό τά δύο καί ἄν ἰσχύει, δέν μποροῦμε νά βασιστοῦμε σ' αὐτές τίς ἐπιγραφές, καθώς μάλιστα ἡ ἐπίδραση τοῦ χρόνου τίς κατέστησε ἄκρως δυσανάγνωστες[171].

βλέπουμε νά ταυτίζεται καί σέ νεώτερες καταγραφές μέ τόν Γεώργιο Βούρτζη (π.χ. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 351). Ἐνῶ ἀκόμα καί γιά τόν ἴδιο τόν Ἀκομινᾶτο, ὅπως γίνεται φανερό ἀπό τήν σύγκριση τῶν ἀνωτέρω, δέν εἶναι σαφές ἄν πρόκειται γιά τόν Μιχαήλ Β΄ ἤ γιά τόν Μιχαήλ Γ΄.

167. Setton, *Athens*, σ. 234.

168. Setton, *Athens*, σ. 235.

169. Setton, *Athens*, σ. 234.

170. Σωτηρίου, Ἀθῆναι, στ. 638.

171. Σχετικά μέ τήν ἀνωτέρω προβληματική, βλέπε ἐπίσης: Καμπούρογλου, *Ἱστορία Α΄*, σ. 374.

Πρόσθετα ἐπιχειρήματα ὑπέρ τοῦ 1182 εἶναι καί τά ἀκόλουθα: ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης χειροτονήθηκε ἀπό τόν πατριάρχη Θεοδόσιο Βορραδιώτη καί κατά τή διάρκεια τῆς πατριαρχίας του[172]. Ὁ Θεοδόσιος στόν πατριαρχικό θρόνο ἀνέβηκε τό καλοκαίρι τοῦ 1178 (ἕως τό 1183)[173]. Πού σημαίνει ὅτι αὐτομάτως ἀπορρίπτονται οἱ δύο πρῶτες προτεινόμενες χρονολογίες, δηλ. τό 1175 καί τό 1178. Ὅμως ἀπό ἐπιστολή τοῦ Μιχαήλ πρός τόν Θεοδόσιο, καί συγκεκριμένα τήν ἕνατη τῶν ἐπιστολῶν τοῦ λαυρεντιακοῦ κώδικος[174], ἡ ὁποία εἶναι ἡ δεύτερη ἀπ' αὐτές πού γράφτηκαν ἀπό τήν Ἀθήνα (διότι οἱ ἑπτά πρῶτες γράφτηκαν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη), φαίνεται ἐπιπροσθέτως ὅτι στήν Ἀθήνα ἔφτασε λίγο χρόνο μετά τήν ἐξορία τοῦ Θεοδοσίου στήν Τερέβινθο[175], καθώς ἀναφέρεται σ' αὐτή ὡς γεγονός πρόσφατο[176]. Συγκεκριμένα τοῦ περιγράφει τό φυσικό περιβάλλον τῆς Ἀττικῆς, πιθανότατα ὡς ἀπάντηση σέ ἀνάλογη ἐπιστολή τοῦ Θεοδοσίου πού περιέγραφε στόν Μιχαήλ τό φυσικό περιβάλλον τῆς Τερεβίνθου. Ἡ δέ ἐξορία του στήν Τερέβινθο συνέβη τόν Ἰούλιο τοῦ 1182[177].

Λίγο μετά τήν ἄφιξή του στήν Ἀθήνα, ὁ Μιχαήλ ἀπευθύνθηκε στόν πραίτορα Νικηφόρο Προσούχ[178], κατά τή διάρκεια τῆς συν-

172. Βλ. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 12.

173. R. Janin, «Θεοδόσιος. Ὁ Α΄. Ὁ Βοραδιώτης», *ΘΗΕ*, τ. 6ος (1965), στ. 168.

174. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 22 ὑπ. (ἄνευ ἀριθμ.). Πρόκειται γιά τήν ἐπιστολή 9 (θ΄) τῶν Σωζομένων Β΄, σ. 13.

175. Ὁ Πατριάρχης Θεοδόσιος ἐξορίστηκε καί τελικά ἀποσύρθηκε γιά νά μονάσει στή νῆσο Τερέβινθο, ἀπό τόν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Κομνηνό, ἐπειδή ἀρνήθηκε νά συγκατατεθεῖ στόν γάμο τῆς κόρης του μέ τόν νόθο γιό τοῦ δεύτερου ἐξαδέλφου τοῦ Μανουήλ Κομνηνοῦ (Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 93.). Στήν Τερέβινθο, ὅπου εἶχε ἑτοιμάσει ἤδη τόν τάφο του, πέθανε τελικά καί ἐτάφη σέ ἄγνωστη ἡμερομηνία (R. Janin, *Θεοδόσιος*, ἐνθ' ἀνωτ., στ. 169).

176. Λάμπρου, Ἀθῆναι, σ. 22 ὑπ. (ἄνευ ἀριθμ.).

177. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 22 ὑπ. (ἄνευ ἀριθμ.). Ἡ Φ. Κολοβοῦ (*Συμβολή*, σ. 93) τήν τοποθετεῖ στό 1183. Βεβαίως, σέ μιά τέτοια περίπτωση γίνεται ἀκόμα πιό ἰσχυρή ἡ τοποθέτηση τοῦ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα τό 1182 σέ σχέση μέ τίς προηγούμενες προτεινόμενες χρονολογίες, ὁπότε αὐτή ἡ διαφορά δέν μᾶς προβληματίζει ὡς πρός τό θέμα μας.

178. Μέ τό «Προσφώνημα εἰς τὸν πραίτωρα κῦρ Νικηφόρον τὸν Προσοῦχον ταῖς Ἀθήναις ἐπιστάντα» του, πού βρίσκεται στοῦ Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 142 κ.ἑξ.

δυασμένης βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου Β΄ καί τοῦ Ἀνδρονίκου Α΄ Κομνηνοῦ, ὅταν δηλαδή ζοῦσε ἀκόμα ὁ Ἀλέξιος (ἄρα πρίν τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1183), ἀλλά μετά τήν κάθοδο τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ἡ ὁποία συνέβη τόν Μάιο τοῦ 1182. Συνεπῶς, τό «Προσφώνημα εἰς τὸν πραίτωρα κῦρ Νικηφόρον τὸν Προσοῦχον» ἐκφωνήθηκε ἀπό τόν Μάιο τοῦ 1182 ἕως τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1183[179].

Ἐπίσης ἔχουμε λόγο τοῦ Μιχαήλ ὡς μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἐγκωμιαστικό στόν Ἰσαάκιο Ἄγγελο, ὁ ὁποῖος ἀναγορεύτηκε βασιλιᾶς τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1185[180]. Σέ κάποια ἀπό τίς ἐπιστολές πού προηγοῦνται αὐτοῦ τοῦ λόγου στόν λαυρεωτικό κώδικα[181] (καί συνεπῶς χρονικά βρίσκονται κοντά στόν ἐγκωμιαστικό λόγο στόν Ἰσαάκιο), λέγει: «ἔτος τουτὶ τρίτον πειρώμεθα πρὸς τὴν μεγαλόπολιν ἀνελθεῖν καὶ οὔπω ἀνήλθομεν»[182]. Ἄρα, καί ἀπό ἐδῶ προκύπτει ὅτι ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης κατῆλθε στήν Ἀθήνα τρία χρόνια πρό τοῦ 1185, δηλαδή τό 1182.

Ἕνα τελευταῖο ἐπιχείρημα ὑπέρ τοῦ 1182, ὄχι τόσο ἰσχυρό κατά τή γνώμη μας, εἶναι αὐτό πού ἤδη ἀναφέρθηκε σέ σχέση μέ τήν ἀντίκρουση του ἀπό τόν Γρηγορόβιο πιό πάνω: Σύμφωνα λοιπόν μέ τόν Λάμπρο, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης στή μονωδία του γιά τόν ἀδελφό του Νικήτα δέν λέει, ὅπως ἑρμήνευσαν διάφοροι προηγούμενοι ἐρευνητές, ὅτι προῖστατο τῶν Ἀθηνῶν ἐπί τριάκοντα χρόνια καί ἑπομένως ὅτι ἦλθε στήν Ἀθήνα πρίν ἀπό τό 1178· ὁρίζεται μόνον ἡ πάροδος τριάντα ἐτῶν καί πάνω ἀπό τόν χρόνο κατά τόν ὁποῖο γιά πρώτη φορά μετέβη στήν Ἀθήνα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα. Ἄν συνεπῶς ἦταν γνωστό τό ἔτος κατά τό ὁποῖο πέθανε ὁ Νικήτας, θά μποροῦσε νά ὑπολογιστεῖ μέ ἀκρίβεια καί τό ἀντίστοιχο πρό τριακονταετίας ἔτος, κατά τό ὁποῖο ὁ Μιχαήλ πῆγε στήν Ἀθήνα. Ὅμως, δέν εἶναι γνωστό τό πρῶτο καί μόνο κατά προσέγγιση μποροῦμε νά ὁρίσουμε ὅτι βρίσκεται μεταξύ τῶν ἐτῶν 1210 καί 1215. Συνεπῶς, εἶναι μᾶλλον αὐθαίρετη ἡ ἐν συνεχείᾳ τοποθέ-

179. Setton, *Athens*, σ. 235 καί Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 22-23 ὑπ. (ἄνευ ἀριθμ.).

180. «Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν βασιλέα κῦρ Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον», στοῦ Σπ. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 208 κ. ἑξ.

181. Στόν κώδικα αὐτόν βρίσκονταν τά κείμενα τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη, τῶν ὁποίων ὕστερα ὁ Λάμπρος ἔκανε τήν κριτική τους ἔκδοση, δημοσιεύοντάς τα.

182. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 23 ὑπ. (ἄνευ ἀριθμ.).

τηση του ἀπό τόν Λάμπρο εἰδικά στά 1214 ἤ 1215, ἀπό τά ὁποῖα, ὅπως ὑποστηρίζει, ἄν ἀφαιρέσουμε 32 ἤ 33 χρόνια, προκύπτει ὡς ἔτος τῆς μεταβάσεως τοῦ Μιχαήλ στήν Ἀθήνα πάλι τό 1182[183].

2. Ἡ πρώτη μέρα τοῦ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα

α. Ὑποδοχή Χωνιάτη στήν Ἀθήνα καί πρώτη του ἐπαφή μέ τήν Ἀκρόπολη (Παναγία Ἀθηνιώτισσα)

Φτάνοντας στήν Ἀθήνα γιά νά ἀναλάβει τά μητροπολιτικά του καθήκοντα, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης εἶχε ἤδη μεγάλη φήμη καί στούς ἴδιους τούς Ἀθηναίους[184], οἱ ὁποῖοι ὑποδέχτηκαν τόν νέο τους μητροπολίτη μέ ἐνθουσιασμό ὅταν ἀποβιβάστηκε στόν Πειραιά, πανηγυρίζοντας μέ ἐπευφημίες καί πομπές γιά τήν ἄφιξή του[185]. Στή συνέχεια τόν ὁδήγησαν στό κέντρο τῶν Ἀθηνῶν, στήν Ἀκρόπολη. Αὐτή ἡ θερμή ὑποδοχή δέν θά μποροῦσε νά μήν ἔχει ἐντυπωσιάσει εὐχάριστα τόν Χωνιάτη, πού ἀπευθυνόμενος πρός αὐτούς λίγη ὥρα μετά, κατά τόν «εἰσβατήριο λόγου του»[186], τούς λέγει ὅτι ἄν ὁ ἴδιος θεωρεῖται «φιλοποίμνιος», δηλ. ὅτι ἀγαπάει τό ποίμνιό του, ἐκεῖνοι πρέπει νά εἶναι πολύ περισσότερο «φιλοποίμενες», δηλαδή ἀγαποῦν τούς ποιμένες τους, ἀφοῦ τοῦ ἐπιφύλαξαν μιά τόσο ἔνθερμη ὑποδοχή[187].

Ὁ νέος μητροπολίτης ἐγκαταστάθηκε στήν Ἀκρόπολη, στήν ὁποία ἀπό αἰῶνες εἶχε ὁριστεῖ νά βρίσκεται τό ἐπισκοπεῖο[188]. Δέν μᾶς εἶναι ὅμως γνωστό τό ἀκριβές σημεῖο ἐπί τῆς Ἀκροπόλεως, στό ὁποῖο βρισκόταν ἡ μητροπολιτική κατοικία. Ὁ Λάμπρος πιθανολογεῖ πώς αὐτό ἦταν στά Προπύλαια, ὅπου ἀργότερα κατοικοῦσαν καί οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες[189], ἐνῶ ὁ Γ. Σωτηρίου τό προσδιορίζει ἀκό-

183. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 23-24 ὑπ. (ἄνευ ἀριθμ.)

184. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 352.

185. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 282-283· Σωτηρίου, *Ἀθῆναι*, στ. 637.

186. Σχετικά μέ αὐτόν τόν λόγο, βλέπε ἀκριβῶς παρακάτω.

187. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 93, στ. 6-10: «Πείθομαι γὰρ ὡς οὐ μᾶλλον ἐγὼ τὰ μάλιστα φιλοποίμνιος ἢ ὑμεῖς ἐς ὑπερβολὴν φιλοποίμενες, τεκμαιρόμενος ἔκ τε τῶν γεγανωμένων προσώπων ὑμῶν καὶ τῆς πομπικωτέρας ὑπαντιάσεως καὶ φαιδροτάτης ὑποδοχῆς καὶ τοῦ οἷον ἐνθεαστικοῦ καὶ χαρμοσύνου σκιρτήματος».

188. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 283.

189. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 42.

μα περισσότερο, τοποθετώντας τή μητροπολιτκή κατοικία «εἰς τὴν βορείαν πτέρυγα τῶν Προπυλαίων»[190]. Γιά πρώτη φορά ὁ Μιχαήλ ἀντίκρυζε καί τόν φημισμένο Παρθενώνα, πού τότε ἦταν πασίγνωστος, ὄχι μόνο γιά τό ἔνδοξο παρελθόν του κατά τήν ἀρχαιότητα, ἀλλά καί ὡς ἐξέχων χριστιανικός ναός ἀφιερωμένος στήν Παναγία τήν Ἀθηνιώτισσα, προσελκύοντας πολλούς προσκυνητές, ἀπό τούς πιό ἁπλούς ἕως τούς πιό ἐπιφανεῖς, πού ἔρχονταν γιά νά λάβουν τή χάρη τῆς Θεοτόκου ἀλλά καί νά θαυμάσουν τήν ὀμορφιά τοῦ περικαλλοῦς ἀρχαίου κτίσματος.

Ὁ Παρθενώνας καθ' ὅλη τή βυζαντινή περίοδο λειτουργοῦσε ὡς χριστιανικός ναός καί μάλιστα μητροπολιτικός καί, ὅπως προκύπτει ἀπό διάφορες ἐπιγραφές, ἐκαλεῖτο «καθολική» ἐκκλησία, δηλαδή μητροπολιτική, ἐνίοτε δέ «μεγάλη ἐκκλησία» ἤ ἁπλῶς «ἁγία ἐκκλησία Ἀθηνῶν»[191]. Ἀποτελοῦσε, ὅπως καί στήν ἀρχαιότητα, τό σύμβολο τῆς πόλεως καί παρά τήν ὅποια παρακμή της σέ σχέση μέ τό ἔνδοξο παρελθόν της τήν κρατοῦσε ὑψηλά στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, Ἑλλήνων καί Ξένων. Διετηρεῖτο δέ σχεδόν ὁλόκληρος, ἀφοῦ οἱ βλάβες πού εἶχε ὑποστεῖ ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ χρόνου ἦσαν μικρές, μέ ἀποτέλεσμα νά φαίνεται σχεδόν νεόκτιστος. Ἀνέπαφες ἦσαν καί οἱ μετόπες του, καθώς καί τά ἀετώματα καί ἡ ζωφόρος[192].

Ὡς ναός τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας πλέον καί ὡς μητροπολιτικός ναός τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Παρθενώνας εἶχε ἀποκτήσει διεθνή φήμη. Χριστιανοί, ὄχι μόνο τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἔφταναν ἀκόμα καί ἀπό τά πέρατα τῆς γῆς γιά νά προσκυνήσουν τήν Παναγία, ἐνῶ κάποιοι ἀπ' αὐτούς, ἐπιστρέφοντας στίς πατρίδες τους, ἵδρυαν μοναστήρια στό ὄνομα τῆς Θεομήτορος τῆς Ἀθηναίας[193]. Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται δέ, ἡ Ἀθήνα μέ τόν περίφημο ναό της ἀποτελοῦσε θρησκευτικό κέντρο, ἐνῶ ἡ ἐπίσκεψη καί προσκύνηση σ' αὐτόν συνιστοῦσε θρησκευτικό-προσκυνηματικό καθῆκον[194], ἀντίστοιχο μέ ἐκεῖνο τῆς ἐπισκέψεως στούς Ἁγίους Τόπους[195]. Πολλοί

190. Σωτηρίου, *Ἀθῆναι*, στ. 641.
191. Νερούτσου, *Ἀθῆναι* Α΄, σ. 49.
192. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 31· Miller, *Essays*, σ. 63.
193. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 50.
194. Καλδέλλη, *Παρθενώνας*, σ. 221.
195. Miller, *Essays*, σ. 65.

ἀπό τούς προσκυνητές μάλιστα ἦσαν κοσμικοί ἐπιφανεῖς ἄνδρες καί γυναῖκες, πού ἔρχονταν γιά νά θαυμάσουν τήν ὀμορφιά τοῦ κτίσματος καί νά ζητήσουν τή χάρη τῆς Θεοτόκου[196] ἤ νά τήν εὐχαριστήσουν γιά κάποια βοήθεια της, ὅπως ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος Β΄ ὁ Βουλγαροκτόνος (976-1025), ὁ ὁποῖος, ὕστερα ἀπό τήν ἐπιτυχή λήξη τοῦ πολέμου κατά τῶν Βουλγάρων καί προτοῦ ἐπιστρέψει στήν πρωτεύουσα τοῦ κράτους του, ἐπισκέφτηκε τήν ἄνοιξη τοῦ 1019[197] τήν Ἀθήνα[198]. Προσέφερε πολλά καί πλούσια εὐχαριστήρια ἀφιερώματα στήν Παναγία τήν Ἀθηνιώτισσα[199], τά ὁποῖα ὕστερα τήν ἔκαναν ἀκόμα πιό θελκτική γιά τούς ταξιδιῶτες, ὅπως γιά παράδειγμα ἦταν ἡ χρυσή περιστέρα πού ἀναπαριστοῦσε τό Ἅγιον Πνεῦμα, τό ὁποῖο ταλαντευόταν μέ μιά ἀέναη ρυθμική κίνηση πάνω ἀπό τήν Ἁγ. Τράπεζα[200], καθώς ἐπίσης καί ἡ χρυσή ἄσβεστος ἤ ἀκοίμητος λυχνία, δηλ. μιά χρυσή λάμπα λαδιοῦ πού ἔκαιγε νυχθημερόν[201] καί κρεμόταν ἀπό μιά χρυσή ἁλυσίδα στήν κόγχη τοῦ θυσιαστηρίου[202], ἐκχέοντας μέσα ἀπό τό ἱερό ἕνα φῶς τόσο ἔντονο, πού φαινόταν ἀκόμα καί τήν ἡμέρα[203].

Ἐκτός τῶν δύο παραπάνω ἀφιερωμάτων, στό σκευοφυλάκιο τοῦ ναοῦ φυλάσσονταν καί πολλά πλούσια δῶρα πού εἶχε καταθέσει στήν ἐκκλησία ὁ ἴδιος αὐτοκράτορας[204], καθώς καί ἄλλοι εὐγενεῖς ἐπισκέπτες. Ἐπιπλέον ὁ ναός ἐντυπωσίαζε ἐξωτερικά καί γιά τά πανέμορφα ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα τῶν ἀετωμάτων, ἐνῶ στό ἐσωτερικό κυριαρχοῦσαν τά πλούσια βυζαντινά κοσμήματα καί σκεύη[205]. Οἱ τοῖχοι καί οἱ κόγχες κοσμοῦνταν ἀπό τοιχογραφίες καί μωσαϊκά τῆς Παρθένου καί τῶν Ἁγίων, πού τά περισσότερα εἶχαν γίνει καί αὐτά μέ διαταγή τοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου Β΄ τοῦ Βουλγαροκτό-

196. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 41.

197. Ἡ Ναυσικᾶ Πανσελήνου ἀναφέρει 1018 (Πανσελήνου, *Ἀθήνα*, σ. 15).

198. Στήν ἐπίσκεψη αὐτή τοῦ Βουλγαροκτόνου κάνει ἀναφορά καί ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς στό ποίημά του «Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ».

199. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 51.

200. Thallon, *Humanist*, σ. 21· Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 31.

201. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 31.

202. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 52.

203. Thallon, *Humanist*, σ. 22.

204. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 31.

205. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 51.

νου τήν ἴδια ἐποχή καί γιά τόν ἴδιο λόγο, δηλαδή ὡς προσφορά εὐχαριστίας γιά τίς νίκες του ἐπί τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ δύο αἰῶνες περίπου πρίν τήν ἔλευση τοῦ Χωνιάτη στή μητρόπολη τῶν Ἀθηνῶν[206]. Οἱ εἰκόνες ἦσαν δύο εἰδῶν· αὐτές στόν δεξιό τοῖχο, καθώς κάποιος εἰσέρχεται ἀπό τόν ὀπισθόδρομο, εἶναι παλαιότερες καί συνεπῶς μέ τά χρόνια λιγότερο διατηρημένες, ἐνῶ αὐτές στούς ἀριστερούς καί νότιους τοίχους ἦσαν πολύ καλύτερες[207].

Στό ἐπάνω σημεῖο τῆς ἀψίδας ὑπῆρχε ἕνα μωσαϊκό τῆς μητέρας τοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖο ἕως καί στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἔμεινε ἀπείραχτο. Τά μετέπειτα χρόνια, «ἀπό ἀσύγκριτη ἠλιθιότητα», ὅπως σχολιάζει ὁ C. Thallon[208], οἱ τοῖχοι ἀσπρίστηκαν μέ ἀποτέλεσμα οἱ μετέπειτα ταξιδιῶτες νά μή βλέπουν τίς εἰκόνες πού τούς στόλιζαν[209]. Πάνω ἀπό τήν Ἁγία Τράπεζα ὑπῆρχε ἕνας θόλος μέ τέσσερεις πορφυρές κολῶνες καί στό μέσον τοῦ κτηρίου στήν ἀριστερή πλευρά ἕνα βῆμα (ρήτορος) ὑπερυψωμένο πάνω σέ μικρές μαρμάρινες κολῶνες. Ἦταν δίχως ἀμφιβολία ἡ καρέκλα τοῦ ἱεροκήρυκα. Φαίνεται δέ ὅτι ὁ Παρθενώνας ἐκεῖνα τά χρόνια δέν ἦταν τόσο σκοτεινός ὅπως στά ἀρχαῖα, διότι τό φῶς περνοῦσε ἀπό δύο παράθυρα κλειστά ἀπό δύο λεπτές πλάκες ἀπό μάρμαρο Καππαδοκίας, πού ἔδινε στό ἐσωτερικό μιά ρόδινη ἀκτινοβολία[210].

Ἰδιαιτέρως φημισμένη ἦταν ἡ ἐτήσια μεγάλη πανήγυρις τοῦ ναοῦ, πού πιθανῶς ἐτελεῖτο κατά τήν ἑορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τόν δεκαπενταύγουστο, ὅπου παρετηρεῖτο πολύ μεγάλη προσέλευση κόσμου[211]. Πιθανολογεῖται ὅτι ἀκριβῶς αὐτή ἡ μεγάλη ἱερά πανήγυρις ἀποτελοῦσε τό κατ' ἐξοχήν στοιχεῖο πού εἶχε συντελέσει στήν εὐρεία θρησκευτική ἀκτινοβολία τοῦ ναοῦ[212]. Αὐτό

206. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 31 καί C. Thallon, *Humanist*, σ. 22.

207. Thallon, *Humanist*, σ. 22.

208. Thallon, *Humanist*, σ. 22: «Through incomparable stubidity…».

209. Thallon, *Humanist*, σ. 22. Ἀναφέρεται πιθανότατα στίς προσπάθειες «ἀποκαθάρσεως» τοῦ Παρθενώνα καί τῶν λοιπῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἀθήνας ἀπό τά μεταγενέστερα χριστιανικά στοιχεῖα τους, πού πραγματοποιήθηκε ἀπό μιά διάθεση ἀρχαιολατρίας, ἡ ὁποία ἀντιμετώπιζε κάθε τί τό χριστιανικό σ' αὐτά ὡς βίαιη προσθήκη, μή διακρίνοντας τή φυσική ἱστορική συνέχεια στά μνημεῖα.

210. Thallon, *Humanist*, σ. 23.

211. Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 36.

212. Καλδέλλη, *Παρθενώνας*, σ. 221.

ἀποδεικνύεται καί ἀπό τό γεγονός, ὅτι ἀκόμη καί μεγιστάνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρά τήν ἀλαζονική περιφρόνηση πού γενικῶς ἐπεδείκνυαν πρός τίς ἐπαρχίες, ἔρχονταν ἰδίως αὐτή τήν ἡμέρα γιά νά προσκυνήσουν. Μεταξύ αὐτῶν ἀναφέρεται ἀπό τίς πηγές καί ὁ μέγας ναύαρχος Στρυφνός μέ τή σύζυγό του τήν ἀδελφή τῆς αὐτοκράτειρας, καθώς καί ὁ Καματερός, ἀδελφός τῆς γυναίκας τοῦ αὐτοκράτορα[213].

Γιά τή μεγάλη αὐτή πανήγυρη τῆς Παναγίας στόν Παρθενώνα ὑπάρχουν δύο σημαντικές μαρτυρίες ἀπό τήν ἐποχή τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Χωνιάτη, πού τήν ἐπιβεβαιώνουν. Ἡ πρώτη εἶναι ἀπό μιά ἐπιστολή τοῦ Εὐθυμίου Μαλάκη (μητροπολίτη Νέων Πατρῶν) πρός τόν Μιχαήλ Χωνιάτη, στήν ὁποία γίνεται ἀναφορά καί στόν «καιρόν, καθ' ὃν ἡ παγκόσμιος τῆς Θεομήτορος πανήγυρις Ἀθήναζε συναγείρει τοὺς ἀπανταχόθεν λαούς»[214]. Ἡ δεύτερη προέρχεται ἀπό μιά μονωδία πού κάποιος ἀπό τούς ἀνεψιούς τοῦ Χωνιάτη συνέθεσε γιά τόν θάνατό του τό 1222, στήν ὁποία ἀπαριθμοῦσε ὅλα ἐκεῖνα τά ὁποῖα ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀπολάμβανε στήν Ἀθήνα πρίν ἀπό τήν ἐπέλαση τῶν Λατίνων σ' αὐτή τό 1205: *Μιλάω γιά μιά πόλη λαμπρή καί ξακουστή (ἄν καί πιά δέν εἶναι παρά λαμπρό ἐρείπιο, μιά σκιά τῆς ἀλλοτινῆς πόλης, καί ἀγρός ὀδύνης πού τόν παραδέρνουν μονάχα οἱ ἄνεμοι, ἀλλά ἀκόμα κι αὐτοί εἶναι συχνά ὀλέθριοι καί βλαβεροί)· καί γιά ἕναν ναό φημισμένο, πού ἀποτελοῦσε οὐράνιο θάλαμο καί παρθενώνα τῆς Θεομήτορος· μά καί γιά κληρικούς ικανότατους, γιά γιορτές συνεχεῖς καί συνόδους καί πανηγύρεις παμπληθεῖς…*[215].

Γιά τόν Χωνιάτη λοιπόν πρέπει νά θεωρεῖται δεδομένο πώς ὑπῆρξε ἔντονα συναισθηματική ἡ στιγμή τῆς πρώτης του ἐπαφῆς μέ τόν Παρθενώνα, διότι πέραν τῆς σαφοῦς θρησκευτικῆς συγκινήσεως πού θά τοῦ προκάλεσε ὁ περίφημος γιά τήν ἐποχή χριστιανι-

213. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 31-32.

214. Καλδέλλη, *Παρθενώνας*, σ. 229.

215. Καλδέλλη, *Παρθενώνας*, σ. 229-230: «Πόλεώς φημι λαμπράς τε καὶ ἀοιδίμου (κἀν νῦν μέγα καὶ λαμπρὸν ἐρείπιον ἢ σκιὰ πόλεως καὶ ὀδύνης οἰκόπεδον καὶ μόνοις ἀνέμοις περιπνεόμενον καὶ τούτοις πολλάκις λυμαντῆρσι καὶ βλαβεροῖς), ναοῦ περικλύτου καὶ οὐρανίου θαλάμου καὶ παρθενῶνος τῆς Θεομήτορος, κλήρου κρατίστου, ἑορτῶν συνεχῶν, συνόδων καὶ πανηγύρεων παμπληθῶν…».

κός ναός καί ἡ λατρευόμενη σ' αὐτόν «Δέσποινα Παρθένος καὶ Μήτηρ Θεοῦ, πολιοῦχος καὶ σώτειρα Ἀθηνῶν», ὅπως θά τήν ἀποκαλέσει, ἤ «ἡ Μήτηρ Θεοῦ ἡ Ἀθηναία Γοργοεπήκοος», δηλαδή ἡ Παναγία ἡ Ἀθηνιώτισσα[216], ὁ μητροπολίτης πρέπει νά ἔνοιωσε ἰδιαίτερο δέος συναντώντας γιά πρώτη φορά τό λίκνο τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, γιά τό ὁποῖο ἀμέτρητες φορές εἶχε διαβάσει μέσα στά κλασικά του ἀναγνώσματα[217].

Ἀργότερα, ἄλλωστε, θά ἐκφράσει ἐπανηλειμμένως τόν θαυμασμό του γιά τήν ὁμορφιά τοῦ ναοῦ, περιγράφοντάς τόν σέ φίλους του ὡς «τέμενος περικαλλές, εὐφεγγές, ἀνάκτορον τῆς φωτοδόχου Παρθένου καὶ φωτοδότιδος χάριεν, τοῦ λάμψαντος ἐξ αὐτῆς ἀληθινοῦ φωτὸς ἅγιον σκήνωμα»[218]. Ἰδιαιτέρως δέ περιέγραψε τή χρυσή περιστέρα, πού ἀναπαριστοῦσε τό Ἅγιον Πνεῦμα καί ταλαντευόταν ἀενάως πάνω ἀπό τήν ἅγια Τράπεζα, καί τήν ἀξιοθαύμαστη –καί ξακουστή σέ ὅλον τόν κόσμο– ἄσβεστο χρυσή λυχνία μέσα στό ἱερό τοῦ ναοῦ[219], ἡ ὁποία, ὅπως περιέγραψε χαρακτηριστικά στόν «εἰσβατήριο» λόγο του, *φώτιζε πρός τά ἔξω ὅπως ὁ ἥλιος, ἕνα φῶς ἀκούραστο, ἀνεπηρέαστο ἀπό τό φῶς τῆς ἡμέρας καί ἀσταμάτητο ἀπό τή νύχτα, μή ἀραιούμενο, ἄυλο, ἁγνό καί πάντα λαμπερό καί ὁρατό στά μάτια τῶν ἀβέβηλων καί πιστῶν, τό μαξιλάρι τοῦ Κυρίου ἀπό φωτιά καί σύννεφο*[220]. Ἀλλά καί ἀλλοῦ, ἀπευθυνόμενος γιά παράδειγμα πρός τόν μέγα Δούκα τοῦ Στόλου Μιχαήλ Στυφνό, ἔγραφε σχετικά μέ αὐτή τή λυχνία: «Ἐπόπτευσον φῶς ἱερόν, φῶς ἄϋλον καὶ ἀνήλιον, ἐπόπτευσον ἐν σωματικῷ εἴδει πελειάδος χρυσῆς ἐνάργειαν πνεύματος, ὅπερ, τῆς ἱερᾶς ὑπεραιωρούμενον τραπέζης, αὐτοῦ στρέφεται αὐτῷ στεφάνῳ χρυσῷ καὶ αὐτῷ προσκυνητῷ σταυρῷ διὰ κυκλοφορικῆς ἀεικινήτου καὶ μικροῦ φευγούσης τὴν αἴσθησιν πτήσεως, ὡς ἂν τῷ μὲν ὅλῳ ἀτρεμοῦν, μόνοις δὲ τοῖς μέρεσιν ἐπισημαῖνον τοῖς ὁρῶσιν τὴν κίνησιν. Ταῦτ' ἐποπτεύσας καὶ καθηράμενος τὴν διάνοιαν τοῖς μακαρίοις θεάμασιν, θεαγωγήθητι

216. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Α΄*, σ. 50.
217. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 209.
218. Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 36.
219. Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 36.
220. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 104-105. Βλ. καί Thallon, *Humanist*, σ. 21-22.

καὶ τὴν τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου ἀλλοίωσιν ἀλλοιώθητι καὶ ἄπιθι πανευδαίμων τῷ ὄντι καὶ ὄλβιος»[221].

Πιθανόν ὅλος αὐτός ὁ ρητορικός ἐνθουσιασμός τοῦ μητροπολίτου νά ἔχει περισσότερο συμβολικό παρά λογοτεχνικό χαρακτήρα[222], δηλαδή ὡς μιά εἴδους μεταφορική ἀναφορά στό θεῖο φῶς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Πάντως, μέ ὅλη αὐτή τήν ὀμορφιά πού φαίνεται ὅτι εἶχε ὁ ναός ἐκεῖνα τά χρόνια, δέν προκαλεῖ ἀπορία γιατί ὁ μητροπολίτης καμάρωνε γιά τόν καθεδρικό του ναό, πού ἀποτελοῦσε γι' αὐτόν ἕνα συνεχές αἴτιο χαρᾶς καί ἐνθουσιασμοῦ[223] καί ἐπόμενο ἦταν μία ἀπό τίς κύριες φροντίδες του νά ὑπῆρξε ἡ περαιτέρω ἀνάδειξή του, κάτι πού πράγματι ἔπραξε. Μέ τά φτωχικά μέσα πού διέθετε, τόν ἀνακαίνισε καί τόν ἐξωράισε. Τόν ἐμπλούτισε μέ νέα ἔπιπλα καί σκεύη, ἐνῶ φρόντισε καί γιά τήν αὔξηση τῆς κινητῆς καί ἀκινήτου περιουσίας του, προσθέτοντάς του ὡς περιουσιακά στοιχεῖα νέες κτήσεις, ἀγρούς καί κοπάδια ζώων, αὐξάνοντας συγχρόνως καί τόν ἀριθμό τῶν κληρικῶν του[224].

Ὑπάρχει μάλιστα ἕνα ποίημα πρός τή Θεοτόκο, στό ὁποῖο ὁ δημιουργός του ἀναφέρεται στά ὅσα ἔπραξε γιά τήν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας. Τό ποίημα εἶναι ἀνώνυμο μέν, ὅμως ἔχει ἀποδοθεῖ στόν Μιχαήλ Χωνιάτη[225]. Συγκεκριμένα τοῦ τό ἀπέδωσε ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ὁποῖος τό πρωτοδημοσίευσε στά «Ἀθηναϊκά» του. Τό ποίημα αὐτό ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Πολλὰ προσῆξα σὺν πόθῳ τε καὶ πόνῳ
τῷ σῷ λάχει, πάναγνε, καὶ τῷ ποιμνίῳ.
Ἐκάλλυνά σου τὸν ναόν, πρῶτος πόνος·
ἔπιπλα τιμήεντα καὶ σκεύη φέρω·
ἀγροὺς προσάγω, προξενῶ κτήσεις νέας,
ποίμνια, βουκόλια, πᾶν ζώων γένος·
οἴκους ἀνιστῶ τοὺς πεσόντας τῷ χρόνῳ,
ἄλλους νεουργῶ (μαρτυρεῖ πᾶς ὁ βλέπων),

221. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 325.

222. Thallon, *Humanist*, σ. 22.

223. Thallon, *Humanist*, σ. 07 καί 22.

224. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 285 καί Μπούσια, *Ἀκολουθία*, σ. 24 καί Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 32.

225. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 285-286, ὑπ. 3.

τὸν κλῆρον αὔξω, τοὺς φόρους ἐλαφρύνω
ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐξανασπῶ ῥιζόθεν»[226].

Στό μυαλό τοῦ Χωνιάτη φαινόταν λοιπόν πώς ὁ ναός ἦταν ἄρρηκτα συνδεδεμένος μέ τήν Παναγία ἀλλά καί τό ἀντίστροφο: Ὅπως προκύπτει ἀπό ἐπιστολές του, ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν δέν ἀναφερόταν στήν προστάτιδα τῆς πόλεώς του χωρίς ἡ σκέψη του νά ὁδηγεῖται ἀμέσως καί στόν καθεδρικό ναό της. Φαίνεται, ὅτι ἀγαποῦσε τόν Παρθενώνα ὅσο καί τήν Παρθένο[227]. Γενικότερα μάλιστα, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ὁ πρῶτος λάτρης τοῦ ἴδιου τοῦ Παρθενώνα, καθώς οὔτε στήν κλασική ἀρχαιότητα, οὔτε βέβαια καί στά βυζαντινά χρόνια, δέν βρίσκουμε κανένα παράδειγμα παρόμοιας εὐλάβειας ἔναντι τοῦ συγκεκριμένου μνημείου, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Ἀντ. Καλδέλλης[228].

β. Ὁ «Εἰσβατήριος» Λόγος του

Μέσα σ' αὐτόν τόν ναό λοιπόν, μετά τό πέρας τῆς πρώτης Θείας Λειτουργίας πού ἀκολούθησε τήν ἄφιξή του, ὁ Χωνιάτης ἀπήγγειλε πρός τούς συναθροισμένους Ἀθηναίους τόν «εἰσβατήριο» (ἐνθρονιστήριο) λόγο του[229]. Στήν πλήρη μορφή του ὁ λόγος τιτλοφορεῖται ὡς «Εἰσβατήριος ὅτε πρῶτον ταῖς Ἀθήναις ἐπέστη»[230], χαρακτηρίστηκε δέ ὡς «ἱστορικὸν κειμήλιον ἀνεκτιμήτου ἀξίας»[231] ἤ «ρητορικὸν καὶ ἱστορικὸν μνημεῖον μεγίστης ἀξίας»[232]. Σ' αὐτόν τόν λόγο ὁ Χωνιάτης, ἀφοῦ τούς ἐπαίνεσε γιά τή φιλοποίμενα διάθεση τους[233], ὅπως αὐτή φανερώθηκε ἀπό τήν ὑποδοχή πού τοῦ ἔκαναν, ἀπευθύνθηκε πρός τούς Ἀθηναίους ὡς γνήσιους γηγενεῖς,

226. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀθηναϊκά*, σ. 284-285· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 285-286, ὑπ.

227. Καλδέλλη, *Παρθενώνας*, σ. 253.

228. Καλδέλλη, *Παρθενώνας*, σ. 253.

229. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 42 καί Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 36.

230. Γιά ὁλόκληρο τόν «Εἰσβατήριο» λόγο τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη βλ. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 93-106.

231. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 287.

232. Μπούσουλα, *Ἱστορία*, σ. 38.

233. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 93, στ. 6-7: «Πείθομαι γὰρ ὡς οὐ μᾶλλον ἐγὼ τὰ μάλιστα φιλοποίμνιος ἢ ὑμεῖς ἐς ὑπερβολὴν φιλοποίμενες».

ἀπευθείας ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόσο φυλετικά ὅσο καί πολιτιστικά, μή ἐκφράζοντας καμμία ἀμφιβολία περί τῆς συνέχειας τοῦ γένους τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ[234]. Λαμβάνοντας ἀφορμή ἀπό τήν ἀρχαία γιορτή τῆς λαμπαδηδοδρομίας, ἀνέφερε ὅτι ὅπως ἀκριβῶς οἱ ἀρχαῖοι λαμπαδηδοδρόμοι ἔπαιρναν διαδοχικῶς ὁ ἕνας ἀπό τόν ἄλλον τή δάδα, προκειμένου νά τή μεταδώσουν στούς ἑπομένους, ἔτσι καί ἐκεῖνος διαδέχεται τούς προκατόχους του ἱεράρχες, γιά νά μεταδώσει τή λαμπάδα τοῦ Χριστοῦ στίς ἐπερχόμενες γενεές[235]. Ἀλλά, συμπλήρωνε, προτοῦ ὁλοκληρώσει τήν ἀποστολή του ἐπιτυχῶς καί λάβει τόν στέφανο τῆς δικαιοσύνης, δέν ἤθελε ἐκ προοιμίου νά μακαρίσει τόν ἑαυτόν του πού βρισκόταν σ' αὐτή τή θέση ἔχοντας καταλάβει τόν ἐπισκοπικό θρόνο, ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἀθλητής, δέν στεφανώνεται πρίν τόν ἀγώνα[236].

Καί δέν τό ἔκανε αὐτό, διευκρίνιζε, νά σπεύσει δηλαδή νά μακαρίσει τόν ἑαυτόν του γιά τή νέα του θέση, γιά τήν ὁποία μάλιστα πολλοί ἄλλοι ἤδη τόν μακάριζαν[237], προτοῦ σιγουρευτεῖ γιά τό ἄν εἶχε βρεθεῖ νά ἡγεῖται μιᾶς μητροπόλεως γενναίων ἀνθρώπων, ἤ κάποιων πού διατηροῦν τό θρυλικό τους ὄνομα (αὐτό δηλ. τῶν Ἀθηναίων) εἰς μάτην, χωρίς δηλαδή νά εἶναι ἀντάξιοι τῆς ἀρχαίας δόξας τῶν προγόνων τους[238]. Διότι δέν ἀρκεῖ ἄν περιηγούμενος κανείς διακρίνει ὁρισμένα γνωρίσματα τῆς ἀρχαίας πόλεως, ὅπως γιά παράδειγμα εἶναι ἡ Στοά, ἡ Ἀκρόπολη καί ὁ Πειραιάς, ἀφοῦ ἡ

234. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 287.

235. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 94 , στ. 15-30. Βλ. καί Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 42.

236. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 287· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 95, στ. 24-25: «ἀλλ' ἐμαυτὸν γοῦν οὐκ ἂν εὐδαίμονα ὀνομάσαιμι τοῦ θρόνου τοῦδε τῆς ἱερουργίας, ὡς οὐδ' ἀθλητὴν πρὶν ἢ τὸν ἀγῶνα κρατήσει καὶ στεφανώσεται» (και νωρίτερα).

237. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 95, στ. 27-29: «Κἂν τινες ἡμᾶς ἐμακάρισαν τῆς προστασίας τῶν πολυθρυλήτων καὶ χρυσῶν Ἀθηνῶν, καὶ ταῦτα εὖ εἰδότες τὰ καθ' ἡμᾶς…»· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 97, στ. 3-7: «…ὡς εἶπον, ἐμακάρισάν με τῆς λαχούσης ἡμᾶς κατὰ θεῖον ταυτησὶ προεδρίας διά τε τὸ ἀπραγμάτευτον τῆς χάριτος καὶ θεόσδοτον καὶ τὸ τοῦ θρόνου περίπτυστον ὄνομα, ὡς ἐπ' αὐτὸν τὸ δὴ λεγόμενον τὸν τῆς εὐδαιμονίας ἄκρον βατῆρα πατήσαντα».

238. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 97, στ. 24-29: «Οὔκουν διὰ ταῦτα οὐκ εὐδαίμονα ἐμαυτὸν οἶομαι, ἀλλά· καὶ μὴ τραχυνέσθω τις πρὸς τὸν λόγον· οὐκ οἶδα σαφῶς εἰ Ἀθηναίων ἀληθῶς τῶν γανναίων προστάτης προβέβλημαι, ὅτι μηδὲ τὰς Ἀθήνας ἔτι μεμάθηκα καθαρῶς σώζεσθαι, εἶναι τε αὐτὰς τὰς ποτὲ καὶ μὴ ὄνομα μόνον ἄλλως θρυλούμενον…»· Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 42-43.

Ἀρχαία Ἀθήνα καί οἱ Ἀθηναῖοι δέν κατέστησαν ὀνομαστοί γι' αὐτά, ἀλλά γιά τήν ἀρετή καί τή σοφία[239]. Γι'αὐτό, συνέχιζε, θά λογίσει τόν ἑαυτόν του εὐτυχή μόνον ὅταν καταφέρει μέ ἐπιτυχία νά τούς διδάξει ἔμπρακτα τά εὐαγγελικά παραγγέλματα καί νά γίνει πνευματικός ἰατρός τους, «παιδαγωγός, πατήρ, ποιμήν, ἅλας, κυβερνήτης, διδάσκαλος»[240].

Ἐπίσης, σέ μιά προσπάθειά του νά κολακεύσει τούς ἀκροατές του, μέ σκοπό νά γίνουν δεκτικοί στίς προτροπές του πρός τήν ἀρετή, ἀναφέρθηκε στούς λαμπρούς προγόνους τους, οἱ ὁποῖοι διακρίνονταν γιά πολλά εὐγενή χαρακτηριστικά, καθώς ἦσαν *φίλοι τῶν γραμμάτων, σοφοί, χωρίς κακίες, φιλόξενοι, φιλάνθρωποι, ἀποτελεσματικοί, φιλότιμοι, μεγαλόψυχοι, ἱκανοί χρῆστες τῆς πειθοῦς καί τοῦ ρητορικοῦ λόγου*[241]. Ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ χρόνος δέν μπορεῖ νά παραχαράξει στούς ἀπογόνους τήν εὐγενή φύση τῶν προγόνων τους, ἀναφέρθηκε στή θεωρία περί τῆς ἀφθαρσίας τῶν εἰδῶν, λέγοντας ὅτι ἀκόμα καί οἱ βάρβαροι διατηροῦν ἀδιάβλητα τά πάτρια ἤθη («…καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις τὰ πάτρια ἤθη ἀνέκπλυτα σώζονται…»[242]), ἀκόμα καί οἱ Σκῦθες καί οἱ Αἰγύπτιοι καί οἱ Κέλτες καί οἱ Κρῆτες, διατηροῦν τά χαρακτηριστικά τῶν προγόνων τους[243]. Ἀλλά πέρα ἀπό τά ἔθνη τῶν ἀνθρώπων, ἀκόμα καί τά ζῶα, τά πτηνά καί αὐτά πού περπατοῦν στό ἔδαφος, ἀλλά καί τά φυτά, διαφυλάττουν ἀμετάβλητες τίς ἰδιότητές τους (διά μέσου τῆς κληρονομικότητας)[244], παραθέτοντας στή συνέχεια πιό εἰδικά παραδείγματα γιά νά τεκμηριώσει τόν λόγο του[245].

Σύμφωνα λοιπόν μέ τά παραπάνω, κατέληγε ὁ Χωνιάτης, εἶναι

239. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 97-98, στ. 1-6· Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 43.

240. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 99, στ. 1.

241. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 101, στ. 23-26: «Τοιούτους ἀκούω τοὺς ἀρχηγέτας ὑμῶν γενέσθαι· φιλολόγους, σοφούς, ἀμνησικάκους, φιλοξένους, φιλανθρώπους, ἀντιληπτικούς, φιλοτίμους, μεγαλοψύχους, πειθοῦς ὑποδρηστῆρας, λόγου θεράποντας».

242. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 99, στ. 29-30.

243. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 100, στ. 1-3.

244. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 100, στ. 3-6: «Καὶ τί λέγω τὰ ὁπηδήποτε φῦλα ἐθνῶν; καὶ τὰ τῶν πτηνῶν καὶ πεζῶν εἴδη ἀμεταβλήτους φυλάττουσιν τὰς ἑαυτῶν ἰδιότητας».

245. Βλ. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 100, στ. 5-11.

εὔλογο νά διατηροῦν καί ἐκεῖνοι (οἱ Ἀθηναῖοι) τά πατρῶα χρηστά ἤθη ἀναλλοίωτα[246]. Γι' αὐτό καί τούς προέτρεψε νά συνεχίσουν νά τηροῦν τά εὐγενῆ ἤθη τῶν πατέρων τους, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν οἱ πιό φιλάνθρωποι ὅλων τῶν Ἑλλήνων («...τοὺς ἀρχηγέτας τοῦ γένους ὑμῶν φιλανθρωποτάτους ἁπάντων Ἑλλήνων καὶ φιλοτίμους»[247]). Τούς θύμισε δέ διάφορα παραδείγματα ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι βοηθοῦσαν καί ἔσωζαν φυγάδες, διωκόμενους ἀπό ἄλλες πόλεις[248], καθώς καί τό παράδειγμα τοῦ Περικλῆ, ὁ ὁποῖος, ὅταν ἡ πόλη νοσοῦσε ἀπό λοιμό, ἐπανέφερε τούς Ἀθηναίους σέ τάξη μέ τήν ρητορική του δεινότητα, τήν ψυχραιμία καί τή γαλήνη του[249].

Ὁ χρόνος λοιπόν θά τοῦ φανέρωνε, ἔλεγε ὁ Μιχαήλ, ἄν οἱ σύγχρονοί του Ἀθηναῖοι ἦταν «ἀντάξιοι νεαροί βλαστοί τέτοιου εἴδους ρίζας» («οὐκ ἀνάξιοι πτόρθοι τοιαύτης ῥίζης ἐξέφυτε»), «ἄν τό γένος τους προσδενόταν σέ ἐκείνη τή χρυσή σειρά» («εἰ τῆς χρυσῆς γοῦν ἐκείνης σειρᾶς ἐξῆπται τὸ γένος ὑμῶν») καί «ἄν τό ρεῦμα τῆς διαδοχῆς πήγαζε ἀπό ἐκείνη τήν πηγή ἀθόλωτο», ἀνόθευτο («εἰ τῆς πηγῆς ἐκείνης καθέλκεται τὸ ῥεῦμα τῆς διαδοχῆς ἀθόλωτον»), ἐάν σέ τελική ἀνάλυση ἦταν γνήσιοι γηγενεῖς τῆς ἀρίστης πατρίδος τους («εἰ πολῖται ἰθαγενεῖς τῆς ἀρίστης πατρίδος εὔχεσθαι εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι»)[250]. Καί θά τά φανέρωνε αὐτά ὁ χρόνος ἀπό τή γενναία στάση τους, τήν ἀρετή καί τό φρόνημά τους[251].

Καί μάλιστα –συνεχίζει τίς προτροπές ὁ μητροπολίτης– ἐκεῖνοι, ὡς Χριστιανοί ὄφειλαν νά ξεπεράσουν σέ ἀρετές τούς ἀρχαίους, ἀγγίζοντας ὑψηλότερες μορφές αὐτῶν τῶν ἀρετῶν. Διότι οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν προσλάβει διαστρεβλωμένες ἀντιλήψεις σχετικῶς πρός τό θεῖο καί πίστευαν σέ θεούς πού διακατέχονταν ἀπό πάθη καί ἀδυναμίες, μέ ἀποτέλεσμα νά θεωροῦν τίς συμπεριφορές πού χαρακτηρίζονται ἀπό ἀντίστοιχα πάθη, ὡς εὑρισκόμενες στά πλαίσια τοῦ θρησκευ-

246. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 100, στ. 12-13: «Ἀκολούθως οὖν τούτοις εὔλογον καὶ ὑμᾶς τὰ πατρῷα φυλάττειν καὶ χρηστὰ ἤθη παρ' ἅπαν ἀδιαλώβητα».

247. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 100, στ. 15-16.

248. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 100, στ. 13-23.

249. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 101, στ. 9-13. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 288.

250. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 101, στ. 26-31 κ. ἑξ· Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 43· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 288.

251. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 102, στ. 4-5· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 288.

τικῶς ὀρθοῦ. Ἔτσι γιά παράδειγμα, εἶχαν τόν Ἄρη ὡς προστάτη τοῦ ἰσχυροῦ θυμοῦ, τήν Ἀφροδίτη γιά τά ἔργα πορνείας καί μοιχείας κ.τλ.[252]. Καί κατέληγε λέγοντας πρός τούς Ἀθηναίους, ὅτι αὐτοί, ἐφ' ὅσον πίστευαν στόν ἀληθινό Θεό καί εἶχαν ὡς ὑπέρτατο δάσκαλο καί πρότυπο τόν ἴδιο τόν Χριστό, ὄφειλαν νά ξεπεράσουν σέ ἀρετές τόν Ἀριστείδη, τόν Διογένη, τόν Περικλῆ καί τόν Θεμιστοκλῆ, καθώς καί τούς Μαραθωνομάχους[253].

Τέλος, τούς παρομοίασε μέ ἐξευγενισμένα ἐλαιόδεντρα, τά ὁποῖα μεταφυτεύτηκαν ἀπό ἀγριελιές (δηλ. τούς ἀρχαίους Ἕλληνες) σέ καλλιεργημένο ἔδαφος (δηλ. στή χριστιανική πίστη) καί γι' αὐτό ὄφειλαν νά εἶναι γεμάτοι καρπούς, ὅπως ὅσοι καρποφοροῦν σέ οἶκο Κυρίου, ποτιζόμενοι ἀπό τήν ἀποστολική δροσιά[254]. Στή δέ Ἀκρόπολη, ἀνέφερε, κάποτε ὑπῆρχε ἡ ἄσβεστος λυχνία τῆς ἀσέβειας, ἀλλά ἡ πλανερή ἐκείνη φωτιά ἐξαφανίστηκε ὅπως ἡ φωτιά τῶν πυγολαμπίδων, ὅταν ἀνέτειλε ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἀπό τήν ἀειπάρθενο κόρη καί ἡ Ἀκρόπολη ἀπηλλάγη ἀπό τήν τυραννία τῆς ψευδοπαρθένου Ἀθηνᾶς. Γι' αὐτό, εὐχήθηκε ὁ πάντα φανερός πυρσός τῆς μητέρας τοῦ Θεοῦ νά ρίχνει τό φῶς του παντοῦ ἀπό τήν Ἀκρόπολη, φωτίζοντας ὡς ἐρχόμενο ἐξ οὐρανοῦ, ὄχι μόνο τήν Ἀθήνα καί τήν Ἀττική, ἀλλά καί ὅλη τήν ὑφήλιο[255].

Στόν ἐπίλογό του ὁ Μιχαήλ παρασυρόμενος ἀπό ἐνθουσιασμό, λόγῳ τοῦ θείου φωτός πού τόν περιέλουζε ἀπό τήν ἄσβεστο λυχνία, ἀλλά καί γενικώτερα ἀπό τήν ὁμορφιά τοῦ Παρθενώνα, τόν ὁποῖο ἐπαινοῦσε σέ πολλά σημεῖα τοῦ λόγου του, παρομοίασε τόν ἑαυτόν του μέ τόν Μωυσῆ, λέγοντας ὅτι δέν πίστευε πλέον ὅτι ἔβλεπε μπροστά του τήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλά τό ὄρος Χωρήβ (δηλ. τό ὄρος Σινᾶ, ὅπου ἀποκαλύφθηκε ὁ Θεός στόν Μωυσῆ, παραδίδοντάς του τίς 10 ἐντολές), ἤ ἀκόμα περισσότερο τήν ἄκρη τοῦ οὐρανοῦ[256].

252. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 102, στ. 5-17.

253. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 102, στ. 25-32 καί σ. 103, στ. 1-14· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 288-289.

254. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 103, στ. 20-23· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 289.

255. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 104, στ. 7-23· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 289.

256. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 105, στ. 9-13· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 289.

3. Οἱ πρῶτες ἀπογοητεύσεις του ἀπό τήν Ἀθήνα

α. Ἀπογοήτευση ἀπό τό μορφωτικό ἐπίπεδο τῶν Ἀθηναίων

Αὐτή ἦταν ἡ πρώτη ἐπικοινωνία μέ τούς Ἀθηναίους καί τήν Ἀθήνα γιά τόν Μιχαήλ Χωνιάτη. Ὅμως ὁ λόγιος ἄνδρας ἐρχόμενος ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη εἶχε μιά εἰκόνα πλασματική καί ἐξιδανικευμένη γιά τήν Ἀθήνα[257], ἡ ὁποία πήγαζε ἀπό τά κλασικά του ἀναγνώσματα καί δέν εἶχε καμμία σχέση μέ τήν πραγματική Ἀθήνα τοῦ 12ου αἰ. Ἔτσι, ἐνῶ προσπαθοῦσε νά περιβάλλει τούς λόγους του μέ χρῶμα καί ἀέρα κλασικῆς Ἀττικῆς, καθώς καί μέ ἀναφορές ἀπό τήν ἱστορία καί τή μυθολογία τῆς πόλεως, ὥστε νά γίνει πιό οἰκεῖος στούς ἀκροατές του, διαπίστωσε σύντομα ὅτι ἀπέναντί του δέν εἶχε τούς ἀρχαίους Ἀθηναίους φιλοσόφους, ἀλλά ἕναν λαό πού πεινοῦσε καί δυστυχοῦσε καί ὁ ὁποῖος οὔτε κἄν τήν ἀττικίζουσα γλώσσα πού χρησιμοποιοῦσε μποροῦσε νά κατανοήσει[258].

Ἤδη ἀπό τόν «Εἰσβατήριον» λόγο του, παρατήρησε ὅτι παρ' ὅτι χρησιμοποιοῦσε λεκτικά σχήματα σχετικῶς ἁπλά, φάνηκε στούς ἀκροατές του σάν νά ἔλεγε πράγματα δυσνόητα καί σχεδόν ὄχι ὁμόγλωσσα πρός ἐκείνους. Ἦταν δηλαδή σάν νά μιλοῦσε κάποια διάλεκτο περσική ἤ σκυθική[259]! Οἱ συνηθισμένοι στή δημώδη νεοελληνική τῆς ἐποχῆς τους σύγχρονοί του Ἀθηναῖοι δέν μποροῦσαν νά κατανοήσουν καί νά παρακολουθήσουν τά ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἀρχαιοπρεπῆ ἑλληνικά τοῦ λόγιου ὁμιλητή, τά γεμάτα μεταφορές, γραφικά χωρία καί ἀναφορές ἀπό τήν ἀρχαιοελληνική γραμματεία[260].

Τό κωμικοτραγικό στήν ὑπόθεση αὐτή εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Μιχαήλ εἶχε τήν πεποίθηση πώς ὁ εἰσβατήριος λόγος του ἦταν «πρότυπον ἁπλότητος», ἀλλά ἀναγκάστηκε στή συνέχεια νά ἀντιληφθεῖ καί νά συνειδητοποιήσει τήν πραγματικότητα[261]· ὅτι δηλαδή οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀποκτήσει «βάρβαρη χορδή», δηλαδή «βάρβαρη» ὁμιλία, καί

257. Setton, *Athens*, σ. 190.

258. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 44.

259. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 44· Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 305.

260. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 289-290.

261. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 290.

δέν ἐπιζητοῦσαν πλέον τή σοφία, ὅπως οἱ προγονοί τους[262]. Κάποτε πράγματι μιλοῦσαν Ἀττική διάλεκτο, τώρα ὅμως μιλοῦσαν «βαρβαρικά»! Ὅπως πολύ χαρακτηριστικά τό γράφει σέ ἕνα σημεῖο, «οἱ πάλαι ἀττικισταὶ νῦν βαρβαρισταί»[263], ἤ ἀλλοῦ, «ἡ φιλόλογος ἐκείνη γενεὰ καὶ περιττὴ τὴν σοφίαν οἴχεται, ἐπεισῆλθε δὲ ἡ ἄμουσος, πτωχὴ τὸν νοῦν, πτωχὴ τὸ σῶμα…». Διαπίστωνε δηλαδή, ὅτι «ἡ φιλομαθής ἐκείνη γενιά τῆς περίσσιας σοφίας ἔχει χαθεῖ, καί στήν θέση της ἦλθε μιά ἄλλη, ἄτεχνη, γενιά, φτωχή στό μυαλό καί στό σῶμα»[264].

Προσπάθησε ὅμως νά προσαρμοστεῖ στά νέα δεδομένα. Στό ἑξῆς κατέβαλλε προσπάθειες, ὥστε οἱ ὁμιλίες του νά εἶναι «εὐτελεῖς» ὡς πρός τόν λόγο, προκειμένου νά καθίστανται κατανοητές μέ βάση τό πνευματικό καί μορφωτικό ἐπίπεδο τῶν συγχρόνων του Ἀθηναίων[265]. Τοῦ πῆρε τρία χρόνια νά μάθει τή σύγχρονή του ἀττική διάλεκτο, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ καί ὁ K. Setton[266]. Βεβαίως, ἡ χρήση τοῦ ρήματος «μαθαίνω» ἴσως νά εἶναι ὑπερβολική, δεδομένου ὅτι δέν μιλᾶμε γιά μιά ξένη γλώσσα, ἀλλά ἀκριβῶς γιά διάλεκτο τῆς γλώσσας πού οὕτως ἤ ἄλλως μιλοῦσε. Κυρίως ὑπερβολική πιστεύουμε ὅτι εἶναι ἡ ἐπισήμανση τοῦ Setton, ὅτι σ' αὐτή του τήν προσπάθεια «ὑπῆρχαν καί λέξεις πού δέν τοῦ ἦσαν ξένες», παριστώντας τή γλώσσα τῶν τότε Ἀθηναίων ὡς μία ξένη διάλεκτο μέ ἁπλῶς μερικές γνωστές στόν Μιχαήλ λέξεις. Προφανῶς καί ὑπῆρχαν ἀμέτρητες λέξεις πού «δέν τοῦ ἦσαν ξένες», ἀφοῦ ἦσαν λέξεις τῆς γλώσσας του! Πιό σωστά λοιπόν, θά ἦταν τελικά νά ποῦμε ὅτι τοῦ πῆρε τρία χρόνια γιά νά «ἐξοικειωθεῖ» μέ τή διάλεκτο αὐτή· ὄχι νά τήν «μάθει». Σ' αὐτή δέ τήν προσπάθειά του τόν βοήθησε ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς Ἀθήνας Νεόφυτος, ὁ ὁποῖος στό κήρυγμά του ἀκριβῶς χρησιμοποιοῦσε τή ντόπια λαλιά[267].

Τό σίγουρο πάντως εἶναι ὅτι αὐτή ἡ γλώσσα/διάλεκτος τῶν συγχρόνων του Ἀθηναίων τοῦ ἦταν ἀπωθητική[268], ἐνῶ γενικότερα φαί-

262. Setton, *Athens*, σ. 191.
263. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 44, στ. 18.
264. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 12, στ. 14-16.
265. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 44.
266. Setton, *Athens*, σ. 191.
267. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 307-308.
268. Setton, *Athens*, σ. 191.

νεται πώς ἦταν ἀπολύτως δυσαρεστημένος μέ τή νέα κατάσταση πού ζοῦσε. Ἤδη τήν ἐπόμενη τοῦ εἰσβατήριου λόγου του[269] ἀναφέρεται μέ πόνο στήν κατάντια τῶν Ἀθηνῶν: «Ὦ πόλις Ἀθῆναι, ποῦ πότε (sic) ἀμαθίας (sic) περιέστης ἡ τῆς σοφίας τροφός!»[270] (δηλαδή «Ὦ πόλη τῶν Ἀθηνῶν, σέ τί βάθη ἀμάθειας ἔχεις βυθιστεῖ, ἐσύ ἡ μητέρα τῆς σοφίας!»). Στή δέ πρώτη του ἐπιστολή γραμμένη, ἀπό τήν Ἀθήνα πρός τόν Μιχαήλ Αὐτωρειανό, τόν μετέπειτα πατριάρχη Νικαίας, λέει τά ἑξῆς: «Ἀθήνηθεν τὸ γράμμα, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο περισσότερον καὶ σοφώτερον, ἀγαπητὸν δὲ μᾶλλον εἰ μὴ καὶ λίαν ἀγροικικώτερον»[271].

Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικά αὐτά πού γράφει καί πρός τόν φίλο του Γεώργιο Τεσσαρακονταπήχη, στήν ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 28, ὅπου ἀπευθύνει φωνή ἀπελπισίας ἐκφράζοντας τήν ἀπόγνωσή του, διότι ὅσο παραμένει στήν Ἀθήνα «βαρβαροποιεῖται» («βεβαρβάρωμαι»), ἔχοντας «χάσει τή φωνή του», καί πώς –τό χειρότερο– ἔχει ξεχαστεῖ σ' αὐτό τό μέρος, σάν νά ἦταν νεκρός: «Τεθέρισμαι τὴν γλῶτταν, ἀφῄρημαι τὴν φωνὴν, τὸ πᾶν εἰπεῖν, βεβαρβάρωμαι χρόνιος ὢν ἐν Ἀθήναις, καὶ, τὸ σχετλιώτερον, ἐπελήσθην ὡσεὶ νεκρὸς καὶ ἐπιλέλησμαι. Κατέβην γὰρ εἰς τὴν κατωτάτην ταύτην ἐσχατιάν, ἧς οἱ μοχλοὶ κάτοχοι αἰώνιοι»[272]. Ἐνῶ αὐτό τό «βεβαρβάρωμαι χρόνιος ὢν ἐν Ἀθήναις», τό ἐπαναλαμβάνει περίπου καί σέ μιά ἐπιστολή (ὑπ' ἀριθμ. 52) πρός «τῷ Πικρίδῃ κῦρ Βασιλείῳ, τῷ λογαριαστῇ τοῦ πραίτωρος»: «βεβαρβάρωμαι γὰρ χρόνιος ὢν ἐν Ἑλλάδι…»[273].

Παραπονιόταν δέ, στό ἴδιο αὐτό γράμμα πρός τόν Γεώργιο Τεσσαρακονταπήχη, ὅτι ἔπασχε τά πάνδεινα ζῶντας ἀνάμεσα σέ βάρβαρο ὄχλο, πού δέν εἶχε καμμία σχέση μέ τή φιλοσοφία. Ἔγραφε χαρακτηριστικά ὅτι ἡ ἀττική γλώσσα εἶχε μεταβληθεῖ σέ φθαρμένη διάλεκτο, τήν ὁποία ποτέ δέν θά κατάφερνε νά συνηθίσει, παρατηρώντας ὅτι εἶχαν ἀλλάξει ἀκόμα καί πολλά τοπωνύμια, διατηρουμένων μόνο μερικῶν, ὅπως Πειραιάς, Ὑμηττός, Ἄρειος Πάγος, Καλ-

269. Εἶναι ἡ «Κατήχησις πρώτη», ἐν Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 107 κ. ἑξ.

270. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 124, στ. 12-13.

271. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 11, στ. 1-3· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 291.

272. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 43-44, στ. 23, 1-4. Βλ. σχετικῶς καί: Setton, *Athens*, σ. 191· Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 45· Κωνσταντινίδης, *Πνευματική ζωή*, σ. 250.

273. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 87, στ. 7-8.

λιρόη, Ἐλευσίνα, Μαραθώνας[274]. Ἀλλά καί πρός τόν πατριάρχη Μιχαήλ Αὐτωρειανό ἔγραφε τά παράπονά του γιά τήν πνευματική κατάσταση τῆς Ἀθήνας, ὁμολογώντας ὅτι περίμενε νά βρεῖ Ἀθηναίους σάν τούς ἀρχαίους[275], ἀλλά διαψευθείς ἀπό τήν πραγματικότητα φανταζόταν τόν ἑαυτόν του ὡς ἄλλον Ἱερεμία νά θρηνεῖ γιά τή Βαβυλώνια κατάκτηση τήν παλιά Ἱερουσαλήμ[276], χαρακτηρισμό πού τόν ἐπαναλαμβάνει γιά τόν ἑαυτόν του καί ἀπευθυνόμενος πρός τόν πραίτορα Νικηφόρο Προσούχ[277].

Σέ μεγάλο βαθμό εἶναι κατανοητή ὅλη αὐτή ἡ δυσθυμία τοῦ Μιχαήλ, ἄν σκεφτεῖ κανείς ὅτι ἀφ' ἑνός εἶχε ἔρθει ἀπό τήν κοσμοπολίτικη Κωνσταντινούπολη, ὁπότε ἦταν ἀπογοητευτική ἡ σύγκριση μ' αὐτή, ἀφ' ἑτέρου περίμενε νά βρεῖ μιά Ἀθήνα ἐξ ἴσου κοσμοπολίτικη, ὅπως τήν εἶχε φανταστεῖ μέσα ἀπό τίς κλασικές του σπουδές. Λόγιοι ἄνδρες δέν ὑπῆρχαν στήν Ἀθήνα, τοὐλάχιστον ὄχι ὅσοι καί ὅποιοι θά ἤθελε ὁ Μιχαήλ. Ἔτσι, ἡ διαμονή σ' αὐτή τήν πόλη ἑνός μητροπολίτη πού ἐρχόταν μέ πλῆθος βιβλίων καί ἀρχαιολογικό ἐνδιαφέρον, δέν ἦταν εὐχάριστη. Οἱ κάτοικοι εἶχαν βεβαίως συνείδηση τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς πόλεώς τους, ἀλλά σ' αὐτούς δέν ἦταν δυνατόν νά βρεῖ κάποιος τούς θαμῶνες τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς καί τοῦ θεάτρου ἤ τούς συγκροτοῦντες τήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου[278].

Ἔτσι λοιπόν σ' αὐτή τή μικρή πόλη τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως ἦταν ἡ Ἀθήνα τῆς ἐποχῆς του, ὁ Μιχαήλ ἔνοιωθε ὅτι εἶχε βρεθεῖ μεταξύ βαρβάρων, ὅτι καί αὐτός ἀπό ἕνα σημεῖο καί ὕστερα εἶχε ἀρχίσει νά «βαρβαρώνεται», ὅπως εἴδαμε ἀπό τά ἴδια τά λόγια του, ἐνῶ παράλληλα αἰσθανόταν μιά ἀπέραντη μοναξιά, κάτι πού ἐκφράζεται πολύ γλαφυρά σέ ἕνα γράμμα του πρός πραίτορα Δημήτριο τόν Δριμύ, ὅπου ἔγραφε, παραπονούμενος γιά τήν ἔλλειψη ἐπικοινωνίας, ὅτι ἄν καθίσει σέ ἕναν βράχο στήν Ἀκρόπολη

274. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 44, στ. 16-23· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία,* σ. 299.

275. Κολοβοῦ, *Συμβολή,* σ. 83.

276. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 11, στ. 6-8: «…ὡς δοκεῖν τὴν παλαιὰν ἐκείνην Ἱερουσαλὴμ πεπολιορκημένην παρὰ τῶν Βαβυλωνίων καὶ καθῃρημένην φαντάζεσθαι, ἐμὲ δὲ αὐτὸν ἄλλον Ἱερεμίαν λογίζεσθαι… ».

277. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 148, στ. 10: «θρηνῶν ὡς Ἱερεμίας τὴν παλαιὰν Ἱερουσαλήμ».

278. Τωμαδάκη, *Βάρβαροι,* σ. 91· Καλδέλλη, *Παρθενώνας,* σ. 246.

καί τραγουδήσει, θά τραγουδήσει μόνο στόν ἑαυτόν του ἤ στήν ἠχώ, ἐκφράζοντας συνάμα καί τή γενικότερη δυστυχία του[279] πού δέν εἶχε κανέναν νά ἐπικοινωνήσει, καθώς τό ποίμνιόν του ἦταν μικρό καί ἐλλιποῦς μορφώσεως. Πιό συγκεκριμένα τοῦ γράφει: «οὐκ εὐδαίμων ἐγὼ ποιμήν, ὡς ἐπ' ἐρημίας μεγάλης τῆς ἦν ὅτε μεγάλης πόλεως πάνυ δυστυχὲς καὶ βραχὺ νέμων ποίμνιον. Ὃς καὶ τῆς πέτρας ταύτης ὑπερκαθήμενος, εἴ ποτε ᾄσομαι, ἐμαυτῷ ᾄδῳ, οὐκ ἔχων τὸν ἐπαΐοντα, ὅτι μὴ τὴν ἠχὼ μόνην, ἀντιφθεγγομένην λαμπρῶς τοῖς ποιμενικοῖς ἡμετέροις αὐλήμασιν»[280]. Δέν παραλείπει δέ νά συμπληρώσει καί ἐδῶ κάτι ἀνάλογο τοῦ «βεβαρβάρωμαι χρόνιος ὢν ἐν Ἀθήναις», πού εἴδαμε μόλις πιό πάνω, παραπονούμενος ὅτι ἀπό τότε πού τοῦ ἔλαχε ὁ κλῆρος νά παροικήσει στή σοφή Ἀθήνα, εἶχε φτάσει στό σημεῖο νά καταντήσει ἀγροῖκος: «ὡς ἀγροικισθῆναι κινδυνεύειν ἐξ οὗ περ τὰς σοφὰς παροικεῖν Ἀθήνας ἐλάχομεν»[281].

Στήν ὅλη αὐτή τήν ἀντίθεση τοῦ λόγιου Χωνιάτη μέ τόν ἀπαίδευτο λαό τῆς Ἀθήνας ἀντικατοπτρίζεται τό γενικότερο πρόβλημα πού ὑφίσταται στό Βυζάντιο ἀναφορικά μέ τή γλώσσα καί τήν παιδεία γενικότερα, διακρίνοντας μιά πολύ περιορισμένη μερίδα πεπαιδευμένων ἀπό τό μεγάλο μέρος τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀττική γλώσσα πού διδάσκονταν καί χειρίζονταν οἱ λόγιοι, διέφερε πολύ ἀπό τήν καθομιλουμένη τῆς ἐποχῆς ἀλλά καί ἀπό τίς κατά τόπους διαλέκτους[282].

β. Ἀπογοήτευση ἀπό τό πνευματικό ἐπίπεδο τῶν Ἀθηναίων

Πέρα ὅμως ἀπό τόν τομέα τῆς μόρφωσης, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης βρῆκε τούς Ἀθηναίους σέ πολύ ἄσχημη κατάσταση καί ὡς πρός τό ἐπίπεδο τῆς χριστιανικῆς τους κατήχησης. Οἱ περισσότεροι ἦσαν πολύ ἀδιάφοροι σχετικά μέ τά θεῖα, μέ μικρή συμμετοχή στίς ἱερές ἀκολουθίες καί τήν ἀκρόαση τῶν κηρυγμάτων, πού θά τούς βοηθοῦσαν κάπως στήν κάλυψη τῆς ἐλλιποῦς θρησκευτικῆς τους παιδείας[283]. Στήν πρώτη του κατήχηση στόν Παρθενώνα ἔλεγε σ' αὐ-

279. Thallon, *Humanist*, σ. 06· Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 306.

280. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 153-154, στ. 29-31, 1-3.

281. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 154, στ. 3-5.

282. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 303.

283. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 76.

τούς χαρακτηριστικά: «Οὔτε σέ τοῦτο τόν πανέμορφο ναό ἐκκλησιάζεστε, ἀλλά οὔτε καί σέ ἄλλους ναούς συχνάζετε, ἐνῶ, ἀπ' ὅ,τι μαθαίνω, οὔτε κἄν εἰσέρχεσθε σ' αὐτούς»[284].

Μάλιστα αὐτό τό ἐντόπιζε ὡς τή βασική «ἀρρώστια» τῆς πόλεως (πνευματική ἀρρώστια), ὅπως ἔλεγε χαρακτηριστικά, ἀπό τήν ὁποία προέρχονταν καί ὅλα τά ἄλλα προβλήματα: «...τῆς νόσου ἐπανεμνήσθην ταύτης τῆς πόλεως, ἣν πρῶτον αἴτιον συνορῶ τῶν λοιπῶν ἀρρωστημάτων (...). Ἀλλὰ τίς ἡ νόσος; Τὸ μὴ προσεδρεύειν ὑμᾶς τοῖς θείοις ναοῖς μηδὲ προσεύχεσθαι μηδ' ἀκροᾶσθαι τῶν λογίων τοῦ πνεύματος...»[285], τά ὁποῖα (λόγια τοῦ πνεύματος), δίνονται ὡς κοινή θεραπεία σέ ὅλους, ὥστε στή συνέχεια ὁ κάθε ἕνας ἀπό ὅσους εἶναι ἐκεῖ νά λάβει τό κατάλληλο φάρμακο πού τοῦ ταιριάζει γιά τό προσωπικό του τραῦμα[286]. Στό πλαίσιο αὐτό τονίζει ὅτι ἡ θεραπεία μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ μόνο μέ τήν καταφυγή τῶν ἀνθρώπων στούς θείους ναούς, πού ὁ Χριστός «ἔστησεν ἐν ταῖς πόλεσι», ὅπως «κρησφύγετα, ἄσυλα, ἰατρεῖα πάνδημα, λιμένας ἀκλύστους, ἁμαρτανόντων ἁπάντων ἱλαστήριον»[287].

Ἀπορεῖ λοιπόν διότι, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία ἐπέβαλλε τήν ἀπαγόρευση προσελεύσεως στούς ναούς μόνο στούς «ἀνδροφόνους» καί τούς «μοιχούς», οἱ Ἀθηναῖοι, χωρίς νά συντρέχουν οἱ δύο παραπάνω σοβαροί λόγοι εἶχαν παύσει ἀπό μόνοι τους νά πηγαίνουν στούς ναούς[288]. Ὅμως, τούς ἔλεγε, αὐτός πού δέν ἀγαπᾶ τόν οἶκο τοῦ Θεοῦ, δέν ἀγαπᾶ καί τόν ἴδιο τόν Θεό (ὁ μὴ τὸν θεῖον οἶκον ἀγαπῶν, οὐδὲ τὸν κατοικοῦντα ἐν αὐτῷ θεὸν ἀγαπᾷ[289]). Ἀκόμα καί ὅταν πήγαιναν στήν ἐκκλησία, ἀποσποῦνταν τήν ὥρα τῶν ἀκολουθιῶν ἐπιδιδόμε-

284. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 116, στ. 22-25: «Οὔτε γὰρ εἰς τὸν περικαλλέστατον καὶ οὐράνιον τοῦτον οἶκον ἐκκλησιάζεστε, οὔτε μὴν εἰς τοὺς ἑτέρους θαμίζετε, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὅλως, ὡς μανθάνω, εἰσέρχεσθε».

285. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 116, στ. 13-15, 17-19.

286. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 116, στ. 19-23: «...ἅτινα, οἷον κοινὰς θεραπείας ἐπάδομεν οἱ τοῦ βήματος· ἵν' ἕκαστος τῶν προσιόντων καὶ ἀκροωμένων λαμβάνῃ τῷ οἰκίῳ τραύματι κατάλληλον φάρμακον».

287. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία,* σ. 236· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 116, στ. 27-28.

288. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία,* σ. 236· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 117, στ. 7-8.

289. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 117, στ. 27-28.

νοι σέ περιττές συνομιλίες, καί ἐνῶ, τά πόδια τους πατοῦσαν στό δάπεδο τῆς ἐκκλησίας, ἡ διάνοια τους ἦταν ἀπασχολημένη μέ τίς ἀνόητες βιοτικές μέριμνες[290].

Ὁ Χωνιάτης, μέσα στίς ἄμεσες ἀνάγκες τῆς ποιμαντικῆς του δράσεως προσπαθοῦσε μέ κάθε θυσία νά ἀναζωπυρώσει καί νά στηρίξει τό θρησκευτικό αἴσθημα τοῦ ποιμνίου του μέ λόγους πανηγυρικούς καί συνεχεῖς κατηχητικές ὁμιλίες, ἀπό τίς ὁποῖες ὁρισμένες ἔχουν διασωθεῖ[291]. Τέτοιες εἶναι ἡ «κατήχησις πρώτη»[292], ἡ «Ὁμιλία ῥηθεῖσα κατὰ τὴν τρίτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν»[293], ἡ «Ὁμιλία εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Βαΐων»[294], ἡ «εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Λεωνίδην καὶ τὴν συνοδίαν αὐτοῦ»[295], «Ὁμιλία περὶ τοῦ τίς ὁ σκοπὸς τοῦ σύνθετον πλασθῆναι τὸν ἄνθρωπον»[296], «Εἰς τὴν τριήμερον καὶ ζωαρχικὴν ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»[297].

Ἐκεῖνο πού καθιστοῦσε τήν ποιμαντική φροντίδα τοῦ Μιχαήλ περισσότερο δυσχερή, ἦταν ὅτι ὁ κλῆρος σέ μεγάλη πλειοψηφία ἀδιαφοροῦσε ἤ ἀκόμα καί παρέβαινε τά πνευματικά του καθήκοντα. Δέν ἦταν λοιπόν μόνο ἡ πνευματική κατάσταση τῶν λαϊκῶν χαμηλή, ἀλλά καί τοῦ ἀθηναϊκοῦ κλήρου. Ἐνδεικτική εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ἀγράμματου σακκελλαρίου τῶν Ἀθηνῶν Φωκᾶ, ὁ ὁποῖος, ἄν καί ἦταν τυφλός, ἐπέμενε νά παραμένει σκευοφύλακας τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, ἐνῶ λόγῳ τῆς τυφλότητός του ἦταν φύσει ἀνίκανος γιά τίς ἀπαιτήσεις τῆς θέσεως. Ὅταν δέ τελικά ὁ Χωνιάτης ἀνέθεσε τή φύλαξη τῶν σκευῶν σέ ἄλλον ἱερέα, ἐκεῖνος ὄχι μόνον ὀργίστηκε, ἀλλά ἀποθρασυνθείς ἀπειλοῦσε ὅτι θά πάει στήν Κωνσταντινούπολη στόν Πατριάρχη, γιά νά καταγγείλει τόν Μιχαήλ[298]. Ἐκεῖνος βεβαίως δέν φοβόταν κάτι, ἀλλά ἔγραψε στόν Φωκᾶ ἐπιστολή (ὑπ' ἀρ. 21, «Τῷ σακελλαρίῳ τῶν Ἀθηνῶν τῷ Φωκᾷ»),

290. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 76· Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 28.
291. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 77.
292. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 109.
293. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 126.
294. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 131.
295. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 150.
296. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 187.
297. Γεωργιάδου, *Λόγοι*, σ. 01.
298. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 237· Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 77-78.

στέλλοντάς του «ἀπόκρισιν ἀνδρικήν»[299], ὅπως χαρακτηριστικά γράφει, ἐπισημαίνοντάς του τά σφάλματα καί τήν ἀπαράδεκτη στάση του καί καθιστώντας του σαφές ὅτι δέν ἦταν σέ θέση νά κρίνει τίς δικές του κρίσεις[300], καθώς δέν μπορεῖ «τό πρόβατο νά ποιμάνει τούς ποιμένες»[301].

Ἄλλη περίπτωση εἶναι ἐκείνη ἑνός κληρικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποστεροῦσε τόν ἐπίσης ἱερέα ἀδελφό του Δημήτριο ἀπό τήν κοινή πατρική τους περιουσία, κατασπαταλώντας την καί ἀφήνοντας τόν ἀδελφό του νά ζεῖ φτωχός στό ἐξωτερικό[302]. Ἕνας ἄλλος κληρικός, ὁ ὁποῖος ἔγινε «κουράτωρ», δηλαδή ἐπίτροπος, ἀντιδικοῦσε μέ τόν Μιχαήλ γιά τήν ἀμφισβητούμενη μοιρασιά ἑνός κτήματος, γεγονός πού ἀνάγκασε τόν Μητροπολίτη Ἀθηνῶν νά καταφύγει μέσῳ τοῦ ἐπισκόπου Θηβῶν Μανουήλ στόν πραίτορα, ζητώντας τήν κρίση του[303]. Μέσα σέ ὅλα αὐτά πρέπει νά προσθέσουμε καί τόν ἡγούμενο τῆς μονῆς Καισαριανῆς, πού θά μᾶς ἀπασχολήσει σέ ἀρκετά σημεῖα στή διάρκεια αὐτῆς τῆς μελέτης[304], ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι εἶχε κάνει οὐκ ὀλίγες καταχρήσεις καί ἀτασθαλίες, ἀκόμα καί εἰς βάρος ἄλλων κληρικῶν καί μοναχῶν, ἐνῶ ἦταν ἕνας ἀπό τούς πρώτους πού φρόντισαν νά ὑποταχθοῦν στούς Φράγκους ὅταν αὐτοί κατέλαβαν τήν Ἀθήνα, προκειμένου νά μή χάσει τά ὅποια προνόμια του. Ὅλα αὐτά ἔκαναν τόν μητροπολίτη νά κακίζει τήν «παπαδικήν τῶν Ἀθηναίων μοχθηρίαν»[305].

Βέβαια εἶναι προφανές, ὅτι ἐκτός ἀπό τά ἀρνητικά παραδείγμα-

299. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 30, στ. 12-13: «…δώσω γάρ σοι, κατὰ τὴν γραφὴν εἰπεῖν, ἀπόκρισιν ἀνδρικήν».

300. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 30, στ. 18-21: «Πρῶτον δέ μοι ἀπόκριναι, τις σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς, ἵνα κρίνῃς τοὺς κριτὰς καὶ ἀνακρίνῃς τὰ παρ' ἡμῶν διοικούμενα;».

301. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 30, στ. 22-23: «Πῶς… ποιμαίνεις τοὺς ποιμένας τὸ πρόβατον;».

302. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 78· Μίλλερ, *Φραγκοκρατία,* σ. 26.

303. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 78.

304. Βλέπε ὑποκεφάλαιο «Οἱ αὐθαιρεσίες τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Καισαριανῆς».

305. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία,* σ. 26. Σημ. Ἀνάλογα προβλήματα βλέπε καί γιά τήν περίοδο πού ἦταν στήν Κέα, στό ὑποκεφάλαιο τῆς παρούσης ἐργασίας «Τά προβλήματα μέ τήν "παπαδική τῶν Ἀθηναίων"».

τα ὑπῆρχαν καί οἱ λαμπρές ἐξαιρέσεις, ὅπως αὐτή τοῦ ἀρχιμανδρίτη Νεοφύτου, ὁ ὁποῖος πέθανε ἐπί Ἰσαακίου Ἀγγέλου καί γιά τόν θάνατό του ὁ Χωνιάτης ἐκφώνησε ἐκτεταμένο ἐπιτάφιο, στόν ὁποῖο ἐξυμνοῦσε τήν ἀρετή καί τή διάκρισή του στήν ἐκκλησιαστική παιδεία. Προσπαθοῦσε ὁ Νεόφυτος μέ διδαχές νά συμβουλεύει καί νά νουθετεῖ πολλούς, ἀποτρέποντάς τους ἀπό τίς κακές πράξεις. Ὠφέλησε πολύ τήν πόλη, ἀφοῦ ἔβαλε πολλούς Ἀθηναίους στόν «ἴσιο δρόμο», καθώς αὐτοί ἐμπνέονταν ἀπό τά λόγια του καί κυρίως ἀπό τό ἴδιο τό παράδειγμά του, ἐνῶ παράλληλα προσπαθοῦσε νά προστατεύει τούς πολίτες ἀπό τή δράση τῶν ἐφοριακῶν, τούς ὁποίους, ὅπως καί ὁ Μιχαήλ ἄλλωστε, ἤλεγχε μέ αὐστηρότητα[306]. Πέθανε πάμφτωχος, ἔχοντας φυλαγμένη μιά ἐλάχιστη ποσότητα χρυσοῦ, πού ἀρκοῦσε ἴσα γιά τά ἔξοδα τῆς ταφῆς του, ὅπως μέ σαφήνεια ἐξηγοῦσε ὅσο καιρό ζοῦσε. Ὁ Μιχαήλ τόν θρήνησε πολύ, ἀποκαλώντας τον συμβοηθό τῆς ποιμαντικῆς του προσπάθειας καί στολίδι τῆς ἀθηναϊκῆς Ἐκκλησίας[307].

γ. Ἀπογοήτευση ἀπό τήν ὑλική καί οἰκονομική κατάσταση τῶν Ἀθηνῶν

Δέν ἦταν ὅμως μόνο τό μορφωτικό καί πνευματικό ἐπίπεδο τῶν συγχρόνων του Ἀθηναίων πού προκαλοῦσε δυσθυμία στόν Χωνιάτη. Ἤδη ἀπό τήν πρώτη του ἐπαφή μέ τήν Ἀθήνα, κατά τή διάρκεια τῆς διαδρομῆς ἀπό τόν Πειραιά ἕως τήν Ἀκρόπολη, ἡ θέα πού ἀντίκρισε, τοῦ προκάλεσε τό ἴδιο συναίσθημα. Καθώς ἡ πομπή τόν πήγαινε πρός τή νέα του κατοικία καί περιδιάβαινε τούς δρόμους τῆς πόλεως, ὁ νέος ἱεράρχης ἔβλεπε γεμάτος ἀπογοήτευση τά διάφορα ἐρείπια[308], τοίχους πού εἶχαν γκρεμιστεῖ ἤ καί ἐντελῶς καταρρεύσει, σπίτια πού εἶχαν γίνει συντρίμμια καί τά οἰκόπεδά τους ἦσαν πλέον γεμάτα ἀγριόχορτα[309]. Παράλληλα εἶχαν καταστραφεῖ καί

306. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 78-79.

307. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 80.

308. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 283.

309. Thallon, *Humanist*, σ. 19· Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 54· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 159, στ. 23-25: «Ὁρᾷς τείχη τὰ μὲν περιῃρημένα, τὰ δὲ καθῃρημένα παρ' ἅπαν, οἰκίας δὲ κατεσκαμμένας καὶ γεωργουμένας».

πολλά διάσημα κτήρια[310], ἡ θέα τῶν ὁποίων προκαλοῦσε στόν Μιχαήλ ἀκόμη μεγαλύτερη λύπη. Παραπονιόταν ὅτι δέν εἶχε μείνει «κανένα ἴχνος τῆς Ἠλιαίας, τοῦ Περιπάτου καί τοῦ Λυκείου, καί πώς μόνο ὁ Ἄρειος Πάγος διετηρεῖτο, καθώς καί λίγα στοιχεῖα ἀπό τήν Ποικίλη Στοά, στήν ὁποία ἔβοσκαν πρόβατα»[311]. Βέβαια ἐπί τῶν ἡμερῶν του διασώζονταν πολύ περισσότερα ἀρχαῖα κτήρια ἀπ' ὅσα ἀναφέρει ὁ ἴδιος, ὅπως τό Διονυσιακό θέατρο, ἡ Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ, τό Ὀλυμπεῖο (οἱ γνωστοί σήμερα ὡς «Στύλοι τοῦ Ὀλυμπίου Διός»), ὁ Πύργος τῶν Ἀνέμων, τό Ὠδεῖο τοῦ Ἡρώδου, τό Στάδιο, ἡ Πνύκα, τό Μουσεῖο μέ τό μνημεῖο τοῦ Φιλοπάππου, οἱ ναοί, τά γυμνάσια καί οἱ στοές δίπλα στή νέα ἀγορά, τό ὑδραγωγεῖο τοῦ Ἀδριανοῦ καί τοῦ Ἀντωνίου καί πολλά ἄλλα, τά ὁποῖα θαυμάζουμε ἕως καί σήμερα. Καί αὐτά ὅμως ἦσαν λίγο ἕως πολύ θαμμένα μέσα στά χόρτα καί στήν ἐγκατάλειψη[312].

Βλέποντας λοιπόν τήν πόλη σ' αὐτή τήν κατάσταση, παρατηροῦσε λυπημένος πώς οὐσιαστικά τό μόνο πού εἶχε μείνει ἀναλλοίωτο στόν χρόνο ἦσαν ὁρισμένες ἀρχαῖες ὀνομασίες, ὅπως «Πειραιεύς», «Ὑμηττός», «Ἄρειος Πάγος», «Καλλιρρόη», «Ἐλευσίς», «Μαραθών»[313] καί ἀναφωνοῦσε στόν περίφημο θρῆνο του, πού ἔγραψε γιά τήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν[314]: «Ζῶ στήν Ἀθήνα ἀλλά δέν βλέπω Ἀθήνα πουθενά»[315]! Καί ἀμέσως παρακάτω στόν ἴδιο θρῆνο, ἀναρωτιέται ρητορικά: «ποῦ βρίσκονται ὅλα ἐκεῖνα γιά τά ὁποῖα ἤσουν πε-

310. Thallon, *Humanist*, σ. 19.

311. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 314· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 160, στ. 1-6: «Οὐδ' ἐρείπιον γοῦν Ἠλιαίας ἤ Περιπάτου ἤ Λυκείου εὕροις ἄν, πλεῖστα καμών. Μόνο ἄν ἴδοις πετραῖον Ἀρείου Πάγου γεώλοφον, οὐδὲν ὅ φασιν ἱερόν, ὅτι μὴ στεφάνην πέτρας ψιλὴν καὶ μόνῳ τῷ σεμνῷ γνωρίζομεν ὀνόματι· τυχὸν δέ τι καὶ τῆς Ποικίλης Στοᾶς μικρὸν λείψανον, μηλόβοτον καὶ αὐτὸ καὶ τοῖς ὁδοῦσι τοῦ χρόνου τὰς πλίνθους παρατρωγόμενον».

312. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 316.

313. Μαυρομμάτη, *Περιβάλλον*, σ. 02.

314. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 352. Γιά ὁλόκληρο τό ποίημα, βλέπε: Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 397-398 καί Acominati Michaelis Choniatae (Athenarum Archiep.), «Στίχοι τοῦ σοφωτάτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Χωνιάτου ἐπὶ τῇ ἀρχετύπῳ ἀνιστορήσει αὐτῶν, τουτέστι τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν», P.G., τ. 140 (1887), στ. 383-384.

315. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 398, στ. 17: «Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω».

ρήφανη (σεμνυνόσουν), βασανισμένη πόλη;»[316], γιά νά ἀπαντήσει ὁ ἴδιος, ὅτι ὅσα ὁμόρφαιναν τήν Ἀθήνα χάθηκαν ὅλα καί πώς δέν μπορεῖ κάποιος νά βρεῖ οὔτε ἕνα ἐλάχιστο γνώρισμά τους[317]. Ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν ἦταν, ὅπως θά γράψει ἀργότερα στό «προσφώνημά» του πρός τόν πραίτορα Δημήτριο τόν Δριμύ[318], πώς «δέν μπορεῖς νά βλέπεις τήν Ἀθήνα νά ἔχει χάσει ὅλη αὐτή τήν ἀρχαία της λαμπρότητα, δίχως νά κλάψεις»[319], καθώς –ὅπως σημείωνε στή συνέχεια– ὁ χρόνος ἐπέδρασε στά καλά στοιχεῖα τῆς πόλεως πιό βάρβαρα ἀπ' ὅτι οἱ Πέρσες κατά τήν ἀρχαιότητα[320].

Μέσα ἀπ' ὅλη αὐτή τήν εἰκόνα, ἰδίως τῶν κατεστραμμένων οἰκιῶν πού περιέγραφε, ἀναδυόταν καί ἡ γενικότερη φτώχεια τῆς πόλεως[321], ἡ ὁποία ἦταν ἀποτέλεσμα καί πολλῶν ἄλλων ἀρνητικῶν παραγόντων καί προβλημάτων, ὅπως ἡ πειρατεία, ἡ ὑψηλή φορολογία, οἱ αὐθαιρεσίες τῶν ἀξιωματούχων κ.ἄ., καί ἡ ὁποία ἐπιπροσθέτως εἶχε ὡς συνέπεια ἕνα σημαντικό μεταναστευτικό κῦμα. Ἡ μετανάστευση ἦταν τόσο ἐκτεταμένη, ὥστε ὁ πληθυσμός τῆς πόλεως εἶχε ἐλαττωθεῖ σέ πολύ σημαντικό βαθμό καί ἡ Ἀθήνα κινδύνευε νά μεταβληθεῖ σέ «σκυθικήν ἐρημίαν» σύμφωνα μέ τήν ἔκφραση τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη[322]. Χαρακτηριστική ὡς πρός ὅλη αὐτή τήν κατάσταση εἶναι ἐπιστολή (ὑπ' ἀρ. 14), τήν ὁποία ἀπέστειλε πρός τόν πρώην διδάσκαλό του, τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Θεοδόσιο Βορραδιώτη. Σ' αὐτή ὁ Μιχαήλ ἐξηγοῦσε τούς λόγους τῆς

316. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 398, στ. 19: «Ποῦ σοι τὰ σεμνά, τλημονεστάτη πόλις;».

317. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 398, στ. 26-27: «Ὅλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος· γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδῃ».

318. «Προσφώνημα εἰς τὸν πραίτωρα κῦρ Δημήτριον τὸν Δριμύν ταῖς Ἀθήναις ἐπιστάντα».

319. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 159, στ. 19-20: «Οὐκ ἀδακρυτὶ βλέπεις Ἀθήνας οὕτως ἀποβαλομένας τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα».

320. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 159, στ. 28-29: «Οὕτω βαρβαρικώτερον τῶν Περσῶν ὁ χρόνος τοῖς ἀγαθοῖς ἐπεξῆλθε τῆς πόλεως, δεινῷ συμμάχῳ, τῷ φθόνῳ, χρησάμενος».

321. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 283.

322. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 307, στ. 3-6: «Τὸ καθ' ἡμᾶς ὅριον τῶν Ἀθηνῶν, πάλαι τοῦ πλήθους τῶν ἐποίκων αὐτοῦ διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπηρείας ἐκκενούμενον ἀεί, νῦν κινδυνεύει καὶ εἰς αὐτὴν περιστῆναι τὴν παροιμιαζομένην ἐρημίαν σκυθικήν».

«ἀγραφίας» του καί ἔλεγε ὅτι προτιμοῦσε τή σιωπή, διότι δέν εἶχε τή δυνατότητα νά γράψει κάτι εὐχάριστο, ἀφοῦ τό ποίμνιον τῶν Ἀθηνῶν μαστιζόταν ἀπό πεῖνα, κλέφτες, πειρατές καί φοροεισπράκτορες[323].

Ἀλλά καί στήν ἐπιστολή του (ὑπ' ἀρ. 20) πρός τόν μητροπολίτη Νέων Πατρῶν Εὐθύμιο Μαλάκη περιέγραφε μέ ἰδιαίτερα παραστατικό τρόπο τή δεινή κατάσταση τῆς Ἀθήνας, τόν πνευματικό μαρασμό της, τήν οἰκονομική κατάρρευση καί τή γενικότερη ἀθλιότητα ἐξαιτίας τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν[324]. Εἰδικότερα, περιέγραφε τήν Ἀθήνα σάν μιά πόλη πού ἦταν «κάποτε τό σπίτι τῶν γραμμάτων» καί εἶχε πλέον γίνει «κοιλάδα κλαυθμῶν»[325]. «Τά ποτάμια», ἔγραφε, «ἔχουν ἐγκαταλείψει τούς ἐλαιῶνες, οἱ χείμαρροι ἔχουν ἐγκαταλείψει τούς κήπους, ἡ Καλλιρρόη δέν ρέει πλέον, οἱ μέλισσες ἔχουν ἐγκαταλείψει τόν Ὑμηττό, καί τό λειβαδίσιο γρασίδι ἔχει ἐγκαταλείψει τά κοπάδια»[326]. Καί πιό κάτω συνέχιζε: *«Ὁ Μαραθώνας ἔχει χάσει, ἐκτός ἀπό τά τρόπαιά του ἀπό τά παλαιά χρόνια, ἀκόμα καί τήν ἱκανότητα νά παράγει δημητριακά, μέ συνέπεια μεγάλη πεῖνα, ἐνῶ οἱ πειρατές εἰσήγαγαν τούς Ἐλευσινίους στά ἄδυτα τοῦ Ἅδου, μυώντας τους στά μυστήρια τοῦ θανάτου»*[327] (δηλαδή σκοτώνοντάς τους).

Ὁ μητροπολίτης σέ πολλές ἄλλες ἐπιστολές του ἔχει ἀνάλογο ὕφος, πού χαρακτηρίζεται ἀπό τό ψυχικό βάρος πού τοῦ δημιουργοῦσε ἡ κατάσταση πού εἶχε συναντήσει στήν Ἀθήνα. Ἐπίσης διακατεχόταν ἀπό μιά «συνεχῆ ἀθυμία», ὅπως τή χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος, ἡ ὁποία τόν ἀποθάρρυνε ἀπό κάθε δραστηριότητα[328]. Ἔγραφε συγ-

323. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 93-94· Βλ. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 18, στ. 21-27.

324. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 114· Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 37.

325. Setton, *Athens*, σ. 191· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 26, στ. 11-12.

326. Setton, *Athens*, σ. 191· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 26, στ. 19-21: «Ἐπέλιπον τοὺς παραδείσους οἱ ποταμοί, τὰς λαχανείας αἱ κρῆναι, τὴν Καλλιρρόην τὸ ῥεῖθρον, οἱ μελισσῶνες τὸν Ὑμηττόν, αἱ πόαι τὰ ποίμνια».

327. Setton, *Athens*, σ. 191-192· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 27, στ. 4-9: «ὅ τε Μαραθὼν καὶ ἡ Ἐλευσὶς ὁ μὲν μετὰ τῶν πάλαι τροπαίων καὶ τὸ σιτοφόρον προσαπεβάλετο, λιμοῦ γενναίου τῷ χώρῳ ἐπιστρατεύσαντος, ἡ δὲ τρόπον ἄλλον ἀπόρρητος καὶ σιωπῆς βαθείας μεστή, καθότι οἱ ἐκεῖσε πειραταὶ τοὺς πραβάλλοντας εἰς Ἅδου κατάγουσιν ἄδυτα καὶ μυοῦντες θανάτου μυστήρια».

328. Μαυρομμάτη, *Περιβάλλον*, σ. 01-02.

κεκριμένα πρός τόν μητροπολίτη Θηβῶν Ἰωάννη: «Ὡς δοκεῖν μηκέτι τὸν ἡμέτερον βίον ὑπὸ λύπης καὶ ἀθυμίας ἀνὰ μέρος μερίζεσθαι, ἀλλ' ὑπ' ἀθυμίας συνεχοῦς...»[329], ἐνῶ στόν Γεώργιο Τεσσαρακονταπήχυ, παλαιό φίλο καί συμμαθητή του, στή δεύτερη ἀπό τίς τέσσερεις ἐπιστολές πού ἀπηύθυνε πρός αὐτόν[330], ἔγραφε σχετικώς: «Οὕτως ἡ λαμπρὰ ἐρημία τῆς γενναίας ποτὲ πόλεως ἀντίξους μοι πρὸς ἅπασαν ἔφεσιν»[331]. Γιά ἄλλη μιά φορά δηλ. ἐπεσήμαινε ὁ μητροπολίτης πώς ἡ ἐρημιά πού ὑπῆρχε στήν πόλη τόν ἀπέτρεπε ἀπό κάθε δραστηριότητα.

δ. Ὁ Χωνιάτης ἔναντι αὐτῶν τῶν ἀπογοητεύσεων – κρίσεις ἐπ' αὐτοῦ

Κατόπιν ὅλων τῶν ἀνωτέρω, δέν εἶναι περίεργο πού ἀπό ἕνα σημεῖο καί ὕστερα ὁ Μιχαήλ αἰσθανόταν τήν παρουσία του στήν Ἀθήνα ὡς ἕνα εἶδος ἐξορίας. Μάλιστα ἐκείνη τήν περίοδο ὁ ἑλλαδικός χῶρος, λόγῳ τῶν συνθηκῶν πού ἀντιμετώπιζε, ἐθεωρεῖτο ἀπό πολλούς ὡς ἕνα εἶδος τόπου ἐξορίας[332], κάτι πού τό βλέπουμε καί στόν Εὐστάθιο Θεσσαλονίκης, πού καί ἐκεῖνος αἰσθανόταν τό ἴδιο γιά τήν τοποθέτηση του στά Μύρα[333]. Ἤδη, κατά τό διάστημα ἕως τό τρίτο ἔτος τῆς παραμονῆς του στήν Ἀθήνα, ὁ Χωνιάτης ἐπιχείρησε ἀνεπιτυχῶς νά μεταβεῖ στήν Κωνσταντινούπολη[334]. Τό 1195 τά πράγματα χειροτερεύουν, καθώς τότε πεθαίνει ὁ φίλος καί δάσκαλός του Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, τόν ὁποῖο θρήνησε ἔντονα καί ἔγραψε μάλιστα γι' αὐτόν μιά ἐνθουσιώδη μονωδία[335]. Ἡ αἴσθηση ἀπομονώσεώς του ὕστερα ἀπ' αὐτό τό γεγονός ἔγινε ἀκόμα πιό μεγάλη. Παραπονιόταν ὅτι τόν λησμόνησαν ἐκεῖ σάν νά ἦταν νε-

329. Ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 18, «Τῷ Θηβῶν κῦρ Ἰωάννῃ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 24, στ. 10-11.

330. Ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 12. Βλ. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 163.

331. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 17, στ. 15-17.

332. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 16.

333. Κατσαροῦ, *Κασταμονίτης*, σ. 90.

334. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 116.

335. Γιά ὁλόκληρη τήν μονωδία γιά τόν Εὐστάθιο Θεσσαλονίκης βλέπε: Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 283-306 καί Acominati Michaelis Choniatae (Athenarum Archiep.), «Μονωδία εἰς τὸν Ἅγιον Θεσσαλονίκης κυρὸν Εὐστάθιον», *P.G.*, τ. 140 (1887), στ. 337-362.

κρός. Ἀποκαλοῦσε τήν Ἀθήνα «Τάρταρα» καί ἔλεγε πώς τιμωρεῖται γιά τό ἀνόητο τόλμημά του νά μεταβεῖ σ' αὐτή τήν πόλη ὡς ἐπίσκοπος. Παρακαλοῦσε τούς φίλους του στήν Κωνσταντινούπολη νά τοῦ δώσουν τό χέρι τους, ὥστε νά τόν βγάλουν πάλι ἀπό τόν Ἅδη στό φῶς[336]. Ἰδιαίτερα χαρακτηριστική ὡς πρός τά παραπάνω εἶναι ἡ τελευταία ἐπιστολή του πρός τόν πρώην μέγα σκευοφύλακα καί ἐν συνεχείᾳ πατριάρχη Γεώργιο Ξιφιλίνο[337], στόν ὁποῖο ἐπίσης ἀπευθύνει παρόμοιο αἴτημα, δηλ. νά τόν βοηθήσει νά ἐπιστρέψει στήν Κωνσταντινούπολη. Ἀνάμεσα σέ ἄλλα τοῦ γράφει: «Φεῦ τῆς ὑπερορίου καταδίκης ἡμῶν, φεῦ τῆς κατωτάτης ταύτης ἐσχατιᾶς, εἰς ἣν ὡς εἰς ἄλλον Ἅδου κευθμῶνα κατήλθομεν καὶ μέγα χάσμα μεταξὺ ἡμῶν τῶν βασανιζομένων δεῦρο καὶ ὑμῶν τῶν ἐν τοῖς ἀβραμιαίοις κόλποις ἀναπαυομένων ἐστήρικται…»[338].

Οἱ ἀρνητικές αὐτές κρίσεις τοῦ Χωνιάτη ἔχουν δεχτεῖ αὐστηρή κριτική ἀπό κάποιους ἐρευνητές, διότι θεωρήθηκαν ὑπερβολικές[339]. Εἶναι βέβαια γεγονός ὅτι ἡ πολύπαθη ἐπαρχιακή βυζαντινή πόλη, τήν ὁποία κλήθηκε νά ποιμάνει, δέν εἶχε ἀπολύτως καμμία σχέση μέ τήν ἰδανική εἰκόνα τῆς μυθικῆς πόλεως τῆς ἀρχαιότητας, ὅπως τήν εἶχε γνωρίσει στά συγγράμματα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ἱστορικῶν καί περιηγητῶν, πού διάβαζε στίς σπουδές του. Ἀλλά ὁ Χωνιάτης, παράλληλα μέ τήν ἀπογοήτευση πού εἴδαμε, ἐκφράζει καί μιά αἰσιοδοξία, ἔστω καί φιλοσοφική. Ὁρμώμενος ἀπό μιά φράση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης[340], καταλήγει διαπιστώνοντας σέ μιά ἐπιστολή του πρός τόν ἐπίσης πατριάρχη καί φίλο του Μιχαήλ Αὐτωρειανό, πώς ἡ φυσική ὁμορφιά τοῦ τοπίου καί τοῦ κλίματος τῶν Ἀθηνῶν εἶχε μείνει ἀναλλοίωτη ἀπό τά ἀρχαῖα χρόνια. Δέν παραλείπει δέ νά ἐγκωμιάσει τά διάφορα θετικά στοιχεῖα της, ὅπως «τό εὔκρατο κλίμα, τήν πληθώρα τῶν καρπῶν, τό γόνιμο ἔδαφος, τόν πλούσιο σέ

336. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 341.

337. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 122. Ἡ ἐπιστολή αὐτή χρονολογικῶς, τοποθετεῖται στό τελευταῖο ἔτος τῆς πατριαρχείας τοῦ Ξιφιλίνου, δηλ. στά 1198. Εἶναι δέ ἡ ὑπ' ἀριθμ. 13.

338. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 19, στ. 9-13.

339. Βλ. κυρίως, Τωμαδάκη, *Βάρβαροι*, σ. 95 κ. ἑξ.

340. «Γενεὰ πορεύεται καί γενεὰ ἔρχεται, καὶ ἡ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἕστηκε» (Ἐκκλησιαστής 1, 4)

μέλι Ὑμηττό, τόν ἤρεμο Πειραιά, τήν Ἐλευσίνα τῶν μυστηρίων, τήν πεδιάδα ὅπου οἱ πολεμιστές τοῦ Μαραθῶνος διέσχιζαν μέ τά ἄλογα τους», ἀλλά καί τήν ἴδια τήν Ἀκρόπολη στήν ὁποία ὅπως ἐπεσήμαινε, καθόταν τήν ὥρα πού ἔγραφε αὐτές του τίς σκέψεις καί ἀσθανόταν «σάν νά καθόταν στήν κορυφή τοῦ παραδείσου»[341].

Φαίνεται λοιπόν ἀπό τά παραπάνω ὅτι εἶναι ὑπερβολικές οἱ κατηγορίες ὁρισμένων ἐρευνητῶν γιά τήν μέχρι καταθλίψεως ἀπογοήτευση τοῦ Μιχαήλ. Ἄν ἴσχυε κάτι τέτοιο, ὄχι μόνο δέν θά ἔγραφε ἐγκώμια ὅπως τά παραπάνω, ἀλλά θά ἦταν ἀδιάφορος στήν ἄσκηση τῶν ποιμαντικῶν του καθηκόντων, καθώς καί γιά τή μέριμνά του στή μόρφωση, τήν προστασία καί γενικότερα τήν ἀνακούφιση τῶν ἀθηναίων ἀπό τούς πολλούς κινδύνους καί τά δεινά πού μάστιζαν τήν πόλη. Στό πλαίσιο αὐτό, ἐπικροτοῦμε τήν ἄποψη ὅτι σέ πολλές ἀπό τίς ὑπερβολές του πρέπει νά ὑπάρχει μιά δόση σκοπιμότητας, δηλαδή νά ἐξυπηρετήσει τήν προσπάθειά του νά προσελκύσει τό ἐνδιαφέρον τῆς κεντρικῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, προκειμένου νά ἀνακουφίσει τό ποίμνιό του ἀπό τούς ὑπερβολικούς φόρους καί τίς καταχρήσεις τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων[342].

341. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 12, στ. 7-14: «Ἦν δὲ ἄρα κἀκεῖνο τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ σοφὸν ‘γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἔρχεται, ἡ δὲ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἕστηκεν’. Ἡ μὲν γὰρ χάρις τῆς γῆς ἡ αὐτή, τὸ εὐκραές, τὸ ὀπωροφόρον, τὸ παμφόρον, ὁ μελιχρὸς Ὑμηττός, ὁ εὐγάληνος Πειραιεύς, ἡ μυστηριώδης Ἐλευσὶς ἦν ὅτε, ἡ τῶν Μαραθωνομάχων ἱππήλατος πεδιὰς|| ἥ τε Ἀκρόπολις αὕτη, ἐφ’ ἧς ἐγὼ νῦν καθήμενος αὐτὴν δοκῶ πατεῖν τὴν ἄκραν τοῦ οὐρανοῦ»· Setton, *Athens*, σ. 191· Καλδέλλη, *Παρθενώνας*, σ. 251-252.

342. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄.

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ: ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ

Ὅταν ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἐγκαταστάθηκε στήν Ἀθήνα, βρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ σωρεία σοβαρῶν προβλημάτων, πού ἀφοροῦσαν στή Μητρόπολη καί τούς κατοίκους της: πειρατεία, φτώχεια, ὑψηλή φορολογία, αὐθαιρεσίες κρατικῶν ὑπαλλήλων καί πολλά ἄλλα. Προκειμένου νά λύσει ὅλα αὐτά τά προβλήματα καί νά ἐλαφρύνει τό ποίμνιό του ἀπό τά βάρη πού προέκυπταν ἀπ᾽ αὐτά, ὁ μητροπολίτης προσπάθησε νά ἐνεργοποιήσει ὅλους ἐκείνους τούς ἀνθρώπους πού θά μποροῦσαν νά συνεισφέρουν στόν σκοπό αὐτόν. Ζήτησε λοιπόν βοήθεια ἀπό φίλους καί γνωστούς του πού εἶχαν κάποιο ἀξίωμα, πολιτικό ἤ ἐκκλησιαστικό, ἕως καί ἀπό τούς ἴδιους τούς ἑκάστοτε αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου. Ἀνέπτυξε ἔτσι μιά ἔντονη διπλωματική δραστηριότητα, ἡ ὁποία κυρίως βασιζόταν σέ ἐκτεταμένη ἀλληλογραφία πρός πᾶσα κατεύθυνση, πού ὡς κορύφωσή της περιλαμβάνει τό περίφημο «ὑπομνηστικόν» πού ἀπέστειλε τό 1199 πρός τόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ΄ Ἄγγελο-Κομνηνό.

Σ᾽ ὅλη αὐτή τήν ἀλληλογραφία ἐκθέτει τά προβλήματα καί ἐπιζητᾶ παρεμβάσεις ἀπό τούς ἰσχυρούς τῆς αὐτοκρατορίας, προκειμένου νά τά ἐπιλύσουν. Στήν ἴδια προσπάθεια ἐντάσσονται ἐπίσης καί τά διάφορα προσφωνήματα πού ἀπηύθυνε πρός σημαντικά πρόσωπα καί ἀξιωματούχους, ὅταν αὐτοί ἐπισκέπτονταν τήν Ἀθήνα. Κάποια ἀπό τά πιό χαρακτηριστικά ὀνόματα, μέ τά ὁποῖα ἀνέπτυξε τέτοια δραστηριότητα, ἦταν ὁ βασιλικός ὑπογραμματέας Θεοδόσιος Ματζούκης, οἱ πραίτορες Νικηφόρος Προσούχ, Δημήτριος Δριμύς καί Νικόλαος ὁ Τρίψυχος, ὁ ἀντιπραίτωρ Γεώργιος Τεσσαρακονταπύχης, ὁ θεῖος τοῦ αὐτοκράτορα Ἰσαακίου Β΄ Θεόδωρος Κασταμονίτης, ὁ ἀδελφός τῆς γυναίκας τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Γ΄ Ἀγγέλου λογοθέτης Βασίλειος Καματηρός, ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου Δημήτριος Τορνίκης, ὁ μέγας δούκας τοῦ στόλου Μι-

χαήλ Στρυφνός, οἱ πατριάρχες Μιχαήλ Αὐτωρειανός, Θεοδόσιος, Βασίλειος Καματηρός καί Γεώργιος Ξιφιλίνος, ὁ σεβαστός Θεόδωρος Εἰρηνικός πού ἦταν ἰσχυρός παράγων τῆς διοικήσεως κ.ἄ.

Ἡ σχετική ἀλληλογραφία του εἶναι τεράστια. Στήν παροῦσα ἐργασία θά ἀσχοληθοῦμε μόνο μέ τίς ἐπίσημες πράξεις του πού ἀφοροῦσαν τή μητρόπολή του καί σχετίζονται μέ τήν ποιμαντική του μέριμνα καί τήν ἐκκλησιαστική του δράση, ὑπό τήν ἔννοια τῆς βελτιώσεως τῶν ὅρων διαβίωσης τοῦ ποιμνίου του, ὥστε νά βρεῖ τήν ἠρεμία καί τή δυνατότητα νά μετέχει ἐνεργά στά ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα, ἀλλά καί τῆς γενικότερης ἀνορθώσεως τῆς μητροπόλεώς του σέ βαθμό ἀντάξιο τῆς φήμης τῆς πόλεως.

1. Ἐπαφές Χωνιάτη ἐπί Ἀνδρονίκου Α΄ Κομνηνοῦ (1182/1183-1185)

Τό 1182, πού ὁ Μιχαήλ φτάνει στήν Ἀθήνα ὡς ὁ νέος μητροπολίτης της, εἶναι ἡ χρονιά κατά τήν Ἄνοιξη τῆς ὁποίας στήν Κωνσταντινούπολη ἔρχεται στά πράγματα ὁ Ἀνδρόνικος Α΄ Κομνηνός, ἐγγονός τοῦ Ἀλεξίου Α΄[343], ὁ ὁποῖος ἐκμεταλλευόμενος τή λατινόφιλη πολιτική τῆς χήρας τοῦ Μανουήλ Α΄ Κομνηνοῦ αὐτοκράτειρας Μαρίας καί τοῦ εὐνοούμενου τῆς πρωτοσεβαστοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, καταλαμβάνει τόν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἐξάδελφος τοῦ Μανουήλ ὁ ἴδιος), ἀρχικά ὡς προστάτης τοῦ ἀνήλικου νόμιμου βασιλιά Ἀλεξίου Β΄ καί ἔπειτα –ἀφοῦ ὁ μικρός Ἀλέξιος δολοφονήθηκε– ὡς κανονικός αὐτοκράτορας[344].

Ὁ Ἀνδρόνικος, παρ' ὅτι εἶχε βίαιο χαρακτήρα, χαρακτηριζόταν ἀπό τό θετικό στοιχεῖο ὅτι τιμωροῦσε ὅσους βασάνιζαν τόν λαό καί πλούτιζαν εἰς βάρος του[345], στρεφόμενος κατά τῶν γαιοκτημόνων καί τῆς ἀριστοκρατίας[346]. Ὅμως ὁ ἀγώνας κατά τῶν Νορμανδῶν

343. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 322.

344. Φειδᾶ, *Βυζάντιο*, σ. 122.

345. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 328· Choniatae, *Historia*, σ. 421, στ. 16-19: «…καὶ τὴν τῶν μέγα δυναμένων πλεονεξίαν οὕτως ἐκόλασε, καὶ χεῖρας τἀλλότρια διφώσας οὕτως συνέστειλεν ὥστε βασιλεύοντος ἐκείνου αἱ πλείους ἐπαρχαίαι πρὸς πληθυσμὸν ἐπέδωκαν τῶν οἰκούντων».

346. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 12.

εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν ἀνάγκη χρημάτων γιά συγκρότηση στόλου, τά ὁποῖα ἀναζήτησε στή βαρειά φορολογία τοῦ λαοῦ. Ἤδη ὅμως ὁ λαός ἦταν ἐπιβαρυμένος ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μανουήλ Α΄ Κομνηνοῦ (1143-1180[347]), ὁ ὁποῖος διεξήγαγε πολέμους κατά τῶν Σέρβων, Οὔγγρων καί Τούρκων[348]. Ἐπιπλέον, σοβαρά προβλήματα ὅπως ἡ πειρατεία, συνέχιζαν νά ταλανίζουν τίς παράλιες περιοχές. Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀπό τήν πρώτη στιγμή προσπάθησε νά μετριάσει αὐτές τίς συνέπειες ὅσον ἀφοροῦσε στήν Ἀθήνα καί τούς κατοίκους της, χρησιμοποιώντας ἀκόμα καί τή διπλωματική ὁδό.

α. Προσφώνημα στόν πραίτορα Νικηφόρο Προσούχ

Ἡ πρώτη σημαντική ἐνέργεια του ἀπό τή θέση του ὡς μητροπολίτου Ἀθηνῶν πραγματοποιήθηκε ὅταν τήν ἴδια χρονιά τῆς δικῆς του ἀφίξεως (1182), στήν Ἀθήνα ἔφθασε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη ὡς πραίτορας τῆς Ἑλλάδος καί Πελοποννήσου ὁ Νικηφόρος Προσούχ, προκειμένου νά ἐπιφέρει κάποια βελτίωση τῶν κακῶν τῆς Ἀθήνας καί νά ἀπαλλάξει τήν πόλη ἀπό τήν καταπίεση τοῦ ἀντιπραίτορα Τεσσαρακονταπύχη[349]. Ὁ Προσούχ, παρακάμπτοντας ἄλλες πόλεις, ἦλθε ἀπ' εὐθείας στήν Ἀθήνα, ὥστε μετά τήν προσκύνηση του στή Θεομήτορα νά διορθώσει ὅ,τι χρειαζόταν στήν πόλη. Ὁ Μιχαήλ, κατά τή συνήθεια τῆς ἐποχῆς σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ ἐπίσκοποι προσφωνοῦσαν δημοσίως ἐπισήμους ἄνδρες[350] καί μάλιστα τούς ἀντιπροσώπους τοῦ αὐτοκράτορα μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἀναλήψεως τῆς πραιτορικῆς τους ἀρχῆς ἤ τήν κατά καιρούς ἐπίσκεψή τους στά θέματα[351], τόν ὑποδέχθηκε μέ ἐπισημότητα, ἐκφωνώντας τό γνωστό «Προσφώνημα εἰς τόν πραίτωρα κύρ Νικηφόρον τόν Προσοῦχον ταῖς Ἀθήναις ἐπιστάντα»[352].

Στό προσφώνημά του αὐτό, ἀφοῦ πρῶτα μιλᾶ γιά τή μεγαλοσύνη τοῦ Θεοῦ, στή δύναμη τοῦ ὁποίου ὅλοι ὑπόκεινται (στοχεύοντας προφανῶς καί στό θρησκευτικό συναίσθημα τοῦ ἀκροατή του καί

347. Φειδᾶ, *Βυζάντιο*, σ. 122.
348. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 323.
349. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 43.
350. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 65.
351. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 325.
352. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 142 κ. ἑξ.

στά ὀφέλη πού ἡ ἐνεργοποίηση του θά εἶχε γιά τόν σκοπό του)[353], πλέκει τό ἐγκώμιο τόσο στόν βασιλέα Ἀνδρόνικο πού τόν ἀπέστειλε[354], ὅσο καί στόν ἴδιο τόν Προσούχ πού ἀπεστάλη[355] καί τόν βεβαιώνει ὅτι ὁ λαός τόν καλοδέχεται μέ ἐνθουσιασμό ὡς σωτήρα[356], σέ μιά σαφή προσπάθεια νά τόν προδιαθέσει εὐμενῶς γιά τά πράγματα τῆς Ἀθήνας. Τήν ἴδια δέ τήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν τήν παρουσιάζει ὡς ἄλλοτε ὑπερλάμπουσα ἀνάμεσα στίς ἄλλες πόλεις, ἐνῶ στήν ἐποχή του κατήντησε ἕνα μικρό φτωχό χωριό, πού θύμιζε τήν παλιά ἔνδοξη πόλη μόνο ἀπό τό ὄνομα καί ἀπό τά ἐρείπια τῶν ἀρχαίων της μνημείων. Μιά πόλη πού κάποτε νίκησε τίς ὀρδές τῶν Περσῶν καί τώρα καταδυναστεύεται ἀπό λίγους πειρατές[357]. Τοῦ ζητᾶ λοιπόν νά συμβάλει στήν προσπάθεια, ὥστε ἡ πόλη τῶν Ἀθη-

353. Ἐνδεικτικῶς: Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 142, στ. 15-18: «Μέγας ὄντως ὁ κύριος ἡμῶν καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ. Αὐτὸς εἶπε καὶ τὰ πάντα παρήχθη, μᾶλλον δὲ ἐνόησε καὶ ἐγένετο· ῥᾴδιον αὐτῷ θανατῶσαι καὶ ζωογονῆσαι, καταγαγεῖν εἰς Ἅδου καὶ αὖθις ἀναγαγεῖν…».

354. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 144, στ. 17-18: «*…τὴν προβολήν φημι καὶ πρὸς τὰ δεῦρο ἀποστολὴν τοῦ τὰ πάντα ἀρίστου τούτου ἀνδρός*».

355. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 144, στ. 23-27: «…τὴν πραιτωρικὴν ἀρχὴν πάλαι διαλελωβημένην ὑπὸ μοχηρίας τῶν οὐ καλῶς αὐτῇ χρησαμένων εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἐπανήγαγον, οὐχ ἧττον δὲ καὶ οἷς τῷ ἀρίστῳ τῶν ἀνδρῶν καὶ πιστοτάτῳ τά τε εἰς θεὸν καὶ εἰς βασιλέα ταύτην ἀνέθεντο»· Αυτόθι σ. 145, στ. 2-8: «Διὰ ταῦτα καὶ παρὰ θεοῦ καὶ βασιλέως στέλλεται δεῦρο πενήτων ἀντιλήπτωρ, ἀδικίας τομεύς, δικαιοσύνης βραβεύς, εὐνομίας ταμίας, τιμωρὸς ὕβρεως. Τοιοῦτον σε σωτῆρα, λαμπρότατε ἀνδρῶν καὶ δικαιότατε, αἱ κάμνουσαι πόλεις εὐτύχησαν ὅσαι τε τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅσαι τοῦ Πέλοπος» κ.ἄ. Βλ. καί Brand, *Byzantioum*, σ. 63.

356. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 145-146, στ. 28-18, 1: «Ὁρᾷς ὅπως σκιρτῶμεν, ὅπως πανηγυρίζομεν, ὁρᾷς τοὺς λιμοῦ τραυματίας, τοὺς ἀχίτωνας, τοὺς καλαμωμένους, τοὺς ἡμιθνῆτας, ὅπως ἀναζωπυρηθέντες φαιδροὶ καὶ γεγανωμένοι βαδίζουσι καὶ περιίστανταί σε τὸν σωτῆρα καὶ ζωογόνον καὶ φίλοικτον»· Αὐτόθι, σ. 146, στ. 22-25: «ἡ ἐμὴ Ἀττικὴ καὶ ἡ χρυσῆ ποτε πόλις Ἀθῆναι, ἥτις σε ὡς δώρημα θεῖον καὶ τέλειον ὑποδέχεται καὶ ὡς ὥριμον ὑετὸν γῆ διψῶσα καὶ ἄνυδρος»

357. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 147, στ. 13-21: «Ὁρᾷς με τὴν θρυλουμένη τῶν πόλεων, ὅπως ὁ μὲν χρόνος ἀνάλωσε, τοῖς δὲ λειψάνοις τοῦ χρόνου συνεπέθετο κακία πολύτροπος καὶ κατέλιπε χωρίον μικροῦ καὶ ἀοίκητον, ὀνόματι μόνῳ καὶ σεμνοῖς ἐρειπίοις γνωριζομένην. Ἥδε ἐγὼ ἡ τλήμων, ἡ πάλαι μὲν μήτηρ σοφίας παντοδαπῆς καὶ πάσης καθηγεμὼν ἀρετῆς, ἡ πεζομαχίαις καὶ ναυμαχίαις Πέρσας πολλάκις καταστρατηγήσασα, νῦν δὲ σκαφιδίοις ὀλίγοις πειρατικοῖς καταπολεμουμένη καὶ ληϊζομένη τὰ ἐπὶ θαλάττῃ πάντα».

νῶν νά ἀνακτήσει τήν παλιά της δόξα καί ἔτσι ὁ ἴδιος ὁ Προσούχ, «νά γραφτεῖ στήν Ἱστορία δίπλα στόν Θεμιστοκλῆ, τόν Μιλτιάδη καί τόν Ἀριστείδη τόν Δίκαιο»[358], ἀνθρώπους δηλαδή πού τήν ἀνύψωσαν καί τή δόξασαν.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι αὐτά τά λόγια, ὁ μητροπολίτης τά ἀπευθύνει στόν Προσούχ σάν νά τά λέει ἡ ἴδια ἡ Πόλη τῶν Ἀθηνῶν, κάτι βέβαια πού τό καθιστᾶ καί ὁ ἴδιος ἀπολύτως σαφές μέ τήν ἑξῆς ἀποστροφή του: «ταῦτα ἡ πόλις αὕτη δι' ἡμῶν σοι προσφθέγεται»[359]. Στό σημεῖο αὐτό φαίνεται ἡ ἐκκλησιαστική-ποιμαντική συνείδηση τοῦ Μιχαήλ, ἀφοῦ δείχνει ὅτι ὁμιλεῖ ὄχι ὡς κάποιος κοσμικός ἐκπρόσωπος, ἀλλ' ὡς ποιμενάρχης μεριμνῶν γιά τό ποίμνιό του, γιά τήν ὑλική καί πνευματική του κατάσταση. Ἡ ἔλλειψη ἰδιαίτερης ἐκκλησιαστικῆς ὁρολογίας ὀφείλεται στήν πολιτική ἰδιότητα τοῦ ἀποδέκτη. Καί συνεχίζει ὁ Χωνιάτης τήν προσπάθεια συναισθηματικῆς φορτίσεως τοῦ Προσούχ, λέγοντάς του ὅτι πάνω σ' αὐτά τά ἐρείπια τῆς Ἀθήνας, ὁ ἴδιος (ὁ Χωνιάτης) σάν ἄλλος Ἱερεμίας πού κλαίει τήν παλιά Ἱερουσαλήμ, θρηνεῖ καί ἀπευθύνει ἱκεσία πρός ἐκεῖνον (τόν Προσούχ)[360].

Ὅπως ἀνέφερε καί ὁ μητροπολίτης στό προσφώνημά του, οἱ πολίτες τῆς Ἀθήνας ὑποδέχθηκαν μέ ἐνθουσιασμό καί πανηγυρισμούς τόν Προσούχ, καθώς εἶχε τή φήμη ὅτι μέ τούς φτωχούς ἦταν ἐπιεικής ἐνῶ μέ τούς πλούσιους σκληρός, μέ ὅσους δέ ἔκαναν ἀδικίες, ἐχθρικός[361]. Ἤλπιζαν λοιπόν ὅτι θά τούς ἀπαλλάξει ἀπ' ὅλα τά δεινά πού τούς ταλαιπωροῦσαν, ὅπως ἐπιπροσθέτως ἦταν καί αὐτό τῆς πειρατείας[362]. Οἱ ἐλπίδες τους αὐτές περί τοῦ προσώπου τοῦ Προσούχ δέν ἀπέβησαν τελείως μάταιες. Κύριο ἔργο του ἦταν τό νά περικόψει τά χρέη, κάτι ἀπαραίτητο λόγῳ τῆς φτώχειας στήν

358. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 147-148, στ. 28-30, 1-2: «Ἄγε γοῦν δός μοι χεῖρα χαμαὶ κειμένῃ, κινδυνευούσῃ βοήθησον, νεκρουμένην ἀναζωπύρωσον, ἵνα τῷ Θεμιστοκλεῖ καὶ Μιλτιάδῃ καὶ τῷ δικαίῳ Ἀριστείδῃ ἐγγράψω σε, οἳ πάλαι τὰ κατ' ἐμὲ πλημμελῶς φερόμενα ἐπηνώρθουν καὶ μετερρύθμιζον».

359. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 148, στ. 8.

360. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 148, στ. 8-11: «ἐπὶ τούτοις δ' ἐγὼ ὁ δειλὸς ποιμὴν ὁ καὶ λαχὼν ταυτηνὶ καὶ θρηνῶν ὡς Ἱερεμίας τὴν παλαιὰν Ἱερουσαλήμ, ταῦτα προσανακλαίομαι καὶ αὐτὸς καὶ τὰς αὐτὰς ἱκετηρίας προσφέρω σοι…».

361. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 66-67.

362. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 66.

ὁποία εἶχαν βρεθεῖ πολλές ἑλληνικές περιοχές. Αὐτή ἡ περικοπή, καθώς κρίνει ὁ Σπ. Λάμπρος, πιθανότατα πραγματοποιήθηκε, ἐνῶ ὅπως συμπληρώνει δέν εἶναι ἀπίθανο ἐκείνη τήν περίοδο νά ἔγινε καί κάποια δωρεά γιδιῶν[363].

β. Προσφώνημα στόν πραίτορα Δημήτριο Δριμύ.

Ὅταν ὁ Νικηφόρος Προσούχ ἦρθε τό 1182 ὡς πραίτορας τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Πελοποννήσου στήν Ἀθήνα προκειμένου νά ἀπαλλάξει τήν πόλη ἀπό τήν καταπίεση τοῦ ἀντιπραίτορα Τεσσαρακονταπύχη, ὁ Ἀνδρόνικος Α΄ ἦταν ἀκόμα συμβασιλέας τοῦ νεαροῦ Ἀλεξίου. Ἕνα χρόνο μετά, τό 1183, ὅταν ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε γίνει πλέον αὐτοκράτορας, ἐστάλη ἄλλος πραίτορας στή θέση του, ὁ Δημήτριος ὁ Δριμύς[364], πού στό παρελθόν εἶχε διαπρέψει ὡς δικαστής[365], μέ σκοπό νά περιορίσει τίς αὐθαιρεσίες τῶν διαφόρων κρατικῶν ὑπαλλήλων στήν πόλη[366]. Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, ὅπως ἔκανε μέ τόν Προσούχ, ἀπηύθυνε δημόσια προσφώνηση καί πρός τόν Δριμύ μέ τόν τίτλο «Προσφώνημα εἰς τόν πραίτωρα κύρ Δημήτριον τόν Δριμύν ταῖς Ἀθήναις ἐπιστάντα»[367], στήν ὁποία βρῆκε ἀφορμή νά πλέξει ἐγκώμια περισσότερο πρός τόν Ἀνδρόνικο, παρά πρός τόν ἴδιο τόν Δριμύ[368].

Ἀφοῦ λοιπόν κάνει μιά εἰσαγωγική ἀναφορά στά ἀρχαῖα χρόνια καί εἰδικότερα στόν Θησέα[369], ὥστε νά τόν καλέσει νά γίνει μιμητής του, τόν ἐγκωμιάζει ἐπισημαίνοντάς του ὅτι ἐκεῖνος, ὁ «γενναῖος τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος», μέ τίς ἀρετές του στήν πράξη καί στόν λόγο ἔρχεται νά δαμάσει ἐκείνους πού βλάπτουν τήν πόλη λόγῳ τῆς πλεο-

363. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 69.

364. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 43. Κατά τόν Σπ. Λάμπρο ὅμως, ὅταν στάλθηκε ὁ Δριμύς στήν Ἀθήνα, ὁ Ἀνδρόνικος ἀκόμα συμβασίλευε μέ τόν Ἀλέξιο (Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 71).

365. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 71· Λάμπρου, Σωζόμενα Α΄, σ. 161, στ. 17-21: «… καὶ σέ, δικαιότατον ἀνδρῶν ἀποδεδειγμένον καὶ τοῖς δικαστικοῖς θρόνοις ἤδη λαμπρῶς ἐμπρέψαντα, κατέπεμψεν ὁ θειότατος ἡμῶν αὐτοκράτωρ εἰς τὰ κατώτατα ταῦτα μέρη δικαστὴν ἀκριβῆ καὶ τῆς Θέμιδος πρύτατιν…».

366. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 43.

367. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 157 κ. ἑξ.

368. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 71.

369. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 157, στ. 1-13.

νεξίας τους[370]. Μακαρίζει δέ ὁ ἱεράρχης αὐτούς πού ζοῦνε κάτω ἀπό τέτοιον δικαστή καί σωφρονιστή, ἀλλά καί ὅσους πέθαναν, διότι ἀναπαύονται εἰρηνικά, ἀφοῦ οἱ περιουσίες τους δέν σκυλεύονται ὅπως πρίν, καθώς ἀσφαλής εἶναι τώρα καί ἡ περιουσία τῶν συγγενῶν πού μένουν πίσω, ἐνῶ πρίν ἀφαιρεῖτο ἀπό τούς πραίτορες[371]. Στή συνέχεια, μέ ἐκτεταμένες ἀναφορές προσπάθησε νά τόν συγκινήσει γιά τήν κατάσταση τῆς κάποτε ἔνδοξης πόλης, ἡ ὁποία ὅμως τότε ἀποτελοῦσε ἁπλῶς ἀπομεινάρια τοῦ παρελθόντος της[372]. Προχωρᾶ λοιπόν σέ μιά ἀναλυτική καταγραφή τῆς καταστάσεώς της, μέ τά γκρεμισμένα τείχη, τίς οἰκίες, πού ἔχουν ἐρειπωθεῖ καί εἶναι γεμάτες ἀπό ἀγριόχορτα, καί γενικά μιά πόλη σχεδόν ἔρημη καί ἀκατοίκητη, σχολιάζοντας χαρακτηριστικά ὅτι ὁ χρόνος τελικά γιά τήν πόλη φάνηκε πιό βάρβαρος καί ἀπό τούς Πέρσες[373]. Πολλές φορές μάλιστα, ἀποκαλεῖ τήν Ἀθήνα «ἐρημίαν καί ἐρείπιον μέγα τῆς μεγάλης ποτέ πόλεως σεμνυνομένας μόνῳ τῷ τοῦ ὀνόματος ἀοιδίμῳ»[374].

Παρ' ὅτι οἱ προσπάθειές του Δριμύ –ὅπως ἀντιστοίχως καί τοῦ Προσούχ πρωτύτερα– δέν ἐπέφεραν τά θετικά ἀποτελέσματα πού περίμενε ὁ Χωνιάτης, ὁ ἴδιος εἶχε καλές προθέσεις καί ἔπραξε τό κατά δύναμιν προκειμένου νά ρυθμίσει τά περισσότερα ἀπό τά προβλήματα, γι' αὐτό καί ἀργότερα ὁ Μιχαήλ τόν ἀναπολεῖ καί τόν ἀποκαλεῖ «θαυμάσιον»[375]. Γενικῶς φαίνεται ὅτι καί γιά τούς δύο

370. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 157, στ. 14-16: «Καὶ σὲ τοίνυν, ὦ γενναῖε τοῦ θεοῦ ἄνθρωπε, στελλόμενος δεῦρο δυνατὸν ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ὅπως τῷ τῆς δίκης ὅπλῳ δαμάσαις τοὺς βαλλομένους οἴστρῳ πλεονεξίας…».

371. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 72.

372. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 159-160, στ. 20-29, 1-14.

373. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 32-33· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 159, στ. 19-29: «ὁρῶ γὰρ ὡς οὐκ ἀδακρυτὶ βλέπεις Ἀθήνας οὕτως ἀποβαλομένας οὐ λέγω τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα (μακρὸς γὰρ χρόνος ἐξ οὗ περ ταύτην ἀφήρηται), ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τῆς πόλεως σχῆμα καὶ τὴν ὅλως ἐγγράφουσαν ταῖς πόλεσι μορφὴν καὶ κατάστασιν. Ὁρᾷς τείχη τὰ μὲν περιῃρημένα, τὰ δὲ καθῃρημένα παράπαν, οἰκίας δὲ κατεσκαμμένας καὶ γεωργουμένας, τοῦτο δὴ τὸ τῶν ἐκπορθούντων ἔσθ' ὅτε τελευταῖον παροίνημα, ὁποῖον καὶ Μακεδὼν ταῖς Θήβαις ἐμπεπαρῴνηκεν. Ὁρᾷς τὴν πόλιν μακρὰν ἐρημίαν μικροῦ καὶ ἀοίκητον. Οὕτω βαρβαρικώτερον τῶν Περσῶν ὁ χρόνος τοῖς ἀγαθοῖς ἐπεξῆλθε τῆς πόλεως».

374. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 34.

375. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 72.

αὐτούς ἄνδρες (Προσούχ καί Δριμύ), ὁ Χωνιάτης διατηροῦσε πολύ καλές ἀναμνήσεις[376].

Ὕστερα ἀπό μερικά χρόνια ἀπό τήν ἀνωτέρω ἐπιστολή, ὁ ἑπόμενος αὐτοκράτορας, ὁ Ἰσαάκιος Β΄ Ἄγγελος, ἀνέθεσε στόν Δριμύ τήν διοίκηση τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος. Ὅμως ὁ Δριμύς προτίμησε νά παραμείνει στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου εἶχε τό ἀξίωμα τοῦ πρωτασηκρήτου. Τότε λοιπόν ὁ Χωνιάτης ἐπικοινώνησε καί πάλι μαζί του μέ μιά ἐπιστολή γεμάτη πικρία[377] γι' αὐτήν του τήν ἄρνηση. Ἡ πικρία πήγαζε ἀπό τό γεγονός ὅτι, ὅπως φάνηκε καί ἀπό τήν προσφώνησή του πρός αὐτόν, ἐκτιμοῦσε τόν Δριμύ πολύ γιά τή δικαιοσύνη του καί συνεπῶς θεωροῦσε ὅτι ἡ ἀνάληψη τῆς θέσεως αὐτῆς ἀπό μέρους του θά ἦταν ἐπωφελής γιά τό Θέμα τῶν Ἀθηνῶν καί τούς κατοίκους του.

Παραπονεῖται στό γράμμα του πρός τόν Δριμύ, γιά τή στάση γενικῶς τῶν Κωνσταντινοπολιτῶν πρός τούς «κατωτικούς» (δηλ. τούς κατοίκους τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου καί πιό εἰδικά τῆς Νοτίου Ἑλλάδος), ἐνῶ χαρακτηρίζει τήν ἄρνηση τοῦ Δριμύ νά ὑπηρετήσει τήν Ἑλλάδα, ὅμοια μέ ἄρνηση ἰατροῦ νά βοηθήσει ἀσθενεῖς ἤ στρατηγοῦ πού, ἐνῶ μπορεῖ, δέν βοηθᾶ μιά μονάδα του πού πολεμᾶ[378]. Καί ἄν ὁ Δριμύς ἀντιπαραβάλει ρητορικά –συνεχίζει τήν ἐπιχειρηματολογία του ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν– τό γεγονός ὅτι στήν Κωνσταντινούπολη ζεῖ μιά καλή καί ἤρεμη, χωρίς λύπες ζωή, μαζί μέ τή γυναίκα του καί τά παιδιά του, ἐνῶ ἄν ἔλθει νά ζήσει στήν Ἑλλάδα θά ὑποστεῖ ταλαιπωρίες, ὁ Μιχαήλ τοῦ θυμίζει μέ φιλοσοφική διάθεση ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος πρέπει νά καταπιάνεται μέ τά καθήκοντα γιά τά ὁποῖα ἔχει προοριστεῖ[379]. Αὐτό καταδεικνύει καί τή συνείδηση καθήκοντος πού εἶχε ὁ Χωνιάτης καί ἡ ὁποία τόν

376. Brand, *Byzantioum*, σ. 63.

377. Ὑπ' ἀρ. 50, «Τῷ πρωτασκρῆτις κῦρ Δημητρίῳ τῷ Δριμεῖ». Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 72, 81.

378. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 73· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 81, στ. 11-15: «Ταύτης τῆς ἀδικίας μνησικακῶ σοι, τῷ ἀμέμπτῳ τὰ πάντα δικαστῇ, ὡσεὶ καὶ κυβερνήτῃ ἀγαθῷ κατοκνοῦντι νηὸς ναυαγούσης οἰάκων ἅψασθαι ἢ ἰατρῷ μὴ βουλομένῳ βοηθῆσαι νόσῳ κάμνουσιν ἢ στρατηγῷ δυναμένῳ ἐπικουρεῖν πολεμουμένοις καὶ οὐκ ἐπικουρήσαντι».

379. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 73· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 82, στ. 10-14.

ἔκανε νά στέκει προσηλωμένος στίς προσπάθειές του ὑπέρ τῆς μητροπόλεώς του.

Συνεχίζει ὁ Μιχαήλ προβάλλοντας ἀπό τήν ἑλληνική ἀρχαιότητα πρότυπα ἀνδρῶν ἄξια θαυμασμοῦ (καί συνεπῶς μιμήσεως), οἱ ὁποῖοι ἀγωνίστηκαν προκειμένου νά κάνουν τό καθῆκον τους[380], ἐνῶ ἐκφράζει ἔντονη ἀποστροφή πρός τούς βυζαντινούς ἄρχοντες, πού, κλεισμένοι στήν Κωνσταντινούπολη, ἔχουν μάθει στήν καλοπέραση καί δέν θέλουν νά ἀπομακρυνθοῦν ἀπό αὐτήν οὔτε νά ἐπισκεφτοῦν γειτονικές πόλεις, ὥστε νά τίς ὠφελήσουν, παρά μόνο στέλνουν ἐφοριακούς, οἱ ὁποῖοι μέ αὐστηρότητα καταγράφουν (μέ σκοπό τήν ὑψηλή φορολόγηση) τά διάφορα κληροδοτήματα. Καί ἐνῶ οἱ ἴδιοι ζοῦνε μέ ἠρεμία στήν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας ἀσχολούμενοι μέ ὑψηλές ἀσχολίες σχετικές μέ τήν δικαιοσύνη, τήν ἴδια ὥρα οἱ πόλεις ἐρημώνουν ἐξαιτίας τῆς δράσεως τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων, πού προκαλεῖ φθορά καί πεῖνα[381].

Ἡ ἀδιαφορία αὐτή τῶν ἀρχόντων τῆς πρωτεύουσας, σύμφωνα μέ τόν Χωνιάτη, εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος ὅτι δέν τούς λείπει τίποτα, ἀφοῦ τίς ἀνάγκες τους τίς καλύπτουν οἱ διάφορες περιοχές τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ἰδιαιτέρως γλαφυρός ὁ λόγος τοῦ Μητροπολίτη σέ αὐτό τό σημεῖο: «Τί σᾶς λείπει;» τούς ρωτάει. «Μήπως δέν σᾶς καλύπτουν τίς ἀνάγκες σας σέ γεωργικά προϊόντα οἱ πεδιάδες τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καί τῆς Θεσσαλίας; Μήπως δέν σᾶς παρασκευάζουν τό κρασί σας οἱ κάτοικοι τῆς Εὔβοιας, τῆς Κῶ, τῆς Χίου ἤ τῆς Ρόδου; Μήπως τά ἐνδύματά σας δέν τά παρασκευάζουν Θηβαῖοι καί Κορίνθιοι; Μήπως δέν συρρέουν ποταμοί χρημάτων στή Βασιλεύουσα ἀπ' ὅλη τήν αὐτοκρατορία;»[382].

380. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 73.

381. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 83, στ. 4-15: «Ὑμεῖς δέ, ὦ τρυφεροὶ τῆς Κωνσταντίνου πολῖται, οὐδὲ τοῦ τείχους καὶ τῶν πυλῶν προκύπτειν ἐθέλετε, οὐδὲ τὰς ἀστυγείτονας καὶ ἀγχιπύλους ἐπισκέπτεσθαι πόλεις ποτέ, ἵνα τῆς παρ' ὑμῶν εὐνομίας ὄναιντο, μόνους δὲ φορολόγους καὶ θηρίων ὀδόντας κατὰ τὴν μωσαϊκὴν ἀπειλὴν στέλλετε ἄλλους ἐπ' ἄλλοις, καλαμωμένους τὰ τῶν πέλεων ἐγκαταλείμματα. Αὐτοὶ δὲ μένετε κατὰ χώραν, ἡσυχίαν ἄγοντες, εἴ τις νόμων ἐπιστήμην πλουτεῖ, εἴ τις δικαστικὴν ἐπισκήσατο, εἴ τις δικαιοσύνην ἀσπάζεται ἢ καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου τάχα καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. Ἐξερημοῦσι δὲ τὰς πόλεις οἱ φθόροι καὶ λοιμοὶ πράκτορες».

382. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 83, στ. 15-21: «Τίνος γὰρ καὶ σπανίζετε; Οὐ

Καί καταλήγει τό «κατηγορῶ» του ὁ Χωνιάτης, ὡς «ἐκπρόσωπος» τῆς ἐπαρχίας καί τῶν «κατωτικῶν» ἔναντι τοῦ «Κέντρου» καί τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν, ἐλέγχοντάς τους γιά τή στάση τους εἰς βάρος τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος καί ἐπισημαίνοντάς τους ὅτι δέν πρέπει κανείς νά ἐνδιαφέρεται μόνο γιά τά δικά του ζητήματα, ἀλλά καί γιά ἐκεῖνα τῶν ἄλλων[383]. Ἐκφράζει δέ τήν ἀπορία πῶς εἶναι δυνατόν νά μένουν ἀδιάφοροι στήν καταστροφή πόλεων τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπό τά μέν ἐξωτερικά ἀπό τούς πειρατές, ἀπό τά δέ ἐσωτερικά ἀπό ποικίλες ἀδικίες[384].

Ὅπως σημειώνει καί ἡ Φωτεινή Κολοβοῦ, ὁ Χωνιάτης στήν ἐπιστολή του αὐτή «ἐπισημαίνει τό φαινόμενο τῆς πόλωσης ἐπαρχίας καί κέντρου»[385], τό δέ προσφώνημα αὐτό πρός τόν Δριμύ χαρακτηρίστηκε ὡς «κραυγή γιά δικαιοσύνη»[386]. Καί πράγματι, ἦταν ἄδικη ἡ ἀντίφαση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐπαρχία, πού οἰκονομικῶς ἦταν αὐτή πού στήριζε τήν αὐτοκρατορία, περιφρονεῖτο ἀπό τήν πρωτεύουσα κατ' αὐτόν τόν τρόπο, ἀντιμετωπιζόμενη μόνον ὡς πηγή ἐσόδων[387].

γ. Ἐπιστολές πρός τόν βασιλικό ὑπογραμματέα Θεοδόσιο Ματζούκη

Γιά τά προβλήματα τῆς Ἀθήνας ὁ Χωνιάτης ἀπευθύνθηκε καί στόν αὐτοκρατορικό ὑπάλληλο (βασιλικό ὑπογραμματέα[388]) στήν Κωνσταντινούπολη Θεοδόσιο Ματζούκη, στέλνοντάς του σειρά

Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης καὶ Θετταλίας πυροφόροι πεδιάδες ὑμῖν γεωργοῦνται, οὐχ ὑμῖν ληνοβατεῖται οἶνος ὁ Εὐβοεὺς καὶ Πτελεατικὸς καὶ Χῖος καὶ Ῥόδιος, οὐ τὰς ἀμπεχόνας ὑμῖν ἱστουργοῦσι Θηβαῖοι καὶ Κορίνθιοι δάκτυλοι, οὐ χρημάτων πάντες ὁμοῦ ποταμοὶ ὡς ἐς μίαν θάλασσαν τὴν βασιλίδα πόλιν συρρέουσιν;».

383. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 83, στ. 26: «οὐκ ἔδει μόνα τὰ ἑαυτῶν σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων».

384. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 74· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 84, στ. 3-6: «Ἦ οἴεσθε ὡς τῶν ὑπὸ τὴν βασιλίδα φθειρομένων πόλεων ἔξωθεν μὲν θαλασσίοις λῃσταῖς, ἔσω δὲ πολυτρόποις ἀδικίαις, ὑμεῖς ἀπαθεῖς καὶ διὰ τέλους εὐδαίμονες ἔσεσθε;».

385. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 145.

386. «The speech is a cry for justice» (Brand, *Byzantioum*, σ. 64).

387. Kazhdan / Wharton Epstain, *Ἀλλαγές*, σ. 84.

388. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 42.

ἐπιστολῶν πού κάλυπταν τήν περίοδο 1183-1199[389]. Ὁ Ματζούκης ἦταν ἰσχυρός παράγων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέκτησε δύναμη ἐπί βασιλείας Ἀνδρονίκου Β΄ καί μέ τή μετριοπάθειά του πέτυχε νά μετριάσει τή σκληρή πολιτική τοῦ Ἀνδρονίκου, μέ ἀποτέλεσμα νά παραμείνει στό προσκήνιο καί ἐπί Ἰσαακίου Β΄[390].

Στήν πρώτη λοιπόν ἐπιστολή[391], πού εἶναι καί ἡ πιό σημαντική γιά τήν Ἀθήνα, ἐκφράζει τή θλίψη του γιά τήν ἀπομόνωση τῆς πόλεως («ὀδύρωμαι τῆς μονώσεως»[392]), ἐξηγώντας ὅτι ἡ φτώχεια τῶν Ἀθηναίων εἶναι μεγάλη, τόσο σέ χρήματα ὅσο καί σέ φίλους (πού θά μποροῦσαν νά τή βοηθήσουν)[393]. Δέν παραλείπει ἐπίσης νά ἐπισημάνει τό ὀξύ πρόβλημα τῶν πειρατῶν, πού ταλανίζουν τήν Ἀττική κλέβοντας ἤ σκοτώνοντας ζῶα καί αἰχμαλωτίζοντας ἤ ἀκρωτηριάζοντας ἀνυπεράσπιστους ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων οἱ συγγενεῖς δέν κατάφερναν νά βροῦν τά ἀπαιτούμενα λύτρα γιά νά τούς ἀπελευθερώσουν[394].

Ὁρμητήριά τους οἱ πειρατές εἶχαν τά παρακείμενα νησιά, ἰδίως τήν Αἴγινα καί τή Μακρόνησο, καθώς καί τή Σαλαμίνα[395], ἐνῶ ἀκόμα καί ὁ Πειραιάς εἶχε παραδοθεῖ σ' αὐτούς[396]. Ὁρισμένα νησιά

389. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 13.

390. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 563-564 (σχόλια Λάμπρου).

391. Ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 27, «τῷ Ματζούκῃ κῦρ Θεοδοσίῳ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 40.

392. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 41, στ. 15.

393. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 41, στ. 16-19: «Βαθεῖα γὰρ Ἀθήνησιν ἐρημία καὶ σπάνις οὐ μόνον τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ πολλῷ πλέον καὶ φιλίας καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγαπήσεως, ὅσον καὶ τῶν ἄλλων καλῶν τὸ χρῆμα τουτὶ σπανιώτερον».

394. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 42, στ. 4-14: «…πειρατὰς ληιζομένους τὰ κύκλῳ τῆς Ἀττικῆς καὶ δὲ τοὺς ἀνόπλους καὶ ἀρράβδους ἀγεληδὸν καὶ αὐτοὺς ἀνδραποδιζομένους καὶ σιδήρου ποιουμένους πάρεργον ἢ τὰ ἐνεργὰ καὶ καιριώτερα τῶν μελῶν ἀκρωτηριάζοντας ἤ, τὸ τελευταῖον, ἀπεμπολοῦντας, ὁπότε καὶ φιλανθρωπεύσασθαι βούλονται, πλὴν οὐκ ἀλογοπραγήτως καὶ ἄλλως ἀβασανίστως, ἀλλὰ μετὰ τὸ τυπτῆσαι πολλὰ καὶ στρεβλῶσαι καὶ ἀναρτῆσαι καὶ τῷ βυθῷ καταδῦσαι πολλάκις καὶ οὕτω λαβεῖν ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς τῶν ἀθλίων πάντα τὰ προσόντα σφίσι, πρὸς δὲ καὶ ὅσα δυνηθεῖεν παρὰ τῶν φιλανθρωποτέρων δανείσασθαι».

395. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 158· Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 18-19· Setton, *Athens*, σ. 192· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 293-294.

396. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 294.

εἶχαν ἐξ ὁλοκλήρου καταληφθεῖ ἀπό τούς πειρατές[397], ὅπως γιά παράδειγμα ἡ Αἴγινα, τήν ὁποία ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, στήν ἴδια ἐπιστολή πρός τόν Ματζούκη (No 27), τήν ἀποκαλεῖ «κοινό καταγώγιο τῶν κατά θάλατταν πειρατῶν»[398]. Γενικότερα μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι τά γραπτά τοῦ Μιχαήλ βρίθουν ἀπό ἀναφορές στό ζήτημα τῶν πειρατῶν, κάτι πού φαίνεται ἀπολύτως λογικό, καθώς ἦταν ἕνα ἀπό τά μεγαλύτερα πλήγματα πού ἡ περιοχή ποιμαντικῆς εὐθύνης του ὑφίστατο ἐκεῖνα τά χρόνια, ἄρα κυριαρχοῦσε σέ μεγάλο βαθμό στή σκέψη του.

Στήν ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Θεοδόσιο Ματζούκη ὁ Χωνιάτης προσθέτει στά δεινά τῆς πόλεως καί τήν «κακῶς γενομένην διανομήν… τῶν δημοσίων τελῶν»[399], πού ὡς ἀποτέλεσμα εἶχε τή συντριβή τῶν πιό φτωχῶν καί τή μετανάστευση σχεδόν τοῦ συνόλου τῶν κατοίκων[400]. Τόν παρακαλεῖ λοιπόν, καταλήγοντας, νά μεριμνήσει γιά τή βελτίωση τῶν φορολογικῶν συνθηκῶν στήν Ἀθήνα, ἀλλά καί νά λάβει μέτρα κατά τῶν πειρατῶν, τό πρόβλημα τῶν ὁποίων τοῦ εἶχε ἐκθέσει[401].

Στήν ἑπόμενη ἐπιστολή του (ὑπ' ἀρ. 30) ὁ Μιχαήλ ἀναφέρεται στόν ἐρχομό κάποιου πραίτορα στήν Ἀθήνα[402]· ἐπρόκειτο γιά τόν Δημήτριο Δριμύ. Στήν ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 34 σχολιάζει τήν πτώση τοῦ Ἀνδρόνικου καί τήν ἄνοδο στόν θρόνο τοῦ Ἰσαακίου, σέ σχέση μάλιστα μέ τήν πολιτική ἐπιρροή τοῦ Ματζούκη. Στήν ὑπ' ἀρ. 54 ἐπι-

397. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 198, ὑπ. 15.

398. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 43, στ. 16-19: «…διακομήσασθαι δὲ τι καὶ κατὰ τῆς Αἰγίνης, τοῦ κοινοῦ καταγωγίου τῶν κατὰ θάλατταν πειρατῶν, ἀφ' ἧς ὡς ἐξ ὑπερδεξίου ὁρμητηρίου τῶν δεῦρο χωρῶν ἁπασῶν κατατρέχουσι…».

399. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 42, στ. 15-16.

400. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 42, στ. 16-17: «…ἐπὶ συντριβῇ μᾶλλον τῶν πτωχοτέρων καὶ ἀποικισμῷ παντελεῖ».

401. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 43, στ. 14-19: «Τῆς σῆς δ' ἂν εἴη φιλανθώπου ψυχῆς καὶ κηδομένης τῆς ἡμῶν οὐθενότητος πεῖσαι μὲν τὸν τοιοῦτον ἄνδρα ἐνδοῦνται τῇ διορθώσει τῆς διανομῆς, διοικονομήσασθαι δέ τι καὶ κατὰ τῆς Αἰγίνης, τοῦ κοινοῦ καταγωγίου τῶν κατὰ θάλατταν πειρατῶν…»· Κολοβοῦ, *Συμβολή,* σ. 156-157.

402. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 48, στ. 3-6: «… ὁ πανυπέρλαμπρος πραίτωρ πρό γε τῶν ἄλλων τὰ καθ' ἡμᾶς ἐπεσκέψατο καὶ οἷος οὗτος μισοπόνηρος φύσει καὶ φιλοδίκαιος ἐπεχείρησε τὰ δεῦρο πλημμελῶς φερόμενα κοσμεῖν καὶ ῥυθμίζειν».

στολή του ὁ Μιχαήλ δήλωνε πρός τόν Θεοδόσιο Ματζούκη μέ θλίψη ὅτι ἀδυνατοῦσε νά ἐπισκεφθεῖ τήν Κωνσταντινούπολη, παρ' ὅλο πού εἶχε κατά νοῦ ἕνα τέτοιο ταξίδι[403].

δ. Ἡ ἐκκλησιαστική μέριμνα γιά τή διευθέτηση τῆς διενέξεως τοῦ μητροπολίτου Νέων Πατρῶν μέ τόν μητροπολίτη Εὐρίπου

Ἀνάμεσα στά ζητήματα, πού ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀντιμετώπισε αὐτή τήν περίοδο, ἦταν καί μιά ἐκκλησιαστική διαμάχη πού εἶχε προκύψει ἀνάμεσα στόν μητροπολίτη Νέων Πατρῶν Εὐθύμιο Μαλάκη καί τόν ἐπίσκοπο Εὐρίπου/Χαλκίδος Βαλσάμ[404], ἡ ἐπισκοπή τοῦ ὁποίου ὑπαγόταν στή Μητρόπολη Ἀθηνῶν. Ἡ ἀκριβής φύση τῆς διαμάχης μᾶς εἶναι ἄγνωστη, ἐνῶ τήν ἴδια τήν ὕπαρξη της τήν πληροφορούμαστε ἀπό μιά ἐπιστολή τοῦ Χωνιάτη πού ἀποστέλλει ἀπό τήν Ἀθήνα πρός τόν μητροπολίτη Νέων Πατρῶν Εὐθύμιο Μαλάκη[405], πού ἐκείνη τήν περίοδο διέμενε στήν Κωνσταντινούπολη[406]. Ἐκεῖ ὁ Εὐθύμιος βρισκόταν ἴσως ὡς συνοδικός, καί καθώς φαίνεται τή διεύθυνση τῶν ζητημάτων τῆς ἐπισκοπῆς του τήν εἶχε ἀναλάβει ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὡς τοποτηρητής[407], ἐνῶ τήν ἀντιμετώπιση τῆς συγκεκριμένης διενέξεως ὁ Χωνιάτης τήν ἀνέλαβε κατόπιν καί εἰδικῆς παρακλήσεως πρός αὐτόν τοῦ Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως[408].

Λίγο καιρό λοιπόν μετά τήν ἔλευση τοῦ πραίτορα Δημητρίου στήν Ἀθήνα, ὁ Χωνιάτης ἐπισκέφτηκε τή Χαλκίδα γιά νά τακτοποιήσει τό πρόβλημα καί νά λύσει τή διένεξη. Φτάνοντας ἐκεῖ, προσφώνησε τούς κατοίκους της, ἐκδηλώνοντας τόν θαυμασμό του τόσο γιά τό ὑπέροχο φυσικό περιβάλλον τῆς περιοχῆς, ὅσο καί γιά

403. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 157.

404. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 114.

405. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 114· ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 20 «Τῷ αὐτῷ Νέων Πατρῶν καὶ ὑπερτίμῳ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 26 κ. ἑξ.

406. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 114.

407. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 75· Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 235.

408. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 75· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 27, στ. 23-28: «Τὸ δὲ προσκυνητὸν γράμμα τοῦ ἁγιωτάτου δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου δεξάμενοι, ἐπεὶ ὑφωρώμεθα τὸ φιλοπαῖγμον τῶν Εὐριπιωτῶν καὶ ἐφυλαττόμεθα μή ποτε τῶν συνήθων τι μετεωρήσειε, μετακαλεσάμεθα τόν τε ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἡγουμένους Ἀθήναζε, καθ' ἡσυχίαν τὰ τῆς ὑποθέσεως ἐξετάσοντες».

τήν εὐσέβεια καί τήν ἀγάπη τους πρός τόν ποιμένα τους, ἐνῶ τούς προέτρεψε σέ ὁμόνοια καί δικαιοσύνη[409]. Τόν ἴδιο τόν Βαλσάμ τόν ἐπέπληξε γιά τή στάση του καί γιά τό γεγονός ὅτι δέν φρόντισε μέ ἀγαπητική διάθεση νά ὁμονοήσει μέ τόν Μαλάκη, τονίζοντάς του ὅτι ὁ τελευταῖος εἶναι ἄνθρωπος τέτοιας ποιότητος, πού τόν τιμᾶνε ὅλοι γιά τή σωφροσύνη του, τή σοφία του καί τίς κάθε εἴδους ἀρετές του, μή παραλείποντας φυσικά νά ὑπενθυμίσει καί τή φιλία πού συνέδεε τόν ἴδιο τόν Χωνιάτη μέ τόν μητροπολίτη Νέων Πατρῶν[410]. Τήν ἀποστολή του τήν ἔφερε εἰς πέρας ὁ Μιχαήλ, πετυχαίνοντας νά λύσει τή διένεξη τῶν δύο ἀνδρῶν[411].

2. Ἐπαφές Χωνιάτη ἐπί Ἰσαακίου Β΄ Ἀγγέλου (1185-1195)

Τό 1185 στήν Κωνσταντινούπολη ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος, ὁ ὁποῖος εἶχε πάρει τήν ἐξουσία ὅταν φονεύθηκε ὁ Ἀλέξιος Β΄, ὕστερα ἀπό σύντομη περίοδο βασιλείας του κατασπαράσσεται ἀπό τόν στασιασμένο ὄχλο καί στόν θρόνο ἀνεβαίνει τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1185 ὁ πρῶτος τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων, ὁ Ἰσαάκιος Β΄[412]. Ὁ νέος αὐτοκράτορας, ἀφοῦ πέτυχε τό σπουδαῖο κατόρθωμα τῆς νίκης κατά τῶν Νορμανδῶν, κάλεσε τίς φιλικές πόλεις, γειτονικές καί ἀπομακρυσμένες, νά μετάσχουν τῆς χαρᾶς[413].

α. Ἐπίσκεψη Χωνιάτη στήν Κωνσταντινούπολη – Λόγος Ἐγκωμιαστικός στόν Ἰσαάκιο

Σ' αὐτή τήν περίσταση λοιπόν, δύο χρόνια μετά ἀπό τήν ἄνοδο τοῦ Ἰσαακίου στόν θρόνο, δηλ. τό 1187, μετέβη στήν Κωνσταντι-

409. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 75· Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 235.

410. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 28, στ. 6-14: «…τὸν δ' Εὐρίπου μεγάλως αἰτιασάμενοι καὶ σφοδρῶς ἐπιπλήξαντες ὡς μὴ θεραπείαν καὶ διάθεσιν ἀγαπητικὴν τοιοῦδε ἀνδρὸς ἐκ παντὸς τρόπου θέλοντα, ὃν ὅσοι φίλον εὐτυχήσαμεν κατὰ θεῖον εὐδαίμονες τοῦτό γε τὸ μέρος νομιζόμεθα· οὐ μόνον γὰρ οἱ καθ' ἡμᾶς ἐπίσκοποι, ἀλλὰ καὶ πατριάρχαι καὶ βασιλεῖς αὐτοὶ τὴν εὔνοιαν καὶ φιλίαν τοῦ Νέων Πατρῶν πολλοῦ τιμῶνται καὶ τοῦ παντὸς ἀνταλλάττονται ὡς ἐπὶ φρονήσει καὶ σοφίᾳ καὶ παντοδαπῇ ἀρετῇ τῆς συνόδου προκαθημένου πάσης…».

411. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 75.

412. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 84.

413. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 84.

νούπολη καί ὁ Μιχαήλ[414], ὡς ἀπεσταλμένος τῶν Ἀθηναίων, γιά νά ἀποδώσει τιμές στόν αὐτοκράτορα ἐκ μέρους τῆς πόλεώς του καί νά τοῦ ὑποβάλει τά συγχαρητήριά του γιά τή νίκη του ἐπί τῶν Νορμανδῶν[415]. Γι' αὐτό τό γεγονός ἐκφώνησε ἐκτεταμένο ἐγκωμιαστικό λόγο: «Λόγος ἐγκωμιαστικός εἰς τόν βασιλέα κύρ Ἰσαάκιον τόν Ἄγγελον», ὁ ὁποῖος καταλαμβάνει ἀκριβῶς πενῆντα σελίδες[416].

Σ' αὐτόν τόν λόγο, ὁ προηγούμενος αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος, πού λίγα χρόνια πρίν εἶχε ἐξυμνηθεῖ θερμῶς ἀπό τόν Μιχαήλ, τώρα ἐξυβριζόταν ἔντονα, ἐνῶ ἐξυψωνόταν σέ ὑπερβολικό βαθμό ὁ τωρινός, ὁ Ἰσαάκιος[417], ὁ ὁποῖος ἐκθειαζόταν πλέον ὡς τυραννοκτόνος, πού εἶχε ἀπαλλάξει τήν αὐτοκρατορία ἀπό τόν Ἀνδρόνικο καί τόν ὁποῖον ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης δέν θά μποροῦσε νά παραλείψει νά ἔρθει νά προσκυνήσει: «Εἴδομεν τυραννίδος πρώτης καί δευτέρας καθαίρεσιν καί οὐκ ἠνεσχόμεθα τό μή οὐ προσδραμεῖν καί τό τυραννοκτόνον προσκυνῆσαι ξίφος καί τήν μεγαλουργόν καί σώτειραν δεξιάν περιπτύξασθαι»[418].

Ὁ Ἀνδρόνικος λοιπόν γινόταν πλέον συνώνυμος μέ τήν ἀπάτη πού ἐξαπάτησε τούς πάντες ὅτι εἶναι ὁ ἡγέτης ἐκεῖνος πού διαθέτει τάχα ὅλα ἐκεῖνα τά καλά χαρακτηριστικά πού χρειάζονται γιά νά ὑπάρχει εὐημερία στήν αὐτοκρατορία. Ὅμως, φεῦ, καταλήγει ὁ Χωνιάτης, ἔπεσαν θύματα πλάνης ἀπό τόν «πανοῦργο Ἀνδρόνικο», «τήν ἄτρυτο (=ἀκαταπόνητη) καί ὠμοτάτη ψυχή», πού τούς ἔκανε νά πιστέψουν λανθασμένα ὅτι ἐκεῖνος ἦταν αὐτός ὁ ἰδανικός, κρύβοντας τόν πραγματικό χαρακτήρα του κάτω ἀπό δέρμα προβάτου (κώδιον[419]), ἐννοώντας δηλαδή ὅτι ὑποκρινόταν τό πρόβατο, τόν καλό καί ἀγαθό, ἐνῶ στήν πραγματικότητα ἦταν πανοῦργος ὅπως ὁ λύκος[420].

---

414. Τήν ἐπίσκεψη αὐτή ἡ Φωτεινή Κολοβοῦ τήν προσδιορίζει στόν Σεπτέμβριο τοῦ 1187 (Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 14), ἐνῶ ὁ Φερδινάνδος Γρηγορόβιος κάνει λόγο γιά τίς ἀρχές τοῦ 1187 (Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 329).

415. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 84.

416. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 208-258.

417. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 84-85. Βλ. καί Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 103.

418. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 209, στ. 15-19.

419. Κώδιον: ὑποκ. τοῦ κῶας = δέρμα προβάτου (Ἰω. Σταματάκου, «κώδιον», Λεξικόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, Ἀθήνα 1994, σ. 561).

420. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 218, στ. 15-21: «Φεῦ τῆς τηνικαῦτα συγχύσεως, φεῦ τῆς ἀπατηλῆς ὑποκρίσεως, ὑφ' ὧν ἐπισκοτούμενοι τοὺς λογισμούς, οὐκ

Εὐτυχῶς ὅμως, πού ἦρθε ὁ Ἰσαάκιος καί «τοῦ λοιμοῦ ἐκείνου ἀνδρός τήν βασιλίδα πόλιν ἀπήλλαξας»[421], ἀπάλλαξε δηλαδή τήν Κωνσταντινούπολη –καί μαζί ὅλη τήν αὐτοκρατορία– ἀπό τήν ἀρρώστια ἐκείνου τοῦ ἀνδρός. Ὁ Ἰσαάκιος, συνεπῶς, στολίζεται ἀπό τόν Χωνιάτη μέ ὅλα τά καλά χαρακτηριστικά, ἐπισημαίνοντας ὅτι χάρη σ' ἐκεῖνον οἱ ὑπήκοοί του εἶδαν «ποταμούς εὐεργεσιῶν» νά κατακλύζουν τίς πόλεις τους καί «τίς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης» νά φτάνουν μέχρι τίς ἐσχατιές τίς αὐτοκρατορίας, ὅπου βρίσκεται καί ἡ δική του πόλη, δηλαδή ἡ Ἀθήνα, δίνοντας στούς κατοίκους της ζωή[422].

Καί συνεχίζοντας ὁ Χωνιάτης τήν ἴδια φαινομενικῶς ὑποτακτική στάση μέ τήν κολακευτική παρομοίωση τοῦ Ἰσαακίου πρός τόν ζωοδότη ἥλιο, λέει πώς, αἰσθανόμενος αὐτές τίς ἀκτίνες, θέλησε νά ἔρθει νά δεῖ αὐτοπροσώπως τήν πηγή αὐτοῦ τοῦ ζωοποιοῦ φωτός[423], διευκρινίζοντας παράλληλα πώς αὐτό τό κάνει ὄχι μέ τό θράσος πού κοιτᾶ τόν ἥλιο κατάματα ὁ ἀετός, ἀλλά ἀρκούμενος στό φῶς πού ἔρχεται ἀπό τήν ἀντανάκλαση του, ὅταν τήν ἡμέρα χτυπάει πάνω στό μάρμαρο[424].

Βεβαίως, ὅλη αὐτή ἡ φαινομενικά ὑποτακτική στάση τοῦ Χωνιάτη εἶναι ἀναγκαῖος συμβιβασμός προκειμένου νά προδιαθέσει εὐμενῶς τόν αὐτοκράτορα γιά τά θέματα τῆς Ἀθήνας, ὡς ἀπεσταλμένος καί ἐκπρόσωπος ἄλλωστε τῆς ὁποίας εἶχε ἔρθει σ' αὐτή του τήν ἐπί-

εἴχομεν τὸν τῷ κωδίῳ κρυπτόμενον ὑποβλέπεσθαι· ἀλλά, σχήμασιν ἐπιποιήτοις καὶ λόγοις φενακισθέντες, ἐπιστεύσαμεν ἡμᾶς αὐτούς, οὐκ οἶδ' ὅπως, τοιῷ δε ἀνδρί, λαθόμενοι ὡς οὗτος ἐκεῖνός ἐστιν ὁ πάλαι πανοῦργος Ἀνδρόνικος, ἡ ἄτρυτος καί ὠμοτάτη ψυχή,…».

421. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 210, στ. 19-20.

422. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 209, στ. 19-23: «Ἐθεασάμεθα ῥεῖθρα εὐεργεσιῶν ἐπικλύζοντα τὰς πόλεις καὶ ἀναψύχοντα (….) Εἴδομεν ἀκτῖνας ἡλίου δικαιοσύνης, μέχρι καὶ τῆς κατωτάτης ἐσχατιᾶς ἡμῶν πεμπομένας, ἐθάλφθημεν, ἀνεζωπυρήθημεν, ἐζωώθημεν».

423. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 209, στ. 23-25: «…οὐκοῦν καὶ τὸν δίσκον τοῦ τοσοῦ δε φωτὸς αὐτοπτῆσαι προεθυμήθημεν».

424. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 209, στ. 25-29: «Καὶ μέν τοι καὶ αὐτοπτοῦμεν, ἰδού, καὶ προσβλέπομεν ἔντρανον οὐ παρὰ τὸ οἴεσθαι εἶναί τινες ἀετιδεῖς θρασύτερον ἀντιβλεπτοῦντες πρὸς τὸν τηλικοῦτον ἥλιον, ἀλλὰ παρὰ τὸ μαρμαρύσσειν σε ἥμερα καὶ ὁπόσα δὴ καὶ χωροῦμεν ἡμεῖς, ὦ τοῦ κράτους μέγα φώσφορε».

σκεψή στήν Κωνσταντινούπολη. Τό γεγονός αὐτό καθιστᾶ σαφές καί στόν ἀνωτέρω λόγο του πρός τόν Ἰσαάκιο: «ἐθάρσησα τούς κατά δύναμιν ὕμνους ἀναθεῖναι τῷ κράτει σου· καί ἄλλως δέ λειτούργημα τοῦτο τῶν ἐμῶν Ἀθηνῶν ἐκπληρῶ· ἐκεῖναι γάρ μέ στέλλουσι δεῦρο, προσπτυξόμενον ὑπέρ αὐτῶν τά πέλματα τῶν ὡραίων ποδῶν σου, εἰρήνην εὐαγγελιζομένου καί ἀγαθά»[425]. Ἔτσι ἀκριβῶς ἑρμηνεύεται καί ἡ ἀλλαγή τῆς στάσεώς του ἔναντι τοῦ νεκροῦ πλέον Ἀνδρονίκου: Ὁ μητροπολίτης Μιχαήλ εἶναι ἀναγκασμένος νά προσαρμοστεῖ στή νέα κατάσταση πρός ὄφελος τῆς μητροπόλεώς του[426].

Πέρα ὅμως ἀπό αὐτά τά εἰδικά αἴτια (δηλ. τήν προσπάθεια νά κερδηθεῖ ἡ εὔνοια τοῦ βασιλιᾶ, ὥστε νά ὠφεληθεῖ ἡ Ἀθήνα), ἡ ἐκφώνηση τέτοιων ὑπερβολικῶν ἐγκωμιαστικῶν λόγων σέ αὐτοκράτορες ἦταν γενικότερη συνήθεια τῆς ἐποχῆς. Ἡ συνήθεια αὐτή εἶχε κληροδοτηθεῖ στό Βυζάντιο ἀπό τήν αὐτοκρατορική Ρώμη ὡς μέρος τῆς ἀρχαίας ρητορικῆς, καί χρησιμοποιοῦσε ὅλη τήν ὑπερβολή καί τό λογοτεχνικό περίβλημα πού ταιριάζει σ' ἕνα τέτοιο εἶδος λόγου. Συνεπῶς ἄν σήμερα τέτοιες κολακεῖες πρός τήν ἐξουσία μᾶς ξενίζουν, γιά τούς τότε Ἕλληνες ἀποτελοῦσε κάτι τό φυσιολογικό καί τό ἀποδεκτό, ὡς μέρος τῶν παραδοσιακῶν τύπων[427].

Ἀκριβῶς ὅμως ἐπειδή ὁ πραγματικός του στόχος δέν εἶναι νά κάνει μιά ἄνευ οὐσίας κολακεία στόν αὐτοκράτορα, ἀλλά νά προωθήσει τά προβλήματα τῆς μητροπόλεώς του, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, ἐν μέσῳ τῶν κολακειῶν πού ἀπευθύνει, βρίσκει τήν εὐκαιρία μέ περίτεχνο τρόπο νά προβάλει τά ζητήματα πού θέλει. Ἔτσι λοιπόν ἐπισημαίνει στόν αὐτοκράτορα πώς ἡ κάποτε πλούσια καί ξακουστή ἕδρα τῆς σοφίας πόλη τῶν Ἀθηνῶν, πού μισοῦσε τούς τυράννους καί γι' αὐτό τίμησε μέ ἀθάνατη δόξα τούς τυραννοκτόνους (σ.σ. τόν Ἁρμόδιο καί Ἀριστογείτονα[428]), σήμερα (καί ἐνῶ θά ἤθελε νά τιμήσει μέ ἀνάλογο τρόπο τόν σύγχρονο τυραννοκτόνο Ἰσαάκιο) δέν εἶναι σέ θέση νά προσφέρει οὔτε τό χρυσό στεφάνι πού συνηθιζόταν νά προσφέρεται στόν αὐτοκράτορα. Καί αὐτό λόγῳ

425. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 211, στ. 7-11.

426. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 328.

427. Γιά περισσότερα σχετικά μέ τό θέμα τῆς συνήθειας τῶν ἐγκωμίων τῆς ἐποχῆς, βλ. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 329-331.

428. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 328.

τῆς μεγάλης της ἀνέχειας, ἐξαιτίας μάλιστα τῆς ὁποίας κινδυνεύει νά χαθεῖ τελείως[429].

β. Ἐπιστολή πρός τόν πραίτορα Νικόλαο Τρίψυχο

Ἡ ἐπίσκεψη ὅμως τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στήν Κωνσταντινούπολη καί ὁ ἐγκωμιαστικός λόγος πού ἀπηύθυνε πρός τόν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιο δέν ἔφεραν κάποιο θετικό ἀποτέλεσμα στά πράγματα τῆς Ἀττικῆς, παρά μόνο τό νά ἀποσταλοῦν γιά ἄλλη μιά φορά γράμματα ἐπί γραμμάτων, τά ὁποῖα παρακινοῦσαν πρός τήν ἀποφυγή τῆς πλεονεξίας καί τῆς ἀδικίας[430]. Ἔτσι λοιπόν ἡ κατάσταση παρέμεινε ἡ ἴδια, μέ βαριά φορολογία, πειρατές καί ληστές νά ταλαιπωροῦν τούς κατοίκους της. Στίς συνθῆκες αὐτές ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν δέν θά ἦταν δυνατόν νά μείνει ἄπραγος. Συνέχισε λοιπόν ἀμείωτα τήν προσπάθειά του νά μετριάσει τά προβλήματα τῆς μητροπόλεώς του, ἀπευθύνοντας ἐκκλήσεις πρός ἀνώτατους κρατικούς λειτουργούς γιά φορολογικές ἐλαφρύνσεις τῶν Ἀθηναίων[431]. Αὐτή τήν περίοδο ὡς πραίτορας Ἑλλάδος καί Πελοποννήσου στάλθηκε ὁ Νικόλαος ὁ Τρίψυχος, ὁ ὁποῖος εἶχε τόν τίτλο τοῦ πρωτονοτάριου. Δέν εἶναι γνωστό ὅμως ἄν ἔφτασε στήν Ἀθήνα. Πιθανότατα διέμενε στή Θήβα[432]. Ὁ Μιχαήλ συνέταξε προσωπική ἐπιστολή πρός αὐτόν (ἡ ὁποία χρονολογεῖται μεταξύ τῶν ἐτῶν 1186-1187[433]), μέ τήν ἐλπίδα ὁ νέος διοικητής νά προστατεύσει τά δίκαια τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν καί ὅτι θά διοικήσει γενικότερα τόν τόπο μέ δικαιοσύνη.

Ἀρχίζει τήν ἐπιστολή του λέγοντας μέ πόση ἀνακούφιση ἔλαβε τήν εἴδηση πού προανήγγειλε τήν ἄφιξη τοῦ Τρίψυχου[434] καί εὐχαριστεῖ τόν Θεό πού ἔφερε στήν περιοχή ἕναν τέτοιο ἱκανό κυβερ-

429. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 211, στ. 12-18: «Ἀθῆναι, πόλις μὲν ἦν ὅτε χρυσῆ καὶ σοφὴ καὶ λιπαρὰ ὑμνουμένη καὶ ἀοίδιμος καὶ μισοτύραννος καὶ τοὺς κατὰ σὲ τυραννοκτόνους εἰς ἀθάνατον κλέος, ὡς ἐξῆν, ἀναφέρουσα, αὕτη χρυσοῦν μὲν στέφανον οὐχ οἵα τε ἦν προσενεγκεῖν καὶ τὴν νικηφόρον κεφαλὴν ἀναδῆσαι· ἀχρήματος γὰρ ἡ πόλις καὶ πενιχρὰ καὶ τοῦ κύκλου διαγραφῆναι τῶν πόλεων καὶ παρ' ἅπαν ἀφαντωθῆναι κινδυνεύουσα…». Βλ. καί Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 331.

430. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 85.

431. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 14.

432. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 86-87.

433. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 170.

434. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 67, στ. 1-24.

νήτη, κατευναστῆ ὅσων ἔφριξαν μέ τίς ἀδικίες τῆς πολιτείας, φῶς τῆς Θέμιδος καί σοφό ἰατρό τῶν ἀσθενειῶν πού ἔχουν ἐνσκήψει στήν Ἑλλάδα[435]. Τοῦ δηλώνει τήν πεποίθησή του πώς δέν ὑπάρχει νόσημα τῆς πολιτείας τό ὁποῖο νά μή μπορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Τρίψυχος νά ἀντιμετωπίσει[436], ἐπικαλούμενος παράλληλα τό γεγονός ὅτι ἦταν γνώστης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δίκαιου[437]. Συμπληρώνει δέ ὅτι θά ἔσπευδε νά τόν συναντήσει –πιθανῶς ὅταν ὁ Τρίψυχος διέμενε στή Θήβα[438]– ἄν δέν εἶχε πεθάνει προσφάτως (καί συγκεκριμένα τό 1185[439]) ἀπό τόξο πειρατῶν ὁ ἀνηψιός του[440].

Ὁ τρόπος μάλιστα πού γράφει τό συγκεκριμένο κομμάτι τῆς ἐπιστολῆς ὁ Μιχαήλ ὑποδηλώνει σαφῶς τή σχέση τῶν δύο ἀνδρῶν, πού φαίνεται πώς δέν ἦταν μόνο τυπική, ἀλλά καί φιλική: Ἀναρωτιέται ρητορικά, πῶς εἶναι δυνατόν νά ἀνέχεται νά μιλάει μέ τόν Τρίψυχο μέσῳ ἀλληλογραφίας καί δέν προστρέχει προκειμένου νά δεῖ ἀπό κοντά τό πρόσωπο ἑνός εὐγενοῦς φίλου[441], ἀναφέροντας στή συνέχεια τήν περίπτωση τοῦ ἀνηψιοῦ του, πού ἔχει βαρύ τραῦμα ἐπειδή τοξεύτηκε ἀπό πειρατές, ἀλλά καί τά ἄλλα κωλύματα πού τόν ἐμποδίζουν[442].

γ. Μέ τόν λογοθέτη τῶν σεκρέτων Θεόδωρο Κασταμονίτη

Ὁ Μιχαήλ εἶχε πολύ καλές σχέσεις μέ τόν Θεόδωρο Κασταμονίτη, θεῖο τοῦ αὐτοκράτορα ἀπό τή μεριά τῆς μητέρας του, ὁ ὁποῖος, ὅταν διορίσθηκε λογοθέτης τῶν σεκρέτων, συγκέντρωσε ὁλόκληρη τήν ἐξουσία στά χέρια του, παρ' ὅτι εἶχε πρόβλημα μέ τίς ἀρθρώσεις τῶν ποδιῶν του καί κυκλοφοροῦσε σέ «ἀναπηρικό καροτσά-

435. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 68, στ. 4-9.

436. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 68, στ. 13-14: «… οὐδὲν ἔστε νόσημα πολιτείας ὃ μὴ τῆς παρὰ σοῦ θεραπευτικῆς ἐπὶ καλῷ αἴσθηται».

437. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 170· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 68, στ. 17-20: «…καὶ τὴν τῆς παιδεύσεως ἐλευθέριον ἀγωγὴν εὖ εἰδὼς καὶ ὡς ἅπασαν ἐπιστήμην λόγου συνειληφώς, εἶτα καί ἰταλικὴν ἐπιστήμην ὥσπερ τινὰ χρυσῆν στεφάνην ἐπέθηκας».

438. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 87.

439. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 56.

440. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 87· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 19, στ. 25-28 (ἐπιστ. 42).

441. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 68, στ. 21-24.

442. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 68, στ. 25-28.

κι»[443]. Καθώς φαίνεται, ἀνάμεσα στά ἄλλα, ὁ Θεόδωρος Κασταμονίτης εἶχε ἀναλάβει πιθανότατα καί τόν ἔλεγχο τῶν φορολογικῶν ὑποθέσεων στή διοίκηση τῶν Ἀθηνῶν[444]. Ἔτσι λοιπόν ὁ Μιχαήλ, ἀξιοποιώντας τή γνωριμία μαζί του, ἔπραξε ὅσα μποροῦσε πρός ὄφελος τῆς μητροπόλεώς του[445]. Σ' αὐτή τήν προσπάθεια ἀνήκει καί ἡ μοναδική σωζόμενη ἐπιστολή του πρός τόν Κασταμονίτη[446].

Σ' αὐτή ὁ Μιχαήλ ἱκετεύει τόν λογοθέτη νά μή ζημιώσει τήν Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν, ζητώντας πιθανῶς φορολογικές ἐλαφρύνσεις[447], ἐξηγώντας ὅτι ἀπό τά κτήματα τῆς Ἐκκλησίας ἄλλα ἔχουν χαθεῖ ποικιλοτρόπως καί ἄλλα λεηλατοῦνται συνεχῶς ἀπό τούς πειρατές, μέ ἀποτέλεσμα νά μή μποροῦν νά ἀποδώσουν τά ἀπαραίτητα κέρδη, ὥστε νά πληρωθοῦν οἱ ἀναλογοῦντες φόροι[448]. Καταλήγει δέ, προσπαθώντας νά τόν κολακεύσει καί νά τόν συγκινήσει, γράφοντας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀξιώθηκαν νά ἀναλάβει τήν εὐθύνη τῆς πόλεώς τους ὁ Κασταμονίτης, γιά τόν ὁποῖο ἐλπίζει ὅτι θά πράξει ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖο, ὥστε νά ἀναβιώσει καί πάλι ἡ ἀθηναϊκή Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀπό παλιά εἶχε πεθάνει, καί ἔτσι στό ἑξῆς, δέν θά καυ-

443. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 85. Συγκεκριμένα, ὅπως καταγράφει ὁ ἱστοριογράφος Νικήτας Χωνιάτης, κυκλοφοροῦσε καθήμενος σ' ἕνα κάθισμα, τό ὁποῖο σήκωναν στά χέρια τους δύο μεταφορεῖς· Choniatae, *Historia,* σ. 574, στ. 13-15: «νοσῶν δὲ τὰ ἄρθρα τῶν ποδιῶν ὁ Κασταμονίτης φοράδην τὰ πολλὰ πρὸς τὸν κρατοῦντα εἰσήγετο, ὑπὸ δυοῖν φορέων αἰρόμενος διὰ σκίμποδος…»· «διὰ σκίμποδος»: σκίμπους = σκαμνί ἤ εἶδος χαμηλοῦ καί ἀναπαυτικοῦ κραββάτου (φορείου) χρησιμοποιουμένου κατά τήν μεταφορά ἀσθενῶν (βλ. Ἰω. Σταματάκου, «σκίμπους», *Λεξικόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης,* Ἀθήνα 1994, σ. 899).

444. Κατσαροῦ, *Κασταμονίτης*, σ. 141.

445. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 85.

446. Ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 44, «τῷ πρωτοπανεντιμοϋπερτάτῳ θείῳ τοῦ βασιλέως τῷ Καστανομίτῃ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 69. Ἡ ἐπιστολή αὐτή χρονολογεῖται ἀπό τόν Σπ. Λάμπρο στό πρῶτο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Β΄ Ἀγγέλου, δηλ. στά 1185, ἐνῶ ὁ G. Stadtmüller διευρύνει τά ὅρια ἕως τό 1192 (Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 151-152). Τήν χρονολόγηση τοῦ Λάμπρου δέχεται καί ὁ Β. Κατσαρός (Κατσαροῦ, *Κασταμονίτης*, σ. 141).

447. Κατσαροῦ, *Κασταμονίτης*, σ. 141.

448. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 71-72, στ. 28-30, 1-2: «…τὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας κτήματα τὰ μὲν τὸ παρ' ἅπαν ἀπώλοντο πολυτρόπως, τὰ δὲ καθ' ἑκάστην ὑπορρέουσιν, ὑπὸ τῶν πειρατῶν ληιζόμενα, καὶ τὰ τῶν προσόδων εἰς στενὸν κομιδῇ οὐκ ἀνάλογον ταῖς ἀναγκαίαις δαπάναις περιίστανται».

χῶνται μόνο γιά τούς πολιτικούς τῆς ἀρχαιότητας, πού ὠφέλησαν τήν πόλη, ἀλλά καί γιά τόν Κασταμονίτη[449].

δ. Μέ τόν οἰκουμενικό πατριάρχη Λεόντιο Θεοτοκίτη

Εἶναι πιθανόν μέ ἐνέργεια τοῦ Θεόδωρου Κασταμονίτη ν' ἀνατέθηκε ἐκκλησιαστικῶς ἀπό τόν πατριάρχη Νικήτα τό 1187 στήν μητρόπολη Ἀθηνῶν ἐπί Χωνιάτη (πιθανῶς ὅταν αὐτός μετέβη στήν Κωνσταντινούπολη) ἡ Αἴγινα καί ἡ συγκέντρωση τῶν χρημάτων πού ἔπρεπε νά λαμβάνει τό Πατριαρχεῖο ἀπό τήν καλλιέργεια κάποιων ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων σ' αὐτό τό νησί[450]. Ὕστερα ὅμως ἀπό ἕνα χρόνο καί βλέποντας τίς δυσκολίες πού συνεπαγόταν αὐτή ἡ ἐργασία, ὁ Χωνιάτης παραιτήθηκε. Ἔπειτα, ἐπί πατριάρχου Λεοντίου, τό 1189[451], ἡ διαχείριση τῆς νήσου τοῦ παραχωρήθηκε ξανά, χωρίς τή θέληση του, τήν ὁποία πάλι γιά ἕνα διάστημα ἄσκησε ἀποδίδοντας τούς φόρους πού ὄφειλε στό Πατριαρχεῖο, ἀλλά ταυτοχρόνως ζήτησε νά ἀπαλλαγεῖ ὁριστικῶς ἀπό τήν Αἴγινα[452]. Διότι ἡ Αἴγινα, ὅπως καί ἄλλα νησιά, εἶχαν ἐξ ὁλοκλήρου καταληφθεῖ ἀπό τούς πειρατές[453]. Ὡς συνέπεια, τό μεγαλύτερο μέρος τῶν Αἰγινητῶν εἶχε φύγει γιά νά διασωθεῖ ἀπό τούς πειρατές, οἱ δέ ἐναπομείναντες κάτοικοι ἀναγκάστηκαν νά γίνουν συνένοχοι τους, συνδεόμενοι μαζί τους μέ γάμους κ.τλ.[454].

Στή σχετική ἐπιστολή του πρός τόν Λεόντιο[455], ὁ Μιχαήλ ἐκφράζει τήν ἐπιθυμία νά πάει στήν Κωνσταντινούπολη νά δεῖ ἀπό κοντά τόν πατριάρχη, γιά νά τοῦ ἐκθέσει ἀναλυτικά τό ἐν λόγῳ ζήτημα[456]. Τοῦ ἐξηγεῖ πώς θέλει νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν εὐθύνη τῆς νήσου, διότι ἀφ' ἑνός αὐτός δέν μποροῦσε νά στέλλει ἀνθρώπους ἐκεῖ, ἐνῶ στό ἴδιο τό νησί οἱ περισσότεροι ἀπό τούς κατοίκους του γίνονταν φυ-

449. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 72, στ. 3-12.

450. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 85-86· Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 398.

451. Πρόκειται γιά τόν οἰκουμενικό πατριάρχη Λεόντιο Θεοτοκίτη, ὁ ὁποῖος παρέμεινε στόν πατριαρχικό θρόνο μόνον γιά ἑπτά μῆνες κατά τό ἔτος 1189 (Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 97).

452. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 86.

453. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 198, ὑπ. 15.

454. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 19.

455. Ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 46, «Τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κῦρ Λεοντίῳ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 74.

456. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 97· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 75, στ. 1-12.

γάδες, γιά νά ἀποφύγουν τίς σφαγές καί τίς κακοποιήσεις τῶν πειρατῶν. Οἱ ἐλάχιστοι πού εἶχαν ἀπομείνει πιά, ὅσοι δέν ἦσαν γόνοι ἐπιγαμιῶν μεταξύ κατοίκων καί πειρατῶν, ἀναγκάζονταν νά μάθουν νά λειτουργοῦν ὅπως οἱ πειρατές[457]. Τόν ἐνημερώνει δέ, πώς σχετικά μέ αὐτά τά προβλήματα συνέταξε καί ἐκτενή ἔκθεση πρός τόν μεγάλο οἰκονόμο[458], ἡ ὁποία ὅμως δυστυχῶς δέν διασώθηκε[459].

3. Ἐπαφές Χωνιάτη ἐπί Ἀλεξίου Γ΄ Ἀγγέλου (1195-1203)

Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος ἔχασε τόν θρόνο του τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1195, ὅταν ἀνατράπηκε ἀπό τόν μεγαλύτερο ἀδελφό του[460], ὁ ὁποῖος διέταξε τήν τύφλωση του καί ἀνέβηκε αὐτός στόν θρόνο μέ τό ὄνομα Ἀλέξιος Γ΄[461]. Ἡ περίοδος διακυβερνήσεως τοῦ Ἀλεξίου ἦταν ἡ χειρότερη, καθώς τά προβλήματα γιά τούς ὑπηκόους τῆς αὐτοκρατορίας καί ἰδιαιτέρως τῆς Ἀττικῆς κορυφώθηκαν. Ἡ πειρατεία εἶχε ξεφύγει ἀπό κάθε ἔλεγχο, καί γιά τήν ἀντιμετώπιση της τριπλασιάστηκαν οἱ φόροι[462], ὑπέρ τῆς κατασκευῆς πλοίων γιά τόν βυζαντινό στόλο καί τή συντήρηση τῶν πληρωμάτων τους, ἐνῶ διατάχθηκε καί ἡ κατασκευή κατέργων[463]. Ἐπίσης ἡ βυζαντινή διοίκηση ἔφθασε στόν ἔσχατο βαθμό διαλύσεως καί ὅλα τά ἀξιώματα ἔγιναν ἀντικείμενο ἀγοραπωλησίας, μέ ἀποτέλεσμα οἱ χειρότεροι τῶν ἀνθρώπων νά ἀγοράζουν τά σημαντικότερα τῶν ἀξιωμάτων. Ἀκόμα καί Σκύθες καί Σύροι, πού στό παρελθόν εἶχαν ὑπάρξει δοῦλοι, ἀξίωναν μέ χρήματα νά κερδίσουν τόν τίτλο τοῦ «σεβαστοῦ»[464]. Οἱ δέ συγγε-

457. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 86· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 75, στ. 22-29: «Ἡμεῖς γὰρ οὐκέτι δυνάμεθα οὐδὲ ἄνθρωπον γοῦν ἀποστέλλειν ἐκεῖσε διὰ τὸ τοὺς πλείονας φυγάδας γενέσθαι σφαττομένους καὶ πάντα δὴ τρόπο κακουμένους, ὀλιγοστοὺς δέ τινας ἐναπομεῖναι, ὅσοι δῆλα δὴ ἐμίγησαν τοῖς πειρατικοῖς ἔθνεσι δι' ἐπιγαμιῶν καὶ ἔμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν…».

458. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 75, στ. 26-28: «…καθὼς πλατύτερον περὶ τούτου ἐδηλώθη τῷ πανεντιμοτάτῳ μεγάλῳ οἰκονόμῳ».

459. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 86.

460. Φειδᾶ, *Βυζάντιο*, σ. 123.

461. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 331-132.

462. Μαυρομμάτη, *Περιβάλλον*, σ. 04.

463. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 87.

464. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 336.

νεῖς τοῦ αὐτοκράτορα καί ἄλλοι τῆς ἀνωτέρας τάξεως, συνηθισμένοι, λόγῳ τῶν συνεχῶν ἀνατροπῶν στόν θρόνο, νά ἁρπάζουν μέ κάθε τρόπο χρήματα ἀπό τή δημόσια περιουσία, συσσώρευαν πλούτη κλέβοντας τίς ἐπαρχίες[465]. Καί ἐπιπλέον, αὐτή τήν ἐποχή ἀνέκυψε καί τό σοβαρό πρόβλημα τοῦ Λέοντος τοῦ Σγουροῦ.

Ἐξαιτίας ὅλης αὐτῆς τῆς καταστάσεως, ἡ περίοδος αὐτή εἶναι γιά τόν Μιχαήλ Χωνιάτη ἡ πιό παραγωγική ἀπό πλευρᾶς διπλωματικῆς δραστηριότητας. Ἐπιστολές ἀποστέλλονται σέ μεγάλο ἀριθμό ὑψηλά ἱσταμένων πολιτικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς, πού θά μποροῦσαν νά συμβάλουν στήν καλυτέρευση τῶν πραγμάτων γιά τήν Ἀθήνα. Στό κέντρο αὐτῆς τῆς δραστηριότητας βρίσκεται τό περίφημο «Ὑπομνηστικόν» πρός τόν Ἀλέξιο Γ΄, ὅπου ὁ Χωνιάτης βλέποντας πλέον τά ἀδιέξοδα, στά ὁποῖα εἶχε περιέλθει ἡ πόλη, ἀποφασίζει νά τόν ἐνημερώσει ἄμεσα καί μέ κάθε λεπτομέρεια, μέ τήν ἐλπίδα νά ἐπιτύχει κάποια βελτίωση τῆς καταστάσεως. Δέν εἶναι δέ τυχαῖο ὅτι οἱ περισσότερες ἀπό τίς ἐπίσημες αὐτές ἐπιστολές στέλλονται ὄχι ἁπλῶς αὐτή τήν περίοδο, ἀλλά καί τήν ἴδια ἀκριβῶς χρονιά μέ τό Ὑπομνηστικό, γεγονός πού καταδεικνύει τήν ἀποκορύφωση τῶν προβλημάτων τῆς Ἀθήνας ἐκεῖνο τό ἔτος.

α. Ἐπιστολές πρός τόν λογοθέτη Δημήτριο Τορνίκη

Μαζί μέ τό «Ὑπομνηστικόν» πρός τόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ΄ καί γιά τούς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους μέ αὐτό, ὁ Χωνιάτης ἔστειλε ἐπιστολή (τήν ὑπ' ἀρ. 58) καί στόν λογοθέτη τοῦ δρόμου Δημήτριο Τορνίκη[466]. Τόν ἐνημέρωσε ἐξ ὀνόματος τοῦ «πτωχοῦ καί ἀδικουμένου λαοῦ»[467], δηλ. τῶν Ἀθηναίων, ὅτι πλήθυναν, γινόμενοι πιό πολλοί ἀπό τίς τρίχες τῶν κεφαλιῶν τους, ἐκεῖνοι πού τούς προκαλοῦσαν θλίψη καί ἐπηρέαζαν ἀρνητικά τή ζωή τους[468]. Ἐννοοῦσε ὅλους ἐκείνους τούς δασμολόγους καί τούς κρατικούς ὑπαλλήλους, γιά τούς ὁποίους

465. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 336· βλ. καί Choniatae, *Historia*, σ. 638, στ. 16-17: «ἀλλ' οἱ τῷ βασιλεῖ προσήκοντες κερδοσυλλέκται πάντες τυγχάνοντες…».

466. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 167.

467. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 96, στ. 2-3: «βοήσομαι πρὸς σὲ μετὰ τοῦ πτωχοῦ τούτου καὶ ἀδικουμένου λαοῦ».

468. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 96, στ. 4-6: «ἐπληθύνθησαν γὰρ ὑπὲρ τὰς τρίχας τῶν κεφαλῶν ἡμῶν οἱ θλίβοντες καὶ ἐπηρεάζοντες ἡμᾶς».

ἔκανε λόγο καί στό «ὑπομνηστικόν». Ἀντίστοιχη φράση, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, χρησιμοποιεῖ καί στό Ὑπομνηστικό.

Γιά τό ἴδιο τό «ὑπομνηστικόν» δέ (πού τό ὀνόμαζε «δεητήριον»[469], δηλαδή παρακλητικό γράμμα) ἐνημέρωνε τόν Τορνίκη, ζητώντας του νά τό διαβάσει πρίν ἀπό τόν αὐτοκράτορα καί στή συνέχεια νά τό ἀναγνώσει δημοσίως πρός τό πλῆθος τῶν «καταστροφικῶν δυνάμεων»[470], ἐννοώντας προφανῶς τούς διαφόρους ἀξιωματούχους, πού μέ τή δύναμή τους καταπίεζαν τόν λαό. Τοῦ ζητοῦσε ὅμως νά μήν ἀρκεστεῖ σ' αὐτά, ἀλλά καί ὁ ἴδιος νά καταπιαστεῖ μέ τά προβλήματα τῶν Ἀθηναίων, χρησιμοποιώντας τήν ἐξουσία του προκειμένου νά μειωθεῖ ἡ φορολογία καί νά σταματήσουν οἱ ἔκτακτες εἰσφορές («ἐπήρειες»). Τόν καλοῦσε ἐπίσης, νά μήν ἀδιαφορήσει γιά τήν ἀπόγνωση καί τίς ἐκκλήσεις τῶν κατοίκων τῆς πόλης καί τίς δικές του, ὥστε νά μή γινόταν αἰτία ὁ Τορνίκης νά καταστραφεῖ ἡ Ἀθήνα[471].

Δέν ἦταν ὅμως αὐτή ἡ πρώτη φορά πού ὁ Χωνιάτης ζητοῦσε βοήθεια, οὔτε φυσικά ἡ πρώτη πού τοῦ ἀπέστελλε γράμμα γιά τέτοια αἰτία. Ἤδη ἀπό τήν πρώτη του ἐπιστολή[472], τήν ὁποία ἀπέστειλε τό 1185[473], παρακαλοῦσε τόν Τορνίκη νά μεσολαβήσει στόν τότε αὐτοκράτορα γιά τό ποίμνιον τῆς μητροπόλεώς του[474]. Ἀντιστοίχως καί σέ δύο ἑπόμενες ἐπιστολές πρός τόν Τορνίκη (τίς ὑπ' ἀρ. 32 καί 40), τό αἴτημα ἦταν ἴδιο.

Ἡ Νο 32 εἶναι τῆς ἴδιας χρονιᾶς μέ τήν πρώτη, δηλαδή τοῦ 1185,

469. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 96, στ. 13.

470. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 96, στ. 13-16: «Ὑπανάγνωθί μοι τὸν δεητήριον χάρτην, ὃν οἱ παντλήμονες Ἀθηναῖοι ἀνέπεμψαν πρὸς τὸν κράτιστον καὶ ἅγιον ἡμῶν αὐτοκράτορα, καί, ἀναλεξάμενος ἐκεῖθεν τὸ πλῆθος τῶν ὀλοθρευτικῶν δυνάμεων…».

471. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 96, στ. 17-23: «Ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸς τὴν αὐθεντίαν σου ἐπελθών, οὐκ ἀμφιγνοήσεις τὸ μὴ οὐκ ἀπογνῶναι τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὁμόσε πᾶσι κινδύνοις χωρεῖν. Ἐπικαμφθεὶς οὖν ταῖς αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν δεήσεσι, τὴν μὲν παρείσπραξιν μετριωτέραν κέλευσον γίνεσθαι, τὰς δ' ἐπηρείας κουφισθῆναι ὅση δύναμις σπούδασον, ἵνα μὴ τῆς ἀπωλείας τῶν Ἀθηνῶν ἡ αἰτία τῇ αὐθεντίᾳ σου προστριβῇ».

472. Ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 31, «Τῷ σεβαστῷ ἐπὶ τοῦ κανικλείου κῦρ Δημητρίῳ Τορνίκῃ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 50.

473. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 165.

474. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 165-166.

καί ὑπάρχουν ἀναφορές γιά τήν πτώση τῆς τυραννίδας τοῦ Ἀνδρονίκου[475]. Ζητοῦσε προνομιακή μεταχείριση καί διαμαρτυρόταν γιατί ἡ Ἀθήνα δέν ὠφελήθηκε ἀπό τή «βασιλική δωρεά»[476]. Στή Νο 40, μέσῳ τοῦ Τορνίκη καί τῆς ἰδιότητάς του ὡς λογοθέτου, ζητοῦσε τήν αὐτοκρατορική εὔνοια καί διαμαρτυρόταν γιά ἄλλη μία φορά γιά τήν παραμέληση τῶν Ἀθηνῶν[477], λέγοντάς του πώς εἶναι πεπεισμένος ὅτι πλέον ἦρθε ὁ καιρός ἡ Ἀθήνα νά εὐημερήσει ξανά καί νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τά προβλήματα πού τήν ταλανίζουν ἀπό παλιά, ὥστε νά βρεῖ καί ὁ ἴδιος ὡς ἱεράρχης της ἐπιτέλους ἀνάπαυση ἀπό τίς ἀτελείωτες δυσκολίες[478]. Ἰδιαίτερα διαμαρτυρόταν γιά τόν ἐρχομό δύο ἀντιπραιτόρων ἀντί ἑνός στήν Ἀθήνα καί ζητοῦσε νά μή στέλλεται ἀντιπραίτορας, παρά μόνο κατά περιόδους ἕνας πραίτορας, ὅταν παρίστατο ἀνάγκη, ὅπως εἶχε συμβεῖ μέ τούς Δριμύ καί Προσούχ. Ἐπεσήμαινε ἐπίσης ὅτι αὐτό πού ζητοῦσε δέν ἀποτελοῦσε ζημία γιά τό δημόσιο (καί συνεπῶς δέν ὑπάρχει λόγος νά μή γίνει ἀποδεκτό)[479]. Τό αἴτημα βεβαίως αὐτό ἔχει μεγάλη σημασία, διότι ὅπως εἴδαμε κάθε ἐπίσκεψη κρατικοῦ ἀξιωματούχου στήν Ἀθήνα σήμαινε γι' αὐτή σειρά ἐξόδων καί χρηματικῶν ἀπωλειῶν.

Ἐκτός ἀπό τόν Δημήτριο Τορνίκη, ἐπιστολή εἶχε ἀποστείλει καί στόν γιό του, τόν –ἐπίσης λογοθέτη τοῦ δρόμου– Κωνσταντῖνο Τορνίκη[480], μέ τήν ὁποία ζητοῦσε βοήθεια, ἰδιαίτερα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἐχθρικῶν διαθέσεων τοῦ Λέοντος Σγουροῦ τήν ἐποχή πού αὐτός εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη ἰσχύ, μέ ἀποτέλεσμα νά προ-

475. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 164.

476. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 164· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 54, στ. 11-14: «…ὡς ἡ μᾶλλον δεομένη εὐποιίας ἡμετέρα χώρα τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ μᾶλλον ἐρημωθεῖσα, οὐκ ἀναλόγως ταῖς λοιπαῖς χώραις τῆς βασιλικῆς δωρεᾶς ἀπήλαυσε».

477. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 166.

478. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 65, στ. 8-12: «…μᾶλλον δ' ἐπεπείσμην, ὡς νῦν ἥκει καιρὸς Ἀθήνας ἀναζωπυρηθῆναι καὶ συνοικισθῆναι καὶ τῆς παλαιᾶς ταλαιπωρίας ἀνενεγκεῖν καὶ τὸν οὐκ εὐτυχῆ ταύτης ἱερέα τῶν ἐπ' αὐτῇ θρηνῶν ἀνακωχεῦσαι βραχὺ καὶ μικρὰν εὑρέσθαι τῶν μυρίων δυσχερειῶν ἀνάπαυσιν…».

479. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 66, στ. 13-15: «Οὐ μεγάλα τινὰ καὶ ἐπιζήμια τῷ δημοσίῳ αἰτούμεθα· ἀλλὰ πρῶτον μὲν μὴ στέλλεσθαι εἰς Ἀθήνας ἀντιπραίτωρα, αὐτὸν δὲ τὸν πραίτωρα κατὰ περιόδους ἐπιδημεῖν καὶ ὁσάκις δεήσειε, καθὼς ὁ θαυμάσιος Δριμὺς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Προσούχ…». Βλ. καί Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 335.

480. Επ. ὑπ' ἀρ. 77.

καλεῖ ἀνησυχία στόν Μιχαήλ γιά τήν τύχη τῆς Ἀθήνας[481]. Καί πράγματι, ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια, ὁ Σγουρός ἐπιτέθηκε στήν Ἀθήνα προξενώντας της μεγάλη ζημιά, παρ' ὅτι δέν κατάφερε νά τήν κατακτήσει χάρις ἀκριβῶς στόν ἱεράρχη της.

β. Μέ τόν λογοθέτη Ἰωάννη Βελισσαριώτη

Τήν ἴδια χρονιά μέ τό «Ὑπομνηστικόν» στέλνει ἐπιστολή καί πρός τόν λογοθέτη Ἰωάννη Βελισσαριώτη. Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης μέ τόν Ἰωάννη Βελισσαριώτη συνδεόταν μέ δεσμούς φιλίας, ἀφοῦ ἡ ἀδελφή τῶν ἀδελφῶν Βελισσαριώτη (Ἰωάννη καί Μιχαήλ) ἔγινε σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ Νικήτα Χωνιάτη[482], ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἦσαν συμμαθητές ἀπό τά παλιά[483]. Στήν ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 65 λοιπόν διαμαρτύρεται γιά τή βαρειά φορολογία καί τίς πιέσεις πού ὑφίστανται οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό τόν Στειριόνη (τόν πρώην πειρατή πού πλέον εἶχε βρεθεῖ στήν ὑπηρεσία τῆς αὐτοκρατορίας καί καταδυνάστευε οἰκονομικῶς τούς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς), τούς «ἐπηρεαστάς», τούς «κτίστας κατέργων», τούς «πλωϊμολόγους», τούς «καπνολογούντας», τούς «ζευγολογούντας», τούς «ὑποδοχάτορας τοῦ πραίτωρος», τούς πειρατές καί κάποιον ἄγνωστο σέ μᾶς «βεστιαρίτη» πού, ὅπως φαίνεται, ἀπαιτοῦσε ἀπό τούς Ἀθηναίους «κήνσκο», καθώς ἐπίσης καί γιά τίς πιέσεις πού δέχονταν οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς γιά τήν ἐπιβολή τῶν «προσκυνητικῶν» καί τοῦ «ἀκροστίχου», ὅταν μάλιστα, συνεχίζει ὁ Μιχαήλ, οἱ Θῆβες, ἄν καί πλουσιότερες, δέν κατέβαλλαν τόν φόρο στούς πλωϊμολόγους[484].

---

481. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 169.

482. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 137. Στή σχέση αὐτή κάνει ἀναφορά καί ὁ ἴδιος ὁ Χωνιάτης λέγοντας: «… εἶτα καὶ διὰ συγγενείας ἀνεκράθην εἰς ἄκραν ἕνωσιν, τοῦ θεοῦ, οἶμαι, προβλεψαμένου τὴν νῦν διάστασιν καὶ διὰ τοῦτο τῷ τὸ τῆς φιλίας δεσμῷ τὸν τῆς συγγενείας προσπλέξαντος, ἵνα καὶ ἐς τοσοῦτον ἀφεστηκόσιν ἄλυτος διαμένῃ καὶ ἄρρηκτος», Λάμπρου, Σωζόμενα Β΄, σ. 21, στ. 6-11.

483. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 81.

484. Φωτεινή Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 138-139· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 106, στ. 10-13: «Εἰ δὲ ἀδίκως ἐκπιεζόμεθα καὶ παρὰ τῶν δασμολογούντων ἐκμυελιζόμεθα δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ὅτι ἐπτωχεύσαμεν σφόδρα καὶ ἐσμὲν ταπεινοὶ καὶ τῷ βουλομένῳ ἑτοίμη θήρα ἐκκείμεθα…»· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 106, στ. 27-32: «….ἀριθμεῖτέ μοι τοὺς ἐπηρεαστάς, κτίστας κατέργων, πλωϊμολόγους τοῦ Στειριόνου, ἑτέρους πλωϊμολόγους οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καπνολογοῦντας, ζευγολογοῦν-

Προλαβαίνει πιθανή σκέψη τοῦ ἀποστολέα του ὅτι αὐτά γιά τά ὁποῖα διαμαρτύρεται τά ἀντιμετωπίζουν καί ἄλλες πόλεις, γράφοντάς του ὅτι κάποια τά ὑφίσταται μόνο ἡ Ἀθήνα, ὅπως τίς εἰσφορές πρός τόν Στειριόνη καί τούς κτίστες κατέργων, ἐνῶ κάποια ἄλλα μπορεῖ νά εἶναι κοινά καί μέ ἄλλες πόλεις, ὅμως καί πάλι ἀπό τήν Ἀθήνα ζητεῖτο νά πληρώσει περισσότερα. Ἐπισήμανε εἰδικότερα ὅτι ἡ Ἀθήνα ἐπιφορτιζόταν περισσότερο ἀπό τίς ἄλλες πόλεις, τόσο μέ τήν πληρωμή τοῦ ἀκροστίχου, ὅσο καί μέ τίς λεηλασίες τῶν «θαλασσίων ληστῶν», δηλ. τῶν πειρατῶν, πού μάστιζαν τά παράλια τῆς Ἀττικῆς[485]. Κρούει τέλος τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου, λέγοντας ὅτι ἄν δέν ληφθοῦν μέτρα, ὥστε νά ἐπιλυθοῦν τά προβλήματα αὐτά πού ταλανίζουν τήν πόλη, ἡ Ἀθήνα, ἡ «κάποτε ἑστία τῶν σοφῶν», κινδυνεύει νά «ἀπαλειφθεῖ ἀπό τόν κατάλογο τῶν ἑλληνικῶν πόλεων»[486].

Μέ τόν Ἰωάννη Βελισσαριώτη εἶχε ἐπικοινωνία καί γιά ἕνα θέμα ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, πού ἀφοροῦσε τά δίκαια τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν: Τό χωριό Ὠρωπός, ἤδη ἀπό τό ἔτος 1193, μέ τή συνέργεια τοῦ Βελισσαριώτη, εἶχε ἀνατεθεῖ στήν Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν, προκειμένου νά τή βοηθήσει στίς ἀμέτρητες οἰκονομικές της ὑποχρεώσεις. Ἡ ἴδια ἡ Ἀθήνα βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἄμεση προστασία τοῦ Λογοθέτου τοῦ δρόμου Κωνσταντίνου Τορνίκη, πού διέκειτο εὐμενῶς ἔναντι τοῦ μητροπολίτη Μιχαήλ. Ἀλλά οἱ Θηβαῖοι, μέ ψεύδη πρός τούς πραίτορες Ἑλλάδος καί Πελοποννήσου, πού ἔδρευαν στήν πόλη τους, πέτυχαν ἐπί Ἀλεξίου Γ΄, τό 1200, τήν ἔκδοση πραιτορικοῦ σημειώματος, μέ τό ὁποῖο τό χωριό ἀναγραφόταν

τας, τοὺς ὑποδοχάτορας τοῦ πραίτωρος, αὐτὴν τοῦ πραίτωρος τὴν ἐπέλευσιν, τὰς ἀμέτρους τροφάς, τὰς ζημίας, τὰ προσκυνητικά…»· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 107, στ. 2-4: «….ἐπὶ τούτοις καὶ τὴν παρὰ τοῦ βεστιαρίτου καινοφανῆ τοῦ νήνσου ἀπαίτησιν μετὰ σοβαροῦ τινος καὶ ὑψιβρεμέτου συνεργοῦ».

485. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 107, στ. 4-10: «Καὶ μή μοι λέγετε ὅτι κοινὰ ταῦτα, ἀλλὰ μανθάνετε τὴν ἡμετέραν ἀθλιότητα, ὅτι τινὰ μὲν τούτων ἡμεῖς μόνοι τῶν ἄλλων ἐζημιώθημεν, οἷον τὰ τοῦ Στειριόνου καὶ τὰ τῶν κατεργοκτιστῶν, τἆλλα δὲ τῶν ἄλλων βαρύτερα ἡμεῖς ἀπαιτούμεθα, ἵνα μὴ λέγωμεν ἀπαίτησιν καὶ παρείσπραξιν βαρεῖαν τοῦ ἀκροστίχου καὶ θαλαττίων λῃστῶν λεηλασίαν συνεχῆ».

486. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 106, στ. 21-24: «Εἰ μὴ δι᾽ ἡμᾶς ἢ δι᾽ αὐτάς, ὡς ἑστίαν ποτὲ τῶν σοφῶν, ὠφείλετε βοηθῆσαι, κινδυνευούσαις ἀπαλιφῆναι τοῦ καταλόγου τῶν Ἑλληνίδων πόλεων…».

ὡς κτῆμα τῶν Θηβαίων, στερώντας ἔτσι τήν Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν ἀπό τά ἔσοδα πού αὐτό τῆς προσέφερε[487].

Ὁ Μιχαήλ προσπάθησε νά ἀντισταθεῖ σ' αὐτό μέ ὅλες του τίς δυνάμεις, ἐπικοινωνώντας ἀρχικά μέ τόν Βελισσαριώτη, τόν μεγάλο λογοθέτη, στήν συνέχεια μέ τόν ἀναγραφέα (συμβολαιογράφο, δημόσιο γραμματέα) Γεώργιο Κολυμβᾶ[488] καί τόν συνεργάτη του Νομικόπουλο[489]. Ἀναγκάστηκε μάλιστα τό 1201 νά μεταβεῖ ὁ ἴδιος στήν Κωνσταντινούπολη, προκειμένου νά καταφέρει πιό ἀποτελεσματικά νά ἀλλάξει τό δημιουργημένο ἀπό τούς πραίτορες στή Θήβα κλίμα, σχετικά μέ τό θέμα. Δέν κατάφερε ὅμως τίποτα, καί ἔτσι γύρισε ἄπραγος φέροντας μόνο κενές ὑποσχέσεις[490], ἐνῶ ὁ Ὠρωπός ἀφαιρεθείς ἀπό τήν Ἀθήνα παραδόθηκε στούς Θηβαίους[491]. Ὅπως εὔστοχα σχολιάζει ὁ Σπ. Λάμπρος, ἡ περίεργη αὐτή διαμάχη θυμίζει καί τίς ἀνάλογες ἀρχαῖες διαμάχες μεταξύ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων καί τῶν ἀρχαίων Βοιωτῶν γιά τήν ἴδια πάλι περιοχή, δηλαδή τόν Ὠρωπό[492].

γ. Προσφώνημα πρός τόν λογοθέτη Βασίλειο Καματηρό

Μετά τό Ὑπομνηστικό[493], στήν Ἀθήνα στάλθηκε ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου καί φροντιστής τοῦ αὐτοκράτορα[494] Βασίλειος ὁ Καματηρός. Ὁ Καματηρός εἶχε χρηματίσει πατριάρχης[495], ἐνῶ ἦταν ἀδελφός τῆς

487. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 81· Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 45.

488. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 81· ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 81, «Τῷ ἀναγραφεῖ κῦρ Γεωργίω τῷ Κολυμβᾷ» Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 129.

489. Κολοβοῦ, Συμβολή, σ. 153· ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 82, «Πρὸς τὸν αὐτὸν καὶ τὸν σύντροφον αὐτοῦ κυρὸν τὸν Νομικόπουλον» Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 131.

490. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 45.

491. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 81-82.

492. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 81-82.

493. Ὁ G. Stadtmüller (Stadtmüller, *Choniates*, σ. 253) καί ἡ Φ. Κολοβοῦ (Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 15) ἀναφέρουν τό 1195 ὡς ἔτος κατά τό ὁποῖο ὁ Καματηρός στάλθηκε στήν Ἀθήνα. Ὅμως ἡ ἀποστολή του φαίνεται νά ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ Ὑπομνηστικοῦ, ὅπως καταγράφουν οἱ Σπ. Λάμπρος (Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 96) καί Κ. Μανίκας (Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353) ἄρα δέν μπορεῖ νά συνέβη πρίν ἀπό τό 1199, χρονιά κατά τήν ὁποία ἀπεστάλη τό ὑπομνηστικό.

494. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 336.

495. Ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο παραιτήθηκε τόν Ἰούλιο τοῦ 1183 (Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 43).

πανίσχυρης βασίλισσας Εὐφροσύνης συζύγου τοῦ Ἀλεξίου Γ΄[496]. Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ὅπως μέ ὅλους τούς ἐπισήμους πού ἐπισκέπτονταν τήν Ἀθήνα, τοῦ ἀπηύθυνε προσφώνημα. Ἡ γνωριμία τῶν δύο ἀνδρῶν ἦταν παλαιά. Ἐπί Ἀνδρονίκου γιά παράδειγμα, 10 χρόνια παλαιότερα, τό 1185, ὁ Καματηρός εἶχε τυφλωθεῖ ἀπό τόν αὐτοκράτορα καί διασώζεται ἐπιστολή (ὑπ' ἀρ. 39) ὅπου ὁ Χωνιάτης τοῦ εἶχε στείλει προσπαθώντας νά τόν παρηγορήσει γιά τό γεγονός[497].

Μέ τήν ἔλευσή του στήν Ἀθήνα λοιπόν, ὁ Χωνιάτης ἀπηύθυνε πρός τόν ἐπίσημο ἐπισκέπτη καί παλαιό γνώριμό του πανηγυρική προσφώνηση[498], τό «Προσφώνημα εἰς τόν γυναικάδελφον τοῦ βασιλέως καί λογοθέτην κύρ Βασίλειον τόν Καματηρόν»[499]. Σ' αὐτό ὁ Μιχαήλ προσπαθοῦσε νά τοῦ ἐκθέσει, ὅσο πιό πειστικά μποροῦσε, τήν κακή κατάσταση τῶν ἀθηναϊκῶν πραγμάτων, ἀλλά καί νά κερδίσει τή συμπάθειά του, ἀφ' ἑνός ἐκδηλώνοντας τόν θαυμασμό του γιά τίς ἀρετές πού, παρά τήν τύφλωση του, διέθετε[500], ἀφ' ἑτέρου ἐπικαλούμενος τήν ἱστορία τῆς πόλεως, ἐλπίζοντας ὅτι αὐτός ὁ μορφωμένος ἄνδρας δέν θά καταφρονοῦσε τήν πάλαι ποτέ κοιτίδα τῆς σοφίας[501].

Ἀφοῦ λοιπόν, τοῦ λέει, ἡ Ἀθήνα ἀντιμετώπισε κατά τήν ἀρχαιότητα ἕνα σωρό κινδύνους, ὅπως τούς Πέρσες τοῦ Δαρείου, τοῦ Ξέρξη καί τοῦ Μαρδονίου, τούς ὁποίους ἀνάγκασαν νά ὑποχωρήσουν στήν Ἀσία[502], πλέον βρίσκεται σέ ἄσχημη κατάσταση, κινδυνεύοντας νά ἐξαφανιστεῖ καί νά χαθεῖ ἀκόμα καί τό ὄνομά της ἀπό τή μνήμη τῶν ἀνθρώπων[503]. Καί ἀκριβῶς γι' αὐτό ὁ Καματηρός, μετά τόν Θεμιστοκλῆ καί τόν Κόνωνα, θά μποροῦσε νά ὀνομαστεῖ τρίτος ἀνοικιστής τῆς πόλεως, ἄν κατόρθωνε νά τήν ἀναστήσει ξανά, ὕστερα ἀπό τήν κατάσταση στήν ὁποία βρισκόταν[504]. Ὁ Καματηρός πράγ-

496. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 96.

497. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 169.

498. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 336.

499. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 312.

500. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 96-97.

501. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 337.

502. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 316, στ. 8-12.

503. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 316, στ. 17-18: «…νῦν δὲ τεθνηκυίας κἂν αὐτὸ τοὔνομα ἐκ μνήμης ἀνθρώπων ᾠχετο…».

504. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 316-317, στ. 26-27, 1-2: «…τὸν ἀφανισμὸν τῆς

ματι προσπάθησε νά βοηθήσει τήν Ἀθήνα, φροντίζοντας νά περιστείλει κάπως τίς καταχρήσεις τῶν φοροεισπρακτόρων, προσφέροντας ἔτσι μιά προσωρινή ἀνακούφιση στούς κατοίκους τῆς πόλης[505]. Ἄν καί δέν κατόρθωσε κάτι ουσιαστικότερο, τοὐλάχιστον δέν τήν ἔβλαψε, ὅπως ἔκανε στή συνέχεια ὁ Μιχαήλ Στρυφνός[506].

δ. Προσφώνημα καί ἐπιστολή πρός τόν μέγα δούκα τοῦ στόλου Μιχαήλ Στρυφνό

Ἀντίθετα μέ τόν Καματηρό, πού κατέβαλε προσπάθειες γιά τή βελτίωση τῶν ἀθηναϊκῶν πραγμάτων, ὁ μέγας Δούκας τοῦ Στόλου Μιχαήλ Στρυφνός, πού στάλθηκε μετά ἀπ' αὐτόν, δημιούργησε μόνο προβλήματα στήν πόλη, λόγῳ τῆς μεγάλης πλεονεξίας του, σέ συνάρτηση μέ τίς αὐθαιρεσίες τῶν ἰσχυρῶν. Μέ τή δύναμη πού τοῦ ἔδινε τό γεγονός ὅτι εἶχε νυμφευτεῖ τήν ἀδελφή τῆς βασίλισσας Εὐφροσύνης, συζύγου τοῦ Ἀλεξίου Γ΄ τοῦ Κομνηνοῦ, πώλησε γιά δικό του οἰκονομικό ὄφελος τόν ἐξοπλισμό τῶν βασιλικῶν πλοίων, πού κανονικά θά χρησιμοποιοῦνταν γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς πειρατείας[507]. Φαίνεται δέ ὅτι καί ὅσο καιρό ἦταν στήν Ἀθήνα, μεριμνοῦσε γιά τή συγκέντρωση χρυσοῦ[508], εἰς βάρος φυσικά τῶν ντόπιων. Ἑπόμενο λοιπόν ἦταν, ὅταν ὁ Στρυφνός ἐπισκέφτηκε τήν Ἀθήνα μαζί μέ τή σύζυγό του, γιά νά προσκυνήσει στόν ναό τῆς Παναγίας στόν Παρθενώνα, νά τόν ὑποδεχθεῖ ὁ Χωνιάτης μέ δυσαρέσκεια, τήν ὁποία ἦταν δύσκολο νά ἀποκρύψει[509] στό «προσφώνημα εἰς τόν μέγαν δούκα τόν Στρυφνόν»[510] πού τοῦ ἀπηύθυνε.

Βεβαίως, ὁ κοινός χαρακτήρας βυζαντινῆς διπλωματίας καί εὐγένειας πού διέκρινε ὅλα τά κείμενα τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη καί μάλιστα τά πιό ἐπίσημα ἐξ αὐτῶν, δέν λείπει καί ἀπό τό συγκεκριμένο προσφώνημα. Δέν πρέπει νά μᾶς διαφεύγει τό γεγονός ὅτι βασικός στό-

καθ' ἡμᾶς ἐπέσκηψε πόλεως καὶ οἷός τε εἶ τὰ εἰς ἀνοικισμὸν αὐτῆς διοικήσασθαι, ἵνα σε μετὰ Θεμιστοκλέα καὶ Κόνωνα τρίτον ἀνοικιστὴν Ἀθηνῶν περιᾴδωμεν…».

505. Setton, *Athens*, σ. 195· Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.

506. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 97.

507. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 20.

508. Σπ. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 97.

509. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 20 καί Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 337.

510. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 324.

χος τοῦ μητροπολίτη δέν ἦταν οὔτε νά «τιμωρήσει» οὔτε φυσικά νά θυμώσει τούς παραλῆπτες τῶν λόγων του, ἀλλά σέ κάθε περίπτωση νά τούς διαθέσει εὐμενῶς ἔναντι τῶν προβλημάτων τῆς Ἀθήνας. Στό παρόν κείμενο ὁ Χωνιάτης προσπαθεῖ νά ἐκμεταλλευτεῖ τήν ἐπιρροή πού κατά κανόνα οἱ γυναῖκες σύζυγοι ἀσκοῦν πρός τούς ἄνδρες τους. Ἔτσι ἀπευθύνει τόν κολακευτικό του λόγο πρός τή γυναίκα τοῦ Μιχαήλ Στρυφνοῦ Θεοδώρα. Τή συγκρίνει μέ διάσημες γυναῖκες τοῦ παρελθόντος, ὅπως τή μητέρα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Ἁγία Ἑλένη[511], ἀναφέροντας ὅτι ἡ Θεοδώρα «βαδίζει στά χνάρια τῆς πιό μακάριας ἀπό τίς βασίλισσες, τῆς Ἑλένης, πού γέννησε τόν μεγάλο ἀνάμεσα στούς βασιλιάδες Κωνσταντῖνο. Καί ὅπως ἐκείνη ἔφτασε στήν Παλαιστίνη γιά νά ἀντικρύσει τά θαυμαστά πράγματα πού ὑπῆρχαν ἐκεῖ, ἔτσι τώρα καί ἡ Θεοδώρα ἦρθε στόν τόπο αὐτόν (τήν Ἀθήνα), γιά νά δεῖ τήν τερπνότητα τῆς Παρθένου, νά ἐπισκεφτεῖ τόν ἅγιο ναό της, νά γεμίσει τήν ψυχή της μέ τίς ἀναλαμπές τοῦ ναοῦ της…» (σ.σ. ἴσως κάνει ἀναφορά στό φῶς πού, ὅπως σημειώσαμε καί ἀλλοῦ, «ἔλουζε» ἐσωτερικά τόν Παρθενώνα) «…καί νά ἀπολαύσει τόν Κύριο, δεχόμενη ἀπ' αὐτόν ὅλα ἐκεῖνα τά ὁποῖα ἐπιθυμεῖ ἡ καρδιά της»[512].

Τήν ἴδια ἐποχή μέ τόν ὑπομνηστικό χρονολογεῖται καί ἡ μοναδική σωζόμενη ἐπιστολή τοῦ Χωνιάτη πρός τόν Στρυφνό[513]. Σ' αὐτή, σέ κάπως ἔντονο ὕφος τοῦ ἐξηγεῖ ἀναλυτικά τήν κατάσταση τῆς Ἀθήνας. Προφανῶς ὁ Στυφνός εἶχε δεῖ ἐμπορικά πλοῖα πού ὑπῆρχαν στόν Πειραιά, πού ἀκόμα καί τότε ἦταν ἕνα σημαντικό λιμάνι, ἀντίθετα μέ τά ἄλλα δύο λιμάνια τῆς Ἀττικῆς, δηλ. τῆς Μουνιχίας καί τοῦ Φαλήρου, καί φαίνεται πώς κάπου εἶχε ἀντιπαραβάλει εἰρωνικά τόν Πειραιά μέ τό λιμάνι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅμως δέν ὑπῆρχε στήν πραγματικότητα καμμία σύγκριση, ἀφοῦ τό μέν πρῶτο διέθετε ἐμπορική δραστηριότητα πού δέν ἦταν κἂν ἄξια λόγου, τό δέ δεύτερο ἀποτελοῦσε ἕνα ἀπό τά μεγαλύτερα διεθνῆ λιμάνια τῆς ἐποχῆς[514]. Ὁ ἱεράρχης λοιπόν ἀντέδρασε σ' αὐτή τήν παραπληρο-

511. Καλδέλλη, *Παρθενώνας*, σ. 223.

512. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 332, στ 20-28.

513. Ἐπ. ὑπ' ἀρ. 20, «Τῷ μεγάλῳ δουκὶ τῷ Στρυφνῷ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 98.

514. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 337-338.

φόρηση, ἀποκαθιστώντας τήν ἀλήθεια καί παρουσιάζοντάς του τή φτώχεια καί τή δυστυχία τῆς Ἀθήνας, ἡ ὁποία δέν εἶχε ἀνεπτυγμένη οὔτε γεωργία οὔτε κτηνοτροφία οὔτε μεταξουργεῖα οὔτε κάποια ἄλλη παραγωγή πού θά μποροῦσε νά ἐπιφέρει πλοῦτο, ἐνῶ ἀντιθέτως ἦταν «πλούσια» σέ θαλάσσιους ληστές, οἱ ὁποῖοι ρήμαζαν τίς παραθαλάσσιες –καί ὄχι μόνο– περιοχές[515]. Ἐξαιτίας αὐτῶν, τοῦ ἔγραφε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θεωροῦσαν τή γειτνίαση μέ τή θάλασσα ὡς τό μέγιστο ἀπό τά δεινά τῆς πόλεως[516] καί τοῦ ἀπαριθμοῦσε τά δεινά πού ἔπληττταν τήν πόλη, ὅπως κάποιοι ντόπιοι συκοφάντες, κακοήθεια γειτόνων, ἐπιδρομές πειρατῶν, ἀπληστία «ἐπηρεαστῶν» καί ἕνα σωρό ἄλλα[517].

Καταλήγει δέ λέγοντάς του ὅτι ὁ Θεός τοῦ ἔδωσε πολλά χρήματα καί ὅτι θά τοῦ δώσει ἀκόμα περισσότερα, ὅμως ἀπό τήν Ἀθήνα δέν εἶναι δυνατόν νά πάρει χρήματα, διότι αὐτά δέν ὑπάρχουν, ἀλλά θά πάρει κάτι πολύ ἀνώτερο, πολυτιμότερο ἀπό χρυσό, πολύτιμους λίθους καί μαργαριτάρια· θά πάρει εὐχαριστίες καί ἐπαίνους καί προσευχές πρός τόν Θεό ἀπό τούς εὐεργετημένους Ἀθηναίους, πού θά εἶναι μονιμότερα καί πιό σίγουρα δικά του ἀπ' ὅ,τι τά χρήματα[518]. Ὁ μητροπολίτης δηλαδή, προσπαθεῖ νά τοῦ ἀφυπνίσει τήν κοιμισμένη του φιλοτιμία, παρουσιάζοντάς του πόσο εἶναι ἀνώτερη ἀπό τά χρήματα ἡ χωρίς ἔξοδα εὐλογία ἀπό τήν πόλη καί τόν ἱερέα[519].

ε. Ἐπιστολές πρός τόν σεβαστό καί ἐπί τοῦ κανικλείου Θεόδωρο Εἰρηνικό

Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀπέστειλε τήν ὑπ' ἀρ. 63 ἐπιστολή του πρός τόν «σεβαστό καί ἐπί τοῦ κανικλείου» Θεόδωρο Εἰρηνικό στήν Κων-

515. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 98-99, στ. 22, 1-3

516. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία,* σ. 20· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 99, στ. 8-10: «…ὅτι μὴ τὸ ἐπὶ θαλάττῃ κεῖσθαι καὶ πρὸς τὸν ἐκ θαλάττης πλοῦτον εὖ ἔχειν τῆς κατὰ φύσιν θέσεως».

517. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 99, στ. 11-14: «…πολλὰ ἐπιτρίβουσι τὰ δεινὰ καὶ φιλονεικοῦσιν ἐξερημῶσαι, φθόνος ἐγχωρίων βασκάνων τινῶν, κακοήθεια γειτονούντων, καταδρομή πειρατῶν, ἁπληστία ἐπηρεαστῶν, ἄλλα μυρία».

518. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 99-100, στ. 25-31, 1· Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 98·.

519. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 98· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 100, στ. 3-5: «Πόσων χρημάτων ἐμισθώσω ἂν πρὸς τὸ ὑπερεντυγχάνειν σου νύκτα καὶ μεθ' ἡμέραν ἐν ναῷ τοιῷδε κλῆρον τοσόνδε σὺν ἐμοὶ ἀρχιερεῖ καὶ λαοῦ πλήθει τοσούτῳ;».

σταντινούπολη (πού ἦταν ἰσχυρός παράγων τῆς διοικήσεως[520]), τήν ἴδια ἐποχή μέ τό Ὑπομνηστικόν στόν Ἀλέξιο Γ΄ Ἄγγελο, καί γιά τόν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο· γιά νά ἐπιτύχει δηλ. τή βελτίωση τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν μέ τήν ἀπαλλαγή τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς ἀπό δυσβάσταχτους φόρους[521].

Γιά νά τό πετύχει, ὑπενθύμιζε καί σ' αὐτόν τήν ἱστορία τῆς πόλεως, καθώς πρόκειται γιά «πόλιν ἀρχαίαν καί ἥν ὅτε εὐδαίμονα καί μισοτύραννον καί πατρίδα φίλην τοῦ κοινοῦ γένους τῶν ἁπανταχοῦ σοφῶν…»[522] καί κατά τά νεώτερα χρόνια «πολιοῦχον αὐχοῦσαν τήν παμβασίλειαν Παρθένον καί θεομήτορα, ἧς τό δεῦρο θεῖον ἀνάκτορον βέβηκε μέν κατά κορυφήν τῆς παλαιᾶς ἀκροπόλεως…»[523]. Αὐτή τήν πόλη, στολίδι στά παλιά καί στά νέα χρόνια, τήν καταδυναστεύει ὁ πραίτορας, σέ βαθμό χειρότερο καί ἀπό τόν ἀρχαῖο Ξέρξη. Δέν ζητᾶ γῆ καί ὕδωρ (ὅπως ὁ Ξέρξης), ἀλλά κάθε καρπό τῆς γῆς καί ὅλα τά ζῶα, καί μαζεύει χρήματα σάν νά ἔχει βρεῖ πηγή θησαυροῦ. Κάθε δέ ἐπηρεαστῆς εἶναι χειρότερος ἀπό τούς τριάκοντα τυράννους μαζί[524].

Στόν Εἰρηνικό ἀπέστειλε καί μιά δεύτερη ἐπιστολή[525], πού χρονολογεῖται μετά τό 1200. Σκοπός της ἦταν ἡ ἐξασφάλιση εὐνοϊκῆς μεταχείρισης τῆς Ἀθήνας ἐκ μέρους τοῦ λογοθέτη τοῦ δρόμου Κωνσταντίνου Τορνίκη καί ἡ ἔκθεση τῆς ἀπειλητικῆς γιά τήν Ἀθήνα κατάστασης, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ ὕστερα ἀπό τίς ἐπεκτατικές διαθέσεις τοῦ Λέοντος Σγουροῦ[526].

520. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 90.

521. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 146.

522. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 103, στ. 6-8.

523. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 103, στ. 10-12.

524. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 103, στ. 16-22.

525. Ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 75, «Τῷ ἐπὶ τοῦ κανικλείου κῦρ Θεοδώρῳ τῷ Εἰρηνικῷ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 121.

526. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 146.

4. Τό «Ὑπομνηστικόν» πρός τόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ΄ Ἄγγελο-Κομνηνό

α. Στοιχεῖα περί τοῦ ὑπομνηστικοῦ

Ἡ πιό σημαντική διπλωματική πράξη τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη –χωρίς φυσικά νά στεροῦνται ἀξίας ὅλες οἱ ἄλλες– ὑπῆρξε ἡ ἀποστολή τοῦ περίφημου «ὑπομνηστικοῦ» πρός τόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ΄ Ἄγγελο-Κομνηνό[527]. «Ὑπομνηστικόν» (ἤ «ὑπόμνησις» ἤ «δέησις» ἤ «ἀναφορά») ἦταν ἕνα γραπτό ἐρώτημα ὑπαλλήλου πού ἀπευθυνόταν πρός τόν αὐτοκράτορα, σχετικό μέ ζήτημα διοικητικῆς ἤ φοροτεχνικῆς φύσεως. Ἡ δέ ἀπάντηση τοῦ αὐτοκράτορα, ἄν ἦταν αὐτοτελής ὀνομαζόταν «λύσις», ἄν λαμβανόταν ἀπό κοινοῦ μέ πολιτικούς καί ἐκκλησιαστικούς ἀξιωματούχους ὀνομαζόταν «σημείωμα»[528].

Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν λοιπόν, δέν ἀρκέστηκε στίς διάφορες ἰδιωτικές ἐπιστολές σέ φίλους καί γνωστούς ἰσχυρούς ἄνδρες καί ἀξιωματούχους, ἀλλά καθώς τά προβλήματα γιά τή μητρόπολή του παρέμεναν καί ὀξύνονταν, πῆρε τήν πρωτοβουλία νά ἐνεργήσει κατά τόν πιό ἐπίσημο τρόπο, ἀπευθυνόμενος στόν ἴδιο τόν αὐτοκράτορα. Βέβαια δέν ἦταν ἡ πρώτη φορά πού ἔκανε κάτι τέτοιο, ἀφοῦ ὅπως εἴδαμε σέ προηγούμενα κεφάλαια εἶχε προβάλει καί στούς προηγούμενους αὐτοκράτορες τά προβλήματα τῆς Ἀθήνας. Τά διαβήματα ἐκεῖνα ὅμως εἶχαν γίνει εὐκαιριακά, δηλαδή μέ τήν εὐκαιρία κάποιου ἄλλου γεγονότος ὁ Μιχαήλ προσπαθοῦσε νά τούς εὐαισθητοποιήσει καί γιά τά προβλήματα τῆς Ἀθήνας. Στή συγκεκριμένη περίπτωση, ἐξ ἀρχῆς ἡ δράση του εἶχε σκοπό νά γνωστοποιήσει αὐτά τά προβλήματα, δίχως ἄλλου εἴδους πρόσχημα ἤ ἀναμονή κάποιας εὐκαιρίας.

Συνέταξε λοιπόν καί τοῦ ἀπέστειλε τό ὑπομνηστικό, τό ὁποῖο ὁ ἴδιος ἀποκαλοῦσε «δεητήριον» ἤ «δεητήριον χάρτην»[529]. Αὐτό στάλθηκε στήν Κωνσταντινούπολη κατά τά τέλη τοῦ 1198 ἤ τίς ἀρχές τοῦ

527. «Ὑπομνηστικόν εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν», Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 307· Acominati Michaelis Choniatae (Athenarum Archiep.), «Ὑπομνηστικὸν εἰς τὸν Βασιλέα Κύριον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν», *P.G.*, τ. 140 (1887), στ. 377.

528. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 194.

529. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 90-91.

1199[530], μέ τόν πιστό γραμματικό του Μιχαήλ, τόν Θωμᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐντολή νά ἐκθέσει στόν αὐτοκράτορα διά ζώσης καί ἐκτενέστερα ὅπου χρειαζόταν τά παράπονα τῶν Ἀθηναίων, μέ στόχο νά ἐπιτύχει τήν ἄμεση καί ριζική ἱκανοποίηση τῶν αἰτημάτων τους[531]. Στό ὑπομνηστικό ἐκτίθενται, ὅπως θά δοῦμε, ὅλα τά δεινά τῆς Ἀθήνας: Πειρατές, ἀσυδοσία πραιτόρων, ναυτολόγοι, φορολογία, φτώχεια, ἐρήμωση κ.τλ. Ἀκριβῶς δέ γιά τούς λόγους αὐτούς, δηλαδή τήν ἀναλυτική ἔκθεση τῆς καταστάσεως τῆς Ἀττικῆς στά χρόνια ἐκεῖνα, τό κείμενο αὐτό εἶναι σημαντικότατο γιά τούς ἱστορικούς, ὄχι μόνο γιά τήν ἀνάπλαση τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλά καί γιά τήν ἱστορία ὅλου τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους αὐτῆς τῆς περιόδου[532].

Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ κειμένου εἶναι «Ὑπομνηστικόν εἰς τόν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον τόν Κομνηνόν»[533]. Σχετικά μέ τήν προσωνυμία «Κομνηνός» τοῦ Ἀλέξιου Γ΄ Ἀγγέλου, ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος δίνει δύο πιθανές ἐξηγήσεις γιά τούς λόγους μετατροπῆς του «Ἄγγελος» σέ «Κομνηνός»: Σύμφωνα μέ τήν πρώτη τό ἔκανε προκειμένου νά ξεχαστεῖ ἡ σχέση του μέ τόν δολοφονημένο –ἀπό τόν ἴδιο– ἀδελφό του, ἐνῶ σύμφωνα μέ τή δεύτερη ἡ ἀλλαγή ἔγινε προκειμένου νά οἰκειοποιηθεῖ τή δόξα τοῦ ἔνδοξου οἴκου τῶν Κομνηνῶν[534].

Ἀπό τό ὑπομνηστικό πληροφορούμαστε, ἀνάμεσα σέ ἄλλα, ὅτι ἡ Ἀθήνα κατ' ἐξαίρεσιν ἔχαιρε ἀπό τούς Βυζαντινούς κάποια ἔκτακτα προνόμια καί ἐλευθερίες, ἤδη μάλιστα ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τίς ὁποῖες ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες ἕως καί τήν ἐποχή τοῦ Χωνιάτη διατήρησαν, ἀπό σεβασμό πρός τό σπουδαῖο ὄνομα τῆς πόλεως καί ἀπό συνήθεια ἱερά[535]. Κατά τά τελευταῖα ὅμως χρόνια πρό τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας (πού συμπίπτουν μέ τά χρόνια τῆς

530. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 15.

531. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 91· Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 194· Τωμαδάκη, *Ἐπιστολογραφία*, σ. 77.

532. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 312.

533. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 307.

534. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 200: «Ὁ διὰ τοιαύτης κακουργίας καταλαβὼν τὴν βασιλείαν Ἀλέξιος ἀπέβαλε τὴν τῶν Ἀγγέλων προσωνυμίαν καὶ μετωνομάσθη Ἀλέξιος Γ΄ Κομνηνός. Ἆρα γε ἵνα λησμονηθεῖ ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὸ θῦμα τῆς ἀνοσίου ἐκείνης ἐπιβουλῆς ἢ ἵνα περιποιήσῃ πλεῖον εἰς ἑαυτὸν λαμπρότητα, παριστάμενος ὡς ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν οἴκου;».

535. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 312-313.

ἱερατείας τοῦ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα), λόγῳ τῆς ἀναρχίας στίς ἐπαρχίες καί τῆς αὐθαιρεσίας τῶν βυζαντινῶν ἀρχῶν καί τυραννίσκων ἀλλά καί τῆς τρομερῆς δράσεως τῶν πειρατῶν, ὁλόκληρη σχεδόν ἡ Ἀττική εἶχε ἀρχίσει νά κινδυνεύει νά μετατραπεῖ σάν τήν παροιμιώδη ἀριστοτέλεια «σκυθική ἐρημία», δηλαδή μέ περιορισμένη ἀπόδοση τῆς γῆς καί ὅλο καί συρικνούμενο πληθυσμό, ἐνῶ τά προνόμια τῶν Ἀθηναίων φαίνονται νά καταπατοῦνται.

Ὁ Χωνιάτης χρησιμοποίησε ὅλες τίς δυνατότητες πού προσέφερε ἡ ρητορική τέχνη καί ποικίλα λεκτικά σχήματα. Συχνά ἴσως ὑπερέβαλε στήν καταγραφή τῆς πραγματικότητας, καθώς μάλιστα, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Παπαρρηγόπουλος, αὐτή ἡ περιγραφή δέν ταίριαζε μέ τίς πληροφορίες περί τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατά τούς ἀμέσως ἑπόμενους χρόνους, πού φανερώνουν μιά καλή οἰκονομική κατάσταση[536]. Βέβαια, οἱ μετέπειτα χρόνοι δέν μποροῦν νά ἀποκλείσουν μιά διαφορετική –ὄντως κακή– κατάσταση στά χρόνια τοῦ Χωνιάτη. Σέ πολλές ἀπ' αὐτές τίς ὑπερβολές του πάντως, πιθανῶς ὑπάρχει μιά δόση σκοπιμότητας, δηλαδή νά ἐξυπηρετήσει τήν προσπάθειά του νά προσελκύσει τό ἐνδιαφέρον τῆς κεντρικῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας γιά τήν ἀνακούφιση τοῦ ποιμνίου του[537]. Πάντως, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, τελικά τό ὑπομνηστικό δέν κατάφερε νά φέρει κάποιο θετικό ἀποτέλεσμα[538].

β. Ἡ ἔκθεση τῶν προβλημάτων τῆς Ἀθήνας μέσῳ τοῦ Ὑπομνηστικοῦ

Στό ὑπομνηστικό λοιπόν, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀπευθύνεται πρός τόν αὐτοκράτορα, ἀναπτύσσοντάς του τά προβλήματα τῆς πόλεώς του, στά ὁποῖα ζητεῖ τήν ἐξεύρεση λύσεως. Τό ὕφος πού χρησιμοποιεῖ εἶναι «ὑποτακτικό», ὅπως ἄλλωστε θά ὄφειλε νά γράψει κάποιος πού ἀπευθύνεται πρός τόν παντοδύναμο αὐτοκράτορα, προκειμένου μάλιστα νά κερδίσει τή συμπάθειά του καί συνεπῶς τήν ἐπιθυμητή παρέμβασή του. Αὐτό τό ὕφος γίνεται σαφές ἀπό τό ξεκίνημά της, τό ὁποῖο ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τολμῶνες οἱ ἀνάξιοι καί πανευ-

536. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 214.

537. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353· Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 213.

538. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 315.

τελεῖς δοῦλοι τῆς κραταιᾶς καί ἁγίας βασιλείας σοῦ δεόμεθα, δέσποτα ἡμῶν ἅγιε»[539].

Μετά ἀπό τήν ἀρχική αὐτή προσφώνηση ὁ Μιχαήλ προχωρᾶ κατ' εὐθείαν στήν παρουσίαση τοῦ προβλήματος, τό ὁποῖο δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τό γεγονός ὅτι σιγά-σιγά ἡ περιοχή ἐγκαταλείπεται ἀπό τούς κατοίκους της, οἱ ὁποῖοι δέν μποροῦν πλέον νά ἀντέξουν τίς συνεχεῖς ἔκτακτες οἰκονομικές εἰσφορές πού πρέπει νά πληρώνουν, μέ ἀποτέλεσμα πλέον ἡ Ἀττική, ὅπως χαρακτηριστικά γράφει, νά κινδυνεύει νά περιέλθει σέ κατάσταση σάν καί αὐτή τῆς παροιμιώδους σκυθικῆς ἐρημιᾶς: «Τό καθ' ἡμᾶς ὅριον τῶν Ἀθηνῶν, πάλαι τοῦ πλήθους τῶν ἐποίκων αὐτοῦ διά τάς ἀλλεπαλλήλους ἐπηρείας ἐκκενούμενον ἀεί, νῦν κινδυνεύει καί εἰς αὐτήν περιστῆναι τήν παροιμιαζομένην ἐρημίαν σκυθικήν»[540]. Ὁ φόβος αὐτός τοῦ σχεδόν καθολικοῦ ἐποικισμοῦ, μοιάζει νά μήν εἶναι ὑπερβολικός, κρίνοντας ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Νικήτας Χωνιάτης πληροφορεῖ ὅτι ὁλόκληρες ἑλληνικές πόλεις μετανάστευαν πρός τούς βαρβάρους, προκειμένου νά ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτούς[541].

Ἐπισημαίνει τό γεγονός ὅτι μόνον στούς Ἀθηναίους ἔχουν ἐπιβληθεῖ τόσες πολλές ἔκτακτες εἰσφορές, περισσότερες δηλ. ἀπό ὅλους τούς ἄλλους «κατωτικούς»[542] γείτονες τους[543], ἐνῶ ἀκόμα ὑπέστησαν καί ἀλλεπάλληλες καί ἐξονυχιστικές «ἀναγραφές», δηλ. μετρήσεις τῆς γῆς τους καί τῶν περιεχομένων της (καλλιεργειῶν κ.τλ.) πρός ἐπιβολήν φόρου[544]. Μιᾶς γῆς, ἡ ὁποία σύν τοῖς ἄλλοις εἶναι

539. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 307, στ. 1-2.

540. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 307, στ. 3-6. Πρβλ.: «Ἐξολέσθαι συμπλακέντα τῇ Σκυθῶν ἐρημίᾳ» (Ἀριστοφάνης, *Ἀχαρνῆς* 703), Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 196, ὑπ. 11.

541. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 332.

542. «Κατωτικοί» ὀνομάζονταν ἀρχικῶς οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Ἰταλίας· ἔπειτα, ὅταν τά ἐδάφη τῆς Ἰταλίας χάθηκαν, μόνο τῆς Ἑλλάδος, τήν ἐποχή δέ τοῦ Μιχαήλ πλέον μόνο τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, ἐνῶ ἐδῶ ὁ συντάκτης ἐννοεῖ πιό συγκεκριμένα τούς Θηβαίους καί τούς Εὐβοεῖς. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 195, ὑπ. 6.

543. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 307, στ. 6-8: «Τὸ δὲ αἴτιον ὅτι πολλαῖς ἐπηρείας βαρυνόμεθα, μᾶλλον δὲ πλείοσι καὶ βαρυτέρας ἤ περ οἱ γειτονοῦντες ἡμῖν λοιποὶ κατωτικοί».

544. Δενδρινοῦ, Ὑπομνηστικόν, σ 195, ὑπ. 7.

κατά τό μεγαλύτερο μέρος της χέρσα, ἄγονη, ἀμμώδης καί ἄρα δέν μπορεῖ νά ἀποδώσει μεγάλα κέρδη, παρά μόνο τά ἐλάχιστα[545]. Καί αὐτό, τήν ἴδια ὥρα πού στούς γείτονές τους, ὄχι μόνο δέν ἐπιβάλλονται τέτοιοι ἐξονυχιστικοί ἔλεγχοι ὅπως στούς Ἀθηναίους[546], ἀλλά ἔχουν μειωθεῖ ἤ καί καταργηθεῖ συχνά ἀκόμα καί οἱ καθημερινές μικρές ἔκτακτες εἰσφορές τῶν πολιτῶν τους, ἐνῶ στούς Ἀθηναίους ἐφαρμόζονται ἀπαρεγκλίτως καί μάλιστα (γιά τούς καινούριους φόρους), πρῶτα στούς Ἀθηναίους καί μετά στούς ἄλλους[547].

Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὅμως δέν μένει σέ θεωρητικές-γενικές διαπιστώσεις, ἀλλά προχωρᾶ σέ πιό συγκεκριμένα, ἁπτά παραδείγματα, προκειμένου νά τεκμηριώσει τόν λόγο του. Παραθέτει δηλαδή πρός τόν αὐτοκράτορα ὁρισμένα περιστατικά, πού καταδεικνύουν τοῦ λόγου του τό ἀληθές. Ὡς πρῶτο παράδειγμα πού χρησιμοποιεῖ ὁ Μιχαήλ εἶναι ἕνα γεγονός ἀπό τό προηγούμενο, ὅπως σημειώνει, ἔτος, ὅταν εἶχε ὑποβληθεῖ μιά ἔκτακτη εἰσφορά γιά ναυπήγηση πλοίων. Αὐτή τήν εἰσφορά μόνον οἱ Ἀθηναῖοι τήν πλήρωσαν, παρ' ὅτι μάλιστα τά πλοῖα αὐτά τελικά δέν ναυπηγήθηκαν ποτέ[548]. Ἄλλη

545. Βλ. Kazhdan / Wharton Epstain, Ἀλλαγές, σ. 86.

546. Τόσο ἐξονυχιστικοί, πού, ὅπως δηκτικά ἐπισημαίνει ὁ Μιχαήλ, ἔφτασαν σχεδόν νά καταριθμοῦν καί νά ὑπολογίζουν ἀκόμα καί τίς… τρίχες τῶν κεφαλῶν τους. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 307, στ. 12-14: «καὶ σχεδὸν καὶ τὰς τρίχας αὐτὰς τῶν κεφαλῶν ἡμῶν διαριθμουμένων, πόσῳ γε μᾶλλον ἀμπέλου φύλλον ἤ φυτοῦ τινός». Τό ἴδιο σχῆμα περί τριχῶν κεφαλῆς χρησιμοποιεῖ καί στήν ἐπιστολή πρός τόν λογοθέτη Δημήτριο Τορνίκη, τήν ὁποία, ὅπως εἴδαμε νωρίτερα, ἀποστέλλει παράλληλα μέ τό Ὑπομνηστικό: «ἐπληθύνθησαν γὰρ ὑπὲρ τὰς τρίχας τῶν κεφαλῶν ἡμῶν οἱ θλίβοντες καὶ ἐπηρεάζοντες ἡμᾶς» (Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 96, στ. 4-6).

547. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 307-308, στ. 14-18, 1-3: «Ἀλλὰ καὶ αἱ καθ' ἑκάστην λοιπαὶ κοσμικαὶ ἐπήρειαι ἐν μὲν ταῖς λοιπαῖς χώραις ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐνεργοῦνται ἢ παρὰ τῶν πραιτώρων κουφίζονται, χαριζομένων αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα, ἅτε καὶ τὰς ἐπηρείας ταύτας ἐνεργούντων αὐτῶν ὡς τὰ πολλὰ ἢ συνεργούντων πάντως τοῖς ἐνεργοῦσιν· ἐν ἡμῖν δὲ πᾶσαι ἐνεργοῦνται καὶ ἐπιβαρῶς ἅπασαι καὶ τῶν ἄλλων πρώτιστα, καὶ ταῦτα ἐν τῇ τῆς Ἑλλάδος κειμένοις ἐσχατιᾷ».

548. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 308, στ. 4-14: «Καὶ μαρτυρεῖ τὸ προσεχῶς παρελθὸν ἔτος, ὅτε, κτίσεως κατέργων ὁρισθείσης, ἡμεῖς πρῶτοι καὶ μόνοι τῶν ἄλλων, καί περ μὴ κτισθέντων, ἐζημιώθημεν, ὅτε τοῦ Πανσίου Στειριόνου καταπεπλευκότος, μόνοι πάλιν ἡμεῖς νομίσματα… ὑπὲρ πλωΐμων κατεβαλόμεθα· ἡνίκα πάλιν ἡμεῖς ὑπὲρ πλωΐμων τῷ Σγουρῷ καὶ τῷ πραίτωρι ποσότητα νομισμάτων… δεδώκαμεν, ἀπαιτηθέντες καὶ ἄκοντες, ὁπόσην οὐδὲ τὸ ὅριον Θηβῶν καὶ

περίπτωση πού ἐπιβεβαιώνει τούς ἰσχυρισμούς τοῦ Μιχαήλ, εἶναι πάλι ὅτι μόνο ἡ Ἀθήνα πλήρωσε χρήματα γιά τούς ναῦτες τοῦ στόλου τοῦ «πανσέβαστου Στειριόνη». Ὁ Ἰωάννης Στειριόνης (ἤ Στειριώνης ἤ Ἐστουριῶν), μέ καταγωγή ἀπό τήν Καλαβρία τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἦταν ἀρχικά πειρατής, πού τελικά ὁρίστηκε ἀπό τόν ἴδιο τόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Γ΄ Ἄγγελο ναύαρχος τοῦ βυζαντινοῦ στόλου, προκειμένου νά καταδιώξει τούς ἄλλους πειρατές.

Ἡ περίπτωση πού ἀναφέρει ὁ Μιχαήλ στό «ὑπομνηστικόν» του ἐντοπίζεται στά 1197-1198, ὅταν ὁ Στειριόνης κλήθηκε νά ἀντιμετωπίσει τήν πειρατική δράση τοῦ Γενουάτη Καφούρη. Ὕστερα ἀπό μιά ἀποτυχία τοῦ βυζαντινοῦ στόλου καί ἀντίστοιχη ἐπιτυχία τοῦ Καφούρη, ὁ αὐτοκράτορας ἀποφάσισε νά ἐξοπλίσει νέα πλοῖα γιά νά ἀντιμετωπίσει τόν πειρατή. Καθώς φαίνεται λοιπόν ὁ Στειριόνης εἶχε λάβει ἐξουσιοδότηση ἀπό τόν Ἀλέξιο Γ΄ νά συλλέγει φόρους ἐξ ὀνόματος του ἀπό τούς κατοίκους τῶν γύρω περιοχῶν, προκειμένου νά καλυφθοῦν τά ἔξοδα γι' αὐτά τά πλοῖα, ἀλλά καί γενικότερα ὡς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρεσιῶν του πρός αὐτόν[549]. Γι' αὐτή τήν περίπτωση λοιπόν εἶναι πού -ἀνάμεσα στίς ἄλλες- διαμαρτύρεται στήν ἐπιστολή του πρός τόν αὐτοκράτορα ὁ Μιχαήλ, λέγοντας ὅτι ἀκόμα καί τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν οἱ μόνοι πού πλήρωσαν τά ἀπαιτούμενα χρήματα πρός τόν Στειριόνη.

Ἡ ἴδια ἱστορία περίπου, ὅπως προκύπτει ἀπό τό ὑπομνηστικό τοῦ Μιχαήλ, ἐπαναλήφθηκε καί μέ τόν Σγουρό, ὁ ὁποῖος ἀργότερα πέτυχε νά λάβει διαταγή νά καταδιώξει καί αὐτός τούς πειρατές πού εἶχαν πλημμυρίσει τά παράλια τῆς Πελοποννήσου καί τῆς Στερεᾶς. Ὁ Σγουρός ἔκανε στόλο μέ ἀναγκαστικές εἰσφορές[550], καί ἔτσι οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάστηκαν νά τοῦ πληρώσουν παρά τή θέληση τους χρήματα γι' αὐτόν τόν σκοπό, ὅταν ἀνάλογα χρήματα δέν πλήρωσαν οἱ γείτονές τους στή Θήβα καί τήν Εὔβοια, παρ' ὅτι θά ἔπρεπε νά συμβαίνει τό ἀντίθετο, μιᾶς πού παλαιές συνήθειες, ὅπως ἐπισημαίνει, ὑποδείκνυαν τό ἀκριβῶς ἀντίθετο, προφανῶς ἐπειδή ἡ κεν-

Εὐρίπου κατεβάλετο· καὶ ταῦτα τῷ καθ' ἡμᾶς ὁρίῳ ἔκ τε παλαιοῦ ἔθνους, ἀλλὰ δὴ ἀπὸ τῆς γενομένης καθ' ὁρισμὸν ἀπογραφῆς πολλοστημορίου ἐπιβάλλοντος ὧν ἐκεῖνα καταβαλέσθαι ὤφειλον».

549. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 196, ὑπ. 11.

550. Δοανίδου, *Φραγκοκρατία*, σ. 199.

τρική ἐξουσία εἶχε ἀναγνωρίσει τήν ἀδυναμία τῆς Ἀθήνας νά ἀνταπεξέλθει σέ τέτοιες οἰκονομικές ὑποχρεώσεις[551]. Οἱ Ἀθηναῖοι, καθώς φαίνεται καί ἀπό τήν ἀναφορά τοῦ Μιχαήλ, χρειάστηκε νά καταβάλουν στόν Σγουρό ὑποχρεωτικό ναυτικό φόρο (νομίσματα ὑπέρ πλωΐμων), μέ σκοπό τήν προστασία τῶν παράλιων περιοχῶν ἀπό τίς πειρατικές ἐπιδρομές. Πιθανόν καί αὐτός ὁ φόρος συλλεγόταν μέ ἐντολή τοῦ Ἀλεξίου Γ′[552].

Ἀλλά οἱ παραπάνω ἀναφορές, ὅπως καταδεικνύεται, δέν ἦσαν οἱ μοναδικές περιπτώσεις, πού παρουσίασε ὁ Μιχαήλ στόν αὐτοκράτορα γιά νά τεκμηριώσει τίς θέσεις του περί τῆς δεινῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ πόλη δεχόταν ἐπίσης μεγάλο πλῆγμα καί ἀπό τούς ἐπίσημους κρατικούς ὑπαλλήλους τῆς αὐτοκρατορίας, δηλαδή τούς πραίτορες. Ἐνῶ δηλαδή, σύμφωνα μέ εἰδικό αὐτοκρατορικό χρυσόβουλλο, ὁ ἑκάστοτε πραίτορας δέν εἶχε κανένα δικαίωμα ἐπεμβάσεως καί εἰσπράξεως φόρων ἐντός τοῦ «ὁρίου» τῶν Ἀθηνῶν, ἐπί πλέον δέ τοῦ ἦταν ἀπαγορευμένη καί αὐτή ἡ εἴσοδός του στήν πόλη, ὅμως ἐκεῖνος εἰσερχόταν στήν πόλη προφασιζόμενος ὅτι ἤθελε νά προσκυνήσει τήν Παναγία τήν Ἀθηνιώτισσα στόν ναό τοῦ Παρθενώνα. Μέ τόν τρόπο αὐτόν καταστρατηγοῦσε στήν πράξη τήν ἀπαγόρευση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ χρυσόβουλου. Ἡ εἴσοδός του ὅμως αὐτή ἐπέφερε τρομερά προβλήματα στήν πόλη, καθώς μαζί μέ αὐτόν εἰσερχόταν καί ἡ μεγάλη προσωπική του φρουρά πού μαζί μέ τούς διαφόρους «ντόπιους κηφῆνες» (ἐγχωρίους κηφῆνας), ὅπως τούς χαρακτηρίζει ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, λεηλατοῦσε τήν πόλη, δημιουργώντας τήν αἴσθηση, ὅπως χαρακτηριστικά ἐπισημαίνεται, ὅτι γινόταν εἰσβολή σέ ἐχθρική καί βάρβαρη πόλη (ὥσπερ ἄν εἰ κατά πολεμίας τινός καί βαρβαρικῆς χώρας εἰσβαλεῖν ἔμελλεν)[553].

Στή συνέχεια ὁ μητροπολίτης, περιγράφει ἀναλυτικά τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε κατά τήν εἴσοδο στήν πόλη ὅλης αὐτῆς τῆς «πανστρατιᾶς». Συγκεκριμένα ἀναφέρεται στούς «ὑποδοχάτορες». Ἔτσι ὀνομάζονταν ἐκεῖνοι πού εἰσέρχονταν πρίν ἀπό τόν

551. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 197, ὑπ. 12. Βλ. καί εἰσαγωγικό ὑποκεφάλαιο παρούσης ἐργασίας, σχετικό μέ τήν οἰκονομική κατάσταση τῆς Ἀθήνας κατά τέλη τοῦ 12ου αἰ., μέ τίτλο «Ἡ Ἀθήνα ἀπό οἰκονομικῆς ἀπόψεως».

552. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 197, ὑπ. 12.

553. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 308-309, στ. 15-23, 1-4.

πραίτορα στήν πόλη, προκειμένου νά προετοιμάσουν τήν ὑποδοχή του καί συνάμα νά εἰσπράξουν παρανόμως ἀρκετά πράγματα (χρήματα, ὑλικά ἀγαθά) πρός ἴδιον ὄφελος[554]. Σύμφωνα μέ τόν μητροπολίτη Ἀθηνῶν, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί κατανάλωναν τροφή γιά τούς ἴδιους καί τά ἄλογα τους πού ἀντιστοιχοῦσε σέ πεντακοσίους μεδίμνους. Ὅπως δέ γράφει χαρακτηριστικά, γιά τίς ἀπαιτήσεις αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων συγκεντρώνονταν ὁλόκληρα κοπάδια προβάτων καί ἀγέλες ὀρνίθων, καθώς καί ὅλα τά παράγωγα τῆς θάλασσας (δηλαδή τά ψάρια καί τά θαλασσινά πού ψάρευαν οἱ Ἀθηναῖοι) καί ὅλο τό κρασί πού παρῆγαν οἱ ἀμπελῶνες τῆς πόλης. Καί δέν ἀρκοῦνταν μόνο σ' αὐτά, συνεχίζει ὁ Μιχαήλ, ἀλλά ἀπαιτοῦσαν νά τούς καταβάλλουν καί μισθό σάν νά ἦσαν εὐεργέτες. Καί ὄχι ἕναν ὁποιονδήποτε μικρό μισθό, ἀλλά ἕναν μισθό πού ἀντιστοιχοῦσε σέ πολύ μεγάλη ποσότητα χρυσοῦ[555].

Ἀφοῦ τελείωναν μέ τό «ἔργο τους» οἱ ὑποδοχάτορες, εἰσερχόταν πλέον καί ὁ πραίτορας στήν πόλη, ὁ ὁποῖος, ὅπως καταγγέλλει ὁ Μιχαήλ, προτοῦ κἄν πάει γιά τό προσκύνημα γιά τό ὁποῖο ὑποτίθεται ὅτι εἰσερχόταν στήν πόλη, ἄρχιζε τίς συλλήψεις διαφόρων πολιτῶν πού δέν τοῦ ἦσαν συμπαθεῖς, ἐπικαλούμενος ποικίλα αἰτιολογικά, ὅπως ὅτι δέν παρέστησαν κατά τήν ὑποδοχή του ἤ ὅτι δέν ἀπέδωσαν τό «προσκυνητήκιον»[556]. Τό «προσκυνητήκιον» ἦταν φόρος πού ἀρχικά δινόταν τιμητικά ἀλλά ἀργότερα ἔγινε τακτικός,

554. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 200, ὑπ. 18.

555. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 309, στ. 4-14: «Ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ, τὸ τῆς Γραφῆς εἰπεῖν, τρέχει ἀπώλεια, ὑποδοχάτορές τινες καλούμενοι, πεντακοσιομεδίμνους ζητοῦντες ἑκάστης ἡμέρας ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων τροφὰς καὶ θρεμμάτων ὅλα ποίμνια καὶ ὀρνίθων ὅλας ἀγέλας καὶ τὸ σύμπαν τῆς θαλάττης ὄψον εἰσπραττόμενοι οἴνου τε χρῆμα ὅσον οὐδ' ἂν [πᾶσαι] αἱ καθ' ἡμᾶς ἄμπελοι γεωργήσαιεν. Καὶ ἵνα μὴ μακρηγορῶμεν, τοῖς κατὰ μέρος ἐπεξιόντες, καὶ μισθὸν ἐπὶ τούτοις ἀπαιτοῦσιν ὡς εὐεργέται τινές, καὶ μισθὸν οὐ φαῦλον τινα καὶ κοῦφον, ἀλλ' ὁλκὴν χρυσίου, ὅσην ἂν αὐτοῖς περιστήσῃ τὸ τῆς ἁπλήστου ψυχῆς αὐτῶν ἐφιέμενον».

556. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 309, στ. 14-20: «Ἐπὶ τούτοις ἔπεισιν ὁ πραίτωρ αὐτός, καὶ πρὶν ἤ πολλάκις τὴν προςκύνησιν ἀφοσιώσηται τῇ θεομήτορι, τοῦ μὲν κατεγχειρεῖ μὴ ἀπαντήσαντος, ἄλλον δὲ κατ' ἄλλην αἰτίαν καθείργνυσι καὶ ζημιοῖ· καὶ οὕτω κατευοχηθεὶς ἡμῶν ἐφ' ὅσας ἂν βούλοιτο τὰς ἡμέρας ζητεῖ προσκυνητήκιον, οὐκ οἴδαμεν εἴτε ὡς προσκυνηθεὶς παρ' ἡμῶν εἴτε ὡς αὐτὸς προσκυνήσας τὴν θεομήτορα».

καί ἀποδιδόταν ἀπό τούς κατοίκους μιᾶς περιοχῆς πρός τόν κρατικό ὑπάλληλο. Ἐδῶ ὁ Μιχαήλ ἐννοεῖ τόν ἔκτακτο φόρο προσκυνήματος, τόν ὁποῖο ὡς χρηματικό «δῶρο» ὄφειλαν νά καταβάλλουν οἱ πολίτες τῶν Ἀθηνῶν στόν πραίτορα[557]. Αὐτό τό «προσκυνητήκιον», ἄν δέν τό λάμβανε στά χέρια του ὁ πραίτορας, ἀρνιόταν νά ἀποχωρήσει. Χρειαζόταν νά τόν διαβεβαιώσουν οἱ Ἀθηναῖοι κατηγορηματικά γιά τήν ἀπόδοσή του, ἐξηγώντας του παράλληλα ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο νά διενεργηθεῖ ἔρανος προκειμένου νά συγκεντρωθεῖ τό ἀπαιτούμενο χρηματικό ποσό, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀπαιτοῦσε σχετικό χρόνο. Μόνο τότε ὁ πραίτορας πειθόταν νά ἐγκαταλείψει τήν Ἀθήνα, ἀφοῦ πρῶτα ὅριζε ἐκεῖνον πού θά εἰσέπραττε τό ποσό. Ἀλλά καί ἡ ἀποχώρηση του δέν γινόταν ἀνώδυνα γιά τούς Ἀθηναίους, ἀφοῦ καί τότε ἅρπαζε ἀπ' αὐτούς ἕνα σωρό ἀγαθά καί ἐφόδια γιά τό ταξίδι του[558].

Δέν ἦσαν ὅμως μόνον αὐτά τά ἔξοδα καί τά ποσά πού ἀναγκάζονταν νά ἀποδίδουν οἱ Ἀθηναῖοι στόν πραίτορα, ἀφοῦ ἔπρεπε νά συντηροῦν καί τούς διαφόρους ἀκολούθους του, ὁρισμένους ἀπό τούς ὁποίους κατονομάζει στό ὑπομνηστικόν του ὁ Μιχαήλ: «λογαριαστής»[559], «πρωτοβεστιάριος»[560], «πρωτοκένταρχος»[561] κ.ἄ.[562]. Μερι-

557. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 200, ὑπ. 21.

558. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 309-310, στ. 22-25, 1-6: «καὶ διατείνεται μὴ πρότερον ἐντεῦθεν ἀναστῆναι πρὶν ἂν ἐν ταῖς αὐτοῦ χερσὶ τοῦτο δέξοιτο. Ὅμως πολλὰ δεομένων ἡμῶν καὶ διομνυμένων μὴ ἄλλως δύνασθαι τοῦτο καταβαλεῖν, εἰ μὴ κοινὸς ἔρανος γένοιτο, πείθεται μόλις καί, τὸν εἰσπραξόμενον ἐάσας, ἀπαίρειν παρασκευάζεται. Εἶτα ποῖον ὑποζύγιον οὐκ ἀγγαρεύεται, μᾶλλον δὲ ποῖον ἀγγαρευόμενον οὐ τῷ οἰκείῳ δεσπότῃ πιπράσκεται οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις καὶ δεύτερον; Ἢ ποῖον ἕτερον οἱονδηποτοῦν εἶδος οὐ διαρπάζεται καὶ ἀπεμπολεῖται ἕκαστον αὐτῶν ἢ αἰρόμενον οἴχεται;».

559. Λογιστής, ὁ ταμίας τοῦ θέματος. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 201, ὑπ. 22.

560. Κανονικά ἦταν ὁ ὑπεύθυνος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ βεστιαρίου καί μάλιστα κατεῖχε τήν ἕκτη θέση στούς ἀξιωματούχους τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, ἀλλά ἐδῶ ὁ ὅρος εἶναι κενός περιεχομένου καί ἀφορᾶ ἁπλῶς κάποιον συνοδό τοῦ πραίτορος πού εἶχε τόν ἴδιο τίτλο. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 201, ὑπ. 23.

561. Διοικητής τοῦ στρατιωτικοῦ τμήματος τοῦ θέματος, δυνάμεως ἑκατό ἀνδρῶν. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 201, ὑπ. 25.

562. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 309, στ. 20-22: «καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ λογαριαστὴς καὶ πρωτοβεστιάριος καὶ πρωτοκένταρχος καὶ καθεξῆς οἱ παρεπόμενοι ἅπαντες».

κά δηλαδή μόνο ἐνδεικτικά μέλη ἀπό τήν «πανστρατιά» πού εἴχαμε δεῖ ὅτι ἀνέφερε ὁ Μιχαήλ λίγο πρωτύτερα, ἡ ὁποία εἰσερχόταν στήν Ἀθήνα μαζί μέ τόν πραίτορα, ρημάζοντας τήν ἄτυχη πόλη.

Αὐτά εἶναι τά δεινά πού βίωνε ἡ πόλη τῶν Ἀθηνῶν τότε καί τά ὁποῖα ἐκθέτει ὁ μητροπολίτης πρός τόν αὐτοκράτορα διαμαρτυρόμενος, μέ σκοπό νά ζητήσει τήν παρέμβασή του. Καί ἀναρωτιέται, ὁδεύοντας πρός τήν ὁλοκλήρωση τοῦ ὑπομνηστικοῦ του, ποιός εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖον ἡ Ἀθήνα πρέπει νά ὑφίσταται αὐτή τή φθορά, ἀφοῦ ἀπ' αὐτή τήν φθορά τό ἴδιο τό δημόσιο, δηλ. ἡ αὐτοκρατορία, δέν κερδίζει τίποτα· ἀντιθέτως μᾶλλον ζημιώνεται, μιᾶς πού σταδιακά οἱ περισσότεροι ἀπό τούς κατοίκους τῆς πόλεως μεταναστεύουν καί ἡ ἴδια ἐρημώνεται, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀποδίδεται μειωμένο «ἀκρόστιχον»[563], μέ ἄλλα λόγια λιγότεροι φόροι πρός τήν κεντρική ἐξουσία[564].

γ. Προβολή αἰτημάτων μέσῳ τοῦ ὑπομνηστικοῦ

Ἀφοῦ τελειώνει μέ τήν ἔκθεση τῶν προβλημάτων καί τῶν συνεπειῶν τους γιά τήν πόλη, ὁ Μιχαήλ μέ ἰδιαίτερη διπλωματικότητα προχωρεῖ στήν προβολή τῶν αἰτημάτων τῶν Ἀθηναίων πρός τόν αὐτοκράτορα: «Διὰ τοῦτο, ὀλίγα ὧν πάσχομεν ἀνενεγκόντες, δεόμεθα τῆς φιλανθρωποτάτης ἁγίας βασιλείας σου γενέσθαι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔλεος καὶ κοπάσαι ποτὲ τὸν κατακλυσμὸν τῶν ἐπηρειῶν ἢ διορισθῆναι μετριωτέρας καὶ ἡμῖν φορητὰς γίνεσθαι καὶ κατὰ τοὺς προσόντας ἡμῖν ὁρισμούς· οὐδὲν γὰρ καινότερον ζητοῦμεν ἢ ἄλλως τῷ δημοσίῳ ἐπιζήμιον»[565]. Φροντίζει δηλαδή νά τονίσει στόν αὐτο-

563. Τό ἀκρόστιχον ἦταν φόρος γῆς, πού ἔλαβε τό ὄνομά του ἀπό τούς στίχους (καταλόγους) στούς ὁποίους γράφονταν ἀφ' ἑνός τά ὀνόματα τῶν φορολογουμένων, ἀφ' ἑτέρου τά ποσά φόρου πού τούς ἀντιστοιχοῦσαν (Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 200, ὑπ. 25).

564. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 310: «Εἰς τι γοῦν ἡ τοιαύτη ἀπώλεια ἡμῶν, δέσποτα ἡμῶν ἅγιε, τοῦ δημοσίου μηδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν οὖν ζημιουμένου δι' ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους ἡμῶν καὶ ἐρημοῦται ὅσον ἤδη ἡ χώρα ἡ ἡμετέρα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον;».

565. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 310, στ. 12-17.

κράτορα, ὅτι αὐτό πού τοῦ ζητᾶ ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων, δηλ. τή μείωση τῶν φόρων καί τῶν ἔκτακτων εἰσφορῶν ἤ καί εὐνοϊκότερες ρυθμίσεις, ὥστε νά γίνει πιό ὑποφερτή ἡ κατάσταση τῶν Ἀθηναίων, στήν πραγματικότητα δέν ἀποτελεῖ κάποια ἀλλαγή («οὐδὲν γὰρ καινότερον ζητοῦμεν»), δηλαδή κάποια εἰδική χάρη, ἀλλά ἐφαρμογή στήν πράξη τοῦ καθεστῶτος πού ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας εἶχε ὁρίσει νά ἰσχύει γιά τήν πόλη καί μή παραβίαση του ἀπό τούς ἀξιωματούχους του. Πολύ περισσότερο μάλιστα, ἀφοῦ αὐτά πού ζητοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἦσαν ἐπιζήμια γιά τό Δημόσιο, ἀλλά ὠφέλιμα, ἀφοῦ μέ τή δεινή αὐτή κατάσταση τό μόνο πού προέκυπτε ἦταν ὅλο καί λιγότεροι Ἀθηναῖοι νά παραμένουν στήν Ἀθήνα καί ἀκόμα λιγότεροι νά μποροῦν νά ἀποδώσουν πρός τό Κράτος τούς φόρους πού τούς ἀναλογοῦσαν. Ἄρα οὐσιαστικά δίνει στόν αὐτοκράτορα νά καταλάβει ὅτι δέν ἔχει κανένα λόγο νά ἀδιαφορήσει ἤ νά ἀρνηθεῖ, ἀντιθέτως ἔχει κάθε λόγο νά ἐπιλύσει τό ζήτημα πρός τήν κατεύθυνση πού τοῦ ὑποδεικνύει ὁ Μιχαήλ, μιᾶς πού αὐτό θά ὠφελήσει καί τούς Ἀθηναίους καί τό Δημόσιο, ἄρα καί τόν ἴδιο.

Στή συνέχεια ὁ Μιχαήλ προχωρᾶ στή συγκεκριμενοποίηση τῶν αἰτημάτων τῶν Ἀθηναίων: «καὶ πρῶτα μὲν ἀπαλλάξαι ἡμᾶς τῆς πραιτωρικῆς ἐφόδου, καταδρομῆς τε καὶ διαρπαγῆς τοῦ δοθέντος ἡμῖν δεφενδαρίου, μεγαλυπερόχου μυστικοῦ, τὸ παρ᾽ ἡμῶν ἀφαιρούμενον ὑποκρατοῦντος ἐκ τῶν εἰσκομιζομένων παρὰ τῶν πραιτώρων, ὡς διώρισται, καὶ ἑτέρας τινὸς ἐγγράφου ἐπιφωνήσεως καὶ ἀπειλῆς ἐπανατεινομένης αὐτοῖς τὰ ἔσχατα πείθεσθαι, εἰ μὴ ἀπόσχοιντο τοῦ ὁρίου τῶν Ἀθηνῶν»[566]. Πρῶτο λοιπόν αἴτημα τῶν Ἀθηναίων ἦταν νά τούς ἀπαλλάξει ὁ αὐτοκράτορας ἀπό τίς ληστρικές ἐπιδρομές τοῦ πραίτορα, τίς ὁποῖες εἴδαμε νά περιγράφει ὁ Μιχαήλ μέ πολύ μελανά χρώματα. Ζητοῦσαν ἐπίσης νά τούς ἀπαλλάξει ἀπό τήν παρουσία τοῦ διορισμένου «ρεφερενδαρίου» καί τοῦ «μεγαλυπέροχου μυστικοῦ». Καί οἱ δύο αὐτοί ἦσαν ἐπίσης κρατικοί ὑπάλληλοι[567].

566. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 310, στ. 17-24.

567. Ὁ μέν «ρεφερενδάριος», θέση πού ὑπῆρχε ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἦταν ἕνας ἀπό τούς αὐτοκρατορικούς γραμματεῖς, πού διαβίβαζε στόν αὐτοκράτορα τά αἰτήματα τῶν ὑπηκόων του, ἐνῶ ἀργότερα ἀποτελοῦσε τίτλο ἀξιωματούχου τῶν Πατριαρχείων ἐπιφορτισμένο γιά τή μεταξύ Πατριαρχείου καί αὐτοκράτορος ἐπικοινωνία. Στή συγκεκριμένη περίπτωση ὅμως ὁ ἀναφερόμενος

Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται λοιπόν, καί οἱ δύο αὐτοί ἀξιωματοῦχοι μέ τήν πάροδο τῶν ἐτῶν δέν ἐκτελοῦσαν ὅπως θά ἔπρεπε τά καθήκοντά τους, ἀλλά χρησιμοποιοῦσαν τόν τίτλο τους γιά νά πλουτίζουν μέ τίς καταχρήσεις πού ἔκαναν σέ βάρος τῶν πτωχῶν Ἀθηναίων. Ὁ πρῶτος, ὁ «ρεφερενδάριος», ὡς μέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ πραίτορα, ἦταν ἕνας ἀπό τούς πολλούς πού ἐπιβάρυναν τήν Ἀθήνα μέ τά ἔξοδα καί τίς ἀρπαγές τους. Ὅσο γιά τόν δεύτερο, τόν «μυστικό», τό κείμενο τοῦ μητροπολίτου εἶναι πιό σαφές, καθώς μᾶς πληροφορεῖ πώς ὁ συγκεκριμένος ὑπάλληλος κατακρατοῦσε κρυφά ὅ,τι χαριζόταν στούς Ἀθηναίους ἀπό τίς εἰσπράξεις τῶν πραιτόρων, ἀπ' ὅσα δηλαδή ὁ πραίτορας ἀναγκαζόταν νά ἐπιστρέφει στούς Ἀθηναίους ὕστερα ἀπό τίς πιέσεις τοῦ «μυστικοῦ», μιᾶς πού αὐτός ἦταν, ὅπως εἴδαμε, ὁ ρόλος του· νά προστατεύει τήν ἐκκλησιαστική περιουσία. Προφανῶς, ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τά χρήματα πού ἀπαιτοῦσε ὁ πραίτορας συγκεντρωνόταν ἀπό τήν περιουσία τῆς μητροπόλεως ἀλλά καί τῶν ντόπιων μοναστηριῶν (π.χ. τῆς μονῆς Καισαριανῆς), κάτι πού παραβίαζε τά δικαιώματά τους, ὁπότε ἐπενέβαινε ὁ «μυστικός» καί ἔπαιρνε ὁρισμένα ἀπ' αὐτά τά ποσά πίσω. Ἀντί ὅμως νά τά ἀποδώσει στούς νόμιμους δικαιούχους, δηλαδή τήν Μητρόπολη καί τά μοναστήρια, ἐκεῖνος τά κατακρατοῦσε γιά τόν ἑαυτόν του. Τή δράση του αὐτή ζητάει ὁ μητροπολίτης ἀπό τόν αὐτοκράτορα νά τερματίσει, κάνοντας πρός αὐτόν ἀλλά καί πρός τόν «ρεφερενδάριο» κάποια ἔντονη γραπτή ἐπίπληξη καί νά τούς προειδοποιήσει ὅτι θά ὑποστοῦν αὐστηρές τιμωρίες ἄν συνεχίσουν

τίτλος τοῦ «ρεφερενδαρίου» ἦταν κάτι σάν γραμματέας τοῦ πραίτορα. Ὁ δέ «μυστικός» ἦταν γραμματέας ἐπιφορτισμένος μέ τό ἀπόρρητο καί τή μυστική ἀλληλογραφία τοῦ αὐτοκράτορα, θέση πού λόγῳ τῆς ἐμπιστευτικῆς φύσεώς της προσέδιδε στόν συγκεκριμένο ὑπάλληλο ἰδιαίτερο κύρος. Κατά τόν 12ο αἰώνα, πού μᾶς ἐνδιαφέρει, ὁ μυστικός ἔχει ὡς καθῆκον νά προστατεύει τήν ἐκκλησιαστική περιουσία ἀπό αὐθαιρεσίες κρατικῶν ὑπαλλήλων. Εἶχε τό δικαίωμα νά ἀναγκάζει τούς ὑπαλλήλους πού καταπατοῦσαν τίς ἐλευθερίες καί τά δικαιώματα τῶν μοναστηριῶν, νά ἀποκαθιστοῦν τά πράγματα στήν προτεραία τους κατάσταση. Ὅσο γιά τό ἐπίθετο «μεγαλυπέροχος» («μεγαλυπέροχος μυστικός») δέν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπό μιά σειρά διαφόρων ἐπιθέτων, πού μέ τήν προσθήκη κάποιου συνθετικοῦ οἱ Βυζαντινοί θεωροῦσαν ὅτι αὔξαναν τή νοηματική ἔντασή τους. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 201-202, ὑπ. 26 καί 27.

τίς παράνομες αὐθαιρεσίες τους σέ βάρος τῆς πόλεως καί τῆς μητροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Καί συνεχίζει ὁ Μιχαήλ, καταθέτοντας ἕνα ἀκόμα αἴτημα τῶν Ἀθηναίων, τό ὁποῖο εἶναι ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῆς καταβολῆς χρηματικῶν ποσῶν γιά μισθό ναυτῶν, ζήτημα πού, ὅπως εἴχαμε διαπιστώσει νωρίτερα, ἦταν ἔντονο, ἀφοῦ σέ πολλές περιπτώσεις οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάζονταν νά καταβάλλουν ἔκτακτες εἰσφορές, ὅπως γιά παράδειγμα στίς περιπτώσεις τοῦ Στειριώνη καί τοῦ Σγουροῦ, προκειμένου νά καλυφθοῦν οἱ ἀνάγκες τῶν ναυτῶν ὥστε νά ἀντιμετωπιστοῦν οἱ Πειρατές πού λυμαίνονταν τά παράλια τῆς περιοχῆς[568]. Ἐπισημαίνει λοιπόν ὁ Μιχαήλ ὅτι, αὐτό πού ζητάει, δέν εἶναι νά σταματήσουν οἱ Ἀθηναῖοι νά καταβάλλουν τόν μισθό γιά τούς ναῦτες καί ἄνδρες γιά ναῦτες, ἀλλά νά συνεχίσουν νά καταβάλλουν μόνον ὅσα προβλέπονται ἀπό ἐκεῖνα πού ὅρισε ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου[569] Ἰωάννης ὁ Δούκας[570] καί ὄχι περισσότερα ἀπ' αὐτά, οὔτε ἐκτός τοῦ φόρου γιά τόν μισθό τῶν ναυτῶν νά ἀπαιτοῦν ἀπ' αὐτούς νά καταβάλλουν καί ἄλλες εἰσφορές. Προφανῶς λοιπόν καί ἐδῶ ἦταν αὐτός πού εἶχε ὑπαγορεύσει –ἐκφράζοντας τήν αὐτοκρατορική βούληση φυσικά– τό ἀκριβές ὕψος τοῦ ποσοῦ πού θά ἔπρεπε οἱ Ἀθηναῖοι νά καταβάλλουν γιά τόν μισθό τῶν ναυτῶν. Ἄρα, γιά ἄλλη μιά φορά, ὁ Μιχαήλ εἶναι σάν νά λέει στόν αὐτοκράτορα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θέλουν νά τηροῦνται αὐτά πού ἐκεῖνος –ὁ αὐτοκράτορας– ἔχει ὁρίσει, καί πώς αὐτά τά ὁποῖα τούς ἐνοχλοῦν, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό παραβίαση τῆς δικῆς του βουλήσεως.

Καί τελικά φτάνει στή διατύπωση τοῦ τελευταίου αἰτήματος, πού ἦταν νά σταματήσουν οἱ Ἀθηναῖοι νά ὑφίστανται νέες «ἀναγραφές». Ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, οἱ «ἀναγραφές» ἦσαν μετρήσεις τῆς γῆς καί τῶν χρήσεών τῆς (καλλιεργειῶν κ.τλ) μέ σκοπό νά ὁριστεῖ τό ποσόν τοῦ φόρου πού ἀναλογοῦσε στούς κατόχους της. Ὁ Μιχαήλ ζητᾶ λοιπόν νά σταματήσουν αὐτές οἱ καταγραφές καί ἄρα ἡ ἀπό-

568. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. 310, στ. 24-30.

569. Ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἀπό τόν 9ο αἰώνα εἶχε ρόλο εἰσηγητή πρός τόν αὐτοκράτορα γιά θέματα ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἐνῶ ἦταν αὐτός πού ὑπαγόρευε στούς γραφεῖς τή θέληση τοῦ αὐτοκράτορα. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 202, ὑπ. 28.

570. Γιός τοῦ Ἀνδρονίκου Καματηροῦ. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 88.

δοση φόρων ἀπό τούς Ἀθηναίους γιά τή φτωχή καί ἐν πολλοῖς ἄκαρπη γῆ τους, δεδομένου ὅτι ἤδη εἶχαν ὑποστεῖ πάρα πολλές τέτοιες καταγραφές καί πλέον δέν μποροῦσαν νά σηκώσουν τό βάρος μιᾶς νέας, ἀκόμα καί ἄν αὐτό συνέβαινε στίς ὑπόλοιπες κατωτικές ἐπαρχίες (δηλ. Θηβαίων καί Εὐβοέων). Καί ζητᾶ ὄχι μόνο νά σταματήσουν οἱ «ἀναγραφές», ἀλλά νά ἐπικυρωθοῦν καί ὅλες ἐκεῖνες οἱ αὐτοκρατορικές ἀποφάσεις πού ἀπάλλασσαν τούς Ἀθηναίους ἀπό ὁρισμένες ἐπιβαρύνσεις, ἀλλά καί ἐκεῖνες πού ἀπέτρεπαν τή συγκέντρωση γῆς σέ ὁρισμένους μεγαλογαιοκτήμονες εἰς βάρος τῶν μικροκαλλιεργητῶν (δρούγγων), διότι διαφορετικά οἱ μικροκαλλιεργητές αὐτοί σταδιακά θά ἀφανίζονταν, μέ συνέπεια τήν ὁλοκληρωτική καταστροφή τῆς συγκεκριμένης ἐπαρχίας. Μιά τέτοια δέ καταστροφή μέ τή σειρά της θά σήμαινε καί δραματικό περιορισμό τῶν ποσῶν πού τό ὅριο τῶν Ἀθηνῶν θά μποροῦσε νά ἀποδώσει στό δημόσιο, δηλ. τόν περιορισμό τῆς ἀποδιδόμενης φορολογίας[571]. Ἐνῶ ἀντίθετα, ἄν σωθοῦν οἱ Ἀθηναῖοι –ἐπισημαίνει συνεχίζοντας τήν ἔξυπνη διπλωματική του τακτική ὁ Μιχαήλ καί κλείνοντας ταυτόχρονα καί τό «ὑπομνηστικόν» του– δέν θά σταματήσουν (μαζί μέ τόν Μητροπολίτη τους) νά εὔχονται ὑπέρ τῆς «ἁγίας βασιλείας του»: «καὶ τούτων γενομένων, σωζοίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σώζοιτο δ' ἂν καὶ τῷ δημοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα· καὶ σωζόμενοι, οὐ παυσαίμεθα τοῦ ὑπερεύχεσθαι τῆς ἁγίας βασιλείας σου, ἧς ὡς ἀνάξιοι δοῦλοι τολμήσαντες ἐδεήθημεν»[572]. Τό κλείσιμο εἶναι χαρακτηριστικό τοῦ ὅλου πνεύματος τοῦ κειμένου, πού, ὅπως ἤδη ἔχει ἐπισημανθεῖ, ὑπηρετοῦσε τήν προσπάθεια τοῦ Μιχαήλ νά κερδίσει τήν αὐτοκρατορική εὔνοια, μέ στόχο τήν ἱκανοποίηση τῶν προβαλλομένων αἰτημάτων.

Κλείνοντας αὐτό τό κεφάλαιο θά πρέπει νά σταθοῦμε στόν ὅρο «καστρηνοί»[573], ὁ ὁποῖος προβλημάτισε κατά καιρούς τούς ἐρευνη-

571. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 311, στ. 1-11.

572. Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 311, στ. 11-15.

573. «…καὶ μὴ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς διαφόρως ἀπολυθέντας καὶ ἀπειργόντας τοὺς πειρωμένους ἐκ τῶν καστρηνῶν κατέχειν ὁπωσδήποτε καὶ νέμεσθαι χωρία καὶ στάσεις χωριτικάς. Εἰς συντριβὴν γὰρ τοῦτο τῶν δρούγγων καὶ ὄλεθρον ἀφορᾷ…», Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄,* σ. 311, στ. 6-10.

τές γιά τό ἀκριβές περιεχόμενό του[574]. Ὁ Σπ. Λάμπρος ἔδωσε στόν ὅρο δύο πιθανές ἐξηγήσεις: πρῶτον τόν κάτοικο τῆς πόλεως σέ ἀντίθεση μέ αὐτόν τῆς ὑπαίθρου καί δεύτερον τόν φύλακα στρατιώτη ἑνός κάστρου, γιά νά καταλήξει τελικά νά υἱοθετήσει τή δεύτερη ἑρμηνεία[575]. Τήν ἴδια ἑρμηνεία δέχεται καί ἡ καθηγήτρια Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου. Σύμφωνα μέ τήν Ἀγγελική Παπαγεωργίου, φαίνεται πώς καί οἱ δύο ἀνωτέρω ἐπηρεάζονται ἀπό τή ρωμαϊκή ἔννοια τοῦ ὅρου «κάστρον», δηλαδή τοῦ ὀχυρωμένου στρατοπέδου ἤ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀχυροῦ. Ἐκείνη ὅμως ὑποστηρίζει, ὅτι ἤδη ἀπό τήν πρώιμη βυζαντινή περίοδο καί ἰδίως στή βαλκανική χερσόνησο ὁ ὅρος «κάστρον» χρησιμοποιεῖται ὡς ὑποκατάστατο τοῦ ὅρου «πόλις». Μέ βάση λοιπόν αὐτό τό δεδομένο, μπορεῖ νά προκύψει μέ σχετική ἀσφάλεια τό συμπέρασμα ὅτι ὁ ὅρος «καστρηνοί» δέν ὑποδηλώνει κάποια στρατιωτική φρουρά ἤ ὁμάδα, ἀλλά τούς κατοίκους τοῦ κάστρου τῶν Ἀθηνῶν, δηλαδή τοῦ ὀχυρωμένου οἰκισμοῦ πού βρίσκονταν στήν Ἀκρόπολη καί γύρω ἀπ' αὐτή, ἐντός τῆς περιμέτρου τοῦ ὑστεροῤῥωμαϊκοῦ τείχους τῆς πόλεως[576] καί τό πιθανότερο οἱ εὐπορότεροι αὐτῶν[577], κάτι πού ἀποδέχεται καί ὁ M. Angold, πού κάνει λόγο γιά «δυνατούς, πού κατοικοῦσαν στό κάστρον»[578].

574. Σχετικά μέ τήν προβληματική τοῦ ὅρου, βλ. Παπαγεωργίου Ἀγγελική, «Τό ὑπομνηστικόν τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη καί οἱ Καστρινοί», *Βυζαντινά Σύμμεικτα,* τ. 18 (2008), σ. 159-169.

575. Βλ. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 518 (σχόλιο Λάμπρου)· Παπαγεωργίου, *Καστρινοί,* σ. 160.

576. Παπαγεωργίου, *Καστρινοί,* σ. 160-161.

577. Παπαγεωργίου, *Καστρινοί,* σ. 168.

578. Angold, *Comneni,* σ. 205: «The *Kastrenoi* were the local ascendancy, so called because they occupied the *kastron* or Acropolis of Athens».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄.

Ο ΧΩΝΙΑΤΗΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΟΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΠΙΔΡΟΜΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

1. Ἡ ὑπεράσπιση τῶν Ἀθηνῶν ἔναντι τοῦ Σγουροῦ

Ἐκτός ἀπό τούς βυζαντινούς ἀξιωματούχους μέ τίς αὐθαιρεσίες τους καί τούς πειρατές, πού λεηλατοῦσαν τά παράλια ἕως καί τίς πιό ἐσώτερες περιοχές, οἱ Ἕλληνες εἶχαν καί μιά ἀκόμα πληγή πού τούς ταλάνιζε· ἦσαν οἱ ἐπιχώριοι τύραννοι, οἱ ὁποῖοι κατά τά τέλη τοῦ 12ου καί τίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰ. δημιούργησαν μικρές ἐπικράτειες στόν ἑλλαδικό χῶρο, καταλαμβάνοντας περιοχές του καί γινόμενοι σχεδόν πλήρως ἀνεξάρτητοι ἀπό τήν κεντρική ἐξουσία τῆς Κωνσταντινουπόλεως[579]. Ἕνας ἐκ τῶν πλέον ἰσχυρῶν μεταξύ αὐτῶν ἦταν ὁ ἡγεμών τοῦ Ναυπλίου Θεόδωρος Σγουρός, μέλος τῆς πλούσιας καί ἰσχυρῆς βυζαντινῆς οἰκογένειας τῶν Σγουρῶν ἤ Σγουροπούλων[580].

Τήν ἐξουσία τοῦ Θεόδωρου Σγουροῦ στήν ἀρχοντία τοῦ Ναυπλίου τήν κληρονόμησε ὁ Λέων Σγουρός[581] ἀπό τόν πατέρα του, μᾶλλον τό 1200, μέ τόν ὁποῖο ὅμως συγκυβερνοῦσε καί ἀπό πρίν[582]. Ὁ Λέων Σγουρός, καταλαβαίνοντας ὅτι τό Βυζάντιο σύντομα θά κατέρρεε, ἀποφάσισε νά ἱδρύσει ἐκτεταμένο κράτος ἑλληνικό ὑπό τήν ἡγεμονία του[583]. Ἀπέκτησε τελικά μεγάλη δύναμη[584] καί κάποτε θέλησε νά ἀνεξαρτητοποιηθεῖ ἔναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως[585],

---

579. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 214.

580. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 197, ὑπ. 12.

581. Σχετικῶς πρός τόν Σγουρό βλέπε καί τήν ὑποπαράγραφο *«Ἡ ἔκθεση τῶν προβλημάτων τῆς Ἀθήνας μέσῳ τοῦ Ὑπομνηστικοῦ»* τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου τῆς παρούσης ἐργασίας.

582. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 197, ὑπ. 12.

583. Δοανίδου, *Φραγκοκρατία*, σ. 199.

584. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 99 καί Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ 197, ὑπ. 12.

585. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 234.

ἀρχίζοντας νά ἐπεκτείνεται στρατιωτικά. Πρῶτα κατέλαβε τό Ἄργος τό 1202, καί στή συνέχεια τήν Κόρινθο[586].

Ὁ μητροπολίτης Κορίνθου Νικόλαος[587] εἶχε ἀρχικά ἀντιταχθεῖ σ' αὐτόν. Ἔπειτα ὅμως ὑπέκυψε ἐξ ἀνάγκης καί νόμισε ὅτι ἐξιλεώθηκε ἀπέναντι στόν Λέοντα λόγῳ τῆς φαινομενικά φιλικῆς στάσεώς του πρός αὐτόν. Ὅμως ὁ Λέων Σγουρός ἦταν φιλόδοξος καί ἄπιστος ἄνθρωπος· ἀφοῦ προσποιήθηκε ὅτι λησμόνησε τήν προηγούμενη σχέση τους, κάλεσε τόν Μητροπολίτη σέ γεῦμα, ὅπου ξαφνικά τόν τύφλωσε καί στή συνέχεια τόν γκρέμισε ἀπό τούς βράχους, στή θάλασσα[588]. Πληροφορούμαστε τά σχετικά, ἀπό τή γραφίδα τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαήλ, ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτη: ««…ὁ Σγουρὸς Λέων, ὃς οὐδὲ τῆς γειναμένης εὖ ποιῶν ἐφείσατο, ἀλλὰ καὶ τῷ τῆς μητροπόλεως Κορίνθου ἀρχιποιμένι Νικολάῳ σπεισάμενος καὶ τὰς πρώην διχονοίας διαλυσάμενος, καὶ σύσσιτον οὕτω τὸν ἄνδρα παρειληφώς, τὸ μὲν σῶμα συνέστιος ἦν, τὸ δὲ φρόνημα δυσμενὴς ὁποῖος καὶ πρότερον, ὅθεν τὰς κόρας αἱμάξας, αἱμάξας εἶτα καὶ κατὰ σκοπέλων ἀφίησι»[589].

Ἕναν τόσο ἀδίστακτο ἄνθρωπο κλήθηκε νά ἀντιμετωπίσει ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, ὡς μητροπολίτης. Ὅταν πληροφορήθηκε αὐτά τά γεγονότα, ἀπευθύνθηκε πρός τήν πρωτεύουσα, ὑποδεικνύοντας τόν μεγάλο κίνδυνο πού ἀπειλοῦσε τήν Ἀθήνα, ἐπισημαίνοντας μάλιστα ὅτι ὁ Σγουρός εἶχε ἔλθει σέ συνεννοήσεις μέ ὁρισμένους ἰσχυρούς παράγοντες τῆς αὐτοκρατορίας πού κινοῦνταν γύρω ἀπό τήν Ἀθή-

586. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 214.

587. Ὁ Τ. Νεροῦτσος, Ἀθῆναι Α΄, σ. 46, τόν ἀναφέρει ὡς μητροπολίτη Ἄργους, προφανέστατα ὅμως ἐκ παραδρομῆς, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐρευνητές καί ἱστορικοί καί βεβαίως ὅ ἴδιος ὁ Νικήτας Χωνιάτης (βλέπε ἀκριβῶς παρακάτω) πού ἀποτελεῖ τή βασική σύγχρονη πηγή ἐπί τῶν γεγονότων, παρέχουν τήν πληροφορία ὀρθή, δηλ. τόν Νικόλαο ὡς μητροπολίτη Κορίνθου. Τό λάθος προφανῶς ἔγινε διότι ἀμέσως πρίν ἀναφέρεται καί στόν ἐπίσκοπο Ἄργους, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά ὑπέστη ἀνάλογη μεταχείριση.

588. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 214.

589. Choniatae, *Historia*, σ. 841-842, στ. 20-23, 1-3 καί Χωνιάτου, *Ἱστορία*, στ. 1027-1028Β. Στό πρῶτο ἀπό τά δύο κείμενα (αὐτός τῆς ἐκδόσεως τῆς Βόννης) τό αἱμάξας ἀναγράφεται μία φορά. Πιό σωστό ὅμως μοιάζει νοηματικῶς στήν πρώτη ἐκδοχή, τήν ὁποία καί ἔχουμε παραθέσει. Μέ τήν μόνη διαφορά ὅτι τά δύο «αἱμάξας» δέν τά χωρίζει κόμμα, κάτι πού κρίναμε ἀπαραίτητο νά προσθέσουμε.

να[590]. Εἰδικότερα ἀπευθύνθηκε πρός τόν γιό τοῦ Δημητρίου Τορνίκη, τόν λογοθέτη τοῦ Δρόμου Κωνσταντῖνο Τορνίκη[591]. Ὅμως ἀπάντηση φαίνεται πώς δέν ἔλαβε[592], καθώς στή βασιλεύουσα ἡ ἀναρχία εἶχε κορυφωθεῖ[593]. Παράλληλα δέ ὁ Σγουρός εἶχε ἰσχυρούς προστάτες, τούς γαμβρούς καί συγγάμβρους τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Γ΄ Ἀγγέλου, καί περισσότερο ἀπ' ὅλους τόν μέγα δούκα Μιχαήλ Στρυφνό[594].

Οἱ φόβοι τοῦ Μιχαήλ ἀποδείχθηκαν ἀπολύτως βάσιμοι, καθώς ὁ Σγουρός, ἀφοῦ κατέλαβε καί τά Μέγαρα[595] (ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης συγκαταλέγει ἀνάμεσα στά θύματα τοῦ Σγουροῦ καί τούς κατοίκους τῆς Ἑρμιόνης καί τῆς Αἴγινας[596]), θέλησε νά ἐπεκταθεῖ καί πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ καί νά γίνει κύριος τῆς Ἀττικῆς καί τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καί στή συνέχεια ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Γιά τήν προσπάθειά του αὐτή κατήρτισε στόλο, τόν ὁποῖο ναυπήγησε μέ χρήματα ἀπό λεηλασίες τῆς Πελοποννήσου καί ἐκβιαστική φορολόγηση τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν καί ἄλλων πόλεων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, μέ τή γνωστή πλέον πρόφαση τῆς ἐξοντώσεως τῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι λυμαίνονταν τίς παράλιες πόλεις τῆς Ἑλλάδος[597].

Τέλη τοῦ 1203 ἤ ἀρχές τοῦ 1204[598] ὁ Σγουρός ἔφθασε στήν Ἀθή-

590. Δοανίδου, *Φραγκοκρατία*, σ. 199.

591. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 169.

592. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 101.

593. Δοανίδου, *Φραγκοκρατία*, σ. 199.

594. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 46. Τή συγκεκριμένη πληροφορία τήν ἀναφέρει καί ὁ Σπ. Λάμπρος, ἀλλά ὡς ὑπόθεση καί ὄχι ὡς δεδομένο γεγονός (Βλ. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 100).

595. Δοανίδου, *Φραγκοκρατία*, σ. 199.

596. Δενδρινοῦ, *Ὑπομνηστικόν*, σ. 197, ὑπ. 12· Κορδώση, *Κατάκτηση*, σ. 64· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 170, στ. 11-13: «Ποῦ γὰρ οἱ τοσοίδε Ἄργους, Ἑρμιόνης, Αἰγίνης οἰκήτορες; ποῦ δὲ οἱ τῆς Κορίνθου πολῖται οἱ ὄλβιοι; οὐκ οἴχονται ἄϊστοι πάντες, ἄπτυστοι;».

597. Καψάδη, *Σγουρός*, σ. 607.

598. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353. Ἄλλοι ἀναφέρουν τό 1203 (π.χ. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 323) καί ἄλλοι τό 1204 (π.χ. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 367). Ὁ δέ Σπ. Λάμπρος ἀναφέρει καί τίς δύο χρονολογίες, ἀλλά ἐπισημαίνει ὅτι μᾶλλον ἰσχύει ἡ πρώτη. Πράγματι λοιπόν, φαίνεται σωστότερο νά ποῦμε, ὅπως κάνει καί ὁ Κ. Μανίκας, ὅτι γεγονός αὐτό ἔλαβε χώρα ἤ τέλη τοῦ 1203 ἤ ἀρχές τοῦ 1204, δίχως νά ἀποτολμήσουμε νά τό συγκεκριμενοποιήσουμε ὡς πρός τή χρονολογία κινδυνεύοντας νά λανθάνουμε στήν τελική μας ἐπιλογή.

να καί τήν πολιόρκησε τόσο ἀπό ξηρᾶς ὅσο καί ἀπό θαλάσσης μέ πλοῖα ἀπό τόν Πειραιά[599], ἐλπίζοντας ὅτι θά ὑποτάξει εὔκολα τήν πόλη. Τό πρόσχημα ἦταν ὁ ἐξαναγκασμός τῶν Ἀθηναίων νά καταβάλουν τούς φόρους πού καθυστεροῦσαν ἀπό χρόνια[600]. Ἡ μόνη ἡγεσία πού ὑπῆρχε στήν Ἀθήνα ἦταν ὁ μητροπολίτης της. Ὁ Μιχαήλ, τό πρῶτο πού ἀποπειράθηκε νά κάνει, ἦταν νά προσπαθήσει νά μεταπείσει τόν Σγουρό μέ εἰρηνικό τρόπο, μέ τά λόγια, ἀφοῦ ἀπ' ὅ,τι φαίνεται τόν γνώριζε προσωπικά[601] ἀπό παλιά. Ἀπό περιγραφή τοῦ Νικήτα Χωνιάτη προκύπτει ὅτι ὁ μέν Σγουρός «πατέρα καί ποιμένα τοῦτον ὀνομάζειν οὐδέ πότε ἀπηνήνατο», ὁ δέ Μιχαήλ «παισί τοῖς κατά πνεῦμα τόν Σγουρόν ἐνέγραφε»[602], δηλαδή ὁ μέν Σγουρός ἀποκαλοῦσε τόν Μιχαήλ πατέρα καί ποιμένα, ὁ δέ ἱεράρχης τόν ἐνέτασσε μεταξύ τῶν πνευματικῶν του τέκνων[603]. Προσπάθησε λοιπόν νά μεταπείσει τόν Σγουρό ἀπό τήν ἀπόφασή του νά ἐπιτεθεῖ στήν Ἀθήνα, ἐπικαλούμενος καί ὑπενθυμίζοντάς του αὐτή τήν παλαιότερη μεταξύ τους ἰδιαίτερη σχέση, ἀλλά καί ἐπισημαίνοντάς του πώς δέν ἁρμόζει σέ κάποιον πού καλεῖται χριστιανός νά ἐπιτίθεται κατά ὁμοφύλων του καί κατά ὁμοθρήσκων του, καθώς μιά τέτοια ἀδελφική αἱματοχυσία θά ἦταν τελείως ἀνίερη, ὅταν μάλιστα αὐτοί (οἱ Ἀθηναῖοι) δέν ἔχουν κάνει τό παραμικρό πού νά τόν ἔχει δυσαρεστήσει, ἀντίθετα μέ τό Ἄργος ἤ μέ τόν ἱεράρχη τῆς Κορίνθου πού τοῦ εἶχε ἀντισταθεῖ[604]. Ἀλλά ὁ Σγουρός δέν συγκινήθηκε καί ἀπάντησε κυνικά στόν μητροπολίτη ὅτι τώρα πού ἡ κορωνίδα τῶν πόλεων (δηλ. ἡ Κωνσταντινούπολη) εἶχε πάθει ἀπό ἄλλους τά χείριστα, ὁ καθένας πρέπει νά δρᾶ σύμφωνα μέ ὅσα τοῦ ἐπιτρέπει ἡ δύναμή του (προκειμένου νά πετύχει τά συμφέροντά του)[605].

599. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 367· Κορδώση, *Κατάκτηση*, σ. 67.

600. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.

601. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 367-368.

602. Choniatae, *Historia*, σ. 802· Χωνιάτου, *Ἱστορία*, στ. 994Α.

603. Βλ. καί Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 51.

604. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 368· Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 215.

605. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 51 καί Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 368. Ἀπό τό σημεῖο αὐτό, συμπεραίνει ὀρθῶς ὁ Λάμπρος ὅτι ἡ ἐπίθεση τοῦ Σγουροῦ κατά τῶν Ἀθηνῶν ἔγινε μετά τήν τελευταία κατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Φράγκους (βλ. σχόλιο Λάμπου στό Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 368 ὑπ. 1). Ἀνάλογη ἐπισήμανση κάνει καί ὁ Μ. Κορδώσης (Κορδώση, *Κατάκτηση*, σ. 68).

Ἐπειδή δέ εἶχε ἀνάγκη γιά μιά καλή πρόφαση γιά τήν ἐπίθεση πού ἤθελε νά κάνει προκειμένου νά ὑποτάξει τήν πόλη, ἀπαίτησε τήν παράδοση σ' αὐτόν ἑνός νεαροῦ Ἀθηναίου, τόν ὁποῖο ἤθελε νά θανατώσει. Ὁ λόγος δέν εἶναι γνωστός. Τό σίγουρο εἶναι ὅτι αὐτός ὁ νεαρός ἦταν γνωστός γιά τό ὄχι καλό ποιόν του, καθώς εἶχε ἀδικήσει πολλούς συμπολίτες του. Ἀλλά καί τόν ἴδιο τόν Μητροπολίτη τόν εἶχε ἐξυβρίσει κατά τό παρελθόν, μέ ἀποτέλεσμα ὅλοι νά θέλουν πολύ εὐχαρίστως νά τόν παραδώσουν στόν Σγουρό. Ὅμως ὁ μεγαλόψυχος ποιμένας ἀρνήθηκε νά ὑποκύψει στόν ἐκβιασμό καί νά παραδώσει ἔστω καί «τό μαῦρο ἀπό τά πρόβατα τοῦ ποιμνίου του», διότι ἔκρινε πώς δέν ἔπρεπε νά συναινέσει στήν ἄκριτη θανάτωση του, ἐνῶ ἤξερε πώς ἡ ἀπαίτηση αὐτή γιά τήν παράδοσή του ἦταν ἁπλή πρόφαση, τήν ὁποία ἄν ἱκανοποιοῦσε θά ἀκολουθοῦσε ἄλλη ἀξίωση[606].

Στή διαδικασία τῶν προσπαθειῶν γιά διαπραγμάτευση δέν ἀποκλείεται νά ὑπῆρξε καί προσωπική συνάντηση τῶν δύο ἀνδρῶν, Χωνιάτη-Σγουροῦ[607]. Ἡ Σοφία Δοανίδου ἀναφέρει ὅτι ὁ Μιχαήλ συναντήθηκε μέ τόν Σγουρό στό Δαφνί[608], ἀλλά κάτι τέτοιο κρίνεται ὡς μή στηριζόμενο στίς πηγές[609], ἐνῶ ὁ W. Miller στή διήγησή του παρουσιάζει τόν μητροπολίτη νά βροντοφωνάζει «ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως... πρὸς τὸν φιλάρπαγα ἄρχοντα τὴν διπλῆν ἀδικίαν, ἣν μετήρχετο ἀντεπεξερχόμενος Ἕλλην αὐτὸς πρὸς Ἕλληνας, Χριστιανὸς πρὸς Χριστιανούς»[610].

Βλέποντας λοιπόν ὁ Μιχαήλ ὅτι ὁ Σγουρός ἦταν ἀνένδοτος, μή πειθόμενος γιά τό ἄδικο τῆς ἐπιθέσεως, καί καταλαβαίνοντας τά ἀπώτερα σχέδια του, πού δέν προέβλεπαν νά ἀφήσει τήν πόλη ἐν εἰρήνῃ, ἀποφάσισε νά ἀμυνθεῖ μέσα ἀπό τά τείχη τῆς Ἀκροπόλεως[611], ἡ ὁποία εἶχε ἀπό αἰῶνες μεταβληθεῖ σέ φρούριο καί ἀποτελοῦσε τό μόνο ὀχύρωμα πού διέθετε τότε ἡ Ἀθήνα, προκειμένου νά

606. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 215, Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 51 καί Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 368.

607. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.

608. Δοανίδου, *Φραγκοκρατία*, σ. 199.

609. Βλ. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.

610. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 51.

611. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 323.

μπορεῖ νά ἀντισταθεῖ σέ περίπτωση ἐπιθέσεως[612]. Ἀφοῦ πρῶτα ἐπικαλέστηκε τή θεία βοήθεια[613], ὀχύρωσε τούς Ἀθηναίους στήν Ἀκρόπολη, ὅπου ἦταν τό μοναδικό σημεῖο στό ὁποῖο θά μποροῦσαν νά προστατευτοῦν καί νά ἀμυνθοῦν ἐπιτυχῶς[614], καί τούς ἐνθάρρυνε νά πολεμήσουν κατά τοῦ εἰσβολέα[615].

Ὁ Σγουρός ἀπό τήν ἄλλη ξεκίνησε τήν ἐπίθεση ρίχνοντας συνεχῶς βέλη κατά τῶν ἀμυνομένων στήν Ἀκρόπολη[616]. Ἀλλά καί ὁ Χωνιάτης χρησιμοποίησε γιά τήν ἄμυνά τῆς πολεμικά μηχανήματα[617] καί συγκεκριμένα τοξοβόλα, τά ὁποῖα εἶχε τοποθετήσει στά τείχη της, καί μαζί μέ αὐτά ἄνδρες ἱκανούς νά τά χειριστοῦν[618]. Προφανῶς ἐπρόκειτο γιά τούς λίγους στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως. Περισσότερο ὅμως ἀπ' αὐτούς οἱ ἴδιοι οἱ πολίτες, πού ἀπό φιλοπατρία καί ἀπό τόν φόβο γιά τά ἐπακόλουθα τῆς ὑποτάξεώς τους στόν τύραννο τῆς Ναυπλίας ἀμύνθηκαν ὅσο πιό σθεναρά μποροῦσαν, ἦσαν αὐτοί πού ἔκαναν τή διαφορά. Πάντως γενικά ἡ Ἀκρόπολη ἦταν πιό ὀχυρωμένη ἀπ' ὅσο περίμενε ὁ Σγουρός. Καί μή βρίσκοντας καί κάποιους προδότες γιά νά τόν βοηθήσουν ἀπό μέσα ἀνοίγοντάς του τίς πύλες, τελικά ἔφυγε μή καταφέρνοντας νά τήν καταλάβει[619].

Ἐπρόκειτο γιά μιά σπουδαία νίκη, γιά τήν ὁποία δικαίως ὁ ἀδελφός του Μιχαήλ, Νικήτας Χωνιάτης, κατά τήν περιγραφή τῶν γεγονότων, ἀναφερόμενος στόν μητροπολίτη, ἐκφράζει τήν ὑπερηφάνειά του γιά τή συγγένειά του μέ τέτοιον ἄνδρα[620]. Τό περίεργο

612. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 32-33.

613. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 215.

614. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 215.

615. Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 234.

616. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 215.

617. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 51· Choniatae, *Historia*, σ. 802, στ. 22-23: «…τῶν τειχῶν ἄνωθεν κἀκεῖνος (σ.σ. ὁ Μιχαήλ) ἀνθίστησι μηχανήματα».

618. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 102.

619. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 368.

620. Choniatae, *Historia*, σ. 800, στ. 16-19: «Ὁ γὰρ ἀρχιποίμην Ἀθηνῶν Μιχαήλ (κασίγνητος οὗτος ἐμός, ναὶ ἐμός· ἐγκαλλωπίζομαι γὰρ τῇ ὁμογνιότητι, καὶ χαίρω καθ' αἷμα τῷ ἀνδρὶ συναπτόμενος, εἰ καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ λόγου κατὰ διάμετρον ἐκδιίσταμαι)…». Πρβλ. Χωνιάτου, *Ἱστορία*, στ. 994Α: «Ὁ γὰρ ἀρχιποίμην Ἀθηνῶν Μιχαὴλ ὁ Χωνιάτης (κασίγνητος οὗτος ἐμός, καὶ ἐμός· ἐγκαλλωπί-

εἶναι ὅτι σέ κανένα ἀπό τά ποικίλα κείμενα τοῦ ἴδιου τοῦ πρωταγωνιστή Μιχαήλ δέν ἀναφέρεται κάτι σχετικά μέ τήν πολιορκία αὐτή καί τήν ἐπιτυχή ἄμυνα πού ἐκεῖνος ὀργάνωσε. Δύο τινά συμβαίνουν: εἴτε δέν τό ἀναφέρει ἀπό σεμνότητα, εἴτε τό ἔγραψε σέ κάποιο χειρόγραφο, τό ὁποῖο ὅμως δέν βρέθηκε[621]. Ὅ,τι πάντως γνωρίζουμε σήμερα σχετικό, εἶναι ἀπό Ἱστορία πού κατέγραψε ὁ ἀδελφός του Νικήτας[622] καί στήν ὁποία ἀκριβῶς συμπεριέλαβε καί αὐτό τό ἱστορικό γεγονός.

Τό μόνο πού ἀναφέρει ὁ Μιχαήλ καί μάλιστα σέ ἔκταση, εἶναι τά σχετικά μέ κάποιον μικρανηψιό του (μέ τό ὄνομα Μιχαήλ καί αὐτός), γιό τοῦ ἀνηψιοῦ τοῦ Γεωργίου Χωνιάτη, τόν ὁποῖο ἀποχωρώντας ὁ Σγουρός ἀπό τήν Ἀθήνα τόν ἅρπαξε ἀπό τούς δικούς του, προφανῶς ὡς ὅμηρο μαζί μέ ἄλλους καί τόν εἶχε νά τόν ὑπηρετεῖ ὡς «παιδόπουλο», δηλαδή ὡς ὑπηρέτη. Κάποτε, πίσω στήν Ἀκροκόρινθο, πού ἀπό ἀδεξιότητα ὁ νεαρός ἔριξε καί ἔσπασε μιά γυάλινη κανάτα τήν ὥρα πού σέρβιρε κρασί, ἐξοργισμένος ὁ Σγουρός τόν φόνευσε μέ ἄγριο τρόπο μέ τό ρόπαλό του[623], προφανῶς καί ὀργισμένος γενικώτερα γιά τήν ἀποτυχία τῶν σχεδίων του νά κατακτήσει τήν Ἑλλάδα. Τό γεγονός αὐτό ἀποτέλεσε καί αἰτία γιά βαρύτατους χαρακτηρισμούς κατά τοῦ Σγουροῦ ἀπό μέρους τοῦ ἱεράρχη στά συγγράμματά του[624].

Ἀπογοητευμένος καί θυμωμένος λόγῳ τῆς ἀποτυχίας του νά καταλάβει τήν Ἀκρόπολη ὁ Σγουρός, ἐκτός ἀπό τίς ἀπαγωγές, φεύγοντας ἀπό τήν Ἀθήνα ἐκτόνωσε ἐπί πολλές μέρες τήν ὀργή του στήν κάτω πόλη (δηλαδή τήν πόλη ἔξω ἀπό τά τείχη) πού ἦταν ἀπροστάτευτη, ἁρπάζοντας ὅσα λάφυρα, καί πυρπολώντας σπίτια, χωράφια καί ζῶα[625]. Ἔτσι, ἄν καί μέ ἀρκετά τραύματα, ἡ πόλη κατάφερε νά γλυτώσει ἀπό τόν Σγουρό. Φυσικά, ἡ ἀπαλλαγή αὐτή δέν

ζομαι γὰρ τῇ ὁμογνιότητι, καὶ χαίρω καθ' αἷμα τῷ ἀνδρὶ συναπτόμενος, εἰ καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ λόγου κατὰ διάμετρον ἐκδιίσταμαι)…».

621. Δοανίδου, *Φραγκοκρατία*, σ. 199.

622. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 368.

623. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 103 καί Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.

624. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.

625. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 46· Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 102· Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 323· Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.

ὠφέλησε καί πάρα πολύ, ἀφοῦ σέ λιγώτερο ἀπό ἕνα ἔτος ἔπεσε στά χέρια τῶν Φράγκων[626].

2. Οἱ Φράγκοι στήν Ἀθήνα. Ἡ ἀντιμετώπιση τους ἀπό τόν Χωνιάτη

Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1204 ἡ Κωνσταντινούπολη κατελήφθη ἀπό τούς σταυροφόρους, δηλαδή τούς Βενετούς ὑπό τόν δόγη Δάνδολο καί τούς Γάλλους ὑπό τόν μαρκήσιο Βονιφάτιο τόν Μομφερρατικό[627]. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου ἔτους οἱ σταυροφόροι μοίρασαν τά ἐδάφη τοῦ βυζαντινοῦ κράτους[628]. Ἡ διανομή ὅμως αὐτή ἦταν στήν πραγματικότητα θεωρητική, διότι ἐκτός ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη ἡ ὑπόλοιπη χώρα δέν εἶχε ἀκόμα κατακτηθεῖ. Ἐπρόκειτο λοιπόν γιά μιά προκαταρκτική συμφωνία ἀνάμεσα στούς σταυροφόρους, ἡ ὁποία προϋπέθετε τή μελλοντική κατάκτηση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας[629].

Τόν ἑλλαδικό χῶρο (ἀπό τή Θεσσαλονίκη καί κάτω) ἀνέλαβε κατόπιν κληρώσεως νά τόν καταλάβει ὁ μαρκήσιος Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ἐπί κεφαλῆς στρατιᾶς πού τήν ἀποτελοῦσαν Λομβαρδοί, Φλαμανδοί, Γάλλοι καί Γερμανοί[630]. Τό ἐγχείρημα κατακτήσεως τῶν ἑλληνικῶν ἐδαφῶν δέν παρουσίαζε δυσκολίες. Ἡ ἐδαφική ἑνότητα τοῦ Βυζαντίου, πρίν καταλυθεῖ ἐπισήμως ἀπό τούς Λατίνους, ἦταν ἤδη κατακερματισμένη λόγῳ τῆς ἀποσπάσεως πολλῶν περιοχῶν τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ἀπό τούς διαφόρους ἄρχοντες, ὅπως εἴδαμε πιό πάνω, ἕνας ἐκ τῶν ὁποίων ἦταν καί ὁ Σγουρός. Στήν πλειοψηφία τους οἱ ἄρχοντες αὐτοί ἦσαν ἕτοιμοι νά συνεργασθοῦν μέ τόν κατακτητή, «τῆς πατρίδος προαγωγοί γινόμενοι», ὅπως τούς κατηγορεῖ ὁ Νικήτας Χωνιάτης[631], ὥστε νά διατηρήσουν τά προνόμια καί τήν περιουσία τους[632]. Μάλιστα ἡ μόνη ἐπίσημη ἀντίσταση

626. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 325.
627. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 104.
628. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 45.
629. Μαλτέζου, *Λατινοκρατούμενη*, σ. 247.
630. Μαλτέζου, *Λατινοκρατούμενη*, σ. 248 καί Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 104.
631. Μαλτέζου, *Λατινοκρατούμενη*, σ. 248.
632. Γουναρίδη, *Προϋποθέσεις*, σ. 143.

πού τελικά ὑπῆρξε σέ ἕναν βαθμό ἐναντίον τῶν Λατίνων ἦταν αὐτή τοῦ Λέοντος Σγουροῦ[633].

Κατακτώντας πρῶτα τήν Θεσσαλονίκη, καί ἀφοῦ ἔτρεψαν τόν Λέοντα Σγουρό σέ φυγή ἀπό τό Στενό τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπου τόν συνάντησαν[634], οἱ Φράγκοι φτάνουν στήν Βοιωτία, ὅπου καί ἐκεῖ οἱ κάτοικοι τούς ὑποδέχονται πανηγυρικῶς, μέ τόσες ζητωκραυγές, τύμπανα, σάλπιγγες καί ταμποῦρλα[635]. Ἀπό τή Βοιωτία οἱ Γάλλοι ἔφτασαν στά Μέγαρα καί κατευθύνθηκαν πρός τήν Ἀττική. Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, ἄν καί σκέφθηκε νά ὀργανώσει πάλι ἀμυντικά τήν πόλη[636], τελικά, συνειδητοποιώντας ὅτι ἦταν ἀνώφελο νά προβάλουν οἱ Ἀθηναῖοι ἀντίσταση τήν ὥρα πού καί ἡ Βασιλεύουσα εἶχε ἁλωθεῖ ἀλλά καί ὅλες οἱ ἄλλες ἑλληνικές πόλεις εἶχαν ὑποταχθεῖ ἀμαχητί[637], δίχως τίποτα νά ἔχει καταφέρει νά κόψει τήν πορεία τους πρός τήν Ἀθήνα, ἔκρινε πώς τό μόνο πού θά προσέφερε μιά προσπάθεια ἀναχαιτίσεως τῶν κατακτητῶν θά ἦταν νά χυθεῖ ἄσκοπο αἷμα καί νά ἀποτελέσει ἀφορμή γιά τούς Φράγκους νά καταστρέψουν στή συνέχεια ὁλοσχερῶς τήν πόλη, συμπεριφερόμενοι μέ τόν χειρότερο τρόπο σέ ὅσους κατοίκους δέν θά εἶχαν σκοτωθεῖ κατά τή διάρκεια τῆς ἐπιχείρησης.

Ἄλλωστε, μετά τήν καταστροφή πού εἶχε ὑποστεῖ ἀπό τόν Σγουρό, ἡ πόλη τῆς Ἀθήνας βρισκόταν σέ ἀκόμα πιό ἀδύναμη κατάσταση γιά νά μπορέσει νά ἀντιμετωπίσει τόν ὁποιονδήποτε ἐπιδρομέα, παρ' ὅτι βεβαίως ὑπῆρχε πάντα ἡ Ἀκρόπολη πού εἶχε καταφέρει νά ἀντέξει καί τήν ἐπίθεση τοῦ Σγουροῦ[638] καί σίγουρα θά μποροῦσε νά δυσκολέψει κάπως τούς ἐπιδρομεῖς. Ἀλλά γιά πόσο καί μέ τί συνέπειες; Ἔτσι, πρός τό τέλος τοῦ 1204 ἤ τίς ἀρχές τοῦ 1205 ὑποχρεώθηκε νά παραδώσει τήν Ἀκρόπολη στούς Φράγκους, μέ τούς ὁποίους συνομολόγησε συνθήκη γιά τόν σεβασμό τῆς ζωῆς καί τῶν προνομίων τῶν κατοίκων[639], ἀπόφαση πού καί ὁ ἀδελφός του ὁ Νι-

633. Μαλτέζου, *Λατινοκρατούμενη*, σ. 248.
634. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 104.
635. Μαλτέζου, *Λατινοκρατούμενη*, σ. 248.
636. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.
637. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 48· Miller, *Essays*, σ. 63.
638. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 374.
639. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353. Βεβαίως αὐτό προκύπτει ὡς εὔλογη εἰκασία, τήν

κήτας τή δέχτηκε ὡς συνετή καί ἀναγκαία[640], παρ' ὅτι εἶχε τή γνώμη ὅτι θά μποροῦσε νά ἀντιταχθεῖ στούς Φράγκους, ὅπως ἔκανε καί μέ τόν Σγουρό, ἔστω καί μόνο μέ τή δύναμη τῆς προσευχῆς «προκαλώντας τούς κεραυνούς τοῦ οὐρανοῦ κατά τῶν ἐχθρῶν»[641]! Τέτοιος ἦταν ὁ θαυμασμός καί ἡ ἐκτίμηση πού ὁ Νικήτας ἔτρεφε γιά τόν μεγάλο του ἀδελφό Μιχαήλ, γιά τόν ὁποῖο εἴδαμε σέ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐργασίας μας μέ τί κολακευτικά λόγια καί αἴσθημα ὑπερηφανείας γιά τή μεταξύ τους συγγένεια ἀναφέρθηκε στό ἀνδραγάθημά του μητροπολίτη μέ τήν ἐπιτυχή ἀντιμετώπιση τοῦ Σγουροῦ. Τά αἰσθήματα βεβαίως ἦταν ἀμοιβαῖα, καθώς τά δύο ἀδέλφια συνδέονταν μέ σχέση βαθιᾶς στοργῆς[642]. Ὁ κατ' ἐξοχήν εἰδήμων περί τοῦ Χωνιάτη ὅμως, δηλ. ὁ Σπυρίδων Λάμπρος, –ὅπως καί ἄλλοι βεβαίως ἱστορικοί καί μελετητές– δηλώνει ὅτι, παρά τήν ἀντίθετη γνώμη τοῦ Νικήτα, ἦταν ἀδύνατον γιά τόν Μιχαήλ νά ὑπερασπιστεῖ τήν Ἀκρόπολη κατά τῶν Φράγκων καί πώς ἀκόμα καί ἄν ὁ ἱεράρχης εἶχε κρίνει ὅτι τελικά πρέπει νά προβεῖ σέ ἀντίσταση, αὐτή θά ἦταν ἀδύνατη λόγῳ καί τῶν γενικότερων συνθηκῶν (ἅλωση Βασιλεύουσας καί ὑπόλοιπης Ἑλλάδος) καί τοῦ ὅτι ἡ πόλη ἦταν ἐντελῶς ἀνί-

ὁποία κάνει καί ὁ Γρηγορόβιος, ὁ ὁποῖος ὅμως σημειώνει ὅτι δέν μαρτυρεῖται ἀπό κάπου. Φαίνεται πάντως λογικό, ἐφ' ὅσον κρίθηκε ὅτι ἡ ἄμυνα στούς Φράγκους ἦταν μάταιη καί συνεπῶς οἱ Ἀθηναῖοι δέν θά προέβαλλαν ἀντίσταση, ὁ Χωνιάτης νά ἦρθε καί σέ συνεννόηση μαζί τους, προκειμένου νά συνάψει κάποιου εἴδους συνθήκη μέ τόν Βονιφάτιο, ὥστε νά διασφαλίσει γιά τούς Ἀθηναίους τή ζωή, τήν ἰδιοκτησία, τήν εὐνομία, τά δίκαια καί τήν πίστη τους (Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 375).

640. Choniatae, *Historia*, σ. 805, στ. 15-21: «εἶχε δὲ ὁ προεδρεύων ἱερατικῶς τῆς πόλεως, ὥσπερ Σγουρὸν πρότερον, οὕτω καὶ τότε μαρκέσιον ἀποπέμψασθαι· μὴ εἶναι δὲ δοκιμάζων καιρὸν ἀντιστάσεως, οἷα τῆς τῶν ὅλων βασιλίδος ἁλούσης, τῆς δ' ἐσπερίου καὶ ἑῴας ὑπὸ Ῥωμαίους λήξεως τὴν σκιὰν ὑπιούσης τοῦ Λατινικοῦ δόρατος, ἀναιμωτὶ τοῦ ἐρύματος ὑπεξίσταται».

641. Choniatae, *Historia*, σ. 803, στ. 4-11: «εἰ δ' ἠβούλετο, εἶχεν ἂν καὶ πῦρ ὕσειν ἐπ' ἀτασθάλους ἢ σφῆκας ἐπαφεῖναι τῷ στρατοπέδῳ, εἴτε τι ἕτερον ἐκείνοις ὀλέθριον αἰτήσασθαι θεόθεν καὶ λήψεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἂν τὸ θεῖον ἐβραδυνεν, εἰ χεῖρες ὑψώθησαν ἐκεῖναι ἢ χείλη διήρθησαν ἐκεῖνα πρὸς θεοῦ ἐπίκλησιν. Ἀπῆγε δ'αὐτὸν τοῦ τοιοῦτόν τι ὅλως διανοῆσθαι τε καὶ διαπράξασθαι ὁ τοὺς υἱοὺς τῆς βροντῆς ἐπισχὼν τοῦ πῦρ ὑψόθεν κατενεγκεῖν ἐν τῷ εἰπεῖν "οὐκ οἴδατε ποίου ἐστὲ πνεύματος"». Βλ. καί Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 374.

642. Thallon, *Humanist*, σ. 07, ὑπ. 34.

σχυρη ἐξαιτίας τῆς λεηλασίας πού λίγο νωρίτερα εἶχε κάνει εἰς βάρος της ὁ Σγουρός[643].

Οἱ σταυροφόροι λοιπόν εἰσῆλθαν στήν πόλη χωρίς καμμία ἀντίσταση. Οὔτε αὐτό ὅμως ἀλλά οὔτε καί ἡ ἀρχαία αἴγλη τῆς πόλεως τούς ἐμπόδισε ἀπό τό νά ἐπιδοθοῦν σέ ἐκτεταμένες λεηλασίες καί καταστροφές[644]. Μέ τήν εἰσβολή τους στήν Ἀθήνα οἱ τραχεῖς Γάλλοι καί Ἰταλοί στρατιῶτες, πού ἤδη εἶχαν λεηλατήσει ὅλες τίς ἐκκλησίες τῆς Κωνσταντινουπόλεως χωρίς κανένα αἴσθημα εὐλάβειας πρός τά ἱερά τῆς θρησκείας, ἅρπαξαν τά ἅγια λείψανα, τά ἀφιερώματα, τά διάφορα τιμαλφῆ καί τά διακοσμητικά πού βρίσκονταν στόν μητροπολιτικό ναό τοῦ Παρθενώνα. Τά μεταλλικά ἐκκλησιαστικά σκεύη τά ἔριξαν στή χοάνη προκειμένου νά χρησιμοποιηθοῦν γιά τήν κοπή νομισμάτων[645]. Γενικά λεηλάτησαν ἀνηλεῶς καί σέ πολύ μεγάλο βαθμό ἀπογύμνωσαν τόν Παρθενώνα, ἁρπάζοντας ὅλη τήν κινητή περιουσία καί μή δείχνοντας καθόλου σεβασμό γιά τόν καθεδρικό ναό, οὔτε ὡς κέντρο τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας οὔτε ὡς σπουδαῖο μνημεῖο τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητας[646]. Τήν ἴδια τύχη εἶχαν καί πολλοί ἄλλοι ναοί καί μονές τῆς Ἀθήνας καί τῆς εὐρύτερης περιοχῆς[647].

Ὁ μητροπολίτης τῆς Ἀθήνας, πού ἐξελίχθηκε στόν βασικό κατήγορο τῶν Λατίνων, μέ φρίκη εἶδε αὐτή τήν ἀνίερη συμπεριφορά καί τούς κατηγοροῦσε ὅτι ποθοῦσαν τόσο πολύ τόν χρυσό, σέ σημεῖο νά τόν λατρεύουν περισσότερο καί ἀπό τόν ἴδιο τόν Χριστό. Τούς συνέκρινε μέ τά μυρμήγκια, διότι συνεχῶς συγκέντρωναν χρυσό[648] (ὅπως ἐκεῖνα συγκεντρώνουν συνεχῶς τροφές)[649]. Θρηνεῖ δέ πικρά γιά τό πῶς οἱ Φράγκοι ἅπλωσαν βέβηλα χέρια στά ἱερά σκεύη, ἀπό τά ὁποῖα ὁ ἴδιος εἶχε πάρει τόση εὐχαρίστηση[650].

643. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 104.

644. Μαλτέζου, *Λατινοκρατούμενη*, σ. 255.

645. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 375-376 καί Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 106.

646. Thallon, *Humanist*, σ. 08.

647. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 354.

648. Kordoses, *Greece*, σ. 26.

649. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 299, στ. 16-17: «τὴν τοῦ Χριστοῦ λατρείαν εἰς χρυσολατρείαν μεταθεμένους καί παρασυμβληθέντας τοῖς χρυσωρυχοῦσι μύρμηξιν».

650. Thallon, *Humanist*, σ. 08.

Καί δέν ἦσαν μόνο οἱ λεηλασίες σέ ναούς. Λεηλατήθηκε ἐπίσης καί ἡ κατοικία τοῦ ἴδιου τοῦ μητροπολίτη καί μαζί καταστράφηκε ἡ πλουσιότατη βιβλιοθήκη του πού στεγαζόταν σ' αὐτή, τά βιβλία τῆς ὁποίας διασκορπίστηκαν καί πωλήθηκαν ἀπό τούς ξένους στρατιῶτες γιά νά τούς ἐπιφέρουν κάποιο οἰκονομικό κέρδος. Ἀντίστοιχα οἱ συνάδελφοί τους κατά τήν κατάκτηση τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχαν λεηλατήσει τά πολυτελῆ δεμένα βιβλία τῆς Ἁγίας Σοφίας, τά ὁποῖα στήν πλειοψηφία τους μετέφεραν ἔπειτα στή Βενετία, καί τά ὁποῖα μπορεῖ ἴσως μέχρι καί σήμερα νά βρεῖ στήν περίφημη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη (Βενετία). Ἡ διαφορά μέ τήν περίπτωση τῆς βιβλιοθήκης τῆς μητροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἦταν ὅτι τά βιβλία τῆς δεύτερης δέν ἦσαν δεμένα μέ χρυσό καί μέ ἄργυρο ὅπως τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀλλά μέ ταπεινά ὑλικά, κυρίως δέ φθηνά δέρματα. Γι' αὐτό οἱ Φράγκοι προτίμησαν νά τά πουλήσουν σέ ὅποιους θά τά ἤθελαν (ἐκτιμώντας τα ὡς βιβλία γιά τό περιεχόμενό τους καί ὄχι ὡς ἀντικείμενα γιά τό ὑλικό κατασκευῆς τους) καί θά πλήρωναν περισσότερα χρήματα γιά νά τά ἀποκτήσουν ὡς τέτοια[651].

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι γιά τόν Μιχαήλ Χωνιάτη ἡ καταστροφή τῆς βιβλιοθήκης του καί ἡ ἀπώλεια τῶν βιβλίων του φαίνεται πώς ἦταν ἐκεῖνο πού ἀπ' ὅλα τά δεινά τόν στεναχώρεσε περισσότερο, καθώς ὡς λάτρης τῆς γνώσεως καί τῆς κλασικής παιδείας τά βιβλία του ἦσαν τά πιό σημαντικά του ἀποκτήματα καί τά εἶχε συγκεντρώσει μέ πολύ κόπο ἤδη ἀπό τά νεανικά του χρόνια. Πολλά δέ ἀπ' αὐτά, προκειμένου νά τά ἔχει στήν κατοχή του, τά εἶχε ἀντιγράψει ὁ ἴδιος. Καί ὅπως θά δοῦμε στό εἰδικό ὑποκεφάλαιο, ἕως τό τέλος τῆς ζωῆς του θά προσπαθοῦσε νά ξανασυγκεντρώσει αὐτά τά ἔργα, πεθαίνοντας τελικά μ' αὐτόν τόν καημό, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀλληλογραφία του.

Ἔχοντας δεῖ τέτοια πρῶτα δείγματα ἀπό πλευρᾶς τῶν νέων ἐπικυριάρχων, οἱ Ἀθηναῖοι λογικό εἶναι νά εἶχαν καταληφθεῖ ἀπό φόβο γιά τήν ἐπερχόμενη κατάσταση. Ὁ μητροπολίτης προσπαθοῦσε νά δώσει κουράγιο στούς φίλους του, προτρέποντάς τους νά ἔχουν θάρρος, ὑπομονή καί πίστη στόν Θεό, ὥστε νά μπορέσουν νά συνυπάρξουν μέ τούς κατακτητές[652]. Χαρακτηριστικά εἶναι τά ὅσα γρά-

651. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 357.

652. Kordoses, *Greece*, σ. 37.

φει πρός «τῷ ἰατρῷ κὺρ Νικολάῳ τῷ Καλοδούκῃ» (ἐπιστολή ὑπ᾽ ἀρ. 12)· χρησιμοποιώντας μιά φράση τοῦ Δαυΐδ πού λέει ὅτι «εἰ ὁ ἐχθρός ὠνείδισέ με, ὑπήνεγκα ἄν, σύ δέ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε»[653], ὁ μητροπολίτης σχολιάζει: «ἀλλὰ καὶ ὁ μισθὸς πολὺς καὶ ἀνάλογος τοῖς φιλοσόφως τὸν τοιοῦτον ὑποφέρουσι»[654], ἐξηγώντας ἀμέσως μετά τί ἐννοεῖ λέγοντας μισθό: ὅσοι ταλαιπωροῦνται ἀπό φίλους (καί ἐδῶ μέ τό «φίλους» πιθανολογοῦμε ὅτι ἀφήνει ὑπόνοια γιά τό ὁμόθρησκο τῶν Φράγκων κατακτητῶν) καθίστανται ὁμοιοπαθεῖς πρός τόν Χριστό καί Κύριό μας, ὡς μέτοχοι τῶν ἴδιων παθημάτων μέ Ἐκείνον, καί συνεπῶς γίνονται καί μέτοχοι τῆς δόξας Του[655]. Καί καταλήγει ρωτώντας ρητορικά: καί ποιός, ἄν γνωρίζει καί πιστεύει αὐτά (περί μετοχῆς στή θεία δόξα λόγῳ τῶν παθημάτων του), δέν θά χαρεῖ ὑφιστάμενος τά πάνδεινα[656]; Καί μέ βάση ὅλα αὐτά καταλήγει νά συμβουλεύει καί τόν ἴδιο τόν γιατρό νά μή στεναχωριέται πολύ ἀπό τήν κατάσταση, οὔτε νά κρατάει κακία σέ ὅσους γίνονται ἡ αἰτία (δίχως νά τό θέλουν) νά ὠφελεῖται μέ τό νά παθαίνει τά ἴδια μέ τόν Δεσπότη Χριστό, ἀλλά ἀντιθέτως νά χαίρεται γι᾽ αὐτό, ἀντιμετωπίζοντας τήν ὅλη κατάσταση μέ διάθεση φιλοσοφική[657].

Ὅμως καί ὁ ἴδιος –περισσότερο ἴσως ἀπ᾽ ὅλους– εἶναι δυσαρεστημένος μέ τή νέα κατάσταση καί ἐκφράζει τή λύπη του γιά τό μέλλον κυρίως τῶν νέων, ἀναλογιζόμενος σέ τί συνθῆκες αὐτές οἱ «τρυφερές ὑπάρξεις» θά μεγαλώσουν: «Πῶς ἀπαλώτερα ὄντα καὶ τρυφερὰ τὸν σκληρὸν τοῦτον καὶ τραχὺν καιρὸν διανύουσιν;»[658]. Μά καί ὁ ἴδιος φαίνεται πώς δέν ἀντέχει αὐτή τήν κατάσταση, ὅπως διαμορφώνεται, καί τελικά θά πάρει τόν δρόμο τῆς αὐτοεξορίας. Διότι γιά τόν Χωνιάτη ἦταν πάνω ἀπό τήν ἀξιοπρέπειά του νά ἔρθει σέ συνεννόηση μέ αὐτούς πού μπόρεσαν νά ἔχουν τέτοια μεταχεί-

653. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 147, στ. 19-20.

654. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 147, στ. 20-22.

655. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 147, στ. 22-25: «Καὶ τι λέγω μισθόν; Διδάσκομαι ὅτι ὁμοιπαθεῖς τῷ Χριστῷ καὶ Κυρίῳ ἡμῶν καθίστανται οἱ παρὰ τῶν φίλων κακῶς πάσχοντες καί, ὡς μέτοχοι τῶν αὐτῶν παθημάτων, κοινωνοὶ καὶ τῆς δόξης γίνονται».

656. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 147, στ. 25-26: «Καὶ τις ταῦτα μανθάνων καὶ πιστεύων οὐχὶ χαρήσεται πάσχων τὰ πάνδεινα;».

657. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 148, στ. 1-5.

658. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 297, στ. 5-7.

ριση στήν περιουσία τοῦ Θεοῦ καί νά μετατρέψουν τήν πόλη σέ «κατοικία δαιμόνων καί πεδίο χοροῦ γαϊδαροκένταυρων»[659].

Ἀλλά ἐκτός ἀπό τόν Χωνιάτη, καί γιά πολλούς ἄλλους κατοίκους, τόσο ἀπό τήν Ἀθήνα ὅσο καί ἀπό ἄλλες κατακτημένες πόλεις, ἡ πρώτη τους ἀντίδραση ὕστερα ἀπό τήν πτώση τῆς Νοτίου Ἑλλάδος ἦταν νά μεταβοῦν σέ ἄλλες περιοχές, οἱ ὁποῖες δέν βρίσκονταν ὑπό τόν ἔλεγχό τῶν Φράγκων. Αὐτό ἦταν ἰδιαίτερα ὀδυνηρό γιά τούς ἰδιοκτῆτες γῆς καί τούς κρατικούς ὑπαλλήλους, πού ἔφυγαν ὅταν κατάλαβαν ὅτι δέν ὑπῆρχε καθόλου περιθώριο ἀλληλοκατανοήσεως μεταξύ αὐτῶν καί τῶν κατακτητῶν, οἱ ὁποῖοι δήμευαν τήν περισσότερη ἀπό τή γῆ καί ἀπαιτοῦσαν ὑπακοή στόν Πάπα καί ἀφοσίωση στήν Ρωμαϊκή Ἐκκλησία. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς φυγάδες, ὅπως ἦταν φυσικό, κατέφυγαν στά δύο ἀνεξάρτητα ἑλληνικά κράτη τῆς Νικαίας καί τῆς Ἠπείρου. Ἡ μικρή ἀπόσταση μεταξύ τοῦ φραγκοκρατουμένου νότου καί τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τῆς Ἠπείρου ἦταν ὁ βασικός λόγος γιά τήν ἄφιξη ἐκεῖ τοῦ μεγαλύτερου ἀριθμοῦ ἀπ' αὐτούς, ἐνῶ ἕνας πρόσθετος λόγος ἦταν ἡ πρόσκληση ἀπό τόν ἴδιο τόν ἄρχοντα τῆς Ἠπείρου πρός κάποιους ἀξιωματούχους, πού τούς ἐνεθάρρυνε νά πᾶνε ἐκεῖ καί νά ἀναλάβουν σημαντικές θέσεις. Ἄλλοι πάλι ἀπό τούς φυγάδες βρῆκαν καταφύγιο στίς Κυκλάδες ἤ στή Μονεμβασία, πρίν τήν κατάληψη καί αὐτῶν τῶν περιοχῶν[660]. Ἡ περίπτωση τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν, πού κατέφυγε στήν Κέα, εἶναι ἡ πιό χαρακτηριστική. Ὡστόσο, μετά ἀπό μικρό διάστημα οἱ Φράγκοι κατέφθασαν καί ἐκεῖ, ὅπως θά ἐκθέσουμε ἀναλυτικά ἐξετάζοντας τή ζωή τοῦ Χωνιάτη στό νησί.

Ὅσοι ἀπό τούς Ἀθηναίους ἔμειναν στήν πόλη ἔγιναν, ὅπως καί οἱ ὑπόλοιποι κατακτημένοι Ἕλληνες, δουλοπάροικοι χωρίς δικαιώματα. Πιό τυχεροί στάθηκαν οἱ βιοτέχνες καί μερικοί μικροκτηματίες, πού μπόρεσαν νά ἐξαγοράσουν τήν προσωπική τους ἐλευθερία

659. Thallon, *Humanist*, σ. 08-09· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 169-170, στ. 28-30, 1-2: «Ἀνεξίκακε καὶ μακρόθυμε Χριστὲ βασιλεῦ, οὕπω Ἀθηνῶν ἱερὰν ἀκρόπολιν, τοὐμὸν λάχος, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἁγιώτατον παρθενῶνα τῆς θεομήτορος κατεπένθησα, σπήλαια λῃστῶν γεγονότα καὶ κατὰ τὴν Γραφὴν ἐχίνων καὶ ὀνοκενταύρων καὶ δαιμονίων ἐνδιαιτήματα».

660. Kordoses, *Greece*, σ. 29-30.

πληρώνοντας φόρο ἤ τό μισό τῶν εἰσοδημάτων τους[661]. Στήν κοινωνική διάκριση στόν λατινοκρατούμενο ἑλληνικό χῶρο βασικό ρόλο εἶχε ἡ θρησκευτική ἰδιότητα, ἡ ὁποία ἀπέκτησε περιεχόμενο κοινωνικό. Οἱ Λατίνοι, πιστοί στά πρωτεῖα τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, συγκρότησαν τήν ἄρχουσα τάξη, ἐνῶ οἱ αὐτόχθονες πληθυσμοί, ἀφοσιωμένοι στό δόγμα τῆς Ὀρθοδοξίας, ἔγιναν –σύμφωνα μέ τή φεουδαρχική ἀντίληψη τῆς Δύσεως– ὑποτελεῖς τῶν κυριάρχων. Οἱ τοπικοί ἄρχοντες διαφοροποιήθηκαν ἀπό τόν ὑπόλοιπο πληθυσμό καί εἰσχώρησαν στή λατινική φεουδαρχική ἱεραρχία ὡς ξεχωριστή τάξη, τοποθετούμενοι στήν τελευταία βαθμίδα τῆς φεουδαρχικῆς ἀριστοκρατίας[662].

Ὕστερα ἀπό μιά πιθανολογούμενη ἀποτυχημένη προσπάθεια τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη νά διαπραγματευτεῖ κάποια προνόμια τοῦ ὀρθόδοξου ποιμνίου του, καθώς καί τήν παραμονή του στήν Ἀθήνα μέ τήν ἰδιότητα τοῦ μητροπολίτη αὐτῆς[663], καθώς καί ἀπό μιά προφανή ἄρνησή του νά ὑποταχθεῖ στόν πάπα[664] καί νά ἀναγνωρίσει τό πρωτεῖο του[665], στήν κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν ἐγκαταστάθηκε λατῖνος μητροπολίτης. Εἰδικώτερα ὁ Ὄθων De la Roche στά 1206[666] ἐγκατέστησε σ' αὐτή τή θέση τόν ρωμαιοκαθολικό συμπατριώτη καί πνευματικό του ἱερέα, τόν γάλλο στήν καταγωγή[667] Βεράρδο, ὁ ὁποῖος κατέλαβε τή μητροπολιτική κατοικία τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη καί ἔθεσε ὑπό τήν ἐξάρτηση τοῦ πάπα ὅλο τόν ὀρθόδοξο κλῆρο[668]. Ὁ ὀρθόδοξος μητροπολιτικός ναός τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας στόν Παρθενώνα μετετράπη σέ λατινικό καθεδρικό ναό καί ἐπανδρώθηκε μέ δώδεκα λατίνους ἱερεῖς[669].

Ὅπως καί στήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ἔτσι καί στή μητρόπολη τῆς Ἀθήνας ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι ρασοφόροι, ἀπό τόν μητροπολίτη καί

661. Δοανίδου, *Φραγκοκρατία*, σ. 35.
662. Μαλτέζου, *Λατινοκρατούμενη*, σ. 246-247.
663. Βλ. σχετικῶς Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 417.
664. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 345.
665. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 97, ὑπ. 242.
666. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 188· Δοανίδου, *Φραγκοκρατία*, σ. 36.
667. Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία*, σ. 345.
668. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 354.
669. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 354.

τούς ἐπισκόπους ἕως τούς ἁπλούς κληρικούς καί τούς ἡγουμένους τῶν μοναστηριῶν, θά ἔπρεπε νά ἀποδεχτοῦν τήν ὑποταγή τους στόν Πάπα, οἱ δέ ἐπίσκοποι θά ἔπρεπε νά ἀποδεχτοῦν καί τό λατινικό δόγμα, προκειμένου νά διατηρήσουν τή θέση τους. Ὁ ἐφημεριακός κλῆρος κατέβαλλε βέβαια τίς εἰσφορές στούς λατίνους ἐπισκόπους, ὅμως οἱ περισσότεροι ἱερεῖς –ἄν καί καταδιωκόμενοι–, ἀπέφυγαν νά δηλώσουν ὑποταγή στόν πάπα καί ἔμειναν πιστοί στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ὁρισμένοι ὅμως, κυρίως ἡγούμενοι μοναστηριῶν, ὑποτάχθηκαν –ἔστω καί ἐπιφανειακά– γιά νά μή χάσουν τά εἰσοδήματά τους[670], γεγονός πού θά σήμαινε ἐρήμωση καί καταστροφή τῶν μοναστηριῶν τους.

Πρῶτος ἀπό τούς κληρικούς στήν Ἀθήνα πού ἔσπευσαν νά ὁμολογήσουν ὑποταγή στή ρωμαϊκή Ἐκκλησία ἀναφέρεται ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Βεράρδο ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Καισαριανῆς, πού χάρις σ' αὐτή τήν πράξη του κατόρθωσε νά διατηρήσει τό μοναστήρι του ἐλεύθερο καί ἀσύδοτο[671]. Αὐτή ἡ ὑποταγή στίς ἀπαιτήσεις τοῦ Πάπα ἦταν κατανοητή ἀκόμα καί σέ ἐκείνους τούς Ἕλληνες ἱεράρχες, ὅπως ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, πού δέν εἶχαν συμβιβαστεῖ μέ τίς νέες συνθῆκες. Ἔτσι ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν δέν ἔψεξε τόν ἡγούμενο τῆς Μονῆς Καισαριανῆς γιά τήν ἐπιλογή του, τοῦ ἐπεσήμανε ὡστόσο πώς «δέν πρέπει νά ξεχάσει τήν προηγούμενη κατάσταση»[672].

Συνεπῶς θά πρέπει, ναί μέν νά ὑπακούει στούς τωρινούς ἐπικυριάρχους, ἱκανοποιώντας τίς ἐπιθυμίες τους, ἀλλά ταυτοχρόνως νά θυμᾶται καί τούς παλαιούς, τούς κανονικούς ὀρθοδόξους ἀρχιερεῖς, εἴτε αὐτοί ἔχουν πεθάνει εἴτε πλέον ἐμπνέουν λίγο σεβασμό (ἐπειδή ἔχουν χάσει τήν ἐξουσία τους), ὅπως συνέβαινε μέ τόν ἴδιο τόν Χωνιάτη: «Ἔδει, τιμιώτατε καθηγούμενε τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς Καισαριανῆς, καὶ τοὺς παρόντας μὲν δεσπότας θεραπεύειν παντοίως καὶ ἀποπληροῦν τὰ καταθύμια αὐτοῖς, μεμνῆσθαι δὲ ὅμως καὶ τῶν παρελθόντων εἴτε ἤδη τεθνήκασιν εἴτε καὶ μικρὸν ἔτι ἐμπνέουσιν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς»[673].

---

670. Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 636.

671. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 78.

672. Kordoses, *Greece*, σ. 63.

673. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 311, στ. 1-5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΞΟΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΕΑ (ΚΕΩ): ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

1. Ἡ περιπλάνησή του σέ διάφορες περιοχές καί ἡ ἄφιξή του στήν Κέα

Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, μετά τήν εἴσοδο τῶν Φράγκων στήν Ἀθήνα, μή ἀντέχοντας νά βλέπει τήν πόλη πού εἶχε ἀγαπήσει καί διοικήσει ἐπί 23 ἔτη[674] περίπου (1182[675]-1205[676]) νά βρίσκεται πλέον σέ χέρια λατινικά, καί ἀφοῦ τό σκέφτηκε γιά λίγο καιρό, πῆρε τελικά τόν δρόμο τῆς αὐτοεξορίας[677]. Συνοδευόμενος ἀπό δύο ἀνηψιούς του, τόν Μιχαήλ καί τόν Γεώργιο, κατευθύνθηκε πρῶτα στή Θήβα. Ἐκεῖ, διαπιστώνοντας ὅτι καί ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θηβῶν Μανουήλ εἶχε φύγει γιά τούς ἴδιους λόγους, μετακινήθηκε διά ξηρᾶς ἕως τήν Αὐλίδα καί ἀπό ἐκεῖ μέ πλοῖο κινήθηκε γιά τή Θεσσαλονίκη[678].

Στή Θεσσαλονίκη πῆγε νά συναντήσει τόν ἐκεῖ εὑρισκόμενο ἔξαρχο τοῦ πάπα Ἰννοκέντιου Γ΄, τόν Καρδινάλιο τῆς Ἁγίας Σωσάννης[679] Βενέδικτο[680], ὑπεύθυνο γιά τίς Ἐκκλησίες τῆς ἀνατολῆς πού εἶχαν

674. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 106.

675. Σχετικῶς πρός τήν ἀκριβή χρονολογία ἀφίξεως τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα καί ἐνάρξεως τῆς ἀρχιερατείας του ἐκεῖ, ὅπως εἴδαμε στό σχετικό κεφάλαιο τῆς παρούσης ἐργασίας, μέ τίτλο «Τό ζήτημα τῆς χρονολογίας», ὑπάρχουν ἀρκετές διαφορετικές ἀπόψεις. Τό 1182 ὅμως εἶναι ἡ ἐπικρατέστερη.

676. Εἶναι κοινῶς ἀποδεκτή χρονολογία. Ἡ ἀναφορά πού βρήκαμε στό 1203 (Ἀμάντου, *Ἱστορία*, σ. 849) μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ μόνο σέ τυπογραφικό λάθος, ἀφοῦ ἡ Ἀθήνα περιῆλθε στούς Φράγκους τό 1205 καί σίγουρα ὄχι πρίν τήν ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1204, καί βεβαίως ἡ παρουσία τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα ἔπαυσε ὕστερα ἀπό τήν εἴσοδο τῶν Φράγκων στήν Ἀθήνα.

677. Miller, *Essays*, σ. 63.

678. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 71.

679. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 17· M. Kordoses, *Greece*, σ. 83.

680. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 184· Kordoses, *Greece*, σ. 83· Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 48· Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 635. Ὁ Γρηγορόβιος, *Ἱστορία*, σ. 417,

ὑπαχθεῖ στήν ἀποστολική ἕδρα[681] καί ἐπιφορτισμένο μέ τό καθῆκον τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν ὀρθοδόξων κληρικῶν καί μοναχῶν[682]. Σκοπός του ἦταν νά διαμαρτυρηθεῖ γιά τή νέα κατάσταση[683], ἐλπίζοντας στή βελτίωση της. Πιθανῶς διαπραγματεύτηκε καί τήν ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία τῆς μητροπόλεως του[684], θέλοντας προφανῶς νά ἐπιστρέψει στήν Ἀθήνα ὡς μητροπολίτης καί ὡς ἰδιοκτήτης τῶν κτημάτων του[685] (δηλ. τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων τῆς μητροπόλεώς του). Διατυπώθηκε δέ ἡ ἄποψη ὅτι ἴσως συζητήθηκε καί κάποιου εἴδους ἕνωση Ἐκκλησιῶν[686]. Ὅ,τι πάντως καί ἄν ἀφοροῦσαν αὐτές οἱ διαπραγματευτικές προσπάθειες, δέν ὁδήγησαν πουθενά, διότι καθώς φαίνεται ὁ Χωνιάτης ἀρνήθηκε νά δηλώσει κάθε εἴδους ὑποταγή στόν Πάπα, σ' ἀντίθεση μέ ὅ, τι εἶχαν πράξει κάποιοι ἄλλοι ἐπίσκοποι[687], ὅπως εἴδαμε πιό πάνω.

Ἐκεῖνο πού κατάφερε, ἦταν ὁ ἔξαρχος καθώς καί οἱ τοποτηρητές τοῦ βασιλιᾶ Βονιφάτιου τοῦ Μομφερρατικοῦ στή Θεσσαλονίκη νά τοῦ ἐπιτρέψουν νά μετακινήσει τήν ἕδρα του ἀνενόχλητος ἐκτός τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν[688], σέ μία ἀπό τίς ὑποκείμενες σ' αὐτόν ἐπισκοπές καί ἀπό ἐκεῖ νά ἐπιβλέπει τό ποίμνιό του[689]. Ἔτσι, μετά ἀπό σύντομο χρονικό διάστημα ὁ ὀρθόδοξος μητροπολίτης τῆς Ἀθήνας ἔφυγε ἄπραγος ἀπό τή Θεσσαλονίκη[690], συνεχίζοντας τόν δρόμο του μακριά ἀπό τήν πόλη πού εἶχε ἀγαπήσει καί ὑπηρετήσει ὅλα αὐτά τά χρόνια. Ἀκολούθησε ἐπίσκεψή του σέ διάφορες πόλεις τῆς Εὔβοι-

ἀναφέρει «καρδινάλιο Σοφρέδο». Στήν ὑποσημείωσή του (ὑποσ. 2) ὅμως ὁ μεταφραστής τοῦ Γρηγοροβίου, Σπ. Λάμπρος, ἐπισημαίνει ἀκριβῶς ὅτι ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης στή Θεσσαλονίκη δέν βρῆκε τόν καρδινάλιο Σοφρέδο, ἀλλά τόν καρδινάλιο Βενέδικτο, παραπέμποντας γι' αὐτό σέ σχετική μελέτη πού ἔχει λάβει ὑπ' ὄψιν της τίς ἐπιστολές τοῦ Πάπα Ἰννοκέντιου Γ΄. Ὁ δέ Γ. Σωτηρίου, Ἀθῆναι, στ. 642, κάνει λόγο γιά «καρδινάλιον Σωφρέδ».

681. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 48.
682. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 17.
683. Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 635· Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 48.
684. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.
685. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 417.
686. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 184· Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 17.
687. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 184.
688. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 417.
689. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 71-72.
690. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 17.

ας[691]· πρῶτα στόν Εὔριπο, ὅπου εἶχε κτήματα καί συγγενεῖς[692], καί στή συνέχεια σέ Ἐρέτρια, Κάρυστο[693] καί Χαλκίδα[694]. Στή Χαλκίδα καί στόν Εὔριπο εἰδικότερα, οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν φίλοι του[695], ἐνῶ ὑπῆρχαν καί κάποια ἐκκλησιαστικά κτήματα τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν σ' αὐτές. Ὅμως καί ἐκεῖ ἀνακάλυψε πώς εἶχαν συμβεῖ ἀντίστοιχες μέ τήν Ἀθήνα μεταβολές, ὕστερα ἀπό τήν κατάληψη τῆς Εὐβοιας ἀπό τούς Φράγκους[696].

Ἔτσι ὁ Μιχαήλ ἀποφάσισε τό ἑπόμενο ἔτος (1206)[697] νά πάει στήν Κέα[698] (σημερινή Τζιά), τῆς ὁποίας ἡ ἐπισκοπή ἐπίσης ὑπαγόταν σ' αὐτόν[699]. Πράγματι, ἡ ἐπισκοπή τῆς Κέας, πού ἐκτός ἀπό τήν Κέα, στήν ὁποία ὁ ἐπίσκοπος ἐγκατέστησε τήν ἕδρα του, περιλάμβανε καί τό γειτονικό νησί Θερμιά (σημερινή Κύθνος)[700], ἀπό τόν 9ο αἰ. ὑπαγόταν στή μητρόπολη Ἀθηνῶν, τόν δέ 12ο αἰ. ἡ Κέα ἦταν ἡ 11η ἐπισκοπή πού ὑπαγόταν στή μητρόπολη τῶν Ἀθηνῶν[701]. Σ' αὐτή τήν ἐπιλογή τοῦ Χωνιάτη νά πάει νά μείνει στήν Κέα, βεβαίως, συντέλεσε καί τό ὅτι τό συγκεκριμένο μικρό νησί βρίσκεται ἀπέναντι ἀπό τή νότια ἄκρη τῆς Ἀττικῆς, καί ἀπό κάποια ὑψώματά

691. Μαυρομμάτη, *Περιβάλλον*, σ. 06.

692. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 48.

693. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 17. Ἡ Κολοβοῦ ἀναφέρει καί τήν Αὐλίδα, ἀλλά ὅπως εἴδαμε πιό πάνω, ὁ Νεροῦτσος καταγράφει τήν ἐπίσκεψή τοῦ Χωνιάτη σ' αὐτή νά ἔχει γίνει πρίν τή Θεσσαλονίκη.

694. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 418.

695. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 417-418. Κατά τόν Τ. Νεροῦτσο (Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 72) ἦταν ἡ Κάρυστος καί ὁ Εὔριπος.

696. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 72.

697. Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 48.

698. Στά παλαιά κείμενα ἡ Κέα ἀναφέρεται ὡς «Κέω» καί εἶναι ἄκλιτη. Δειγματοληπτικά, βλ. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 106. Νά σημειωθεῖ ὅτι ἐξ αὐτοῦ παρασυρθείς ὁ καθηγητής Ν. Ζαχαρόπουλος ἀναφέρει ὅτι ὁ Χωνιάτης «ἐγκαθίσταται ὁριστικά κοντά κι ἀπέναντι ἀπό τήν ἕδρα του, στήν Κῶ, γιά νά μή χάσει ἀπό τά μάτια του τόν τόπο καί τό λαό πού τοῦ προσφέρθηκε ὡς κλῆρος διακονίας» (Ζαχαρόπουλου, *Φραγκοκρατία*, σ. 231), δηλαδή συγχέει τήν Κέα, ἡ ὁποία πράγματι βρίσκεται ἀπέναντι ἀπό τήν Ἀττική, μέ τήν ἀκριτική Κῶ, ἡ ὁποία βρίσκεται ἀπέναντι ἀπό τά παράλια τῆς Τουρκίας καί πού βεβαίως καμμία σχέση δέν ἔχει μέ τήν Ἀθήνα καί τήν Ἀττική [σελ. 225, 227 (ὑπ. 7) καί 231].

699. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 418.

700. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 18.

701. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 97, ὑπ. 243.

του διακρίνεται ἡ Ἀττική ἀπό τή μεριά τοῦ Σουνίου ἕως καί τόν Ὑμηττό[702], ὁπότε ὁ μητροπολίτης τῶν Ἀθηνῶν, παρ' ὅτι δέν θά βρισκόταν στήν πόλη του, τοὐλάχιστον θά ἔνοιωθε ὅτι εἶναι κοντά της, ἔχοντας ἔστω αὐτή τήν ὀπτική ἐπαφή μέ τήν ἀττική γῆ.

Κατά τή διάρκεια τῆς περιπλανήσεώς του ἀπό τήν Ἀθήνα ἕως τήν Κέα, ὁ μητροπολίτης ἀνάλωσε ὅσα χρήματα εἶχε πάρει μαζί του καί ἔκτοτε ἀπέβλεπε, ὅπως γράφει ἀπό τήν Κέα σέ μιά ἐπιστολή του πρός τόν ἡγούμενο τῆς Καισαριανῆς, «…εἰς τοὺς ἀκενώτους τῆς θείας προνοίας θησαυρούς»[703], δηλαδή στή θεία πρόνοια[704]. Νά σημειωθεῖ δέ πώς ἡ πληροφορία αὐτή ἀπό τόν Χωνιάτη πρός τόν ἡγούμενο τῆς Καισαριανῆς δέν γραφόταν τυχαῖα. Φαίνεται πώς ὁρισμένοι Ἕλληνες καί Λατίνοι ὑποψιάζονταν ὅτι ὁ Χωνιάτης ἀπό τήν ἱερατική του θητεία εἶχε ἀποκτήσει χρήματα[705]. Καί φαίνεται ἐπίσης πώς αὐτές τίς διαδόσεις ὁ ἡγούμενος τῆς Καισαριανῆς, πού ἦταν γενικῶς φύσει φιλοχρήματος καί εἶχε διαπράξει πολλές ἀδικίες, ὅπως θά δοῦμε σέ ἄλλο κεφάλαιο, τίς υἱοθετοῦσε καί τίς διέδιδε καί ὁ ἴδιος.

Ἔτσι ὁ Μιχαήλ φροντίζει νά ἀντικρούσει αὐτές τίς κατηγορίες· στήν ἴδια ἐπιστολή του πρός τόν ἡγούμενο, λίγο πιό πρίν γράφει σχετικά: «ἴσως γὰρ καὶ σὺ τὰ καθ' ἡμᾶς ἀγνοεῖς καὶ νομίζεις ὥσπερ καὶ τῶν Λατίων καὶ τῶν Ῥωμαίων τινές, ὅτι τὸν τοσοῦτον χρόνον ὃν ἐν Ἀθήναις ἀρχιερατεύων διεγενόμην, πλεῖστα ἐταμιευσάμην ἀποθησαυρίζων χρήματα, ἃ καὶ οἱ μεθ' ἡμῶν παραπολαύουσι πλουτοῦντες καὶ τρυφῶντες. Ἀλλ' εἴπερ τοιαῦτα καὶ σὺ διαλογίζῃ περὶ ἡμῶν, εὖ ἴσθι ὡς πεπλάνησαι, ἀδελφέ»[706]. Καί συνεχίζει ἐξηγώντας πώς ὅσα χρήματα κέρδιζε, πολλές φορές καί πρίν ἀκόμα τά λάβει στά χέρια του, τά κατανάλωνε γιά τίς ἀπαραίτητες ἀνάγκες[707]. Καί

---

702. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 418.

703. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 17-18.

704. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 312, στ. 12-19: «Ὅτε δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἐξῆειμεν εἰς Θεσσαλονίκην παρὰ τὸν καρδινάριν καὶ πάλιν κατελθόντες εἰς Εὔριπον, κἀκεῖθεν δεῦρο διαπλωιζόμενοι ἀνηλώσαμεν πάντα ἐντὸς ἐνιαυτοῦ. Ἔκτοτε δὲ εἰς τοὺς ἀκενώτους τῆς θείας Προνοίας θησαυροὺς ἀπείδομεν καὶ οὐδενὸς τῶν ἀναγκαίων ἄχρι τοῦ δεῦρο καιροῦ ἐστερήθημεν διὰ τοὺς ἀπείρους οἰκτιρμοὺς τοῦ θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

705. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 18, ὑπ. 48 καί σ. 99-100.

706. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 312, στ. 1-8.

707. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 312, στ. 9-12: «οὐκ ἐπεθύμησα ἀποθησαυρίσαι

ἔτσι φθάνει καί στό σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς πού πρωτοείδαμε, λέγοντας ὅτι καί ὅσα χρήματα εἶχε διαθέσιμα, τά κατανάλωσε γιά τίς ἀνάγκες τοῦ ταξιδιοῦ του, ἀπό τή στιγμή πού ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα.

2. Ἡ ζωή τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στήν Κέα

Ἡ ζωή στήν Κέα ἐκείνη τήν ἐποχή ἦταν γενικά δύσκολη. Πολύ δέ περισσότερο γιά τόν Μιχαήλ Χωνιάτη, πού ἤδη ἦταν ἡλικιωμένος (πλησίαζε τά 70 ἔτη) καί μέ ἰδιαίτερα ἐπισφαλή ὑγεία. Ἀλλά καί ἀπό ψυχολογικῆς ἀπόψεως ὁ μητροπολίτης τῶν Ἀθηνῶν, ζῶντας στήν Κέα μακρυά ἀπό τήν πόλη στήν ὁποία ἔδρευε ἐπί τόσα χρόνια, αἰσθανόταν τόν ἑαυτόν τοῦ ὡς ἔκπτωτο τοῦ παραδείσου καί ἐνῶ ἄλλοτε ἐξέφραζε τόν πόθο νά σωθεῖ ἀπό τά τάρταρα τῶν Ἀθηνῶν, τώρα κοίταζε ἀπό τῆς ἀκτές τοῦ νησιοῦ πρός τά χώματα τῆς Ἀττικῆς σάν νά κοιτοῦσε μιά χαμένη Ἐδέμ[708].

Παρ' ὅλα αὐτά δέθηκε βαθιά μέ τούς ἀνθρώπους τοῦ νησιοῦ, ἀνάμεσα στούς ὁποίους ἐγκαταστάθηκε καί τούς ὁποίους ἀπεικονίζει στό ποίημά του «Θεανώ» ὡς σοφούς, ἱκανούς, ἐραστές τῆς ἐλευθερίας, πίνοντες νερό (δηλ. ἐγκρατεῖς καί ὄχι μέθυσους;) καί ὀλιγόφαγους[709]. Ὅμως τό δέσιμό του αὐτό δέν ἀρκοῦσε γιά νά ἱκανοποιήσει τήν αἴσθηση ἀπομόνωσης καί μοναξιᾶς πού αἰσθανόταν μακριά ἀπό τούς περισσότερους γνωστούς του καί μακριά ἀπό τά βιβλία του. Βέβαια στήν Κέα ὁ Χωνιάτης δέν ζοῦσε ἐντελῶς ἀπομονωμένος, καθώς ἰδίως τά πρῶτα χρόνια εἶχε πολλούς φίλους καί συγγενεῖς νά τόν ἐπισκέπτονται, ἐνῶ ἀλληλογραφοῦσε καί μέ πολλούς ἀπό τούς φίλους του, καθώς καί μέ κληρικούς[710].

Ἐπιπροσθέτως, διατηροῦσε ἕνα κύκλο μαθητῶν[711], εἴτε ἀπό κάποιους πού τόν εἶχαν ἀκολουθήσει ἐκεῖ εἴτε ἀπό ἄλλους πού ἦρθαν νά τόν βροῦν ἀργότερα, ἀλλά καί ἀπό κάποιους λίγους ντόπιους. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς τούς μαθητές ἦταν ὁ Γεώργιος Βαρδάνης (γιός

ὥστε ἔχειν εἰς ἔπειτα, ἀλλ' ἅμα τῷ εἰσκομισθῆναι, πολλάκις καὶ πρὶν εἰσκομισθῆναι τὰς τῆς ἐκκλησίας εἰσόδους, εἰς τὰς δούσας χρείας ἀνήλισκον».

708. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 423.

709. Thallon, *Humanist*, σ. 12. Βλ. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 387-388.

710. Kordoses, *Greece*, σ. 83.

711. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 98.

τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καρύστου[712] καί μετέπειτα μητροπολίτης Κερκύρας[713]), ὁ ἀνεψιός του Νικήτας καί ὁ Νικόλαος, ἀνεψιός τοῦ ἡγουμένου τοῦ μοναστηριοῦ τῶν Ἁγίων Ὁμολογητῶν στήν Ἀθήνα. Ὁ κύκλος αὐτός συνεχῶς διευρυνόταν ἀπό νέους μαθητές[714].

Τούς μαθητές τούς δίδασκε εἴτε σέ κάποιο μοναστήρι τοῦ νησιοῦ εἴτε στό σπίτι του, ὅπως ἔκανε καί ὁ δάσκαλός του Εὐστάθιος στήν Κωνσταντινούπολη[715]. Αὐτά πού καθώς φαίνεται τούς δίδασκε, ἦσαν: Ἀριστοτέλης (ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλη ἐκείνη τήν ἐποχή ἦταν συνηθισμένη) καί εἰδικότερα τά ἔργα «Ὄργανον» καί «Ἀναλυτικά», Ὅμηρος, Ξενοφών, Παλαιά Διαθήκη, μυθολογία. Συνδυαζόταν δηλαδή ἡ θύραθεν παιδεία μέ τά ἐκκλησιαστικά γράμματα[716]. Ἀκόμα Ρητορική[717], ἡ ὁποία ἦταν ἀναγκαία γιά τά δημόσια πρόσωπα τῆς ἐποχῆς (τόσο τούς πολιτικούς ὅσο καί τούς ἐκκλησιαστικούς ἄνδρες)[718], Φιλοσοφία[719], γνώσεις ἐτυμολογίας, Γραμματική[720].

Ἀργότερα ὅμως ἡ κατάσταση ἐπιδεινώθηκε. Διότι ἕνας πρόσθετος λόγος γιά τόν ὁποῖο ὁ Χωνιάτης εἶχε ἐπιλέξει νά διαμείνει στήν Κέα ἦταν τό γεγονός ὅτι τό νησί παρέμενε ἐλεύθερο ἀπό τούς Λατίνους καί συνεπῶς ἤλπιζε ὅτι ἐκεῖ θά εἶναι ἀσφαλής καί ἀνενόχλητος ἀπ᾽ αὐτούς[721]. Καί παρέμενε ἐλεύθερο ἀκόμα τό νησί, ἐπειδή ὁ μέν Μέγας κύρ τῶν Ἀθηνῶν δέν μποροῦσε νά ἀξιώσει τήν κατοχή της, ἡ δέ βενετική πολιτεία στήν ὁποία εἶχε παραχωρηθεῖ, δέν εἶχε ἀκόμα ἐνεργήσει τά δέοντα προκειμένου νά τήν καταλάβει[722].

712. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 425. Ἀναλυτικότερα γιά τό θέμα τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ πατέρα του Γεωργίου Βαρδάνη καί τίς ἀντικρουόμενες ἀπόψεις, βλέπε Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 89 καί Σκλαβενίτη, *Βαρδάνης*, σελ. 24-25.

713. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 141.

714. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 98 καί Σκλαβενίτη, *Βαρδάνης*, σελ. 25.

715. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 98, ὑπ. 246.

716. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 99-100.

717. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 101.

718. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 101, ὑπ. 266.

719. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 103.

720. Ἡ γραμματική δέν μαρτυρεῖται ἄμεσα, ἀλλά συμπεραίνεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Χωνιάτης ἐπιπλήττει τόν μαθητή τοῦ Βαρδάνη γιά γραμματοσυντακτικά λάθη πού ἔκανε. Βλ. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 105.

721. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 18.

722. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 419.

Ὅμως, ἕναν χρόνο ἀργότερα ἀπό τότε πού ἔφτασε στό νησί, δηλ. τό 1207[723], ἄρχισαν νά ἀποβιβάζονται καί νά ἐγκαθίστανται στήν Κέα, ἀλλά καί σέ ἄλλα νησιά τῶν Κυκλάδων, οἱ πρῶτοι Βενετοί. Πολλοί ἀπό αὐτούς κατάγονταν ἀπό σημαντικούς ἀρχαίους οἴκους, ὅπως ὁ Ἀνδρέας καί ὁ Ἱερεμίας Γκίζης, ὁ Δομίνικος Μικιέλης καί ὁ Πέτρος Ἰουστινιάνης. Μάλιστα ὁ Μικιέλης ἀνέλαβε ὑπό τήν εὐθύνη του τή δημιουργία ὀχυρωμένης ἀκροπόλεως[724]. Ὁ Μιχαήλ, ἀπελπισμένος ἀπό τήν κακή του τύχη, κατάλαβε ὅτι ὕστερα ἀπό τήν κατάληψη τοῦ τελευταίου του αὐτοῦ καταφυγίου, ἡ ἀπόδραση ἦταν ἀνώφελη, ἐπειδή, ὅπως γράφει, «ἀποφεύγοντας τό λιοντάρι, οἱ ἄνθρωποι θά συναντήσουν τήν ἀρκούδα[725] καί προσπαθώντας νά ἀποφύγουν καί αὐτή, θά εἰσέλθουν τελικά στό σπίτι τους, ὅπου στηριζόμενοι στόν τοῖχο θά δαγκωθοῦν ἀπό τό φίδι»[726]. Παρέμεινε λοιπόν στήν Κέα, πλέον εὑρισκόμενος κάτω ἀπό τούς δυνάστες Φράγκους, πού ἔκαναν τή ζωή τοῦ μητροπολίτου ἀλλά καί γενικῶς τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων δύσκολη.

3. Δυσκολίες στήν ἀλληλογραφία του

Οἱ κατακτητές, ὅπου ἀνέλαβαν τήν ἐξουσία, δημιουργοῦσαν ἐπίσης ἐμπόδια καί στήν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στόν ντόπιο πληθυσμό ἰδιαίτερα καί τούς Ἕλληνες ἀξιωματούχους, κάτι πού ἔπληττε ἰδιαίτερα τόν Χωνιάτη στήν Κέα, γιά τόν ὁποῖο ἡ ἐπικοινωνία μέσῳ ἀλληλογραφίας μέ τά ἀγαπημένα πρόσωπα πού δέν ἦταν κοντά του, ἀποτελοῦσε μιά προσφιλή συνήθεια. Πρίν τό 1204, γράφει ὁ Μιχαήλ

723. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 72.

724. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 420.

725. Ὁ Μ. Κορδώσης (Kordoses, *Greece*, σ. 30), μεταφέροντας τά λόγια τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στό ἀγγλικό κείμενο, σημειώνει λανθασμένα «τίγρη» (tiger) ἀντί γιά ἀρκούδα πού γράφει ὁ μητροπολίτης (ἄρκτος) (βλ. ἑπόμενη ὑποσημείωση): «avoiding the lion, people will meet the tiger and avoiding it, they will enter their house, where, touching the wall they will be bitten by the snake».

726. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 292, στ. 21-27: «Τούτοις παραπλησίως καὶ οἱ νῦν τυραννούμενοι τὰ ἄφυκτα φεύγουσιν ὡς εἴ τις φεύγοι κατὰ τὰ γραφικὰ λόγια ἀπὸ προσώπου λέοντος, εἶτα συναντήσει αὐτῷ ἄρκτος, ὁ δέ, ταύτην διαδρὰς, εἰσελεύσεται εἰς τὸν ἑαυτοῦ οἶκον καὶ ἐπερείσει τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα ἐπὶ τὸν τοῖχον καὶ δήξεται αὐτὸν ἐκεῖ ὄφις».

Χωνιάτης, ἡ ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στήν Ἀθήνα καί τήν Κέα δέν ἦταν τόσο δύσκολη ὅσο ἔγινε μετά τήν ἔλευση τῶν Φράγκων. Οἱ ἄνθρωποι τότε φοβόντουσαν ὅτι τά γράμματά τους δέν θά παραδίδονταν στούς παραλῆπτες τους λόγῳ καί τῶν γενικότερων δυσκολιῶν πού ἀντιμετώπιζε ἡ ἀλληλογραφία τότε, ὅπως θά δοῦμε καί στή συνέχεια. Ἀλλά καί γενικότερα δίσταζαν στήν ἐπικοινωνία τους[727], φοβούμενοι προφανῶς καί γιά τυχόν συνέπειες πού θά μποροῦσε νά ἔχει μιά ἀστοχία στά περιεχόμενα μιᾶς ἐπιστολῆς τους, ἐνῶ βεβαίως κανείς δέν θά μποροῦσε νά αἰσθάνεται ἄνετα γνωρίζοντας ἐκ προοιμίου ὅτι ἡ ἀλληλογραφία του ἐλέγχεται καί συνεπῶς πιθανότατα θά διαβαστεῖ καί ἀπό ἄλλους πλήν τοῦ ἐπίσημου παραλήπτη.

Ὅμως τά προβλήματα μέ τήν ἀλληλογραφία δέν περιορίζονταν σ' αὐτά πού τούς δημιουργοῦσαν οἱ Λατίνοι ὡς κατακτητές. Στίς ἐπιστολές τοῦ Χωνιάτη ἀναφέρονται διάφορες δυσκολίες στή δυνατότητα ἐπικοινωνίας μέ τά πρόσωπα πού ἀλληλογραφοῦσε: Δικαιολογούμενος γιά τήν ἀγραφία του πρός τόν ἐπίσκοπο Καρύστου Δημήτριο ἐπικαλεῖται τήν ἔλλειψη «ὑπογραφέως», ἐνῶ σέ ἄλλες περιπτώσεις τήν ἀδυναμία ἐξεύρεσης γραφικῆς ὕλης ἤ τή βιασύνη τοῦ γραμματοκομιστή νά ἀναχωρήσει[728], μέ ἀποτέλεσμα νά μή προλαβαίνει ὁ Χωνιάτης νά γράψει καί νά ἀποστείλει κάποια ἀπάντηση ἐγκαίρως.

Διότι ἡ εὕρεση γραμματοκομιστή –καί μάλιστα ἐμπίστου– δέν ἦταν εὔκολη ὑπόθεση ἐκείνη τήν ἐποχή[729] –γενικότερα στήν αὐτοκρατορία, πόσῳ δέ μᾶλλον γιά τήν ἀπομονωμένη Κέα– καί συνεπῶς μιά συνήθης πρακτική ἦταν ν' ἀποστέλλεται ἡ ἀπάντηση μέ τόν ἴδιο γραμματοκομιστή[730], ὁ ὁποῖος ὅμως, ὅπως στήν προκείμενη περίπτωση, συχνά ἐπειγόταν νά ἀναχωρήσει κι ἔτσι ἡ ἐπιστολή πού παραλαμβάνει εἶναι σύντομη[731], ἐνῶ σέ ἄλλες περιπτώσεις ὁ παραλήπτης τοῦ γράμματος δέν προλαβαίνει νά ἀποστείλει ἀπάντηση

727. Kordoses, *Greece*, σ. 26-27.

728. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας,* σ. 310.

729. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας,* σ. 310 καί 311. Βλ. καί Τωμαδάκη, *Ἐπιστολογραφία*, σ. 72.

730. Βλ. χαρακτηριστικά τήν ἀπάντηση πρός τόν Εὐθύμιο Τορνίκη (ἐπ. ὑπ. ἀριθμ. 98), Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 158, στ. 1-2: «Ἀγαθὰ πολλὰ γένοιτο τάνδρὶ τουτῳὶ οἷς παρὰ σοῦ πρὸς ἡμᾶς καὶ πρὸς σὲ παρ' ἡμῶν κεκόμικε γράμματα».

731. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 315.

καί περιμένει ἄλλη εὐκαιρία γι' αὐτό, ἡ ὁποία ὅμως μπορεῖ νά καθυστερήσει πολύ νά ἐμφανιστεῖ.

Ἄλλοτε πάλι, ἀποστέλλεται μία μόνο ἐπιστολή γιά περισσότερους παραλῆπτες[732], ἐνέργεια πού καμμιά φορά μάλιστα δημιουργεῖ παρεξηγήσεις, ἀναγκάζοντας τόν ἀποστολέα στή συνέχεια νά ἀπολογηθεῖ στούς παραλῆπτες τῆς κοινῆς ἐπιστολῆς του[733]. Σέ μιά ἄλλη περίπτωση, ὁ Χωνιάτης στέλνει «μονωδία» στόν συνονόματο του ἀνεψιό του, τόν Μιχαήλ, καί τόν παρακαλεῖ νά κάνει περισσότερα ἀντίγραφα αὐτῆς καί νά τά μοιράσει σ' ἄλλους συγγενεῖς[734].

Ὁ Χωνιάτης ἐπωφελεῖτο καί ἀπό τήν παρουσία διαφόρων προσώπων πού περιστασιακά διέρχονταν ἀπό τόν τόπο διαμονῆς του προκειμένου νά στείλει τήν ἀλληλογραφία του. Μέ ἀνάλογο τρόπο παρελάμβανε καί ἐπιστολές, ὅπως στήν περίπτωση πού ὁ χαρτοφύλακας τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν, περνώντας ἀπό τήν Ραιδεστό, παρέλαβε ἐπιστολή τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάννου πρός τόν Χωνιάτη. Ὅμως ἡ ἐξεύρεση ἔμπιστου γραμματοκομιστή εἶναι ἕνα θέμα πού πάντα τόν ἀπασχολοῦσε. Διότι ἀνεξάρτητα ἀπό τούς περιστασιακούς ταχυδρόμους, ὁ Χωνιάτης ὁρισμένα γράμματα τά ἐμπιστευόταν μόνο σέ πρόσωπα πού ἔχαιραν τῆς ἀμερίστου ἐμπιστοσύνης του. Οἱ γραμματοκομιστές αὐτοί ἦσαν γνῶστες τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς, ὥστε συμπλήρωναν τά γραφόμενα μέ τόν προφορικό λόγο, κατά τή συνήθη πρακτική στή βυζαντινή ἐπιστολογραφία.

Ἔτσι ὁ ἔμπιστος του γραμματικός κύρ Θωμᾶς μεταφέρει γράμματα τοῦ ἱεράρχη τόσο ἀπό τήν Ἀθήνα ὅσο καί ἀπό τήν Κέα καί συχνά

732. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 222, στ. 10-14: «πολλοῦ μοι τὰ ἐπισταλτικὰ γράμματα κρίνεται ἄξια καὶ ηὐξάμην ἂν ἐνδελεχῶς ἑκάστῳ ὑμῶν ἀνὰ μέρος καὶ ἰδίᾳ γράφειν οἷός τε εἶναι καὶ αὖ παρ' ἑκάστου ὑμῶν ἀμοιβαδὸν τὰ ἴσα δέχεσθαι»· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 224, στ. 10-14: «Οὕτω μὲν οὖν ἐγὼ καὶ διὰ ταῦτα τὸ γράμμα τοῦτο ἓν κοινὸν πᾶσιν ὑμῖν ἐνεχάραξα (στ. 10-11). Ὑμεῖς δ' ἄξια τῆς ἐπιεικίας ὑμῶν πράττοιτ' ἂν μὴ παρὰ τοῦτο μικρολόγους ἡμᾶς ἢ καινοτόμους νομίσαντες, εἴπερ ἑκάστου ὑμῶν ἐπιστέλλοντος ἰδίᾳ, ἡμεῖς κοινῶς ἅμα πᾶσιν ἐπεστάλκαμεν»· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 224, στ. 21-24: «Καὶ χαίρω μὲν ταῖς πολλαῖς ὑμῶν φωναῖς καταυλούμενος, οὐκ ἔχων δὲ ἀντᾷδειν πρὸς ἕκαστον μία φωνή, λειπόμενος ἄχθομαι καὶ ποτε χειροπληθές φορτίον γραμμάτων ὑμετέρων ὡς τὰ πολλὰ δεχόμενος».

733. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας,* σ. 315.

734. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 314, ὑπ. 74.

ἀναλαμβάνει νά ἐκθέσει λεπτομερῶς ὅσα δέν ἦσαν δυνατόν νά γραφοῦν ἐν ἐκτάσει, καθώς καί εἰδήσεις γιά τίς ὁποῖες ἔπρεπε νά τηρηθεῖ ἐχεμύθεια καί νά μήν ἀποκαλυφθοῦν σέ ἄλλον πλήν τοῦ παραλήπτη. Τέτοιου εἴδους εἰδήσεις λοιπόν, ὁ Χωνιάτης ἀπέφευγε νά τίς γράφει, διότι μιά ἐπιστολή ἦταν δυνατόν νά διαβασθεῖ ἀπό «ἀδιάκριτα μάτια»[735] καί γι' αὐτό βασιζόταν στήν προφορική μεταφορά τους.

Ὁ κύρ Θωμᾶς, γιά τόν ὁποῖο μέ ἰδιαίτερη ἐκτίμηση μιλᾶ ὁ Χωνιάτης[736], δέν ἦταν ἕνας ἁπλός διεκπεραιωτής ἐπιστολῶν· πρέπει νά εἶχε ἔντονη προσωπικότητα, κύρος καί παιδεία ἐφ' ὅσον ἀναλαμβάνει, ὅσο καιρό ὁ Χωνιάτης βρίσκεται ἀκόμα στήν Ἀθήνα καί συνεπῶς ἀσχολεῖται πιό ἔντονα μέ τά θέματά της, παράλληλα μέ τήν ἐπίδοση κάθε ἐπιστολῆς, καί τήν προσωπική ἐπικοινωνία μέ ἐξέχοντα πρόσωπα, ὅπως ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου Δημήτριος Τορνίκης, ὁ μέγας δούξ Μιχαήλ Στρυφνός ἤ οἱ ἀδελφοί Βελισσαριώται προκειμένου νά τούς ἐκθέσει καί προφορικῶς τήν κατάσταση τῆς πόλεως καί νά προκαλέσει τήν εὐνοϊκή παρέμβασή τους[737]. Ἐκεῖνος ἦταν ἄλλωστε, πού, ὅπως εἴδαμε καί στό ἀνάλογο κεφάλαιο, μετέφερε καί τό περίφημο «ὑπομνηστικόν» πρός τόν αὐτοκράτορα.

Οἱ κομιστές τῶν γραμμάτων –καί συνεπῶς καί τά ἴδια τά γράμματα– ἀντιμετώπιζαν πολλούς κινδύνους· ἐκτός ἀπό τήν ἴδια τήν ταλαιπωρία τοῦ ταξιδιοῦ, ἀπειλοῦνταν ἀπό πειρατές, ληστές, κακοκαιρίες καί κίνδυνους ναυσιπλοΐας[738] ἀλλά καί τούς κατά τόπους πολέμους[739], μέ ἀποτέλεσμα νά ὑπάρχει μειωμένος ἀριθμός διαθέσιμων κομιστῶν. Ἐνδεικτικῶς, στήν ἐπιστολή 153 πρός τόν φίλο τοῦ Εὐθύμιο Τορνίκη ὁ Μιχαήλ διαμαρτύρεται γιά τή σπανιότητα διακομιστῶν ἐξαιτίας ἀκριβῶς τῶν πειρατῶν πού λυμαίνονταν τά πα-

735. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 312-313.

736. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 96, στ. 23-24: «Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἐντιμότατος κῦρ Θωμᾶς διὰ τὸ τῆς τοιαύτης δουλείας ἀναγκαιότατον ἀπεστάλη»· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 106, στ. 2-4: «καὶ τὸν ἐντιμότατον κῦρ Θωμᾶν συναποστεῖλαι δεῖν ἔγνωμεν, ὅπως τὰ παρὰ τῶν γραμμάτων κεφαλαιωδῶς ὑπαγορευόμενα αὐτὸς ἀποτάδην ἐκτραγῳδήσειε…»· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 109, στ. 2-3: «…ὁ ἐντιμότατος κῦρ Θωμᾶς καὶ τὰ δι' αὐτοῦ κομισθέντα πρὸ μικροῦ γράμματα…».

737. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 314.

738. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 315.

739. Τωμαδάκη, *Ἐπιστολογραφία*, σ. 75.

ράλια[740]. Στή δέ ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 146 ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης εὐχαριστεῖ τόν Ἐπίσκοπο Εὐρίπου Θεόδωρο γιά τήν παραμυθία πού τοῦ παρέχουν τά γράμματά του, ἰδιαίτερα μάλιστα τό τελευταῖο, τό ὁποῖο ἔφτασε στά χέρια του παρά τή θαλασσοταραχή πού συνέτριψε τό πλοιάριο πού τό μετέφερε ἀπό τήν Ἀθήνα στήν Κέα[741].

Ὑπῆρχαν ὅμως καί κίνδυνοι πού ἀφοροῦσαν εἰδικότερα μόνο τά γράμματα. Γιά παράδειγμα στήν ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 117 ὁ Μιχαήλ ἀναφέρεται στήν τύχη ἑνός γράμματος τοῦ Βαρδάνη, τό ὁποῖο κατεστραμμένο ἀπό τήν ὑγρασία τῆς θάλασσας ἦταν ἀδύνατο νά ἀνοιχτεῖ καί νά διαβαστεῖ[742]. Σέ ἄλλες περιπτώσεις τά γράμματα ἔφταναν καί ἔφταναν σώα, ἀλλά μέ πολύ μεγάλη καθυστέρηση. Ἐνδεικτικό αὐτοῦ εἶναι ὅταν ὁ Χωνιάτης παραλαμβάνει στήν Κέα σχεδόν ταυτόχρονα δύο ἐπιστολές τοῦ ἴδιου ἀποστολέα, τοῦ Μανουήλ Θηβῶν, σταλμένες προφανῶς μέ διαφορετικό γραμματοκομιστή καί σέ τελείως διαφορετικές χρονικές περιόδους μεταξύ τους[743]. Δέν ἔλειπαν ὅμως καί οἱ περιπτώσεις πού μέ τόν ἴδιο γραμματοκομιστή, ὅταν αὐτός καθυστεροῦσε νά ἀναχωρήσει, ὁ ἀποστολέας ἔγραφε καί ἔστελνε καί δεύτερη ἐπιστολή πρός τόν ἴδιο παραλήπτη[744].

Ἀναγνωρίζοντας τίς δυσκολίες τῶν διακομιστῶν τῶν ἐπιστολῶν, ὁ Χωνιάτης στέλνοντας ἄνθρωπο ἐπιφορτισμένο νά παραδώσει ἐπιστο-

740. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 130· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 306, στ. 20-25: «..οἱ κάκιστ' ἀπολούμενοι πειραταὶ, οὕτω τὰς νήσους ταύτας ὁσήμεραι περιστοιχίζονται ὡς αὗται δῆλον ἐκυκλώσαντο, ὅθεν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν κεκλήρωνται. Οὕτω γοῦν καὶ διὰ ταῦτα σπανιώτατα δικομισταῖς γραμμάτων ἐντυγχάνοντες ἀγαπῶμεν καὶ τὰ ὀψέποτε διαπεμπόμενα ἀπολαμβάνοντες».

741. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 98· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 295, στ. 9-11: «Ταύτην, οἶμαι, τὴν ἀρετὴν ἠδέσθη καὶ κλύδων θαλάσσιος, καὶ παρὰ τοῦτο, τὸ Ἀθήνηθεν πρὸς ἡμᾶς περαιούμενον πλοιάριον συντρίψας…».

742. Τωμαδάκη, *Ἐπιστολογραφία*, σ. 75· Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 89· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 241, στ. 1-6: «Δύο μὲν ἤδη δεδέγμεθα γράμματα σὰ, λογιώτατε υἱὲ. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρότερον ἅτε διαπόντιον κομιζόμενον ἢ ἐν ἄντλῳ ἢ τυχὸν καὶ κύματι δούπησε πεσὸν, ἔνθεν τοι καθυγρανθὲν οὐχ οἷον τε ἦν ἀναπτυχθῆναι· αἱ γὰρ ἐπαναδιπλώσεις τοῦ χάρτου εἰς ἓν πτύγμα συμπεφυκυῖαι οὐχ οἷαι τε ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων διίστασθαι…».

743. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 312· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 146, στ. 9-11: «..δύο ἀπολαβὼν γράμματα, τὸ μὲν μικρῷ πρότερον καὶ ὅσον ἐπελθεῖν, τὸ δ' εὐθὺς μετ' ἐκεῖνο ὑπαναγνωσθέν».

744. Τωμαδάκη, *Ἐπιστολογραφία*, σ. 78.

λές σέ ἀποδέκτες στή Δυτική Ἑλλάδα τόν ἐφοδιάζει καί μέ συστατική ἐπιστολή πρός τόν Ἰωάννη Ναυπάκτου, ἀπό τόν ὁποῖο ζητᾶ νά ἐνισχύσει τόν ἀπεσταλμένο του μέ συνοδεία καί συστατικές ἐπιστολές, ὥστε νά μπορέσει νά φθάσει μέ ἀσφάλεια στόν προορισμό του[745].

Γενικότερα πάντως, ὅλες αὐτές οἱ δυσκολίες αὐξάνουν τή χαρά τῆς ἐπικοινωνίας μέσῳ τῶν ἐπιστολῶν καί συχνά ὁ Χωνιάτης ἐκφράζει τήν εὐγνωμοσύνη πού αἰσθάνεται γιά τόν ρόλο τοῦ γραμματοκομιστή ὡς διαμέσου γιά τήν ἐπικοινωνία μέ συγγενεῖς, φίλους, μαθητές καί ἄλλα πρόσωπα[746]. Τά κυριότερα πρόσωπα μέ τά ὁποῖα ἀλληλογραφεῖ τακτικά, εἶναι κοντινοί του ἄνθρωποι ὅπως οἱ τρεῖς ἀνεψιοί του, Νικήτα, Μιχαήλ καί Γεώργιο, πού ἀπό μιά ἐποχή καί ὕστερα βρίσκονται πάλι στήν Ἀθήνα[747], ἀλλά καί διαμένοντες στήν κοντινή Εὔβοια φίλοι του, Εὐθύμιος Τορνίκης, Γεώργιος Βαρδάνης καί Μανουήλ Βεριβόης, καθώς καί ὁ ἐπίσκοπος Εὐρίπου Θεόδωρος[748].

4. Τό ἀνθυγιεινό περιβάλλον τῆς Κέας καί ἡ ἐπιστροφή πολλῶν γνωστῶν του στήν Ἀθήνα

Μέσα στά ἄλλα προβλήματα πού εἶχε νά ἀντιμετωπίσει ὁ Χωνιάτης στήν Κέα, συμπεριλαμβανόταν καί τό περιβάλλον της, πού ἀπ' ὅ,τι φαίνεται δέν ἦταν καθόλου ὑγιεινό, μέ συνέπεια –σέ συνδυασμό μέ τίς φτωχές διατροφικές δυνατότητες πού προσέφερε τό νησί– νά ἐπιβαρύνει τήν ὑγεία ὅσων διέμεναν ἐκεῖ. Χαρακτηριστική ὡς πρός αὐτό εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ μαθητή του Γεωργίου Βαρδάνη, γιοῦ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καρύστου. Ὁ Γεώργιος Βαρδάνης (ἐπωνομαζόμενος καί ἀττικός[749]) ἦταν ἕνας ἀπό τούς πιό σημαντικούς καί ἀγαπημένους μαθητές τοῦ Χωνιάτη. Πρέπει νά ξεκίνησε νά τοῦ κά-

745. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 315.

746. Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, *Μορφές Ἐπικοινωνίας*, σ. 316.

747. Ὁ Μιχαήλ ἀπευθύνει συνολικά ὀκτώ ἰδιωτικές ἐπιστολές στούς ἀνεψιούς του Νικήτα, Μιχαήλ καί Γεώργιο. Ὁ τελευταῖος μάλιστα, ἔχασε τόν γιό του ἀπό τόν Λ. Σγουρό, γεγονός πού κινητοποίησε τόν Χωνιάτη νά συγγράψει γύρω στό 1206 στήν Κέα μιά σειρά παραμυθητικῶν ἐπιστολῶν στόν ἀνηψιό του Μιχαήλ, συμπεριλαμβανομένων δύο μονωδιῶν στόν Γεώργιο καί τό νεκρό τέκνο του. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 133-134.

748. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 19.

749. Κωνσταντινίδη, *Πνευματική ζωή*, σ. 238.

νει μαθήματα ἤδη ἀπό τήν Ἀθήνα καί ὅταν ὁ δάσκαλός του αὐτοεξορίστηκε στήν Κέα ὁ Βαρδάνης τόν ἀκολούθησε[750]. Παρακολούθησε κοντά στόν Χωνιάτη τά μαθήματα τόσο τῆς ἐγκυκλίου παιδείας ὅσο καί ἐκεῖνα τῆς ἐπομένης βαθμίδας[751].

Ὁ Γεώργιος ὅμως φαίνεται πώς εἶχε πολύ ἀσθενική κράση καί δέν μποροῦσε νά ἀντέξει τό κλίμα τῆς Κέας. Ἔπασχε ἀπό ὀξεῖς πονοκεφάλους ἀπό τούς ὁποίους μάταια προσπαθοῦσε νά γιατρευτεῖ μέ διάφορα φάρμακα, ἐνῶ εἶχε καί πολύ εὐαίσθητο στομάχι, ἡ ἄσχημη κατάσταση τοῦ ὁποίου εἶχε ἐπιδεινωθεῖ στήν Κέα λόγῳ τῶν ταλαιπωριῶν καί τῆς μή προσεγμένης διατροφῆς[752]. Κάποια στιγμή λοιπόν, ὅταν ἀρρώστησε καί ἀπό σοβαρό κρυολόγημα-συνάχι, τό ὁποῖο κατά τούς γιατρούς πού τόν ἐξέτασαν ὑπῆρχε φόβος νά ἐξελιχθεῖ σέ πνευμονία, ἡ ὁποία θά ἦταν δύσκολο νά ἀντιμετωπιστεῖ στό νησί, ὁ Βαρδάνης φοβήθηκε καί ἀποφάσισε νά ἐπιστρέψει στήν Ἀθήνα γιά νά ἀναζητήσει ἐκεῖ θεραπεία. Πράγματι, θά ἀναχωρήσει ἀπό τήν Κέα γύρω στά 1208[753]. Τό γεγονός τῆς ἀναχώρησης τοῦ Βαρδάνη στήν Ἀθήνα πίκρανε τόν Χωνιάτη, πού μέμφεται τόν μαθητή του ὅτι θεώρησε περισσότερο σημαντικό νά ἐνδυναμώσει τό σῶμα του φεύγοντας, παρά τήν ψυχή του μένοντας στό νησί καί ἀσχολούμενος μέ τή φιλοσοφία. Ἐκτός βέβαια ἀπό τήν –κατανοητή σέ κάποιο βαθμό– ἔκφραση τοῦ συγκεκριμένου παραπόνου, εἶναι σαφές ἀπό τή μετέπειτα μεταξύ τους ἀλληλογραφία ὅτι τόν γηραιό μητροπολίτη Ἀθηνῶν τόν ἀπασχολοῦσε πολύ ἡ ὑγεία τοῦ μαθητή του. Χαίρεται δέ ὅταν ἐκεῖνος δέν τοῦ γράφει τίποτα σχετικό μέ τήν ἀρρώστια του, καθώς συμπέραινε ὅτι ἐκεῖνος θεραπεύτηκε, ἐνῶ ἀντίθετα πικραίνεται καί στεναχωριέται ὅταν πληροφορεῖται ὅτι ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἄρρωστος καί πονᾶ[754]. Ἄλλωστε στήν Ἀθήνα ὁ Βαρδάνης, προκειμένου νά ἰαθεῖ, ἦρθε σέ ἐπαφή μέ τόν γιατρό Νικόλαο Καλοδούκη, κάτι στό ὁποῖο τόν προέτρεψε ὁ ἴδιος ὁ Χωνιάτης[755].

Προβλήματα ὑγείας πάντως ἀντιμετώπιζαν ὅλοι οἱ μαθητές τοῦ

750. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 97-98.
751. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 105.
752. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 121 καί 297.
753. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 120.
754. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 297.
755. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 124.

Χωνιάτη στήν Κέα, κυρίως λόγῳ τῶν κακῶν κλιματολογικῶν σηνθηκῶν[756]. Ἐκτός ἀπό τόν Γεώργιο Βαρδάνη, γιά τήν Ἀθήνα ἐπίσης ἔφυγε ἐπικαλούμενος λόγους ὑγείας καί ὁ Νικήτας, ἕνας ἀπό τούς ἀνηψιούς καί μαθητές τοῦ Μιχαήλ[757]. Φυσικό καί ἐπόμενο ἦταν, οἱ κακές αὐτές συνθῆκες νά ἐπηρεάζουν δυσμενῶς τήν ὑγεία καί τοῦ Χωνιάτη, ὁ ὁποῖος ἐπιβαρυνόταν καί ἀπό τό πρόσθετο αἴτιο τῆς ἤδη προχωρημένης ἡλικίας του.

Στήν ἀθρόα ἐπιστροφή φίλων καί μαθητῶν τοῦ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα δέν συντελοῦσε μόνο τό κακό κλιματολογικό περιβάλλον τοῦ νησιοῦ ἀλλά καί ἡ γενικότερη πολιτική κατάσταση. Ἀφ' ἑνός μέν ἡ κατάκτηση τῶν Κυκλάδων στά 1207 ἔκανε τούς φυγάδες νά μήν ἔχουν λόγο νά παραμείνουν στήν Κέα[758], καί ἀφ' ἑτέρου ἡ σχετική σταθερότητα πού ἐπικράτησε ὕστερα ἀπό τή φραγκική κατάκτηση δημιούργησε στήν Ἀθήνα κλίμα εὐημερίας[759] καί ἀσφάλειας γιά ὅσους ἤθελαν νά ἐπιστρέψουν ἐκεῖ. Ἡ πειρατεία ἄρχισε νά ἀντιμετωπίζεται ὕστερα ἀπό τήν καταδίωξη τῶν πειρατῶν μέ τή συνδρομή τοῦ συμμαχικοῦ στόλου τῶν Βενετῶν. Οἱ διάφοροι χωρικοί ἄρχισαν νά ἐπιστρέφουν μαζικά καί νά προσλαμβάνονται ἀπό τούς Φράγκους γιά νά καλλιεργοῦν τίς γαῖες τους[760]. Ἡ Ἀθήνα ἀρχίζει νά κάνει ἐξαγωγές γεωργικῶν προϊόντων καί ξαναγίνεται κέντρο ὑφαντουργίας[761].

Καί δέν γυρνοῦσαν στήν πόλη μόνο οἱ Ἀθηναῖοι πού εἶχαν φύγει, ἀλλά στήν πόλη συνέρρεαν καί ἀπό τίς γειτονικές περιοχές τῆς Κορινθίας καί τῆς Ἀργολίδας, προκειμένου νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τή δυναστική ἐξουσία τοῦ Λέοντα Σγουροῦ. Ἔτσι, ἐπί Ὄθωνος, ἀντί τῆς προηγούμενης ἐρημώσεως καί οἰκονομικῆς παραλυσίας, ἐπῆλθε αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ καί εὐημερία. Παρ' ὅλα αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι παρέμεναν πολίτες β΄ κατηγορίας, πού δέν ἀναμειγνύονταν μέ τή διοίκηση καί τά δημόσια πράγματα, οὔτε διακρίνονταν σέ κάποιο ἀξίωμα, πολιτικό ἤ στρατιωτικό[762]. Ὅμως τοῦτο δέν ἄλλαζε τό γε-

756. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 121.
757. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 425.
758. Kordoses, *Greece*, σ. 35.
759. Πανσελήνου, *Ἀθήνα*, σ. 16.
760. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 54.
761. Πανσελήνου, *Ἀθήνα*, σ. 16.
762. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 54-55.

γονός τῆς ὕπαρξης τοῦ καλοῦ κλίματος, πού ἔκανε ὅλο καί περισσότερους νά θέλουν νά ἐπιστρέψουν στήν Ἀθήνα.

Ἔτσι λοιπόν πολλοί φίλοι τοῦ Χωνιάτη, ἀπό τά διάφορα σημεῖα ὅπου εἶχαν καταφύγει, τελικά ἐπέστρεψαν στήν Ἀθήνα. Ἕνας ἀπό αὐτούς ἦταν ὁ Δημήτριος Μακρεμβολίτης, ὁ ὁποῖος ὅπως καί ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἔστελνε διάφορα δῶρα καί τρόφιμα στόν Μιχαήλ στό νησί[763]. Ἄλλοι πού ἐπέστρεψαν τελικά στήν Ἀθήνα, ἐγκαταλείποντας τήν Κέα καί ὑποτασσόμενοι στή φραγκική ἐξουσία, ἦταν, ὅπως εἴδαμε, ὁ γιός τοῦ ἐπισκόπου Καρύστου Γεώργιος Βαρδάνης καθώς καί οἱ τρεῖς ἀνεψιοί τοῦ μητροπολίτη, Νικήτας, Γεώργιος καί Μιχαήλ, ἐνῶ ὑπάρχει καί ἀναφορά γιά κάποιον ἱερομόναχο μέ τό ὄνομα Λουκᾶς, ὁ ὁποῖος ἐπίσης εἶχε ἀκολουθήσει τόν μητροπολίτη στήν Κέα, καί ὅταν ἐπέστρεψε στήν Ἀθήνα, ὁ Χωνιάτης τοῦ ἀνέθεσε μυστικά τήν ἐπιτόπια ἐποπτεία τῆς καταληφθείσης ἀθηναϊκῆς Ἐκκλησίας[764].

Καί κάπως ἔτσι μέ τόν καιρό ἡ ὁμάδα τῶν ἀνθρώπων πού βρίσκονταν μαζί του στό νησί μειώθηκε[765], γεγονός πού ἐνοχλοῦσε πολύ τόν Χωνιάτη. Καί ἔψεγε τούς φίλους του γι' αὐτή τους τήν ἀπόφαση νά φύγουν στήν Ἀθήνα, ἐπειδή, ἔλεγε, προτιμοῦσαν τή σκλαβιά καί τήν κακομεταχείριση, ζῶντας σέ μιά πόλη ἡ ὁποία εἶχε ἀλλάξει τόσο πολύ καί ὅπου οἱ τύραννοι ἦσαν χειρότεροι ἀπό τόν Πεισίστρατο καί τούς τριάντα Τυράννους[766]. Τούς προέτρεπε σέ ἀντίσταση, ἐνῶ τήν ἴδια ὥρα μακάριζε τούς Ἕλληνες πού δέν βρίσκονταν ὑπό τήν ἐξουσία τῶν Φράγκων[767].

Ἕνας ἀπ' αὐτούς, ἀναφέραμε, ἦταν καί ὁ ἀνεψιός τοῦ Νικήτας, τόν ὁποῖο ὁ γηραιός ἱεράρχης ἔψεξε μέ πικρία, ἐπισημαίνοντας τοῦ

763. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 424.

764. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ.73- 74.

765. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 424.

766. Kordoses, *Greece*, σ. 38.

767. Kordoses, *Greece*, σ. 38· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 282, στ. 7-13: «Ὦ μακάριοι ὄντως ὑμεῖς, ἀδελφοὶ, ἰταλικῆς ὕβρεως ὁ μὲν οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐν πείρᾳ γενόμενος, ὁ δ' ὑπερφρονήσας γενναίως καὶ ὑπερδεξίως ἐκδεδυκὼς, ἐπὶ δὲ τὸ αὐτὸ κατοικοῦντες νῦν καὶ ὑπὲρ τὸ μύρον Ἀαρὼν ὡς εὐδωδία Χριστοῦ ἀλλήλους τε καὶ ὑμᾶς ἐπιπνέοντες ἥδιστον. Ναὶ καὶ μὴ λήγοιτε οὕτω βιοῦντες καὶ κοινὸν τῇ ἐκκλησίᾳ προκείμενοι ὄφελος». Αὐτά τά λόγια μακαρισμοῦ ἀναφέρονται στόν Ἰωάννη Ναυπάκτου καί τόν Εὐθύμιο Τορνίκη (βλ. σχετικά σχόλια Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 637).

ἀνάμεσα σέ ἄλλα ὅτι ζῶντας στήν κατεκτημένη Ἀθήνα κινδυνεύει νά λησμονήσει τήν «πάτρια ἐλευθερία». Προσέθετε δέ, χαρακτηριζομένου πάντα τοῦ λόγου τοῦ ἀπό ποιητική διάθεση καί ἀναφορές ἀπό τήν ἀρχαιοελληνική μυθολογία, ὅτι στήν Ἀθήνα θά δουλεύει σέ ξένα ἀφεντικά, δίχως νά ἔχει τήν ἐλάφρυνση τοῦ μυαλοῦ τῶν γλυκῶν λωτῶν (σ.σ. τῶν Λωτοφάγων, οἱ ὁποῖοι λωτοί προκαλοῦσαν ἀμνησία σέ ὅσους τούς ἔτρωγαν) ὅπως συνέβαινε μέ τούς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσέα, ἐπειδή ἀκόμα καί ὁ ἔχων τό χρῶμα τοῦ μελιοῦ Ὑμηττός μετατράπηκε σέ πικρή ἄψινθο[768].

5. Ἡ ρύθμιση τῶν ζητημάτων τῆς Ἀθήνας ἀπό τήν Κέα

Ὁ μητροπολίτης προσπαθεῖ νά διευθύνει ἀπό τό νησί τά ἐκκλησιαστικά πράγματα τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλά ἡ φροντίδα πού μποροῦσε νά δώσει ἦταν μικρή, ἀφοῦ ἡ λατινική ἐπισκοπή πού εἶχε ἐγκατασταθεῖ στήν Ἀθήνα εἶχε ἀφαιρέσει τά περισσότερα ἀπό τά δικαιώματα τοῦ ὀρθόδοξου μητροπολίτη[769]. Πάντως, ἰδίως τό πρῶτο διάστημα, συνέχιζε σαφῶς νά ἔχει ἐπαφές μέ τήν προηγούμενη ἐπισκοπική του ἕδρα, ἀσκώντας τήν διαχείριση ἀπό ἀπόσταση[770].

Οἱ στενότεροι ἀπό τούς φίλους καί τούς συγγενεῖς πού εἶχαν συνοδεύσει ἀρχικά τόν μητροπολίτη στήν Κέα, ὅταν τελικά ἐπέστρεφαν στήν Ἀθήνα, διατηροῦσαν πολύ συχνή ἀλληλογραφία μέ τόν Χωνιάτη, διευκολύνοντας ἔτσι παράλληλα τήν πνευματική ἐπικοινωνία τοῦ ἐγκαταλελειμμένου ποιμνίου μέ τόν ἱεράρχη τους. Κομιστής τῶν γραμμάτων αὐτῶν ἦταν ὁ διακονῶν τόν μητροπολίτη μοναχός Νεόφυτος, ὁ ὁποῖος, κάθε φορά πού ἐρχόταν στήν Ἀθήνα, ἐπέστρεφε πάλι σ' αὐτόν[771].

768. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 425. Ὁ Ἄψινθος (ἤ ἀψίνθιον) εἶναι φυτό ξενικῆς προελεύσεως (Ἰωάν. Σταματάκου, «Ἄψινθος», *Λεξικόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθήνα 1994, σ. 204) καί προφανέστατα στόν λόγο τοῦ Μιχαήλ δέν ἐπελέγη τυχαίως, ἀφοῦ θεωροῦμε πώς ἀκριβῶς ὁ μητροπολίτης ἤθελε μέ αὐτό νά συμβολίσει τήν ξένη κατάκτηση.

769. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 106-107.

770. Kordoses, *Greece*, σ. 88.

771. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 74.

α. Τό ζήτημα τοῦ μονιδίου πρός τόν μοναχό Κομμολάρδο

Ὁ Χωνιάτης δέν ἐξαντλοῦσε τόν χρόνο του μόνο σέ ἐπιστολές, ἀλλά ἀσχολεῖτο μέ τίς ὑποθέσεις τῆς μητροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν μέ πιό πρακτικούς τρόπους, τακτοποιώντας διοικητικά καί ἄλλα ἐκκλησιαστικά ζητήματα. Τήν ἐπιτόπια ἐποπτεία ὁ Μιχαήλ τήν ἀνέθεσε σέ κάποιον ἱερομόναχο Λουκᾶ, ὁ ὁποῖος τόν εἶχε ἀκολουθήσει στήν Κέα, ἀλλά στή συνέχεια ἐπέστρεψε στήν Ἀθήνα καί κρυβόταν, ὥστε νά ἐπικοινωνεῖ μέ ἀσφάλεια μέ τόν μητροπολίτη τοῦ ἀνταλλάσσοντας μυστική ἀλληλογραφία. Ὁ Χωνιάτης ζήτησε ἀπό τόν Λουκᾶ «νά τρέφει τίς πεινασμένες ψυχές καί νά στηρίζει τίς καρδιές πού ὑποφέρουν», δηλ. νά στηρίζει τό ὀρθόδοξο πλήρωμα τῆς πόλης[772]. Ὁ Λουκᾶς κάποια στιγμή πρότεινε γιά τήν ἡγουμενία τοῦ μονιδίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μάκρης[773] (Βελβίνης) ἕναν μοναχό μέ τό ὄνομα Κομμολάρδος[774]. Ἐπειδή αὐτή τήν πρόταση τήν ὑποστήριζε καί ὁ ἀνηψιός τοῦ Μητροπολίτη, ὁ συνονόματός του Μιχαήλ, τελικά ὁ Χωνιάτης ἀνέθεσε πράγματι τήν ἡγουμενία στόν Κομμολάρδο, ὑπογράφοντας τό σχετικό «σιγίλλιον». Παρήγγηλε ὅμως στόν Νεόφυτο, πού μετέφερε τίς ἐπιστολές, νά ἀπαιτήσει ἀπό τόν μοναχό αὐτόν τή φροντίδα τοῦ ἀνατεθέντος μονιδίου, ὥστε νά μήν ἐρημώσει[775]· προφανῶς τόν διακατεῖχε μιά σχετική ἀνησυχία, ἡ ὁποία τελικά καί ἐπαληθεύτηκε.

Φαίνεται πάντως ὅτι τελικά δέν ἔμεινε εὐχαριστημένος, διότι ἀργότερα ἔγραψε στόν ἀνηψιό του ὅτι παρασύρθηκε ἀπ᾽ αὐτόν ὥστε

772. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄,* σ. 74.

773. Ἡ ὕπαρξη μονῆς Ἁγίου Γεωργίου στήν Μάκρη (Μακρόνησο) ἀμφισβητεῖται, μέ τήν ἄποψη ὅτι ἡ μονή αὐτή βρισκόταν στήν νῆσο μέ τήν ἀρχαία ὀνομασία Βέλβινα, μιά μικρή νησίδα δίπλα στήν Μακρόνησο, πού ἀκριβῶς σήμερα ὀνομάζεται Ἅγιος Γεώργιος, γεγονός πού καταδεικνύει ὡς ἰσχυρή τήν ὑπόθεση ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε ὁμώνυμη μονή. Ἄλλη ὑπόθεση εἶναι πώς ὑπῆρχε μονή Ἁγίου Γεωργίου τόσο στήν Μακρόνησο ὅσο καί στήν Βέλβινα. Βλέπε σχετικῶς: Καμπούρογλου, *Ἱστορία Β΄,* σ. 261-262.

774. Kordoses, *Greece,* σ. 85· Τ. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄,* σ. 74.

775. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄,* σ. 74· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 161, στ. 25-29: «Τὸ σιγίλλιον ὅπερ ἀπέστειλας ὑπέγραψα καὶ ἀπεστάλη σοι μετὰ τοῦ μοναχοῦ Νεοφύτου· σὸν δ᾽ ἔργον τοῦ λοιποῦ παρεγγυήσασθαι τῷ Κομμολάρδῳ τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ μονίδιον διατηρῆσαι καὶ μὴ ἐξερημῶσαι, καὶ σὺ πάντως τὸν ὑπὲρ τούτου λόγον δώσεις».

νά ἐμπιστευθεῖ στόν Κομμολάρδο τήν ἡγουμενία τῆς Μάκρης, καί ὅτι φοβόταν πώς τό μονίδιο σύντομα θά ἐρημωνόταν, ὅπως εἶχε συμβεῖ καί μέ τόν ναό τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, τό γνωστό μας Θησεῖο στόν Κεραμεικό, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ ἀπό τούς ἐνορίτες καί τελικά εἶχε ἐρημωθεῖ, καί αὐτό παρ' ὅ,τι σ' αὐτόν προΐστατο ἕνας ἄξιος κληρικός μέ τό ὄνομα Λουκᾶς[776]. Πράγματι, λίγους μῆνες μετά οἱ μοναχοί τοῦ «ἁγίου Γεωργίου τῆς νησίδος» μαζί μέ τόν ἡγούμενο Κομμολάρδο διώχθηκαν ἀπό τούς Λατίνους καί τό μονίδιο, διατηρώντας τήν ἴδια ὀνομασία, δηλ. monasterium Sancti Georgii de Insula, δόθηκε ἀπό τόν πάπα Ἰννοκέντιο Γ΄ στόν λατῖνο ἀρχιεπίσκοπο Βεράρδο, τόν Φεβρουάριο τοῦ 1208[777].

β. Οἱ αὐθαιρεσίες τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Καισαριανῆς

Ἕνα μικρό μοναστήρι ἐπίσης ὁ Χωνιάτης ἐμπιστεύτηκε καί στόν μαθητή του τόν Γεώργιο Βαρδάνη[778]. Αὐτό τό πληροφορούμαστε ἀπό μιά ἐπιστολή του, πού τήν ἀπευθύνει στά 1209-1210 πρός τόν ἡγούμενο τῆς Καισαριανῆς[779] ἀπό τήν ὁποία προκύπτει ὅτι ὁ Χωνιάτης ἔδωσε στόν Βαρδάνη, ἀλλά καί σέ κάποιον μοναχό Πέτρο ἀπό ἕνα μικρό μονύδριο στόν καθένα. Τό μονύδριο αὐτό ὅμως τό οἰκειοποιήθηκε ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Καισαριανῆς ἐκμεταλλευόμενος τήν ἄσχημη κατάσταση λόγῳ ἐποχῆς καί ἀγνοώντας τίς συστάσεις πού κατά καιρούς τοῦ ἔκανε ὁ Χωνιάτης[780]. Ὁ Βαρδάνης διαμαρτυρήθηκε πρός τόν Χωνιάτη γιά τή συμπεριφορά τοῦ ἡγου-

776. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 74-75· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 238, στ. 8-21: «Ἐπείσθην... καὶ ἀνεθέμην τῷ Κομμολάρδῳ τὴν ἡγουμενείαν τῆς Μάκρης διὰ σιγιλλίου... Δέδοικα γοῦν μὴ τὴν αὐτὴν τῷ ἐν τῷ Κεραμεικῷ μεγαλομάρτυρι Γεωργίῳ πάθῃ ἐν βραχεῖ καὶ ὁ ἐν τῇ Μάκρῃ ἐξερήμωσιν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος, καὶ ταῦτα τοῦ τιμιωτάτου καὶ αὐτοῖς τοῖς Λατίνοις αἰδεσίμου κυροῦ Λουκᾶ προεστῶτος αὐτου, οὐ διέφυγε τὸ ἀφανισθῆναι, πῶς ὁ ἐν Μάκρῃ διαφεύξεται, παρὰ μαθητῶν τοῦ κυροῦ Λουκᾶ εἰς νομὴν κατεχόμενος; Οὐ γάρ ἐστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ». Ὡς πρός τόν Λουκᾶ αὐτόν, δέν εἶναι γνωστό ἄν πρόκειται γιά τόν Λουκᾶ πού προαναφέραμε, δηλ. τόν «σύνδεσμο» τοῦ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα.

777. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 75.

778. Kordoses, *Greece*, σ. 85· Σκλαβενίτη, *Βαρδάνης*.

779. Ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ., Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 99.

780. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 124· Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 99· Stadtmüller, *Choniates*, σ. 197.

μένου μέ γράμμα, τό ὁποῖο δέν ἔχει διασωθεῖ. Στή συνέχεια ὁ Χωνιάτης ἀπαντᾶ μέ τήν ἐν λόγῳ ἐπιστολή πρός τόν ἡγούμενο781. Ἡ ἀκριβής θέση τοῦ μοναστηριοῦ αὐτοῦ πού παραχώρησε ὁ Χωνιάτης στόν Βαρδάνη δέν εἶναι γνωστή. Βρισκόταν κάπου στήν πόλη τῆς Ἀθήνας ἤ στά περίχωρα, ἐνῶ πιθανότατα γειτόνευε μέ τό μονίδιο πού παραχωρήθηκε στόν μοναχό Πέτρο. Εἶναι πάντως πιθανό νά βρισκόταν κοντά στή μονή τῆς Καισαριανῆς, ὁπότε καί θά ἦταν εὔκολο στόν ἡγούμενο της νά τό οἰκειοποιηθεῖ782.

Ἀλλά ὁ ἡγούμενος τῆς Καισαριανῆς φαίνεται ὅτι ἦταν ὑπαίτιος καί γιά ἄλλες ἀδικίες. Στήν ἴδια ἐπιστολή, γιά παράδειγμα, ὁ Χωνιάτης διαμαρτυρόταν καί γιά τήν ἐκμετάλλευση πού ὑφίστατο ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τῆς Κέας, ὁ ὁποῖος ἀπό τό ὑστέρημά του ἀγόρασε καί στή συνέχεια ἀνέθεσε στόν ἡγούμενο τῆς Καισαριανῆς τή φύλαξη 10 κυψελῶν, προκειμένου νά ἐπωφεληθοῦν ἀπό τό κλίμα τοῦ Ὑμηττοῦ. Ὅμως, ἐπί τέσσερα χρόνια (1206-1209) ὄχι μόνο δέν τοῦ ἔστειλε πίσω κάποια κέρδη, ἀλλά ἰσχυρίστηκε, προφανῶς ψευδῶς, ὅτι τά μελίσσια καταστράφηκαν[783]. Δέν εἶναι δέ τυχαῖο ὅτι ὁ ἴδιος ἡγούμενος συμπεριλαμβανόταν ὅπως προαναφέρθηκε σέ ἐκείνους πού διέδιδαν ψευδεῖς φῆμες εἰς βάρος τοῦ ἱεράρχη, ὅτι δηλαδή ἀπέκτησε ἀρκετά χρήματα κατά τή διάρκεια τῆς ἀρχιερατείας τοῦ στήν Ἀθήνα. Στήν ἀνωτέρω ἐπιστολή λοιπόν, ἀνάμεσα καί στά ἄλλα θέματα, ὁ μητροπολίτης θίγει καί αὐτό, προσπαθώντας νά ἀντικρούσει αὐτές τίς διαδόσεις μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι ὅλα ὅσα ἀπέκτησε στήν Ἀθήνα μόλις ἀρκοῦσαν γιά νά καλύψει τίς ἀνάγκες τοῦ ταξιδιοῦ του ἀπό τήν Ἀθήνα ἕως τόν τελικό του προορισμό στήν Κέα τό 1205[784].

781. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 126· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 311, στ. 20-22: «Τὰ δε γε παρ' ἡμῶν ἀνατεθέντα μοναστήρια τῷ τε Βαρδάνῃ καὶ τῷ μοναχῷ Πέτρῳ εἰς μικρὰν αὐτῶν ψυχαγωγίαν αὐτὸς καὶ ταῦτα ὁλοκλήρως ὠκειώσω…».

782. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 125.

783. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 78· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 311, στ. 11-18: «Ὧν ὁ μὲν ἡγούμενος ἀπὸ τοῦ ὑστερήματος αὐτοῦ ὠνησάμενος δέκα μελισσῶν κυψέλας παρέδωκε τῇ σῇ ὁσιότητι ὥστε ἐν τῷ κατὰ σὲ Ὑμηττῷ νέμεσθαι καὶ ἐπιδιδόναι εἰς αὔξησιν, λαμβάνειν τε τὸν ἡγούμενον τὴν αὐτῶν ἐτησίαν πρόσοδον. Σὺ δὲ τεσσάρων ἤδη παρελθόντων ἐνιαυτῶν οὐ μόνον οὐκ ἀποδέδωκας καρπόν τινα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν μελισσώνα λέγεις διαφθαρῆναι».

784. Βλ. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 99-100.

γ. Τά προβλήματα μέ τήν «παπαδική τῶν Ἀθηναίων»

Ὁ ἡγούμενος Καισαριανῆς φαίνεται ὅμως ὅτι δέν ἦταν ὁ μόνος ἱερωμένος ἀμφίβολης πνευματικῆς ποιότητας. Στόν Μιχαήλ Χωνιάτη στήν Κέα, ἔφταναν καθημερινά αἰτήσεις ἀπό τήν Ἀθήνα, πού ἀφοροῦσαν χειροτονίες καί διορισμούς ἐφημερίων καί ἡγουμένων, οἱ περισσότερες μάλιστα μέ τή μεσολάβηση τοῦ συνονόματου ἀνεψιοῦ Μιχαήλ, πού παρέμενε στήν Ἀθήνα ἕως τό 1213, ὁπότε ἀναγκάστηκε νά μετοικήσει στή Θήβα. Ὁ ἀνηψιός αὐτός, ἄν καί φαινομενικά δεχόταν τίς παράλογες αἰτήσεις ἀπό ἀπαίδευτους ἀνθρώπους καί τίς μετέφερε στόν θεῖο του, παράλληλα τόν συμβούλευε νά σταματήσει αὐτές τίς χειροτονίες[785]. Ἀλλά οἱ αἰτήσεις δέν ἔφταναν μόνο μέ τή μορφή ἐπιστολῶν· συνεχῶς στήν Κέα κατέφταναν καί οἱ ἴδιοι οἱ αἰτοῦντες, ζητώντας ἐπίμονα θέσεις καί ὑποχρεώνοντας τούς ντόπιους νά τούς ταΐζουν καί νά μεσιτεύουν γι' αὐτούς, ὥστε ὁ Χωνιάτης νά ὑποταχθεῖ στά αἰτήματά τους, δημιουργώντας προβλήματα τόσο στόν ἴδιο ὅσο καί στόν ἐπίσκοπο τοῦ νησιοῦ. Ὁ Χωνιάτης ἦταν τόσο ἀπελπισμένος μέ τήν κατάσταση, ὥστε κάποια στιγμή ἔγραψε ὅτι, ἄν μποροῦσε, θά ἐγκατέλειπε τό νησί[786].

Ζητοῦσε χαρακτηριστικά πρός τόν ἀνηψιό του καί τόν ἐκκλησιαστικό ἐπίτροπο ἱερομόναχο Λουκᾶ, νά τόν ἀπαλλάξουν ἀπό τή «μοχθηρία τῆς παπαδικῆς τῶν Ἀθηναίων», οἱ ὁποῖοι, ὅπως γράφει, μετά ἀπό τόσες χειροτονίες ἱερέων καί διακόνων ἐξακολουθοῦσαν καθημερινά νά ἀπευθύνουν αἰτήματα ζητώντας πράγματα καί θέσεις, τόσο ἀπό τόν ἴδιο ὅσο καί ἀπό τόν ἐπίσκοπο τῆς Κέας καί τόν ἡγούμενο τῆς μονῆς Προδρόμου, ἐπιβαρύνοντάς τη μέ τή διαμονή τους καί τή σίτιση τους[787]. Ἀπέναντι σ' αὐτές τίς ἐνοχλήσεις ὁ Χωνιάτης

785. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄,* σ. 75.

786. Kordoses, *Greece*, σ. 86.

787. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄,* σ. 76· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 240, στ. 11-18: «...ἀπαλλαγῆναί με τῆς παπαδικῆς τῶν Ἀθηναίων μοχθηρίας, ἥτις μετὰ τὰς τόσας χειροτονίας κληρικῶν, ἱερέων, διακόνων καὶ περὶ ὀφφικίων τῶν χηρευόντων παρέχει μοι πράγματα καὶ οὐκ ἐμοὶ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐπὶ δυσὶν ἤδη ἐνιαυτοῖς ξεναγοῦσιν ἡμᾶς. Προσθήκη γὰρ τοῖς ἀνδράσι τοῦ ἡμετέρου βάρους γίνονται καὶ οἱ καθ' ἑκάστην διαπεραιούμενοι διὰ χαριστικάτα καὶ κληρικάτα καὶ ὀφφίκια, οὐ μόνον ἐν καιρῷ τοιούτῳ τρεφόμενοι παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ μεσιτεύειν ἐπὶ τοῖς αὐτῶν ψυχροῖς θελήμασιν ἀναγκάζοντες».

δέν ἔβρισκε ἄλλη ἀναψυχή πέρα ἀπό τίς φιλοσοφικές καί θεολογικές μελέτες, μέ τίς ὁποῖες ξεχνοῦσε τόν κόσμο καί τά προβλήματά του[788].

δ. Οἱ νουθεσίες πρός τόν ἡγούμενο τῆς μονῆς Ἁγίων Ὁμολογητῶν

Ὑπάρχει ὅμως καί ἄλλο περιστατικό πού εἶναι ἐνδεικτικό γιά τό χαμηλό πνευματικό ἐπίπεδο τῶν ἱερωμένων τῆς ἐποχῆς. Εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Ἁγίων Ὁμολογητῶν (στούς Ἀμπελοκήπους Ἀττικῆς), ὁ ὁποῖος κακόπαθε τόσο ἀπό τούς συμπατριῶτες του, ὅσο καί ἀπό τούς μοναχούς του. Ἤδη ἀπό τήν πρώτη ἐμφάνιση τῶν λατίνων κληρικῶν στήν Ἀθήνα, ὑφίστατο πολλές ταλαιπωρίες καί διώξεις, στίς ὁποῖες συμμετεῖχαν καί συμπολίτες του Ἀθηναῖοι. Στό τέλος, τό 1208, ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ ἀπό τή μονή ἤ γιά τήν ἀκρίβεια διώχθηκε ἀπ' αὐτή. Γιά τά ζητήματα αὐτά ἔγραψε στόν μητροπολίτη του Μιχαήλ Χωνιάτη, ἀπό τόν ὁποῖο ἔλαβε ἀπαντητική ἐπιστολή μέ λόγια παρηγορίας, μέ τά ὁποῖα τόν συμβούλευε νά ζεῖ ἀφανής, χωρίς νά γίνεται ὁρατός ἀπό τούς πολλούς καί δίχως νά ἔχει συναλλαγές μέ τούς τυράννους. Ὅταν δέ στή συνέχεια ὁ ἡγούμενος θέλησε νά μεταβεῖ στήν Κέα γιά νά μιλήσει ἀπό κοντά μέ τόν Χωνιάτη, διαδόθηκε φήμη ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ὑποπτευόμενοι πώς πῆρε μαζί του ἀπό τή μονή πολύ πλοῦτο, ἔστειλαν μηνύματα πρός τούς πειρατές, μέ τά ὁποῖα τούς προέτρεπαν νά τόν συλλάβουν καί νά τόν ρίξουν στή θάλασσα. Ὁ ἡγούμενος τότε, ἀντιλαμβανόμενος τόν κίνδυνο, παραιτήθηκε ἀπό τήν ἰδέα τοῦ ταξιδιοῦ καί προτίμησε τήν ὑπακοή στόν λατῖνο ἀρχιεπίσκοπο, κερδίζοντας ἔτσι ξανά τήν κυριότητα τῆς μονῆς του.

Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀγανακτοῦσε μέ τήν κακοήθεια τῶν συμπατριωτῶν του Ἀθηναίων καί ἐπιφωνώντας «Φεῦ, ποταποὶ γεγόνασιν οἱ νῦν χριστιανοί!»[789] καί συνεχάρη μέ ἐπιστολή του τόν ἡγούμενο γιά τήν ὑπομονή του στά δεινά[790]. Ἐπειδή δέ ἦσαν καί μοναχοί του πού ἀπό φιλοδοξία εἶχαν συντείνει στά δεινά του, ὁ Χωνιάτης τόν

788. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄,* σ. 76.

789. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 255, στ. 2-4: «…ἠκούσαμεν παρὰ τῶν ὁμοφύλων πρὸς τοὺς πειρατὰς ὀλέθρια μηνύματα, δι' ὧν αὐτοὺς προετρέποντο πρὸς τὴν σὴν ἀπώλειαν. Φεῦ, ποταποὶ γεγόνασιν οἱ νῦν χριστιανοί».

790. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄,* σ. 79.

συμβούλευσε νά μή χειροτονεῖ στό ἑξῆς μοναχούς πρίν νά τούς ἔχει ἐκπαιδεύσει στήν ὑπακοή, τόν σεβασμό καί τήν ταπεινότητα, διότι ὅπως ἦσαν τά πράγματα τότε, μόλις εἶχαν μάθει νά διαβάζουν τούς ψαλμούς γίνονταν ἱερεῖς, θεωρώντας μέ ὑπερηφάνεια τούς ἑαυτούς τους ἕτοιμους νά γίνουν καί ἡγούμενοι[791].

6. Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα καί ἡ προσπάθεια ἀνασυγκροτήσεώς της στήν Κέα

α. Ἡ βιβλιοθήκη στήν Ἀθήνα καί ἡ καταστροφή της ἀπό τούς Φράγκους

Ἤδη ἔχει ἀναφερθεῖ ἡ ἀγάπη τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη γιά τήν κλασική παιδεία. Ἀπό τά νεανικά του χρόνια, καθώς εἴδαμε, εἶχε «μυηθεῖ» στούς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἀπό τούς δασκάλους του στήν Κωνσταντινούπολη καί ἰδιαίτερα ἀπό τόν λόγιο Εὐστάθιο, τόν μετέπειτα μητροπολίτη Θεσσαλονίκης. Στήν Κωνσταντινούπολη εἶχε ἀρχίσει νά συγκεντρώνει καί τά πρῶτα του βιβλία, ἀποκτώντας ἤδη ἀπό ἐκεῖνα τά χρόνια μιά πλούσια συλλογή ἀπό πολλά καί κάθε εἴδους ἔργα[792], ἡ ὁποία ἀνάμεσα σέ ἄλλα περιεῖχε Ὅμηρο, Ἀριστοτέλη, Γαληνό, Εὐκλείδη, Θουκυδίδη, Νίκανδρο κ.ἄ.[793].

Ὅταν ἦρθε στήν Ἀθήνα ὡς μητροπολίτης τῆς πόλεως, σάν «προίκα» ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη ἔφερε καί τήν πλούσια βιβλιοθήκη του[794]. Καί στόν νέο του τόπο διαμονῆς, συνέχισε νά συγκεντρώνει πολλούς πρόσθετους κώδικες ἀπό διάφορα σημεῖα, ἄλλους ἀγοράζοντας καί ἄλλους λαμβάνοντας ὡς δῶρα, ἐνῶ ὁρισμένους ἀντέγραφε ὁ ἴδιος, προκειμένου νά ἐμπλουτίσει τή βιβλιοθήκη

791. Kordoses, *Greece*, σ. 86· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 262-263, στ. 28, 1-5: «…καὶ τοὺς παρ' ὑμῖν μαθητευόμενους μοναχοὺς ἀμεθοδεύτως διδάσκετε, καὶ πρὶν αὐτοὺς στοιχειῶσαι αὐτουργῷ ὑποταγῇ καὶ εἰσαγωγικαῖς ὑπουργίαις ἐγγυμνάσαι καὶ τὴν εὐπείθειαν προπαιδεῦσαι καὶ εἰς ἕξιν ὑπακοῆς προβιβάσαι παγιῶσαι τε εἰς ταπείνωσιν, περιστέλλετε τούτους, ἀποσεμνύνοντες μανδύαιας ποδήρεσι καὶ σανδαλίοις ἀποστολικοῖς».

792. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 355.

793. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 298.

794. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 355· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 298· Angold, *Comneni*, σ. 197.

του[795]. Τά πρῶτα βιβλία μάλιστα πού ἀντέγραψε γιά τήν προσωπική του βιβλιοθήκη τά ἐντόπισε στή μητρόπολη τῆς Ἀθήνας, ἡ βιβλιοθήκη τῆς ὁποίας φαίνεται ὅτι δέν ἦταν ἀξιόλογη τήν ἐποχή ἐκείνη καί κάλυπτε μόλις δύο θῆκες πού βρίσκονταν στόν μητροπολιτικό ναό τοῦ Παρθενώνα[796].

Σύμφωνα μέ μιά ἄλλη πληροφορία, πού καταγράφει ὁ C. Thallon[797], κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρχαν δίπλα ἀπό τήν Ἁγία Τράπεζα, τέσσερα μπαοῦλα ἤ φοριαμοί (ντουλάπια), τά ὁποῖα ἦσαν κλεισμένα μέ μαρμάρινες πλάκες. Τά δύο ἀπό αὐτά ἦσαν ἀνοιχτά, ἐνῶ τά ἄλλα δύο στήν ἄλλη πλευρά εἶχαν μείνει ἀνέγγιχτα, διότι οἱ Τοῦρκοι, πού νόμιζαν ὅτι περιεῖχαν θησαυρό, πίστευαν ὅτι ὅποιος θά κοίταζε σ' αὐτά θά τυφλωνόταν ἤ θά πέθαινε[798]. Ἕνας Γάλλος πρέσβυς εἶχε θελήσει νά τό ἀνοίξει, ἀλλά οἱ Τοῦρκοι δέν τό ἐπέτρεψαν. Ὅταν τελικά ἕνας φαλακρός ἄνδρας τά ἄνοιξε, βρῆκε μέσα μόνο βιβλία. Ἀργότερα θεωρήθηκε ὅτι αὐτά ἦσαν τά βιβλία τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη. Σχολιάζει ὅμως ὁ Thallon ὅτι αὐτό εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο, διότι χωρίς ἀμφιβολία ὁ Μιχαήλ θά προτιμοῦσε νά ἔχει τά βιβλία στήν κατοικία του, ἐνῶ τούς φοριαμούς θά βόλευε νά τούς χρησιμοποιεῖ γιά τά ἄμφια καί τά σκεύη γιά τήν Ἁγία Τράπεζα, ἤ γιά βιβλία πού χρησίμευαν στίς ἀνάγκες τοῦ ναοῦ (λειτουργικά)[799].

Καί πράγματι, ὅπως ξέρουμε, τά προσωπικά του βιβλία ὁ Χωνιάτης τά εἶχε στήν κατοικία του, ἀπό ὅπου καί διασκορπίστηκαν ὕστερα ἀπό τή βίαιη εἴσοδο τῶν φράγκων στόν χῶρο. Ὅμως, ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν καί τήν πληροφορία πού παραθέσαμε ἀπό τόν Γρηγορόβιο, ὅτι δηλ. ὁ Μιχαήλ ὅταν ἦρθε στήν Ἀθήνα βρῆκε βιβλία δίπλα στό Ἱερό Βῆμα, τά ὁποῖα τά ἀντέγραψε γιά τήν προσωπική

795. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 355.

796. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 298-299.

797. Thallon, *Humanist*, σ. 24.

798. Ὅπως ἀναφέρει καί ὁ Σπ. Λάμπρος σέ σχέση μ' αὐτή τήν παράδοση (Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 355-356), ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τήν πόλη, ἐκεῖνοι πού ἄνοιξαν τίς δύο πρῶτες θῆκες (ἐκεῖνος κάνει λόγο γιά θῆκες, ὄχι γιά μπαοῦλα ἤ φοριαμούς) τυφλώθηκαν καί γι' αὐτό οἱ ἄλλες δύο παρέμειναν κλειστές, ἀπό τόν φόβο νά ἐπαναληφθεῖ τό ἴδιο πρᾶγμα.

799. Thallon, *Humanist*, σ. 24.

του συλλογή (ἀφήνοντας δηλ. ἐκεῖνα πού βρῆκε, πίσω στή θέση τους στόν Ναό, καί τά ὁποῖα, γιά νά μπεῖ στή διαδικασία νά τά ἀντιγράψει γιά τή συλλογή του, λογικά δέν θά ἦσαν μόνο λειτουργικά), τότε εὔκολα μποροῦμε νά συμπεράνουμε ὅτι μπορεῖ ὄντως τά βιβλία πού βρέθηκαν κατά τήν εἰσβολή τῶν Τούρκων νά ἦσαν ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Χωνιάτη (ἤ τέλος πάντων ὄχι μεταγενέστερα αὐτοῦ ἀλλά προγενέστερα), ἀλλά ὄχι ἀπό τά προσωπικά του.

Κατά τήν περίοδο τῆς διαμονῆς του στήν Ἀθήνα λοιπόν, ἀλλά πολύ περισσότερο καί κατά τή διάρκεια παραμονῆς του στήν Κέα, ὁ Μιχαήλ προσπαθοῦσε νά βρεῖ βιβλία ἀπό ὅπου ἦταν δυνατόν. Καί γι' αὐτόν τόν λόγο ἔγραφε ἐπιστολές σέ πολλούς φίλους καί γνωστούς, οἱ ὁποῖες μᾶς δίνουν πληροφορίες καί γι' αὐτό τό εἰδικό θέμα.

Σύντομο χρόνο μετά τήν ἄφιξή του στήν Ἀθήνα ἔστειλε γράμμα στόν Πατριάρχη Θεοδόσιο Βορραδιώτη (ὑπ' ἀριθμ. 22), ὁ ὁποῖος ἦταν ἤδη ἐξόριστος στήν Τερέβινθο, μέ τό ὁποῖο τοῦ ζητοῦσε νά τοῦ στείλει ἕνα γεωργικό βιβλίο, εἴτε ὡς δῶρο ἀπό τήν προσωπική του βιβλιοθήκη, εἴτε ὡς δάνειο, ἀφοῦ τό δώσει σέ ἕναν ἀδελφό του γιά νά τό ἀντιγράψει, καθώς ἕνα τέτοιο βιβλίο τοῦ ἦταν ἀπαραίτητο γιά τίς ἀνάγκες του στήν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ Θεοδόσιος, ὅπως γνώριζε ὁ Μιχαήλ, εἶχε πολλά ἀπ' αὐτά[800]: «Γεωργοῦ βιβλίου χρῄζομεν καὶ ἐπεὶ πολλὰ τοιαῦτα οἶδα ἔχειν τὴν ἁγιωσύνην σου, παρακαλῶ σταλῆναί μοι ἓν ἀπ' αὐτῶν ἢ δοθῆναι πρὸς τὸν αὐτάδελφόν μου ἐφ' ᾧ μεταγραφῆναι»[801]. Διότι, μέσα στίς ἀνάγκες πού ἕνας μητροπολίτης εἶχε νά ἀντιμετωπίσει, δέν ἦταν μόνο τά ποιμαντικά ἤ τά ὑψηλά πνευματικά ζητήματα, ἀλλά καί τά πρακτικά. Καί μέσα σέ ὅλα αὐτά τά πρακτικά, ὅπως διευκρινίζει καί ὁ ἴδιος ὁ Χωνιάτης στή συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς του, ἦσαν καί τά ζητήματα καλλιεργειῶν κ.τλ: «Μετὰ γὰρ τῶν λοιπῶν ματαιοτήτων καὶ τῇ περὶ γεωργίαν προσκεῖσθαι ἀναγκαζόμεθα»[802].

Γενικά ὁ μητροπολίτης καμάρωνε γιά τά βιβλία του. Τό πιό ἀξιοσημείωτο κομμάτι τῆς συλλογῆς τῆς βιβλιοθήκης του ἦταν ἕνα ἀντίγραφο τῶν Αἰτιῶν τοῦ Καλλίμαχου καί τοῦ μικροῦ ἐπικοῦ ποιή-

800. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 94· Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 356.

801. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 35, στ. 4-7.

802. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 35, στ. 7-8.

ματος Ἐκάλη. Ὁ Χωνιάτης προφανῶς γνώριζε ὅτι αὐτά ἦσαν πολύ σπάνια κείμενα, καί χαιρόταν νά παραθέτει ἀποσπάσματα ἀπό τό ἔπος στίς ἐπιστολές του. Αὐτή ἡ ἔκφραση ὑπερηφάνειας γιά τά σπάνια ἀποκτήματά του ἦταν εὐχῆς ἔργον, διότι χάρις σ' αὐτή διασώθηκαν στοιχεῖα τοῦ ἔπους, μιᾶς πού τό ἴδιο τό βιβλίο καταστράφηκε ὅπως καί πολλά ἄλλα τῆς συλλογῆς τοῦ Μητροπολίτη, ὅταν οἱ Φράγκοι μπῆκαν στήν Ἀθήνα[803].

Γενικότερα γιά τή βιβλιοθήκη τοῦ Χωνιάτη, καθώς καί γιά τήν τύχη της, δέν ὑπάρχουν πολλά γνωστά πράγματα, πλήν τῆς καταστροφῆς της καί τόν διασκορπισμό τῶν βιβλίων της ἀπό τούς Φράγκους, ὅταν αὐτοί κατέλαβαν τήν πόλη τό 1205 καί λεηλάτησαν ἀνάμεσα σέ ἄλλα καί τήν ἐπισκοπική κατοικία. Τά βιβλία τοῦ μητροπολίτη πωλήθηκαν, προκειμένου οἱ ξένοι στρατιῶτες πού τά βρῆκαν νά κερδίσουν κάποια χρήματα[804]. Τό γεγονός αὐτό, περισσότερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα στεναχώρησε τόν λόγιο μητροπολίτη, πού εἶχε ἀφιερώσει ἡ ζωή του ἀπό τά νεανικά του χρόνια γιά νά συγκεντρώσει ὅλα ἐκεῖνα τά βιβλία.

Φυσικό ἐπόμενο λοιπόν εἶναι ὁ Χωνιάτης νά ξεχειλίζει ἀπό ὀργή κατά τῶν Λατίνων. Ἀργότερα, ἀναπολώντας μέ θλίψη τή χαμένη του βιβλιοθήκη καί ἐνθυμούμενος τήν ἄσχημη τύχη της, ἔγραφε μέ παράπονο ὅτι, ὅταν συγκέντρωνε τά βιβλία του, δέν ἤξερε ὅτι στήν πραγματικότητα τά συγκέντρωνε γιά τούς βάρβαρους Ἰταλούς, πού δέν ἦσαν ἱκανοί νά κατανοήσουν τό περιεχόμενό τους, ὄχι μόνο στό πρωτότυπο ἀλλά οὔτε κἄν σέ μετάφραση. Σχολίαζε δέ μέ ἔντονη δηκτικότητα ὅτι πιό ἱκανοί εἶναι οἱ γάιδαροι νά ἀντιληφθοῦν τόν ἦχο τῆς λύρας καί τά σκαθάρια τή μυρωδιά τοῦ μύρου, παρά ἐκεῖνοι τήν ἁρμονία καί τή χάρη τοῦ λόγου[805].

Καί καταλήγει ὅτι, ἀκριβῶς ἐπειδή δέν τά καταλάβαιναν, ζήλε-

803. Wilson, *Λόγιοι*, σ. 262· Κωνσταντινίδη, *Πνευματική ζωή*, σ. 248.

804. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 356-357.

805. Μαλτέζου, *Λατινοκρατούμενη*, σ. 255· Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 356· Wilson, *Λόγιοι*, σ. 263· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 295-296, στ. 24-26, 1-2: «Ποῦ γὰρ ἂν καὶ τὴν ἀρχὴν εἰς νοῦν ἐβαλόμην ὁ δείλαιος ὡς οὐδὲ ὁμογλώττοις ἀνδράσιν, ἀλλὰ βαρβάροις Ἰταλοῖς ταμιεύσομαι; Οἳ μήτε τὰ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα ἐπιέναι οἷοὶ τε ὄντες, μήτε δι' ὑποβολέως ἀμφιγλώττου συνιέντες· μᾶλλον γὰρ ὄνοι λύρας καὶ κάνθαροι μύροι αἰσθήσονται ἢ οὗτοι ἁρμονίας λόγου καὶ χάριτος».

ψαν τήν ψυχαγωγία πού ἐμεῖς (δηλ. ὁ Χωνιάτης καί γενικότερα οἱ μορφωμένοι Ἕλληνες) εἴχαμε ἀπ' αὐτά τά βιβλία, καί γι' αὐτό βιάστηκαν νά τά διώξουν μακριά, κερδίζοντας ἁπλῶς χρήματα[806]. Καί γι' αὐτό σέ ἄλλο σημεῖο τούς παρομοιάζει μέ τήν κακιά λυσσασμένη σκύλα, ἡ ὁποία, σύμφωνα μέ μιά παροιμία τῆς ἐποχῆς, οὔτε τό κριθάρι πλησιάζει ἀλλά κρατάει μακρυά καί τό βόδι πού τρέφεται μέ κριθάρι (μή ἐπιτρέποντάς του νά φάει)[807]!

β. Ἡ προσπάθεια ἀνευρέσεως τῶν χαμένων βιβλίων κατά τή διαμονή του στήν Κέα

Ἀπό τή στιγμή λοιπόν πού ἔχασε τή βιβλιοθήκη του μέ τόν συγκεκριμένο βίαιο τρόπο, τά ἀπολεσθέντα του βιβλία μοιάζουν νά βρίσκονται συνεχῶς στή σκέψη του. Ἔτσι, ὅταν πλέον πῆγε στήν Κέα καί ἡσύχασαν κάπως τά πράγματα, ἡ ἔλλειψή τους ἔγινε ἀκόμα πιό αἰσθητή καί ἡ ἀνασυγκρότηση τῆς βιβλιοθήκης του ἀποτελοῦσε τή μόνιμη ἔγνοια του, ἐργαζόμενος συστηματικά γι' αὐτόν τόν σκοπό, παρ' ὅτι ὁ ἴδιος πλέον εἶχε ἀρχίσει νά εἶναι ἄρρωστος καί γερασμένος, καί τά οἰκονομικά του μέσα, ἀπό τή στιγμή πού ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα, ὑπῆρξαν πενιχρά[808].

Σέ σύντομο χρονικό διάστημα κατάφερε νά συγκεντρώσει πίσω κάποια ἀπό τά βιβλία πού κάποτε τοῦ ἄνηκαν, ἐκφράζοντας αἰτήματα καί δίνοντας ὁδηγίες στούς φίλους του στήν Ἀθήνα ἀλλά καί ἀλλοῦ, γιά τό πώς νά τά ἀποκτήσουν. Κάποιοι δέ ἀπ' αὐτούς τά βιβλία πού ἀγόρασαν ἀπό τούς Φράγκους τά χάρισαν στόν Μιχαήλ[809], προκειμένου νά τοῦ δώσουν χαρά, ἀλλά καί ἐκτιμώντας τόν ἄνδρα γιά τή λογιοσύνη του. Διάσπαρτες στήν ἀλληλογραφία του, ἀνάμεσα στά ἄλλα ζητήματα καί προβλήματα πού θίγονται, βρίσκουμε καί συνεχεῖς ἀναφορές γιά βιβλία.

---

806. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 296, στ. 4-6: «ὅμως καὶ τῆς ἀπ' αὐτῶν ἡμῖν ψυχαγωγίας ἐφθόνησαν ὡς καὶ διὰ τῆς ἀπεμπολήσεως αὐτῶν οἱ ἄπληστοι κερδάναι διὰ σπουδῆς θέμενοι».

807. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 357· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 342, στ. 2-4: «… ἀπὸ τῆς κακῆς καὶ λυττώσης κυνὸς, ἣ κατὰ τὴν παροιμίαν οὔτε αὐτὴ ἅπτεται τῶν κριθῶν καὶ τὸ κριθοφαγοῦν ὑποζύγιον ἀπείργει…».

808. Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία*, σ. 103.

809. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 357.

Στήν ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 144 πρός τόν σακελλάριο Πλευρῆ («τῷ Σακελλαρίῳ Πλευρῇ»), ἡ ὁποία στέλνεται τήν ἐποχή πού ὁ ἐκτοπισμός τοῦ Μιχαήλ ἦταν πρόσφατος καί οἱ ταλαιπωρίες πού περνοῦσε στό νησί τῶν Κυκλάδων πολλές, ὁ ἱεράρχης ἀφοῦ τοῦ δηλώνει ὅτι λόγῳ αὐτῶν του τῶν προβλημάτων δέν εἶναι σέ θέση νά παρηγορήσει τόν Πλευρῆ, τοῦ ζητᾶ ὡς παραμυθία συνεχεῖς ἐπιστολές καί βιβλία, ἀγαθά πού σπανίζουν στήν Κέα[810]: «Οὐκοῦν μηδ' αὐτὸς ζήτει παρ' ἡμῶν παρηγόρημα ὁτιοῦν, δεομένων ὅ τι πλείστης ψυχαγωγίας, μᾶλλον μὲν οὖν αὐτὸς σὺ παραμυθοῦ τὰ ἡμέτερα, γράμματά τε συνεχῆ ἐπιστέλλων καὶ ἀποστέλλων βιβλία. Οἶδας γὰρ ὅτι καὶ τῶν τοιούτων σπανίζομεν»[811]. Σέ ἄλλη ἐπιστολή πρός τόν ἡγούμενο τῶν ἁγίων Ὁμολογητῶν Ἀμπελοκήπων (ὑπ' ἀριθμ. 125), ἐκφράζει τήν ἐπιθυμία νά τοῦ ἀποσταλεῖ ἕνα βιβλίο, πού βρισκόταν ἐκείνη τήν περίοδο στά χέρια τοῦ καθηγουμένου καί προερχόταν ἀπό τήν πλούσια βιβλιοθήκη του. Ὁ Χωνιάτης τόν διαβεβαιώνει ὅτι εἶναι διατεθειμένος τό ἑπόμενο βιβλίο τῆς βιβλιοθήκης του πού τυχόν βρεθεῖ, νά μή τό δεχθεῖ ὡς δῶρο, ἀλλά νά τό ἀγοράσει[812]: «…σὺ γοῦν τὸ μὲν ἤδη εὑρεθὲν βιβλίον στεῖλον μοι ὡς ὁμολογουμένως σόν· εἰ δὲ καὶ ἕτερον προσευρήσεις, ἡμεῖς ὀφειλέται τοῦ τιμήματος»[813].

Στήν προσπάθεια ἀνευρέσεως τῶν βιβλίων τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη συμμετεῖχαν πρωτίστως στενά του πρόσωπα, οἱ συγγενεῖς καί οἱ μαθητές του. Ὁ διαμένων στήν Ἀθήνα ἀνηψιός του Μιχαήλ συνάντησε τυχαῖα κάποιους ἀπό τούς ἀπολεσθέντες κώδικες πού περιεῖχαν τό «Ὄργανον» τοῦ Ἀριστοτέλους (τό μισό, καθώς φαίνεται)[814]. Στήν ἐπιστολή 88 λοιπόν, ὁ Χωνιάτης παρακαλεῖ τόν ἀνεψιό του νά τοῦ τό στείλει ἀλλά νά φροντίσει νά τό κάνει μέ κάποιον ἔμπιστο ἄνθρωπο καί σέ χρόνο πού νά κρίνει ὅτι εἶναι κατάλληλος[815].

---

810. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 124.

811. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 291, στ. 24-28.

812. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 102-103· Kordoses, *Greece*, σ. 84.

813. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 254, στ. 16-18.

814. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 76.

815. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 358· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 140, στ. 15-22: «Ἐὰν τὸ ἥμισυ τοῦ ἀριστοτελικοῦ Ὀργάνου ἀνελάβου, στεῖλόν μοι, πλὴν μετὰ πιστοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν ἀφόβῳ καιρῷ. Ὡς ἔοικεν, εἰ εὕρισκες πλοιάρια, καὶ αὐτὴν τὴν τροφὴν τῶν παιδίων σου ἁρπάζων ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν, ἔστελλες ἄν.

Μέ τήν ἐπιστολή 132, πρός τόν ἄλλο του ἀνεψιό, τόν Νικήτα, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ὑπενθυμίζει καί πρός αὐτόν νά φροντίσει γιά τήν ἀπόκτηση τῶν βιβλίων πού εἶχαν περιέλθει στά χέρια τῶν Λατίνων[816]. Στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς 110 πρός τόν Γεώργιο Βαρδάνη, ὁ Χωνιάτης παραγγέλνει στόν μαθητή του, ὅταν ἐπισκεφτεῖ τήν Ἀθήνα, νά ἀγοράσει ἕναν κώδικα πού περιεῖχε τά ὁμηρικά ἔργα[817].

Ἄλλα βιβλία πού ὁ Χωνιάτης ζητοῦσε ἀπό τόν Βαρδάνη νά βρεῖ γιά ἐκεῖνον, ὥστε νά τά ξαναπροσθέσει στή βιβλιοθήκη του (ἐπιστολή 117), εἶναι ἡ Γεωμετρία τοῦ Εὐκλείδου καί ἡ «Ἐξήγησις εἰς τάς ἐπιστολάς τοῦ ἁγίου Παύλου» τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος (Βουλγαρίας)[818]. Ὁ Βαρδάνης, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἑπόμενη ἐπιστολή (118), τήν «Γεωμετρία» τή βρίσκει, ἀλλά προκειμένου νά τή μελετήσει καθυστερεῖ τήν ἀποστολή της πρός τόν δάσκαλό του, ὁ ὁποῖος ἐπείγεται, καθώς ἡ ἀνάγνωση του ἀποτελεῖ πνευματική ἀνακούφιση γιά τόν ἴδιον («Μὴ γοῦν ἀναβάλλου τὴν ἀποστολήν θέλων παραμυθεῖσθαί με»[819]). Ἀντίστοιχα καί μέ τήν «Ἐξήγηση», ὁ Χωνιάτης ζητᾶ ἐπιτακτικά ἀπό τόν μαθητή του νά τήν πάρει ἀπό τούς Λατίνους[820]. Καί τά δύο αὐτά βιβλία του ἦσαν ἀπαραίτητα τοῦ Χωνιάτη, διότι ἐξυπηρετοῦσαν τῆς ἀνάγκες τῆς διδασκαλίας του πρός τούς μαθητές του στήν Κέα[821]. Ὡς ἀντίτιμο, ἀντί γιά χρήματα, ὁ μητροπολίτης προτείνει νά τοῦ χαρίσει ἕνα βιβλίο τοῦ Θουκυδίδη, πού εἶχε ἤδη στήν κατοχή του[822].

Ἀλλὰ μὴ ποίει οὕτως· τὰ γὰρ τῆς προαιρέσεώς σου φιλοτομότατα οἴδομεν, καὶ μηκέτι μερίμνα καὶ τυρβάζου περὶ πολλά».

816. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 136· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 271, στ. 20-25: «…κἂν τὴν ἀπὸ τῶν βιβλίων παρμυθίαν ἐπιδαψιλεύεσθαι, στέλλων ὅσα καὶ οἷα διαμηνυόμεθα γράφοντες. Εἰ γὰρ μηδὲ νῦν αὐτῶν ἐμφορούμεθα ἀπὸ χειρῶν ἰταλικῶν μεταπεσόντων ἐπι τὰς σὰς, τι συνήνεγκεν ἡμῖν τὸ διὰ μυρίων περισπερχειῶν καὶ ἱκετηριῶν ὁσαδηποτοῦν τούτων ἀναρρύσασθαι;».

817. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 89.

818. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 106, 328.

819. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 243, στ. 25-26.

820. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 106.

821. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 106, ὑπ. 313.

822. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 106, 328· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 242, στ. 20-21: «…τὸ δὲ μαυροτόμαρον καὶ ἀντὶ τοῦ δοθησομένου τιμήματος αὐτῶν λήψῃ τὸν Θουκυδίδην».

Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται ὅμως ὁ Βαρδάνης τήν «Ἐξήγηση» τοῦ Θεοφυλάκτου δέν μπόρεσε νά τή βρεῖ. Ἐντοπίστηκε ὅμως στήν κατοχή τοῦ ἐπισκόπου Εὐρίπου Θεοδώρου, ἀπό τόν ὁποῖο τελικά καί τό ἔλαβε ὁ Μιχαήλ, ἀφοῦ τόν παρακάλεσε εἴτε νά τοῦ τό χαρίσει ἄν εἶναι δυνατόν, ἤ τοὐλάχιστον νά τοῦ τό δανείσει γιά ἕνα μικρό χρονικό διάστημα καί ὕστερα νά τοῦ τό ἐπιστρέψει (προφανῶς γιά νά τό ἀντιγράψει)[823]. Μάλιστα τό συγκεκριμένο ἀντίγραφο πού βρισκόταν στήν κατοχή τοῦ Θεόδωρου, ἦταν ἀπ' αὐτούς τούς κώδικες πού τούς εἶχε ἀντιγράψει ὁ ἴδιος ὁ Μιχαήλ καί τούς εἶχε στή βιβλιοθήκη του[824], πρίν αὐτή διασκορπιστεῖ ἀπό τούς Λατίνους, καί μάλιστα ὁ μητροπολίτης ἤλπιζε νά τό ἔχει ὡς παρηγοριά στά γεράματά του[825]. Δέν εἶναι γνωστό ἄν τελικά τό παρέλαβε κάποτε ἀπό τόν Θεόδωρο[826].

Στήν ἴδια ἐπιστολή πρός τόν Βαρδάνη (τήν 117) ὁ Χωνιάτης θυμίζει πρός τόν μαθητή του ὅτι δέν εἶχε λάβει ἕως τότε τόν «Νίκανδρον» («Τὸν Νίκανδρον οὔπω ἀπέστειλας»[827]), δηλ. τό βιβλίο τοῦ Νικάνδρου, τό ὁποῖο ὅμως, ὅπως ἐπισημαίνει καί ὁ N. Wilson[828], δέν ἐπρόκειτο γιά χαμένο βιβλίο τοῦ Χωνιάτη πού εἶχε βρεῖ ὁ Βαρδάνης, ἀλλά γιά βιβλίο πού ὁ Χωνιάτης εἶχε δανείσει στόν Βαρδάνη καί ὁ μητροπολίτης ζητοῦσε νά τοῦ τό ἐπιστρέψει.

Γενικά ὁ Χωνιάτης γνώριζε ὅτι στήν Ἀθήνα ὁ Βαρδάνης ἀγόραζε τά βιβλία καί μάλιστα ἀκριβά ἀπό τούς Λατίνους. Παρήγγελε ὅμως καί ἄλλα, δίνοντας μάλιστα ὅποια πληροφορία θεωροῦσε χρήσιμη γιά τήν ἀνεύρεσή τους καί ἦταν ἰδιαίτερα ἀπαιτητικός γιά τήν ἄμεση, χωρίς καθυστερήσεις, ἀποστολή τους[829]. Ὡς ἀνταπόδοση, τόν πληροφορεῖ ὅτι μετά τόν θάνατό του αὐτή ἡ βιβλιοθήκη του θά περιέλθει στούς μαθητές του, ἄρα καί στόν ἴδιον[830], καθώς τά βιβλία τοῦ ἑνός εἶναι καί τοῦ ἄλλου καί τό ἀντίστροφο: «...καί τοι ἃ

823. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 361.

824. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 356· Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 98.

825. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 356.

826. Λάμπρου, *Βιβλιοθήκη*, σ. 361. Στόν Τ. Νεροῦτσο ὅμως (Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄*, σ. 76), διαβάζουμε ὅτι τό ἀντίγραφο τό ἔλαβε ὁ Χωνιάτης ἀπό τόν Θεόδωρο.

827. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 242, στ. 24.

828. Wilson, *Λόγιοι*, σ. 263.

829. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 328.

830. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 90.

σὺ ἔχεις ἐμὰ εἰσιν εἰς ἀνάγνωσιν καὶ τὰ ἐμὰ σά. Ἄλλως τε οὐδὲ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν με λήψομαι τὰ πάντα, ἀλλ' ὑμῖν, τοῖς ἐμοῖς φοιτηταῖς, καταλήψομαι»[831].

Ἐκτός ἀπό βιβλία, δῶρο ἐκλεκτό, πού δέν προσφερόταν συχνά λόγῳ τοῦ ὑψηλοῦ κόστους του, ὁ Βαρδάνης ἔστελνε στόν δάσκαλό του καί ἄλλα ἀγαθά, τά ὁποῖα δείχνουν τήν οἰκειότητα πού ὑπῆρχε ἀνάμεσά τους, ὅπως ἕνα ζευγάρια ἄνετα σανδάλια ἀπό φελλό («φελλωτὰ καὶ εὐρύχωρα σανδάλια»[832]), δῶρα πού ἱκανοποιοῦσαν πολύ τόν Μιχαήλ, ἀλλά ὅπως ἔσπευδε νά διευκρινίσει, ἡ ὑπέρμετρη ἀγάπη πού ἔτρεφε γιά τόν μαθητή του δέν ὀφειλόταν στά δῶρα[833].

7. Ἄρνηση Χωνιάτη νά μεταβεῖ στή Νίκαια καί τήν Ἤπειρο καί ἡ ἐπίσκεψή του στήν Ἀθήνα

Ὡς γνωστόν, μετά τήν κατάληψη τοῦ Βυζαντίου ἀπό τούς Φράγκους δημιουργήθηκαν δύο κύρια ἑλληνικά κράτη, τά ὁποῖα ἀγωνίζονταν γιά τήν ἀνακατάληψη τῆς αὐτοκρατορίας: Τό κράτος τῆς Νικαίας καί τό κράτος τῆς Ἠπείρου. Σ' αὐτά τά δύο κράτη κατέφυγαν οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ἕλληνες φυγάδες τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν πόλεων καί μάλιστα πολλοί ἀξιωματοῦχοι[834]. Κατά τή διάρκεια παραμονῆς του στήν Κέα, ὁ Χωνιάτης δέχτηκε πρόσκληση καί ἀπό τά δύο αὐτά ἐλεύθερα ἑλληνικά κράτη, προκειμένου νά μεταβεῖ σ' αὐτά καί νά ζήσει ἐλεύθερος, λαμβάνοντας μάλιστα καί ἀξιώματα.

α. Πρόσκληση ἀπό τόν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας Θεόδωρο Λάσκαρη

Ἡ πρώτη πρόσκληση ἦρθε ἀπό τό κράτος τῆς Νικαίας, ἀπό τόν ἴδιο τόν βασιλιά Θεόδωρο Λάσκαρη. Δύο φορές ἀπέστειλε ὁ Λάσκαρης πρόσκληση πρός τόν Χωνιάτη· τήν πρώτη μέ τόν μεγάλο ναύαρχο Ἰωάννη Στειριώνη, τή δεύτερη μέ τόν θεῖο τῆς συζύγου του, τόν Βασίλειο Καματηρό. Καλοῦσε ὁ βασιλιάς τόν Χωνιάτη νά

831. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 242, στ. 21-24.
832. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 317, στ. 8.
833. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 339. Βλ. καί Φ. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 92.
834. Kordoses, *Greece*, σ. 29.

μεταβεῖ στή Νίκαια καί τοῦ ὑποσχόταν τιμές καί ἀνάπαυση. Ὅμως ἐκεῖνος, πού ἀπό τή φύση τοῦ δέν ἀγαποῦσε τίς μετακινήσεις καί ἦταν δυσκίνητος, ἐνῶ πλέον ταλαιπωρεῖτο καί ἀπό γεροντικά δεινά, ἀρνήθηκε τίς προσκλήσεις[835].

Σέ ἀπαντητική ἐπιστολή τοῦ πρός τόν Καματηρό[836], ἡ ὁποία εἶναι γραμμένη κατά τήν τρίτη χρονιά ἐξορίας τοῦ στήν Κέα[837], ὁ Χωνιάτης ἐξηγοῦσε τούς λόγους πού δέν μποροῦσε νά δεχτεῖ τήν πρόσκληση νά ἐγκαταλείψει τό νησί ἀποδεχόμενος τή βασιλική πρόσκληση. Ἀνέφερε τόν ψυχικό πόνο πού αἰσθάνθηκε ἐγκαταλείποντας τήν Ἀθήνα, ἐπισημαίνοντας ὅτι πλέον ἡ μόνη χαρά πού εἶχε εὑρισκόμενος στό νησί τῆς Κέας ἦταν τό ὅτι μποροῦσε ἔστω καί ἀπό μακριά νά κοιτᾶ τήν ἀγαπημένη τοῦ Ἀττική ὡς «ἄλλη Ἐδέμ» καί συνεπῶς δέν μποροῦσε νά φύγει καί ἀπό ἐκεῖ[838].

Ἐπίσης ἐπεκαλεῖτο καί τήν ἡλικία του καί τή δυσκολία πού αὐτή συνεπαγόταν γιά τή μετακίνηση του, καθώς δυσκολευόταν ὄχι ἁπλῶς νά φύγει ἀπό τό νησί καί νά κάνει ἕνα τόσο μεγάλο ταξίδι, ἀλλά ἀκόμα καί νά περάσει ἀπό τό κατώφλι τοῦ δωματίου του στήν Κέα[839]. Γι' αὐτό ζητοῦσε ἀπό τόν αὐτοκράτορα νά τόν συγχωρέσει γιά τήν ἄρνησή του, διευκρινίζοντας ὅτι δέν τό ἔκανε ἀπό δική του θέληση καί λόγῳ διαθέσεως ἀκαμψίας ἀπό τήν ἀρχική του ἀπόφαση[840], καθώς ἐπιθυμοῦσε πάρα πολύ νά τόν δεῖ ἀπό κοντά καί νά τόν προσκυνήσει καί παράλληλα νά τοῦ ἀπευθύνει λόγους εὐχαρι-

835. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄,* σ. 73.

836. Ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 129, «Τῷ γυναικοθείῳ τοῦ βασιλέως τοῦ Λάσκαρι κῦρ Βασιλείῳ τῷ Καματηρῷ».

837. Kordoses, Greece, σ. 30-31.

838. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 259, στ. 21-26: «…οὗ μὲν πεπίστευμαι θείου κήπου δικαίως ἐκβέβλημαι, ἐνταῦθα δὲ κατῴκισμαι ἐκ γειτόνων τῆς Ἀττικῆς, ὡς Ἐδὲμ ἄλλης, ἀπέναντι, οὐχ ἵνα ψυχαγωγίαν ἐντεύθεν ἡντιναοῦν ἔχω, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον διὰ τῆς ἐνδελεχοῦς ὄψεως ὑπομιμνησκόμενος τοὐμὸν ἄλγος ἀνακαινίζω, ἐπιξαίνων ὥσπερ διὰ τῆς ἀναμνήσεως».

839. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 260, στ. 9-12: «…τὰ προσόντα τῷ γήρᾳ πάντα κακά, ἃ μετὰ τῶν κοινῶν καὶ ἰδίων δυσπραγημάτων ἐπιθέμενα οὐχ ὅσον τῆς νήσου πορρωτέρω παραχωρεῖ μὴ μεθορμίζεσθαι, ἀλλ' οὐδ' αὐτοῦ τοῦ δωματίου προβαίνειν ἐφίησι».

840. «ἀτενής» = ὁ ἀλύγιστος, ὁ ἐπίμονος· ἐδῶ ὁ Χωνιάτης προφανῶς κάνει νύξη στήν προηγούμενη ἤδη ἄρνησή του, στήν πρώτη πρόσκληση τοῦ Θεόδωρου Λάσκαρη.

στίας γιά τή φροντίδα του πρός τό πρόσωπό του[841]. Τοῦ ἐξέφραζε δέ τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Λάσκαρης θά γινόταν ὁ ἐλευθερωτής τοῦ Βυζαντίου, λέγοντάς του ὅτι προσευχόταν συνεχῶς γι' αὐτόν τόν σκοπόν[842].

Ἀντίστοιχα συναισθήματα εἶχε ἐκφράσει καί πρός τόν ἴδιο τόν Λάσκαρη, στήν πρώτη του ἀπαντητική ἐπιστολή[843], ὅπου κατέληγε ὅτι: «Ταῦτα (δηλ. νά γίνει ὁ Λάσκαρις ἀπελευθερωτής καί αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως), καὶ μὴ δυνάμενοι ἐλθεῖν εἰς προσκύνησιν τῆς ἁγίας βασιλείας σου διὰ σωματικὰς ἀσθενείας, ἐπευχόμεθα μὲν ἡμεῖς διηνεκῶς, θεὸς δὲ ἐπακούοι, διατηρῶν τὸ ἔνθεον κράτος σου πολυχρόνιον»[844].

β. Πρόσκληση ἀπό τόν Πατριάρχη, Μιχαήλ Αὐτωρειανό

Περίπου παραλλήλως πρός αὐτές τίς δύο προσκλήσεις τίς προερχόμενες ἀπό τόν Λάσκαρη, στήν Κέα φτάνουν γιά τόν μητροπολίτη ἄλλες δύο ἀνάλογες προσκλητήριες ἐπιστολές. Προέρχονται ἀπό τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Μιχαήλ Αὐτωρειανό (εἶχε ἀνέλθει στόν πατριαρχικό θρόνο στίς 20 Μαρτίου 1208[845]), ὁ ὁποῖος, λόγῳ τῆς κατάληψης τῆς Πόλης ἀπό τούς Φράγκους καί τήν ἁρπαγή τοῦ θρόνου ἀπό τόν Λατῖνο Πατριάρχη, ἦταν ὁ πρῶτος πατριάρχης

841. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 260, στ. 12-20: «Διὰ ταῦτα δέομαι τῆς θεσπεσίας κεφαλῆς πρῶτα μὲν παρ' αὐτοῦ δοθῆναι μοι συγγνώμην οὐ δυναμένῳ τοῖς καλοῦσιν ὑμῖν προσδραμεῖν, εἶτα καὶ τὸν θειότατον ἐκμειλίξασθαι αὐτοκράτορα. Οὐ γὰρ ὡς αὐτογνώμων καὶ ἀτενὴς ἀπειθῶ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐπιθυμῶν αὐτοπτῆσαι καὶ προσκυνῆσαι τὸν τε αὐτοκράτορα καὶ τὴν μείστην σου αὐθεντίαν καὶ τῆς περὶ ἐμὲ κηδεμονίας λόγοις εὐχαριστήριοις ἀμείψασθαι, ὅμως ὑφ' ὧν εἴρηκα βιαίως ἐπέχομαι». Βλ. και: Φ. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 19· M. Kordoses, *Greece*, σ. 30-31.

842. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 260, στ. 20-22: «…οὐ παύομαι μέντοι καὶ δεῦρο καθήμενος τοῦ δεῖσθαι τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ ὑμᾶς ἡγεμόνας γενέσθαι πρὸς τοῖς ἄλλοις καλοῖς καὶ τῆς ἐπὶ τὸ Βυζάντιον ἐπανόδου…». Βλ. καί Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 421-422.

843. Ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 94, «Τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀνατολῆς τῷ Λάσκαρι».

844. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 152, στ. 7-10.

845. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 85. Στόν Τ. Νεροῦτσο, Ἀθῆναι Β΄, σ. 72-73, ἀναγράφεται ὡς ἔτος ἀνελίξεώς του στόν θρόνο τό 1206 (ἐπίσης Μάρτιος), χρονολογία μέ τήν ὁποία συμφωνεῖ καί ὁ Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Μιχαήλ. Ὁ Δ΄. Ὁ Αὐτωρειανός», *ΘΗΕ*, τ. 8 (1966), στ. 1204. Ὁ Δ. Σ. Μπαλᾶνος, «Αὐτωρειανός», *ΜΜΕ*, τ. 6 (1928), σ. 291, ἀναγράφει τό 1207.

πού ἐξελέγη στή Νίκαια[846]. Ἀποστέλλει λοιπόν διπλή πρόσκληση πρός τόν Χωνιάτη νά ἔρθει κοντά του ἐκεῖ καί μάλιστα τοῦ προσφέρει καί τή χηρεύουσα ἕδρα τῆς μητροπόλεως Νάξου στή θέση τῆς χαμένης μητροπόλεως Ἀθηνῶν[847].

Στήν πρώτη πρόσκληση, ἡ ὁποία ἔρχεται μεταξύ τῶν δύο ἐπιστολῶν τοῦ αὐτοκράτορα Λάσκαρη, ὁ Χωνιάτης ἀπαντᾶ μέ τήν ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 95, ἐνῶ στή δεύτερη, ἡ ὁποία ἔρχεται μετά ἀπό τήν ἐπιστολή τοῦ Καματηροῦ, ἀπαντᾶ μέ τήν ὑπ' ἀριθμ. 137. Καί στίς δύο, ὅπως καί μέ τίς προσκλήσεις ἀπό τόν αὐτοκράτορα, ἀπαντᾶ ἀρνητικά, ἐπικαλούμενος τήν κατάσταση τῆς ὑγείας του καί τῆς ἡλικίας του (ἦταν ἤδη ἑβδομήντα ἐτῶν)[848]. Χαρακτηριστικά μάλιστα παρομοίασε τόν ἑαυτόν του μέ πτηνό ἀδύναμο ἀπό τά γηρατειά καί δεμένο μέ σκοινί[849].

Τοῦ ἐξηγεῖ λοιπόν τήν κατάσταση τῆς ὑγείας του λόγῳ τῶν γηρατειῶν του, ἡ ὁποία εἶναι τέτοια, ὥστε πλέον μετά βίας μπορεῖ νά διαβεῖ τό κατώφλι τοῦ δωματίου τοῦ μοναστηριοῦ, καί αὐτό μέ τή βοήθεια μπαστουνιοῦ[850]. Ἡ δέ σωματική του κατάσταση ἔχει ἐπηρεάσει, ὅπως εἶναι φυσικό καί τήν ψυχική του, ἡ ὁποία μεταβάλλεται πρός τό χειρότερο[851]. Καί τοῦ ἀπευθύνει τό ρητορικό ἐρώτημα, πού προκύπτει ἀπό τά προηγούμενα δεδομένα: Πῶς εἶναι δυνατόν μέ τέτοια σωματική καί ψυχική κατάσταση νά μεταβεῖ ἀπό τίς ἐσχατιές τοῦ Αἰγαίου πελάγους στή Βιθυνία (δηλ. στή Νίκαια)[852]; Καί

846. Kordoses, *Greece*, σ. 31.

847. Νερούτσου, Ἀθῆναι Β΄, σ. 73.

848. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 85.

849. Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 39· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 422· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 153, στ. 25-28: «…ἀνίπταμαι μὲν οὕτως ὑπὸ τῆς ἄγαν προθυμίας, μάτην δὲ ἄλλως πτερυγίζω ὡς οἱ ἄπτιλοι τῶν ὀρνίθων καί κόλουροι ἢ καί μηρίνθῳ τοὺς πόδας συνδεδεμένοι καὶ παρὰ τοῦτο τῆς ἐς τὰ πάτρια καθόδου εἰργομένοι».

850. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 154, στ. 12-16: «Τέλος ἔγνω καὶ συμποδίσαι με, ποδοκάκην ἐπιβαλοῦσά μοι. Τοσούτων πρεσβυτικῶν κακῶν ὑπέραντλος γέγονα, ὥστε καὶ τοῦ κοιτωνίσκου προκύπτειν ἐκβιαζόμενος οἶον ἀσκωλιάζω, καμπύλας βακτηρίαις διερειδόμενος».

851. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 154, στ. 16-18: «Αἱ δέ γε τῆς ψυχῆς μου δυνάμεις, ἀλλ' οὐδὲ αὐταί μοι ἔρρωνται, ὑπὸ τῶν κοινῶν καταβεβλημέναι καὶ ἰδίων δυσπραγιῶν ἢ καὶ ταῖς τοῦ σώματος συμμεταβαλοῦσαι σαθρότησι».

852. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 154, στ. 19-21: «Πῶς οὖν, οὕτως ἔχων καὶ

συμπληρώνει ὅτι δέν παραιτεῖται ἀπό τήν διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νάξου (τήν ὁποία ὅπως ἀναφέραμε, τοῦ προσέφερε ὁ πατριάρχης) ἐξ αἰτίας κάποιας περιουσίας πού μπορεῖ νά εἶχε πίσω στήν Κέα καί δέν ἤθελε νά ἀφήσει, ἀλλά λόγῳ ἀσθενείας[853].

γ. Πρόσκληση ἀπό τόν Θεόδωρο Δούκα-Κομνηνό τῆς Ἠπείρου

Ἀνάλογη πρόσκληση ὑπῆρξε πολύ ἀργότερα καί ἀπό τό κράτος τῆς Ἠπείρου, ἀπό τόν ἡγεμόνα Θεόδωρο Δούκα-Κομνηνό, ὁ ὁποῖος κάλεσε τόν Χωνιάτη νά ἔρθει στήν αὐλή του στήν Ἄρτα[854]. Συγκεκριμένα λαμβάνει τήν πρόσκληση ὕστερα ἀπό δώδεκα πλέον ἔτη παραμονῆς του στήν Κέα[855] (δηλ. τό 1218[856]). Καί ἄν πρίν τόσα χρόνια, στίς προσκλήσεις ἀπό τή Νίκαια, ὁ μητροπολίτης ἐπικαλεῖτο τήν ἡλικία του καί τήν κλονισμένη ἀπ' αὐτήν ὑγεία του, πόσο μᾶλλον τώρα, πού ὁ χρόνος εἶχε περάσει ἀκόμα περισσότερο, αὐτή ἡ αἰτία ἦταν σημαντική γιά νά ἀρνηθεῖ ἕνα τέτοιο ταξίδι.

Ἔτσι λοιπόν ὁ Χωνιάτης ἀνταπέστειλε γράμμα, προκειμένου νά ἀπαντήσει στήν εὐγενική πρόσκληση τοῦ ἡγεμόνα τῆς Ἠπείρου, ὁ ὁποῖος, παρά τίς ἀναρίθμητες σημαντικές ἀσχολίες του, ἀνάμεσα στίς ὁποῖες ἦταν καί ἡ ἀντιμετώπιση τῆς «ἰταλικῆς τυραννίδος», εἶχε τήν ἔγνοια του γιά ἐκεῖνον (τόν Χωνιάτη), πού πλέον λόγῳ τῆς προχωρημένης ἡλικίας του εἶχε ἀποσυρθεῖ ἀπό τήν ἐνεργό δράση καί γι' αὐτό ὅλοι τόν εἶχαν σχεδόν ξεχάσει, σάν νά ἦταν νεκρός[857],

---

ψυχῆς καὶ σώματος, ἀπὸ τῆς ἐσχατιᾶς τοῦ κατ' Αἰγαῖου πελάγους ἐπὶ Βιθυνίαν μεταβήσομαι…;».

853. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 155, στ. 14-17: «Οὐ γὰρ δι' ἀγρὸν ἢ ζεύγη βοῶν ἢ παρὰ τὸ ἐπιγῆμαι, τῆς ἐν Νάξῳ ἐκκλησίας, ἧς πρὶν συζυγῆναι διέζευγμαι, παρῃτησάμην τὴν κλῆσιν ἤδη τοῦτο δεύτερον, ἀλλὰ δι' ἣν εἶπον ἀναγκαίαν ἀσθένειαν».

854. Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 107.

855. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 144· Σπ. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 326-327, στ. 26, 1: «…παρῴκησα ἔτος τουτὶ δωδέκατον ἐκ γειτόνων ταῖς Ἀθήναις…».

856. Καί μᾶλλον ὄχι τό 1217 ὅπως ἀναφέρει ὡς συμπέρασμα ἡ Φωτεινή Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 144. Διότι ἐφ' ὅσον στήν Κέα πῆγε τό 1206 (1205 ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα καί ἕνα χρόνο περιηγήθηκε σέ διάφορα μέρη, ὅπως εἴδαμε), τά δώδεκα χρόνια πού ἀναφέρει ὕστερα ὁ ἴδιος ὁ Χωνιάτης, μᾶς ὁδηγοῦν στό ἔτος 1218. Δέν ἀποκλείεται ὅμως νά ἐπρόκειτο καί γιά τέλη τοῦ 1217.

857. Ἐπ. ὑπ' ἀριθμ. 165, Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 326, στ. 1-17.

ὅπως ὁ ἐπεσήμαινε μέ ἔκδηλο παράπονο. Ἔκανε δέ νύξη στήν παλιά σειρά προσκλήσεων ἀπό τή Νίκαια, λέγοντας πώς προκειμένου νά μήν ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό ποίμνιό του ἀλλά νά εἶναι ἐκεῖ νά μπορεῖ νά τό βοηθήσει ὅποτε χρειάζεται, ἀρνήθηκε τήν πρόσκληση νά φύγει, προφασιζόμενο τόν «φιλαθήναιο»[858], ἐννοώντας ὅτι στήν πραγματικότητα δέν τόν ἀπασχολοῦσε ἡ ἴδια ἡ Ἀθήνα ὡς πόλη, ὅπως προφασιζόταν, ἀλλά πονοῦσε ἀποκλειστικά καί μόνο γιά τό ποίμνιό του. Καί ἔμεινε λοιπόν στήν Κέα ἐπί δώδεκα χρόνια ἀμετακίνητος, παρ' ὅλες τίς δυσκολίες καί τούς πόνους[859]. Διότι –συνεχίζει στήν ἐπιστολή του μέ μιά παρομοίωση– πονοῦσαν τά σπλάχνα του ἀπό τή λύπη γιά τόν λαό του, ὅπως ἀκριβῶς πονοῦν τά σπλάχνα μιᾶς κότας πού βλέπει τά κοτοπουλάκια της νά τρώγονται ἀπό ἕνα μεγάλο φίδι, χωρίς ἐκείνη νά μπορεῖ νά βοηθήσει οὔτε αὐτά ἀλλά οὔτε καί τόν ἑαυτόν της[860].

Ἀναφέρεται δέ καί σέ ἕνα σύντομο ταξίδι πού ἔκανε στήν Ἀθήνα, τό ὁποῖο τόν ἔθεσε σέ μεγάλο κίνδυνο, γιά νά ἐξηγήσει ὕστερα πιό κάτω ὅτι δέν μπορεῖ νά ἀποδεχτεῖ μιά τέτοια πρόσκληση, διότι ἐξαιτίας τῶν παλαιότερων ἀνάλογων προσκλήσεων ἀπό τή Νίκαια, τόσο ἀπό τόν αὐτοκράτορα ὅσο καί ἀπό τόν πατριάρχη, δημιουργήθηκαν ὑποψίες στούς βενετούς κατακτητές, πού ἀπειλοῦσαν νά κάνουν μεγάλο κακό στούς δύο ἀνεψιούς τοῦ μητροπολίτη, ἐνῶ παραφυλοῦσαν τή μονή Προδρόμου πού φιλοξενοῦσε τούς πρόσφυγες, μήπως καί βροῦν μιά καλή ἀφορμή γιά νά τούς καταδιώξουν. Φοβούμενοι δέ οἱ συγγενεῖς καί ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς μήπως λόγῳ τῶν ὑπονοιῶν συμβεῖ τίποτα κακό, ἔβαλαν τούς ἑαυτούς τους ἐγγυητές ὅτι ὁ γηραιός μητροπολίτης δέν σκόπευε νά φύγει ἀπό τό νησί· καί μόνον ἔτσι ἠρέμησαν τούς Βενετούς[861]. Ἀπολογεῖται λοιπόν ὁ

858. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 326, στ. 17-26.

859. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 327, στ. 1-2.

860. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 327, στ. 4-2: «…καὶ τὰ σπλάγχνα ἐσπαρασσόμην συμπαθαινόμενος ὡς εἴ τις ὄρνις ὁρῶσα τοὺς ἑαυτῆς νεοττοὺς δεῖπνον γινομένους δράκοντι περιίπταται καὶ μόνον ἐλεεινῶς ὀδύρεται, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ αὐτὴ συναπώλετο…».

861. Νερούτσου, *Ἀθῆναι Β΄,* σ. 73· Κολοβοῦ, *Συμβολή,* σ. 144· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 328, στ. 12-19: «Ἐντεῦθεν δειλαινόμενοι οἵ τε ἐμοὶ προσγενεῖς καὶ ὁ πανοσιώτατος καθηγούμενος, μὴ ποτε ἐκ τῆς καχυπόπτου ταύτης ὑπονοίας τὴν ἄμυναν εἰς αὐτοὺς ἐπενέγκωσι· προχειρότατοι γὰρ εἰσιν ἁπάντων βαρβάρων ἀνα-

Χωνιάτης πρός τόν Δούκα πώς, ἐπειδή εἶχαν συμβεῖ αὐτά τότε, ἄν ἀποδεχόταν τώρα τήν πρόσκλησή του, θά γινόταν πρόξενος πολλῶν κακῶν γιά τούς συγγενεῖς του καί τή μονή, ἀφοῦ θά προκαλοῦσε τή μήνη τῶν Ἰταλῶν, πού ψάχνουν ἀφορμή νά τή βλάψουν[862].

Ὅπως θά δοῦμε στήν ἑπόμενη ἑνότητα, σύμφωνα μέ νεώτερες σχετικῶς μελέτες ὁ Χωνιάτης φαίνεται πώς δέν πέθανε τελικά στήν Κέα, ἀλλά σέ ἕνα μοναστήρι στή Μουδινίτσα, ἔξω ἀπό τίς Θερμοπῦλες, ἄποψη πού σήμερα θεωρεῖται ὡς ἡ πιό παραδεκτή. Ἄν δεχτοῦμε αὐτή τήν ἐκδοχή, τότε ἡ πρόσκληση γιά τόν Χωνιάτη ἀπό τόν Δεσπότη Θεόδωρο Δούκα, τοῦ ἦρθε ὄχι στήν Κέα, ἀλλά στή Μουδινίτσα, ἡ ὁποία ἄλλωστε συνόρευε μέ τό κράτος τῆς Ἠπείρου.

δ. Ἐπίσκεψη στήν Ἀθήνα

Γιά τόν Ἀκομινᾶτο, ἴσως ἡ πιό ὀδυνηρή συνέπεια τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως ἦταν ὅτι δέν μποροῦσε πλέον νά βοηθήσει τό ποίμνιό του εὑρισκόμενος στήν ἐξορία στήν Κέα[863]. Καθώς δέ τά χρόνια περνοῦσαν, ἡ αἴσθηση νοσταλγίας γιά τήν Ἀθήνα ὅλο καί μεγάλωνε στήν ψυχή τοῦ μητροπολίτη της. Ἔτσι κάποια στιγμή, ἀφοῦ εἶχε ἤδη περάσει μιά δεκαετία στήν ἐξορία, ἀποφάσισε νά ἐπισκεφτεῖ τήν παλιά του ἕδρα. Οἱ ἀκριβεῖς λόγοι τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς εἶναι ἄγνωστοι[864]. Ἡ ἐπίσκεψη τοποθετεῖται ἀπό τούς ἐρευνητές μεταξύ 1215 καί 1217, μέ διαφορετική χρονολογία νά δίνεται ἀπό τόν καθένα[865]. Ὡς πιό πιθανό θεωροῦμε τό 1217 ἤ τό δεύτερο μισό τοῦ 1216 καί αὐτό γιά τόν ἑξῆς λόγο: Ὅπως εἴδαμε στό προηγούμενο

σκαλοπίζειν καὶ συμφορὰς ἐσχάτας ἑτέρας ἐπιτρίβειν καὶ διὰ μόνην ὑπόνοιαν· παρενέβαλον ἑαυτοὺς ἐγγυητὰς ὡς οὐ πορρωτέρω τῆς μονῆς τοῦ Κομνηνοῦ μεταβήσομαι, καὶ οὕτω τὸ ἀγριαῖνον αὐτοὺς σκάνδαλον διεπράυναν».

862. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 328, στ. 21-28: «…τῷ μὲν μεγαλείῳ τῆς σῆς ἀντιλήψεως εἰς οὐδὲν ὄφελος ἔσομαι, τοῖς δὲ προσγενέσι παραίτιος ὀλέθρου γενήσομαι, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τῇ σεβασμίᾳ τῇδε μονῇ ὄχλησιν προξενήσας, οὐκ ἀγαθὰς τῆς εἰς ἐμὲ φιλοφροσύνης καὶ παντοίας δεξιώσεως ἀποδώσω χάριτας, λαβὰς διαβολῆς δεδωκὼς κατ᾽ αὐτῆς τοῖς Ἰταλοῖς, οἳ καὶ ἄλλως ἀεὶ ἐνεδρεύουσι ταύτῃ καὶ διψῶσι πρὸς τὸ κακοποιῆσαι ὁποιαοῦν (sic) λαβέσθαι προφάσεως».

863. Thallon, *Humanist,* σ. 07.

864. Κολοβοῦ, *Συμβολή,* σ. 19-20.

865. Ἐνδεικτικῶς: Ἀναφορά γιά τό 1215 συναντοῦμε στόν: Νερούτσου, Ἀθῆναι Β΄, σ. 77. Ἀναφορά γιά τό 1216 συναντοῦμε στούς: Κολοβοῦ, *Συμβολή,* σ. 19·

ὑποκεφάλαιο, γιά τό ταξίδι του αὐτό στήν Ἀθήνα ὁ Χωνιάτης κάνει ἀναφορά στήν ἀπαντητική ἐπιστολή πού στέλνει πρός τόν δεσπότη τῆς Ἠπείρου Θεόδωρο Δούκα. Σ' αὐτή, σέ συνάρτηση μέ τήν παρομοίωση τῆς κότας, ἡ ὁποία «βλέπει τά κοτοπουλάκια της νά γίνονται δεῖπνο γιά μεγάλο φίδι καί τό μόνο πού ἡ ἴδια μπορεῖ νά κάνει εἶναι νά ὀδύρεται σπαρακτικά, ὥσπου καί ἡ ἴδια νά χαθεῖ μαζί τους», συνεχίζει ὅτι καί ὁ ἴδιος κόντεψε νά πάθει τό ἴδιο, δηλαδή κινδύνεψε γιά λίγο νά χαθεῖ μαζί μέ τό ποίμνιόν του[866].

Ἐξηγώντας τό πῶς συνέβη αὐτό, γράφει τά ἑξῆς: «Πέρυσι γὰρ τολμήσας ἀφικόμην Ἀθήναζε καὶ εἰ μὴ θᾶττον ἐκεῖθεν ἀπέπτην, τοῖς ἰταλικοῖς ἂν ὀδοῦσιν ἐγεγόνειν κατάβρωμα καὶ αὐτός[867]». Τοποθετεῖ δηλαδή χρονικά τό ταξίδι του αὐτό στήν Ἀθήνα «πέρυσι» σέ σχέση μέ τήν ἐπιστολή του. Ὅπως καταγράψαμε ὅμως, ἡ πρόσκληση αὐτή ἀπό τόν Θεόδωρο Δούκα λαμβάνεται ἀπό τόν Χωνιάτη (καί συνεπῶς καί ἡ ἀπάντηση ἀπό τόν Χωνιάτη πρός τόν Δούκα), ὕστερα ἀπό δώδεκα πλέον ἔτη παραμονῆς του στήν Κέα, δηλ. τό 1218 ἤ τέλη 1217 (ἀφοῦ στήν Κέα ἔφτασε τό 1206 ἤ τέλη 1205, ἕνα χρόνο μετά τήν ἅλωση τῆς Ἀθήνας ἀπό τούς Φράγκους, πού ἔγινε τό 1205 ἤ τέλη 1204). Συνεπῶς τό «πέρυσι» τῆς ἐπιστολῆς του μᾶς ὁδηγεῖ αὐτομάτως στό 1217 ἤ στό β΄ μισό τοῦ 1216, δηλ. ἕντεκα χρόνια ὕστερα ἀπό τήν ἄφιξή του στήν Κέα[868].

Setton, *Athens*, σ. 235. Ἀναφορά γιά τό 1217 συναντοῦμε στούς: Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 423· Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. κζ΄· Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 39.

866. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 327, στ. 4-8: «…καὶ τὰ σπλάγχνα ἐσπαρασσόμην συμπαθαινόμενος ὡς εἴ τις ὄρνις ὁρῶσα τοὺς ἑαυτῆς νεοττοὺς δεῖπνον γινομένους δράκοντι περιίπταται καὶ μόνον ἐλεεινῶς ὀδύρεται, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ αὐτὴ συναπώλετο, ὅπερ καὶ αὐτὸς παθεῖν παρὰ βραχὺ κεκινδύνευκα».

867. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 327, στ. 8-10.

868. Ἐνδιαφέρον ἔχει νά ἐπισημάνουμε ὅτι ὁ Σπ. Λάμπρος, ἐνῶ ὅπως εἴδαμε ὑποστηρίζει ὡς ἔτος, ὅπου πραγματοποιήθηκε αὐτή ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα, τό 1215 (Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. κζ΄), ἀλλοῦ (Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 108) λανθασμένα ἀναφέρει ὅτι ὁ Χωνιάτης μετέβη στήν Ἀθήνα ὕστερα ἀπό δώδεκα χρόνια (ἀντί τοῦ σωστοῦ ἕντεκα) διαμονῆς στή νῆσο (ἐνῶ δώδεκα χρόνια ἦταν ὅταν ἔλαβε τήν πρόσκληση ἀπό τόν Θεόδωρο Δούκα). Ἂν ὅμως ὑπολογίζει 12 χρόνια, τότε ἀπό τό 1206 θά ἔπρεπε νά καταλήγει ὅτι ἡ χρονολογία τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Χωνιάτη στήν Ἀθήνα εἶναι τό 1218! Ἂν πάλι λάβουμε ὑπ' ὄψιν –ὡς ὀφείλουμε– ὅτι εἶναι ἀπό ἐκείνους πού ὑπολογίζουν ὅτι ὁ Χωνιάτης ἔφτασε στήν Κέα τό 1205, τότε πάλι θά ἔπρεπε νά θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐπίσκεψη στήν Ἀθήνα ἔγινε τό 1217, βία τό

Αὐτό ἦταν τό μοναδικό ταξίδι του στήν Ἀθήνα ὕστερα ἀπό τήν ἐξορία του καί τό ἔκανε βεβαίως κρυφά ἀπό τούς Λατίνους, ἐνῶ ἀναγκάστηκε πολύ σύντομα νά τήν ἐγκαταλείψει καί πάλι[869]. Οἱ λόγοι γιά τούς ὁποίους ἔφυγε τελικά, ἐπίσης δέν εἶναι σαφεῖς. Ὑπάρχει ἡ ἄποψη ὅτι ἴσως μέ αὐτή τήν ἐπίσκεψη ὁ Μιχαήλ πείστηκε ὅτι τελικά ἡ Ἀθήνα κάτω ἀπό τούς Λατίνους ἔβαινε πρός βελτίωση τῶν πραγμάτων της, καθώς μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, πού κάποτε κακοπάθαιναν ἀπό τούς Βυζαντινούς διοικητές καί τήν κακοδιαχείριση, δέχτηκαν σέ σημαντικό βαθμό τήν ξενοκρατία χωρίς προσπάθεια ἀντιστάσεως[870]. Πιθανόν δέ νά θεώρησε ὅτι ἡ παρουσία του στήν πόλη θά μποροῦσε τελικά μόνο κακό νά προκαλέσει στούς κατοίκους[871] καί σίγουρα ὄχι νά τούς ὠφελήσει· οὔτε τούς κατοίκους ἀλλά οὔτε τόν ὀρθόδοξο κλῆρο, καθώς ἐπίσης οὔτε καί τόν ἴδιον του τόν ἑαυτόν[872].

Πέρα ἀπ' αὐτά πάντως, φαίνεται πώς οἱ Λατίνοι ἀντιλήφθηκαν τήν ἐπίσκεψή του αὐτή καί ἔτσι ἐπέστρεψε στήν Κέα φοβούμενος τή ζημιά πού θά μποροῦσαν νά τοῦ κάνουν[873]. Αὐτό τοὐλάχιστον προκύπτει ἀπό τή φράση του στό γράμμα πρός τόν Θεόδωρο Δούκα-Κομνηνό πού εἴδαμε πιό πάνω, σύμφωνα μέ τήν ὁποία φοβόταν μή γίνει «κατάβρωμα καὶ αὐτός» «τοῖς ἰταλικοῖς». Ὅπως καί νά 'χει, ὁ Χωνιάτης ἐπέστρεψε στήν Κέα καί ἀπό τότε δέν ξαναεῖδε ποτέ τήν ἀγαπημένη του Ἀθήνα.

1216 ἄν ὑπολογίσουμε καί τήν ἀπόκλιση κάποιων μηνῶν στήν ἀναφορές τῶν ἐτῶν. Προκαλεῖ ἀπορία τό πῶς τελικά καταλήγει στό 1215.

869. Παπαδοπούλου, *Ἐκκλησία*, σ. 39· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 423.

870. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 423-424.

871. Kordoses, *Greece*, σ. 87.

872. Νερούτσου, Ἀθῆναι Β΄, σ. 77· Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 327, στ. 11-15: «Ὡς οὖν ἔγνων ὀψὲ μήτε τοὐμῷ κλήρῳ ὄφελος τι γινόμενος καὶ ἐμαυτῷ διὰ κενῆς παρέχων πράγματα, ἐμάκρυνα φυγαδεύτων ἐκεῖθεν καῖ δεῦρο ἐκκομισθείς…».

873. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 19-20.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄.

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΧΩΝΙΑΤΗ, Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙ Η ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΦΗΜΗ ΤΟΥ

1. Μονή Προδρόμου: Κέας ἤ Μεδενίτσας (Θερμοπυλῶν);

α. Παρουσίαση τοῦ προβλήματος περί τῆς Μονῆς Προδρόμου ὡς τόπου τελευταίας κατοικίας τοῦ Χωνιάτη

Ἀναφορικά μέ τόν βίο τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη ὑπάρχει ἕνα ἀκόμα σημεῖο πού ἔχει ἀπασχολήσει πολύ τούς ἐρευνητές: ὁ τόπος διαμονῆς τοῦ ἱεράρχη κατά τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του καί συνεπῶς ὁ τόπος τοῦ θανάτου του καί βεβαίως τοῦ τάφου του. Μέχρι μιά ἐποχή πιστευόταν ὅτι ὕστερα ἀπό τή μυστική ἐπίσκεψή του στήν Ἀθήνα ὁ Χωνιάτης ἐπέστρεψε στήν Κέα καί στήν ἐκεῖ μονή Προδρόμου καί παρέμεινε ἕως τόν θάνατό του[874], μή ἐγκαταλείποντας ξανά ποτέ τό νησί. Ἡ ἄλλη ἄποψη ὅμως, πού διατυπώθηκε μεταγενέστερα, λέει ὅτι ὁ Χωνιάτης, λίγο ἀφ' ὅτου ἐπέστρεψε ἀπό τήν ἐπίσκεψή του στήν Ἀθήνα, ἐγκατέλειψε τήν Κέα καί ἀφοῦ περιπλανήθηκε στήν Εὔβοια τελικά ἐγκαταστάθηκε σ' ἕνα μοναστήρι δίπλα στίς Θερμοπῦλες[875], πολύ κοντά στά σύνορα μέ τό ἐλεύθερο κράτος τοῦ Θεόδωρου Δούκα. Ὅπως ἐπιγραμματικά ἐπισημαίνει καί ἡ ἐρευνήτρια Φωτεινή Κολοβοῦ, τελευταῖος σταθμός τῆς ζωῆς τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη ἦταν ἡ Μονή Προδρόμου στήν περιοχή τῶν Θερμοπυλῶν καί ὄχι τῆς Κέας, ὅπως πιστευόταν ἕως τότε[876].

---

874. Αὐτή τή θέση τή βλέπουμε ἐνδεικτικά στούς ἑξῆς: Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 106· Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄, σ. 48· Thallon, *Humanist*, σ. 12· Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 426· Νικολοπούλου, *Λογοτεχνία*, σ. 390.

875. Βλέπε: Stadtmüller, *Choniates*, σ. 205 κ. ἑξ.· Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 02 καί 20· Kordoses, *Greece*, σ. 33 καί 87· Setton, *Athens*, σ. 235-236· Ἀμάντου, *Ἱστορία*, σ. 849· Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353· Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου*, σ. 102, ὅπου γίνεται προσπάθεια νά ἐντοπιστεῖ καί τό ἀκριβές σημεῖο ὅπου βρισκόταν ἡ μονή Προδρόμου τῆς περιοχῆς Θερμοπυλῶν καί συνεπῶς ὁ τάφος τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη.

876. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 02.

Εἶναι δεδομένο ὅτι τό τελευταῖο αὐτό μοναστήρι, στό ὁποῖο ὁ μητροπολίτης πέρασε τό τελευταῖο διάστημα τῆς ζωῆς του, εἴτε τελικά τοποθετεῖται στήν Κέα εἴτε στίς Θερμοπῦλες, ἦταν ἀφιερωμένο στόν Ἰωάννη τόν Πρόδρομο. Σ' αὐτό συμφωνοῦν, δίχως ἀμφιβολία, ὅλοι οἱ ἐρευνητές, καθώς τοῦτο προκύπτει ἀπό τά ἴδια τά κείμενα τοῦ Χωνιάτη, ὅπου ὑπάρχουν πολλαπλές σχετικές ἀναφορές. Τό θέμα εἶναι ἄν βρίσκεται στήν Κέα ἤ στίς Θερμοπῦλες καί συγκεκριμένα στή Μουδινίτσα (ἤ Μουντινίτζα ἤ Μουνδενίτσα, καθώς καί πολλές ἄλλες παραλλαγές – βλέπε παρακάτω). Θά ἀναπτύξουμε ἀναλυτικά τό θέμα στή συνέχεια, ἀλλά γιά ἀρχή μποροῦμε νά συμπεράνουμε ὅτι πιθανόν συμπτωματικά, τόσο ἡ μονή στήν ὁποία διέμενε στήν Κέα, ὅσο βεβαίως καί ἡ μονή πού τόν φιλοξένησε στή δύση τοῦ βίου του στίς Θερμοπῦλες, ἦσαν ἀμφότερες ἀφιερωμένες στόν Ἰωάννη τόν Πρόδρομο, καί ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος προέκυψε ἡ παρανόηση.

Χαρακτηριστική ὡς πρός αὐτό τό σημεῖο εἶναι μιά σύγχρονη ἀναφορά γιά τό θέμα, ἡ ὁποία μᾶς πληροφορεῖ γιά τόν Χωνιάτη ὅτι: «Τελικῶς ἐγκαταστάθηκε στή νῆσο Κέα, ὅπου διέμεινε μέχρι τό 1215, καί ἔζησε ὡς ἁπλός μοναχός στή μονή τοῦ Προδρόμου (…). Ἀπό τήν Κέα ἔφυγε τό 1215 (…) καί ἐγκαταστάθηκε στή φημισμένη μονή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Θερμοπυλῶν. Ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τόν θάνατό του τό 1222…»[877]. Μονή Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου λοιπόν στή νῆσο Κέα, μονή Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καί στίς Θερμοπῦλες.

Ἡ πρώτη δείχνει νά εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστη στούς ἐρευνητές καί ἡ παρουσία της μαρτυρεῖται μόνο ἀπό τίς ἀναφορές τοῦ Χωνιάτη σ' αὐτή, λόγῳ τῆς ἐκεῖ διαμονῆς του κατά τά ἔτη παραμονῆς του στό νησί, παρ' ὅτι φαίνεται νά εἶχαν βρεθεῖ κάποια λείψανα πού ἀποδίδονται σ' αὐτή καί τά ὁποῖα βρίσκονταν στή μετέπειτα δημοτική σχολή τοῦ νησιοῦ[878]. Ἡ ὕπαρξη ὅμως τῆς πρώτης, πού εἶναι

877. Μανίκα, *Ἀθήνα*, σ. 353.

878. Βλ. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 426, ὑπ. 3 (Σπ. Λάμπρου) καί κυρίως Λάμπρου, *Σωζόμενα Α΄*, σ. κε΄-κστ΄: Ὁ Ἀντ. Μηλιαράκης, ὕστερα ἀπό σχετική ἀναζήτηση, ἔμαθε ὅτι τό δημοτικό σχολεῖο ἀρρένων (κατά τά τέλη τοῦ 19ου αἰ.) ἦταν ναός τοῦ Προδρόμου καί παλαιά μητρόπολη τῆς Κέας καί δίπλα ἀπό αὐτόν βρίσκονταν κελιά μοναχῶν. Μέ τό πέρας τοῦ χρόνου ὅμως τίποτα δέν εἶχε μείνει

δεδομένη, ἀφοῦ πράγματι ξέρουμε ὅτι ὁ μητροπολίτης διέμενε ἐκεῖ κατά τά χρόνια πού εἶχε καταφύγει στήν Κέα, δέν ἀναιρεῖ τήν ἐκδοχή νά μετέβη τελικά στή μονή Προδρόμου τῶν Θερμοπυλῶν, γεγονός πού κατά τούς νεώτερους ἐρευνητές βρίσκει ἰσχυρή στήριξη στή σχετική ἐπιστολογραφία τῆς ἐποχῆς, ἀπό καί πρός τόν Χωνιάτη. Τά περισσότερα ἀπό τά στοιχεῖα πού ἐμπεριέχονται σ' αὐτή τήν ἐπιστολογραφία ἦσαν γνωστά ἤδη ἀπό πρίν, ἀλλά φαίνεται πώς εἶχαν ἑρμηνευτεῖ διαφορετικά ἀπό τόν βασικό σχολιαστή τοῦ Χωνιάτη, τόν Σπ. Λάμπρο, καί ὅσους τόν ἀκολούθησαν στό σκεπτικό του, μέ ἀποτέλεσμα ὅλες οἱ ἀναφορές σ' αὐτή νά ἀποδίδονται στήν ὁμώνυμη μονή τοῦ Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου στήν Κέα.

Τήν πρώτη νύξη ἀπό ἐρευνητή γιά τή μετάβαση τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν στή μονή τοῦ Προδρόμου στή Μουδινίτσα, τήν ἔχουμε λίγα χρόνια μετά τήν ἔκδοση τῶν Σωζομένων τοῦ ἀπό τόν Λάμπρο: Ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς στά 1902 ἐξέδωσε μιά ἐπιστολή τοῦ Ἰωάννη Ἀπόκαυκου πρός τόν Χωνιάτη, στήν ἐπιγραφή τῆς ὁποίας ὑπῆρχε ἀναφορά γιά τή μετακίνηση τοῦ ἐξόριστου μητροπολίτη Ἀθηνῶν ἀπό τήν Κέα «εἰς τὴν ἐν τῇ Μουντινίτζῃ μονὴν τοῦ Προδρόμου»[879]. Συγκεκριμένα ἀναγράφεται: «Τοῦ αὐτοῦ πανυπερτίμου Ναυπάκτου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου ἐπιστολή πρὸς τὸν ἁγιώτατον Ἀθηνῶν, τὸν Χωνιάτην, ὅτε ἀπὸ τῆς Κέω ἦλθεν εἰς τὴν ἐν τῇ Μουντινίτζῃ μονὴν τοῦ Προδρόμου, κατωτέρω δὲ προβῆναι οὐδόλως ἠθέλησεν»[880].

Μέ αὐτή τήν πληροφορία, πού ὁ συντάκτης τῆς ἐπιγραφῆς Παπαδόπουλος-Κεραμεύς παρουσίαζε, ουσιαστικώς ἄφηνε νά ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ ἄποψη τοῦ Λάμπρου δέν εὐσταθοῦσε, παρ' ὅτι στή σχετική ὑποσημείωσή τοῦ δήλωνε ὅτι ἡ μονή αὕτη ἀναφέρεται στίς ἐπιστολές τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη χωρίς νά προσδιορίζεται ὁ τόπος στόν ὁποῖο βρισκόταν[881]: «Ἡ μονή αὕτη ἀναφέρεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς

ἴδιο μέχρι ἐκείνη τήν ἐποχή, καί ὁ μέν ναός εἶχε μεταβληθεῖ σέ σχολεῖο, τά δέ κελιά, τά ὁποῖα ἦσαν κτισμένα πάνω σέ τμῆμα ἀρχαίου τείχους, εἶχαν καταρρεύσει στόν χῶρο αὐτό, πού πιά ἄνηκε στόν δῆμο, ὑπῆρχαν τά παραπήγματα τῶν κρεοπωλείων τῆς πόλεως.

879. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 101-102.

880. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀθηναϊκά,* σ. 285.

881. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 102.

τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτου (τ. Β΄, σ. 332, 333) ἄνευ προσδιορισμοῦ τοῦ τόπου ἔνθα ἔκειτο»[882]. Ὅμως, παρά τίς ἀμφιβολίες πού δημιουργοῦσε ἡ ἀναφορά τοῦ τίτλου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννη Ἀπόκαυκου, ἡ ἄποψη τοῦ Λάμπρου ὑιοθετήθηκε μεταγενέστερα καί ἀπό ἄλλους μελετητές[883].

Ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος ρητῶς ἔκανε λόγο γιά μετακίνηση τοῦ Χωνιάτη ἀπό τήν Κέα στή μονή τοῦ Προδρόμου στή Μουντινίτσα ἦταν ὁ G. Standmuller[884], ὑποστηρίζοντας ὅτι τά χωρία τῶν πηγῶν στά ὁποῖα κατονομάζεται ἡ μονή ἀναφέρονται ἀποκλειστικά στό μοναστήρι τοῦ Προδρόμου στή Στερεά Ἑλλάδα, ἐπειδή ἕνα ὁμώνυμο μοναστήρι, παρά τίς ἀπόψεις πού ἐπικρατοῦσαν ὡς τότε, κατά τή γνώμη τοῦ δέν φαίνεται ἀπό ἄλλες μαρτυρίες ὅτι φιλοξένησε τόν Χωνιάτη στήν Κέα[885].

Μέχρι σήμερα πάντως, φαίνεται νά μήν εἶναι ἀπολύτως ξεκαθαρισμένο αὐτό τό σημεῖο γιά τήν τελευταία περιοχή διαμονῆς τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν. Ἐπιγραμματική εἶναι μιά σύγχρονη διατύπωση ἀναφορικά πρός τό θέμα: «ὁ Χωνιάτης κατά μία ἐκδοχή πέθανε τό 1222 στή Κέα (Τζια) κατά ἄλλη πέρασε τά τελευταῖα του χρόνια, ἀπό τό 1217 ἕως τό 1222 στή Μονή τοῦ Προδρόμου στή Μενδενίτσα, κοντά στίς Θερμοπῦλες»[886].

β. Προσπάθεια προσδιορισμοῦ τῆς ἀκριβούς τοποθεσίας τῆς μονῆς Προδρόμου Θερμοπυλῶν

Ἀντίστοιχα ὅμως καί γι᾽ αὐτή τήν ἐκδοχή περί Μουδινίτσας Θερμοπυλῶν ἀνεζητεῖτο ἡ ἀκριβής τοποθεσία τῆς Μονῆς Προδρόμου. Διότι ὁ τοπικός προσδιορισμός «ἐν Μουντινίτζῃ» προσέφερε μόνο τό γενικότερο γεωγραφικό πλαίσιο, μέ ἐπίκεντρο τό χωριό Μενδενίτσα, ὅπου ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰ. (1204) ὑπῆρχε ἡ ἕδρα ἑνός φραγκικοῦ τιμαρίου, τῆς Μαρκιωνίας τῆς Βοδονίτσας[887]. Ἡ Μενδενίτσα ἤ

882. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀθηναϊκά*, σ. 285, ὑπ. 1.

883. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου*, σ. 102.

884. Βλ. τό εἰδικό κεφάλαιο «Im Prodromos-Kloster zu Muntinitza (1217-ca. 1222)», Stadtmüller, *Choniates*, σ. 205-212.

885. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου*, σ. 102.

886. Πανσελήνου, *Ἀθήνα*, σ. 27.

887. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου*, σ. 102-103. Βλ. καί Stadtmüller, *Choniates*,

Μουδινίτσα ἤ Βοδονίτσα εἶναι τό μετέπειτα χωριουδάκι Μεδενίτσα[888], βρίσκεται δέ σέ ἀπόσταση 6 περίπου χλμ. νοτιοανατολικά ἀπό τή θέση τῶν Θερμοπυλῶν, γι' αὐτό καί ὁρισμένοι μελετητές χρησιμοποίησαν ὡς προσδιοριστικό σημεῖο ἀναφοράς γιά τή θέση τοῦ βυζαντινοῦ μοναστηριοῦ τήν εὐρύτερη γνωστή τοπωνυμία τῶν Θερμοπυλῶν, χωρίς ὅμως καί αὐτό νά προσφέρει κάποια βοήθεια στόν ἀκριβή προσδιορισμό τοῦ σημείου πού βρισκόταν ἡ μονή[889].

Ὁ ἐρευνητής Β. Κατσαρός, μέ βάση τήν ὑπόθεση ὅτι ἀπό ἕνα τέτοιο μοναστήρι θά σώζονταν κάποια χειροπιαστά στοιχεῖα στήν περιοχή, ἔστω καί σέ ἐρειπιώδη κατάσταση, ξεκίνησε τή δεκαετία τοῦ 1970 σχετική ἔρευνα ἐντοπισμοῦ τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου[890]. Τήν προσοχή του τράβηξε ἕνας ναός τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, πού ἀναφερόταν ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. καί σημειωνόταν σέ χάρτες πού ἀπεικόνιζαν τήν περιοχή γύρω ἀπό τή Μενδενίτσα καί τίς Θερμοπῦλες καί πού ὅπως διαπίστωσε βρισκόταν ἕως τότε στήν ἀφάνεια καί παρέμενε σχεδόν ἄγνωστος ὡς μνημεῖο ἀκόμα καί γιά τήν ἐπιστημονική κοινότητα.

Ὁ ναός αὐτός τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου εἶναι μιά μεγάλη τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική καί βρίσκεται σέ ἀπόσταση τεσσάρων περίπου χλμ. νοτιοανατολικά ἀπό τόν νεότερο συνοικισμό τῶν Θερμοπυλῶν καί σέ ὑψόμετρο 600 περίπου μέτρων πάνω στούς ὀρεινούς ὄγκους τῶν βορείων ὑπωρειῶν τοῦ Καλλιδρόμου, στήν περιοχή τοῦ παλαιότερου οἰκισμοῦ τῆς Δρακοσπηλιᾶς. Πιό συγκεκριμένα, βρίσκεται μέσα στό φαράγγι πού σχηματίζουν δύο βουνοκορφές αὐτοῦ τοῦ βουνοῦ, τό Ἐλαφοβούνι ἀπό τή μιά καί τό Στρογγυλοβούνι ἀπό τήν ἄλλη. Κάτω καί μακριά ἁπλώνεται ὁ κάμπος τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῶν Θερμοπυλῶν, τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τοῦ Μόλου καί στό βάθος ἡ θάλασσα τοῦ Εὐβοϊκοῦ. Ἡ δέ θέση αὐτή εἶναι ἐπιλεγμένη, ὥστε νά δεσπόζει στήν περιοχή[891].

σ. 206, ὑπ. (χ. αρ.).

888. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 206, ὑπ. (χ. ἀρ.). Μεταγενέστερα συναντοῦνται καί ἄλλες παραπλήσιες ὀνομασίες, ὅπως: Μεδενίτζα, Μπουδονίτζα, Πουντονίτζα καί Μουδενίτζα (Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 103, ὑπ. 15).

889. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου*, σ. 103.

890. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 103.

891. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 104-105.

Ὅπως σημειώνει ὁ ἐρευνητής, ἡ ἐκκλησία ὑπῆρξε ἀναμφίβολα καθολικό μοναστηριοῦ, στοιχεῖο πού προκύπτει ἀπό τά ὑπολείμματα τῆς μοναστηριακῆς ἀρχιτεκτονικῆς πού διατηροῦνταν στόν χῶρο, καθώς καί τόν ἐρειπωμένο περίβολο, πού σέ ὁρισμένα σημεῖα σώζεται σέ ἀρκετό ὕψος καί σέ ἄλλα διατηρεῖ τά ἴχνη πυργοειδῶν κατασκευῶν. Ὅλα αὐτά τά δεδομένα στό σύνολό τους καταδεικνύουν ὅτι τό μνημεῖο ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό παράδειγμα ὀχυρωμένου μοναστηριακοῦ συγκροτήματος[892]. Ὁ ναός αὐτός, τό πρώην δηλ. καθολικό τῆς διαλυμένης μονῆς, τιμᾶται σήμερα στή μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (σ.σ. ὄχι δηλαδή τοῦ Προδρόμου) καί παλαιότερα ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κατσαροῦ χρησίμευε ὡς ἐνοριακός ναός τοῦ συνοικισμοῦ πού ἀργότερα, μέ τή μετοίκιση τῶν κατοίκων του, ἐνίσχυσε τήν κοινότητα τῶν Θερμοπυλῶν. Πάντως, ἡ ταυτόχρονη μέ τήν ἀρχική ἵδρυση ἀφιέρωση τοῦ ναοῦ στόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Θεολόγο, κατά τόν Κατσαρό πρέπει νά τεθεῖ ὑπό ἀμφισβήτηση. Στά 1850, ὅταν ἀνακαινίσθηκε τό καθολικό, ὁ ναός φέρεται ὡς ἀφιερωμένος στή μνήμη τοῦ Θεολόγου. Πιθανόν δέ αὐτό τό γεγονός τῆς ἀνακαίνισης νά ὑποδηλώνει ὅτι τό μνημεῖο θά γνώριζε περίοδο ἐγκατάλειψης.

Σέ μιά τέτοια περίπτωση, ἄν ἡ ὀνομασία τοῦ ναοῦ ἦταν εὐρύτερα γνωστή πρίν ἀπό τήν ἐπισκευή του θά σημειωνόταν, ὅπως γίνεται σέ ἀνάλογες περιπτώσεις, σέ παλαιότερα κείμενα ἤ σέ χάρτες, ὅπου ὅμως ὁ ναός σημειώνεται στήν ἴδια τοποθεσία μέ τήν ἁπλή ἁγιωνυμία Ἁγιάννης ἤ τό σύνθετο Παλαιοϊωάννης (Παλιαγιάννης). Ἡ προσωνυμία αὐτή καταδεικνύει δύο πράγματα: ἀπό τή μιά ὅτι καί σ' ἐκείνη τήν ἐποχή ἐπικρατοῦσε ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ ναός ἦταν παλιός (ἴσως ἕνα ἐρείπιο) καί ἀπό τήν ἄλλη ὅτι αὐτός ἦταν ἀφιερωμένος σίγουρα σέ κάποιον Ἅγιο Ἰωάννη, ἔστω κι ἄν λησμονήθηκε ἡ διάκριση τῆς μνήμης τοῦ Προδρόμου ἀπό τή μνήμη τοῦ Θεολόγου. Δέν θά ἦταν ἀπίθανο λοιπόν, ἐκεῖ πού κάποτε ἐτιμᾶτο ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, νά κατέληξε νά τιμᾶται ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος.

Στά παραπάνω συνηγορεῖ καί τό γεγονός ὅτι στό μνημεῖο διακρίνονται δύο οἰκοδομικές φάσεις, πού ἀνάγονται σέ διαφορετικές περιόδους τῆς ἱστορίας του, μέ τή νεώτερη νά τοποθετεῖται στά

892. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 105.

1850, ἐνῶ ἡ πιό παλιά ἀνήκει στή βυζαντινή περίοδο[893], καί συγκεκριμένα στή μεσοβυζαντινή, πρό τῆς ἁλώσεως τοῦ 1204[894] καί μάλιστα στίς ἀρχές τοῦ 12ου αἰ.[895], κάτι τό ὁποῖο κάνει ἀκόμα πιό πειστική τήν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιά τή Μονή τοῦ Προδρόμου τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη.

γ. Οἱ ἀναφορές τῆς ἐπιστολογραφίας τοῦ Χωνιάτη στή Μονή Προδρόμου

Ποῦ τελικά βρισκόταν ἡ μονή τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στήν ὁποία πέθανε ὁ Χωνιάτης; Στήν Κέα ἤ στή Μουδινίτσα τῶν Θερμοπυλῶν; Ἡ βασική πηγή πληροφορήσεως γιά τό θέμα προέρχεται μέσα ἀπό τίς ἴδιες τίς ἐπιστολές τοῦ Χωνιάτη. Τά στοιχεῖα, πού αὐτές προσφέρουν, οἱ ἐρευνητές προσπάθησαν νά τά ἀποκρυπτογραφήσουν προκειμένου νά καταλήξουν σέ κάποιο συμπέρασμα γιά τό συγκεκριμένο ἐρώτημα. Ὀφείλουμε νά δοῦμε τά πιό χαρακτηριστικά σημεῖα ἀπ' αὐτές τίς ἀναφορές καί νά τίς ἀξιολογήσουμε, παραθέτοντας παράλληλα καί τίς ἐπιμέρους ἀπόψεις τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν.

Θά ξεκινήσουμε μέ μιά ἀπό τίς τελευταῖες ἐπιστολές πού ἀναφέρονται στή μονή Προδρόμου καί συγκεκριμένα ἀπό τή δεύτερη πρός τόν βασιλέα Λάσκαρη τῆς Νικαίας (ὑπ'. ἀρ. 179). Σ' αὐτή λοιπόν γράφει σ' ἕνα σημεῖο ὁ μητροπολίτης: «Ὅς ταῖς πέριξ τῶν Ἀθηνῶν νήσοις εἰς μάτην ἐνδιατρίψας χρόνον μακρόν, ὡς οὐδὲν ἔγνων ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἐμῆς ποίμνης γενόμενος, ἄρας ἐκεῖθεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου τοῦ οἰκοδομηθέντος παρὰ τοῦ μακαρίτου Κομνηνοῦ κῦρ Ἀλεξίου κατεσκήνωσα»[896]. Λέει δηλαδή ὅτι ἀφοῦ πέρασε μεγάλο μέρος τοῦ χρόνου του σέ νησιά γύρω ἀπό τήν Ἀθήνα (βλέπε Εὔβοια καί Κέα), κατάλαβε τελικά ὅτι πλέον ἡ παρουσία του ἐκεῖ δέν θά ὠφελοῦσε τό ποίμνιό του καί ἐγκαταστάθηκε στή μονή Προδρόμου, τήν ὁποία εἶχε οἰκοδομήσει ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός. Αὐτή εἶναι ἡ πιό χαρακτηριστική περίπτωση πού φαίνεται νά κα-

893. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 105-106.
894. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 109.
895. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 117.
896. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 355, στ. 15-19.

ταδεικνύει μέ τόν πλέον σαφή τρόπο τό γεγονός τῆς μετοικήσεως τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη ἀπό ἐκεῖ πού ἔμενε ἕως ἐκείνη τήν περίοδο, δηλ. τήν Κέα, σέ μιά μονή Προδρόμου, πού ἦταν διαφορετική τοῦ ἕως τότε τόπου διαμονῆς του, ἄρα κάπου ἀλλοῦ πλήν τῆς Κέας. Ἐνδεικτικά, ὁ Μ. Κορδώσης[897] ἀναφέρεται στή μετάβαση τοῦ Χωνιάτη στή Μονή Προδρόμου Μουδινίτσας καί βασιζόμενος σ' αὐτή τήν ἐπιστολή ἐπισημαίνει ὅτι ὁ μητροπολίτης ἐνημέρωσε τόν Θεόδωρο Λάσκαρη ὅτι μετακόμισε σ' αὐτό τό μοναστήρι γιά τό καλό τοῦ ποιμνίου του.

Βέβαια τό ἀπόσπασμα αὐτό δέν πέρασε ἀπαρατήρητο ἀπό τόν ἐκδότη καί σχολιαστή τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Χωνιάτη, τόν Σπυρίδωνα Λάμπρο, ὑποστηρικτή τῆς ἀντίθετης ἄποψης. Αὐτός λοιπόν, ἀναγνωρίζοντας ὅτι «ἐκ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι πρόκειται περὶ ἀλλαγῆς τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς τοῦ Μιχαήλ», διατυπώνει τήν ἐκδοχή ὅτι μέ τό «ταῖς πέριξ τῶν Ἀθηνῶν νήσοις» ὁ Χωνιάτης ἐννοεῖ τή διαμονή του στήν Εὔβοια καί στήν Κέα, ἐνῶ στή συνέχεια, κάνοντας λόγο γιά τή μονή τοῦ Προδρόμου, ἐννοεῖ «τὸν στενότερον αὐτοῦ περιορισμὸν ἐν τῇ κατὰ τὴν Κέω μονῇ τοῦ Προδρόμου»[898], ἡ ὁποία πάλι βρισκόταν στήν Κέα καί ὄχι σέ κάποιο ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐκτός Κέας, ὅπως κάποιος ἄλλος θά μποροῦσε νά ὑποθέσει καί ὅπως πράγματι ὑποστήριξαν μεταγενέστεροι ἐρευνητές.

Ἀπό τό ἀπόσπασμα αὐτό τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη πρός τόν Θεόδωρο Λάσκαρη, προκύπτει καί ἕνα ἄλλο δεδομένο: Τή μονή τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου τήν εἶχε ἱδρύσει ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081-1118), ὁ ὁποῖος ἦταν προπάππος τοῦ Θεόδωρου Δούκα-Κομνηνοῦ τῆς Ἠπείρου, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος ἦταν ἐγγονός τῆς θυγατέρας τοῦ Ἀλεξίου Α΄[899].

Δέν εἶναι ἡ πρώτη φορά ὅμως πού ὁ Χωνιάτης συνδέει τόν Κομνηνό μέ τή μονή Προδρόμου· σέ μιά ἐπιστολή του πρός τόν Μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἰωάννη Ἀπόκαυκο, ἀνάμεσα σέ ἄλλα τοῦ γράφει γιά ἕνα μετόχι τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου, γιά τό ὁποῖο τοῦ

897. Kordoses, *Greece*, σ. 87.

898. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 654.

899. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου*, σ. 119.

ζητᾶ νά τό φροντίζει σάν νά ἦταν δικό του καί νά τό προστατεύει ἀπό κάθε ἐξωτερική ἐνόχληση. Ἀναφέρει δέ πώς ἀποτελεῖ δωρεά τοῦ Κομνηνοῦ[900]. Σχολιάζοντας ὁ Λάμπρος αὐτό τό ἀπόσπασμα, ἐπισημαίνει ὅτι πρόκειται γιά τόν ἴδιο Κομνηνό πού εἶχε ἱδρύσει καί τή μονή τοῦ Προδρόμου (ὑπονοώντας βέβαια τή μονή τῆς Κέας καί ὄχι τῆς Μουδινίτσας) καί πώς ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἡ μονή τοῦ Προδρόμου ὀνομαζόταν καί «μονή Κομνηνοῦ»[901].

Γιά τήν προαναφερθεῖσα συγγενική σχέση τοῦ Θεόδωρου Δούκα-Κομνηνοῦ μέ τόν Ἀλέξιο Α΄ Κομνηνό, ὁ Χωνιάτης κάνει ἀναφορά στήν ἐπιστολή πρός τόν ἴδιο τόν Δεσπότη τῆς Ἠπείρου. Αὐτή ἡ ἐπιστολή μᾶς παρέχει πολλά στοιχεῖα γιά τό θέμα μας καί συνεπῶς ἀξίζει νά τήν ἐξετάσουμε ἀναλυτικότερα, ἰδίως ὡς πρός ὁρισμένα σημεῖα της. Ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, μία ἀπό τίς προσκλήσεις πού ὁ Χωνιάτης εἶχε λάβει καί εἶχε ἀρνηθεῖ, ἦταν ἀκριβῶς ἀπό τόν Θεόδωρο Δούκα. Σύμφωνα μέ τούς ὑποστηρικτές τῆς Μουδινίτσας ὡς τοποθεσίας τῆς μονῆς Προδρόμου καί συνεπῶς ὡς τόπου θανάτου τοῦ Μιχαήλ, ἡ πρόσκληση τοῦ Θεοδώρου στάλθηκε πρός αὐτόν ὄχι ὅταν βρισκόταν στήν Κέα, ἀλλά ὅταν αὐτός εἶχε πλέον μεταβεῖ στή Μουδινίτσα. Καί ἀκριβῶς ἡ εἴδηση τῆς μετακινήσεώς του ἐκεῖ ἦταν αὐτή πού ἔβαλε σέ ἀνησυχία τούς Λατίνους, οἱ ὁποῖοι ὑποπτεύονταν ὅτι ὁ μητροπολίτης προτίθετο μέ τήν πρώτη εὐκαιρία νά περάσει στήν Ἤπειρο, μέ σκοπό νά συναντήσει τόν Θεόδωρο Δούκα καί πιθανῶς νά συνεργαστεῖ μαζί του[902].

Χαρακτηριστική ὡς πρός αὐτό τό σημεῖο εἶναι ἡ φράση τοῦ Μιχαήλ πρός τόν Θεόδωρο μέ τήν ὁποία, ἀπολογούμενος γιά τό γεγονός ὅτι δέν μπορεῖ νά κάνει δεκτή τήν πρότασή του καί ἐλπίζον-

900. Ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 166, «Τῷ Ναυπάκτου κύρ Ἰωάννῃ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 331-332, στ. 28-29, 1-6: «Καὶ ἐπεὶ μετόχιον ἔχουσιν αὐτόθι, μονίδιόν τι τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐπιλεγόμενον τοῦ Σώζοντος, δωρηθὲν παρὰ τοῦ μακαριστοῦ Κομνηνοῦ, ἀξιῶ σὺν τῷ καθηγουμένῳ καὶ τοῖς μοναχοῖς περιθάλπειν τὸ τοιοῦτον ὡς οἰκεῖον καὶ διατηρεῖν πάσης ἐπηρείας καὶ ὀχλήσεως ἀνώτερον. Ῥᾴδιον γάρ σοι τοῦτο, ἅτε καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς χώρας ἀγαθὴν ἐχόντων διάθεσιν περὶ τὴν συγγενικὴν αὐτῶν μονὴν τοῦ Προδρόμου».

901. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 648: «ὁ αὐτὸς Κομνηνός, ὁ κτίτωρ ὁ πολλὰ εὐεγερτήσας τὴν ἐν Κέῳ μονὴν τοῦ Προδρόμου, ἐξ οὗ καὶ ἐπωνομάζετο αὕτη». Βλ. σχετικῶς καί Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 101.

902. Βλ. Κολοβοῦ, *Συμβολή,* σ. 21.

τας ὅτι θά τύχει τῆς συγγνώμης του, ἀφοῦ ἡ ἄρνησή του δέν εἶναι ἑκούσια[903], τοῦ γράφει ὅτι «ὅτε ἐξ Εὐβοίας ἀφικνούμην δεῦρο, συμβέβηκεν εἰς ταὐτὸ τὰς κεφαλὰς τῆς Ἑλλάδος ἀθροίζεσθαι, οἷς καὶ ἡ ἡμετέρα μετάβασις ἀκουστὴ γενομένη ὑπόνοιαν ἐνέβαλεν, ὡς οὐχ ἑτέρωσε, ἀλλ' εὐθὺ τῆς σῆς ἀντιλήψεως φέρομαι δήπουθεν, καὶ οὐ μικρῶς ἐμπικραινόμενοι τῷ ἀκούσματι…»[904]. Ὅπως δηλαδή ἑρμηνεύει καί ὁ Stadtmüller, ὅταν ὁ Μιχαήλ ἔφθασε στή Μουδινίτσα οἱ Φράγκοι Βαρῶνοι τῆς Ἑλλάδος πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἐκεῖ (γιά ἄλλο λόγο), μπῆκαν σέ ὑποψίες σχετικά μέ τίς προθέσεις τοῦ Μητροπολίτη· πίστεψαν δηλ. ὅτι ἤθελε νά καταφύγει στόν Δεσπότη Θεόδωρο τῆς Ἠπείρου στήν Ἄρτα[905].

Νά σημειωθεῖ ὅτι κατά τόν Λάμπρο, τό παραπάνω περιστατικό τῆς συναθροίσεως τῶν κεφαλῶν τῶν Φράγκων συνέβη ὅταν ὁ Χωνιάτης ἀπό τήν Εὔβοια πῆγε στήν Κέα. Καί ἁπλῶς διευκρινίζει ὅτι δέν εἶναι γνωστό ἄν αὐτά τά γεγονότα ἔγιναν ὅταν πρωτοπῆγε στήν Κέα, περνώντας ἀπό τήν Εὔβοια, ἤ ὕστερα ἀπό τήν ἐπιστροφή του στήν Κέα μετά ἀπό τήν τελευταία ἐπίσκεψή του στήν Ἀθήνα (ὅπου πιθανῶς ξαναπέρασε ἀπό τήν Εὔβοια)[906]. Βεβαίως, τήν πρώτη ἐκδοχή τήν ἀπορρίπτουμε, δεδομένου ὅτι, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, ὁ Χωνιάτης στήν Κέα εἶχε μεταφέρει τήν ἕδρα του μέ τήν ἔγκριση τῶν Φράγκων[907], ἄρα δέν θά ὑπῆρχε λόγος ἡ μετάβασή του ἐκεῖ νά ἐγείρει ἀνησυχίες. Ἡ δεύτερη ἐκδοχή θά μποροῦσε νά σταθεῖ, μόνο ἄν δεχτοῦμε ὅτι μέ τή λέξη «μετάβασις» ὁ Μιχαήλ ἐννοεῖ τήν ἐπίσκεψή του στήν Ἀθήνα, ἡ ὁποία πράγματι φαίνεται ὅτι ἀναστάτωσε τούς Φράγκους καί ἔβαλε σέ κίνδυνο τόν ἴδιο, καί ὄχι βέβαια τήν ἐπιστροφή του στήν Κέα, ἡ ὁποία δέν ὑπῆρχε κανένας λόγος νά ἀνησυχήσει ἤ νά βάλει σέ ὑποψίες τούς Φράγκους, ἀφοῦ δέν ἦταν τίποτε ἄλλο παρά ἐπιστροφή στήν «νομιμότητα».

903. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 328, στ. 1-4: «Νῦν δὲ σὺν πολλοῖς τοῖς ἀπείργουσι καί τι ἕτερον μάλιστα κωλυτικὸν ἐπισυμπέπτωκεν, ὅπερ καὶ διηγήσομαι, ἵνα συγγνώμης ἡ αὐθεντία σου ἀξιώσῃ ὡς οὐχ ἑκούσιον, τὴν ἡμετέραν, ὡς ἄν τις εἴποι, ἀπείθειαν».

904. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 328, στ. 4-9.

905. Βλ. σχετικά Stadtmüller, *Choniates*, σ. 206.

906. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 647.

907. Βλ. Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 417.

Γιά νά ἐπιστρέψουμε ὅμως στήν περί Μουδινίτσας θεωρία, ἀφοῦ οἱ κεφαλές τῶν Φράγκων ὑποψιάστηκαν ὅτι ὁ Χωνιάτης εἶχε τήν πρόθεση νά καταφύγει στό Κράτος τῆς Ἠπείρου, προσπάθησαν νά τόν ἀποτρέψουν χρησιμοποιώντας ἀπειλές. Συγκεκριμένα ἀπειλοῦσαν τούς ἀνηψιούς τοῦ Μιχαήλ, οἱ ὁποῖοι τόν συνόδευαν καί στό μοναστήρι τοῦ Προδρόμου, ὅτι θά ἔπαιρναν σοβαρή ἐκδίκηση εἰς βάρος τοῦ μοναστηριοῦ[908], ἄν ὁ μητροπολίτης τό ἐγκατέλειπε καί πήγαινε στήν Ἤπειρο. Ἐπί πλέον ἀνάγκασαν τόν Μιχαήλ Χωνιάτη νά μείνει περιορισμένος σ' αὐτό, προκειμένου νά μή προξενήσει ζημιά στούς ἀγαπημένους του ἀνθρώπους καί τό μοναστήρι πού τόσο φιλόξενα τόν εἶχε δεχτεῖ, δίνοντας ἀφορμή στούς Φράγκους νά ἐπιτεθοῦν καταστρέφοντας καί σκοτώνοντας[909].

Πρόκειται γιά τίς ἀναφορές, γιά τίς ὁποῖες ἤδη κάναμε λόγο σέ σχέση μέ τίς αἰτίες γιά τίς ὁποῖες ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἐξηγοῦσε πρός τόν Θεόδωρο Δούκα ὅτι δέν μπορεῖ νά δεχτεῖ τήν πρόσκλησή του στήν Ἤπειρο, μέ τή διαφορά ὅτι ὑπ' αὐτή τή θεωρία, οἱ ἐξηγήσεις αὐτές ἀπευθύνονται ἀπό τή Μουδινίτσα καί τό ἐκεῖ μοναστήρι τοῦ Προδρόμου, καί ὄχι ἀπό τήν Κέα. Ἐκτός λοιπόν ἀπό τήν ἄσχημη κατάσταση τῆς ὑγείας του, στό νά καταφύγει πρός τόν Δούκα τόν ἐμπόδιζε καί ὁ ἀναγκαστικός περιορισμός του ἐντός τῆς μονῆς Προδρόμου, στήν ὁποία βρισκόταν, προκειμένου νά μή θέσει σέ κίνδυνο τό μοναστήρι καί τούς δικούς του ἀνθρώπους πού εἶχαν θέσει τούς ἑαυτούς τους ἐγγυητές γιά τόν ἴδιο. Αὐτά προφανῶς ὑπονοοῦσε στήν ἀνωτέρω ἐπιστολή του πρός τόν Δούκα, περιγράφοντας τήν κατάσταση ὡς ἑξῆς: «…δῆλοι ἦσαν κακὸν τι μέγα ἀνταποδοῦναι τοῖς τε συνοδεύσασιν ἐμοῖς ἀνεψιοῖς καὶ τῇ ὑποδεξαμένῃ με ταύτῃ εὐαγεστάτῃ μονῇ. Ἐντεῦθεν δειλαινόμενοι οἵ τε ἐμοὶ προσγενεῖς καὶ ὁ πανοσιώτατος καθηγούμενος, μὴ ποτε ἐκ τῆς καχυπόπτου ταύτης ὑπονοίας τὴν ἄμυναν εἰς αὐτοὺς ἐπενέγκωσι· προχειρότατοι γὰρ εἰσιν ἁπάντων βαρβάρων ἀνασκαλοπίζειν καὶ συμφορὰς ἐσχάτας ἑτέρας ἐπιτρίβειν καὶ διὰ μόνην ὑπόνοιαν· παρενέβαλον ἑαυτοὺς ἐγγυητὰς ὡς οὐ πορρωτέρω τῆς μονῆς τοῦ Ko-

908. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 207.

909. Kordoses, *Greece*, σ. 33, 87.

μνηνοῦ μεταβήσομαι, καὶ οὕτω τὸ ἀγριαῖνον αὐτοὺς σκάνδαλον διεπράυναν»[910].

Καί στή συνέχεια, στό ἴδιο πνεῦμα συμπλήρωνε ὅτι καί νά πήγαινε στήν Ἤπειρο, δέν θά ἀποτελοῦσε κανένα ὄφελος γιά τόν Δούκα, ἐνῶ ἀντιθέτως θά γινόταν ὑπαίτιος ὀλέθρου γιά τή μονή, δίνοντας ἀφορμή στούς Ἰταλούς νά τή βλάψουν: ««…τῷ μὲν μεγαλείῳ τῆς σῆς ἀντιλήψεως εἰς οὐδὲν ὄφελος ἔσομαι, τοῖς δὲ προσγενέσι παραίτιος ὀλέθρου γενήσομαι, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τῇ σεβασμίᾳ τῇδε μονῇ ὄχλησιν προξενήσας, οὐκ ἀγαθὰς τῆς εἰς ἐμὲ φιλοφροσύνης καὶ παντοίας δεξιώσεως ἀποδώσω χάριτας, λαβὰς διαβολῆς δεδωκὼς κατ' αὐτῆς τοῖς Ἰταλοῖς, οἳ καὶ ἄλλως ἀεὶ ἐνεδρεύουσι ταύτῃ καὶ διψῶσι πρὸς τὸ κακοποιῆσαι ὁποιασοῦν λαβέσθαι προφάσεως»[911].

Ἀφοῦ λοιπόν τοῦ ἐξηγοῦσε τήν κατάσταση, τοῦ δήλωνε ἀπερίφραστα ὅτι πρόθεσή του ἦταν νά περάσει τό ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του σ' αὐτό τό μοναστήρι (δηλ. τοῦ Προδρόμου). Συμπλήρωνε δέ ὅτι ὅτι παρ' ὅτι δέν θά ἔρθει στήν Ἤπειρο, θά εἶναι σάν νά διαμένει σέ ἕνα ἀπό τά μοναστήρια τῆς ἐπικράτειάς του (τοῦ Δούκα), διότι καί τό παρόν μοναστήρι τοῦ Προδρόμου εἶναι καί δικό του («Σὸν γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦτο»), καί διότι, ὅπως θά εὐχόταν ὑπέρ αὐτοῦ ἄν ἐρχόταν στήν περιοχή του, τό ἴδιο κάνει καί τώρα: Μαζί μέ τόν ἡγούμενο τῆς μονῆς (Προδρόμου) καί τή λοιπή ἀδελφότητα, κάνουνε τέτοια μνεία γιά ἐκεῖνον ὅση ἀκριβῶς κάνουνε καί γιά τόν μακαρίτη τόν πρόγονό του καί κτήτορα τῆς μονῆς[912], δηλαδή τόν Ἀλέξιο Κομνηνό (καί ἐδῶ ἔρχεται ἡ ἀναφορά στή συγγένεια τοῦ Θεόδωρου Δούκα μέ τόν Ἀλέξιο Κομνηνό πού προαναφέραμε).

Ἕνα ἀκόμα στοιχεῖο πού καταδεικνύει ὅτι ἡ μονή Προδρόμου δέν βρισκόταν στήν Κέα ἀλλά στή Μουδινίτσα, εἶναι αὐτό τό «οὐ

910. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 328, στ. 12-19.

911. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 328, στ. 21-28.

912. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 329, στ. 10-18: «Σύγγνωθι γοῦν κἀμοὶ τῆς οὐχ ἑκουσίου παραιτήσεως ὁ συγγνωμικὸς καὶ φιλάνθρωπος καί με παροικοῦντα δεῦρο νόμισον ἔν τινι τῶν ἐπὶ τὴν σὴν ἐπικράτειαν φροντιστηρίων παροικεῖν. Σὸν γάρ ἐστι καὶ τοῦτο· καὶ ὅπερ ἔμελλον αὐτόθι ποιεῖν, ὑπερεύχεσθαί σου μόνον δῆλα δή, τοῦτο κἀνταῦθα ποιῶ μετὰ τοῦ πανοσιωτάτου καθηγουμένου καὶ τῆς ὑπ' αυτὸν σεμνῆς ἀδελφότητος, τοσαύτην μείαν ποιουμένων ἑκάστοτε τῆς σῆς ἀντιλήψεως ὁπόσην καὶ τοῦ μακαρίτου προσγενοῦς σοι καὶ κτήτορος».

πορρωτέρω τῆς μονῆς τοῦ Κομνηνοῦ μεταβήσομαι»[913], τό ὁποῖο φανερώνει ὅτι ὁ Χωνιάτης εἶχε ἤδη μετακινηθεῖ ἀπό τόν ἀρχικό τόπο διαμονῆς του καί οἱ Φράγκοι τοῦ ἀπαγόρευαν νά μετακινηθεῖ «πορρωτέρω», δηλαδή πιό μακριά, προκειμένου νά εἰσέλθει πλέον στήν ἐπικράτεια τοῦ Δεσπότη Θεόδωρου Δούκα. Αὐτό ὑποδηλώνει ὅτι βρισκόταν σέ φραγκική ἐπικράτεια ἀπό τή μιά (γιά νά ἔχουν οἱ Φράγκοι τό περιθώριο νά ἀπειλοῦν τή μονή, κάτι πού δέν θά μποροῦσε νά συμβαίνει ἄν ἦταν σέ ἄλλη ἐπικράτεια), ἀλλά κοντά στά σύνορα μέ τό κράτος τῆς Ἠπείρου ἀπό τήν ἄλλη[914], κάτι πού δέν θά ἴσχυε ἄν ὁ Χωνιάτης εἶχε παραμείνει καί διέμενε στήν Κέα.

Μέ τόν ἡγούμενο τῆς μονῆς Προδρόμου ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης φαίνεται νά διατηροῦσε τακτική ἀλληλογραφία[915]. Μᾶς σώζεται ἡ ἐπιστολή ὑπ' ἀρ. 80 πού ἀποστέλλεται πρός αὐτόν[916], ἡ ὁποία ἄν καί δέν παρέχει ἐσωτερικά στοιχεῖα γιά τή χρονολόγηση της, τοποθετεῖται μεταξύ τῶν ἐτῶν 1202-1205[917]. Σ' αὐτή ὁ Χωνιάτης ἀποκαλεῖ τό μοναστήρι «φροντιστήριον» καί «πάσης ἀρετῆς ἐργαστήριον»[918], στοιχεῖο πού φανερώνει ἀνάμεσα σέ ἄλλα καί τή μεγάλη ἐκτίμηση πού ὁ συντάκτης εἶχε πρός τόν παραλήπτη καί τό μοναστήρι του. Ἔχει ἐνδιαφέρον νά ἐπισημάνουμε ὅτι ἀνάλογος χαρακτηρισμός ὑπάρχει καί γιά τό μοναστήρι τοῦ Προδρόμου στό ὁποῖο πλέον ὁ Χωνιάτης διαμένει, τόν ὁποῖο συναντοῦμε στήν ἐπιστολή του πρός τόν Δούκα, ὅπου τό μοναστήρι ἀποκαλεῖται «ἱερό φροντιστήριο» («τῷ ἱερῷ τῷδε φροντιστηρίῳ»)[919]. Μποροῦμε λοιπόν αὐ-

913. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 327, στ. 17-18: «παρενέβαλον ἑαυτοὺς ἐγγυητὰς ὡς οὐ πορρωτέρω τῆς μονῆς τοῦ Κομνηνοῦ μεταβήσομαι».

914. Βλ. καί Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 119.

915. Kordoses, *Greece*, σ. 87.

916. «Τῷ γέροντι τῆς μονῆς τοῦ Κομνηνοῦ κὺρ Ἀθανασίῳ».

917. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 78.

918. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 128, στ. 12-20: «φαντάζομαι τὸ κατὰ σὲ φροντιστήριον, τὸ πάσης ἀρετῆς ἐργαστήριον, καὶ δοκῶ προσβλέπειν μὲν τὴν κατὰ Χριστὸν κεχαριτωμένην μορφὴν καὶ μυρίας ὅσας ἀκτῖνας τῆς φωτοειδοῦς ψυχῆς ἀποβλύζουσαν, ἀκούειν δὲ τοῦ θείου στόματος λόγους ἐκείνους προσρέοντας ὅσοι ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας ἐκφέρονται. Οὕτως ἐξήρτημαι τῆς σῆς ἀρετης, ἄκρῳ καὶ ταῦτα δακτύλῳ ταύτης γευσάμενος. Μακαρία ἡ ὑπὸ σοὶ ὁδηγῷ τὸν καλὸν δρόμον τρέχουσα συνοδία».

919. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 327, στ. 11-15: «Ὡς οὖν ἔγνων ὀψὲ μήτε τοὐμῷ

τό νά τό θεωρήσουμε ὡς ἀκόμα ἕνα στοιχεῖο πού καταδεικνύει ὅτι ὁ Χωνιάτης τελικά κατέλυσε στή μονή τοῦ Προδρόμου τῶν Θερμοπυλῶν, μέ τόν ἡγούμενο τῆς ὁποίας εἶχε ἤδη γνωριμία καί γιά τόν ὁποῖο, καθώς καί γιά τό ἔργο τό ὁποῖο ἐπιτελοῦσε στό μοναστήρι του, ἔτρεφε μεγάλη ἐκτίμηση.

2. Τό τελευταῖο διάστημα τῆς ζωῆς τοῦ Χωνιάτη καί ὁ θάνατός του

α. Οἱ τελευταῖες του παρεμβάσεις στά ἐκκλησιαστικά πράγματα

Δηλώνοντας τήν ἀδυναμία του νά μεταβεῖ στήν Ἤπειρο, λόγῳ τῶν δυσκολιῶν καί τῶν κινδύνων πού μιά τέτοια μετάβαση θά ἐπέφερε, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης διατύπωνε παράλληλα καί τήν ἀπόφασή του νά παραμείνει ἕως τό τέλος τῆς ζωῆς του στή μονή Προδρόμου, ὅπου διέμενε ἐκείνη τήν ἐποχή. Συγκεκριμένα, στήν ἴδια ἐπιστολή του πρός τόν Δούκα γράφει: «ἅπερ δὴ φυλαττόμενος πρὸς ἀνάγκας μὲν ἔχω προσμένειν ἐνταῦθα ἕως ἄν, εἰ καὶ τῷ θεῷ δοκεῖ, τὰς ὑπολοίπους ὀλίγας καὶ πονηρὰς ἡμέρας ἐκμετρῆσαι τῆς μοχθηρᾶς μου ζωῆς»[920].

Στούς χώρους τοῦ μοναστηριοῦ τῶν Θερμοπυλῶν ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης πέφτει σιγά-σιγά στό περιθώριο. Ἡ ἐπιρροή πού ἀσκεῖ ἀπό ἐκεῖ στά ἐκκλησιαστικά πράγματα ὅλο καί μειώνεται. Μετρημένες εἶναι καί οἱ πρωτοβουλίες πού θά ἀναλάβει γιά νά ὑποστηρίξει δικά του πρόσωπα, ὑποψήφια γιά ἀνώτερα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα[921]. Εἰδικότερα, ἐπιθυμία του ἦταν νά δεῖ σέ ἀντάξιες τῆς ἀφοσιώσεώς τους θέσεις, τόν ἀνηψιό του Νικήτα καί τόν μαθητή του καί χαρτοφύλακα τοῦ Γ. Βαρδάνη, οἱ ὁποῖοι κατά τή διάρκεια ὅλου τοῦ καιροῦ τῆς ἐξορίας του εἶχαν σταθεῖ πιστοί στό πλάι του. Ἔτσι, σύντομα μετά τήν καταφυγή του στή Μουδινίτσα, ἔστειλε τόν ἀνη-

κλήρῳ ὄφελός τι γινόμενος καὶ ἐμαυτῷ διὰ κενῆς παρέχων πράγματα, ἐμάκρυνα φυγαδεύτων ἐκεῖθεν καὶ δεῦρο ἐκκομισθεὶς ὡς ἔν τινι σορῷ τῷ ἱερῷ τῷδε φροντιστηρίῳ οἷον ἐντέθαμμαι καὶ συνδιάγω τῷ τε πανοσιωτάτῳ καθηγουμένῳ καὶ τῇ ὑπ᾽ αὐτὸν ἀδελφότητι».

920. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 328, στ. 29-32.

921. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 126.

ψιό του Νικήτα στήν Ἤπειρο, ὥστε μέ τή βοήθεια τοῦ Μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἰωάννη Ἀπόκαυκου νά γίνει δεκτός στήν ἐκκλησιαστική σταδιοδρομία. Αὐτή ἡ ἐπιθυμία πραγματοποιήθηκε, καθώς ὁ Νικήτας ἀργότερα ἔπαιξε ἕνα τέτοιο ρόλο στήν ἠπειρωτική Ἐκκλησία, ὥστε διαδέχθηκε τόν Ἰ. Ἀπόκαυκο τό 1230 στόν μητροπολιτικό θρόνο Ναυπάκτου[922].

Ὅσο γιά τόν Γ. Βαρδάνη, ἀρχικά προσπάθησε νά τόν βάλει στήν Ἐκκλησία τοῦ πατριαρχείου στή Νίκαια τό ἔτος 1217. Γι' αὐτόν τόν λόγο τόν σύστηνε σέ ἕνα γράμμα πρός τόν πατριάρχη Μανουήλ Σαραντηνό[923]. Καί ἦταν πράγματι κατάλληλος γιά νά πληρώσει αὐτή τή θέση. Ὅμως αὐτή ἡ προσπάθεια τοῦ Μιχαήλ ἀπέτυχε, διότι στή διαμάχη Νικαίας-Ἠπείρου, ὁ Χωνιάτης θεωρήθηκε ὅτι βρέθηκε στήν πλευρά τῆς Ἠπείρου, κυρίως λόγῳ τῶν φιλικῶν του σχέσων μέ τόν Ἀπόκαυκο. Γι' αὐτό τελικά ὁ Μιχαήλ ἔστειλε τόν Βαρδάνη γιά τόν ἴδιο λόγο στήν Ἤπειρο, μέ συστατική ἐπιστολή πρός τόν μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἰ. Ἀπόκαυκο[924]. Σ' αὐτή ὁ Χωνιάτης δίνει καλές συστάσεις γιά τόν μαθητή του, ὁ ὁποῖος μή ἀνεχόμενος τή λατινική τυραννίδα, μετανάστευε γιά δεύτερη φορά, παρακαλεῖ δέ τόν Ἀπόκαυκο νά συστήσει τόν μαθητή του στόν Θεόδωρο Δούκα[925], προκειμένου νά μείνει στόν ἀκόμα ἐλεύθερο –μέ τή χάρη τοῦ Χριστοῦ– κόσμο, μακριά ἀπό τούς κατακτητές[926]. Ὁ Βαρδάνης πράγματι βρῆκε

922. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 208.

923. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 209· ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 171: «Τῷ πατριάρχῃ κὺρ Μανουήλ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 337, στ. 14-25: «Καὶ διὰ ταῦτα καὶ ὁ ἡμέτερος φοιτητής καὶ χαρτοφύλαξ, ἐπεί περ τῆς καθ' ἡμᾶς λυχνίας ἐξώσθημεν καὶ ἀπέσβημεν, πρὸς τὸ πάμμεγα φῶς τῆς μεγίστης ἁγιωσύνης σου κατὰ γνώμην ἡμετέραν ἀνέδραμεν, οὐχ οἷός τε ὢν δεῦρο βιοτεύειν ὑπὸ ζόφον καὶ κότον ἰταλικόν. Ἐξελέξατο γὰρ παραρριπτεῖσθαι ἐν τοῖς ὑπὸ τὴν σὴν ἁγιότητα φωτεινοῖς καὶ ἐλευθέροις σκηνώμασιν ἢ ἐν τοῖς οἴκοι τυραννουμένοις τῶν ποτὲ εὐδαιμόνων πόλεων ἰνδάλμασιν. Οὐκοῦν δέομαι τῆς μεγίστης ἁγιωσύνης σου μὴ τῆς ἐλπίδος διαμαρτεῖν καὶ μᾶλλον ὅτι οὐκ ἀσυντελὴς ἔσται οὐδ' ἀδόκιμος εἰς ὃ ἂν ἐνταλθῇ λειτούργημα δεόμενον φρονήσεώς τε καὶ πίστεως».

924. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 209· ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 17.

925. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 81-82.

926. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄*, σ. 350-351, στ. 16-24, 1-7: «ὁ δὲ ἡμέτερος θρεπτὸς καὶ μαθητὴς καὶ συναπόδημος τῆς ἐνεγκούσης αὐτὸν καὶ λαχούσης ἐμὲ καὶ οὐκέτι μεθ' ἡμῶν οἷός τε ὢν συζῆν ὧδε συνεσταλμένων· ἡ γὰρ πατρὶς ἀσεβῶν χώρα ἀπετελέσθη βαρβαρωθεῖσα· ἔγνω πάλαι μεταναστεῦσαι ἐπ' ἀλλοδαπήν. Βουλὴ

στήν Ἤπειρο τήν πλήρη ὑποστήριξη, τόσο τοῦ Ἀποκαύκου ὅσο καί τοῦ Θεόδωρου Δούκα-Κομνηνοῦ καί σύντομα τοποθετήθηκε ὡς διάκονος στή βουλγαρική ἐπισκοπή τῶν Γρεβενῶν[927].

Γύρω στά 1217 ὁ Βαρδάνης ἀρνήθηκε τήν ἐπισκοπική ἕδρα τῆς Βόνιτσας πού τοῦ πρότεινε ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, δέχτηκε ὅμως τή μητρόπολη Κέρκυρας τό 1219, γιά τήν ὁποία προτάθηκε ἀπό τόν Θεόδωρο Κομνηνό Δούκα, χωρίς νά ζητηθεῖ ἡ ἔγκριση τοῦ πατριάρχη Μανουήλ στή Νίκαια[928]. Γι' αὐτή τή χειροτονία συνέβαλε καθοριστικά τό κύρος τοῦ δασκάλου τοῦ Χωνιάτη, πού μέ ἐπιστολή του τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1219 ἔγραφε πάλι πρός τόν Ἀπόκαυκο ὅτι συναινεῖ στήν ἐκλογή τοῦ Βαρδάνη καί τόνιζε ὅτι εἶχε λάβει γι' αὐτή του τή συναίνεση ὑπ' ὄψη του καί τή θέληση τοῦ Θεόδωρου Δούκα[929]. Καθώς φαίνεται, ἡ ἐκλογή τοῦ Βαρδάνη στήν Κέρκυρα ἦταν τό τελευταῖο χαρούμενο συμβάν πού φώτισε τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἐξόριστου μητροπολίτη[930].

β. Σκληρές συνθῆκες διαβιώσεως στή Μονή Προδρόμου καί ἡ κλονισμένη ὑγεία του

Αὐτές ὅμως οἱ «πονηρές» ἡμέρες τῆς ὑπόλοιπης ζωῆς του[931], ὅπως εἴδαμε καί πιό πάνω νά τίς ὀνομάζει, ἦσαν πράγματι ἀρκετά δύσκολες γιά τόν γηραιό μητροπολίτη, ἀφοῦ οἱ συνθῆκες διαβιώσεώς του ἐκεῖ δέν ἦσαν οἱ καλύτερες δυνατές. Φαίνεται κατ' ἀρχάς

γοῦν ἡμετέρα πρὸς τὸν ὑμέτερον κόσμον ἐλεύθερον ἔτι Χριστοῦ χάριτι διατηρουμένον, μετασκηνῶσαι, καὶ ἀξιῶ τὴν ἐν Χριστῷ ἀγάπην σου συστῆναι τῷ ἐν Κυρίῳ ἠγαπημένῳ κυρίῳ μου αὐθέντῃ τῷ μεγαλουργῷ Δούκᾳ, εἰ τέως ἐγγύς που τῆς κατὰ σὲ τύχοι σκηνούμενος, εἰ δ' οὖν ἀλλ' ἐν γράμματι σῷ ὑπερλαλῆσαι ὡς ἐμοῦ φοιτητοῦ καὶ ἀξίου τυχεῖν τόπου καὶ προσπαθείας ὁποίας δεῖ. Ἱκανὸς γὰρ ἐν πᾶσι καὶ δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ὁ ἀνὴρ καὶ πιστὸς καὶ εὐσύνετος· καὶ πείρᾳ μαθὼν αὐτὸς ὁ κρατῶν, σοὶ χάριτας μᾶλλον ὁμολογήσει τῆς τούτου προσαγωγῆς ἢ σὺ αὐτοῦ τῆς τοῦδε περιχαροῦς δεξιώσεως».

927. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 209.

928. Κωνσταντινίδη, *Πνευματική ζωή,* σ. 238.

929. Γαλώνη, *Βαρδάνης*, σ. 147-148.

930. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 210.

931. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 328, στ. 29-32: «Ἅπερ δὴ φυλαττόμενος πρὸς ἀνάγκας μὲν ἔχω προσμένειν ἐνταῦθα ἕως ἄν, εἰ καὶ τῷ θεῷ δοκεῖ, τὰς ὑπολοίπους ὀλίγας καὶ πονηρὰς ἡμέρας ἐκμετρῆσαι τῆς μοχθηρᾶς μου ζωῆς».

πώς οἱ κλιματικές συνθῆκες ἦσαν ἀρκετά σκληρές καί εἰδικότερα τό κρύο ἰδιαίτερα ἔντονο. Χαρακτηριστικά ἔγραφε σέ μιά ἐπιστολή του πώς τό δριμύ ψῦχος τόν «σκότωνε κάθε μέρα» καί πώς δέν μποροῦσαν νά τό μετριάσουν οὔτε τά δέρματα τῶν λαγῶν καί τῶν ἀλεπούδων (μέ τά ὁποῖα ἔφτιαχναν παλτά), οὔτε ὅποια ἄλλη μέθοδος μποροῦσε νά σκεφτεῖ τό ἀνθρώπινο μυαλό γιά τήν ἀντιμετώπιση του[932]. Ἀλλά καί ὡς πρός τό φαγητό, ὁ μητροπολίτης ζοῦσε μέ κάποιο πρόχειρο κυνήγι καί λίγα λαχανικά, καθώς καί ἀπό κάποια τρόφιμα, πού ἔστελναν ὡς δῶρα ὁρισμένοι φίλοι του[933].

Βέβαια πολλοί δέν γνώριζαν αὐτές τίς συνθῆκες καί θεωροῦσαν τόν μητροπολίτη Ἀθηνῶν τυχερό πού διέμενε ἐκεῖ, φέρνοντάς τον ἔτσι σέ ὁρισμένες περιπτώσεις στήν ἀνάγκη νά ἐξηγήσει τίς πραγματικές συνθῆκες πού βίωνε, ὅπως γιά παράδειγμα στόν μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἰωάννη Ἀπόκαυκο, πού ἀπαντώντας σέ ἐπιστολή του τοῦ ἐπισήμαινε ὅτι ἦταν ὑπερβολικός, διότι ὅσα πίστευε γιά τήν καλοτυχία του στή μονή Προδρόμου δέν ἀνταποκρίνονταν στήν πραγματικότητα[934]. Ἀλλά καί πρός τόν φίλο του Εὐθύμιο Τορνίκη ἐκθέτει σέ ἀπαντητική του ἐπιστολή τήν πραγματική κατάστασή του στή μονή Προδρόμου, χρησιμοποιώντας μάλιστα καί χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καθώς καί παραδείγματα ἀπό τήν ἀρχαιότητα, προκειμένου νά τοῦ παρουσιάσει ὅσο τό δυνατόν πιό γλαφυρά τήν πραγματικότητα, ἡ ὁποία δέν ἀνταποκρινόταν στήν καλή εἰκόνα πού εἶχε σχηματίσει ὁ Εὐθύμιος[935].

Οἱ δυσκολίες πού ὁ Χωνιάτης ἀντιμετώπιζε στή μονή Προδρό-

932. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 355, στ. 23-26: «Καὶ τί χρὴ λέγειν τἄλλα; Μόνον ἡ ὑπερβολὴ τοῦ ψύχους θανατοῖ με καθ' ἑκάστην, ἣν οὔτε ἀλωπῶν οὔτε λαγωῶν δέρματα, οὔτε ὅσα ἄλλα ἐπιτηδεύουσιν οἱ ἄνθρωποι εἰς θάλψιν παραμυθοῦνται….».

933. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 108.

934. Κολοβοῦ, *Συμβολή,* σ. 81· ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 166, Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 330, στ. 12-19: «Πόθεν οὖν ἐπῆλθε σοι, μακάριε δέσποτα, γράμμα μοι ἐγχαράξαι πάμφωτον, ἀμφότερον οἷς αὐτό τε ὅλον καὶ πᾶν ὀνομάτων καὶ νοημάτων ἀπολαμπρύσμασιν ἤστραπτε καὶ οἷς τὰ κατ' ἐμὲ ποικίλαις φωτωνυμίες ἀπεσέμνυνεν; Ἀλλὰ σὺ μὲν ἴσως ὀκνήσεις ἐρεῖν ὅθεν ὑπήχθης τοιάδε φαντάζεσθαί τε καὶ γράφειν περὶ ἡμῶν· ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ θύραν, οἶμαι, τῆς ἀληθείας ἀφίξομαι, οὕτως ἃ πάσχεις καὶ ποιεῖς καταμαντευόμενος».

935. Κολοβοῦ, *Συμβολή,* σ. 130· ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 170, Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 336, στ. 15-16: «οὐκοῦν μηδὲ ἡμᾶς τῆς εἰς τὸ σεμνεῖον μετοικίσεως μακάριζε…».

μου κατά τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του δέν εἶχαν νά κάνουν τόσο ἤ μόνο μέ τίς δυσμενεῖς συνθῆκες περιβάλλοντος καί διαβιώσεως, ἀλλά κυρίως μέ τήν ἐπιβαρυμένη λόγῳ γήρατος καί λοιπῶν ἀσθενειῶν ὑγεία του. «Καὶ ὁ θεός, ὡς ἔοικε διὰ τὰς ἁμαρτίας μου τὰς πολλάς, ἀπορρίψας με εἰς καιρὸν γήρως καὶ ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχύν μου ἐγκαταλείψας με, περιέβαλε δεινῇ ἀρρωστίᾳ. Ἡμιθ(α)νὴς γὰρ γέγονα, ὅπερ οἱ ἰατροὶ ἡμιξηρόν φασι»[936], γράφει σέ μία ἀπό τίς τελευταῖες ἐπιστολές του, συνοψίζοντας ἐπιγραμματικά τήν κατάστασή του κατά τόν τελευταῖο αὐτόν σταθμό τῆς ἐπίγειας ζωῆς του. Τό θέμα τῆς ἐπιβαρυμένης ὑγείας του ἀναδεικνύεται στίς περισσότερες ἀπό τίς τελευταῖες ἐπιστολές τοῦ βίου του, πράγμα ἀπολύτως λογικό, ἀφοῦ ἐκείνη τήν περίοδο ἀποτελεῖ τό βασικό στοιχεῖο πού μπορεῖ νά κυριαρχεῖ στό μυαλό ἑνός ἀνθρώπου πού ταλαιπωρεῖται ἀπό τή φυσική του κατάσταση. Βέβαια ἡ ὑγεία του, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, ἦταν ἐπισφαλής ἤδη ἀρκετά χρόνια πρίν, ἀφοῦ τό στοιχεῖο αὐτό εἶχε ἀποτελέσει μία ἀπό τίς αἰτιάσεις του προκειμένου νά ἀρνηθεῖ ἀκόμα καί τήν πρώτη πρόσκληση πού ἔλαβε γιά τή Νίκαια, μιά δεκαετία παλαιότερα. Κατά τά τελευταῖα ὅμως χρόνια τῆς ζωῆς του ἡ ὑγεία του ἔχει ἐπιβαρυνθεῖ σέ πολύ μεγαλύτερο βαθμό καί τοῦ δημιουργοῦσε οὐσιαστικά προβλήματα πού τόν ἐμπόδιζαν ὄχι ἁπλῶς στή μετακίνησή του ὅπως πρίν, ἀλλά πλέον καί στήν ἐπικοινωνία· δυσκολευόταν νά γράφει ἐπιστολές, ἐνῶ φαίνεται ὅτι εἶχε πρόβλημα ἀκόμη καί στήν ἐκφορά τῆς ὁμιλίας του.

Ἔτσι, σέ ἐπιστολή του πρός τόν Εὐθύμιο Τορνίκη ὁ Μιχαήλ παραπονιέται γιά τήν κατάστασή του, λέγοντας ὅτι ὁ Θεός δέν ἔκρινε ὡς ἐπαρκή τήν τιμωρία τοῦ νά χάσει τή μητρόπολη τῆς Ἀθήνας καί νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τόν θεσπέσιο ναό καί τούς θησαυρούς πού ὑπῆρχαν στό ἱερό του, ἀλλά τοῦ ἀφαίρεσε καί αὐτά πού τοῦ εἶχαν ἀπομείνει ἀπό τή φύση, δηλ. τίς φυσικές του λειτουργίες, τό μνημονικό του καί τήν ἱκανότητα τοῦ λόγου του, τό κέντρο τοῦ ὁποίου πλέον ἔχει προσβληθεῖ ἀπό τήν ἀσθένειά του. Ἔτσι λοιπόν, συνεχίζει, ἀντί ὁ λόγος του νά εἶναι ἀντάξιος τῆς ἡλικίας καί στολισμένος μέ τήν πεῖρα πού αὐτή ἡ ἡλικία συνεπάγεται, τελικά ἡ ὁμιλία του μοιάζει νηπιώδης καί ἐκφαίρεται ψελλιζόμενη. Συμπληρώνει

936. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 355, στ. 19-22.

δέ ὅτι δέν ἔχει κἄν τή δυνατότητα νά ἀποστέλλει γράμματα, ἀπολογούμενος ἔτσι γιά τήν «ἀγραφία» του, καί τόν παρακαλεῖ γι' αὐτό νά μή περιμένει πλέον τά νέα του γραπτῶς, παρά νά ζητᾶ νά τά μάθει ἀπό ἄτομα πού διέρχονται ἀπό τήν περιοχή γύρω ἀπό τή μονή Προδρόμου[937].

Ἀλλά καί στόν Νικηφόρο Βεριβόη[938], ὁ ὁποῖος τόν ρωτᾶ νά μάθει γιά τήν ἀσθένειά του ἀλλά καί παράλληλα ζητεῖ παρηγοριά καί γιά δικά του προβλήματα, ὁ Χωνιάτης ἐξηγεῖ πώς εἶναι τέτοια ἡ κατάσταση τῆς ὑγείας του, ὥστε νά μήν βρίσκεται σέ θέση νά τόν παρηγορήσει. Καί ἀπ' αὐτό τό γράμμα, ὅπως ἀπό τό προηγούμενο πρός τόν Τορνίκη, πληροφορούμαστε γιά τήν ἡμιπληγία, ἡ ὁποία ἔπληξε τόν Χωνιάτη καί προσέβαλε τό μνημονικό καί τό «ὀρθολεκτικόν», δηλαδή τήν ὁμιλία του, τήν ἄρθρωση του, καί τοῦ ἐξηγεῖ ὅτι δέν εἶναι πλέον σέ θέση νά τοῦ γράφει, καθώς καί τό συγκεκριμένο γράμμα ἀναγκάστηκε νά τό συντάξει μέ πολύ δυσκολία[939].

Τήν τραγική αὐτή κατάσταση τῆς ὑγείας του τήν περιγράφει καί σέ μιά ἄλλη ἐπιστολή του μέ μεγαλύτερη γλαφυρότητα, καθώς μά-

937. Ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 176, Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 351, στ. 11-23: «Ἀλλὰ ποῦ μοι τὰ τῆς φωνῆς, ποῦ μοι τὰ τῆς μνημοσύνης καὶ ἄλλο εἴ τι οἶδε συνεισφέρειν εἰς τὴν τοῦ λόγου συντέλειαν; Πάντα ἀπόλωλε καὶ διέφθορεν· ὡς ἔοικε γὰρ, ὁ θεὸς οὐκ εἰς ἀξίαν ποινὴν μοι νενόμικε τὸ ἀπογυμνῶσαι ἱερωσύνης, τὸ ἐξῶσαι θείου ναοῦ καὶ τῶν θησαυρῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀποξενῶσαι κλήρου θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ λείποντά μοι φυσικῶς προσαφῄρηται, φθέγμα φημὶ πρέπον τῇ κατ' ἐμὲ ἡλικίᾳ καὶ κεκοσμημένον πολυπειρίᾳ, εἴασε δὲ μᾶλλον νηπιῶδες καὶ ψελλιζόμενον καὶ μηδ' ἔχειν εὐχερῶς στέλλειν τοῖς ἀγαπῶσι τὰ προσήγορα. Τοιούτοις οὖν οὖσιν ἡμῖν σύγγνωτε, ὦ φίλοι, τῆς ἀγραφίας καὶ μόνον εὑρίσκοντες ἐκ τῶν ὧδε πρὸς ὑμᾶς ἥκοντας πυνθάνεσθε πῶς ἄρ' ἔχω […]». Βλ. και, Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 130.

938. Ὁ Νικηφόρος Βεριβόης ἦταν θεῖος τῆς συζύγου ἑνός ἀνηψιοῦ τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη. Ἡ σύζυγος μάλιστα αὐτή εἶχε πεθάνει καί σέ μιά παλαιότερη ἐπιστολή του πρός τόν Νικηφόρο (ὑπ' ἀρ. 162), ὁ Μιχαήλ τόν παρηγορεῖ γιά τήν ἀπώλειά της (Κολοβοῦ, Συμβολή, σ. 141).

939. Ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 177, «Τῷ Βεριβόῃ κῦρ Νικηφόρῳ», Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 352, στ. 1-10: «Ζητεῖς, ὦ φίλη μοι ψυχή, παρ' ἡμῶν γράμματα, δι' ὧν τὰς ἐμὰς νόσους ἔχεις μαθεῖν καὶ τι παραμύθιον ἐπὶ ταῖς σαῖς συμφοραῖς εὕρασθαι. Ἴστω δὲ ἡ ἀγάπη, τὰ μὲν τῆς νόσου μεγάλης δεῖται τραγωδίας πρὸς τὸ λεπτότερον διηγήσασθαι, πρὸς δὲ τὸ ἄλλοις παραμύθιον ἐπάγειν αὐτὸς μᾶλλον ἄλλων δέομαι. Τὸ τε γὰρ μνημονευτικὸν καὶ τὸ ὀρθολεκτικὸν ἀπέσβη τὸ παράπαν, ὃς καὶ ταῦτα βίᾳ γράφειν ἀναγκάζομαι...». Βλ. καί Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 142.

λιστα ὁ καιρός περνάει καί τά πράγματα χειροτερεύουν: πρός τόν καθηγούμενο τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Μελετίου Ἰωαννίκιο[940]. Ἐκεῖ ἀναφέρει τά σχετικά μέ τήν ἡμιπληγία του, ἡ ὁποία εἶχε προσβάλει τό δεξιό ἥμισυ τοῦ σώματός του, τά μέλη τοῦ ὁποίου (χέρι καί πόδι) ἦσαν τελείως παράλυτα καί ὅλες οἱ ἀνάγκες του ἐξυπηρετοῦνταν πλέον ἀπό τά ἀριστερά ἄκρα του[941]. Συγχρόνως, ἔγραφε, εἶχε πληγεῖ καί ἡ ὁμιλία του, μή μπορώντας νά ἀρθώσει τίς λέξεις κανονικά («σύγγνωθι γοῦν ὅτι μηδὲ τὸ φθέγμα φυσικῶς προάγειν δύναμαι»[942]). Καί κατέληγε νά ζητᾶ ἀπό τόν παραλήπτη του νά προσεύχεται γιά ἐκεῖνον, ὥστε νά μή τόν καταβάλει ἡ θλίψη, ἀλλά νά μπορέσει νά πεθάνει γαλήνιος, εἰρηνικά παραδίδοντας τό πνεῦμα («μόνον εὐχαῖς ὑποστήριζε, ἵνα μὴ καταποθῶμεν ὑπὸ τῆς λύπης, ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ τὸ πνεῦμα παραδώσωμεν»)[943].

Τέτοια λοιπόν ἦταν ἡ κατάσταση τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη κατά τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του: Μέ ἐξασθενημένη μνήμη, προσβεβλημένο τό κέντρο τοῦ λόγου καί ἡμιπληγικός, μέ ὅλη τή δεξιά του πλευρά παράλυτη καί μή μπορώντας πλέον εὔκολα νά ἐπικοινωνήσει μέ τά ἀγαπημένα του πρόσωπα. Εἶναι χαρακτηριστικό πώς, ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ Σπυρίδων Λάμπρος[944], οἱ τελευταῖες του ἐπιστολές, ὅσο περνοῦσε ὁ χρόνος, γίνονταν ὅλο καί μικρότερες. Τελικά πέθανε σέ βαθύ γῆρας καί ταλαιπωρούμενος ἀπό ρευματισμούς καί ἡμιπληγίες τά τέλη τοῦ 1220, μέ τήν πίκρα ὅτι δέν εἶδε τήν παλινόρθωση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας[945].

940. Ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 178: «Τῷ καθηγουμένῳ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μελετίου κύρ Ἰωαννικίῳ».

941. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 353, στ. 2-6: «....τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς πάθος τὸ ἐν σῶμα μερισθὲν εἴς τε ἔμψυχον καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν αὐανθὲν ἀναγκάζεται παρὰ φύσιν νεκροφορεῖν, καὶ το παράδοξον, τὰ μὲν δεξιὰ, ἥ τε χεὶρ καὶ ὁ ποὺς, ἀργοῦσι παντελῶς, τὰ δὲ λαιὰ ἐξυπηρετοῦσιν εἰς τὰ ἀναγκαῖα κατ' ἀνάγκην».

942. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 353, στ. 9-10.

943. Λάμπρου, *Σωζόμενα Β΄,* σ. 353, στ. 10-12.

944. Λάμπρου, *Ἀθῆναι,* σ. 109.

945. Νερούτσου, Ἀθῆναι Β΄, σ. 77.

γ. Ὁ θάνατος του

Τό ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη δέν εἶναι μέ ἀπόλυτη βεβαιότητα γνωστό. Πάντως, τό σύνολο τῶν μελετητῶν τό τοποθετεῖ γύρω στό 1220 ἤ λίγο μετά[946], ἐνῶ ἡ νεώτερη ἔρευνα τό προσδιορίζει στό ἔτος 1222 καί μάλιστα στόν Φεβρουάριο[947]. Στόν τόπο θανάτου του κρίνεται ὅτι βρίσκεται καί ὁ τάφος του, ἀλλά δέν ἔχει βρεθεῖ ἕως σήμερα, οὔτε στήν Κέα οὔτε στή Μουδινίτσα, καθώς σέ καμμία ἀπό τίς δύο δέν σώζεται ὁ χῶρος τῆς τελευταίας περιόδου τῆς ζωῆς τοῦ Χωνιάτη, δηλ. ἡ Μονή Προδρόμου (ἀσχέτως τοῦ ποιά περιοχή ὑποστηρίζεται ὡς ἡ τελευταία του)[948].

Τό σίγουρο εἶναι ὅτι τελικά πέθανε σέ βαθύ γῆρας, ταλαιπωρούμενος ἀπό ὅλες ἐκεῖνες τίς παθήσεις πού εἴδαμε παραπάνω καί ταυτόχρονα μέ τήν πίκρα ὅτι δέν εἶδε «τὸ σωτήριον ὃ ἡτοίμαζεν ὁ Θεός, ἤτοι τὴν παλινόρθωσιν ἐν Βυζαντίῳ τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος», δηλ. τήν παλινόρθωση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας πού τόσο ἐπιθυμοῦσε[949]. Καί ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Σπ. Λάμπρος[950], ἦταν θλιβερό τό τέλος τοῦ γηραιοῦ ἱεράρχη, ὁ ὁποῖος βίωσε κατά τή νιότη του τήν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας καί ὡς ὥριμος ἄνδρας διηύθυνε τόν κλῆρο, νά διέρχεται τίς τελευταῖες μέρες τοῦ βίου του συνήθως μόνος, μέ ἐλάχιστους ἐπισκέπτες πρός τό τέλος, μακριά ἀπό οἰκείους καί συγγενεῖς.

Γιά τόν θάνατό του ἕνας γιός τῆς ἀδελφῆς του[951], πού δέν ξέρουμε τό ὄνομα του, τοῦ ἔγραψε μιά μονωδία, πού τόν ἐπαινοῦσε γιά τά χαρίσματά του[952]. Αὐτή ἡ μονωδία, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε ἀπό τόν Παπαδόπουλο-Κεραμέα[953], ξεκινάει μέ χαρακτηριστικό τρόπο καί

946. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 108, ὑπ. 2· Βλ. καί: Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 426· Μίλλερ, *Φραγκοκρατία*, σ. 108· Νερούτσου, Ἀθῆναι Β΄, σ. 77· Thallon, *Humanist*, σ. 13.

947. Βλ. ἀναλυτικῶς, Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 127.

948. Thallon, *Humanist*, σ. 13 καί Γρηγοροβίου, *Ἱστορία*, σ. 426.

949. Νερούτσου, Ἀθῆναι Β΄, σ. 77.

950. Λάμπρου, *Ἀθῆναι*, σ. 106.

951. «Ἀλλ' ὦ πάτερ, πάτερ καί θεῖε (ἐμέ, καὶ σῶτερ καὶ δέσποτα, μήτηρ μὲν ἐμὴ ἀδελφὴ δὲ σὴ γεγέννηκε σαρκικῶς...)…», Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀθηναϊκά*, σ. 280.

952. Stadtmüller, *Choniates*, σ. 211· Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀθηναϊκά*, σ. 212.

953. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀθηναϊκά*, σ. 273 κ.ἑξ.

συγκεκριμένα μέ τόν συντάκτη της νά ἀπευθύνεται πρός τά οὐράνια σώματα καί τή Γῆ («Ἥλιε καὶ Σελὴνη, Αἰθήρ τε καὶ θρέπτειρα Γῆ (ὑμᾶς γὰρ πρὸς θρῆνον ξυλλαμβάνομαι συνεργούς)…»), μοιραζόμενος μαζί τους τήν ἀνέλπιστη ἀγγελία τοῦ θανάτου τοῦ θείου του πού «συνέτριψε καὶ ἐτάραξεν» τήν καρδιά του[954].

Ἔτσι λοιπόν ἔφυγε ἀπό τή ζωή ὁ σημαντικός αὐτός μητροπολίτης Ἀθηνῶν, μακριά ἀπό τήν ἀγαπημένη του πόλη, πραγματοποιουμένης τῆς «εὐχῆς» του, πού κάποτε ὁ ἴδιος εἶχε κάνει σέ ἕνα ἐπίγραμμά του, στό ὁποῖο εὐχόταν νά πεθάνει μακριά ἀπό τήν Ἀθήνα[955]:

«Ἔν λείπεταί μοι τῶν καλῶν ἐν βίῳ
θανεῖν ὅπου βέλτιον· οὐ γὰρ ἐνθάδε
ὅπου τελωνῶν ἐστι κράτος μέγα»[956].

Πραγματοποιήθηκε λοιπόν ἡ εὐχή του, παρ' ὅτι, ὅταν αὐτό συνέβη, τό μόνο πού ἤθελε ἦταν νά βρίσκεται στήν πόλη του καί ὄχι μακριά ἀπ' αὐτή, καθώς τό ἐπίγραμμα τοῦτο εἶχε γραφεῖ τήν ἐποχή κατά τήν ὁποία εἶχε πρωτοπάει στήν Ἀθήνα[957] καί ὅπως ἔχουμε ἀναπτύξει, ἡ πρώτη του ἐντύπωση ἦταν δυσάρεστη.

3. Ἡ ὑστεροφημία τοῦ Χωνιάτη καί ἡ ἁγιοποίησή του

Ὁ θάνατος τοῦ Χωνιάτη ὅμως δέν προκάλεσε θλίψη μόνο στούς συγγενεῖς του καί στά προσφιλή του πρόσωπα, ἀλλά στό σύνολο

954. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀθηναϊκά, σ. 273: «Ἥλιε καὶ Σελήνη, Αἰθήρ τε καὶ θρέπτειρα Γῆ (ὑμᾶς γὰρ πρὸς θρῆνον ξυλλαμβάνομαι συνεργούς), ἡλίκος μοι ἀδόκητος λόγος αἴφνης βέβληκε τὴν ἀκοήν, πηλίκη μοι ἀγγελία ἄελπτος καταπτᾶσα τὴν καρδίαν συνέστρεψε καὶ ἐτάραξεν».

955. Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 127.

956. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀθηναϊκά,* σ. 285· Τωμαδάκη, *Βάρβαροι,* σ. 100.

957. Βλ. Τωμαδάκη, *Βάρβαροι,* σ. 100 καί 101 καί Κατσαροῦ, *Μονή Προδρόμου,* σ. 127. Ἀντίθετη ἀκριβῶς ἄποψη ὅμως (ὅτι δηλ. τό ἐπίγραμμα αὐτό γράφτηκε λίγο πρίν τόν θάνατό του, στήν Κέα, καί τό μέρος πού ἀκριβῶς ἐκφράζει ὅτι θέλει νά πεθάνει εἶναι ἡ Ἀθήνα καί ὄχι μακριά ἀπό αὐτή) εἶχε ἐκφράσει ἀρχικῶς ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς (*Ἀθηναϊκά,* σ. 285). Προσωπικῶς υἱοθετοῦμε τήν ἄποψη τῶν Τωμαδάκη καί Κατσαροῦ, καθώς, ἀνάμεσα σέ ἄλλα, ἡ ἀναφορά στό «μέγα κράτος τῶν τελώνων», παραπέμπει σαφῶς στήν Ἀθήνα καί τήν κατάσταση πού περιγράψαμε μέ τούς ἀμέτρητους φορολόγους κ.τλ., πού ταλάνιζε τούς Ἀθηναίους καί πού ὁ Χωνιάτης προσπάθησε νά μετριάσει.

τοῦ ποιμνίου του. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως πού ἀγάπησε, οἱ Ἀθηναῖοι, τίμησαν πολύ τόν ἱεράρχη τους πού εἶχε ἀγωνιστεῖ τόσο σκληρά γιά τή σωτηρία της, ἀλλά καί τή βελτίωση τοῦ βιοτικοῦ τους ἐπιπέδου, σέ μιά περίοδο ἰδιαίτερα δύσκολη. Ἡ δράση καί τό ἔργο του ἔμειναν ἀλησμόνητες στούς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς σέ τέτοιο βαθμό, πού ἀμέσως μετά τόν θάνατό του ἄρχισαν νά τόν τιμοῦν ὡς τοπικό ἅγιο[958].

Χαρακτηριστικές ὡς πρός αὐτό εἶναι δύο τοιχογραφίες, ὅπου τόν ἀπεικονίζουν μέ φωτοστέφανο. Ἡ μία βρίσκεται στόν μικρό ναό τοῦ Ἁγίου Πέτρου στά Καλύβια Κουβαρᾶ τῆς Λαυρεωτικῆς (12ος-13ος αἰ.) καί ἡ ἄλλη στή μικρή ἐκκλησία τῆς σπηλιᾶς Πεντέλης (1233-1234)[959], ἤ σπηλιά τοῦ Νταβέλη, ὅπως εἶναι εὐρύτερα γνωστή, καθώς χρησίμευε ὡς καταφύγιο γιά τόν ὁμώνυμο διαβόητο λήσταρχο τῆς Ἀττικῆς κατά τόν 19ο αἰώνα[960].

α. Προσωπογραφία Μιχαήλ Χωνιάτη στόν Ἅγιο Πέτρο Καλυβίων Κουβαρᾶ[961].

Χρονολογικά φαίνεται νά προηγεῖται ἡ προσωπογραφία τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στόν Ἅγιο Πέτρο τῶν Καλυβίων Κουβαρᾶ τῆς Λαυρεωτικῆς[962], στόν ὁποῖο σώζονται ἀρκετές τοιχογραφίες. Μία ἀπ' αὐτές –ἐκείνη πού θεωρεῖται ὅτι ἀπεικονίζει τόν Μιχαήλ Χωνιάτη (βλέπε εἰκόνα ἐξωφύλλου παρούσης ἐργασίας)– βρίσκεται στό Ἱερό ἀνάμεσα στούς ἱεράρχες τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς ἐκκλησίας[963] καί συγκεκριμένα στήν ἀνατολική πλευρά τοῦ τοίχου, πού χωρίζει τό

958. Μαυρομμάτη, *Περιβάλλον*, σ. 07.

959. Κολοβοῦ, *Συμβολή*, σ. 22-23.

960. Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 79.

961. Πολύ κοντά γεωγραφικά μέ τόν Ἅγιο Πέτρο Καλυβίων Ἀττικῆς, βρίσκεται καί ὁ μικρός ναός τῶν Ἁγίων Θεοδώρων Πέτα Κερατέας. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἄλλη μιά τοιχογραφία, ἐπίσης τοῦ 13ου αἰ., πού ἔχει πιθανολογηθεῖ ὅτι καί αὐτός ἀπεικονίζει τόν μητροπολίτη Ἀθηνῶν Μιχαήλ Χωνιάτη. Ὅμως, γι' αὐτό τό στοιχεῖο δέν ἐντοπίσαμε βιβλιογραφικά στοιχεῖα, ἀλλά μονάχα ἀναφορά σέ κάποιο CD-ROM τῆς Μητροπόλεως Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς γιά τούς ναούς τῆς περιοχῆς. Γι' αὐτόν τόν λόγο δέν κρίνουμε ὅτι πρέπει νά κάνουμε ἀναφορά στό κύριο μέρος τῆς ἐργασίας μας, ἀλλά μονάχα τούτη τήν ἐπισήμανση σέ μορφή ὑποσημειώσεως.

962. Πανσελήνου, *Ἅγιος Πέτρος Καλυβίων Κουβαρᾶ,* σ. 176.

963. Πανσελήνου, *Ἅγιος Πέτρος Καλυβίων Κουβαρᾶ,* σ. 176.

κυρίως ἱερό ἀπό τό διακονικό. Εἰκονίζει ἕναν ἱεράρχη ὄρθιο, στραμμένο κατά τά τρία τέταρτα πρός τήν Ἀνατολή, σέ μέγεθος λίγο μικρότερο ἀπό τό φυσικό. Ὁ ἱεράρχης περιβάλλεται ἀπό βαθυγάλανο φόντο, ντυμένος μέ λευκό φελόνιο κοσμημένο μέ μεγάλους μαύρους σταυρούς, ἐνῶ κρατεῖ ἀνοιγμένο εἰλητό, τό ὁποῖο φαίνεται νά ἀναγιγνώσκει, καί στό ὁποῖο ὑπάρχουν ὁρισμένες φράσεις ἀπό τή λειτουργία πού ἀναφέρονται στήν Παναγία[964]. Εἰκονίζεται δηλαδή ὡς συλλειτουργῶν μέ τούς ἄλλους ἱεράρχες, δίπλα στόν Ἰγνάτιο τόν Θεοφόρο[965].

Ἡ κεφαλή του, ἐλαφρῶς σκυμμένη πρός τά ἐμπρός, περιβάλλεται ἀπό φωτοστέφανο[966]. Τό πρόσωπό του παρουσιάζεται λιπόσαρκο, ἀσκητικό, μέ ἀκανόνιστο σχῆμα, ὑψηλό μέτωπο, αὐλακωμένο μέ ἔντονες ρυτίδες χωρίς συμβατική διάταξη, μακριά γαμψή μύτη, ἰδιότυπη κόμμωση καί δύσθυμη διάθεση[967]. Ἡ σωζόμενη ἐπιγραφή πού συνοδεύει τήν παράσταση αὐτή καί ἡ ὁποία εἶναι γραμμένη μέ λευκό χρῶμα γύρω καί ἀπό τίς δύο πλευρές τοῦ φωτοστέφανου[968], γράφει: «Ο ΠΑΝΗΕΡΟΤΑΤΟC ΑΡΧΗΕΠΙCΚΟ(ΠΟC) ΑΘΗΝΩΝ ΜΙΧ(ΑΗΛ)»[969] (sic), κάτι πού καταδεικνύει ὅτι τό ἁγιογραφούμενο πρόσωπο εἶναι πιθανότατα ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης[970]. Σ' αὐτό τό συμπέρασμα μπορεῖ νά συνηγορήσει ἀκόμα καί τό γεγονός ὅτι τό προαναφερθέν εἰλητό πού κρατεῖ ὁ εἰκονιζόμενος ἱεράρχης ἀναφέρεται στήν Παναγία. Καί ὅπως διαπιστώσαμε σέ προηγούμενα κεφάλαια, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἔτρεφε ἰδιαίτερη ἀγάπη πρός τό πρόσωπο τῆς Παναγίας[971], ἀλλά καί εἰδικότερα πρός τόν ναό της στήν Ἀθήνα.

Καθώς σημειώνει ὁ καθηγητής Ἀ. Ὀρλάνδος, ὁ ὁποῖος ἦταν αὐτός πού πρῶτος ἐπεσήμανε τήν προσωπογραφία τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στά Καλύβια Κουβαρᾶ[972], τυπικά δέν μπορεῖ κάποιος νά ἰσχυ-

964. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 210-211.
965. Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 640.
966. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 211.
967. Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 640· Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 97.
968. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 211.
969. Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 640-641.
970. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 211.
971. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 214.
972. Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 96-97.

ριστεῖ μέ ἀπόλυτη βεβαιότητα ὅτι πρόκειται γιά τόν Μιχαήλ Χωνιάτη, δεδομένου ὅτι ἀφ' ἑνός μέν δέν φαίνεται κάποιο πρόσθετο στοιχεῖο γιά τήν ἀκριβή ταυτότητά του, ἀφ' ἑτέρου δέ μητροπολίτες Ἀθηνῶν μέ τό ὄνομα Μιχαήλ ὑπῆρχαν τρεῖς. Ὁ παλαιότερος ἀπ' αὐτούς πέθανε τό 1030, ὁ δεύτερος ἔζησε λίγο πρίν τό 1072 καί ὁ τρίτος εἶναι Μιχαήλ Χωνιάτης. Κανείς βεβαίως ἀπό τούς τρεῖς αὐτούς δέν εἶχε ἀνακηρυχθεῖ ἅγιος ἀπό τήν Ἐκκλησία, ἀλλά ἀπό τήν ἄλλη πλευρά καί ἡ ἴδια ἡ ἐπιγραφή δέν ἀναγνωρίζει στήν πραγματικότητα κάτι τέτοιο, ἀφοῦ δέν κάνει λόγο περί ἁγίου, μά ἁπλῶς περί «πανιερωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν». Μονάχα ἡ ὕπαρξη τοῦ φωτοστέφανου τόν καταδεικνύει ὡς ἅγιο.

Ἔτσι λοιπόν, θεωρητικά οἱ τρεῖς αὐτοί μητροπολίτες ἔχουν ἴσες πιθανότητες. Ὅμως τή διαφορά κάνει ὁ Χωνιάτης, καθώς μονάχα αὐτός εἶχε τήν προβολή ἐκείνη καί περιβλήθηκε μέ τήν ἀγάπη τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ τόσο πολύ, ὥστε νά μποροῦσε νά ἔχει ἀπεικονιστεῖ κατ' αὐτόν τόν τρόπο[973]. Ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε, ὄχι μόνο τήν ἡρωική στάση του κατά τήν ὑπεράσπιση τῆς Ἀκροπόλεως ἀπό τόν Σγουρό, ἀλλά καί τίς συνεχεῖς διπλωματικές του προσπάθειες ὑπέρ τῆς βελτιώσεως τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν Ἀθηναίων. Ἡ δράση του δέ ὑπέρ τῶν Ἀθηνῶν δέν σταμάτησε οὔτε ἀφ' ὅτου ἀπομακρύνθηκε ἐξόριστος ἀπ' αὐτή, ἀφοῦ ἀκόμα καί στήν ἐξορία ἀσχολεῖτο μέ πάθος μέ τίς ὑποθέσεις τῆς ἀθηναϊκῆς Ἐκκλησίας, ποιμαίνοντας καί συμβουλεύοντας τό ποίμνιό του. Ὅλα αὐτά ἦταν ἐπόμενο νά ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα νά τιμηθεῖ ὡς ἅγιος ἀπό τούς Ἀθηναίους (τοὐλάχιστον γιά κάποια περίοδο μετά τόν θάνατό του), ὅπως ἀκριβῶς εἶχε συμβεῖ καί ἀπό τούς Θεσσαλονικεῖς γιά τόν φίλο καί διδάσκαλό του ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Εὐστάθιο[974].

Βέβαια ἦσαν καί τά δεδομένα τέτοια ἐκείνη τήν ἐποχή: οἱ νέες συνθῆκες πού δημιουργήθηκαν μετά τήν κατάληψη τῆς πρωτεύουσας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀπό τούς Φράγκους καί τίς πιέσεις πού δεχόταν ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος ἀπό τούς Λατίνους, εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νά ἐνισχυθεῖ ἡ τάση ἀναδείξεων προτύπων στά μάτια τοῦ δοκιμαζόμενου λαοῦ, στοιχεῖο πού δικαιολογοῦσε τή γρήγορη μετά

973. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 211-212.

974. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 212.

θάνατον καταξίωση τοῦ μαχόμενου κλήρου καί ἰδιαίτερα τῶν ἡγετῶν του. Ἔτσι ἐξηγεῖται καλύτερα ἡ παρουσία στά εἰκονογραφικά προγράμματα βυζαντινῶν ναῶν, ἱεραρχῶν πού παρίστανται ὡς ἅγιοι, ὅπως ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, ἤ μιά σειρά μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης[975]. Ἐξάλλου τό ἴδιο συνέβαινε καί μέ ἄλλα γνωστά καί σημαντικά πρόσωπα, ὅπως αὐτοκράτορες, τά ὁποῖα, παρ' ὅτι δέν ἀνακηρύσσονταν ἅγιοι ἀπό τήν ἐπίσημη Ἐκκλησία, μετά θάνατον θεωρήθηκαν ὡς τέτοιοι ἀπό τόν λαό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ὁ Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτζης[976].

Ὡς πρός τή χρονολογία τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἁγίου Πέτρου καί συνεπῶς καί τῆς προσωπογραφίας τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη, αὐτή ἀποκαλύφθηκε ἀπό ἕναν σύγχρονο καθαρισμό τους, καί καθώς φαίνεται δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τόν χρόνο ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ. Ὁ ἔμμετρος χαρακτήρας τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς δέν ἐπέτρεπε ἀναφορά στή χρονολογία τῆς τοιχογράφησης. Ἔτσι, αὐτή τοποθετήθηκε ξεχωριστά, ἐπίσης στόν νάρθηκα, ἐπάνω καί δεξιά ἀπό τό κεντρικό τόξο τοῦ τριβήλου, μέσα σέ ταινία ἀπό ὤχρα, μέ μαῦρα κεφαλαία γράμματα: «Διδασκαλικοῖς οἰακοστρόφοις λόγοις (ἰν(δικτιών) ε΄ ἔ(τους) ΣΤΡΨΜ», δηλαδή «μέ διδακτικά καθοδηγητικά λόγια, 6740 ἀπό κτίσεως κόσμου», πού ἀντιστοιχεῖ στό ἔτος 1232 μ.Χ.[977]. Μέ τή χρονολογία αὐτή δικαιώνονται καί κάποιοι ἐρευνητές, πού εἶχαν ἐκφράσει συγκεκριμένες θέσεις σέ σχέση μέ αὐτό τό θέμα: ὁ Μανώλης Χατζηδάκης, πού εἶχε τοποθετήσει τό μνημεῖο μετά τό 1220, ἡ Ναυσικᾶ Πανσελήνου, πού ἔκανε λόγο γιά τό δεύτερο τέταρτο τοῦ 13ου αἰ., καί ἡ Ντούλα Μουρίκη, πού εἶχε διατυπώσει τήν ἄποψη ὅτι ἡ διακόσμηση τοῦ Ἁγίου Πέτρου πρέπει νά εἶχε προηγηθεῖ τῆς διακόσμησης τῆς Σπηλιᾶς τῆς Πεντέλης, ἡ ὁποία ἔγινε ἀπό τό ἴδιο συνεργεῖο ζωγράφων καί χρονολογεῖται τό 1233/34[978].

Πολύ κοντά γεωγραφικά μέ τόν Ἅγιο Πέτρο Καλυβίων Ἀττικῆς βρίσκεται καί ὁ μικρός **ναός τῶν Ἁγίων Θεοδώρων Πέτα Κερατέας**. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἄλλη μιά τοιχογραφία, πού ἐπίσης θεωρεῖται ὅτι ἀπεικονίζει τόν μητροπολίτη Ἀθηνῶν Μιχαήλ Χωνιάτη, σύμφωνα μέ

975. Κατσαροῦ, *Κασταμονίτης*, σ. 90.
976. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 212.
977. Πανσελήνου, *Ἅγιος Πέτρος Καλυβίων Κουβαρᾶ*, σ. 178.
978. Πανσελήνου, *Ἅγιος Πέτρος Καλυβίων Κουβαρᾶ*, σ. 178.

τοπικές ψηφιακές ἐκδόσεις τῆς Μητροπόλεως. Δέν βρήκαμε ὅμως κάποια ἀξιόλογη βιβλιογραφική ἀναφορά, πού νά στηρίζει αὐτή τή θέση, ὁπότε δέν ἐπεκτεινόμαστε σ' αὐτή, ἀλλά περιοριζόμαστε στήν ἁπλή ἀναφορά.

β. Προσωπογραφία τοῦ Χωνιάτη στόν ναό τῆς Σπηλιᾶς τοῦ Νταβέλη

Πολύ κοντά χρονολογικά, ἀλλά καί εἰκονογραφικά/τεχνοτροπικά, στίς τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου στά Καλύβια Κουβαρᾶ βρίσκονται οἱ τοιχογραφίες τοῦ μικροῦ ναοῦ τῆς Σπηλιᾶς τῆς Πεντέλης[979], ἀπό τίς ὁποῖες ὁρισμένες, ἀφοῦ ἀποτοιχίστηκαν, ἐκτίθενται σήμερα στό Βυζαντινό καί Χριστιανικό Μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν[980]. Φαινομενικά πρόκειται γιά δύο συνεχόμενα παρεκκλήσια, ἀλλά γιά τήν ἀκρίβεια ὁ ὅρος «παρεκκλήσια» γιά τούς δύο μικρούς συνεχόμενους ναούς τῆς Σπηλιᾶς τῆς Πεντέλης, χρησιμοποιεῖται συμβατικά. Ὁ καθ' αὐτόν ναός εἶναι ὁ χῶρος κάτω ἀπό τόν βράχο, πρός νότον. Γιά νά μεγαλώσει αὐτός ὁ χῶρος, διαμορφώθηκε τό βόρειο παρεκκλήσιο, σέ μορφή σταυρικοῦ τετραγώνου μέ τροῦλλο, τό ὁποῖο ὅμως στήν πραγματικότητα δέν εἶναι ξεχωριστό ἀλλά ἀποτελεῖ προέκταση τοῦ χώρου τοῦ νοτίου μικροῦ ναοῦ. Εἰδικότερα, τό βόρειο παρεκκλήσιο διευκόλυνε τή διακίνηση τῶν πιστῶν πού ἔπαιρναν μέρος στή λειτουργία, ἡ ὁποία ἐτελεῖτο στό νότιο παρεκκλήσιο[981].

Ἀπό τίς τοιχογραφίες πού ἔχουν παραμείνει στό μνημεῖο, ἐκτός ἀπ' αὐτές τοῦ ἱεροῦ, ἐλάχιστα ἴχνη ζωγραφικῆς σώζονται στό νότιο παρεκκλήσιο[982]. Ἐκεῖ λοιπόν, σέ μιά σκοτεινή γωνιά τοῦ νοτιοδυτικοῦ τοιχώματος τοῦ ἀσκητηρίου, ὑπάρχει μιά παράσταση, ἡ ὁποία ἐπίσης ταυτίζεται μέ τόν μητροπολίτη τῶν Ἀθηνῶν Μιχαήλ Χωνιάτη. Συγκεκριμένα σώζεται ἕνα μόνο μέρος ἀπό τό κεφάλι ἀνδρικῆς μορφῆς, τῆς ὁποίας τά μάτια εἶναι βγαλμένα ἀπό Τούρκους ἤ βοσκούς καί φέρει φωτοστέφανο. Συνοδεύεται δέ ἀπό ἐπιγραφή μέ

979. Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 640.
980. Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 639.
981. Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 81.
982. Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 85.

λευκά γράμματα σέ κυανό φόντο, ἡ ὁποία γράφει: [Ο] ΑΘΗΝ(ΩΝ) ΜΙΧ(ΑΗΛ)[983].

Πέραν τῆς ἐπιγραφῆς, τά ἐπιμέρους χαρακτηριστικά τῆς προσωπογραφίας αὐτῆς ἦσαν ἐκεῖνα πού ἔκαναν τόν Ἀ. Ὀρλάνδο νά κρίνει πώς πρόκειται γιά τόν Μιχαήλ Χωνιάτη: Τό εὐρύ μέτωπο τοῦ προσώπου τοῦ εἰκονιζόμενου καταδεικνύει ὅτι ἐπρόκειτο γιά ἄνδρα διανοούμενο, πράγμα φυσικά πού ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως στόν Μιχαήλ Χωνιάτη. Ἀντίστοιχα τό ἤρεμο βλέμμα του καί τό καστανό χρῶμα τοῦ προσώπου του ἀνταποκρίνεται στό «προσηνὲς ὄμμα καὶ τὴν ἡλιώδη ὄψιν» πού τοῦ ἀποδίδει ὁ ἀνηψιός του στή μονωδία πού συνέγραψε γιά τόν θάνατό του[984]. Ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα, στά ὁποῖα προστίθεται καί ἡ φυσιογνωμική ὁμοιότητα τῆς μορφῆς μέ τό πορτραῖτο τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἁγίου Πέτρου στά Καλύβια Κουβαρά τῆς Ἀττικῆς, ἦσαν ἐκεῖνα πού ὁδήγησαν μέ βεβαιότητα τόν καθηγητή Ὀρλάνδο στό συμπέρασμα ὅτι πρόκειται καί ἐδῶ γιά προσωπογραφία τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν Μιχαήλ Χωνιάτη[985]. Τήν εἰκόνα αὐτή τήν πρωτοκατέγραψε ὁ Γ. Λαδᾶς, χωρίς ὅμως νά διαγνώσει ὅτι πρόκειται γιά τόν Χωνιάτη[986], ὅπως ἔκανε ὁ Ὀρλάνδος ἀργότερα.

Οἱ τοιχογραφίες πού, ὅπως ἀναφέραμε, ἐκτίθενται στό Βυζαντινό καί Χριστιανικό Μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν, μέ σχετική ἐπιγραφή χρονολογοῦνται στά 6742 ἀπό κτίσεως κόσμου, δηλ. στά 1233-1234[987]. Στήν ἴδια ἐποχή περίπου ἤ λίγο νωρίτερα ἀποδίδονται καί οἱ ὑπόλοιπες τοιχογραφίες τῶν παρεκκλησίων, ἀνάμεσα στίς ὁποῖες εἶναι καί αὐτή τοῦ Χωνιάτη[988]. Προκύπτει δηλαδή ὅτι καί οἱ δύο προσωπογραφίες τοῦ Χωνιάτη, στόν Ἅγιο Πέτρο καί στή Σπηλιά

983. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 213. Βλ. καί Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 85· Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 639.

984. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 214· Πρβλ, Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀθηναϊκά*, σ. 280: «τέθνηκεν ὁ τῶν Ἀθηναίων ἀρχιποίμην, ὁ τήν κλῆσιν καί τό εἶδος ἀγγελικός καί τόν βίον ἀξύμβλητος, τό γοργόν **ὄμμα καί προσηνές, ἡ ἡλιῶσα ὄψις καί ἥμερος,** ὁ τοῖς οἰοσδήποτισι πρακτέοις νοῦν πεπλουτηκὼς ἐπιστατοῦντα Θεοῦ».

985. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 213· Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 85.

986. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 213.

987. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 213-214.

988. Στουφῆ, *Τοιχογραφίες*, σ. 639 καί Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 79.

τῆς Πεντέλης, ἔγιναν λίγα χρόνια μετά τόν θάνατό του. Τό φωτοστέφανο ἐξάλλου φανερώνει ὅτι οἱ τοιχογραφίες ἔγιναν μετά τόν θάνατό του, δηλ. μετά τό 1222, ἀλλά συνάμα καί σέ μιά ἐποχή πού ἡ προσωπικότητά του ἦταν ἀκόμα ἔντονα διατηρημένη στή μνήμη τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς.

Οἱ διάφορες μορφές τῶν τοιχογραφιῶν τῆς σπηλιᾶς τῆς Πεντέλης δέν παρουσιάζουν ὁμοιογένεια στήν τεχνοτροπία τους. Ὑπάρχουν τρεῖς βασικές ὁμάδες· ἡ μορφή τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη μαζί μέ αὐτή τοῦ Ἁγ. Νικολάου καί τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης στό βόρειο παρεκκλήσιο ἀποτελοῦν μία ὁμάδα[989]. Τό πορτραῖτο τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη παρουσιάζει, σέ σύγκριση μέ τίς δύο προηγούμενες μορφές τῆς ὁμάδας (Ἁγ. Αἰκατερίνης καί Ἁγ. Νικολάου), πιό ξηρό καί στεγνό πλάσιμο, τό ὁποῖο ἀπηχεῖ μιά γενικότερη αἰσθητική ἀντίληψη στή βυζαντινή τέχνη: τά πορτραῖτα συγχρόνων προσώπων ἀποδίδονται μέ «ἐμπρεσιονιστικό» τρόπο. Κατά τά ἄλλα, τό πρόσωπο τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη παρουσιάζει τόν πολύ σκοῦρο προπλασμό, ὅπου διαγράφονται μέ ἄσπρες πινελιές οἱ ρυτίδες, ὅπως καί τό πρόσωπο τοῦ ἁγίου Νικολάου[990].

γ. Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ὡς ἅγιος

Ἀπό τά παραπάνω λοιπόν προκύπτει ὅτι τοὐλάχιστον γιά τήν Ἀττική, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀντιμετωπίστηκε ἀπό τή συνείδηση τῶν κατοίκων της ὡς ἅγιος. Καί ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, αὐτά πού σίγουρα συγκίνησαν τούς ἁπλοϊκούς ἐκείνους ἀνθρώπους δέν ἦταν τόσο ἡ ὑψηλή λόγια παιδεία τοῦ μητροπολίτη τους, οὔτε ἡ συγκρότηση τῆς ἐξαιρετικῆς του βιβλιοθήκης, ἀλλά κυρίως τό ὅτι ἀπό τήν ἱερατική του θέση ἀγωνίστηκε μέ ὅλη του τήν ψυχή καί τίς δυνάμεις ὡς φιλάνθρωπος ποιμένας γιά τό ποίμνιό του, προσπαθώντας νά τό ἐλαφρύνει ἀπό τά ἀσήκωτα φορολογικά βάρη καί νά προστατέψει τά δικαιώματά του γιά μιά καλύτερη καθημερινή διαβίωση, ἀλλά καί ὀργανώνοντας τήν ἄμυνα τῆς πόλεως κατά εἰσβολέων. Καί βέβαια συνέβαλε καί τό γεγονός τῆς ἐξορίας του καί τῶν λοιπῶν ταλαιπωριῶν πού ὑπέστη, πού ὁπωσδήποτε τόν ἔκαναν ἀκόμα πιό

989. Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 102.
990. Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 106.

συμπαθή καί ἀγαπητό, προσδίδοντάς του κατά κάποιο τρόπο καί τό στοιχεῖο τοῦ μαρτυρίου.

Πάντως, ὅπως ἐπισημαίνει ἡ Ντούλα Μουρίκη, τό φωτοστέφανο στίς προσωπογραφίες τοῦ Μιχαήλ στά δύο μνημεῖα τῆς Ἀττικῆς ἀποτελεῖ ἔνδειξη ὅτι αὐτές ἔγιναν ὁπωσδήποτε μετά τόν θάνατό του, ἀλλά δέν προϋποθέτει κατ' ἀνάγκην ἀπό μόνο του ὅτι ὁ Μιχαήλ εἶχε ἐπισήμως ἀνακηρυχθεῖ ἅγιος ἀπό σύνολη τήν Ἐκκλησία· ἀποτελεῖ ἁπλῶς ἔνδειξη γιά τήν ἄσκηση τοπικῆς λατρείας πρός τόν δραστήριο καί ἀνθρωπιστή μητροπολίτη τῶν Ἀθηνῶν[991]. Ἐξάλλου, σέ πολλά ἐπαρχιακά μνημεῖα εἰκονίζονται μέ φωτοστέφανο τοπικοί ἐπίσκοποι, πού δέν ἀνακηρύχθηκαν ποτέ ἅγιοι[992], ἐνῶ ὅπως εἴδαμε πιό πάνω, λόγῳ τῶν εἰδικῶν κοινωνικῶν καί ἐν γένει ἱστορικῶν συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς, στά εἰκονογραφικά προγράμματα βυζαντινῶν ναῶν παρατηρεῖται ἡ παρουσία ὄχι μόνο ἱεραρχῶν ἀλλά καί διαφόρων ἄλλων γνωστῶν σημαντικῶν προσώπων, ὅπως αὐτοκρατόρων κ.τλ, πού παρ' ὅτι δέν ἀνακηρύχθηκαν ἅγιοι ἀπό τήν ἐπίσημη Ἐκκλησία, παρίστανται ὡς ἅγιοι[993].

Καθώς προκύπτει ὅμως ἀναφορικά μέ τήν περίπτωση πού ἐξετάζουμε, κάποια στιγμή ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης πράγματι ἐντάχθηκε στό ἑορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας[994] ἐπισήμως καί ἡ μνήμη του τιμᾶται στίς 4 Ἰουλίου[995]. Δέν κατέστη δυνατόν ὅμως νά βροῦμε τήν ἀκριβή ἡμερομηνία τῆς ἁγιοκατατάξεώς του. Ἀλλά εἶναι λογικό νά μήν ὑπάρχει τέτοια ἐπίσημη πράξη ἁγιοκατατάξεως, ἀφοῦ αὐτή εἶναι πρακτική πού συναντᾶται τά νεώτερα χρόνια. Τά προηγούμενα χρόνια δέν ἀπαιτεῖτο ἐπίσημη πράξη γιά νά ἀνακηρυχθεῖ κάποιος ἅγιος. Στούς χριστιανικούς διωγμούς οἱ μάρτυρες τιμοῦνταν ὡς ἅγιοι ἀμέσως μετά τόν θάνατό τους, ἡ δέ μνήμη τους ἑορταζόταν

991. Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 98.

992. Μουρίκη, *Τοιχογραφίες*, σ. 98, ὑπ. 55.

993. Ὀρλάνδου, *Προσωπογραφία*, σ. 212.

994. Σχετικά μέ τούς διάφορους ὅρους πού χρησιμοποιοῦνται γι' αὐτές τίς περιπτώσεις (ἁγιοποίηση, ἁγιοκατάταξη, ἀνακήρυξη κ.ἄ.) καί τήν σχετική προβληματική πού τούς συνοδεύει, βλέπε Στυλ. Παπαδοπούλου, «Διακήρυξη ἁγιότητας ἁγίου (ὄχι: ἁγιοποίηση-ἀναγνώριση-ἀνακήρυξη)», *Ὁ ἅγιος καί ὁ μάρτυρας στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας* (Εἰσηγήσεις ΙΒ΄ Συνενδρίου Πατερικῆς Θεολογίας), ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1994, σ. 170-182.

995. Μπούσια, *Ἀκολουθία*, σ. 23.

κατά τήν ἐπέτειο τοῦ θανάτου τους, ἡ ἡμέρα τοῦ ὁποίου ἐθεωρεῖτο ὡς «γενέθλιος ἡμέρα»[996]. Ἀντίστοιχα συνέβαιναν καί μέ τούς ὁμολογητές τῆς πίστεως, πού εἶχαν ὑποστεῖ διωγμούς ἀλλά δέν εἶχαν χάσει τήν ζωή τους σέ αὐτούς· ὅταν τελικά πέθαιναν ἀπό φυσικό θάνατο, τιμοῦνταν ὡς ἅγιοι, χωρίς τήν ἀνάγκη καμμιᾶς ἐπίσημης ἀνακήρυξης[997]. Αὐτή δέ ἡ τιμή ἦταν ἀρχικῶς τοπική, πού μέ τόν καιρό διαδιδόταν καί γενικευόταν. Καί ἀντί γιά ἄλλη πράξη, ἡ Ἐκκλησία ἀνέγραφε τά ὀνόματά τους στά βιβλία της, δηλαδή στά «δίπτυχα». Ἀναγραφή στά δίπτυχα σήμαινε καί ἀνακήρυξη ἁγίου[998].

Καί ἐνῶ αὐτή ἦταν ἡ πρακτική τῆς Ἐκκλησίας κατά τούς πρώτους αἰῶνες, γιά πρώτη φορά κυρίως τόν 11ο αἰώνα στήν Δύση μαρτυρεῖται ἐπισημότερη ἐπέμβαση τῆς ἀνώτατης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, δηλ. τοῦ Πάπα, ὡς πρός τήν ἀνακήρυξη ἁγίων[999]. Στήν Ἀνατολή τά πράγματα παρέμεναν ὡς καί προηγουμένως, καί μόνο μερικές σποραδικές καί σπάνιες περιπτώσεις ὑπῆρξαν, κατά τίς ὁποῖες ἡ ἀναγνώριση κάποιων ἁγίων γινόταν μέ εἰδική πράξη τῆς ἐπίσημης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς (συνόδου). Ἀκόμα ὅμως καί τότε, κατά κανόνα εἶχε προηγηθεῖ ἡ παλλαϊκή ἀναγνώριση τοῦ Ἁγίου[1000]. Ἡ τυχόν μάλιστα ἀνακήρυξη κάποιου προσώπου ὡς ἁγίου ἀπό ἀποκλειστική πρωτοβουλία τῆς ἐπίσημης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, δίχως τήν σύμπραξη τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, δέν γινόταν ἀποδεκτή ἀπό τόν λαό[1001]. Συμπερασματικά λοιπόν, δέν εἶναι καθόλου περίεργο τό γεγονός μή ὑπάρξεως ἐπίσημης πράξης ἁγιοκατατάξεως τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη.

Ἀναφορά γιά τήν ἑορτή τῆς μνήμης τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στίς 4 Ἰουλίου συναντοῦμε γιά πρώτη φορά ἤδη τόν 13ο αἰώνα (τόν αἰώνα δηλ. τοῦ θανάτου του) μαζί μέ ἀκολουθία του: Σέ Βατοπαιδινό

996. Χρυσ. Παπαδοπούλου, «Περὶ τῆς ἀνακηρύξεως Ἁγίων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ», *Ἐκκλησία*, τ. 12ος (1934), ἀρ. 42, σ. 331.

997. Αὐτόθι.

998. Αὐτόθι.

999. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, «Ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἁγίων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ», *Θεολογία*, τ. ΙΘ΄ (1941-1948), σ. 26.

1000. Αὐτόθι, σ. 37.

1001. Αὐτόθι, σ. 25.

κώδικα[1002], ἀναφέρεται κοινή Ἀκολουθία μέ τόν Ἀνδρέα Κρήτης (μέ τόν ὁποῖον συνεορτάζει ἕως σήμερα στίς 4 Ἰουλίου)[1003]. Ἡ ἀκολουθία αὐτή δέν διασώζεται. Γι' αὐτό καί στήν σύγχρονη ἐποχή συντέθηκε νέα ἀκολουθία γιά τόν Μιχαήλ Χωνιάτη, ἀπό τόν «Μεγάλο Ὑμνογράφο τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας» Χαράλαμπο Μπούσια: «τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Μιχαήλ Χωνιάτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν»[1004]. Ἐπιλέγουμε τά χαρακτηριστικά σημεῖα:

Ἀπολυτίκιον. Ἦχος πλ. α΄. Τὸν συνάναρχονΛόγον.

Ἀρετὴ διαπρέψας καὶ ἁγιότητι, ποιμαντικὴ ἐπιστήμη καὶ ἀκραιφνεῖ βιοτῇ Ἀθηναίων στυλοβάτης ἐχρημάτισας, ὦ Χωνιᾶτα Μιχαήλ, ἱεράρχα κραταιὲ καὶ ἄριστε ποιμενάρχα· διὸ καὶ εἴληφας χάριν ὑπὲρ ἡμῶν πρεσβεύειν πάντοτε.

Ἕτερον ὅμοιον.

Ἀθηνῶν ἱεράρχην τὸν λογιώτατον καὶ συμπαθῆ ὡς ἀγώνων συμμεριστὴν τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοῦ τῆς ἀγωνίας ὕμνοις μέλψωμεν νῦν, Χωνιάτην Μιχαήλ, τῆς σοφίας ποταμὸν καὶ κρήνην εὐρυμαθείας, αὐτοῦ λιτὰς τὰς ἀόκνους πρὸς τὸν Σωτῆρα ἐκδεχόμενοι[1005].

Κοντάκιον
Ἦχος πλ. δ΄. Τῇ Ὑπερμάχῳ

Τὸν ἱεράρχην Ἀθηνῶν λαμπρῶς ὑμνήσωμεν τὸν λογιώτατον, φιλάνθρωπον, διδάσκαλον, κουφιστὴν τῶν ἐν ἀνάγκαις καὶ ἀσκουμένων ἐν σπηλαίοις ζηλωτήν, ὡς βάθρον πίστεως, Μιχαὴλ τὸν Χωνιάτην, ὕμνοις πρέπουσι πίστει ψάλλοντες· Χαίροις, πάτερ θειότατε[1006].

1002. Aleksej Dmitrievskij, *Opisanie liturgitseskich rukopisej III: Τυπικά II,* Hildesheim 1965 (1η ἔκδ. Petrogkrant 1917), σελ. 754.

1003. Εὐστρατιάδου, *Ἁγιολόγιον*, σελ. 338.

1004. Μπούσια, *Ἀκολουθία*, σ. 27 καί ἑξῆς.

1005. Μπούσια, *Ἀκολουθία*, σ. 45.

1006. Μπούσια, *Ἀκολουθία*, σ. 55.

Εἶναι ἐνδεικτικό τό γεγονός, ὅτι σέ ὅλα τά σημεῖα ἐπισημαίνεται ἡ προσπάθεια καί ἡ προσφορά τοῦ ἱεράρχη στήν ἀνύψωση τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ του («ὡς ἀγώνων συμμεριστὴν τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοῦ τῆς ἀγωνίας»), μιᾶς πού, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, ἦταν αὐτό τό κύριο χαρακτηριστικό πού ἔκανε τόν λαό τῆς Ἀττικῆς νά τόν ἀγαπήσει, καθώς εἶδαν πώς ὁ ἱεράρχης τους πάλεψε νά τούς ἐλαφρύνει τά καθημερινά βάρη (φορολογικά κ.ἄ.), κάτι πού μποροῦσαν ἄμεσα νά κατανοήσουν καί νά ἐκτιμήσουν. Βέβαια καί τό στοιχεῖο τῆς ὑψηλῆς παιδείας δέν θά μποροῦσε νά μήν ἐπισημανθεῖ («διαπρέψας… ποιμαντικῇ ἐπιστήμῃ», «Ἀθηνῶν ἱεράρχην τόν λογιώτατον», «ὑμνήσωμεν τὸν λογιώτατον»), καθώς μάλιστα ἀποτελοῦσε ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό του, πού τόν ξεχώριζε.

Καί γιά νά ἐπανέλθουμε στό ζήτημα τῆς ἑορτῆς του, εἶναι ἄραγε τυχαῖο τό γεγονός ὅτι μόλις στήν σύγχρονη ἐποχή, ὕστερα ἀπό τόσους αἰῶνες συντάχθηκε ξανά ἡ ἀκολουθία του; Ἀπό ἔρευνα πού κάναμε σέ ἁγιολόγια, συναξαριστές κ.τλ, προκύπτει ὅτι πρώτη φορά ἡ γιορτή τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη καταγράφεται ξανά τό 1935 ἀπό τόν Μητροπολίτη Λεοντοπόλεως Εὐστρατιάδη Σωφρόνιο[1007]. Ἀλλά ἀκόμα καί ὕστερα ἀπό αὐτήν τήν καταγραφή, γενικότερα ἡ καταγραφή τῆς ἑορτῆς τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη δέν εἶναι συνηθισμένη· τό ἀκριβῶς ἀντίθετο θά λέγαμε: Σχεδόν σέ κανέναν συναξαριστή ἤ ἁγιολόγιο ἤ μηναῖο δέν καταγράφεται ἡ γιορτή του ἤ ὁ ἴδιος ὡς ἅγιος, παρά τό ὅτι σέ ὅλα αὐτά συναντᾶται χωρίς ἐξαίρεση ἡ καταγραφή τοῦ «Ἀνδρέου ἐπισκόπου Κρήτης» κατά τήν ἴδια ἡμερομηνία.

Στά δέ δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ γιορτή τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη στίς 4 Ἰουλίου, καταγράφεται γιά πρώτη φορά τό 1987: «Σ. Ἀνδρέου ἐπισκόπου Κρήτης, ποιητοῦ τοῦ Μεγ. Κανόνος· Μιχαήλ Χωνιάτη ἐπισκ. Ἀθηνῶν (+1220)»[1008]. Παρ' ὅλα αὐτά, ἀκόμα καί ἀπό τότε δέν ἀναφέρεται ἀπαραίτητα κάθε χρόνο. Πιό συγκεκριμένα, τόν ἐντοπίσαμε στά ἔτη: 1987-1989, 1992, 1994-2002, 2004, 2007-2017.

Στόν 21ο αἰώνα ἔχουμε καί τή θεμελίωση τοῦ πρώτου ἱεροῦ ναοῦ,

1007. Εὐστρατιάδου, *Ἁγιολόγιον*, σελ. 338.

1008. Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1987, ἔκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 118.

ἀφιερωμένου στόν Μιχαήλ Χωνιάτη. Ἡ θεμελίωση ἔγινε τήν Πέμπτη 13 Μαρτίου 2013, στόν Ἅγιο Κωνσταντῖνο Λοκρίδος ἀπό τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Φθιώτιδος κ. Νικόλαο. Ἡ ἐπιλογή ἔγινε μέ βάση τίς νεώτερες ἐκτιμήσεις πού εἴδαμε σέ σχέση μέ τόν τελευταῖο τόπο διαμονῆς τοῦ Μητροπολίτη, δηλ. τό μοναστήρι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στή Μενδενίτσα, ἔξω ἀπό τίς Θερμοπῦλες. Ὁ Ἱερός Ναός τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ, πού ἀνήγειρε μέ δικές του δαπάνες ὁ Δῆμος Μώλου - Ἁγίου Κωνσταντίνου, εἶναι ὁ ναός τοῦ νέου κοιμητηρίου τῆς πόλεως τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου[1009].

1009. Βλ. http://www.romfea.gr/ieres-mitropoleis/16005-2013-03-14-12-18-39.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αὐτός ἦταν ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης καί ἡ ἔντονη δράση πού ἀνέπτυξε ἀπό τή θέση τοῦ μητροπολίτη τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Μιά δράση, πού ὅπως εἴδαμε τόν κατέστησε στά μάτια τῶν συμπολιτῶν του μιά ἄκρως ἐξέχουσα προσωπικότητα, σέ σημεῖο νά τόν λατρέψουν ὡς ἅγιο. Σ' αὐτό βέβαια συνέβαλε καί ὁ γενικότερα λιτός –ὁσιακός θά λέγαμε– βίος του, ἀλλά καί τά διάφορα δεινά πού ὑπέστη καί αὐτός μαζί μέ τούς ὑπόλοιπους Ἀθηναίους ἀπό τούς ἀλλόδοξους κατακτητές. Ὑπῆρξε μιά προσωπικότητα ὁρόσημο γιά τήν ἐποχή του γενικότερα καί ὄχι μόνο γιά τήν πόλη τῆς Ἀθήνας. Θά μπορούσαμε μέ ἄλλα λόγια νά ποῦμε ὅτι ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἀποτελεῖ τό σύμβολο τῆς μεταβατικῆς περιόδου μεταξύ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 12ου καί τῶν πρώτων 13ου αἰ., δηλ. κατά τά χρόνια πρίν τή Φραγκοκρατία καί τά πρῶτα χρόνια μετά τήν κατάληψη τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου ἀπό τούς Φράγκους.

Στήν παροῦσα ἐργασία προσπαθήσαμε νά φωτίσουμε τήν προσωπικότητα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, δίνοντας ἰδιαίτερη ἔμφαση στή δράση του ὡς μητροπολίτη, ὅπως αὐτή ἐκδιπλώθηκε σέ ὅλες τίς ἐκφάνσεις της (ποιμαντική, ἐκπαιδευτική, συγγραφική, διπλωματική, πολιτική, στρατιωτική), ἀλλά καί στόν χαρακτήρα του καί τόν ἐν γένει τρόπο σκέψεώς του, πού ἦταν ἡ πηγή αὐτῆς τῆς δράσεως. Ὁ Χωνιάτης ἦταν ἕνας ρομαντικός λόγιος τῆς ἐποχῆς του, πού χρειάστηκε ὅμως κάποιο χρόνο γιά νά συνειδητοποιήσει τήν ἰδιαιτερότητά της. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἀντίληψη πού εἶχε γιά τήν Ἀθήνα προτοῦ μεταβεῖ σ' αὐτή καί οἱ ἀπογοητεύσεις πού γεύτηκε διαπιστώνοντας πόσο διαφορετικά ἦσαν αὐτά πού πίστευε γιά τήν πόλη καί τό πολιτιστικό ἐπίπεδο τῶν κατοίκων της σέ σχέση μέ τό πῶς ὄντως ἦταν ἡ σύγχρονη πραγματικότητα. Ἡ ἔνδοξη Ἀθήνα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἦταν τότε μιά μικρή ἐπαρχιακή πόλη, ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ ἀγραμματοσύνη καί τό ποίμνιον δυσκολευόταν νά καταλάβει ἀκόμα καί τά κηρύγματά του στήν ἀρχαία ἀττική γλώσσα, πού ἐκφωνοῦσε στόν ναό τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας, στόν ἀρχαῖο Παρθενώνα. Ταυτόχρονα ὅμως, καί παρά τή ρομαν-

τικότητά του, ὑπῆρξε ἕνας ἄνθρωπος πού προσαρμόστηκε μέ ἐπιτυχία στή σκληρή αὐτή πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς του, προσαρμόζοντας καί τήν ὅλη δράση του στήν ἀντιμετώπισή της καί τήν καλυτέρευσή της γιά τούς συμπολίτες του.

Ὁ ἴδιος, γόνος μιᾶς μεσοαστικῆς ὅπως θά λέγαμε σήμερα οἰκογένειας, μέσης οἰκονομικῆς ἐπιφάνειας, πού ὅμως εἶχε τήν τύχη ὁ πατέρας του νά εἶναι ἰδιαίτερα φίλος τῆς μαθήσεως καί ἔτσι φρόντισε γιά τήν ἐκπαίδευση τῶν τέκνων του, ἔλαβε ἰδιαίτερα φροντισμένη μόρφωση, πού τόν ὁδήγησε καί στήν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας, τήν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ εἶχε τήν εὐκαιρία νά συγχρωτιστεῖ μέ τήν ἐλίτ τῶν γραμμάτων ἀλλά καί τῆς πολιτικῆς, κάτι πού εἶχε ἰδιαίτερη σημασία γιά τή μετέπειτα πορεία του, ἀλλά ἀποτέλεσε στή συνέχεια καί τεράστια βοήθεια στίς προσπάθειες του, ὅταν ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἀγωνιζόταν γιά τή βελτίωση τῶν συνθηκῶν διαβιώσεως τῶν κατοίκων τῆς μητροπόλεώς του, ἀφοῦ μποροῦσε νά ζητήσει ὡς προσωπική χάρη μιά παρέμβαση ὑπέρ αὐτῆς.

Ὁρόσημο στή ζωή τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη εἶναι ἡ φραγκική κατάκτηση τῆς Ἀττικῆς. Τό γεγονός αὐτό, ἐκτός ἀπό τό ὅτι σήμανε τήν ἔναρξη τῆς ἐξορίας τοῦ μητροπολίτη, ἡ ὁποία κράτησε ὡς τό τέλος τοῦ βίου του, παράλληλα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν καταστροφή τῆς προσωπικῆς του βιβλιοθήκης, πού διατηροῦσε στή μητροπολιτική κατοικία του στά Προπύλαια. Τό γεγονός αὐτό σημάδεψε τόν Μιχαήλ περισσότερο ἴσως ἀπό κάθε τί ἄλλο, καθώς ἡ βιβλιοθήκη του ἦταν τό μεγάλο του καύχημα, ἀφοῦ τήν εἶχε δημιουργήσει μέ πολύ μεγάλο κόπο καί προσωπικά ἔξοδα, συχνά ἀντιγράφοντας ὁ ἴδιος βιβλία προκειμένου νά τά συμπεριλάβει σ' αὐτή. Μέ αὐτό τό παράπονο ἔζησε τήν ὑπόλοιπη ζωή του, ἐνῶ ἡ προσπάθεια γιά τήν ἀνασυγκρότησή της δέν σταμάτησε ποτέ, ἐπιτυγχάνοντας ὅμως νά ἀνακτήσει μόνο ἕνα μικρό μέρος της.

Ἡ διαβίωσή του στήν ἐξορία, στήν Μονή Προδρόμου τῆς Κέας, ἀπ' ὅπου τοὐλάχιστον μποροῦσε νά βλέπει τίς ἀκτές τῆς Ἀττικῆς ἀπό τήν πλευρά τοῦ Σουνίου, δέν ἦταν καθόλου εὔκολη. Τό κλίμα τοῦ νησιοῦ ὑπῆρξε ἰδιαίτερα ἐπιβαρυντικό γιά τήν ὑγεία, τόσο τή δική του ὅσο καί τῶν μαθητῶν του, μέ ἀποτέλεσμα ὅλο καί περισσότεροι ἀπ' αὐτούς νά τόν ἐγκαταλείπουν γιά νά ἐπιστρέψουν στήν Ἀθήνα. Ὁ ἴδιος θεωροῦσε ἀδιανόητο νά ζεῖ κάποιος μέσα στήν

ἀγκαλιά τῶν ἐχθρῶν. Βέβαια καί στήν Κέα παρέμεινε ἐλεύθερος μόνο γιά ἕνα μικρό διάστημα, καθώς στή συνέχεια τό νησί καταλήφθηκε ἐπίσης ἀπό τούς Φράγκους. Ὅμως τοὐλάχιστον ἦταν πιό ἀπομονωμένος καί ἀπομακρυσμένος ἀπό αὐτούς σέ σχέση μέ τήν Ἀθήνα, παρ' ὅτι καί στό νησί τόν παρακολουθοῦσαν, ἐλέγχοντας τόσο τήν ἀλληλογραφία του ὅσο καί τίς κινήσεις του.

Ἡ ἄσχημη ὑγεία του ἦταν ἡ αἰτία πού ἀρνήθηκε προσκλήσεις, πού τοῦ ἀπευθύνθηκαν τόσο ἀπό τόν Πατριάρχη στή Νίκαια, Μιχαήλ Αὐτωρειανό, ὅσο καί ἀπό τούς ἡγεμόνες Θεόδωρο Λάσκαρη, αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας, καί Θεόδωρο Δούκα-Κομνηνό τῆς Ἠπείρου, πού τόν καλοῦσαν νά μεταβεῖ καί νά ζήσει κοντά τους, ἐλεύθερος, μακριά ἀπό τούς Φράγκους. Πράγματι, ἡ ὑγεία του τά τελευταῖα του χρόνια εἶχε κλονιστεῖ ἰσχυρά, ταλαιπωρούμενος ἀπό ἡμιπληγία, ἡ ὁποία εἶχε παραλύσει ὅλη τή δεξιά του πλευρά, μειωμένη μνήμη, ἀλλά ἀκόμα καί δυσκολία στήν ὁμιλία. Σέ μιά τέτοια κατάσταση, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης, ὁ τελευταῖος μητροπολίτης τῆς Ἀθήνας, ἀπεβίωσε γύρω στό 1220-1222, μακριά ἀπό τήν πόλη ποιμάνσεώς του, ἄρρωστος καί ἀπομονωμένος. Ὁ θάνατός του, σύμφωνα μέ τίς νεώτερες ἔρευνες, πού ἀναλύσαμε διεξοδικῶς στήν ἐργασία, δέν συνέβη στό νησί τῆς Κέας, ὅπως πιστευόταν παλαιότερα, ἀλλά σέ μιά μονή, καθώς φαίνεται ἐπίσης Προδρόμου, κοντά στίς Θερμοπῦλες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πηγές

Acominati Michaelis Choniatae (Athenarum Archiep.), «Μονωδία εἰς τόν Ἅγιον Θεσσαλονίκης κυρόν Εὐστάθιον», *P.G.,* τ. 140 (1887), στ. 337-362.

Acominati Michaelis Choniatae (Athenarum Archiep.), «Στίχοι τοῦ σοφωτάτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Κυροῦ Μιχαήλ τοῦ Χωνιάτου ἐπί τῇ ἀρχετύπῳ ἀνιστορήσει αὐτῶν, τουτέστι τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν», *P.G.,* τ. 140 (1887), στ. 383-384.

Acominati Michaelis Choniatae (Athenarum Archiep.), «Ὑπομνηστικόν εἰς τόν Βασιλέα Κύριον Ἀλέξιον τόν Κομνηνόν», *P.G.*, τ. 140 (1887), στ. 377-382.

Γεωργιάδου, Λόγοι = Γεωργιάδου Β., *Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου καί Γεωργίου Βούρτζου, μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν, Λόγοι (νῦν πρῶτον ἐκδιδόμενοι ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Θεοτόκου),* Ἀθῆναι 1882.

Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1987-2017, ἐκδ. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1987-2017.

Dmitrievskij Aleksej, *Opisanie liturgitseskich rukopisej III: Τυπικά II,* Hildesheim 1965 (1η ἔκδ. Petrogkrant 1917).

Λάμπρου, Σωζόμενα Α΄ = Λάμπρου Π. Σπ., *Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τά σωζόμενα: Τά πλεῖστα ἐκδιδόμενα νῦν τό πρῶτον κατά τούς ἐν Φλωρεντίᾳ, Ὀξωνίῳ, Παρισίοις καί Βιέννῃ κώδικας,* τ. Α΄, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρνασσοῦ, ἐν Ἀθήναις 1879 (καί ἐκδ. Verlag Bouma's Boekhuis N.V., Groningen 1968).

Λάμπρου, Σωζόμενα Β΄ = Λάμπρου Π. Σπ., *Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τά σωζόμενα: Τά πλεῖστα ἐκδιδόμενα νῦν τό πρῶτον κατά τούς ἐν Φλωρεντίᾳ, Ὀξωνίῳ, Παρισίοις καί Βιέννῃ κώδικας,* τ. Β΄, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρνασσοῦ, ἐν Ἀθήναις 1880 (καί φωτοτ. ἀνατύπ., ἐκδ. Verlag Bouma's Boekhuis N.V., Groningen 1968).

Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀθηναϊκά = Παπαδοπούλου-Κεραμέως Ἀθ., «Ἀθηναϊκά ἐκ τοῦ ΙΒ΄ καί ΙΓ΄ αἰῶνος», *Ἁρμονία,* τ. 3 (1902), σ. 209-225, 273-293.

Choniatae, *Historia* = Choniatae Niketae, *Historia,* ἐκδ. B. G. Niebuhrii C. F., Bonnae MDCCCXXXV (1835).

Χωνιάτου, Ἱστορία = Χωνιάτου Νικήτα, «Ἱστορία», *P.G.,* τ. 139 (1894), στ. 287-1444.

2. Βοηθήματα

Α) Ἑλληνόγλωσσα

Ἀμάντου, *Ἱστορία* = Ἀμάντου Ι. Κ., *Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους,* τ. Β΄, Ἀθῆναι 19633.

Γαλώνη, Βαρδάνης = Γαλώνη Αἰκατερίνης, *Γεώργιος Βαρδάνης: Συμβολή στή μελέτη τοῦ βίου, τοῦ ἔργου καί τῆς ἐποχῆς του,* ἐκδ. ΚΒΕ, σειρά: Βυζαντινά κείμενα καί μελέται 46, Θεσσαλονίκη 2008.

Γουναρίδη, Προϋποθέσεις = Γουναρίδη Π., «Οἱ πολιτικές προϋποθέσεις γιά τήν ἀντίσταση στούς Λατίνους τό 1204», *Σύμμεικτα,* τ. 5 (1983), σ. 143-160.

Γρηγοροβίου, *Ἱστορία* = Γρηγοροβίου Φερδινάνδου, *Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατά τούς Μέσους Αἰώνας. Ἀπό τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ὑπό τῶν Τούρκων κατακτήσεως,* μτφρ Σπ. Π. Λάμπρου, τ. Α΄, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, ἐν Ἀθήναις 1904.

Δενδρινοῦ, Ὑπομνηστικόν = Δενδρινοῦ Γερ., «Τό Ὑπομνηστικόν τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη. Εἰσαγωγή – νεοελληνική ἀπόδοση – Σχόλια», *Βυζαντινός Δόμος,* τ. 5-6 (1992), σ 189-207.

Δημητρακοπούλου, Ἐκκλησία Ἀθηνῶν = Δημητρακοπούλου Γ. Σοφ., *Ἡ Ὀρθόδοξος Ἀποστολική Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν,* ἐκδ. Λιβάνη, Ἀθήνα 2004.

Δοανίδου, Φραγκοκρατία = Δοανίδου Ι. Σοφίας, *Ἡ Φραγκοκρατία στήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν, 1205-1456,* ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, Ἀθήνα 1979[2].

Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ, Μορφές Ἐπικοινωνίας = Εὐαγγελάτου-Νοταρᾶ Φλωρεντίας, «Μορφές ἐπικοινωνίας στό ἔργο τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη», *Πρακτικά τοῦ Β΄ Διεθνοῦς Συμποσίου: «Ἡ ἐπικοινωνία στό Βυζάντιο» (4-6/10/1990),* ἐπιμ. Ν. Γ. Μοσχονάς, ΚΒΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα 1993, σ. 303-322.

Ζαχαροπούλου, *Φραγκοκρατία* = Ζαχαροπούλου Γ. Ν., *Ἡ Ἐκκλησία στήν Ἑλλάδα κατά τή Φραγκοκρατία,* ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1981.

Kazhdan, Wharton-Epstain, *Ἀλλαγές* = Kazhdan P. A., Wharton-Epstain Ann, *Ἀλλαγές στόν βυζαντινό πολιτισμό κατά τόν 11ο καί 12ο αἰώνα,* ἐκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., μτφρ. Ἀνδρέας Παππᾶς, Ἀθήνα 2004.

Καλδέλλη, Παρθενώνας = Καλδέλλη Ἀντ., *Ὁ Βυζαντινός Παρθενώνας, Ἡ Ἀκρόπολη ὡς σημεῖο συνάντησης χριστιανισμοῦ καί ἑλληνισμοῦ,* μτφρ. Γ. Τζήμας, ἐκδ. Ψυχογιός, Ἀθήνα 2013.

Καμπούρογλου, Ἱστορία Α΄ = Καμπούρογλου Γρ. Δημ., *Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Τουρκοκρατία. Περίοδος πρώτη 1453-1687,* τ. Α΄, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀλεξάνδρου Παπαγεωργίου, ἐν Ἀθήναις 1889.

Καμπούρογλου, *Ἱστορία Β΄* = Καμπούρογλου Γρ. Δημ., *Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Τουρκοκρατία. Περίοδος πρώτη 1453-1687,* τ. Β΄, ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀλεξάνδρου Παπαγεωργίου, ἐν Ἀθήναις 1890.

Κατσαροῦ, Μονή Προδρόμου = Κατσαροῦ Β., «Ἡ "κατά τήν Ἑλλάδα' βυζαντινή Μονή τοῦ Προδρόμου τελευταῖος σταθμός τῆς ζωῆς τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη», *Βυζαντιακά*, τ. 1 (1981), σ. 101-137.

Κατσαροῦ, *Κασταμονίτης* = Κατσαροῦ Β., *Ἰωάννης Κασταμονίτης. Συμβολή στή μελέτη τοῦ βίου, τοῦ ἔργου καί τῆς ἐποχῆς του,* Θεσσαλονίκη 1988.

Καψάδη, Σγουρός = Καψάδη Δ. Γ., «Σγουρός, Λέων», *ΜΕΕ*, τ. ΚΑ΄ (1933), σ. 607.

Κολοβοῦ, *Συμβολή* = Κολοβοῦ Χ. Φωτεινῆς, *Μιχαήλ Χωνιάτης, Συμβολή στή μελέτη τοῦ βίου καί τοῦ ἔργου του. Τό Corpus τῶν ἐπιστολῶν,* Ἀθῆναι 1999.

Κορδώση, Κατάκτηση = Κορδώση Κ. Μιχ., «Ἡ κατάκτηση τῆς νότιας Ἑλλάδας ἀπό τούς Φράγκους. Ἱστορία καί τοπογραφικά προβλήματα», *Ἱστορικογεωγραφικά*, τ. 1 (1985-86), σ. 53-194.

Κωνσταντινίδη, Πνευματική ζωή = Κωνσταντινίδη Ν. Κ., «Ἀπό τήν πνευματική ζωή τοῦ κράτους τῆς Ἠπείρου (1204-ca. 1340)», *Μεσαιωνική Ἤπειρος, Πρακτικά Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου (Ἰωάννινα 17-19 Σεπτεμβρίου 1999),* Ἰωάννινα 2001, σ. 231-256.

Κωνσταντινίδου, *Ἱστορία* = Κωνσταντινίδου Κ. Γ., *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἀπό Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τοῦ ἔτους 1821,* ἐκδ. Δημιουργία, Ἀθήνα 1996[2].

Λάμπρου, *Ἀθῆναι* = Λάμπρου Π. Σπ., *Αἱ Ἀθῆναι περί τά τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος: κατά πηγάς ἀνεκδότους,* διατριβή ἐπί ὑφηγεσία, Ἀθήνησι 1878.

Λάμπρου, Βιβλιοθήκη = Λάμπρου Σπ., «Περί τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαήλ Ἀκομινάτου», *Ἀθήναιον*, τ. 6 (1877), σ. 354-367.

Laurent, Χωνιάτης = Laurent V., «Μιχαήλ. Ὁ Χωνιάτης», *ΘΗΕ*, τ. 8 (1966), στ. 1204-1206.

Λόκ, Φράγκοι = Λόκ Π., *Οἱ Φράγκοι στό Αἰγαῖο (1204-1500),* μτφρ. Γιῶργος Κουσουνέλος, ἐκδ. Ἐνάλιος, Ἀθήνα 1998.

Μαλτέζου, Λατινοκρατούμενη = Μαλτέζου Χρύσα, «Λατινοκρατούμενη Ἑλλάδα-Βενετικές καί γενουατικές κτήσεις», *ΙΕΕ*, τ. Θ΄ (1979), σ. 244-278.

Μανίκα, Ἀθήνα = Μανίκα Κ., «Ἀθήνα-Ἐκκλησιαστική Ἱστορία», *Μεγάλη Ὀρθόδοξη Χριστιανική Ἐγκυκλοπαίδεια,* τ. Α΄ (2011), σ. 343-361.

Μαυρομμάτη, Περιβάλλον = Μαυρομμάτη Ν. Καλλιόπης, *Τό φυσικό περιβάλλον μέσα ἀπό τό ἔργο τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη,* διπλωματική ἐργασία, Ἀθήνα 2007.

Μίλλερ, *Φραγκοκρατία* = Μίλλερ Ουίλ. (Miller W.), *Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204-1566),* μτφρ. Σπ. Λάμπρου, τ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1909-10 (τό ἴδιο καί σέ μτφρ. Ἀγγέλου Φουριώτη, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1960).

Μουρίκη, Τοιχογραφίες = Μουρίκη Ντούλα, «Οἱ βυζαντινές τοιχογραφίες τῶν παρεκκλησίων τῆς Σπηλιᾶς τῆς Πεντέλης», *ΔΧΑΕ*, τ. 7 (1973-1974), σ. 79-119.

Μπούσια, *Ἀκολουθία* = Μπούσια Μ. Χαραλ., *Ἀκολουθία τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Μιχαήλ τοῦ Χωνιάτου, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν,* Ἱερά Μητρόπολις Μεσογαίας & Λαυρεωτικῆς, 2005.

Μπούσουλα, *Ἱστορία* = Μπούσουλα Ν. Γ., *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν,* Διεθνές βιβλιοπωλεῖον Χαρ. Γ. Κορνάρου, Ἀθήνα 1948.

Νερούτσου, Ἀθῆναι Α΄ = Νερούτσου Τ., «Χριστιανικαί Ἀθῆναι, Βιβλ. Α΄: Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν ἀπό τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς χώρας ὑπό τῶν Φράγκων», *ΔΙΕΕ*, τ. 3 (1889), σ. 05-107.

Νερούτσου, Ἀθῆναι Β΄ = Νερούτσου Τ., «Χριστιανικαί Ἀθῆναι», Βιβλ. Β΄ «Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν ἐπί Φραγκοκρατίας», *ΔΙΕΕ*, 4 (1892), σ. 51-204.

Νικολοπούλου, Λογοτεχνία = Νικολοπούλου Παν., «Λογοτεχνία», *ΙΕΕ*, τ. ΙΒ΄ (1975), σ. 384-393.

Ὀρλάνδου, Προσωπογραφία = Ὀρλάνδου Κ. Ἀναστ., «Ἡ προσωπογραφία Μιχαήλ τοῦ Χωνιάτου», *ΕΕΒΣ*, 21 (1951), σ. 210-214.

Πανσελήνου, *Ἀθήνα* = Πανσελήνου Ναυσικᾶ, *Βυζαντινή Ἀθήνα,* ἐκδ. Δήμου Ἀθηναίων, Ἀθήνα 2004.

Πανσελήνου, Ἅγιος Πέτρος = Πανσελήνου Ναυσικᾶς, «Ἅγιος Πέτρος Καλυβίων Κουβαρᾶ Ἀττικῆς. Ἐπιγραφές-συμπληρωματικά στοιχεῖα τοῦ τοιχογραφικοῦ διακόσμου», *ΔΧΑΕ*, τ. 14 (1987-1988), σ. 173-187.

Παπαγεωργίου, Καστρινοί = Παπαγεωργίου Ἀγγελικῆς, «Τό ὑπομνηστικόν τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτη καί οἱ Καστρινοί», Βυζαντινά Σύμμεικτα, τ. 18 (2008), σ. 159-169.

Παπαδοπούλου, Ἐκκλησία = Παπαδοπούλου Χρυσ., *Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν,* ἐν Ἀθήναις 1928.

Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία* = Παπαρρηγοπούλου Κ., *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους,* τ. 4, μέρος 2ον, ἄ.τ.χ.

Σκλαβενίτη, *Βαρδάνης* = Σκλαβενίτη Σπ., *Γεώργιος Βαρδάνης, μητροπολίτης Κέρκυρας (1219-1238 ca). Συμβολή στή μελέτη τοῦ βίου του καί τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου,* διδακτορική διατριβή, Ἰόνιο Πανεπιστήμιο, Τμῆμα Ἱστορίας, Κέρκυρα 2006.

Στεφανίδου, *Ἱστορία* = Στεφανίδου Β., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήνα 1948.

Στουφῆ, Τοιχογραφίες = Στουφῆ-Πουλημένου Ἰωάννας, «Παρατηρήσεις σέ Βυζαντινές τοιχογραφίες τῆς Ἀττικῆς κατά τήν περίοδο τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας τῶν De la Roche (1204-1308)», ΕΕΘΣΠΑ, τ. ΜΔ΄ (2009), σ. (καί ἀνάτυπο, Ἀθήνα 2009).

Σωτηρίου, Ἀθῆναι = Σωτηρίου Γ., «Ἀθῆναι», *ΘΗΕ*, τ. 1 (1962), στ. 608-870.

Τωμαδάκη, *Ἐπιστολογραφία* = Τωμαδάκη Β. Ν., Βυζαντινή ἐπιστολογραφία, ἐκ τοῦ τυπογραφείου ἀδελφῶν Μυρτίδη, Ἀθῆναι 1969[3].

Τωμαδάκη, Βάρβαροι = Τωμαδάκη Ν., «Ἦσαν βάρβαροι αἱ Ἀθῆναι ἐπί Μιχαήλ Χωνιάτου;», *ΕΕΦΣΠΑ*, 1956-1957, σ. 88-105 (καί ἀνάτυπο, Ἀθῆναι 1957).

Τοῦ ἰδίου, *Σύλλαβος βυζαντινῶν μελετῶν καί κειμένων,* τ. Β΄: *Οἱ λόγιοι τῆς Ἑλλάδος,* ἐν Ἀθήναις 1961.

Φειδᾶ, Βυζάντιο = Φειδᾶ Βλ., *Βυζάντιο (Βίος-Θεσμοί-Κοινωνία-Ἐκκλησία-Παιδεία-Τέχνη),* Ἀθήνα 19984.

Χριστοφιλοπούλου, *Ἱστορία* = Χριστοφιλοπούλου Αἰκ., *Βυζαντινή Ἱστορία,* τ. Γ΄ 1, 1081-1204, Ἀθήνα 2001.

Wilson, *Λόγιοι* = Wilson G. N., *Οἱ λόγιοι στό Βυζάντιο,* μτφρ. Νικ. Κονομῆς, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1991.

Β) Ξενόγλωσσα

Angold, *Comneni* = Angold M., *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261,* Cambridge 1995.

Brand, *Byzantium* = Brand C., *Byzantium Confronts the West (1180-1204),* Cambridge-Massachusetts 1968.

Darrouzès, *Notitiae* = Darrouzès A.A. Jean, *Notitiae Episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitanae, texte Critique, introduction et notes,* Paris 1981.

Kordoses, *Greece* = Kordoses S. Michael, *Southern Greece under the Franks (1204-1262). A Study of the Greek Population and the Orthodox Church under the Frankish Domination,* Ioannina 1987.

Miller, *Essays* = Miller W., *Essays on the latin Orient,* Amsterdam 1964[2].

Setton, Athens = Setton M. Kenneth, «Athens in the later twelfth century», *Speculum*, vol. XIX, April 1944, No. 2, The Mediaeval Academy of America, Canbridge, Massachusetts, pp. 179-207.

Setton, Note = Setton M. Kenneth, «A note on Michael Choniates, Archbishop of Athens (1182-1204)», *Speculum*, vol. XXI, Aprlil 1946, No. 2, The Mediaeval Academy of America, Canbridge, Massachusetts, pp. 234-236.

Stadtmüller, *Choniates* = Stadtmüller Gerorge, *Michael Choniates, Metropolit von Athen,* Orientalia Christiana vol. XXXV [1935], pp. 106-109.

Thallon, *Humanist* = Thallon C. Ida, *A Medieval Humanist: Michael Akominatos,* New Haven, 1923.

ΜΕΡΟΣ Δ΄

ΟΜΙΛΙΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΡΟΔΟΥ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ

ΠΡΟΣΦΕΡΟΝΤΑΣ ΑΙΜΑ, ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕ ΤΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΜΑΣ ΣΧΕΣΕΙΣ[1]

Ὑπάρχει ἕνας θρῦλος, αὐτός τοῦ πελεκάνου, πού ἔχει τήν προέλευσή του ἀπό τήν περιοχή τῆς Παλαιστίνης καί πού υἱοθετήθηκε στήν ἀρχαία Ἑλλάδα καί μετά στήν ἐκκλησιαστική παράδοση.

Ἕνας κατάλευκος πελεκάνος, ἀρχοντικό πτηνό, πού εἶχε ὕψος σχεδόν δύο μέτρα καί διπλάσιο πλάτος ὅταν ἄνοιγε τά φτερά του, ἔχει φτιάξει μία ἀσφαλῆ καί εὐχάριστη φωλιά. Μέσα σ' αὐτήν γεννᾶ καί τοποθετεῖ τούς νεοσσούς, τά μικρά του. Ἐκεῖ αὐτά ἀπολαμβάνουν τή φροντίδα του. Κάποια στιγμή, ὅταν ὁ πελεκάνος εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τά παιδιά του, ἕνα φίδι πλησιάζει τή ζεστή φωλιά καί πληγώνει καί φαρμακώνει μέ τό δηλητηριασμένο δάγκωμά του τά μικρά. Ἐκεῖνα, καθώς δέχονται τό δηλητήριο τοῦ φιδιοῦ, ἀσθενοῦν καί ὁδηγοῦνται πρός τόν θάνατο. Τήν κρίσιμη καί ἐπικίνδυνη ἐκείνη ὥρα, ὁ πελεκάνος προβαίνει σέ μία ἐνέργεια μέ ἀνυπολόγιστη σημασία: Τρυπᾶ μέ τό ἴδιο του τό ράμφος τήν πλευρά του καί στάζει στή συνέχεια μέσα στό στόμα τῶν σχεδόν νεκρῶν νεοσσῶν του τό δικό του αἷμα, πού κύλησε ἀπό τήν τρυπημένη πλευρά του. Τό αἷμα αὐτό, γονικό αἷμα, προσφέρεται ἀπό τόν

1. Ἐκφωνήθηκε τήν Τετάρτη 14 Ἰουνίου 2023, Παγκόσμια Ἡμέρα Ἐθελοντή Αἱμοδότη, σέ ἐκδήλωση τοῦ Συλλόγου Ἐθελοντῶν Αἱμοποιητικῶν Κυττάρων καί Δωρητῶν Ὀργάνων Σώματος Ρόδου «Ἅγιος Ἐφραίμ», πού πραγματοποιήθηκε στή Λέσχη Ἐθνοφυλακῆς Ρόδου, κατά τήν ὁποία παρέστη ὡς κύριος ὁμιλητής, ὕστερα ἀπό πρόσκληση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Συλλόγου, ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ρόδου κ. ΚΥΡΙΛΛΟΣ.

πληγωμένο γονιό στά φαρμακωμένα παιδιά του, ὡς ἀντίδοτο στό δηλητήριο τοῦ φιδιοῦ. Ἀμέσως ἐκεῖνα ἀποκτοῦν καί πάλι τήν ὑγεία καί τή ζωή καί ἀπολαμβάνουν τή χαρά καί τή θαλπωρή, τή φωλιά τους.

Αὐτός ὁ θρῦλος ἔχει ταυτιστεῖ μέ τήν αἱμοδοσία. Περιγράφει ὅλη τή διαδικασία τῆς δωρεᾶς αἵματος μέ κάθε ἀκρίβεια. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού ἔχουν ὑποστεῖ ἕνα θανάσιμο τραῦμα ἀπό ἕνα «κακό» πού ἔχει εἰσβάλει στόν ὀργανισμό τους καί παλεύουν νά κρατηθοῦν ζωντανοί. Χρειάζονται αἷμα γιά νά σωθοῦν. Ὁ πελεκάνος στόν θρῦλο (στήν περίπτωση τῆς αἱμοδοσίας, ὁ συνάνθρωπος) μεριμνᾶ μέ ἀπέραντη, θυσιαστική ἀγάπη καί φροντίδα, δίδοντας τό πολύτιμο αἷμα του, ὥστε νά σωθοῦν αὐτοί πού εἶναι ἀντιμέτωποι μέ τόν θάνατο.

Ὁ πελεκάνος τρυπᾶ τήν πλευρά του, ὥστε νά βγεῖ αἷμα. Σέ ὅλα τα ἀρχαῖα ἔθνη τό αἷμα εἶχε ἰδιαίτερη σημασία καί συνδεόταν μέ τίς «ἐπιστημονικές» καί θρησκευτικές πεποιθήσεις τῆς ἐποχῆς τους. Γύρω ἀπό τό αἷμα ὑπῆρχε πάντοτε ἕνα πέπλο διαφόρων δοξασιῶν περί τῆς παράξενης ἕλξης ἀπό αὐτό, ἀλλά καί ταυτόχρονα ἀναστάτωσης ἤ ἀπώθησης. Μέ τήν παρουσία τοῦ αἵματος οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονταν ἄλλοτε φόβο καί ἄλλοτε θαλπωρή, τό θεωροῦσαν σημάδι ἀρχῆς, γένεσης, ζωῆς καί δημιουργίας, ἀλλά καί στοιχεῖο φόβου, καταστροφῆς ἤ ἀκόμη καί τέλους ἤ θανάτου[2].

Οἱ «ἐπιστημονικές» ἀξιολογήσεις γιά τήν ὕπαρξη καί τίς ἰδιότητες τοῦ αἵματος ἀρχίζουν ἤδη ἀπό τούς ὁμηρικούς χρόνους καί περιεῖχαν διάφορες ἔννοιες πού ἰσχύουν ἀκόμη καί σήμερα. Εἶναι ἐξαιρετικά ἐντυπωσιακό ὅτι στήν ὁμηρική μυθολογία, ὑπάρχει ἕνα σημεῖο μέ ἐκπληκτική ὁμοιότητα ὡς πρός τή σύγχρονη αἱμοδοσία καί εἰδικότερα τή μεταγγισιοθεραπεία. Περιγράφεται ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιά νά ἀνακτήσουν τίς αἰσθήσεις τους οἱ «σκιές» τῶν νεκρῶν εἶναι νά ἐμπλουτιστοῦν μέ αἷμα, ἔστω καί ἀπό ἕνα ζῶο[3]. Οἱ ἀρχαῖοι

2. Μικές Παϊδούσης, *«Τό αἷμα στίς δεισιδαίμονες συνήθειες καί τή δημώδη Ἰατρική»,* Δελτίο Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, Ἔτος 1974, 29:249-286· Jean-Paul Roux, *«Τό αἷμα: μῦθοι, σύμβολα καί πραγματικότητα».* Ἐκδόσεις Νέα Σύνορα, Ἀθήνα, 1998· Earle Hackett, *«Τό αἷμα. Ὁ ὑπέρτατος χυμός»,* Ἐκδόσεις Ράππα, Ἀθήνα, 1973· Γεώργιος Ι. Μπαλτόπουλος, *«Αἷμα. Τό ὑγρό τῆς ζωῆς»,* 6ο Σεμινάριο Ἐντατικῆς Θεραπείας, *«Ὕδωρ καί ἠλεκτρολύτες».* Ἀθήνα, 2004:235-247.

3. Γ. Χρ. Μελέτης. «Τά πιστεύω, οἱ μύθοι καί ἡ πραγματικότητα γιά τή λέξη

Ἕλληνες θεωροῦσαν ὅτι τό αἷμα εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖο καί οὐσιαστικό γιά τή ζωή. Γι' αὐτό τόν λόγο τό θεωροῦσαν ὡς συνώνυμο μέ τή ζωή καί τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ δέ θάνατος προκαλεῖται ἀπό τήν ἔλλειψη αἵματος. Πολλοί συγγραφεῖς καί ποιητές συνδέουν τόν πόθο τῆς ζωῆς καί τῆς ἀγάπης, ἰδιαίτερα αὐτοῦ τοῦ ἔρωτος, μέ τόν ἀναβρασμό τοῦ αἵματος πού μπορεῖ, ἄν δέν πλαισιωθεῖ σωστά, νά μετατραπεῖ σέ μιά ζήλεια καί ἕνα μῖσος πού μπορεῖ νά φτάσει στόν φόνο. Φρικτό εἶναι τό θέαμα τοῦ φόνου καί τοῦ αἵματος. Κορυφαῖο παράδειγμα αὐτῆς τῆς φρίκης ἀποτελεῖ ἡ Μήδεια πού σκοτώνει τά παιδιά της καί ἔχει τά χέρια της βαμμένα μέ αἷμα, *«πνεῦμα πιό αἱμοβόρο ἀπ' αὐτή δέν ὑπάρχει»,* λέει ὁ Εὐριπίδης. Ἔτσι, ἔχουν βγεῖ τά διάφορα ρητά: *τοῦ ἀνέβηκε τό αἷμα στό κεφάλι· τό αἷμα βράζει· πάγωσε τό αἷμα του· ψυχραιμία.*

Ἀπό ἀνθρωπολογική, φυλετική, ἐθνολογική καί κοινωνική ἄποψη, τό αἷμα θεωρεῖται φυλετικός, ἐθνικός καί οἰκογενειακός δεσμός. *«Οἱ Ἀχαιοί διαφορετικῆς καταγωγῆς πού κατοικοῦν στήν περιοχή πού ἐκτείνεται ἀπό τό βόρειο ἄκρο τῆς Ἠπείρου ἕως τό νοτιότερο ἄκρο τῆς Κρήτης ἀνήκουν στό ἴδιο ἔθνος, γιατί ἔχουν τό ἴδιο φυλετικό αἷμα».* Ἐκτός αὐτοῦ, τό αἷμα καταγωγῆς συνδέει μεταξύ τους ὅλα τά μέλη μιᾶς οἰκογένειας καί ὁρίζεται ὡς *«ὅμαιμον»* (μέ τό ἴδιο αἷμα) κατά τόν Ἡρόδοτο (5ος αἰ. π.Χ.). Ἐπιπλέον, αὐτός πού εἶναι θαρραλέος, γενναῖος καί ἐνάρετος χαρακτηρίζεται, ἔχει καί προέρχεται ἐξ *«αἵματος ἀγαθοῖο»* (ἀπό καλό καί ἐνάρετο αἷμα, ἀπό μιά ἀξιότιμη καταγωγή)[4].

Ἐπίσης, τό αἷμα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σέ ὅλη τή μυθολογία, τόσο στήν ἀρχαία ἑλληνική θρησκευτική παράδοση ὅσο καί σέ ἄλλες ἀρχαῖες παραδόσεις. Σχετίζεται μέ τήν ὁλότητα τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης, δηλαδή μέ τήν ψυχοσωματική της ὑπόσταση καί σύνθεση. Τό αἷμα εἶναι αὐτό πού ὁρίζει τούς ἀνθρώπους σέ ἄγριους, ἡμιάγριους καί ἥμερους. Ἀκόμη, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρόσφεραν αἷμα στίς διάφορες τελετουργίες τῶν θυσιῶν γιά νά ἐξευμενίσουν

αἷμα ἀπό τήν Ὁμηρική ἐποχή ἕως σήμερα», Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Ἰατρικῆς, 2010, 27(6):984-991.

4. Ὅμηρος, «Ὀδύσσεια, ραψωδία δ΄, 610», Ἐκδόσεις Κάκτος, 1992.

τά «κακά πνεύματα», ἐνῶ ἡ πολυτιμότερη προσφορά στόν νεκρό ἦταν καί πάλι αἷμα προσφερόμενο μέ ἀνθρωποθυσίες[5].

Στήν Παλαιά καί στήν Καινή Διαθήκη, οἱ προαναφερόμενες ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἔννοιες πῆραν ἄλλη μορφή μέ τή Σταύρωση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τό αἷμα ἐκλαμβάνει μιά σωτηριώδη σημασία γιά τόν ἄνθρωπο, κυρίως ἀπό τή σχέση του μέ τόν Θεό. Ἔτσι, ἡ παν-άρχαια συνήθεια νά χρησιμοποιεῖται τό αἷμα ὡς σύμβολο μιᾶς διαθήκης (συμφωνίας) μεταξύ ἀνθρώπων παίρνει ἄλλες διαστάσεις.

Στήν Ἁγία Γραφή τό αἷμα σφραγίζει –ἐπιβεβαιώνει– τήν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ πρός τόν κόσμο ὅτι δέν θά τόν ἐγκαταλείψει. Ἡ προσφορά τοῦ αἵματος τοῦ θυσιασμένου ζώου εἶναι μιά ζωτική ἔνδειξη τοῦ λαοῦ ὅτι θά μείνει ἀφοσιωμένος σέ Αὐτόν. Ἔτσι, ὁ Μωϋσῆς πῆρε τό βιβλίο τῆς διαθήκης καί τό διάβασε στόν λαό. Καί μετά εἶπαν ὅλοι: *«Ὅλα ὅσα εἶπε ὁ Κύριος θά ὑπακούσουμε σ' αὐτά καί θά τά ἐφαρμόσουμε».* Τότε πῆρε αἷμα ἀπό τά δοχεῖα τοῦ θυσιαστηρίου καί ράντισε τόν λαό καί τούς εἶπε: *«Αὐτό εἶναι τό αἷμα τῆς διαθήκης πού ἔκανε μαζί σας ὁ Κύριος, μέ βάση ὅλους αὐτούς τούς λόγους»* (Ἔξοδος κδ΄, 7-8). Ἡ διαθήκη αὐτή, ἡ Παλαιά Διαθήκη, ἦταν μιά προσωρινή συμφωνία ἐν ἀναμονῇ τῆς Καινῆς Διαθήκης πού δόθηκε μέ τή Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ.

Στήν ἐκκλησιαστική παράδοση, ὁ μεγαλειώδης πελεκάνος τοῦ θρύλου πού ἀναφέραμε, συμβολίζει τόν Χριστό ἐπάνω στόν Σταυρό, ὁ ὁποῖος χύνει τό αἷμα του γιά νά σωθεῖ ἡ ἀνθρωπότητα. Ὁ Σταυρός τοῦ Χριστοῦ προξενεῖ τήν ἴαση καί ἀπελευθέρωση ἀπό τόν διπλό θάνατο τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς. Μάλιστα, οἱ ὑμνολόγοι τῆς Ἐκκλησίας, περιγράφοντας τή σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, υἱοθέτησαν τήν ἱστορία τοῦ πελεκάνου στά ἐγκώμια τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, ψάλλοντας:

«Ὥσπερ πελεκάν,	Ὅπως ὁ πελεκάνος,
τετρωμένος τήν πλευράν Σου,	πληγωμένος τήν πλευρά σου,
Λόγε,	Λόγε,
σοὺς θανόντας παῖδας	τά νεκρά παιδιά σου
ἐζώωσας,	ἐζώωσες,
ἐπιστάξας ζωτικοὺς αὐτοῖς	ἐπιστάξας σ' αὐτά
κρουνούς».	κρουνούς ζωοποιούς.

5. Γ. Χρ. Μελέτης, ὅ.π.

Ο Ἰησοῦς θυσιάστηκε, ὥστε νά δείξει μέ τόν πιό ἐμφατικό τρόπο ἀφενός ποῦ φτάνει ἡ ἀπέραντη ἀγάπη του γιά τόν Πατέρα του καί ἀφετέρου τή σωτηρική ἀγάπη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ γιά τόν κόσμο. Τό αἷμα πού χύθηκε ἀπό τό σταυρωμένο του Σῶμα καθαγίασε τήν ἀνθρωπότητα, ἔφερε τή συμφιλίωση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό καί μέ τή φύση ὅλη. Ὁ Χριστός ἐγκαινίασε μιά Νέα Κτίση – ἕναν νέο τρόπο ὕπαρξης καί ἁρμονικῆς συνύπαρξης. Μέ τό αἷμα του, φέρνει τήν ἐπουράνια εἰρήνη.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: *«Δέν θυσιάστηκε ὁ Χριστός μόνο ὑπέρ τῶν φίλων, ἀλλά καί ὑπέρ τῶν ἐχθρῶν, ὑπέρ τῶν τυράννων, ὑπέρ τῶν ἀπατεώνων, ὑπέρ τῶν μισούντων, ὑπέρ τῶν σταυρωτῶν Του. Γιά ὅλους αὐτούς ἔχυσε τό δικό Του αἷμα»*[6].

Ἡ συμφιλίωση καί ὁ νέος τρόπος ὕπαρξης προξενεῖ τήν ἴαση καί τή θεραπεία σέ μιά ἀρρωστημένη ἀνθρώπινη φύση πού εἶναι κομματιασμένη καί πού βρίσκεται σέ ἀπόλυτη δυσαρμονία. Γι' αὐτό ὁ Ἅγιος Παῦλος γράφει: *«Κι ἐμεῖς ὅλοι… γίναμε μέ τό βάπτισμα διά τοῦ ἑνός Πνεύματος ἕνα σῶμα, καί ὅλοι ποτιστήκαμε ἀπό ἕνα καί τό αὐτό Πνεῦμα. Γιατί, βέβαια, τό σῶμα δέν ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα μέλος, ἀλλά ἀπό πολλά… Ὁ Θεός συναρμολόγησε τό σῶμα δίνοντας μεγαλύτερη τιμή στά μέλη ἐκεῖνα πού ὑστεροῦν, ἔτσι ὥστε νά μήν ὑπάρχει πόλεμος μέσα στό σῶμα, ἀλλά τά μέλη νά φροντίζουν τό ἕνα τό ἄλλο. Πραγματικά, ὅταν ὑποφέρει ἕνα μέλος, συμπάσχουν ὅλα τά ὑπόλοιπα μέλη· κι ὅταν τιμᾶται ἕνα μέλος, χαίρονται μαζί του ὅλα τά ὑπόλοιπα μέλη»* (Α΄ Κορινθίους ιβ΄, 12-26).

Ὁ Χριστός συνεχίζει νά προσφέρει τήν ἀγάπη του στόν κόσμο μέσα ἀπό τή Θεία Εὐχαριστία, προσφέροντας διαρκῶς τό Αἷμα του καί ὅλο του τό Σῶμα, ὥστε νά καθαγιασθεῖ καί νά διαφυλαχθεῖ ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη μέσα ἀπό τήν ἑνότητα τῆς πίστεως· ὅτι δηλαδή ὁ Θεός ὑπάρχει καί ὅτι ὑπάρχουμε μέσα ἀπό τή δική του ἀγάπη. Λαμβάνοντας τό Σῶμα του καί τό Αἷμα του στή Θεία Λειτουργία, γινόμαστε κοινωνοί τῆς ἀγάπης του καί, μέ αὐτό τόν τρόπο, μᾶς ἐπιβεβαιώνει ὅτι *Ἐγώ εἰμι μεθ' ὑμῶν, καὶ οὐδεὶς καθ' ὑμῶν»* (ἐγώ εἶμαι μαζί σας, γι' αὐτό καί κανείς δέν μπορεῖ νά εἶναι ἐναντίον σας).

6. Ἰωάννης Χρυσόστομος, «Περί τοῦ μή δεῖν ἀναθεματίζειν», Ε.Π.Ε. 31, 448.

Εἶναι ἀδύνατο νά *«πνευματικοποιήσουμε»* τήν αἱματηρή θυσία τοῦ Χριστοῦ, ὑποβαθμίζοντάς την σέ μιά καλή φιλανθρωπική πράξη. Ὁ Ἐσταυρωμένος δημιουργεῖ μιά οὐσιαστική σχέση μέ αὐτόν πού ὑποφέρει. Ἀπό τόν Σταυρό, «καλεῖ ὅλους μας πού εἴμαστε κουρασμένοι καί φορτωμένοι νά μαθητεύσουμε κοντά Του. Αὐτός, πού εἶναι πρᾶος καί ταπεινός, διδάσκει μέ τή ζωή Του ὅτι μέσα ἀπό τήν πραότητα, τήν ταπείνωση καί τήν ἀποδοχή τῆς προσωπικῆς ἀδυναμίας, οἱ κουρασμένοι καί φορτωμένοι ἄνθρωποι θά βροῦν ἀνάπαυση ἀπό τόν πόνο καί τή δυστυχία» (Ματθ. ια΄, 28-29)[7]. Ὕστερα, μᾶς καλεῖ νά τόν ἀφήσουμε νά μᾶς ἀναστήσει, νά μεταμορφώσει τή θλίψη μας σέ χαρά καί ἀγαλλίαση καί νά γίνουμε μέτοχοι καί ἐκφραστές τῆς δικῆς του φιλανθρωπίας.

Ἡ αἱμοδοσία εἶναι πράγματι μιά ἔκφραση τῆς Σταυρικῆς Του θυσίας, τῆς ἐλπιδοφόρου Ἀνάστασης καί τῆς δικῆς Του φιλανθρωπίας. Δέν πρέπει νά τή θεωρήσουμε ὡς μιά ἁπλή, καλή ἀνθρωπιστική πράξη. Δίδοντας τό αἷμα μας, σώζουμε ζωές, ἐπειδή, μέ ἕνα ζωτικό τρόπο, προσφέρουμε τόν ἑαυτόν μας, ὥστε νά δημιουργηθοῦν καί νά συνεχίσουν οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις, ὅπως ὁ Χριστός προσέφερε τό αἷμα του γιά νά κρατηθεῖ ἡ σχέση Του μαζί μας ζωντανή. Ἡ προσφορά τοῦ αἵματος εἶναι μιά εὐχαριστιακή προσφορά, γιατί μέσα ἀπό αὐτήν ἀναγνωρίζουμε τό δῶρο ζωῆς πού μᾶς ἔδωσε ὁ Θεός. Συνδεόμαστε μέ τόν Θεό πού διαρκῶς προσφέρει. Δίνουμε τό αἷμα μας ὡς ἔνδειξη εὐχαριστίας γιά τό αἷμα πού αὐτός ἔδωσε: *«Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν Σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα...» («Σοῦ προσφέρουμε τά δικά σου δῶρα ἀπό τά δικά σου ἀγαθά, σύμφωνα μέ ὅλα ὅσα ὅρισες καί γιά ὅλα ὅσα ἔκανες»).*

Προσφέροντας τό πολύτιμο αἷμα μας, θά δοῦμε τόν κόσμο μέ ἕναν διαφορετικό τρόπο, καί ὄχι μόνο, ἀλλά θά ἀναγνωρίσουμε ταπεινά ὅτι ὁ καθένας εἶναι ἕνα δῶρο τοῦ Θεοῦ. Παρομοίως, ὁ καθένας μας εἶναι ἕνα δῶρο στόν συνάνθρωπό μας πού ὁ Θεός θέλει νά σωθεῖ. Δίδοντας τό δικό μας αἷμα, δίνουμε *«μεγαλύτερη τιμή στά*

7. Σταῦρος Κοφινᾶς, Πρωτοπρεσβύτερος, «Προσεγγίζοντας τόν ἑαυτόν μας καί τόν συνάνθρωπό μας μέσα ἀπό τήν φιλανθρωπία», «Θεραπείαν προσάγοντες: Εἰσαγωγή στήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας», Δίκτυο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας, Ἐκδόσεις Ἁρμός, 2011, σ. 59.

μέλη ἐκεῖνα πού ὑστεροῦν». Μέσα ἀπό τήν αἱμοδοσία, πραγματώνεται ἡ συμφιλίωση μέ τόν συνάνθρωπό μας. Σήμερα, σέ ἕνα κόσμο πού ὑποφέρει καί διαιρεῖται ἀπό φυλετικές ἐχθρότητες, ζήλεια, φθόνο καί μῖσος, πού καταλήγουν σέ αἱματικές συγκρούσεις καί ἐγκλήματα, ἡ συμφιλίωση μεταξύ ὅλων εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά σωθεῖ ὁ κόσμος. Ἔτσι, δίδοντας αἷμα, ἐνθυμήσου ὅτι ὅλοι μας εἴμαστε κοινωνοί τῆς γεώδους φύσεως, καί εὐεργέτες στούς πάντες (Ἰσαάκ ὁ Σῦρος)[8]. Ἐνθυμήσου ὅτι ὅλοι μας εἴμαστε συνδεδεμένοι μέ τό αἷμα πού μᾶς ἑνώνει. Ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, *«δέν ὑπάρχει πιά Ἰουδαῖος καί εἰδωλολάτρης, δέν ὑπάρχει δοῦλος καί ἐλεύθερος, δέν ὑπάρχει ἄντρας καί γυναίκα· ὅλοι σας εἶστε ἕνας, χάρη στόν Ἰησοῦ Χριστό»* (Γαλάτας γ΄, 28). Ὅλοι ἔχουν τό δικαίωμα νά ζήσουν καί νά δεχθοῦν ἀγάπη.

Τέλος, πρέπει ὅλοι μας νά θυμηθοῦμε ὅτι κάποια στιγμή ἐνδέχεται νά ἀρρωστήσουμε καί νά χρειαστοῦμε αἷμα· ὅτι κάθε ἡμέρα βρισκόμαστε μπροστά στόν κίνδυνο τοῦ θανάτου. Ἔτσι, θά ζήσουμε μέ πραότητα, θά ἀποφύγουμε τά ἐφήμερα καί θά συμβάλλουμε στά αἰώνια, εἰς ἀνάμνηση καί μίμηση τοῦ Χριστοῦ πού ἔδωσε τό αἷμα του καί τήν ζωή του ὅλη γιά νά ἑνωθεῖ καί νά σωθεῖ ὁ κόσμος.

8. Ἰσαάκ ὁ Σῦρος: «Περί ἀπομακρύνσεως ἀπό τόν κόσμο καί περί ὅλων ἐκείνων πού θολώνουν τόν νοῦ», Λόγος 5, 37, «Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν», Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Τόμος 8α, σ. 179.

ΜΕΡΟΣ Ε΄

ΝΟΜΟΣ Α141/21.07.2022 – ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ – ΔΙΑΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΝΟΜΟΣ 4957/22

ΝΕΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ ΣΤΑ ΑΝΩΤΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ: ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ, ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΩΝ Α.Ε.Ι. ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΣΤΗ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΕΠΑΡΧΙΕΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΣΤΗ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟ

Άρθρο 317
Εκκλησιαστικό καθεστώς των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου

1. Οι Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου τελούν υπό την άμεση, κανονική, εκκλησιαστική και πνευματική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

2. Το εκκλησιαστικό καθεστώς των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου υφίσταται εντός των γεωγραφικών ορίων της Δωδεκανήσου, όπως αυτά καθορίζονται στον ν. 518/1948 (Α᾽ 7).

3. Οι Μητροπολίτες των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου μετέχουν στην Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, σύμφωνα με τα κανονικώς και εκκλησιαστικώς ισχύοντα και μνημονεύουν το όνομα του Οικουμενικού Πατριάρχη.

4. Εντός των ορίων των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου επιτρέπεται η τέλεση της Θείας Λειτουργίας και οποιασδήποτε θρησκευτικής τελετής ή ιεροπραξίας από Κληρικούς της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού που δεν ανήκουν στις Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου ή στην Πατριαρχική Εξαρχία της Πάτμου, μόνο κατόπιν άδειας του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου αντίστοιχα. Σε διαφορετική περίπτωση ειδικά οι ιεροπραξίες του γάμου και της βάπτισης είναι ανυπόστατες και δεν εγγράφονται στα Ληξιαρχεία.

5. Όλοι οι Χριστιανοί Ορθόδοξοι που κατοικούν στη Δωδεκάνησο είναι μέλη των αντίστοιχων Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου ή της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου.

Άρθρο 318
Νομική προσωπικότητα των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου

1. Οι Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου κατά τις νομικές τους σχέσεις είναι Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου και εκπροσωπούνται από τον οικείο Μητροπολίτη και τον Πατριαρχικό Έξαρχο Πάτμου ή τους υπ᾽ αυτών διοριζομένους εκπροσώπους.

2. Οι Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου, οι Ενορίες και οι Ιερές Μονές τους, καθώς και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου υπάγονται στις διατάξεις που διέπουν τη Γενική Κυβέρνηση και τον δημόσιο τομέα ως προς την οργάνωση και διοίκησή τους, την εν γένει περιουσιακή και λογιστική διαχείρισή τους, τους λειτουργούς και το προσωπικό τους, μόνον εφόσον αυτές το ορίζουν ρητά. Οι ισχύουσες διατάξεις, γενικές ή ειδικές, που ορίζουν ρητώς την κρατική εποπτεία επί των ανωτέρω Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, τη διοίκηση και διαχείρισή τους, τον δημοσιονομικό και διαχειριστικό έλεγχό τους, καθώς και τη διαδικασία πρόσληψης και την υπηρεσιακή κατάσταση του κάθε είδους προσωπικού τους δεν θίγονται. Διαχειριστικές πράξεις των ανωτέρω Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, για τις οποίες αυτά επιχορηγούνται ή χρηματοδοτούνται από εθνικούς ή ευρωπαϊκούς πόρους, υπόκεινται στις διατάξεις για τις κρατικές ή δημόσιες συμβάσεις και την εποπτεία και έλεγχο της διαχείρισης κρατικών και ευρωπαϊκών πόρων.

Άρθρο 319
Αριθμός και ονομασία Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου

Οι Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου, κατά την τάξη που ορίζουν ο Οικουμενικός Πατριάρχης και η περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, είναι οι ακόλουθες: α) Ιερά Μητρόπολη Ρόδου, με έδρα την πόλη της Ρόδου, β) Ιερά Μητρόπολη Κώου και Νισύρου, με έδρα την πόλη της Κω, γ) Ιερά Μητρόπολη Λέρου, Καλύμνου και Αστυπάλαιας, με έδρα τον Πλάτανο Λέρου, δ) Ιερά Μητρόπολη Καρπάθου και Κάσου, με έδρα το Απέρι Καρπάθου και ε) Ιερά Μητρόπολη Σύμης, με έδρα την πόλη της Σύμης.

Άρθρο 320
Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου

1. Η Ιερά Νήσος Πάτμος, οι νήσοι Λειψοί, Αρκιοί, Μαράθι, Αγαθονήσι, Φαρμακονήσι και Λέβιθα, καθώς και οι νήσοι και νησίδες, συμπεριλαμβανομένων και των βραχονησίδων, κατοικημένες ή μη, εντός των ορίων του Δήμου Πάτμου, του Δήμου Αγαθονησίου και του Δήμου Λειψών, αποτελούν την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου, της οποίας κανονικός Επίσκοπος είναι ο Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης.

2. Ο εκάστοτε Καθηγούμενος της Ιεράς Βασιλικής, Πατριαρχικής, Σταυροπηγιακής και Κοινοβιακής Ανδρώας Μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και Ευαγγελιστού της Ιεράς Νήσου Πάτμου είναι ο Πατριαρχικός Έξαρχος Πάτμου. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης ανακοινώνει τον Πατριαρχικό Έξαρχο Πάτμου στον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος εκδίδει σχετική διαπιστωτική πράξη που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

3. Ο Πατριαρχικός Έξαρχος Πάτμου είναι ο πνευματικός προεστώς και ο νόμιμος εκπρόσωπος και διαχειριστής της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, με την επιφύλαξη των διαχειριστικών αρμοδιοτήτων του Εξαρχικού Συμβουλίου που καθορίζονται με το προεδρικό διάταγμα της παρ. 4 του άρθρου 337.

4. Η χηρεία της θέσης του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου και η τοποθέτηση τοποτηρητή της Ηγουμενίας ανακοινώνονται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος εκδίδει σχετική διαπιστωτική πράξη που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

5. Τα όρια της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου δεν μεταβάλλονται.

6. Στην Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου μνημονεύεται το όνομα του Οικουμενικού Πατριάρχη.

Άρθρο 321
Όρια των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου

1. Η Ιερά Μητρόπολη Ρόδου περιλαμβάνει τις νήσους και τις νησίδες, συμπεριλαμβανομένων και των βραχονησίδων, κατοικημένες ή μη, εντός των ορίων του Δήμου Ρόδου.

2. Η Ιερά Μητρόπολη Κω και Νισύρου περιλαμβάνει τις νήσους και τις νησίδες, συμπεριλαμβανομένων και των βραχονησίδων, κατοικημένες ή μη, εντός των ορίων του Δήμου Κω και του Δήμου Νισύρου.

3. Η Ιερά Μητρόπολη Λέρου, Καλύμνου και Αστυπάλαιας περιλαμβάνει τις νήσους και τις νησίδες, συμπεριλαμβανομένων και των βραχονησίδων, κατοικημένες ή μη, εντός των ορίων του Δήμου Αστυπάλαιας, του Δήμου Καλύμνου και του Δήμου Λέρου πλην των νήσων Φαρμακονήσι και Λέβιθα.

4. Η Ιερά Μητρόπολη Καρπάθου και Κάσου περιλαμβάνει τις νήσους και τις νησίδες, συμπεριλαμβανομένων και των βραχονησίδων, κατοικημένες ή μη, εντός των ορίων του Δήμου Καρπάθου και του Δήμου Ηρωικής Νήσου Κάσου.

5. Η Ιερά Μητρόπολη Σύμης περιλαμβάνει τις νήσους και τις νησίδες, συμπεριλαμβανομένων και των βραχονησίδων, κατοικημένες ή μη, εντός των ορίων του Δήμου Σύμης, του Δήμου Τήλου, του Δήμου Χάλκης και του Δήμου Μεγίστης.

6. Τα όρια των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου μπορεί να μεταβάλλονται με νόμο, κατόπιν αιτιολογημένης απόφασης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρ-

χείου και σύμφωνης γνώμης του οικείου Μητροπολίτη, μη επιτρεπομένης της διαίρεσης υφιστάμενης Ενορίας μεταξύ Ιερών Μητροπόλεων.

7. Δεν επιτρέπεται η μεταβολή των ορίων των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου κατά την περίοδο διοίκησής τους από Πατριαρχικό Επίτροπο.

Άρθρο 322
Ίδρυση, κατάργηση και συγχώνευση Ιεράς Μητρόπολης

1. Η ίδρυση νέας Ιεράς Μητρόπολης στη Δωδεκάνησο γίνεται με νόμο κατόπιν αιτιολογημένης απόφασης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, στην οποία πρέπει να αναφέρονται η ονομασία, η έδρα και τα όρια της νέας Μητρόπολης, και σύμφωνης γνώμης του Μητροπολίτη από τη Μητρόπολη του οποίου αποσπάται γεωγραφική περιοχή.

2. Η κατάργηση και η συγχώνευση Ιεράς Μητρόπολης στη Δωδεκάνησο γίνεται με νόμο, κατόπιν αιτιολογημένης απόφασης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου και σύμφωνης γνώμης του οικείου Μητροπολίτη.

3. Για την ίδρυση, κατάργηση ή συγχώνευση Ιεράς Μητρόπολης, ο Οικουμενικός Πατριάρχης και η περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου ζητά, μέσω του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, γνωμοδότηση των Δημοτικών Συμβουλίων των οικείων Δήμων. Η γνωμοδότηση πρέπει να δοθεί εντός τριάντα (30) ημερών από την ημερομηνία που θα ζητηθεί, άλλως η διαδικασία συνεχίζεται χωρίς αυτή.

Άρθρο 323
Εκλογή Μητροπολίτη

1. Εκλόγιμοι για τη θέση Μητροπολίτη είναι όσοι διαθέτουν σωρευτικά τα κάτωθι: α) είναι άγαμοι και έχουν συμπληρώσει τουλάχιστον πέντε (5) έτη από την ημερομηνία χειροτονίας τους, β) είναι Έλληνες πολίτες ή πολίτες άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ή ομογενείς, γ) έχουν την υγεία που απαιτείται για την εκπλήρωση των καθηκόντων τους, δ) δεν έχουν καταδικασθεί τελεσιδίκως από εκκλησιαστικά ή ποινικά δικαστήρια, ε) έχουν συμπληρώσει το τριακοστό πέμπτο (35ο) έτος της ηλικίας τους, στ) κατέχουν πτυχίο ορθόδοξης Θεολογικής Σχολής ημεδαπού Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Α.Ε.Ι.) ή ισότιμο αντίστοιχης ειδικότητας σχολών της αλλοδαπής ή πτυχίο της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, ζ) έχουν τουλάχιστον πενταετή ευδόκιμη προϋπηρεσία μετά τη λήψη του πτυχίου σε μια ή περισσότερες εκ των ακόλουθων θέσεων: ζα) Μεγάλου Πρωτοσύγκελου της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας ή Πρωτοσύγκελου Ιεράς Αρχιεπισκοπής ή Μητροπόλεως του Οικουμενικού Πατριαρχείου ή της Εκκλησίας της Ελλάδος ή της Εκκλησίας της Κρήτης, ζβ) Αρχιγραμματέως της Αγίας

και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου ή της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος ή της Ιεράς Επαρχιακής Συνόδου της Εκκλησίας της Κρήτης, ζγ) οποιουδήποτε άλλου επιτελικού στελέχους της Πατριαρχικής Αυλής, ζδ) Ιεροκήρυκα Ιεράς Μητροπόλεως ή Εφημερίου Ιερού Ναού των ως άνω Εκκλησιών ή των Ενόπλων Δυνάμεων ή των Σωμάτων Ασφαλείας, ζε) Ηγουμένου Ιεράς Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Μονής ή άλλης Ιεράς Μονής των ως άνω Εκκλησιών στην οποία εγκαταβιούν τουλάχιστον πέντε (5) αδελφοί, ζστ) Διευθυντή ή Καθηγητή Εκκλησιαστικού Σχολείου ή Δημόσιας Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ή Καθηγητή οποιασδήποτε βαθμίδας ημεδαπών Θεολογικών Σχολών ή των Προγραμμάτων Ιερατικών Σπουδών των Ανώτατων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών ή της Θεολογικής Σχολής Χάλκης.

2. Η έλλειψη οποιουδήποτε τυπικού προσόντος από τα αναφερόμενα στην παρ. 1 καθιστά αυτοδίκαια άκυρη την εκλογή για τη θέση Μητροπολίτη στη Δωδεκάνησο.

3. Ο Μητροπολίτης εκλέγεται από την Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου εντός έξι (6) μηνών από την κήρυξη της Μητρόπολης σε χηρεία. Ο εκλεγείς Μητροπολίτης δίνει το νενομισμένο Μικρό Μήνυμα ενώπιον του Οικουμενικού Πατριάρχη και της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου και το Μεγάλο Μήνυμα ενώπιον της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου και ακολουθεί η χειροτονία του, εφόσον δεν είναι ήδη Επίσκοπος.

4. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανακοινώνει εγγράφως στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων την εκλογή Μητροπολίτη και αποστέλλει το πρακτικό της εκλογής και τα έγγραφα που πιστοποιούν την κατοχή των τυπικών προσόντων της παρ. 1. Το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων προτείνει την έκδοση του προεδρικού διατάγματος (π.δ.) αναγνώρισης και κατάστασης του εκλεγέντος Μητροπολίτη εντός δεκαπέντε (15) ημερών από την ημερομηνία παραλαβής του πρακτικού εκλογής και των εγγράφων που πιστοποιούν την κατοχή των τυπικών προσόντων της παρ. 1. Το π.δ. δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και αποστέλλεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο το ανακοινώνει στον χειροτονηθέντα Μητροπολίτη. Η εγκαθίδρυση του εκλεγέντος Μητροπολίτη πραγματοποιείται, μετά τη δημοσίευση του σχετικού π.δ., διά της εκκλησιαστικής τελετής της ενθρονίσεως.

5. Οι εκλεγέντες Μητροπολίτες, πριν την ενθρόνιση και την ανάληψη των καθηκόντων τους, δίνουν ενώπιον του Προέδρου της Δημοκρατίας, με την παρουσία αντιπροσωπείας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, την παρακάτω διαβεβαίωση: «Διαβεβαιούμαι επί τη Αρχιερωσύνη μου ότι Θεία Χάριτι θα εκπληρώ τα επισκοπικά μου καθήκοντα μετά πάσης σπουδής και δυνάμεως, τηρών απαρασαλεύτως τους Θείους και Ιερούς Αποστολικούς τε και Συνοδικούς Κανόνας και τας Ιεράς Παραδόσεις διαδηλώ δε υπακοήν εις το Σύνταγμα και τους Νόμους του Κράτους».

Άρθρο 324
Μετάθεση Μητροπολίτη

1. Ο Μητροπολίτης μπορεί να μετατεθεί σε άλλη Μητρόπολη της Δωδεκανήσου ή σε Μητρόπολη του Οικουμενικού Πατριαρχείου εκτός Ελλάδας για την κάλυψη ποιμαντικών αναγκών της ομογένειας, με εκλογή από την Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

2. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανακοινώνει τη μετάθεση του Μητροπολίτη στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, το οποίο εκδίδει προεδρικό διάταγμα κήρυξης της Μητρόπολης σε χηρεία.

3. Σε περίπτωση μετάθεσης σε Μητρόπολη του Οικουμενικού Πατριαρχείου εκτός Ελλάδας, ο Μητροπολίτης συνεχίζει να λαμβάνει κανονικά τις αποδοχές εν ενεργεία Μητροπολίτη με την επιφύλαξη της παρ. 3 του άρθρου 328.

Άρθρο 325
Παύση Μητροπολίτη

Ο Μητροπολίτης μπορεί να παυθεί από τη θέση του με απόφαση του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου εξαιτίας κανονικών παραπτωμάτων ή κατόπιν αμετάκλητης καταδίκης του για κακουργήματα ή τα αδικήματα της παρ. 16 του άρθρου 336. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανακοινώνει στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων την απόφαση παύσης και εκδίδεται προεδρικό διάταγμα με το οποίο η Μητρόπολη κηρύσσεται σε χηρεία. Με την κήρυξη της Μητρόπολης σε χηρεία κενώνεται η οργανική θέση Αρχιερέως που κατείχε ο παυθείς και διακόπτεται οριστικά η μισθοδοσία του.

Άρθρο 326
Κοίμηση, παραίτηση και απαλλαγή για λόγους υγείας ή γήρατος Μητροπολίτη

1. Σε περίπτωση κοίμησης εν ενεργεία Μητροπολίτη, η Μητρόπολη τίθεται αυτοδικαίως σε χηρεία και ο Οικουμενικός Πατριάρχης και η περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου ορίζουν αμελλητί Πατριαρχικό Επίτροπο εκ των υπολοίπων Μητροπολιτών των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και ανακοινώνει εγγράφως τον σχετικό διορισμό στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ο Πατριαρχικός Επίτροπος διαχειρίζεται τα τρέχοντα ή εξαιρετικώς επείγοντα θέματα και δεν επιτρέπεται να προβεί σε μεταβολές των Εφημερίων των Ιερών Ναών εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις για τις οποίες απαιτείται η έγκριση του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

2. Στην περίπτωση της παρ. 1 ο Πρωτοσύγκελος ή, σε περίπτωση που δεν έχει οριστεί Πρωτοσύγκελος, ο Γενικός Αρχιερατικός Επίτροπος, μαζί με δύο Κληρικούς της επιλογής του καλεί τον Ειρηνοδίκη και προβαίνουν από κοινού στη σφράγιση και εξασφάλιση των πραγμάτων και αρχείων του Επισκοπείου, μέχρι να εκλεγεί νέος Μητροπολίτης. Αν εντός του Επισκοπείου εγκαταβιούν εσωκατάκοιλοι Κληρικοί γίνεται απογραφή των κινητών πραγμάτων και σφραγίζονται το δωμάτιο και το γραφείο του Μητροπολίτη, συνεχιζομένης της διαμονής τους στο Επισκοπείο, μέχρι της παράδοσής του στον νέο Μητροπολίτη.

3. Αν Μητροπολίτης επιθυμεί να παραιτηθεί για σοβαρό λόγο ή για λόγους υγείας ή γήρατος, υποβάλλει την παραίτησή του στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Εφόσον ο Οικουμενικός Πατριάρχης και η περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου κάνουν αποδεκτή την παραίτησή του, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ορίζει αμελλητί Πατριαρχικό Επίτροπο εκ των υπολοίπων Μητροπολιτών των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και ενημερώνει εγγράφως το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, το οποίο προτείνει την έκδοση προεδρικού διατάγματος (π.δ.) περί κήρυξης της Μητρόπολης σε χηρεία. Αν η παραίτηση του Μητροπολίτη, η αποδοχή της παραίτησης και η εκλογή νέου Μητροπολίτη γίνουν αυθημερόν, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ενημερώνει εγγράφως το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων και ο Υπουργός εκδίδει τη διαπιστωτική πράξη παραίτησης, η οποία δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, χωρίς να απαιτείται η έκδοση π.δ. κήρυξης της Μητρόπολης σε χηρεία. Μέχρι την έκδοση του π.δ. του δευτέρου εδαφίου της παρ. 4 του άρθρου 323, ορίζεται αμελλητί Πατριαρχικός Επίτροπος εκ των υπολοίπων Μητροπολιτών των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και ενημερώνεται εγγράφως το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.

4. Αν Μητροπολίτης έχει περιέλθει για λόγους υγείας ή γήρατος σε μόνιμη και διαρκή κατάσταση αδυναμίας εκπλήρωσης των καθηκόντων του και δεν παραιτείται, μπορεί να απαλλαγεί από τα καθήκοντά του, σύμφωνα με τη διαδικασία των παρ. 5 έως 8.

5. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης και η περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου ορίζουν τριμελή Επιτροπή Απαλλαγής, η οποία αποτελείται από έναν (1) Μητροπολίτη εκ των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου ως επικεφαλής και δύο (2) Καθηγητές οποιασδήποτε βαθμίδας των Ιατρικών Σχολών της ημεδαπής. Ο επικεφαλής της Επιτροπής Απαλλαγής, μέσω του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, ζητεί εγγράφως από τους Κοσμήτορες των Ιατρικών Σχολών της χώρας να υποδείξουν τέσσερα (4) ονόματα Καθηγητών. Με απόφαση του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου επιλέγονται δύο (2) Καθηγητές, με τους αναπληρωματικούς τους, και συγκροτείται η τριμελής

Επιτροπή Απαλλαγής. Η απόφαση ορισμού της Επιτροπής Απαλλαγής μαζί με τις επιστολές των Κοσμητόρων ανακοινώνεται αμελλητί στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων και στον υπό εξέταση Μητροπολίτη.

6. Η Επιτροπή ενημερώνει τον Μητροπολίτη για την ημερομηνία εξέτασής του, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί σε νοσοκομείο, κέντρο υγείας ή στον τόπο διαμονής του Μητροπολίτη. Σε περίπτωση άρνησης του Μητροπολίτη να εξεταστεί, αυτό θεωρείται ως τεκμήριο ανικανότητάς του και η Επιτροπή ενημερώνει με έγγραφό της αμελλητί το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.

7. Το πόρισμα της Επιτροπής Απαλλαγής διαβιβάζεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο Οικουμενικός Πατριάρχης και η περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην πρώτη τακτική συνεδρίαση μετά από την ημερομηνία παραλαβής του ή σε έκτακτη συνεδρίασή της αποφασίζουν σχετικά. Σε περίπτωση απαλλαγής του Μητροπολίτη για τους λόγους που αναφέρονται στην παρ. 4, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ενημερώνει τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, με πρόταση του οποίου εκδίδεται το π.δ. περί κήρυξης της Μητρόπολης σε χηρεία. Αν η απαλλαγή του Μητροπολίτη και η εκλογή νέου Μητροπολίτη γίνουν αυθημερόν, εφαρμόζονται το τρίτο και τέταρτο εδάφιο της παρ. 3.

8. Ο παραιτηθείς ή ο απαλλαχθείς Μητροπολίτης για λόγους υγείας ή για λόγους γήρατος λαμβάνει ισοβίως μηνιαία οικονομική ενίσχυση ίση με τον βασικό μισθό του εν ενεργεία Μητροπολίτη της παρ. 1 του άρθρου 145 του ν. 4472/2017 (Α᾽ 74), με την επιφύλαξη της παρ. 3 του άρθρου 328. Η προκαλούμενη δαπάνη από την εφαρμογή της παρούσης βαρύνει τον τακτικό προϋπολογισμό του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Κάθε αναγκαία λεπτομέρεια που τυχόν ανακύπτει για την εφαρμογή της παρούσης ρυθμίζεται με κοινή απόφαση των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων και Οικονομικών.

Άρθρο 327
Καθήκοντα Μητροπολιτών

1. Ο Μητροπολίτης ασκεί τα καθήκοντα που ορίζουν η κείμενη νομοθεσία και οι Ιεροί Κανόνες.

2. Ο Μητροπολίτης υποχρεούται να υποβάλλει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο τουλάχιστον ετησίως, λεπτομερή έκθεση των πεπραγμένων και της εν γένει κατάστασης της Μητρόπολής του.

3. Ο Μητροπολίτης είναι ο πνευματικός προεστώς και ο νόμιμος εκπρόσωπος και διαχειριστής της οικείας Μητρόπολης, με την επιφύλαξη των διαχειριστικών αρμοδιοτήτων του Μητροπολιτικού Συμβουλίου, οι οποίες καθορίζονται με το προεδρικό διάταγμα της παρ. 4 του άρθρου 337.

Άρθρο 328
Αποδοχές Μητροπολιτών

1. Οι Μητροπολίτες της Δωδεκανήσου υπάγονται στο ίδιο μισθολογικό καθεστώς με τους Μητροπολίτες της Εκκλησίας της Ελλάδος και της Εκκλησίας της Κρήτης και λαμβάνουν τις αποδοχές που προβλέπονται στο άρθρο 145 του ν. 4472/2017 (Α᾽ 74).

2. Ο Πατριαρχικός Έξαρχος Πάτμου λαμβάνει τις αποδοχές Βοηθού Επισκόπου, που προβλέπονται στο άρθρο 145 του ν. 4472/2017.

3. Οι Μητροπολίτες της Δωδεκανήσου ή ο Πατριαρχικός Έξαρχος Πάτμου, σε βάρος των οποίων ασκήθηκε ποινική δίωξη για τα αναφερόμενα στην παρ. 16 του άρθρου 336, λαμβάνουν το πενήντα τοις εκατό (50%) των αποδοχών τους. Εφόσον απαλλαγούν με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, τους αποδίδεται το υπόλοιπο πενήντα τοις εκατό (50%) των αποδοχών τους κατόπιν σχετικής αίτησής τους στον οικείο εκκαθαριστή αποδοχών. Εφόσον καταδικαστούν με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, διακόπτεται οριστικά η μισθοδοσία τους.

Άρθρο 329
Ενορίες

1. Η Ενορία με τον ενοριακό ναό αποτελεί τη βασική μονάδα οργάνωσης του εκκλησιαστικού βίου και είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.).

2. Η Ενορία ιδρύεται με προεδρικό διάταγμα (π.δ.) που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων και στο οποίο αναφέρονται επακριβώς και λεπτομερώς τα όρια της. Για την ίδρυση απαιτούνται αίτηση τουλάχιστον τριακοσίων (300) Ορθοδόξων Χριστιανών, σύμφωνη γνώμη του Μητροπολιτικού Συμβουλίου το οποίο ορίζει επακριβώς και λεπτομερώς τα όρια της Ενορίας και γνωμοδότηση του δημοτικού συμβουλίου του οικείου Δήμου. Η γνωμοδότηση πρέπει να δοθεί εντός τριάντα (30) ημερών από την ημερομηνία που θα ζητηθεί, άλλως η διαδικασία συνεχίζεται άνευ αυτής.

3. Κέντρο της εν γένει εκκλησιαστικής ζωής της ενορίας είναι ο ενοριακός ναός, όπως αυτός καθορίζεται με απόφαση του Μητροπολιτικού Συμβουλίου.

4. Με π.δ., κατόπιν πρότασης του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων και απόφασης του οικείου Μητροπολιτικού Συμβουλίου, επιτρέπεται η μεταβολή της ονομασίας, η συγχώνευση ή η κατάργηση μιας Ενορίας.

5. Κάθε κατοικημένο νησί αποτελεί τουλάχιστον μία Ενορία. Ακατοίκητες νήσοι και νησίδες, συμπεριλαμβανομένων και των βραχονησίδων, αποτελούν υποχρεωτικά τμήματα Ενορίας και αναφέρονται στο π.δ. ίδρυσης ή συγχώνευσης ενοριών.

Άρθρο 330
Ιερές Μονές και Ησυχαστήρια

1. Η Ιερά Μονή είναι θρησκευτικό καθίδρυμα για την πνευματική άσκηση ανδρών ή γυναικών που εγκαταβιώνουν σε αυτή, σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες και τις παραδόσεις της Ορθοδόξου Εκκλησίας περί μοναχισμού. Οι Ιερές Μονές είναι Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.).

2. Οι Ιερές Μονές τελούν υπό την κανονική και εκκλησιαστική εποπτεία των οικείων Αρχιερέων και διοικούνται, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου και του προεδρικού διατάγματος (π.δ.) της παρ. 8.

3. Η ίδρυση νέων Ιερών Μονών, η διάλυση ή η συγχώνευση υφισταμένων και η ανασύσταση παλαιών Ιερών Μονών πραγματοποιείται με π.δ., που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατόπιν σύμφωνης γνώμης του οικείου Μητροπολίτη και έγκρισης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, και με την προϋπόθεση της ύπαρξης περιουσίας ικανής να διασφαλίσει τη λειτουργία της Ιεράς Μονής. Ναοί και περιουσίες διαλελυμένων ή διαλυομένων Μονών παραμένουν στην κυριότητα του Ν.Π.Δ.Δ. της οικείας Ιεράς Μητροπόλεως ή περιέρχονται αυτοδίκαια, σε περίπτωση συγχωνεύσεώς τους με άλλη Μονή, στην κυρία Μονή ή, σε περίπτωση ανασυστάσεως, στην ανασυσταθείσα Μονή.

4. Το Ηγουμενοσυμβούλιο της Ιεράς Μονής καθορίζει με Εσωτερικό Κανονισμό όλα τα θέματα που αφορούν στην οργάνωση και στην οικονομική διαχείριση της Ιεράς Μονής, σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες, τις παραδόσεις του ορθόδοξου μοναχισμού και τη νομοθεσία του Κράτους. Ο Εσωτερικός Κανονισμός αποφασίζεται από τον οικείο Μητροπολίτη και το Μητροπολιτικό Συμβούλιο ή το Εξαρχικό Συμβούλιο, εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύεται, επί ποινή ανυποστάτου, στο επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος». Η ισχύς του Εσωτερικού Κανονισμού άρχεται από την ημερομηνία δημοσίευσής του.

5. Ο Ηγούμενος και τα μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου εκλέγονται από τη μοναχική αδελφότητα, εάν αποτελείται από τουλάχιστον πέντε (5) μέλη. Σε διαφορετική περίπτωση ορίζονται από τον οικείο Μητροπολίτη. Ο αριθμός μελών του Ηγουμενοσυμβουλίου ορίζεται αναλόγως του αριθμού των μοναχών κάθε Ιεράς Μονής από τον Εσωτερικό Κανονισμό της.

6. Εκλογείς, εκλόγιμοι ή διοριστέοι σε θέσεις Ηγουμένων και μελών Ηγουμενοσυμβουλίων των Ιερών Μονών επιτρέπεται να είναι μόνον ημεδαποί.

7. Ο Μητροπολίτης ασκεί επί των Ιερών Μονών της επαρχίας του την

κατά τους ιερούς κανόνες εκκλησιαστική εποπτεία, η οποία εκφράζεται με την κανονική μνημόνευση του ονόματος του στις ιερές ακολουθίες, τη χειροθεσία του Ηγουμένου, την έγκριση της κουράς των μοναχών, την ανάκριση και εκδίκαση των κανονικών παραπτωμάτων, τη μέριμνα για την κατά τους ιερούς κανόνες λειτουργία της Μονής και τον έλεγχο της νομιμότητας της οικονομικής διαχείρισής τους.

8. Με π.δ. που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατόπιν εισήγησης του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου και έγκρισης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, θεσπίζονται στη βάση της κανονικής παράδοσης της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού για κάθε Ιερά Μητρόπολη της Δωδεκανήσου και την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου οι γενικοί κανόνες αναφορικά με: α) τους όρους και τη διαδικασία εισόδου στον μοναχισμό, β) το προσωπικό και περιουσιακό καθεστώς των μοναχών των Ιερών Μονών και των Μετοχίων τους, γ) τα όργανα, τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία έγκρισης της σύστασης, καθιέρωσης, συγχώνευσης, κατάργησης, διάλυσης, ανασύστασης των Ιερών Μονών και των Μετοχίων τους, δ) τα αρμόδια όργανα, τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία έκδοσης απολυτηρίου γράμματος για την μετάπεμψη (αποχώρηση) των μοναχών από Ιερά Μονή, ε) την ίδρυση, λειτουργία και εποπτεία των μετοχίων Ιερών Μονών εντός του εδάφους των Ιερών Μητροπόλεων Δωδεκανήσων, στ) τους σκοπούς των Ιερών Μονών, τα διοικητικά όργανα, την εκλογή ή τον διορισμό και τις αρμοδιότητές τους, τις προϋποθέσεις ισχύος και δημοσιεύσεως των αποφάσεών τους, το καθεστώς διοίκησης, εκπροσώπησης, διαχείρισης, οργάνωσης, εποπτείας, προστασίας της περιουσίας και λειτουργίας των Ιερών Μονών και των μετοχίων τους και ζ) τον τρόπο διαχείρισης και διοίκησης των ερημωθεισών ή εγκαταλελειμμένων Ιερών Μονών. Οι εσωτερικοί κανονισμοί των Ιερών Μονών δεν μπορούν να αποκλίνουν από τις ρυθμίσεις του π.δ. του πρώτου εδαφίου.

9. Τα Ορθόδοξα Ησυχαστήρια ιδρύονται ως Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.), σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις, μετά από προηγούμενη σύμφωνη γνώμη του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου και έγκριση του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, και λειτουργούν επί τη βάσει του ιδρυτικού τους κανονισμού. Με π.δ. που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατόπιν εισήγησης του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου και έγκρισης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, θεσπίζεται το πλαίσιο λειτουργίας τους για κάθε Ιερά Μητρόπολη και την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου. Ο Μητροπολίτης ή ο Πατριαρχικός Έξαρχος Πάτμου ασκεί

επί των Ορθοδόξων Ησυχαστηρίων της επαρχίας του την κατά τους ιερούς κανόνες εποπτεία, η οποία εκφράζεται με την κανονική μνημόνευση του ονόματος του Οικουμενικού Πατριάρχη για την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου ή του οικείου Μητροπολίτη για τις Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου στις ιερές ακολουθίες, τη χειροθεσία του Ηγουμένου, την έγκριση της κουράς των μοναχών, την ανάκριση και εκδίκαση των κανονικών παραπτωμάτων, τη μέριμνα για την κατά τους ιερούς κανόνες λειτουργία τους και τον έλεγχο της νομιμότητας της οικονομικής διαχείρισής τους.

Άρθρο 331
Ιερά Βασιλική, Πατριαρχική, Σταυροπηγιακή και Κοινοβιακή Ανδρώα Μονή Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και Ευαγγελιστού

1. Η Ιερά Βασιλική, Πατριαρχική, Σταυροπηγιακή και Κοινοβιακή Ανδρώα Μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και Ευαγγελιστού, ιδρυθείσα το 1088, είναι κατά τις νομικές της σχέσεις αυτοτελές, αυτοδιοίκητο, αυτοδέσποτο και αυτεξούσιο Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.), υπάγεται στην άμεση κανονική, εκκλησιαστική και πνευματική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριάρχη, εδρεύει στην Ιερά Νήσο Πάτμο και εκπροσωπείται από τον Καθηγούμενο.

2. Η Ιερά Βασιλική, Πατριαρχική, Σταυροπηγιακή και Κοινοβιακή Ανδρώα Μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και Ευαγγελιστού διοικείται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος και του Εσωτερικού Κανονισμού της.

3. Η Αδελφότητα της Ιεράς Βασιλικής, Πατριαρχικής, Σταυροπηγιακής και Κοινοβιακής Ανδρώας Μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και Ευαγγελιστού καθορίζει με Εσωτερικό Κανονισμό όλα τα θέματα που αφορούν στην οργάνωση, λειτουργία, διοίκηση, οικονομική διαχείριση της Ιεράς Μονής και σε κάθε άλλη αναγκαία λεπτομέρεια, σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες, τις παραδόσεις του ορθόδοξου μοναχισμού και τη νομοθεσία του Κράτους. Ο Εσωτερικός Κανονισμός εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύεται, επί ποινή ανυποστάτου, στο επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος». Η ισχύς του Εσωτερικού Κανονισμού άρχεται από την ημερομηνία δημοσίευσής του.

4. Κάθε τροποποίηση του Εσωτερικού Κανονισμού της Ιεράς Βασιλικής, Πατριαρχικής, Σταυροπηγιακής και Κοινοβιακής Ανδρώας Μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και Ευαγγελιστού ή η κατάργησή του, εν μέρει ή εν όλω, γίνεται με απόφαση του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου ή κατόπιν εισήγησης της Γεροντικής Συνάξεως της Ιεράς Βασιλικής, Πατριαρχικής, Σταυροπηγιακής και Κοινοβιακής Ανδρώας Μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου

και Ευαγγελιστού και απόφασης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Η τροποποίηση ή η απόφαση κατάργησης εν μέρει ή εν όλω του Εσωτερικού Κανονισμού δημοσιεύεται, επί ποινή ανυποστάτου, στο επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος». Η ισχύς της τροποποίησης ή της απόφασης κατάργησης του Εσωτερικού Κανονισμού, εν μέρει ή εν όλω, άρχεται από την ημερομηνία δημοσίευσής της.

5. Εκλογείς, εκλόγιμοι ή διοριστέοι στη θέση του Ηγουμένου και των μελών της Γεροντικής Σύναξης επιτρέπεται να είναι μόνον ημεδαποί.

Άρθρο 332
Ιερές Πατριαρχικές και Σταυροπηγιακές Μονές

1. Οι Ιερές Πατριαρχικές και Σταυροπηγιακές Μονές που εδρεύουν εντός των γεωγραφικών ορίων της παρ. 2 του άρθρου 317 είναι η Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίου Γεωργίου Βασσών, που ευρίσκεται εντός των γεωγραφικών ορίων της Ιεράς Μητρόπολης Καρπάθου και Κάσου και η Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Ταξιάρχου Μιχαήλ του Ρουκουνιώτου, που ευρίσκεται εντός των γεωγραφικών ορίων της Ιεράς Μητρόπολης Σύμης.

2. Οι Ιερές Πατριαρχικές και Σταυροπηγιακές Μονές της παρ. 1 είναι Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.), τελούν υπό την άμεση κανονική, εκκλησιαστική και πνευματική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριάρχη και διοικούνται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου και του Εσωτερικού Κανονισμού της παρ. 3.

3. Το Ηγουμενοσυμβούλιο της Ιεράς Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Μονής καθορίζει με Εσωτερικό Κανονισμό όλα τα θέματα που αφορούν στην οργάνωση, στη λειτουργία, στη διοίκηση και στην οικονομική διαχείρισή της, σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες, τις παραδόσεις του ορθόδοξου μοναχισμού και τη νομοθεσία του Κράτους. Ο Εσωτερικός Κανονισμός εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύεται, επί ποινή ανυποστάτου, στο επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος». Η ισχύς του Εσωτερικού Κανονισμού άρχεται από την ημερομηνία δημοσίευσής του.

4. Ο Ηγούμενος και τα μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου εκλέγονται από τη μοναχική αδελφότητα, εάν απαρτίζεται από τουλάχιστον πέντε (5) μέλη. Σε διαφορετική περίπτωση ορίζονται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη. Ο αριθμός μελών του Ηγουμενοσυμβουλίου ορίζεται αναλόγως του αριθμού των μοναχών κάθε Ιεράς Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Μονής από τον Εσωτερικό Κανονισμό της.

5. Εκλογείς, εκλόγιμοι ή διοριστέοι σε θέσεις Ηγουμένων και μελών Ηγουμενοσυμβουλίων των Ιερών Πατριαρχικών και Σταυροπηγιακών Μονών επιτρέπεται να είναι μόνον ημεδαποί.

6. Αν δεν υφίσταται αδελφότητα στην Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίου Γεωργίου Βασσών ή στην Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Ταξιάρχου Μιχαήλ του Ρουκουνιώτου και χαρακτηρίζονται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως ερημωθείσες ή εγκαταλελειμμένες, τότε εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις περί ερημωθεισών ή εγκαταλελειμμένων Ιερών Μονών του προεδρικού διατάγματος της παρ. 8 του άρθρου 330.

Άρθρο 333
Σύσταση Εκκλησιαστικών Ιδρυμάτων

Οι Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου μπορούν, με απόφαση των οικείων Μητροπολιτών και των Μητροπολιτικών Συμβουλίων και του Πατριαρχικού Έξαρχου και του Εξαρχικού Συμβουλίου αντιστοίχως, η οποία εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, να συστήνουν Εκκλησιαστικά Ιδρύματα για την προαγωγή μη κερδοσκοπικών φιλανθρωπικών, μορφωτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών σκοπών, τα οποία αποτελούν Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.) και αποκτούν νομική προσωπικότητα από της δημοσιεύσεως της απόφασης στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης και η περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου εγκρίνουν και τον Κανονισμό του εκκλησιαστικού Ιδρύματος ο οποίος περιέχει τους εν γένει κανόνες λειτουργίας και διαχείρισής του, με τους οποίους καθορίζονται οπωσδήποτε η επωνυμία, η έδρα, ο σκοπός του και το εκκλησιαστικό Ν.Π.Δ.Δ. που το εκκλησιαστικό ίδρυμα επικουρεί, η διοίκησή του, οι πόροι, οι κανόνες διαχείρισης της περιουσίας του, καθώς και οι όροι διάλυσής του. Σε περίπτωση διάλυσης του Εκκλησιαστικού Ιδρύματος, η περιουσία του περιέρχεται αυτοδικαίως στο εκκλησιαστικό Ν.Π.Δ.Δ., τους σκοπούς του οποίου επικουρεί. Εκκλησιαστικό Ίδρυμα που συστάθηκε για τη θεραπεία ορισμένου σκοπού και διαχειρίζεται περιουσία, η οποία διατέθηκε, εν ζωή ή αιτία θανάτου, σε Ν.Π.Δ.Δ. των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, των Ιερών Μονών και των Ιερών Ναών τους, ειδικά για αυτόν τον σκοπό, δεν μεταβάλλει τον σκοπό του, παρά μόνον υπό τους όρους του άρθρου 109 του Συντάγματος και της κείμενης νομοθεσίας για τα κοινωφελή ιδρύματα, αναλόγως εφαρμοζομένης στην περίπτωση αυτή στα εκκλησιαστικά ιδρύματα. Το παρόν εφαρμόζεται αναλόγως στα εκκλησιαστικά μουσεία και στα Ιερά Προσκυνήματα των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου.

Άρθρο 334
Διαχείριση και αξιοποίηση περιουσίας και οικονομικός έλεγχος

1. Ο τρόπος διοίκησης, ελέγχου, διαφύλαξης και καταγραφής, λογιστικής διαχείρισης, ανάθεσης, εκπόνησης και διενέργειας έργων, μελετών, προμηθειών και υπηρεσιών, εκποίησης και εκμίσθωσης, και γενικά κάθε ζήτημα που αφορά στη διαχείριση και αξιοποίηση της περιουσίας κάθε νομικού προσώπου των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, των Ιερών Μονών, και των Ιερών Ναών τους, καθορίζεται, κατόπιν απόφασης του οικείου Μητροπολίτη και του Μητροπολιτικού Συμβουλίου ή του Πατριαρχικού Εξάρχου και του Εξαρχικού Συμβουλίου αντίστοιχα με Κανονισμούς τους οποίους εγκρίνουν ο Οικουμενικός Πατριάρχης και η περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου και οι οποίοι δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και στο επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος». Κανονισμοί, που αφορούν στη διοίκηση, τη διαχείριση, τον έλεγχο, τη διαφύλαξη, την καταγραφή και αξιοποίηση του συνόλου της εκκλησιαστικής περιουσίας καταρτίζονται από τους οικείους Μητροπολίτες και τα Μητροπολιτικά Συμβούλια ή τον Πατριαρχικό Έξαρχο Πάτμου και το Εξαρχικό Συμβούλιο αντίστοιχα και κατόπιν έγκρισής τους από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και στο επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος».

2. Τα Ν.Π.Δ.Δ. των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου, της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, των Ιερών Μονών και των Ιερών Ναών τους δύνανται να συστήνουν ή να μετέχουν σε εταιρείες κάθε νομικής μορφής, μονοπρόσωπες ή μη, με αποκλειστικό σκοπό την υποστήριξη του θρησκευτικού, μορφωτικού, πολιτιστικού και φιλανθρωπικού τους έργου. Στις εταιρείες αυτές δεν επιτρέπεται η με οποιονδήποτε τρόπο συμμετοχή φυσικού ή νομικού προσώπου, που επιδιώκει κερδοσκοπικό σκοπό. Η σύσταση ή η συμμετοχή στις εταιρείες αυτές αποφασίζονται από τους οικείους Μητροπολίτες και τα Μητροπολιτικά Συμβούλια ή τον Πατριαρχικό Έξαρχο Πάτμου και το Εξαρχικό Συμβούλιο αντίστοιχα και εγκρίνονται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

3. Οι πράξεις διαχειρίσεως των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, των Ιερών Μονών, των Ιερών Ναών τους, των Ιερών Πατριαρχικών και Σταυροπηγιακών Μονών, των Ησυχαστηρίων, καθώς και κάθε νομικού προσώπου αυτών, υπόκεινται σε οικονομικό έλεγχο, ο οποίος διενεργείται από Οικονομικούς Επιθεωρητές της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων, οι οποίοι ορίζονται με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Παιδείας και Θρησκευμάτων.

4. Επιτρέπεται προς εκπλήρωση των σκοπών των Ν.Π.Δ.Δ. των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και των υπαγομένων σε αυτά Νομικών Προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.), η δωρεάν παραχώρηση εμπραγμάτων δικαιωμάτων ή κατοχής επί εκκλησιαστικών, δημοσίων ακινήτων ή ακινήτων Ν.Π.Δ.Δ. ή Οργανισμών Τοπικής Αυτοδικοίκησης (Ο.Τ.Α.). Οι μεταβιβάσεις αυτές, όπως και οι άνευ ανταλλάγματος μεταβιβάσεις ακινήτων του Δημοσίου, Ν.Π.Δ.Δ. ή Ο.Τ.Α. ή ιδιωτών, επί των οποίων λειτουργεί ή με σκοπό να ανεγερθεί Ιερός Ναός ή Επισκοπείο ή Ιερά Μονή, προς το οικείο εκκλησιαστικό νομικό πρόσωπο ή μεταξύ εκκλησιαστικών νομικών προσώπων του παρόντος νόμου προκειμένου να εξυπηρετηθεί η λειτουργία τους, απαλλάσσονται των τελών μεταγραφής. Οι μεταβιβάσεις αυτές πραγματοποιούνται κατόπιν απόφασης των ανωτέρω νομικών προσώπων, οι οποίες εγκρίνονται από τους οικείους Μητροπολίτες και τα Μητροπολιτικά Συμβούλια ή τον Πατριαρχικό Έξαρχο Πάτμου και το Εξαρχικό Συμβούλιο αντίστοιχα και από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

5. Στην περίπτωση της οποτεδήποτε σύστασης νέων Ιερών Μητροπόλεων ή Ενοριών, εκκλησιαστικά ακίνητα που υπάγονται πλέον στην εδαφική περιφέρεια των νέων Ιερών Μητροπόλεων ή Ενοριών, περιέρχονται κατά κυριότητα σε αυτές από τη σύστασή τους, ως οιονεί καθολικούς διαδόχους, χωρίς άλλη πράξη ή συμβόλαιο ή αντάλλαγμα. Ο Μητροπολίτης της νεοπαγούς Ιεράς Μητροπόλεως ή ο κατά τον νόμο προϊστάμενος της νεοπαγούς Ενορίας υποχρεούται σε απογραφή των ακινήτων, που περιέρχονται σε αυτή και η έκθεση απογραφής που περιγράφει τα ακίνητα, καθώς και τα λοιπά εμπράγματα δικαιώματα επί των ακινήτων, εγκρίνονται από τον οικείο Μητροπολίτη και το Μητροπολιτικό Συμβούλιο ή τον Πατριαρχικό Έξαρχο Πάτμου και το Εξαρχικό Συμβούλιο αντίστοιχα και από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, περιβάλλεται, δε, τον συμβολαιογραφικό τύπο και μαζί με την περίληψη, που προβλέπεται από το άρθρο 9 του β.δ. 533/1963 (Α᾽ 147), καταχωρίζεται στα οικεία βιβλία μεταγραφών του αρμοδίου υποθηκοφυλακείου ή Κτηματολογικού Γραφείου και αναλόγως πραγματοποιούνται και οι απαιτούμενες κτηματολογικές εγγραφές. Οι ανωτέρω εκθέσεις απογραφής δεν αποτελούν μεταβιβαστικές εμπραγμάτων δικαιωμάτων πράξεις, συντάσσονται και καταχωρίζονται χωρίς φόρους, εισφορές, αμοιβές, δικαιώματα και τέλη. Τα ανωτέρω ισχύουν στην περίπτωση διάλυσης, συγχώνευσης ή ανασύστασης Ιερών Μονών ή σύστασης μετοχίου από διαλελυμένες ή ερημωθείσες Ιερές Μονές ή προσαρτήσεων Ιερών Ναών σε Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου ή μετατροπής Ιερού Ναού σε Ιερά Μονή, οπότε συντάσσεται από τον επιχώριο Μητροπολίτη ή τον Πατριαρχικό Έξαρ-

χο Πάτμου έκθεση απογραφής της ακίνητης περιουσίας, η οποία εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και μεταγράφεται κατά τα ανωτέρω.

6. Όσον αφορά στην εφαρμογή του παρόντος άρθρου, δεν θίγονται οι ρυθμίσεις του Κώδικα Διατάξεων Φορολογίας Κληρονομιών, Δωρεών, Γονικών Παροχών και Κερδών από Τυχερά Παίγνια (ν. 2961/2001, Α᾽ 266) και του Κώδικα Φόρου Προστιθέμενης Αξίας (ν. 2859/2000, Α᾽ 248).

7. Επιτρέπεται η σύσταση δικαιώματος επιφάνειας στα ακίνητα των Ν.Π.Δ.Δ. των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου, της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, των Ιερών Ναών και των Ιερών Μονών τους, κατ᾽ ανάλογη εφαρμογή των άρθρων 18 έως 26 του ν. 3986/2011 (Α᾽ 152).

8. Τα άρθρα 4 και 23 του α.ν. 1539/1938 (Α᾽488) έχουν ανάλογη εφαρμογή και επί των κτημάτων και εν γένει ακινήτων, που ανήκουν στα Ν.Π.Δ.Δ. των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, των Ιερών Ναών, των Ιερών Μονών και των Ιερών Πατριαρχικών και Σταυροπηγιακών Μονών τους και στα υπαγόμενα σε αυτά εκκλησιαστικά ιδρύματα, Ιερά Προσκυνήματα και εκκλησιαστικά μουσεία.

Άρθρο 335
Οργανικές θέσεις Κληρικών και εκκλησιαστικών υπαλλήλων

1. Κληρικοί της κατ᾽ άρθρο 3 του Συντάγματος Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας του Χριστού είναι οι έχοντες κανονική χειροτονία ενός εκ των τριών βαθμών της ιερωσύνης.

2. Από την έναρξη ισχύος του παρόντος καταργούνται:

α) οι οργανικές θέσεις διακόνων του άρθρου 1 του ν.δ. 1399/1973 (Α᾽ 112), όπως τις ανακατένειμε το άρθρο 3 του ν. 673/1977 (Α᾽ 238) και όπως αυτές τελικά διαμορφώθηκαν μετά τη μετατροπή τους σε οργανικές θέσεις ιεροκηρύκων και εκκλησιαστικών υπαλλήλων, σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 25 του ν. 817/1978 (Α᾽ 170), το π.δ. 225/1985 (Α᾽ 85), το άρθρο 30 του ν. 3432/2006 (Α᾽ 14) και την περ. 7 της παρ. 2 του άρθρου 42 του ν. 3848/2010 (Α᾽ 71),

β) οι οργανικές θέσεις Ιεροκηρύκων της παρ. 3 του άρθρου 25 του ν. 817/1978, οι οποίες προήλθαν εκ μετατροπής οργανικών θέσεων διακόνων του ν.δ. 1399/1973, όπως τις ανακατένειμε το άρθρο 3 του ν. 673/1977 και όπως αυτές τελικά διαμορφώθηκαν μετά τη μετατροπή τους σε οργανικές θέσεις διακόνων, σύμφωνα με το άρθρο 30 του ν. 3432/2006,

γ) οι οργανικές θέσεις εκκλησιαστικών υπαλλήλων του π.δ. 225/1985 (Α᾽ 85), που εκδόθηκε κατ᾽ εξουσιοδότηση της παρ. 6 του άρθρου 20 του ν. 1476/1984 (Α᾽ 136), οι οποίες προήλθαν από εκ μετατροπής οργανικές θέσεις διακόνων του ν.δ. 1399/1973, όπως τις ανακατένειμε το άρθρο 3 του

ν. 673/1977 και όπως αυτές τελικά διαμορφώθηκαν μετά τη μετατροπή τους, σύμφωνα με τα άρθρο 30 του ν. 3432/2006 και την περ. 7 της παρ. 2 του άρθρου 42 του ν. 3848/2010, σύμφωνα με τον πίνακα 1 ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1:

ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΟΡΓΑΝΙΚΩΝ ΘΕΣΕΩΝ*

Α/Α	ΟΡΓΑΝΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΔΙΑΚΟΝΩΝ	ΟΡΓΑΝΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΙΕΡΟΚΗΡΥ-ΚΩΝ	ΟΡΓΑΝΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ-ΤΙΚΩΝ ΥΠΑΛ-ΛΗΛΩΝ
1 ΙΜ Ρόδου	3	1	3
2 ΙΜ Κώ και Νισύρου	2	1	2
3 ΙΜ Λέρου, Καλύμνου και Αστυπάλαιας	0	1	3
4 ΙΜ Καρπάθου και Κάσου	1	1	2
5 ΙΜ Σύμης, Τήλου, Χάλκης και Καστελλορίζου	0	0	2
6 Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου	2	1	0
ΣΥΝΟΛΟ ΚΑΤΑΡΓΟΥΜΕΝΩΝ ΟΡΓΑΝΙΚΩΝ ΘΕΣΕΩΝ	8	5	12

3. Στις Ιερές Μητροπόλεις Δωδεκάνησου και στην Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου συνιστώνται: α) μόνιμες οργανικές θέσεις Μητροπολιτών ισάριθμες με τις υφιστάμενες Μητροπόλεις και Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου για την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου, β) μόνιμες οργανικές θέσεις ιεροκηρύκων, διακόνων και εκκλησιαστικών υπαλλήλων ισάριθμες με τις καταργούμενες του πίνακα 1 της παρ. 2, γ) μόνιμες οργανικές θέσεις Εφημερίων, οι οποίες είναι ίσες με τον αριθμό όσων μισθοδοτούνται από το Δημόσιο και η απόφαση διορισμού τους έχει δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος, προστιθεμένων των θέσεων Κληρικών που κατανέμει στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων η απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών υπό στοιχεία ΔΙΠΑΑΔ/Φ.Κ./109/5358/20.4.2022 (Β᾽ 2138) και η απόφαση της Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων περί κατανομής θέσεων μονίμων Κληρικών στις Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου (ΑΔΑ: Ψ8ΠΩ46ΜΤΛΗ-5ΟΛ). Οι οργανικές θέσεις Μητροπολιτών, Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου, Εφημερίων, Ιεροκηρύκων, διακόνων και εκκλησιαστικών υπαλλήλων του πρώτου εδαφίου καλύπτονται με τη διαδικασία και τις προϋποθέσεις που προβλέπουν οι κείμενες διατάξεις, μισθοδοτούνται από το Δημόσιο και κατανέμονται στις Ιερές Μητροπόλεις και την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου, σύμφωνα με τον πίνακα 2, ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2:
ΣΥΣΤΑΣΗ ΙΣΑΡΙΘΜΩΝ ΟΡΓΑΝΙΚΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΜΕ ΤΙΣ ΚΑΤΑΡΓΟΥΜΕΝΕΣ ΤΟΥ ΠΙΝΑΚΑ 1 ΤΗΣ ΠΑΡ. 2 ΚΑΙ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ ΟΣΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΩΝ ΜΙΣΘΟΔΟΤΟΥΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ*

	ΟΡΓΑΝΙ-ΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΜΗΤΡΟ-ΠΟΛΙΤΩΝ	ΟΡΓΑΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΠΑΤΡΙ-ΑΡΧΙΚΟΥ ΕΞΑΡΧΟΥ	ΟΡΓΑΝΙ-ΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΕΦΗΜΕ-ΡΙΩΝ	ΟΡΓΑΝΙ-ΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΔΙΑΚΟΝΩΝ	ΟΡΓΑΝΙ-ΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΙΕΡΟΚΗ-ΡΥΚΩΝ	ΟΡΓΑΝΙ-ΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΕΚΚΛΗ-ΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΥΠΑΛΛΗ-ΛΩΝ
1 ΙΜ Ρόδου	1	0	113	3	1	3
2 ΙΜ Κώου και Νισύρου	1	0	37	2	1	2
3 ΙΜ Λέρου, Καλύ-μνου και Αστυπά-λαιας	1	0	55	0	1	3
4 ΙΜ Καρπάθου και Κάσου	1	0	17	1	1	*2*
5 ΙΜ Σύμης, Τήλου, Χάλκης και Καστελλορίζου	1	0	19	0	0	2
6 Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου	0	1	17	2	1	0
ΣΥΝΟΛΟ	5	1	258	8	5	12

4. Για την κάλυψη οργανικής θέσης εφημερίων και διακόνων απαιτείται ως ελάχιστο τυπικό προσόν το οριζόμενο στο άρθρο 140 του ν. 4823/ 2021 (Α᾽ 136). Για την κάλυψη οργανικής θέσης Ιεροκηρύκων απαιτείται πτυχίο της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης ή Ορθόδοξης Θεολογικής Σχολής ή πτυχίο του Προγράμματος Ιερατικών Σπουδών των Ανώτατων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών. Δεν καταλαμβάνουν οργανική θέση Μητροπολίτη, Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου, Εφημερίου, Διακόνου και Ιεροκήρυκα όσοι έχουν καταδικαστεί αμετάκλητα για τα αναφερόμενα στην παρ. 16 του άρθρου 337 ποινικά αδικήματα, για τα οποία απαιτείται αντίγραφο ποινικού μητρώου δικαστικής χρήσης, πέραν των κωλυμάτων που ορίζονται από τους Ιερούς Κανόνες και το προεδρικό διάταγμα (π.δ.) της παρ. 11 του άρθρου 337.

5. Με π.δ. που εκδίδεται μετά από πρόταση των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οικονομικών και Εσωτερικών και γνώμη των οικείων Μητροπολιτών ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου καθορίζονται η κατηγορία εκπαίδευσης και η ειδικότητα των θέσεων των εκκλησιαστικών υπαλλήλων του πίνακα 2 της παρ. 3.

6. Με απόφαση του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου μπορεί να κατανέμονται οι οργανικές θέσεις των εφημερίων και διακόνων του πίνακα 2 της παρ. 3, εφόσον αυτές κενωθούν, μεταξύ ενοριών εντός της οικείας Μητρόπολης ή της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου αντίστοιχα. Με απόφαση του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου οι εφημέριοι και οι διάκονοι μπορούν να καλύπτουν τις λατρευτικές, τις ποιμαντικές και τις προνοιακές ανάγκες και άλλων ιερών ναών.

7. Η πλήρωση των οργανικών θέσεων των Εφημερίων, Διακόνων, Ιεροκηρύκων και εκκλησιαστικών υπαλλήλων υπόκειται στη διαδικασία που προβλέπουν οι διατάξεις για τον ετήσιο προγραμματισμό ανθρώπινου δυναμικού της δημόσιας διοίκησης. Ειδικά για το διορισμό σε θέση εκκλησιαστικού υπαλλήλου εφαρμόζεται ο ν. 4765/2021 (Α᾽ 6).

8. Η μετατροπή και η μεταφορά οργανικών θέσεων Εφημερίων, Διακόνων, Ιεροκηρύκων και εκκλησιαστικών υπάλληλων εντός του εκκλησιαστικού καθεστώτος της Δωδεκανήσου πραγματοποιούνται με νόμο κατόπιν σύμφωνης γνώμης των οικείων Μητροπολιτών ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου και έγκριση του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

9. Η μεταβολή του αριθμού των ενοριών ή των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου ή των ορίων αυτών, σύμφωνα με το άρθρο 336 και το άρθρο 332, δεν μεταβάλλει τον συνολικό αριθμό των οργανικών θέσεων του πίνακα 2 της παρ. 3, πλην της αυτοδίκαιης σύστασης θέσης Μητροπολίτη σε περίπτωση ίδρυσης νέας Ιεράς Μητρόπολης.

10. Κληρικός των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου που εκλέγεται βοηθός επίσκοπος χωρίς να υφίσταται αντίστοιχη κενή οργανική θέση, λαμβάνει μόνο τις αποδοχές της θέσης από την οποία προέρχεται.

11. Οι Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου μπορούν να προσλαμβάνουν Κληρικούς με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου για την κάλυψη λατρευτικών, ποιμαντικών και προνοιακών αναγκών, καθώς και εκκλησιαστικούς υπαλλήλους με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου, ορισμένου ή αορίστου χρόνου, ή με σύναψη σύμβασης έργου. Η πρόσληψη των Κληρικών και η παροχή υπηρεσιών ή έργου των εκκλησιαστικών υπαλλήλων του πρώτου εδαφίου δεν γεννά καμία έννομη σχέση εξαρτημένης εργασίας, σύμβασης έργου ή άλλης εξάρτησης, ή υποχρέωση ή ευθύνη του Δημοσίου και υπόχρεες για την καταβολή των αποδοχών τους είναι αποκλειστικά οι Ιερές Μητροπόλεις και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου εξ ιδίων πόρων. Οι Κληρικοί της παρούσας δεν επιτρέπεται να μετέχουν στα Μητροπολιτικά και Εκκλησιαστικά Συμβούλια του άρθρου 457.

12. Η υπηρεσιακή και μισθολογική κατάσταση των ήδη υπηρετούντων

Κληρικών και εκκλησιαστικών υπαλλήλων δεν θίγεται και ρυθμίζεται με την παρ. 7 του άρθρου 457.

13. Όπου στην κείμενη νομοθεσία απαντάται ο όρος «μόνιμη οργανική θέση» ή «οργανική θέση» Μητροπολιτών, Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου, Ιεροκηρύκων, Εφημερίων, Διακόνων και εκκλησιαστικών υπαλλήλων των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου ή της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, νοείται αποκλειστικά και μόνο η οργανική θέση του πίνακα 2 της παρ. 3.

Άρθρο 336
Εφημέριοι και Διάκονοι

1. Ο Εφημέριος μεριμνά για τη λατρευτική και πνευματική ζωή των ενοριτών και για κάθε ζήτημα που αφορά στην πνευματική και υλική πρόοδο της Ενορίας.

2. Οι κενές οργανικές εφημεριακές θέσεις καλύπτονται μονίμως από έγγαμους Πρεσβύτερους. Κατ᾽ εξαίρεση και προσωρινά μπορούν να καλύπτονται από Ιερομόναχους, εγγεγραμμένους σε Ιερά Μονή της οικείας Μητροπόλεως, εφόσον για τη συγκεκριμένη εφημεριακή θέση δεν ευρίσκεται έγγαμος Πρεσβύτερος. Οι Ιερομόναχοι δεν καθίστανται αυτοδικαίως τακτικοί ανεξάρτητα από τον χρόνο υπηρεσίας τους.

3. Οι έγγαμοι Εφημέριοι που συμπληρώνουν πέντε (5) έτη υπηρεσίας σε οργανική εφημεριακή θέση καθίστανται αυτοδικαίως τακτικοί.

4. Επιτρέπεται η απόσπαση τακτικού Εφημερίου σε άλλη κενή οργανική θέση για χρονικό διάστημα που δεν μπορεί να υπερβαίνει τους τρεις (3) μήνες συνεχόμενους ή διακεκομμένους εντός του αυτού έτους, εκτός αν υφίσταται αίτηση ή έγγραφη συγκατάθεσή του.

5. Οι τακτικοί Εφημέριοι μπορούν να αποχωρούν από την υπηρεσία, με αίτησή τους, μετά τη συμπλήρωση του εβδομηκοστού (70ού) έτους της ηλικίας τους. Οι αποχωρήσαντες, κατόπιν αίτησής τους και απόφασης του οικείου Μητροπολίτη, μπορούν να καλύπτουν, χωρίς καμία επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού, τις λατρευτικές, τις ποιμαντικές και τις προνοιακές ανάγκες Ενορίας.

6. Τακτικοί Εφημέριοι αποχωρούν υποχρεωτικά από την υπηρεσία για λόγους ανικανότητας εκτέλεσης των εφημεριακών τους καθηκόντων εξαιτίας ασθένειας, η οποία πιστοποιείται σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις που ισχύουν για τους δημοσίους υπαλλήλους. Η διαδικασία εκκινεί κατόπιν αίτησης των ιδίων ή του οικείου Μητροπολίτη.

7. Ο τακτικός Εφημέριος δικαιούται κανονική άδεια μετ᾽ αποδοχών διαρκείας ενός (1) μηνός κατ᾽ έτος, της οποίας η χορήγηση είναι υποχρεωτική. Η άδεια πρέπει να δίνεται εντός του αυτού ημερολογιακού έτους.

8. Τακτικός Εφημέριος μετατίθεται σε άλλη κενή οργανική θέση εντός της οικείας Μητρόπολης ή της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου: α) κατόπιν

αίτησής του, β) απόφασης του Μητροπολίτη και γ) λόγω τελεσίδικης ποινής που επιβλήθηκε από εκκλησιαστικό δικαστήριο του άρθρου 342. Μετάθεση τακτικού Εφημερίου σε άλλη Ιερά Μητρόπολη της Δωδεκανήσου ή στην Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου ή την Εκκλησία της Ελλάδος ή την Εκκλησία της Κρήτης, επιτρέπεται, εφόσον σε αυτήν υφίσταται κενή μόνιμη οργανική θέση Εφημερίου.

9. Υπάλληλοι μόνιμοι ή αορίστου χρόνου που ανήκουν σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης και έχουν χειροτονηθεί μέχρι τη δημοσίευση του παρόντος ή χειροτονούνται Διάκονοι ή Πρεσβύτεροι, δικαιούνται απόσπασης στην οικεία Μητρόπολη ή στην Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου. Η απόσπαση διενεργείται κατόπιν αίτησης του υπαλλήλου και σύμφωνης γνώμης του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου αντίστοιχα, με κοινή απόφαση των αρμοδίων οργάνων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και του κατά περίπτωση οικείου Υπουργείου, με διάρκεια ενός (1) έτους και δυνατότητα παράτασης αποκλειστικά έως άλλα δύο (2) έτη. Η μισθοδοσία των αποσπασμένων υπαλλήλων καλύπτεται από τον φορέα προέλευσης. Μετά τη λήξη της απόσπασης ή της παράτασής της, οι υπάλληλοι αυτοί δικαιούνται, κατόπιν αίτησής τους, μετάταξη στην οικεία Μητρόπολη Δωδεκανήσου ή στην Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου και λαμβάνουν τις αποδοχές της νέας τους θέσης. Η κατά τα ως άνω μετάταξη διενεργείται, κατόπιν σύμφωνης γνώμης του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου, με κοινή απόφαση των αρμοδίων οργάνων των Υπουργείων Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εσωτερικών, Οικονομικών και του οικείου Υπουργείου, περίληψη της οποίας δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, σε κενή οργανική θέση ή, εφόσον δεν υφίσταται τέτοια, σε προσωποπαγή θέση, που συνιστάται με την απόφαση μετάταξης, στον φορέα υποδοχής. Η προσωποπαγής θέση καταργείται με την με οποιονδήποτε τρόπο αποχώρησή τους. Η αίτηση για μετάταξη υποβάλλεται εντός αποκλειστικής προθεσμίας έξι (6) μηνών από τη λήξη της απόσπασης ή της παράτασής της. Για την απόσπαση ή τη μετάταξη των προηγούμενων εδαφίων δεν απαιτείται γνώμη του οικείου υπηρεσιακού συμβουλίου του φορέα προέλευσης.

10. Εφημέριοι, Ιεροκήρυκες και Διάκονοι των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου επιτρέπεται να αποσπώνται για την κάλυψη ποιμαντικών αναγκών στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ή σε ένα εκ των άλλων Πρεσβυγενών Πατριαρχείων ή στην Ιερά Μονή του Σινά. Οι αποσπώμενοι δεν δικαιούνται επιμίσθιο ή οποιουδήποτε είδους πρόσθετη αμοιβή ή αποζημίωση από το Δημόσιο για τη μετακίνηση, επιστροφή ή για τον χρόνο της απόσπασής τους. Η δαπάνη της μισθοδοσίας τους συνεχίζει να βαραίνει τον φορέα προέλευσης. Η απόσπαση πραγματοποιείται με αίτηση του ενδιαφερομένου και απόφαση του οικείου Μητροπολίτη κατόπιν έγκρισης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυ-

τόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Η απόσπαση διακόπτεται οποτεδήποτε με απόφαση του οικείου Μητροπολίτη κατόπιν έγκρισης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, χωρίς να είναι προϋπόθεση ή αναγκαίος όρος η υποβολή σχετικής αίτησης του αποσπασμένου. Εφημέριοι, Ιεροκήρυκες ή Διάκονοι των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου που έχουν εκλεγεί κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος ή εκλέγονται βοηθοί Επίσκοποι, Επίσκοποι, Μητροπολίτες ή Αρχιεπίσκοποι του Οικουμενικού Πατριαρχείου ή ενός εκ των άλλων Πρεσβυγενών Πατριαρχείων, επιτρέπεται να αποσπώνται, σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παρούσα, και συνεχίζουν να λαμβάνουν μόνο τις αποδοχές της θέσης από την οποία προέρχονται.

11. Με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατόπιν εισήγησης του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου αντίστοιχα και έγκρισης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, θεσπίζονται και εξειδικεύονται, στη βάση της κανονικής παράδοσης της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, για κάθε Ιερά Μητρόπολη της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου τα προσόντα, η διαδικασία εκλογής και εγκατάστασης των Εφημερίων και Διακόνων, η διαδικασία πλήρωσης των εφημεριακών θέσεων, οι διαδικασίες μετάθεσης και απόσπασης του παρόντος άρθρου, η επιμόρφωση, η αξιολόγηση, τα καθήκοντα και τα δικαιώματα των Εφημερίων και των Διακόνων.

12. Κληρικός που επιθυμεί να φοιτήσει στις Θεολογικές Σχολές της ημεδαπής και στις Ανώτατες Εκκλησιαστικές Ακαδημίες οφείλει να ζητήσει την άδεια του οικείου Μητροπολίτη, η οποία του χορηγείται υποχρεωτικά και η διάρκειά της δεν μπορεί να υπερβαίνει τα τέσσερα (4) έτη. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του και για επιπλέον χρόνο ίσο με το ήμισυ της άδειας που έλαβε δεν μπορεί να μετατεθεί σε άλλη Μητρόπολη. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του οφείλει, κατά το μέτρο του δυνατού, να εξυπηρετεί τις ανάγκες της ενορίας του.

13. Με Κανονισμό της οικείας Μητρόπολης που εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύεται στο επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος», καθορίζονται τα αφορώντα στην υπηρεσιακή εν γένει κατάσταση των ψαλτών και των νεωκόρων.

14. Κάθε Μητρόπολη και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου προβαίνει σε κατάρτιση διαρκούς μητρώου των εν ενεργεία εφημερίων, διακόνων και ιεροκηρύκων της, το οποίο επικαιροποιεί με τις αποχωρήσεις ή χειροτονίες κληρικών και τις μεταβολές στην προσωπική τους κατάσταση. Ο Κανονισμός της οικείας Ιεράς Μητρόπολης και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου αντίστοιχα,

που εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, καθορίζει τα καταχωριζόμενα στοιχεία και δεδομένα του μητρώου, καθώς και τις αρμοδιότητες, τις προϋποθέσεις και τον τρόπο τήρησης, διάρθρωσης, λειτουργίας, ενημέρωσης, διασύνδεσής του με άλλα αρχεία και της δημοσίευσης στοιχείων του. Οι Ιερές Μητροπόλεις και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου υποχρεούνται να ενημερώνουν σχετικά με τους θρησκευτικούς λειτουργούς τους το μητρώο θρησκευτικών λειτουργών του άρθρου 14 του ν. 4301/2014 (Α᾽ 223), ανεξάρτητα από τη λειτουργία του Μητρώου της οικείας Μητρόπολης ή της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου.

15. Η μισθοδοσία των εφημερίων και των διακόνων διέπεται από τις ισχύουσες διατάξεις.

16. Οι Κληρικοί των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου που μισθοδοτούνται από το Δημόσιο και σε βάρος των οποίων ασκήθηκε ποινική δίωξη για κακούργημα ή για τα ακόλουθα αδικήματα, λαμβάνουν το πενήντα τοις εκατό (50%) των αποδοχών τους με πράξη του εκκαθαριστή αποδοχών:

α) κλοπή, υπεξαίρεση, κοινή και στην υπηρεσία, απάτη, εκβίαση, πλαστογραφία, δωροδοκία, απιστία περί την υπηρεσία, παράβαση καθήκοντος, συκοφαντική δυσφήμηση, οποιοδήποτε έγκλημα κατά της γενετήσιας ελευθερίας ή έγκλημα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής, σωματική βλάβη εμβρύου ή νεογνού, τα αδικήματα του ν. 3500/2006 (Α᾽ 232) για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, αρπαγή ανηλίκων, παράνομη κατακράτηση, παράνομη βία, αυτοδικία, απειλή, διατάραξη θρησκευτικών συναθροίσεων,

β) βία κατά υπαλλήλων και δικαστικών προσώπων, αθέμιτη επιρροή σε δικαστικούς λειτουργούς, διατάραξη της λειτουργίας υπηρεσίας, διατάραξη δικαστικών συνεδριάσεων, απείθεια, στάση, αντιποίηση, παραβίαση σφραγίδων που έθεσε η αρχή, παραβίαση φύλαξης της αρχής,

γ) διέγερση σε ανυπακοή, διέγερση σε διάπραξη εγκλημάτων, βιαιοπραγίες ή διχόνοια, πρόσκληση και προσφορά για την τέλεση εγκλήματος, εγκληματική οργάνωση, τρομοκρατικές πράξεις τρομοκρατική οργάνωση, αξιόποινη υποστήριξη, διατάραξη κοινής ειρήνης, απειλή διάπραξης εγκλημάτων, διασπορά ψευδών ειδήσεων, προσβολή συμβόλων ή τόπων ιδιαίτερης εθνικής ή θρησκευτικής σημασίας,

δ) τα αδικήματα του ν. 927/1979 (Α᾽ 139), ε) προσηλυτισμό του άρθρου 4 του α.ν. 1363/1938 (Α᾽ 305), στ) τα αδικήματα του ν. 4139/2013 (Α᾽ 74). Μετά την άσκηση της ποινικής δίωξης εκκινεί αμελλητί η διαδικασία παραπομπής των Κληρικών στα αρμόδια εκκλησιαστικά δικαστήρια και μέχρι την έκδοση της τελεσίδικης απόφασης των εκκλησιαστικών δικαστηρίων τελεί σε αναστολή η εγγραφή τους στο μητρώο θρησκευτικών λειτουργών του άρ-

θρου 14 του ν. 4301/2014 σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του ν. 4559/2018 (Α᾽ 142).

17. Στους Κληρικούς των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου ή της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, εφόσον απαλλαγούν με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, τους αποδίδεται το υπόλοιπο πενήντα τοις εκατό (50%) των αποδοχών τους εντόκως, σύμφωνα με το άρθρο 45 του ν. 4607/2019 (Α᾽ 65) για τις οφειλές του Δημοσίου, κατόπιν σχετικής αίτησής τους στον οικείο εκκαθαριστή αποδοχών. Ο τόκος οφείλεται από την έκδοση της σχετικής πράξης περικοπής της μισθοδοσίας κατ᾽ εφαρμογή της παρ. 16 μέχρι την πλήρη και ολοσχερή εξόφληση.

18. Στους Κληρικούς των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου ή της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, εφόσον καταδικαστούν με αμετάκλητη δικαστική απόφαση για τα αδικήματα που αναφέρονται στην παρ. 16, διακόπτεται η μισθοδοσία τους και εκδίδεται διαπιστωτική πράξη κένωσης της οργανικής θέσης που κατέχουν.

19. Ο Εισαγγελέας ο οποίος ασκεί την ποινική δίωξη, ενημερώνει παραχρήμα την οικεία Ιερά Μητρόπολη ή την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου και τη Διεύθυνση Θρησκευτικής Διοίκησης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων ότι ασκήθηκε ποινική δίωξη για κακούργημα ή τα αδικήματα της παρ. 16. Η Γραμματεία του ποινικού Δικαστηρίου, το οποίο εκδίδει την αμετάκλητη δικαστική απόφαση της παρ. 18, ενημερώνει παραχρήμα την οικεία Ιερά Μητρόπολη ή την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου και τη Διεύθυνση Θρησκευτικής Διοίκησης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Άρθρο 337
Μητροπολιτικά και Εκκλησιαστικά Συμβούλια

1. Σε κάθε Ιερά Μητρόπολη της Δωδεκανήσου συστήνεται και λειτουργεί Μητροπολιτικό Συμβούλιο με πρόεδρο τον οικείο Μητροπολίτη.

2. Στην Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου συστήνεται και λειτουργεί Εξαρχικό Συμβούλιο της Εξαρχίας με πρόεδρο τον Πατριαρχικό Έξαρχο.

3. Σε κάθε ενοριακό ιερό ναό συστήνεται και λειτουργεί Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, στο οποίο προεδρεύει τακτικός Εφημέριος.

4. Με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατόπιν εισήγησης του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου και έγκρισης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, θεσπίζονται στη βάση της κανονικής παράδοσης της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού για κάθε Ιερά Μητρόπολη της Δωδεκανήσου και την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου αντίστοιχα οι γενικοί κανόνες αναφορικά με: α) τα της συγκρότησης του Μητροπολιτικού Συμβουλίου ή του Εξαρχικού Συμβου-

λίου, του τρόπου σύγκλησης και λειτουργίας, τις αρμοδιότητες, τα ένδικα μέσα, τις αρμοδιότητες του Προέδρου, καθώς και κάθε άλλη λεπτομέρεια που αφορά στην οργάνωση, διοίκηση, διαχείριση και λειτουργία του Μητροπολιτικού Συμβουλίου ή του Εξαρχικού Συμβουλίου, β) τη σύνθεση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου και τα καθήκοντα των μελών αυτού, τη συγκρότηση και τις συνεδριάσεις, τις αρμοδιότητες, τα της οικονομικής διαχείρισης, των πόρων και του τρόπου διάθεσης αυτών, τα τηρούμενα βιβλία, τις διαδικασίες εκμισθώσεων ακινήτων και εκποίησης ακινήτων, τις διαδικασίες διενέργειας εράνων και κάθε άλλη λεπτομέρεια που αφορά στην οργάνωση, διοίκηση, διαχείριση και λειτουργία του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου.

Άρθρο 338
Έκδοση Κανονισμών

1. Οι Μητροπολίτες των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και ο Πατριαρχικός Έξαρχος Πάτμου μπορούν με αποφάσεις τους, που εγκρίνονται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και στο επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος» και με την προϋπόθεση ότι η δαπάνη που τυχόν προκαλείται δεν βαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό, να εκδίδουν Κανονισμούς για τη ρύθμιση ειδικότερων και λεπτομερειακών εσωτερικών θεμάτων που αφορούν στις Μητροπόλεις τους ή στην Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου και στους φορείς τους, όπως ιδίως θέματα που αφορούν: α) στην οργάνωση και λειτουργία των Ιερών Μητροπόλεων και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, των Ιερών Ναών, των Ενοριών μετά των Ενοριακών αυτών Ναών ως και των λοιπών Εκκλησιαστικών Καθιδρυμάτων και νομικών προσώπων της Ιεράς Μητρόπολής τους, στα της διοίκησης, διαχείρισης, ελέγχου και λειτουργίας της, καθώς και της εν γένει υπηρεσιακής κατάστασης του προσωπικού τους και β) στην υπηρεσιακή κατάσταση των εκκλησιαστικών υπαλλήλων των Ιερών Μητροπόλεών τους ή της Πατριαρχικής Εξαρχίας της Πάτμου, εφόσον η μισθοδοσία τους δεν καλύπτεται από τον κρατικό προϋπολογισμό.

2. Οι Κανονισμοί ανακοινώνονται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Άρθρο 339
Επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος»

1. Με απόφαση του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου καθορίζεται η Ιερά Μη-

τρόπολη της Δωδεκανήσου, η οποία εκδίδει το επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος».

2. Με απόφαση του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου συγκροτείται πενταμελής συντακτική επιτροπή για την έκδοση του επισήμου Δελτίου των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος» υπό την προεδρία του Μητροπολίτη του οποίου η Ιερά Μητρόπολη έχει αναλάβει την έκδοσή του, ο οποίος είναι αυτοδίκαια μέλος της συντακτικής επιτροπής.

3. Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατόπιν γνώμης της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, καθορίζεται μηνιαία εισφορά υπέρ του επισήμου Δελτίου «Δωδεκάνησος» επί της μισθοδοσίας των Διακόνων, Εφημερίων, Ιεροκηρύκων και Αρχιερέων των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, το ύψος αυτής, ο τρόπος είσπραξης και απόδοσής της, καθώς και όλες οι αναγκαίες λεπτομέρειες για την εφαρμογή του παρόντος. Μέχρι την έκδοση της απόφασης του πρώτου εδαφίου ισχύει η με στοιχεία 162896/Α1/2010 (Β᾽ 2173) απόφαση της Υπουργού Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων.

4. Στο επίσημο δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος» δημοσιεύονται Κανονισμοί, κανονιστικές διατάξεις, πράξεις, αποφάσεις και εγκύκλιοι του Οικουμενικού Πατριάρχη και της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας της Πάτμου καθώς και θεολογικά, επιστημονικά άρθρα, εκκλησιαστικά επίκαιρα ή γεγονότα. Η παράλειψη δημοσιεύσεως πράξεων και αποφάσεων κανονιστικού ή ατομικού περιεχομένου προκαλεί ακυρότητα της πράξης, εκτός αν αυτή έχει δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

5. Το επίσημο Δελτίο λαμβάνουν δωρεάν οι Εφημέριοι, οι Ιερές Μονές, οι Ενορίες, τα εκκλησιαστικά ιδρύματα και εκκλησιαστικά μουσεία των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσων και της Πατριαρχικής Εξαρχίας της Πάτμου. Η ύλη του δημοσιεύεται στις ιστοσελίδες των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας της Πάτμου.

6. Με απόφαση του Προέδρου της συντακτικής επιτροπής και κατόπιν έγκρισης του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εκδίδονται από το επίσημο Δελτίο της παρ. 1, μετά από αίτημα του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου αντίστοιχα, και εκκλησιαστικά έντυπα των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας της Πάτμου, καθώς και ανάτυπα αυτών, τα οποία διατίθενται δωρεάν.

7. Το επίσημο δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος» διατηρεί ιστοσελίδα με κατάληξη «.gr», στην οποία δημοσιεύεται υποχρεωτικά όλη η ύλη του.

8. Με απόφαση του Προέδρου της συντακτικής επιτροπής, κατόπιν έγκρισης από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εκδίδεται Κανονισμός που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και ρυθμίζει τα θέματα της έκδοσης, σύνταξης, οικονομικής διαχείρισης του επίσημου Δελτίου, καθώς και κάθε άλλο συναφές ζήτημα.

Άρθρο 340
Ιστοσελίδες Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου

Οι Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου διατηρούν ιστοσελίδα με κατάληξη «.gr», όπου δημοσιεύονται Κανονισμοί, κανονιστικές διατάξεις, πράξεις, αποφάσεις και εγκύκλιοι της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας της Πάτμου, καθώς και θεολογικά, επιστημονικά άρθρα, εκκλησιαστικά επίκαιρα ή γεγονότα.

Άρθρο 341
Άδειες δόμησης Ιερών Ναών και εκκλησιαστικών ακινήτων

1. Για τις άδειες δόμησης Ιερών Ναών και εκκλησιαστικών ακινήτων των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου εφαρμόζονται το άρθρο 12 του ν. 4258/2014 (Α᾽ 94), και το άρθρο 32 του ν. 4495/2017 (Α᾽ 167), καθώς και οι διατάξεις του Τμήματος ΙΙ του ν. 4858/2021 (Α᾽ 220).

2. Εντός των ορίων του εκκλησιαστικού καθεστώτος των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου επιτρέπεται η ανέγερση και η λειτουργία Ιερών Ναών, Ιερών Μονών και Μετοχίων, καθώς και Ορθόδοξων Ησυχαστηρίων άλλου εκκλησιαστικού καθεστώτος της Ελλάδας ή εκ των μνημονευομένων Πατριαρχείων και Εκκλησιών στα Δίπτυχα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, μετά από σχετική άδεια που εκδίδεται από τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων κατόπιν σύμφωνης γνώμης του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου και έγκριση του Οικουμενικού Πατριάρχη και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

3. Σε περίπτωση ανέγερσης ή λειτουργίας, εντός των ορίων του εκκλησιαστικού καθεστώτος των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, Ιερών Ναών, Ιερών Μονών και Μετοχίων, καθώς και Ορθοδόξων Ησυχαστηρίων άλλου εκκλησιαστικού κλίματος της Ελλάδας ή εκ των μνημονευομένων Πατριαρχείων και Εκκλησιών στα Δίπτυχα του Οι-

κουμενικού Πατριαρχείου χωρίς την άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, τότε με απόφαση του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Έξαρχου Πάτμου σφραγίζεται αμέσως από την Αστυνομία και απαλλοτριώνεται αναγκαστικά με κοινή απόφαση των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων και Οικονομικών υπέρ της οικείας Ιεράς Μητρόπολης ή της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, η οποία είναι και η υπόχρεη για την καταβολή της σχετικής αποζημίωσης. Τη γενική επιμέλεια για την εκκίνηση της διαδικασίας και την κήρυξη της απαλλοτρίωσης, την επίσπευση της διαδικασίας καθορισμού της αποζημίωσης και της αναγνώρισης του δικαιούχου, καθώς και τη συντέλεση της απαλλοτρίωσης έχει η οικεία Ιερά Μητρόπολη ή η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου, κατά παρέκκλιση της παρ. 2 του άρθρου 14 του ν. 2882/2001 (Α᾽ 17). Κατά τα λοιπά αναφορικά με την απαλλοτρίωση εφαρμόζεται ο ν. 2882/2001.

4. Η ανέγερση και η λειτουργία Ιερού Ναού της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού για ιδιωτική λατρεία επιτρέπεται μόνον κατόπιν άδειας του οικείου Μητροπολίτη και για την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου, κατόπιν άδειας του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου, η οποία εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη. Σε αντίθετη περίπτωση εφαρμόζεται η παρ. 3.

5. Ιεροί Ναοί της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού που λειτουργούν για ιδιωτική λατρεία κατόπιν άδειας, σύμφωνα με την παρ. 4, απαγορεύεται να αποδοθούν στη δημόσια λατρεία. Αν αποδοθούν σε δημόσια λατρεία, εφαρμόζεται η παρ. 3.

6. Ιεροί Ναοί της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού που λειτουργούν για ιδιωτική λατρεία και διαθέτουν νόμιμη άδεια δόμησης ή έχουν υπαχθεί νομίμως στον ν. 4495/2017 ή σε προγενέστερους νόμους περί υπαγωγής αυθαιρέτων, απαγορεύεται να κατεδαφιστούν, καθώς και να πωληθούν, εκμισθωθούν, μεταβιβαστούν ή δοθούν για χρήση σε οποιαδήποτε θρησκευτική κοινότητα χωρίς προηγούμενη αντίστοιχη άδεια του οικείου Μητροπολίτη ή χωρίς προηγούμενη αντίστοιχη άδεια του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου, που εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη εάν αφορά στην Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου. Σε αντίθετη περίπτωση εφαρμόζεται η παρ. 3.

Άρθρο 342
Εκκλησιαστικά Δικαστήρια

1. Τα παραπτώματα των κληρικών και μοναχών των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, που αφορούν στα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις τους και επισύρουν κυρώσεις κατά το κανονικό δίκαιο της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, εκδικάζονται από τα Εκκλησιαστικά Δικαστήρια.

2. Με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατόπιν εισήγησης του οικείου Μητροπολίτη ή του

Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου, η οποία εγκρίνεται από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ρυθμίζονται, στη βάση της κανονικής παράδοσης της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού, όλα τα ειδικά θέματα που αφορούν στην ίδρυση, οργάνωση, σύνθεση, συγκρότηση, αρμοδιότητα, σύγκληση και λειτουργία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων, την προδικασία και την ακροαματική διαδικασία, τη διαδικασία και τα μέσα απόδειξης, τα κανονικά παραπτώματα και τις επιβαλλόμενες κυρώσεις, τη λήψη, έκδοση και επίδοση αποφάσεων, τα ένδικα μέσα, τους όρους και τις προϋποθέσεις αναστολής και εκτέλεσης των αποφάσεων.

Άρθρο 343
Επικοινωνία

1. Οι Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου επικοινωνούν απευθείας και ατελώς με τις υπηρεσίες του Κράτους.

2. Οι Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και η Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου επικοινωνούν αφενός με τις εκτός του Κράτους Εκκλησίες και θρησκευτικές κοινότητες μέσω του Οικουμενικού Πατριαρχείου και αφετέρου με υπηρεσίες και αρχές άλλων Κρατών μέσω του Υπουργείου Εξωτερικών και η σχετική αλληλογραφία κοινοποιείται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Άρθρο 344
Ελληνική Ορθόδοξη Κοινότητα Ρόδου

1. Το Νομικό Πρόσωπο «Ελληνική Ορθόδοξη Κοινότητα Ρόδου», που διατηρήθηκε με την υπ᾽ αρ. 39143/13.10.1947 απόφαση του Στρατιωτικού Διοικητή Δωδεκανήσου, καταργείται από τη δημοσίευση του παρόντος.

2. Η κινητή και ακίνητη περιουσία, τα κάθε είδους περιουσιακά στοιχεία και αξίες του νομικού προσώπου της παρ. 1 περιέρχονται αυτοδικαίως κατά πλήρη κυριότητα, νομή και κατοχή στην Ιερά Μητρόπολη Ρόδου χωρίς άλλη πράξη ή συμβόλαιο ή αντάλλαγμα, χωρίς κάθε μορφής διατυπώσεις, εγκρίσεις, διαδικασίες, αποφάσεις ή γνώμες. Η Ιερά Μητρόπολη Ρόδου συνεχίζει τη διοίκηση και διαχείριση της εν γένει περιουσίας της «Ελληνικής Ορθόδοξης Κοινότητας Ρόδου» ως καθολικός διάδοχος, καθώς και στο όνομά της τις τυχόν εκκρεμείς δίκες της χωρίς άλλη ειδικότερη δικαστική ή εξώδικη ενέργεια.

3. Ο Μητροπολίτης Ρόδου υποχρεούται, εντός προθεσμίας έξι (6) μηνών από την έναρξη ισχύος του παρόντος, σε αναλυτική απογραφή της κινητής και ακίνητης περιουσίας, καθώς και κάθε είδους περιουσιακού στοιχείου και αξιών που περιέρχονται σε αυτή και η σχετική έκθεση απογραφής εγκρίνεται

από τον Οικουμενικό Πατριάρχη και την περί Αυτόν Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, περιβάλλεται τον συμβολαιογραφικό τύπο και μαζί με την περίληψη που προβλέπεται, καταχωρίζεται ως προς τα ακίνητα στα οικεία βιβλία μεταγραφών του αρμόδιου υποθηκοφυλακείου ή κτηματολογικού γραφείου και αναλόγως πραγματοποιούνται και οι απαιτούμενες κτηματολογικές εγγραφές.

4. Η υπ᾽ αρ. 39143/13.10.1947 απόφαση της Στρατιωτικού Διοικητή Δωδεκανήσου «περί διατηρήσεως ως νομικού προσώπου της Ελληνικής Ορθόδοξης Κοινότητος Ρόδου» καταργείται από τη δημοσίευση του παρόντος.

Άρθρο 345
Αναλογική εφαρμογή διατάξεων

Για όσα θέματα δεν προβλέπεται η ρύθμισή τους στο παρόν, ισχύουν κατ᾽ αναλογία οι ρυθμίσεις του ν. 4149/1961 (Α᾽ 41) και εφόσον δεν προβλέπονται στον ν. 4149/1961, ισχύουν κατ᾽ αναλογία οι ρυθμίσεις του ν. 590/1977 (Α᾽ 146).

Άρθρο 346
Απόδειξη σύστασης παλαιών Ενοριών και Ιερών Μονών

Η σύσταση Ιερών Μονών και Ενοριών στις Ιερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου και την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου, οι οποίες υφίστανται μέχρι την έναρξη ισχύος του παρόντος, αποδεικνύεται με διαπιστωτική πράξη του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου αντιστοίχως, η οποία δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και καθορίζει: α) την επωνυμία της Μονής ή του Ενοριακού Ναού της Ενορίας αντίστοιχα, β) την έδρα τους, γ) την Ιερά Μητρόπολη, στην δικαιοδοσία της οποίας υπάγονται, δ) το χρόνο ίδρυσής τους με αναφορά οπωσδήποτε στο σώμα της, των αποδεικτικών στοιχείων όπως έγγραφα δημόσιων ή εκκλησιαστικών αρχών, μοναστηριακό τυπικό και άλλα, από τα οποία συνάγεται ο χρόνος ίδρυσής τους και ε) τα όριά τους στην περίπτωση των Ενοριών. Οι σχετικές διαπιστωτικές πράξεις εκδίδονται εντός έξι (6) μηνών από την ημερομηνία ισχύος του παρόντος.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΥΠ᾽ ΑΡΙΘΜ. 1/2023
Περί εκδόσεως του επίσημου Δελτίου των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ».

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΡΟΔΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Λαβόντες υπ᾽ όψιν:

1. Τους Θείους και Ιερούς Κανόνες.
2. Τις διατάξεις του Νόμου 4957/2022, άρθρο 339 «Επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου» (Φ.Ε.Κ. Α΄ 141).
3. Το υπ᾽ αριθμ. 338 άρθρο του Ν. 4957/2022 (Α΄141).
4. Την υπ᾽ αριθμ. 162896/Α1/23-10-2010 απόφαση της Υπουργού Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων.
5. Την υπ᾽ αριθμ. 577/18-10-2022 απόφαση της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου.
6. Την υπ᾽ αριθμ. 668/8-12-2022 απόφαση της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου.
7. Το γεγονός ότι εκ του παρόντος Κανονισμού δεν προκαλείται δαπάνη, η οποία να βαρύνει τον Κρατικό Προϋπολογισμό,

ψηφίζουμε:

Τον Κανονισμό «Περί εκδόσεως του επίσημου Δελτίου των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»» ο οποίος έχει ως εξής:

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ
Περί εκδόσεως του επίσημου Δελτίου των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ».

Άρθρο 1
Έκδοση Δελτίου

1. Η Ιερά Μητρόπολη Ρόδου σύμφωνα με το άρθρο 339 του Ν. 4957/2022 και τη σχετική απόφαση της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, κοινοποιουμένη με το υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 577/18-10-2022) Σεπτό Πατριαρχικό Γράμμα, εκδίδει το επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου με τον τίτλο «Δωδεκάνησος», με Διευθυντή Συντάξεως και Πρόεδρο της Συντακτικής Επιτροπής τον Μητροπολίτη Ρόδου.

2. Στο επίσημο Δελτίο «Δωδεκάνησος» δημοσιεύονται Αποφάσεις της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Πατριαρχικές Εγκύκλιοι, Ομιλίες, Μηνύματα και Ανακοινωθέντα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Κανονισμοί, Κανονιστικές Διατάξεις, Πράξεις, Αποφάσεις και Εγκύκλιοι των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, καθώς και θεολογικά και επιστημονικά άρθρα, Εκκλησιαστικά επίκαιρα ή γεγονότα. Για την έκδοση του παραπάνω Δελτίου καταβάλλεται εισφορά από τους Εφημερίους και Διακόνους των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 339 του Ν. 4957/2022.

3. Το λογότυπο του επίσημου Δελτίου «Δωδεκάνησος», είναι το ίδιο με εκείνο της πρώτης του έκδοσης (έτος 2009), αποτελούμενο από δύο χρώματα, άσπρο και ερυθρό, τον τίτλο του «Δωδεκάνησος» με μεγαλύτερα στοιχεία και με μικρότερα στοιχεία τον υπότιτλο «Επίσημον Δελτίον των εν Δωδεκανήσω Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου». Στο εξώφυλλο εικονίζονται οι μορφές των Αγίων Αποστόλων Παύλου και Ιωάννου του Θεολόγου και τα νησιά του Δωδεκανησιακού συμπλέγματος.

4. Το επίσημο Δελτίο «Δωδεκάνησος» εκδίδεται τακτικά ανά εξάμηνο και έκτακτα, κατόπιν εισηγήσεως του Διευθυντού Συντάξεως Μητροπολίτου Ρόδου και αποφάσεως της Συντακτικής Επιτροπής. Επίσης, στην έκδοση του Δελτίου δύναται να συμπεριληφθεί και η έκδοση ανατύπων των Κανονισμών Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, Πρακτικών ημερίδων, συνεδρίων, επιστημονικών επετηρίδων, αφιερωματικών τόμων, τιμητικών εκδόσεων, ημερολογίων, εντύπων συνοδευομένων από ψηφιακούς δίσκους, προσκυνηματικών οδηγών, εντύπων πληροφόρησης του ιερού κλήρου και του κοινωνικού συνόλου για τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα και ποιμαντικά ζητήματα κ.α.. Η παράλειψη δημοσιεύσεως πράξεων και αποφάσεων κανονιστικού ή ατομικού περιεχομένου προκαλεί ακυρότητα της πράξης, εκτός αν αυτή έχει δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

5. Η αρμόδια Συντακτική Επιτροπή εποπτείας και έκδοσης του Δελτίου αποφασίζει την ανάθεση του έργου της προετοιμασίας εκτύπωσης του παραπάνω Δελτίου (στοιχειοθεσία, σελιδοποίηση, διόρθωση δοκιμίων, επιμέλεια εκτύπωσης κ.α.), καθώς και της ανάρτησής του στον επίσημο ιστοχώρο του, σε ένα ή περισσότερα πρόσωπα εξειδικευμένα στο αντικείμενο αυτό, με σύμβαση έργου κατόπιν συμφωνίας περί της αμοιβής.

6. Επίσης, η Συντακτική Επιτροπή αποφασίζει για την αγορά του απαραιτήτου τεχνικού εξοπλισμού, ο οποίος θα εξυπηρετεί την προετοιμασία εκτύπωσης του Δελτίου, καθώς και της αγοράς κάθε άλλου απαραίτητου εξοπλισμού φύλαξης, αποθήκευσης και αρχειοθέτησης, που εξυπηρετεί το σκοπό αυτό.

Άρθρο 2
Εποπτεία έκδοσης

Με την υπ᾽ αριθμ. 577/18-10-2022 απόφαση της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου η εποπτεία της έκδοσης του Δελτίου ανατέθηκε σε πενταμελή Συντακτική Επιτροπή με Πρόεδρο τον Μητροπολίτη Ρόδου και Μέλη από ένα εκπρόσωπο από τις άλλες Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου. Η Συντακτική Επιτροπή στην πρώτη της συνεδρίαση μετά την δημοσίευση του παρόντος Κανονισμού θα ορίσει τον Γραμματέα της. Γραμματέας μπορεί με απόφαση της Συντακτικής Επιτροπής να διοριστεί και πρόσωπο που δεν είναι Μέλος της. Η Συντακτική Επιτροπή έχει την εποπτεία της οικονομικής διαχείρισης του Δελτίου και υποβοηθείται στο έργο της αυτό από εκκλησιαστικό υπάλληλο που υπηρετεί στην Ιερά Μητρόπολη Ρόδου, ο οποίος εκτελεί χρέη λογιστή.

Άρθρο 3
Παραλήπτες Δελτίου

Το επίσημο Δελτίο λαμβάνουν δωρεάν οι Εφημέριοι, οι Ιερές Μονές, οι Ενορίες, τα εκκλησιαστικά Ιδρύματα και εκκλησιαστικά Μουσεία των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσων και της Πατριαρχικής Εξαρχίας της Πάτμου. Το Δελτίο αποστέλλεται στους Αρχιερείς του Οικουμενικού Πατριαρχείου, άλλων Πατριαρχείων και Εκκλησιών καθώς και σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, εκκλησιαστικές Σχολές, βιβλιοθήκες της ημεδαπής και αλλοδαπής, ερευνητικά κέντρα κ.λπ. Η ύλη του δημοσιεύεται στις ιστοσελίδες των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας της Πάτμου. Επίσης το Δελτίο διατηρεί ιστοσελίδα με κατάληξη «.gr», στην οποία δημοσιεύεται υποχρεωτικά όλη η ύλη του.

Άρθρο 4
Έκδοση εντύπων των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου

1. Με απόφαση του Προέδρου της Συντακτικής Επιτροπής και κατόπιν έγκρισης του Παναγιωτάτου Οικουμενικού Πατριάρχου και της περί Αυτόν Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εκδίδονται από το επίσημο Δελτίο «Δωδεκάνησος», μετά από αίτημα του οικείου Μητροπολίτη ή του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου αντίστοιχα, και εκκλησιαστικά έντυπα των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας της Πάτμου, καθώς και ανάτυπα αυτών, τα οποία διατίθενται δωρεάν.

2. Στα εκκλησιαστικά αυτά έντυπα (βιβλία, εκκλησιαστικά περιοδικά, έντυπα συνοδευόμενα από ψηφιακούς δίσκους, χάρτες, οδηγούς, έντυπα

πληροφόρησης του ιερού κλήρου και του κοινωνικού συνόλου για τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα και ποιμαντικά ζητήματα, έντυπα σεμιναρίων κ.α.) πρέπει απαραιτήτως να αναγράφεται σε ευκρινές σημείο αυτολεξεί: «Το παρόν εκδίδεται από το επίσημο Δελτίο των Επαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου της Δωδεκανήσου "Δωδεκάνησος" και διατίθεται δωρεάν». Επίσης, πρέπει να τοποθετείται υποχρεωτικώς με το παραπάνω κείμενο και το λογότυπο του επίσημου Δελτίου «Δωδεκάνησος» καθώς και ο αριθμός ISSN του επίσημου Δελτίου, όπου απαιτείται.

3. Τα παραπάνω εκκλησιαστικά έντυπα καθώς και τα ανάτυπά τους διατίθενται δωρεάν και απαγορεύεται ρητά η εμπορία τους.

Άρθρο 5
Διαδικασία έγκρισης εκδόσεως εκκλησιαστικών εντύπων των Ιερών Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου

1. Με απόφαση του Μητροπολίτου ή του Μητροπολιτικού Συμβουλίου κάθε Ιεράς Μητροπόλεως της Δωδεκανήσου, του Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου ή του Εξαρχικού Συμβουλίου για την Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου υποβάλλεται προς τον Πρόεδρο της Συντακτικής Επιτροπής συγκεκριμένη πρόταση για την έκδοση εκκλησιαστικών εντύπων κάθε Ιεράς Μητροπόλεως και της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου. Η πρόταση περιγράφει λεπτομερώς το είδος του υπό έκδοση εκκλησιαστικού εντύπου, τον αριθμό των αντιτύπων, τη γενική περιγραφή και τεχνικά χαρακτηριστικά της έκδοσης, το ακριβές κόστος αυτής, καθώς και το Τυπογραφείο που θα αναλάβει την έκδοση.

2. Η αρμόδια Συντακτική Επιτροπή έκδοσης του Δελτίου αξιολογεί την πρόταση και αναλόγως ο Πρόεδρος της Συντακτικής Επιτροπής εκδίδει την σχετική απόφαση, η οποία αποστέλλεται στην Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς έγκριση.

Άρθρο 6
Διαδικασία εξόφλησης δαπανών

1. Η εξόφληση των δαπανών έκδοσης των παραπάνω εντύπων πραγματοποιείται από την Ιερά Μητρόπολη Ρόδου, η οποία έχει οριστεί να εκδίδει το Δελτίο και η οποία έχει και την οικονομική διαχείριση, την εποπτεία της οποίας έχει η Συντακτική Επιτροπή έκδοσης του Δελτίου.

2. Η Ιερά Μητρόπολη Ρόδου διατηρεί ιδιαίτερο τραπεζικό λογαριασμό με την επωνυμία «Ιερά Μητρόπολις Ρόδου – Επίσημο Δελτίο Δωδεκάνησος». Υπεύθυνος για την κίνηση του λογαριασμού είναι ο Μητροπολίτης Ρόδου, Πρόεδρος της Συντακτικής Επιτροπής έκδοσης του Δελτίου.

3. Ο Μητροπολίτης Ρόδου ως Πρόεδρος της Συντακτικής Επιτροπής με γραπτή εντολή προς τον εκτελούντα χρέη λογιστή υπάλληλο, στην οποία θα επισυνάπτονται όλα τα απαιτούμενα δικαιολογητικά (αποφάσεις, προσφορές, τιμολόγια, βεβαίωση παράδοσης-παραλαβής και καλής εκτέλεσης του έργου κ.α.), εντέλλεται την εξόφληση κάθε τιμολογίου, εφ᾽ όσον έχει ρητά τηρηθεί όλη η νόμιμη διαδικασία.

4. Κάθε τιμολόγιο που αφορά στην έκδοση του επισήμου Δελτίου «Δωδεκάνησος», αλλά και σε κάθε άλλη έκδοση εκκλησιαστικού εντύπου από τα προβλεπόμενα παραπάνω εκδίδεται επ᾽ ονόματι της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου με ευθύνη του Τυπογραφείου και σε συνεννόηση με τον εκτελούντα χρέη λογιστή του επίσημου Δελτίου.

5. Ο εκτελών χρέη λογιστή του Δελτίου δεν μπορεί να προβεί στην εξόφληση τιμολογίου, χωρίς την τήρηση των προϋποθέσεων της παραγράφου 3 του παρόντος άρθρου, και αν αυτό δεν συνοδεύεται από υπεύθυνη δήλωση του προμηθευτή περί καλής εκτέλεσης του έργου, όπως αυτό περιγράφεται στο εκδοθέν τιμολόγιο.

6. Το προς εξόφληση τιμολόγιο πρέπει να συνοδεύεται υποχρεωτικά από δέκα αντίτυπα της έκδοσης, τα οποία υποβάλλονται για το αρχείο του επίσημου Δελτίου.

7. Ο απολογισμός της οικονομικής διαχείρισης υποβάλλεται κατ᾽ έτος και μέχρι τον μήνα Μάρτιο του επομένου έτους στην Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, συνοδευόμενος από σχετική έκθεση.

Άρθρο 7

Στην περίπτωση που η Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου αναθέσει σε άλλη Ιερά Μητρόπολη της Δωδεκανήσου την έκδοση του Δελτίου «Δωδεκάνησος» δεν καταργείται ο παρών Κανονισμός αλλά όπου Ιερά Μητρόπολη Ρόδου ή Μητροπολίτης Ρόδου εννοείται η Μητρόπολη που αναλαμβάνει την έκδοση και ο Μητροπολίτης της.

Άρθρο 8
Έναρξη ισχύος του Κανονισμού

Η ισχύς του παρόντος Κανονισμού, ο οποίος δημοσιεύεται και στο επίσημο Δελτίο των Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου «Δωδεκάνησος», αρχίζει από την ημέρα της δημοσιεύσεώς του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Ο κανονισμός αυτός να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Ρόδος, 25-1-2023

Ο Μητροπολίτης Ρόδου
Κύριλλος

ΔΙΑΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΕΝΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΙΕΡΩΝ ΜΟΝΩΝ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ

ΠΡΑΞΙΣ 289/2022

Ο Μητροπολίτης
ΡΟΔΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Έχοντας υπόψιν:

Τις διατάξεις του άρθρου 346 του ν. 4957/2022 (Α΄ 141) «Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των ΑΕΙ με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις».

Διαπιστώνουμε

την σύστασιν προ της ενάρξεως ισχύος του ν. 4957/2022 (Α΄ 141) των ως κάτωθι υφισταμένων Ενοριών και Ιερών Μονών, της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου.

Α. ΕΝΟΡΙΕΣ

1. **Ενορία του Μητροπολιτικού Ιερού Ναού Εισοδίων της Θεοτόκου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1750 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές Εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 4, β) Άννα-Μαρία Κάσδαγλη, «Πρόσφατα ανασκαφικά δεδομένα από τον ιερό Μητροπολιτικό Ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου στη Ρόδο», περ. «Δωδεκάνησος», τευχ. ΙΣΤ΄, 2021, σελ. 53-102, και γ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Greca del guartiere Metropoli Rodi) από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα πού περικλείονται από τις οδούς Βύρωνος, Αγ. Αναστασίας, Χρυ-

σοστόμου Σμύρνης, Μ. Μπότσαρη, Δ. Σολωμού, Ι. Δενδρινού, Κοδριγκτώνος και Βύρωνος, της πόλεως Ρόδου.

2. **Ενορία του Καθεδρικού Ιερού Ναού Ευαγγελισμού της Θεοτόκου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά το έτος 1948 (έτος εγκαινίων του ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 93/8-10-1948 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (διορισμός του α' Εφημερίου του ιερού Ναού από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1948 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου), και β) Θρησκευτικοί Προορισμοί, Ιερά Μητρόπολη Ρόδου, 2014, σελ. 18.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς οδών Παπάγου, 7ης Μαρτίου, παραλία Έλλη, Κώ, Πλ. Ενυδρείου, Καλύμνου, Γεωρ. Παπανικολάου, Ηρ. Πολυτεχνείου, Σοφ. Βενιζέλου, Αλ. Διάκου και Παπάγου, της πόλεως Ρόδου.

3. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Εισοδίων της Θεοτόκου Νεοχωρίου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1829 (έτος ανεγέρσεως επι παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 25, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Parrocchia Ortodossa di Neocorio in Rodi), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς Παπανικολάου, Ηρ. Πολυτεχνείου, Σοφ. Βενιζέλου, Αλ. Διάκου, Δημοκρατίας, Χειμάρας, Εν. Δυνάμεων, Διαγοριδών, Ησιόδου, Ηλιάδων, Ιαλυσού, Ακτ. Κανάρη, Ακτ. Μιαούλη και Γεωρ. Παπανικολάου, της πόλεως Ρόδου και ο οικισμός Κρητικών.

4. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1759 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 16, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa di S. Nicola), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς Νικηταρά, Φ, Φωτάρα, Χρ. Τσιγάντε, Κλ. Πέππερ, Γ. Μαύρου, Αυστραλίας, Σκ. Ζερβού και Νικηταρά, της πόλεως Ρόδου.

5. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίου Ιωάννου Προδρόμου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1854 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 34, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Parrocchia Ortodossa di S. Giovanni in Rodi), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς Ολύμπου Καρπάθου, Κ. Τσαλδάρη, Μιχ. Πετρίδη, Ησιόδου, Διαγοριδών, Εν. Δυνάμεων, Χειμμάρας, Αγ. Ιωάννου, Βασ. Ηρακλείου, Λευκωσίας, Εθν. Αντιστάσεως, Στ. Κωτιάδη και Ολύμπου Καρπάθου, της πόλεως Ρόδου.

6. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίας Αναστασίας Φαρμακολυτρίας,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1809 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 40, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Parrocchia Ortodossa di S. Anastasia in Rodi), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς Διον. Σολωμού, Μπότσαρη, Π. Π. Γερμανού, Αγ. Αναστασίας, Φιλελλήνων, Μεγ. Κων/νου, Ηρ. Αναστασίας, Χρ. Παπαχριστοδούλου, Φιλικής Ένωσης, Κ. Ζαχαρίου, Ρόδου-Λίνδου, Ι. Δενδρινού και Διον. Σολωμού, της πόλεως Ρόδου.

7. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Άνω,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1882 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα,

«Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 46, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Parrocchia Ortodossa di S. Giorgio in Rodi), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς Κοδριγκτώνος, Βύρωνος, Καναδά, Πατρ. Αθηναγόρα, Νικηταρά, Φ. Φωτάρα, Δημ. Παπά και Κοδριγκτώνος, της πόλεως Ρόδου.

8. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Κάτω,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1809 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 52, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Comunita Religiosa Ortodossa-S. Giorgio in Rodi), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς οδών Αυστραλίας, Καναδά, Σκ. Ζερβού, Ι. Καποδιστρίου και Αυστραλίας, της πόλεως Ρόδου.

9. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίων Αναργύρων,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 15ου αιώνα, ως εμφαίνεται: α) Κατερίνας Μανούσου-Ντέλλα, «Ρόδος. Στοιχεία Πολεοδομικής ανάλυσης μιας μεσαιωνικής οχυρωμένης πόλης», Δελτίο Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, τομ. ΚΔ', 2000, σελ. 27-42, β) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 4, και γ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Comunita Religiosa OrtodossaS. Anarghiri di Rodi), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς Στ. Κωτιάδη, Εθν. Αντιστάσεως, Λευκωσίας, Β. Ηρακλείου, Αγ. Ιωάννου, Δημοκρατίας, Μ. Κων/νου, Εθν. Αντιστάσεως, Ηρ. Αναστασίας, Χρ. Παπαχριστοδούλου και Στ. Κωτιάδη, της πόλεως Ρόδου.

10. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίου Φανουρίου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1947 ως εμφαίνεται: α) εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 862/3-9-1975 εγγράφου της Ι. Μ. Ροδου (πιστοποιητικό υπηρεσιακών μεταβολών Εφημερίου δι᾽ ου εμφαίνεται ο διορισμός του α΄ Εφημερίου του ιερού Ναού το έτος 1947) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1947 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου), β) Μαριά Μ. και Δοντάς Σ., «Εκκλησίες και εξωκκλήσια της Ρόδου», εκδ. Ζήτη, Ρόδος 2016, σελ. 75.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Το τμήμα της μεσαιωνικής πόλεως Ρόδου που περικλείεται από τα δυτικά τείχη της πόλεως και την οδό Πυθαγόρα.

11. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίου Παντελεήμονος,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1948 (έτος εγκαινίων του ιερού Ναού ο οποίος είναι κτίσμα του έτους 1480), ως εμφαίνεται: α) εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 8/18-12-1948 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (διορισμός του α΄ Εφημερίου του ιερού Ναού από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1948 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου), Μαριά Μ. και Δοντάς Σ., «Εκκλησίες και εξωκκλήσια της Ρόδου», εκδ. Ζήτη, Ρόδος 2016, σελ. 63.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Το τμήμα της μεσαιωνικής πόλεως Ρόδου που περικλείεται από τα ανατολικά τείχη της πόλεως και την οδό Πυθαγόρα.

12. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίας Σκέπης-Αγίου Ευθυμίου Μητροπολίτου Ρόδου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1991 ως εμφαίνεται: α) εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 329/28-3-1991 (διορισμός του α΄ Εκκλησιαστικού Συμβουλίου από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1991 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς Κλ. Πέππερ, Ατταβύρου, Σμύρνης, Βεργίνας, Μονής Πανορμίτου, Καλλιπάτειρας, Ρόδου-Καλλιθέας, παραλιακή οδός (παραλία Ζέφυρος), Κλ. Πέππερ της πόλεως Ρόδου και νότια μέχρι τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Κοσκινού.

13. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου (παλαιού Κοιμητηρίου),** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρει-

ας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1944 (έτος ανεγέρσεως ιερού Ναού 1903), ως εμφαίνεται: α) Κων. Ε. Σκανδαλίδη, «Ο κοιμητηριακός Ναός του Αγίου Δημητρίου...», Ρόδος 2021 και β) εκ διοικητικών εγγράφων της Ι. Μ. Ρόδου από του 1944 και εντεύθεν.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς Χρ. Τσιγάντε, Καναδά, Ι. Δενδρινού, Δημ. Παπά, Κοδριγκτώνος, Χατζηαγγέλου, Ι. Δενδρινού, Ρόδου-Λίνδου, Ήβης, Ατταβύρου, Γρηγορίου Ε, Κλ. Πέππερ και Χρ. Τσιγάντε, της πόλεως Ρόδου.

14. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου Ροδινίου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1989, ως εκφαίνεται υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 176/16-2-1989 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (διορισμός α΄ Εφημερίου του ιερού Ναού από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1989 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς Ρόδου-Λίνδου μέχρι το ύψος της οδού Η. Βενέζη, Ευρώπης, Καμύνδου, Πανορμίτου, Πάλμα Μαγιόρκα, Βεργίνας, Σμύρνης, Ατταβύρου, Ήβης και Ρόδου-Λίνδου, της πόλεως Ρόδου.

15. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αναλήψεως του Κυρίου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1971, ως εμφαίνεται: εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 1445/1-12-1971 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (διορισμός του α΄ Εφημερίου του ιερού Ναού από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1971 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα οικοδομικά τετράγωνα που περικλείονται από τις οδούς -Λίνδου, Κ. Ζαχαρίου (ΔΕΗ), Φίλων Ένωσης Δωδ/σου, Χρ. Παπαχριστοδούλου, Στ. Κωτιάδη, Ολύμπου Καρπάθου, Κ. Τσαλδάρη, Μιχ. Πετρίδη, Γ. Σεφέρη, Η. Βενέζη και Ρόδου-Λίνδου, της πόλεως Ρόδου.

16. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίων Αποστόλων,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1996, ως εμφαίνεται: εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 523/28-3-1996 της Ι. Μ. Ρόδου (διορισμός α΄ Εκκλησιαστικού Συμβουλίου από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1996 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Η περιοχή των συνοικιών Αγίων Αποστόλων και Ηλιούπολης της πόλεως Ρόδου.

17. **Ενορία του Ενοριακού Ιερού Ναού Αγίου Χριστοφόρου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ρόδου, της Δημοτικής Ενότητας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1990, ως εμφαίνεται: εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 1127/31-12-1990 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (ίδρυση Ενορίας από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1990 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Η κτηματολογική περιοχή Ασγούρου της πόλεως Ρόδου οριοθετουμένη νότια και ανατολικά από τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Κοσκινού.

18. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου,** χωρίου Ιαλυσού, με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ιαλυσού, της Δημοτικής Ενότητας Ιαλυσού, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1756 (έτος ανέγερσης επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 58, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa Chimissis Theotocan di Trianda), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής περιοχή Τριαντών, οριοθετουμένης ανατολικά από την οδό Άνοιξης.

19. **Ενορία του Ιερού Ναού Μεταμορφώσεως του Σωτήρος,** οικισμού Ιξιάς, με έδρα τον οικισμό Ιξιάς, της Δημοτικής Κοινότητας Ιαλυσού, της Δημοτικής Ενότητας Ιαλυσού, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1989, ως εμφαίνεται: α) εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 419/21-4-1989 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (διορισμός α' Εφημερίου από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1989 και εντεύθεν.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Κανδυλί και Ιξιάς.

20. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Καθολικής), χωρίου Κρεμαστής,** νήσου Ρόδου, με έδρα την Δημοτική Κοινότητα Κρεμαστής, της Δημοτικής Ενότητας Πεταλούδων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1853 (κτιτορική επιγραφή κατεδαφισθέντος ιερού ενοριακού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 70, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα

δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa di Cremasto, από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Κρεμαστής.

21. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Ιωάννου Θεολόγου, χωρίου Δαματριάς,** νήσου Ρόδου, με έδρα την Τοπική Κοινότητα Δαματριάς, της Δημοτικής Ενότητας Πεταλούδων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά τον 19ο αιώνα, ως εμφαίνεται: α) εκ της αρχιτεκτονικής του ιερού Ναού, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giovanni di Damatria), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Δαματριάς.

22. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Σπυρίδωνος, χωρίου Θεολόγου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Θεολόγου, της Δημοτικής Ενότητας Πεταλούδων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1930 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Βασιλείου ν. Παπανικολάου, «Ιστορίες σπιτιών και ανθρώπων του χωριού Θεολόγου», Ρόδος 2011, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Spiridione di Teologo), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.)

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Θεολόγου.

23. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου, χωρίου Παστίδας,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Παστίδας, της Δημοτικής Ενότητας Πεταλούδων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1880 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου». Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 79, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Nicola del Villaggio di Pastida), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Παστίδας.

24. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου, χωρίου Παραδεισίου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Παραδεισίου, της Δημοτικής Ενότητας Πετα-

λούδων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1891 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Μπινόγλου, Μ., «Το χωριό μου η Βιλλανόβα». Ρόδος 2006, σελ. 17, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Nicola di Villanova), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Παραδεισίου.

25. **Ενορία του Ιερού Ναού Ταξιάρχου Μιχαήλ, χωρίου Μαριτσών,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Μαριτσών, της Δημοτικής Ενότητας Πεταλούδων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1839 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου». Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 98, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa Tacsiarchi di Marizza), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Μαριτσών.

26. **Ενορία του Ιερού Ναού Ευαγγελιστού Λουκά, χωρίου Σορωνής,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Σορωνής, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1858 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Αθήνα, 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 104, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Luca di Soroni), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Σορωνής.

27. **Ενορία του Ιερού Ναού Τιμίου Σταυρού, χωρίου Απολλώνων,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Απολλώνων, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1858 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική

διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 184, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Croce di Apollona), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Απολλώνων.

28. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Ιωάννου Προδρόμου, χωρίου Φανών,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Φανών, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1848 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 113, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giovanni di Fane), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Φανών.

29. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Αικατερίνης, χωρίου Καλαβαρδών,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Καλαβαρδών, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1841 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 134, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Caterina di Kalavarda), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Καλαβαρδών.

30. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου, χωρίου Σαλάκου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Σαλάκου, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα τον 13ο αιώνα (χρονολογία ανεγέρσεως του Ενοριακού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 169, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa Panaia da Salaco), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Σαλάκου.

31. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Χαραλάμπους, οικισμού Ελεούσας,** με έδρα τον οικισμό Ελεούσας, της Τοπικής Κοινότητας Διμυλιάς, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1964 ως εμφαίνεται: α) εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 390/22-3-1964 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (διορισμός α' Εφημερίου του ιερού Ναού από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1964 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Ελεούσας.

32. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, χωρίου Διμυλιάς,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Διμυλιάς, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1872 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 172, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Sarantes di Dimilia), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Διμυλιάς.

33. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, χωρίου Πλατανίων,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Πλατανίων, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, ιδρυθείσα προ του έτους 1852 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 181, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giorgio di Platania), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Πλατανίων.

34. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου, χωρίου Έμπωνα,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Έμπωνα, της Δημοτικής Ενότητας Ατταβύρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νο-

τίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1853 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 199, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa della Panaia di Embona), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Έμπωνα.

35. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, χωρίου Κρητηνίας,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Κρητηνίας, της Δημοτικής Ενότητας Ατταβύρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1851 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 191, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giorgio di Castello), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Κρητηνίας.

36. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Παντελεήμονος, χωρίου Σιανών,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Σιανών, της Δημοτικής Ενότητας Ατταβύρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα τον ια΄ αιώνα (χρονολογία ανεγέρσεως του παλαιού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Μαριά Μ. και Δοντάς Σ., «Εκκλησίες και εξωκκλήσια της Ρόδου», εκδ. Ζήτη, Ρόδος 2016, σελ. 174, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Pandaleo di Siana), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Σιανών.

37. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Ισιδώρου, χωρίου Αγ. Ισιδώρου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Αγ. Ισιδώρου, της Δημοτικής Ενότητας Ατταβύρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1860 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργ. Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 285, και β) εκ της θεμελιώδους

εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Isidoro), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Αγίου Ισιδώρου.

38. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Θωμά, χωρίου Μονολίθου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Μονολίθου, της Δημοτικής Ενότητας Ατταβύρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1830 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 300, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Toma di Monolito)), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Μονολίθου.

39. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Τριάδας, χωρίου Μανδρικού,** με έδρα τον οικισμό Μανδρικό, της Δημοτικής Κοινότητας Έμπωνα, της Δημοτικής Ενότητας Ατταβύρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1969, ως εμφαίνεται: εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 2018/1-2-1969 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (διορισμός του α΄ Εφημερίου του ιερού Ναού από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1969 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής του οικισμού Μανδρικού.

40. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Ιωάννου Θεολόγου, χωρίου Γενναδίου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Γενναδίου, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1841 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 375, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giovanni di Jannadi), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Γενναδίου.

41. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Μαρίνας, χωρίου Απολακκιάς,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Απολακκιάς, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου,

του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1854 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 343, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Marina di Apolakia), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Απολακκιάς.

42. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, χωρίου Αρνίθας,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Αρνίθας, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1879 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 356, και β εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giorgio di Arnitta), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Αρνίθας.

43. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου, χωρίου Ασκληπειού,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Ασκληπειού, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1309 (χρονολογία τοιχογραφικού διακόσμου του Ενοριακού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Βολανάκη, Ι. «Ο Ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Ασκληπιείο Ρόδου», Ρόδος 2006, σελ. 11, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa di Asclipio), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Ασκληπειού, στην οποία περιλαμβάνεται και ο οικισμός Κιοτάρι.

44. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Ιωάννου Θεολόγου, χωρίου Βατίου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Βατίου, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1841 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου

Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 375, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giovanni Teologo di Vati), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Βατίου.

45. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Μερκουρίου, χωρίου Ιστρίου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Ιστρίου, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1868 (έτος ανέγερσεως του Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 311, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Mercuri) από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Ιστρίου.

46. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Παρασκευής, χωρίου Κατταβιάς,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Κατταβιάς, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1895 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 421, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Paraschevi di Cattavia), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Κατταβιάς.

47. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, χωρίου Λαχανιάς,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Λαχανιάς, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1848 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 400, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giorgio di Lachania), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Λαχανιάς.

48. **Ενορία του Ιερού Ναού Ταξιάρχου Μιχαήλ, χωρίου Μεσαναγρού,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Μεσαναγρού, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1861 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού) ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 394, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Michele di Mesanagro), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Μεσαναγρού.

49. **Ενορία του Ιερού Ναού Γενεσίου της Θεοτόκου, χωρίου Προφύλιας,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Προφύλιας, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1873 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού) ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 318, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa Panaia di Profilia), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Προφύλιας.

50. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου, χωρίου Λίνδου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Λίνδου, της Δημοτικής Ενότητας Λινδίων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1309, ως εμφαίνεται: α) Μαριά Μ. και Δοντάς Σ., «Εκκλησίες και εξωκκλήσια της Ρόδου», εκδ. Ζήτη, Ρόδος 2016, σελ. 117, β) Κυριάκου Ι. Φίνα. «Η Λίνδος. Από των Προϊστορικών χρόνων έως την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου», Ρόδος 2010, και γ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa Panaia ‘’Cimisis’’ di Lindo), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Λίνδου.

51. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, χωρίου Λαέρμων,** με έδρα

τη Τοπική Κοινότητα Λαέρμων, της Δημοτικής Ενότητας Λινδίων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1882 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 279, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giorgio di Laerma), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Λαέρμων.

52. **Ενορία του Ιερού Ναού Αρχιστρατήγου Μιχαήλ χωρίου Λάρδου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Λάρδου, της Δημοτικής Ενότητας Λινδίων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1862 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 324, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Michele di Lardo), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Λάρδου.

53. **Ενορία του Ιερού Ναού Ταξιάρχου Μιχαήλ, χωρίου Καλάθου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Καλάθου, της Δημοτικής Ενότητας Λινδίων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1859 (έτος ανέγερσης του Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 305, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Michele di Kalato), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Καλάθου.

54. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γερασίμου του εν Κεφαλληνία (παλαιοτέρα ονομασία: Ενορία Ευαγγελισμού της Θεοτόκου), χωρίου Πυλώνας,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Πυλώνας, της Δημοτικής Ενότητας Λινδίων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1958, ως εμφαίνεται: εκ του υπ᾽ αριθμ.

πρωτ. 1354/1-11-1958 εγγράφου της Ι. Μ. Ροδου (έγγραφο διορισμού Εφημερίου του ιερού Ναού) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1958 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Πυλώνας.

55. **Ενορία του Ιερού Ναού Αρχαγγέλου Μιχαήλ, χωρίου Αρχαγγέλου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Αρχαγγέλου, της Δημοτικής Ενότητας Αρχαγγέλου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1845 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 213, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Michele di Arcangelo), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Αρχαγγέλου, εκτός του οικισμού Κολυμπίων.

56. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, χωρίου Μαλώνας,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Μαλώνας, της Δημοτικής Ενότητας Αρχαγγέλου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1840 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 230, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Giorgio di Malona), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Μαλώνας.

57. **Ενορία του Ι. Ν. Εισοδίων της Θεοτόκου, χωρίου Μάσαρι,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Μασάρων, της Δημοτικής Ενότητας Αρχαγγέλου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1863 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργ. Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 260, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa Panaia Isodia di Masari), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Μασάρων.

58. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου, χωρίου Αφάντου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Αφάντου, της Δημοτικής Ενότητας Αφάντου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1839 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 160, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa Panaia Chimissi di Afando), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής και του οικισμού Κολυμπίων.

59. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου, χωρίου Αρχίπολης,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Αρχιπόλεως, της Δημοτικής Ενότητας Αφάντου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1858 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 177, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa S. Demetrio di Arcipoli), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Αρχιπόλεως.

60. **Ενορία του Ιερού Ναού Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, χωρίου Καλυθιών,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Καλυθιών, της Δημοτικής Ενότητας Καλλιθέας, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1841 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου, Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 146, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa Metamorfosi di Calitea), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Καλυθιών εκτός της περιοχής του οικισμού Φαληρακίου.

61. **Ενορία του Ιερού Ναού Εισοδίων της Θεοτόκου, χωρίου Κοσκινού,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Κοσκινού, της Δημοτικής Ενότητας Καλλιθέας, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νο-

τίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1836 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου» Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 85, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής (Chiesa Ortodossa di Coschino) στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου, από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Κοσκινού.

62. **Ενορία του Ιερού Ναού Γενεσίου της Θεοτόκου, χωρίου Ψίνθου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ψίνθου, της Δημοτικής Ενότητας Καλλιθέας, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1846 (έτος ανεγέρσεως επί παλαιοτέρου του σημερινού Ενοριακού ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 153, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa di Psito), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.)

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Τα όρια της κτηματολογικής περιοχής Ψίνθου.

63. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Νεκταρίου,** οικισμού Φαληρακίου, με έδρα τον οικισμό Φαληρακίου, της Δημοτικής Κοινότητας Καλυθιών, της Δημοτικής Ενότητας Καλλιθέας, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1974, ως εμφαίνεται: α) εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 901/1-8-1974 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (διορισμός του α΄ Εφημερίου του ιερού Ναού από τον Μητροπολίτη Ρόδου) και πολλών άλλων διοικητικών εγγράφων από του έτους 1974 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Η περιοχή του οικισμού Φαληρακίου.

Β. ΙΕΡΕΣ ΜΟΝΕΣ

1. **Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Αρταμίτου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Λαέρμων, της Δημοτικής Ενότητας Λινδίων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 11ου αιώνα, ως εμφαίνεται: α) εκ της ενυπογράφου Διαθήκης του Ηγουμένου της Μονής Νείλου στον χειρόγραφο Κώδικα Απολλώνων (έτος 1181), β) «Θρησκευτικοί προορισμοί», Ιερά Μητρόπολη Ρόδου, 2014, σελ. 54-55, και γ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια

βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso Artamiti di Alaerma), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

2. **Ιερά Ανδρώα Μονή Αρχαγγέλου Μιχαήλ Καμυρί,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Μασάρων, της Δημοτικής Ενότητας Αρχαγγέλου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 11ου αιώνα, ως εμφαίνεται: α) εκ της ενυπογράφου Διαθήκης του Ηγουμένου της Μονής του Αρταμίτου Νείλου στον Κώδικα Απολλώνων (έτος 1181), β) Ιωάννου Ηλ. Βολανάκη, «Τοιχογραφημένοι Ναοί της Δωδεκανήσου», περ. «Δωδεκάνησος», τευχ. ΙΑ', 2014, σελ. 167-168, γ) Χ. Κουτελάκης, «Τέμπλα Δωδεκανήσου», 1986, σ. 44, δ) Μαριά Μ. και Δοντάς Σ. «Εκκλησίες και εξωκκλήσια της Ρόδου», εκδ. Ζήτη, Ρόδος 2016, σελ. 110, ε) Χαριστούλας Γιακουμάκη, «Ενεπίγραφο μεσοβυζαντινό επιστύλιο από τη Μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο Καμυρί Ρόδου», τομ. «Σοφία άδολος», Ρόδος 2014, σελ. 195-215, και στ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso di kamiri di Massari), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

3. **Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Γενεσίου της Θεοτόκου Σκιαδίου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Μεσαναγρού, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 13ου αιώνα επί των ερειπίων αρχαιοτέρας Μονής, ως εμφαίνεται: α) Ιωάννου Ηλ. Βολανάκη, «Τοιχογραφημένοι Ναοί της Δωδεκανήσου», περ. «Δωδεκάνησος», τευχ. ΙΑ', 2014, σελ. 174-176, β) Μητροπολίτου Ρόδου Κυρίλλου Κογεράκη, «Ιερά Μονή Σκιαδίου (Παναγία η Σκιαδενή)», Ρόδος 2017, σελ. 11, και γ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero di Skiadi Messanagro), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

4. **Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Ταξιάρχου Μιχαήλ Θαρρίου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Λαέρμων, της Δημοτικής Ενότητας Λινδίων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 12ου αιώνα επί των ερειπίων παλαιοχριστιανικής βασιλικής, ως εμφαίνεται: α) Ιωάννου Ηλ. Βολανάκη, «Τοιχογραφημένοι Ναοί της Δωδεκανήσου», περ. «Δωδεκάνησος», τευχ. ΙΑ', 2014, σελ. 128-131, β) «Θρησκευτικοί προορισμοί», Ιερά Μητρόπολη Ρόδου, 2014, σελ. 54-55, γ) Μ. Αχειμάστου, Θάρι 2006, σ. 1-78 και πίνακες 1-85, και δ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso di Tarri), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

5. **Ιερά Ανδρώα Μονή Υπεραγίας Θεοτόκου Ελεούσης-Κοσκινιστής,** οικισμού Ελεούσας, με έδρα τον οικισμό Ελεούσας, της Τοπικής Κοινότητας

Διμυλιάς, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του ιγ΄ αιώνα επί των ερειπίων παλαιοχριστιανικής Βασιλικής και αρχαιοτέρας Μονής, ως εμφαίνεται: α) Π. Λαζαρίδης, «Συμβολή εις την μελέτην των παλαιοχριστιανικών μνημείων της Δωδεκανήσου», Πεπραγμένα Θ΄ Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 12-19 Απριλίου 1953, Αθήνα 1955, τ. 1, σ. 245, β) Ιωάννου Ηλ. Βολανάκη, «Τοιχογραφημένοι Ναοί της Δωδεκανήσου», περ. «Δωδεκάνησος», τευχ. ΙΑ΄, 2014, σελ. 102-104, και γ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Panaghia Coschinisti), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

6. **Ιερά Ανδρώα Μονή Ζωοδόχου Πηγής Φιλερήμου,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ιαλυσού, της Δημοτικής Ενότητας Ιαλυσού, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 14ου αιώνα επί των ερειπίων παλαιοχριστιανικής βασιλικής μετά βαπτιστηρίου, ως εμφαίνεται: α) Αν. Ορλάνδου, «Παλαιοχριστιανικά λείψανα Ρόδου», Α΄, 1, 1948, σ. 47-54, β) Π. Λαζαρίδου, «Παλαιοχριστιανικά μνημεία Δωδεκανήσου», 1955, σ. 245, γ) Ι. Βολανάκη, «Βαπτιστήρια» 1976, σ. 127-128, δ) Ι. Βολανάκης, Παλαιοχριστιανικά μνημεία Δωδεκανήσου 1988, σ. 332, ε) Ιωάννου Ηλ. Βολανάκη, «Τοιχογραφημένοι Ναοί της Δωδεκανήσου», περ. «Δωδεκάνησος», τευχ. ΙΑ΄, (2014), σελ. 206-208, και στ) «Θρησκευτικοί προορισμοί», Ιερά Μητρόπολη Ρόδου, 2014, σελ. 54-55.

7. **Ιερά Ανδρώα Μονή Γενεσίου της Θεοτόκου Αμάρτου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Κρητηνίας, της Δημοτικής Ενότητας Ατταβύρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 14ου αιώνα, ως εμφαίνεται: α) Lock Peter, «Freestanding towers in the countryside of Rhodes. In Elizabeth Jeffreys (Ed): Byzantine style, Religion and Civilization. In honour of Sir Steven Runciman. Cambridge 2006, β) Μαριά Μ. και Δοντάς Σ., «Εκκλησίες και εξωκκλήσια της Ρόδου» , εκδ. Ζήτη, Ρόδος 2016, σελ. 172, και γ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso di S. Maria di Castello), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

8. **Ιερά Ανδρώα Μονή Προφήτου Αμώς,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Καλυθιών, της Δημοτικής Ενότητας Καλλιθέας, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του ιδ΄ αιώνος επί ερειπίων παλαιοχριστιανικής Βασιλικής του 5ο -6ο αιώνα, ως εμφαίνεται: α) Ιωάννου Ηλ. Βολανάκη, «Τοιχογραφημένοι Ναοί της Δωδεκανήσου», περ. «Δωδεκάνησος», τευχ. ΙΑ΄, 2014, σελ. 113-114, β) Μαριά Μ. και Δοντάς Σ., «Εκκλησίες και εξωκκλήσια της Ρόδου», εκδ. Ζήτη, Ρόδος 2016,

σελ. 187, και γ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso di Profeta Ammoni di Calitea), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

9. **Ιερά Ανδρώα Μονή Αγίου Φιλήμονος,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Αρνίθας, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 15ου αιώνα, ως εμφαίνεται: α) Χ. Κουτελάκης, «Τέμπλα Δωδεκανήσου», 1986, σ. 43, β) Αν. Θεοδοσίου, «Εικονοστάσια Ρόδου», 2020, σ. 29, και γ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso S. Filimonos), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

10. **Ιερά Ανδρώα Μονή Γενεσίου της Θεοτόκου Τσαμπίκας,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Αρχαγγέλου, της Δημοτικής Ενότητας Αρχαγγέλου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 17ου αιώνα (1693) ως εμφαίνεται: α) Ι. Βολανάκη, «Τοιχογραφημένοι ναοί Δωδεκανήσου», περ. «Δωδεκάνησος», 2014, τευχ. ΙΑ', 2014, σελ. 78-79, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso S. Zambica di Arcangelo), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

11. **Ιερά Ανδρώα Μονή Υπεραγίας Θεοτόκου Ελεούσης Καλυθιών,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Καλυθιών, της Δημοτικής Ενότητας Καλλιθέας, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 18ου αιώνα (επιγραφή τοιχοφραγικού διακόσμου του ιερού Ναού), ως εμφαίνεται: α) Ιωάννου Ηλ. Βολανάκη, «Τοιχογραφημένοι Ναοί της Δωδεκανήσου», περ. «Δωδεκάνησος», 2014, τευχ. ΙΑ', σελ. 128-131, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa di Eleousa di Kalithea), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

12. **Ιερά Ανδρώα Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Καλόπετρας,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Θεολόγου, της Δημοτικής Ενότητας Πεταλούδων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1784 επί των ερειπίων αρχαιοτέρας Μονής, ως εμφαίνεται: α) Ανέκδοτος Κώδιξ ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου (ιθ΄ αι.), β) εκ της κτιτορικής επιγραφής γ) Μαριά Μ. και Δοντάς Σ., «Εκκλησίες και εξωκκλήσια της Ρόδου», εκδ. Ζήτη, Ρόδος 2016, σελ. 193, και δ) εκ εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Chiesa Ortodossa Calopetra di Calamona) από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

13. **Ιερά Ανδρώα Μονή Ζωοδόχου Πηγής Πλημμυρίου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Λαχανιάς, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 1837 επί των ερειπίων αρχαιοτέρας Μονής, ως εμφαίνεται: α) Αν. Ορλάνδου, «Παλαιοχριστιανικά λείψανα Ρόδου», Α΄, 1, 1948, σ. 40-46, β) Π. Λαζαρίδου, «Παλαιοχριστιανικά μνημεία Δωδεκανήσου» 1945, σ. 244, γ) Ι. Βολανάκη, «Παλαιοχριστιανικά μνημεία Δωδεκανήσου», Αφιέρωμα 1988, σ. 339-340, δ) Ι. Βολανάκη, «Τοιχογραφημένοι ναοί Δωδεκανήσου», περ. «Δωδεκάνησος», τευχ. ΙΑ', 2014, σελ. 128-131 σ. 138, ε) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου». Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 141, και στ) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso di Blimmiri), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

14. **Ιερά Γυναικεία Κοινοβιακή Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου του Ὕψους (Υψενής),** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Λάρδου, της Δημοτικής Ενότητας Λινδίων, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά τα μέσα του 19ου αιώνα επί των ερειπίων παλαιοτέρας Μονής, ως εμφαίνεται: α) Ανέκδοτος Κώδιξ ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου (ιθ΄ αι.) β) «Προσκυνητάριον ιεράς Μονής Υψενής», Ρόδος 2001, γ) δια της υπ᾽ ἀριθμ. 147/2-1-2014 Πράξεως του Μητροπολίτου Ρόδου, δια της οποίας μεταβλήθηκε από ανδρώα σε γυναικεία ιερά Μονή, δ) «Θρησκευτικοί προορισμοί», Ιερά Μητρόπολη Ρόδου 2014, σελ. 36, και ε) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso di Panaia Ipseni di Lardo), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

15. **Ιερά Ανδρώα Μονή Αγίου Γεωργίου Λαχανιάς,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Λαχανιάς, της Δημοτικής Ενότητας Νότιας Ρόδου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 1867 επί των ερειπίων αρχαιοτέρας Μονής, ως εμφαίνεται: α) Γεωργίου Η. Ντέλλα, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου», Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, σελ. 413, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Ortodosso S. Giorgio di Lacania), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

16. **Ιερά Ανδρώα Μονή Προφήτου Ηλιού,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Σαλάκου, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 19ου αιώνα, ως εμφαίνεται: α) Ανέκδοτος Κώδιξ ιεράς Μητροπόλεως

Ρόδου (ιθ΄ αι.), β) εκ κτιτορικής επιγραφής, και β) εκ της θεμελιώδους εγγραφής στα δημόσια βιβλία του Κτηματολογίου Ρόδου (Monastero Profeta Elia), από συστάσεως αυτού κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1923 κ.ε.).

17. **Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Υπεραγίας Θεοτόκου Φανερωμένης,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Ιαλυσού, της Δημοτικής Ενότητας Ιαλυσού, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 1935 (ο ι. Ναός αποτελεί κτίσμα των μέσων του 19ου αιώνα), ως εμφαίνεται: α) εκ του υπ᾽ αριθμ. πρωτ. 5175/Απρίλιος 1935 εγγράφου της Ι. Μ. Ρόδου (διοριστήριον έγγραφον Ηγουμένου Δωροθέου) και άλλων εγγράφων από του 1935 και εντεύθεν, και β) «Θρησκευτικοί προορισμοί», Ιερά Μητρόπολη Ρόδου, 2014, σελ. 52.

18. **Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Υπεραγίας Θεοτόκου Παραμυθίας,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Αφάντου, της Δημοτικής Ενότητας Αφάντου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1988, ως εμφαίνεται: α) εκ του υπ᾽ ἀριθμ. 100/21-1-1988 εγγράφου (εκδοθέντος δια σχετικής ιδρυτικής Πράξεως) του Μητροπολίτου Ρόδου και πληθώρας διοικητικών εγγράφων από του έτους 1988 και εντεύθεν (Αρχείο Ι. Μ. Ρόδου).

19. **Ιερά Γυναικεία Κοινοβιακή Μονή Αγίου Νεκταρίου Κρυονερίου,** με έδρα τη Τοπική Κοινότητα Αρχίπολης, της Δημοτικής Ενότητας Αφάντου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 2014, ως εμφαίνεται: εκ της υπ᾽ αριθμ. 146/2-1-2014 Πράξεως του Μητροπολίτου Ρόδου.

20. **Ιερά Γυναικεία Κοινοβιακή Μονή Υπεραγίας Θεοτόκου Παντανάσσης,** με έδρα τη Δημοτική Κοινότητα Σορωνής, της Δημοτικής Ενότητας Καμείρου, του Δήμου Ρόδου, της Περιφερειακής Ενότητος Ρόδου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 2010, ως εμφαίνεται: εκ της υπ᾽ αριθμ. 86/1-11-2010 Πράξεως του Μητροπολίτου Ρόδου.

Η παρούσα Διαπιστωτική Πράξη να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Εν Ρόδω τη 6η-10-2022

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ο ΡΟΔΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΣ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΩΟΥ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΥ

Άριθμ. Πρωτ.: 252

Αναγνώρισις συστάσεως υφιστάμενων Ενοριών και Ιερών Μονών της Ιεράς Μητροπόλεως Κώου και Νισύρου συμφώνως προς το άρθρον 346 του Ν. 4957/2022 (Α 141)»

Ο Μητροπολίτης Κώου και Νισύρου

Έχοντες υπ᾽ ὄψιν:

Τας διατάξεις του άρθρου 346 του ν. 4957/2022 (Α 141) «Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των ΑΕΙ με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις»

Διαπιστούμεν

την σύστασιν πασών των προ της ενάρξεως ισχύος του Ν. 4957/2022 (Φ.Ε.Κ. 141/τ. Α/21-7-2022) υφισταμένων Ενοριών και Ιερών Μονών της καθ᾽ ἡμᾶς Ιεράς Μητροπόλεως Κώου και Νισύρου, και εν ταις υπαγομέναις εν αυτή Νήσοις Κω και Νίσυρον, ως ακολούθως:

Εν νήσω Κω

Α. Ενορίαι

1. **Ενορία Ιερού Μητροπολιτικού Ναού Αγίου Νικολάου πόλεως Κω νήσου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Κω (Κοραή 10, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1858 (ως εμφαίνεται εκ της μελέτης του Ανδρέα Χατζημιχαήλ, Ιερά Μητρόπολις Κώου και Νισύρου. Παρελθόν και Παρόν, Κως 2016, σελ. 138) [Εφεξής δια λόγους συντομίας η παραπομπή εις τον τόμον ως εξής Χατζημιχαήλ: αριθμός σελίδος]. Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις το κέντρον (παλαιά συνοικία Χώρα) πόλεως Κω.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: Εις τον ανωτέρω αναφερθέντα Τόμον, όστις εξεδόθη υπό της Ιεράς Μητροπόλεως Κώου και Νισύρου συνεκεντρώθη άπασα η υφισταμένη βιβλιογραφία. Όπου παρίσταται ανάγκη, η παράθεσις συμπληρωματικής βιβλιογραφικής τεκ-

μηριώσεως θα δηλούται ιδιαιτέρως. Σημειωτέον, ότι άπασαι αι Ενορίαι της καθ᾽ ἡμᾶς Ιεράς Μητροπόλεως Κώου και Νισύρου καταγράφονται, από πολλών δεκαετιών, εις την κατ᾽ έτος εκδιδομένην Επετηρίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου και εις τα κατ᾽ έτος Εγκόλπια Ημερολογία της καθ ἡμᾶς Ιεράς Μητροπόλεως).

2. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίας Παρασκευής πόλεως Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Κω (Αλεξ. Υψηλάντου 20, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1763 (Χατζημιχαήλ: 160). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις την παλαιάν συνοικίαν Άσπα πόλεως Κω.

3. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίου Παύλου πόλεως Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Κω (Θεμιστοκλέους 22, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά το έτος 1956 (Χατζημιχαήλ: 172). Εις την Ενορίαν υπάγεται και το Ιερόν Παρεκκλήσιον Παναγίας Φανερωμένης Κω (Μπουμπουλίνας και Μανδηλαρά 33, 85300 Κως), το οποίον ξεκίνησε να οικοδομείται το έτος 1966 (Χατζημιχαήλ: 178). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις την συνοικίαν Αγίου Παύλου πόλεως Κω.

4. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίου Αθανασίου και Αρχαγγέλου Γαβριήλ Πλατανίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Κω (Πλατάνιον, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά το έτος 1971 (Χατζημιχαήλ: 179). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις την περιοχήν Πλατάνιον πόλεως Κω.

5. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίων Πάντων Παραδεισίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Κω (Παραδείσιον, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά το έτος 1970 (Χατζημιχαήλ: 184). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις την περιοχήν Παραδείσιον πόλεως Κω.

6. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Νέας Αλικαρνασσού Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Κω (Νέα Αλικαρνασσός, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυ-

θείσα δια της υπ ἀριθμ. 32/10-7-2012 ημετέρας Αρχιερατικής Πράξεως. Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις τον οικισμόν Νέα Αλικαρνασσός πόλεως Κω και εις τας πέριξ αυτού περιοχάς, ως εμφαίνεται και εκ της υπ ἀριθμ. 90/17-8-2022 ημετέρας Αρχιερατικής Πράξεως.

7. **Ενορία Ιερού Ναού Θείας Αναλήψεως Ζηπαρίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Ζηπάριον (Ζηπάριον, 85300 Κως) της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά το έτος 1963 (Χατζημιχαήλ: 193). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Ζηπάριον, Τιγκάκιον και εις τας πέριξ αυτών περιοχάς.

8. **Ενορία Ιερού Ναού Ευαγγελισμού Θεοτόκου Ασφενδιού Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Ασφενδιού (Ασφενδιού, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1804 (Χατζημιχαήλ: 210). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις περιοχήν Ευαγγελιστρίας Ασφενδιού Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

9. **Ενορία Ιερού Ναού Ασωμάτων Ασφενδιού Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Ασφενδιού (Ασφενδιού, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1804 (Χατζημιχαήλ: 203). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις περιοχήν Ασωμάτου Ασφενδιού Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

10. **Ενορία Ιερού Ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου Ζιας Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Ζια (Ζια, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1100 μ.Χ. αρχικώς ως Ιερά Μονή υπό την ονομασίαν Ιερά Μονή Σπονδών (Χατζημιχαήλ: 219). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Ζιαν Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

11. **Ενορία Ιερού Ναού Γενεσίου Θεοτόκου Λαγουδίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Λαγούδιον (Λαγούδιον, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυ-

θείσα προ του έτους 1860 (Χατζημιχαήλ: 215). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Λαγούδιον Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

12. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίου Παύλου Λινοπότιου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν τον Λινοπότην (Λινοπότης, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1947 (Χατζημιχαήλ: 223). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Λινοπότιον Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

13. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου Χαϊχουτών Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν τον οικισμόν Χαϊχούται, της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1805 (Χατζημιχαήλ: 199). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις τον οικισμόν Χαϊχουτών Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

14. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου Πυλίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Πυλίον (Πυλίον, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Πυλίου, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1900 (Χατζημιχαήλ: 228). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις συνοικίαν Αγίου Νικολάου Πυλίου Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

15. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Πυλίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Πυλίον (Πυλίον, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Πυλίου, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1673 (Χατζημιχαήλ: 233). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις συνοικίαν Αγίου Γεωργίου Πυλίου Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

16. **Ενορία Ιερού Ναού Είσοδίων Θεοτόκου Αμανιού Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Αμανιού (Αμανιού, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Πυλίου, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά τον 17ον αιώνα (Χατζημιχαήλ: 237). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Αμανιού Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

17. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίας Τριάδος Αντιμαχείας Κω,** ανήκουσα εις την

Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Αντιμάχειαν (Αντιμάχεια, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Αντιμαχείας, της Περιφερείας Ηρακλειδών, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1830 (Χατζημιχαήλ: 244). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις συνοικίαν Αγίας Τριάδος Αντιμαχείας Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

18. **Ενορία Ιερού Ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου Αντιμαχείας Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Αντιμάχειαν (Αντιμάχεια, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Αντιμαχείας, της Περιφερείας Ηρακλειδών, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1825 (Χατζημιχαήλ: 241). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις συνοικίαν Κοιμήσεως Θεοτόκου (Προσκύνημα το Κουβούκλι) Αντιμαχείας Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

19. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίων Αποστόλων Αντιμαχείας Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Αντιμάχειαν (Αντιμάχεια, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Αντιμαχείας, της Περιφερείας Ηρακλειδών, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1869 (Χατζημιχαήλ: 248). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις συνοικίαν Αγίων Αποστόλων Αντιμαχείας Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

20. **Ενορία Ιερού Ναού Ευαγγελισμού Θεοτόκου Μαστιχαρίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Μαστιχάριον (Μαστιχάριον, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Αντιμαχείας, της Περιφερείας Ηρακλειδών, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά το έτος 1930 (Χατζημιχαήλ: 252). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Μαστιχάριον Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

21. **Ενορία Ιερού Ναού Γενεσίου Θεοτόκου Καρδαμαίνης Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Καρδάμαινα (Καρδάμαινα, 85300 Κως), της Δημοτικής Κοινότητος Καρδαμαίνης, της Περιφερείας Ηρακλειδών, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά το έτος 1897 (Χατζημιχαήλ: 257). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Καρδάμαιναν Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

22. **Ενορία Ιερού Ναού Εισοδίων Θεοτόκου Κεφάλου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την Κέφαλον (Κέφαλος, 85300 Κως), της Δημοτικής

Κοινότητος Κεφάλου, της Περιφερείας Ηρακλειδών, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1873 (Χατζημιχαήλ: 266). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Κέφαλον Κω και εις τας πέριξ περιοχάς.

Β. Ιεραί Μοναί

1. **Ιερά Ανδρώα Μονή Παναγίας Καστριανών Παλαιού Πυλίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Παλαιόν Πυλίον, της Δημοτικής Κοινότητος Πυλίου, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το 1080, υπό του Οσίου Αρσενίου Σκηνουρίου και του Οσίου Χριστοδούλου Λατρηνού, (Χατζημιχαήλ: 312 και Ναθαναήλ-Φιλίππου Διακοπαναγιώτη, Όσιος Αρσένιος Σκηνούριος. Μία μεγάλη μορφή της Κω, Κως 2022).

2. **Ιερά Ανδρώα Μητροπολιτική Μονή Τιμίου Προδρόμου Θυμιανού Κεφάλου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την περιοχήν Κρίκελλος, της Δημοτικής Κοινότητος Κεφάλου, της Περιφερείας Ηρακλειδών, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1900 (Χατζημιχαήλ: 286).

3. **Ιερά Γυναικεία Μονή Αγίου Νεκταρίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την ομώνυμον περιοχήν, της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1968 (Χατζημιχαήλ: 274).

4. **Ιερά Ανδρώα Μονή Φοβεράς Προστασίας και Αγίου Μηνά εν Βουρρίνη της Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την περιοχήν της Βουρρίνης, της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 2009 (Χατζημιχαήλ: 278).

5. **Ιερά Ανδρώα Μονή Οσίας Μελούς εν Βουρρίνη της Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την περιοχήν της Βουρρίνης, της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1483 (Διακοπαναγιώτη Ναθαναήλ, Η Οσία Μελώ στη Βουρρίνα της Κω. Λαϊκή παράδοση και Λατρεία: 90-99, Χατζημιχαήλ: 279).

6. **Ιερά Ανδρώα Μονή των εν Δωδεκανήσω Αγίων και των εν τη Ιερά Μητροπόλει Κώου και Νισύρου διαλαμψάντων, εν Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την περιοχήν Μονάγρι, της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 2009 (Χατζημιχαήλ: 278).

7. **Ιερά Ανδρώα Μονή Αγίας Ειρήνης Θερμών Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την περιοχήν Πίσω Θερμά, της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου. Παλαιότατος ναός της Βυζαντινής περιόδου, τον οποίο η ΕΦΑ Δωδεκανήσου έχει χαρακτηρίσει «Χριστιανικόν Αρχαιολογικόν Μνημείον» (Χατζημιχαήλ: 288).

8. **Ιερά Ανδρώα Μονή Προφήτου Ζαχαρίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την ομώνυμον περιοχήν, της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου. Παλαιοτάτη Ιερά Μονή της Βυζαντινής Περιόδου, την οποίαν η ΕΦΑ Δωδεκανήσου έχει χαρακτηρίσει «Χριστιανικόν Αρχαιολογικόν Μνημείον» (Χατζημιχαήλ: 288).

9. **Ιερά Ανδρώα Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Χριστού Δικαίου Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την κορυφήν του Όρους Δίκαιος, της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου. Η Ιερά Μονή ιδρύθηκε υπό του Οσίου Αρσενίου Σκηνουρίου (η επονομαζομένη του Αμπελά) κατά τον 11ον αιώνα (Χατζημιχαήλ: 282-283).

10. **Ιερά Ανδρώα Μονή Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν τας νοτίους κλιτύς του Όρους Δίκαιος, της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Ηρακλειδών, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου. Η Ιερά Μονή ιδρύθηκε υπό του Οσίου Αρσενίου Σκηνουρίου κατά τον 11ον αιώνα (Χατζημιχαήλ: 262).

11. **Ιερά Ανδρώα Μονή Προφήτου Ηλιού-Σκηνούριον Κάθισμα εν Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την περιοχήν Σύμπετρον, της Δημοτικής Κοινότητος Κω, της Περιφερείας Κω, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου. Η Ιερά Μονή

ιδρύθηκε υπό του Οσίου Αρσενίου Σκηνουρίου κατά τον 11ον αιώνα (Χατζημιχαήλ: 187).

12. **Ιερά Ανδρώα Μονή Παναγίας Ζωοδόχου Πηγής εις Μονάγρι Κω,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την περιοχήν Μονάγρι, της Δημοτικής Κοινότητος Ασφενδιού, της Περιφερείας Δικαίου, του Δήμου Κω, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου. Η Ιερά Μονή ιδρύθηκε υπό του Οσίου Αρσενίου Σκηνουρίου κατά τον 11ον αιώνα (Χατζημιχαήλ: 202).

Εν νήσω Νισύρω

Α. Ενορίαι

1. **Ενορία Ιερού Μητροπολιτικού Ναού Γενεσίου Θεοτόκου Ποταμητίσσης Νισύρου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Μανδράκιον (Μανδράκιον, 85303 Νίσυρος), του Δήμου Νισύρου, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1837 (Χατζημιχαήλ: 398). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Μανδράκιον Νισύρου και εις τας πέριξ περιοχάς.

2. **Ενορία Ιερού Ναού Γενεσίου Θεοτόκου Εμπορειού Νισύρου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν τον Εμπορειόν (Εμπορειός, 85303 Νίσυρος), του Δήμου Νισύρου, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1870 (Χατζημιχαήλ: 415). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Εμπορειόν Νισύρου και εις τας πέριξ περιοχάς.

3. **Ενορία Ιερού Ναού Εισοδίων Θεοτόκου Νικιών Νισύρου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν τα Νικιά (Νικιά, 85303 Νίσυρος), του Δήμου Νισύρου, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1762 (Χατζημιχαήλ: 417). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Νικειά Νισύρου και εις τας πέριξ περιοχάς.

4. **Ενορία Ιερού Ναού Αγίων Αποστόλων Πάλων Νισύρου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν τους Πάλους (Πάλοι, 85303 Νίσυρος), του Δήμου Νισύρου, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1956 (Χατζημιχαήλ: 413). Τα όρια της Ενορίας εντοπίζονται εις Πάλους Νισύρου και εις τας πέριξ περιοχάς.

Β. Ιεραί Μοναί

1. **Ιερά Ανδρώα Μονή Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Μανδράκιον, του Δήμου Νισύρου, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1401 (Χατζημιχαήλ: 344).

2. **Ιερά Ανδρώα Μονή Παναγίας Κυράς Εμπορειού Νισύρου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν τον Εμπορειόν, του Δήμου Νισύρου, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1735 (Χατζημιχαήλ: 409).

3. **Ιερά Ανδρώα Μονή Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Νικιών Νισύρου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν τα Νικιά, του Δήμου Νισύρου, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1910 (Χατζημιχαήλ: 411).

4. **Ιερά Ανδρώα Μονή Τιμίου Σταυρού Άργους Νισύρου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν την περιοχήν Άργος, του Δήμου Νισύρου, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα κατά την περίοδον της κατοχής της Δωδεκανήσου υπό των Οθωμανών (Χατζημιχαήλ: 397).

5. **Ιερά Ανδρώα Μονή Ευαγγελισμού Θεοτόκου Μανδρακίου Νισύρου,** ανήκουσα εις την Ιεράν Μητρόπολιν Κώου και Νισύρου και υπαγομένη εις την δικαιοδοσίαν αυτής, με έδραν το Μανδράκιον, του Δήμου Νισύρου, της Περιφερειακής Ενότητος Δωδεκανήσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1753 (Χατζημιχαήλ: 411).

Η απόφασις αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Κως, 12 Δεκεμβρίου 2022

Ο Μητροπολίτης

† Ο ΚΩΟΥ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΥ
ΝΑΘΑΝΑΗΛ

ΔΙΑΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ 1188/14/10-10-2022

Ο Μητροπολίτης Λέρου, Καλύμνου και Αστυπαλαίας Παΐσιος

Έχοντας υπόψη:

Τις διατάξεις του άρθρου 346 του ν. 4957/2022 (Α΄ 141) «Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των ΑΕΙ με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις».

Διαπιστώνουμε

Την σύστασιν προ της ενάρξεως ισχύος του ν. 4957/2022 (Α΄ 141) των ως κάτωθι υφισταμένων Ενοριών και Ιερών Μονών, της Ιεράς Μητροπόλεως Λέρου, Καλύμνου και Αστυπαλαίας:

Α. ΕΝΟΡΙΑΙ:

1. **Ενορία του Ιερού Μητροπολιτικού Ναού «Ευαγγελισμός της Θεοτόκου», πόλεως Πλατάνου, νήσου Λέρου,** με έδρα τον Δήμου Λέρου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1880, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), β) Αρχείο ΤΑΚΕ, γ) Αρχείο «Εφορείας Σχολών Λέρου», δ) Σύγγραμμα Δ.Οικονομόπουλου (1888), ε) Αρχείο Ληξιαρχείου Δημογεροντίας Δήμου Λέρου, στ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ζ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η αριστερά πλευρά της Δημοτικής οδού Άγκυρα-Σπήλια-Πλατεία Πλατάνου-συνοικία Αγίας Παρασκευής-γεφύρι «Χαλκιά»-«Μαλαχίειο» Δημοτικό Σχολείο-βρύση «Ούρα»-άνω Πάτελο-Ράχη-Άγκυρα.

2. **Ενορία του Ιερού Καθεδρικού Ναού Αγίου Νικολάου, πόλεως Λακκίου, νήσου Λέρου,** με έδρα τον Δήμο Λέρου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1952, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 04/29-12-1952 Μητροπολιτική Πράξη, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο π. Δημητρίου Χολέβα, ε) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Λέρου, στ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ζ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: αριστερή πλευρά Άγκυρας-οδού Βία-Σαβόγια έως παλαιά Αγία Ειρήνη-Αμμουδαριές-Βαγιά-

εξωκκλήσι Σταυρός-Άγιος Πέτρος-Παναγία Μονή-Κατσούνι-Μερικιά-Λακκί-Άγιοι Ανάργυροι-κοιμητήριο Τεμένια-Άγιος Γεώργιος Βουρλίδια-κορυφογραμμή έως Άγκυρα.

3. **Ενορία του Ιερού Ναού Θείας Μεταμορφώσεως Σωτήρος Χριστού, πόλεως Πλατάνου, νήσου Λέρου,** με έδρα τον Δήμο Λέρου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1660, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), β) Αρχείο ΤΑΚΕ, γ) Αρχείο «Εφορείας Σχολών Λέρου», δ) σύγγραμμα Δ.Οικονομόπουλου (1888), ε) σύγγραμμα πρεσβυτέρου Γεωργίου Χαραμαντά «Ιστορικά σημειώματα της Εκκλησίας της νήσου Λέρου», στ) Αρχείο Ιερού Ναού, ζ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δημογεροντίας Δήμου Λέρου, η) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, θ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: δεξιά πλευρά κορυφογραμμής Τουρκοπήγαδο-Άγκυρα-δεξιά πλευρά οδού Άγκυρα-Σπήλια-Πλάτανος-Αγία Παρασκευή-Κάστρο Παντελίου-Απιτίκιον.

4. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, χωρίου Αλίντων, νήσου Λέρου,** με έδρα τον Δήμο Λέρου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1947, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), β) Αρχείο ΤΑΚΕ, γ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Λέρου, δ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ε) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: κορυφογραμμή Ακτή Μαράτου-Προφ.Ηλίας-δεξιά πλευρά Ταξιάρχου, παραλία Γούρνας-περιοχές Αλίντων-Καμάρας-Παρθενίου (βόρεια Λέρος).

5. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Μαρίνης, πόλεως Αγίας Μαρίνης, νήσου Λέρου,** με έδρα τον Δήμο Λέρου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1880, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), β) Αρχείο ΤΑΚΕ, γ) σύγγραμμα Δ.Οικονομόπουλου (1888), δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δημογεροντίας Δήμου Λέρου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: δεξιά πλευρά γεφύρι «Χαλκιά»-Αρχαιολογικό Μουσείο-βρύση «Ούρας»-κάτω Πάτελο-Άγιος Αντώνιος-Άγιος Δημήτριος-Ράχη-Προφ.Ηλίαςκορυφογραμμή έως Ακτή Μαράτου.

6. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Φανουρίου, χωρίου Ξηροκάμπου, νήσου Λέρου,** με έδρα τον Δήμο Λέρου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1964, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 257/14-12-1964 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) το με αρ.πρωτ.: 210/21-2-1971 Πατριαρχικό

Γράμμα, γ) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), δ) Αρχείο ΤΑΚΕ, ε) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Λέρου, στ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ζ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Άγιος Γεώργιος Βουρλίδια-κορυφογραμμή έως κοιμητήριο-Άγιοι Ανάργυροι-παραλία Τεμενίων, περιοχές Φλαμπού-Τεμένια-Λέπιδα-Ξηρόκαμπος (νότια Λέρος).

7. **Ενορία του Ιερού Ναού Οσίας Ειρήνης Χρυσοβαλάντου, χωρίου Δρυμώνος, νήσου Λέρου,** με έδρα τον Δήμο Λέρου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1989, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 838/01-08-1989 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Λέρου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι : δεξιά πλευρά παραλίας Γούρνας-Ταξιάρχου Μιχαήλ-Βία Σαβόγια-Άγιος Αυκούλης-Λενικός-εξωκκλήσιο Σταυρού-Άγιος Πέτρος (περιοχές Δρυμώνας-Λενικός-Μύλοι-Πλάκες).

8. **Ενορία του Ιερού Μητροπολιτικού Ναού Θείας Μεταμορφώσεως Σωτήρος Χριστού, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1861, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

9. **Ενορία του Ιερού Καθεδρικού Ναού Παναγίας Κεχαριτωμένης Χώρας, χωρίου Χώρας νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1794, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Χώρα Καλύμνου.

10. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Στεφάνου, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1920, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-

Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

11. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1892, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

12. **Ενορία του Ιερού Ναού Ζωοδόχου Πηγής, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1860, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

13. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Βασιλείου, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1987, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθ. 810/02-07-1987 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

14. **Ενορία του Ιερού Ναού Υπαπαντής του Κυρίου, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1860, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

15. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Τριάδος, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1926, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

16. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Μάμαντος, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1890, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

17. **Ενορία του Ιερού Ναού Ευαγγελιστρίας, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1890, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

18. **Ενορία του Ιερού Ναού Αναστάσεως, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1920, ως εμφαίνεται εκ των: α) προφορικών πληροφοριών, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

19. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1850, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Πόθια Καλύμνου.

20. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Αθανασίου, πόλεως Πόθιας, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1988, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 833/15-12-1988 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι οι Ποταμοί Καλύμνου.

21. **Ενορία του Ιερού Ναού Τιμίου Προδρόμου Χώρας νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1831, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Χώρα Καλύμνου.

22. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Χαραλάμπους Χώρας νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1862, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Χώρα Καλύμνου.

23. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, χωρίου Πανόρμου, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1888, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου (Πράξη 53/21-01-1892 σε απάντηση σχετικής επιστολής του Μητροπολίτου Χρυσάνθου (αρ. 15/08-01-1892), β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι ο Πάνορμος Καλύμνου.

24. **Ενορία του Ιερού Ναού Αρχαγγέλου Μιχαήλ, χωρίου Πανόρμου, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαί-

ου, ιδρυθείσα το έτος 1987, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 810/02-07-1987 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι ο Πάνορμος Καλύμνου.

25. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου, χωρίου Αργινωντών, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1951, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, β) Αρχείο ΤΑΚΕ, γ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, δ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ε) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι οι περιοχές Αργινώντα-Σκάλια-Εμποριός Καλύμνου.

26. **Ενορία του Ιερού Ναού Εισοδίων της Θεοτόκου, χωρίου Μυρτιών, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1996, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 873/30-08-1996 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) ΦΕΚ 974/τ.Β΄/25-10-1996, γ) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), δ) Αρχείο ΤΑΚΕ, ε) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, στ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ζ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι οι περιοχές Μυρτιές-Μασούρι Καλύμνου.

27. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, χωρίου Άργους, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1996, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 873/30-08-1996 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) ΦΕΚ 974/τ.Β΄/25-10-1996, γ) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), δ) Αρχείο ΤΑΚΕ, ε) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, στ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ζ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι το Άργος Καλύμνου.

28. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου, χωρίου Βοθύνων, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1996, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 873/30-08-1996 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) ΦΕΚ 974/τ.Β΄/25-10-1996, γ) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), δ) Αρχείο ΤΑΚΕ, ε) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, στ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ζ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι οι περιοχές Βοθύνοι-Βλυχάδια Καλύμνου.

29. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Θεοδώρου, χωρίου Βαθέως, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1988, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 833/15-12-1988 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, γ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι Βαθύς Καλύμνου.

30. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Τριάδος, χωρίου Βαθέως, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1989, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 838/01-08-1989 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως (έγγραφα, Άδειες-Δηλώσεις Γάμων-Βαπτίσεων), γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι Βαθύς Καλύμνου.

31. **Ενορία του Ιερού Ναού Αποστόλου Παύλου, χωρίου Φλασκά, νήσου Καλύμνου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1988, ως εμφαίνεται εκ της υπ᾽ αριθμ. 833/15-12-1988 Μητροπολιτικής Πράξεως.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι Φλασκάς Καλύμνου.

32. **Ενορία του Ιερού Ναού Ζωοδόχου Πηγής νήσου Τελένδου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1951, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, β) Αρχείο ΤΑΚΕ, γ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, δ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ε) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η νήσος Τέλενδος.

33. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου νήσου Ψερίμου,** με έδρα τον Δήμο Καλύμνου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1951, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, β) Αρχείο ΤΑΚΕ, γ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Καλύμνου, δ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ε) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η νήσος Ψέριμος.

34. **Ενορία του Ιερού Μητροπολιτικού Ναού Παναγίας Πορταϊτίσσης, πόλεως Αστυπαλαίας, νήσου Αστυπαλαίας,** με έδρα τον Δήμο Αστυπαλαίας, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1762, ως εμφαίνεται εκ των: α) Πατριαρχικό Σιγίλλιο Οικουμενικού Πατριάρχου Ιωαννικίου, β) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, γ) Αρχείο ΤΑΚΕ, δ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου

Αστυπαλαίας, ε) Αρχείο Ε.Φ.Τ.Α., στ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ζ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Χώρα Αστυπαλαίας.

35. **Ενορία του Ιερού Ναού Μεγάλης Παναγίας, πόλεως Αστυπαλαίας, νήσου Αστυπαλαίας,** με έδρα τον Δήμο Αστυπαλαίας, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1857, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, β) Αρχείο Ε.Φ.Τ.Α., γ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, δ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Χώρα Αστυπαλαίας.

36. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου, χωρίου Πέρα Γυαλού, νήσου Αστυπαλαίας,** με έδρα τον Δήμο Αστυπαλαίας, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1954, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, β) Αρχείο ΤΑΚΕ, γ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Αστυπαλαίας, δ) Αρχείο Ε.Φ.Τ.Α., ε) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, στ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι ο Πέρα Γυαλός Αστυπαλαίας.

37. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου, χωρίου Μαλτεζάνας, νήσου Αστυπαλαίας,** με έδρα τον Δήμο Αστυπαλαίας, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1956, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, β) Αρχείο ΤΑΚΕ, γ) Αρχείο Ληξιαρχείου Δήμου Αστυπαλαίας, δ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, ε) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η Μαλτεζάνα Αστυπαλαίας.

38. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, πόλεως Χώρας, νήσου Αστυπαλαίας,** με έδρα τον Δήμο Αστυπαλαίας, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1790, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Ιεράς Μητροπόλεως, β) Αρχείο Ε.Φ.Τ.Α.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι το Κάστρο Αστυπαλαίας.

39. **Ενορία του Ιερού Ναού Παναγίας Κάστρου (Ευαγγελισμός της Θεοτόκου), πόλεως Χώρας, νήσου Αστυπαλαίας,** με έδρα τον Δήμο Αστυπαλαίας, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1853, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Ιεράς Μητροπόλεως, β) Αρχείο Ε.Φ.Τ.Α.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι το Κάστρο Αστυπαλαίας.

Β. ΙΕΡΑΙ ΜΟΝΑΙ

1. **Ιερά Μονή Παναγίας Κάστρου (διαλελυμένη), με έδρα τον Δήμο Λέρου,** της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα τον 16ο αιώνα, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, β) σύγγραμμα Δ. Οικονομόπουλου (1888), γ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, δ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου, ε) Εθνικό Κτηματολόγιο.

2. **Ιερά Γυναικεία Μονή Αγίων Αγγέλων (υπό σύσταση), με έδρα τον Δήμο Λέρου,** της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 2003, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 74/2003 Μητροπολιτική Πράξη, β) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, γ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, δ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

3. **Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Αγίου Παντελεήμονος, με έδρα τον Δήμο Καλύμνου,** της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα αρχές του 17ου αιώνος (1627), ως εμφαίνεται εκ των: α) έγγραφο Ιεράς Μονής Παναγίας Χοζοβιωτίσσης νήσου Αμοργού, β) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, γ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, δ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

4. **Ιερά Γυναικεία Κοινοβιακή Μονή Ευαγγελιστρίας, με έδρα τον Δήμο Καλύμνου,** της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1890, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου, β) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, γ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, δ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

5. **Ιερά Γυναικεία Κοινοβιακή Μονή Αγίας Αικατερίνης Βοθύνων, με έδρα τον Δήμο Καλύμνου,** της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα αρχές 20ού αιώνος, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου, β) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, γ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, δ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

6. **Ιερά Γυναικεία Κοινοβιακή Μονή Αγίων Πάντων, με έδρα τον Δήμο Καλύμνου,** της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1926, ως εμφαίνεται εκ των: α) Αρχεία της Δημογεροντίας Καλύμνου, β) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, γ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, δ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

7. **Ιερά Γυναικεία Κοινοβιακή Μονή Αναλήψεως του Κυρίου, με έδρα τον Δήμο Καλύμνου,** της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1951, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 02/12-02-1951 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, γ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, δ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

8. **Ιερά Γυναικεία Κοινοβιακή Μονή Παναγίας Ελεούσης Ρότσου, με έδρα τον Δήμο Καλύμνου,** της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1982, ως εμφαίνεται εκ των: α) υπ᾽ αριθμ. 684/01-01-1982 Μητροπολιτικής Πράξεως, β) Αρχεία Ιεράς Μητροπόλεως, γ) Ημερολόγια Εκκλησίας Ελλάδος, δ) Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η παρούσα απόφαση να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Ο Μητροπολίτης
† Ο Λέρου, Καλύμνου και Αστυπαλαίας
Παΐσιος

ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ 209/2022
Αναγνώρισις συστάσεως υφιστάμενων Ενοριών και Ιερών Μονών της Ιεράς Μητροπόλεως Καρπάθου καί Κάσου, συμφώνως προς το άρθρο 346 του ν. 4957/2022 (Α΄ 141)

Ο Μητροπολίτης

Έχοντας υπόψη:

Τις διατάξεις του άρθρου 346 του ν. 4957/2022 (Α΄ 141) «Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των ΑΕΙ με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις».

Διαπιστώνουμε

την σύστασιν προ της ενάρξεως ισχύος του ν.4957/2022 (Α΄ 141) των ως κάτωθι υφισταμένων Ενοριών και Ιερών Μονών, της Ιεράς Μητροπόλεως Καρπάθου καί Κάσου :

Α. ΕΝΟΡΙΑΙ:

1. **Ενορία του Ιερού Μητροπολιτικού Ναού Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου χωρίου Ἀπερίου, νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Ἀπερίου (οδός Χατζη-Ηλία Οικονόμου αρ.1 /πλατεία.), της Τοπικής Κοινότητας Απερίου, του Δήμου Καρπάθου, της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1600, ως εμφαίνεται από το αρχείο του Ιερού Ναού και συνάγεται από αρχαιολογικές πηγές.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Η περιοχή Μορροού (οικία Χαλκιά Ευδοξίας), το Γεφύρι, Πάνω Απέρι, Καό, Κεντρικό Απέρι, Αγιος Ιωάννης-Γέρος, Λουμπιναρές, Αχάτα, Κυρά Παναγιά, Κάτω Λάκκος, Κατώδιο, Μυρτώνας, Κάτω Απέρι, περιοχή Σταδίων, όρια τοπικής Κοινότητας Βωλάδος, όρια με την Δημοτική Κοινότητα Καρπάθου έως και το ρέμα του Ξενοδοχείου ΒΕΝΕΖΖΙΑ .

2. **Ενορία του Ιερού Ναού Μεταμορφώσεως του Σωτήρος χωρίου Απερίου νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Απερίου, της Τοπικής Κοινότητας Απερίου, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου Κασου της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1862, ως εμφαίνεται εκ του αποσπάσματος κτηματολογικού πίνακος του έτους 1862.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Η περιοχή Άγιος Βασίλειος οικία Βογιατζηδάκη Σταματίου, και από τις οικίες Παπαγεωργίου

Ιωάννη, Μακρή Νικολάου Ειρήνης Μιχαηλίδου Λάμπρου Ευδοξίας, Διακομανώλη Καλλιόπης, Γεωργίου Μακρή και πρός τούς Λώρους ως την οικία της Διακονή Καλλιόπης.

3. **Ενορία του Ιερού Ναού Τιμίου Προδρόμου χωρίου Απερίου νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Απερίου, της Τοπικής Κοινότητας Απερίου, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1838 ως εμφαίνεται εκ των εγγράφων του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Από την οικία της Διακονή Καλλιόπης ως την οικία Ζωής Κάτρου – Πρεάρη όπου και τά όρια της ενορίας Βωλάδος.

4. **Ενορία του Ιερού Ναού Ευαγγελισμού της Θεοτόκου πόλεως Καρπάθου νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Δημοτικήν Κοινότητα Καρπάθου,της Δημοτικής Ενότητας Καρπάθου, του Δήμου Καρπάθου, της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου-Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1875, ως εμφαίνεται εκ του αποσπάσματος κτηματολογικού πίνακος του έτους 1954.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Όλα τά τμήματα και οικοδομικά τετράγωνα αριστερά της κεντρικής οδού Απερίου – Πηγαδίων Καρπάθου.Στην πόλη της Καρπάθου συμπεριλαμβάνεται και η περιοχή Σίσαμος.

5. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίων Δώδεκα Αποστόλων πόλεως Καρπάθου νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Δημοτικήν Κοινότητα Καρπάθου,της Δημοτικής Ενότητας Καρπάθου, του Δήμου Καρπάθου, της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου-Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1968, ως εμφαίνεται εκ των μητρώων του του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι: Δεξιά του κεντρικού δρόμου Απερίου Πηγαδίων αρχίζει η ενορία. Από το Δασονομείο πρός ξενοδοχείο “Τιτάνια” και μέχρι τα παλαιά γραφεία της ΔΕΗ. Όλο το Νιοχώρι, η Σκόπη, η περιοχή της Ζωοδόχου Πηγής, το Πλατύολο μέχρι του Κοντού το συνεργείο αυτοκινήτων ἐως και την Κυρά Παναγιά.

6. **Ενορία του Ιερού Ναού Υπαπαντής του Κυρίου χωρίου Αρκάσας, νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Αρκάσας, της Τοπικής Κοινότητας Αρκάσας, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1885 ως εμφαίνεται εκ των μητρώων του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Αρκάσας.

7. **Ενορία του Ιερού Ναού Γενεσίου της Θεοτόκου, χωρίου Βωλάδος νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Βωλάδος, της Τοπικής Κοι-

νότητας Βωλάδος, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1850 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Βωλάδος.

8. **Ενορία του Ιερού Ναού Ζωοδόχου Πηγής χωρίου Διαφανίου, νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Διαφανίου, της Τοπικής Κοινότητας Διαφανίου, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1972 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Διαφανίου.

9. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου χωρίου Μενετῶν νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Μενετών, της Τοπικής Κοινότητας Μενετών, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1845 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Μενετών.

10. **Ενορία του Ιερού Ναού Γενεσίου της Θεοτόκου χωρίου Μεσοχωρίου νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Μεσοχωρίου, της Τοπικής Κοινότητας Μεσοχωρίου, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1553, ως εμφαίνεται εκ του μητρώου του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Μεσοχωρίου.

11. **Ενορία του Ιερού Ναού Μεταμορφώσεως του Σωτήρος χωρίου Όθους, νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Όθους, της Τοπικής Κοινότητας Όθους, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1886 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Όθους

12. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου χωρίου Ολύμπου νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Ολύμπου, της Τοπικής Κοινότητας Ολύμπου, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα τόν 8ο αιώνα ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο τέμπλο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Ολύμπου.

13. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου χωρίου Πυλών, νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Πυλών, της Τοπικής Κοινότητας Πυλών, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1859 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Πυλών.

14. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου χωρίου Σπόων, νήσου Καρπάθου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Σπόων, της Τοπικής Κοινότητας Σπόων, του Δήμου Καρπάθου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1754 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Σπόων.

15. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Σπυρίδωνος χωρίου Φρυ, νήσου Κάσου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Φρυ, της Τοπικής Κοινότητας Φρυ, του Δήμου Κάσου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα του έτος 1866 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Φρυ.

16. **Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου χωρίου Παναγίας, νήσου Κάσου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Παναγίας, της Τοπικής Κοινότητας Παναγίας, του Δήμου Κάσου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα του έτος 1901 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Παναγίας.

17. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Τριάδος χωρίου Πόλι, νήσου Κάσου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Πόλι, της Τοπικής Κοινότητας Πόλι, του Δήμου Κάσου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα του έτος 1862 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Πόλι.

18. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου χωρίου Αρβανιτοχωρίου, νήσου Κάσου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Αρβανιτοχωρίου, της Τοπικής Κοινότητας Αρβανιτοχωρίου, του Δήμου Κάσου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα του έτος 1867 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Αρβανιτοχωρίου.

19. **Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Μαρίνας χωρίου Αγίας Μαρίνας, νήσου Κάσου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Αγίας Μαρίνας, της Τοπικής Κοινότητας Αγίας Μαρίνας, του Δήμου Κάσου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα του έτος 1862 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου, είναι τά όρια της κτηματολογικής περιοχής Αγίας Μαρίνας.

20. **Ενορία του Ιερού Ναού Τιμίου Σταυρού χωρίου Αγίας Μαρίνας, νήσου Κάσου,** με έδρα την Τοπική Κοινότητα Αγίας Μαρίνας, της Τοπικής Κοινότητας Αγίας Μαρίνας, του Δήμου Κάσου της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου – Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα του έτος 1869 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στο υπέρθυρο του Ιερού Ναού.

Β. ΙΕΡΑΙ ΜΟΝΑΙ

1. **Ιερά Μονή Αγίου Μάμαντος,** με έδραν την τοπικήν Κοινότητα Πόλι, της Τοπικής Κοινότητος Πόλι, του Δήμου Κάσου, της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1860 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στό υπέρθυρο της Ιεράς Μονής .

2. **Ιερά Μονή Αγίου Γεωργίου Χαδιών,** με έδραν την Τοπικήν Κοινότητα Αγίας Μαρίνας, της Τοπικής Κοινότητος Αγίας Μαρίνας, του Δήμου Κάσου, της Περιφερειακής Ενότητος Καρπάθου Κάσου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1860 ως εμφαίνεται σε επιγραφή στό υπέρθυρο της Ιεράς Μονής .

3. **Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίου Γεωργίου Βασσών**, μέ έδραν την τοπικήν Κοινότητα Απερίου, της τοπικής Κοινότητας Απερίου, της Περιφερειακής Ενότητος ΚαρπάθουΚάσου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα τό 1857, ως εμφαίνεται εκ μαρμαρίνης πλακός επιτοίχιας .

Γ. Η παρούσα απόφαση να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Ο Μητροπολίτης
+ Ο ΚΑΡΠΑΘΟΥ ΚΑΣΟΥ ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΣΥΜΗΣ

ΔΙΑΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 1/25-8-2022

ΘΕΜΑ: ***«Αναγνώρισις συστάσεως υφιστάμενων Ενοριών και Ιερών Μονών της Ιεράς Μητροπόλεως Σύμης συμφώνως προς το άρθρο 346 του ν. 4957/2022 (Α 141)»***.

Ο Μητροπολίτης Σύμης
Χρυσόστομος

Εν τη Ιερά Μητροπόλει Σύμης σήμερον την 25ην Αυγούστου 2022, δια της παρούσης διαπιστωτικής ημών Πράξεως, έχοντες υπ' όψιν τις διατάξεις του άρθρου 346 του ν. 4957/2022 (Α 141) *«Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των ΑΕΙ με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις»*,

Διαπιστούμεν

την σύστασιν προ της ενάρξεως ισχύος του Ν. 4957/2022 (Φ.Ε.Κ. 141/τ.Α /21-7-2022) των ως κάτωθι υφισταμένων Ενοριών και Ιερών Μονών της Ιεράς Μητροπόλεως Σύμης και εν ταις υπαγομέναις εν αυτή Νήσοις, Τήλω, Χάλκη και Καστελλορίζω, παρατιθεμένων εν τω κατωτέρω Πίνακι.

Α. ΕΝΟΡΙΕΣ ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ ΣΥΜΗ		
Α/Α	ΕΠΩΝΥΜΙΑ ΕΝΟΡΙΑΣ	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ
1	**Ενορία του Μητροπολιτικού Ιερού Ναού Αγίου Ιωάννου Προδρόμου** πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος **1838**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Αιγιαλού**» Σύμης.	-**Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α΄ (εκδ. Συλλ. Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τομ. Α , σ. 13 κ. ε. -**Γεωργίου Η. Ντέλλα,** «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου». Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, 89. -**Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.**

2	**Ενορία του Ι. Ναού Μεγάλης Παναγίας Κάστρου** πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1821**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή **«Κάστρου»** Σύμης.	- **Γεωργίου Θ. Βεργωτή** Δρ. Θ. «Το Κοινό της Σύμης και η Εκπαίδευσή του». Σύμη 1993. (εκδ. Ι. Μ. Πανορμίτου) σελ. 89 κ. ε. - **Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.**
3	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου Σύμης**, πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1755**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας είναι η περιοχή «**Πλάτσα**» Σύμης.	**-Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τομ. Α΄, σελ. 59 κ. ε. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
4	**Ενορία του Ιερού Ναού Τιμίου Σταυρού Σύμης**, πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1903,** ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Χωριού**» Σύμης.	**-Μιχαήλ Σαντορινιού**, «Το οικοδόμημα και η Αγιογράφηση του ενοριακού Ναού του Τιμίου Σταυρού στη Σύμη», Συμαϊκά τομ. Ε΄ (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήνα 1989) σελ. 141-166. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
5	**Ενορία του Ι. Ναού Παναγίας Κεχαριτωμένης Σύμης** πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1864**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Χαριτωμένη**» Σύμης.	**-Γεωργίου Η. Ντέλλα**, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου». Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π. - Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, 92. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.

6	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Αθανασίου Σύμης**, πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος **1855**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Αλαίμυνας**» Σύμης.	-**Γεωργίου Η. Ντέλλα**, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου». Δωδεκάνησος, επιστημονικό περιοδικό σύγγραμμα, τευχ. Ζ΄, 2012 σελ. 115 κ. ε. -**Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α΄ (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τ. Α΄, σελ. 77. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
7	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Άνω Χώρας Σύμης**, πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1901**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Αρμάκια**» Σύμης.	Τεκμαίρεται εκ του από 16.3.1901 ενσφραγίστου εγγράφου της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου προς την Εκκλησιαστική Επιτροπή του Ι. Ναού. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
8	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Παντελεήμονος Σύμης** πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1900**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή **«Βιγλί»** Σύμης.	**-Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α΄ (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τομ. Α , σελ. 64 κ. ε. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
9	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου Σύμης**, πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1803**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Καταρράχτης**» Σύμης**.**	**Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τομ. Α΄ , σελ. 62 κ. ε. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.

10	**Ενορία του Ι. Ναού Αγ. Ελευθερίου Σύμης**, πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφ. Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1869**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Κάμπος**» Σύμης.	**-Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α΄ (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τομ. Α , σελ. 82 κ. ε. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
11	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίας Τριάδος Σύμης** πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος **1881**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι οι περιοχές «**Λιενί** & **Καφενεδί**» Σύμης.	**-Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α΄ (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τομ. Α , σελ. 68 κ. ε. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
12	**Ενορία του Ιερού Ναού Ευαγγελισμού Θεοτόκου Σύμης**, πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος **1908**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Χαράνι**» Σύμης.	**-Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α΄ (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τομ. Α , σελ. 28 κ. ε. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
13	**Ενορία του Ιερού Ναού Εισοδίων Θεοτόκου Ελεημονητρίας Σύμης**, πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος **1917**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Λελλενικός**» Σύμης.	**-Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α΄ (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τομ. Α , σελ. 35-39. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.

14	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Πεδίου Σύμης** πόλεως Σύμης, νήσου Σύμης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα περί το έτος **1800**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η περιοχή «**Πέδι**» Σύμης.	**-Σωτηρίου Αλ. Καρανικόλα** Πρωτοπρεσβυτέρου, «Τα Σεβάσματα της λατρείας των Συμαίων», τομ. Α΄ (εκδ. Συλλόγου Συμαίων Πειραιώς «Ο ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ», Αθήναι, 1962) τομ. Α , σελ. 87-89. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.**

Β. ΙΕΡΕΣ ΜΟΝΕΣ ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ ΣΥΜΗ		
1	**Ιερά Ανδρώα Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Κοινοβιακή Μονή Ταξιάρχου Μιχαήλ του Ρουκουνιώτου Σύμης** μέ έδρα την περιοχή «Ρούκουνα» της τοπικής Κοινότητας Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 15ου αιώνος, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα.	**-Γεωργίου Ασκητού,** «Η εν Σύμη Ιερά Σταυροπηγιακή και Πατριαρχική Μονή Αρχαγγέλου Μιχαήλ του Ρουκουνιώτου», Ρόδος 1961. **-Ιωάννας Μπίθα,** «Μία απεικόνιση τέμπλου και η παρουσία των Κρητικών στη Μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ του Ρουκουνιώτη στη Σύμη τον 17ο αιώνα». Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, Τομ. Μ΄, Αθήνα 2019 **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
2	**Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Ταξιάρχου Μιχαήλ του Πανορμίτου**, μέ έδρα την περιοχή «Πάνορμος» της τοπικής Κοινότητας Σύμης, της Δημοτικής Ενότητας Σύμης, του Δήμου Σύμης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1783**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα.	**-Δημοσθένους Χαβιαρά,** «Περιγραφή της εν Σύμη Ιεράς Μονής Πανορμίτου», Εν Σάμω 1911. **-Γεωργίου Β. Πετροπούλου,** «Ιστορικό και Θαύματα του Πανορμίτη», Σύμη 2009, σ. 40-43. - Κανονισμός Διοικήσεως και Λειτουργίας της Ιεράς Μονής Ταξιάρχου Μιχαήλ του Πανορμίτου, Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου της Ιεράς Μητροπόλεως Σύμης. (Φ.Ε.Κ. 1764, τ.Β /16-6-2016) **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.

Α. ΕΝΟΡΙΕΣ ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ ΤΗΛΩ		
15	**Ενορία του Ιερού Ναού Ταξιαρχών Μεγάλου Χωριού Τήλου**, νήσου Τήλου, μέ έδρα την τοπική Κοινότητα Μεγάλου Χωριού Τήλου, της Δημοτικής Ενότητας Τήλου, του Δήμου Τήλου, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος **1827**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η κτηματολογική περιοχή της τοπικής Κοινότητας «**Μεγάλου Χωριού**» Τήλου.	**-Γεωργίου Η. Ντέλλα**, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου». Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, 99. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
16	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου** Χωρίου **Λιβαδίων** Τήλου, νήσου Τήλου, μέ έδρα την τοπική Κοινότητα Λιβαδίων Τήλου, της Δημοτικής Ενότητας Τήλου, του Δήμου Τήλου, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1936**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η κτηματολογική περιοχή της τοπικής Κοινότητας «**Λιβαδίων**» Τήλου.	Εμφαίνεται εκ της από 8.6.1937 ενσφραγίστου θεωρήσεως της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου εις το Βιβλίον Ταμείου έτους 1936, του Ι. Ναού. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
Β. ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ ΤΗΛΩ		
1	**Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Αγίου Παντελεήμονος Τήλου**, μέ έδρα το όρος «**Κρύαλλος**» της τοπικής Κοινότητας Μεγάλου Χωριού Τήλου, της Δημοτικής Ενότητας Τήλου, του Δήμου Τήλου, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 15ου αιώνος, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα.	-**Ηλία Κόλλια,** «Ιχνογράφημα της Τήλου». Δωδεκανησιακά Χρονικά τομ. Γ (εκδ. Στέγης Γραμμάτων & Τεχνών Δωδεκανήσου, Ρόδος 1977) σ. 31-47. -**Χάρη Κουτελάκη,** «Άγιος Παντελεήμονας Τήλου» Τήλος 1995. -**Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.**

Α. ΕΝΟΡΙΕΣ ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ ΧΑΛΚΗ		
17	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου Χάλκης**, νήσου Χάλκης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Χάλκης, της Δημοτικής Ενότητας Χάλκης, του Δήμου Χάλκης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1855**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η κτηματολογική περιοχή της τοπικής Κοινότητας Χάλκης.	**-Γεωργίου Η. Ντέλλα**, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου». Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, 101. -**Μαρία Ζ. Σιγάλα,** «Η μεσαιωνική και μεταβυζαντινή Χάλκη μέσα από τα κυριότερα μνημεία της» Δωδεκανησιακά Χρονικά τομ. ΚΒ (εκδ. Στέγης Γραμμάτων & Τεχνών Δωδεκανήσου, Ρόδος 2008) σ. 111. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
18	**Ενορία του Ιερού Ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου Μεγάλου (Παλαιού) Χωριού Χάλκης,** νήσου Χάλκης, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Χάλκης, της Δημοτικής Ενότητας Χάλκης, του Δήμου Χάλκης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους **1700**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι η κτηματολογική περιοχή του οικισμού Παλαιού Χωριού της τοπικής Κοινότητας Χάλκης.	-**Μαρία Ζ. Σιγάλα,** «Η μεσαιωνική και μεταβυζαντινή Χάλκη μέσα από τα κυριότερα μνημεία της» Δωδεκανησιακά Χρονικά τομ. ΚΒ (εκδ. Στέγης Γραμμάτων & Τεχνών Δωδεκανήσου, Ρόδος 2008) σ. 109. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
Β. ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ ΧΑΛΚΗ		
1	**Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Αγίου Ιωάννου Προδρόμου Αλάργα Χάλκης**, μέ έδρα την περιοχή «Αλάργα» της Δημοτικής Κοινότητας Χάλκης, της Δημοτικής Ενότητας Χάλκης, του Δήμου Χάλκης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του έτους 1835, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα.	-**Μαρία Ζ. Σιγάλα,** «Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος…» Μοναστήρια Νησιών του Αιγαίου, 3, Κρήτη - Δωδεκάνησα - Νησιά Β. Α. Αιγαίου», σειρά «Δρόμοι του Ορθόδοξου Μοναχισμού», ΥΠΠΟ 1999, σ. 110-111. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.

Α. ΕΝΟΡΙΕΣ ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ ΜΕΓΙΣΤΗ - ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ		
19	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης Μεγίστης (Καστελλορίζου)** νήσου **Μεγίστης**, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Μεγίστης, της Δημοτικής Ενότητας Μεγίστης, του Δήμου Μεγίστης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος **1835**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι όλος ο οικισμός του Καστελλορίζου, πλην των ορίων της Ενορίας Αγίου Γεωργίου Πηγαδιού.	**-Γεωργίου Η. Ντέλλα**, «Οι σταυροθολιακές εκκλησίες της Δωδεκανήσου». Διδακτορική διατριβή, Ε.Μ.Π.-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Αθήνα 2011, ΚΣΕΔ, 103. **-Κυριάκου Χονδρού**, «Εκκλησίες και Μοναστήρια του Καστελλορίζου», Ρόδος 2002, σελ. 122. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
20	**Ενορία του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Πηγαδιού Μεγίστης (Καστελλορίζου)** νήσου **Μεγίστης**, μέ έδρα την Δημοτική Κοινότητα Μεγίστης, της Δημοτικής Ενότητας Μεγίστης, του Δήμου Μεγίστης, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος **1850**, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα. Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου είναι στην συνοικία «**Πηγάδια**» Καστελλορίζου.	**-Κυριάκου Χονδρού**, «Εκκλησίες και Μοναστήρια του Καστελλορίζου», Ρόδος 2002. **-Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου**.
Β. ΙΕΡΕΣ ΜΟΝΕΣ ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ ΜΕΓΙΣΤΗ - ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ		
1	**Ιερά Ανδρώα Κοινοβιακή Μονή Αγίου Παντελεήμονος Τήλου**, μέ έδρα το όρος «**Κρύαλλος**» της τοπικής Κοινότητας Μεγάλου Χωριού Τήλου, της Δημοτικής Ενότητας Τήλου, του Δήμου Τήλου, της Περιφερειακής Ενότητας Ρόδου, της Περιφερείας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα προ του 15ου αιώνος, ως εμφαίνεται εκ των παρατιθεμένων στοιχείων του παραπλεύρως πίνακα.	-**Ηλία Κόλλια,** «Ιχνογράφημα της Τήλου». Δωδεκανησιακά Χρονικά τομ. Γ (εκδ. Στέγης Γραμμάτων & Τεχνών Δωδεκανήσου, Ρόδος 1977) σ. 31-47. -**Χάρη Κουτελάκη,** «Άγιος Παντελεήμονας Τήλου» Τήλος 1995. -**Επετηρίς Οικουμενικού Πατριαρχείου.**

Εν Σύμη τη 25η Αυγούστου 2022

Ο Μητροπολίτης
† Ο Σύμης Χρυσόστομος

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθμ. πράξης 7 (1)

Τροποποίηση στο ορθόν της υπ᾽ αρ. 18/ 09-12-2022 αποφάσεως, που είχε δημοσιευθεί στο «Αναγνώριση συστάσεως υφισταμένων Ενοριών και Ιερών Μονών της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου», συμφώνως προς το άρθρο 346 του ν. 4957/2022 (Α᾽ 141)» (Β᾽ 6727).

Ο ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΣ
ΕΞΑΡΧΟΣ ΠΑΤΜΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Έχοντας υπόψη:

Τις διατάξεις του άρθρου 346 του ν. 4957/2022 «Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των Α.Ε.Ι. με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις» (Α᾽ 141), το ΦΕΚ Β᾽ 6727/2022 «Αναγνώριση συστάσεως υφισταμένων Ενοριών και Ιερών Μονών της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, συμφώνως προς το άρθρο 346 του ν. 4957/2022 (Α᾽ 141)» , διαπιστώνουμε την σύσταση προ της ενάρξεως ισχύος του ν. 4957/2022 (Α᾽ 141) των κάτωθι υφισταμένων Ενοριών και Ιερών Μονών, της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου:

Α᾽. ΕΝΟΡΙΕΣ:

1. – **Ενορία Ιερού Ναού της Υπαπαντής Χώρας,** νήσου **Πάτμου**, με έδρα τον Δήμο Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το 1600, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, πράξεις αναγνωρίσεως του Ι. Ναού ως Ενοριακού (π.χ. Πράξη 302/29-04-1936 του Καθηγουμένου και Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου (νυν Αγίου) Αμφιλοχίου, Πράξεις διορισμού Εφημερίων (π.χ. 81/31-10-1929, 42/19-081936 κ.λπ.), Ληξιαρχικά Βιβλία Γεννήσεων, Βαπτίσεων, Γάμων, έγγραφα, διάφορα Πιστοποιητικά, Αρχείο Δημογεροντίας νήσου Πάτμου, αρχείο μισθοδοτικών καταστάσεων Εφημερίων, αρχείο ΤΑΚΕ, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη

εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Πατμιακά Τοπωνύμια», Παναγ. Κρητικός, Αθήναι, 1961, «Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη», Στ. Παπαδόπουλος διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήνα 1970, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.ά.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου προσδιορίζονται στο ΝΔ τμήμα της Χώρας, άνωθεν του Αγίου Δημητρίου και της Αγίας Διασώζουσας και από την δεξιά πλευρά του δρομίσκου προς την οικία Αικατερίνης του Ρήα και προς την οικία Ρουμπινιού. Κάθοδος προς την οικία Κάνδρου Ειρήνης, δρομίσκο προς παλιό μαραγκούδικο Παλαιού-οικία Ράντας, όπισθεν οικίας Κουτούζου Μαρίας με κατάληξη στα σφαγείαχοιροστάσια, μέσω του «ρέματος της Όλγας», πάνω από τον κεντρικό δρόμο. Από τα σφαγεία και δεξιά του κεντρικού δρόμου προς Γροίκου, μέχρι τα καλύβια του Γρυλλάκη. Από εκεί, διά νοητής γραμμής στη στροφή κάτω από την Εκκλησία του Αγίου Επιφανίου Γροίκου. Η περιοχή κάτω από τον κεντρικό δρόμο που οδηγεί στην παραλία του Γροίκου, μέχρι τη στροφή Γροίκου-Σάψηλα (οικόπεδο Πρίφτη) και από εκεί ευθεία προς τη νότια πλευρά του Εξωκκλησίου του Τιμίου Προδρόμου του Κάβου και στη συνέχεια προς την περιοχή του Νισυριού. Επίσης η περιοχή Πέτρας, Διακοπτίου, Ελιάς, Αλυκιών, Κάβος Αγίου Γεωργίου, Αγίας Παρασκευής, Κήπων, Αγίου Ευθυμίου Χώρας, Αρτικοπού (δεξιά του κεντρικού δρόμου προς Γροίκου), Νιοχωρίου, περιοχή Παναγίας Γραβά, Καλαμωτής, Αγίας Βαρβάρας, Σταθμός Χώρας (Περίπτερο), άνοδος από σκαλοπάτια οικίας Γιατρουδή και από τα σκαλοπάτια μεταξύ Αγοράς και «χαλάσματος», προς την καμάρα του Μαριγού Κεφαλά (Γαρύφαλλου) και επάνω, πλησίον των Αγίων Αποστόλων, αριστερά του Παρεκκλησίου του Προδρόμου, όπισθεν της Μ. Παναγίας, με κατάληξιν άνωθεν του Αγίου Δημητρίου.

2. – Ενορία Παναγίας Κοιμητηρίων Χώρας, νήσου **Πάτμου**, με έδρα τον Δήμο Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το 1917, (Απόφαση 46/18-5-1917 της Γενικής Συνεδρίας της Αδελφότητος της Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, στον προϋπάρχοντα από το 1735 Ιερό Ναό, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, Πράξεις διορισμού Εφημερίων, Πράξεις της Γενικής Συνεδρίας της Αδελφότητος της Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, κ.λπ.), Ληξιαρχικά Βιβλία Γεννήσεων, Βαπτίσεων, Γάμων, έγγραφα, διάφορα Πιστοποιητικά, Αρχείο Δημογεροντίας νήσου Πάτμου, αρχείο μισθοδοτικών καταστάσεων Εφημερίων, αρχείο ΤΑΚΕ, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Πατμιακά Τοπωνύμια», Παναγ. Κρητικός, Αθήναι, 1961,

«Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη», Στ. Παπαδόπουλος-διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήνα 1970, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.ά.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου προσδιορίζονται στο ΝΑ και ΒΑ τμήμα της Χώρας, από την περιοχή της «Αργυροκλειδούς» και από την αριστερή πλευρά του δρομίσκου προς την οικία Αικατερίνης Ρήα και προς την οικία Ρουμπινιού. Κάθοδος προς την οικία Κάνδρου Ειρήνης, δρομίσκος προς παλιό μαραγκούδικο Παλαιού-οικία Ράντας, όπισθεν οικίας Κουτούζου Μαρίας και κατάληξη στον Αρτικοπό, μέσω του κεντρικού δρόμου από την αριστερή πλευρά του ποταμού της «Όλγας», από την αριστερή επίσης πλευρά του κεντρικού δρόμου Χώρας-Γροίκου, τη Συκαμιά, αριστερά και άνωθεν του κεντρικού δρόμου προς Γροίκου (από την Εκκλησία του Αγίου Επιφανίου, έως τη στροφή ΓροίκουΣαψήλωνΟικόπεδο Πρίφτη), Εξωκκλήσι Τιμίου Προδρόμου Κάβου, τα Σάψηλα, την Εψιμιά, τον Πλωρησόντα, Άη Βλάση, νοητή ευθυμία γραμμή στη στροφή του Ρήα, μέχρι τον Σταθμό της Χώρας και από την αριστερή πλευρά των σκαλοπατίων της οικίας Γιατρουδή, Αγοράς, οικίας Φερεντίνου, Καμάρα Γαρύφαλου, προς την πίσω πλευρά του Ναΐσκου των Αγίων Αποστόλων, πλησίον του Ναΐσκου του Προδρόμου και μεταξύ του περιβόλου της Μονής και της Μ.Παναγίας, προς τον Άγιο Δημήτριο, μεκατάληξη στη οικία Αικατερίνης του Ρήα.

3. – **Ενορία (Καθεδρικός Ναός) Μεγάλης Παναγίας Χώρας,** νήσου **Πάτμου**, με έδρα τον Δήμο Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το 1750, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, Πράξεις διορισμού Εφημερίων, Ληξιαρχικά Βιβλία Γεννήσεων, Βαπτίσεων, Γάμων, έγγραφα, διάφορα Πιστοποιητικά, Αρχείο Δημογεροντίας νήσου Πάτμου, αρχείο μισθοδοτικών καταστάσεων Εφημερίων, αρχείο ΤΑΚΕ, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Πατμιακά Τοπωνύμια», Παναγ. Κρητικός, Αθήναι, 1961, «Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη», Στ. Παπαδόπουλος-διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήνα 1970, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.άλ.), με την υπ᾽ αρ. 10/2007 (Β᾽ 901) πράξη του Καθηγουμένου και Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου Αρχιμ. Αντίπα, αποφασίστηκε η επαναλειτουργία του ως Καθεδρικού Ναού.

4. – **Ενορία Τιμίου Προδρόμου Λιμένος Σκάλας,** νήσου **Πάτμου**, με έδρα τον Δήμο Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το 1855, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και της Ιεράς

Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, Πράξεις διορισμού Εφημερίων, Ληξιαρχικά Βιβλία Γεννήσεων, Βαπτίσεων, Γάμων, έγγραφα, διάφορα Πιστοποιητικά, Αρχείο Δημογεροντίας νήσου Πάτμου, αρχείο μισθοδοτικών καταστάσεων Εφημερίων, αρχείο ΤΑΚΕ, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Πατμιακά Τοπωνύμια», Παναγ. Κρητικός, Αθήναι, 1961, «Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη», Στ. Παπαδόπουλος-διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήνα 1970, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.ά.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου προσδιορίζονται από το αριστερό τμήμα της πλατείας («Πλατεία Ελευθερίας») του Λιμένα Σκάλας Πάτμου, που οδηγεί στην περιοχή «Χοχλακάς», από την κεντρικη οδό και καλύπτει τις περιοχές Πλατάνου, Μιαούλη, Λάκκας, στροφή του Κοσμά, Γυμνάσιο-Λύκειο, Κέντρο Υγείας, Λαμπρινούσα, Αγιά Λεφανού (Αγία Θεοφανώ) και Κονσολάτο. Επίσης, στη δικαιοδοσία της ανωτέρω Ενορίας υπάγεται και η Νησίδα «Λέβιθα» του Δήμου Λέρου.

5. – **Ενορία Αγίου Νικολάου Λιμένος Σκάλας,** νήσου **Πάτμου**, με έδρα τον Δήμο Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το 1793, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, Πράξεις διορισμού Εφημερίων, Ληξιαρχικά Βιβλία Γεννήσεων, Βαπτίσεων, Γάμων, έγγραφα, διάφορα Πιστοποιητικά, Αρχείο Δημογεροντίας νήσου Πάτμου, αρχείο μισθοδοτικών καταστάσεων Εφημερίων, αρχείο ΤΑΚΕ, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Πατμιακά Τοπωνύμια», Παναγ. Κρητικός, Αθήναι, 1961, «Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη», Στ. Παπαδόπουλος-διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήνα 1970, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.ά.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου προσδιορίζονται από το δεξιό τμήμα της πλατείας («Πλατεία Ελευθερίας») του Λιμένα Σκάλας Πάτμου, πού οδηγεί στην περιοχή «Χοχλακάς», από την κεντρικη οδό και καλύπτει τις περιοχές Βλαχοχώρι, Καστέλλι, Βαπτιστήριο.

6. – **Ενορία Αγίου Θωμά Νετιάς Σκάλας Πάτμου,** νήσου **Πάτμου**, με έδρα τον Δήμο Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 2006,

βάσει της υπ᾽ αρ. 17/12-04-2006 Απόφασης του Καθηγουμένου και Πατριαρχικού Εξάρχου Πάτμου, πού δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α᾽ 118 και διαλαμβάνει την περιοχή μετά το Βαπτιστήριο, τη Νετιά, το Μελόι, το Αγριολίβαδο και τη νησίδα Αγία Θέκλα, Στρατόπεδο, άνω Μέρικα και κάτω Μέρικα.

7. – **Ενορία Ευαγγελισμού Καμπου,** νήσου **Πάτμου**, με έδρα τον Δήμο Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το 1915, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, Πράξεις διορισμού Εφημερίων, Ληξιαρχικά Βιβλία Γεννήσεων, Βαπτίσεων, Γάμων, έγγραφα, διάφορα Πιστοποιητικά, Αρχείο Δημογεροντίας νήσου Πάτμου, αρχείο μισθοδοτικών καταστάσεων Εφημερίων, αρχείο ΤΑΚΕ, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Πατμιακά Τοπωνύμια», Παναγ. Κρητικός, Αθήναι, 1961, «Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη», Στ. Παπαδόπουλος-διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήνα 1970, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.ά.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου προσδιορίζονται από την περιοχή του χωρίου του Κάμπου (Λεύκες, Άγιος Νικόλαος Εύδηλος, Χριστός, μέχρι και το ακρωτήριο Γερανός).

8. – **Ενορία Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου,** νήσου **Λειψών**, με έδρα τον Δήμο Λειψών, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το 1931, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, Πράξεις διορισμού Εφημερίων, Ληξιαρχικά Βιβλία Γεννήσεων, Βαπτίσεων, Γάμων, έγγραφα, διάφορα Πιστοποιητικά, Αρχείο Δημογεροντίας νήσου Λειψών, αρχείο μισθοδοτικών καταστάσεων Εφημερίων, αρχείο ΤΑΚΕ, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Λειψώ», Νικηφόρου Κουμουνδούρου, Αρχιμανδρίτου, Αθήναι 1994, «Οι Εκκλησίες στη Λειψώ», Νικηφόρου Κουμουνδούρου, Αρχιμανδρίτου, Κάλυμνος 2012, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.ά.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου περιλαμβάνουν ολόκληρο το Νησί των Λειψών, του Δήμου Λειψών και τη Νησίδα «Φαρμακονήσι» του Δήμου Λέρου. 9.Ενορία Αγίου Γεωργίου Αγαθονησίου, νήσου Αγαθονησίου, με έδρα τον Δήμο Αγαθονησίου, της Περιφέρειας Νοτίου Αι-

γαίου, ιδρυθείσα το 1931, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, Πράξεις διορισμού Εφημερίων, Ληξιαρχικά Βιβλία Γεννήσεων, Βαπτίσεων, Γάμων, έγγραφα, διάφορα Πιστοποιητικά, Αρχείο Δημογεροντίας νήσου Πάτμου και Δήμου Αγαθονησίου, αρχείο μισθοδοτικών καταστάσεων Εφημερίων, αρχείο ΤΑΚΕ, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Αγαθονήσι», Κόττορου Κωνσταντίνου, Αθήνα 1995, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.ά.).

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου περιλαμβάνουν ολόκληρο το Νησί του Αγαθονησίου, του Δήμου Αγαθονησίου.

9. – **Ενορία Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Αρκιών,** νήσου **Αρκιών**, με έδρα τον Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το 1981, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου και της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, Πράξεις διορισμού Εφημερίων, Ληξιαρχικά Βιβλία Γεννήσεων, Βαπτίσεων, Γάμων, Αρχείο Δήμου νήσου Πάτμου, αρχείο μισθοδοτικών καταστάσεων Εφημερίων, αρχείο ΤΑΚΕ, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα.

Τα όρια της Ενορίας του προηγουμένου εδαφίου περιλαμβάνουν ολόκληρο το Νησί του Αρκιών, καθώς και την παρακείμενη Νησίδα «Μαράθι», του Δήμου Πάτμου.

Β᾽. ΙΕΡΕΣ ΜΟΝΕΣ:

1. – **Ιερά Γυναικεία Μονή Άγια των Αγίων,** νήσου **Πάτμου**, με έδρα τον Δήμο Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1579, ως εμφαίνεται από τα Αρχεία της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Περιγραφή της νήσου Πάτμου», GuerinΓάλλος περιηγητής και συγγραφέας, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.ά.).

2. – **Ιερά Γυναικεία Μονή Ζωοδόχου Πηγής,** νήσου **Πάτμου**, με έδρα τον Δήμο Πάτμου, της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ιδρυθείσα το έτος 1607, ως

εμφαίνεται από τα Αρχεία της ανωτέρω Μονής, της Πατριαρχικής Εξαρχίας Πάτμου, της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, ήτοι Πατριαρχικά έγγραφα, «Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος», «Επετηρίς του Οικουμενικού Πατριαρχείου» και πλείστων ιστορικών πληροφοριών σε διάφορα χειρόγραφα (π.χ. «Η Μυστηριοφύλαξ νήσος Ιωάννου του Θεολόγου η καλουμένη Πάτμος», ανέκδοτη 5τομη χειρόγραφη εργασία του Αρχιμ. Γερασίμου Σμυρνάκη, Πάτμος 1913-1935), ή έντυπα (π.χ. «Περιγραφή της νήσου Πάτμου», Guerin-Γάλλος περιηγητής και συγγραφέας, «Πατμιακαί έρευναι. Η Σταυροπηγιακή Μονή της Ζωοδόσου Πηγής.», Δη. Καλλιμάχου, Πρεσβυτέρου, Κάιρον 1914, Τα Μοναστήρια της Ελλάδος, Σπύρου Κοκκίνη, Αθήναι 1976, «Πατμιακά Τοπωνύμια», Παναγ. Κρητικός, Αθήναι, 1961, Ιερά Μονή Ζωοδόχου Πηγής. Χώρα Πάτμου Κ. Π. Μυλωνά, Αθήνα 1988, «Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη», Στ. Παπαδόπουλος-διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήνα 1970, «Βραβείον της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου», Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντής, Αθήναι 1980 κ.ά.).

Η παρούσα διαπιστωτική Πράξη να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Πάτμος, 12 Μαΐου 2023

† Ο Καθηγούμενος και Πατριαρχικός Έξαρχος Πάτμου
Αρχιμανδρίτης ΚΥΡΙΛΛΟΣ